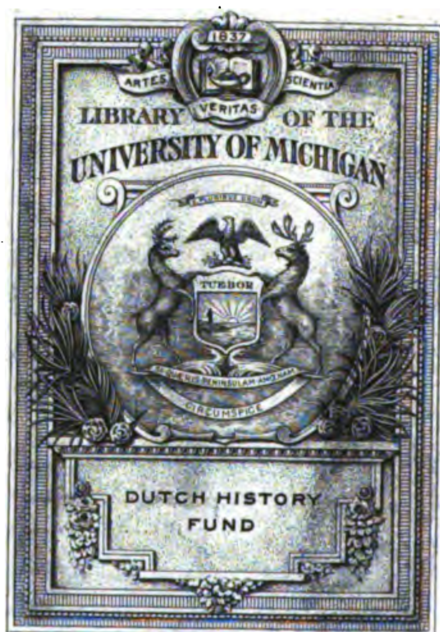

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1857.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN BETREKKELIJK.

TWEEDE STUK.

VOOR

1857.

MENGELWERK.

TE AMSTERDAM, BIJ

P. ELLERMAN.

1857.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

MENGELWERK.

PROEVE

UIT EENE VERTALING VAN

„DE KERK-REGISTERS, VAN G. CRABBE."

DOOR

K. SIJBRANDI.

Vóór een aantal jaren vestigde ik de aandacht der lezers van dit Tijdschrift op den Engelschen Dichter GEORGE CRABBE, en waagde het, in »De Predikantsdochter" hun een gedicht in zijnen trant mede te deelen (*). Sints dien tijd stonden CRABBES werken, niet vergeten, maar toch minder dikwijls ter hand genomen, in mijne boekerij. Ettelijke maanden geleden intusschen bragten toevallige omstandigheden mij weder tot mijnen ouden lievelingsdichter, en ik vond op nieuw groot genoegen in de poëzij van hem, dien BYRON te regt den strengen, maar besten schilder der menschelijke natuur noemde.

En toch is CRABBE onder ons weinig of niet bekend. Van de meeste Engelsche Dichters, die zijne tijdgenooten waren, zijn meer of minder uitvoerige proeven in onze taal overgebragt; ik geloof niet, dat dit met een enkel zijner stukken het geval is geweest. Het heeft ook zeker zijne eigenaardige moeijelijkheid, de verzen van CRABBE te vertalen, bij wien het zeer dikwijls niet genoeg is, den zin terug te geven, maar bij wien somtijds ook geen enkel woord kan gemist worden, omdat ieder woord tot de bedoelde karakterteekening noodzakelijk is.

Ondanks die moeijelijkheid voelde ik mij opgewekt, om in mijne snipperuren de overbrenging van een zijner meer uitvoerige dichtstukken te beproeven. Ik koos daartoe: »De Kerk-

(*) Jaargang 1840, Mengelwerk, bl. 165 en volgg.

Registers", een gedicht, waarin het eigenaardige van CRABBES dichttrant zeer duidelijk uitkomt. Zelf predikant der Engelsche Kerk, in een vrij groot dorp, stelt hij zich voor, aan het einde van het jaar zijne kerkeboeken doorbladerende. Dat geeft hem aanleiding, om in drie zangen (Geboorten, Huwelijken, Begrafenissen) karakters en lotgevallen van denkbeeldige dorpelingen te schilderen; denkbeeldige, zeg ik, ofschoon zijne personen aan het leven ontleend en naar de natuur geteekend zijn. Hij laat deze drie zangen voorafgaan door eene Inleiding, waarin hij het tooneel der handeling zelve beschrijft, en den lezer in de woningen zijner helden binnenleidt. Het is dit gedeelte, dat ik thans als eene proeve mijner vertaling mededeel. Wordt het niet ongunstig ontvangen, en mag het mij gebeuren, ook den derden zang, met wiens bewerking ik bezig ben — de beide eerste zangen liggen gereed — te voltooijen, dan ziet misschien te eeniger tijd het geheele stuk het licht; niet, om zelf daarmede eenigen roem te behalen, maar als eene poging, om, door eene zoo veel mogelijk getrouwe navolging, het eigenaardige van CRABBES poëzij althans eenigzins te doen kennen.

Ter toelichting van het volgende heb ik slechts een enkel woord hierbij te voegen. Ik heb in mijne vertaling de locale kleur trachten te behouden, en daarom ook in de schildering der arbeiders-woningen Engelsche voorwerpen niet door Hollandsche zoeken te vervangen. Slechts enkele regels hebben daarom een woord van toelichting noodig. Als er van »KAREL en zijne gulden wetten" wordt gesproken, doelt de dichter op KAREL I, en de twaalf wijsheids-regelen, die hij zijn volk voorschreef, en welke dus luiden: 1. Dring niemand eenen dronk op! 2. Ontheilig geen Goddelijk gebod! 3. Roer geene Staatszaken aan! 4. Verklap geene geheimen! 5. Zoek geen twist! 6. Maak geene vergelijkingen! 7. Houd geene verkeerde begrippen staande! 8. Vermijd kwaad gezelschap! 9. Moedig geene ondeugd aan! 10. Houd geene lange maaltijden! 11. Herhaal geene grieven! 12. Doe geene weddingschappen! — De »Toovermolen" doelt op eene bekende Engelsche plaat. GODIVA was de echtgenoote van den Graaf van Mercia, die, naar de overlevering meldt, in de elfde eeuw, naakt door Coventry reed, en daardoor, tegen de verwachting van den dwingeland, voldeed aan de voorwaarde, waarop hij verklaard had het volk van ondragelijke lasten te zullen ontslaan. De overige

beschrijvingen hebben geene verklaring noodig. En zoo volge dan hier de

INLEIDING

TOT CRABBES GEDICHT:

»DE KERK-REGISTERS."

Een jaar is weêr geëindigd, en ik ga
Den inhoud van mijn kerkeboeken na:
De kindren, in mijn kerspel weêr geboren;
De paren, die elkander uitverkoren;
Wie, oud of jong, ook nu weêr 't leven dierf,
En midden in zijn vreugde of droefheid stierf.

Geen Muze roep ik aan, om van mijn helden
't Eenvoudig lot, het needrig werk te melden.
't Is mij bekend, hoe ouderdom en jeugd
Hun dagen sleten; wat hun 't hart verheugd,
Of hen bedroefd heeft; wie tot armoê zonken
Door eigen schuld; wie boven andren blonken;
Hun aard en zeden, gaven, deugd en vlijt;
Het werk, waaraan hun leven was gewijd —
Ik weet het; 'k heb 't verhaal niet ver te zoeken,
Hun levensloop — hij staat in deze boeken.

Wat zoekt ge een plek, behalve in 's dichters lied,
Een land van liefde en lust, waar de arbeid niet
Vermoeit, de vrijheid heerscht, geen tranen leken,
En boersche vreugde vloeit bij volle beken;
Waar geen kasteel van trotsche grooten praalt
En 't licht benijdt, dat op de stulpdeur straalt;
Waar jong en oud, slechts levend tot genieten,
Den dag in vrolijkheid zien henenvlieten?
Vergeefs gezocht! Geen plekje vindt uw oog
Van zuchten vrij, van bittre tranen droog!
Sints de aard verzonk in booze lust en zonden,
Wordt nergens meer een Paradijs gevonden.
't Is goed en kwaad dooreengemengd; de mensch
Vermag het nog te ziften, zoo 't zijn wensch
En wil is. Arbeid, zorg, geduld baart zegen,
Door 't klein getal van vromen mild verkregen;
Maar schande, vrees en armoê wordt het lot
Van hem, die roekloos met Gods wetten spot.

Zie gindsche hut, des nijvren werkmans woning,
Zijn schat, waarop hij trotsch is, als een koning;
Voor winterstorm beschut, ligt ze in den glans
Van 't laatste zonlicht aan den westertrans.
De kamperfoelies, die langs 't latwerk groeijen,
Ziet gij tot aan het dak welriekènd bloeijen.
Van binnen vindt gij, wat men noodig heeft,
En veel, wat kunsteloos getuignis geeft
Van ongeleerden smaak. De boersche woning
Is opgesierd met prenten van den koning
En zijn gezin, van minnaar, vorst en held,
Wiens lof en lot het kreupel rijm vermeldt.

Hier ziet gij LODEWIJK ten troon verheven,
Ginds hem, zijn gade, door de moordbijl sneven.
De moeder toont die aan haar kind, en zegt:
„Wees dankbaar voor het lot, u weggelegd!
„God heeft aan u een vreedzaam huis gegeven,
„Waar gij met de uwen rustig, vrij kunt leven,
„Als koningen onttroond, gehoond, gedoemd,
„Den zegen missen, waarop de arme roemt!"

Ginds ziet gij KAREL en zijn gulden wetten,
Die wijsheids-regels 't volk tot gidsen zetten;
En dáár zijn zoon, die uit de school der smart
Geen leering trok voor zijn ligtzinnig hart,
Zijn vader ongelijk, die vroomheid leerde,
Toen 's werelds vreugd voor hem in ramp verkeerde.

De toovermolen maalt ginds de oudjes jong.
GODIVA stijgt te paard met stouten sprong,
Zij, die, om schaamte en zedigheid geprezen,
Van de eedle daad geen opspraak had te vreezen,
Toen zij, tot 's landzaats redding, door geen kleed
Gedekt, haar togt langs plein en straten deed.
Daar prijkt het zwaarste rund, dat ooit geslagt werd,
En 't snelste paard, dat ooit in 't perk gebragt werd.
Ginds NELSON, Englands roem, des vijands schrik,
Wiens heldendood het schittrend oogenblik
Van zegepraal in droefenis verkeerde,
En 't vaderland bij lauwren treurèn leerde.

Op breede plank, de koekoek-klok ter zij,
Staat uitgezocht des huismans boekerij.

Geleerdheid vindt ge er niet, maar keus van boeken,
Naar elks behoefte en smaak, is daar te zoeken:
De losse grap, het wondervol verhaal,
Het vrome lied, de strenge prediktaal.
Geen schikking is hier noodig; in den blinden
Weet 's vaders hand elk boekdeel wel te vinden.
„Het digtste bij den muur; de klok het naast!"
Dat wijst de plek, waar ieder is geplaatst.
Daar wordt lectuur voor 's Heeren dag gevonden:
Vlak naast den Bijbel, nieuw en fraai gebonden,
Den Bijbel, aan den arme dubbel waard
Om 't weeklijksch geld, daarvoor met zorg gespaard.
Ziet dien nu ook met keur van prenten prijken,
Die met haar kunst den heilgen tekst verrijken,
En beelden voegen bij de schoone taal
Van menig hartverteederend verhaal.
Des Pelgrims Reize, door BUNJAN beschreven,
Staat als het meest geliefde boek daarneven.
Een ruw genie, maar wonderlijke geest
Is JOHN BUNJAN in zijnen tijd geweest.
Niet een van hen, wie vroeg de Muze boeide,
Voor wie een zuivre bron van kennis vloeide.
Hem was die welbron troebel, en zijn werk
Droeg daarvan ook het onmiskenbaar merk.
Hij mengde rein en onrein vaak te gader,
Omdat ze in *zijn* geest welden uit ééne ader.

Hier wordt de zin der droomen u verklaard;
Die wetenschap, niet in de school vergaârd,
Maar eigen vinding, die uit stip en vlekken
Het diep geheim van 't noodlot leert ontdekken.
Daar ziet ge op 't eenzaam eiland ROBINSON,
En wat hij al met schrandren geest verzon,
Toen nood hem dwong, om allerhande zaken
Tot 's levens onderhoud zich zelf te maken.

En naast dien schat van boeken ligt een hoop
Van losse en ongebonden blaân, te koop
Geboden door den kramer, die met oordeel
Te kiezen weet, wat aftrek heeft met voordeel.
Toch heeft sints lang elk blad zijn eigen naam.
De Wandelende Jood vond hier zijn faam;
En roem, te vaak ontzegd aan grootscher zangen,
Bekroont hier 't kreupel rijm, met graagte ontvangen.

Klein Duimpje redt zijn broêrtjes uit den nood;
Of WHITTINGTON wordt door zijn katje groot.
Of 't lied vermeldt, hoe JACK de reuzen velde;
Hij trok zijn laars van vlugheid aan en snelde
In 't spookkleed der onzigtbaarheid door 't land,
Zijn tooverzwaard der scherpheid in de hand.
Der reuzen oog had niemand aan zien komen;
Hun luistrend oor had geenen stap vernomen;
Hun Heidensch neusgat rook geen Christenbloed,
En onverhoeds lag 't hoofd hun voor den voet.
Dat zijn de schriften, die soms de avond-uren
Voor 't boersch gezin, hoe lang ook, kort doen duren.

Des landheers gunst, met 's werkmans lot begaan,
Wees elke hut een kleinen tuingrond aan.
Als de avondbengel luidt, het welkom teeken,
Dat op het veld het dagwerk af komt breken,
Dan spant hij daar weêr frissche krachten in,
Wordt warm bij 't werk, en slaat met blijden zin
Het oog op elken voet bearbeide aarde,
Waarvan zijn vlijt de rijpe vruchten gaarde.
't Is alles 't zijn', daar tuurt geens meesters oog,
Of 't hier of daar een fout ontdekken moog.
Daar heeft hij grimmig woord noch blik te vreezen.
Hoop, winst, genot — 't zal al het zijne wezen.
Daar groeit de lage knol, en vlak er naast
Is de uije met haar biezen stam geplaatst.
Daar staan aardappels, kool, en groente, en peenen,
Die wintervoorraad aan zijn keuken leenen.
De kers en de appel zijn door hem geënt,
Wier rijpe vruchten hij ter markte zendt,
Of t'huis brengt, om met aangename gaven
Zijn vrouw en kroost bij 't needrig maal te laven.

En 't werk houdt nog niet op. Vlak bij de hut
Heeft hij met zorg een plekjen afgeschut,
Waar bloemen, rijk van kleur, zijn arbeid loonen,
Auricula's, veelkleurge duizendschoonen,
De geurge hyacinth, des kweekers roem,
En tulpen, kostbaar om haar trotsche bloem.

Des zondags avonds na des preekheers „amen",
Komt hier een vriendenkring vertrouwlijk zamen.
Ze spreken allen luid, en ééns van zin,
Sluipt in 't gesprek geen twist of tweedragt in.

Al is de taal wat ruw voor kieskeurge ooren,
Al praten allen, liever dan te hooren,
Al is de leering klein, al is 't verhaal
Niet ééns verteld, maar zeker twintigmaal,
Toch heerscht hier vreugd, die, aan het hart ontsprongen,
't Gelaat ontplooit en losmaakt alle tongen,
Die 't boersch gezang, ontweld aan vol gemoed,
Op kunstelooze wijs weergalmen doet,
Die aan hun voetstap veerkracht weet te geven,
En in hun oog een blijden gloed doet leven,
Die lacht, of neuriet, loopt, of speelt, of praat,
Maar spreekt uit iedren blik en elke daad.

O lief tooneel, waaraan we ons noode ontscheuren,
Om bij 't gezigt van zonde en schuld te treuren!
Wij wenden 't oog naar gindsche steeg of straat,
Waar huis aan huis in morsige armoê staat.
Hier ziet men telken avond ruwe hoopen
Twistzoekers, dronkaards zamenloopen.
's Nachts heerscht rumoer; de vrouw, mishandeld, gilt
En vloekt; het kind, dat, naakt, van koude rilt,
Grijpt 's vaders hand, die dreigend slaat naar moeder.
De weêrstand maakt den woestaard nog verwoeder.
Zijn forsche vuist daalt op des kleinen hoofd,
En 't kind zinkt neêr, van 't leven schier beroofd.
Hier leert de knaap het stelen en het vloeken,
Hier 't meisje in dronkenschap haar wellust zoeken.
Wilddief en smokkelaar verdeelen hier
't Gestolen goed, en maken woeste sier
Van 't ras verdiende geld, dat ze eerloos wonnen,
En dat weldra, zoo 't kwam, ook is geronnen.
Daar woont ook zij, die in de toekomst ziet,
En elk geheim doorgrondt, al kent zij 't niet.
Haar pleegt de domheid raad, en laat de bladen
Van 't kaartenspel het komend lot verraden.
De boosheid zoekt haar op, en leert van haar
Met loosheid zich behoeden voor gevaar.
Zij zelf, meestres in alle list en logen,
Op hare beurt in hoop op winst bedrogen,
Is armer, dan ook de armste, die, bedot,
Van haar de ontraadsling hoopt van 't duister lot.

Voor iedre huisdeur, verweloos en open,
Ligt vuilnis opgetast bij gansche hoopen.

Gezigt en reuk wordt walgend afgekeerd
Van 't stinkend slijk, dat ieder dag vermeert
En tot een mestvaalt wordt, daar neêrgesmeten,
En door de trage onzindlijkheid vergeten.
De grage hond besteelt hier 't grager kind;
Het zwijn en 't kuiken, dat zijn maal er vindt,
Woelt in dien stinkpoel rond, wiens vunze walmen
Als pestlucht door de onreine woning dwalmen.
Gebrek en armoê heerscht in ieder kot.
Waar kindren zijn, is ziekelijkheid hun lot.
Toch, zoo de knaap, wiens kleur zoo morsig vaal is,
Wiens lijf gezwollen, en wiens bouw zoo schraal is,
't Gemis van zorg en voedsel overleeft,
Zal de ongewone dwang, die krachten geeft,
Hem eens tot wakkren knecht en werkman maken,
En uit zijn logge traagheid doen ontwaken,
Gelijk de slang, wanneer de lente naakt,
Door warmte uit haren winterslaap ontwaakt.

Doch vóór dien tijd staat grooter kwaad te wachten;
't Zijn rustelooze, zedelooze nachten.
Zie gindsche rij van bedden, digt aaneen
Geschaard, aan ouders, dochters, zoons gemeen,
Slechts met een dun gordijntje tusschen beiden,
Of door papieren schut vaneen gescheiden.
Daar slapen jong en oud dooreengemengd,
Naar dat het toeval hen te zamenbrengt.
Het luistrend oor verpest er hart en zeden.
Mogt, wie de magt bezit, hier tusschen treden!
Gaat henen, dat gij zelf de waarheid ziet!
Het walgelijk tooneel weêrhoude u niet!
Wie heeling brengen wil aan ziekte en kwalen,
Ontzie de ellende niet der ziekezalen!
De bodem ligt bezaaid met vlok bij vlok
Van walglijk vuil, op gindsche kist een brok
Onooglijk overschot van armlijk eten,
Sints menig dag door d' een of d' aêr vergeten.
Naauw dringt het licht meer door de vensterruit,
Zoo dof verweerd ziet ieder glas er uit.
Elk meubel waggelt op gebroken pooten,
En wordt bij de eerste schudding omgestooten.
Op gindsche bedsteê ligt, dooreengeward,
Een voddenhoop van kleêren, vuil en zwart,
Nu weggeworpen, maar in vroeger dagen
Door man en vrouw naar willekeur gedragen.

En uit dat bed verrijst op eens een kind,
Dat in die vodden zich verlaten vindt.
De moeder heeft haar hulploos kroost vergeten;
Eens werd haar 't harte warm bij kinderkreten,
Nu is 't gevoel van liefde als uitgeschud.
Hier schreit haar kind; zij zwerft van hut tot hut,
En babbelt overal op gramme toonen
Van de armoê en de ellend, die bij haar wonen,
En die zij zelf veroorzaakt. Want van waar
Die jammren? Ach, de wil ontbreekt bij haar,
De schaamte, die tot ijver aan moest sporen,
De reêheid, wie geen oogwenk gaat verloren,
De vlijt, die 't ledig uur te vullen weet,
En elke kracht tot nuttig doel besteedt.
Hier wordt geen cent door nijvre hand gewonnen,
Geen vlas of wol op 't snorrend wiel gesponnen.
Wat ge ook hier mist, niet dobbelsteen of kaart,
Uit menig morsig spel bijeenvergaard.
Hier is geen klok of uurglas; och, zij vragen
Niet naar den spoed, waarmede de uren jagen.
Geen boeken vindt gij; maar 't onzeedlijk lied,
En 't schimpend schotschrift zoekt ge er vruchtloos niet.
Pistolen, ongepaard, — die zijn er; netten,
En strikken, om op 't veld voor 't wild te zetten;
Een ruime flesch, vol van 't Schiedammer nat;
Een kist, die breektuig, en wat niet? bevat:
Metalen draân, in elken vorm gesneden:
Wat noodig is, om zich vermomd te kleeden;
Jas, pruik en hoed, en wat bij nacht en dag
't Herkennen van den dief verhindren mag;
En wapens, om een aanval af te weeren,
Wanneer zij van hun strooptogt huiswaarts keeren.

Bij ieder huis behoort een plekje grond,
Van omvang één, dat eens omrasterd stond.
Door slordigheid is 't rasterwerk verdwenen,
En daarvoor distelplant en stronk verschenen.
In 't midden slechts is een omtuinde plaats,
Waar dronkaards zich verschuilen met hun maats;
Of waar de speler, rammlend met de steenen,
d' Onnoozle lokt zich tot zijn prooi te leenen;
Waar 't schuimend bier, uit volle kan gelekt,
Den ruwen disch met kleevrig vocht bedekt.
Ginds toont het bord, met cijferschrift beschreven,
Wie nog 't gelag van gistren schuldig bleven.

Op muur en vensterruit heeft menig stift
Het vuile rijm en vuiler beeld gegrift,
En 't kaartenblad, in drift vaneen gereten,
Ligt op den vunzen bodem neêrgesmeten.

Hier brengt de wreedaard zijnen armen haan,
Wiens vlerk hij kortte, doet hem sporen aan,
Ontvlamt door spijs, gekruid met specerijen,
Hem 't heete bloed, en hitst hem aan bij 't strijën,
En raast, wanneer des vijands scherpe bek
Hem de oogen uitpikt, 't bloed hem langs den nek
En veêren stroomt. Arm dier! Het mag niet wijken,
Maar moet (o wreedheid!) vechtende bezwijken.
Al waggelt het bij elken flaauwen stoot,
Toch houdt het vol, en vindt in 't eind den dood.
De woestling grijpt den haan, die, afgemarteld,
Stuiptrekkend in de laatste doodspijn spartelt,
En scheurt de sporen los, ten nieuwen strijd,
Waaraan hij morgen weêr een offer wijdt,
En vloekt het laffe dier, dat wel zijn leven,
Maar dat geen winst aan zijnen heer kon geven.

Zoo is ons landvolk, zij, die ruime stof
Ons geven tot een wèl verdienden lof,
Zij, wie wij 't woord van ernst en straf doen hooren,
Dat toch, helaas! te dikwijls gaat verloren.
Nu ga in 't kerkeboek de gansche rij
Portretten van dit jaar mijn geest voorbij.

POMPEJI.

DOOR

Dr. *P. A. KOPPIUS.*

I.

Onze eeuw, die, méér dan eenige vroegere, de »eeuw der toekomst" geheeten wordt, omdat zij den grondslag legt tot eene geheel nieuwe orde van menschelijke en maatschappelijke zaken, — onze eeuw zou echter ook met even veel regt den naam kunnen dragen van: »eeuw der herleefde Oudheid". Om niet te spreken van de kennis der overblijfselen eener aloude beschaving in Hindostan, Perzië, Griekenland, en bijzonder in het ons Christenen zoo heilige Palestina, welke gedurende

onzen leeftijd buitengewoon is toegenomen, herinneren wij alleen de ontcijfering van zeer vele Egyptische gedenkteekenen, en de opdelving der ruïnen van Babel en Ninevé, die ons als geheel terugvoeren in tijden, waarvan geene geregelde of geloofwaardige geschiedenis bestond. Maar bovenal belangrijk is in dit opzigt Pompeji, de stad, die onze eeuw, veel meer nog dan de achttiende, uit haar graf van asch en vulkanischen steen heeft doen verrijzen, nadat zij zeventien eeuwen lang vergeten en verwaarloosd was geweest. In den tijd van haren bloei werd de naam dezer stad te naauwernood door de Geschiedschrijvers van Italië vermeld. Later verkreeg zij door haren vreeselijken ondergang eene droevige vermaardheid, en boeide de aandacht der geleerden bijzonder door den met hare verwoesting gelijktijdig plaats hebbenden dood van PLINIUS den ouden. Maar dit een en ander zou haar den roem niet gegeven hebben, dien zij thans bezit, zoo niet eene voorspoedig aangevangen en wèl bestuurde opgraving van de bedolven stad haar op aller tongen der beschaafde wereld van de negentiende eeuw had gebragt.

En wel te regt is zij zoo vermaard geworden in onzen tijd. Wel is zij waardig de belangstelling onzer tijdgenooten en nakomelingen! Wij toch zien in haar duidelijker, dan het ons uit de beste geschriften der klassieke Oudheid gegeven was, de aloude Romeinsche wereld uit het hoog beschaafde tijdvak der eerste Keizers herleven. Zij moge meer geleden hebben bij haren ondergang in het jaar 79, dan menigeen schijnt te weten, daar hier geene sprake is van eene eenvoudige bedekking met eene laag asch, gelijk dit elders tijdelijk door de sneeuw gebeurt. Er had hier wel degelijk eene algeheele verwoesting plaats door aardbevingen en door den regen van steenen en vuur, welken de Vesuvius gedurende drie dagen over de ongelukkige stad uitwierp. Toch kan de ophooping van asch over de geruïneerde en verbrande huizen met meer grond als een middel ter bewaring, dan als een middel ter verwoesting van Pompeji (namelijk van hare huizen en gebouwen) beschouwd worden. Maar dit zij zoo: men noeme het eene verwoesting, en geene bedelving, wat Pompeji in 79 moest ondergaan; niet te min is er zoo veel en zoo veel gaafs bewaard gebleven, dat er alleen de sprekende menschen ontbreken, om overigens eene geheele lang uitgestorven maat-

schappij van leven, arbeid, ijdelheid, beschaving, godsdienst, zonde in de ruïnen dezer vermaarde stad met verbazing en ontroering weêr te vinden. Wie dáár wandelt, en in de fornuizen, keukens, of kelders de toebereidselen ziet gemaakt voor een Romeinsch gastmaal, wat voorgekomen werd door de verwoesting der stad; wie dáár de advertentiën leest op de albums, of gewitte plekken muur, van schouwspelen, enz.; wie dáár enkele verdroogde lijken van inwoners vindt, die in hunne schuilplaatsen door den laatsten vijand werden achterhaald; wie dáár de theaters, de marktplaatsen, de tempels, de winkelhuizen, de fonteinen, de scholen, de herbergen, ja zelfs de holen der ontucht bezoekt, — hij ontvangt onwillekeurig den indruk, als of de bewoners haar vóór weinige dagen verlaten hebben, toen de aardbeving hen daartoe noodzaakte, maar binnen zeer kort zullen terugkomen om hunne woningen in denzelfden stand te herstellen als vóór de verwoesting, en hun gewoon bedrijf te hervatten. Immers Pompeji heeft niet alleen het voorkomen eener verwoeste, maar ook eener *verlatene* stad, en het gevoelen, vroeger aan XIPHILINUS ontleend, die het DIO CASSIUS schijnt na te zeggen: dat hare inwoners in het theater verzameld waren, toen hun de ramp overviel, wordt geheel en al weêrsproken door het feit, dat er tot hiertoe in en buiten de stad, welke ten allerminste eene bevolking van 40,000 zielen moet gehad hebben, niet meer dan 500 dooden zijn gevonden, niettegenstaande er ruim een derde gedeelte, en daaronder een amphitheater en een theater zijn opgedolven. Het is dus zeker, dat deze bevolking hare woonplaats heeft kunnen ontvlugten, vóór dat de gruwel der verwoesting zijn toppunt had bereikt.

Wij zullen trachten in dit opstel onze lezers door enkele voorbeelden te overtuigen van de hooge belangrijkheid der opdelvingen van Pompeji. Eene met zorg bewerkte, sierlijk uitgevoerde, en naar die evenredigheid goedkoope Fransche beschrijving stelt er ons toe in staat (*).

Wij beginnen met het huis van ARRIUS DIOMEDES, aldus te

(*) *Pompeïa. Décrite et dessinée par* ERNEST BRETON, *de la Soc. Impér. des Antiq. de France, etc. Suivie d'une notice sur Herculanum. Paris,* GIDE *et* BAUDRY. 1855. 2e *Édit.* 1 *Vol. gr. in* 8vo. 372 *pag., planches et fig.* 10 *francs.*

voorbarig genoemd naar een graf-monument in de nabijheid, waarop deze naam gelezen wordt. Het was een buitenverblijf, eene villa, met de villa van CICERO in dezelfde voorstad buiten de poort van Herculanum gelegen, die den naam draagt: »voorstad Augusto-Felix", en waartoe behoort eene straat van bijna 250 Ned. ellen lang, genoemd de »straat der grafteekenen", omdat zij schier uitsluitend met grafteekenen is bezet. Aan deze straat ligt het huis dat wij bedoelen, tegenover een praalgraf, waarop deze inscriptie:

M. ARRIUS J. L. DIOMEDES

SIBI SUIS MEMORIAE

MAGISTER PAG. AUG. FELIC. SUBURB.

BRETON vertaalt haar: »MARCUS ARRIUS DIOMEDES, de vrijgelaten slaaf van JULIA (*Juliæ libertus*), meester der voorstad Augusto-Felix, aan zich zelven en de zijnen ter gedachtenis." Intusschen is het zeer onzeker of deze, die gedurende zijn leven voor zich en zijne kinderen een praalgraf bouwen liet, dezelfde was als de eigenaar van het prachtige buitenverblijf daar tegenover. Dit groote en ruime gebouw bevatte meer dan veertig vertrekken gelijkvloers, behalve de kamers op de eerste verdieping, welke men niet meer onderscheiden of tellen kan. Sierlijk schilderwerk, fraaije, bij voorkeur roodachtige verwen, kostbare beelden, en huisraad daaraan geevenredigd, bewijzen nog den rijkdom van zijnen voormaligen bewoner. Een heerlijke tuin van 33 vierk. Nederl. ellen groot, omgeven door eene overdekte galerij van vierkante zuilen, en in 't midden een vischvijver met springende fontein, getuigen van zijnen smaak. Groote onderaardsche, gewelfde gangen liepen door onder drie der zijden van deze den tuin omgevende galerij. Toen de trap ontdekt werd, die naar deze keldergangen geleidde, oordeelde men terstond wel iets belangrijks te zullen vinden, en zocht zoo ver en zoo diep mogelijk door te dringen. De uitkomst beantwoordde aan de verwachting. Men vond de geraamten of verdroogde lijken van zeventien vrouwen en kinderen, wel voor een groot deel onder de asch bedolven, maar toch zoo duidelijk kenbaar, dat men zag, hoe de vrouwen in hare laatste oogenblikken zich het hoofd bedekt hadden met het bovengedeelte harer kleeding, hetzij om zich

te beschermen tegen de neêrvallende gloeijende asch, hetzij uit een laatst gevoel van kieschheid. Men zamelde eenige bij haar liggende voorwerpen op, als: edelgesteenten, munten, sleutels, een prachtigen kandelaar, een dubbele houten kam, overblijfsels van een fraai kistje, enz. De verharde asch droeg nog duidelijke afdruksels van sommige dezer slagtoffers, onder anderen van eene jonge volmaakt schoone dame. Deze moet wel de dochter van den eigenaar zijn geweest, wat men opmaakte uit de kostbare kleeding, welke gedeeltelijk nog bewaard, gedeeltelijk afgedrukt was in de verharde asch. Zij droeg een prachtigen, sierlijk bewerkten gouden collier, voor op den hals gesloten met een klein plaatje, waaraan twee kettingjes hingen, die eindigden in wijngaardbladen, alles van hetzelfde metaal; voorts een allerliefsten armband, voorstellende twee hoornen des overvloeds, gesloten door een leeuwenkop; en twee oorbellen van soortgelijk werk. Het blijkt uit alles, dat deze ongelukkigen niet gedacht hebben aan het ontwijken der stad, te gelijk met de overige bewoners. Zij verscholen zich in die groote en ruime onderaardsche gangen, welke tot wijnkelder dienden, en eene groote menigte geregeld geplaatste wijnkruiken bevatten, waarin nu nog verdroogde wijn te vinden is. De jonge dame had hare slavinnen aldaar ruimte van levensbehoeften laten bijeenbrengen, want er stonden vele daartoe dienstige voorwerpen ongeregeld en als in haast ter neêrgezet. Maar de fijne en brandende asch bereikte haar door de lucht- en lichtgaten van het vaste gewelf, en noodzaakte eindelijk tot de vlugt. Ach, reeds nabij den trap bereikte haar de dood; zij verstikten alle. Gelijktijdig had de eigenaar des huizes, vergezeld van een slaaf, door de achterdeur van zijn tuin naar de zee zoeken te ontkomen. Maar ook hij werd spoedig door den onverbiddelijke ingehaald. Men heeft zijn lijk gevonden, terwijl het nog in de hand de beide sleutels van het huis vasthield, waarvan er een met zilver ingelegd. Aan den vinger droeg hij een gouden ring, gewerkt als eene slang met twee koppen. Naast hem lag de slaaf, beladen met eenige zilveren vazen, een zak met een vrij groot aantal geldstukken van keizerlijken en consulairen stempel, en eene groote keurig bewerkte bronzen lantaren. Niet ver van daar, nog nader aan het strand, vond men negen andere dooden, die naar alle waarschijnlijkheid tot de huisgenooten be-

hoorden, maar slechts een paar oogenblikken vroeger het huis hadden verlaten om de zee te bereiken. In de keuken-vertrekken lag het geraamte van een man, en daarnaast dat van een schaap, met een bel nog aan zijn hals; — de verstikkende adem der Natuur had den slaaf zijn slagtwerk afgenomen!

Hoe herleeft door zulke ontdekkingen de aloude Romeinsche wereld! Hoe wordt ze al duidelijker en duidelijker door de ontelbare inscriptiën en schilderwerken die men te Pompeji gevonden heeft, en voor wier bewaring jaarlijks meer en naauwkeuriger zorg gedragen wordt! Immers het is waarlijk te betreuren, dat de schendige hand niet alleen van den tijd, maar nog meer die der onkundige delvers, of roofzuchtige bezoekers, aan de reeds zoo veel geleden hebbende kostbare overblijfsels ongeloofelijk veel schade heeft gedaan. Doch het Gouvernement der beide Siciliën gaat in de erkentenis van de waarde der Pompejische relieken met reuzenschreden vooruit, veel meer althans, dan het den naam heeft in verlichte staatkunde vorderingen te maken. Het wordt daarin krachtig aangemoedigd door de tegenwoordigheid van hooge gasten bij de opdelvingen, waardoor het treffend uitkomt, dat wij onze eeuw niet zonder reden de eeuw der herleefde Oudheid zouden kunnen noemen. Wanneer de Napelsche bestuurders der opdelvingen eenig nieuw huis ontdekken, waaraan zij den naam des bewoners vóór achttien eeuwen vruchteloos zoeken, en waaraan eenig bijzonder kenmerk ontbreekt, dat terstond over den naam uitspraak doet, dan plegen zij het te benoemen naar de personen, wier tegenwoordigheid of wier invloed aan de ontblooting van dat huis eenig gewigt heeft bijgezet. Zoo vindt men te Pompeji niet alleen huizen van ARRIUS DIOMEDES, van CICERO, van FUSCUS, van JULIA FELIX, van LUCRETIUS, van MODESTUS, van PANSA, van POMPONIUS, van SALLUSTIUS, en dergelijke namen uit de Oudheid, maar even zoo wel huizen van den Groothertog van Toscane, van CHAMPIONNET (den Generaal der Fransche Republiek, die in 1799 Napels bezette), van den Hertog van Aumale, van den Keizer van Rusland, van FRANS II, van JOZEF II, van de Koningin van Engeland, van de Russische Prinsen, van den Koning van Pruisen, enz. Waar zulke namen aan de verlaten huizen van Pompeji worden gegeven, daar behoeft men niet te vreezen voor gebrek aan belangstelling in de HOLCONIUSSEN en POPIRIUSSEN. En

wanneer de Napelsche regering, gelijk zij vooruitgegaan is in naauwkeurigheid bij de opdelvingen, zoo ook vooruitgaat in ijver, dan zullen wij en onze kinderen het nog kunnen beleven, dat weinige beroemde namen te Pompeji ons onbekend zullen laten omtrent de voornaamste lotgevallen, en de verdiensten dergenen die ze gedragen hebben.

Zoo heeft vooral de naam MARCUS HOLCONIUS RUFUS, MARCUSZOON, de aandacht der bezoekers, der opdelvers en der bestudeerders van Pompeji tot zich getrokken. Overal, schier in alle straten, op menige huizen, gedenkteekenen, albums, en welligt aan alle publieke gebouwen die wedergevonden zijn, leest men dezen naam, als dien van een zeer vermaard en uitstekend overheidspersoon. Men zocht nog eens in de gedenkteekenen, men doorzocht nog eens de Annalen der Romeinsche geschiedenis; maar men vernam niets naders van dezen Pompejischen PERIKLES. Eindelijk vond men op den viersprong van in 't midden der stad zamenloopende straten een voetstuk van marmer, met dit opschrift:

M. HOLCONIO M. F. RUFO

TRIB. MIL. A POPUL. II VIR I. D. V.

QUINQ. ITER.

AUGUSTI CÆSARIS SACERDO.

PATRONO COLONIÆ.

BRETON vertaalt: »Aan MARCUS HOLCONIUS RUFUS, MARCUSZOON, krijgstribuun benoemd door het volk, vijf malen gekozen tot tweeman voor de regtzaken, twee malen Quinquennalis (Magistraat voor vijf jaren, overeenkomende, naar het schijnt, met den Censor, of Zedemeester der Romeinen), Priester van AUGUSTUS CÆSAR, en Beschermheer der Kolonie." Het standbeeld was van het voetstuk gevallen en lag verbrijzeld op den bodem. Zijne herstelling (*restauratie*, of *reconstructie*) werd opgedragen aan den bekwamen beeldhouwer CALI. Deze ontdekte dat het standbeeld zelf lapwerk was geweest. Het hoofd, voorzeker een wèl gelijkend portret van den gevierden HOLCONIUS, was gezet op een romp, die ongetwijfeld aan een standbeeld eens Keizers had toebehoord, en van eene uitstekende bewerking was, bijzonder wat het harnas betreft.

Evenwel behoorden tot dien romp ook andere stukken van veel mindere kunstwaarde, en blijkbaar van dezelfde hand afkomstig, die het hoofd had vervaardigd. Het is duidelijk, dat de beeldhouwer, uit gebrek aan genie of uit gebrek aan tijd, een gebroken keizer in een' gaven HOLCONIUS had herschapen. De opgelegde aanvulsels der naden en de verwen hadden het bedrog nog meer bedekt, wat bijzonder duidelijk in 't oog viel bij de opdelving. Want de verwen en kleuren der ruïnen van Pompeji verliezen zeer spoedig haren glans, wanneer zij aan den invloed van lucht, zon en regen zijn blootgesteld. Nog drie andere voetstukken zijn in de onmiddellijke nabijheid van het standbeeld van HOLCONIUS, maar zonder standbeelden of marmeren bekleedsels. Zij moeten deze of reeds verloren hebben voor den ondergang der stad, of, wat meer waarschijnlijk is, zij zullen nooit bekleedsels of standbeelden gehad hebben. Zij waren welligt bestemd om de beelden te dragen van hen die werden waardig gekeurd in de eer van HOLCONIUS te deelen. Deze laatste meening wordt althans niet weêrsproken door een bij de voetstukken op den bodem gevonden fraai bewerkt vrouwenhoofd. Immers uit alles schijnt men te moeten, althans te mogen opmaken, dat de Pompejanen besloten hadden eene groep van vier standbeelden voor HOLCONIUS en anderen te laten maken; dat de beeldhouwer, die het werk aangenomen had, na de hoofdfiguur haastig, en op de wijze als wij zagen, afgewerkt en op het voetstuk gesteld te hebben, zich gereed maakte om ook de andere figuren op gelijksoortige min edele wijze te plaatsen; dat hij daartoe een vrouwehoofd had aangehaald, niet van zijne hand, om te zien of het in de groep, 't zij voor een godinnebeeld, 't zij voor dat van HOLCONIUS' echtgenoot, zou passen, maar dat het geheele werk onvoltooid bleef door de onverwachte vernieling der stad. Nogtans, deze en vele andere meeningen blijven altijd iets raadselachtigs en onzekers behouden. En het kan zijn, dat latere ontdekkingen ons een' geheel anderen HOLCONIUS leeren kennen, dan den held der oudheidkundigen, den Pompejischen PERICLES, die door zijne populariteit, energie en smaak zoo veel gedaan heeft tot de stichting en herstelling veler publieke gebouwen, welke door de aardbeving van het jaar 63 na CHRISTUS, waarvan SENECA in zijne »Natuurkun-

dige Vraagstukken" schrijft, ontzaggelijk veel geleden hadden. Onwillekeurig beklagen wij bij deze gedachten de ijdelheid der menschelijke dingen. HOLCONIUS, de afgod der Pompejanen, hun beschermer bij den Keizer, en zelf de priester van den tot God gemaakten AUGUSTUS, HOLCONIUS is thans niets meer dan een raadsel voor de oudheidkundigen, een naam ter opwekking en bevrediging hunner nieuwsgierigheid.

SPURGEON EN CAIRD.

SPURGEON en CAIRD. De namen dezer twee Evangeliedienaars leefden in het laatst des jaars 1855 in Engeland op aller lippen. Evangeliedienaars noemen wij ze, den laatste met het volste regt: den eerste zouden wij bijna dien naam niet durven geven, hoewel hij in die waardigheid is opgetreden. In Engeland is het de gewoonte dat elk, die zich niet kan vereenigen met die leer, die door de Staatskerk, de Anglikaansche, als de hare is aangenomen, en zich evenmin bij eene der nevens de Staatskerk bestaande Sekten wil voegen, op eigen gezag als prediker opstaat en eene gemeente rondom zich verzamelt. Als zoodanig begon ook SPURGEON te Londen te prediken, en zijne verschijning trok weldra de algemeene aandacht tot zich, minder wegens de gevoelens die door hem werden uitgesproken, dan door de wijze waarop hij sprak. Hij is jong en schijnt eene zeer levendige verbeelding te bezitten, waaraan hij eene wegslepende voordragt paart. Doch dit alleen was niet in staat hem dien verbazenden opgang te verschaffen, die hem is ten deel gevallen. Hij weet af te dalen tot de vatbaarheid van het volk, ja zelfs van het gemeen, schaamt zich de ruwste en onbeschaafdste uitdrukkingen niet, voert daarbij de gewijde verhalen ten tooneele, en weet er eene bijzondere levendigheid aan bij te zetten door zijne buitengewone ervarenheid in het buikspreken. Op eene soort van gaanderij wandelt hij heen en weder, maakt de vreemdsoortigste gebaren, neemt allerlei ligchaamshoudingen aan, en voert de personen, waarover hij handelt, sprekende in. Hij vervalt daardoor telkens in de onwaardigste en de zaak, waarvoor hij optreedt, meest onteerende voorstellingen. Alle verstandige en ernstige Christenen spreken dan ook hun ver-

oordeelend vonnis uit over de bijeenkomsten die hij houdt. Maar het volk schept er behagen in, aangetrokken door de vreemdsoortigheid van het verschijnsel. Ontelbaar was de menigte, die hem, zoodra zijn naam en werk bekend werd, hoorde en volgde. Die menigte groeide aan van dag tot dag, zoodat hij telkens een nog grooter locaal, dan dat waarin hij sprak, tot zijne bijeenkomsten moest zoeken. Eindelijk heeft hij de schier onafzienbare zaal in Surrey-Garden gehuurd en — ook deze kon de schare niet bevatten, die wilde binnendringen om hem te zien en te hooren. Wat daar is voorgevallen, hoe bij den aanvang der godsdienstoefening het geroep van »brand!", waarschijnlijk uit den mond van kwaadwilligen uitgegaan, de grootste verwarring heeft doen ontstaan, zoodat de zamenkomst geen voortgang hebben kon, is uit de nieuwsbladen bekend. Het gebruik van dit gebouw is verder aan SPURGEON geweigerd. Het is te hopen, dat de oogen der menigte mogen zijn opengegaan voor de onwaardige wijze, waarop door dien prediker de blijde boodschap der genade wordt verkondigd, en zeker weinig wordt toegebragt aan de opwekking van Christelijk geloof en leven.

Een schoon tegenbeeld van dezen veel geruchtmakenden Londenschen prediker is de man, wiens naam nevens den zijnen boven deze regelen geschreven staat. Tot nog toe leefde en werkte hij onbekend in zijne stille landgemeente Errol in Schotland, toen Koningin VICTORIA, zich onder zijn gehoor bevindende, zoozeer door zijne prediking werd geboeid, dat, op haar last, de leerrede, bij die gelegenheid uitgesproken, werd gedrukt, en weldra een zoo groot getal exemplaren daarvan verkocht werd, dat de dankbare predikant van de opbrengst eene school voor jongens heeft kunnen stichten. Het Fransche weekblad de »Lien" maakte bij de aankondiging dezer leerrede, die door eene Roomsche hand in het Fransch is vertaald, eene vergelijking tusschen Koningin VICTORIA en Koningin ELIZABETH. Toen eens ten aanhoore van deze laatste gepredikt werd over de wereldsche ijdelheid, die zich vooral bij de vrouwen openbaarde in den kostbaren tooi, waarmede zij gewoon zijn het ligchaam te omhangen, en de prediker met ernstige taal had aangetoond, hoe daardoor de gedachten worden afgeleid van des Christens roeping, en de weg ten he-

mel wordt gesloten, ontving hij na het einde der godsdienstoefening eene aanmaning van de ijdele vorstin, die met een prachtigen kleederendos in het bedehuis had neêrgezeten, om nooit meer in hare tegenwoordigheid op zulk eene wijze en over zulk een onderwerp te spreken, daar anders aan hem de weg ten hemel zeer gemakkelijk zou kunnen worden gemaakt.

Tegenover deze vorstin vertoont zich VICTORIA in een zeer beminnenswaardig licht. Tot nu toe had zij zich nooit over hare godsdienstige gevoelens in het openbaar uitgelaten. Wanneer zij te Londen is, bezoekt zij de Anglikaansche kerk. Vertoeft zij in Schotland, dan ziet men haar in de kerk der Presbyterianen. Welke rigting zij in het godsdienstige is toegedaan, is niet bekend. De eerste maal, dat zij openlijk voor hare gevoelens uitkomt, hecht zij hare bijzondere goedkeuring aan eene leerrede, waarin geen leerstelsel wordt verkondigd, maar op eene regt eenvoudige en stichtelijke wijze de invloed van het Christendom op het dagelijksch leven, de praktijk der Christelijke godsdienst, wordt in het licht gesteld: zoodat deze leerrede even geschikt is voor den daglooner, die in het zweet zijns aanschijns het brood verdient, als voor de Koningin van een der magtigste landen van Europa. De inhoud en de vorm der preek pleiten zeer voor den zuiveren smaak der Vorstin. Hare eenige schaduwzijde is deze, dat zij voor ons publiek wat al te lang zou wezen. Een helder inzigt in den aard en de hooge waarde des Christendoms straalt ons uit iedere bladzijde tegen. Het betoog is populair en afdoende. Vergelijken wij haar met andere preken, voor een vorstelijk gehoor gehouden, b. v. die van BOURDALOUE en MASSILLON, dan staat de leerrede van CAIRD verre achter in vernuft en schitterende denkbeelden. Maar zij munt daar boven evenzeer uit door den eenvoud, welke het merkteeken der waarheid is. Wij wenschten dat overal in Engeland, ja ook overal in ons Vaderland zóó wierd gepreekt als door den Schotschen Evangedienaar is geschied. Het was eene goede gedachte, dat het bestuur der Inrigting: *De Vriend van Armen en Rijken*, deze leerrede, in onze taal overgebragt, onder hare geschriften heeft opgenomen, waardoor zij thans voor eene kleinigheid te bekomen en te verspreiden is. Zij worde dan ook verspreid met milde hand. Wij wenschen haar door de aanbeveling van En-

gelands Vorstin, een ruimen toegang tot alle aanzienlijken en grooten in den lande. Wij verzekeren haar, door de aanbeveling die zij in zich draagt, een ruimen toegang tot de geringen en armen onder ons. De prediking van SPURGEON zal als het kaf voor den wind vervliegen; de prediking van CAIRD zal zeker rijke vruchten kweeken in het hart van velen. —R—

PEPERKORREL'S REIS-HERINNERINGEN.

EEN VERHAAL VAN OOM ADAM (D^R. C. A. WETTERBERGH).
UIT HET ZWEEDSCH; DOOR C. EYKMAN.

»Wees gegroet, morgenland der onsterfelijkheid, nooit genoeg bezongen Skråköping!"

Zoo zong ik, JEREMIAS PEPERKORREL, toen ik op een schoonen dag, vóór drie jaren, zoo als een Zweedsch schrijver past, in een zoogenaamden snelwagen, met één paard er voor, den weg naar Skråköping ophotste.

Wees gegroet, morgenland mijner onsterfelijkheid!

Hier moet ik aanmerken, dat een schrijver in Zweden als het ware genoodzaakt is, eenig en alleen voor zijne onsterfelijke eer te schrijven. In Engeland wordt hij populair; in Frankrijk verdient hij geld; in Duitschland krijgt hij vermaardheid — niets van dit alles verwerft hij hier. Met één woord: hij kan niets anders bekomen dan een onsterfelijken naam, en dien verkrijgt hij ook; want wij, bewoners van het Noorden, gelijken de kinderen, die geene waarde hechten aan een blaauw porseleinen bord zoo lang het heel is, maar, daarentegen, jaar in jaar uit, met de stukken er van rondspringen.

In Skråköping ging mijne zon op; daar vatte ik het eerst de pen op om de menschheid te dienen, en eerst sinds dien tijd vormde ik met mijne geestverwanten een groot geheel.

Mijn vriend KÜCKLING, die eene geschiedenis der litteratuur zal uitgeven, beloofde mij de onsterfelijkheid; GEYER, TEGNÉR en andere dergelijke zullen slechts weinige regelen bekomen, terwijl JEREMIAS PEPERKORREL vier volle bladzijden zal innemen.

Nu is het natuurlijk, dat niemand echt onsterfelijk wordt, vóór dat de taal, waarin hij schreef, verouderd is, en slechts gelezen kan worden door den een of anderen geleerde, die, eenzaam aan de eerste bron gezeten, heerlijke zaken put, welke, volgens zijne meening, te vergeefs in de wereld zullen gezocht worden. Dan eerst komt de onsterfelijkheid; maar ik wil toch hopen, dat het zoo lang niet duren zal, vóór ik op deze wijze het doel bereik. Ik hoop, dat men over honderd jaren, dank zij de vlijt onzer drukkerijen, in geheel Zweden geen woord gewoon Zweedsch meer verstaan, maar in de plaats daarvan zich bedienen zal van een »beschaafd patois", hetwelk in ons land een bewijs is van boekenkennis en vertrouwelijkheid met de litteratuur van andere landen. Behalve dit vooruitzigt, heb ik ook nog een ander, namelijk dit, dat mijne schriften eigenlijk nimmer gelezen zullen worden, hetwelk gelijk staat met te zeggen, dat zij reeds eene eigen klassieke waarde bezitten, en juist daardoor een voldoend aantal onopgesneden exemplaren voor de nakomelingschap zal bewaard blijven.

Wees gegroet, stad, alwaar mijne onsterfelijkheid begon te stralen! met heilig beven treed ik uwe wallen binnen.

Skråköping heeft eigenlijk geene wallen, maar is toch door zijn geboomte, als door houten muren, beschut — reeds daarin ligt iets klassieks — Skråköping is door zijne houten muren beschut, en zijne bewoners worden alzoo bevrijd voor het ongeluk zich naar buiten te verstrooijen.

Ik was naauwelijks in de stad aangekomen, en had mijnen intrek genomen bij de logementhoudster KLARMAN, in de vroeger zoogenoemde *Bedelaars-doelen*, die nu boven de poort, in groote, gouden letters, het opschrift heeft: *Hôtel Bohémiene*, of de faam verkondigde door de gansche stad: »PEPERKORREL is gekomen!"

De dankbare stad had haren zoon terug, en sloot hem weder in hare — muren. De *lions* der stad haastten zich mij te ontmoeten — allen wilden mij zien, allen wilden mijne stem hooren, een blik bekomen van mij, die al zijne gedichten bij elkander uitgegeven, en een grooten roman geschreven had, getiteld: *De Koolvlinder*, behalve eene menigte *feuilletons* in onze meest gelezen tijdschriften.

»Wel, daar is onze vriend PEPERKORREL uit Stockholm!" sprak de een.

»Gij moet mij absoluut met hem in kennis brengen," zeide een ander.

»Waar is hij? ik zou hem zoo gaarne eens zien!" hoorde ik een derde aan zijn buurman vragen. Met één woord: ik was de held van den dag, en waarom? — omdat de stad geen boekwinkel heeft, en bij gevolg ook geen exemplaar van mijne werken. Ik ben in Skråköping een *auctor classicus*, dien niemand gelezen, niemand verstaan heeft, maar dien allen bewonderen. Bovendien was ik door mijne geboorte een burger der stad.

Den avond van denzelfden dag gaf men te mijner eere eene *soirée*.

Alle *honoratiores* der stad waren tegenwoordig, en ik hield mij voornamelijk bij de dames, die een geïllustreerden kalender, in maroquin gebonden en verguld op snede, met Duitsche staalgravures en keurigen druk, gezien hadden, waarbij ik den tekst van een el en drie-en-twintig duim lengte geleverd had.

Ik heb eens in een of anderen Duitschen filosoof gelezen, dat de geest onmetelijk is, dat zijne producten door geenen maatstaf te meten zijn, enz. — De arme wijsgeer schreef in den goeden ouden tijd — hij wist niet, hoe een nieuwere tijd in staat zoude zijn het oneindige te bepalen. Ik, JEREMIAS PEPERKORREL, weet het — ik kan mijn geest uitstorten op één vel, op tien vel, gewonen of parel-druk, naar believen — ik kan de wereld dienen met iets nieuws voor Kerstijd, Paschen, en *Midsommar* (*). Ik ben van mijne uitgevers te weten gekomen, hoe men den geest meet; in Frankrijk geschiedt dit fabriekmatig, maar in Zweden heerscht nog te zeer de geest der gilden, dan dat zich nog eenige associatie-geest vertoonen zoude buiten mijne eigene *côterie*. Maar genoeg hiervan — keeren wij naar de stad en onze *soirée* terug.

Midden in de rij der dames zat eene kleine, magere, oude dame, en naast deze eene groote jongejufvrouw met bloemen in het haar. Het was niemand anders dan Mejufvrouw RACHEL PRAATER, dochter van den ex-stads-fiskaal, nu economie-directeur, PEHR PRAATER.

(*) *Midsommar*, de tijd van den zomer-zonnestilstand, wordt in Zweden ook kerkelijk gevierd. VERT.

Mejufvrouw RACHEL was lang en zeer sterk gebouwd, eene tegenstelling met mama. Zij was de meest belezen jonge dame der stad; want zij was te Stockholm op eene kostschool geweest, en had daar de Fransche, Duitsche, Engelsche en Italiaansche prononciatie geleerd. Zij was nu en dan als schrijfster van kleine novellen, en zelfs van een grooten roman (haar pseudoniem is: »*Lelie van dalen*"), opgetreden. Het was natuurlijk, dat ik mij het eerst tot haar wendde.

»Ach, Mijnheer PEPERKORREL!" zeide zij, »met welk eene verrukking heb ik uw laatste werk: *De Urn*, gelezen."

»*Pardon!*"

»O, het is onbegrijpelijk, zóó te kunnen schrijven! Mama en ik waren geheel weg — niet, ma?

»Ja..a..a.. dat is dat mooije, van den blinde?"

»Den blinde? Neen, mama!"

»Och neen, ik meende dat het *Het Krekeltje in den Schoorsteen* was: dat heeft immers Mijnheer PEPERKORREL geschreven?"

»Neen, dat is van een Engelschman, met name DICKENS."

»Hemel! hoe kan iemand zich ook zóó vergissen!"

»Neen, mama! ik sprak van *De Urn*" (hare moeder in de zijde stootende) »mama herinnert zich toch wel *De Urn?*"

»O ja, zeker! — lieve Hemel! — wij lachten ons bijna dood."

»'t Is anders een ernstig stuk," sprak ik.

»Ja, in den hoogsten graad treffend, aandoenlijk, de ziel tot in hare diepste schuilhoeken rakende."

»*Pardon!*"

»Ja, wij weenden beide," voegde Mevrouw PRAATER er bij.

»Ach ja," hernam Mejufvrouw RACHEL; »maar waarom liet gij EMILIA sterven? zij was zoo edel, zoo bevallig."

»Hm, dat was volstrekt noodig — voor de handeling."

»Ach, het deed mij zoo leed; zij had een beter lot verdiend, de arme EMILIA; haar karakter was zoo volmaakt, stond daar in objectieve aanschouwing — het was een beeld van vleesch en bloed, en niet eene van die nevelbeelden of fantomen, welke het valsche vernuft schept. Gij, Mijnheer PEPERKORREL! treedt daar op als een zelfstandig schepper van eene edele vrouw — het is in waarheid eene goddelijke vonk, die u bezielt, als gij de pen opvat en uwe nu tragische, dan spelende beelden op het papier teekent."

»Hm, zeer vleijend — hm!"

»Maar waarom moest EMILIA volstrekt sterven? — het behoefde niet; zij had de wereld gelukkig moeten maken, zij had den edelen ALEXANDER KNOTTERLING moeten hebben — zijne vrouw, zijn al, geworden zijn. Zij, waarom moest de arme EMILIA sterven?"

Het was eene netelige vraag, en ik beantwoordde die ontwijkend.

De oorzaak van dezen noodlottigen dood was, namelijk, onder ons gezegd, de volgende. Mijn uitgever verlangde een manuscript van twee vel, en dat schreef ik. EMILIA was de hoofdpersoon, en zoude op het einde eene gelukkige moeder en echtgenoot worden, en daartoe waren twee volle vellen noodig. Daar kwam de uitgever en wilde het manuscript hebben.

»Hoe veel wordt dit?" vroeg hij.

»Twee vel, als niet, namelijk, ieder Hoofdstuk met eene nieuwe bladzijde moet beginnen, anders wordt het twee en een half."

»Twee vel? — ik heb er op zijn best één noodig — ik heb geene ruimte dan voor één; want op de overige vellen heb ik iets over de levenswijze der mieren, en eenige historische schilderingen."

»Hm, zoo."

»Ja, dit kan ik niet nemen — gij brengt mij danig in de klem — hoe kom ik nu aan eene romantische schets?"

»Hm, maar gij verlangdet twee vel?!'

»Ja, dat is waar; maar het moesten twee verschillende stukken zijn, mijn waarde Heer PEPERKORREL! — stukken van — 't is naar, dat Mijnheer zulk een gedwongen, droogen stijl heeft." (In het manuscript bladerende) »Ja, dit wordt waarachtig meer dan twee vel — maar kort af — maak het een goed vel korter."

Ik nam de zaak in overweging, en toen veranderde het plan zoodanig, dat de hoofdpersoon, EMILIA, die ALEXANDER KNOTTERLING gelukkig zoude gemaakt hebben, en een voorbeeld zoude geweest zijn van eene edele vrouw, gelijk haar huis dat van eene gelukkige woning, met kinderen er bij — nu ruim baan maken moest. Ik kortte haar dus ter helfte in, en schilderde toen op een stukje papier, dat ik met mondlijm aan

den eenen kant vasthechtte, in het kort de wanhoop van KNOTTERLING, hoe hij eene urn op haar graf plaatste, en op zekeren morgen, met de urn in den arm, dood gevonden werd, terwijl zijn verwezen blik nog op den dierbaren naam gevestigd scheen.

Toen deze kleine verandering gemaakt was, werd het kind herdoopt en *De Urn* genaamd, in plaats van *De Sympathie des Harten*, zoo als het vroeger heette.

Dit kon ik Jufvrouw RACHEL niet zeggen, die mij mijne koelheid verweet, omdat ik zulk een schoon wezen als EMILIA had doen sterven.

Opregt gesproken, was ik geheel onschuldig; het was eene treurige noodzakelijkheid, dat zij moest sterven; want gelijk de werkelijke mensch kleederen en voedsel behoeft, en tijd en ruimte om te kunnen leven, zoo moet een romantisch schepsel ook eenige vellen hebben om zijn leven voort te zetten — houden de vellen op, dan is er ook een einde aan alle levens-voorwaarden. Het was dus niet mijne luim, maar inderdaad eene natuurlijke noodzakelijkheid, die EMILIA zoo jeugdig ten grave deed dalen.

Ik stond daar waarlijk geheel verbluft, toen ik voelde, dat iemand mij op den schouder tikte.

Ik keerde mij om en zag niemand anders dan den kleinen *kamrer* HOPPENROTH.

»Onderdanige dienaar! zeer verheugd Mijnheer PEPERKORREL weder te zien!" sprak het manneke, en gaf aan zijne kleine, maar bolronde oogen eene blijde uitdrukking: »Ik herinner mij u nog als een kleinen knaap, toen gij naar school gingt — ik had nooit gedacht den kleinen JEREMIAS eenmaal als een onzer grootste celebriteiten te begroeten."

»Zeer verpligt," sprak ik op eenigzins aanmatigenden toon; want *kamrer* HOPPENROTH was in mijnen tijd een zeer onbeduidend en belagchelijk persoontje, met wien niemand omging. Hij woonde toenmaals buiten bij het tolhuis, en won den kost met copiëren, waarbij hij verjaardags-, begrafenis- en albumverzen maakte.

Nu was hij »*chique*" gekleed, en scheen in den hoogsten graad met zich-zelven ingenomen.

»'t Is waarlijk een genoegen," hernam de *kamrer*, met een blik als die van een beschermheer tot zijnen beschermeling,

»te zien hoe iemand uit *onze* stad geboortig zich zulk een naam in de litteratuur verworven heeft — met den tijd zien wij u nog als een van de achttien (*). De Akademie zoude doof en blind zijn, als zij een werkelijk *celeber celebriteit* als de Heer PEPERKORREL is — niet onder zich opnam."

»Zeer vleijend," zeide ik, »zeer vleijend."

»Zoo als Mijnheer PEPERKORREL misschien weet," hernam de *kamrer*, en stak zijne handen in de broekzakken, »heb ik in vroegere dagen nu en dan mij verlustigd in de dienst der zanggodinnen, en op haar altaar eene en andere bloem geofferd."

»Ja..a..a."

»Ik heb evenwel nooit voor het publiek willen optreden; daartoe ontbrak het mij aan moed — en in Skråköping kan niets anoniem geschieden — intusschen is het mij een zeer groot genot, goede stukken te lezen; en in waarheid, Mijnheer PEPERKORREL! uwe schriften nemen de voornaamste plaats in mijne bibliotheek in."

Ik dacht mij dood te lagchen, toen hij zeide: »mijne bibliotheek" — dat was iets, hetwelk hij nooit had gehad; maar Mejufvrouw RACHEL viel in met de woorden:

»Ach, welk een geluk, eene bibliotheek te bezitten als de Heer HOPPENROTH."

»Och," hernam de *kamrer*, »alleen poëzij en romans, maar geheel compleet — ik maak het mij tot eene eer, onze dichters compleet te hebben, van STJERNHELM'S *Herkules* af tot op het *Bootje op de Wereld-Zee* van onzen tijdgenoot BECKMAN toe... Maar de Heer PEPERKORREL heeft nog geene kennis gemaakt met eene voorname personaadje, die de stad voor het tegenwoordige binnen hare muren telt."

»Ach ja," viel Jufvrouw RACHEL in de rede, »de Heer ATTANSKOJ, de ongelukkige Poolsche edelman, die zijn land ontvlugt is en hier eene vrijstad gevonden heeft!"

»ATTANSKOJ?" vroeg ik.

»Ja," voegde de *kamrer*, met zijn horologie-ketting spelende, er bij, »de Heer CHARLES ATTANSKOJ, die vroeger in het Poolsche leger den graad van tamboer-majoor bij Chlo-

(*) De door GUSTAAF III gestichte Akademie mag, volgens de statuten, uit niet meer dan achttien leden bestaan. VERT.

piché bezat. Hebt gij zijn naam niet gehoord? — O, het is een allerliefst mensch. — Mijnheer ATTANSKOJ! Mijnheer ATTANSKOJ!" riep de *kamrer* tot een klein heertje, met groote knevels en zwarten baard, »*kom maal hier zu parlementiren mit dieser doorlaucte Herr!* — Ja, onze ATTANSKOJ kent wel Zweedsch, maar ik druk mij liefst in het Hoogduitsch uit," voegde de *kamrer* er bij.

De Heer ATTANSKOJ naderde en groette. »Is dit," zeide hij in redelijk goed Zweedsch, »is dit..."

»De koninklijke secretaris PEPERKORREL," zeide ik, met eene buiging.

»Een van onze *celebriteiten*," voegde de *kamrer* er bij, »*in dieser Stadt geboren.*"

»Een onzer grootste Schrijvers; een Zweedsche VICTOR HUGO — een DICKENS — een COOPER — onze SUE," voegde Jufvrouw RACHEL PRAAYER er bij, met een teederen oogopslag, dien zij onder ons drieën, namelijk: mij, den *kamrer* en CHARLES ATTANSKOJ, verdeelde.

»Zeer veel genoegen," zeide de Heer ATTANSKOJ; »ik zag dadelijk, dat gij een buitengewoon mensch waart — uw voorhoofd is breed, hoog gewelfd — uwe slapen een weinig ingedrukt — gij hebt zeker een grooten bult midden op uw hoofd; dit is een bewijs van het godsdienstig gevoel, zonder hetwelk een schrijver het niet verre brengt — en een grooten bult in den nek, dat is het liefdes-orgaan — ik ben..."

»De Heer ATTANSKOJ is *phrenoloog*," merkte Jufvrouw RACHEL aan.

»Ja, inderdaad een groot *phrenoloog*," voegde de *kamrer* er bij.

»Ach ja, Mijnheer!" zeide de Poolsche Heer, »niets is ligter dan dadelijk te zien, dat mijn vriend de *kamrer* dichter is, door de natuur gevormd om met de producten zijner verbeelding de wereld te verrukken. Ik ben niet jaloersch op mijne kunst — zie maar hier;" (nu nam hij het hoofd van den *kamrer*) »hier zit de dichtkunst, zoo groot als een ganzen-ei. SCHILLER had die naauwelijks zoo groot, de eenvoudige GÖTHE in het geheel niet — maar GÖTHE was ook nooit dichter, hij maakte het zich."

»Zoo denk ik er óók over," voegde de *kamrer* er bij, en bragt zijne uit de plooi geraakte pruik in orde.

»Ik ben ook *magnetiseur*, Mijnheer!" begon weêr ATTANSKOJ, »ik zou den eersten den besten kunnen *magnetiseren* — het is een geneesmiddel boven alle andere, het is een geestelijk middel, en gelijk de geest in andere dingen de natuur beheerscht, zoo doet hij ook in hare afwijkingen."

»*Magnetiseur* — ja, mijn vriend *magnetiseerde* mij onlangs," zeide de *kamrer*, »en ik heb niet anders dan in verzen gesproken."

»Heerlijke verzen!" hernam ATTANSKOJ. »Dat is ook niet te verwonderen; want zoo wordt de gebonden geest vrij en werkt geheel op zich-zelf."

»Ja, het is iets bijzonders," begon Mevrouw PRAATER, »iets bijzonders — ach, RACHEL! gij moest den Heer ATTANSKOJ verzoeken, dat hij u ook eens *magnetiseerde*."

»Mij, lieve mama?" zeide RACHEL met een glimlach. »Neen, voor mijne ziekte helpt geene menschelijke kunst."

»Het *magnetismus*, mijne waarde!" viel ATTANSKOJ in de rede, »is geene menschelijke, maar eene goddelijke kunst. Het is niets anders dan het dierlijk magnetismus, dat, b. v., Graaf CAGLIOSTRO in staat stelde om bloot door het opleggen der handen ziekten te genezen — het is niets anders dan de verzameling van alle natuurkrachten, licht, warmte, magnetismus, electriciteit, nervofluidum en alle vegetabilische en animalische elixirs, die het innerlijke leven verhoogen kunnen, welke zich in éóne handeling zamenvatten; de magnetische vloeistof springt uit de vingers van den meester over op den patiënt, doordringt, doorboort, electriseert en wekt iedere zenuw, iedere vezel in het geheele organismus op."

»Maar, lieve RACHEL! gij moest toch eens — mijne RACHEL is zeer ziek, Mijnheer ATTANSKOJ!"

»Ja, dat zie ik; ik zie in haar binnenste — er ligt een zenuwknoop op haar hart, die het drukt."

»Ach ja, ik heb inderdaad nu en dan sterke hartkloppingen," zuchtte het meisje, welker stevige ridder-gestalte, voor zoo veel menschelijke oogen vermogten op te merken, alles behalve ongezondheid verried, maar waaruit men natuurlijk hare reeds zachtjes toenemende jaren konde opmaken; intusschen kan men zes-en-dertig jaren nog geen ouderdom noemen."

»Lieve Jufvrouw RACHEL!" begon de *kamrer*, met een glimlach waarin de zelf-tevredenheid te lezen was, »als gij mijnen

raad volgt, dan laat gij u door mijnen vriend magnetiseren. — O! het is een genot, als het ware onder den invloed van zijnen alvermogenden wil weg te sterven — in allen gevalle —"

»Ja, in allen gevalle, liefste RACHEL!" zeide de moeder.

»Gij moest het eens beproeven," sprak ik.

Na eenige woordenwisseling werd er besloten, dat RACHEL zich aan de behandeling van den Heer ATTANSKOJ zoude overgeven.

»Maar, mijn Hemel!" vroeg ik den dikken burgemeester BULKMAN, dien ik eenige oogenblikken later ontmoette, »hoe komt het toch, dat ik dien ouden dwaas, den *kamrer* HOPPENROTH, hier ook in het gezelschap vind?"

De burgemeester, eene zeer merkwaardige personaadje, zag mij hoogst verwonderd aan, terwijl hij op zijne snuifdoos klopte.

»De *kamrer* HOPPENROTH," begon hij, »is een zeer respectabel, algemeen geacht man, een kundig, ongemeen kundig man in verschillende vakken van wetenschap, in waarheid een talent — met één woord: een beminnelijk man in de conversatie, enz.; zoodat uwe vraag mij al zeer zonderling toeschijnt. Mijn vriend de *kamrer* geniet, wegens zijne soliede eigenschappen, de achting der gansche stad."

»Maar wanneer verwierf hij die? Toen ik het laatst in de stad was, in 't jaar, laat zien... in 't jaar 40, toen werd hij algemeen als een gek beschouwd — hij woonde in de visiteurs-kamer aan den Wester-tol, en verdiende zijn brood met pennen — en niemand... hoe werd hij dan zoo'n man, zoo verlicht, enz.?"

De burgemeester nam een snuifje.

»Ah, mijn waarde! vóór vier jaren, dat wil zeggen in 1845 — hij had eene oude tante, een zeer goed mensch, die..."

»Ah ja, die gaf hem leiding, die opende hem eene nieuwe baan?"

»Ja, die opende eene nieuwe baan voor hem."

»Dus zie ik ook weder hier bewaarheid, hetgeen ik altijd beweerd heb, dat het, namelijk, eene edele vrouw zijn moet, die aan ons leven eene nieuwe rigting geven kan."

»Ja..a."

»In hare wijze van voorstelling is zoo iets helders, iets dat

zoo in het hart grijpt, dat zij een zondaar bekeeren, en van een dwaas een verstandig man kunnen maken."

»Wat meent gij?"

»Dat het het heerlijke voorregt der vrouw is, den gevallene op te rigten — dat —" (ik was de wereld der fantasie binnengetreden, en hield eene lange voorlezing over de vrouw).

»Ja..a — wel waar, wel waar!" zuchtte de burgemeester; »maar de tante van mijn vriend HOPPENROTH —"

»Ja, zij nam hem bij de hand, zij verlichtte zijn verstand, zij vormde zijn hart — o! ik begrijp het geheel, hare deelnemende, vrouwelijke goedheid spaarde geene moeite aan hem."

»Hm, gij zijt toch een echt poëet, ha, ha! dat kan men hooren aan uw redeneren, ha, ha!"

»Wat dan? mij dunkt, dat ik gezonde, juiste taal spreek."

»Ja wel, dat zal wel zoo zijn; maar de tante van onzen goeden HOPPENROTH sloeg een veel korteren weg in."

»Dat is?"

»Zij stierf, en liet vijf-en-zestig-duizend rijksdaalders banco aan contante penningen na, uitgezet tegen 6 pro cent, op goede panden."

»Zoo..oo — kwam hij aan het erven?"

»Ja — en hij kocht mijne oude woning, die, zoo als gij wel weet, aan de markt staat, en betaalde roijaal. Overigens maakt hij een goed gebruik van de hem door God geschonken middelen. Hij geeft iedere week dînétjes — morgen gaat gij er met mij heen — men krijgt er wijn zoo als bij niemand in de stad; hij krijgt zijne desserts van buiten af. Bovendien kan hij, als eenloopend gezel, veel ten algemeenen nutte besteden. Hij is de edelmoedige gever van eene nieuwe klok op het raadhuis; de oude bleef nu en dan met het slagwerk haken, zoodat het soms letterlijk onmogelijk was het regt te bedeelen. Als de klok, b. v., ongemerkt en zonder dat iemand iets daarvan weet, op kwartier voor twaalven blijft staan, dan kunnen de voor het raadhuis regtzoekenden zich ten hunnen voordeele van dit gebrek aan gezegd uurwerk bedienen, en blijven alzoo buiten het bereik der geschreven wetten en koninklijke besluiten, en..."

»Ja, ik vind," viel ik den burgemeester in de rede, die, als hij eenmaal aan het praten kwam, eene bijzondere manier had om het onderwerp uit te putten, »ja, ik vind..."

»En ordonnantiën," vervolgde de burgemeester. »Dus gij vindt ook, dat er behoefte was aan eene klok of liever aan een uurwerk, dewijl de tijd in zekere opzigten van het hoogste gewigt is."

»En, zoo als ik begrijp, zulk eene klok heeft de *kamer* HOPPENROTH aan de stad vereerd?"

»Hm — inderdaad," hernam de burgemeester, met een veelbeteekenend gelaat, »inderdaad, als men met een maatstaf de hoogte, breedte en diepte van de ziel en het gemoed eens menschen wil peilen, kan men geen anderen nemen dan zijne goede werken, ofschoon eigenlijk het geloof alleen zalig maakt; maar dat is eene andere zaak, en behoort niet tot het departement van de overheid eener stad; deze moet den man beoordeelen naar hetgeen hij doet in bijdragen en zoo verder, tot nut der stad, en der individuën; en daarom komt het mij voor, dat onze vriend HOPPENROTH alle aanspraak heeft op de innigste hoogachting zijner tijdgenooten, zoo wel als op de dankbaarheid der nakomelingen, die gewis eenmaal op zijn graf zijnen lof verkondigen zullen."

Eindelijk meende ik, dat de burgemeester aan het einde zijner verdediging gekomen was; maar hij hernam:

»En om nog meer weldadigheid te bewijzen, heeft onze vriend HOPPENROTH, tot lof en eer van Godes naam, aan de kerk een tafellaken bij de bediening des Avondmaals geschonken: van het fijnste Hollandsche lijnwaad of batist, zoo als het eigenlijk heet; bovendien een kostbaar misgewaad, dat zijnen naam aan de nakomelingschap verkondigen zal, aangezien midden onder een gouden kruis, dat den achterkant versiert, ook de naam G. H—ROTH, alsmede het jaartal der schenking, prijken. Men mag niet ontkennen, dat zulke edelmoedige handelingen door de geheele stad gewaardeerd worden, zoodat wij allen vergeten hebben wat hij misschien vroeger geweest is, en houden ons slechts aan hetgeen hij nu is: een geacht, ja, algemeen geacht lid onzer maatschappij."

Ik stemde alles toe, want ik vond dat ik mij dom gedragen had, daar ik niet op het denkbeeld gekomen was, dat het eene zeer gewone zaak is in het dagelijksch leven, dat een nietig mensch op eens een braaf en edel mensch wordt; zelfs kan men, als men door een openbaar schelmstuk geld wint, door middel van een goed *cadeau* aan de kerk, als een »edel-

moedig gever" begroet worden; zoodat men door eene onverwachte erfenis van een dwaas een wijs man, van een domkop een verstandig man, en van een lafaard een held worden kan.

EEN BAL.

Eenige dagen daarna was er bal op het stadhuis, dat wil zeggen in een houten huis op de markt, waar de burgers *club* hielden, *toddy* dronken, kaart speelden, en kanasser rookten, die op een paar borden ter vrije beschikking stond. Dit was in het benedenste gedeelte des gebouws; het bovenste werd slechts bij plegtige gelegenheden geopend, en alsdan werd een gedeelte van een der hoeken door de drie muzijkanten der stad ingenomen.

Al wat Skråköping schitterends bezat, was daar verzameld. Boven allen schitterde de burgemeester BULKMAN en zijne beminnelijke familie, bestaande uit zeven dochters, alle in hetzelfde formaat, en, om zoo te zeggen, in gelijke banden gebonden, aangezien de kleederen van alle uit hetzelfde stuk gemaakt waren.

Daarop nam de directeur PRAAYER met zijne eenige dochter de naaste plaats in. Er was hier en daar gemompeld, dat de zaken van den directeur niet al te best stonden: maar men kon het niet bemerken aan de dochter, wier kleeding tot de uitgezochtste behoorde.

Dewijl zij de meest beschaafde jongejufvrouw van de stad was, werd zij niet omringd door de jonge heeren, die zoo wel in Skråköping als elders buitengewoon veel respect hebben voor beschaafde jonge dames, en zich liever met de onbeschaafde ophouden.

Toch waren er een paar, die Mejufvrouw RACHEL omgaven; maar beide maakten zelven aanspraak op beschaving, ofschoon juist niet op »geest en smaak", en deze waren een jong *vice-häradshöfding* (*) uit de nabuurschap, die op een paar buitengewone zittingen van het *ting* uitspraak gedaan

(*) Ieder regterlijk arrondissement op het land (*domsaga*) bestaat uit één of meer *härader*, waarin de *häradshöfding*, bijgestaan door twaalf boeren, wier stemmen te zamen tegen die van den *häradshöfding* opwegen, regt spreekt; zijn de stemmen verdeeld, dan is de uitspraak des laatsten het vonnis. VERT.

had in de zaak van een paar dieven, en dan de *kamrer* HOPPENBOTH.

»Als ik met smaak konde dansen," zeide de *kamrer*, suikerzoet als eene vlinder, die honig uit een bloemkelk gezogen heeft, »dan zoude ik gaarne eens mededoen; maar ik durf niet — zekere beschroomdheid houdt mij terug."

»U is al te beschroomd," sprak Mejufvrouw RACHEL; »wij twijfelen er niet aan, of u danst zoo wel met smaak als gemakkelijkheid."

»Hi, hi! — *pardon!* — hi, hi! het is al zoo lang geleden, dat ik met eene jeugdige schoone rondzwierde — hi, hi! maar als u het wilde wagen — dan — een wals, de volgende wals. — Men kan," vervolgde de *kamrer*, zich tot mij en den *vice-häradshöfding* wendende, »in eens jong worden — hm" (half hoestende) »laat ons naar beneden gaan en onderwijl een glas punch drinken, als gij het goedvindt — nu, Jufvrouw! wat dunkt u?"

Mejufvrouw RACHEL glimlachte, en zeide:

»Ja, waarde *kamrer!* het zal mij eene eer zijn, u bekeerd te hebben."

»Hi, hi! — ja, bekeerd — ja, ik ben een oude Heiden in de danskunst."

Met deze woorden gingen wij naar beneden.

»Hm, op een avond als dezen wordt men nog eens opgeruimd. — o, Hemel! wat lijkt u," zich tot den *vice-häradshöfding* wendende, »*frappant* op uw oom — mijn ouden vriend SÖDERQUIST."

»Mijn oom? ik heb nooit een oom gehad!" was het antwoord.

— Wel zeker! mijn vriend SÖDERQUIST! hij was óók jurist, een zeer bekwaam zaakverzorger hier in het district van regter APPELSTAD — hm — bezat vele talenten."

»Neen, wij zijn geene familie; mijn vader was kapitein."

»Ei zoo; maar inderdaad veel gelijkenis — hij moet toch zeker tot uwe familie behoord hebben. — Komt, Heeren! als u blieft — hm — ik ben ouder dan gij beide, maar een vrolijke snuiter, een oude vrijer, nooit getrouwd — hi, hi — een oude vrijer doet wat hij wil — is een vrolijke klant. — Is de punch goed? nog een glas — gij ziet, mijne Heeren! dat ik óók nog wel vrolijk zijn kan, en goed meê kan doen —

intusschen kan ik ook wel ernstig wezen, als er gewigtige zaken gaande zijn, dat spreekt van zelf, — mag ik de eer hebben, Mijnheer PEPERKORREL! — ja, ik zie u, dunkt mij, nog" (hij klinkt) »als een kleinen knaap, met uwe bonte muts op — hi, hi! — gezondheid, Mijnheer de *vice-häradshöfding!*" (hij klinkt) »gij moet mij de eer doen, mijne kleine woning aan de markt voor het huis van BULKMAN eens te komen bezoeken — ik ben alle dagen t'huis."

»Zeer gaarne, Mijnheer!"

»Mijnheer? ben ik dan zoo imposant? — Kom, vrienden moet het zijn, hoor. Nu, wat zeggen de vrienden van onze kleine sociëteit?"

»Zeer interessant," verzekerden wij beide.

»Ja, niet waar? men zou dit waarlijk, bij den eersten oogopslag, van het kleine Skråköping niet verwachten — neen, waarlijk niet; maar wij hebben hier eene menigte beschaafde familiën, vooral van den kant der dames. Ik kan u zeggen, mijne vrienden! dat de dames BULKMAN, alle zeven, zeer bevallige meisjes zijn — zij spelen forte-piano, voornamelijk STINA, zij speelt — gij moest haar de mazurka eens hooren voordragen, onwillekeurig komen de beenen in beweging — en een *tact!* — en dan Mejufvrouw PRAAYER, welk een fijn oordeel — hm — zij heeft gevoel, waarlijk gevoel, ik lees haar altijd mijne kleine dichtproeven voor — en waarlijk, mijne vrienden! zij weet de fraaiste passages dadelijk te vatten, zoo als alleen de sylphidische ziel eener vrouw dat kan — inderdaad zij is subliem."

»Men begint een wals te spelen!"

»Ik kom zóó terug, mijne vrienden! nu voort!" riep de *kamrer* uit, en was als een bliksem weg, de trappen op en de zaal in.

De wals begon, toen wij bovenkwamen. Onze nieuwe vriend zwaaide rond met zijne sublieme dame, ongeveer zoo als de maan met den aardbol rondwentelt. De *kamrer* trippelde om haar heen met eene onbegrijpelijke snelheid, als zij ronddraaide, en met centrifugaal-kracht zoude zij hem uit zijne baan geslingerd hebben, als hij niet goed vastgehouden had. De *kamrer* zweette, zoodat dikke droppels op zijn voorhoofd zetelden, en hij was bijna buiten adem, toen het paar eindelijk ophield.

»Ach!" riep Jufvrouw RACHEL, »ik ben zoo mat — u walst al te vlug — ach!"

»Wat scheelt u, mijne waarde!"

»Ik zal een beetje gaan zitten, het ging al te erg — mama! ik ben geheel af."

»Hemel! RACHEL! mijn kind! gij moet eens drinken!" zeide de moeder.

De *kamrer* haastte zich om water te halen.

»Mijne waarde! ga in eene zijkamer, tot de aandoeningen..."

»Ach!" zeide de oude dame, »het zijn niet alleen ligchaams-, maar ook ziels-aandoeningen."

De *kamrer* sloeg zijne kleine, ronde oogen op.

»Hm, zoo... ziels-aandoeningen, dat begrijp ik niet."

»Ach, beste *kamrer!* mama heeft zoo hare denkbeelden," zeide RACHEL, met een ziekelijken glimlach, »het zal wel over gaan."

In de gezochte kamer brandde eene kaars met eene lange pit; het zag er geheimzinnig uit.

»Ach, als men ook zoo zwak is! ondersteun mij, ik val flaauw! Mama! wees voorzigtig, u kan niet meer."

»Hemel! goede *kamrer!* ik geloof dat het meisje sterft!"

»Mijn God! sterft! hm, zou men zoo in den bloei des levens sterven?"

»Ach! — de bloem wordt ligt afgesneden door de koude hand des dood. — Wie zeide dat ook, beste *kamrer?*" vroeg RACHEL, en viel, door den *kamrer* ondersteund, bewusteloos neder op den hoed van den burgemeester, die op de sopha stond.

»Wat scheelt u, beste Jufvrouw RACHEL?" vroeg de *kamrer*, die met alle kracht het hoofd der schoone, dat tegen zijne borst leunde, ondersteunde.

»O, laat mij sluimeren — laat mij zoo rusten!" prevelde RACHEL als droomende.

»Ach, Mejufvrouw!"

»Laat mij rusten aan uw kloppend hart!"

»Hm, ja, inderdaad, ik ben waarlijk zoo verschrikt, dat het hart mij, om zoo te zeggen, in de keel zit."

»Ik zal droppeltjes gaan halen, die ik in mijne *réticule* heb," zeide Mevrouw PRAAYER.

Daar zat nu de *kamrer*.

»Hoe gaat het?"

»Goed, het wordt beter — ach, als ik mogt sterven!"

»De Hemel beware — hm, dat ware verschrikkelijk!"

»Ach! ach! als ik sterven mogt, en slechts de overtuiging had een éénige toe te behooren, die een traan op mijn graf stortte!"

»Heere, mijn God! ach! — hm — gij zult niet sterven, beste RACHEL!"

»Wilt gij, dat ik leve!"

»Ja waarlijk, ja, bij God!"

»Ach! dan ben ik toch zoo eenzaam hier niet op aarde."

»Maar uw papa en mama?"

»Ach, Mijnheer HOPPENROTH! het zijn mijne ouders; ik bemin hen innig, met mijne geheele ziel; maar..."

»Maar?"

»Maar, zij verstaan mij niet; zij begrijpen mij niet; zij leven in hunne wereld, ik in de mijne — misschien in een ander land; daar boven in het rijk der starren zullen alle raadselen des levens opgelost worden — ja, dáár zullen wij allen elkander verstaan."

»Ja, in het land der starren zullen alle raadsels opgelost worden."

»En daar, ach! daar zullen wij elkander wederzien."

»Ja, ja..a, in eene verheerlijkte gedaante," antwoordde de *kamrer*, en maakte zijne eene hand los, om zijne haartoer, die vooruitgeschoven was, en als eene lawine over den neus dreigde te storten, regt te zetten.

»Gelooft gij," zuchtte RACHEL, en rigtte het hoofd op, »gelooft gij aan een wederzien, beste *kamrer*?"

»Ja, ja, zeker! wij ontmoeten elkander allen aan gene zijde van het groene huis."

»O, zeg dat nog eens!"

»Aan gene zijde van het groene huis."

«Ach ja, hoe waar — het groene huis."

Nu kwam Mevrouw PRAATER met de droppeltjes binnen; maar ze waren niet meer noodig. De *kamrer* kon vertrekken. RACHEL bragt hare lokken voor een oud toilet in orde, en kwam weldra even jonkvrouwelijk als vroeger weder binnen.

»Gij zijt zeer gevoelig," sprak de *kamrer* teederlijk, »gij moest u door mijn vriend ATTANSKOJ laten magnetiseren — gij kunt u niet voorstellen, hoe weldadig dit voor uwe zenuwen zijn zoude. Mijne oude dienstmaagd, die zware krampen

in den hals had, welke zich aan het geheele ligchaam mededeelden, vooral als zij boos of opgewonden was — is door ATTANSKOJ genezen — ja — het is een middel voor de zenuwen — dat op eene geheimzinnige wijze werkt."

»Neen, Mijnheer HOPPENROTH! dat doe ik nooit — misschien werd ik *clairvoyante* — en..."

»En?"

»Ach, waarde *kamrer!* in den diepsten schuilhoek mijns harten ligt iets begraven, dat nimmer iemand zal te weten komen — in eene andere wereld, aan gene zijde van het »groene huis" — zal het tijds genoeg zijn."

Het bal eindigde des nachts ten twee ure, en allen verlieten de zaal onder het spelen van den marsch uit de *Gustav Wasa.*

MAGNETISCHE SLAAP.

»Gij hebt overwonnen, Mijnheer HOPPENROTH! — mama heeft geweend en gebeden — papa heeft bevolen — allen bestormen mij."

»Zoodat gij u zult laten magnetiseren? O, het is eene heerlijke kunst! Mijn vriend ATTANSKOJ heeft mij de bewegingen met de hand geleerd. Mijne oude meid sliep gisteren avond als een os — hi, hi!"

»Wij hebben u en Mijnheer ATTANSKOJ hier verzocht; velen moeten er niet tegenwoordig zijn; papa is uit de stad, zoodat ons gezelschap slechts uit mama en ons bestaat."

»Ja — ja..a — het magnetisme is juist eene kunst, die gaarne weinige getuigen wil, — alleen in een sympathetischen kring van ware vrienden kan men gunstige resultaten verwachten."

RACHEL strekte de hand uit.

»En gij zijt onze ware vriend, HOPPENROTH! — *pardon!* — Mijnheer HOPPENROTH!"

»*Sans pardon!* hm, ja, ik ben eèn ware vriend — een vriend in alle omstandigheden."

Op dit oogenblik kwam de Heer ATTANSKOJ binnen, van top tot teen in het zwart — zwarte kleêren, zwarte das, zwarte laarzen, zwarte baard, zwarte knevels. Er was iets spookachtigs in het geheele kleine, geelbleeke mannetje, met zijne groote handen en schrale vingers. Zijne zwarte oogen vielen beurtelings op ieder der aanwezenden.

»Ik weet waartoe ik genoodigd ben," sprak hij, met eene ligte buiging tot Mevrouw PRAAYER. »Nu, gij zult verlost worden van uw lijden, Mejufvrouw RACHEL! Ga zitten — leg een zijden shawl op den stoel en een op den grond, opdat de magnetische stroom niet door een conductor afgeleid worde bij zijnen rondgang."

»Hemel! laat mij toch niet te sterk slapen!" verzocht RACHEL, en plaatste zich op den stoel.

De Heer ATTANSKOJ begon te strijken; doch hoe lang hij aanhield, RACHEL wilde maar niet slapen, maar zag hem, integendeel, stout in het aangezigt.

»Zonderling! dat het niet gelukken wil, het moest toch; maar gij kunt niet met mij in rapport komen," zeide de magnetiseur, eenigzins verlegen. Het is tot heden nog niet voldoende opgelost, waarom sommige gestellen niet in rapport met andere komen kunnen — hm — dit is een hoogst interessant geval, waarvan ik de commissie voor het dierlijk magnetismus te Parijs een volledig verslag zal geven."

Hij beproefde nog eens, maar te vergeefs.

»Hoe gevoelt gij u?"

»Ik gevoel mij zeer onrustig — telkens als gij uwe vingers over mijn aangezigt strijkt, is het als of een spinneweb daarover getrokken wordt."

»Ja...a — hm — zeer interessant."

»Maar, kan een ander het niet doen?" vroeg Mevrouw PRAAYER.

»Ja, het is mogelijk dat de *polariteit* volkomener is tusschen een ander en Mejufvrouw."

»Hm, onze goede vriend ATTANSKOJ heeft mij er iets van geleerd," zeide de *kamrer*, »hi, hi! — als ik eens probeerde!"

»Ja, gaarne — dit zal misschien gelukken."

»Mag ik, Mejufvrouw?"

»Ach, beste *kamrer!* ik kan niet slapen als ik u zie," sprak Mejufvrouw RACHEL met een teederen glimlach.

De *kamrer* stelde zich in postuur, en maakte eenige bewegingen in de lucht. O, wonder! RACHEL's oogleden sloten zich zachtkens, en weldra lag zij in een diepen magnetischen slaap.

»Dat is sympathie, eene waarachtig magnetische sympathie," sprak de Heer ATTANSKOJ. »Vraag haar nu of zij slaapt."

»Beste Jufvrouw RACHEL! slaapt u?" vroeg de *kamrer* digt aan haar oor.

Geen antwoord.

De Heer ATTANSKOJ merkte aan, dat het geestelijk *ik* niets wist van titels, maar om zoo te zeggen broederschap met de gansche wereld gedronken had.

»Slaapt gij?" vroeg de *kamrer* weder.

»Ja, maar ik droom."

»Hm, zoudt gij niet denken dat zij *clairvoyante* is?" vroeg de *kamrer* aan zijn vriend ATTANSKOJ.

»Het schijnt wel — hoogst interessant — vraag het haar eens."

»Zijt gij *clairvoyante?*"

»Ja."

»Wat ziet gij?"

»Hem."

»Wie is die hem?"

»Ach! hij, die mijne eenige gedachte is."

»Wie is die gelukkige?"

»O!"

»Hemel!" zuchtte Mevrouw PRAATER, »zij zal zich nog verraden. — RACHEL! RACHEL!"

»Hm, u kan haar niet wakker maken, Mevrouw!" viel de Heer ATTANSKOJ in de rede.

»Edele ziel! ga voort met spreken!" verzocht de *kamrer*.

RACHEL vervolgde:

»Hij leeft in den droom voor mijn geestelijk oog; maar hij zal mij niet eer begrijpen dan aan gene zijde van... van..."

»Waarvan?"

»Van het groene huis."

»Hi, hi! daar hebben wij het — kan hij u niet in dit leven verstaan?"

»Neen — ach neen! hij kan mij hier nooit begrijpen — ik kan mij zelve naauwelijks begrijpen — maar nu wil ik niet meer slapen — mijne moeder verkeert in angst."

»Zoo."

De *kamrer* maakte nu *manipulatiën* waardoor RACHEL moest ontwaken; zij opende dan ook hare grijze oogen met een bevalligen, eenigzins pijnlijken glimlach.

»Ach, ik ben zoo gelukkig geweest," zeide zij; »ik gevoel

mij versterkt — mama! lieve mama! dank God — uwe dochter is beter. Ja, mama! dank God, en het werktuig in Zijne hand, den *kamrer* HOPPENROTH!"

De *kamrer* was de vreugde zelve; hij werd gevraagd op de thee, met suikerkoekjes en peperkoek, bij welke gelegenheid hij zelf RACHEL het korfje presenteerde met de woorden: »Gij, die gewoon zijt harten te nemen, neem er nog een bij;" hetwelk met een welsprekenden blik beantwoord werd.

SLOT-TOONEEL.

Alles ging goed. De *kamrer* kon den volgenden nacht niet slapen. Het was duidelijk, dat RACHEL verliefd op hem was, en dat zoo iets een man van vijftig jaren overkwam, was niet alleen iets zeer vleijends, maar ook iets zeldzaams; doch de zaak lekte uit, en de *kamrer* had vrienden, die vonden dat het beter was, dat hij tot de jonge heeren behoorde. Den volgenden morgen ontving hij bezoek van eenige van die vrienden, allen vrolijke jongens, echte liefhebbers van de fijne *déjeuners* van vriend HOPPENROTH, en die gaarne iederen avond met hem klonken in het *Hôtel Bohémiens* bij Jufvrouw KLARMAN.

»Nu, dat is me een duivelsch curieuse historie," sprak de *vice-häradshöfding* RUMMELBERGER, met zijn opgezet hoofd en koperkleurigen neus. »Intusschen, goeden morgen, HOPPENROTH! — maar, wat duivel! wat is er met u gebeurd?"

»Met mij?"

»Gij ziet er uit als eene jongejufvrouw die pas van de kostschool komt," voegde de dikke boekhouder FYRKLING, met zijn flaauwen oogopslag, er bij. »Ja het is eene fraaije geschiedenis — maar hoor eens, HOPPENROTH! als bedriegers u willen lokken, zoo volg hen niet, staat er in den Katechismus — ha, ha, ha, gij zijt toch zoo gek niet, om te gaan trouwen?"

»Ik? — wel neen — hm — wie zegt dat?"

»De heele stad, de heele stad zegt, dat de *kamrer* HOPPENROTH een opregt Christelijk huwelijk zal aangaan met de eerbare jonge dochter Mejufvrouw RACHEL PRAATER. Gij zijt een knap, aardig ventje — een regt vrolijke snuiter — foei, met

dien lantarenpaal. Op het bal, eergisteren, moet het zijn begonnen — Jufvrouw PRAAYER zat op BULKMAN's hoed, zoodat hij zoo plat was als een pannekoek — gisteren moet gij haar gemagnetiseerd hebben, en zij doorschijnend zijn geworden, zoodat gij zaagt, wat zij met de maagvlecht dacht. En dan moet hare lieve langheid zelve u het hof gemaakt hebben — is dat alles waar?"

»Hm, in 't geheel niet — ik gaf haar maar een paar strijkingen, die dadelijk werkten, en nu is zij weêr geheel frisch. — God zij gedankt, sprak zij, en het werktuig in Zijne hand."

»Wat voor een werktuig?"

»Hm — ik — God gaf mij de krachten, haar inwendig leven te herstellen — ja, het was een zeer bijzonder geval, zeide mijn vriend ATTANSKOJ."

»ATTANSKOJ! ah ja — gij moet vooral de groete van hem hebben."

»Dank u, dank u! het is een uitstekend man."

»Ongetwijfeld — hij is met de noorderzon vertrokken, en PRAAYER *inventariseert* reeds zijne nalatenschap."

»Vertrokken? vertrokken? wat zegt gij?"

»Ja, dat onze goede vriend ATTANSKOJ zich uit de voeten gemaakt heeft sinds het bevel tot zijne aanhouding gekomen is."

»Bevel van aanhouding?"

»Ja, hij is geen Polak, maar een Hamburger, die zijn principaal een bagatelletje ontstolen heeft, en daarom gevlugt is."

»En ATTANSKOJ zoude dus..."

»Niets anders dan een dief zijn; overigens was hij een satansch flinke vent — gij zoudt zeker zeer geaffronteerd zijn geweest als men hem gevat had, nadat wij sinds een veertien dagen met den eerlijken schelm zoo vertrouwelijk geklonken en gedronken hebben."

»Lieve Hemel! — ik ben er geheel ontsteld van."

»Omdat men u duchtig bij den neus gehad heeft, *mon cher*."

»Bij den neus gehad? neen, mijne vrienden! ik laat mij niet bij den neus nemen," sprak de *kamrer*, geraakt; »ik zag wel dat die ATTANSKOJ, wat zijne moraliteit aanging, niets bijzonders was; maar verwonderlijke krachten bezat hij als magnetiseur en kranioskoop — ja — hm — ik laat mij niet bij den neus nemen."

Deze uitdrukking was eene misgreep van de vrienden des *kamrers;* want er is niets wat een dwaas minder dulden kan, dan dat men vermoedt, dat hij een dwaas is. Van een *déjeuner*, waarop de vrienden gerekend hadden, kwam dien dag niets; zij moesten zich dit nu zelven zien te verschaffen, als zij ten minste de middelen en de gelegenheid hadden — kas en hart van den *kamrer* waren beide gesloten als het luik van den brievenpost na zevenen.

Naauwelijks waren de vrienden vertrokken, of de directeur PRAAYER en de burgemeester traden binnen.

»Wij zijn hier gekomen, waarde vriend!" sprak de burgemeester zeer plegtig, terwijl hij zich gemakkelijk op de sopha plaatste, »om uit uw eigen mond de oorzaak te vernemen van al de geruchten, die door de stad gaan — onze vriend PRAAYER is ten hoogste ontsteld, niet alleen wat aangaat dien aartsschelm, dien ATTANSKOJ, die aan zijne ijverigste nasporingen ontsnapt is, en slechts een ledigen nachtzak in het *Hôtel Bohémiene* heeft achtergelaten — er is iets dat het vaderhart van onzen vriend PRAAYER nader treft, wondt, doorboort."

»Ja," viel PRAAYER in de rede, »mijn arme kind."

»Het vaderhart van onzen vriend PRAAYER," ging de burgemeester voort, »hm, dat is een teeder punt, een punt, waar de wondende pijl het diepst en gevaarlijkst, ja zelfs tot in het leven treft, en in waarheid, als op eene eenige mijner zeven dochters de geringste vlek geworpen werd, dan..."

»Maar, mijn goede BULKMAN! ik versta u niet," zeide de *kamrer*, in den hoogsten graad verwonderd en verschrikt.

»Ja, mijn vriend!" begon de directeur PRAAYER, »ik heb u altijd met open armen ontmoet, ons huis heeft altijd voor u opengestaan, aller harten hebt gij gewonnen — maar een verschrikkelijk gerucht heeft zich verspreid aangaande u en mijn eenig geliefd kind RACHEL."

»Wat..."

»Gij hebt haar gemagnetiseerd, gij hebt een *tête-à-tête* met haar op het stadhuis gehad."

»En een splinternieuwen hoed uit de fabrijk van SÖDERSTRÖM vernield," voegde de burgemeester er bij, »die mij toebehoorde."

»Hm, zij werd ongesteld gedurende den wals — hm."

»Ja, waarde HOPPENROTH! ik wil gelooven dat gij onschuldig zijt — een braaf man, als gij zijt, kan niet als een verleider van het eenige, het dierbaarste, dat wij bezitten, onze eenige dochter, zijn binnengedrongen — neen, dat zij verre; maar gij hebt intusschen door uwe geestigheid, uw hart, uw uiterlijk (de vrouwen hechten aan het uiterlijk, en gij ziet er voor uwe jaren zeer goed uit), uw magnetismus, mijn dochters hart ingenomen — ja, zij leeft slechts in u — maar dit zij zoo als het zij; zij zou liever sterven dan de palen der deugd overschrijden — en God weet, dat zij dat niet deed, noch doen zal; want zij heeft brave ouders, die haar voorbeelden van deugd gegeven en vrouwelijke schaamte ingeboezemd hebben — maar haar goede naam — de goede naam van een meisje is als een spiegel; wanneer men er slechts den adem op laat gaan, maakt het eene vlek. Gij hebt dien goeden naam, vroeger zoo vestaalsch rein, geschonden; gij zijt de schuld, dat mijne arme RACHEL nu op aller lippen gaat."

»Hm — heel naar."

»Ja," zeide de burgemeester, »het is uw pligt, uwe fout te herstellen — neem haar tot vrouw — geniet het hemelsch geluk van den echtelijken staat, hetwelk ik in drie huwelijken gesmaakt en bevonden heb, het hoogste geluk op aarde te zijn."

»Het zij verre," viel de directeur PRAAYER in, »dat wij onze dochter moede zijn — zij maakt onze vreugde uit; doch ziet gij, het is niet genoeg dat onze dochter in opspraak gebragt is, maar tot overmaat van ramp is die satansche PEPERKORREL hier, en als het niet afgedaan wordt, dan zien wij met den tijd de geheele zaak in druk verschijnen. Hij zeide zelf gisteren, dat hij zoo veel en zoo veel voor ieder vel krijgt, dat hij schrijft, en iemand, die romans en dergelijk tuig vervaardigt, steekt gaarne een vijf-en-twintig rijksdaalders op om de schande van RACHEL wereldkundig te maken. Dergelijke menschen hebben geen geweten noch schaamte. Bovendien hebben wij hem ten eten verzocht om maar het gevaar te ontsnappen van in zijne romans te komen; maar mijne vrouw zag, dat hij de metworst op het buffet met een scherp oog beschouwde, en wij kunnen er zeker van zijn, dat hij de spek-dobbelsteenen te groot vond. En zie — het zou mij niet verwonderen als wij in een of ander zijner schriften er van kregen."

»Ja, het gevaar is dreigend," voegde de burgemeester er bij, »vriend HOPPENROTH! gij moet doen wat uwe eer vordert — gij kunt niet anders."

Het gevolg van al deze omstandigheden was, dat Mejufvrouw RACHEL PRAAYER een half jaar daarna Mevrouw HOPPENROTH heette, en in het huis aan de markt woonde dat aan BULKMAN had toebehoord.

Of zij nog vaak in een aangenamen magnetischen slaap insluimerde, of zij zich met man-lief gelukkig gevoelde, weet ik niet; maar dat de *kamrer équipage* houdt, en Mevrouw rijdt — dat de *kamrer* vrienden ontvangt, en Mevrouw de eer des huizes ophoudt — dat de *kamrer* verzen maakt, en Mevrouw geestig is — dat alles is zeker.

Na de verzekering afgelegd te hebben, dat wij met welwillende toestemming van den schrijver, het medegedeelde uittreksel uit het reis-journaal van den Heer PEPERKORREL genomen hebben, kunnen wij met een gerust geweten eindigen. Een schrijver behoeft zijne helden niet verder te volgen dan tot het altaar, om hen deugdelijk getrouwd te zien — en verder hangt het van hen zelven af, te zien of zij *goed* getrouwd zijn, of wel omgekeerd.

Dus verre de Heer PEPERKORREL.

Over het geheel genomen, beschouwt de Heer PEPERKORREL alles van de vrolijkste zijde; zoo deed hij ook met het dierlijk magnetismus. Er is niets waaromtrent de menschen het eenmaal eens geworden zijn of meenen te zijn, dat zij niet van geslacht tot geslacht in den eenmaal gegeven vorm hebben zoeken te behouden. Deze voor den waren vooruitgang schadelijke handelwijze schijnt zich nog meer in andere wetenschappen dan in de theologie en politiek te verraden. De mannen der wetenschap hebben nooit acht geslagen op hetgeen het volk voor waar hield, en hebben eeuwen lang daadzaken ontkend, alleen daarom omdat zij ze geene plaats konden geven in hunne naauw afgesloten systemen. Gedurende dien tijd is het nieuwe dat ontdekt werd, en dat toch in den omvang der wetenschappen moest opgenomen worden, in de handen der onwetendheid blijven liggen. Zoo werd de chemie alchemie, de astronomie astrologie, de geneeskunst kwakzalverij, eeuwen vóór dat de geleerden wilden begrijpen, dat dit alles hunne opmerkzaamheid waardig was, en toen zij het niet meer ontkennen konden, beproefden zij al het nieuwe in den ouden vorm te dwingen, door de *phenomenen* op *hunne* wijze te *verklaren* — dat wil zeggen, zoodanig dat hunne ophelderingen nog onbegrijpelijker werden dan de zaak zelve.

In dit *stadium* staat nu het zoogenaamde dierlijke magnetismus, blijkens welken naam het reeds schijnt uitgemaakt te zijn, dat wij weten 1°. wat dierlijke werkzaamheid. en 2°. wat het magnetismus eigenlijk is. Wij hebben twee onverklaarbare woorden gekregen, om te verklaren wat wij zelfs niet eens in de uiterste omtrekken waargenomen hebben.

Wat inmiddels waar schijnt, is, dat indien het dierlijk magnetismus waarlijk iets is (waaraan wij niet twijfelen), dat dan zijne phenomenen zich op geenerlei wijze in de oude vormen laten dringen; integendeel zullen zij die, vroeg of laat, doorbreken en zich een nieuwen scheppen.

GULLIVER DE TWEEDE.

MEDEGEDEELD DOOR BRAM.

I.

»Wat het gemakkelijk is als men, geheel *à son aise*, in den molligen *Voltaire* gedoken, aan het hoekje van den haard uitrust van de vermoeijenissen des levens!" riep ik uit, terwijl ik mij sybarietisch uitrekte, en, aan de kwasten mijner *chambre cloak* trekkende, een fameusen haal deed aan mijne Manilla, N°. 1.

»Je zit hier als een koning" — sprak mijn neef — »en als het iemand goed moet doen, rust te hebben, moet gij het zijn, die zoo veel ondervonden hebt."

»Waarachtig, neef!" — was mijn antwoord, terwijl ik de vilten pantoffels bezag, die ik nu op het gladde hek van mijn haard had gezet, — »*you are in the right:* den Haag is beter dan het land der *Labarmen* of *Asinissen*."

»Jammer maar, neefje! dat je al je ondervinding opzout, en niemand er iets van te weten komt. Wat kon je veel nut doen, als je eens je reis-avonturen uitgaf."

»Uitgeven? och dat is zoo'n verduiveld vervelend werk. Voor wie schrijf je? voor menschen die je toch niet begrijpen; of, nog erger, die je willen begrijpen, en het niet kunnen, en dan nog magtig veel praats hebben."

»Maar 't zou je amuseren, neef!"

»Mogelijk" — was mijn antwoord, en waarlijk het voorstel van neef trok mij aan. Ik verveelde mij deerlijk, en wenschte naar bezigheid om het *duivels oorkussen* te ontvlieden. — »Goed, BRAM! ik zal schrijven; maar als ik het af heb, moet jij me zeggen of het goed is; zoo ja, dan bemoei ik mij er verder niets mede: de uitgave zij aan uwe zorg overgelaten."

»O! niets is gemakkelijker, amice! er zijn tijdschriften genoeg, die graag uwe reis-avonturen opnemen, en niet altijd voorraad hebben; en het publiek dat veel van iets ijselijks houdt (men heet dit *onderhoudend*) zal uw verhaal verslinden."

»Bravo! beter dan dat de kritiek het mij doet."

Neef vertrok. Den volgenden dag zat ik reeds voor mijne schrijftafel en *schreef*. Na eenigen tijd zond ik neef BRAM een paket.

BRAM zorgde voor de uitgave, zoo als de lezer hier gewaar wordt.

II.

Het was mijn vader tegengeloopen; toen hij stierf liet ik de studie varen, en kwam op een kantoor. Eerst copiëerde ik brieven in een verschrikkelijken stijl geschreven, stak de lampen op, en deed de deur open. Het *douceur* verzachtte onzen toestand niet bijzonder. Later zag ik een ander klein jongentje naast mij, die toen de deur opendeed en de boodschappen liep. Ik was de tweede bediende, en daar ik mijn best deed, en de sterfte in mijne confraters kwam, zat ik spoedig op de eere-

plaats naast den ouden grommigen boekhouder met zijn houten pruikje, wiens geheel één groot cijfer uitdrukte. Zoo zal ik een paar jaren gezeten en zelf brieven in verschrikkelijken stijl geschreven hebben, toen mijn patroon mij eens in zijne kamer riep.

»Ik heb een schip bevracht naar Soerabaija, met eene kostbare lading. Ik moet van Batavia eene bekwame lading terug hebben; daarvoor wil ik een super-carga op mijn schip zetten. Gij bezit kennis en zijt eerlijk. Wilt gij die betrekking aanvaarden?"

Ik aarzelde geen oogenblik. Het aanbod was zeer voordeelig, en daarbij was tevens de gelegenheid voor mij geopend om de wereld te zien.

De voorwaarden waren spoedig geregeld. Ik ging naar een uitruster, en kreeg eene goede plunje, waarvoor ik zeker te veel betaalde. Ik pakte mijne kist, ontving mijne instructies, en was binnen vier weken aan boord van de *Goede Reis*, het schip waarmede ik den togt zoude doen.

Met weinig weemoed scheidde ik van mijne geboorteplaats. Ik was wereldburger. Geen wonder. Toen ik in armoede verkeerde, had ik mijne vrienden leeren kennen, en opgemerkt dat men in zijne geboortestad — in spijt van de nieuwe armenwet — zeer goed van honger sterven kan. Mijn braven patroon drukte ik hartelijk de hand, gaf een afscheidsmaal aan mijne confraters, en was binnen twee dagen daarna reeds aan boord.

Het zeeleven beviel mij wel. Ik zag wel dat als Janmaat *niet wilde*, *de ouwe* weinig er aan konde doen om hem tot zijn pligt te brengen: ik zag wel dat wij dus meer van de welwillendheid van schipper en volk onderling, dan van de wetten op de tucht te hopen hadden, en dat als er iets gewigtigs gebeurde, de bemanning eigenlijk veel te gering in getal was. — Bezuiniging ook op zee! — Maar daar allen welgemoed waren, zong ik ook het zeemansliedje meê, en was blij dat wij het zeegat uitraakten.

Het was mij in den aanvang zeer vreemd; ik was niet *lekker*, en in de positie, in welke ik verkeerde, toen ik steelswijze als kind, mijne eerste sigaar rookte; maar allengs gewende ik mij aan het scheepsleven, en sleet met den wakkeren kapitein menig genoegelijk uur.

Wij zullen zoo wat zes weken op zee zijn geweest, toen mijn vriend de kapitein mij op den barometer wees, en een orkaan voorspelde. Alles werd in gereedheid gebragt: de kajuit werd voorzien, de booten vastgesjord, de bijlen bij de hand gehouden, en met de meeste zorg sloeg men den barometer en de lucht gade. De kundige gezagvoerder had goed gezien. Na een paar dagen hoorden wij als of het in de verte donderde, en met een verschrikkelijk geraas kwam de orkaan over ons. In één oogenblik waren de noodige bevelen gegeven, en hoewel het schip eensklaps, door de toomelooze kracht des storms gedreven, op zijde viel, werd het roer goed vastgehouden, en volbragt men de noodige wending om buiten het centrum des storms te blijven. Toen brak het verschrikkelijkst oogenblik mijns levens aan. Het zeewater werd in wilde witte vlokken

om ons heen gejaagd, als of een jagtsneeuw om ons woedde. Het schip lag stil, doch trilde en schudde inwendig bij de nooit ophoudende windvlagen, als of het de gevaren berekende die het liep, terwijl de zee effen was, het aan den orkaan overlatende zijn vernielingswerk alleen te voltooijen. Eene dikke duisternis omgaf ons. Toen, na eenigen tijd in doodsangst doorgebragt te hebben, hoorden wij een verschrikkelijken knal — wij waren geheel eene prooi der stormen gekomen en reddeloos verloren. De booten zouden worden uitgezet, maar deze waren door de geweldige stortzeeën over boord geslagen. Ik zag of hoorde niets meer, viel op mijne knieën, en....

Ik weet niet wat er verder gebeurde, evenmin als ik ooit iets van het schip en mijne reisgenooten vernomen heb; maar toen ik de oogen weder opsloeg lag ik op een strand doornat en bibberend van koude. Ik was gered, doch wist niet door welk wonder.

Ik gevoelde eene onbeschrijfelijke behoefte aan voedsel en drinken, niet minder aan verwarming; maar waar bevond ik mij? Was de plaats wel bewoond? zoo ja, door wie? en was ik welligt uit de schipbreuk gered om op het land door de *cris* van een wilde te sterven? Ik beproefde mij op te rigten, en kwam allengs tot de overtuiging, dat men mij toch uit zee had moeten ophalen en op het strand nederleggen. Ik moest dus in de nabijheid van menschen zijn. Maar van welke? Spoedig maakte ik een einde aan deze ongerustheid, en riep zoo hard als mijne zwakheid dit veroorloofde. Ik riep niet te vergeefs. Uit de struiken zag ik dadelijk een troep tot mij komen van menschen even als mijne stadgenooten waren, op Hollandsche wijze gekleed. Een der oversten trad op mij toe, en vroeg mij in zuiver Engelsch: wie ik was, hoe ik daar kwam aangespoeld, en wat ik wilde. Ik verhaalde daarop mijne lotgevallen, en het deed mij goed, dat ik *in het Engelsch* een woord van medelijden hoorde, met verzoek om zoo mogelijk den spreker te volgen.

Ik deed mijn uiterste best om te loopen, doch te vergeefs. Toen ging een der aanwezigen heen en haalde een rijtuig, waarin ik getild werd, en dat mij langs een vrij goeden weg eindelijk in een klein net stadje bragt. Ik werd in eene goede herberg ingenomen en van het noodige voorzien.

Den volgenden dag, na een goed ontbijt, vond ik mij geheel versterkt, en wilde nu gaarne iets meer van de stad kennen. Ik ondervroeg mijne hospita, en vernam toen dat ik in het land der *Asinissen* was aangespoeld. Toen ik mijne onbekendheid daarmede met verwondering te kennen gaf, zeide mijne hospita, dat zij evenmin *Holland* kende, en dat dit dus gelijk stond.

Maar hoe kwamen hier menschen? Ja, hoe komen die op zoo menig onbewoond eiland! Maar Engelsch? hoe sprak men hier de taal van JOHN BULL? Eéne oplossing was mij slechts mogelijk. Ik herinnerde mij dat de legende zegt: dat de Aartsverleider van elke taal een stukje nam, en die stukjes in eene zak deed, doch dat die zak boven Engeland brak, en de Engelschen die brokken als hunne taal opnamen. Welligt is er

reeds een lek in den zak geweest, toen de Satan boven het land der *Asinissen* in de lucht laveerde.

Men bragt mij bij het stedelijk bestuur. De bode, die ons aandiende, was bijzonder vriendelijk en onderdanig, en de burgemeester vernam naar mijne lotgevallen. Er was nog eene groote quaestie, of ik wel zonder pas in de stad verblijven mogt; maar toen ik zeide, dat ik toch niet uit het land gezet konde worden, daar alle middelen van vervoer ontbraken, en ik moeijelijk gaan kon zoo als ik gekomen was, en evenmin mijn pas had kunnen medenemen, die trouwens in eene vreemde taal was, liet men mij toe, en gaf mij eene veiligheidskaart, zonder verder onderzoek naar mijn persoon. Daarop moest ik alles verhalen wat mij wedervaren was, en bood een der heeren van het bestuur mij zijn huis aan tot verblijf, mits ik voor hem het een en ander als zijn secretaris wilde verrigten. Ik dacht:

Zij kiezen 't best van twee, die beter niet en mogen —

en zoo was ik spoedig in de woning van den Heer RENSBENCHKINSCHON gehuisvest.

Eene nette kamer werd mij aangewezen, en dien dag was ik vrij van alle bezigheid. Ik maakte met het prachtige huis kennis, met den Heer RENSBENCHKINSCHON en diens gezin. De Heer des huizes was een vijftiger: groot, gezet, met blozende wangen, wien men het dadelijk aanzag dat men met het grootste genoegen eene flesch met hem leêgen en een fijn *souper* met hem nuttigen kon. Hij was ook door al de zijnen zeer bemind, en een voortreffelijk huisvader en echtgenoot. Mevrouw was eene elegante dame, doch die zich op haren grooten stand nog al iets voor liet staan, en daarom ook de schrik der bedienden en huisgenooten was, als zij zich gemanqueerd gevoelde. Verder bestond het gezin uit een zoon, die geene bijzondere verdiensten had, dan dat hij meer naar vader dan naar moeder aardde, en uit eene dochter, eene lieve brunette, die weêr meer van mama had aangeërfd, hetgeen echter daardoor aanmerkelijk getemperd was geworden, dat zij geleerd had geen anderen wil dan dien harer moeder te eerbiedigen.

»Mijn vriend KINSTON!" — ik had een Engelschen naam aangenomen — zoo sprak mijn gastheer den volgenden dag, »ga nu eens met mij mede naar mijne kamer; dan zal ik u het een en ander mededeelen, wat u noodig is te weten, als ge mijn secretaris blijven wilt."

Ik volgde buigend, en kwam in de elegante studeerkamer van den Heer RENSBENCHKINSCHON, met keurige boekenkasten voorzien, en alles hebbende wat de weelde nuttigs of doelloos heeft uitgevonden.

Ik zette mij op verzoek mijns gastheers, en deze begon, nadat wij beiden eene sigaar hadden opgestoken:

»Mijn lieve KINSTON! doe je wat aan de politiek?"

»God beware mij! neen, Mijnheer!" — riep ik uit den grond mijns harten.

»Maar je weet er toch zeker wel wat van. Het is hier een

bijzonder land. De *Asinissen* halen veel in hunne politiek wat er niet bij behoort. Nu zijn hier twee partijen: de eene is die der *Jacou's*, welke de Zon aanbidden, en de andere is die der *Neencou's*, welke de Maan aanbidden. Deze twee partijen staan in het maatschappelijk leven lijnregt tegenover elkaâr. In ieder opzigt tracht een *Jacou* een *Neencou* afbreuk te doen, en omgekeerd. Om u een voorbeeld te geven: ik ben een *Jacou*, doch gisteren vernemende dat mijn melkboer, ik wist het, helaas, niet eerder, een *Neencou* was, heb ik hem dadelijk zijn afscheid gegeven. Geen *Neencou* zal een *qualis* (munt van 10 centen) voor sigaren besteden, of hij zal den koopman vragen: »ben je een *Neencou?*" en als dan de koopman ontkennend antwoordt, dan gaat hij naar een anderen winkel. Ja, als een arme eene aalmoes vraagt, laat men hem liever doodhongeren, dan hem te helpen, zoo hij niet even als de aangesprokene tot de *Jacou's* of *Neencou's* behoort.

»Ge kunt begrijpen dat dit ook niet zonder toepassing op de politiek blijft. Beide partijen zoeken zoo veel mogelijk leden van hunne geloofsbelijdenis in de regering te krijgen, en de posten te doen bezetten. Zoo zijn er geheime vereenigingen om stemmen te winnen bij de verkiezingen, en de regering zelve wil graag, zoo mogelijk, ieder genoegen doen, en daarom als er een *Jacou* sterft in een of ander collegie, dan vraagt men niet: »wie is nu de geschiktste voor dien post?"

»He" — viel ik in — »wat vraagt men dan?"

»Men vraagt eenvoudig: »je bent immers een *Jacou?*" en als daarop bevestigend geantwoord wordt, dan krijgt men den post. Zie je, ik ben, b. v., nu lid van de Muntkamer. Ik weet niets van munten af — Mevrouw alleen weet ze uit te geven. Mijn voorganger was een *Jacou*, want in dat collegie zijn twee *Jacou's* en twee *Neencou's:* die voorganger nu kreeg een heel grooten post; en weet je wat men toen deed? men ging vele *Neencou's* voorbij, die knappe kerels in het vak waren, want er moest een tweede *Jacou* in, en zoo werd ik lid van de Muntkamer."

Mijn gastheer lachte hartelijk om deze scherts.

»Is dat bij u ook zoo?" — vroeg hij mij.

»Waarachtig niet, Mijnheer! in mijn land gelden alleen verdiensten" — was mijn wederwoord.

»Nu, dan woon jij in een heel bijzonder land. Dan gaat het hier anders. Hier kan je nog eens vooruit komen, al weet je er juist zoo veel niet van. Als je, b. v., met eene vrouw getrouwd bent, zoo als ik, die nog al goeje familie heeft, jongen! dat helpt hier zoo veel! Zoo heb ik mijne twee neven, op verzoek van mijne vrouw, voortgeholpen. Eerst den eenen in de accijnsen gestopt, en toen hij daaruit kwam, om op mijne voorspraak een grooten post te krijgen, welken hij weêr moest verlaten omdat die niets opbragt, heb ik hem in den handelsraad gebragt, waar hij nog zit; maar zoodra hij de accijnsen verlaten had, heb ik zijn broêr, mijn jonger neefje, als zijn opvolger doen benoemen. Zoo kan ik je hier

zeker wel honderd families noemen, van welke niet één mannelijk lid zonder eene goeje betrekking is."

»En zijn deze dan de eenige partijen in het land der *Asinissen?*" — vroeg ik bescheiden.

»Jongen, neen!" — klonk het joviale antwoord — »de *Neencou's* en *Jacou's* beiden verdeelen zich weêr in twee partijen, van welke de eene al wat oud is behouden wil, zoo wel in religie als in politiek, of het goed is of niet; en de andere alles nieuw wil maken, of het noodig is of niet. Eene derde partij zeilt zoo wat tusschen door, en houdt het midden tusschen die twee uitersten. De eerste partij is veel fatsoenlijker; deze houdt heel mooije *soirée's*, en telt de rijksten onder zich; de andere heeft knappe koppen op te noemen; maar ze gaan allebei wel wat ver. Der nieuwe partij is het dikwijls genoeg dat iets nieuw is, en der oude dat het oud is, om het krachtig te verdedigen. Nu is er zeker meer heil in de oude partij, want daarin zitten de grootste heeren, en die hebben invloed. Ik raad ook allen, die solliciteren, aan, de oude partij aan te kleven; en de jeugd begrijpt dit hier zeer goed: zelfs de kindertjes houden al *soiréetjes*, waar ze alles nadoen wat pa en ma doen op de *soirées*."

»Maar is het veroorloofd, Mijnheer! u te vragen: welke betrekking u bekleedt?"

»Wel zeker, mijn jongen! ik ben lid van het stedelijk bestuur. Dat is hier ook zeer vreemd ingerigt. Verbeeld je, dat drie-honderd-zeven-en-tachtig leden het bestuur uitmaken, en nu komt er niets voor, of het moet in den raad; als eene schoonmaakster van het stadhuis een fooitje vraagt, stemmen en adviseren wij er over. Dat is 387 adviezen. Van daar dan ook dat wij het verschrikkelijk druk hebben. Nooit gedaan, man! altijd wat. Elk wil toch graag wat zeggen. Daarbij moet ik je opmerken, dat men gaarne zoo veel mogelijk specialiteiten in den raad brengt, voor elk beroep één. Zoo hebben wij nu 387 specialiteiten. Dit is in den regel zeer lastig, hoe mooi het schijnt. Verbeeld je dat nu een horologiemaker over de veeteelt moet spreken, terwijl er misschien nooit wat van horologies voorkomt, en toch spreekt de horologiemaker altijd door, om zijn naam gedrukt te zien in de couranten, en zijne affaire te bevoordeelen. Een mensch heeft dus meer dan genoeg te werken als hij lid van den raad is. En vooral nu! Ze willen nu de accijnsen afschaffen, om Jan en alleman goedkoop brood te geven, en daarvoor den middelstand en de rijken zwaar belasten, net of die dan niet zoo veel minder aan de armen zullen geven; zoodat deze, die diakoniebrood eten, er bij slot van rekening aan te kort komen. Maar je kunt begrijpen, dat de discussie daarover niet gering zal wezen. Ze stemmen het vast af, als ze niet voor hunne glazen bang zijn. Nu moest jij me reis een mooi advies daarover opstellen, tegen het voorstel, en vooral wat lang, hoor! want dat staat beter, en geeft naam."

Ik beloofde hieraan te voldoen, toen de stem van Mevrouw

zich deed hooren, die, op vrij hoogen toon, de aanmerking maakte: dat zij reeds zeer lang met de koffij gewacht had, en dit verder niet verkoos te doen.

Wij gingen naar de huiskamer. De jongeheer was zeer tevreden, en toonde papa een brief, houdende zijne aanstelling als finantie-raad, in plaats van den Heer MORTENNENNER, een der eerste *Jacou's* in het land der *Asinissen.*

Ik werkte daarna aan mijne memorie over de accijnsen, zoo goed en kwaad als een super-carga dit kan, en ging toen mij in de sociëteit wat opfrisschen, waar ik door mijn gastheer als vreemdeling voorloopig geïntroduceerd was. Ik las er de dagbladen, en stond uiterst verwonderd daarin allerlei mededeelingen te vinden, welke alleen particuliere belangen betroffen. Mijn gastheer helderde mij dit op. De twee dagbladen, die in het land der *Asinissen* verschenen, waren zeer onbeduidend; maar hadden onderscheidene correspondenten. Deze nu plaatsten alles wat hunne partij aanging, of het belangrijk of niet belangrijk was. Zoo vond ik, b. v., eene mededeeling omtrent hetgeen iemand op een *soupé* gezegd had, maar miste eene allerbelangrijkste memorie over de vrijheid van nijverheid. De correspondent, die den toast had medegedeeld, was een *Jacou*, en plaatste niets dan wat van zijne partij uitging. In regtszaken ging dit eveneens. Een der dagbladen stond onder de redactie van een poëet, en deze had een der *Neencou's* als correspondent voor de regtszaken. Alles wat nu door een *Neencou* geschreven of gedaan was, werd met angstvallige voorzigtigheid vermeld, maar merkwaardige uitspraken in handel of zee-regt, waarbij de geheele Staat belang had, doch welke door *Jacou's* verkregen waren, werden verzwegen. Mij vooral, die daaraan in ons Vaderland niet gewoon was, bevreemdde dit zeer.

Uit de sociëteit ging ik met een nieuwen kennis naar de Markt. Mijn medgezel was lid van vele philanthropische maatschappijen, en deelde mij in vertrouwen mede: dat men alleen dàn in het land der *Asinissen* regt op hulp en medelijden had, als men eerst crimineel gestraft, of zeer diep gevallen was. Wie gegeeseld was, kreeg jaarlijks van de Maatschappij *tot heil der geschavotteerden* eene som gelds, gelijkstaande met *f* 50 van onze munt, maar wie gegeeseld, gebrandmerkt en te pronk gesteld was, ontving *f* 200. De dienstbare stand werd alleen ondersteund door eene vereeniging, *tot heil der gevallenen*, voor zoo ver zij wat de mannelijke dienstboden aanging, correctioneel gestraft waren; wat de vrouwelijke dienstboden betreft, deze kregen eerst dan ondersteuning, als zij gevallen waren. Men begrijpt dat elk zich haastte zoo spoedig mogelijk te vallen.

Op de markt gekomen, zag ik de onthulling van een monument, dat eenige *Jacou's* voor zich-zelven hadden opgerigt, omdat zij, eenige jaren geleden, een deel der *Neencou's* verslagen hadden.

Mijn *Cicerone* vroeg mij: of dit bij mij te lande óók wel gebeurde? Ik antwoordde: dat het mij niet bekend was.

Wij schreven toen nog geen 1856.

MENGELWERK.

H. C. ANDERSEN IN NEDERLAND (*).

Na een bezoek bij geliefde vrienden in Oldenburg, ging de reis naar Holland. De diligence rolde ons voort over den geplaveiden weg, die zoo effen en rein was als de vloer eener melkkamer. Huizen en steden boden een beeld van welstand en reinheid aan. In de vesting Deventer was het juist kermis; welk een gewemel van menschen in hunne nette kleederdragt! Op de markt stonden wafel-kramen, zoo als ik die voorheen hier bij de diergaarde zag; het klokkenspel klonk van de kerktorens, de Hollandsche vlag waaide. Van Utrecht bereikte ik, per spoortrein, in een uur Amsterdam,

„Waar men als amphibiën
Half in 't water leeft —!"

Zoo erg is het echter niet, en het herinnert volstrekt niet aan Venetië, de bevers-stad met hare doodsche paleizen. De eerste man, die mij op de straat ontmoette, en dien ik naar den weg vroeg, antwoordde zoo verstaanbaar, dat ik in mij zelven dacht: de Hollandsche taal is gemakkelijk te verstaan! Maar hij sprak Deensch; het was een Fransch kappersgezel, die een geruimen tijd bij den friseur CAUSSE te Koopenhagen geweest was, daar wat Deensch geleerd had, mij herkende, en, op mijne toespraak in het Fransch, mij op *zijn* Deensch antwoordde.

(*) Dit stukje is ontleend aan ANDERSEN's jongste geschrift: *Mit Levs Eventyr*, een werk, waarin hij zelf eene geschiedenis van zijn leven en van zijne ontwikkeling als dichter geeft, en ons in kennis brengt met de voornaamste vernuften van onze eeuw. Zijn bezoek in Nederland in den zomer van 1847 zal voor velen eene aangename herinnering zijn; maar ook anderen, die het genoegen zijner kennismaking misten, hoop ik geene ondienst bewezen te hebben met eene vertaling van hetgeen hij dienaangaande mededeelt. Ik heb getracht, die zoo *getrouw mogelijk* te doen zijn, zelfs met betrekking tot de verkeerde schrijfwijze van eigennamen en tot kleine onnaauwkeurigheden, die ligtelijk waren te verhelpen geweest.

Nijkerk, December 1856. C. EYKMAN.

Schaduwrijke boomen spreidden hunne takken uit over de grachten; bont geschilderde, plompe trekschuiten, met man en vrouw en geheele familie, gleden stil voorbij; de vrouw stond aan het roer, de schipper zat zijne lange pijp te rooken. Onder de volksmenigte vielen mij een paar zeer kleine knaapjes in het oog, wier kleederen door twee kleuren afgedeeld waren; de halve rug was zwart, de andere helft rood, eveneens de broek, waarvan elk been zijne kleur had; daarop kwamen er een paar kleine meisjes, zij waren eveneens in twee kleuren verdeeld, zoo als men dit met de slaven bij ons plagt te doen; ik vroeg, wat dit beteekende, en vernam, dat het *wees*kinderen waren, die hier aldus gekleed gingen. In de schouwburgen werd in het Fransch gespeeld; de nationale schouwburg was, helaas! gesloten; anders zoude ik daar echt Hollandsche manieren hebben kunnen waarnemen: gedurende de gansche voorstelling wordt er gerookt, en JAN, zoo als de koffijhuisknechts altijd in Holland genoemd worden, gaat rond, met het vuurkomfoor om de pijpen aan te steken, en met thee, die uit groote koppen gedronken wordt; het stuk gaat intusschen zijn gang, men zingt coupletten, en de tabakspijpen dampen, zoodat de rook zich over de plaats der toeschouwers en het tooneel uitbreidt. Verscheidene Hollanders vertelden mij dit, en ik mag vertrouwen, dat het geene overdrijving was.

Het eerste huis, dat ik in Amsterdam binnenkwam, was een boekwinkel, alwaar ik een boek met Hollandsche en Vlaamsche gedichten wilde koopen; de man met wien ik sprak, zag mij verwonderd aan, verontschuldigde zich eensklaps en liep weg; ik wist niet, wat dit moest beteekenen, en wilde gaan, toen twee mannen uit de naaste kamer kwamen, mij eveneens aanstaarden, terwijl de eene mij vroeg, of ik niet de Deensche dichter ANDERSEN was. Zij toonden mij mijn portret, dat in de kamer hing; daaraan hadden zij mij herkend; de Hollandsche bladen hadden reeds lang gezegd, dat ik verwacht werd. Een Deen, de Heer NYEGAARD, die sinds vele jaren in Holland leefde, en daar VAN NIEUWENHUIS genaamd werd, had reeds lang al mijne romans in het Hollandsch vertaald; kort vóór ik kwam, was *Das Märchen meines Lebens* en vele mijner *Eventyr*, onder den titel van *Sprookjes*, te Amsterdam in het licht verschenen. De uitgever van *De Tijd*, de onlangs gestorven VAN DER VLIET, had met groote liefde

en belangstelling van mijnen arbeid gewaagd, en mijn portret was bij het tijdschrift gevoegd geworden.

Ik hoorde en vernam dus spoedig, dat ik vele vrienden in Holland had. H. C. ØRSTED had mij een brief medegegeven aan Professor FRØHLICH te Amsterdam, en hij leidde mij in bij den bekenden Hollandschen dichter VAN LENNEP, schrijver van *De Roos van Dekama* en *Haarlems Verlossing*, welke onder de voortreffelijkste romans in de Hollandsche litteratuur gerekend worden. Ik vond in VAN LENNEP een hupsch, vriendelijk man, die in een aangenaam, fraai huis woonde; ik was daar niet als een vreemde, maar als een welkome gast in de familie; aanvallige, vriendelijke kinderen schaarden zich om mij, zij kenden mijne *Sprookjes;* inzonderheid hadden *De Roode Schoentjes* een diepen indruk op een der knapen gemaakt; hij was er geheel vol van; stilzwijgend staarde hij mij aan; later toonde hij mij het boek, waar het in stond; er was eene plaat bij, waarop de schoenen rood gekleurd waren, terwijl het overige gedeelte der teekening ongekleurd was. De oudste dochter, SARA, een volwassen meisje, zeer beminnelijk en levendig, vroeg dadelijk of de Koopenhaagsche dames schoon waren, en ik antwoordde haar: »Ja, zij gelijken de Hollandsche!" Zij wilde mij Deensch hooren spreken, en ik moest haar een paar woorden opschrijven van diegenen welke haar het meest bevielen. Aan de middagtafel vroeg VAN LENNEP mij, of ik Hollandsch zou kunnen lezen; waarop hij mij een geschreven blad overreikte. Het was een gedicht van hem aan mij; hij las het luide op, het begon aldus:

DEN DICHTER

H. C. ANDERSEN.

Onbekend, gesmaad, verstooten,
Dwaalde een hulploos kieken rond
Over Funens vruchtb'ren grond,
Rijk van stroom en beek doorvloten, enz.

Het wordt, meen ik, afgedrukt in *De Tijd* gevonden.

Van Amsterdam ging het naar Haarlem, met den spoortrein, die hier voor een gedeelte loopt als een dam tusschen de opene Noordzee en het Haarlemmer-meer, en ik zag daar de uitvoering van het stoute plan, om eene zee uit te pompen; het water was al reeds aanmerkelijk gedaald. Het krachtige orgel

van Haarlem, het grootste ter wereld, liet juist zijne 8000 metalen pijpen onder het fraaije op pilaren rustende gewelf hooren, toen ik deze trotsche omgewende scheepskiel binnentrad. Wonderlijk klonk de half Duitsche, half Deensche taal om mij heen, en het opschrift op verscheidene huizen: »*Hier gaat men uit porren!*" moest een Deen ligt begrijpelijk vallen. Altijd klonk het klokkenspel van de kerken. Het geheele land scheen mij een groot Engelsch park. Dezen eersten indruk ontboezemde ik in een paar dichtregelen, die ik schreef, toen de echtgenoot van Prof. SCHLEGEL te Leiden mij haar album bragt.

Hoe zondags-feestlijk staat het gansche land!
Hoe zondags-feestlijk klinkt voor mij uw stemme!
Gansch Holland is een hof; ligt slaat er 't harte,
En daadlijk voelt men er zich blijde en als te huis.

Mevrouw SCHLEGEL verstond de Deensche taal, en kende Denemarken; zij was te Koopenhagen geweest, en bevond zich juist bij OEHLENSCHLÄGER, toen ik daar op zekeren dag de kamer binnentrad; zij herinnerde zich dit zeer goed. Met haar, haren echtgenoot en Prof. GEEL gingen wij nu de merkwaardigheden van Leiden bezien, waartoe behoort de schans, die door de Angelsaksen opgerigt werd, toen zij onder HENGIST en HORSA naar Engeland trokken.

In de wachtkamer van het stations-gebouw hingen eenige platen en aankondigingen; de grootste van deze was eene, die *De Tijd* van VAN DER VLIET aanmeldde. Mijn naam en portret bevonden zich toevalligerwijze daarop. De aanwezigen werden opmerkzaam op de beeldtenis en mij; ik gevoelde mij ten hoogste verlegen, en haastte mij in een wagen te komen. Ik had een plaatsbriefje naar den Haag genomen, en las nu op het papier, dat men mij gegeven had: »'s Gravenhage", den Hollandschen naam van die stad. Ik kende dien niet; de trein ging af, en ik meende in eene geheele andere stad aan te komen dan ik verlangde.

De eerste mensch, dien ik uit mijn venster in den Haag op straat ontdekte, was een bekende, een vriend uit Rome, de Hollandsche componist VERHULST, wien ik, zoo niet in gelaat, toch in gang en bewegingen scheen te gelijken. Ik knikte hem toe; hij herkende mij niet, en kon ook niet droomen,

dat ik in den Haag was. Toen ik, een uur daarna, de vreemde stad wilde ronddwalen, was weder mijne eerste ontmoeting VERHULST. Dat was eene vreugde! Wij spraken over Rome, over Koopenhagen; ik moest vertellen van HARTMANN en GADE, wier muziek VERHULST kende. Hij prees Denemarken, dat eene Deensche opera had. De Hollanders hebben, meen ik, slechts Fransche en Italiaansche muziek. Ik volgde hem naar zijne woning in eene buitenwijk der stad; de vensters boden een vrij uitzigt over lagchende, groene weiden en velden, zoo echt Hollandsch, en gelijktijdig klonk het klokkenspel van de naastbij zijnde kerktorens; eene vlugt ooijevaars — en hier behooren zij te huis; een ooijevaar is zelfs het Haagsche wapen — vloog ons als met een groet voorbij.

VAN DER VLIET kende ik niet persoonlijk, maar hij had mij vroeger meermalen geschreven, en mij vertalingen en aankondigingen van mijne schriften toegezonden; ik trad zijne kamer binnen; hij was een jong, goedhartig man, de afdruk van een waarachtig natuurkind, dat met een warm hart alles opnam wat ik geschreven had. Hij werd door mijn onverwacht bezoek zoodanig verrast, dat hij als het ware ontstelde; hij had verwacht vooruit te weten te komen, wanneer ik kwam, en had het zoodanig in zijn huis ingerigt, dat ik mijn verblijf bij hem zoude houden. Hij riep zijne jonge vrouw; ook zij was blijde en hartelijk, maar zij sprak slechts Hollandsch, doch waar wij elkander niet verstonden, knikten wij vriendelijk, of drukten elkander de hand. De goede menschen wisten niet, wat zij mij doen zouden; hun eenigste kind, nog een zeer klein knaapje, was, zoo als de vader mij zeide, naar mij en den armen speelman »CHRISTIAAN" genoemd. De buitengewone vreugde, die mijne tegenwoordigheid hun scheen te veroorzaken, trof mij; het was eene kleine woning vol liefde; doch dewijl ik slechts weinige dagen in den Haag bleef, en het huis zeer afgelegen was, verkoos ik liever in het logement te blijven, dat midden in de stad lag; man en vrouw volgden mij tot aan mijne deur, opdat wij des te langer elkanders bijzijn zouden kunnen genieten. Het doet iemand goed in een vreemd land zoo veel genegenheid en hartelijkheid te ontmoeten. Mijne komst was hun als de overbrenging van de blijdste tijding, en in eene vrolijke stemming, lagchende en pratende, ging het verder. Wij scheidden, en op de trap in het hôtel,

waar ik logeerde, stond een man in rouwgewaad voor mij: hij noemde mijnen naam; ik herkende hem, hoe zeer hij ook verschilde met de lagchende vrolijkheid, die ik onlangs verliet. De tranen stonden hem in de oogen; het was HENSEL, zwager van MENDELSSOHN BARTHOLDY; hij had sinds korten tijd Berlijn verlaten; de geneesheeren wilden, dat hij, tot afleiding voor de smart, waaronder hij scheen te zullen bezwijken, op reis zou gaan. Zijne onschatbare, geniale echtgenoot, MENDELSSOHN's zuster, die in zoo veel, zelfs in haar uiterlijk, den broeder geleek, een waar muziekaal genie, was plotseling gestorven. Te Berlijn had ik haar en haren man in gezelschappen ontmoet; zij was vol geest en levendigheid, bezat de genialiteit en vrijmoedigheid van haren broeder, speelde als hij met eene vlugheid, eene uitdrukking, die medesleepte. Toen zij op zekeren tijd, na het middagmaal, nog gezond en vrolijk, in haar tuinhuis was gaan zitten, gaf zij een kreet en was op het oogenblik zelf een lijk; haar man, die als portretschilder beroemd is (vroeger was hij officier), had haar beeld geschilderd na haren dood; hij voerde het groote stuk overal mede; het stond op de tafel in zijne kamer; het deed mij, die uit de vreugde en van de blijden kwam, zeer aan, toen ik den krachtigen man zoo sterk aangedaan en in tranen zag.

Het jaar daarna, zoo als wij nu weten, stierf MENDELSSOHN even zoo plotseling, en volgde zijne geestrijke, onschatbare zuster.

Ik was vier dagen in den Haag geweest; het was zondag; ik wilde de Fransche opera bezoeken, maar mijne vrienden verzochten mij dit niet te doen, en deel te nemen aan een gezelschap, dat zich in het *Hôtel de l'Europe* verzameld had.

»Het schijnt hier bal van avond te zijn!" sprak ik, toen wij den trap opgingen, »hoe versierd is alles! waarom ziet het er hier zoo feestelijk uit?" vroeg ik.

Mijn geleider glimlachte, en antwoordde:

»Het is hier feest voor u!"

Ik trad de groote zaal binnen, en stond verrast over de verzamelde menigte.

»Dit zijn," werd er gezegd, »eenige van uwe Hollandsche vrienden, die zich verheugen, dezen avond met u door te brengen!"

Gedurende den korten tijd, dat ik in den Haag geweest was, waren er brieven door het land gezonden aan de vrienden mijner

muze, met welke VAN DER VLIET en anderen hadden afgesproken, dat hun berigt zoude gegeven worden, wanneer ik zoude aangekomen zijn; zelfs van de Zuiderzee was alleen om mijnentwil, in weerwil van de lange reis, de schrijver van de *Opuscules de Jeunesse*, VAN KNEPPELHOUT, een rijk man, hier heen gekomen. Ik vond hier eene menigte kunstenaren, zoo wel litteratoren als schilders en tooneelspelers. Gedurende den maaltijd, aan de met bloemen versierde groote tafel, werden toasten gebragt en toespraken gehouden. Inzonderheid trof mij een toast van VAN DER VLIET: »Aan Vader COLLIN te Koopenhagen, den edelen man, die ANDERSEN als een zoon opgenomen heeft. Twee Koningen," zeide hij, en wendde zich daarop tot mij, »Koning CHRISTIAAN VIII en FREDERIK WILHELM van Pruissen, hebben ieder u eene orde gegeven; wanneer deze eenmal op uwe kist zullen gelegd worden, dan geve God u, voor uwe vrome sprookjes, de schoonste orde, de eere-kroon des onsterfelijken levens" (*).

Er was een, die sprak over de betrekking tusschen Holland en Denemarken, met opzigt tot taal en geschiedenis. Een der schilders, die schoone teekeningen geleverd had tot mijn *Billedbog*, bragt een toast voor mij uit als schilder. KNEPPELHOUT gaf in het Fransch een toast aan de vrijheid in vorm en phantasie. Er werden gezangen gezongen, humoristische gedichten voorgedragen, en dewijl ik nog geen denkbeeld had van Hollandsche schouwspelen en tragediën, gaf de beroemde Haagsche treurspeler PEETERS het geheele gevangenis-tooneel van SCHRAVENWEERTHS *Tasso*. Ik verstond er geen woord van, maar ik gevoelde de waarheid, waarmede het gegeven werd, en nog nooit heb ik eene voortreffelijker mimiek gezien; het was als of de kunstenaar verbleekte en bloosde; hij scheen zelfs over het bloed in zijne wangen magt te hebben; de

(*) In het *Amsterdamsche Handelsblad* wordt in het verslag aangaande dit feest vermeld, dat er gezegd werd: „*dat wanneer eenmaal die ridderorden op zijne lijkkist werden gelegd, de Koning der Koningen hem dan voor zijne godsdienstige en vrome sprookjes de schoonste orde zou schenken, de eerekroon des onsterfelijken levens.*" Dezelfde courant bewaart vele der namen der beroemdste kunstenaars, die daar, behalve degenen, welke ik reeds genoemd heb, tegenwoordig waren, als: VERHULST, PEETERS, WALDORPH, BLES, ROCKHUSSEN, CORNET, VAN DAM VAN ISSELT, CALISCH, BOSBOOM, BERGH, enz. enz.

geheele verzameling barstte in een jubelend *applaudissement* uit. Schoone zangen werden er gezongen; inzonderheid werd ik getroffen door de melodie van, en de geestdrift bij den nationalen zang: »Wien Neêrlands bloed!" Het was een van de meest vereerende avonden mijns levens. In Zweden en Holland culmineerde, dunkt mij, de uitdrukking van de grootste hulde, die mij ten deele viel; God, die de harten kent, weet hoe nederig het mijne was. Het is een zegen, te kunnen uitweenen van dank en vreugde. De volgende dag werd in de vrije lucht doorgebragt; KNEPPELHOUT voerde mij naar »het Bosch", alwaar de wandeling door muziek verhoogd werd; voorbij schoone, groene weiden, langs idyllische wegen, met rijke buitenplaatsen, zagen wij »Leyden", uitgestrekt voor ons. Wij begaven ons verder, en reden zoo naar het vlek Scheveningen, dat echter door hooge duinen en dijken tegen de Noordzee beschermd werd. Hier, aan de *Table d'hôte* in het badhuis, bragt weder een kleine vriendenkring toasten uit op kunst en poëzij, op Denemarken en Holland. Visschersschepen lagen langs de kust, de muziek klonk, de zee golfde; het was mij hier zoo wèl, het was een heerlijke avond.

Toen ik den volgenden morgen den Haag verlaten zoude, bragt de vrouw van den logementhouder mij eene menigte couranten, waarin het te mijner eere gehouden feest beschreven stond. Een paar van de vrienden, die ik lief gekregen had, en van welke ik met weemoed scheidde, onzeker of wij elkander in deze wereld weder zouden ontmoeten, begeleidden mij naar den spoorwagen.

Rotterdam was mij de eerste, regt bedrijvige Hollandsche stad, veel meer dan Amsterdam. Vele en groote schepen lagen in de breede grachten; kleine, bont gekleurde jachten, alwaar de vrouw aan het roer stond, zoo al niet met muilen en sporen, zoo als in het liedje van »De Jongeheer Pedessen", maar toch aan het roer, terwijl de schipper zijne pijp lag te rooken. Alles scheen hier handel en bedrijvigheid. Eene van de oudste Hollandsche stoombooten, een ware stoom-slak, de »Batavier", vertrok den volgenden morgen naar Londen, en ik nam ook plaats. Het schip was sterk geladen, en boven scheepsboord uit stonden groote manden met kersen opgestapeld; eene menigte landverhuizers naar Amerika was bovenop, de kinderen speelden vrolijk; hier ging een Duitscher, dik als

FALSTAFF, op en neder met zijne magere, reeds half zeezieke vrouw, die huiverde voor het oogenblik, dat wij de Maas verlaten en de Noordzee instoomen zouden; hare lippen beefden even als zij zelve, niettegenstaande zij een met groote banden vastgemaakte deken omhad; het was reeds ebbe, en er gingen acht uren voorbij, alvorens wij de Noordzee inkwamen; het lage Holland scheen al dieper en dieper te zinken in de grijsgele zee, en toen de zon onder ging, zocht ook ik mijne kooi op.

POMPEJI.

DOOR

Dr. *P. A. KOPPIUS.*

II.

Gelijk alle Romeinsche steden, had ook Pompeji vele publieke gebouwen. Alleen in het ontbloote derde gedeelte der stad heeft men acht tempels ontdekt, wat eenig regt zou geven om haar in 't geheel een twintigtal toe te kennen. Doch men vindt deze heiligdommen schier uitsluitend op of zeer nabij de twee marktplaatsen, de *groote* en de *driehoekige* Markten, te weten: vijf in den omtrek der groote en drie in dien van de driehoekige Markt. Hieruit schijnt men te moeten besluiten, dat de nog bedolven deelen naar evenredigheid weinige tempels meer zullen bevatten. Geleerde onderzoekers der Pompejische bouwvallen hebben gemeend, dat de driehoekige Markt, een hoog plein, nabij het Theater en het soldaten-kwartier of de kazerne gelegen, en grenzende aan de vervallen Zuider stads-muur, oorspronkelijk hare burgt of citadel geweest is, en dat zij van dáár af, als plagt te geschieden, begonnen is bebouwd te worden. Aldaar vindt men dan ook de overblijfsels van een tempel, geheel in Griekschen, dat is hier, vóór-Romeinschen, stijl, zonder dat men er tot dus ver in geslaagd is te vernemen, aan welke Godheid hij was toegewijd. GAU onderstelt, dat het een tempel van NEPTUNUS is geweest, omdat de Pompejers zich op de scheepvaart toelegden, en men van deze plaats een ruim gezigt heeft in de zee. Deze tempel is de meest verwoeste van allen. Misschien was het reeds eene grootendeels opgeruimde ruïne bij den ondergang

der stad. Maar tegen deze gissing kan men stellen, dat het gebouw, als gelegen op het verhevenste terrein der stad, het minst door de asch bedekt en het meest door den wind ontbloot is geworden, dat het bij gevolg aan de latere geslachten de eerste gelegenheid verschaft heeft, om zijne steenen en puinen weg te voeren en tot andere einden te gebruiken. Hoe het zij, deze zoogenaamde »Grieksche" tempel was een der eersten, die ontdekt zijn, namelijk in 1767—69, en behoort tot die gedenkteekenen, welke den schraalsten oogst aan de Oudheidkenners leverden.

Veel belangrijker is in dit opzigt de ISIS-tempel, allernaast het Theater, waarvan BULWER in zijn roman: »De laatste dagen van Pompeji", zoo meesterlijk partij heeft getrokken. Reeds ten tijde van SULLA's dictatorschap drong de eerdienst der Egyptische ISIS alom in Italië door. Een vergaan opschrift boven de zijpoort des tempels, waarvan echter de kopij te Napels in 't Museum is, leert ons, dat het oorspronkelijke gebouw door de geduchte aardbeving van het jaar 63 geheel gesloopt was, maar dat bijzonder de mildheid van NONNIUS POPIDIUS CELSINUS den nieuwen tempel van gronds af had hersteld en aan de eerdienst teruggegeven. Deze dienst bloeide nog ten volle tijdens de bedelving der stad. De ISIS-priesters zijn zoo lang mogelijk getrouw op hunnen post gebleven, want vele hunner lijken, beladen met allerlei kostbare en eigenaardige gereedschappen, werden er, òf in, òf zeer nabij den tempel opgegraven. Het beeld der Godin, wel klein, maar uitstekend bewerkt en goed bewaard gebleven, is door de Napelsche regering in haar Museum geplaatst. Zij heeft echter eene volmaakt gelijkende kopij in gyps aan Pompeji teruggegeven en in den MERCURIUS-tempel gesteld. Het beeld is ongeveer 66 Ned. duimen hoog, het gelaat en de hairen dragen duidelijke blijken van schilderwerk. De laatste, omgeven met eene losse bloem-guirlande, hangen in lange en fijne lokken op den rug. De zeer fijne en aan het beeld gelijmde draperiën hebben eene ligte purper-kleur, en zijn hier en daar met vergulde figuren versierd. In hare regterhand houdt de Godin een *sistrum*, een aan hare dienst bijzonder eigen geluidgevend metalen instrument, en in de linkerhand een kruis met een handvatsel, het Egyptische zinnebeeld der onsterfelijkheid,

of des goddelijken levens (*). De muren van het binnenste heiligdom waren versierd met stucadoorwerk, en aan elke der drie zijden, buiten die van den ingang, met drie fraaije consoles, welke voor kleine beelden of bustes bestemd waren, die echter niet gevonden zijn. Op den vloer vond men twee menschenschedels, daarbij in twee kistjes van verbrand hout verschillende gouden voorwerpen, onder anderen een zeer fijn bewerkt kopje, van de gedaante als onze theekopjes, en twee schoone bronzen kandelaren. Voor den tempel, regts en links van den grooten trap, stonden, op twee kleine voetstukken, de beroemde *tabulæ Isiacæ* of ISIS-platen. De eene was echter bij de ontblooting verbrijzeld en onkenbaar; de andere, 1,52 Ned. ellen hoog en 0,44 breed, bevindt zich in het Museum te Napels. Op deze zijn aan de bovenzijde veertien figuren gegraveerd, waarvan dertien eerbiedig gekeerd zijn naar de veertiende, die iets grooter is, en OSIRIS, de echtgenoot van ISIS, blijkt te zijn. Onder deze voorstelling zijn twintig hiëroglyphische regels, waarin CHAMPOLLION eene aanroeping aan OSIRIS en ISIS gelezen heeft. Aan de linker voorzijde van het binnenste voorhof ziet men een zeer goed geconserveerd klein gebouw, met vijf nette bas-reliefs »*en stuc*", voorstellende: 1°. biddende ingewijden; 2°. MARS en VENUS; 3°. MERCURIUS en eene nymf; 4°. liefde-goden; 5°. dolfijnen en geniën. Het bevat eene kuip, waarin men met een steenen trap neërdaalt. BONNUCCI meent, dat het gediend heeft tot de reinigings-baden der ingewijden in de ISIS-dienst, wat hoogst waarschijnlijk is. — Achter den tempel is eene zeer groote zaal, welke men uit het voorhof door vijf bogen kon binnengaan. De omtrek dezer zaal is grooter, dan die van den eigenlijken tempel. Zij schijnt vrij zeker de plaats geweest te zijn, waar de mysteriën of geheime plegtigheden, alleen voor de ingewijden toegankelijk,

(*) Dit aloude Egyptische kruis, verbonden met eene menigte andere attributen van de wijd verspreide en hoog geschatte ISIS-dienst, heeft gewis veel bijgedragen tot de misvorming van de bij uitnemendheid geestelijke godsdienst onzes Heeren, in symbolieke en uiterlijke handelingen. ISIS, b. v., werd dikwijls afgebeeld met haar zoon HORUS, als klein kind op den arm; hare priesters moesten de gelofte van kuischheid afleggen, en droegen steeds linnen kleederen en kaal geschoren hoofden. Welligt zou het de moeite loonen, wanneer men eens opzettelijk de ISIS-dienst vergeleek met de MARIA-dienst der Roomsche Kerk.

gevierd werden. Bij die gelegenheden zullen de vijf boogpoorten wel zoo gesloten zijn geweest, dat geen onheilig oog de verborgene godsdienst bespieden kon. Vele schilderijen en voorwerpen, die er gevonden zijn, maar thans meest alle het Museum te Napels versieren, bevestigen deze meening. De schilderijen toch stelden voor: 1°. ISIS met een sistrum, 2°. ANUBIS met den hondskop, de zoon van OSIRIS en NEPHTHYS, de Godenwachter, 3°. verscheidene priesters met palmtakken en koren-airen, 4°. Uræussen of gekuifde slangen, die men op de Egyptische gedenkteekenen veel aantreft als hoofdtooisel van OSIRIS, 5°. Ibissen, heilige vogels der Egyptenaren, 6°. Nijlpaarden, 7°. lotusbloemen, enz. Van daar zijn ook afkomstig eene prachtige bronzen kom, met zilveren platen opgelegd, 85 Ned. duimen wijd, op een marmeren voet; voorts een sierlijke bronzen drievoet, rustende op sphinxen, alsmede een groen porseleinen beeldje, zittende met de handen op de knieën en in ligte kleeding. Aan de linkerzijde van het voorhof bevonden zich verscheidene vertrekken tot bijzonder gebruik der priesters. Aldaar was ook hunne keuken, op wier fornuizen men nog eijeren en vischgraten aantrof. Achter de keuken ontdekte men op een trap verscheidene lijken van ISIS-priesters, die daar op hunne vlugt verstikt waren. In een dezer vertrekken was een priester begonnen den muur met een ijzeren stang te doorboren, doch was nog niet ver met zijnen arbeid gevorderd, toen de dood hem overviel. Andere ISIS-priesters, die eerder gevlugt waren, werden verpletterd onder de instortende zuilengalerijen van de driehoekige Markt. Een hunner droeg om zijn been twee in elkander gevlochten ringen, den grootsten van brons, den kleinsten van zilver. Buitendien vond men om hen heen 197 muntstukken, een klein zilveren plaatje, waarop de beelden van BACCHUS en ISIS gegraveerd waren, zilveren vasen, een sistrum, een kleinen emmer met bas-reliefs, doelende op de ISIS-dienst; voorts eenige ornamenten en bladen van goud, die ongetwijfeld tot het toilet der godin behoord hadden.

Wij kunnen ons niet ophouden met eene uitvoerige beschrijving aller tempels te Pompeji, naardien het doel van dit artikel alleen is, om onze lezers in maar enkele bijzonderheden van de hooge belangrijkheid der ontdekkingen in de herleefde dooden-stad te overtuigen. Wij gaan dan met stilzwijgen

voorbij dien kleinen tempel, bekend onder den naam van »JUPITER en JUNO", alhoewel de groote menigte van toegewijde armen, handen, voeten, enz. van gebakken steen, die er gevonden zijn, een vrij zeker bewijs leveren, dat de twee van hunne voetstukken gevallen en verbrijzelde baksteenen beelden eens Gods en eener Godin die van ESCULAPIUS en HYGIEA geweest zijn. Wij zwijgen evenzeer van dien fraaijen tempel, welke op de groote Markt geplaatst, een der heerlijkste sieraden van dit voortreffelijke plein moet geweest zijn, en die met den meesten grond den naam van JUPITER draagt. Zeer nabij dezen, aan de linkerzijde der groote Markt, bevond zich de grootste aller Pompejische tempels, die van VENUS. Wel is waar, nog wordt er strijd gevoerd over de Godheid, die hier is vereerd geworden, maar vrij algemeen vereenigt men zich in dat gevoelen, waaraan het gebouw zijn naam te danken heeft. VENUS toch was de beschermgodin der stad, en droeg in talrijke inscriptiën de bijnamen *Physica* en *Pompejana*. Toen SULLA eene kolonie van zijne trouwe legioenssoldaten in het ook gewis met andere Campanische steden uitgemoorde Pompeji zond, gaf hij der stad den officiëlen naam van »*Colonia Veneria Cornelia*", dien wij zouden kunnen vertalen als: »De Kolonie van CORNELIUS [SULLA] in de VENUSstad". Waarom zou de grootste tempel, gebouwd op de aanzienlijkste plaats, althans voor zoo ver wij beide kennen, niet gewijd geweest zijn aan de stads-godin bij uitnemendheid? Wie echter in dit gedenkteeken vele mythologische of zinnebeeldige merkteekenen van de liefde-godin verwacht, zal zich zeer bedrógen vinden. Aan de binnenzijde der galerijen van het voorhof waren de muren bedekt met levendig gekleurde schilderijen, meest van landschappen, fabrijken en binnenhuizen met figuren, aan welke de gril des schilders menschenhoofden en kinderen-rompen gegeven heeft, die met elkander spelen, of krokodillen bestrijden, of bezig zijn met allerlei huiswerk. Vóór men het gebouw als tempel herkende, gaven deze caricaturen aanleiding tot den naam, dien het lang gedragen heeft: »huis der dwergen". Bovendien vond men er (hoewel de beste stukken naar Napels verhuisd zijn, en de mindere schier alle door invloed van lucht en zonlicht onkenbaar zijn geworden) drie historische voorstellingen: 1°. ACHILLES en AGAMEMNON, 2°. ACHILLES, HECTOR's lijk achter zijnen

wagen slepende, en 3o. PRIAMUS, ACHILLES biddende om het lijk zijns zoons. Overigens leverde de opdelving geenszins die belangrijke resultaten op, als, b. v., die van den ISIS-tempel, en die men billijkerwijze bij een zoo groot gebouw mogt verwachten. De reden hiervoor schijnt eenvoudig deze te zijn. De overblijfselen dragen menigvuldige blijken van de nog niet geheel herstelde schade in het jaar 63 geleden, en daarom wachtte men tot de voltooijing van dat groote werk, om de schutsgodes zoo tè vereeren, als zij in een Pompejisch oog verdiende.

Een andere, veel kleiner tempel met een uitstekend geconserveerd, prachtig wit marmeren altaar, aan de overzijde der groote Markt gelegen, en den naam »tempel van MERCURIUS" (*) dragende, zal ons niet doen binnengaan om zijne merkwaardigheden van naderbij te bezien. Wij gaan het raadhuis, *Curia*, voorbij, en bevinden ons bij de schoone overblijfselen van een prachtigen koepel, dien men vroeger het *Pantheon*, doch nu met meer grond den AUGUSTUS-tempel heeft genoemd. Het is toch zeker, dat er hier en daar ter eere der vergoodde Keizers, dank het gevlei dier kruipende eeuw, prachtige tempelgebouwen verrezen, en dat de aanzienlijkste mannen het zich eene eere rekenden, het priester-ambt van den God JULIUS (CESAR), of den God AUGUSTUS te bekleeden. In Pompeji althans wordt het op de graftomben van ARRIUS DIOMEDES, MUNATIUS, NISTACIDIUS en CALVENTIUS min of meer met zekeren ophef vermeld, dat zij Augustales of priesters van den tot God verheven AUGUSTUS geweest zijn. Ook vele andere opschriften bewijzen, dat de ongelukkige stad een aanzienlijk *Augusteum* of AUGUSTUS-tempel gehad heeft. Dat men grond heeft om dezen AUGUSTUS-tempel weder te vinden in dien koepel met zijne bijgebouwen, dien wij thans beschrijven, moge uit het volgende blijken. Achter den koepel, aan den achtermuur van het voorhof is een heiligdom of tempeltje in den gewonen vorm aangebragt, langwerpig vierkant, in twee afdeelingen gescheiden,

(*) Men weet, namelijk, uit onderscheidene Pompejische inscriptiën, dat er in de stad een tempel van MERCURIUS was, en de bouwkundige VITRUVIUS leert ons, dat de MERCURIUS-tempels aan de stads-markten gebouwd werden. Van daar de benaming. Het verbrijzelde godsbeeld was onkenbaar.

en vijf trappen hoog. Jammer, dat dit kleine gebouw, even zoo wel als het groote, zoo veel geleden heeft. Intusschen bevat de voorste afdeeling voortreffelijk schilderwerk, hoewel het ons weinig leert omtrent de bestemming van het geheel. Regts op den muur ziet men eene zittende figuur met een *thyrsus* (bacchanten-staf), en een naakten held, gewapend met lans en schild. Links op den tegenover staanden muur is ook eene fraaije, maar zeer geschonden afbeelding van een held. Gaat men in het binnenste vertrek van het tempeltje, dan ziet men tegenover den ingang een wit marmeren voetstuk, waarop een beeld gestaan heeft, dat echter tot geheele onkenbaarheid verbrijzeld is geworden, behalve alleen een arm met een wereldbol in de hand, het tamelijk zekere zinnebeeld van de keizerlijke waardigheid. Dit achter-tempeltje was dus vrij zeker aan een Keizer geheiligd. Vier nissen om het hoofdbeeld moeten de beelden der naaste leden van de keizerlijke familie bevat hebben. Van twee alleen vond men overblijfselen, van een mannelijk en een vrouwelijk beeld. Het tweede, hoe ook beschadigd, bijzonder door het verlies van den regter voorarm, is niet te min een der heerlijkste kunstgewrochten, welke de bouwvallen van Pompeji hebben opgeleverd; de kleeding vooral verraadt de hand des meesters. Men heeft in dit beeld LIVIA, en in het andere DRUSUS willen zien, beide met het volste regt, wanneer, namelijk, het beeld met den wereldbol AUGUSTUS is. — Als BRETON den toestand, waarin de tempel ontbloot is geworden, wel overweegt, dan gelooft hij vrij zeker, dat het gebouw, en wel vooral zijn voorhof, in het jaar 79 nog niet afgewerkt is geweest. Dit kan ons te minder bevreemden, wanneer wij bedenken, dat er toen slechts 65 jaren sedert den dood des beroemden Keizers waren verloopen, dat er zoo wel tot het formeren van een plan om te bouwen, als tot het bijeen brengen der noodige fondsen en materialen, enz. enz. zeer ligt een 20 à 30 jaren konden besteed worden, en dat in de overige 35 à 40 jaren niet alles met even veel energie geschiedde, daar in de laatste 16 jaren van Pompeji's bestaan ook de andere door aardbeving verwoeste tempels veel geld en zorg vereischten. — Eene groote vermaardheid ontving de tempel van AUGUSTUS, behalve door de reeds genoemde kunstwerken, vooral door de fraaije schilderijen, die de muren van het voorhof versierden. Daaronder

behooren: 1°. ULYSSES en PENELOPE, 2°. THESEUS, het zwaard ontdekkende van zijnen vader EGEUS, 3°. AMOR en PSYCHE, 4°. een krijgsman, gekroond door de overwinning, 5°. eene op de lier spelende vrouw, 6°. de vergoding eener vrouw, die op de schouders van een gevleugelden genius ten hemel vaart, 7°. en 8°. dansende AMOR's, die verschillende muzijk-instrumenten bespelen en den arend van JUPITER voederen, 9°. PHRYXUS op den ram, 10°. de kindschheid van ROMULUS en REMUS; en voorts eene menigte zeestukken, landschappen, jagten, wedrennen met wagens, groepen van vruchten, wild, vleesch, enz. enz. Links van den ingang aan den noorder-muur van het voorhof heeft men twaalf kleine winkels ontdekt, die op de straat (straat der Augustalen geheeten), maar niet op het binnenplein van den tempel uitkomen. Men trof daarin aan: eene menigte glazen fleesschen, bevattende ingelegde vruchten, als: druiven, vijgen, pruimen, kastanjes, bovendien een voorraad van hennipzaad en linzen, ook balansen, handmolens voor den pastei- en broodbakker, vier *sistrum's*, drie *strigiles* of huidschrabbers, bij het baden gebruikt wordende, twee schrijftoestellen, eene keurig bewerkte groote kruik met vier handvatsels, eene lamp met drie tuiten, hangende aan drie kettingjes, een schoonen kop van Oostersch albast, verscheidene bronzen beeldjes, onder anderen een van den Roem met gouden armbanden; nog drie ringen en een kleinen kroes van goud; eindelijk eene hoeveelheid gemunt geld. In een dezer winkels, die in 1829 onder de oogen des Konings van Beijeren geopend werden, vond men alleen 550 kleine en verscheidene grootere glazen fleeschen en vazen, benevens kleine gewigten. Waarschijnlijk werden deze winkels ten voordeele van den tempel verpacht, en konden wegens hunne nabijheid van de groote Markt en de meeste publieke plaatsen veel aftrek hebben, en de inkomsten van het *Augusteum* aanmerkelijk vermeerderen.

Niet ver van hier, aan de zoogenaamde »Marktstraat", lag een kleine tempel van FORTUNA, door eenen MARCUS TULLIUS, MARCUSZOON, op eigen grond en op eigen kosten gebouwd. Wij maken er alleen melding van wegens den beroemden naam van M. TULLIUS CICERO, die zich daaraan verbindt. Het is toch overbekend, dat de groote schrijver en redenaar goederen te Pompeji had, terwijl vooral de in dezen tempel gevonden opschriften ons overtuigen, dat de familie TULLIA rijk en geëerd

was in deze provincie-stad. Hier waren ook nog twee beelden in zeer goeden staat, van eene vrouw met een lang kleed (*tunica talaris*), gezoomd met een goud-en-rood borduursel, en van een overheidspersoon in eene purperen toga, dien velen voor CICERO zelven houden. In allen gevalle behoeft men naauwelijks te twijfelen, of het zijn beelden van leden zijner familie.

Ons bestek laat niet toe om in vele uitweidingen ons te begeven. Hadden wij het geluk ooggetuigen te zijn van de hier aangestipte merkwaardigheden, wij zouden den lezer gewis verschillende aandoeningen en overdenkingen niet hebben kunnen verzwijgen. Doch ook bij de eenvoudige vermelding van het geschrevene over de Pompejische tempels peinst de geest onwillekeurig na, en vergelijkt de Christelijke negentiende eeuw met de Heidensche eerste onzer tijdrekening. Ja, het Christendom heeft waarlijk als een andere Vesuvius zoo vele godsdiensten, van de overoude ISIS-dienst tot de nagelnieuwe AUGUSTUS-dienst, onder de asch der eeuwen begraven. Dat konden de in hun geloof vrome en godsdienstige Pompejische priesters, zelfs in de doodsure, niet vooruitzien. Geen rijke HOLCONIUS, of wie ook hier of elders als priester zijnen AUGUSTUS diende, kon denken, dat binnen korten tijd de naam van den timmerman uit Nazareth, die onder de regering des vergoden Keizers te Bethlehem geboren was, den naam van ISIS, van AUGUSTUS, van alle vroegere of latere Goden der Oudheid zou overschaduwen en overtreffen. Want de naam van JEZUS is boven alle namen. En toch, hoe veel der godsdienstige begrippen en gebruiken, die wij in de Pompejische tempels ontdekken, is met veranderde namen in het Christendom van Zuidelijk Europa overgegaan! Wanneer zal daar eene lang miskende godsdienst in geest en waarheid zegevieren; wanneer daar het volle licht van de zon der geregtigheid schijnen, zonder menschen-vergoding, zonder eene geestdoodende symboliek, zonder beeldendienst?

Van het godsdienstige leven gaan wij over tot het publieke en maatschappelijke leven in het verlaten Pompeji. Het spreekt van zelf, dat wie eenigzins met de Romeinsche geschiedenis bekend is, in de opgedolven gedenkteekenen niet meer zoeken zal de werken dier trotsche republikeinen, welke de Oude Wereld hebben bedwongen en van gedaante veranderd. Wat

men het »Raadhuis", *Curia*, pleegt te noemen, is ten minste door de verwoesting zoo geheel onkenbaar geworden, dat alleen zijne ligging aan de groote Markt gegronde aanleiding heeft gegeven om het aldus te heeten. De omvang is buitendien klein, en wordt hoofdzakelijk ingenomen door eene groote zaal van 20 Ned. ellen lang en 18 breed. Wanneer het later bewezen mogt worden, dat de hedendaagsche benaming juist is, dan zal men zich kunnen overtuigen van de geringe waarde, welke de Pompejers aan hunne oorspronkelijk republikeinsche instellingen hechtten. Trouwens, was reeds in CICERO's tijd, omstreeks 140 jaren vroeger (*), al hun wezenlijk gemeentebestuur in het republikeinsche Rome opgenomen, nog veel meer moest dit het geval zijn in het keizerlijke Rome, tijdens de verwoesting. Wel bestaat allezins de mogelijkheid, dat in de niet ontbloote deelen der stad nog een prachtig Raadhuis begraven ligt. Wij gelooven echter, dat niet ligt elders eene geschiktere plaats daarvoor zal te vinden zijn. VITRUVIUS althans telt onder de kenmerkende eigenschappen van de groote Markt in eene stad van zijnen tijd, dat zij omringd was van de schoonste gebouwen, de *Basilica's*, het Raadhuis, het Schathuis en de Gevangenissen. Nu hebben wij reeds gemeld, dat de Pompejische groote Markt prijkte met vier tempels, van JUPITER, VENUS, MERCURIUS en AUGUSTUS. Wij voegen er bij, dat er bovendien aan gebouwd waren eene *Basilica*, eene gevangenis, een gebouw voor publieke maten (waag?), eene *Poecile* (galerij van schilderstukken, betreffende de geschiedenis der stad), drie geregtshoven, eene openbare school en eene *Chalcidica* (het gebouw van EUMACHIA). Men kan zich dus naauwelijks anders voorstellen, of het eenige gebouw, dat er nog overblijft, welks bestemming onbekend is, en dat juist geene stellige bewijzen van het tegendeel oplevert, was het Raadhuis. Daar waren derhalve genoeg openbare gestichten aan de groote Markt, waar de burgerij, als het vereischt werd, in volksvergaderingen kon te zamen komen, vooral wanneer men bedenkt, dat de drie zijden van het ruime plein, dat 157 Ned. ellen lang was en 33 breed, met overdekte zuilengalerijen voorzien waren. Bijzonder schijnen de *Basilica* en de *Chalcidica* bestemd geweest te zijn om het gebrek aan ruimte of pracht van het Raadhuis te vergoeden.

(*) Zie: *Orat. pro* P. SULLA, *Cap.* 21.

De *Basilica*, een gebouw, 't welk zijn naam ontleent aan de koninklijke opwachtings-plaatsen der Grieksch-Macedonische Konings-hoven, doch dien later aan groote Christelijke kerken schonk, — de *Basilica* plagt in de tijden van Pompeji's verwoesting tot verzamelplaats te dienen voor het behandelen van staatszaken, tot beoordeeling en beslissing van minder gewigtige regtsgeschillen, tot gehoorzaal voor philosophen en andere wetenschappelijke mannen, tot handelplaats voor kooplieden, enz. Het verwoeste gebouw, 't welk te Pompeji, blijkens een opschrift, dezen naam droeg, stond aan den Zuid-West-hoek der groote Markt, ter lengte van 67 en breedte van 27,35 Ned. ellen. Van de Markt trad men het binnen door vijf poorten in het rijk versierde front, welke gesloten konden worden, en bevond zich in een voorportaal van 4½ tot 5 Ned. ellen breedte, dat van het eigenlijke gebouw gescheiden werd door een breeden steenen trap van vier treden, waarop weder pilaren stonden, die vijf doorgangen lieten. Vervolgens kwam men in eene langwerpig vierkante ruimte, waarvan het midden met 28 kolommen omringd, en dieper gevloerd was, dan de omtrek. Men vindt hier dus het tegendeel van de *Basilica*, zoo als VITRUVIUS haar beschrijft, en de elders gevonden overblijfselen van dit soort van gebouwen bevestigen, namelijk, dat het midden niet overdekt was met een hooger dak dan de buitenzijden. Vele en veelsoortige schilderijen, beelden van goden en menschen, menigte gekraste opschriften van geestige of laffe bezoekers werden bij de ontblooting, doch schier nooit gaaf, aangetroffen. Achter in het gebouw was eene tribune, waarop buiten twijfel de magistraat (*duumvir*) zijne verheven zitplaats (*sella curulis*) had om audiëntie te geven.

Aan eene andere zijde van de groote Markt, schuins tegenover de *Basilica*, stond een aanzienlijk gesticht, hetwelk, blijkens een herhaald opschrift, eene *Chalcidica* was, voorzien met eene *crypta* en galerijen, gesticht op eigen kosten door de priesteres EUMACHIA en haren zoon MARCUS NUMISTER FRONTO, en toegewijd aan de Eendragt en de Vroomheid (*Concordia* en *Pietas*). Dit prachtig, hoewel ontzettend verwoest gebouw diende naar alle waarschijnlijkheid tot dezelfde einden als de *Basilica*, namelijk tot beurs, tot vredegeregt, tot bazar, tot verkoophuis, tot wandelplaats, tot gehoorzaal, en tot zoo vele

andere dingen van dezen aard, die thans in de steden meer afzonderlijk en minder publiek geschieden. Het ruime en breede voorportaal was de eigenlijke *Chalcidica*, daarop volgde eene overdekte zuilen-galerij, welke eene langwerpig vierkante, opene binnenplaats omgaf, en buiten om deze een digte gang, die zijn licht ontving door bewegelijke, op de galerij en de binnenplaats uitziende vensters. De digte gang was de *crypta*, en met deze ontdekking heeft een duister woord in de geschriften der Oudheid eene duidelijke beteekenis gekregen. Hij diende ongetwijfeld aan de handelaars, om er des winters of bij ongunstig weder zaken te doen, waartoe des zomers en bij goed weder de binnenste galerij en de binnenplaats gebezigd werden. Aan den achtermuur dezer *crypta* stond in het midden eene vierkante, groen en rood geverwde nis, waarin een voetstuk met het standbeeld der stichteres. Dit beeld is naar Napels in het Museum gevoerd, en zijne plaats vervangen door eene gypsen kopij. Breton zegt er van: »Deze figuur is gewis naar de natuur afgebeeld. Het hoofd heeft alle eigenschappen van een portret. Het gelaat drukt iets lijdends en zwaarmoedigs uit; hare oogen schijnen met smart rond te waren over de puinhoopen van dit gebouw, haar werk, en van deze stad, hare woonplaats." In 1820 werd dit fraaije marmeren beeld ontdekt; het is meer dan levensgroot, en vertoont in de plooijen der draperie nóg de oorspronkelijke roode kleuren, waarmede het beschilderd was. Op het voetstuk leest men:

»Eumachiæ L. F.

»Sacerd. Publ.

»Fullones."

»Aan eumachia, lucius-dochter, de openbare priesteres, de lakenvollers." Hieruit wil men, en naar het schijnt met goede redenen, beweren, dat het gebouw vooral de zetel is geweest van den handel en het bedrijf der *fullones*, of lakenfabrijkanten, die, volgens hetgeen daarvan is op te maken uit de ruïnen van een ander gebouw, de *Fullonica* of lakenfabrijk, te Pompeji magtig en rijk zijn geweest. Het was als 't ware de beurs van het aanzienlijkste gild; op de tribunes, die er gevonden werden, ventten de uitroepers naar het monster of staal de manufacturen uit. In een fraai halfrond, aan de voeten

der Godinnen de Eendragt en de Vroomheid, waren de gildemeesters of oldermannen gezeten, om de marktzaken te regelen, de stoffen goed of af te keuren, enz. De kuipen, die op de opene binnenplaats gevonden zijn, waren gewis met water gevuld, en dit werd weder gebruikt tot het beproeven van onderscheidene handels-artikelen, b. v. de verw der manufacturen, of zij vast genoeg was, enz.

Onze ruimte laat niet toe om alles te behandelen. Wij gaan dus de geregtshoven, de gevangenissen, enz. met stilzwijgen voorbij, om een oogenblik onze aandacht te wijden aan de openbare school. Deze lag ook aan de groote Markt, bevatte eene groote zaal, 21,25 Ned. ellen lang en 16,75 breed, met twee ingangen. Dat deze zeer vernielde zaal tot het onderwijs der jeugd is gebruikt geworden, wordt niet alleen bewezen uit de overgroote gelijkheid met de thans nog bestaande Oostersche scholen, maar ook uit eene met groote roode letters op den witten muur getrokken inscriptie, behelzende eene uitnoodiging van »VERNA en zijne scholieren", aan den *duumvir* CAJUS CAPELLA. Bovendien is er eene geschikte standplaats voor de katheder, en vindt men er in den muur eene groote menigte kleine en lage nissen, om de boeken, mantels, of spijs-korfjes der kinderen te bergen.

Het volksleven der steden uit de klassieke Oudheid werd echter in latere tijden meer op de vermaken, dan op de staatkunde of het onderwijs en de wetenschappen gerigt. Reeds zijn er te Pompeji een groot Theater, een Odéon en een Amphitheater opgedolven. Doch vóór wij een naauwkeurigen blik slaan op deze gebouwen, wordt onze aandacht afgetrokken door een uitgestrekt vierkant gesticht, onmiddellijk bij het Theater en het Odéon, eene ruïne, die het eerst met zekere zorg is begonnen ontbloot te worden, en zelfs gedeeltelijk in den oorspronkelijken staat hersteld werd. Vele geleerden hebben over de bestemming van dit groote gesticht (55 Ned. ellen lang en 44 breed) verschillend gesproken en geoordeeld. Het schijnt evenwel boven alle bedenking verheven, dat wij hier een soldaten-kwartier, eene *kazerne*, voor ons hebben. Immers eene stad van die grootte als Pompeji, die met muren en torens versterkt was, moest steeds een belangrijk garnizoen binnen hare vesting hebben. En daar men in de hier gemelde ruïne het tuig voor een rijpaard, wapenen, helmen, bronzen scheen-

platen, gevonden heeft; daar de keuken zóó was ingerigt, dat er te gelijk voor zeer vele menschen het middagmaal bereid kon worden; daar de gevangeniskamer voor harde, doch misschien korte straffen was ingerigt; daar er gelijkvloers en op de eerste verdieping te zamen ten minste een 80tal kleine kamers of cellen waren, behalve de grootere en fraaijer afgewerkte, en, eindelijk, daar er niet minder dan 68 lijken alleen in deze ruïne werden opgegraven, schijnt de bewering van GARRUCCI, dat het eene zwaardvechters-school (*ludus gladiatorius*) geweest zou zijn, minder aannemelijk, maar het algemeen aangenomen gevoelen de waarheid te wezen. Het Napelsche Gouvernement heeft den Zuid-Oost-hoek doen herstellen, en ter woning gegeven aan de bewakers der stad. Bij die herstelling zag men duidelijk, wat ook thans nog zeer wel te onderkennen is, dat de kamers op de eerste verdieping door middel van een doorloopend houten balcon met elkander gemeenschap hadden, op gelijke wijze als men dit thans veel ziet aan groote logementen. De gevangenis was kenbaar aan drie ongelukkigen, die er met de voeten in ijzers den dood vonden. Deze ijzers of boeijen zijn overgebragt naar het Museum te Napels, en vervangen door een grof bewerkt houten namaaksel. Zij bestonden uit 18 stukken ijzer, elk van ongeveer een palm hoog, loodregt met stevige nieten vastgeklonken in eene schuins-liggende plaat, en in het boveneind van ronde gaten voorzien, door welke een houten of ijzeren staaf zoo getrokken werd, dat de gevangenen, wier voeten in de tusschenruimten der loodregte staven besloten werden, alleen zitten of liggen konden (*). In de grootste kamer dezer »kazerne" waren de muren versierd met geschilderde militaire tropheën; men vond ook dáár de straks vermelde wapentuigen: op een der helmen was de belegering van Troje fraai gewerkt. Daar naast in een vertrekje lag eene vreemdsoortige koperen trompet, waaraan zes ivoren met brons ingelegde fluitjes of mondstukken vastgehecht waren, alsmede een halsketting om het instrument te kunnen dragen. De kazerne

(*) Dit werktuig moet van denzelfden aard geweest zijn, als waarin de gevangenbewaarder te Philippi de voeten van PAULUS en SILAS besloot, *Hand.* XVI: 24. Eerst nu weet men door de ontdekkingen te Pompeji van dien „stok" iets te maken.

had ook eene groote binnenplaats, 46,60 Ned. ellen lang en 34,80 breed. Vier-en-zeventig met gyps bekleede tufsteenen kolommen van de Dorische orde scheidden deze binnenplaats van de overdekte en geschilderde galerijen, buiten welke de bewoonde cellen en vertrekken, ten minste in twee verdiepingen waren aangebouwd. Gelijk er thans geene stad is of zij wordt door kleine en volwassen straatjongens met allerlei niet zeer deftige teekeningen op de muren versierd, zoo was het ook te Pompeji, en dat ziet men ook hier, in deze kazerne. Immers de muren dragen naast de wèl-uitgevoerde muur-schilderijen in de kalk zeer vele zulke caricaturen, gebrekkige *croquis*, of hoe men ze noemen wil, die omtrekken, de vruchten van ledige handen en hoofden, welke het allerminst er aan gedacht hebben om hun gekrabbel met het kunstwèrk er naast te doen concurreren.

Doch wij begeven ons naar de zoo aanstonds genoemde en hoogst belangrijke bouwvallen. Het *Theater* of de groote Schouwburg, was ingerigt zoo als overal elders, in de gedaante van een diep halfrond met vaste steenen zitbanken, die zoo veel te hooger werden naar mate zij verder van het orchest en het tooneel verwijderd waren. De hoogste, derhalve de verste plaatsen waren, even als in onze paardenspellen of *cirques*, de minst geëerde, bij gevolg werden zij overgelaten aan de vrouwen, de slaven en de »in 't grijs gekleede mannen" uit de heffe des volks. Eene wet van AUGUSTUS gebood, dat de laagste en naast aan het orchest komende zitbanken als plaatsen der eere opengehouden moesten worden voor menschen van den hoogsten rang. Aldus had men het onderscheid van stand in den keizerlijk-Romeinschen tijd allertreffendst aangewezen. Hoe hooger gezeten, des te nader aan het canaille; hoe lager, des te meer bij de grooten. De oude Theaters waren niet overdekt, maar volgens PLINIUS vonden de Campaniërs, de landslieden der Pompejers, het uit om zich tegen het branden der zon in het theater met uitgespannen zeilen te beschermen. Matrozen werden er toe gebruikt om met koorden en ringen, als in een oogwenk, de daarvoor gereed gehouden ontzaggelijke lappen zeildoek op en af te trekken. Men weet, dat onder de despotieke grillen van CALIGULA behoorde om plotseling het Theater te Rome, gedurende de voorstellingen, te laten ontblooten, en alzoo de daarop

niet voorbereide toeschouwers met de stekende zonnestralen te plagen. Te Rome werden soms onmetelijke kosten aan die overkleeden besteed. CESAR liet eens het geheele Amphitheater overdekken met een zijden weefsel, eene stof, welke toenmaals tegen het gewigt van goud verkocht werd. NERO deed zulk een purperen overkleed vervaardigen, waarvan het gouden borduurwerk den Zonnegod op zijn wagen voorstelde, omgeven van de maan en sterren. Langen tijd wist men zich de mogelijkheid niet te verklaren, hoe zulke verbazend groote kleeden als in een oogwenk eene ruimte, welke een 40, ja 100,000 menschen bevatten kon, bedekten. Hieromtrent geven echter de ruïnen van het Pompejische Theater belangrijke ophelderingen, alhoewel men ook den toestel, dáár gebezigd, niet volkomen begrijpt. Aldaar vond men ook, even buiten het Theater, op eene hoogte, een ronden waterbak, blijkbaar met het doel om, wat wij weten dat te Rome geschiedde, de toeschouwers door een fijnen stofregen van koel water te verfrisschen. De Romeinsche weelde had uitgevonden dat water met saffraan te kleuren en met essences te parfumeren. Het Theater te Pompeji was niet zeer groot, kon 5000 menschen bevatten, en was, volgens een opschrift in het tooneel aanwezig, op eigen kosten gesticht door M. HOLCONIUS RUFUS en M. HOLCONIUS CELER tot versiering der stad.

Naast dit groote Theater, bestemd voor dramatisch kunstgenot, stond het kleinere of *Odéon*, dat maar omstreeks 1500 menschen bevatte en een overdekt locaal was. De inrigting was op kleinere schaal vrij gelijk aan die van het groote. Het was bestemd voor instrumentale of vocale concerten, declamatoria, enz. Eenige aldaar gevonden opschriften bewijzen, dat dit Odéon reeds 150 jaren vóór de verwoesting bestond.

Het *Amphitheater*, of de ovaalronde schouwburg, ligt in den uitersten Oosthoek der stad, op aanmerkelijken afstand van het opgedolven gedeelte. Het had ruimte voor 20,000 toeschouwers, en kwam in vorm overeen met het grootste overblijfsel van Romeinsche bouwkunst, het *Colosseum* te Rome, 't welk door VESPASIANUS was gesticht en ingerigt voor een publiek van 87,000 menschen. De Amphitheaters dienden bijzonder voor het wreede vermaak der zwaardvechters-spelen, waarin de bloeddorstige Romein even veel behagen vond als de Spanjaard in zijn stieren- en de Engelschman in zijn hanen-

gevecht. Ook werd er dikwijls in deze schouwburgen hetzij door zwaardvechters, hetzij door ter dood veroordeelden tegen verscheurende dieren gestreden, en onderscheidene annonces op de Albums te Pompeji kondigen bepaalde dagen aan, wanneer in het Amphitheater »gevechten" (van menschen tegen menschen), of »jagten" (van menschen tegen dieren) gehouden zullen worden, terwijl in sommige uitdrukkelijk vermeld wordt, dat het publiek deze onmenschelijke vermaken overdekt door zeilen genieten zal. Twee opschriften in dezen reusachtigen bouwval leeren den nazaat, dat het Amphitheater gesticht is voor eigen rekening, op eigen aan de stad afgestanen grond, door de twee magistraten C. QUINCTIUS VALGUS en M. PORCIUS; terwijl uit andere opschriften bewezen schijnt te kunnen worden, dat het gebouw niet ouder was, dan de regering van AUGUSTUS, en latere magistraten, bij gelegenheid hunner verkiezing, in plaats van volksfeesten te geven, verpligt waren mede te werken tot verfraaijing of voltooijing van het Amphitheater.

DE SCHEIKUNDE DES DAGELIJKSCHEN LEVENS (*).

Oudtijds was de werkplaats van den chimist een geheimzinnig heiligdom, waar men proeven nam met donderpoeders,

(*) Onder den titel *Chemistry of common life* heeft de Heer J. W. F. JOHNSTON, lid van de Koninklijke Maatschappij te Londen, schrijver van verscheidene geachte wetenschappelijke werken, een boek uitgegeven, waarvan het idée hoogst gelukkig is. Gelijk de titel het uitdrukt, wil dit werk bewijzen, dat de scheikunde regelregt in eenige zeer gewone stoffelijke werkzaamheden van het dierlijk leven toegepast wordt. Het is bestemd om aan te toonen, dat het grootste deel der meest prozaïsche werkzaamheden, die wij volbrengen, hare poëzij hebben, wanneer men ze onderzoekt in het licht der wetenschap. Het verklaart de beteekenis van dingen, waaraan men het minst waarde pleegt te hechten. Het boek, uitsluitend praktisch van karakter, is een treffend voorbeeld van de zich gedurig meer openbarende rigting der geleerden, om de nederigste mijnen der wetenschap op te delven, en de meest betreden paden des levens te onderzoeken, om er die wonderbare schoonheden te vinden en aan 't licht te brengen, welke tot dus verre als verborgen schatten verscholen lagen. Het Engelsch werk is versierd met houtsneê-platen, die de lezing veel gemakkelijker maken en vooral de chemische proeven grootelijks ophelderen. Met genoegen vernemen wij onder het afdrukken dezes dat Dr. GUNNING te Utrecht er eene Nederl. vertaling van bezorgt.

de middelen zocht om tin in goud te veranderen, of wanhopige pogingen aanwendde tot het daarstellen eener vloeistof magtig genoeg voor de oplossing aller ligchamen, zoo wel van het zeer smeltbare zout als het hardste graniet, of waar men zijn tijd verspilde met het distilleren van elixirs, welke de verraderlijke aanvallen des ouderdoms konden bezweren,

„En 't onherstelbaar leed der jaren konden heelen."

De scheikunde was inderdaad eene soort van zwarte tooverkunst, en wie zich er aan toewijdden werden tot dat soort van lieden gerekend, die voorgaven de toekomst in de sterren te kunnen lezen. Met zoo verheven zorgen belast, kon de scheikunde zich niet verlagen tot de nederige studie der eenvoudige werkelijkheden, waaruit »het dagelijksche leven" bestaat. Even goed zou men hebben kunnen verwachten, dat de eerste Spaansche gelukzoekers het hadden opgegeven te zoeken naar het »*Eldorado* (gouden land)", of de »*Fontana della juvença* (de bron der jeugd)", om slechts het nederig einde hunner reizen te bereiken van Campèche-hout en siroop te koopen.

Thans houdt de scheikunde zich bezig met onderwerpen, die, hoe weinig zij plegen bestudeerd te worden, evenwel een aanhoudenden invloed oefenen op de gezondheid en het geluk van den mensch. De chimist doet zijn schootsvel voor en ontleedt naauwgezet het water dat wij drinken, het brood dat wij eten, het vleesch dat wij laten braden, de vochten die wij laten gisten. Hij geeft ons de weldadige sappen aan, die wij opnemen en verwerken moeten, en de vergiften, die wij moeten vermijden. Hij verklaart de zamenstelling der narcotische (verdoovende) stoffen, die wij met genot verzwelgen, en hij acht het niet beneden zijne waardigheid, zich te bemoeijen met de geuren, waarvan wij een afkeer hebben. Het resultaat van dit alles is bij uitnemendheid leerzaam. Wel ver van de étherische gewesten der poëzij te verlaten, wanneer wij de scheikunde naar de keuken, de eetzaal, of de brouwerij volgen, worden wij rondgeleid van wonder tot wonder, en de verrassingen ontspruiten voor onzen voet in eene waarlijk verbazende menigvuldigheid. Enkele der algemeenste feiten leggen in één oogwenk hun plebejisch gewaad af, en vertoonen zich in de uitstekendste wetenschappelijke schoonheid en de grootste belangrijkheid. Elk oogenblik bevindt men, dat onbeduidende

beuzelingen, eenmaal ontdaan van de vuile korst, die hare oppervlakte bedekt, medailles zijn van de hoogste waarde en van de volmaaktste kunst. Wanneer dan een man, als Professor JOHNSTON, wiens werken eene Europesche vermaardheid verworven hebben, zijn waarnemenden geest en zijne zeldzame kennis aanwendt bij onderwerpen, die tot hiertoe schier altijd buiten elke diepe wetenschappelijke behandeling gebleven waren, dan zal de uitkomst wel bovenmate voldoende zijn. Het is mogelijk, dat de lezer niet alle zijne gevolgtrekkingen beaamt; maar zij zullen hem alle brengen tot de bewondering van den diepzinnigen geest, welke zoo vele huishoudelijke dingen heeft weten te verheerlijken, en zelfs over de algemeenste werkzaamheden van het dagelijksche leven de schitterendste kleuren der nieuwheid en der verrassing te verspreiden. De »Scheikunde des dagelijkschen levens", geschreven in een gemakkelijken en boeijenden stijl, opgehelderd door feiten, wier kennis niet mogelijk is, dan ten koste van omslagtige nasporingen in tallooze reisbeschrijvingen en wetenschappelijke werken, is een der geschriften, die het duidelijkst bewijzen, dat de wetenschap populair gemaakt kan worden zonder oppervlakkig te zijn, en dat wie schrijft als een geleerde den lezer, die niet geheel in slaap wenscht te vallen, de verpligting niet oplegt om aanhoudend te geeuwen of tot den laatsten nieuwen roman weder te keeren.

Eene der bedoelingen van het werk is om de chemische verhoudingen te doen uitkomen, die er bestaan tusschen de als voedsel of prikkel gebruikte zelfstandigheden en de behoeften van het menschelijk organisme. Wie deze verhoudingen mogten betwijfelen, zullen wèl doen met allereerst het Hoofdstuk te bestuderen, getiteld: »Het ligchaam, dat wij voeden." Zij zullen dan een naauwkeurig begrip verwerven van de verwonderlijke bedoelingen, welke onze voeding zoekt te bereiken (*). De gastronomen leven om te eten; maar wij allen

(*) LIEBIG neemt aan, dat een volwassen varken van 120 pond, 5,100 ponden aardappelen in een jaar verteert, en dat niettemin zijn gewigt aan het einde van dat tijdvak geen enkel ons kan vermeerderd zijn. Wat is er dan geworden van al dat voedsel? Indien het geheel vereenzelvigd was geworden met het ligchaam van het dier, dan zou het ruim 40 malen vernieuwd zijn geworden. Dat is, men zou 40 varkens in den tijd van 12 maanden gehad hebben, indien de *desintegratie* van zijn ligchaam volkomen gelijk-

zijn genoodzaakt, bij alle onze matigheid, te eten om te leven. Men bedenke wel, dat zich te voeden hetzelfde is als een mensch van zich te maken. Het eten is de werkzaamheid, door welke het edelste der aardsche schepsels zich aanhoudend vernieuwt. Alle onze ledematen, alle onze organen zijn opgehoopt op onze tafelschotels. Wij zijn rondgediend op onze tafels vele en vele malen. Elk mensch is letterlijk eene massa van levend gemaakt vleesch; een zamenstel van ontelbare geregten; ieder onzer heeft gedîneerd van zijn eigen vleesch, gesoupeerd van zijn eigen vleesch, en, hoe wonderspreukig het schijne, ieder onzer is duizend en duizend malen door zijn eigen keel gegaan.

Er zijn weinige wonderen zoo verbazend als de veranderingen, welke aanhoudend in het menschelijk ligchaam voorvallen. Het streeft rusteloos naar zijne ontbinding; elke minuut sterven er eenige zijner deelen. Waarschijnlijk is het geheele gebouw afgebroken in weinige weken; zeker in weinige jaren. In den loop van een lang leven heeft een mensch verscheidene ligchamen afgebruikt even als hij vele kleederen heeft afgesleten. De elkander opvolgende bekleedsels, die wij bewoond hebben, kunnen denzelfden naam dragen en hetzelfde uiterlijk voorkomen hebben; maar uit een ontleedkundig oogpunt gezien, gelijken onze tegenwoordige ligchamen niets meer op die van ons als kinderen, dan wij gelijken op onze voorouders van vervlogen eeuwen. Door welke fijne mechanieke bewerking wordt ons voedsel zoo juist, zoo netjes in een inwendigen en onzigtbaren vorm gegoten, dat het onophoudelijk moet voortbrengen eene zelfde gegeven persoonlijkheid met alle bijzonderheden, die haar eigen zijn? Dat is een geheim, 't welk de wetenschap misschien nooit zal kunnen openbaren. De huizen van vleesch, die wij bewonen, worden, om zoo te spreken, steen voor steen afgebroken, doch even schielijk naar mate hunner vernieling weder opgebouwd. Ook hun huisraad

---

matig was. Maar een groot deel der opgenomen stoffen zijn niet vereenzelvigd met het ligchaam gedurende haren doortogt; zij worden op verschillende wijze verbruikt. Evenwel, ook na alle noodzakelijke aftrekkingen gemaakt te hebben, zal men zien, dat er nog een genoegzaam gewigt overblijft, om een kleinen troep varkens in het jaar te verkrijgen, al moge die troep niet anders vertegenwoordigd worden, dan door het eenige beest, waarvan sprake is.

wordt stuk voor stuk weggenomen en verwisseld. Het geheele gebouw is misschien in den loop van een jaar van boven tot beneden vernieuwd. En toch is het onmogelijk voor ons oog, deze werkzaamheid te ontdekken of de minste organische verandering in de bouworde van het zamenstel onzer ligchamen te bespeuren. Gelijk de werklieden, die aanhoudend doorwerken, hunnen arbeid verrigten zonder dat iemand het bespeurt, zoo bemerken wij niets van de afscheiding van elk stofdeeltje en zijne vervanging door een of meer nieuwe. De metselaars en timmerlieden binnen in ons rusten nooit één uur, maar wij hooren noch het geklop hunner hamers, noch het gekras hunner zagen. Nog buitengewoner is het, dat dezelfde organen, die in een aanhoudenden toestand van bedrijvigheid gehouden worden, zich stilzwijgend vernieuwen, zonder een oogenblik hunne werkzaamheden af te breken. Het hart herschept zich met het voedsel, dat wij nuttigen, zonder eene enkele klopping te verliezen, zonder een enkelen droppel bloed, dat het overhaalt, te laten vallen. Het oog verliest zich stuk voor stuk, en nieuwe glazen versieren weder de vensters van ons gezigt, zonder dat het een enkelen dag verduisterd wordt. Nieuwe magen volgen elkander op, zonder dat het noodig is de opening van het voedsel-kanaal te sluiten en ons van de spijsvertering te onthouden, tot dat de plaatsvervangende toestel behoorlijk werken kan. Dat eene woning aldus ter zelfder plaats eene andere woning van dezelfde gedaante en hetzelfde huisraad kan vervangen, is eene gedachte, even vreemd, als de voorstelling, dat de St. Paulus-kerk van Londen telken jare, zonder de aandacht te trekken, van de spits tot het fundament zou worden vernieuwd, en dat hare orgels, haar uurwerk en hare klokken plaats maakten voor andere, zonder te hebben opgehouden met spelen, gaan, of luiden.

Maar gelijk het ligchaam zamengesteld is uit zekere hoeveelheid grondstoffen, die verbonden zijn in zekere evenredigheden, zoo moet ook het voedsel, dat wij verbruiken, op eene bepaalde wijze de materialen bevatten voor zijne reconstructie. Ziedaar nog een ander verwonderlijk verschijnsel. Hoe is het gekomen, dat de menschen, die gedurende duizenden van jaren gegeten hebben in volslagen onwetendheid van hunne scheikundige bewerktuiging en van de noodzakelijke zamenstelling

van hun voedsel, juist op die zelfstandigheden gevallen zijn, welke alle materialen bevatten, die noodig zijn tot de hernieuwing hunner personen? SALOMO, met al zijne wijsheid, wist niets van fibrine, albumen, of caseïne (vezelstof, eiwitstof, kaas-stof). APICIUS, met zijne volmaakte keuken-wetenschap, wist niet, dat zijne fijnste schotels, om eenigermate voedend te worden, grondstoffen moesten bevatten van eene bepaalde soort. De maag kan slechts een zeer gering deel van de ontelbare voortbrengselen der natuur verteren. Een Franschman, MERCIER genaamd, heeft beweerd, dat de scheikunde er eens toe komen zou, om uit alle ligchamen een voedend beginsel te trekken, en dat het eenmaal den menschen even gemakkelijk zou vallen hun voedsel te vinden, als het thans is water te scheppen uit de rivieren. Doctor ARMSTRONG zegt in zijne »Kunst om de gezondheid te bewaren", dat er niets is of een gezond mensch kan het in bloed verkeeren. Maar dat is poëtische overdrijving. In eenvoudig proza beperkt zich onze spijskaart tot een betrekkelijk klein getal van vijftig of zestig aardsche elementen of eenvoudige ligchamen, die wij kennen; en het zou even nutteloos wezen, de overige te eten, als het nutteloos was voor MIDAS aan een disch te zitten, die uitsluitend gedekt was met gouden geregten. De moeijelijkheid der vraag vermeerdert ook door verschillende oorzaken. Het zij voldoende onder anderen hier op te merkan, dat de grondstoffen, welke ons ligchaam behoeft, door ons niet worden opgenomen in een vrijen en onvermengden staat, dat wij, b. v., niet gebruiken zoo veel koolstof, zoo veel kalk, zoo veel zuurstof, enz. Die grondstoffen bevinden zich in ons voedsel zoo gebonden, zoo zamengesteld, dat de kok zoo min als de chimist, *a priori* redenerende, hun eene bestemming zou kunnen aanwijzen om uit te gaan uit de ontledende werkzaamheden der maag, en in aanraking te komen met de organen van assimilatie. Uit een praktisch oogpunt beschouwd, schijnt dus het onderhoud onzer woning van vleesch en been de wisselvalligste zaak, die men zich verbeelden kan. Men veroorzaakt zich duizend moeiten, om een dagelijkschen maaltijd te verkrijgen; maar niemand vraagt zich-zelven ooit af, of deze maaltijd steenen levert voor de muren, balken voor de zolders, glazen voor de vensters, metaal voor de haardsteden, of marmer voor de schoorsteenmantels. Het is nood-

zakelijk, dat wij ons op de eene of de andere wijze ijzer verschaffen voor het bloed, zwavel voor de hairen en phosphorus voor de hersenen; maar zoo ver wij weten, is er op de geheele wereld geene tafel te vinden, waar deze onmisbare artikelen afzonderlijk in zoutvaatjes of salade-stelletjes worden gepresenteerd.

Hoe dan het feit te verklaren, dat zoo vele duizende menschelijke ligchamen in goeden staat van hernieuwing worden onderhouden, zonder moeijelijkheid en zonder vergissing, alhoewel zeer vele dwalingen uiterst gemakkelijk kunnen worden begaan, en de menschen te allen tijde gegeten hebben in de duisternis der onwetendheid? Men kan dit merkwaardig resultaat alleen toeschrijven aan eene weldadige Voorzienigheid, die niet alleen voor den mensch in deze wijde wereld eene tafel heeft aangerigt, weelderig gedekt, met eene verbazende verscheidenheid van schotels, maar die het menschelijke werktuig begaafd heeft met een fijn instinct, hetwelk wij alleen naauwkeurig moeten volgen om te zoeken wat in ons chemisch belang het beste voegt, en ons af te keeren van hetgeen ons onnut of schadelijk is.

Evenwel, laat ons als voorbeeld dezer gelukkige zamenvoeging van het voedsel met het zich voedend ligchaam een oogenblik onderzoeken: »het brood dat wij eten". Het brood is de zuil onzes levens. Het is ook de sleutel der zamenstelling van al ons voedsel uit het plantenrijk. Welnu, wanneer men eens zeide aan een onkundigen molenaar, dat zijn meel eens veranderen moest in menschelijk bloed, zou hij niet minder lagchen, dan wanneer men hem verzekerde, dat een gedeelte van zijn ligchaam eens welligt zou gebruikt worden tot het maken van chemische zwavelstokjes (lucifers). Er bestaat immers volstrekt geene uiterlijke gelijkheid tusschen het fijne witte poeder, 't welk de zakken vult, en de roode vloeistof, die uit het hart stroomt. Er is nog minder gelijkheid tusschen zijn meel en die krachtige spieren, welke hem een schrik voor het dorp doen zijn. En toch, wanneer deze man zich uitsluitend wilde bepalen bij het voortbrengsel van zijn molen, — en niets zou hem beletten getrouw te blijven aan zijn voornemen, indien hij ook de stijfsel behield, die in overvloed het voedzaamste element van het graan bevat, — dan zou zijn meel zich welhaast veranderen in bloed, en dat bloed zou weder zich ver-

harden tot vleesch. Oppervlakkig schijnt de ontleding van het brood het geheim nog duisterder te maken. Het voornaamste bestanddeel, wat betreft de hoeveelheid, is *het water*. Schier de helft van ieder tarwebrood bestaat uit deze eenvoudige en zachte vloeistof. Maar het treft, dat juist het water de voornaamste grondstof is, welke doordringt in de stoffelijke zamenstelling van den man en de vrouw. De persoon die, b. v., 154 ponden weegt, zal niet weinig verrast zijn, wanneer hij verneemt, dat hij in zijn geheele ligchaam niet meer heeft dan 38 ponden drooge stof. Eene hoeveelheid van ruim honderd pond zijner menschelijke zelfstandigheid is letterlijk eenzelvig met het vocht, dat de wolken over ons uitstorten, of dat wij uit de bronnen putten. Indien het water, dat in de zamenstelling van ons ligchaam binnendringt, niet gebonden was aan vastere stoffen, dan zouden wij verpligt zijn in emmers of vaatjes te wonen, en de menschen zouden in eene massa van vloeistoffen moeten leven, die eenige oplosbare zouten bevatten, en eenige zelfstandigheden afzetten onder den vorm van bezinksel. Hoe vreemd het feit ook schijnen moge, dat onze ligchamen voor een zoo groot deel uit vloeistoffen bestaan, verklaart het toch de noodzakelijkheid, waarin wij verkeeren, om ze een zamenstemmend voedsel te geven. Van daar het natuurlijk belang van een levensmiddel, 't welk als het meel een zoo grooten voorraad van water kan opnemen. Een drooge broodkorst is inderdaad niets anders dan een bak met vocht. Wij drinken het brood zoo wel als wij het eten (*).

(*) Tot een voorbeeld van de zeldzame leeringen, welke het boek van Prof. JOHNSTON bevat, ten opzigte van onderwerpen die ons geheel eigen en huiselijk zijn, zullen wij hier iets aanhalen, dat voor velen even nieuw als verrassend zijn zal. — Na verloop van eenige dagen verliest het brood zijne zachtheid en wordt, naar het schijnt, geheel droog. De meeste menschen, aan wie men de oorzaak dezer verandering zou vragen, zouden haar verklaren uit het verdwijnen van vocht. Maar het is zeker, dat oud brood volkomen dezelfde hoeveelheid water bevat als het versche. De verandering moet dan aan zeker verschijnsel worden toegeschreven, bestaande in de fijnste meeldeeltjes. Immers, wanneer men een oud brood, in eene luchtdigte blikken bus gesloten, gedurende een half uur of een uur aan eene warmte blootstelt, die niet hooger is dan kokend water, en men het vervolgens weder laat bekoelen, dan zal men bevinden, dat het zijne oorspronkelijke zachtheid en alle eigenschappen van versch brood herkregen heeft.

Een ander bijzonder verschijnsel is de ontwikkeling van alcohol in het

Even zoo zijn er op 100 deelen mager ossenvleesch wel 78 niets dan water vermengd met bloed. De appelen, de aalbessen, de champignons, en eene menigte voorwerpen van verbruik, bevatten 80 percent van deze algemeene vloeistof. Drie vierde van een aardappel zijn eenvoudig water. De peenwortelen zijn verzadigd van vocht, daar zij bestaan uit 83 deelen water. De rapen zouden gedronken kunnen worden: zij hebben niet meer dan tien vaste deelen op 90 deelen water. Echter verschaft de familie der cucurbitaceën (komkommerachtigen) de sterkste voorbeelden van deze bij uitnemendheid vochtige organisatie. De meloen bevat 94 deelen water, en de komkommer 97. Bijgevolg kon de oude Pacha MEHEMED-ALI inderdaad op eens een meloen van 40 pond eten, en hem aanmerken als een ligt aanvulsel van een behoorlijk middagmaal.

Het tweede bestanddeel van het brood zal den niet-scheikundigen lezer bijna even zoo verrassen als het eerste. Men zal bezwaarlijk gelooven, dat het mogelijk is uit dierlijke vezels koek of beschuit te bakken; en moge men al toestemmen, dat alle vleesch figuurlijk een afzetsel van planten is, men zal toch aarzelen het letterlijk als meel te beschouwen. Niettemin bevat het tarwebrood 6 percent van een meel, dat *gluten* genoemd wordt, 't welk bij de ontleding dezelfde grondstoffen oplevert als de *fibrine* (vezelstof) der spieren. De *gluten* en de *fibrine* worden beide vertegenwoordigd door dezelfde chemische formule, hoewel niet volkomen juist, en behooren beide tot eene merkwaardige lijst van zelfstandigheden, die met elkander overeenstemmen wat betreft hare zamenstelling en haar gebruik tot voeding. De *fibrine* van het vleesch bestaat dus in het *gluten* van het brood, en SWIFT was veel nader bij de waar-

meel, gedurende de omwerking zelve tot brood. De hartstogtelijke leden der afschaffings-maatschappij zullen in geene geringe mate verontrust zijn, wanneer zij vernemen, dat, op het oogenblik zelve dezer omwerking, het meel, 't welk zij beschouwen als het onschuldigste en matigste voedsel, inderdaad onder het juk doorgaat van hun doodelijksten vijand, van den alcohol. Gedurende de gisting, door het rijzen bewerkt, verandert een gedeelte stijfsel van het meel in suiker, en deze suiker weder in koolzuur en alcohol. Echte, opregte alcohol, wij herhalen het! Gelukkig, dat de indringer genoodzaakt wordt het veroverde gebied te ontruimen, zoodra het brood aan de hitte van den oven wordt blootgesteld, en het derhalve zelfs voor de zwakste hoofden onmogelijk wordt zich dronken te eten aan brood.

[illegible] dan hij vermoedde, toen hij die geestige *scène* in zijn „Verhaal van eene ton" schreef, waar Mijnheer PETER (*) zijne Luthersche en Calvinistische broeders zoekt te overtuigen, dat eene drooge broodkorst even veel waard is als het beste stuk schapenvleesch van de Leadenhall-markt (†).

Maar behalve de noodzakelijke materialen tot herstelling of vorming der weefsels, die men derhalve zou kunnen noemen de formerende grondslagen van het ligchaam, moeten er nog andere zijn tot het onderhouden van eene duurzame dierlijke warmte. Ons voedsel moet noodzakelijk zekeren voorraad brandstof bevatten, zelfs in zeer groote hoeveelheid, want daar ons ligchaam eene veel hoogere temperatuur bezit, dan die des dampkrings, dat is gemiddeld 98° FAHRENHEIT, verliezen wij onophoudelijk iets van onze natuurlijke warmte. Maar elke korrel graan besluit, om zoo te spreken, haren kleinen voorraad olie en coke, dat is, zij is voorzien van zekere hoeveelheid vet, stijfsel, gom en andere zelfstandigheden, welke gecombineerd met de zuurstof, die door de ademhaling wordt opgenomen, inwendig in het ligchaam, volgens dezelfde regelen, maar niet met dezelfde zigtbare uitwerkselen, even zeer branden als het vet en de steenkool daar buiten. De hoeveelheid vet in een tarwebrood is inderdaad zeer gering, zij bedraagt niet meer dan één percent; maar de stijfsel, de suiker en de gom bevinden er zich in betrekkelijken overvloed.

De Heer JOHNSTON telt vervolgens alle minerale bestanddeelen op, welke het brood, als alle volmaakte voedingsmiddelen, bevatten moet. In eene reeks van ontledingen onderzoekt hij achtervolgens iedere zelfstandigheid, en wijst de eigenschappen aan, waarin de eene en de andere uitmunt. Het zij genoeg te zeggen, dat, volgens zijn resultaat, ons voedsel behelzen moet »eene vermenging van plantaardige en dierlijke zelfstandigheden, waarin volgens behoorlijk geregelde evenredigheden moeten aanwezig zijn de drie gewigtigste vormings-elementen, het vet, de stijfsel of de suiker en de vezelstof of de *gluten*." Hier openbaart zich in al zijne volheid het reeds vermelde

(*) In deze scherpe allegorie bragt SWIFT de drie groote afdeelingen der Christenheid op het tooneel, en maakte Mijnheer PETER, den vriend der drie broeders, tot vertegenwoordiger van het Roomsch-Katholicisme.

(†) In dien zin namelijk, dat de *fibrine* uit het brood kan worden getrokken door de chemische bewerking van digestie en assimilatie.

wonderbaar instinct, 't welk den mensch er toe drijft om de verschillende voedsel-artikelen zóó te vermengen, dat hij daarmede alle voor zijn bestaan noodzakelijke grondstoffen verkrijgt. Zonder de minste chemische kennis schijnt de maag aan haren eigenaar van tijd tot tijd uitstekende lessen gegeven te hebben, welke dezen laatsten tot zoo fijne, zoo teedere combinatiën gebragt hebben, als of de diepzinnigste wetenschap ze had voorgeschreven. Waarom, b. v., zijn het brood of de aardappelen een onmisbaar vereischte bij het rundvleesch? Dit laatste bevat bij ontleding 78 deelen water, 19 *fibrine* en 3 vet. Deze grondstoffen worden, zoo als wij gezegd hebben, in het brood wedergevonden, terwijl de *gluten* de *fibrine* vervangt, waarmede zij dezelfde waarde heeft. Is er geen stijfsel in uw rundergebraad, er is veel in uw brood. Het vet kan wel is waar tot op zekere hoogte de wijze van verwarming vervangen, maar het zal u niet alle brandstof leveren, welke uw inwendig fornuis behoeft, om den gewenschten graad van temperatuur te onderhouden. Dit doet ons door eene natuurlijke beweging terstond naar het brood grijpen, om het vleesch te verslaan, of bij gemis van brood onze toevlugt nemen tot de aardappelen, welke hulptroepen (behalve het water) 92 percent stijfsel aanbrengen. En nog lette men, welke kunstmiddelen wij kunnen aanwenden om van elders ons den voorraad te verschaffen, die ons ontbreekt, wanneer de hoeveelheid vet in het dierlijk voedsel, dat wij gebruiken, onbeduidend is. Aldus: — „Met mager vleesch verbinden wij ander, dat rijk is in vetstoffen. Wij eten, b. v., spek met kalfsvleesch, lever, gevogelte, en wij maken de hanen tot kapoenen om hun natuurlijk vet te doen aanwinnen. Wij eten de versche visch met boter, of stoven ze met vet, terwijl de haring, de zalm en de aal dit niet behoeven, maar van zelve genoeg vet bezitten. Indien de lezer de moeite wilde nemen van het eerste het beste keukenboek te raadplegen, zou hij zien, dat de worst en het overige voedzame gehakt algemeen gemaakt wordt van één deel vet en twee deelen mager, juist de verhouding, waarin het vet en mager tot elkander staan in een schoon stuk gemarmerd rundvleesch! Zonder twijfel bootst de kunst in dit geval de natuur na!"

Intusschen formeren de zelfstandigheden, van welke wij zoo juist gesproken hebben, slechts een departement van ons magazijn

van levensmiddelen. Door zijn instinct gedreven, om tot het roeren der klei, waaruit hij gebakken wordt, eenige andere soort van vloeistof te gebruiken, dan water, heeft de mensch verschillende kunstmatige dranken uitgevonden. Deze dranken verdeelen zich in twee klassen: 1°. die worden overgegoten, zonder aan eenige eigenaardige chemische werking onderworpen te zijn; 2°. die zekere chemische veranderingen ondergaan, b. v. de gisting, welke de belangrijkste is. Beide oefenen op het brein een prikkelenden invloed; maar terwijl de eersten, de thee, de koffij, de chocolade, eene aangename en onschuldige opwekking veroorzaken, werpen de anderen, de bieren, de gedistilleerde dranken, de wijnen, hem die er te veel van gebruikt, in een staat van vernederende en luidruchtige dronkenschap. Men kan de thee zoo overvloedig gebruiken als Dr. JOHNSTON, zonder eenig onmiddellijk gevaar te loopen, dan van zich te laten verleiden om eenig kwaad te spreken van zijn buurman, terwijl men, zich al te veel overgevende aan het nat van gegiste gerst, 't welk de dichter R. BURNS gepersonifiëerd heeft onder den naam van Sir JOHN BARLEYCORN (JAN GERSTENKORREL), onverdragelijk lastig wordt, en zijn nacht menigmaal eindigt in de naaste goot.

Zij die het zoo vermakelijk dagboek van SAMUËL PEPYS gelezen hebben, herinneren zich de verrassing, welke deze eerzame klerk der Admiraliteit ondervond, toen hij voor het eerst den inhoud opslurpte van een lilliputsch kopje, zijnde een afgietsel van thee, waarvan het pond omstreeks 60 shillings kostte (*f* 36.—). Indien SAMUËL PEPYS bij de chemische ontleding van dit blad door een deskundige uit onzen tijd had kunnen tegenwoordig zijn, zou hij niet nagelaten hebben met alle mogelijke uitroepingen de bijzonderheden der zamenstelling dezer plant op te tellen. Allereerst zou hij geleerd hebben, dat de thee eene vlugtige olie bevat, die gewoonlijk onder dezen vorm niet in de plant huisvest, maar gedurende de drooging in de bladen ontstaat. Die olie verschijnt wel in zeer geringe verhouding bij de ontleding der thee, als 1 percent, maar het is toch aan haar, dat het artikel zijne eigenaardige deugden verschuldigd is. Want naardien de nieuwe thee eene soort van dronkenschap veroorzaakt, waarom de Chinezen ze altijd een jaar oud laten worden, en de menschen, die ze gereed maken en inpakken, onderworpen zijn aan

duizelingen en aanvallen van verlamming, moet de verandering, welke de tijd aan de eigenschappen dezer plant aanbrengt, toegeschreven worden aan het vervliegen van een gedeelte dezer fijne vloeistof. Vervolgens zou PEPYS kennis gemaakt hebben met eene andere grondstof, *theïne* genoemd, waaromtrent hij gewis eene zeer curieuse aanteekening zou gemaakt hebben. In verschillende landen der wereld heeft men tot dezelfde einden als het geparfumeerde blad, waarvan wij spreken, zekere prikkels, als de koffij, de chocolade, de guarana, de maté, enz. Welnu, alle die zelfstandigheden, gebruikt als zij worden zonder eenige de minste kennis van haar scheikundig zamenstel, bevatten alle juist die bijzondere grondstof, waarvan wij melding maken. Hier schijnt het fijne instinct, 't welk den smaak beheerscht, den mensch tot dezelfde uitkomsten geleid te hebben langs schijnbaar verschillende wegen, als of er eenige geheime verwantschap bestond tusschen de maag en het voedsel dat haar meest past, eene verwantschap, waardoor wij het laatste ontdekken, hoezeer het zich maskere of verkleede, en in welke onwaarschijnlijke verbindtenissen het zich gestoken hebbe. PEPYS zou nog verstaan hebben, dat deze zelfstandigheid, bijzonder rijk in stikstof, de eigenschap heeft van de ontbinding der weefsels te vertragen, zoodat wie gewoon is thee te drinken, veel minder voedsel noodig heeft. Het is dus geene louter weelde, wanneer de arme zijn pakje Souchong koopt. Hij bespaart daarmede letterlijk zijn ligchaam. Wanneer hij dagelijks 20 à 30 centigrammes (honderd-duizendste deelen van een Ned. pond) *theïne* gebruikt, zal hij zijne uitgave aan vleesch merkelijk verminderen. Op gelijke wijze blijkt daaruit, dat, wanneer de spijsvertering traag begint te worden, zoo als bij bejaarde menschen, of bij hen die hunne magen misbruikt hebben, de thee aan dat orgaan de geschiktheid verschaft om de behoeften van het gestel te vervullen met veel mindere inspanning, dan anders vereischt zou worden. Het derde bestanddeel dezer plant zou Mijnheer PEPYS niet minder verbaasd hebben, dan de beide eerstgenoemde. Men trekt uit den bast der thee-boomen eene soort van taan of taanzuur, eene zamentrekkende stof, die het vel der dieren tot leder kan verwerken, en wanneer men haar vermengt met ijzer-zouten, eene zwarte verwstof levert. Dezelfde grondstof bevindt zich ook in de thee. Zij is zelfs voor

[illegible] percent in de gedroogde bladeren aanwezig. Men kent nog niet naauwkeurig haren invloed op het menschelijk organisme; maar indien hare aanwezigheid bewezen ware geweest, zou zij naar alle waarschijnlijkheid onzen goeden Heer PEPYS afgeschrikt hebben om ooit weder den nieuwen drank te proeven. De voorzigtige en deftige burgerman zou gevreesd hebben voor het snelle veranderen van zijn verteringstoestel in leder.

Ziedaar de drie krachtigste grondstoffen der thee. Wij maken thans geene melding van wat zij nog meer inhoudt, vet, stijfsel, water, mineralen, enz. Wij spreken nog alleen van de *gluten*, wier voedende eigenschappen wij reeds hebben opgegeven. De *gluten* maakt een vierde gedeelte der drooge theebladen uit, en doet ze derhalve even voedzaam zijn als erwten en boonen. De gewone wijze van afgieten neemt weinig *gluten* weg, bij gevolg laten wij het krachtigste voedsel der plant verloren gaan. Toen de thee voor het eerst in Europa werd ingevoerd, wierp men, naar het schijnt, het water weg, en at de bladen als spinagie of kool. Ook nu nog maken de Tartaren de thee tot poeder en vermengen ze met vet en zout; en Kapitein BASIL HALL verhaalt, dat de inboorlingen van eenige Zuid-Amerikaansche landen beginnen met de thee warm te drinken, en eindigen met de afgetrokken bladen te laten rondgaan op een zilveren schotel.

Zonder ons verder op te houden met de dranken die men door afgieting verkrijgt, en waarvan de thee natuurlijk maar eene der vele soorten is, willen wij onderzoeken een vreemd soort van die dranken, welke men verkrijgt door gisting. De *chica*, of het maïs-bier, is een drank, bij uitnemendheid geliefd door de Indiaansche bergbewoners der Westkust van Zuid-Amerika. Intusschen zou de wijze van toebereiding ons ten hoogste verwonderen, indien wij haar lazen in een keukenboek van een beschaafd land. Hier is het recept. »Verzamel alle leden van uw huisgezin, neem ook naar verkiezing eenige vreemden om u te helpen. Doe ze allen in een kring op den grond zitten, en plaats in het midden een grooten schotel. Leg rondom den schotel een voorraad maïs naar verkiezing. Daarop neme ieder persoon van het gezelschap een handvol graan, kaauwe het geheel fijn, en spuwe het uit in den schotel. Houd daarmede aan tot dat alle de maïs vermalen

is door de kiezen van het gezelschap, en op die wijze een deeg geworden. Roer vervolgens dit deeg met heet water tot eene dunne brij, en laat het gisten." Met weinige dagen kan het afschuwelijk nat gedronken worden. De inboorlingen houden dezen drank zoo hoog in eere, dat een wèl opgevoed Indiaan geene grootere beleefdheid meent te kunnen bewijzen aan den hem bezoekenden reiziger, dan hem dezen walgelijken nectar aan te bieden. — Opmerkelijk is het, dat dezelfde handelwijze gevolgd wordt in de Stille Zuidzee, om een bedwelmenden drank te bereiden uit de ava-wortels (*Piper methysticum*). Kapitein WILKES beschrijft op eene zeer vermakelijke wijze de formaliteiten, waarmede men dezen viezen drank gereed maakt. Niettemin eischt men van de kaauwers, dat zij zindelijke en gezonde tanden en kiezen hebben, en op straf van geeselen is het hun verboden den minsten droppel van het sap te verzwelgen. — Doch hoe veel deze bewerking te wenschen laat ten opzigte der zindelijkheid, allerbelangrijkst is het onderzoek naar de chemische grondbeginselen, waarop zij onbewust steunt. Wij hebben gezien, dat de tarwe en de andere granen eene groote hoeveelheid stijfsel bevatten. Zal nu de gisting plaats hebben, dan moet deze stijfsel in suiker overgaan. Doorgaans pleegt deze overgang bewerkt te worden door middel eener zelfstandigheid, *diastase* (ontbinding?) genoemd, die zich gedurende de mouting ontwikkelt. Doch evenzeer bezit het speeksel de eigenschap om stijfsel in suiker te veranderen. De Indiaan van Zuid-Amerika heeft natuurlijk evenmin als zijn confrater van de Fidsjie-eilanden het geringste denkbeeld van de chemische krachten, welke zijne kaauwwerktuigen bezitten; maar is het niet vreemd, dat volken op zoo grooten afstand van elkander, en beide in volslagen onwetendheid verkeerende omtrent het wetenschappelijk belang hunner verrigtingen, dezelfde middelen gebruikt hebben om dezelfde uitkomsten te verkrijgen? Voorzeker is dit geen der minst opmerkelijke feiten, die Prof. JOHNSTON's boek ons leert kennen.

Wij moeten den lezer naar het boek zelf verwijzen om de uitspraken van den schrijver te vernemen ten opzigte van de chemisch-physiologische uitwerkselen der gegiste dranken in het algemeen. De meeningen kunnen zeer verschillen over een onderwerp van dezen aard, maar juist in zulke gevallen hebben menschen als Prof. JOHNSTON, die aan de studie van het

onderwerp de uitstekendste naauwkeurigheid gewijd, en daarbij hunne feiten getrokken hebben uit een terrein, groot als de wereld, de meeste aanspraak om gehoord te worden. Zij, die meenen, dat het groote buffet der natuur genoegzaam voorzien is van vochten, omdat het ten minste eenige karaffen versch water gereed heeft, zullen door verbazing getroffen zijn, wanneer zij zien, hoe zeer de menschen altijd instinctmatig getoond hebben te hunkeren naar de voortbrengselen der gisting, en om in hetzelfde buffet geheele reeksen van fleesschen met verschillende étiquettes te plaatsen, waarvan de afzonderlijke inhoud der eene naauw verwant is met dien der andere door hun gemeenschappelijk scheikundig karakter.

Maar wanneer de gegiste dranken slechts een vermaak verschaffen, waaraan het niet altijd gezond is zich geheel over te geven, wat moeten wij dan zeggen van eene soort van zelfstandigheden, die niet alleen den geest vervrolijken, maar ons in een toestand van tijdelijke ecstase brengen, waarop, helaas! eene verschrikkelijke reactie volgt. De hoofdstukken, die aan de studie der narcotische middelen gewijd zijn, behelzen eenige der belangrijkste bladzijden uit de beide Deelen van den Schotschen Hoogleeraar. Het opium is misschien de verleidelijkste der voortbrengselen van deze soort. Van den rampzaligen *theriaki* in de koffijhuizen van Constantinopel, met zijn verstompt gelaat, gekromden rug, ingezonken ligchaam, lang vervlogen verstand, tot aan die twee Engelsche opium-eters met hunne zoo rijke verbeelding, hunne zoo magtige geestdrift, en wier levensgeschiedenis bijna geheel met *laudanum* geschreven kon worden, vermenigvuldigen zich de voorbeelden van den heilloozen en overheerschenden invloed dezer artsenij. Wel verschillen de uitwerksels van het opium aanmerkelijk, naar mate van het gestel of de afkomst des gebruikers. Op den mensch van stompe zinnen en zeer beperkte bekwaamheden oefent het geen anderen invloed, dan dat het zijne ongevoeligheid verdrijft, hem prikkelt en tot een prater maakt. Op prikkelbare menschen, b. v. den Javaan, den Neger, den Maleijer, oefent het een vreeselijken invloed, die menigmalen zoo ver gaat, dat ze volslagen razend worden. De welbekende Engelsche uitdrukking: »*to run a muck* (overal heen als een razende loopen)", is ontleend aan de gewoonte der Javaansche opium-eters, die in hunne dronkenschap als razenden door de

straten loopen en alles dooden wat hun ontmoet. DE QUINCEY spreekt van den »onpeilbaren afgrond van goddelijk geluk", die zich voor hem opende na het gebruik zijner eerste dosis *laudanum*. Hij meende een algemeen geneesmiddel gevonden te hebben voor alle kwalen der menschheid. Het geluk was van toen af in zijne eigen hand, hij kon het koopen bij den drogist en het bewaren in een schaaltje; maar vreeselijk was de teleurstelling. Hij moest zijne dosis niet alleen herhalen, maar gedurig vermeerderen, om te voldoen aan zijn verschrikkelijken hartstogt, die dagelijks meer eischte. Op zekeren tijd nam de Engelsche opium-eter dagelijks 320 greinen opium. COTTLE verhaalt, dat COLERIDGE tot zelfs een liter (Ned. kan) *laudanum* in 24 uren had gedronken! En de uitkomst? »Verbeeldt u," schrijft de ongelukkige COLERIDGE, »verbeeldt u het allerellendigste dat er zijn kan, het meest verlatene, het meest wanhopige, en gij hebt een vrij naauwkeurig begrip van mijn toestand. — Gij kunt u niet voorstellen, welk eene vreeselijke hel mij den geest, het geweten en het ligchaam pijnigt!" — »Zelfs vier maanden, nadat ik mij van het opium onthouden had," zegt DE QUINCEY, »was ik nog een ellendig wezen, ontroerd, schier stikkende, eene prooi van trillingen, van stuipachtige schokken, en in zekeren zin gelijk aan een geradbraakt mensch." Inderdaad, wanneer de opium-balletjes van den Turkschen reiziger op de eene zijde tot opschrift hebben: »*Masj Allah* (gave Gods)", mogten zij wel met even veel waarheid op de andere zijde den naam dragen: »duivelsgift"!

Onder andere merkwaardige gevolgen van het aanhoudend gebruik dezer artsenij, telle men de gewoonte der Turken, om ze te vermengen met bijtend sublimaat, wanneer zij, namelijk, opgehouden heeft de verlangde overspanning te veroorzaken. Aldus, wanneer de magische werking van het middel verzwakt, onderhoudt men zijne bekoring met hehulp van een stellig vergif, en het ligchaam van den ongelukkigen dweeper, van twee zijden te gelijk aangetast, valt welhaast in een staat van verslagenheid, waaruit het onmogelijk weder kan worden opgerigt.

Wij willen nog een oogenblik wijden aan een der talrijke narcotische middelen, welke de Heer JOHNSTON beschrijft. Het is de *coca* van het Andes-gebergte. Men ontmoet zelden een inboorling van die streken zonder zijn klein lederen zakje met de bladen van deze merkwaardige plant, en een klein fleschje

[illegible] van verbrande plantstoffen, of met versche kalk. Dit [illegible] artikel dient tot vermeerdering van het speeksel, en [illegible] het gehemelte de volle scherpte van het blad te doen smaken. Naardien de rust noodzakelijk is om het vermaak volkomen te genieten, strekt de gebruiker zich in zijne volle lengte in de schaduw uit, doof voor de bevelen van zijn meester, doof voor het gebrul der wilde dieren, onverschillig zelfs voor het naderen der vlam, die in zijne nabijheid kan worden ontstoken. Matig gebruikt bewerkt de *coca* eene aangename overspanning, leidt tot vrolijkheid, en schijnt in geenen deele schadelijk voor de gezondheid. Maar wanneer men haar bovenmatig neemt, laat zij niet na de vertering-organen te verzwakken, veroorzaakt galachtige aandoeningen, bederft den smaak voor natuurlijk voedsel, verwekt een onnatuurlijken trek naar dierlijke uitwerpselen, verstoort de verstandelijke vermogens, en drijft den lijder tot het najagen van geestrijke dranken, indien hij ze magtig kan worden, om zijne ligchamelijke smarten te verzachten. Gelukkig wordt de *coca* niet dan door inboorlingen gebruikt, voor wie zij ontegenzeggelijk een tegenwigt is tegen de droevige eentoonigheid van hun bestaan. Maar het gebeurt van tijd tot tijd, dat een Europeaansch inwoner zich aan de *coca* gewent, en hij wordt er even zeker het slagtoffer van als de Indianen zelven.

»Jonge lieden uit de beste familiën van Peru laten zich somtijds vervoeren tot dit kwaad, en doorloopen achtervolgens alle trappen er van. Men beschouwt ze dan als verloren; zij verlaten de steden en de zamenleving der beschaafde menschen, toeven slechts in de bosschen en de Indiaansche dorpen, en veroordeelen zich-zelven tot een eenzaam en wild leven. Van daar dat de naam van »blanke *coquero* (onmatige gebruiker der *coca*)" in dit land denzelfden zin heeft als bij ons die van »onverbeterlijke dronkaard." "

De *coca* bezit twee merkwaardige eigenschappen, welke men nergens elders in dezelfde zelfstandigheid vereenigd heeft gevonden. Vooreerst veroorlooft zij aan den gebruiker om zich een verwonderlijk langen tijd te onthouden van voedsel, waarschijnlijk omdat zij de ontbinding of oplossing der weefsels vertraagt; vervolgens komt zij de moeijelijkheid te hulp, die men in de ademhaling ondervindt bij het beklimmen van bergen. Zoo kan de reiziger, behoorlijk van *coca* voorzien, met gemak

de grootste hoogten bestijgen, en aldaar, gelijk Dr. VON TSCHUDI opmerkt, de vlugste dieren vervolgen zonder meer ongemak te ondervinden, dan op het vlakke veld. Hierdoor is het kruid in bergachtige streken van wezenlijke waarde.

Deze merkwaardige uitwerkselen kunnen in zekeren zin vergeleken worden met enkele eigenschappen van het *arsenicum* of rattenkruid. Het *arsenicum*, het arsenik-zuur der scheikundigen, is bij ons bekend als een tonisch geneesmiddel, wanneer men het in uiterst kleine hoeveelheden toedient, maar is een hevig vergif, en bij gevolg de grootste vijand van ratten en menschen, wanneer men het inneemt in grootere mate. Doch wat zal de lezer zeggen, wanneer hij hoort, dat er landen zijn, waar deze krachtige zelfstandigheid gebruikt wordt als voedsel, en ten gevolge heeft een wèl gevleescht ligchaam, een zacht vel, eene wèl bewaarde schoonheid der gelaatstrekken, en over 't algemeen eene verbetering van het uiterlijk des menschen? Het feit is toch stellig waar. In enkele oorden van Neder-Oostenrijk, en vooral in Stiermarken, schijnen de oude verhalen van vergiftige minnedranken meer dan bewaarheid. Wanneer eene jonge deern verzot is op een knaap, die ongevoelig schijnt voor hare natuurlijke bekoorlijkheden, onderneemt zij dikwijls deze te verhoogen door het *arsenicum*. Maakt zij een voorzigtig gebruik van het vergif, zoodat zij nooit meer dan een half grein te gelijk neemt, en haar gestel langzamerhand aan zijne werking gewent, dan is de uitkomst inderdaad betooverend. »Het geeft ronding aan de natuurlijke bevalligheden van hare leest, kleurt hare wangen en lippen met het levendigste rood, en voegt een nieuwen gloed bij het vuur harer oogen." Niettemin gebeurt het wel eens, dat eene maagd, al te haastig om schoon te worden, de dosis van hare artsenij te veel of te spoedig vergroot, en het slagtoffer wordt van haren hartstogt en van hare ijdelheid. Evenwel bepaalt zich het gebruik van *arsenicum* in geenen deele uitsluitend tot de jonge dochters des lands. Alhoewel het ongeschikt is tot het voortbrengen van dat zielsgenot, 't welk de opium en verscheidene andere narcotische middelen veroorzaken, maakt de landelijke bevolking er zeer veel gebruik van, zonder eenige schadelijke gevolgen te bespeuren, mits de hoeveelheden maar geëvenredigd zijn aan de gestellen der gebruikers. Maar wanneer men er mede ophoudt, openbaren zich terstond de verschijnselen van

vergiftiging, welke de niet ingewijde personen na de toediening van rattenkruid ondervinden, en de lijder is genoodzaakt zijne gewoonte te hervatten om zich te verlossen van de pijnen, die hij moet verduren. Hetzelfde neemt men waar bij de paarden. Men geeft ze *arsenicum*, om goed gevleescht en glad van huid te worden. Maar wanneer zij overgaan in handen van meesters, die deze praktijk afkeuren, verliezen zij hun vet en hunne vrolijkheid, en nemen langzamerhand af, ten minste wanneer men niet weder de toevlugt neemt tot de rattenkruidkuur, en dan zijn een paar vingerhoeden *arsenicum* tusschen het voeder voldoende om ze spoedig te genezen. Even als de *coca* bevat ook deze zelfstandigheid de bijzondere eigenschap om hen, die ze gebruiken, het vermogen te schenken van bergen te beklimmen zonder eenige bezwaarde ademhaling. Een klein stukje *arsenicum* in den mond genomen vóór den aanvang der opstijging, en dat men langzaam laat oplossen, is voldoende om iemand in staat te stellen tot het uitvoeren van zeer zware proeven van dien aard. Is het niet hoogst verbazend, dat een vergif, zoo hevig als het *arsenicum*, te gelijk kracht aan de longen schenkt, de liefde opwekt, en de gezondheid herstelt? MITHRIDATES heeft zich vermaardheid verworven door het gemak, waarmede hij vergiften verdragen kon; maar voor zoo ver wij weten gebruikte hij ze nooit tot vermeerdering der schoonheid van zijn uiterlijk, om zich te herscheppen in een ADONIS.

O. S. (*British Quarterly Review*).

TWEE UREN MET EENE BOA CONSTRICTOR.

Wij moesten week op week bij onzen Spaanschen gastheer verwijlen, omdat Manilla's verschroeijende hitte elk plan en elke beweging verlamde. Onze eenige verkwikking was, dat wij des morgens en des avonds een paar flaauwe koeltjes aan de rivier Passig begeerig inademden. Wij behoefden niet te denken aan baden, want reusachtige Alligators sloegen dagelijks vrouwen en kinderen van de oevers, grepen ze met hunne voorpooten, en verdwenen er mede in de diepte. Zoo werd het onze gewoonte, des morgens te ontbijten, daarop tot het middageten toe sigaren te rooken, den namiddag met rooken en slapen af te wisselen, en vervolgens ons bezig te houden met te wachten

op het avondeten. Maar eens op een morgen na het ontbijt, vloog een bediende schier ademloos binnen, roepende: »*El serpiente*, *Señor*, *el serpiente!* Eene monster-slang, twee uren van hier! Zij heeft zich om een mango-boom gekronkeld, en slaat met den kop rondom op den bodem, zoodat de steenen en het stof er uit vliegen! Zij heeft honger. Alle inwoners van het naburige dorp zijn gevlugt, en zij vragen thans de hulp van den dapperen ARTURO, wiens kogel nooit mist."

»*Diabolo!*" gromde Don ARTURO: »dat moet eene Boa Constrictor zijn!"

Wij juichten bij het vooruitzigt van een aangenaam avontuur, en in 't bijzonder had ik langen tijd naar het vreeselijk genot gehunkerd van persoonlijk met de afgrijselijke majesteit der koningin van het kruipende gedierte kennis te maken. Don ARTURO gromde weder: »Onzin, onkunde, geen grap!" Hij verhaalde daarop, dat ook hij zelf bijna het leven er bij ingeschoten had, toen hij zulk een gedrogt eens een geheel paard met zijn ruiter tot een klomp had zien zamenknellen en vermorselen. Hoewel fier op zijn scherpschutters-talent, en voor niemand uit de verledene, tegenwoordige en toekomende riddertijden in moed willende onderdoen, weigerde hij toch voor Cid of Don QUICHOTTE te spelen bij de Boa Constrictor, tot dat onze toespraak en die zijner vrouw zijn ligten moed in de borst ontvlamde, en hij besloot met ons mede te rijden. Don ARTURO steeg dan te paard, een droefgeestigen blik slaande op zijne Donna TERESA met de schier weenend uitgesproken woorden:

»Het moet dan maar; want gij allen hebt besloten mijne dagen snel en gruwelijk te doen eindigen."

Donna TERESA lachte hem in het gezigt uit, met hare fonkelende bruine oogen en sneeuwwitte tanden, gaf het paard een duchtigen slag en liep schaterend in huis.

Wij bereikten, in weerwil van de drukkende hitte, met onze vlugge paarden spoedig de vlakte, waar de Boa haar verblijf gevestigd moest hebben. Eene menigte menschen uit het verlaten dorp waren in groote beweging; men streed en beraadslaagde, maar brak los in een oorverdoovend vreugdegejuich, zoodra men Don ARTURO zag. Daarop verhaalden zij al schreeuwende verschrikkelijke geschiedenissen van deze Boa Constrictor en andere, die menschen en dieren bij dozijnen zouden hebben verzwolgen. Ik had zulke wild gekleurde verhalen der inboorlingen voor overdrijvingen gehouden, en verheugde mij, nu met eigen oogen te zullen zien, wat er waar was van de sterkte en wreedheid, van de schitterende kleurenpracht en de ontzaggelijk schoone kronkelingen dezer slang. Zoo reed ik vooruit naar eene diepte in de vlakte, welke met mangoboomen begroeid was, en waar de schare getuigde, dat de slang haar hoofdkwartier had opgeslagen. Wij reden voorzigtig. Don ARTURO ontweek elken boom, wijl de Boa zich in de kruin pleegt te verbergen, om met de snelheid van den bliksem op het eerste levende wezen het beste, dat onder haar bereik komt, neêr te schieten, en het zonder waarschuwing

het leven uit te persen. Maar ik lachte er mede, en reed met opzet onder de naburige boomen, terwijl ik den inboorlingen het lijk der slang beloofde, om daaruit nog heden avond hunne olie, als een onfeilbaar middel tegen de rhumatiek, te koken. Plotseling riepen eenige inboorlingen, die te voet rondom ons loerden:

»Dáár! dáár! halt, Señores! niet te na, want dáár is de dood zeker!"

Aanvankelijk staarden wij de mango-boomen aan, doodstil als zij waren in de brandende zon, zonder iets levends daarin of daar om heen te bespeuren. Grazende koeijen hadden zich op merkelijken afstand verwijderd. Ik reed met een vriend een vijftig schreden nader bij, toen mijn paard op eens en onverwacht steigerde, de manen sidderend opstak, vreeselijk bruisende toonen gaf, en een geweldigen sprong zijwaarts deed, waardoor ik bijna uit den zadel geligt werd. Het paard had den vijand het eerst gezien en zijne oogmerken volkomen geraden. Ook ik zag hem schemeren in levendige kleuren. Het paard was echter niet meer te besturen. Ik reed terug, en verzocht, afstijgende, Don ARTURO ons te voet en met gereed gehouden buks in het bosch te willen vergezellen.

»De Heiligen mogen het mij nooit vergeven, wanneer ik dat doe! *Diabolo!*" riep Don ARTURO.

Zoo bleef dan mij en mijnen vriend, die beiden van Germaansch bloed waren, niets meer over, dan ons zedelijk overwigt te toonen boven paarden, Spanjaarden en inboorlingen. Wij naderden nu weder, volkomen vertrouwende op onze goed geladen buksen met dubbele loopen, tot op ongeveer vijftig schreden, zonder eenige beweging te bespeuren in de groene, met gouden vruchten beladen toppen der boomen. Doch op eens hoorden wij een gedruisch als of een storm die kruinen teisterde. Wij sidderden beiden, toen wij de schubben van het ondier in de zon zagen blinken. Het stak zijn kop wijd uit de bladen, en staarde ons aan met diamanten oogen, de tong uit den muil latende spelen, en met het vrije deel van zijn ligchaam onophoudelijk heen en weêr slingerende en zwevende, zonder ons maar een enkel oogenblik uit die vreeselijk stralende oogen te verliezen. Wij stonden als door toovermagt aan den grond genageld, terwijl geen onzer in staat was eenig overluid woord magtig te worden. Het gezigt was zoo afgrijselijk schoon! De kleuren van het geweldige lijf speelden met tallooze schakeringen in den zonneschijn, nu eens geheel goud, dan eens grasgroen, dan weder donker purper. Eindelijk fluisterde ik: »Laat ons een schot doen! Zij zal er niet uit komen. Het strijdt tegen hare natuur, den vijand die haar ziet, te gemoet te springen. Wij zijn veilig. Ik wenschte ook de slingeringen van het gewonde en woedende monster wel eens te zien."

Mijn vriend schoot naar den opgestoken kop. De boomen suisden en schudden, en de mango-vruchten vielen er af als hagelsteenen. De eindelooze staart van het beest had zich losge-

wonden, en sloeg, en klapte, en vatte als de slag eener overgroote zweep. Onafgebroken zweefde de slang met den kop heen en weder, maar altijd met denzelfden verteerenden blik op ons. Wij vlugtten, zonder haar evenwel met de oogen te verlaten, achteruit gaande, tot dat wij Don ARTURO en het volk bereikt hadden. Terstond werden wij omringd door groote, wijd geopende oogen en monden, en allen schreeuwden te gelijk:

»Is zij dood? Is zij dood?"

»Neen!" riep ik; »maar ik heb een plan. Laat ons gindsche koeijen onder de boomen drijven, en er eene opofferen. Wanneer zij zulk een maal gebruikt heeft, dan zijn wij haar meester zonder levensgevaar. Met schieten is en blijft het gevaarlijk."

Dit plan beviel Don ARTURO zeer, ofschoon de inboorlingen, die elk voor zijne koe vreesden, zich er met alle kracht tegen verzetten. Wij beloofden schadevergoeding, en nu dreven zij zelven, op bevel van Don ARTURO, hunne kudden naar ons toe. Het vee snoof zeer sterk in de lucht, en te meer hoe nader het bij de boomen kwam. Welligt waarschuwde de reuk der Boa de koeijen voor het gevaar, want de slang zelve had zich nu geheel teruggetrokken en verschuilde zich stil onder het loof der boomen.

Welhaast veranderde zij weder van taktiek, en begon offensief te ageren, zoodat het bleek, dat zij zich vroeger jegens ons alleen defensief gehouden had. Zij droeg evenwel geene zorg hare bewegingen voor ons te verbergen, hoezeer zij ze voor het oog der koeijen bedekte. Deze, toen zij al snuivende niets zagen, liepen welhaast onder de boomen, om de schaduw te genieten. Maar op 't zelfde oogenblik kraakt het in de takken. Groene en gouden bliksemstralen slaan een kalf ter neder, en omvatten het zoo vlug en zoo geweldig, dat wij het verbrijzelen der beenderen duidelijk hooren. Alle koeijen vliegen op dit gezigt uiteen, behalve eene, de moeder van het kalf, die met woede en afgrijzen de om haar jong gewonden slang stootte, waarbij zij met hare korte hoornen de aarde opscheurde. Plotseling zien wij het gebrokene, in een klomp zamengedrukte kalf bevrijd. De oude lekt het, en kermt daarbij hartverscheurende klaagtoonen. Terwijl zij beproeft, door deze haar alleen mogelijke teekenen van teederheid het verloren liefdepand in 't leven terug te roepen, bliksemt en schittert het weder in de lucht. De koe stort, van alle kanten met goud en groen omslingerd, op den bodem, en na eenige stuiptrekkingen en dof brullende toonen ligt zij stil. Men hoort alleen het breken harer beenderen, die de slang in hare kronkels vermorselt, terwijl haar het bloed uit oogen en muil spat. De overwinnares sleept nu het verbrijzelde lijk der koe onder de schaduw van een boom, aan welken zij zich met eenige kronkels van haren staart gedurende het gevecht had vastgehouden, slingert zich los, en gaat, als om uit te rusten, op een dikken tak liggen, den kop naar beneden latende hangen, en uitziende, welken buit zij het eerst verslinden zal. Daarop speelt zij weder met haren staart en zweept al heftiger de lucht, tot dat zij, snel

[illegible] weêrlicht, met tien tot twintig kronkels den boom omslingert, en even snel zich in den hoogsten top zamentrekt, om daar een volmaakt meesterstuk harer veêrkrachtige natuur uit te voeren, zwevende, en zweepende, en uitschietende naar hartelust. Waarlijk een type van de vurige, vergiftige, bloeddorstige luim der keerkrings-natuur! Eindelijk windt zij zich los, daalt af, en drukt het kalf tegen een boomstam in zoo digte windingen, dat er geen been meer ongebroken of onvermalen overblijft. Vervolgens begint zij haren maaltijd te bereiden. Een half uur lang lekt zij den klomp met hare gevorkte tong en draait hem daarbij naar alle zijden om.

Wij merkten alles zeer naauwkeurig op, zonder dat de slang ons eenige aandacht verleende, zoo zeer was zij in haar werk verdiept. Eindelijk beschouwde zij nog eens met bliksemende oogen het lekkere geregt, opende daarop den vreeselijken gorgel zoo wijd mogelijk, hapte naar den kop van het kalf, en liet nu de geheele prooi, blijkbaar zonder veel moeite, in haar lijf glijden.

»Nu hebben wij gewonnen spel!" riep Don ARTURO, die nu in eens een ridder zonder vrees en vlek werd, en kwam zeer nabij het monster. De slang strekte zich in de zon uit, onmiskenbaar met het doel om zich voor lang en op haar gemak aan den slaap ter spijsvertering over te geven. Daar sprong een inboorling met een zwaren knuppel uit den grooten hoop toe, en sloeg er mede met alle kracht op den kop der slang.

»Gij hebt mijn beste kalf opgevreten! Wat?" schreeuwde hij daarbij op een woedenden toon, en deinsde achteruit. De slang wierp een zoo duivelachtig boosaardigen blik den vlugtende achterna, dat ik onwillekeurig schrikte en terug sprong. Maar haar toorn was magteloos; de slaperigheid, die hare natuur eischte, om na lang doorgestanen honger en dubbelen kampstrijd, de prooi te verteren, was niet te overwinnen. Don ARTURO mikte en schoot haar een oog uit. Eenige stuipachtige sprongen, eenige slagen met den staart tegen de aarde, zoodat stof en steenen in de lucht vlogen, waren de laatste blijken harer ontzettende sterkte; daarop rekte zij zich uit, legde zich neder en stierf met open muil en één open oog.

Wij maten hare lengte op 35 voet 6½ duim, en 2 voet 4 duim hare grootste dikte, behalve waar het verslonden kalf zigtbaar was. De inboorlingen juichten en jubelden, en heschen het ondier aan den hoogsten boom. Een bruine kerel klom met een scherp mes den boom op, en gleed bij de slang naar beneden, terwijl hij met het mes in de huid van boven tot beneden eene insnijding maakte. Don ARTURO, de groote held, verkreeg als zegeteeken de huid, het volk verdeelde het vleesch onderling, om daaruit olie te bereiden tegen de rhumatiek.

(*Gartenlaube.*)

MENGELWERK.

POMPEJI.

DOOR

D^r. *P. A. KOPPIUS.*

III.

Van het godsdienstige en openbare leven gaan wij over tot het dagelijksche of huiselijke der Pompejers, om daaraan dit derde en laatste Artikel te wijden. Wij zouden overigens wel stof hebben voor meer, en niet minder belangrijke Artikelen, dan deze drie mogen zijn. Immers, wanneer wij als oudheidkenners en voor geleerden schreven, zou het ons schier onmogelijk vallen ons geschrift binnen de perken van een lijvig boekdeel te houden. Want niet alleen de muren en gewelven van Pompeji, maar de geheele omvangrijke klassieke letterkunde zou door ons moeten worden doorgevorscht, om de noodige opmerkingen en ophelderingen te leveren. Maar ons doel is zeer nederig. Wij wenschen eenvoudig den oningewijde een weinig genot te verschaffen, door hem eenige berigten mede te deelen omtrent eene stad, die als van jaar tot jaar zoo zeer in vermaardheid wint, dat bijna geen tourist in Italië haar zijn bezoek onthoudt, hij moge zelfs geene letter Latijn verstaan, en de wonderen van den voortijd, òf met een air van waanwijsheid, òf dom zwijgend aangapen. Wij wenschen daarbij onze lezers diep te doen gevoelen en volkomen te bewijzen de hooge belangrijkheid van de gevonden schatten, waardoor niet alleen de kennis, maar ook de waardering van de aloude Grieksch-Romeinsche beschaving groote vorderingen heeft gemaakt. Om dus niet te veel te geven en daardoor te schaden, willen wij onze mededeelingen met dit Artikel besluiten.

Wij beginnen met de lagere klasse der inwoners van Pompeji, en zullen opklimmen tot de hoogere. De allerlaagste klasse was voorzeker die der slaven; maar omdat hun lot ten allernaauwste verbonden was aan dat hunner meesters, formeerden zij, evenmin als in onze dagen onder de slaven-hou-

dende natiën, een bepaalden stand des volks. Eigenlijk behoorden zij in geenen deele tot het volk, en hoewel onmisbaar voor de toenmalige maatschappij, waren zij slechts een bijvoegsel of aanhangsel, maar geen organisch deel van het ligchaam des Staats. Gelijk de hedendaagsche Amerikaan den armen Negerslaaf uit de Zuidelijke Staten der Unie nooit zal aanmerken als een landgenoot of als een deelgenoot zijner zamenleving, zoo deed ook geen Pompejer dit, zoo lang hij zijne stad nog bewoonde. En toch hebben ook de slaven hunne maatschappij. Zij bespreken onderling veel, zij overleggen, zij handelen te zamen veel. Hoe miskend, zij hebben, even zoo wel als onze loonbedienden, hun geest, hun karakter, hunne vermaken. Zij weten zich op hunne wijze vaak schadeloos te stellen voor het wreede en wisselvallige van hun lot, en voor de duizendvoudige zelfopoffering, welke dagelijks van hen geëischt wordt.

Pompeji had zijne slavenbevolking en zijn gemeen. Beiden waren aan elkander verwant, omdat het gemeen voor een groot deel uit vrijgelaten slaven bestond, gelijk het ook bij ons meest uit gewezen dienstboden pleegt te bestaan. Niet in staat, om te huis in de armoede van zijn gezin het levensgenot te vinden, dat hij verlangde, nam de gemeene Pompejer zijne toevlugt wel eens, misschien wel vaak, tot de kroeg of de gaarkeuken (*taberna*, *thermopolium*, *popina*), waar hij goed eten en drinken vond, en een hem gevallig gesprek voerde, òf met zijns gelijken, òf met de slaven van burgers en heeren, die in 't geheim eene uitvlugt maakten. Zoodanige kroegen of gaarkeukens waren veelal op de hoeken der straten te vinden. Zij zagen te gelijk naar twee, drie zijden uit, zoo wel om meer bezoekers te lokken en hun een ruim gezigt te verschaffen, als om het onraad, dat voor hen opdaagde, haastig te bespeuren en voor te komen.

Op den hoek van twee straten, aan den weg van de Herculanumsche poort naar de Groote Markt, was eene bron met een sierlijk *en relief* bewerkten Romeinschen adelaar op een steen boven den vergaârbak. Daarop volgde eene kleine geplaveide plaats, iets hooger dan de gewone rijweg der straten, en achter deze plaats verrees de nederige gevel van de gaarkeuken of de kroeg van FORTUNATA. Deze naam althans staat nog aan den ingang te lezen, en niettegenstaande velen het

betwisten, schijnt hij vrij zeker die van de bewoonster geweest te zijn. Men vindt er niet alleen fornuizen en steenen tafels, nog goed in wezen, wier afslijting, bij blijkbaar goed onderhoud, van drukke nering getuigt; maar men ziet ook met weinig moeite spoedig in, op welk eene wijze hier vóór bijna 2000 jaren de tijd werd gekort. Gekruide wijn, warm gemaakte of gekookte wijn, mee en dergelijke dranken waren er doorgaans in gereedheid, zoo als wij weten uit de berigten der oude schrijvers. Doch waar dezen van zwijgen, dat zeggen ons de ruïnen van Pompeji, dat er namelijk in de kroegen van dien tijd ook zure dranken getapt werden. Althans op de marmeren tafelbladen van FORTUNATA's *taberna* en soortgelijke eet-, drink- en praathuisjes vindt men vele kringen, welke door den zuren inhoud van koppen of glazen moeten zijn ingevreten. Het schijnt mitsdien, dat de Pompejische sjouwerman of slaaf zijn stuiver fatsoenlijker plagt te versnoepen, dan de Christelijke en deugdzame Nederlandsche kruijer van de negentiende eeuw het bij zijn Schiedammer pleegt te doen.

Wij begeven ons van hier langs de straat ter linkerzijde naar de Herculanumsche poort. Wij vinden weder op een hoek van twee straten, achter een grooten gewelfden regenbak en eene kleine fontein, eene *taberna* als de beschrevene, waarin men een kistje met eene opening in het deksel gevonden heeft naast het geraamte van een man en van twee dieren. Naar alle waarschijnlijkheid kon de gierige kroeghouder PHOEBUS, wiens naam aan de voorzijde gelezen wordt, van zijn spaarpot niet scheiden, en hoewel het kistje ledig was, daar zijne huisgenooten met het beste welligt reeds gevlugt waren, wilde hij mogelijk trachten nog meer in dien spaarpot te bergen, toen de dood hem verraste.

Wij gaan verder, al houdende de straat ter linkerzijde, de Consulsstraat genoemd, en bevinden ons welhaast voor de Herculanumsche poort. Daar vinden wij juist binnen den stadsmuur een ruim gebouw, algemeen bekend onder den naam »herberg van ALBINUS". Het was niet alleen eene herberg, maar ook naar alle waarschijnlijkheid een post-station (*mansio*), hoedanige door AUGUSTUS werden opgerigt aan de militaire wegen. Deze veronderstelling wordt bijna tot zekerheid voor den bezoeker, wanneer hij de gansche inrigting van het huis

en de gevondene voorwerpen aandachtig overweegt. Nabij den ingang staat een groote steen, wiens bestemming duidelijk is om te adsisteren bij het af- of bestijgen van een rijpaard. De ingang zelf is ruim en zonder drempel, maar gelijkvloers met de straat, dus geschikt om wagens te laten doorrijden. Hij voert naar eene wijde binnenplaats, die omgeven is van vele kamers en keukens, welke laatste aan hare fornuizen kenbaar zijn. Twee gelagkamers dienden vooral tot den verkoop van warme dranken. In de stalling vond men nog beenderen van paarden onder de ringen, aan welke zij vastgebonden waren geweest, alsmede assen en andere overblijfsels van karren of wagens. Het huis is nu in den jammerlijksten staat van verwoesting. Alleen zijn groote kelder, lang 35, breed 3,50, hoog 4,75 Nederl. ellen, en verlicht door drie luchtgaten, is nog uitmuntend bewaard gebleven. Men ziet hieruit, dat ook de Ouden hunne logementen en remises nabij de poorten der steden hadden, daar men toch in het binnenste van Pompeji niets van dezen aard ontdekt heeft.

Allernaast FORTUNATA woonde een smid. Men heeft in zijne werkplaats onderscheidene voorwerpen opgedolven, als: een hefboom, eindigende in een zwijnsvoet, zeer vele ijzeren ringen en hoepen, ijzeren wagen-assen, nijptangen, hamers en ander soortgelijk gereedschap, waaraan men het bedrijf van den bewoner terstond herkende. Hij was een welgesteld burgerman, want zijn smidswinkel was maar een klein gedeelte van een groot huis met vele kamers en vertrekken. Eene badkamer, een wijnkelder, waarin nog wijnkruiken; voorts een *lararium*, of heiligdom aan de huisgoden (*lares*) gewijd, en een bak-oven, daar aanwezig, toonen genoeg, dat deze Mr. smid een belangrijke representant geweest moet zijn van de Pompejische industrie, die zich overigens hoofdzakelijk tot laken- en andere weverijen schijnt bepaald te hebben.

Niet onbelangrijk noemen wij voorts de groote bakkerij, een huis, iets verder dan de smederij aan dezelfde straat gelegen. Wel vindt men twee dubbele winkels (vier vertrekken) regts en links van den ingang, maar deze stonden in geen verband met de bakkerij, en ook andere kenteekenen bewijzen, dat het brood, hoewel hier gebakken, nogtans niet in dit huis verkocht werd. Door eene schilderij, ergens te Pompeji gevonden, weet men, dat de bakkers van disschen op de publieke

plaatsen hun brood plagten te verkoopen. En welligt bragten de stadgenooten of naburige landlieden dikwijls hunne granen in de bakkerij, om na gemalen en tot brood verwerkt te zijn, weder door hen te worden afgehaald. Nergens toch vindt men hier of in eene andere bakkerij te Pompeji zekere bewijzen van publieken verkoop des fabrikaats. Het voorhuis doorgaande, komen wij op de vierhoekige binnenplaats, die omgeven werd door eene met plat dak of terras bedekte galerij, waarop men regts van den voorhuisgang met een steenen trap klimmen kon. Dit platte dak werd gedragen door vier vierkante zuilen. Rondom de binnenplaats waren vier kamers, die haar licht uit de galerij ontvingen. In eene van deze ziet men nog het gemetselde voetstuk eener tafel, die van hout moet zijn geweest, want zij is verdwenen. Achter de binnenplaats komt men in de familie-zaal (*tabulinum* of *tablinum*), en door deze in de eigenlijke bakkerij of de meel- en brood-fabrijk, die bij de Ouden steeds één waren. Het was eene groote, overdekte ruimte van 10,70 Ned. ellen lengte en 7,80 breedte, met eene achterdeur aan de achterstraat uitkomende. Hier stonden vier groote steenen molens, van gedaante als zandloopers, die op de wijze werkten van onze hand-koffij-molens, maar door paarden gedraaid werden — door paarden, en niet door ezels, zoo als de oude schrijvers ons van elders berigten; immers in de stalling nabij deze molens zijn de kribben zoo hoog aangebragt, dat zij noodzakelijk door paarden gebruikt moeten zijn. Aan de regterzijde was een regenbak tusschen twee vierkante gemetselde steenen voetstukken, waarop nog twee groote bekkens of kommen van aardewerk staan, die schoon water voor dadelijk gebruik konden bevatten. Boven den bak is op den muur geschilderd het gewone zinnebeeld der huiselijke beschermgeesten, namelijk twee slangen, die hier kruipen naar een met vruchten bedekt altaar, en boven dit stuk eene offerande aan FORNAX, den God der haardsteden en fornuizen. Onder den oven is eene plaats voor de kolen afgeschoten; vooraan nam een holle bak, met een platten steen bedekt, de asch op. Eindelijk was daar eene kom, waarin men het meel zoutte voor de schup, om het brood er niet aan te doen kleven. Eene groote, tegen den regtermuur aangebragte tafel was slechts van den oven gescheiden door den ingang eener groote kamer, waarin twee steenen voetstukken

bewijzen, dat er eene andere groote tafel in dat vertrek geweest is. Ongetwijfeld dienden beide tot aanregten om de brooden op te leggen vóór zij in den oven kwamen. Aan de overzijde van de fabrijk was het kneedhok, kenbaar aan twee gemetselde steenen bakken, die als troggen dienden voor het kneeden van het deeg. In dit zelfde hok vindt men ook de trappen, die naar de zoldervertrekken boven den paardenstal leidden, welke door slaven bewoond werden. Opmerkelijk is het, dat in deze bakkerij, waar zoo veel houtwerk vergaan is, niet alleen tamelijk veel graan en meel in groote kruiken bewaard is gebleven, maar dat er zelfs verscheidene nog gave brooden zijn gevonden. Op een dezer laatste, van ongeveer twee palmen in doorsnede, las men duidelijk het ingedrukte merk: »*siligo granii* (fijn tarwebrood (*))", en op de overige: »*e cicera* (van erwten-meel)". Deze merken moesten de bakkers, op last der politie, aan hunne brooden geven, ten einde de koopers zich niet konden bedriegen in de soort van het meel.

Deze enkele voorbeelden mogen den lezer eenigzins bekend maken met de welgesteldheid van sommige Pompejers uit den burgerstand. Wij willen ons niet begeven in de hoogst belangrijke lakenfabrijk, »*Fullonica*". Deze zou ons wel kunnen inwijden in de vorderingen eener industrie, waardoor de stad in haren bloeitijd beroemd was; maar omdat onze lezers zonder teekeningen onze beschrijving moeijelijk zouden kunnen volgen, willen wij liever, hoewel altijd in de nabijheid van FORTUNATA's *taberna* blijvende, een niet groot, doch fraai huis binnentreden, 't welk den aantrekkelijken naam ontvangen heeft van »huis des dichters", ook wel »huis van HOMERUS". De oorsprong dier benaming ligt in de vele tafereelen uit de *Ilias* van HOMERUS, welke als muurschilderijen dit gebouw versierden. Het werd ontbloot in 1824—26. Niettegenstaande zijn verheven naam schijnt het de woning te zijn geweest van een rijken juwelier. Treedt men het binnen, dan heeft men twee winkels, aan elke zijde van den voorhuisgang één, waarin bij de ontdekking eene groote menigte kleinoodiën gevonden zijn. Daartoe behoorden twee gouden halsketenen, een gouden gevlochten koord zonder draad, vier gouden armbanden

---

(*) Met de spelling van het Pompejische Latijn moet men het zoo naauw niet nemen.

in den vorm van slangen, waarvan de eene niet ligter woog, dan 220 wigtjes (bijna ¼ Ned. pond), vier oorbellen, elke met twee parelen versierd, verscheidene zeer zware gouden ringen, waaronder een, voorzien met eene wijde kast, die met kristalglas bedekt en ongetwijfeld bestemd was voor een portretje of hairwerk, enz. Men heeft er bovendien verzameld eene menigte ornamenten en bronzen of ijzeren werktuigen, welke voor de bewerking dezer kleinoodiën noodzakelijk waren, aarden potten en kroezen, een klein draagbaar kagcheltje van een grillig maaksel, en eene prachtige lamp. Men vond er ook verscheidene dooden. De dubbele deur der voorpoort draaide op pennen, vattende in bronzen gaten, die weder in den marmeren drempel sloten. De ingelegde marmeren vloer van het voorhuis is in zijn geheel overgebragt naar Napels, en dient daar thans tot bevloering der kamer van de kostbare voorwerpen in het Museum. Hij stelt in schoone bewerking een geketenden hond voor, met het onderschrift: »*cave canem* (wacht u voor den hond)". Het voorhuis doorgaande komen wij op de binnenplaats, wier muren prijkten met eene menigte keurige schilderijen, die echter meest alle naar het Napelsche Museum verhuisd zijn. Slechts een kleine gevleugelde GENIUS en een AMOR, die een drietand houdt, zijn van de goed geconserveerde stukken op hunne oorspronkelijke plaats gebleven. De aanwezigheid van een 15-tal vertrekken, waaronder eene bibliotheek, voorts eene groote keuken, en een *lararium* of huiselijk heiligdom, met een sierlijk FAUNUS-beeldje, alle gelijkvloers, terwijl er gewis even veel bovenvertrekken waren, bewijst ons allezins den rijkdom van den bewoner, die ook wel eigenaar van dit huis zal geweest zijn. Dit laatste moeten wij in den regel te Pompeji, gelijk in alle Romeinsche steden, aannemen, maar blijkt ook hier wel in 't bijzonder uit de kostbare sieraden van schilder-, stucadoor- en mozaïk-werk, die men hier aangebragt ziet, en slechts door een eigenaar zóó *con amore* kunnen zijn besteld. Alleraardigst was de marmeren vloer van het *tablinum* of de gezelschapszaal, in het midden ingelegd. De voorstelling was eene repetitie van tooneelspelers. De directeur, omgeven van eene menigte maskers en andere tot het spel behoorende voorwerpen, laat twee acteurs in het costuum van satyr's hunne rollen opzeggen. Een derde geeft zich groote moeite om eene *tunica* (rok) aan te trekken,

die hem veel te naauw is, ofschoon hij geholpen wordt door een persoon, dien een troep er opzettelijk op plagt na te houden tot het in orde brengen der kleeding. Ook dit vloersieraad is naar Napels verplaatst. Elders praalden de ingelegde vloeren dezer woning met visschen, zwanen en sierlijke arabesken van zwart marmer in witten grond. Zelfs de vloeren der bovenkamers waren schoon mozaïk. Bij de eerste ontblooting vielen de zolderingen wel op de straten in puin, doch men herkende zeer duidelijk een mozaïk BACCHUS-hoofd en vele andere figuren. Dit huis geeft ons dan wel een hoogen dunk van de kunstliefde des eigenaars, die gaarne de schatten, waarover hij beschikken kon, aan werken van smaak besteedde.

Eindelijk willen wij onzen lezeren nog eene beschrijving geven van een aanzienlijk heerenhuis te Pompeji. Wij weifelen in de keuze tusschen de huizen van SALLUSTIUS, van LUCRETIUS, van CASTOR en POLLUX, van den *Centaur*, van den FAUNUS, van den *Labyrinth*, van ARIADNE, van IPHIGENIA (eigenlijk van D. JUNIUS PROCULUS) en van CHAMPIONNET. Alle deze toch behooren tot den eersten rang, en hebben elk zijne merkwaardigheden en eigenaardigheden, die der kennisneming overwaard zijn. Het huis van den FAUNUS is wel het grootste en rijkste; daar echter de ontzaggelijke menigte wijnkruiken, die men er gevonden heeft, schijnen te wijzen op een zeer uitgebreiden wijnhandel, dien de eigenaar gedreven moet hebben, zwicht dit grootste huis misschien in het belangstellend oog des lezers voor een ander. Wij bepalen daarom onze keus tot het huis van PANSA, wel even groot als dat van den FAUNUS, en beslaande ook een geheel blok tusschen vier straten, maar in zoo ver veel kleiner, omdat het tevens acht vreemde huisgezinnen gelegenheid ter inwoning verschafte, behalve de drie losse winkels aan de voorzijde, die alleen des daags plagten gebruikt te worden. De familiën, die aldus te huur in zulk een huis inwoonden, heetten *inquilini* (inkomelingen), en de slaaf, die de huur van dezen beurde, droeg den naam *insularius*, van *insula* (eiland), zijnde een blok huizen, rondom door straten ingesloten. Over 't algemeen beschouwden de Romeinen het eene schande, geene eigene woning te hebben en *inquilini* te zijn. Hierom vereenigden zich dikwijls verscheidene half-rijken tot het koopen of bouwen van een huis

voor gezamenlijke rekening, terwijl dan elk hunner met zijn gezin een gedeelte er van betrok (*). PANSA echter, of de eigenaar van het huis, waarover wij nu spreken, schijnt niet ondervonden te hebben, dat men versmaadde bij hem intrekken te huren. De voorgevel stond schuins tegenover het stads badhuis, waarom de groote straat, die tusschen beide gebouwen doorloopt, »de straat der baden" genoemd wordt. Vóór wij het gebouw intreden, willen wij eerst de buitenzijden en de verhuurde apartementen in oogenschouw nemen. Wij beginnen met de linkerzijde in de straat »van FORTUNATA". Tegenover de straks door ons beschrevene smederij had het binnenste heerenhuis eene achterdeur. Daarop volgden, naar het voorhuis toe, drie winkels, alle drie met achter-vertrekken en opgangen naar boven voorzien. Deze apartementen met de daarbij behoorende bovenkamers moeten bewoond geweest zijn door huisgezinnen uit den geringen stand. Men vond in de winkels eene soort van gemetselde toonbanken, en als verkoopwaar onderscheidene verwstoffen, dienstig voor de toen zoo algemeen in zwang zijnde muur-schilderkunst. Hieraan grensde eene groote bakkerij, uit zes vertrekken bestaande en doorgaande tot aan de voorstraat, die der baden. Deze bevatte schier alles, wat tot de oefening van het bedrijf noodig was. Drie voorvertrekken hadden deuren aan de straat, en zouden dus tot verkoopwinkels van het brood hebben kunnen dienen, maar men kan niet ontdekken, dat zulks hier het geval is geweest, en vroeger hebben wij reeds aangetoond, dat de Pompejische bakkers naar alle waarschijnlijkheid hun brood op de markten of publieke plaatsen verkochten. Een der vertrekken heeft aan de binnenzijde van den dam tusschen twee vensters eene schilderij, voorstellende eene slang, het zinnebeeld van eene huis-godheid, en daarnaast een ingemetselden vooruitstekenden baksteen om de lamp op te zetten, die ter eere dezer godheid aanhoudend branden moest. Juist tegenover dit volmaakte beeld des Heidendoms en in het volle licht, dat uit de straat er op schijnt, ziet men op den muur een gewoon Latijnsch kruis *en relief*. Velen maken daarom van dezen bakker een Christen, en wel een Pauselijk Christen, dat schier ongerijmd is, naardien hij dit teeken zijns Christendoms

(*) DION. HALIC., X, 32.

wel veel meer verborgen zou hebben, en het althans niet had kunnen vereenigen met het Heidendom, 't welk hij blijkbaar in eere hield. Veel waarschijnlijker is het, dit kruis een zinnebeeld der ISIS-dienst te noemen, en te stellen, dat de bewoner daaraan verkleefd is geweest. Wij bezitten de afbeelding van een penning van DOMITIANUS, waarop de Keizer als ISIS-priester wordt afgebeeld, een groot kruis, dat tot den grond reikt, in zijnen arm houdende. En wie was grooter vijand der Christenen, dan deze dwingeland, die zich-zelven nog bij zijn leven vergoodde? — In de meel- en brood-fabrijk zijn nog drie molens van lava, in de gedaante als wij vroeger beschreven, voorts groote ketels op de fornuizen, en de trog waarin het deeg gekneed werd. Men heeft er ook gevonden verschillende potten van aardewerk, die water, meel en zout bevat hebben, en ter zijde van deze een put, waarvan de steenen leuning, die den mond omgeeft, nog aanwezig is. Bij de ontdekking lagen verscheidene brooden in den oven. — Op deze bakkerij volgt een winkel, de eenigste van alle winkels aan de straat, die met het binnenste heerenhuis door eene deur in verband staat. Het blijkt hieruit, dat de eigenaar des huizes ook zelf zich niet geheel onttrok aan de kleine winkelnering, en er een *dispensator* of zet-koopman op nahield, die welligt met alle magt concurreerde tegen andere huurders van perceelen zijns meesters. Daarna komen wij bij drie winkels, aan dezelfde straat der baden uitkomende, waarvan de laatste eene groote achterkamer heeft met een put en een grooten oven, geschikt voor een klein huisgezin ter bewoning. Wanneer wij bij dezen winkel den hoek omgaan, en de straat »der *fullonica*, of lakenfabrijk", inslaan, dan vinden wij aan de regterzijde van PANSA's huis drie ruime en fraaije intrekken gelijkvloers, de eerste met 7, de tweede met 6 en de derde met 9 kamers. Deze intrekken waren ongetwijfeld verhuurd aan zulke familiën, welke niet in staat waren om een eigen huis te onderhouden, en de schaamte overwonnen hadden voor den naam van huurders of inkomelingen. In den derden intrek, dien der 9 kamers, vond men vier vrouwenlijken met gouden bellen in de ooren, gouden ringen met gegraveerde steenen aan de vingers, twee-en-dertig zilveren geldstukken en vele andere voorwerpen om haar heen. — Wij gaan nu maar niet verder, en wandelen door de »MERCURIUS-

straat" den tuin niet om, die van deze en de andere aangrenzende straten door eene steenen schutting gescheiden was. Hij is als tuin nog kenbaar aan zijne lange en breede bedden of akkers (rabatten), die men van onder de asch heeft kunnen opgraven. Ook ziet men er eenige looden pijpen, welke tot bevochtiging van den vruchtbaren bodem hebben gediend. De twee hierbij behoorende groote bronzen ketels zijn in het Museum te Napels opgenomen. Wij keeren dan terug tot den voorgevel, en staan in de »straat der baden" voor de voordeur of ingangspoort. Deze was niet wijd, maar hoog, en eenvoudig versierd met twee pilasters, waarop twee fantasie-kapiteelen. Op den linker-pilaster staan deze met roode letters geschrevene woorden:

»PANSAM ÆD.

»PARATUS ROG."

of: »PARATUS noodigt den bouwheer (*ædilis*) PANSA." Deze, natuurlijk niet door den eigenaar geschrevene woorden hebben aan het huis zelf den naam des genoodigden bezorgd, alhoewel het met even veel regt het huis van PARATUS kon heeten, en het welligt aan geen van beiden heeft behoord. De voordeuren der Romeinsche huizen waren doorgaans dubbele, in het midden sluitende en naar binnen opengaande, van eikenhout gemaakt en met paneelen bewerkt, versierd met vergulde nagelknoppen, en dikwijls voorzien met kloppers of metalen schellen, die van buiten aangetrokken werden. Zulk eene voordeur moet ook dit huis gesloten hebben, maar het vuur van den brandenden berg in de nabijheid heeft haar, zoo als alle houten deuren dezer stad, vernield. Boven de voordeur had men meestal vaste gang-ramen, zoo als bij ons, die het voorhuis verlichtten. De vloer van het nu door ons betreden voorhuis biedt ons in sierlijk mozaïk het »welkom", door ons het woord »*salve* (wees gegroet)" te laten lezen. Wij gaan door in de langwerpig vierkante binnenplaats, het *atrium*. Regts en links van dit plein bevonden zich verscheidene vertrekjes voor slaven. Achter was de familiezaal of het *tablinum*. Dit groote luchtige vertrek had wijde openingen, die, òf met toeslaande schermen, òf met neêrvallende gordijnen konden gesloten worden, en waar de archiven der familie en de meestal in was geboetseerde afbeeldingen harer voorouders bewaard werden. In de begrafenis-treinen der leden van de

familie werden deze beelden mede rondgevoerd. Links van het *tablinum* was de bibliotheek, kenbaar aan de menigte, terstond bij de eerste aanraking in stof gevallen handschriften, die er gevonden zijn, en regts eene slaapkamer. Gaan wij regt uit, en beklimmen wij twee trappen, dan bevinden wij ons in het binnenste der woning, waar iedereen op verre na niet werd toegelaten. Hier opent zich voor ons eene tweede langwerpig vierkante binnenplaats (*peristylum*), omgeven door eene zuilengalerij van 16 Ionische kolommen, 4,70 Ned. ellen hoog. Tusschen deze kolommen vindt men twee *puteals* of regenbaks-monden. In 't midden dezer plaats is een vijver van 6,40 Ned. ellen lang, 2,65 breed en ongeveer 2 diep. Op de galerij ter linkerzijde zagen drie kleine, maar met groote pracht en keurige netheid versierde kamers uit; gewis de woonvertrekken van den heer des huizes en zijne familie. Aan de andere zijden vallen ons in het oog: de grootste zaal, het *salon*, als wij zouden zeggen, voor groote partijen; verder het *triclinium* of de kleine meer gebruikte eetzaal, met vaste schuinsche tafelbanken, waarop de tafelbedden gespreid werden, en de gasten aan een weelderig *dîner* aanlagen, en, eindelijk, de groote keuken, benevens de zaal voor de slaven. Van de bovenkamers zien wij ongelukkig niets meer. Zij zijn, gelijk meest alle vertrekken van de eerste of tweede verdieping te Pompeji, geheel en al verwoest. Dat zij in het huis van PANSA prachtig zijn geweest, en bijzonder door de vrouwelijke huisgenooten bewoond waren, is veilig op te maken uit de voorwerpen, die men hier en daar op de overblijfsels der zolders gevonden heeft. Deze bestonden uit armbanden, oorbellen, colliers, halskettingen, gouden en zilveren spelden, kleine potjes voor pomade of dergelijke stof, tandborstels, scharen, kokers, in één woord: uit die duizende kleinigheden, welke bij de Ouden tot het toilet eener vrouw behoorden.

Zietdaar de woning van een rijken Pompejer der eerste klasse. Het spreekt van zelf, dat andere huizen weder andere merkwaardigheden opleveren. Maar BRETON, onze trouwe leidsman, en anderen met hem, verzekeren ons, dat dit huis zeer goed als een type van alle voorname huizen der Romeinsche Oudheid kan beschouwd worden. Wij vertrouwen dus hiermede hun, die dit Artikel met opmerkzaamheid lazen, een

tamelijk juist denkbeeld gegeven te hebben van wat zij in de meeste woningen van het oude verwoeste Pompeji kunnen vinden. Bij het afscheid nemen wenschen wij hartelijk, dat zij niet zonder genot onze bladzijden gelezen hebben, waarmede wij hun een voortreffelijk en goedkoop Fransch werk aanbevelen. Ja, wij hopen zelfs met bescheidenheid, dat wij iets bijdragen om enkelen onzer landgenooten, die in dezen gelukkiger kunnen zijn dan wij, aan te moedigen om Pompeji zelve te gaan zien. Het is toch als bij uitnemendheid de roeping van den Nederlander, wiens vaderen in de kennis der klassieke Oudheid zoo grooten en wèl verdienden roem behaalden, om deze uit de dooden verrezene stad wèl te leeren kennen. De gloeijende zonnehitte tusschen de ruïnen moge gedurende de twee, drie dagen, welke men er doorbrengt, het ligchaam schier smelten en het hoofd doen barsten, nimmer, zoo voorspelt ons BRETON in geestdrift, nimmer zullen de rijke en schoone herinneringen dier dagen uit den geest verdwijnen, en deze schatten heeft men waarlijk niet te duur voor eenige vermoeijenissen, die na weinige dagen niet eens meer gevoeld worden.

HET DAGBLAD DE TIMES.

Bijna eene eeuw lang was de *Weekly Newes* verschenen, een weekblad, welks titel voortleeft tot op onze dagen, eer men te Londen er aan dacht om een dagblad aan te leggen. Toen echter de wekelijksche tijdschriften eenmaal wèl gevestigd waren, waagden eenige ondernemende drukkers het om hunne bladen twee malen in de week te laten verschijnen, en vervolgens werd het betrekkelijk spoedig drie malen in de week. Aldus kwamen in 't begin der vorige eeuw verscheidene periodieke bladen uit, telkens des Dingsdags, Donderdags en Zaturdags morgens. Onder de meest verspreide journalen van dezen aard was er een, getiteld: *De Nieuwe Staat van Europa. Getrouw verslag der openbare aangelegenheden en der letteren.* Het bestond uit twee bladzijden van grof en grijs papier, verre beneden dat der gemeenste Amerikaansche dagbladen van onzen tijd, en bevatte bijna even zoo veel te lezen als eene kolom van den *Times* in 1855. Het eerste nommer van de *Daily Courant*, een dagelijksch tijdschrift, verscheen den 11den Maart

1702, drie dagen na de troonsbeklimming van Koningin ANNA. De »auteur" (zoo noemt hij zich-zelven) drukt zich daarover in zijn prospectus aldus uit:

»Door de opgave der vreemde bladen, welke van tijd tot tijd in deze Courant zullen worden aangehaald, zal men zien, dat de auteur zorg heeft gedragen om zich op de hoogte te houden van het nieuws, wat in alle landen door den druk bekend wordt. Om overigens te bewijzen, dat zijne citaten op geenerlei wijze zijn vervalscht, noch dat hij onder het voorwendsel van particuliere correspondentie iets toevoegt aan de medegedeelde feiten, zal hij aan het hoofd van elk artikel het vreemde dagblad noemen, waaruit het artikel getrokken is, opdat het publiek wete uit welk land eene nieuwstijding komt, en zelf in staat zij te beoordeelen, welk eene mate van geloof men er aan moet hechten, de omstandigheden in aanmerking genomen. Hij zal zich onthouden van elke uitlegging, en zich bepalen tot het zuiver en eenvoudig opgeven der feiten, den lezer de zorg overlatende om zelf ze uit te leggen."

Deze beginselen in het vak der dagbladen-journalistiek komen volmaakt overeen met de denkbeelden van den Heer COBDEN, die alle journalisten, zonder uitzondering, beschouwt als weetnieten of lieden geheel zonder geweten, en die bij gevolg alle discussie over openlijke woorden en daden in de dagbladen gaarne deed ophouden. Feiten, niets dan feiten, ziedaar, volgens hem, het eenige, wat de nieuws-bladen aan het publiek moesten geven. Het overige behoort tot den werkkring van de Parlements-leden, op wier voorregten en vrijheden hij meent dat de pers reeds al te veel inbreuk heeft gemaakt.

»Dit blad," zoo voegt de uitgever der *Daily Courant* er bij, »zal alle dagen verschijnen, en dus alle gewigtige nieuwstijdingen kunnen mededeelen, die elke koerier medebrengt. Zijn omvang zal niet grooter zijn dan de helft der andere bladen. Men zal derhalve aan het publiek ten minste de helft besparen dier insolentiën, welke de gewone tijdschriften opdisschen."

Dit eerste nommer van de *Daily Courant* bevat buiten den prospectus, maar negen artikels, waarvan vijf getrokken uit de *Haarlemmer Courant*, drie uit de *Gazette de France* en een uit de *Amsterdamsche Courant*. Het grootste gedeelte hiervan heeft betrekking op den Spaanschen Successie-oorlog. Na ge-

durende eenige weken naauwgezet den regel te hebben volgehouden van niets te geven dan nieuwstijdingen, en wel uitsluitend vreemde nieuwstijdingen, begint de *Daily Courant* eenige flaauwe voorteekenen van vooruitgang te laten zien. Het nommer van 22 April behelst twee bladzijden van tijdingen en annonces, en onder deze laatste bevat het dit staaltje van binnenlandsch nieuws, hoewel maar als een »hooren zeggen": »Londen, 22 April. Men verzekert, dat de Marquis van NORMANBY is benoemd tot Lord van 't geheime zegel." Deze ingevoerde verandering in het oorspronkelijke plan van het journaal was het gevolg eener verandering van eigenaar. De *Daily Courant* was overgegaan in handen van SAMUËL BUCKLEY, een verstandig, praktisch mensch, en die de onmisbare vereischten in zich vereenigd schijnt te hebben om een volks-blad op te rigten of uit te geven. Over 't algemeen zal men bevinden, dat de opgang, dien een tijdschrift of periodiek blad maakt, voornamelijk dank te weten is aan de scherpzinnigheid en de wèl berekende persoonlijkheid van hem, die gedurende vele jaren met de directie is belast geweest. De geschiedenis van Londen en de provinciën levert daarvan talrijke voorbeelden. Zoo oefende de *Morning Chronicle*, onder de directie der H.H. PERRY en BLACK, hoewel zij op verre na zoo veel niet gelezen werd, als sommige harer concurrenten, gedurende de eerste 25 jaren dezer eeuw, op het liberale gedeelte van Europa eenen invloed, als nooit eenig periodiek geschrift had gehad. Later heeft de *Spectator*, gedurende meer dan het vierde eener eeuw geredigeerd door dezelfde hand, bewezen hoe groot soms de magt kan zijn van éóne enkele pen. Onder de journalen uit de provincie zijn de *Leeds Mercury*, onder directie van wijlen den Heer BAINES, de *Scotsman*, onder den Heer MAC-CULLOCH en later den Heer MACLAREN, de *Manchester Guardian*, opgerigt door den Heer TAYLOR, haren verbazenden invloed, dien zij in Schotland en de Engelsche fabrijk-districten oefenen, hoofdzakelijk verschuldigd aan het talent harer schrijvers.

In zijnen ijver om het publiek de belangrijkste dagelijksche nieuwstijdingen te verschaffen, vergat BUCKLEY wel eens de gezindheid en de neigingen van het hof of der regering. Wij vinden in de processen-verbaal van het Huis der Gemeenten eene klagt tegen den uitgever der *Daily Courant* (7 April 1712), omdat ij gewaagd had de Memorie der Staten-Generaal te drukken,

een zeer ernstig stuk, daar de publieke opinie sterk aan het gisten was, ten gevolge der discussiën over de onderhandelingen, die geleid hebben tot den Utrechtschen vrede. De openbaarmaking van dit document werd verklaard als eene aanranding der regten en privilegiën van het Huis, en de politie ontving last om SAMUËL BUCKLEY te arresteren. Intusschen schijnt hem geene boete te zijn opgelegd of eenige last aangedaan. Het Huis bepaalde zich tot het aannemen van eenige besluiten tegen de uitspattingen der pers, en men sprak veel van de noodzakelijkheid »om een geneesmiddel te hebben opwegende tegen het kwaad", maar — gelijk SWIFT in zijne Geschiedenis der vier laatste jaren van Koningin ANNA opmerkt, terwijl hij dit feit mededeelt — men heeft tot dus ver altijd een hevigen tegenstand geboden aan de pogingen om de drukpers-vrijheid te beteugelen; hetzij men vreesde te veel of te weinig te doen, hetzij, dat elke partij gedacht heeft aan de voordeelen, welke dezelfde pers haar verschaffen kon om hare magt te hernemen of te behouden, en alzoo in de diensten, die de pers bewees, een tegenwigt erkende tegen hare nadeelen.

Een veel trouweloozer slag werd in deze Parlementszitting aan de drukpers-vrijheid toegebragt door het aannemen van het zegelregt van een halven penny over elk half blad druks en kleiner, en van het regt van een shilling voor elke annonce. Een groot aantal der weekbladen werd door dezen maatregel gedood, en wie hem overleefden, vielen onder de min of meer volstrekte afhankelijkheid van het Gouvernement. In eene aanteekening van het jaar 1724, waarin de politieke kleur van elk blad naauwkeurig wordt opgegeven, hooren wij BUCKLEY, den waardigen drukker van de *Gazette*, als wèl gezind jegens Koning GEORGE I noemen. Er is geene spraak meer van de *Daily Courant*, die eindigde met in andere handen te geraken, en toen verbazend snel hare positie verloor, die zij had ingenomen. Hare annonces — en de annonces zijn het onfeilbaarste teeken van den voorspoed eens dagblads — krompen in tot drie of vier, terwijl zij vroeger geheele bladzijden gevuld hadden. In dezen uitersten nood schijnt de *Daily Courant* zich verkocht te hebben aan het toenmalig ministerie. Dit althans kan men opmaken uit eene passage van het Rapport der geheime commissie, die belast was met het onderzoek van het gedrag des Graven van OXFORD, en ons

berigt, dat van den 10[den] Februarij 1731 tot den 10[den] Februarij 1741 voor niet minder dan 50,077 £ 18 sh. betaald is aan de schrijvers en drukkers van journalen, als: de *Free Briton*, *Daily Courant*, *Gazetteer* en andere politieke bladen (*). Men specificeert de som niet, welke de *Daily Courant* ontvangen had, maar wij moeten onderstellen, dat zij onvoldoende was, naardien het dagblad in 1735 zamensmolt met de *Daily Gazetteer*.

Alle hedendaagsche morgenbladen, behalve alleen het *Daily News*, dateren van de laatste helft der achttiende eeuw. De *Morning Chronicle* werd gesticht in 1769 door W. WOODFALL, als een orgaan der Whig-partij. Beurtelings uitgever, berigtgever en drukker van het nieuwe dagblad, dat een zoo hoogen rang in de jaarboeken van het journalisme zou innemen, was WOODFALL begaafd met een buitengewoon geheugen, een vermogen, 't welk hem in staat stelde om de parlementaire debatten bijna even naauwkeurig als volledig in zijn blad te herhalen. Men verwart hem dikwijls met zijn broeder H. S. WOODFALL, evenzeer bekend als de drukker van den *Public Advertiser*, waarin de befaamde »Brieven van JUNIUS" verschenen. WOODFALL werd in de directie van de *Morning Chronicle* opgevolgd door JAMES PERRY, dien wij boven genoemd hebben. De *Morning Post* bestaat sedert 1772, maar behoudens de omstandigheid, dat hij onder zijne medearbeiders telde COLERIDGE, CHARLES LAMB en vele andere uitstekende schrijvers, biedt de geschiedenis van dit periodieke werk, gedurende de 80 jaren zijns levens, niets van uitkomend gewigt aan. De jaarboeken van den *Morning Herald* zijn eveneens van belang ontbloot. Dit journaal werd opgerigt in 1780 door den Eerw. CH. BATES, van wien men wel zeggen kan, dat hij behoorde tot de *strijdende* kerk, want hij was altijd met iemand in twist. Zijn geestelijk karakter belette hem niet om als hoofdpersoon in twee duëllen eene rol te spelen; maar te midden van al zijn getwist schijnt hij toch zijne stoffelijke belangen niet vergeten te hebben, want, naar men zegt, eindigde hij met den *Herald* over te doen voor eene belangrijke som.

De Times, begonnen door JOHN WALTER, den grootvader des

(*) Van 1707 tot 1717 bedroeg het hoofdstuk der geheime uitgaven 277,444 £. Gedurende de 10 jaren van het ministerie WALPOLE klom het tot 1,447,786 £.

tegenwoordigen eigenaars, ontstond later dan de drie zoo juist door ons genoemde periodieke bladen. Zijn eerste nommer verscheen den 1sten Januarij 1788, ruim een jaar na het begin der Fransche revolutie, en was slechts eene voortzetting van het *Daily Universal Register*, dat WALTER eenige jaren te voren ondernomen had. Ongelukkig zijn de jaargangen der journalen van dezen tijd, welke het *British Museum* bevat, zeer oncompleet, en het eenige nommer van den *Times*, dat men in de Deelen van 1789 aantreft, is dat van den 7den Mei. Dit nommer heeft vier bladzijden, waarvan de eerste en de laatste vervuld zijn met advertentiën van koop en verkoop, de beide middelste met nieuwstijdingen, correspondentie, handelsberigten, enz. De eerste dezer twee bladzijden geeft een sommier verslag der parlementaire debatten van den vorigen avond. Hierop volgt een artikel van 15 regels, waarin men leest: »dat de wijzigingen in het kabinet, waarvan reeds geruimen tijd sprake was, voor dit oogenblik zijn uitgesteld". Dan heeft men de nieuwstijdingen, buiten- en binnenlandsche, die niets belangrijks opleveren, behalve de volgende paragraaf, waaraan de gebeurtenissen der laatste jaren een eigenaardig gewigt hebben gegeven:

> »Men rust te Sebastopol eene Russische vloot uit, bestaande uit 7 linieschepen, 22 fregatten van 28 tot 44 stukken, en eene menigte schepen van lageren rang."

En het volgende; »OPROEPING. Een vraagstuk van hoog gewigt, voorgesteld door eene vereeniging van kooplieden, moet *dezen avond* in de koetsiers-zaal, *Foster-Lane*, worden besproken. Dit vraagstuk, welks behandeling ten doel heeft de publieke meening te leeren kennen ten opzigte der afschaffing van den slavenhandel, wordt voorgesteld in deze woorden: »Zal de afschaffing van den slavenhandel geene vernederende concessie zijn aan valsche begrippen van menschelijkheid (*humanity*), en zal ze geen groot nadeel toebrengen aan de belangen van Engeland?" Het onderwerp is zoo gewigtig uit het oogpunt van nationale eer en van de belangen des koophandels beschouwd, dat men op de tegenwoordigheid en de deelneming aan de discussie rekent van verscheidene kerkelijken en andere beroemde personen, die voor en tegen den slavenhandel geschreven hebben."

In de eerste 12 tot 15 jaren van zijn bestaan schijnt de

Times geen grooten naam gemaakt te hebben. JOHN WALTER, de eerste van dezen naam, was eene verstandig, ondernemend, werkzaam mensch, en bezat, in één woord, de noodzakelijke eigenschappen om een blad op te rigten, 't welk bestemd was om een zoo grooten invloed te oefenen niet alleen op de aangelegenheden van zijn vaderland, maar op die van de geheele beschaafde wereld. Zijne gemotiveerde oordeelvellingen over de handelwijze der uitstekendste en hoogst geplaatste personen in Engeland stelden hem meer dan eens bloot aan de gestrengheid der wet wegens laster in publieke geschriften, en bij gevolg werd hij verscheidene malen gevangen gezet. Maar men moet alleen beginnen te rekenen van het tijdstip af, waarop hij aan zijn zoon de uitsluitende directie van het blad overdroeg, dat *De Times* die stoute en onafhankelijke vlugt nam, welke het blad sedert altijd bewaard heeft.

De Times was op zekeren tijd beschuldigd, dat hij aan de Regering verkocht was. Deze beschuldiging had echter geen grond, dan alleen, dat hij toen de maatregelen der Regering ondersteunde. Zij werd met groote verontwaardiging afgewezen door JOHN WALTER II. Hij toonde aan, dat, mogt hij inderdaad zijne ondersteuning gegeven hebben aan het bestuur van Lord SIDMOUTH, eene buitendien geheel belangelooze ondersteuning, hij dit gedaan had, omdat dit bestuur hem voorkwam geheel overeen te stemmen met de ware belangen des lands; maar dat hij, niet wetende of het altijd zoo blijven zou, zich niet had willen verbinden voor de toekomst, en voor eenige gunst of te gemoetkoming van het ministerie zijn regt af te staan van die regeringsdaden te laken, welke hem slecht voorkwamen. Het ministerie SIDMOUTH werd vervolgens ontbonden in 1804, en de portefeuille van Marine ging over in de handen van Lord MELVILLE, wiens handelwijze welhaast eene *enquête* veroorzaakte, waardoor schandelijke daadzaken aan het licht kwamen. De Heer WALTER, wiens vader toen de drukker was der *douanes*, een post, dien hij reeds 18 jaren bekleedde, tastte niettemin de geteekende misbruiken aan, die buitendien eene algemeene afkeuring gevonden hadden. De uitkomst was zoo als hij verwachten moest van den hardnekkigen en hatelijken geest zijner tegenstanders. De gunst der *douanes* werd plotseling aan zijne familie ontnomen, hoewel zij haar bezat in gevolge

een contract, en de officiële bekendmakingen werden niet meer in het journaal geplaatst.

Deze handelwijze was even eervol voor den Heer WALTER als schandelijk voor het ministerie. Later betuigde het Kabinet van Lord GRANVILLE zijn verlangen om het onregt tegen de eigenaars van den *Times* begaan, te herstellen, en zij werden uitgenoodigd om een staat op te maken van de verliezen, die hun veroorzaakt waren door het onttrekken van de gunst der *douanes*. Na eenige woordenwisselingen en onderhandelingen stelde men aan den Heer WALTER voor, een adres in te dienen bij de thesaurie. Maar hij, oordeelende, dat zulk eene eenvoudige vergoeding van veroorzaakte schade zou kunnen worden aangemerkt als eene gunst, welke hun die ze bewezen, zekeren invloed moesten geven op de staatkunde van het blad, weigerde alle dergelijke stappen. Hij deed meer; want vernomen hebbende, dat eene soortgelijke petitie zonder zijne medewerking zou worden ingediend, schreef hij aan de Heeren, die de zaak konden beslissen, dat hij niet het minste deel had aan een verzoek, dat zijns inziens een aanslag was tegen de onafhankelijkheid van het journaal. De gunst der *douanes* werd, zoo als men begrijpen kan, nimmer weder aan de familie WALTER geschonken.

Zoo veel aanmatiging van een eenvoudig journalist was onverdragelijk, en de Regering wendde, om de *Times* te schaden, alle pogingen aan, dat de berigten van het oorlogstooneel niet bij tijds het bureau van het dagblad konden bereiken. De agenten van het Gouvernement hadden in last om in de havens van aankomst de dépêches op te vangen, welke uit het vasteland aan het adres van den *Times* moesten bezorgd worden, terwijl men die liet passeren, welke bestemd waren voor de ministeriële bladen. Een ambtenaar, te Gravesend gestationneerd, vroeg aan alle kapiteins van buitenlandsche schepen, of zij ook journalen voor den *Times* hadden; en zoo ja, dan werden zij in beslag genomen. Na tallooze reclames tot den Minister van Binnenlandsche zaken omtrent deze handelwijze gerigt te hebben, ontving de Heer WALTER eindelijk een wenk, dat hij zijne journalen konde terug erlangen, als een bewijs van »gunst". Zulk eene toestemming, die duidelijk genoeg de voorwaarde stelde van wederkeerige »gunst", door den uitgever van den *Times* aan de Regering te bewijzen, namelijk

zekere wijzigingen in den geest zijner redactie, werd met vastheid verworpen. Mijnheer WALTER verkoos verre weg, zich de ongemakken te getroosten, die gedurende eenigen tijd uit het verlies of de vertraging zijner dépêches voortkwamen, dan iets in het minste van zijne onafhankelijkheid prijs te geven.

Ware de *Times* het orgaan geweest eener partij, dan zouden deze *manoeuvres* van het Gouvernement om zijne medewerking te verkrijgen, hetzij door omkooping, hetzij door geweld, niet nagelaten hebben van alle echo's der pers te doen weergalmen. Maar het groote doel, dat JOHN WALTER II blijkbaar nooit uit het oog verloren heeft, gedurende zijne geheele loopbaan als directeur van een politiek blad, was juist om zich boven alle partijen te stellen. Deze gedragslijn heeft hem van de eene en de andere zijde blootgesteld aan even lompe als onbillijke aanvallen; maar het is wel aan geen twijfel onderhevig, dat juist deze beredeneerde ingetogenheid even zoo wel als de talentvolle redactie aan het blad zijne hooge plaats hebben verschaft, die het heeft weten in te nemen en nog inneemt.

Tegen het einde van den oorlog en langen tijd daarna was het mode bij de liberale partij, den *Times* te schelden en uit te krijten, ja, zijne eigenaars voor te stellen als speculanten, die geen anderen beweeggrond hadden dan het eigenbelang, geen ander doel, dan zoo veel geld mogelijk te winnen. Nog heden is er geen gebrek aan lieden, die niet ophouden te herhalen, dat de *Times* een beginselloos blad is, altijd gereed om van opinie te wisselen, en zich aan de overwinnende partij aan te sluiten. In deze verwijten straalt, naar wij meenen, veel meer persoonlijke hartstogt en partijzucht door, dan waarheidsliefde, en bovenal eerbiediging van eens anders zelfstandigheid. Men herinnert zich nog het algemeen alarmgelui, dat zich tegen den *Times* hooren liet, toen hij, na de aanneming der *Reform-bill*, welke hij met al zijn invloed had ondersteund, eene even energieke ondersteuning bood aan de ministeriën van Sir ROBERT PEEL en den Hertog VAN WELLINGTON. Verplaatst men zich met een afgekoelden geest in dien tijd, toen zoo veel hatelijke hartstogten aan 't koken waren, toen al wie durfde worstelen tegen den volksstroom, oogenblikkelijk met den banvloek geslagen werd, als de vijand van het menschdom, dan kan men zich niet weêrhouden, wel verre van den *Times* zijne inconsequentie te verwijten, de onverschrokken energie te be-

wonderen, met welke hij de nieuwe plaats wist te handhaven, waarop hij zich gemeend had te moeten stellen, na de gevaren erkend te hebben, waarmede de Staat bedreigd werd ten gevolge der coalitie der Whigs met de radikalen. Er was geen liberaal blad in Engeland, geene vereeniging der Whigs of der radikalen, waarin de *Times* niet als een renegaat werd behandeld, en beschuldigd van zich aan den vijand verkocht te hebben. Zelfs werden eenige zijner nommers publiek verbrand. En deze beschuldigingen bepaalden zich niet alleen bij los gezegde algemeenheden. Men verzekerde, dat de Heer BARNES, de hoofdredacteur, belangrijke sommen ontvangen had van LODEWIJK FILIPS, van MEHEMET-ALI, en andere vreemde heerschers. Iemand verklaarde in het bureau van den *Times* eene kwitantie gezien te hebben, groot 5000 £, zijnde deze som betaald door LODEWIJK FILIPS tot loon der diensten, hem door het dagblad bewezen. Toen eindelijk de Heer STANLEY in eene rede tot zijne kiezers verklaarde: »dat de *Times* de pers ontëerd had door zijn invloed te prostituëren", nam deze, die tot dus ver veel meer matiging en waardigheid in acht genomen had, dan zijne tegenstanders, den handschoen op, en eischte van den Heer STANLEY »nog eens te durven zeggen, dat dit journaal ooit, regtstreeks of langs omwegen, voor de waarde van een *farthing* ontvangen had, als belooning of wat men het noemen mogt, voor zijne politieke handelwijze of meeningen, die hij had doen hooren sedert hij ophield de Whigs bijzonder te begunstigen." De eisch werd niet aangenomen. Maar de laster was al te voordeelig voor de oppositie, dan dat zij zelfs zonder bewijzen daarmeê kon ophouden, en de *Times* bleef gedurende vele jaren het mikpunt der openbare aanmerkingen en veroordeelingen, als een gemeene apostaat (afvallige). En toch hebben wij onder onze oogen cijfers, die bewijzen, hoe veel deze worsteling van den *Times* tegen de opinie kosten moest. In de 10 jaren 1821—1831 was zijn aftrek vermeerderd vijftig percent. Na de aanneming van de *Reform-bill* verminderde deze ontzaggelijk, en daalde zelfs gedurende eenigen tijd, naar men zegt, beneden dien van den *Morning Chronicle*. Van 1833 tot 1835 waren de drie meest verspreide Londensche journalen de *Times*, de *Morning Herald* en de *Morning Chronicle;* en zie hier het getal zegels, door elk dezer drie genomen

	Times.	*Morning Herald.*	*Morning Chronicle.*
1833.	3,671,400.	2,602,000.	1,568,392.
1835.	2,744,994.	2,249,000.	1,958,500.

Het staat wel vast, dat indien de eigenaars van den *Times* niets dan hun eigenbelang op het oog hadden gehad, gelijk men hun verwijt dat zij altijd gedaan hebben, zij niet zoo lang blind geweest zouden zijn voor de schadelijke gevolgen van de gedragslijn, die zij hadden gekozen. Raadplegen wij eene tabel van de advertentie-regten, die in dezelfde jaren door dezelfde journalen betaald zijn, dan ontdekken wij geene minder beteekenende resultaten:

	Times.	*Morning Herald.*	*Morning Chronicle.*
1833.	12,555 £.	6,916 £.	2,389 £.
1835.	7,946 —	4,704 —	3,100 —

De vermindering van het cijfer der regten, welke de *Times* in deze twee jaren moest betalen, bedroeg niet minder, dan 20,000 £ per jaar wat betreft de zuivere opbrengst van dezen eenen tak van exploitatie des dagblads, zonder nog het verlies in het cijfer der verkochte nommers te rekenen, een verlies dat zeer groot moet geweest zijn, omdat de winst op elk exemplaar toen veel grooter was, dan nu.

In dien tijd was een diepe haat tegen O'CONNELL een der karakteristieke trekken der polemiek van den *Times*, wiens artikelen, gesteld door den krachtigen medewerker, Kapitein ED. STERLING, zich kenmerkten door gespierdheid van stijl en logische kracht. O'CONNELL spaarde hem, als men ligt denken kan, de venijnigste verwijten niet. Maar behalve die smaadredenen, welke van beide zijden in milden overvloed werden uitgestort, zal men niet kunnen ontkennen, dat de *Times*, wanneer hij de O'Connellistische rigting van het Ministerie MELBOURNE aantast, in 't algemeen gelijk heeft. En dat was in de oogen van alle hevige liberalen eene onvergefelijke zonde. De *Times* werd de onverzoenlijkste vijand verklaard van het gemartelde Ierland, alleen omdat hij het gevaarlijke goochelspel van O'CONNELL ontmaskerd had, en de niet minder gevaarlijke zwakheden ontdekt van een kabinet, 't welk deze Iersche partij genoodzaakt was te vleijen, omdat zijn bestaan afhing van hare ondersteuning.

Deze worsteling van den *Times* tegen de openbare meening duurde nog verscheidene jaren. Zelfs in 1838 bleven zijne geldelijke belangen lijden onder den tegenstand tegen het volksvoor-

oordeel, en zijn aftrek was stationair, terwijl die van den *Morning Chronicle*, welke de Whigs ondersteunde, zich snel uitbreidde. Wij zullen, om den lezer daarvan te overtuigen, de cijfers van de genomen stempels der beide dagbladen in 1837 en 1838 opgeven:

	Times.	*Morning Chronicle.*
1837.	3,065,000.	1,940,000.
1838.	3,065,000.	2,750,000.

Doch welhaast moest er eene reactie ontstaan ten voordeele van den *Times*. De zwakheid van het Whig-ministerie werd van jaar tot jaar meer in 't oog vallend, en eindelijk begon de volharding van het groote dagblad vruchten te dragen. In den loop van 1839 klom zijn debiet van 3,065,000 exemplaren tot 4,300,000, terwijl dat van den *Morning Chronicle* van 2,750,000 viel op 2,028,000. Negen jaren later, in 1848, had de *Times* het cijfer bereikt van 11,300,000, hetgeen hij later nog ver is te boven gegaan, gelijk men zien kan uit de zegels, die door de verschillende dagbladen genomen zijn in de eerste zes maanden van 1855:

Times.	9,175,788.	*Morning Chronicle*.	401,500.
Morning Advertiser.	1,034,618.	*Globe*.	540,000.
Daily News. . . .	825,000.	*Sun*.	378,000.
Morning Herald. .	554,000.	*Standard*.	202,000.
Morning Post. . .	465,000.		

In plaats van iets meer dan een vierde der geheele bedrijvigheid van de Londensche dagbladpers in te nemen, zoo als het was eenige jaren na de aanneming van de *Reform-bill*, maakt de *Times* zich heden wel van drie vierde meester. Van 2,745,000 exemplaren, die hij verkocht in 1835, is hij geklommen tot 18,350,000 in 1855, eene vermeerdering van 600 percent. Een groot deel van dezen aanwas is ontstaan ten koste van andere dagbladen, want de totale verkoop der Londensche journalen is niet vermeerderd in evenredigheid van den totalen afzet der Engelsche journalen. Sedert dertig jaren is de geheele verkoop der Londensche dagbladen niet veel boven de 60 percent vermeerderd, terwijl de aanwas van het algemeene verbruik der periodieke schriften in Engeland niet beneden de 300 percent bleef. Toen Lord JOHN RUSSELL in 1822 zijne motie deed ter parlementaire hervorming, noemde hij, als een argument ter gunste der uitbreiding van het kiesregt, den aanwas van den verkoop der journalen. Hun jaarlijksche omloop in Groot-

Brittanje was, volgens hem, niet beneden de 23,600,000 exemplaren, of ruim het dubbel van vóór 30 jaren. Van dit getal verkochten de Londensche dagbladen niet minder dan 14 millioen, of ongeveer 60 percent. Thans evenwel levert de Londensche dagbladpers, niettegenstaande het weêrgaloos vermeerderde debiet van den *Times*, maar 25 percent van het geheele jaarlijksche verbruik van journalen in het vereenigd Koningrijk. Dit verschil ontstaat vooral uit de snellere ontwikkeling, welke de weekbladen der hoofdstad en der provinciën verkregen hebben, bijzonder de laatste, een belangrijk feit uit een politiek oogpunt, omdat zij de neiging bewijst tot *decentralisatie*, welke den Angelsaksischen volksaard eigen is.

Toen de Heer MORRIS, *gérant* van den *Times*, ondervraagd werd door de Commissie, belast met het vraagstuk van de stempeling der journalen, vroeg men hem onder anderen, waaraan hij de voorkeur toeschreef, die aan den *Times* boven de andere dagbladen toegekend werd, zelfs door werklieden, antwoordde hij: »De andere dagbladen zijn misschien even goed gesteld, maar zij bezitten niet in die mate als de *Times* »het oor van de markt"; de naam van den *Times* heeft reeds eene tooverkracht, waardoor men hem verkiest boven de *Chronicle* en andere dagbladen, die welligt even goed zijn." Wij gelooven echter, dat de groote opgang van den *Times* aan twee andere hoofdoorzaken is toe te schrijven. De eerste is voorzeker de naauwgezette zorg, met welke de eigenaars het beginsel van den Heer WALTER hebben gehandhaafd, om zich namelijk vrij te houden van alle overheersching der partijen, en aldus in alle gevallen en alle omstandigheden eene algeheele vrijheid van handelen te bewaren. De tweede is, dat de *Times*, buiten zijn politiek karakter, zich meer dan eenig ander blad met de grieven en het lijden bemoeit van die volksklasse, welke, zonder vertegenwoordiging als zij is, geen ander middel heeft om hare behoeften te doen kennen. De *Times* is eene tribune, geopend voor iedereen, zelfs voor den laagsten persoon, en daarin ligt ook gewis een der geheimen van zijne volksgunst.

Maar een feit, dat nog krachtiger heeft bijgedragen tot den voorspoed van den *Times*, is de langzame verplaatsing der partijen sedert de komst van Sir ROBERT PEEL tot het hoogste bewind in 1841. Deze verplaatsing of omzetting deed natuurlijk den invloed dier journalen verminderen, welke de belangen

der verschillende partijen in 't bijzonder dienden. De *Standard*, een ultra-Tory-blad, is langzamerhand van een debiet van anderhalf millioen exemplaren in 1835 gezonken tot 404,000 in 1855. De *Morning Chronicle*, die na langen tijd al te getrouw de Whigs gediend te hebben gedurende eene halve eeuw, zich tot orgaan van de Peelistische doctrinairen had opgeworpen, en tot op een zeer versch tijdstip hunne zaak met zeer veel talent verdedigd had, viel eveneens van 2,750,000 exemplaren in 1838 op 803,000 in 1855. Van den anderen kant neemt de *Daily News*, even onafhankelijk, doch iets meer ridderlijk van geest dan de *Times*, een rang in op de lijst ver boven de andere journalen, den *Advertiser* alleen uitgezonderd, het begunstigd eigendom der koffijhuishouders.

Mogelijk is de reactie, die zich ter gunste van den *Times* heeft geopenbaard, buiten evenredigheid met de vervolging, die hij in een vroeger tijdvak moest ondervinden. In zoodanig geval gaat het publiek als van zelf van het eene uiterste over tot het andere; maar bij alle regt, dat men aan deze opmerking laat wedervaren, moet men toch ook niet miskennen, dat dit groote Europesche dagblad zich allezins verdienstelijk heeft gemaakt jegens de beschaving, wier zaak het verdedigd heeft tegen haren doodelijksten vijand (*). Zoo lang er nog eene kans bestond om den oorlog te vermijden, zoo lang men nog onderhandelde, zoo lang ondersteunde de *Times* Lord ABERDEEN, in spijt aller hartstogtelijke aanvallen, waarvan hij het doel was. Hij wees op alle bezwaren van den oorlog, en vergat niets om het Engelsche volk te doen begrijpen, dat men wel nadenken moest, vóór men zich waagde in zulk een worstelperk. Maar toen eenmaal de zaak uitgemaakt was, en de oorlog verklaard, schonk de *Times*, zonder aarzeling of laauwheid, al de kracht van zijnen invloed aan die staatsmannen, welke ten stelligste beraden waren om den oorlog met kracht te voeren, en zijne houding besliste de uittreding der vredelievende fractie uit het kabinet.

De vijanden van den *Times* beklagen zich, dat hij eigenlijk het land regeert. Beter gezegd, is hij het orgaan der publieke opinie, die het kabinet beheerscht. Mogten er zijn, die de

(*) Dit werd geschreven in 1855. Die „doodelijkste vijand" der beschaving is dus geen ander, dan Keizer NICOLAAS. VERT.

politiek van het tegenwoordig ministerie wenschten te wijzigen, zij deden wèl hunne magt te toetsen aan de publieke opinie. Wij voor ons gevoelen ons niet vernederd door eene autokratie, die steunt op gezond verstand en vaderlandsliefde. Meer betreuren wij die zwakke zijde, welke men in hem niet miskennen kan, dat hij het afgetrokken regt en de grondbeginselen der regtvaardigheid wel eens vergeet, om zich vast te houden aan de belangen van het oogenbiik, het voordeel der omstandigheden. Wij begrijpen ten volle, dat hetzelfde dagblad zeer moeijelijk het geldelijk voordeel en eene zedelijkheid, die zich boven de uitkomsten verheft, kan verbinden, maar de *Times*, met zijn debiet van 18 millioenen exemplaren in het jaar, moest toch in staat zijn alle bijoogmerken te laten varen, moest de kampvechter zijn van het regt tegen het feit, en moest ophouden met te wezen de spiegel en de echo der publieke opinie om haar te dienen tot gids en tot fakkel.

(*Westminster Review.*)

TWEE OORVEGEN, DIE AANKWAMEN.

NAAR HET HOOGDUITSCH VAN W. O. VON HORN.

DOOR URSUS.

Hoewel men, waarde lezer! voor de, in den titel genoemde dingen, naar landsgebruik, verschillende namen heeft, blijft toch de zaak tamelijk dezelfde, en wordt zij geen haarbreed begeerlijker.

Voor zoo veel ik weet, komen de verschillende namen van de plaats waar de zaak wordt toegebragt, of waar ze met een eigenaardigen flap neêrdaalt.

Wanneer, namelijk, de vlakke hand van een mensch in snelle beweging tegen het oor van zijn buurman aankomt, dan noemt men dit: eene oorveeg; komt ze in onaangename aanraking met den mond, dan heet het: een muilpeer; komt de slag op den neus, die daar zoo eigenwijs vooruitsteekt, dan heet het: een knip voor den neus.

Dit weet ik, dat de naam niets ter zake doet, en dat iedereen gaarne quitantie wil geven, eer hij de som ontvangen heeft. Ik geloof zeker, dat wij ze allen uit meerdere of mindere ervaring wel kennen, en bij rijp overleg niet genegen zijn de

ontvangene als verloren te rekenen. Eerder geloof ik dit van dezulken die wij door eene gepaste zijdelingsche wending ontkomen zijn, en er zijn knapen, die het in deze soort van wenden tot eene ongeloofelijke hoogte gebragt hebben.

Ik ken er een, die het óók probeerde, maar toen hij bemerkte, dat men er een onaangenaam voorbeeld van vermenigvuldiging van maakte, zoodat er uit één, zes werden, liet hij het blijven.

Maar even als eene bittere artsenij dikwijls zeer heilzaam voor de maag werkt, zoo zijn ook de oorvegen, en andere dingen van die soort, uiterst heilzaam, en verhelderen vaak het oog, hoewel zij het eerst verduisterden.

Van deze meening waren ook drie goede vrienden, die elkander na eene lange scheiding weder ontmoetten.

Zij spraken van de neus- en waanwijsheid, de onbeduidendheid en onbeschaamdheid van de lieve jeugd in den tegenwoordigen tijd, die den ouderdom naar welgevallen afsnaauwt, en het edele, Gode gevallige *gehoorzamen* geheel verleerd schijnt te hebben, en al meer en meer praats heeft, zonder boven het jonge volkje van vroeger jaren zoo veel vooruit te hebben.

Ja, zeide er een, dat ligt alles aan de tucht. Hoe zelden hooren de kinderen het gebod Gods: »Gij zult den ouderdom eeren, en een grijs hoofd eerbiedigen". Uit loutere menschlievendheid, die tegenwoordig wonderen meent te kunnen doen, geeft men het kleine goedje geene oorvegen, muilperen, noch knippen voor den neus meer. Goede woorden? Ja, dat begrijpt ge, daar bekommeren zij zich geen oogenblik om. Ik geloof, integendeel, dat veel gepraat en gebabbel in de opvoeding der kinderen niet deugt, evenmin als in den groothandel. Met al dat gebabbel en die goede woorden haalt men geen kat uit de broodkast, hoe veel minder ééne ondeugd uit de ziel van een stouten bengel. Dan praten ze van eergevoel, net als of dat heel iets nieuws is, en eerst in dezen tijd in de wereld is gekomen.

En dat eergevoel moet alles in orde brengen.

Ik vraag u, of wij, oude lieden, dan eerloos zijn geworden, omdat vader, moeder en meester ons van tijd tot tijd een muilpeertje schilden, zoodat wij meenden dat wij in December de nachtegalen hoorden zingen, en het feest met alle klokken werd ingeluid.

Het zijn niets dan lamme, onpraktische en averegtsche voorstellingen. Ik zeg maar: wie de knapen als menschen behandelt, moet ook afwachten, door hen als kinderen behandeld te worden.

In plaats dat een korte, krachtige magtspreuk met vijf vingers het proces beslist, zegt zulk een model-papa: »Sta mij toe, teêrgeliefde zoon! dat ik u doe opmerken dat gij een schavuit, een schoft, een ezel zijt, of iets dergelijks!" Gekheid! Een krachtige oorveeg is méér waard. Die doet verbazend spoedig begrijpen en opmerken, wat men wil, en waarlijk, ook voor het volgende leven zijn zij niet misplaatst.

Hoe dikwijls hebben mij in 1848 en 1849, als ik zoo van vrijheid hoorde spreken, de handen gejeukt. Dat zoude eene wederlegging geweest zijn, die nadrukkelijk gewerkt had, en ik ben overtuigd, dat menig held, die in het aangezigt vergroeid was als Graaf EBERHARD in zijn baard, zou op zulk een antwoord stilgezwegen hebben, en de hoofden zouden niet verder op hol gebragt zijn.

Gij kunt wel gelijk hebben, zeide een ander van de drie, en ik zou u eene geschiedenis kunnen verhalen van twee oorvegen, die genoegzaam bewijzen, dat zij buitengewone gevolgen hebben kunnen.

Laat hooren! riepen de beide anderen, wij luisteren oplettend.

Ik ben geboren in eene kleine stad van midden-Duitschland — zoo begon hij — in den tijd, dat de menschen nog apenstaartjes in den nek droegen, die men, in verbinding met haarzakken en haarband, den naam van staartpruiken gaf.

Waren nu de ouden alleen zulke gekken geweest, dan had ik het laten gaan; maar wij, kinderen, moesten ze ook dragen, en ik herinner mij nog regt goed, dat ik toen, terwijl mijn haar heel wit was, zulk een pikzwarten haarzak had, die loodregt achteruit stond, en zoo dun was als een rattestaart. In dien tijd, toen men nog de gezegende uitwerking der oorvegen aanschouwen konde, die nu, helaas! dreigen uit te sterven, even als het geslacht der mopshonden, tot groot nadeel van het geluk der menschen, hadden zulke voelhorens in den nek in het bijzonder hunne onaangenaamheden. Wilde men nu zulk een duchtigen oorveeg door eene behendige zwenking ontgaan, dan had de schoolmeester hem aanstonds gegrepen, en men kon niet ontkomen, maar de rekening werd in volwigtige, onbesnoeide dukaten betaald.

Ik zeg het u nog eens: als de vaders en meesters het zoo ver brengen, dat de oorvegen uitsterven, dan wed ik honderd tegen één, dat er geene echte, ferme kerels komen, maar niets dan schelmen, stumpers en dansmeesters.

De beide vrienden lachten, en zelfs de spreker moest glimlagchen.

Luistert! ging hij voort. Ik heb eene jeugd doorleefd zoo als niemand uwer, en hare slingerpaden zijn u onbekend; daarom wil ik ze u verhalen. Ik kan mijn levensloop in twee deelen verdeelen: het eerste deel waarin een duchtige oorveeg dien ik *ontving*, eene groote rol speelde; het tweede waarin een flinke oorveeg, dien ik *gaf*, van het grootste gewigt werd. Het eerste deel is het droevige en verdrietige, het tweede het vrolijke en gelukkige.

Eer ik mijn levensverhaal begin, zal het dienstig zijn u mijn persoon te beschrijven.

Wat het achterste gedeelte aangaat, dit kan u uit de beschrijving van mijn haarbos, hierboven, bekend zijn. Van voren zag ik er nog al knap uit, en ik was niet van de kleinsten.

Ik herinner mij daar eene spreekwijze van een oud man uit onze buurt. Zag hij iemand, die in alles zijn eigen zin volgde, en door niemand daarvan af te brengen was, dan zeide hij: »Die doet net als de Paus!" En vroeg men daarop: »Hoe doet die dan?" dan was het antwoord: »Net zoo als hij wil!" — Zoo was ik ook. Ik plagt ook graag te doen als de Paus, d. i.: ik had mijn hoofdje, dat ik opvolgde, en als het heet werd, liep de maat wel eens over.

Zulk een kop moet gebroken worden, anders kan geen schepsel er mede te regt, en wat de ouders en opvoeders verzuimen, door wie (zoo als de Heidelbergsche Katechismus zegt) het God gelieft ons te regeren, dan moet de goede God het knaapje in zijne school nemen, en hem dan een paar dozijn malen met het hoofd tegen den muur laten loopen. Nu is deze zaak voor God de beste, maar daarmede zijn zij niet vrijgesproken in wier hand God onze eerste opvoeding gelegd heeft.

God vergeve mij, dat ik mijner goede moeder daar zulk een verwijt doe. O, welke engelengoedheid had zij, maar zij was te goed; en dit is zeker, dat vrouwen geene knapen kunnen opvoeden; want door haar worden ze, òf onverbeterlijke stijfhoofden, zoo als ik, òf echte slaapmutsen.

Mijne goede moeder stierf toen ik pas dertien jaren was, en zij was weduwe. Van alle neven en nichten die ik mogt hebben, leefde er in die stad nog maar één. Hij werd mijn voogd, en ik moest in zijn huis komen wonen. Hij was apotheker. Ik dien hem u wel een weinig af te schilderen, want dat hoort er bij, opdat gij hem u goed zult kunnen voorstellen.

De Heer OSWALD GUMPEL was omstreeks zes-en-vijftig jaren oud, en ongeveer 6 voet 2 duim lang, en bovendien zoo buitengewoon dun, dat ik altijd vol angst en schrik was als hij zijne lange aarden pijp aanstak, omdat ik vreesde, dat hij zelf als een drooge spaander zoude ontvlammen. Zijne armen waren ontzettend lang, en zijne vingers zagen er uit als de beenen van zoogenaamde glazenmakers, zoo lang en dun waren zij, en hij was apotheker.

Zijn lang gezigt was geel, en had eene terugstootende uitdrukking. Zijne stem klonk als een gescheurde posthoorn. Hij bromde den ganschen dag, en niets was bij hem goed, wat anderen deden. Slechts met zich-zelven was hij tevreden, en zijn herhaald en langdurig in den spiegel zien, was een bewijs, dat hij nog ijdel was.

Niets ter wereld ergerde hem meer, dan dat iemand goeden eetlust en een vrolijk humeur had.

Met deze laatste twee eigenschappen was ik bijzonder gezegend. Ik kon eten, dat het een aard had, want ik groeide als kool, en vrolijk was ik altijd geweest.

Dat kon *hij* iemand laten bezuren!

Denkt nu eens, dat ik bij zoo iemand kwam, en bij en met hem moest leven!

Dit was wel eene moeijelijke zaak; maar waar zoude ik anders heen? Vermogen had ik niet, en geene levende ziel trok zich mijner aan.

Toen ik in huis kwam, met mijn bundeltje onder den arm, trok hij mij in de kamer, en zeide: — LODEWIJK! nu zijt gij mijn huisgenoot. Ik verwacht van u gehoorzaamheid, stilzwijgendheid, matigheid in eten en drinken, vlijt en bestendigheid. Ik heb de zaak bij mij-zelven overlegd, en gij moet apotheker worden. Eene schoone kunst, LODEWIJK! 99 procent, waarlijk eene schoone kunst. Bij alles wat men leeren wil, moet men met het A-B-C beginnen.

Ik heb daarom mijn winkeljongen weggezonden, en als de

school uit is, zult gij zijne plaats innemen. Gij zult vooreerst naar de Latijnsche school gaan, want een apotheker moet Latijn kennen, dat het een aard heeft; omdat hij het keuken-Latijn der doctoren op hunne smalle, kleine briefjes moet kunnen lezen, en weten hoe de medicijnen in het Latijn heeten. Wanneer gij een half jaar winkelknecht zult geweest zijn, en 's avonds braaf zakjes, en peperhuisjes, en signatuurtjes leert maken, dan komt gij vooruit. Dan maakt gij pistillen, snijdt kruiden met het hakmes, draait pillen, en blaast het vuur aan in het Laboratorium, of wascht filtreerlappen uit, en perst de gekookte kruiden, en doet meer andere kleinigheden. Zoo klimt gij op de ladder der volmaking, tot gij eindelijk Provisor wordt. Dat zoudt gij wel willen, hè? Hebt gij eene Grammatica?

Neen, zeide ik, en het huilen was mij nader dan het lagchen; want in het apothekersvak had ik geen lust, maar gaarne was ik werktuigkundige geworden, want daar had ik lust en trek in; ook konde ik alle mogelijke dingen knutselen. Eene rilling ging mij over het lijf gedurende de rede van mijn heer en neef, en in het bijzonder het punt van matigheid viel mij loodzwaar op de ziel.

Hij liet mij alleen in de kamer om over mijn toestand na te denken.

Spoedig daarop kwam de oude huishoudster, de tweede in rang in het huis. Zij zag zoo vriendelijk als een oorworm, en meent gij, dat zij mij aanzag? dat kunt ge begrijpen! Zij slofte mij op hare muilen voorbij, zonder mij zelfs aan te zien, of te willen opmerken dat ik daar stond; maar zij bromde zoo iets, hetwelk ik niet verstond.

Na eene poos drong een gillend fluitje mij door de ooren. Dat is zeker voor mij, dacht ik, maar bleef staan. Men floot nog eens. Ik verroerde mij niet. Toen kwam de oude aan de deur, en zeide knorrig: Hoort gij niet, ezel?

Ik vloog den trap op, en verontschuldigde mij met te zeggen, dat ik niet geweten had, dat dit fluitje mij aanging.

Onthoud dan, zeide hij, dat als ik fluit, dit altijd om u is. Hij bragt mij op een dakkamertje, en wees mij op een boek, waarop de rook zijne verkleurende kracht, en de muizen en motten hunne vernielingswerktuigen hadden beproefd. Hier is eene Grammatica, zeide hij. Indien de Rector zegt, dat ze

niet deugt, zeg dan maar, dat ik gezegd heb, dat ze nog zeer goed is. Alle dagen voert men hier tegenwoordig nieuwe leerboeken in. Dat kost handen met geld, en de oude boeken zijn nog altijd de beste: dat weten wij, geleerden, het best.

Dat was alles. Hij wenkte mij, en ik volgde hem in zijn laboratorium, zoo als hij een hoek noemde, waar allerlei gereedschap stond, onder anderen een vijzel, welks stamper aan een stang hing, die hem veerkracht gaf. — Het is kwartier voor twaalven — zeide hij — nu kunt gij nog wel galnoten stampen. — Hij wees mij hoe ik dat doen moest, en ging heen.

Ik greep den stamper en begon zuchtend mijn werk. Het was een zware arbeid, en in dat kwartier dreigde ik ineen te zinken.

Hij kwam, zag het werk na, en zeide, iets vriendelijker dan te voren, dat ze nu goed waren, en dat wij zouden gaan eten.

Toen ik het aangerigte maal beschouwde, viel ik bijna in onmagt. Daar stond een klein kommetje soep; op een schotel lagen zoo veel aardappelen, dat ik daarmede mijn gezonden eetlust had kunnen opwekken, maar niet stillen, en daarnaast lag op een bordje een pannekoekje, zoo groot als eene manshand, en op de tafel stonden drie borden. Wij gingen zitten. Elke spijs werd in drie deelen verdeeld, en toen ik mijn derde partje ophad, stonden wij op. O, ik had van honger mij-zelven haast opgegeten.

Mijn neef had reeds met den Rector gesproken, en dus ging ik 's namiddags naar school.

Om u mijn leven op den eersten dag te schilderen, behoef ik er alleen nog bij te voegen, dat ik uit de school weder stampen moest, en des avonds weder zulk een maal kreeg, vervolgens tot tien uur zakken plakte, en toen naar bed ging.

Het avondeten was nog eenvoudiger, en mijn neef deed mij begrijpen, dat niets nadeeliger is dan 's avonds de maag te overladen.

Lieve Hemel! men zorgde wel dat dit niet gebeurde!

Denkt eens welk een honger ik had! Ik kon niet slapen, maar weende den halven nacht, en eerst toen sliep ik van vermoeidheid in. Bovendien deed alles mij, door het werken aan den vijzel, verschrikkelijk zeer.

Zoo ging het voort, en ik heb inderdaad opgemerkt, dat de maag inkrimpt.

Na eenige oefening waren de vingerhoed soep, de drie vork-

jes groente en het dobbelsteentje vleesch voldoende om mij te verzadigen.

Maar hiermede was alles nog niet overwonnen: het ijzegrimmige gedrag der huishoudster, het knorren van neef, en het stampen in den vijzel, ziedaar drie zaken, die niet waren weg te redeneren; en daarbuiten scheen Gods lieve zon, en mijne kameraden speelden voor het huis, en ik zat als een gevangene in den kerker.

O, hoe dikwijls zijn mijne tranen in den grooten vijzel gevallen; hoe menige nacht heb ik in tranen op mijne harde legerstede doorgebragt! Hoe was alles zoo anders. Geen goed, vriendelijk woord; geene gemoedelijke teregtwijzing, geen vrolijk gelaat! En als ik het ongeluk had, iets te breken, dan schold, en raasde, en tierde men, en verweet men mij, dat ik het genadebrood at, en niet alleen onnut en overtollig, maar zelfs een steen des aanstoots was, zoodat ik de geheele apothekerij met al de potten, flesschen en 't laboratorium naar de maan wenschte.

O, mijne jeugd, mijne vrolijke gelukkige jeugd! Moeder! moeder! riep ik dikwijls half wanhopend, wanneer gij wist, hoe het uw arm kind gaat, dan zoudt gij God bidden om hem door den dood te verlossen.

Met zingen en fluiten was het gedaan, want alle kinderlijke vreugde stierf weg. Ik wist niet meer wat vrolijkheid was. Mijne wangen waren bleek, mijn oog dof en treurig. Ieder, die mij zag, had medelijden met mij.

Daarbij kwam nu nog het Latijn, en die knorrige, oude schoolvos van een Rector! Gaarne ware ik toen gestorven, want mijn leven was toen toch niets anders dan eene aaneenschakeling van harteleed en zielelijden.

Als ik den oude maar *iets* naar den zin had kunnen doen, maar over alles knorde hij, alles was verkeerd. Al deed ik ook nog zoo mijn best, en al volgde ik elk woord nog zoo naauwkeurig op, toch hielp het mij niet. Te huis had ik, helaas! door al het werk, geen tijd om te leeren.

Kwam ik in de school, dan begon er een nieuw lijden. Ik had geen tijd tot leeren, en toch moest ik leeren. Bij den vijzel had ik het oude boek in de hand, en plaagde mij daarmede. Wist ik dan des morgens niets, dan brak de bom los! Zoo kwam ik van den wal in de sloot, en van den regen in den drop, en dat duurde drie viere'ljaars: toen brak de groote geluksdag voor mij aan.

Ik moest, als ik uit de school kwam, in het laboratorium

alles opruimen en afstoffen. Daar stonden allerlei glazen en dergelijke breekbare waar. Om bovenop den schoorsteenmantel op te ruimen, moest ik een laddertje gebruiken. Of ik het niet vastgezet heb, of hoe het kwam, weet onze lieve Heer, maar toen ik een zwaren pot in de hoogte tilde, begon het laddertje onder mij te wankelen, ik verloor het evenwigt, wilde mij herstellen, maar de zware pot viel op het glaswerk, en overal rinkelde het, en de scherven vlogen overal heen.

Door het wankelen van de ladder, en mijne pogingen om ze tegen te houden, schoof zij van den muur af en viel in het raam, zoodat de ruiten kletterend op de straat vielen.

Ik wist niet meer waar ik was, en wilde naar beneden springen, doch viel zoo lang als ik was op den grond, dat mij hooren en zien verging.

Juist toen mijn neef op de plaats des onheils gekomen was, kwam de oude Rector binnen, om den optogt van neef en de oude huishoudster naar mij te sluiten. Onmogelijk is het, u de reeks van scheldnamen op te noemen, die er op mij regende, en nu begon de Rector:

Ja, Mijnheer GUMPEL! die jongen is door en door een ezel. Hij wordt niets wijzer. Ik raad u, hem schoenmaker te laten worden. Welligt is hij tot het maken van pikdraad nog wel geschikt. Bovendien hebt gij daar nog dat oude vod van een boek, dat niets waard is; 't is om heel en al dol te worden.

Dat ontbrak er nog aan. De woede van mijn neef kende geene palen.

Zijne oogen waren rood, en zijne lippen blaauw, het schuim stond hem op den mond, en hij beefde van woede.

Met eene kracht, die ik niet in den langen boonenstaak zoude gezocht hebben, greep hij mij bij den kraag, en trok mij van onder de scherven weg.

Toen greep hij mij met de regterhand bij mijn staart, die nog altijd zegepralend achteruitstak, en gaf mij met de linkerhand zulk een geduchten oorveeg, dat de ooren mij den volgenden dag nog suisden. Toen slingerde hij mij den gang in, zoodat ik bij de deur der apotheek te regt kwam.

Daar stond ik op, want de oude huishoudster greep met hare ravenklaauwen naar mij... ik vloog de straatdeur uit, en de Rector, die te naauwernood het dreigend gevaar ontkomen

was, volgde mij zoo snel als zijne oude beenen hem dit toelieten.

Ik liep de straat op, en de poort uit. Het gonsde en suisde mij nog altijd door het hoofd, en waar de lange vingers van den apotheker mij hadden aangeraakt, gloeide het als vuur.

Ik had nu onwrikbaar besloten, dat geene magt ter wereld mij weder in dit huis zoude terugbrengen, want ik had even grooten hekel aan het werk, dat ik daar verrigten moest, als vrees voor neef en de huishoudster.

Weg! weg! klonk het in mijne ziel, weg! de wereld in! Doodhongeren zult gij wel niet, want hongerlijden heeft men u daar meesterlijk geleerd. Maar, waarheen? Dat was mij vooreerst hetzelfde, als ik mij maar zoo ver mogelijk van het huis van mijn neef verwijderde. Mijn hoofd zoude ik volgen.

Ik hield mij zelf voor volkomen onschuldig, en dan zulk een oorveeg! Neen, dat was ongepermitteerd. Ik dacht dat de gierigaard medelijden met mij had moeten hebben, en mij niet zoo had moeten slaan.

Ik draafde zonder pet op, en in mijn buis, dat mij te klein geworden was, regt toe regt aan, op den straatweg voort, tot ik van vermoeidheid niet verder kon.

Brandend scheen de zon op den barren weg, en ik voelde, dat ik rust moest hebben, zoude ik niet neêrvallen.

Niet ver van den straatweg zag ik een korenveld in vollen bloei. Daar kroop ik in, ging liggen zoo krom als een slak, en spoedig sliep ik in.

Toen ik ontwaakte was het avond, alles was stil, en slechts het geluid van naderende voetstappen klonk over den eenzamen weg.

Ik luisterde... het waren twee marechaussées, die naar de stad terugkeerden. Hetgeen ik van hun gesprek hoorde, deed mij duizelen.

Waar of de dagdief zijn mag? zeide de een. Niemand heeft hem gezien, en toch is hij de poort uit.

Weet gij wat, zeide de andere, ik denk dat hij van zelf wel weêr zal komen; want hoe zal de jongen verder gaan, zonder pas, zonder behoorlijke kleeding, en zonder iets te kennen?

Weêrkomen? Neen, dat nooit. Wat ik uitgestaan had, weet geen mensch.

Maar, zeide de andere, GUMPEL's eer is er mede gemoeid; hij zal alles doen om den knaap weêr te hebben, en hij beweegt hemel en aarde om hem te krijgen, en ze zullen hem wel den weg wijzen.

Ik wensch den armen drommel eene goede reis, hernam de eerste.

Hiermede waren zij weg, en ik kon hun gesprek niet verder verstaan.

Nu lag ik daar, en had een honger zoo als ik in lang niet had gehad, en zonder te weten hoe ik hem bevredigen zou, raad- en hulpeloos als ik was. Toen kreeg ik berouw, en dacht: verder loopen kan ik niet, maar in dat ellendige huis terugkeeren? Goede Hemel! liever sterven! Ik knielde neder, en bad om licht, en het was mij als of de inval, dien ik nu kreeg, mij van boven gezonden werd. Ga naar den dominé, dien goeden ouden man, die u in de godsdienst heeft onderwezen, en klaag hem uwen nood. Bid hem dat hij u ter liefde Gods helpe. Hij heeft u zoo dikwijls medelijdend aangezien, en zal u niet verlaten. Hoe meer ik dit plan overdacht, hoe vaster mijn besluit werd Het lijden had mijn hoofd reeds half gebroken.

Langzamerhand begon de avond te vallen, en toen het eindelijk geheel donker was, sloop ik de poort der stad binnen, sloeg de eerste straat regts in, en stond voor de deur van den eerwaarden leeraar.

Ik trok aan de schel, en werd dadelijk bij den predikant binnengebragt.

Hij had een zoon van mijne jaren, die in gelukkiger dagen, toen ik nog vrij was, mijn speelkameraad was geweest.

Schoorvoetend trad ik nader. De oude man zag mij bestraffend aan, en zeide: — Wat scheelt u, mijn kind? Waar komt gij van daan?

Toen sprongen mij de tranen in de oogen, en ik verhaalde hem van *a* tot *z* alles wat ik ondervonden, beleefd, geleden had, en smeekte hem, mij te helpen, dat ik uit dat huis kwam. Apotheker kon en wilde ik niet worden; ik had alleen zin in het vak van werktuigkundige, of iets van dien aard; ook meende ik, dat, als het niet anders kon, er wel een koopman uit mij had kunnen groeijen, maar apotheker, dat nooit.

De predikant hoorde mij medelijdend aan. Nadat hij eenige oogenblikken had zitten peinzen, zeide hij: — Mijn kind! gij moet naar uwen neef terug; daar is niets aan te doen.

Ach God! riep ik, liever wil ik sterven! Want hoe zal het mij nu wel gaan als ze mij in de vingers krijgen! Vroeger

lieten zij mij reeds half honger lijden, wat zullen zij dan nu wel doen!

Hebt gij nu dan ook honger? vroeg de oude man ontsteld.

Ach, hernam ik, na mijn sober ontbijt heb ik niets over mijn hart gehad.

Hij riep zijne vrouw, ook eene barmhartige Samaritaansche, nam zijn hoed, en zeide: — Blijf hier en stil uwen honger; intusschen zal ik zien, wat ik doen kan.

Hij ging, en zijne goede vrouw gaf mij zoo veel eten, dat de tafel van mijn neef er acht dagen van zoude voorzien zijn geweest, *nota bene* voor ons drieën.

Wat er sedert den morgen in de stad voorgevallen was, kon ik niet weten. De zaken stonden daar aldus: het rumoer in huis had de buren bijeengeroepen. Iedereen haatte GUMPEL, en nog meer zijne heks van eene huishoudster, want die gaf nooit iets aan de armen, maar verjaagde ze veeleer als een kwaden hond.

Nooit leende zij iemand het een of ander, en om hare verregaande kwaadsprekendheid was zij overal gehaat. Voor het huis stond eene menigte volks, en was vroeger, zonder dat ik het wist, het medelijden groot met mij, thans was iedereen geheel op mijne hand.

Die gierigaard wilde hem laten doodhongeren, en dat slangevel heeft hem al het bloed uitgezogen! riepen allen.

De arme jongen is in den Rijn geloopen, riepen anderen, en dat is *zijne* schuld!

Is er dan geene regtvaardigheid meer, die zich over weezen ontfermt? vraagden weder anderen.

Men moest hem de glazen ingooijen, riep een aarts-lediglooper, die door den apotheker aangeklaagd was, omdat hij zijne rekening niet voldoen wilde.

Dit vond ingang, en daar vlogen de steenen door de glazen, dat er in het geheele huis geene ruit heel bleef.

Woedend kwam GUMPEL naar buiten, maar een zakkedrager kwam aan, en schreeuwde: — Dat is voor het hongerlijden van dat kind! Brom nu maar, boonenstaak! dat het gele vel u springt!

Nu kwamen ook de burgemeester en vrederegter, maar het volk ging niet uit elkander.

Wat is dat hier? riep de burgemeester toornig. Gaat naar huis!

Ik zal de zaak onderzoeken, zeide de vrederegter.

Hij heeft een wees laten doodhongeren! riep eene stem uit den hoop. Is dat toezigt en regt? En nu heeft hij hem zoo onbarmhartig geslagen, dat de arme jongen waarschijnlijk den Rijn is ingeloopen!

Dat trof de beide heeren. Zij gingen in huis.

Daar lag de apotheker bevend en weenend in zijn stoel.

De Rector werd geroepen, de buren werden verhoord, en allen getuigden tegen GUMPEL.

De regter besloot, dat hij, als de arme jongen vóór morgen niet gevonden werd, den apotheker zou laten gevangen nemen.

Het protocol werd gesloten, en de belhamels van den oploop werden vastgezet, maar de woede in de stad tegen GUMPEL kende paal noch perk.

Hij was zelf geheel vernietigd, en bekende, dat hij mij onregt gedaan had. In deze stemming vond hem de predikant, die hem van binnen bewerkte zoo als de anderen het van buiten hadden gedaan.

De geestelijke zag, dat het ijzer heet was, en besloot het dus te smeden. Hij bereikte in zoo verre zijn doel, dat mijn neef aannam mij van kleederen en schoenen te voorzien, als ik voor niets bij een koopman in de leer kon komen.

Van uitstel komt afstel, dacht de predikant, en ging dus dadelijk naar een goeden bekende, die koopman was, en overreedde hem, mij in de leer te nemen. Voor het leergeld zoude ik hem dienen. Hij nam den koopman mede, om het contract te sluiten nu GUMPEL nog handelbaar was, en dat gelukte heerlijk. Hij beloofde mij, dadelijk fatsoenlijk te kleeden, en mij vervolgens op dezelfde wijze te onderhouden.

De koopman kende zijn man, en dus beschreef hij alles naauwkeurig en met naam en toenaam, waarna GUMPEL het contract met een bloedend hart en met tranen in de oogen onderteekende.

Ach, was hij nu maar hier, zuchtte hij. Als de bengel maar niet in den Rijn geloopen is.

Wees maar gerust, zeide de predikant, ik zal hem u wel weêr brengen. Zend morgen vroeg maar een kleêrmaker en schoenmaker bij mij aan huis.

Dat zal *ik* wel doen, zeide de koopman; naderhand breng ik u toch alles in rekening.

Nu zweeg GUMPEL, en zij gingen heen. Neef liet 's nachts de ruiten allen weder vernieuwen, en sprak nooit van schadevergoeding. De belhamels werden gestraft.

Wie was blijder dan ik, toen de predikant terugkwam, en zeide, dat ik dáár 's nachts kon slapen.

Des morgens kwamen de kleêrmaker en schoenmaker; zij namen mij de maat, en ik volgde den predikant naar den koopman LIPPERT, waar ik in de leer zoude gaan.

Van nu af begon voor mij een nieuw leven.

Het was eene brave familie, in welke ik gekomen was, en men behandelde mij als een kind des huizes.

Werkelijk begon voor mij een nieuw leven. Ik was geheel en al verarmd. Het ging mij als eene plant, die in slechten grond geen voedsel heeft, en die men het licht der zon onthoudt. Nu had ik voldoend voedsel, geregelden arbeid, die mijn ligchaam niet in zijnen wasdom belemmerde, en ik vond liefde, liefde die mij verzorgde, verpleegde, en tot het goede aanspoorde; nu eerst ontwikkelde ik naar ligchaam en ziel. Ik groeide en zag er uit als melk en bloed. Ik leerde vrolijk, alles wat ik leeren moest, en dacht er niet aan mijn hoofd te toonen. Ik gehoorzaamde uit liefde en dankbaarheid. God zegene de brave familie in al hare leden, en Hij vergelde hen, die Hij reeds tot zich heeft geroepen, al het goede, dat zij aan mij, arme, gedaan hebben.

Maar ik verheugde mij over den oorveeg dien mijn neef mij toebragt, daar hij de heilzame oorzaak van deze mijne lotswisseling was. Ten eerste heeft die veroorzaakt dat de sterk gespannen boog sprong, met andere woorden, dat de al te groote verdrukking waarin ik mij zoo ellendig gevoelde, een einde nam. Ik verzeker u, vrienden! dat ik beef wanneer ik nog daaraan denk. Wat zou in dien toestand van mij geworden zijn? Elk gevoel, elke gewaarwording mijner ziel had in haat en nijd moeten veranderen; het bestendig onderdrukken dier gewaarwordingen, die ik toch niet had durven uiten, had mij tot een verstokten huichelaar gemaakt, en tot een van die wezens welke zich in kwalijk verholen ontevredenheid verteren, en die in de zamenleving meer tot straf dan tot zegen zijn.

Ten tweede zoude ik tot een beroep veroordeeld zijn geworden, waarin ik altijd een kruk gebleven zoude zijn.

Ik zou aan den zwaren stamper bezweken zijn, omdat het werk

te moeijelijk voor mij was, en de kost, dien ik kreeg, niet voldoende was om mijn ligchaam voor zulke inspanningen sterk genoeg te maken. Wie weet of ik het langer dan twee of drie jaren uitgehouden had, zonder te sterven; eindelijk zoude ik, indien ik het te boven gekomen ware, aan eene betrekking verbonden zijn geweest, waartoe ik lust noch aanleg had; ik zou dus een knoeijer geworden zijn. De oorveeg was de grootste zegen voor mij, en nog heden dank ik er God voor.

Maar hoe ging het met uw neef? vroeg een der vrienden.

Wel, zeide de verteller, de oogen werden hem nu geopend, nu hem overal in de stad minachting ontmoette.

Hij hield trouw zijn woord, en gaf mij al wat ik noodig had, waarbij de koopman hem gansch niet ontzag. Het ging mij daar zeer wèl aan huis, en ik leerde zeer goed mijn beroep, zoodat ik ook later, toen de leertijd voorbij was, daar in huis bleef.

Later ging ik, op raad van mijnen vaderlijken vriend, naar Hamburg, en nadat ik daar eenige jaren geweest was, naar Engeland. Ik werd goed betaald, en legde een mooi kapitaal over, waarmede ik eens konde hopen zelf een kleinen handel te beginnen.

Maar, de liefde tot zijn land is ieder aangeboren. Ik was nu vier-en-twintig jaren oud, en van plan naar mijn vaderland terug te keeren, om voor het oprigten van een eigen handel raad te nemen bij hem die mij als knaap geleerd had.

Vroeger hadden wij wel briefwisseling gevoerd, maar sedert ik in Engeland was, had dit opgehouden. Nu wilde ik zelf zien, hoe het met hem wâs.

Ik ging met den postwagen. Gij weet hoe het daar toegaat. De menschen komen hier in en gaan daar weêr uit, en als het donker is, dan weet men heel niet hoe de menschen, met wie men reist, er uit zien. Ten laatste bekommert men er zich ook niet meer over, en men denkt er niet eens over wie naast ons zit te slapen.

Het was een koude avond in het najaar. Regen en sneeuw schenen elkander de heerschappij te betwisten, en ten laatste behield de sneeuw de overhand. Ik zat in mijn hoekje en dacht er aan, dat ik den volgenden morgen ten acht ure in mijne vaderstad zijn zoude, alwaar ik ruimschoots zoet en zuur geproefd had. Ik dacht aan de brave koopmansfamilie, en of

ik allen, ouders en kinderen, die mij zoo dierbaar waren, nog wel in leven zoude vinden; ik dacht aan den ouden eerwaarden leeraar, aan wien ik zoo veel verpligt was; ik dacht ook aan neef en zijne huishoudster, aan den oorveeg, en aan de gezegende gevolgen. Ik riep mij alle beelden uit het verleden weder voor den geest, en ook het vriendelijke beeld van HANNA, de oudste dochter van mijn leermeester LIPPERT. — Zij was zoo goed en zacht, en had mij zoo veel deelneming betoond, dat ik haar nooit vergat, en ik wil u niet verzwijgen, dat ik in stilte ook de hoop voedde, haar eens als mijne wederhelft te begroeten. Zij was eenige jaren jonger dan ik, en toen reeds een beminnelijk meisje. Wanneer ik haar nog vrij vond, dan hoopte ik, dat zij den gezel harer jeugd niet zoude verstooten. Deze gedachten hielden mij gedurende de gansche reis bezig, en als ik mij-zelven rekenschap wilde geven, dan vond ik, dat HANNA eene der drijfveêren naar mijn vaderland was.

Aan het voorlaatste station, had ik 's middags een buurman gehad, die uit mijne geboorteplaats kwam.

Ik vroeg hem naar den ouden predikant, en hoorde dat hij reeds lang gestorven was. Dat speet mij: ik had hem gaarne nog eens mijnen waren eerbied en dank betuigd. Ik vroeg naar mijn neef, den knorrigen apotheker, zonder dat ik mij verder bekend maakte.

Hebt gij dien man gekend? vroeg mijn reisgezel. Hij keek mij scherp aan, maar toen hij geene gelijkenis hoegenaamd vond, ging hij voort: die is vóór drie of vier weken ook gestorven. Niemand heeft hem beweend, en niemand had er ook reden toe. Hij heeft bij testament over zijn aanzienlijk vermogen en zijne apotheek beschikt, maar het mag niet geopend worden; waarom, weet ik zelf niet; ik geloof, omdat men een bloedverwant, dien hij als knaap bij zich had, en toen zeer mishandelde, niet kan uitvinden. Hij moet in Engeland geweest zijn, doch toen men, kort geleden, daarheen schreef, was hij op reis gegaan, maar men wist niet waarheen.

Gij begrijpt dat dit mij gold, maar ik oordeelde het niet noodig, hem dit te vertellen, en de smart over het overlijden van mijn neef verried de bloedverwantschap niet.

Wat is dan van de apotheek geworden? vroeg ik aan mijnen praatzieken landsman.

Die wordt waargenomen door den tweeden zoon van den koopman LIPPERT, die apotheker geworden is, zeide hij.

Hoe gaat het dan met de LIPPERT's? vroeg ik verder, en het werd mij zoo benaauwd dat ik dreigde te stikken.

Niet al te best, was het antwoord. De man heeft veel kinderen, die kosten hem veel geld, en de handel gaat ook niet zeer vooruit.

Is er dan nog geen zijner kinderen bezorgd? vroeg ik, nog angstiger.

Neen, was het korte antwoord, en het was als of een steen mij van het hart viel.

De man, dien ik tot nu toe uitgevraagd had, scheen nu grooten lust te gevoelen om mij door vragen in het naauw te brengen.

Gelukkig blies de postillon. De reizigers stonden op, betaalden, en daar mijn landsman hier bleef, hield het vragen natuurlijk op.

Er kwam er slechts één in om naar mijne geboorteplaats mede te rijden.

Het was een jong koopman, die zich door zijne brutale handelwijze en zijn onophoudelijk en vaak onzedelijk gebabbel onderscheidde.

Eenige malen werd hij goed op zijne plaats gezet, en daar zich eindelijk niemand meer met hem inliet, moest hij ten laatste zwijgen.

Aan het laatste station gingen alle reizigers er uit, slechts de hatelijke mensch bleef, en er kwam een jong meisje in. Zij was geheel in haren mantel gedoken, terwijl een zwarte sluijer haar gelaat bedekte. Zij plaatste zich bedeesd in een hoekje en verroerde zich niet.

Intusschen was het donker geworden, en ik zat in diepe gedachten over mijne vaderstad verzonken. Ik nam dus weinig notitie van de nieuwe gezellin, tot een diepe zucht, dien zij zocht te onderdrukken, mijne opmerkzaamheid tot zich trok.

De onbeschaamde mijnheer kwam al digter en digter bij het meisje, en zocht met haar in gesprek te komen.

Zij antwoordde niet, en men kon zien, dat zij al meer en meer in den hoek kroop, en haren lastigen buurman zocht te ontkomen.

Haar zwijgen maakte hem nog onbeschaamder.

Hij werd hoe langer hoe indringender, en zijn spreken ging ten laatste in een zacht fluisteren over, omdat hij dacht, dat ik sliep.

Het kwam mij voor, dat ik zacht hoorde weenen.

Hij wilde hare hand grijpen...

Met eene door tranen verstikte stem bragt zij eenige woorden uit, die den kerel, als hij nog een vonkje zedelijk gevoel had gehad, met diepe schaamte hadden moeten vervullen, en hem hadden moeten terugbrengen binnen de grenzen van zedelijkheid en tucht. Het had echter eene omgekeerde uitwerking. Hij barstte in een spottend lagchen uit, dat mij door de ziel sneed.

Nu konde ik mij niet langer inhouden.

Mijnheer! zeide ik met eene donderende stem tot den onbeschaamde, wie geeft u het regt dit meisje zoo ruw en onbeschaamd te behandelen? Hetgeen gij daar zoo even gehoord hebt, had u moeten terugbrengen, indien gij nog eenig gevoel van schaamte hadt gehad. Ik zeg u, als gij u niet fatsoenlijker gedraagt, dan zal ik u leeren, wat welgemanierden zedelijkheid is.

Ei, ei, zeide hij op een verlegen toon, waarin echter de onbeschaamdheid uitkwam, ons dametje krijgt daar in eens een beschermer! Zeg mij ook eens, ging hij voort, hoe ver hebt gij uw neus al in de wereld gestoken, dat gij niet eens weet, wat men van reizende meisjes verwachten kan?

Dat was te veel van mijn geduld gevergd.

Ver genoeg, zeide ik, om u te laten zien hoe zeer ik u acht, en hiermede gaf ik hem een oorveeg, die harder klapte dan de zweep van den postillon.

De conducteur hoorde den helderen eigendommelijken klank van den slag. Maar al had hij het niet gehoord, dan zou toch het angstgeschrei van het meisje hem tot stilhouden hebben aangespoord. Hij sprong ijlings van den bok, en stond juist voor het geopende portier, toen mijn vijand mij bij 't hoofd wilde krijgen, hetgeen ik verhinderde door hem zoo onzacht in den hoek van den wagen te stooten, dat deze kraakte.

Wat is dat hier? zeide de conducteur.

O! laat er mij toch om Gods wil uit! riep het meisje, eer ik kon antwoorden.

Dat kan niet, riep de conducteur, het is stikdonker, en wij zijn ver van elk station verwijderd. Maar wat is hier dan gebeurd?

Nu verhaalde ik hem, tusschen de uitvallen van mijne tegenpartij door, hoe die mensch zich had gedragen, en wat ik gedaan had.

Is dat zoo? vroeg hij aan het meisje, en deze bevestigde het.

Ha, ha! zeide de conducteur, ik ken dat heertje, het is de eerste maal niet, dat ik de eer heb met hem te rijden. — Het is goed, dat gij hem eens te regt gezet hebt.

Er uit, mijnheer! luidde zijn bevel.

Ik heb mijne plaats betaald, zeide de vent, en ik wil eens zien, wie mij er uit krijgt!

Postillon! riep de conducteur, kom eens hier, en help mij dien kerel er uitwerpen.

Moet ik dan op den weg blijven? riep de bedoelde, en men kon hooren, dat hij bang werd.

Wel neen, zeide de conducteur, ik wil u maar bij mij voorop zetten tot aan het station waar gij zijn moet. Intusschen was de postillon er bijgekomen, en kreeg de zaak een ernstiger aanzien.

Ik moet voor het geweld wijken, zeide hij, maar *u* zal ik morgen weten te spreken. Hoe is uw naam?

Dat behoeft gij niet te weten, hernam ik, maar daar ik de diligence gelijk met u verlaat, behoeft gij niet bang te zijn dat ik u ontloopen zal.

Scheldend en razend verwijderde hij zich en ging bij den conducteur zitten. Hier werd hij spoedig tot zwijgen gebragt, daar de conducteur hem dreigde, als hij niet dadelijk zweeg, met koffer en al op den straatweg af te zetten; dan kon zijn toorn zich in de nachtlucht afkoelen. Toen werd hij stil, maar het arme meisje weende en wrong de handen.

Groote God! zeide zij, moet ik dan nog de schuldelooze oorzaak van bloedige tooneelen zijn.

Wees daarover niet bekommerd, zeide ik. Die ellendeling is zoo laf, dat ik mijn hoofd er onder verwed, dat hij het hazenpad kiest eer wij er uit zijn, en dat hij regt blij zal zijn als ik hem met rust laat. Geloof mij, ik ken deze soort van

menschen zoo goed als iemand. En al was hij al eens moediger dan ik denk, dan kunt gij toch gelooven, dat ik de zaak zal eindigen op eene wijze, die u van alle zorg ontslaat. Alleen moet ik u om verontschuldiging verzoeken, dat ik zoo handtastelijk en spoedig tusschen beide kwam. Ik heb mij lang stil gehouden, en het oog op hem gehad, want reeds bij het vorige station heeft hij mij boos gemaakt, en ik ben overtuigd, dat elke andere teregtwijzing vruchteloos zoude gebleven zijn. Mijn doel is bereikt: gij hebt rust. Maar ik moet mij verontschuldigen over het middel.

Zij wilde niet bedaren.

Was ik toch te N. (de plaats waar zij in de diligence gekomen was) gebleven. Maar eene zieke moeder wacht mij, en ik had geene rust meer.

In ons gesprek verhaalde zij mij ook dat zij aan het volgende station bleef, en zeide, dat hare ouders daar woonden.

Ik heb vroeger kennis gemaakt met een koopman uit die stad, zeide ik.

Zij zweeg.

Ik noemde mijn naam.

Goede God! zeide zij, die jongeling was bij ons in de leer!

Het werd mij wonderlijk om het hart. Die reine, heldere stem had mij HANNA reeds herinnerd, en nu zat zij voor mij.

Ik beefde van verrassing.

Dan zijn, zeide ik eindelijk, uwe geëerde ouders mij ook niet onbekend; want hij sprak met zoo veel eerbied en liefde van hen, als een vleeschelijke zoon het naauwelijks van zijne ouders doen kan.

O! zeide zij, terwijl alle vrees en schrik van haar schenen te wijken, waar hebt gij hem dan aangetroffen?

In Londen, zeide ik.

Wanneer was dat, als ik vragen mag? zeide zij met klimmende deelneming.

Omstreeks een half jaar geleden, hernam ik; hij wilde toen Engeland verlaten, en naar zijn vaderland terugkeeren.

Naar zijne vaderstad? zeide zij bevend.

Ik geloof van ja, antwoordde ik.

Wat zal vader blijde zijn, zeide zij na eenig zwijgen, als ik hem dat zeggen kan.

Wij spraken nu veel over mij-zelven, en zij verhaalde mij met aandoening mijne eigene geschiedenis.

Ik kon uit alles opmaken, dat allen te huis nog gunstig over mij dachten, en zij niet het minst.

Hoe klopte mijn hart!

Hoe gaarne had ik haar gezegd, wie ik was, maar ik moest zwijgen.

Langzamerhand werd het dag. Zij zat echter zoo in den hoek, en de zwarte sluijer bedekte haar gelaat zoo geheel, dat ik te vergeefs poogde hare trekken te onderscheiden.

Eindelijk werd het geheel licht.

Zij sloeg haren sluijer op, en zag naar de torens harer geboortestad, die voor ons lag.

Ja, het was HANNA! Uit het schoone kind was eene bloeijende, schoone maagd geworden; maar de liefelijke uitdrukking van onschuld en reinheid lag nog op haar schoon gelaat als op dat van het kind.

Ik moest met geweld mijn gevoel bedwingen, dat met al de liefde die ik voor haar nog gevoelde, mij dreigde te overmeesteren.

Eenmaal sloeg zij hare groote, heldere oogen op mij en zag mij aan. Zij had mij niet herkend.

Dit was ook zeer natuurlijk, daar ik een sterken baard droeg.

Een oogenblik later stond de wagen stil.

Zij verbleekte.

Wees niet bezorgd, zeide ik, ik zal mijn woord houden.

De conducteur kwam nu lagchend aan het portier, en zeide: Uw moedige bestrijder is reeds met zijn koffer op weg, om u te ontkomen. Daar loopt hij, zie hij zich eens reppen.

HANNA vouwde de handen als of zij God wilde danken.

Wij klommen uit den wagen. De postmeester zag HANNA, en zeide: — Wees maar gerust, Jufvrouw LIPPERT! uwe mama is weder hersteld.

Haar gelaat verhelderde.

Zij dankte mij voor mijne hulp, en ging heen.

Ik zag haar na, hoe zij over den weg scheen te zweven, tot zij aan de deur van hare ouderlijke woning verdween.

Ik wachtte tot den middag; toen ging ik naar den Heer LIPPERT.

Alles was daar nog als vroeger!

Het was mij als of ik pas gisteren voor het eerst over den drempel van deze woning trad, die mij, in den edelsten zin des woords, een ouderlijk huis werd.

En toch was het anders; want de postmeester had mij ook gezegd dat LIPPERT's zaken niet vooruitgingen.

Ik klopte aan, en een vriendelijk »binnen!" noodigde mij in de kamer.

Vader, moeder en dochter zaten bij elkander, en het scheen, dat de laatste juist het geval in de diligence aan haren vader verhaald had, want naauwelijks zag zij mij of zij riep: — Dat is de vriendelijke Heer die mij in zijne bescherming nam.

LIPPERT kwam naar mij toe, maar eene schrede van mij af, bleef hij getroffen staan.

Toen breidde hij de armen uit, en zeide: — Dat is immers onze goede AUGUST.

Ik lag aan de borst van den braven man, en liet mijne tranen den vrijen loop. De moeder en HANNA kwamen ook op mij aan. Eerst groette de moeder mij, en toen greep ik HANNA's hand.

En gij hebt mij niet herkend? vraagde ik aan het blozende meisje. U heb ik dadelijk herkend aan uwe lieve, heldere stem; maar ik deed mij-zelven geweld aan, hoe veel het mij ook kostte. Slechts de gedachte, u hier te vinden, gaf mij de kracht daartoe.

Toen viel zij mij om den hals.

O! lieve AUGUST! angst en zorgen hebben mijne oogen verduisterd, maar nu herken ik u!

Hartelijk dankten mij de ouders voor het beschermen van hun kind.

Maar, zeide LIPPERT, gij moet dien vlegel een fiksche peer hebben geschild, want HANNA vertelde dat zij van dien plotselingen slag zoo geschrikt was, dat zij in de hoogte sprong.

Nu, antwoordde ik, het was een broêr van dien veeg, dien neef GUMPEL, zaliger gedachtenis, mij toediende, toen ik dat glaswerk brak, en het is jammer, dat ik hem hier niet gegeven heb, dan hadden de broêrs ook ééne geboorteplaats gehad.

Gij weet dus, dat uw neef dood is? vroeg hij.

Aan het laatste station werd mij zulks door iemand, uit deze stad, verteld.

Gij hebt mijn brief dus niet ontvangen? vroeg LIPPERT weder.

Wel neen, zeide ik; ik ben reeds lang op reis, en kon zoo iets niet weten.

Des te beter, dat gij hier zijt, hernam LIPPERT. Wij zullen nog heden aan den dag, het testament laten openen.

Men wilde er niets van hooren dat ik in het posthuis zoude gaan logeren. Men deed mijne koffers halen, en HANNA maakte mijn kamertje in orde.

Het openen van het testament duurde nog een geruimen tijd; intusschen leefde ik als bij mijne eigene ouders, en spoedig zag ik, dat HANNA nog de oude liefde voor mij voedde.

Ik bekende haar de mijne, zoo als ik als eerlijk man verpligt was, en zij verzekerde mij, dat zij mij nog beminde als voorheen.

Toen zijn wij naar de ouders gegaan, en hebben hun om hunnen zegen gevraagd, dien zij ons gaarne gaven.

Nu maakte ik LIPPERT met mijne geldelijke omstandigheden bekend, en bood hem aan, gezamenlijk handel te drijven.

Ik zag zijn gelaat bij dit aanbod verhelderen.

Nu konde hij de oude handelsbetrekkingen weder aanknoopen, en zijnen handel op den ouden voet voortzetten.

Het contract werd spoedig gesloten, en kort daarna volgde mijne plegtige verbindtenis met HANNA, die tot heden mijn geluk uitmaakt.

Nu volgde ook de opening van het testament, maar hoe stond ik verbaasd over den inhoud!

Tot inleiding zeide GUMPEL onder anderen: »Ik heb nog eene zware schuld af te doen. Mijn neef (hier volgde mijn naam), dien ik als kind in huis genomen had, heb ik eens, zonder dat hij het verdiende, een oorveeg gegeven, die hem uit mijn huis deed vlugten, die mij den haat mijner medeburgers op den hals haalde, en die mij nog op het hart brandt.

»Daar ik geene nadere bloedverwanten heb, maak ik hem hierbij tot mijnen universelen erfgenaam, zoodat mijn huis,

de apotheek, mijn landgoed en mijne kapitalen hem ten deel vallen, waarvan hij echter de volgende legaten zal te betalen hebben", enz.

De legaten beliepen omstreeks 4000 gulden, maar de kapitalen alleen bedroegen eene som van *f* 25,000.

Nu was ik geholpen. Ik verkocht de apotheek aan mijn zwager, en ik was een welgesteld, gelukkig man.

Ik zegende den nu zaligen neef en zijn oorveeg, die blijkbaar de oorzaak van mijn geluk was; want hij had mij in een werkkring gebragt, waarin ik mij tevreden gevoelde, en met dien welken *ik* gaf, had hij mij aan eene brave vrouw geholpen, en mij tot een rijk man gemaakt.

En nu zult gij wel begrijpen, waarde vrienden! waarom ik zoo veel met een goeden oorveeg opheb.

Allen lachten hartelijk.

Maar, zeide er een, als wij de scherts ter zijde stellen, en de zaak ernstig beschouwen, dan zien wij hier weder vol bewondering de wegen der Voorzienigheid; want niet de oorvegen, maar het ondoorgrondelijk Godsbestuur was de oorzaak van uw geluk.

O! zeide de verteller, geloof mij, mijn vriend! dat weet ik zeer wel, en ik kan ernst en scherts zeer goed van elkander scheiden. Ik kan slechts de wegen Gods prijzen, die alles wèl gemaakt hebben. Maar gij kunt toch niet ontkennen, dat de oorvegen in Gods hand het middel daartoe waren; ik zeg daarom nog eens: het was ongelukkig als ze uitstierven.

Daar kunt gij gerust op zijn, hernam de andere. Zoo lang er nog knorrige neven en jolige knapen, driftige vaders, en jongeheertjes zijn, zoo als gij toen in de diligence waart, en onbeschaamde lomperts en kwade jongens, zoo lang is er geen nood voor uitsterven; en niettegenstaande alle schoolmeesterlijke gevoeligheid houd ik vol, dat ook bij deze menschen de overtuiging zal blijven bestaan, dat een flinke oorveeg ten gepasten tijde en op geschikte wijze toegediend, eene ware weldaad is.

Proficiat! riepen, hartelijk lagchend, de beide anderen.

TOMBUCTOE.

De geheimzinnige hoofdstad van Soedan of Nigritië, vóór meer dan dertig jaren bezien en beschreven door den ongelukkigen RENÉ CAILLIÉ, is onlangs door den onversaagden, den reeds wereldberoemden Duitschen reiziger, Dr. H. BARTH, op nieuw bezocht. Met groot ongeduld verwacht men zijne reisbeschrijving. Wat intusschen van zijne waarnemingen ruchtbaar is geworden, bevestigt volkomen die van CAILLIÉ, wiens reis naar Tombuctoe door sommige aardrijkskundigen met volhardend ongeloof tot nu toe werd ontkend. Deze volkrijke stad ligt op 18 graden Noorder-breedte en 4 graden Westerlengte van Parijs, op een half uur afstands van Cabra, dat haar even zeer tot havenplaats dient, als, b. v., Giseh voor Kaïro. Zij heeft eene driehoekige gedaante, is slecht gebouwd, en is als marktplaats gewigtiger dan als stad. Er zijn toch in Soedan wel steden van grooteren omvang, b. v. Sackatoe en Kano.

Toen CAILLIÉ Tombuctoe wedervond, heerschte er in Frankrijk en Europa eene zonderlinge meening over deze koningin van Midden-Afrika. Men zag in hare bewoners de afstammelingen der vijftig-duizend Carthagers, die, aan de verwoesting hunner vaderstad ontkomen, zich diep in de binnenlanden van Afrika gevestigd hadden. Deze meening had haren oorsprong te danken aan de halve beschaving van Tombuctoe en het uiterlijk voorkomen van een groot naburig volk, de Fellatah's, die veel meer Maleijers, dan Negers schijnen, en die zich met ijdelheid »de blanken van Afrika" noemen. Een Engelsch reiziger, die onder hen te Sackatoe verkeerd had, verhaalt daaromtrent, dat eens een bevallig meisje van twaalf jaren, 't welk naar de markt ging om hare melk te verkoopen, hem op de straat met eene bekoorlijke vrijmoedigheid deze woorden had toegesproken: »Ik ben van hetzelfde bloed als gij!"

Tombuctoe is gesticht omstreeks het jaar 1315 door een Arabisch opperhoofd, een grooten verbreider van den Islam. De stad werd omstreeks 1680 ingenomen door eenige Marok-

kaansche avonturiers, wier vuurwapenen hen ten schrik maakten van de Soedansche Negers. Sedert is zij dikwijls en lang eene prooi geweest van eene verschrikkelijke regeringloosheid, waaraan zij nog heden lijdt. De Toeariks, die de stad omringen, zijn er in geslaagd een gedeelte te bezetten; de ingeboren Sjeik EL-BAKAY beheerscht een ander deel; terwijl nog eene derde partij zich versterkt heeft in een afzonderlijk kwartier.

Dr. BARTH, die de protectie van EL-BAKAY genoot, mogt vrij de hoofdstad en het rijk van Sonr'ay, voor zoo ver het dien Sjeik onderworpen was, doorkruisen. Hij bevond, dat de stad, behalve de talrijke voorsteden, verdeeld is in zeven wijken. De wijk Sankore bevat de oude stad, het Noordelijkste deel; de welvarende en rijke wijk Sane-Gongu, die men de Chaussée-d'Antin der plaats zou kunnen noemen, behoort aan de kooplieden van Gadames, of de handels-aristokratie. De stad heeft twee markten (*jubu*), in haar midden gelegen, en drie moskeeën, waarvan de groote, el Kebira, tevens de oudste is en dagteekent van de stichting zelve der stad. De bevolking, wier aantal onmogelijk kan opgegeven worden, is grootendeels handeldrijvende, en bestaat hoofdzakelijk van den transito-handel, dien zij onderhoudt met geheel Soedan, Marokko, Algerië en Tripoli door Gadames. Voor hare poorten zwerven Arabische en Toeariksche Nomaden-horden rond, zoo als de Berbechs, die den Majoor LAING bij Arawan vermoord hebben, en andere. De straffeloosheid, waarmede deze bandieten met hunne lange lansen alle wegen afsnijden, die naar de stad leiden, getuigt niet van de dapperheid harer inwoners; want het is zeker, dat twee-honderd man inlandsche militie, voorzien van goede geweren met dubbele loopen (een thans in de Sahara algemeen ingevoerd wapen) de Toeariks voor langen tijd en wel tien uren in het rond, hunne schandelijke leefwijze zouden afleeren.

(*Magasin Pittoresque.*)

MENGELWERK.

ZINSBEGOOCHELING, ZINSMISLEIDING, ZINSBEDROG.

DOOR

D^r^. *A. SASSE.*

»De mensch weet niets, dan wat de zintuigelijke waarneming hem geleerd heeft", is de uitspraak van een groot man — BACO VAN VERULAM — die daarmede den éénigen weg aanwees, om tot de kennis van de natuur en de wetten, die haar beheerschen, te geraken. De waarheid van die uitspraak wordt langzamerhand in steeds wijdere kringen gevoeld. En inderdaad, de pogingen, om »het heelal uit het denken te construëren," op weinig minder dan op zelfvergoding van het individu berustende, hebben tot niets geleid, en daartegenover staan de belangrijke uitkomsten, welke eene gezette waarneming der natuur geleverd heeft, zoowel voor het praktische leven, waar ze voor elk handtastelijk zijn, als voor het inzigt in de verschijnselen die zij aanbiedt. Ook de wetenschap van den mensch, die in zijne zielsuitingen het meest ingewikkelde vraagstuk in de geheele natuur oplevert, kan alleen langs dezen door BACO aangewezen weg met vrucht beoefend worden. Dit heeft zelfs FICHTE (de jongere) moeten erkennen, getuige de uitgave van zijn jongste werk, waarin hij gemeend heeft, die wetenschap op natuur-wetenschappelijken grondslag te moeten doen rusten, een weg waarop trouwens TH. WAITZ hem reeds voorgegaan was. 't Ware zeker te wenschen geweest, dat bij de algemeene beschouwingen over de stof, zooals zij in dat werk voorkomen, acht geslagen was op FECHNER's grondig bewerkte verhandeling: *Die physikalische und philosophische Atomenlehre*, in plaats van bewijsgronden voor de onhoudbaarheid der atomentheorie te zoeken, waarbij de methode der natuur-wetenschappen uit het oog verloren wordt — maar het zegt reeds veel, het regt der waarneming op dit gebied door een man als FICHTE, en die in zulk eene school opgevoed is, erkend te zien. Trouwens buiten de waarneming om kennis van de dingen te willen krijgen, het *Ding an Sich*

te willen kennen, en te vreezen dat de zintuigelijke waarneming een ander beeld daarvan geve, dan met de wezenlijkheid overeenkomt, is eene ongerijmdheid, die door het gezond verstand gewraakt wordt, en die den philosoof, die er aan hecht, in onze praktische maatschappij tot een »ding op zich zelf" stempelt. Hoe de dingen op zich zelf zijn, kan voor ons van geen belang zijn; wij nemen nu eenmaal alleen waar, hoe zij zich aan ons voordoen, en behoeven voor geene misleiding van den kant der zintuigen te vreezen, wanneer wij bevinden dat onze waarneming met die van anderen in overeenstemming is, en onder alle omstandigheden gelijk blijft. Mogt het daarbij, zijn, dat het ware wezen van een ding zich niet aan ons openbaarde, welnu: dan is onze dwaling gemeenschappelijk, dan zijn wij — alleen in die dwaling onderling verstaanbaar, en bestaat er voor ons geene andere waarheid, dat is — volgens de waarschijnlijke oorspronkelijke beteekenis van dit woord in onze en verwante talen — wezenheid. Hoe noodig echter dikwijls voorzigtigheid is bij het ontvangen van zintuigelijke indrukken, maar ook hoeveel daarbij vermag de vergelijking van die indrukken bij verschillende personen en onder verschillende omstandigheden, moge uit de volgende mededeelingen blijken, die zooals het opschrift aan het hoofd dezes aanduidt, dienen om ons opmerkzaam te maken op de drievoudige wijze, waarop de zintuigelijke gewaarwording buiten overeenstemming met de werkelijkheid komen kan.

Als voorbeeld van *Zinsbegoocheling* diene de volgende schets, welke de Graaf ESCAYRAC DE LAUTURE daarvan geeft, naar hetgeen hij zelf bij zijn reizen door de woestijn ondervond. Wij geven zijne mededeeling zoo getrouw mogelijk terug.

De zinsbegoochelingen in de woestijn worden door de Arabieren *Ragl* genoemd. Toen ik op den dromedaris naar Belad en Soudan reisde, en gedurende drie nachten en twee dagen niet slapen kon, overvielen mij alle gezigtsbegoochelingen van den *Ragl*. Ik voelde mij niet regt bij mijne zinnen, en of ik al met mijne geleiders sprak of dat ik zong — niets baatte; ik beproefde om te voet te gaan, besprenkelde mijn gezigt met koud water — de begoocheling week niet: het was alsof de gezigtseinder zich als een muur voor mijne oogen verhief en met de lucht eene aan alle kanten gesloten zaal vormde, die van boven door de sterren als zoovele duizende lampen

verlicht werd. Mijne oogen vielen digt; ik had niet meer de kracht, om mijn hoofd regtop te houden, en plotseling voelde ik, dat ik mijn evenwigt verloor.

Voor korten tijd reisde ik naar Suez, om met den Heer VAN LESSEPS de haven te bezoeken, van waar uit een kanaal twee wereldzeeën met elkander in verband brengen moet. Ik deed de reis van Kaïro met een postdromedaris. Op deze korte reis van dertig uren, overviel mij de *Ragl* weder, dewijl ik eerst sedert korten tijd van eene ziekte herstellende was. Ik reisde zonder levensmiddelen en kon onderweg geene opdoen. Daarbij kwam, dat ik sedert tien jaren niet op een dromedaris gereden had, en dat ik Kaïro eerst zeer laat in den avond verlaten had, zoodat ik twee nachten onderweg blijven moest.

Bij deze begoochelingen worden gezigt, gehoor, reuk, smaak, misschien zelfs het gevoel van de huid aangedaan; de gezigtsbegoochelingen zijn echter het menigvuldigst. Steenen veranderen in rotsen en gebouwen; voetstappen van dieren en sporen van wagens zien er uit als bebouwde akkers of als weilanden. Schaduwen in de verte hebben, vooral bij maneschijn, het voorkomen van bronnen, diepten en afgronden; kleine schaduwen nemen de gedaante van levende wezens aan. Men ziet lange treinen van kameelen, wagens, talrijke kudden, ja zelfs geheele bataillons soldaten, wier uniformen men onderscheiden kan, voorbijtrekken.

Dikwijls ziet men een bosch van kleine boomen, die digt bij elkander staande, met hunne bladrijke kroonen de lucht bedekken, zonder dat daarom evenwel de sterren onzigtbaar worden. Zeer dikwijls komt het voor dat de vlakte als een muur omhoog rijst; de horizont schijnt dan een ontzaggelijk wijde kom te zijn, en men meent in het midden van een geweldig grooten krater, of in een door hooge bergen ingesloten dal verplaatst te zijn.

Rotsen, huizen en alle regtop staande voorwerpen schijnen hooger dan zij werkelijk zijn, zonder breeder te worden; een huis van ééne verdieping schijnt op zijn minst twee te hebben. Daarentegen geven voorwerpen, die verlicht zijn, of zelf licht van zich geven, nooit aanleiding tot gezigtsbedrog. Al bedriegt men zich dus onder den invloed van den *Ragl* over den aard van de sterren — al houdt men ze dus, b. v., voor lampen, die van eene geweldige hoogte haar licht toezen-

den — altijd ziet men ze in hare ware gedaante, ligging en grootte. Menigmaal komt de *Ragl* des morgens, des avonds of ook op het midden van den dag. In het laatste geval wordt het gezigtsbedrog door den ondragelijken glans van een verblindend licht te weeg gebragt, en is met luchtspiegeling verbonden; dan wisselen de beelden aanhoudend van gedaante en omvang, en blijven zij geen oogenblik op dezelfde plaats. De begoochelingen van het gehoor zijn zeldzamer dan die van het gezigt; zij komen vooral bij ledige maag voor, bij reizigers die aan den Simoum blootgesteld en wier ooren door den wind vermoeid, door het zand geprikkeld zijn, of wel bij menschen, die aan oorsuizingen lijden. Onder deze omstandigheden worden de toonen, die men inderdaad hoort, door de verbeelding veranderd; het ruischen van het loof, dat men hier of daar in de woestijn aantreft, het geluid dat er ontstaat, wanneer men tegen eene kluit aarde aanstoot, of het loeijen van den storm worden gehoord als liefelijke gezangen, als kreten van vertwijfeling, als geweerschoten, of wel als het rollen van den donder enz.

Eens op een nacht hoorde ik volkomen het geluid, dat ontstaat bij een molen, welks raderen door water in beweging gebragt worden. Ik kon in het eerst maar niet begrijpen, waar dit geluid van daan kwam. Eindelijk bemerkte ik, dat de kwast van mijn gordel langs den zadelknop heen en weer vloog, waaraan ik volgens de gebruiken van de woestijn mijne sabel vastgemaakt had.

Ook smaak en reuk zijn aan dergelijke begoochelingen onderhevig, waarvan ik zoo aanstonds een voorbeeld aanhalen zal.

Bij menschen van hetzelfde ras en van gelijken stand van beschaving komen, wanneer zij zamen reizen, ook altijd dezelfde beelden voor. Ziet de één bergen, dan neemt ook de ander ze waar, ziet de één een huis, dan vertoont het zich ook aan den ander. Toch zijn de bergen en huizen van den éénen zeer verschillend van die, welke de ander ziet. Eén van onze beroemdste oudheidkundigen reisde met een bekwaam landschapschilder door de woestijn van Suez. Beide werden door den *Ragl* overvallen; zij deelden elkander wederzijds hunne indrukken mede, en waren verbaasd over de naauwkeurige overeenstemming daarvan. Van tijd tot tijd zeide de één: ik zal u zeggen, wat gij nu ziet, en telkens kwam de

beschrijving goed uit. Bij menschen op verschillenden trap van beschaving daarentegen hebben de gezigten wel overeenkomst, maar zonder dat zij daarom geheel gelijk zijn. Een Beduin, die nog nooit boomen zag, zal geen bosch om zich heen zien; waar wij een wagen zien, ontdekt de Arabier een kameel, wat wij voor een kerktoren houden, komt hem als een minaret voor, enz.

Een bijzonderen invloed op de beelden, die men ziet, heeft ook de gedachte, die op het oogenblik den geest levendig bezig houdt. Een beroemd geneesheer in Kaïro werd des nachts naar de pyramiden geroepen, om een reiziger, die zwaar gewond was, te verbinden. Hij vertrekt, maar half bevangen van den slaap en vol ongeduldig verlangen, om nog bij tijds den ongelukkige te kunnen helpen, valt hem de weg ondragelijk lang. Gestadig verwachtende, dat hij eindelijk de pyramiden zien zal, verrijzen ze plotseling uit de duisternis voor zijn gezigt, maar terwijl hij meent, dat hij ze aanstonds bereikt zal hebben, verdwijnen ze weder; nog eens ziet hij ze, maar weder is het alleen zijne gespannen verbeelding, die ze hem voorgetooverd heeft, en zóó herhaalt zich dit gezigt binnen twee uren meer dan twintig maal, zonder dat hij zich uit den kring der begoocheling kan losmaken.

Één van de nieuwere martelaars voor de wetenschap, JAMES RICHARDSON, was in de woestijn verdwaald geraakt. Hij geeft het volgende berigt over zijne gewaarwordingen. Ik was van vermoeidheid uitgeput, en ik had het gevoel, als iemand die dronken is. Dan eens meende ik stemmen te hooren, dan weder zag ik lichten of wel iemand, die een dromedaris reed en die naar mij zocht. Daarbij waren die indrukken zóó duidelijk, dat zij voor mij bepaald met de werkelijkheid overeenkwamen, en niet alleen in mijne verbeelding bestonden. Elk oogenblik zag ik menschen die naar mij zochten; ik hoorde ze voortdurend JACOB! JACOB! roepen, en was te meer een speelbal van deze begoochelingen, omdat het klaar lichte dag was; iedere struik, elke zandhoop, die ik daarbij zag, werd een kameel, een mensch, of in het geheel een levend wezen.

Vier jaren geleden ontmoette ik in de woestijn van Bychurur een Neger, die verdwaald was. Sedert zestig uren had deze ongelukkige niets gebruikt, en ter prooi aan den *Ragl* zag hij om zich heen voortdurend waterbronnen, die alleen in zijne verbeelding bestonden, en waaraan hij zich onop-

houdelijk meende te verfrisschen. De drooge lucht van de woestijn kwam hem voor als met vochtige dampen verzadigd, en hij liep voorzigtig op het zand, wijl hij meende dat het een van water doorweekte grond was. Somtijds zag en rook hij den Nijl; dan liep hij, of liever sleepte hij zich voort, totdat zijne krachten hem begaven. Deze mensch riep mij; hij was geen speelbal van zijne droomen, maar van zinsbegoochelingen, en hij was in eene hevige koorts, die met ijlhoofdigheid begonnen was. Zijne huid, en niet minder de mondholte en de keel, waren zóó brandend heet, dat de lucht, die ons verzengend warm scheen, hem aangenaam verkoelend voorkwam. Dit gevoel van verkoeling verwisselde hij met de gewaarwording van een frisschen dronk water.

In den beschreven toestand verliezen de zintuigen in duidelijke gewaarwording van de voorwerpen der buitenwereld te meer naar mate de verbeelding meer gespannen is; zoo ziet het oog, ofschoon het open staat, niets of bijna niets, en kan met de grootste inspanning naauwelijks het naast bij zijnde voorwerp onderscheiden. Eens op een nacht reisde ik, slechts door één gids vergezeld, op een veelbezochten, zeer kenbaren weg. De gids kwam eenige voetstappen achter mij aan; ik werd door den *Ragl* aangedaan. »Gij zijt niet meer op den regten weg!" riep mijn gids mij plotseling toe — »meer links." Ik wendde mij naar de linkerhand en reed den weg over, maar zonder dezen te zien. Toen hij weder waarschuwde, draai ik mij regtsom, maar ik moest toch spoedig tot het besluit komen, om den gids, die ook den *Ragl* gekregen had, op handen en voeten vóóruit te laten kruipen, om den weg te kunnen zien.

Midden in den *Ragl* heb ik verzen uit den Koran of uit de Psalmen opgezegd, zonder eene letter te missen, en ik kon mij daarmede zonder hinder, maar ook zonder eenige de minste beterschap, zoolang als ik wilde bezig houden. Ik heb zelfs beproefd, wiskunstige voorstellen op te lossen en het gelukte mij. Op mijne laatste reis maakte ik zelfs midden in den *Ragl* de naauwkeurigste aanteekeningen over mijne reisindrukken. Daarbij moest ik naar het blad, waarop ik schreef, voelen; want alleen nu en dan zag ik het, meestal kwam het mij voor als een groot en met fraaije teekeningen versierd album. Den anderen morgen las ik mijne aanteekeningen over, en ik vond,

dat ze in zeer verstaanbare taal geschreven waren. Onder den invloed van den *Ragl* kan men op den besten weg, terwijl men wakende is en zingt of lacht, even goed verdwalen als in de woestijn. Op een bekenden weg weet men dat men zich vergist, maar op onbekende banen loopt men gevaar, om een vermeend bosch of kanaal voor werkelijk aanwezig te houden, en *zóó* kan een gids bij den besten wil eene bende soldaten op een verkeerden weg brengen, wanneer hij door den *Ragl* aangetast is. Of dit werkelijk het geval is kan men daaraan zien, dat hij onder deze omstandigheden de armen uitstrekt, als om den een of anderen hinderpaal uit den weg te ruimen; verder dááraan, dat hij de oogen wijd open spert, op zijn zadel heen en weer gaat, zonder reden aan de teugels trekt, of wanneer hij te voet gaat, dat hij loopt, of hij dronken was, en dat hij zich dan naar dezen, dan naar dien kant draait om de vermeende belemmeringen te ontwijken.

De Arabieren gebruiken altijd de sterren als gidsen bij hunne nachtelijke reizen door de woestijn. De sterren misleiden ook in den *Ragl* niet, en wanneer de geheele karavaan ééns weet, naar welke zij zich te rigten hebben, dan vergissen zij zich niet meer in den weg. De Arabieren, die weinig slapen en aan alle vermoeijenissen van de woestijn blootgesteld zijn, worden niet zoo dikwijls, maar toch vrij veelvuldig door den *Ragl* aangetast; hunne ontoereikende voeding stelt hen daaraan bloot. De Beduïen eet menigmaal dagen lang niets.

De *Ragl* ontstaat tusschen middernacht en 6—7 uur in den morgen, maar verdwijnt gewoonlijk bij dag. Een aanval die bij dag komt is verschrikkelijk, want hij komt alleen bij den hoogsten graad van uitputting voor. Gewoonlijk vertoont hij vlagen, die ten minste eenige minuten duren en plotseling opzetten, zonder dat men er iets tegen doen kan, maar ook even plotseling en zonder aanwijsbare oorzaak verdwijnen. In het begin kunnen afleiding van gedachten, en wasschingen met koud water zulk eene vlaag tot bedaren brengen. Menigmaal gelukt dit ook, wanneer men stipt naar de sterren kijkt, of door het gebruik van koffij, maar wanneer de uitputting en daarmede de zenuwachtigheid toegenomen zijn, is de slaap het éénige middel. Somtijds maakt de zenuwachtige opgewektheid zelfs den slaap onmogelijk, en dan zijn baden het middel dat weder kalmte veroorzaakt. Bij menschen met zeer beperkte

geestvermogens kan de *Ragl* krankzinnigheid veroorzaken, en in het geheel hebben zijne aanvallen de meeste overeenkomst met de dronkenschap na het gebruik van sterke dranken, met den roes door opium, haschisch, saffraan en andere bedwelmende middelen veroorzaakt, eindelijk met de ijlhoofdigheid in de koorts en met de zinsbegoochelingen der krankzinnigen. Zijne aanvallen moeten echter niet verward worden met de luchtspiegeling; want bij den *Ragl* bestaat datgene, wat men meent te zien, met dien verstande namelijk, dat wanneer men, b. v., water ziet, het werkelijk eene blaauwe, spiegelende en bewogene oppervlakte is, die het oog aanschouwt; alleen bedriegt zich onze geest dáárin, dat hij zulk een beeld aanmerkt als onvermijdelijk met de aanwezigheid van water verbonden.

Geheel verschillend van de zinsbegoocheling, waarvan deze mededeeling een treffend voorbeeld oplevert, is, zooals DE LAUTURE zelf opmerkt, de *Zinsmisleiding*, bekend onder den naam van luchtspiegeling. Ook van dit verschijnsel levert Egypte treffende voorbeelden op. De bodem van Neder-Egypte vormt namelijk eene uitgestrekte vlakte, die ten tijde van de overstroomingen der rivier de Nijl geheel door het water bedekt wordt. Langs de oevers der rivier en zeer ver naar de woestijn toe, ziet men kleine hoogten met huizen en dorpen bezet. Gewoonlijk is de lucht daarboven kalm en helder. Wanneer nu de zon opgaat, vertoonen alle afgelegene voorwerpen zich met scherpe en duidelijke omtrekken; zoodra echter de hitte des daags grooter wordt en de zonnestralen den bodem sterk verwarmen, deelt zich deze hoogere warmtegraad ook mede aan de onderste luchtlagen — er ontstaat eene soort van trillende beweging, die voor het oog zeer merkbaar is, zooals zij ook in onze streken op warme zomersche dagen waargenomen wordt. Wanneer er nu geen wind waait, en de luchtlagen, die op den bodem rusten, vrij onbewegelijk blijven, terwijl zij door de aanraking met den grond verhit worden, dan vertoont zich het verschijnsel van de luchtspiegeling in zijne volle pracht. De waarnemer, die in de verte ziet, ontdekt een regtopstaand beeld van alle hoog gelegene voorwerpen, b. v., van de dorpen, die op de hoogten gebouwd zijn; lager ziet hij daarentegen ter zelfder plaatse een omgekeerd beeld daarvan, zonder dat hij den grond zien kan, waaruit zij oprijzen; al deze voorwerpen vertoonen zich derhalve voor

het oog, alsof zij te midden van een uitgestrekt meer liggen. Dit verschijnsel werd bij den krijgstogt in Egypte onder NAPOLEON dikwijls waargenomen; het was voor de soldaten een geheel nieuw schouwspel en eene wreede misleiding. Wanneer zij in de verte de afspiegeling van de lucht en het omgekeerde beeld van de huizen en palmboomen zagen, dan twijfelden zij niet, of al deze beelden werden door de oppervlakte van een meer te weeg gebragt. Vermoeid door buitengewone marschen, door de hitte der zon en de met zand bezwangerde lucht, liepen zij naar den oever van dit meer, maar de oever week gestadig achteruit; het was de verhitte lucht der vlakte, die de misleiding te weeg bragt, alsof de hemel en de hoog gelegene voorwerpen zich in het water afspiegelden. De geleerden, die dezen togt begeleidden, werden niet minder, dan het geheele leger, door het verschijnsel misleid, maar de misleiding was van korten duur.

Ook in het Zuiden van Abyssinië wordt dit verschijnsel menigwerf waargenomen. Zóó zag de reiziger J. M. BERNATZ het dal Dullul, dat meer dan een uur gaans breed, en vijf uur lang is, als met een heerlijk meer bedekt, te midden waarvan eene rots zich als een eiland verhief. Karavanen, die door het dal heentrokken, waren door de luchtspiegeling geheel onzigtbaar, tot op het oogenblik, wanneer zij den oever van het schijnbare meer naderden. Dan was het geheel en al, of zij door het water heenwaadden, want terwijl het onderste gedeelte van het ligchaam der menschen en der kameelen nog onzigtbaar bleef, vertoonde zich alleen het bovenste gedeelte met zijne afspiegeling van onderen.

Men kan dit verschijnsel in het klein nabootsen door eene gemakkelijk te nemen proef. Daartoe heeft men noodig een blikken trommeltje met vlakke wanden, dat, b. v., 1 Nederlandsche el lang en 15 Nederlandsche duim hoog en breed zijn kan. Dit wordt met gloeijende kolen gevuld en ongeveer op gelijke hoogte met de oogen gebragt, zoodat men er gemakkelijk over heen kan zien naar het een of ander voorwerp in de verte. Heeft men de proef op deze wijze ingerigt, dan zal men dit voorwerp niet alleen als gewoonlijk zien, maar lager ook nog een omgekeerd beeld daarvan bemerken.

Ook op andere plaatsen dan de genoemde en onder andere omstandigheden zijn dikwijls luchtbeelden waargenomen. De

natuurkundige VINCE zag in Ramsgate een merkwaardig uitwerksel van de luchtspiegeling. Wanneer men namelijk van de genoemde plaats naar de kust van Dover ziet, dan vallen bij helder weêr de punten der vier hoogste torens van het slot te Dover in het oog. Het overige gedeelte van het gebouw is achter een bergrug verborgen, welke ongeveer 12 Engelsche mijlen van den waarnemer verwijderd is. Den 6den Augustus 1806, des avonds omstreeks zeven uur, was VINCE zeer verbaasd, dat hij niet alleen de vier torens, maar het geheele slot tot aan den grond toe zien kon. De reden van deze opdoeming — hier niet nader uiteen te zetten — is dezelfde als van de eigenlijke luchtspiegeling, zoodat beide dan ook somtijds te gelijkertijd waargenomen werden. Zóó zag dezelfde natuurkundige, en insgelijks SCORESBY op zijne reizen naar de Groenlandsche zeeën, een gewoon regtopstaand en een omgekeerd beeld van schepen, die op tien uren afstand en dus nog geheel en al onder den gezigtseinder waren. Ongetwijfeld wordt ook het verschijnsel, dat onder den naam van Fata Morgana bekend is, door luchtspiegeling te weeg gebragt. Men neemt het dikwijls waar te Napels, te Reggio en aan de kusten van Sicilië. Op eens ziet men op een grooten afstand in de lucht ruïnen, zuilen, kasteelen, paleizen, kortom eene menigte dingen, wier voorkomen gestadig verandert. Dan stroomt het volk naar den oever, om dit zonderlinge schouwspel te genieten. Dit tooverachtige verschijnsel berust daarop, dat sommige voorwerpen zigtbaar worden, die men bij den gewonen toestand van de lucht niet zien kan. Hier is echter de lucht bovendien in eene gestadig trillende beweging; van daar het verwrongene en de verplaatsing van de beelden, zooals men die ook bij eene golvende watervlakte waarneemt.

Deze voorbeelden van zinsmisleiding zouden nog met verscheidene andere te vermeerderen zijn; we zouden kunnen wijzen op de dubbele beelden, die men door slechte glasruiten van onregelmatige dikte somtijds kan waarnemen, op het schijnbaar gebroken zijn van een regten stok, wanneer men dien in schuinsche rigting voor een gedeelte in het water steekt, enz. In deze en dergelijke verschijnselen is er iets buiten ons, wat misleidt, en daarin ligt het verschil tusschen zinsmisleiding en zinsbegoocheling. Bij de laatste zijn, zooals ook DE LAUTURE opmerkt, de zintuigelijke indrukken volmaakt

in overeenstemming met de werkelijkheid, maar zij worden door de ziekelijk opgewekte verbeelding verbonden en gedeeltelijk aangevuld tot eene voorstelling, die het naast past in de reeks van gedachten, waarmede de geest op het oogenblik vervuld is.

Nog op eene andere wijze kan de waarneming met de werkelijkheid in strijd geraken, ten gevolge van een bijzonderen toestand der zintuigen. Hier zijn het dan de zintuigen die bedriegen, en deze groep van verschijnselen schijnt tamelijk juist met den naam van *Zinsbedrog* bestempeld te kunnen worden. Strikt genomen behoort hiertoe ook alles wat door ziekelijke aandoening der zintuigen te weeg gebragt wordt. We zouden dan kunnen wijzen op de muggen of spinnetjes die onder den naam van »mouches volantes" bekend, het gezigt hinderen, ten aanzien van welke men zich eerst overtuigt, dat het oog *bedriegt*, wanneer dit herhaaldelijk gebleken is, hetzij door vergelijking met de waarneming van anderen, of wèl door de juistheid of onjuistheid van dien indruk te toetsen aan hetgeen de andere zintuigen leeren. Ten aanzien van het gehoor konden we doen denken aan de oorsuizing, die — middellijk of onmiddellijk een gevolg is van aandoening in de dieper liggende deelen van den gehoortoestel, — hoewel zij in de meeste gevallen verholpen kan worden, toch zoovele menschen kwelt, en dikwijls oorzaak is, dat werkelijke geluidsgolvingen, die het oor treffen, niet worden waargenomen. Ten aanzien van den reuk is het somtijds bij zieken opgemerkt, dat aan alle voorwerpen, ook de welriekendste, voor hen een reuk verbonden was, dien zij vergeleken met zulk een, die als hoogst onaangenaam bekend is. Ook de smaak kan bedriegen, bij ziekelijke stemming van het zintuig; bekend is het, b. v., dat hij bij verkoudheid even als de reuk geheel of gedeeltelijk ontbreken kan. Dàn — zegt men — smaken de spijzen als hooi. Enkele malen is het zelfs opgemerkt, dat iemand voor bitter of zuur hield, wat volgens de algemeene ervaring zoet was. Dergelijke afwijkingen komen ook bij het gevoelszintuig voor. Zoo heeft men het vermogen der huid om pijn te gevoelen, gemist, terwijl zij zeer goed de aanraking met eenig ligchaam gewaar werd. Dan was het, b. v., hetzelfde, of men met de punt van een penneveêrtje langs de huid streek, of dat men in dezelfde rigting daarin sneed. In

andere gevallen werd een koud voorwerp als warm gevoeld, en omgekeerd. Maar al deze soorten van zinsbedrog, ontstaande uit ziekelijke aandoening der zintuigen, of wel der wegen, waarlangs de zinnelijke indruk geleid wordt, eer zij in bewuste gewaarwording overgaat, bespreken wij hier niet. Ook niet die ligtere graden van »mouches volantes" als afzonderlijke, of aaneengeregen kringetjes enz., die ieder bij zich zelven kan waarnemen, wanneer hij naar heldere wolken ziet, of eenigen tijd door het mikroskoop tuurt. Zij behooren wel tot het gezonde gezigt, maar wegens hunne kleinheid, en door de bijzondere omstandigheden, noodig om ze zigtbaar te doen worden, zullen ze bezwaarlijk tot zinsbedrog aanleiding geven. Meer bijzonder wenschen we daarentegen de aandacht te vestigen op eene soort van zinsbedrog, die hoewel vroeger reeds opgemerkt, in de zee van nieuwe feiten, waarmede de natuurkunde ons in de laatste jaren bekend gemaakt heeft, verloren geraakt was. Wij bedoelen een verschijnsel, 't welk zeer onlangs door Dr. J. J. OPPEL, toevallig weder ontdekt werd, van wiens mededeeling daarover wij in het volgende eene getrouwe vertaling leveren.

»Toen ik in 1853 een reisje door Zwitserland maakte, ging ik op een avond van het westeinde van Schaffhausen uit, den regter Rijnoever langs, naar Neuhausen, een dorpje dat op bijna een uur afstands van daar gelegen is. Mijn doel daarbij was, zooals men reeds begrijpt, om het alom bekende, veelgeprezene wonderwerk van die streek, de watervallen van den Rijn, in oogenschouw te nemen.

Zoodra men de stad uitkomt, of nog vroeger zelfs bij de laatste buitens en tuinen, die nog bij de stad gerekend worden en waar men de rivier dadelijk aan de linkerhand heeft, wordt het oog des wandelaars geboeid door de geweldig schuimende en bruisende dwarrelingen van den stroom. Rotsbrokken, die zich tot de oppervlakte des waters verheffen, en daardoor den stroom in zijn loop storen, geven aanleiding tot haar ontstaan, en bij gunstigen stand van het water wordt men reeds door dit ten hoogste boeijende schouwspel op het grootschere bij Neuhausen en Lauffen voorbereid.

Watervallen, vlammen, de onrustige baren der zee — zij geven door hunne nimmer rustende bewegelijkheid aan het oog, dat zich toch bij voorkeur door hetgeen leven vertoont,

aangetrokken voelt, een aanschouwelijk beeld van werking en van leven in de onbewerktuigde natuur, en juist dáárin ligt ongetwijfeld de diepere oorzaak van de eigenaardige, voor de kunst onbereikbare bekoorlijkheid en van het genot, dat het aanschouwen van die eenvoudige natuurtooneelen oplevert. Het oog kan zich daaraan niet verzadigen, en wordt er alzoo langer door geboeid, dan door het aanschouwen van een bewegingloos beeld, hoe verrukkelijk schoon of verheven het overigens zijn moge. Zóó hadden dan ook wij een geruimen tijd bij den oever gestaan en naar de onstuimige bewegingen der watermassaas gezien, toen mijn reisgenoot, die de wandeling wilde voortzetten, mij opmerkzaam maakte op eene onbegrijpelijke beweging van den grond digt voor onze voeten. Ik keek en was werkelijk verbaasd, toen ik het zand en de kleine steëntjes, die ons volmaakt vlakke en effene pad bedekten, in voortdurende snelle beweging van de regter- naar de linkerhand naar den oever zag vliegen. Deze beweging strekte zich uit over eene strook van eenige duimen in de breedte, en eenige voeten in de lengte, maar werd van het midden uit naar de kanten toe gestadig minder totdat men eindelijk aan den buitenomtrek van de strook geene beweging meer ontdekte. Ondanks dezen schijnbaren spoed van de deeltjes, zag het oog evenwel spoedig, dat de steentjes en kluitjes aarde zelve eigenlijk niet van hunne plaats kwamen, en vooral ook, dat hunne ligging ten opzigte van elkander niet merkbaar veranderde. Het zag er dus even zoo uit, alsof zij b. v., door een mol, die onder den grond zijn weg naar de rivier nam, in beweging gebragt werden, en werkelijk gaven wij een oogenblik aan die gedachte toe. Spoedig kwamen wij echter tot de overtuiging, dat hier een *gezigtsbedrog* plaats vond, dat ongetwijfeld te weeg gebragt werd door het voorafgaande, aanhoudende staren naar de beweging van het water.

Wij herhaalden de proef daarop nog eenige malen, en steeds met hetzelfde gevolg. Toen wij, b. v., weder langen tijd op de dwarrelingen in den stroom gestaard hadden, en het hoofd omdraaiden, zoodat wij den met vele vensterramen voorzienen voorgevel van een tuinhuis, dat aan onze regterhand lag, in het gezigt kregen, scheen het, alsof de glazen van de eerste verdieping vrij schielijk van hunne plaats geschoven werden,

terwijl die van het gedeelte gelijkvloers en van de tweede verdieping rustig bleven. Het zag er dus even zoo uit, alsof de voormuur van het huis uit eene rekbare stof bestond, die van boven en van onderen bevestigd, in het midden door eene onzigtbare kracht naar den linkerkant getrokken werd. Hetzelfde verschijnsel leverden de overigens volkomen rustige wolkjes aan den gezigtseinder, en vele andere voorwerpen, waarop wij onze blikken rigtten. Altijd evenwel duurde deze schijnbare beweging slechts eenige seconden op de levendigste wijze voort, dan werd zij allengs langzamer en minder merkbaar, om daarna te verdwijnen.

Het was blijkbaar, dat wij hier een voorbeeld hadden van de wijze waarop de gezigtstoestel zich verhoudt, wanneer de voorwerpen, die gezien worden, in voortdurende beweging verkeeren. Wij zagen hier namelijk, dat het oog, wanneer het een tijd lang gevestigd geweest is op een voorwerp, dat zich aanhoudend in dezelfde rigting en met gelijkmatige snelheid beweegt, aan *de in rust verkeerende*, die onmiddellijk daarop waargenomen worden, *eene beweging in tegenovergestelde rigting* medêdeelt.

Wij namen op deze reis verder nog iedere gelegenheid waar, om deze waarneming onder zooveel mogelijk verschillende omstandigheden te herhalen. Zóó aanschouwden wij nog dienzelfden avond eene poos rustig de vallende wateren van den beroemden Rijnval zelf, en zagen toen, terwijl wij onzen blik op het voor ons liggende kleine kasteel Lauffen rigtten, dat de vensterramen daarvan een tijd lang zich in eene schuinsche, eenigermate gebogene rigting naar boven toe bewogen.

Bij eene volgende gelegenheid merkten wij op, dat het, om het hier bedoelde gezigtsbedrog te doen ontstaan, onverschillig is of de oorspronkelijke beweging der voorwerpen, die het gezigtsbedrog voortbragt, werkelijk, dan wel schijnbaar is. Trouwens, in verband met andere bekende verschijnselen, liet zich dit niet anders verwachten. Toen wij, b. v., in de kajuit van de stoomboot, die ons van Schaffhausen naar Friedrichshafen bragt, ter plaatse waar de Bodensee bij Constanz smal is en op eene rivier gelijkt, door het venster naar de schijnbaar voorbijvliegende voorwerpen van den oever tuurden, en onmiddellijk daarna ons oog rigtten op eene plek van de tafel, die voor ons stond, zagen wij duidelijk de aderen van het

hout eene poos in tegenovergestelde rigting zich verschuiven, alsof de tafel met een rekbaar kleed bedekt was. Daarentegen gelukte het ons niet, toen wij met den spoorwagen van Bazel naar Heidelberg reden, om het beschrevene verschijnsel waar te nemen, en wel ongetwijfeld, omdat het oog bij de aanhoudende schokken van den wagen niet de noodige rust had, om onbewegelijk naar één punt te turen.

Vooral aan het ontbreken van deze laatstgenoemde voorwaarde is het zeker toe te schrijven, dat deze waarneming, die op zich zelve gemakkelijk te doen is, zoo weinig bekend is. Bij onze eerste waarneming te Schaffhausen was deze voorwaarde toevallig aanwezig; de rotspunten, die hier en daar boven het water uitstaken, en de schuimende golftoppen, die al door op dezelfde plaats te voorschijn kwamen, waren hier de vaste punten, die onbewegelijk aangestaard konden worden. Toch overtuigde ik mij later, dat men niet zelden gelegenheid vindt, om deze waarneming te herhalen. Zóó gelukte mij dit meermalen bij ijsgang op onze rivier (den Main), wanneer ik op een onbewegelijk punt te midden van de drijvende ijsschotsen (op de punt van een klein eiland of van een ijsbreker aan de brug) staarde. Verder bragt ik hetzelfde gezigtsbedrog te weeg, toen ik eens met gelijkmatigen tred wandelde op een pad dat door een graanveld liep, en daarbij een tijd lang onveranderd in dezelfde rigting keek, zoodat de aren van de naburige graanvelden als het ware voorbijliepen. Wel is het moeijelijk om daarbij naar één punt te zien, wanneer dit zich niet van de overige omgeving onderscheidt, maar zulk een punt biedt zich ligt aan, b. v., de maan, wanneer deze de toppen der halmen schijnt aan te raken, of een bergtop, die zich ver aan den gezigteinder tot eene matige hoogte verheft. Houdt men deze onbewegelijk in het oog, dan kan men — plotseling stilstaande en naar eene bepaalde plaats op den grond ziende — de schijnbare beweging daarvan duidelijk waarnemen."

Tot zóóver onze Schrijver. Den laatsten grond van het genoemde verschijnsel te geven, mogt hem wel is waar niet gelukken, evenmin als deze tot nog toe gevonden is voor andere verschijnselen van gelijken aard, b. v., dat men na eenigen tijd een rood gekleurd voorwerp aangestaard te hebben, ter zijde ziende, een voorwerp van dezelfde gedaante, doch groen

gekleurd, ziet. Desniettemin zijn de omstandigheden, waaronder dit gezigtsbedrog zich vertoont, bekend, en het is dus volkomen mogelijk om zich vrij te maken van deze bron van dwaling. En dit is het, wat wij noodig hebben; wanneer men weet dat er omstandigheden zijn, waaronder de waarneming, die men door middel van een zintuig verkrijgt, kan afwijken van de werkelijkheid, dan zal men voorzigtig zijn in het oordeel dat zij daarmede overeenstemt. Maar wanneer de waarneming, bij de meerderheid der menschen en onder alle omstandigheden die niet in hunne storende werking bekend zijn of het nog kunnen worden, dezelfde blijkt te wezen, dan strijdt het tegen het gezonde menschenverstand, om naar een ander wezen der dingen te zoeken met misschien alle mogelijke eigenschappen anders, dan men daaraan waargenomen heeft. Wilden wij dit onderwerp echter uitvoeriger behandelen, we zouden ver buiten de grenzen, die ons hier voorgeschreven zijn, moeten treden. We hebben slechts van de drie wijzen, waarop de waarneming in verschil kan komen met de buitenwereld, die haar doet geboren worden, telkens één voorbeeld en wel het nieuwst bekende, of het meest treffende willen aanvoeren. En zoo als dat verschil in de aangehaalde gevallen van zinsmisleiding, zinsbegoocheling en zinsbedrog vereffend kan worden door vergelijking van de indrukken met die onder andere omstandigheden, of wel door middel van de overige zintuigen verkregen, zoo geldt het voor alle gevallen. Waar dan op die wijze geene dwaling gevonden wordt, daar is ook alle twijfel aan de juistheid der waarneming onredelijk, en wie ze koestert, miskent zijne wording en loochent zijn bestaan.

HERINNERINGEN
UIT DEN TIJD, DAT IK NOG GOUVERNEUR WAS.

EEN VERHAAL VAN OOM ADAM (Dr. C. A. WETTERBERGH).
UIT HET ZWEEDSCH; DOOR C. EYKMAN.

»Waar moet jij heen, zoo in het zwart? Lieve hemel, hoe keurig! eene witte das om! Zegt, jongens! wat dunkt jelui van onzen ALEXIS, zit hij niet goed in zijne boorden en witte das?"

»Ik moet naar professor EKEBERG, die mij ontboden heeft," antwoordde ik mijn' vriend WIMMERKANT, die in gezelschap

van eene menigte vrienden, — (want hij was rijk!) — mij op de straat ontmoette.

»Zoo — nu wat wil hij van je?"

»Ja, dat weet ik niet," zeide ik; »maar ik gis het."

»Wat dan?"

»Nu, dat behoort hier niet t'huis — adio, heeren!" De zaak was, dat ik op eene visite aan de gouvernante bij professor EKEBERG, eenig en alleen om mij een beetje te oefenen, zoo wat het hof gemaakt had. Verliefd was ik niet; maar ik was vier-en-twintig jaar oud, en ongeoefend in den conversatietoon, iets dat ik zelf zeer goed wist; ik trachtte wel voorzigtig en gepast in mijne uitdrukkingen te zijn, maar dit belette niet, dat ik naderhand altijd eene soort van zelf-beschuldiging ondervond.

»Waarover hebt gij u eigenlijk uitgelaten?" vroeg ik mijzelven dikwijls dagen daarna. — »Zeker hebt gij weêr domme zetten gedaan, misschien lacht men u uit — misschien beschouwt men u als een nietswaardigen babbelaar." Vele jonge lieden, die niet rijk zijn, gaan aan dit euvel mank wanneer zij zich in gezelschappen bevinden. Zij komen er zoo zelden, dat één van tweeën zeker is: of zij zwijgen als een mof, sluiten alle gezelligheid af, uit vrees dat hunne pogingen, om die gaande te houden, de proef niet zullen kunnen doorstaan — of zij openen hunnen ganschen voorraad van geestige invallen — en men kan zich voorstellen, hoeveel van dien aard de armoede, die slechts tot droomen hare toevlugt nemen kan, in een korter of langer tijdsverloop weet te vergaderen. Gelijk uit den hoorn des overvloeds op de medailles, kroonen, zwaard, rijks- en gewone appelen, rozen en peeren, boeken, kinder-speelgoed en engelen in eene zonderlinge verwarring nedervallen — zoo rollen de woorden van de lippen van een arm student, die op zijn best éénmaal 's jaars in gezelschap komt en leeren moet, hoe hij als de menschen en onder de menschen leven moet.

Zoo veel herinnerde ik mij wel, dat ik mijn best gedaan had, om mejufvrouw MELLÉN, de gouvernante, te behagen, en dewijl ik geene maat had om mijne aardigheden te meten, kan het ligt gebeurd zijn, dat ik mij aangesteld heb als wilde ik naar hare hand dingen; — en uit een' roman, dien ik gelezen had, wist ik, dat er in de geheele schepping geen we-

zen bestaat, dat, gelijk de natuurkundigen zeggen, zooveel adhaesie bezit als eene gouvernante. Nu kon het wel zijn, dat de jufvrouw, om mijn arm persoon in beslag te nemen, de zaak aan den Professor had bekend gemaakt, die weder, om zijne gouvernante te beschermen tegen praatjes van de dames in de stad, en ook om de eer van zijn eigen huis te bewaren, mij misschien onder zijne bescherming wilde nemen, en mejufvrouw MELLÉN de eerste inteekening op mijn ongegraveerd persoontje aanbieden, na zelf de voorrede daarvoor geschreven te hebben.

Dit waren mijne denkbeelden, die mij alles behalve vrolijk stemden; want boven alles wilde ik vrij man zijn, en ten andere was de gouvernante alles behalve schoon, waarbij nog kwam, dat zij even arm was als ik; — maar in de derde plaats moest ik magister worden, en Professor EKEBERG zou mettertijd mijn moeijelijkste examinator zijn, en streng was hij toch al, zoodat men juist niet bij hem bekend behoefde te staan als een praatjesmaker of verstoorder van de rust van een meisje — om te worden afgewezen; waarbij kwam, dat de professor een kitteloorig ventje was, dat, zoo als men zeide, soms een armen drommel van een aspirant »tuimelen" liet, alleen omdat hij kiespijn had, of omdat zijn kapper zijne pruik niet goed gebrand had.

Ik was waarlijk niet in de aangenaamste stemming, toen ik bij den professor in den gang stond en mijn toilet een weinig in orde bragt om naar boven te gaan. Het was kort voor Kerstijd — koud weêr, met regen en sneeuw te gelijk. De trap, dien ik op moest, donker als de ingang naar den *tartarus*, gaapte *mij tegen* — *maar ik ging* — verstijfd natuurlijk, zoo wel naar ziel als ligchaam. Boven aan den trap was men ook al aan het boenen en schrobben tegen het feest.

»Is de professor t'huis?"

»Ja, ik geloof het wel," — antwoordde eene oude dienstmaagd, die er boos uitzag, — »mijnheer moet op de dweil stappen en daar op de mat gaan staan," voegde zij er bij. Ik gehoorzaamde en klopte, toen ik op de mat was, aan eene deur, waar op een stuk papier te lezen stond: »professor EKEBERG is alle voormiddagen tusschen acht en negen ure te huis — en iederen werkdag te elf ure in de kleine gehoorzaal der Koninklijke Akademie." Zeer alledaagsch schrift,

schuin geschreven op grof zakkenpapier. — De Professoren! lieve hemel!

»Binnen," riep eene stem. Ik deed de deur open om op eene behoorlijke wijze mijne »entrée de chambre" te maken, maar het roepen van den Professor: »sta daar niet te draaijen, die poetslucht komt de kamer in" — verhaastte mijn binnentreden en naauwelijks was ik een' halven duim de kamer in, of de deur werd achter mij toegetrokken door de schoonmaakster, die ook kwaad was. Zoo bevond ik mij tusschen twee vuren, zoude ik figuurlijk zeggen, als ik eigenlijk niet tusschen een waterkuip en een Professor in de philosophie gestaan had.

Professor EKEBERG was al niet jong meer, bovendien klein, mager en met kwikzilver in de aderen. Hij liep de mat op en neder en had een servet om de wangen geknoopt. Hij zag er allerliefst uit, hij had kiespijn.

»Wie is mijnheer?"..

»Mijn naam is"....

»Ja, uw naam wil ik weten" — sprak de Professor stilstaande; — »als men vraagt — wie is mijnheer? dan beteekent dat eenvoudig, dat men weten wil — hoe uw naam is."

»ALEXIS ELS."

»ALEXIS — nu, goed — luister eens, mijn waarde ALEXIS, gij zijt nog jong."

»Ja."

»Ja, dat weet ik — hm, als men jong is, dan behoort men aan de toekomst te denken — hebt gij aan de toekomst gedacht?"

»Ja — ja, aan de toekomst."

»Ja, ziet gij, als gij in het leven mogt blijven, dan hebt gij eene toekomst, dat is duidelijk — weet gij geen raad voor kiespijn?"

»Neen!"

»Dat is jammer — dat schoonmaken maakt mij altijd ziek — Kerstijd, Paschen, Pinksteren, Midsommar, (St. Jansfeest) — geregeld kiespijn — is het niet opmerkelijk?"

»Ja."

»Neen, in het geheel niet opmerkelijk — mijn vriend, Professor LEOSON zegt, dat de vochtigheid de poriën sluit als men gevoelig is — hm — mijn waarde ALEXIS! gij zijt jong —

en voor zooveel ik heb opgemerkt, hebt gij eene bijzondere gave om bij het schoone geslacht uw hof te maken."

Er ging eene rilling door mijne leden — wat zoude ik antwoorden?

»Ik ben misschien een beetje...."

»Neen, nu in het geheel niet, maar mettertijd — als gij vlijtig zijt, dan kunt gij eenmaal uwe voeten onder eigen tafel steken en trouwen."

»Ja — daaraan waag ik het niet, te denken."

»Te denken? waaraan? is er een hinderpaal?"

»Mijne armoede."

»Armoede, wat heeft dat met de zaak te maken? — Ik zeg altijd: hij, die niet trouwt is óf een dwaas, die meent, dat zijn eigen ik, zijn eigen verstand, zijne eigene voortreffelijkheid voldoende zijn om in het leven staande te blijven — óf een nietswaardig mensch, die als een kikvorsch geheel alleen op den grond eener bron kan zitten en toch groeit, óf een windmaker, die meent, dat de vrouw een speelpop is. — Gij moet trouwen, als gij een brave kerel zijt."

»Ja — ja."

»Nu is de zaak, dat onze gouvernante. —"

Van schrik viel ik haast om, maar gelukkig stond ik met den rug tegen de deur.

»Onze gouvernante, die gij kent, heeft over alles gesproken."

»Zoo."

»Ja, dat spreekt: ik ben als het ware haar vader, wij houden van haar als ons eigen kind — met één woord mejufvrouw MELLÉN heeft mij verzocht —"

»Ja — ik verzeker u," viel ik den Professor in de rede — (het mogt gaan zoo het wilde) — »ik verzeker u, dat als ik — als ik —"

»Ja zeker zult gij. — Gij zeidet immers, dat gij arm zijt."

»Ja, juist daarom."

»Ja, juist daarom heeft jufvrouw MELLÉN u mij gerecommandeerd."

»Mejufvrouw MELLÉN is wel goed."

»O, zij is allerliefst — jammer, dat zij ons verlaten moet."

»Moet zij?"

»Ja zeker, als zij trouwt."

»Is dat bepaald?"

»Ja zeker, tenzij haar minnaar een schurk, een eerloos bedrieger zij; want, ALEXIS, gij moet weten, dat er geen grooter monster in de schepping te vinden is dan een kerel, die met mooije praatjes eene arme weerlooze en zwakke vrouw bedriegt — en wordt zij bedrogen, dan krijgt hij met mij te doen." De kleine oogen van den Professor schoten vuur.

»Maar verder, zij is verloofd met een' zekeren *häradshöfding* GYLLENARM."

Ik haalde diep adem.

»Een zeer aardig mensch, aan wien mevrouw THORSSON op Tråskålla — weet gij waar Tråskålla ligt?"

»Neen."

»Het ligt dertig mijlen van hier, bij Waldemarshaven — weet gij waar dit ligt?"

»Ja."

»Goed. De Heer THORSSON heeft een' gouverneur voor zijnen zoon noodig, en mejufvrouw MELLÉN heeft u aanbevolen, naardien Z.E. zoo eenzaam woont en dus iemand behoeft, die niet met zijne tong verlegen is. Ik heb onderzoek naar u gedaan en goede berigten aangaande uw gedrag en kundigheden ingewonnen, ook dat gij arm zijt — dus als gij eene goede, gemakkelijke betrekking wilt hebben met honderd rijksdaalders banco, daarbij alles vrij en slechts één leerling — dan —"

»Ik bedank u zeer — ja."

»Luister nu, hm — kom wat voorwaarts, 't is of gij aan de deur gekluisterd zit — luister, nu kunnen wij over wat anders praten. Houdt gij mij voor een gek?"

»Mijn hemel, neen!"

»Nu, waarom takelt gij u dan toe als een gek, als gij bij mij komt — denkt gij, dat ik waarde hecht aan die flapkragen of dien blooten witten halsdoek of dien ouden zwarten frak?"

»Neen — maar het is zoo het gebruik."

»Gebruik — waarom gebruikt gij die dingen als gij naar een' professor gaat? — waarom staat gij daar als een arme zondaar aan de deur te draaijen? — moet dat achting beteekenen? — Zie, een professor is een onderwijzer en vriend; is hij oud, dan is hij een vader voor de jonge lieden — gij ziet er, dunkt mij, slim genoeg uit om dit te begrijpen — gij ziet er niet zoo laf uit als zoo vele andere — gij zijt iemand, die gaarne zijn hart opent. Mejufvrouw MELLÉN heeft mij uw

gesprek verhaald — en zie, daaruit sprak eene brave, kinderlijke ziel. — Zulke taal praat men niet zonder óf een idioot, óf eene kinderlijk blijde ziel te zijn."

»Maar, als ik nu eens het eerste ware," zeide ik glimlagchende.

»Het eerste zijt gij niet, dus zijt gij het laatste — luister — met Nieuwjaar moet gij op Tråskålla zijn en ik zal u reisgeld leenen."

»Ik dank u — maar —"

»Maar gij zijt schuldig voor kost en inwoning?"

»Ja."

»Nu dat zal ook betaald worden, maak uwe rekening op en kom terug. Adio, mijn jonge vriend!"

Dus was alles goed afgeloopen. Hoe beminnelijk kwam mij toen de goede jufvrouw MELLÉN voor — ik werd bijna jaloersch op den gelukkigen *håradshöfding* GYLLENARM, die zulk een' schat zoude bekomen. Dat hij mij beschouwde als iemand, die óf als een dwaas óf als een kind sprak, hinderde mij wel, maar hij had gelijk — het was zoo.

»Ha, nu ziet gij er anders uit, mijn brave," sprak WIMMERKANT, die, terwijl ik op gloeijende kolen stond, in het koffijhuis ontbeten had. Zoo ongelijk zijn de bedeelingen van het lot — hij gebruikte een lekker ontbijt, terwijl ik bij de deur van den Professor leelijk in de klem zat; hij vloekte op den koffijhuisknecht en was niet te vreden met den wijn, terwijl ik dol van vreugde werd over iets, dat hij voor een waar ongeluk zoude gehouden hebben — namelijk eene conditie te aanvaarden bij de boeren, zoo als hij zich altijd uitdrukte. Wij zouden beiden ongelukkig geweest zijn, als wij hadden moeten ruilen. Ik zou voor alles ter wereld niet in een koffijhuis hebben willen leven met eenige dozijnen vrienden op sleeptouw — hij zou de tering gekregen hebben als hij genoodzaakt was geweest, zijne vrienden te verlaten.

MIJNE EERSTE BETREKKING.

Het was den 12den Januarij 18— .... het jaar behoef ik niet te noemen, want het is immers iets gewoons bij merkwaardige gebeurtenissen, dat men den dag, niet het jaar weet; het was dan den 12den Januarij, vele jaren geleden, dat een

levenslustig jongeling, ik zelf namelijk, met de beenen schrijlings over een valies, mij naar het landgoed Träskälla liet rijden. Het was een moeijelijke reis geweest — ieder, die eenigzins aan »comfort" gewoon is, ijst van schrik, als ik zeg, dat ik slechts een dunnen mantel om had, niet eens een voetenwarmer, niet eens overschoenen, dat ik nu in eene slede en dan weêr op een kar reed, dat ik eenige malen op den weg omsloeg, dat ik in koude kamers slapen moest, want eenige stukjes hout ter mijner eer in de kagchel gelegd, die daar snorden tot ik sliep, wil ik niet onder verwarming gerekend hebben.

Nu, vijftig jaar later, nu men in den spoorwagen zit en met de snelheid van eene pijl naar zijne bestemming trekt, overal waar men aanlegt voor zijn paard een' goeden stal en voor zich zelven eene restauratie aantreft, waar in de eetzaal de tafel gedekt staat met alle vreemde zaken — nu kan men zich niet voorstellen, hoe men in mijne jeugd reisde. Maar het denkbeeld van afstand, zoo heerlijk voor de verbeelding, verdwijnt nu ook. Het was geene kleinigheid naar buiten te komen, dewijl het met opoffering van tijd en moeite geschieden moest — men maakte voor eene dergelijke reis toebereidselen alsof men op avonturen uitging, de verbeeldingskracht had vrije speelruimte, want zulk eene reis liep nooit zonder iets buitengewoons af, en als men dan ter bestemder plaatse aankwam, hoe welkom was dan niet de verre gast, die dertig mijlen gereisd had — dertig mijlen, welk een afstand!

Dit alles verdwijnt met de vlugger en gemakkelijker communicatie — het is haast onmogelijk een voorwerp van opmerkzaamheid of eerbied te zijn, als men niet ten minste — van Hobart-Town, Nova-Zembla of Nukahiva komt.

»Zijn wij er haast?" vraagde ik nu en dan mijn' voerman, die met een' vadmalsrok aan en eene vossenmuts op, naast mij zat.

»Nog een eindje."

»Zoo."

»Nu — hoe ver dan nog?"

»O, nog maar een paar hofsteden en een weiland, en dan zien wij Tråskålla."

Zoo gingen wij verder, God weet hoe lang, maar het eindje wilde maar geen einde nemen, niettegenstaande mijne voeten reeds lang bevrozen waren. Zoo iemand, dan moet wel een'

reiziger de tijd lang vallen, wiens voeten bevrozen zijn en die met sneeuwvlagen en tegenwind te worstelen heeft.

Zoo was het geschapen op den 12^{den} Januarij.

Eindelijk vertoonden zich dakpannen boven en door eenige ontbladerde boomen, en mijn voerman deelde mij mede, dat dit Tråskälla was.

»Hm! moet u daar zijn?"

»Ja."

»Kent gij den bewoner?"

»Neen."

»Zult gij er lang blijven?"

»Ja, ten minste een jaar."

»Zoo — hm."

Dit kwam mij verdacht voor. — »Waarom vraagt gij dit zoo?"

»Och, nergens om, maar de Heer van Tråskålla wordt voor een koning gehouden."

»Zoo, waarom?"

»Wel omdat hij zoo verbazend rijk en zeker magtiger is."

»En zijne echtgenoot?"

»Zijne vrouw? Ja 't spreekt van zelf, dat hij eene vrouw heeft, maar zij laat zich nooit zien — hm."

»Zoo."

»Hm — gij weet wel hoe dat zit?"

»Neen, zeker niet."

»Ja, men zegt — maar ik wil het niet gezegd hebben — dat zij niet regt bij zinnen is — maar zie, dat geloof ik niet — want zij doet veel goed — en dat doet men niet als men onwijs is."

»Dat geloof ik ook niet; maar komen wij er nooit?"

»Wel ja, zeker; maar ziet gij, de weg slingert om de tuinen heen, zoodat men er bijna geheel om heen moet, om er te komen."

Nu waren wij in een digt boschje; daarna kwamen wij op een' tuin uit, die altijd groen scheen te blijven, en welke, zoo als mijn voerman verhaalde, door den regter geheel uit een moeras was opgehaald; want Tråskålla was vroeger een dorp, dat midden in een' poel lag. Ook nu kon ik de streek nog niet schoon vinden. De natuur had bijna niets, maar de kunst des te meer gedaan. De lange laan, de geplante boschjes, de groote lindeboomen op de plaats gaven aan Tråskälla een fraai, maar ook eenvormig uitzigt. Het hoofdgebouw was

een redelijk groot, gepleisterd huis, van twee verdiepingen, eenvoudig en zonder alle versiersel. Ik schaamde mij in mijne »kast" de plaats op te rijden, deed den boer buiten het hek stil houden, en ging te voet naar de woning, waar ik voortaan mijn verblijf zoude houden.

Het was avond, en slechts door vijf vensters zag ik licht. Twee op de bovenste verdieping, door een paar digte gordijnen, twee in de benedenste, die slechts met jalousiën voorzien waren — en een flikkerend licht, hetwelk bewees, dat het vijfde licht tot de keuken behoorde.

Nu stond ik in eenen donkeren gang, en hoorde een hond in de kamer blaffen. Eenige oogenblikken daarna ging de deur open en een paar menschen kwamen er uit.

»Zie zoo, *mon cher*, zwijg nu!" zeide de een, een jongman, van een deftig uiterlijk.

»Wie daar?"

»Een vreemdeling," zeide ik. (Het is razend moeijelijk, in een besneeuwden mantel gepakt en bijna bevroren, zich op eene fatsoenlijke wijze te presenteren.) »Zoo, welkom," sprak de jonge man; maar de andere, een geestelijke, naderde hem, en fluisterde iets.

»Ha, de dominé schijnt van iets anders te droomen," sprak de jonge man. — »Zeg eens, mijnheer! biecht eens zuiver op," ging hij voort, »zijt gij, zoo als de dominé beweert, een landlooper, wees dan zoo goed en zeg het maar."

»Beware!" zeide de predikant met een verlegen gelaat.

Ik kon niet nalaten te lagchen, vooral toen ik mijn mantel afgedaan had en ik daar zoo bevallig stond. — »Landlooper — neen — ik zal hier in huis gouverneur worden."

»Nu, dat is duivels aardig — kom binnen, magister! — zie zoo, dominé! neem gij den mantel, en nu marsch!"

Men kan niet ontkennen, dat de ontvangst wonderlijk genoeg was. Wij traden intusschen eene goed verlichte kamer binnen — eene kleine zaal, voorzien van eene forte-piano, waarop muzijk lag, en eene menigte bloempotten voor het venster. Nu begon de voorstelling.

»Ik ben," sprak de jonge luitenant THORSON, »uw nederige dienaar, en deze (op den predikant wijzende) is dominé VIJGEBLAD, onze zielverzorger en disponent van eene geestelijke gave met vuur en zwavel, die nooit ophoudt te branden."

»De luitenant wil altijd *railleren*," sprak de predikant, met het hoofd schuddende, »dit is niet *mijne* wijze van spreken — wees welkom, mijnheer de magister! moge de Heer u in deze Christelijke woning zegenen."

»Zie zoo, ga nu zitten, tot oom komt — ik zal hem zeggen dat gij gearriveerd zijt," zeide de luitenant. »De dominé kan intusschen onzen nieuwen magister met een weinig geestelijk manna vertroosten."

Zoo was ik dan alleen met den heer VIJGEBLAD.

»Gij zult zeker verwonderd zijn over uwe ontvangst?" zeide de predikant.

»Ja."

»Gij zijt hier in een huis gekomen, waarde magister! alwaar de hemel en de hel met elkander strijd voeren, met één woord: waar God veracht wordt op de eene, en gevreesd en gediend op de andere verdieping."

»Zoo."

»Ik hoop dat *wij* vrienden zullen worden," voegde de dominé er zacht grinnikende bij.

Intusschen moet ik zeggen, dat ik reeds vertrouwen in den man begon te stellen.

»Ik heb u gewaarschuwd, mijn beste! God besture uwe gangen. Onze luitenant is een ligtzinnig mensch, met een geweten zoo ruim als dit bij de heeren militairen pleegt te wezen, en —"

Op hetzelfde oogenblik werd de deur geopend, en de luitenant kwam binnen.

»Oom verzoekt den heer ELS bij hem te komen — wij beiden, dominé! zullen intusschen over geestelijke zaken spreken."

»Dank u," zeide de heer VIJGEBLAD, »ik ga liever mevrouw een bezoek brengen."

»Ah ja, dat kan ook," antwoordde de luitenant, en wierp zich op eene sofa; »ga gij maar naar binnen, waarde magister."

In weinige oogenblikken was ik in de kamer van den heer THORSON, die mij te gemoet kwam. Hij was een oud man, met grijs haar, maar met een gelaat, dat vertrouwen inboezemde. Iets zachts, iets dweepachtigs, zou men haast zeggen, zetelde op zijn gelaat, dat tevens vastheid van karakter en kracht verried. Aan tafel zat een knaap, waarschijnlijk mijn aanstaande leerling, over een boek gebogen.

»Wees welkom, magister! Mejufvrouw MELLÉN, die het onverdeelde vertrouwen van mij en mijne echtgenoot bezit, heeft mij op eene bevredigende wijze over u gesproken. — Professor EKEBERG heeft uw gedrag en uwe kundigheden geroemd — wees dus welkom! Daar is ons eenig kind, onze FELIX," voegde de heer THORSON er met een treurigen glimlach bij, terwijl hij op het knaapje wees, dat opstond en voor mij kwam staan. Nooit had ik iets zoo teeders, zoo zachts gezien. In dit kind zag men, als het ware, slechts den geest, die door de rozen der wangen schemerde, die in zijne donkerblaauwe oogen brandde, die met de lichte, zachte lokken, welke om zijnen hals golfden, scheen te spelen. — »Dit is ons eenig kind, dat van de zes overgebleven is," zeide de regter, en legde zijne hand op het hoofd van het kind, terwijl hij met de andere hand naar vijf kinderportretten, die aan den wand hingen, wees. »Daar zijn de vijf anderen in olieverw — zij zelven rusten in vrede."

Ik was aangedaan. — Er lag iets onuitsprekelijk weemoedigs in deze aanwijzing — er lag een voorgevoel en een gebed tevens in den blik van den vader, toen hij naar de portretten wees.

»Ik hoop," zeide ik, »dat de kleine FELIX en ik het zamen goed zullen kunnen treffen. — Goeden avond, FELIX! zie mij eens aan — ik zal nu uw meester zijn."

Het knaapje glimlachte, en stak de hand uit. — »Welkom," zeide hij, »ik zal goed oppassen."

»Ja, dat geloof ik ook wel," zeide de vader. — »FELIX! ga gij nu EMILIE eens roepen, om wat voor ons te spelen vóór het avondeten opgedaan wordt."

Zoodra het knaapje weg was, hernam de vader: »Gij hebt het knaapje gezien, waarde magister! gij behoeft hem niet tot leeren aan te zetten — integendeel, het komt er hier eerder op aan, hem weinig te laten leeren. Gij begrijpt mij niet?"

»Neen, inderdaad niet."

»Gij moet weten, dat ik van niets tot iets gekomen ben — ik ben armer geweest dan gij — ik moest, of ik wilde of niet, zekeren leercursus in een bepaalden tijd doorloopen. Dit is oorzaak, dat mijne vorming gering, en dat weinige nog zeer eenzijdig is. Ik zie dit het best in als mijn jongen mij allerlei vragen doet, en ik overal gapingen ontdek, zoodat ik

hem naar boeken verwijzen moet. Dat moet niet wezen — hij is zwak, hij beweegt reeds de vleugelen, die hem van ons voeren zullen, gelijk zijne broeders en zusters, die hem voorgegaan zijn; hij is leergierig — hij zou van verdriet wegteren, als hij niet leeren mogt — maar dit moet bij wijze van zamenspraak geschieden — kunt gij dat? — ik niet."

»Ik zal het beproeven," zeide ik.

In een ander vertrek sloeg men eenige toonen aan op de piano.

»Wij zullen binnen gaan; — dat is EMILIE, de dochter van mijn zwager, die daar speelt; de kinderen houden zich des avonds met de muzijk bezig; — dit was ook," voegde hij er met een zucht bij, »vroeger de vreugde mijner echtgenoot, doch tegenwoordig slechts zelden. Kom nu mede."

In de zaal zat de luitenant bij de piano, en hield het oog gevestigd op een jong meisje, dat speelde. De muzijk zweeg, want zij stond op. »Freule EMILIE GYLLENARM, onze nicht — magister ALEXIS ELS" — sprak de heer THORSON.

»Kom, EMILIE! speel eens wat voor ons."

EMILIE was een zeer schoon meisje — zij was, even als het knaapje, blondlokkig en teeder, maar met frissche wangen en een glimlach om den mond. Alle anderen, behalve de luitenant, hadden iets droefgeestigs. Het meisje speelde goed. Eenigen tijd daarna ging de deur voorzigtig open, en dominé VIJGEBLAD trad binnen. Eene ligte wolk scheen over het gelaat van den heer THORSON heen te trekken, maar hij zweeg.

De predikant trad naar EMILIE, en fluisterde haar eenige woorden toe.

»Komt er een psalm?" vroeg de luitenant.

»Ja, als ten minste freule EMILIE hare geliefde tante een genoegen doen wil."

De luitenant mompelde iets, en streek langs zijn knevel, en de heer THORSON zeide met een zucht: »Gij zult wel aan tante's wensch willen gehoor geven?"

De predikant zette zich bij de piano, schuins tegenover EMILIE, op wie hij zijne kleine oogen vestigde, van welke het mij nooit gelukte de kleur op te vangen.

EMILIE sloeg eenige accoorden aan, en FELIX, zijn arm om haren hals geslagen, begon te zingen, terwijl de predikant, met de oogen knippende, de handen vouwde, en bij zekere plaatsen met het ligchaam boog:

Waarheen toch zal ik vlieden,
Uit der zonden diepe poel? enz.

Nooit heb ik iets treffenders gehoord dan deze *duo*, dewijl men wist, dat een wezen met een gebroken hart boven ons met tranen deelnam aan den zang. — Ik vergeet nimmer dezen indruk van den eersten avond op Tråskålla.

Toen de zang geëindigd was, werden wij aan tafel genoodigd. Het ging alles somber, zwijgend, vervelend toe. Zelfs de luitenant, die, onder vier oogen, al het mogelijke deed om dominé VIJGEBLAD te plagen — was stil, en zijn blik alleen verried zijne gedachten. — »Mijne echtgenoot is ziek," zeide de regter, »daarom komt zij niet aan tafel."

VERTROUWEN.

De luitenant en ik zouden voorloopig in dezelfde kamer ons verblijf houden, terwijl dominé VIJGEBLAD de voor mij bestemde zoude innemen.

Deze kamers waren in den eenen vleugel gelegen, en hadden het uitzigt op den moestuin, welker kwijnende boomen de onmagt der kunst tegen eene soort van grond, dien men zuur noemt, bewees.

»Nu," zeide de luitenant, nadat hij zijne chambercloak en pantoffels aangedaan had, »wat zegt gij van den dominé?"

»Een zeer godsdienstig man."

»Godsdienstig? daarmede wilt gij zeggen: een eerlijk, braaf man?"

»Ja, natuurlijk."

»Iemand, die leeft, zoo als hij leert."

»Ja, dat is duidelijk."

»Maar zie, deze hier gelooft slechts — het is een vrome, ziet gij — een man, die gelooft en bidt, en zich voordoet, als in zonde en ellende verzonken te liggen, maar overigens valsch, hardvochtig, vrekkig is — met één woord: een huichelaar, die sluipt als eene slang, en als eene kat in troebel water vischt."

»Zeer fraai geschilderd."

»Luister verder. — De kerel werd door eene arme weduwe in Waldemarshaven van de straat opgenomen — hij liep bedelen — zij ontfermde zich over het kind, en nam het tot

zich. Zij liet hem ter schole gaan, zij werkte, waakte en leed gebrek voor hem — zij liet hem de hoogeschool bezoeken. Toen waren hare middelen uitgeput — haar gezigt verduisterde. VIJGEBLAD kreeg eene goede conditie als huispredikant bij baron GYLLENARM — tante's oude vader. Toen bad de weduwe, de vriendin zijner jeugd, zijne eenige hulp, hem om een penningsken — hij bezorgde haar eene plaats in het armenhuis, en ziet nooit naar de oude om — want zij is, helaas! niet uit God — nu vindt hij, dat zij eene dienares van den mammon en altijd vol wereldsgezindheid geweest is — met één woord: hij bekommert zich om haar niet — is dat Christelijk?"

»Neen."

»En dat alles maakt hij goed met zijn geloof. — Idem: in Waldemarshaven woonde hij bij een burger in — hij verloofde zich met de dochter des huizes — ook deze hielpen den goeden VIJGEBLAD om zijne vrome praat — maar de vader stierf, de schuldeischers kwamen in grooteren getale opzetten dan men verwacht had — toen liet hij de arme aan haar lot over, en het arme meisje stierf van verdriet aan de longtering — is dat goed?"

»Neen, zeker niet."

»Ja, ziet gij, dit is alles geoorloofd als men maar gelooft."

»En hier?"

»Hier? merkt gij niets?"

»Ja, iets, maar niet het regte."

»Gij moet weten, dat tante een voortreffelijk mensch is, maar zwak van hoofd — het is eene curieuse historie. Toen zij verloofd was — maar daarover een andermaal."

»Neen, nu, luitenant!"

»Maar, wij zitten midden in den nacht, en de geschiedenis is tamelijk melancholisch, even als het weder — hoort gij, hoe de sneeuwvlagen op de ruiten slaan — hebt gij eene sterke verbeeldingskracht?"

»Perfect, maar nu de geschiedenis."

»Nu dan. Vijf mijl van hier ligt een oud landgoed, dat Sunnanhäll heet — een oud steenen gebouw, dat honderd malen veranderd, bepleisterd en vernieuwd is, maar toch steeds zijne twee el dikke muren, zijne diepe venstergaten, zijne zonderlinge kamertjes, zijne twee met portretten en schilderijen

voorziene zalen heeft. Ik ben er dikwijls geweest — want nu wonen er jonge menschen — maar nooit heb ik er rust gehad, de duivel weet waar het van daan komt.

»In den tijd dat tante nog een ongehuwd meisje was, woonde er eene oude gravin LAUSAN, de weduwe van een' gouverneur van dien naam. Het was een zonderling wezen — een in het grijs gekleed besje, die elken zondag in een oude rammelkast met twee vetgemeste zwarte paarden er voor naar de kerk reed; maar hoe kerksch zij ook ware, toch kon de oude de menschen niet overtuigen, dat zij niet aan den booze toebehoorde. Als zij kwam, dan schuilden de kinderen weg, zij zwegen — want de gravin VAN SUNNANHÅLL kwam en dan was het, alsof er een spook verscheen."

»En, was ze zoo slecht?" vroeg ik.

»Dat zij verre, de braafste mensch ter wereld; zij had maar twee gebreken, namelijk haar kleine ineengedrongen gestalte, in hare altijd grijze japon en bedekt door den dood ouderwetschen, ook grijzen zijden hoed met de altijd heen en weder wiegelende zwarte reigerveder. Dit was *een* gebrek, dat zij niet verhelpen kon, maar dat zij vergrootte door hare ouderwetsche kleeding die altijd dezelfde was. Als men iemand altijd in hetzelfde kleed ziet, schijnt het alsof hij uit het graf opgestaan is."

»En het andere gebrek?"

»Ja, dit was, dat de oude dame zoo dood goed was, dat zij niemand gunde gelukkig te zijn, dan juist op die wijze, als zij in hare eigenwijsheid had vastgesteld. Er was niemand zoo gezond, voor wien zij hare kalmerende droppels niet noodzakelijk keurde, niemand zoo verstandig, die niet haar raad zoude behoeven, niemand zoo gelukkig, voor wien zij niet een nog grooter geluk zoude kunnen scheppen."

»Dus eene koppige, trotsche genadige gebiedster."

»Neen, dat zij verre, — zij bezat op hare wijze een warm godsdienstig gevoel en beleedigde nooit iemand met opzet."

»Verder?"

»Tante had genegenheid voor oom opgevat — dit is eene geschiedenis afzonderlijk — en dit was niet tegen den zin harer ouders, integendeel; maar de gravin LAUSAN, die tante ten doop gedragen had, dacht er anders over. Eenmaal per jaar bragten tante's ouders geregeld een ceremoniëel bezoek

op Sunnanhäll. Om niet het *spleen* te krijgen, kozen zij voorzigtig het aangenaamste gedeelte des jaars daartoe uit; maar in zekeren herfst werd de oude dame ziek en verzocht toen, dat haar petekind voor een tijd bij haar zoude komen. Aan de uitnoodiging werd gehoor gegeven, en op een' nevelachtigen Octoberdag nam mijne tante, die toen achttien jaar oud, schoon, levenslustig en vrolijk was — haren intrek in het oude uilennest. Meermalen heeft zij verhaald, welke gevoelens zich van haar meester maakten toen zij de eerste zaal met de stijve portretten langs de wanden binnentrad, hoe zij schenen te knikken toen het licht in de hand der dienstmaagd flikkerde, terwijl zij het vertrek doorgingen. Daarop volgde weêr eene zaal en daar werd het nog erger. De Hemel weet, wie deze collectie bij elkander gebragt had, zeker een vriend der deugd of iemand, die er genoegen in vond, anderen te doen sidderen. Genoeg — men vond er VIRGINIUS' moord — eene groote schilderij, idem LUCRETIA in haar bloed, de onthoofding van KAREL I, van Engeland, en HERODIAS' dochter, met het hoofd van JOHANNES *den Dooper*, op een schotel. Deze tafereelen waren het sieraad der kamer. Op zulk eene ongepaste wijze voorbereid, trad zij de slaapkamer der oude dame binnen. Nooit was haar die kamer akeliger voorgekomen dan nu, verlicht als zij was, door een nachtlicht, dat op den hoek van den schoorsteenrand brandde. De zware bedgordijnen, die gedragen werden door een witgeschilderden houten engel, welke aan een sterk koord aan den zolder was vastgemaakt — de stoelen met hooge ruggen met takshondpooten — de oude tafel met gedraaide cylinder-vormige pooten — een papegaai eindelijk, die onophoudelijk tegen eene glasruit pikte, waarachter een heen en weder vliegende koperen vogel zich bewoog, ziedaar het voornaamste ameublement.

Daarbij kwam nu de oude dame zelve, met hare groote witte nachtmuts op en haar Kamerijksch doodskleed aan, waaruit een paar magere armen te voorschijn kwamen.

EMILIE was natuurlijk zeer welkom; maar de oude dame, hoe belangstellend overigens, begon spoedig te spreken van een huwelijk, en dat zij een' goeden echtgenoot voor hare nicht uitgezocht had. Dit was niemand anders dan een oude, grijze baron STJERNESKATT, trouwens een braaf man, maar voorzien van tweederlei kinderen; want het was zijn derde

huwelijk, dat hij dan nu zoude intreden. Waar was het, dat de baron evenmin de welwillende denkwijze der oude had kunnen gissen, als de kleine EMILIE GYLLENARM (namelijk tante, die vroeger zoo heette); maar dit hinderde volstrekt niet, want de oude dame kon onmogelijk anders denken dan dat de voorslag van beide zijden met verrukking zoude aangenomen worden; want de baron kon op gepasseerden vijf-en-vijftigjarigen leeftijd kwalijk iets beters verlangen, dan een jong, schoon en welopgevoed meisje — en EMILIE kon zich ook moeijelijk iets beters wenschen dan een algemeen geacht en bedaagd man met vermogen en eene uitmuntend ingerigte woning.

De voorslag werd den eersten avond gedaan, terwijl EMILIE, bij tante LAUSANS' bed gezeten, uit een' grooten, blaauwgeschilderden Chineschen kop iets dronk, dat op Sunnanhåll thee genaamd werd.

Tante meende eerst, dat de oude op haar ziekbed zich met scherts vermaken wilde, zoo koud viel haar die voorslag op het lijf; maar met iederen dag die kwam, bleef deze op hetzelfde aanbeeld slaan.

Hare ziekte nam echter steeds toe; want zij genas zich zelve met eene soort van levens-panacé, dat den beste in het graf moest brengen. Zij bemerkte dit zelve, maar meende moed genoeg te hebben om den dood in het aangezigt te zien. Daarentegen verdubbelde haar ijver om EMILIE over te halen — maar onmogelijk. Eindelijk moest mijne tante met de waarheid voor den dag komen.

»Wilt gij zulk een vent nemen?" zeide de oude, maar 't werd door eene hoestbui afgebroken, — »een straatjongen, een schooijer — een...."

»Tante-lief!"

»Verschrikkelijk! ik zou in mijn graf de schande hebben," sprak de oude met eene heesche stem, »de vrouw van een ellendigen avonturier ten heiligen doop gehouden te hebben! — Als God mij vraagt en zegt: EMERENTIA CATHARINA ISABELLA VON LAUSAN! waar zijn uwe petekinderen? dan zal ik antwoorden: Bijna allen zijn zij bij U, o Heer! gezegend zij uw naam! maar eene, EMILIE GYLLENARM, heeft zich onteerd en geheel haar adellijk geslacht, en is met een landlooper gehuwd."

Dit woord bragt tante's bloed in beweging — wat zij ant-

woordde, weet ik niet; maar, genoeg, zij heeft er duizenden malen berouw van gehad, en het gevolg was, dat de oude, hare laatste krachten verzamelende, in het bed oprees, en zeide:

»Zoo antwoordt gij mij op mijn doodsbed; nu, ga uw gang, trouw maar — verneder u — doch denk er aan, al uwe kinderen zullen u vóór hun twaalfde jaar ontvallen — er is (zij viel achterover) — er is," herhaalde zij, dreigend, »een God — die —". Het laatste woord kon zij niet uitspreken. Hare oogen waren verglaasd, het magere aangezigt nam binnen weinige oogenblikken die eigenaardige doodsche uitdrukking aan — en in dien zelfden nacht stierf de gravin EMERENTIA CATHARINA ISABELLA VON LAUSAN in den ouderdom van drie-en-tachtig jaren, vier maanden en dertien dagen.

»Dit tooneel staat onuitwischbaar voor de oogen mijner arme tante. Ook heeft het ongeluk gewild, dat vijf kinderen van de zes, na den ouderdom van elf jaren bereikt te hebben, tot God gegaan zijn. — FELIX is het eenige, dat overgebleven is, maar gij ziet wel, hoe zwak hij is, hoe gemakkelijk ook zijn levensdraad schijnt te kunnen afgebroken worden. Met ieder sterfgeval is tante al dieper gezonken — zij heeft lang gestreden, maar hare krachten schieten te kort. — Nu is zij altijd boven op eene kamer zoo donker als het graf, en leest in den Bijbel, en bidt — zij viert dagelijks de uitvaart van haar laatste zoontje, ofschoon hij nog in leven is. Daarbij is zij dag en nacht in de weer, om hem tegen den dood te beschermen — zoo heeft zij ook met de andere kinderen gedaan, reeds sinds de eerste stierf — en deze weekelijke opvoeding heeft hen zekerlijk reeds van den beginne af bedorven.

»Dit is de kindermoord der liefde," merkte ik aan; »het is toch zonderling — ik heb meer dergelijke gevallen gezien, dat teêrgevoelige, vrome menschen, die gelooven, en alles van Gods genade hopen — het evenwel niet wagen te hopen op God, wanneer 't het leven en de gezondheid hunner kinderen geldt. Zij laten het vertrouwen op zijne almagtige hulp varen, en trachten door menschelijke uitvindsels op te rigten, te sterken en te beschutten dengene, dien God het best beschermen kan — het kind. Dit is eene psychologische eigenaardigheid, die niet duidelijk kan verklaard worden."

Onze luitenant was een onderhoudend verteller, maar had niet veel op met het nadenken.

»Ja, het is zonderling."

Ik kan niet ontkennen, dat mijn eerste avond op Träskälla (dat eigentlijk heette *Träskkälla* (*)) mij mijn vrolijken moed benam. Ik had niet verwacht bij mijne eerste intrede in de wereld zonder eenige voorbereiding ingewijd te worden in familiegeheimen — en ten minste niet in zulke droevige en hopelooze als deze.

Felix, met het zachte engelen-gelaat, scheen inderdaad gereed te zijn, zoodra mogelijk weg te vliegen van vader en moeder, en mij, zijn armen opvoeder. Ik kon niet begrijpen waarom jufvrouw Mellèn juist mij gerecommandeerd had, maar zeker was haar mijne openhartigheid bevallen, misschien ook wel eene of andere idée, welke in den woordstroom medegevloeid was.

Zoo wel de luitenant als ik zwegen: wij hadden beiden stof tot nadenken.

Plotseling brak hij het stilzwijgen af, en zeide:

»En die vervl..... preekheer ook nog."

»Dominé Vijgeblad?"

»Ja, in den droevigen toestand waarin tante zich bevindt, heeft hij haar geheel in zijne magt, en maakt haar totaal waanzinnig. Hij praat haar voor, dat zij zich 's Hemels vloek op den hals gehaald heeft, dat de kinderen daarom met ziekte en dood gestraft worden — hij behoorde toch te weten, dat den kinderen het rijk van God toebehoort — maar, zij worden allen in zonde geboren, en kunnen op tien-, elfjarigen leeftijd natuurlijkerwijs het geloof niet zoo compleet in orde hebben, zoo als hij dat in zijn hart heeft — hetwelk, onder ons gezegd, er zeker uitziet als een zak van caoutchouc, door en door zwart en lederachtig."

»Maar kan haar echtgenoot...?"

»Wat kan hij hier? niets; — wat kan de man doen, wat helpen zijne gebeden en voorstellingen, wat helpen de tranen en gebeden van het kind, wat beteekenen de ondergang en het ongeluk van een huis, daar waar een dweepend godsdienstleeraar ingang gevonden heeft in een zwak, liefderijk en berouwvol vrouwehart? Hij spreekt in Gods naam — hij beveelt zangen en gebeden, berouw en boete, in plaats van een

(*) Modderpoel. Vert.

werkzaam leven, in plaats van de vervulling der verpligtingen, die op eene echtgenoot en moeder rusten — want zij moet alleen God dienen. Ik zou wel eens willen weten, waarvan de dominé zelf leven zoude, als allen zijne luiheidsleer waren toegedaan; maar dit is niet noodig, — hij heeft zijne schapen, die niets behoeven te doen, — en de bokken, die geen tijd hebben om van den morgen tot den avond te zingen en te bidden, moeten de leêgloopers voeden."

»Maar, luitenant! hebt gij niet of uw oom haar ingelicht, dat dominé VIJGEBLAD, op 't zachtst gesproken, een zeer gewoon, en ronduit gezegd, een laag mensch is?"

»Wat? — wat? dat hij zich huichelachtig, valsch, ondankbaar en laag gedragen heeft, is juist eene verdienste — nu heeft hij veel zonden te boeten gehad — dit alles is het juist, wat hem tot inkeer gebragt heeft — mijn Hemel! neen, dominé VIJGEBLAD maakt er zich juist eene verdienste van, dat hij zich slecht gedroeg, toen hij naar den vleesche wandelde — dit hindert zijn crediet op geenerlei wijze, want hij weent met tante mede over de magt der zonden, — de zijnen bestaan wezentlijk — de hare slechts ingebeeld, maar des te erger. Zij is ziek, arme tante; maar onze oude geneesheer, die het waagde D°. VIJGEBLAD te zeggen, dat hare melancholie uit ziekte voortkwam, werd weldra voor een Belials kind verklaard, die niet begrijpen konde, dat het een echt zondaarsberouw was."

»Dus kon hij onmogelijk hulp verleenen?"

»Volstrekt onmogelijk — hij is hier aanhoudend, en is hij weg, dan zendt tante hem expresses achterna — hij regeert het geheele huis; want oom vreest zijne EMILIE te hinderen. Gij kunt u niet voorstellen, hoe zeer hij haar en zij hem bemint — maar dit is eene zonde — zij durft hem niet beminnen — want, zegt VIJGEBLAD, dat is een zondige lust — maar zie, wat hij op het oog heeft, daar komt toch nooit iets van — hij moge pluimstrijken, zoo veel hij wil."

»Waarvan?"

»Zaagt gij niet hoe zijne kleine oogen als een basilisk EMILIE beschouwden?"

»De schoone freule?"

»Ja — zij heeft een duizend of tien rijksdaalders, een aardig sommetje voor een aanstaanden comminister of proost van de derde klasse; want hij heeft, zegt men, een armelijk aardsch

diploom; hij behoort niet tot het vervloekte geslacht, dat wereldsche wijsheid heeft, — hij is geestelijk verlicht, en kan geen knoop aan zijn rok zetten, noch mij zeggen of STEN STURE de oudere vóór of na STEN STURE den jongere over Zweden regeerde."

»Nu," zeide ik glimlagchende, »nu begrijp ik, dat gij dubbel gelijk hebt."

Onze luitenant was nog blijven zitten, toen hij sprak over de magt, die de predikant op tante EMILIE uitoefende; maar toen er sprake kwam van freule EMILIE, stond hij op en liep met groote schreden de kamer op en neder.

»Ja — zoo is het — en als VIJGEBLAD het waagt door tante de toestemming van het meisje af te dwingen, dan ransel ik hem aan stukken — ja — ofschoon het schande is zulk een oud wijf als hij is te slaan — er is bijna geen hou vast aan hem — hij is niets anders dan geest."

»Lieve Hemel, luitenant! wat maakt gij u driftig."

»Driftig, dat zult gij zien — maar gij moet ook weten, dat hij door tante aanzoek om het meisje bij oom gedaan heeft. Deze huivert en wil natuurlijk niet — maar ik weet raad. — Morgen haal ik mijnheer VIJGEBLAD hier in — gij zult er bij tegenwoordig zijn, want blijf ik alleen met hem, dan ransel ik hem af — gij zult den verzoener spelen, en tusschen beiden treden, als gij ziet, dat het te erg loopt."

»Neen, beste luitenant! dat kan ik niet."

»Ja, dan gaat het er op los — hier dus — wees getuige bij een *colloquium familiare* tusschen mij en den Heer VIJGEBLAD, of bereid er u op voor, hem met een arm of been minder te zien."

»Maar, beste luitenant!" verzocht ik in wezentlijken angst, »gij dient toch te weten, dat ik op mijn standpunt..."

»Nu, dan dient gij toch te weten, dat ik op mijn standpunt..." hernam de luitenant, opstuivende — »neen, de beleefdheid moet een einde nemen — een einde met verschrikking; — wendt hij geestelijke middelen aan om haar te bekomen, dan zal ik de zaak met ligchamelijke afmaken. Hij heeft ons nu al een geheel jaar — een *geheel* jaar, onder de plak: — mijn braven oom, mij — met één woord: ons allen. — Alles gehoorzaamt op zijne wenken, want hij praat

met tante — en zij is ziek, hypochondrisch tot krankzinnig worden toe, en men wist..."

»Maar houd u bedaard — bedenk dat het één uur in den nacht is. Wij zullen er eens op slapen. — Zie zoo, luitenant! laat mij u geruststellen met de verzekering, dat ik u zal helpen, wat ik *kan*. Zeg! gelooft gij, dat hij freule EMILIE bemint?"

»Bemint? wat eene vraag! — hij zou met ooms oude sleepkoets kunnen trouwen als er twaalf-duizend rijksdaalders in het koetskistje lagen."

»'t Is mooi."

»Ja, mooi — mooi," pruttelde de luitenant — »hoor eens — mijne moeder leerde mij, toen ik nog een kind was, iederen avond te bidden — die gewoonte heb ik nog — maar het hindert mij, dat ik in dit opzigt dominé VIJGEBLAD gelijken moet. — En nu zullen wij niet verder over de zaak spreken — wij zullen tot bedaren trachten te komen — ik zal u een psalm voorlezen."

De vlugge, driftige jongeling las een van onze heerlijke psalmen voor, met een nadruk, die duidelijk bewees, dat hij ieder woord gevoelde.

Toen hij geëindigd had, zeide ik: »En gij kunt een mensch haten?"

De luitenant zweeg eenige oogenblikken.

»Ziet gij, het zit in het bloed; VIJGEBLAD heeft nog gelijk — het is een harde strijd zich zelven te bedwingen en tot rust te komen."

»Maar als gij dat vindt, begin dan den strijd — het is de eerste vijand, tegen wien gij te velde trekt, veronachtzaam uwe wapenen niet — uwe moeder heeft u immers in het gebed — in de liefde — wapenen genoeg gegeven — strijd, mijn jonge vriend! — het zou lafhartigheid zijn, zoo gij uwe eerste overwinning niet bevocht — man tegen man, luitenant! — vreest gij zulk een strijd?"

Hij zag mij oplettend aan; zijn open, schoon, mannelijk gelaat straalde van een heilig vuur, toen hij mij de hand reikte, en sprak:

»Dank, dank voor dat woord — gij zijt immers met mij?"

»Ja — maar een betere helper nog — God is met u."

»Goed en wel bedacht," hernam hij, na eenige oogenblikken

gezwegen te hebben, »zou het schande zijn, zoo ik slechter ware dan VIJGEBLAD. — Goeden nacht — wij behoeven beiden rust."

DE LAGMAN (*).

Eene week verliep rustig en stil. Wel zag ik, dat onze luitenant tusschenbeide een zwaren strijd had; maar zoodra hij bemerkte, dat ik hem aanzag, dan glimlachte hij en scheen weder dezelfde ongedwongenheid als gewoonlijk te bezitten.

De eenige moeite, die ik met mijn leerling had (hij was *tien* jaren oud), was, nu en dan met hem te gaan wandelen. Hij was, zoo als van zelf spreekt, van onder tot boven ingestopt, en had overschoenen aan; maar zooveel had dominé VIJGEBLAD den regter wel willen helpen, dat de knaap mogt uitgaan. Over het geheel bewees de predikant mij veel oplettendheid — voor het naast denk ik, dat hij, die vlak naast ons in een der vleugels des gebouws logeerde, geluisterd had, en in zijn geest mij als zijn ligchamelijken beschermer tegen den luitenant beschouwde, wiens schouders zoo wel als reusachtige handen zeker konden houden, wat de tong beloofde.

Acht dagen waren voldoende om alle huisgenooten met mijn eerwaardig persoontje bekend te maken — het kan zoo wel goed als kwaad zijn, wanneer men het hart op de tong heeft — maar als men geen kwaad denkt, dan is het toch zoo gevaarlijk niet, als men wel meent.

Op zekeren dag zaten de *lagman* en ik aan het venster. Het veld lag met sneeuw bedekt, en het verwijderde bosch op den bergrug werd hier en daar door een sneeuwveld afgebroken.

»Daar ginder," zeide de *lagman*, en wees naar het boschrijk gebergte, »ligt de gemeente van het kerspel."

»Zoo."

»Die is merkwaardig voor mij," hernam hij glimlagchend, »want daar op de heuvelen hoedde ik het vee in mijne jeugd."

»Gij ?"

(*) Een *lagman* is hetzelfde over eene provincie, wat een *häradshöfding* over een arrondissement is. VERT.

»Ja — en niet eens voor mijne ouders, maar voor mijne buren. Wij hadden geen levend dier, uitgenomen eene kat."

»En toch hebt gij?" vroeg ik verwonderd, ofschoon ik uit het verhaal van den luitenant wel wist, dat de *lagman* van geene hooge geboorte was.

»En toch hebt gij...?

»Ik niet, maar God heeft de zaken zoo beschikt, zoodat ik, in plaats van op zijn hoogst een lompe boer te worden — misschien met een heel dozijn, zoo als men zegt, onsterfelijke nakomelingen — *häradshöfding* met *lagmans*-titel geworden ben — en weldra zonder kinderen."

De *lagman* kwam altijd op dit treurige onderwerp terug.

»Ja — weet gij, men spreekt er van, dat een kinderloos veldheer zich met twee overwinningen troostte — dat groote, wetenschappelijk gevormde mannen geene kinderen, maar groote ontdekkingen achterlieten — ach! er is toch iets in het hart, dat zegt, dat kinderen de beste van Gods gaven zijn, en dat wij zonder doel geleefd, in de duisternis of in de luchtkasteelen der verbeelding een plantenleven geleid hebben, zoo lang wij niet iets nalaten, dat eene voortzetting van ons zelven is. Daarom is het huwelijk van God ingesteld. Ik gewaagde daar met opzet van mijne jeugd. — Nu, gij zijt reeds onze vriend, ik zie het, ik weet het, zoo goed als of ik u reeds jaren lang gekend had — gij draagt het hart op de tong."

»Zie zoo," dacht ik, »daar hebt gij het weêr."

»Daarom heb ik alles in uwe tegenwoordigheid besproken — wij moeten elkander kennen; want zoo God wil, zult gij ons eene groote dienst bewijzen."

»Heere God! als ik konde! maar ga voort."

»Nu," begon de *lagman*, »ik was tien jaren, gehard en ontwikkeld zoo als half-wilde kinderen altijd zijn — eene soort van beminnelijk dier in zijnen natuurstaat, dat bewijzen geeft van een ontwikkeld verstand. Ware ik gebleven, wat ik was, dan had deze vindingrijkheid, deze vlugheid om uitwegen te ontdekken zich nooit hooger ontwikkeld dan tot instinct — het verstand zoude niet toegenomen zijn. Wij zien, dat dit dikwijls het geval is met de kinderen der armen — hoe vroeg zijn zij niet slim — en mettertijd, hoe blijven zij niet in den staat der ruwheid! Zij gelijken in dit opzigt aan de wilde roos — hoe krachtig schiet zij niet op, juist door haren strijd

tegen uitwendigen invloed — maar zij is en blijft enkel — zal zij dubbel worden, dan moet zij aan kultuur onderworpen worden; zij groeit minder, zij wordt teêrder, bladrijker en in *ons oog* schooner. Genoeg — ik dwaalde op de bergen en blaasde op mijne houten fluitjes en beschouwde mij zelven als een groot kunstenaar; want ik haalde er drie zuivere en vijf valsche toonen uit — leefde overigens in goede verstandhouding met de boomen van het woud en mijne schapen, maar had altijd een kwaad oog op het groote moeras — mijne geboorte-plek — want de hut mijner ouders is de ellendige hut, die daar ginds staat.

»Daar? vergeef mij, het heeft mij dikwijls verwonderd, dat zulk een hok daar bleef staan."

De *lagman* glimlachte — »Dat »hok" wijd ik nu en dan mijnen dank; daarom mag het ook niet afgebroken worden — daar in die lage woning hebben al mijne kinderen hun speelvertrek gehad — het was de burgt hunner vaderen. Maar laat mij vervolgen. Op een schoonen dag ging ik het bosch in en dacht aan niets toen ik op eens een wanhopigen kreet van een kind hoorde: — mama! mama! Ik haastte mij er heen, en vond tot mijne verwondering een klein, net meisje met een kleedje met groene ruiten aan, dat echter door de braambeziënstruiken gescheurd was. Zij konde geene nadere inlichting geven dan dat zij MILLY — kleine MILLY — heette — zij was vier jaar oud."

»Hoe lang zijt gij hier geweest?"

»Den geheelen nacht — 't was zoo koud — waar is mama? MILLY wil naar mama."

»Ik, geheel te huis in de topographie der streek, giste weldra, dat het meisje aan eene of andere reizende familie behoorde en nam het daarom in mijne armen en droeg haar over berg en heuvel naar Krångemåla, waar ik wel een stuiver dacht te krijgen. Dit was de aardsche belooning, welke mijn geweten volstrekt niet pijnigde; maar als men tien jaar oud is, heeft men nog zooveel denkbeeld niet van geweten — als namelijk alles goed afloopt."

Toen ik zoo ging ontmoette mij eene meid en twee knechts. »Mijn God, daar is MILLY!" schreeuwden allen te gelijk, en wilden haar van mij nemen. — Neen, dank je wel, zij moet naar hare mama. En zoo gebeurde het ook, en nog herinner

ik mij, hoe wonderlijk het mij toescheen, dat MILLY's mama tegelijk weende en lachte en zich als eene waanzinnige aanstelde, omdat het meisje een nacht in het bosch had doorgebragt. Het kwam niet in mij op, dat iemand zoo dom konde zijn, dat hij niet weêr uit het bosch zou kunnen komen, of dat hij in den molenvijver of in den Krånge-vloed zou kunnen springen, die met zijne donkere kleur snel voorbijstroomt."

»Ik voor mij vond, dat men veel te veel beweging maakte om een kind, dat uit het bosch teruggekomen was — was zij regt door gegaan, dan was ze of te Träskålla of te Krångemåla of op den weg naar Sventorp of naar Sunnanhåll gekomen — dat was het eenvoudigste ter wereld."

»Toen de beurt aan mij kwam, begon men mij kleine, o, zoo kleine broodjes met eene soort van bruine soep te geven; die soep heette, zoo als ik later vernam: koffij. Men hield mij nog altijd daar om op de terugkomst van den baron te wachten, want hij was uitgegaan en had bedienden en allerlei menschen uitgezonden om inlichtingen, aangaande MILLY's lijk te bekomen — en nu zat zij daar levend. Men was haar gaan zoeken.

»Weldra kwam zij — nieuwe vreugde! Het meisje was tegen den avond heengegaan en was verdwenen. Niemand dacht aan de mogelijkheid, dat zij naar het bosch, dat nog al afgelegen was, kon gegaan zijn, maar allen hielden het voor zeker, dat zij in het water gevallen was. Overal had men naar haar gezocht. Nu was zij teregt; welk eene vreugde!"

»Wat mij zelven betreft, dat uitblijven van den heer des huizes stond mij niet aan; als nu de klokdrager eens in het moeras geloopen was — en hij is leelijk genoeg om wilde sprongen te maken — dan zou het er nog op kunnen loopen, dat ik in den avond naar OLA PERSSON zoude moeten. Stuivers zag ik niet, en zeker had ik liever eene flinke boterham gewild dan die bruine soep met zulke kleine broodjes. Mijn uitblijven duurde te lang — eindelijk kwamen mijne ouders — ik hield mij reeds voorbereid om eenig ongeval, dat den klokdrager konde overkomen zijn, te vernemen — maar niets van dit alles. De baron beloofde zorg voor mij te zullen dragen — met één woord — des namiddags zat ik dood op mijn gemak op een grooten wagen, mijne moeder weende en ik zag er ook rood uit — maar ik gaf mijne moeder den last

om vooral naar den klokdrager te zien. Eene toekomst opende zich voor mij; maar dit bemerkte ik naauwelijks, zoo bekrompen waren mijne denkbeelden, en hoe zoude het ook anders hebben kunnen zijn met een herdersjongen. — De geschiedenis is spoedig uit," ging de *lagman* voort. — »Ik toonde aanleg te bezitten, men liet mij leeren met ADAM — den eenigen zoon, even oud als ik. — Ik werd steeds gevoeliger voor mijnen weldoener, den goeden, beminnelijken baron VAN GYLLENARM. Ik trachtte hem door vlijt te beloonen — dit gelukte — en toen ik mijne betrekking alhier aanvaardde (alleen de vrijvrouwe leefde nog) toen — met één woord — mijne arme EMILIE is het kleine meisje, dat ik in het bosch vond."

»Ik giste het reeds."

»Nu weet gij de lotgevallen mijner kindsheid, zeide de *lagman*. »Ik beken, dat ik wel wat stijfhoofdig doorgezet heb, juist hier te gaan bouwen, juist deze streek vruchtbaar te maken, die mij in mijne jeugd zoo treurig voorkwam — juist zoo als ik toen in gedachte de boomen tusschen de mos liet wassen, juist zoo heb ik ze laten planten — maar de plaats is vochtig en ongezond — misschien, voegde hij er bij, zouden mijne kinderen geleefd hebben — zoo niet — maar vroeger ben ik nooit op dit denkbeeld gekomen — ik zelf en mijne zuster groeiden hier op in een laag vochtig verblijf tot een paar sterke frissche menschen — maar dit komt waarschijnlijk daar van daan dat wij het kleinste gedeelte binnen's huis waren. Inmiddels, mijnheer ELS! is mijn wensch, dat FELIX van hier zal vertrekken, totdat hij zijn twaalfde jaar zal bereikt hebben — komt hij dien verjaardag te boven, dan is mijne echtgenoot genezen — dan is de vloek der oude te niet gedaan en bewijst de ongerijmdheid er van — maar sterft hij binnen dien tijd, dan —"

»Dominé VIJGEBLAD heeft mij in deze zaak geholpen. Hij heeft eenen onbepaalden invloed op mijne vrouw — hij heeft haar overgehaald — dit is eene dienst, voor welke ik hem veel dank verschuldigd ben."

»Maar vergeef mij, mijnheer THORSSON! — zal hij dan voor altijd dien invloed, die de rust van mevrouw vernietigt en alle geluk in huis doodt, blijven behouden?"

»Ik hoop, dat wij spoedig van hem ontslagen zullen wor-

den — hij heeft aanzoek gedaan om eene kleine predikantsplaats, en eene oude dame die het *jus patronatus* heeft, in verrukking weten te brengen. Zijn geluk heeft maar aan één haar gehangen, want er is een proces ontstaan over het regt van patronaat; maar mevrouw MATZINGER zal wel winnen. In geval dit gebeurt, dan treedt hij met Mei in zijne nieuwe betrekking, want het jaar van gratie is reeds gedurende het proces verloopen. Dus kan ik hopen; maar — zal mijne vrouw wel zonder zijne tegenwerpingen kunnen zijn? Dezen namiddag zult gij haar boven een bezoek brengen; zij is op uwe komst voorbereid."

Ik had, het zij met allen eerbied gezegd, mijne eigene denkbeelden aangaande mevrouw, maar hoe verrast stond ik, toen ik eene vrouw vond, wel is waar bleek en van een ziekelijk uiterlijk, maar des niettegenstaande wezentlijk schoon. Zulk een paar schoone, dweepachtige oogen had ik nog niet gezien — zij scheen een wezen uit eene betere wereld te zijn. Het was onmogelijk haar niet lief te hebben — ofschoon zij ons allen plaagde. Zij verried een warm hart — nu en dan glimlachte zij — maar dominé VIJGEBLAD trad binnen en haar ontluikende opgeruimdheid verdween in een oogenblik.

Hij zag donker voor zich heen, alsof het zonde geweest ware met ons te spreken.

Welk een overwigt bezat deze man, die in Gods naam sprak tot eene treurende moeder, en die met onbarmhartige hand de wonden der ziele weder openreet, wanneer die op het punt waren te genezen.

In het begin van April kwam dominé VIJGEBLAD op Träskälla — om afscheid te nemen. Door »'s Heeren genade" was hij te Talleberga, eene plaats van de derde klasse, beroepen en— zoude die den 1sten Mei aanvaarden. Nu sprak hij met den *lagman* over zijne plannen aangaande EMILIE — maar zijn verzoek werd dadelijk — gewezen van de hand. Hij sprak met mevrouw en ontving troost, maar niet meer. — Het scheen haast, als of ook zij zich ligter om het hart gevoelde, nu hij vertrekken zoude. Dus duurde de visite niet lang — de lui-

tenant was weg — want hij was daar niet anders dan bij feestdagen — en dus gebeurde er niets bijzonders.

De dominé vertrok na mevrouw medegedeeld te hebben, dat hij het betreurde zulk eene teedergevoelige ziel als de hare in zulk een huis te moeten achterlaten.

In het begin van Mei reisden FELIX en ik af. Zijne moeder was bewonderenswaardig, toen zij haren laatsten zoon omhelsde — zij weende niet, maar zeide slechts: hoe het gaan moge, FELIX, wij ontmoeten elkander.

Ik nam den knaap met mij naar de voorbereidende school. Overeenkomstig den wensch van zijnen vader leerde hij gymnastie en schermen — hij werd dus tot officier gevormd; want, zeide de *lagman*, eene zittende levenswijze past niet voor een gestel, dat gehard moet worden.

DE VROME.

Twee en een half jaar verliepen. Uit de brieven van den *lagman* had ik vernomen, dat zijne echtgenoot al meer en meer teruggekomen was tot de waardige vervulling der verpligtingen eener goede huismoeder — en toen zij eindelijk van FELIX een brief ontving, gedateerd van den 16den Februarij of acht dagen na zijn' twaalfden geboortedag, werd zij op eens als omgekeerd. — Nu zie ik, zeide zij, dat de vloek niet gold, of hij is weggenomen, en nu werd zij even ijverig voor de haren, als zij vroeger werkeloos geweest was.

In Mei, toen wegen en weder schoon werden, begaven wij ons naar de ouderlijke woning, en zoude mijne betrekking een einde nemen. FELIX zoude in Stockholm op kostschool gelegd worden, om verder opleiding te erlangen op Carlberg — eene inrigting van opvoeding en onderwijs, de eenige, waar men in het oog houdt, dat het kind en de jongeling een ligchaam hebben, dat niet onderdrukt moet worden, zoo de ziel frisch zal blijven. Toen wij te Träskålla kwamen, waren de ingangen met groen en bloemen versierd, en de ouders kwamen ons aan de grenzen van het landgoed te gemoet. Het vroeger zoo bleeke wezen had rozen op de wangen, de engelachtig goede oogen straalden van vreugde. — Ziet gij, geliefde FELIX! — wij ontmoeten elkander.

De knaap was in wasdom en sterkte toegenomen, hij was

niet meer de teedere, verwijfde, kinderlijke engel als vroeger — hij was nu een vlugge gast, met open borst en blooten hals, vlug als een eekhoorn en sterk — ja, zeer sterk voor zijne jaren. En toch bezat hij dezelfde goedhartigheid als vroeger, maar hij was gehard, vrolijk en met blijde hoop vervuld.

»Onderdanige dienaar!" riep de luitenant mij te gemoet, toen wij naderden. »Hoor eens, kunt gij verzen maken?"

»Neen — hoe zoo?"

»Het zou anders eene goede gelegenheid zijn."

»En?"

»Omdat de welgeboren heer luitenant GUSTAAF THORSSON verloofd is met mejufvrouw EMILIE GYLLENARM."

»Van harte geluk!"

»Dank u, dank u; het was toch maar goed, dat ik den dominé niet den hals brak."

»En, waar is hij nu?"

»In de pastorij van Talleberg natuurlijk. De gemeente wil hem niet, ofschoon de oude dame hem aangesteld heeft — nu ligt hij in proces met de boeren zijner gemeente, en verleden jaar heeft hij tienden gevorderd, hetgeen zelfs aanleiding tot eene geregtelijke vervolging gegeven heeft, zoodat de deurwaarder dood en verderf braakt, zoowel op den predikant als de gemeente. Het is er een prettig leventje!" — De *lagman* glimlachte en ging in zijne kamer — »zie hier," zeide hij, »eene nieuwe bladzijde uit het boek des levens. Het was een brief van dominé VIJGEBLAD, waarbij hij, zijne vele moeiten met de bezorging van het zielenheil van mevrouw opsommende, drie honderd drie en dertig rijksdaalders zestig shillingen banko verlangde, het echter aan het geweten van den regter overlatende, of hij die betalen wilde of niet."

»En hij?"

»Ja, hij ontving het geld, maar deze brief voltooide de genezing mijner echtgenoot — is het niet, lieve EMILIE?"

»Ja, ik leerde, dat geen mensch ons tot God leiden kan, maar dat wij zelven tot Hem moeten zien te naderen, zoo goed wij kunnen. Ik heb geleerd, dat er eene godsdienst des harten is, die niet door de wereldsche werkzaamheden behoeft afgebroken te worden; ik heb geleerd, dat wij pligten jegens elkander te vervullen hebben, die niet door bekommering om

ons eigen geluk, behooren ter zijde gesteld te worden — ook al geldt het onze zaligheid, welke toch alleen *onze* zaak is, en waaronder anderen niet mogen lijden — ik heb geleerd, dat God niet is een God des toorns, die genoegen schept in het straffen, maar die alleen in liefde leeft en werkt — met één woord, ik heb veel geleerd, ik heb geleerd niet aan bijgeloof te hechten, niet mijne verbeelding over mijn verstand te laten heerschen — en wie is het, die ons allen geholpen heeft? — wie is de vriend, die ons heden een vluggen knaap terugzendt, in plaats van eene broeikastplant?" — Hare oogen schoten vol tranen. — »Ja, gij mijnheer ELS! gij brave man, die het hart op de tong hebt — gij en niemand anders. — Dank, waarde vriend, — dank, eeuwig dank!"

Ik had waarlijk zulk een blijden dag op Tråskälla niet kunnen hopen.

Ik bragt er den ganschen zomer door. Als ik ooit eene eigene huishouding begin, dan zal het er eene als deze zijn — een stil verblijf, vol leven en werkzaamheid — alwaar boven al even als hier een waarachtig levend geloof, een inwendige en vaste troost aangename dagen doet beleven. Ik zag eene moeder, die alleen voor hare roeping leefde, God dienende, terwijl zij de haren verzorgde, even verre verwijderd van eene angstige vrees, als van den trots der eigenliefde. Zij wist dat, wat zij was, en wat zij konde zijn, zij alleen door Hem was, van wien alle goede gaven afdalen: kracht voor de zwakken, en troost voor degenen, die hopen.

Zij had gedurende deze laatste twee jaren, dat zij zich losgemaakt had van allen twijfel aan Gods goedheid, al het angstig stormen op de poorten des hemels — geleerd, dat ook zelfs het dagelijksch leven eene godsdienst kan en behoort te wezen, en dat het aan het hart wienig troost schenkt, in een werkeloos leven zijn' tijd met gebeden door te brengen — zij had, in één woord, geleerd te bidden en te werken.

Iederen avond kwamen allé huisgenooten, ouden en jongen in de groote zaal bij elkander, alwaar ieder op zijne beurt de gebeden las en allen gemeenschappelijk een psalm aanhieven. Toen het de beurt van de echtgenoot des *lagmans* was, konde ik, terwijl zij las, niet nalaten deze vrouw te beschouwen, die zulke zware beproevingen had doorgestaan, die jaren lang

bijna aan radelooze wanhoop overgegeven, nu door de kracht der eeuwige liefde, jonkvrouwelijk, zooals het eeuwig goede altijd is, de haren godsdienstig voorging, terwijl zij den ganschen dag voor hun welzijn en geluk gearbeid had.

»Nu is zij weêr dezelfde als vroeger," zeide de *lagman* op zekeren keer, »en had zij kleine kinderen, dan zoude zij hen even als toen zelve verplegen, en kleeden en hun alles leeren. — Zoo was zij, vóór de Voorzienigheid ons zoo hard sloeg, vóór onze kinderen ons elk jaar het een na het ander ontvielen — allen omstreeks den leeftijd van elf jaar. Met ieder kind, dat uit het huis gedragen werd, ging ook eene verwachting ten grave en eene nieuwe vrees trad in de plaats;— maar nu, nu is zij weêr zich zelve gelijk, dezelfde als vroeger, maar beter, schooner, heerlijker dan ooit."

In den herfst werd de bruiloft van den luitenant gevierd. Eene oude boerin, zijne moeder, zat bij de bruid. — FELIX en ik waren bruidsjonkers. Nadat de gasten vertrokken waren, deden wij even als gewoonlijk, allen ons gebed.

»Nu, waarde vriend ELS!" zeide de echtgenoot van den *lagman* tot mij, die binnen weinige dagen vertrekken zoude, »gij ziet — ik ben nog eene »vrome" — gij houdt niet van »vromen," niet waar?" Zij glimlachte toen zij mij deze vraag deed.

»Vergeef mij," was mijn antwoord: »ik heb grooten eerbied voor vromen, maar huichelaars kan ik niet dulden — laat ons deze beide soorten wèl onderscheiden; de laatste zoekt onder de eerste in te dringen, verlaagt het heiligste door overdrevenheid, en wil de leer en het leven van elkander gescheiden houden."

Zij drukte mij de hand, en zeide: »Dank, dat gij niet allen op dezelfde wijze beoordeelt — er is eene vroomheid, die men niet gering achten, die men niet ontberen kan."

Eenige dagen daarna ging ik weder de wijde wereld in; maar nog vergeet ik niet de edele gade, de werkzame huismoeder, de weldoenster der armen, de leermeesteres der onwetenden — de vrome.

(*Het slot in* N°. V, *dat te gelijk met dit* N°. *wordt verzonden.*)

MENGELWERK.

HET SIBERISCH MEISJE (*).

In 't laatst der achttiende eeuw werd een Russisch officier, met name LOPOELOFF, wegens insubordinatie naar Siberië verbannen; zijne vrouw volgde hem, en zij namen hun eenig kind mede, de kleine PRASCOVIA, die toen drie of op het meest vier jaren oud was.

PRASCOVIA, die nooit andere landen of klimaten gekend had, ondervond de verschrikkingen der ballingschap niet zóó als hare ongelukkige ouders; zij werd te goeder ure hun steun door haren arbeid, gelijk zij hun troost was door hare zachtheid en hare kinderliefde.

Doch somtijds had de vader oogenblikken van wanhoop, als hij zijne dochter aanzag, daar hij zich zelven beschuldigde haar gedoemd te hebben tot een afgrijselijk lot. PRASCOVIA, nu vijftien jaren oud geworden, vernam eindelijk de ramp der familie in hare volle grootte. En welhaast kwam haar voor 't eerst het plan in den geest op, om naar Petersburg te gaan, en daar genade te smeeken voor haren vader. Eerlang hield dit voornemen haar eeniglijk bezig.

Zij had in den rand van het berkenbosch, dat bij hun huis stond, eene geliefkoosde plaats uitgezocht, waar zij zich dikwijls afzonderde tot bidden. Zij zonderde zich al vaker en

(*) Dit verhaal, dat vóór een veertig jaren de grootste sensatie in Europa verwekte, en in romans, dichtstukken, schilderijen, kinderboeken gevierd werd, moge in den vorm, waarin wij het den lezer aanbieden, zoo niet de volle waarheid zijn, toch zal het wel zeer nabij de waarheid komen. Immers, wanneer wij ons niet geheel bedriegen, is het origineel van bovenstaande vertaling, zijnde eene der schoonste vertellingen uit de werken van den Graaf XAVIER DE MAISTRE, juist dat stuk, hetwelk van het eene tot het andere einde van Europa weergalmde, en elk gevoelig gemoed schier even sympathetisch trillen deed als later „De Negerhut". Behalve dit verhaal verdient de auteur zelf, met zijnen hem schier in niets gelijkenden broeder Graaf JOZEF DE MAISTRE, zoo wel wegens hunne lotgevallen, als hunne interessante geschriften, allezins de aandacht der hedendaagsche letterkundigen en der navorschers van den geest en de behoeften onzer eeuw. VERT.

langer daar af, en was zoo verdiept in haar ontwerp, dat zij in het bosch schier hare gewone bezigheden vergat.

De zedige balling durfde langen tijd haar plan aan de oorzaken van haar leven niet mededeelen. Toen zij het hun eindelijk voorstelde, zag zij het met spot ontvangen. Misschien dachten hare ouders op die wijze haar het zekerste te genezen van eene onderneming, welke iedereen roekeloos oordeelen moest.

Drie jaren vervlogen, vóór dat zij den moed weder vond om haar voorstel te herhalen. Nu kwam zij er met ernst op terug. Zij had meer gewigt erlangd in den huiselijken raad, en hare ouders konden nu door scherts of spot niets meer bij haar uitwerken. Met liefkozen en tranen zochten zij haar er af te brengen. »Wij zijn al zoo oud!" — zeiden zij — »wij hebben geene fortuin en geene vrienden meer in Rusland; zoudt gij den moed hebben om in deze woestenij uwe ouders te verlaten, wier eenige vertroosting gij zijt, en dat om eene gevaarlijke reis te ondernemen, die welligt uw dood zal zijn?" Op zulke woorden antwoordde PRASCOVIA slechts met tranen, maar haar wil werd er niets door aan 't wankelen gebragt.

Eindelijk verkreeg zij verlof om een pas aan te vragen. De vader gaf daarin toe, welligt omdat hem dit nog in niets verbond jegens zijne dochter, en omdat het een middel was om de aandacht te wekken der autoriteiten. Van toen af ging PRASCOVIA dikwijls den weg op naar Tobolsk, in de hoop van eenigen bode te zien aankomen. Maar uiterst weinige brieven kwamen in het dorp Isjim, waar de ongelukkige ballingen woonden. Zes maanden waren reeds voorbij, toen eindelijk een pakje kwam, geadresseerd aan LOPOELOFF; het was de pas voor zijne dochter.

In de volslagene verlatenheid, waarin zij sedert zoo vele jaren geleefd hadden, scheen hun de toezending van dezen pas eene soort van gunst. LOPOELOFF deed hem bij zijne zaken van waarde achter slot, na hem zorgvuldig in een stuk linnen te hebben gewikkeld. PRASCOVIA hield dit voor een goed teeken, en hoewel haar vader altijd weigerde, haar te laten gaan, schreef zij deze weigering alleen toe aan eene bijzondere bedoeling der Voorzienigheid, die haar uur van vertrek nog niet gekomen achtte.

Eindelijk zegepraalden hare standvastigheid en haar geloof

over den tegenstand haars vaders. Hij zag zijne PRASCOVIA zonder eenige weifeling onder de hand van God.

»Wat moet ik toch met dit kind?" riep hij op het laatst uit, overwonnen door hare vurige beden: »men moet haar wel laten trekken!"

PRASCOVIA, buiten zich zelve van blijdschap, wierp zich haren vader om den hals.

»Wees verzekerd," zeide zij, hem overladende met liefkozingen, »dat gij u niet beklagen zult, mij verhoord te hebben; ik zal gaan, mijn vader! ja, ik zal gaan naar Petersburg; ik zal mij aan de voeten des Keizers werpen, en dezelfde Voorzienigheid, welke mij de gedachte heeft ingegeven en uw hart getroffen, zal eveneens dat van onzen monarch bewegen ter uwer gunst."

De vader was daarvan zoo verzekerd niet, en de buren vonden dat hij groot ongelijk had met haar te laten vertrekken. In plaats van de onverschrokkene reizigster te ondersteunen, laakten zij de ouders. Twee van de armste en minst bekende ballingen alleen bemoedigden PRASCOVIA, en boden haar aan, de een dertig kopekken in koper (ongeveer *f*: - 60), de ander een zilveren stuk van twintig kopekken. PRASCOVIA weigerde hun offer, maar was er levendig door getroffen.

»Wanneer de Voorzienigheid," sprak zij, »ooit door mij eenige gunst aan mijne ouders bewijst, dan hoop ik zult ook gij daarvan uw deel hebben."

Den 8sten September kwamen deze twee menschen bij het krieken van den dag afscheid van haar nemen, en haar bij het vertrek hulp bieden. De eerste stralen schenen in de kamer.

»Het uur is gekomen," zeide zij, »wij moeten scheiden."

Zij ging zitten, zoo ook hare ouders en de twee vrienden, gelijk het gebruikelijk is bij de Russen in soortgelijke omstandigheden. Wanneer een vriend op eene lange reis uitgaat, zet de reiziger op het oogenblik van het laatst vaarwel zich neder; alle aanwezige personen moeten hem daarin navolgen; na eene minuut rustens, waarin men spreekt over het weder en onverschillige dingen, staat men op, en nu beginnen de tranen en de omhelzingen. PRASCOVIA ontving op hare knieën den zegen harer ouders, en, zich moedig aan hunne armen ontscheurende, verliet zij voor altijd de hut, die haar

sedert hare kindschheid tot gevangenis gediend had. De twee ballingen vergezelden haar de eerste werst. De vader en de moeder volgden haar langen tijd met hunne blikken, onbewegelijk in hunne huisdeur staande, en haar van ver nog een laatst vaarwel willende toebrengen; maar het jonge meisje zag niet meer om, en verdween welhaast in het verschiet.

Welk eene loopbaan opende zich voor haar! Vreeselijke woestijnen te doorwandelen; gevaren van alle soort te braveren; de gastvrijheid zelve was gevaarlijk voor eene persoon van haren leeftijd; geene kennis van den weg, dien zij volgen moest! Eens trof het, dat zij kiezen moest tusschen drie wegen. Zij waagde het den middelsten in te slaan, en gelukkig was deze de regte. Wanneer zij in een onbeduidend dorpje kwam, werd zij doorgaans wèl ontvangen door de bewoners van het eerste huis, waar zij om gastvrijheid vroeg; maar in grootere plaatsen had zij bijna altijd moeite om onder dak te komen; men zag haar aan voor eene onzedelijke landloopster.

Eens, toen zij eene der langste dagreizen, die zij nog gemaakt had, zoude eindigen, overviel haar een hevige storm. Een windhoos verbrak en sloeg voor hare oogen een boom ter neêr. De schrik deed haar eene toevlugt zoeken in een nabijzijnd bosch. Zij plaatste zich onder een denneboom, waar om heen hoog en digt kreupelhout, stond om zich te beschutten tegen het geweld van den wind. De storm duurde den geheelen nacht; het meisje bragt hem door in deze woestenij, aan de stroomen van regen blootgesteld, die niet voor den morgen ophielden. Toen de dag aanbrak, sleepte zij zich voort naar den weg, uitgeput van honger en koude, en al te zwak om hare reis te vervolgen. Bij geluk bood een voorbijtrekkende boer haar uit medelijden eene plaats aan op zijne kar, en zette haar af in het naaste dorp. Maar aldaar werd zij te slechter ontvangen, naar mate zij meer behoefte had aan bijstand. De wanorde in hare kleeding wekten verkeerde vermoedens op omtrent haar karakter en hare persoon. Intusschen, nadat zij eenige wreede beleedigingen had doorgestaan, en vooral nadat men haar had zien nedervallen op de trappen der kerk, en meer woorden met haar gewisseld had, verving een algemeen medelijden de verachting. Zij vervolgde hare reis tot den winter toe, zich langer of korter ophoudende

in verschillende dorpen, naar mate de vermoeijenis haar daartoe noodzaakte. Zij beproefde het zich nuttig te maken met de huizen te vegen, of het linnen harer gastheeren te wasschen en te herstellen. Zij verhaalde evenwel hare geschiedenis niet vóór dat dat zij reeds ontvangen en gevestigd was in het huis. Immers zij had bemerkt, dat, wanneer zij zich terstond wilde bekend maken, men haar niet geloofde, en voor eene landloopster hield. Toch verzekerde zij, dat het ongeluk van afgewezen te worden, haar zelden was overgekomen, terwijl de goede behandelingen, die zij ondervonden had, ontelbaar waren.

Eens geloofde zij haar leven in gevaar, toen zij door een grijsaard en zijne vrouw, beide van een slecht voorkomen, in hunne *isba* of hoeve was opgenomen. Half gekleed op den oven slapende, volgens het gebruik des lands, kon zij hare oogen niet sluiten, en bemerkte dat haar huiswaard hare zakken betastte. Zij geloofde zich verloren te zijn. Doch na verloop van eenigen tijd hoorde zij hem en zijne vrouw slapen, en zoo sliep zij ook zelve in. Des morgens nam zij afscheid van de oude lieden, die haar beter behandeld hadden, dan zij des avonds denken kon, want toen zij op eenigen afstand van de hoeve haar geld overtelde, vond zij in hare beurs honderdtwintig kopekken, in plaats van de tachtig, die zij vroeger had.

Het jaargetijde vorderde. De sneeuw was in zoo groote menigte gevallen, dat de wegen voor voetgangers onbruikbaar waren. Het geluk wilde, dat een trein van sleden, die voorraad bragten naar Ekaterinenburg voor de Kerstfeesten, het dorp passeerde, waar PRASCOVIA zich bevond. De voerlieden gaven haar eene plaats. Doch in spijt der zorgen, welke deze goede lieden voor haar droegen, had zij groote moeite om het geweld der koude te verduren, daar zij slechts gewikkeld was in eene der stroomatten, waarmede men de waren bedekt had. Aan het einde van den vierden dag, toen de trein stil hield, had de verkleumde reizigster geene kracht meer om van de slede te stappen. Men bragt haar in de *kharstma*, eene afgelegen herberg, waar de paardenpost zijn station had. De voerlieden bemerkten, dat het arme meisje eene bevrozene wang had, en wreven haar daarom met sneeuw. Zij weigerden haar verder meê te nemen, wegens het groote gevaar, dat zij naar hun zeggen liep, door te reizen zonder pels in eene

zoo vreeselijke koude. PRASCOVIA weende bitter, vooruitziende dat zij niet weder eene zoo goede gelegenheid, noch zulke goede leidslieden vinden zou om haar verder te helpen. Deze menschen werden eindelijk bewogen door haren toestand. Elk droeg zijn aandeel bij om voor haar een schapen-pels te koopen; ongelukkig was er op die plaats geen te koop. In dit ongeval stelde een der jongste voerlieden een zeldzaam middel aan zijne makkers voor. »Laat ons," zeide hij, »onze pelzen beurt om beurt aan de jonge dochter leenen; of wel, zij kan den mijnen behouden, en dat wij elke werst elkander aflossen." Allen namen genoegen in dit voorstel. De reizigster, wèl gewikkeld in een pels, werd op eene slede geplaatst. De jonge man, die hem haar afgestaan had, bedekte zich met de mat, die haar vroeger tot mantel had gediend, daarop zette hij zich aan hare voeten, begon met alle magt te zingen, en opende den afmarsch. De verwisseling van pelzen geschiedde geregeld bij elken werstpaal, en de trein kwam zeer spoedig en zeer voorspoedig te Ekaterinenburg. Gedurende de geheele reis hield PRASCOVIA niet op God te bidden, dat de gezondheid harer leidslieden niet mogt lijden door hun goed werk.

Te Ekaterinenburg werd zij in huis genomen door eene dame, MILIN, die haar tot de lente toe bij zich behield, voor hare reeds zeer geschokte gezondheid zorgde, en haar leerde lezen en schrijven. Na voorzien te hebben in alle behoeften van de belangrijke reizigster, nam de weldadige dame voor haar eene plaats op een veerschip, en vertrouwde haar aan de hoede van een man, die zich om zijne zaken naar Nisjney Novogorod begaf. Ongelukkig werd deze man ziek, en was verpligt achter te blijven op den oever der Khama. PRASCOVIA was nu weder aan zich zelve overgelaten, en beroofd van allen steun. Bijna was zij door een toeval verdronken, toen zij de Wolga in eene boot opvoer. Ofschoon van den dood verlost, vatte zij evenwel eene hevige verkoudheid, en hare gezondheid had op nieuw veel geleden.

Te Nisjney Novogorod aankomende, waar zij niemand kende, ontdekte zij tegenover de aanlegplaats, eene kerk en een nonnenklooster. Zij ging naar de kerk om hare gebeden te doen, zich voorstellende ergens in de stad een vriendelijk dak te zoeken. Maar toen zij uit de kerk kwam, en die groote stad om zich heen zag, gevoelde zij met alle kracht hare verlaten-

heid te midden der menschen, en werd voor de eerste maal geheel ontmoedigd. De herinnering van haren vader, dien zij misschien nutteloos verlaten had, vervulde haar met spijt en schrik. Doch welhaast verweet zij zich zelve haar gebrek van vertrouwen op God, en ging de kerk weder binnen, waar zij door bemiddeling der deurwaarster, die de kerk sloot, eene toevlugt in het klooster verkreeg. Het verhaal van hare geschiedenis en hare vurige vroomheid wonnen haar de gunst der abdis en der geestelijke zusters, en daar hare gezondheid nog altijd lijdende was, hield men haar zoo lang, tot dat de opening der sledetogten haar toeliet met minder vermoeijenis te reizen.

Eerst in het midden van Februarij, 17 maanden na haar vertrek uit Siberië, kwam zij eindelijk in de hoofdstad. Zij trad haar binnen met evenveel moed en hoop, als zij gehad had den eersten dag harer reis.

Zij werd wel ontvangen door enkele personen, aan welke zij gerecommandeerd was; maar hoe veel tijd moest zij nog doorkwijnen, flaauw geholpen als zij werd door zorgelooze of vergeetachtige beschermers, die er altijd velen zijn in de groote steden! De goede en natuurlijke PRASCOVIA begreep niets van hetgeen zij om zich heen zag, en de wereld begreep haar niet. Zij deed poging op poging om een smeekschrift aan den Keizer te overhandigen. Zij dwaalde op de trappen en de antichambres, en werd overal verstooten als eene lastige. Zij werd zelfs het voorwerp van spot in de *salon* eener vorstin, aan welke men haar aanbevolen had. Doch niets schrikte haar af.

Mevrouw V..., de echtgenoot van den secretaris der Keizerinne-moeder, was de eerste, welke door het verhaal van PRASCOVIA zoo getroffen werd, dat zij terstond besloot te handelen ter gunste eener zoo moedige en bewonderenswaardige smeekeling.

Wanneer goede zielen elkander voor het eerst ontmoeten, dan maken zij geene kennis. Men kan zeggen, dat zij elkander herkennen als oude vrienden, die slechts gescheiden waren door den afstand of de ongelijkheid hunner toestanden.

Mijnheer V... deelde de gevoelens zijner vrouw; hij beloofde haar nog denzelfden dag over het Siberische meisje met Hare Majesteit te zullen spreken, en hield haar ten eten om terstond het antwoord te vernemen.

De Keizerinne-moeder gaf bevel, dat men denzelfden avond ten zes ure PRASCOVIA voor haar brengen zou. Zonder iets te veranderen aan de eenvoudige kleeding van het meisje, besteedde men toch eenige zorgen aan haar toilet, en Mijnheer V... geleidde haar ten hove. Toen zij het keizerlijk paleis naderde, dacht zij aan haren vader, die haar den toegang zoo uiterst moeijelijk had afgeschilderd. »Indien hij mij nu eens zag!..." zeide zij aan haren leidsman: »mijn God, voltooi uw werk!"

De Keizerinne-moeder ontving haar met goedheid; zij wilde van haar zelve in bijzonderheden hare geschiedenis hooren. Zij prees hare kinderliefde, en voorzag terstond in hare eerste behoeften. Eenige dagen later stelde zij zelve haar voor aan den Keizer en de Keizerin. PRASCOVIA verkreeg een jaargeld, en er werd last gegeven om het proces van haren vader te herzien.

De jonge Siberische werd eerlang het voorwerp eener algemeene opmerkzaamheid, ja, ook eener algemeene nieuwsgierigheid. Elk wilde haar zien, en ten minste eenig blijk zijner belangstelling en welwillendheid geven. Echter veroorzaakte de gunst des publieks haar nooit den minsten zweem van ijdelheid.

Terwijl men toebereidselen maakte tot den terugkeer van haren vader, vergat PRASCOVIA de beide ballingen niet, die bij haar vertrek van Isjim haar hadden aangeboden hun geld met haar te deelen. Toen de beslissende ukase, welke de vrijlating van haren vader beval, naar Siberië gezonden werd, gelastte Zijne Majesteit den Minister, die deze gelukkige tijding aan PRASCOVIA mededeelen moest, haar tevens af te vragen, of zij niets verlangde voor zich zelve. Zij antwoordde, dat, indien de Keizer haar nog eene genade wilde bewijzen, zij hem smeekte dezelfde gunst te schenken aan twee ongelukkige medgezellen van hare ouders. Haar verlangen werd vervuld, en het bevel tot hunne terugroeping vertrok te gelijk met dat van haren vader.

Toen zij te Nisjney Novogorod uit het schip aan wal gegaan was, en de kerk binnen getreden, had zij door het rasterwerk het gezang der nonnen gehoord, die hare avondgebeden verrigtten, en zij had deze omstandigheid als een goed voorteeken beschouwd. »Wanneer God mijne wenschen vervult, had zij bij zich zelve gezegd, »dan zal ik ook met den

sluijer bekleed zijn, en mij eeniglijk bezig houden met het danken der Voorzienigheid wegens hare gunst."

Nu, terwijl zij al wat zij verlangde verkregen had, dacht zij welhaast aan de vervulling harer stille gelofte. Na eene bedevaart naar Kiew, kwam zij terug te Nisjney-Novogorod. Aldaar gekomen wierp zij zich voor de voeten der abdis, die zich aan de poort van het klooster met alle hare nonnen bevond om haar te ontvangen.

»Heeft men nog geene tijdingen van mijn vader?" vroeg zij terstond.

»Kom, mijn kind," zeide de abdis, »wij hebben er goede; ik zal ze u zoo terstond in mijne kamer overgeven."

Zij geleidde haar de lange kloostergangen door, zonder iets er bij te voegen. Eindelijk eene kamer openende stelde zij PRASCOVIA voor haren vader en hare moeder, voor welke men insgelijks hare aankomst verborgen had. In het eerste oogenblik van verrassing, toen zij hare geliefde dochter in geestelijk gewaad zagen, vielen zij voor haar op de knieën, beurtelings overweldigd door een gevoel van erkentelijkheid en droefheid. PRASCOVIA gaf een gil van smart, en zich mede op de knieën werpende, zeide zij; »Wat doet gij toch, mijn vader? Het is God alleen, die alles gedaan heeft."

De teederste omhelzingen volgden op deze uitstorting van vroom gevoel, maar de moeder weende bitter op het gezigt van den sluijer harer dochter. »Wat helpt ons nu die zoo lang begeerde vrijheid?" zeide zij. »Al de voorspoed van ons kind moest dan alleen daarop uitloopen, dat zij voor altijd uit onze armen werd gescheurd! Ach, waren wij nog maar met haar in Siberië!"

Die arme moeder! Zij zag hare dochter niet meer sedert deze hare gelofte had uitgesproken, niet lang na deze ontmoeting. PRASCOVIA, al meer en meer lijdende, kon het klimaat van Nisjney-Novogorod niet verdragen, en stierf in het klooster van het andere Novogorod, waarheen men haar vervoerd had, en waar naauwlettende zorgen haar leven nog verlengden tot den 8sten December 1809.

HET NGAMI-MEER (*).

Bij den aanvang dezer eeuw vermoedde men het bestaan van een groot meer in het midden van Zuid-Afrika; maar dit meer is nog langen tijd een geheim geweest. Bestond het of bestond het niet? Menigmalen deed men zich deze vraag. Reizigers en jagers besteedden vruchteloos hun geld en tijd om dit groote vraagstuk op te lossen.

Men verklaart de geringe vrucht der eerste nasporingen uit het woeste en ongastvrije land, 't welk, onder den naam van *Kalahari*, zich wijd uitstrekte tusschen het veronderstelde meer en de reizigers. Maar op het einde van 1849, toen men reeds alle hoop begon te verliezen om den doortogt door dien vreeselijken slagboom te vermeesteren, werd het doel getroffen door de volhardende inspanningen der Heeren OSWELL, LIVINGSTON en MURRAY, en het bestaan van een prachtig zoetwater-meer in het hart van Zuid-Afrika is thans niet meer een aardrijkskundige mythe.

Deze zwaarwigtige en belangwekkende ontdekking opende een nieuw veld voor de nasporingen van den aardrijks- en den natuurkundige, en gaf een nieuwen prikkel aan den ondernemenden en speculerenden geest der Zuid-Afrikaansche kolonisten. Het meer werd hun voorgesteld als een onmetelijke waterkom, bevolkt door visschen en rivierpaarden, te midden

(*) Wij haasten ons dit artikel over te nemen wegens het groot belang, dat bijzonder onze stamverwanten, de bewoners der Zuid-Afrikaansche en Oranje-republieken bij de ontdekking van het Ngami-meer en zijne stroomen hebben. De heer Dr. LIVINGSTON, die na 16 jaren als zendeling in Zuid-Afrika te hebben rondgezworven, eindelijk met een door een leeuw verbrijzelden arm in zijn vaderland is teruggekeerd, heeft den 14 December 1856 de groote Victoria-medaille van de Londensche Maatschappij van Aardrijkskunde ontvangen wegens het groot belang zijner Afrikaansche ontdekkingen. Hij heeft de berigten van den heer ANDERSON over het Ngami-meer bevestigd, hoewel hij verzekert, dat de groote rivier, die deze in de buurt van het meer geloofde te bestaan, en die men vroeger verwachtte, dat in den *Limpopo*, of grens-rivier der Zuid-Afrikaansche republiek moest uitloopen, geene andere is dan de *Zambese*. De wateren van het Ngami-meer vinden een doortogt door de watervallen van *Lakaï*, en stroomen vervolgens in den hoofdstroom van Portugeesch Zuid-Afrika, den *Zambese*.

eener landstreek, wier plantengroei verbazend was, en waar de olifanten en alle soorten van groot en klein wild in grooten overvloed voorhanden waren. De verbeelding hield zich reeds druk bezig met het uitwerken van dit bekoorlijk landschaps-idée. Het werd tijd om het te zien en te beschrijven zoo als het is.

De benamingen van het meer Ngami zijn verschillend en meer of minder ontleend aan zijne gedaante of zijne natuur. De inboorlingen geven het den naam *Inghâbé* (de giraffe); *noka ea Botlêtle* (meer van Botletle); *noka ea Mokorôn* (meer der vaartuigen); en eindelijk *Ngami* of *de wateren*. Onder dezen naam hebben de Europeanen er het meest van hooren spreken; ik zal daarom ook dien naam gebruiken in deze mijne beschrijving.

Toen ik dit meer voor de eerste maal zag, werd ik te leur gesteld ten aanzien zijner schoonheid. Niet te min is het ontegenzeggelijk eene zeer schoone waterkom; maar men vergroot eenigzins zijne uitgestrektheid, daar men het, althans in het eerst, eene lengte gaf van 100 Eng. mijlen op 15 of 16 breedte. Hoe moeten wij deze valsche raming verklaren? Vooreerst deed niemand, die eerst van het meer sprak, den geheelen omtogt langs den oever; vervolgens zijn zijne oevers, behalve ten Zuiden en Westen, laag en zandig, en kunnen naauwelijks verkend worden in eene nevelachtige lucht; eindelijk ben ik geneigd te gelooven, dat verscheidene reizigers de lengte voor de breedte genomen hebben: want TOOLY verhaalt ons, dat »de reizigers met wellust het gezigt genoten, dat de schoone *rivier* en het meer, 't welk zich naar het Noorden en het Westen in de kimmen verloor, hun boden." Ook de Heer FREDERICK GREEN, die het meer zeer kort na de ontdekking bezocht, verhaalt aldus den indruk, dien hij er van ontving. »Des morgens na onze aankomst in de stad *Batavane* stegen wij te paard om het meer te bezoeken. Van den zuidelijken oever konden wij op tien of twaalf (Eng.) mijlen afstand de tegen over liggende kust zien, maar van den West-kant kon men zelfs met behulp van een goeden verrekijker geen spoor van land ontdekken; het water formeerde den gezigteinder. Gedurende mijne tweede reis bespeurde ik echter, dat wij ons bedrogen hadden, en dat men altijd den tegenover liggenden

. . . . . en andere wijde waterstroomen afloopen. De Teoge . . . . . van het Noordwesten, maar slingert met zulke bog-. . ., dat ik haar opvarende en gemiddeld twee en een vierde (Eng.) mijl per uur makende, niet te min in 13 dagen vaart naauwelijks één breedtegraad ten Noorden van het meer gewonnen had (15 geogr. mijlen, 20 uren gaans regten afstand Noord en Zuid). Dat gedeelte der rivier, hetwelk ik onderzocht heb, was met booten en kano's bevaarbaar, want voor zoo ver ik mij herinner, vond ik slechts op drie plaatsen minder dan vijf voet water en over 't algemeen was de diepte voldoende. Ik moet er echter bijvoegen, dat de wateren op het hoogst waren.

Hoewel het door mij bezochte gedeelte van den loop de Teoge naauw was, verzekerde men mij, dat hij nader bij zijne bron aanmerkelijk breeder was (eene eigenaardigheid, die zich in de Afrikaansche aardrijkskunde vaak herhaalt), en dat, gedurende zijne menigvuldige overstroomingen, de landen, welke hij daar bespoelt, op een onmetelijk meer gelijken, bedekt met biezen en rietbosschen, in wier midden zich kleine eilandjes met boomen en kreupelhout verheffen.

Aan zijn uiterst West-einde loopt het Ngami-meer in de *Zouga* uit. Deze schoone en prachtige rivier heeft bij de stad Batavane, waar zij haren oorsprong uit het meer neemt, 200 Ned. ellen breedte. Haar loop is zoo zacht, dat haar water schijnt stil te staan, en men haar niet kan zien stroomen. De inboorlingen verzekeren zelfs, wat hoogst merkwaardig zou zijn, indien het zich bevestigde, dat de Zouga op zeker tijdstip des jaars het meer voedt, derwaarts teruggestuwd door een arm van den Teoge, die zich beneden het meer in den Zouga werpt, zoodat deze laatste rivier alsdan zijne wateren niet alleen van het Noord-Westen, maar ook van het Oosten in het meer zou storten, wat mij volstrekt niet ongeloofelijk voorkomt, wegens de zeer onvolkomene ontwikkeling der waterloopen in deze gewesten.

Van het Ngami-meer »loopt de Zouga omstreeks eene *maand reizens* naar het Oosten;" dát beduidt, dat hij ongeveer 300 (Eng.) mijlen, daaronder begrepen al zijne kronkels, aflegt; vervolgens verliest hij zich in een uitgestrekt moeras, of liever eene zandige ondiepte, die men somtijds »het groote Riet-meer" noemt, want zij heeft het voorkomen van

eene biezen- of rieten-zee, waarin zich gedurende de hitte des dags ontelbare troepen buffels verschuilen.

Twintig mijlen voordat de Zouga zijnen loop besluit, vormt hij een meer van bijna drie (Eng.) mijlen breedte en 12 à 15 lengte. Wanneer het jaarsaizoen zeer droog is, dan zegt men, dat deze rivier niets meer is dan eene reeks van kleine water- en modderpoelen, wier zamenhang wordt afgebroken door zandige plekken. Zoo ver zijn loop reikt is het groeijend rijk afwisselend en overvloedig. Het landschap is zelfs in sommige oorden betooverend. Somtijds zijn de oevers tot aan den rand van het water bezoomd met prachtige en forsch-gekruinde boomen, onder welke de *baobab* de meeste aandacht wekt, daar zijn stam wel vaak een omvang bereikt van 60 of 70 voet. De Heer LIVINGSTON spreekt over den Zouga op gelijke wijze in een brief aan een vriend: »Nooit hadden wij schooner stroom gezien, behalve misschien de Clyde in Schotland, aan sommige plaatsen. Hoe meer wij den stroom opreisden, hoe breeder de rivier werd. Dikwijls heeft zij eene breedte van 100 meters (Ned. ellen) tusschen de rietbosschen, die in hare ondiepte groeijen. Tot hare zeldzaamste eigenaardigheden behooren hare geregelde watergetijden. Sedert onze aankomst is zij drie voet gerezen, hoewel het nog het drooge saizoen is, en dat de regen hiervan de oorzaak niet is wordt bewezen door de helderheid van het water. Het wordt al helderder en smakelijker, hoe meer de stroom de plaats nadert, waar de Zouga den *Tamakle* opneemt, eene bijrivier, die haar alleen dezen geregelden aanwas verschaft. De inboorlingen geven aan dit verschijnsel der getijden deze uitlegging: »Een magtig opperhoofd in het Noorden, MAZZEKIVA geheeten, werpt jaarlijks in de rivier een mensch, dien hij gedood heeft, en daaruit ontstaat de vermeerdering van het water."

Voor ik mijne opmerkingen over de toevoeren van het meer besluit, wil ik de aandacht van den lezer wekken op een punt, dat misschien het meest afdoende is om in deze oorden den handel en de beschaving te vestigen. Twee dagreizen Westwaarts van den Teoge moeten volgens het verhaal der inboorlingen twee rivieren worden gevonden. De eene is een kleine arm van den Teoge, die, na de woestijn doorkruist te hebben ook nagenoeg twee dagreizen ver, zich in een moe-

ras verliest. De tweede verdient echter veel meer onze opmerking. Zij is breed en diep, hoewel nabij hare bron slechts op geregelde tijden. Maar zij wordt, als vele stroomen in Afrika, gevoed door bronnen die haar een altijd durenden gang verschaffen. Op sommige tijden wordt zij een prachtige vloed, die statig vele negervolken bespoelt en zich eindelijk in de zee werpt. In 't eerst hoorden wij dit berigt van een troep Grikwa's, die in deze rigting reisden om olifanten te zoeken. Hun verhaal werd later bevestigd bij onderscheidene gelegenheden. Toen wij Ovambo bezochten, deden wij onderzoek naar een nooit ophoudenden waterloop, en zonder eenige aarzeling deelde men ons mede, dat er op vier of vijf dagreizen van daar eene rivier bestond, met name *Cumené*, maar die niet te vergelijken was met eene andere, de *Mukuru-Mukovanja*, ontspringende in het land *Oraljana* (het land der Betsjoeanen) en die de Cumené als bijrivier opneemt. Ook de Berg-Damaras bevestigen deze belangrijke berigten.

Bij eene andere gelegenheid, toen de Heer GULTON en ik ons maar acht of tien dagreizen van het meer bevonden, en wegens de buitengewone droogte genoodzaakt waren terug te keeren, vernamen wij van de Bosjesmannen, dat wij ten Noorden eene breede rivier zouden vinden, die uit het land der Betsjoeanen liep en naar het Westen stroomde. Zij voegden er bij, dat eene andere veel kleinere rivier dezelfde rigting nam, maar zich welhaast of in moerassen of in zandige ondiepten verloor.

Aldus, wanneer ten minste deze stroom geene bijrivier is van den Teoge, stemmen beide berigten geheel en al zamen. Ik ben dan ook zoo zeker overtuigd van het bestaan eener groote en welligt zeer ver bevaarbare rivier, dat ik niet geaarzeld heb haar op mijne kaart te teekenen. Aangenomen dan, dat, volgens het verhaal der Grikwa's, waarvan ik boven gesproken heb, de Teoge en de *Mukuru-Mukovanja* evenwijdig stroomen, hoewel in tegenovergestelde rigtingen, en op een afstand van drie dagreizen, dan heeft men toch in het hart van deze ontdekte landen een bevaarbaren weg, die verscheidene honderd mijlen lang is, en wiens nut om naar het zeestrand de voortbrengsels van een rijk en vruchtbaar land af te voeren, onwedersprekelijk is.

Eene groote verscheidenheid van dieren bezoeken de oevers

van het meer, bijzonder waar de rivieren er in uitloopen. Men ziet er olifanten, rhinocerossen, buffels, giraffes, koedoes, pallah's en alle soorten van groot en klein wild. Twee nieuwe soorten van antilopen trokken mijne opmerkzaamheid; de *nakong* en de *leché*, van welke ik niet weet of zij wel bij de natuuronderzoekers bekend en juist beschreven zijn. De otters doorzwemmen de wateren van het meer en de rivieren in alle rigtingen. Zij schenen mij toe van dezelfde soort te zijn als de onze, maar hunne kleur is zeer onderscheiden; hun pels is schoon en zeer gezocht.

Indien echter de viervoetige dieren in grooten getale de boorden van het Ngami-meer verlevendigen, de klasse der vogels is er in niet minderen overvloed vertegenwoordigd. Gedurende mijne eerste reis in het land der Damara's bragt ik eene zoo volledige collectie van vogels en insecten bijeen, dat ik meende niets nieuws of belangrijks meer te zullen vinden. Maar hier opent zich voor den natuurvorscher waarlijk een veld zonder grenzen en nog schier geheel ondoorzocht. De watervogels zijn er bovenal in tallooze verscheidenheden. Een vriend, die het meer bezocht heeft, verzekert mij, dat hij meer dan achttien nieuwe soorten van eenden en ganzen had gedood. Eene dezer laatste was niet grooter dan onze kruipeendjes, maar droeg een prachtig veder-kleed. De reigers en de waterhoenders wedijveren in getal en schoonheid met de zwemvogels. Op een togt langs den Teoge doodde ik meer dan tien verschillende soorten van reigers, en buitendien nog eenige verscheidenheden van ooijevaars en kraanvogels.

Het meer en zijne bijrivieren zijn vol van krokodillen. In het koude saizoen verschuilen zij zich in de diepten, waar zij in eene soort van ongevoeligheid dien tijd doorbrengen; doch zoodra de warmte wederkeert, keeren zij ook weer tot het leven terug, en men ziet hen zich volkomen onbewegelijk in de zon bakeren. Wanneer zij verrast worden, veinzen zij te slapen, maar zoodra men op hen mikt of de minste beweging naar hen maakt, werpen zij zich pijlsnel in het water. Men zegt, dat zij eene reusachtige grootte kunnen verkrijgen, maar ik heb hier nooit langere gezien, dan van 15 of 16 voet. Nogtans werd mij verzekerd, dat er twee maal zoo lange zijn.

De krokodil voedt zich met zoogdieren, die hij in hinderlaag afwacht, wanneer zij hun dorst gaan lesschen. Men ver-

haalt, dat hij nooit zijne prooi verslindt, dan wanneer zij begint te rotten. Dit strijdt echter tegen de gulzigheid en het geheele verteringsstelsel van den krokodil, en verdient derhalve geen geloof.

Gelijk men wel denken kan, lokt de moerassige natuur van het meer vele slangen; maar ofschoon zij wel eens eene ontzaggelijke grootte verkrijgen, zijn zij weinig gevaarlijk, en worden gemakkelijk eene prooi der inboorlingen, die ze met graagte eten. Ik heb zelfs nooit grootere gezien, dan van zeven tot acht voet lang, maar ik heb slangenvellen gekocht die wel drie maal zoo lang waren. De Boschjesmannen zeiden mij, dat zij de slangen dikwijls slapende en haren maaltijd verterende verrasten, en dat dan een enkele slag van een goeden knuppel, op den kop toegebragt, voldoende was om ze te dooden. Deze slangen voeden zich voornamelijk met vogels en kleine zoogdieren.

De visschen vormen geene minder talrijke afdeeling van dieren in het meer en zijne wateren, maar mijn verblijf aldaar was te kort om stellige inlichtingen hieromtrent te verkrijgen. Ik zag en at talrijke verscheidenheden van visschen, wier smaak zeer aangenaam was. Maar die, welke ik mij herinner, kwamen overeen met onze noordelijke soorten, namelijk eene soort van baars en twee of drie van kwab-alen.

(*Revue Britannique*, uit de reis van CH. J. ANDERSON naar het meer Ngami en in Zuid-Afrika.)

HERINNERINGEN

UIT DEN TIJD, DAT IK NOG GOUVERNEUR WAS.

EEN VERHAAL VAN OOM ADAM (Dr. C. A. WETTERBERGH).
UIT HET ZWEEDSCH; DOOR C. EYKMAN.

(*Slot van bl.* 200.)

MIJNE TWEEDE BETREKKING.

Ik was, toen ik weder aan de akademie kwam, in alle opzigten een rijk man. Ik had een goeden spaarpot en bovendien zeer fraaije geschenken in zilver en andere. Gelukkiger konde men niet zijn. Het duurde echter niet lang of ik was op dezelfde hoogte als vroeger.

Mijne moeder, de eenige aan wie ik toebehoorde en die mij toebehoorde, woonde op een klein van den hemman (*) afgezonderd gedeelte; want mijn vader was comminister geweest (†). Het begon eene kwestie te worden of dit wettig was, en de nieuwe vruchtgebruiker van deze *boställe* (§) wilde eene ronde som hebben om de oude vrouw te laten wonen. Het gevolg was eene jeremiade op vier digt geschreven bladzijden van mijne moeder, die in hare armoede meende, dat haar zoon, de kandidaat, alles had, wat hij maar wilde. Ik kwam in een moeijelijken strijd — zond ik geld, dan gingen mijn geheele kapitaal en eenige jaren mijns levens weg — gaf ik niets, dan was mijne moeder zonder dak. Zeide ik ja, dan handelde ik dom; zeide ik neen, dan handelde ik laag. Als men tusschen deze twee zaken te kiezen heeft, dan is het altijd het verstandigste zich dom te gedragen, want laag te handelen is waarlijk het onverstandigste, dat men doen kan. Ik liet naar een en ander onderzoek doen; want ik had geen grooten lust in zulk een slecht weder op reis te gaan, en nam de noodige maatregelen, ten gevolge waarvan mijne moeder voor het vervolg niet meer bedrogen kon worden en zond mijn schat. Mij dunkt, dat ik mij geheel verligt gevoelde toen de brief goed en wel op den post was, en zonder ter regter noch ter linkerzijde om te zien, ging ik naar professor EKEBERG — klopte aan en trad binnen. De ernstige man lag op den grond en hielp zijn jongsten zoon, een tol opzetten. »Wees welkom, ALEXIS!" zeide hij, »geneer u niet, ga zitten." De professor stond op, zette zijn zoon op een stoel neder en zeide:

»Nu, wat is er aan de hand? — Ik kan niet zeggen, dat gij er juist vrolijk uitziet."

»Om u de waarheid te zeggen — ik heb weder eene conditie noodig."

»Zoo — ja, men verkrijgt op deze wijze menschenkennis —

(*) Toen in Zweden voor het eerst schatting betaald moest worden, bezat niemand meer land dan voor hem en de zijnen tot onderhoud toereikend was; ieder betaalde tol, een gelijk deel in de belasting, en de grond, dien ieder bezat, heette toen *hemman*. VERT.

(†) Een aan den hoofdpredikant van één of meer kerspelen ondergeschikte leeraar. VERT.

(§) Letterlijk *woonstede* is een meer of min uitgestrekt goed, dat een gedeelte van het inkomen van een rijks-ambtenaar uitmaakt. VERT.

het is eene ervaringstudie, die men niet uit de boeken halen kan. Dus wilt gij eene conditie hebben?"

»Ja."

»Kom — gij zult een goed salaris willen hebben — en dat zult gij hebben — ofschoon de zaak niet van mij, maar van professor LJUNGQVIST afhangt — hij vroeg mij eenige dagen geleden naar een geschikt persoon voor gouverneur bij een bruks-patron (*) — — ik herinner mij niet meer hoe zijn naam is — patroon... enfin, gij moet de betrekking aanvaarden op den gewonen tijd dat de dienstboden verhuizen, den 24sten October, wij hebben nu September — komt goed — gij zijt goed geëquipeerd, alles in orde?"

»Ja."

»Maar zeg eens, hebt gij niets overgehouden van Tråskålla?"

»Ja."

»En gij kunt goed huishouden, hoop ik."

»O, ja."

»Als gij zelf niet kunt huishouden of met geld en dergelijke omgaan, dan moet gij maar spoedig trouwen. — Mijne vrouw bezorgt dat alles; ik weet niet of ik geld heb dan niet — dit is het gemakkelijkste. Zie, zij zorgt voor alles — hm, daar zijn een paar nieuwe laarzen, die zij mij verschaft heeft — ik wist wel dat het mij koud aan de voeten was; maar niet dat de zolen van de oude stuk waren, dus de oorzaak — de oorzaak, daaraan dacht ik niet. Neen, doe zoo als ik, neem eene vrouw, die in uwe plaats denkt, die u als een kind verzorgt — dat is het gemakkelijkste."

Ik kon niet nalaten te glimlagchen om den eenvoudigen man, die wezentlijk in het maatschappelijk leven zich zeer links gedroeg en zich volstrekt niet redden kon als hij niet door zijne echtgenoot geholpen werd.

»Ik moet naar het consistorium," zeide hij, »gij zult mij niet kwalijk nemen, dat ik mij gaauw aankleed — terwijl gij hier zit?"

»Volstrekt niet."

»Hei daar! (op den vloer stampende), zoo — zoo — 't ziet

(*) Bezitter van een bergwerk met daarbij behoorende smeltovens, fabrieken etc. VERT.

er mooi uit — ze hooren mij in de keuken niet eens (weder stampende)." — Eene meid kwam haastig de trappen op.

»Zal dan die oordeelsbazuin nooit tot uwe ooren doordringen?"

»Professor!"

»Zeg — is mijne vrouw t' huis?"

»Ja, professor."

»Gelukkig — zeg haar, dat ik geene das heb."

»Die ligt daar op de tafel."

»Hm — nu, verzoek haar dan een oogenblik boven te komen."

De vrouw van den professor kwam. — Er was iets vrolijks en tevens bedaards in haar geheele uiterlijk. — »Nu," zeide zij, na mij gegroet te hebben — »wat wilt gij?"

»Zijt gij daar, HEDDA! kom dat is goed, hm — ik moet naar het consistorium."

»Ja, het is de gewone dag."

»Neen, het is niet de gewone dag; want wij moeten ons aandeel betalen voor het standbeeld van den vorigen kanselier — zijne excellentie — hoeveel was het ook weêr? drie en dertig zestig, zeide de pedel — lieve, doe het geld in mijn zak, anders vergeet ik het."

»Gij hebt het immers in uw bureau."

»Och!" begon de professor op jammerenden toon — »denkt gij dat ik, die mij nog kleeden moet, tijd heb, om geld te tellen? — zestig — neen, drie en dertig zestig — of het rijks- of banko geld was, heb ik niet gevraagd."

De goede vrouw glimlachte en zeide, als om mij eene opheldering te geven:

»Mijn man heeft ook zooveel aan het hoofd."

»Lieve HEDDA!" viel de professor in, die nu de das omkreeg — »lieve, doe den knoop hier — PIET laat mij met rust — zie nu eens, daar zit hij op mijn rok."

»Hartelijk dank, lieve vrouw! zie zoo, neem PIET met u mede — zoo, nu is er niets meer te doen — ik moet met mijnheer spreken, die hier zit te wachten op antwoord aangaande — neen, wacht eens, HEDDA! — aangaande eene nieuwe conditie. — Mij dunkt, dat die van LJUNGQVIST wel goed voor hem zijn zoude — wat dunkt u?"

»Daarin kan ik niet raden — ik heb nooit noch over eene conditie noch over iets anders hooren spreken, mijn beste!"

»O ja! nu herinner ik mij, dat gij er niet bij waart, toen

LJUNGQVIST bij mij was. Zie zoo, nu ben ik klaar," sprak eindelijk de professor en ging heen.

Er zijn menschen, die eene hooge vlugt op het gebied der gedachten nemen, maar die zich onmogelijk in zaken, die het dagelijksch leven betreffen, redden kunnen. — Er zijn zwaluwen, die van de poollanden naar de tropische gewesten vliegen, die zelfs het sterkst van allen vliegen — maar die geene el ver springen kunnen op het grasveld gelijk eene musch.

EEN HUWELIJK UIT LIEFDE.

»Zeer aangenaam," sprak de brukspatroon SOCIUS — dit was mijn nieuwe meester — nadat ik sinds veertien dagen in het bergwerk van Gyllebo, in mijne nieuwe conditie, geweest was. »Regt aangenaam, een man van studie in huis te hebben. Nu moet ik u zeggen, dat ik altijd smaak in boeken gehad heb — en zeer bevattelijk was — want zie, ik heb een speculatief hoofd — gij kunt er op aan, dat men mij in mijne jeugd vlugge PIET noemde, en mijn peetoom, de kamerheer en ridder van de koninklijke noordstar-orde, en van die van ST. JAN van Jerusalem, graaf STJERNEROS — noemde mij kleine PIERRE. — »PIERRE is niet dom," zeide kamerheer zaliger, en gaf mij lekkers; want dit gaf hij altijd aan de kinderen. Mijn vader was inspecteur op Arpinge, gij weet misschien waar dit ligt?"

»Neen, dat weet ik niet."

»Dat doet er ook niet toe, maar het is een fiksch landgoed; alleen is de grond wat hard, maar in gelijkmatige jaren — ik meen als het niet te veel regent, noch te veel droogt — dan werpt het goede winsten af. Gij hebt ons nu allen gezien — mij — natuurlijk, die heer des huizes ben, — mijn vrouwtje — zij is van eene zeer respectabele familie — mijne schoonmoeder — mijne beide schoonzusters — mijn zwager, welken gij onderwijzen zult."

»Het is zeer merkwaardig, dat ik — ik, die sinds mijne jongensjaren haast altijd praktisch ben werkzaam geweest, toch een en ander uitvind, dat voor het land nuttig kan wezen. Zoo onder anderen — hebt gij verstand van tegels?"

»Neen, niet bijzonder."

»Dit is inderdaad iets zeer gewigtigs — eene uitvinding,

die den prijs der tegels aanmerkelijk zal doen dalen, en welke maakt, dat men over vijftig jaar geene andere dan steenen huizen in Zweden hebben zal. Morgen gaat gij mede naar Trångskalla, alwaar wij, landeigenaars, in het kanton, eene vergadering uitgeschreven hebben, ter voorbereiding voor de vergadering van den landbouw. Mijn vriend, de dikke KNOTTERSTEN heeft eenen kunstigen ploeg uitgevonden — een ploeg, die tegelijk ploegt, egt en rolt — eene belangrijke uitvinding, als het slechts mogelijk ware, dien door het volk ingevoerd te krijgen — want hij verdrijft het onkruid totaal. Wij allen grondeigenaars moeten er heen — er zullen premiën voor ossen en andere beesten uitgedeeld, voorlezingen gehouden worden — ik zal er ook eene doen; kunt gij wel begrijpen waarover?"

»Ja, over de tegels."

»Juist! over de tegels — en waarvan?

»Van klei zeker."

»Ja, daarin zit juist het fijne van de zaak. Ik heb het middel uitgevonden om tegels van zure klei te maken, — de oogen van den mijnbezitter glinsterden van vreugde — van zure klei! hoort gij het wel! Maar spreek er geen woord van— want de dames — zij hebben geen verstand van onze zaken.— St, ik hoor mijne schoonmoeder in den gang hoesten."

Mevrouw KLEMENTSON kwam binnen. Het was een klein vrouwtje, ongeveer van dezelfde jaren als haar schoonzoon, de brukspatroon, en eene van degenen, die, zoo als men zegt, oogen in het hoofd hebben. — Een scherpe, dunne neus kliefde de lucht om eenen weg te banen voor een hoekig gelaat met dunne lippen, lange kin met eene wrat daarop.

»Ja, gij zit daar maar, SOCIUS!" zeide zij.

»Lieve schoonzoon, uwe arme vrouw!"...

»Wat, wat be!....? — is LINA ziek?"

»Ziek? moet eene gevoelige vrouw dan noodzakelijk ziek zijn, om den man belangstelling in te boezemen? — ja, zij heeft pijn in het hoofd."

»Hoofdpijn? Dan moet zij koude natte doeken op het hoofd leggen."

»Wilt gij mijn kind dooden?"

»Neen, de Hemel beware mij! natte koude servetten, lieve mama!"

»Neen, zoo lang ik leef, zullen mijne kinderen aan zulk eene barbaarsche handelwijze niet blootgesteld worden — koude servetten op het hoofd eener gevoelige vrouw — het is verschrikkelijk — oef! Warme baden moet mijne arme LINA hebben."

»Hm, ik zal haar wel eens gaan opzoeken."

»Nu niet, mijn lieve schoonzoon! — als men den geheelen dag..."

»Ik ben op den steen-oven geweest."

»Wel mogelijk, maar herinner u, dat ik eene teedere roos in uwe handen gesteld heb — verzorg haar teederlijk — wees haar tot een vader."

»Ik ben toch haar man, dunkt mij," sprak de brukspatroon en ging naar boven.

Ik heb zijn persoon nog niet geschilderd. Nu dan: hij was een sterk gebouwd, breed man met hangende wangen, onderkin, een kleinen peervormigen neus, een paar grijze nieuwsgierige oogen, die ingenomenheid met zich zelven uitdrukten, een bolrond voorhoofd en weggekamd haar. — Overigens iets al te frisch van kleur en eene eenigzins heesche stem.

»Ja, mijn beste schoonzoon! gij kunt toch zelf wel begrijpen, dat zulk een oud man eene zoo jonge vrouw beleefdheden — attenties — bewijzen moet — gij moet alleen voor haar leven. Zoo was het tusschen mijn man zaliger en mij — dadelijk kon hij aan mijne oogen zien — ach! zulk een gelukkig paar werd er op de gansche wereld niet gevonden. En hij werd mij ontrukt — voegde zij er bij, terwijl zij zitten ging — ach! inwendig huiver ik nog — lieve SOCIUS! ga mijne flacon eens halen."

»Dadelijk, lieve mama — dadelijk" sprak de heer SOCIUS blazende, en haastte zich de kamer uit.

»Ach, mijnheer ELS! menigmalen betreur ik het, dat ik LINA heb overgehaald. Gij kunt u de verantwoording niet voorstellen, die op het hart eener moeder rust — en ofschoon SOCIUS een edel en goed mensch is, moet men toch bedenken, dat hij ruim vijf en dertig jaar ouder is dan zijne vrouw."

»Zoo veel?" zeide ik, om iets te zeggen.

»Ja, inderdaad vijf en dertig jaar ouder — ach! SOCIUS was getrouwd toen mijne LINA geboren werd, want dit is zijn derde huwelijk — en bovendien het onderscheid in opvoeding en beschaving! — SOCIUS is een braaf man, maar hij weet niet,

hoe een teeder sylphidisch wezen behoort behandeld te worden — als ik niet nu en dan tusschen beide kwam, dan mogt de goede God weten, hoe het gaan zoude."

»Mij dunkt, dat Mevrouw er gezond en sterk uitziet."

»Ja, mijnheer ELS! dat schijnt zoo volgens het uiterlijk — maar zij is inderdaad zeer zwak — zenuwachtig — als zij geene calmerende droppels had, dan stierf zij meer dan eenmaal in de week — die houden haar op de been. — En gij kunt niet begrijpen hoe zwak het kind was, toen zij klein was — zij at noch dronk, en KLEMENTSON plagt dikwijls te zeggen: — lieve FANINA! onze kleine LINA zal weldra, in de natuurlijke beteekenis des woords, een engel worden — maar, Gode zij geprezen! zij werd in het leven gespaard, tot troost en vreugde harer moeder."

Zoo sprak mevrouw de weduwe KLEMENTSON.

Na al wat men gehoord heeft, zou men meenen, dat de lieve schoonmoeder slechts nu en dan hare LINA en haar geliefden schoonzoon zag; maar dit was het geval niet; want eene visite van zes, zeven maanden achter elkander kan bijna als een vast domicilie beschouwd worden, en mevrouw KLEMENTSON was reeds sedert Mei op Gyllebo — en nu was het November. Natuurlijk konde zij niet nalaten in de Kersvreugde der kinderen te deelen, en daarna werd het zoo koud, dat de beekjes in hunnen loop gestremd werden, en dat men er niet aan denken kon in den winter te reizen. — Zij had reeds met een woord gesproken, dat zij op raad van den doctor den volgenden zomer op het land de melkkuur zoude doorstaan, en waar zou dat beter schikken dan bij hare kinderen op Gyllebo?

De heer SOCIUS had dus alle mogelijke hoop zijne geliefde mama minstens een jaar — zoo niet voor altijd — te houden — daarbij kwamen nog zijne twee schoonzusters, mejufvrouwen ALEXANDRA en NAPOLEONA KLEMENTSON — benevens zijn zwager, de jonge NAPOLEON FIASCO, mijn discipel.

Om de waarheid te zeggen, ik was heel wel met mijn NAPOLEON FIASCO ingenomen; ofschoon hij, even als de geheele familie, een gezond ligchaam bezat, had hij eene zeer delicate natuur en gevoelige zenuwen. Werken was iets, dat bijzonder zijn zenuwgestel aandeed — hij kreeg hoofdpijn van het lezen — kon de oogen beschadigen door op kaarten, enz. te turen. Meer dan eenmaal gedurende de eerste maand, dat ik daar in

huis was, dreigde er een onweêr los te barsten tusschen mij en mama, die zich wel is waar niet met mijn werk inliet, maar die toch nu en dan zeer kort in hare antwoorden was, ja, mij somtijds met geen antwoord verwaardigde, als de jonge NAPOLEON FIASCO binnen geweest was, en over de te lange les geklaagd had.

Mevrouw KLEMENTSON veranderde dikwijls van gedrag, en zoo gebeurde het, dat ik gedurende een paar dagen in werkelijke ongenade verkeerde, maar spoedig daarna werd ik het geheele vertrouwen deelachtig. Eene zeer interessante positie voor een opvoeder.

De heer SOCIUS kwam terug — hij scheen eenigzins verlegen. De post is aangekomen.

»Ach, is er een brief van SORESTA? Mijne kinderen wedijveren in liefde jegens mij," — sprak Mevrouw KLEMENTSON.

»Neen, dat juist niet — maar, hm — als nu LINA niet beter wordt — zij had eene verschrikkelijke hoofdpijn — ik kon haar niet tot spreken krijgen."

»En verder, mijn waarde schoonzoon?"

»Ja, zie — hm, een zeer beleefde brief — en de heer SOCIUS nam den brief op, en las:

— »Waarde heer SOCIUS! (Het is van den heer THIMJANDER — den lands-secretaris alhier.) Waarde heer SOCIUS! Aangezien de nieuwe *höfding* der provincie (*), Graaf ADLERSTJERNA, generaal en kommandeur, enz. mij heeft laten weten, dat hij den vierden (4den) December de grenzen zijner provincie zal binnentreden om het bestuur daarvan te aanvaarden, aangezien het te lang is voor gemelden *höfding* en kommandeur, om op den bepaalden dag zijne residentie te bereiken, of hij moet op Groot-Grummelslunda overnachten, dat acht mijlen aan gene zijde van Gyllebo gelegen is; aangezien de *gästgifvaregårdar* (†) in dit deel der provincie in een ellendigen toestand verkeeren, welk gebrek (niettegenstaande alle pogingen der administratie) onmogelijk kan verholpen worden dan onder het

(*) Zooveel als Gouverneur. VERT.

(†) Dit zijn posterijen, welke men op een afstand van 4 à 6 mijlen aantreft. De postmeester zorgt 2 tot 8 paarden, naar gelang van den grooteren of geringeren doortogt, langs den weg gereed te hebben. Tot het leveren der paarden zijn de boeren en landeigenaars bij beurten verpligt. VERT.

bestuur van een krachtig *höfding*, zoo maak ik gebruik van — hm — hm — van — van —"

»Met één woord — hm — de landshöfding zal hier den nacht doorbrengen — hm."

»Mijn Hemel! de landshöfding met zijn gansche gevolg — laat mij den brief zien."

De Heer SOCIUS gaf den brief over, maar beet zich, zigtbaar verlegen, op den nagel des duims.

»Wat zie ik? Gij hebt hem *uitgenoodigd* — zoo maak ik (zegt de heer THIMJANDER) gebruik van uw gunstig aanbod, en berigt u dus, dat ik den graaf en landshöfding geschreven heb, dat het UEd. tot eer verstrekken zoude, indien hij den 4den op het schoone Gyllebo soupeerde en den nacht over bleef."

»Ja — zoo eigentlijk niet — stamelde de heer SOCIUS — dat is eene vergissing — hm —"

»Eene mooije vergissing — als gij nu, mijn waarde schoonzoon! zoo als ik u niet één-, maar tienmaal gezegd heb, eene huishoudster hadt!"

»De ou—oude jufvrouw STAFVA, wa—wat is die dan?"

»Is dat eene huishoudster? — De Hemel beware ons! ja, om koolmoes te koken, en aardappelen met peterselie te stoven, en vleesch te braden; maar, mijn waarde schoonzoon! met eene huishoudster bedoelt men iemand, die eten opbrengen kan — eten, dat niet boerenkost alleen is — spijs, die op 's konings tafel prijken kan. — Nu hebt gij het — als gewoonlijk, vergeef mijne opregtheid — mooi gemaakt met mijne arme LINA. — *Zij* en niet gij krijgt er de schande van. — Hebt gij porselein genoeg, hebt gij zilver genoeg — hebt gij messen met zilveren hechten? Hebt gij iets anders dan eene hoop servetten, die iedere week weêr gescheurd zijn — hebt gij wel eens een marmeren of porphyren botervloot? — neen, niets van dit alles!"

»Maar, lieve mama!"

»Hebt gij zilveren kandelaars, of wilt gij eene kantoorkandelaar op tafel zetten? hebt gij waslicht — hebt gij wel eens een mooijen snuiter? — van het snuiterbakje, waarvoor mijn arm kind met Kersmis nog stramien-werk gemaakt heeft, is het glas, dat wij er op hebben laten snijden, om het mooije patroon zindelijk te houden, gesprongen. — Wie zal u dienen? — hebt gij hier onder de boeren een enkelen lakei? —

Lieve Hemel! in Stockholm behoeft men met den voet maar te stampen, om zoo veel lakeijen te hebben als men maar wil, van zessen klaar, gelaarsd en gespoord, zoo als men maar verlangt."

»Maar, ma—mama? hm, mij dunkt dat het wel eenvoudiger kan, de graaf zal zich wel vergenoegen met...."

»Zoo als het hier is? — ik mogt het wel lijden — als maar mijne arme dochter niet van alles de schande kreeg. — Meent gij inderdaad dat gij *mijne* dochter ten huwelijk gekregen hebt — de dochter van den kammarâttsraad en ridder KLEMENTSON, de gevierde, vergode LINA, om door uwe huishoudkundige principes — uwe gierigheid — ja, het geeft wel geen pas op deze wijze in de tegenwoordigheid van een vreemde te spreken; maar de waarheid moet er uit — door uwe spaarzaamheid mijne dochter ten spot van de geheele wereld te stellen — en mij evenzeer; want wie heeft haar opgevoed? wie heeft haar onder het harte gedragen? — wie heeft haar »principes" ingegeven, haar godsvrucht geleerd, en de manier om zich onder de menschen behoorlijk voor te doen? — *ik*, mijn waarde schoonzoon! — *ik*."

Met deze woorden verliet zij haastig de kamer.

De heer SOCIUS zat verslagen voor zich te staren — eindelijk vestigde hij zijn blik op mij.

»Nu, wat dunkt u er van? — Eene vervl..... gekke geschiedenis."

»Maar — die storm zal wel voorbijgaan," sprak ik, die naauwelijks mijn lagchen inhouden kon, toen ik in de bolle oogen van den heer SOCIUS las, dat hij peinsde; want er zijn oogen, waarin zich eene ernstige gedachte niet vertoonen kan zonder die belagchelijk te maken. Deze droevige, welgemeende ernst, die zich nu in de gezigts-organen van den heer SOCIUS vertoonde, scheen mij even als of plotseling een eekhoorn den kop uit een vestjeszakje stak. — Een kluchtig gezigt!

»Eene vervloekte geschiedenis, vindt gij ook niet?" riep de heer SOCIUS uit. »En dat mama ook den brief in handen moest krijgen — nu is het daar binnen een spetakel van geweld."

De eerste, die zich vertoonde, was mijn discipel, de jonge NAPOLEON, een roodharige jongen van zestien jaren, grof, breedgeschouderd en sterk — met een onbeschaamd uiterlijk.

»Nu," zeide hij tot zijn ouden zwager, »nu hebt gij het mooi gemaakt met zuster LINA, — zij viel in flaauwte, toen mama haar zeide, wat gij gedaan hadt."

»Viel zij flaauw? — hm —"

»Ja, maar mama gaf haar droppeltjes."

»Zoo — dat was goed."

»Maar toen kreeg zij stuiptrekkingen."

»Wat bel....? stuiptrekkingen?"

»En dan lacht zij allerakeligst."

»Ja" — mij aanziende — »dat ziet er nu mooi uit — nu krijg ik nog een hospitaal op den koop toe."

Naauwelijks had hij deze woorden gesproken, of wij hoorden een vrij hevig gesprek in de andere kamer.

»Gij moet den onwaardige niet zien!" riep er een.

»Hij verdient uwe liefde niet!" zeide een ander.

»Arm kind! sla ten minste een shawl om," verzocht Mevrouw KLEMENTSON hare dochter.

De deur ging open, en nu trad de geheele familie binnen.

Mevrouw SOCIUS, die er werkelijk goed uitzag als zij gekleed was, was nu in négligé. Haar bleek gelaat, hare bevende lippen, verrieden den aard van hare gewaarwordingen.

»Gij hebt," begon zij, terwijl zij schijnbaar bedaard zocht te blijven, »gij hebt hier vreemden verzocht zonder mij iets daarvan te zeggen."

»Lieve..."

»Laat mij spreken — zonder mij in de rede te vallen — ik dank u — ik dank u, edele echtgenoot! — Goeden nacht."

En met deze woorden verliet zij ijlings en met een schaterenden lach de kamer.

»Aanschouw nu, wat gij gedaan hebt — zij wordt krankzinnig — zij heeft het verstand verloren — gij zijt een lompert!" — riep mevrouw KLEMENTSON buiten zich zelve.

»De arme LINA," zeide NAPOLEON — en daarmede trokken zij af.

Daar stond de arme bruckspatroon, nog meer vernietigd dan te voren — als het hem mogelijk geweest ware, tot stof te vervallen, hij zou het zeker gedaan hebben.

Hij zag mij aan, zonder een woord te zeggen; eindelijk sprak hij:

»Zie zoo, nu is de duivel losgebroken, ik verhang mij nog liever."

»Laat dat blijven, zwager!" sprak eene stem, en eene magere hand vatte de zijne.

Het was mejufvrouw ALEXANDRA, de mismaaktste, de eenige ongelukkige van allen.

ALEXANDRA was een klein schepseltje, dat niemand verdragen kon — zij stond onophoudelijk ten doel aan de satyren harer zusters; want zij was gebogcheld — en werd op Gyllebo, als men onder elkander was, nooit anders dan het »bultje" geheeten.

Zooals gewoonlijk had mevrouw KLEMENTSON eene lange historie aangaande eene min, die het kind had laten vallen — de gewone verontschuldiging als mama zelf haar kind verwaarloosd heeft, en, zooals het gewoonlijk met zulke gaat, moest dat kind op velerlei wijze haar ongeluk misgelden. En om dit alles de kroon op te zetten, werd de nalatigheid door hardheid vergolden.

ALEXANDRA was dus, niettegenstaande haren fraaijen naam eene verschoveling van hare moeder en zusters en broeder, een wezen, voor hetwelk hare moeder dagelijks God bad, het tot zich te nemen — want zij zelve had volstrekt geene vreugde van »hare arme stumpert." Gewoonlijk wil men Gode toezenden, wat men het slechtste heeft — dat is goed genoeg. Zoo bad de heer SOCIUS Gode menigmalen, dat Hij zijne geliefde schoonmoeder tot zich nemen wilde. Zelfs was hem reeds voor het altaar een vlugge gedachte door het hoofd gevaren, dat het niet onmogelijk ware, dat God zijne bruid wegname — met één woord — allen wilden bevrijd worden van iets onaangenaams en dienovereenkomstig baden zij. Dit *heet* niet Gods naam misbruiken — maar wat *is* het? »Laat dat blijven, zwager," zeide het arme meisje en trachtte haar tusschen de schouders ingedrukt hoofd op te heffen. »Het ongeluk is zoo groot niet — mama en de zusters zullen zich wel beraden — sluit de geldkist maar eens open: overigens moet er maar geleend worden, wat er in de kamer te kort komt. — Kom, zwager! — ik zal u helpen. — Mijnheer ELS zal ook wel medehelpen, daar ben ik zeker van," zeide zij, zich tot mij wendende. — »Zoo als het nu is kan het niet blijven."

Het kleine mismaakte figuurtje kwam mij zoo edel voor, dat het mij haast toescheen, dat alles, de bogchel, het oude-

vrouwen gezigtje, de stokkerige handen, eene vermomming waren, en dat daarbinnen een jong, lief, schoon kind zich verborgen had.

»Mejufvrouw ALEXANDRA heeft gelijk," sprak ik, die tot hiertoe, om zoo te zeggen, gedwongen geweest was een stomme getuige te zijn. — »Mejufvrouw ALEXANDRA heeft gelijk — wij zullen elkander helpen — ik zal doen, wat gij verlangt mijnheer! opdat wij de zaken in orde krijgen."

»Goed zoo, mijnheer ELS! ga nu met mijn schoonbroeder naar zijne kamer en wacht daar tot de storm bedaard is — en morgen, zwager! zullen wij wat anders te bedenken hebben. — Wanneer zou Zijne Excellentie ook weêr komen?

»Den vierden."

»Nu, dan hebben wij nog acht dagen tijd. — Goeden nacht, zwager! — en met deze woorden verdween de goede ziel."

»Waarachtig het welmeenende »bultje" is de beste," zeide de heer SOCIUS meer gerustgesteld — »laat ons op mijne kamer een partijtje gaan dammen. —"

»Ja," vervolgde de heer SOCIUS, welke dien avond zijne gedachten maar niet bij het spel hebben kon, »gij moet weten, dat ik driemaal voor het altaar gestaan heb. De eerste maal huwde ik met eene weduwe — het was eene fiksche huishoudster, maar zij bezat niets ter wereld. Dit huwelijk was bewerkt door mijne moeder — en, het ging goed, maar de Heer riep haar tot zich. — Toen dacht ik: neen, SOCIUS, nu moet gij geld hebben en daarom trouwde ik met mijne tweede vrouw. Ik was wel niet verliefd op haar, maar toch slim — dunkt mij, hm — inmiddels gingen de jaren voorbij, wij bragten een aardig stuivertje te zamen, en ik kocht dit bruk. — Nu stierf mijne vrouw, en ik dacht: Gij hebt nooit uit liefde kunnen trouwen. Daar keek ik rond onder de dochteren des lands, maar niet eene viel in mijnen smaak, behalve eene majoorsdochter — BETTY genaamd — een allerliefst meisje. Ik meldde mij aan, maar zij zeide opregt: ik wil geen brukspatroon hebben, ik ben te jong en gij te oud — gij zoudt toch ongelukkig met mij worden. God zegene haar voor dit woord.

Ik kwam als revisor bij de hypotheekskas der bruksbezitters te Stockholm en kreeg kamers bij bakker DAVID. Daar

ontmoette ik mijne tegenwoordige vrouw, die toen een mooi meisje was van 23 jaar.

»Nu dan, ik werd met hare familie bekend — werd op thee en op muziekpartijtjes verzocht, — ik noodigde hen weder uit naar de opera, naar Gripsholm — ik werd bij alle gelegenheden gevraagd; ik werd tot over de ooren verliefd. Toen zeide mama op zekeren avond: »Mijnheer SOCIUS! gij schijnt zoo alleen in de wereld te zijn."

»Ja, wel ben ik eenzaam, sedert mijne huisvrouw zaliger stierf."

»En, zult gij niet naar eene andere uitzien?"

»Maar niemand wil mij hebben."

»Niemand — gelooft gij, dat een edel man geene vrouw zou kunnen krijgen."

»Maar, ik ben zoo oud."

»Dat doet er niets toe — een braaf meisje ziet niet naar ouderdom of uiterlijk — zij ziet alleen naar het hart. — Zoek eene edele vrouw, die u past — en gij zult er zeker eene vinden."

Dit gezegde bragt mij tot nadenken en veertien dagen daarna deed ik aanzoek naar de hand van jufvrouw LINA. Zij begeerde tijd om met zich zelve te overwegen; zij wilde met haar hart raadplegen. — Zij had nooit de liefde gekend, zij had nooit gedroomd de echtgenoot van een man te zullen worden, enz. Acht dagen daarna verkreeg ik het jawoord, weldra hielden wij bruiloft, en daarop reisden wij hier heen, namelijk nadat zoowel mama als LINA bij het afscheid flaauw gevallen waren. Het is verschrikkelijk met die zenuwen, maar vroeger hoorde ik niets van die dingen — 't is zeker iets van later vinding."

»En gij kwaamt hier?"

»Ja — met mijn zwager NAPOLEON FIASCO."

»Van waar heeft hij den naam FIASCO?"

»Ja, de vrolijke HJORTSBERG was zijn peet en had dien naam op het briefje geschreven, zoodat de knaap, tot verwondering zijner ouders, FIASCO gedoopt werd."

»Dat was mooi."

»Ja — nu, zoo leefden wij gedurende vijf maanden als een paar tortelduiven; maar toen begon LINA naar mama te verlangen, en schreef brief op brief, en toen kwam mama en de geheele sleep mede — en sinds is zij hier, en met elken dag

wordt het erger. Dit zeg ik u — opdat, wanneer gij eens trouwt, en vrouwlief naar mama verlangt, laat haar dan naar mama gaan, maar niet mama bij haar komen — spiegel u aan mij. Mogt onze lieve Heer mama maar tot zich roepen, zij heeft hier toch niets anders te doen dan kwaad te stichten."

Zoo als het »bultje" gezegd had — den volgenden dag was alles weder rustig. Er werden boden gezonden naar alle kanten, om met alle dames uit het kerspel te raadplegen. Des namiddags stond de achterplaats vol wagens, en de eene dame na de andere trippelde het huis in.

Als er in Londen een brand losbarst, neemt het bestuur van het brandwezen het huis in bezit — de eigenaar heeft geen woord te zeggen — zijn inboedel wordt door vreemde handen gered — hij mag zelf niets medenemen. Zoo was nu de toestand op Gyllebo. Men koos kamers, men regelde alles, zonder zelfs den schijn aan te nemen of er een man in huis was.

Men kan zich, zonder het zelf gezien te hebben, zulk eene verwoesting van Jeruzalem niet voorstellen, als er nu plaats had. Alle meubelen, die ouderwetsch waren, werden naar de mangelkamer, of het koetshuis, of naar den zolder gebragt, en de buren lieten er eene menigte nieuwe, fraaije heen brengen, maar die niet bij elkander pasten. Dagelijks gingen expressen naar de stad, er kwam eene kokkin, er werd geslagt, gebakken, gebrouwen, alles te gelijk; want men zoude een groot gala-feest aanrigten, om te toonen wat de grondbezitters der provincie doen konden als zij wilden. Met één woord: gedurende acht dagen was er rust noch duur — vooral toen de modiste gekomen was, en het geheele vrouwelijke gedeelte der familie nieuwe kleederen kreeg.

Eindelijk in den namiddag van den derden was alles rustig, alle oneenigheden waren geslecht, alle twist was voorbij. Mijn discipel was den ganschen tijd weg geweest, hij bedierf alles in de keuken, zat aan de zultpotten, proefde van de confituren, en bragt alles in de war; maar werd ook door de meiden dikwijls op zijne plaats gezet.

»Gode zij lof en dank!" zeide mevrouw KLEMENTSON, »nu zouden wij zelfs Zijne Majesteit wel kunnen ontvangen — de uitnoodigingen zijn gedaan — spijs en wijn hebben wij, Gode zij dank! genoeg."

Wij waren als in een Arcadia. — Mevrouw SOCIUS beklaagde haar lieven, goeden man, die zoo veel bezwaren had gehad, en hij zelf was louter vreugde, niettegenstaande dit alles eene vreeselijke bres in zijne geldkist gemaakt had.

»Een brief, zwager!" zeide NAPOLEON, binnentredende, terwijl hij een brief op tafel wierp.

»Een brief van den heer THUNJANDER," sprak de heer SOCIUS, »zeker eene uitnoodiging."

Hij brak den brief los.

»HoogEdele Heer!

Met den post van heden heb ik het treurige berigt ontvangen, dat de heer graaf en landshöfding, door het plotselijk afsterven van zijne schoonmoeder, de reis uitgesteld heeft, en naar alle waarschijnlijkheid aanvrage doen zal, eerst in de lente zijne nieuwe betrekking te aanvaarden. Ik hoop, dat UEd. zich niet al te veel moeite zal gegeven hebben, en blijf, enz. enz."

Het gelaat van den heer SOCIUS, anders rond en goedhartig, werd ongeveer zoo lang als men dit waarneemt, wanneer men zich spiegelt in een zilveren lepel — zijne ronde oogen waren beurtelings op zijne schoonmoeder, zijne vrouw, zijne schoonzusters en mij gevestigd.

Niemand onzer kon in den beginne een woord uitbrengen. Wel een half uur lang heerschte er eene diepe stilte.

Eindelijk begon mevrouw KLEMENTSON:

»Dus heeft de goede vriend van onzen waarden schoonzoon ons eens aardig bij den neus gehad. — Mijn waarde schoonzoon heeft eene bijzondere manier om zich aan zijne dames van eene voordeelige zijde voor te doen. Nu hebben wij het geheele huis vol spijzen en wijnen, geleende meubelen, geleend zilver, geleend tafelgoed, eene kokkin — eene modiste — vreemden uitgenoodigd — ach! lieve Hemel! waarom, LINA! heb ik u overgehaald een man te nemen, dien gij moest haten! — Ach, vergeef mij, LINA! vergeef uwe moeder!"

Een hoogst treffend tooneel had er plaats, gedurende hetwelk moeder en dochter elkander omarmd hielden, en hare tranen met elkander mengden.

De heer SOCIUS, die meende, dat hij toch iets doen moest, stond op, en zeide:

»Dat beteekent niets, de duivel hale mij! dat beteekent niets — kosten zijn het; maar dit moet gaan, zoo als het kan — bedaar nu, mama! — bedaar nu, beste LINA!" voegde hij er bij, en wilde haar van elkander scheiden.

»Laat af, monster! wilt gij eene moeder verhinderen hare eigene dochter aan haar kloppend hart te drukken? — Gij zijt geen mensch, gij zijt een wezen uit de hel. — Gij verblijdt u, gij verlustigt u in onze smart."

»Maar," zeide ik, »mijne lieve mevrouw KLEMENTSON!"....

»Zoo, zal ik misschien ook nog eene zedepreek van de bedienden van mijn schoonzoon moeten aanhooren!" schreeuwde de oude, schuimbekkende van woede.

Ik was tamelijk bedaard gebleven, maar nu toch op het punt boos te worden — het woord »bedienden" krenkte mijne ijdelheid — maar ik koos de verstandigste partij, nam den arm van den heer SOCIUS, en zeide: »Mijnheer! het is het best dat wij beiden maar gaan."

De heer SOCIUS liet zich geleiden als een kind — en zoo bleef de heilige synode weder met hare smart alleen.

»Nu ziet gij," zeide hij, toen wij weder op zijne kamer zaten, »hoe vervl.... dom men doet, als men uit liefde trouwt. Wat ik u raden mag, doe dat toch nooit — neen, zeg liever: is het meisje mooi of leelijk — dat is hetzelfde, goed of slecht — ook bijna hetzelfde; maar zie toe — primo of de ouders geld hebben — is dit zeker — zijn zij oud of erg ziek — of liever dood, dan is dit het beste — maar huw nimmer uit liefde."

»O, dat kan toch wel, als men maar uit zijne oogen ziet."

»Zag ik niet uit mijne oogen? — is LINA geen goed vrouwtje? en toch heeft hare moeder haar bijna woedend gemaakt."

De heer SOCIUS sprak lang, maar het werd niet beter.

De ergste dag was de vierde December. Nooit vergeet ik dien, — het was St. Barbara. Terwijl de Bricolisten (*) hun feest vierden, waren wij ook niet zonder. Waren wij ooit met onze houding verlegen, dan was het toen de eene wagen na den anderen kwam, en de gasten achtereenvolgens vroegen:

(*) De Bricolisten hebben hunnen naam naar het genootschap *Par Bricole*, waarvan de in zijne soort van poëzij eenige dichter BELLMAN (geb. 4 Febr. 1740, † 10 Febr. 1795) het hoofd was.

»Is de landshöfding gekomen?" En de heer SOCIUS, die hen ontving, moest de nederlaag verhalen. De dames moesten zich goedhouden, maar zij bemerkten met kwalijk verholen misnoegen, hoe het ongeluk, dat het huis getroffen had, eene innerlijke vreugde verwekte bij de geïnviteerde dames, die eenige dagen te voren zoo behulpzaam geweest waren, maar nu op hare beurt meenden, dat het juist goed was voor de »noblesse van bakker DAVID" (zoo als het vrouwelijk personeel in de streek genoemd werd) dat het mislukt was. De oude dames konden daarom niet genoeg uitweiden over het verdrietelijke, dat den lieven vrienden op Gyllebo overkomen was, en hoopten, dat de graaf te een ofte anderen tijd wel komen zou. Intusschen lieten zij allen het zich wèl smaken — het feestmaal was uitgezocht. Het eenige, dat gespaard konde worden, waren de wijnen, die men genomen had op conditie van teruggezonden te kunnen worden, alsmede de waskaaren, die voor een gedeelte door smeerkaarsen vervangen werden.

De volgende week verliep met inpakken en verzenden van het geleende. Er werd meer dan ééne aanmerking gemaakt op beschadigde glazen, en er moest menig dozijn geslepen glazen besteld worden om dezelfde weder te hebben, als die welke gebroken waren. De poot van eene tafel, die aan de vrouw van den proost behoorde, was gebroken — een canapékussen van de echtgenoot van den bruksputroon op Kråkhvila was bevlekt — een servet met de letters S. S. was op eene plaats gekomen alwaar al het linnen met F. S. gemerkt was, enz.

Met één woord: het gala-feest had eene verbazende omwenteling te weeg gebragt.

De heer SOCIUS, die vroeger het roer in handen had, had al zijne magt verloren.

Mama gebruikte het cachet zonder er om te vragen. Van alle *ex* is waarlijk een ex-man het beklagelijkste.

EEN MINNAAR.

Even als een vulkaan, nadat hij zijne lava uitgestort heeft, van uitputting niets anders meer kan uitwerpen dan asch en puin, en eindelijk geheel tot rust komt, zoo verminderde allengs de gloed des toorns, en alles kwam weêr in het oude spoor. Het onderwijs ging verbazend slap, ofschoon NAPOLEON, even als

zijn naamgenoot, alles behalve dom was. Hij had integendeel een hoofd, dat het eigenlijke weten niet opvangen kan, maar daarentegen rijkdom van vinding heeft, en gewoonlijk zich uitsluitend bepaalt tot het veroorzaken van onrust en verwoesting. Hij was een van dezulken, die niets willen opnemen, maar des te meer naar buiten werken willen, en de gevolgen daarvan waren dikwijls gevoelig genoeg voor de knechten en meiden van Gyllebo, die NAPOLEON tot mikpunt verstrekten.

Nu eens had NAPOLEON, als spook, de melkmeid een doodelijken schrik aangejaagd — dan weder had hij eene kat een blaas met erwten aan den staart gebonden, zoodat ze als razend rondvloog; of een ekster een met vogellijm bestreken papieren zakje over het hoofd getrokken, zoodat het arme dier zich dood vloog even als vele van ons menschen, die, met het dekkleed der vooroordeelen voor de oogen, het hooge luchtruim trachten te bereiken — dan weder was eene trede van den trap los, zoodat de een of ander gevaar liep den hals te breken — of hij hechtte met naald en draad de kleederen van eenige oude vrouwen aan elkander, als zij met elkander zaten te praten, of de mouwen aan een manteljas — of een beetje vogellijm in een hoed — of iets dergelijks; — zijn rijkdom van vinding was zonder grenzen. Ik beproefde hem teregt te brengen, maar onmogelijk; want zijne grootmoeder nam hem onder hare bescherming — en ik werd het moede.

Kort daarna bezocht ons een onzer buren, namelijk de koninklijke secretares STÜTZER — een bedaagd man, die in zijne jeugd te Stockholm in betrekking geweest was, zich met litteratuur en kunst bezig hield, maar plotseling door den dood van een zijner bloedverwanten in bezit gekomen was van Harperyd twee geheele *hemman*, met eene fraaije woning, schuren, tuin, met vruchtdragende boomen, enz. — juist zoo als men de koopconditiën vermeld vindt.

De koninklijke secretaris STÜTZER was nu een man van ruim vijf-en-vijftig jaren oud, lang en schraal, bijziende en met spille beenen. Iedereen zeide, dat de koninklijke secretaris op een zwakken voet stond. Overigens was hij een man, die vast en zeker geloofde, dat men humor vergaderen konde uit eene menigte boeken in allerhande vreemde talen. Hij beschouwde het geestrijke als eene soort van mozaïk — terwijl

anderen daarentegen meenen, dat het slechts oorspronkelijk en uit één stuk bestaande, hoe ruw en ongeslepen het ook zijn moge, aangetroffen wordt. Zijne boekenplanken waren alzoo opgevuld met de *belles lettres* van alle volken, en zijne meeningen, zijne geestige invallen, zijne wilde producten zouden overal en te regt met renvooi-teekens kunnen voorzien worden. Hij had geen begrip van iets oorspronkelijks, iets individuëels.

Hij was ongehuwd, en scheen veel belang te stellen in het gezelschap van Mejufvrouw NAPOLEONA.

NAPOLEONA KLEMENTSON was een zeer geestig meisje, ofschoon ik vroeger van deze eigenschap geen gewag gemaakt heb; — zij was twee-en-dertig jaren oud, en had dus juist den ouderdom bereikt, waarop men gevoelens begint te beschrijven welke men vroeger tevreden was, te bezitten. Wanneer de eene verwachting na de andere mislukt, de eene bloem na de andere verwelkt, en geene nieuwe meer uitspruiten wil, dan legt men ze in een boek. Dit had NAPOLEONA wel niet gedaan, maar zij had hare gevoelens in verzen uitgestort, die op lange na niet gering waren.

Als ik het tooneel niet gezien en niet toegeluisterd had, toen de ontvangst van den gouverneur beraamd werd, dan had ik ze schoon gevonden; maar gelukkig kende ik den mensch al te goed om de dichteres te kunnen waarderen.

Dit was het geval niet met den koninklijken secretaris.

Op zekeren dag kwam de heer SOCIUS, vrolijk en opgeruimd, mijne kamer in.

»Ziet gij," zeide de goede man, »nu zal het beter worden."

»Hoe zoo?"

»Wel, STÜTZER heeft aanzoek gedaan om de hand van mijne schoonzuster — Gode zij dank! nu kan mama daar de eene helft van het jaar blijven — wij moeten elk de helft van den last dragen."

»STÜTZER — maar zal hij gelukkig worden?"

»Gelukkig? wat duivel, wie spreekt daar van; maar hij doet, zoo als gij laatst zeidet — hij hecht aan de ziel — hij is verliefd op de ziel, en blijft niet aan het vergankelijke uiterlijk hangen; want onder ons gezegd is mijne schoonzuster juist niet mooi — wat dunkt u?"

»Ja, zij ziet er niet —"

»Zoo razend mooi uit. — Intusschen, Gode zij dank! —

ja, ja — mijne vrouw is een goed mensch, als ze maar niet opgestookt wordt — maar zij, NAPOLEONA, hm, dat zult gij eens zien — ronduit gesproken — zij gelijkt hare mama op een haar. Het zal mij waarlijk benieuwen hoe onze vriend STÜTZER het met zijne boeken maken zal —"

»Maar als gij dat weet, dan diendet gij hem te waarschuwen."

»Waarschuwen? denkt ge, dat ik razend ben? En bovendien, hij stelt zoo veel vertrouwen op zijne eigene wijsheid, dat alle moeite te vergeefs zoude zijn. — Neen, ik dank u!"

Na dien tijd was de »geestige STÜTZER" in alles de hoofdpersoon. — Mama streelde zijn eigenliefde, lachte om zijne geleende *bon mots*, bewonderde zijne kennis — werd getroffen, verrukt door zijne verzen — en de koninklijke secretaris nam alles voor goede munt aan. Hij had menschen gevonden, die hem waarderen konden.

DROEFENIS.

De lente was gekomen.

Mevrouw KLEMENTSON was aanhoudend huiverig, en kreeg eindelijk koortsen. — Zij werd al zieker en zieker. De doctor kwam en de doctor ging — en het duurde geen veertien dagen of hij verklaarde, dat de kunst haar geheelen voorraad uitgeput had. — Met één woord — in het begin van Mei blies zij den adem uit; God nam haar tot zich, zeide ten minste haar schoonzoon. Zeker was het een treurig geval, en bitter ook; maar het was dragelijk. Wat mij aangaat, ik wenschte den heer SOCIUS en de kleine ALEXANDRA geluk; want beiden konden nu gelukkig leven. Sinds dien stormachtigen dag hield de brukspatroon veel van ALEXANDRA, en als er iemand was, die op verzoening bedacht was, dan was zij het.

Dewijl de huwelijks-afkondiging voor den koninklijken secretaris en NAPOLEONA reeds geschied was, lieten zij zich, zoo wel wegens het treurige voorval, als omdat de koninklijke secretaris origineel wezen wilde, in alle stilte op een zondag namiddag in de consistorie in het huwelijk inwijden; aan de armen werd geld uitgedeeld, en het jeugdige paar reisde af.

Dit ging zoo in stilte, dat de brukspatroon zijn geluk niet kende, vóór dat een vrachtwagen van Harperyd kwam om

de latafel en andere zaken van mejufvrouw NAPOLEONA te halen.

»Het is," zeide de heer SOCIUS, »als of ik een slag voor het hoofd gekregen heb. — God heeft zijne ondoorgrondelijke wegen, dat heeft Hij."

Dit geluk duurde ongeveer veertien dagen; maar de post kwam, en de heer SOCIUS kreeg berigt, dat het handelshuis FOXLIEU EN ZONEN zijne betalingen gestaakt, dat de cessionant A. FOXLIEU zich uit de voeten gemaakt had, en er letterlijk niets te halen was.

Al wat de heer SOCIUS bezat, was bij FOXLIEU EN ZONEN geplaatst, en bovendien was hij voor aanzienlijke sommen borg gebleven.

Het was een slag, die hem bijna vernietigde; maar ALEXANDRA, het »bultje", trachtte hem te bewijzen, dat men gelukkig kan zijn zonder rijk te wezen. Mevrouw SOCIUS, die gedurende haar gansche huwelijk in het rijk der verbeelding geleefd en romans gelezen had, geraakte buiten zich zelve van schrik — maar zij kreeg het niet op de zenuwen, en viel niet in zwijm. Nu stond de nood voor de deur. Ik hielp den heer SOCIUS het grootboek afsluiten om den staat zijner zaken na te gaan, en er werd bevonden, dat Gyllebo kon behouden blijven, maar met zulke zware hypotheken, dat het jaarlijksch inkomen gering zoude worden.

Dien overeenkomstig werd gehandeld — men nam geld op en stopte zoo de gaten.

In den familie-raad besloot men »voor den schijn" Gyllebo te behouden — het mogt kosten wat het wilde.

Mijn jaar liep ten einde. Ik, die de eenige vriend van den brukspatroon was, had juist daarom van den kant zijner echtgenoot nooit het minste vertrouwen noch de minste vriendschap ondervonden. Het gemeenschappelijk ongeluk bragt ons nader tot elkander, even als de rampen twistzieke, van elkander gescheiden menschen tot elkander brengen. Mevrouw SOCIUS werd evenwel zachter gestemd — zij was gebonden aan haren man, bezat zelve geen vermogen, en ontbeerde den moederlijken raad van mama. — Zij hoopte maar, dat haar man de zaken zoude kunnen gaande houden — en om dat te doen, moest zijn geest, vroeger genoeg gedrukt, opgevrolijkt worden. Zij moest dus haar gedrag jegens hem veranderen — zij moest

achtereenvolgens hare bedienden, hare keukenmeid en een groot gedeelte van het personeel ontslaan. Zij was bijna wanhopig.

De jonge NAPOLEON kon niet langer eene kostbare en over het geheel genomen, nuttelooze opvoeding ontvangen. Hij wenschte zelf ook, zoo spoedig mogelijk van zijne boeken in het praktische leven te komen, hij wenschte naar zee te gaan, als het meest passend voor zijnen geest, die zich zelven onmogelijk gelijk kon blijven, en even grillig was als de zee en de winden, die er over heen strijken.

Toen ik in den herfst vertrok, was alles stil in huis. — Mevrouw SOCIUS bezorgde het huishouden, ofschoon het traag ging. Haar echtgenoot zat op zijn kantoor, ofschoon het ook traag ging — maar hij was toch verheugd, dat hij vrede in huis had; het kwam hem voor als of hij nog geheel in den tijd van zijn eerste huwelijk was. »Men moet arbeiden om er boven op te komen," zeide hij, »om zich zelven te troosten. — Zes-en-zestig jaren oud, en dan weder op nieuw te beginnen — dat is hard, dat is hopeloos."

Toen ik afscheid nam, drukte de goedhartige SOCIUS mijne hand.

»Zie," zeide hij, »met de steenbakkerij ging het niet — die speculatie kan door gebrek aan kapitaal niet verwezenlijkt worden; nu ben ik eigenlijk een arm man op het Gyllebo mijner crediteuren — maar Gode zij dank! — mijne vrouw is verstandig en lief geworden, en houdt zich zeer goed. — Als uw weg u deze kanten heen voert, dan legt gij hier aan — daar reken ik op!"

Acht jaren waren voorbijgaan, toen mijn weg mij naar het Gyllebo-bruk voerde. Ik maakte een kleinen omweg om den goeden heer SOCIUS weder te zien, en zijn geluk te aanschouwen, als hij het ten minste deelachtig geworden was.

Toen ik aankwam, was hij vóór eenige dagen afwezig, maar zijne echtgenoot ontving mij. Zij was vriendelijk, en, naar het scheen, vrolijk, en had dat treffend uiterlijk gekregen, dat de stempel des vredes en der werkzaamheid, die kenmerken eener echte huismoeder, uitmaakt.

Ik zag duidelijk, dat er voorspoed in het huis heerschte — ofschoon het er stil was — immers, er waren geene kinderen die de levendigheid vermeerderen konden.

Ik betuigde mijne vreugde daarover, dat ik het oude Gyllebo even schoon en aangenaam als vroeger weder zag, en kon niet nalaten een paar woorden te uiten, die zinspeelden op het vermogen van Mevrouw SOCIUS waardoor rust en blijdschap in haar huis heerschten.

»Ja, Mijnheer ELS!" zeide zij, »wat zal ik beter doen? Mijn brave man is oud, hij kan het zoo lang niet meer maken. — God spare hem nog lang in het leven! Wij kunnen wel niet veel van onze schulden afbetalen, maar toch iets — en als mijn echtgenoot komt te sterven en ik weduwe word, dan is het weinige, dat er misschien overschiet, mijn geheele vermogen. Als men op zoo iets zijne gedachten gevestigd moet houden, dan moet men zich er doorwerken, zoo goed men kan. Moge God mijn goeden oude nog langen tijd in het leven sparen, hem opgeruimd en vlug laten, dan is er geen gevaar."

Het was dus het egoïsmus, dat de jonge met den oude verbond, even als het vroeger het egoïsmus geweest was, dat hen gescheiden had.

Ik trof den Heer SOCIUS in de naburige stad.

»Wel, wel, zie ik goed, is dat niet mijn ouden magister! — kom, dat is braaf! nu naar Gyllebo!"

»Daar ben ik al geweest."

»Zoo — nu, was het niet in orde en is mijn wijfje geen engel?"

»Dat kan ik niet ontkennen."

»Kom, hier op den hoek bij den confiturier, moeten we een lekker glas punch drinken — het gebeurt niet alle dag, dat men een ouden vriend ontmoet."

Dit geschiedde, en terwijl wij zamen in een klein kamertje zaten, plaatste de Heer SOCIUS zijne beide ellebogen op de tafel en terwijl zijne wangen op zijne handen rustten, zag hij mij aan met zijne uitpuilende oogen, die van vreugde glinsterden.

»Ik had nooit gedacht, dat het zoo goed gaan zoude — gij meendet dat een oud en een jong... alle maal gekheid, vriendje, gekheid! Mijne vrouw is zoo verliefd op haar oudje als het maar zijn kan. Zij verwent mij. Ben ik verkouden, dan is zij dadelijk met droppeltjes en vlier en thee bij de hand; 't is

haast te gek zoo veel als ze van mij houdt — het was alleen hare mama, God hebbe hare ziel! — die alles in de war bragt en hare liefde verkoelde."

»Van harte geluk!"

»Ja, daar drinken we eens op. — Lieve Hemel! wie had het kunnen denken? zij jong en ik oud — hé — zie ik er ouder uit dan toen, hé?"

»Neen, gij zijt geheel dezelfde gebleven."

»Zie, dat is nu het geluk eener wederkeerige liefde — wij leven als een paar engelen. Ik zorg voor mijne zaken, zij voor de hare, en des avonds leest zij mij iets voor — uit Gods woord of iets anders! dat doet mij zulk een genoegen, en dan bidt zij iederen avond tot God en eindigt altijd met: »God bescherme mijn lieve, beste oudje!" — is dat niet lief gezegd, hé?"

De Heer SOCIUS was, in één woord, de gelukkigste der mannen. Hij was vast overtuigd dat zijne echtgenoot hem even zeer beminde als hij haar.

Goede oude! geniet lang uw *denkbeeldig* geluk — het is zoo goed als eenig ander.

KASJMÎR.

De vallei van Kasjmîr is ten zuiden en ten Oosten begrensd door de bergketen Pir-Panjal, eene der groote vertakkingen van de Himalaya; ten Noorden en Westen heeft zij de bergen van Thibet, met eeuwige sneeuw bedekt. Hare grootste lengte bedraagt 140 mijlen (kilometers) en hare gemiddelde breedte 40 tot 50. Haar uiterlijk voorkomen is gelijk dat van schier alle groote valleijen in de Himalaya. Het is een vlak land, volmaakt beschut tegen wind en winter, zeer vruchtbaar, voortbrengende alle vruchten van Europa, appelen, peren, watermeloenen, druiven, abrikozen, perziken, kweeën, walnoten, hazelnoten, pruimen, enz. enz. alles in overvloed, en over 't algemeen van zeer goede hoedanigheid. De granen, de rijst, de saffraan, de haver, worden in grootere hoeveelheid ingeoogst, dan noodig is voor het verbruik des lands. Alle grondslagen zijn er aanwezig om eene zeer rijke landstreek te worden; maar ongelukkig hebben verscheidene eeuwen van afschuwelijke regering het zoo diep mogelijk onderdrukt en voor langen tijd verwoest. Ook het tegenwoordige bestuur van GHOELAB SINGH

doet nog niets tot opbeuring. Het beginsel der regering van het koningrijk Kasjmîr was gedurende eeuwen en is nog heden, om zoo veel geld mogelijk aan het volk af te persen door alle middelen van zachtheid, geweld of verraad.

Deze groote vlakte is volmaakt besproeid. De Dsjelum, een der voornaamste toevloeijende stroomen van den Indus, doorsnijdt haar in hare geheele lengte. Hij ontspringt aan het uiterste Z. Z. O. der vallei en neemt zijne rigting naar het Noord-Westen. Na het Walar-meer doorloopen te zijn, keert hij zich plotselijk naar het Westen, dringt hij Baramoela in het gebergte en verandert zich in een onstuimigen bergstroom. Van Islamabad tot Baramoela is hij volmaakt bevaarbaar en wordt beploegd door eene ontelbare menigte schuiten (*).

De geheele vallei blijkt eertijds een groot meer geweest te zijn. De inboorlingen hebben eenige zonderlinge overleveringen omtrent hare droogwording bewaard. Zoo verzekeren zij, dat een fakir door de kracht zijner gebeden twee bergen bij Baramoela heeft gescheiden en een wijden doortogt geopend voor het water, dat terstond afliep. Van toen af droogde het land op en werd vruchtbaar, zoo als het nog is.

Het droogde evenwel niet volkomen op, te oordeelen naar de meeren en moerassen, die er nog over zijn. Zoo is er achter Kasjmîr, of Serinagoer, op eenige honderd ellen afstands van den Dsjelum een meer van 8 mijlen lengte en 4 breedte, waarvan sommige deelen meest op een moeras gelijken, andere integendeel ongeloofelijk helder zijn en verwonderlijk de hooge bergen terugkaatsen, wier voeten zij bespoelen. Onder de zonderlinge verschijnselen van het meer van Kasjmîr behoort de menigte van drijvende eilandjes, die men er aantreft. Het zijn kleine stukjes land van 5 tot 10 Ned. ellen lengte en 2 breedte, die als midden in het meer zwemmen en van elkander door kleine kanalen gescheiden zijn, die juist genoeg breedte laten voor scheepjes om er tusschen te varen en deze tuintjes te bebouwen. Ik weet niet, tot welk tijdperk de formatie der oudste dezer eilandjes opklimt, maar men schept ze nog he-

(*) Hoe die »ontelbare menigte schuiten" gepaard kan gaan met »de diepst mogelijke onderdrukking des lands," begrijpen wij niet wel. Doch het oorspronkelijk Fransche opstel is naar alle waarschijnlijkheid uit Engelsche bronnen geput, en het is bekend, hoe de Engelschen alle Indische landen, die de Britsche banier niet volgen, als afschuwelijk geregeerd weten voor te stellen. VERT.

den. De inboorlingen vlechten van de biezen des meers eene soort van grove en dikke mat, bedekken ze met een weinig teelaarde, leggen daarop weder eene mat als de eerste, hierop weder aarde en gaan alzoo voort tot dat zij eene dikte hebben van 60 à 70 Ned. duimen, wanneer zij de uiteinden aan elkander verbinden en hun eilandje daarmede gereed is. Zij zaaijen er voorts meloenen op of peulvruchten, laten het drijven in het water, zonder verder er iets aan te doen, en oogsten op den tijd er overvloedige vruchten van in. Deze eilandjes, die nergens aan den oever vastgemaakt zijn, drijven op het meer aan de genade der winden prijs gegeven, en dikwijls is een hevige orkaan voldoende om ze alle aan elkander te hechten, wanneer het zelfs voor den scherpst ziende bezwaarlijk wordt zijn eigendom te herkennen.

Het grootste meer der vallei van Kasjmîr is dat van Walar, nabij Baramoela, het is vijf en twintig Ned. mijlen lang en de Dsjelum doorloopt het in zijne geheele lengte.

Serinagoer of Kasjmîr, zoo als men haar in Europa meest noemt, is de hoofdstad en de voornaamste van het koningrijk Kasjmîr. Zij telde vroeger 100, à 120,000 inwoners, thans wel niet meer dan 40,000, en is gebouwd aan de beide oevers van den Dsjelum, doch strekt zich in de lengte zeer ver uit. Het is een doolhof van houten hutten, de eene armoediger dan de andere en voor het grootste deel gebouwd op palen over de talrijke kleine kanalen, die de stad doorkruisen en door de rivier met het meer zamenhangen. Dit geeft een bijzonder schilderachtig voorkomen aan de straten. — Men vindt er schier geene steenen gebouwen. Men heeft aanvankelijk moeite om zich te gewennen aan het gemis van rijkdom en weelde, die men elders in Indië zoo overvloedig vindt ten toon gespreid. Maar moge Kasjmîr thans niets meer zijn, dan eene stad van hutten, toch getuigen hare talrijke ruïnen, dat zij het niet altijd geweest is. Menigvuldige en zeer sterke aardbevingen hebben haar meermalen geheel vernield, en voornamelijk om in de toekomst dergelijke zware rampen te voorkomen, bouwt men sinds jaren slechts huizen van hout.

Wanneer men de stad doorvaart, ziet men haar besloten achter twee geduchte steenen muren, wier grove en ruwe blokken, allerlei gedaanten hebben, een 80 tot 100 Ned. ellen langs de rivier. Men ziet overal in zeldzame wanorde de overblijfsels van Hindosche gedenkteekenen uit allerlei tijdvakken ver-

strooid en opeengehoopt. Kapiteelen en stukken van kolommen, en kroonlijsten zijn op elkander gestapeld en formeren aan den Dsjelum eene onbeklimbare barrière. Want hoewel hij in gewone tijden hier zeer langzaam loopt, rijst hij echter niet zelden in een nacht twee of drie Ned. ellen. Dan wordt hij een hevige en woedende stroom.

Het grootste gedeelte der bouwvallen van Kasjmîr zijn grafteekenen. Het best bewaarde van deze is een achthoekige toren, bedekt met een grooten koepel en omgeven van vier kleinere koepeltorentjes. Het geheel is van baksteen gebouwd en versierd met eenig lief beeldhouwwerk. Oude opschriften wijzen aan, dat het de tombe is van een Muzelmanschen koning, die geleefd heeft omstreeks 1442.

Eene andere belangrijke ruïne is de moskée van SJAH-JEHAN, tusschen de rivier en het fort Hoeri-Poerbot, 't welk de stad beheerscht. Van binnen gezien, herinnert zij grootelijks de moskeën van Kaïro met hare plafonds, die rondom met schitterend geverwde lampgaten versierd zijn, terwijl reusachtige Perzische opschriften hare muren bedekken. Deze moskée, die langen tijd de voornaamste van Kasjmir was, is thans verlaten en vervangen door die van SJAH-HAMADAN, welke van hout aan den oever der rivier gesticht is. Inwendig ziet deze moskée er even armoedig uit als uitwendig. Niets herinnert den beschouwer die oude Mohammedaansche praalgebouwen in Indië, tenzij misschien eenig beeldhouwwerk, maar van een zoo verbasterden stijl, dat het veel meer Hindoosch, dan Moorsch werk gelijkt.

Naast de moskée, nog digter bij de rivier is een kleine Hindosche tempel, door zekeren dweepzuchtigen aanbidder der zon met het opzettelijk doel gesticht om de Muzelmannen te kwellen.

Het fort Sjer-Gari, dat het paleis des konings bevat, is ongeveer 400 Ned. ellen lang en 200 breed. Eene der zijden ligt aan de rivier. De drie andere zijn omgeven door eene gracht van 10 Ned. ellen breedte en 7 diepte. Dit fort wordt gedeeltelijk ingenomen door morsige winkels, die niet te min de voornaamste zijn van Kasjmîr; vervolgens door eene kazerne voor artillerie en infanterie, en eindelijk door het paleis van den Maharadja GHOELAB SINGH den tegenwoordige koning van Kasjmîr (*).

Het koninklijk paleis is echter ook al niet veel meer, dan eene opeenhooping van hutten, even morsig en walgelijk, als het overige deel der stad. Geen rijkdom van versiering, van

---

(*) GHOELAB SINGH, vroeger Radjah of opperhoofd van Djummoh, een man van onmiskenbare talenten als staatsman en legerhoofd, had zich in den vreeselijken oorlog van 1845 en 1846 onzijdig weten te houden, en eindelijk de rol van bemiddelaar tusschen de Seiks en het Britsche Gouvernement te vervullen. Ter belooning zijner diensten werd de Provincie Kasjmîr bij zijne staten gevoegd en hij tot Maharadjah of Koning verheven. Dit koningrijkje van omstreeks 1200 vierk. mijlen met anderhalf millioen inwoners is nu het eenig zoogenaamd onafhankelijk overschot van het groote magtige rijk van Lahore, 't welk in 1846 in het Britsch Indische gebied werd ingelijfd.

VERT.

binnen noch van buiten. Het is een zoo ellendig mogelijk paleis. En toch is deze zoo jammerlijke toestand geen gevolg van gebrek aan geld, want GHOELAB SINGH bezit een onmetelijk fortuin, en de inkomsten en belastingen van den staat worden direct opgenomen in zijne particuliere geldkisten om er nooit weer uit te gaan. Zoo veel men kan te nemen, en niets ooit te geven, dat is zijne leus. Naardien hij overigens, even zoo wel voor zich zelven als voor anderen eene buitengewone gierigheid openbaart, moet men zich niet verwonderen, dat hij een hoop hutten bewoont, die wij in onze landen aarzelen zouden als paardenstallen te gebruiken.

De hoofdgevel van het paleis ziet op de rivier uit. Van binnen is een groot plein, waar altijd eene groote menigte officieren en dignitaristen des rijks in beweging zijn, gekleed in het schoone en schilderachtige uniform der Seiks.

Aan het Noord-eind is een kleine Hindosche tempel van wit marmer, gedekt met een sterk verguld koperen koepeldak. Deze tempel is het eenige gebouw, dat de tegenwoordige MAHARADJAH heeft gesticht. Daarachter staat een hooge paal, veel gelijkende op eene galg, waaraan des nachts eene lantaren hangt. Dit kleine schijnsel is de eenige verlichting, welke de MAHARADJAH voor zijne hoofdstad over heeft.

De trap van het paleis is bijzonder, en gelijkt het meest op een kippen-laddertje. Hij geleidt door eene kleine poort, of liever eene achterdeur, naar een klein, onzindelijk, diep gelegen kabinet en van daar naar de eerezaal des konings.

Overigens bestaat thans van dit paleis maar een klein gedeelte meer. De geheele linker vleugel, de groote receptiezaal, de magazijnen van sjaals en kleedingstukken, van juweelen, edelgesteenten en kostbare wapenen, enz. het is alles voor omstreeks anderhalf jaar door een vreeselijken brand vernield. De schade bedroeg, zeide men, ongeveer 30 lak ropijën, of *f* 3,700,000. Dit gansche gedeelte van het paleis was bewoond door MIHAN PINOE SINGH, den oudsten zoon des MAHARADJAH en vermoedelijken erfgenaam der kroon.

(*Illustration.*)

ZIELZUCHT DES OUDERDOMS.

(NAAR JOHANN HEINRICH VOSS.)

DOOR

JOHs. Ht. JONCKERS.

Lieflijk is 't daar buiten
  Voor mij ouden man!
Blad en bloeisel spruiten
  Dat men 't speuren kan!
k Strompel moeizaam henen
  Waar het zonlicht gloort;
Want mijne oude beenen
  Willen niet meer voort!

ZIELZUCHT DES OUDERDOMS.

'k Moet u, bruine knopjens,
  Van digt bij bezien,
Die me uw groene topjens
  Zwellend aan komt biên;
Hier, naauw doorgebroken,
  Komt de bloesem uit,
Ginder, vol ontloken,
  Spelt hij edel fruit.

Vaak heb ik 't genoten —
  Vaak met dank ontwaard
't Groen der jonge loten,
  't Geel van 't welk geblaêrt.
Menig zwaar vermoeide
  Ging in 't graf mij voor,
't Zij de boomgaard bloeide
  Of zijn loof verloor!

Zoo 't den Heer geviele,
  Gaarne ontliep ik meê:
't Hulsel mijner ziele
  Wordt zóó mat en wee!
'k Voel de leên mij beven,
  Ach zóó huiverig koud!
Wen een wolkje in 't zweven
  Mij de zon onthoudt!

Wat het bietjen rustloos
  Bij zijn arbeid zingt!
Daar mij, leêg en lustloos,
  Grijsheids onmagt dwingt!
Nooit voor arbeid schroomend,
  Deed geen last mij pijn:
Sluimrig thans en droomend,
  Leef ik slechts in schijn!

O hoe zou 'k u danken,
  Heilge kerkklokstoon,
Wen uw doffe klanken
  Mij ten grave ontboôn!
Moê van 't aardsch gewemel,
  Wensch ik weg te spoên:
Geef me in uwen hemel,
  Vader, iets te doen!

Heteren, 1852.

MENGELWERK.

EEN HEKSENPROCES,

UIT DE EERSTE HELFT DER ZEVENTIENDE EEUW.

EEN BEELD DES TIJDS.

DOOR

A. T. REITSMA,

PREDIKANT TE GRONINGEN.

Een heksenproces!!.... De naam alleen reeds doet ons denken aan eenen lang verleden tijd. Het geloof aan hekserij en tooverij moge ook nog in onzen tijd, onder het onbeschaafd en ligtgeloovig volk, in het donker voortleven, het heeft, God dank! bij het beschaafde publiek zijn aanzien verloren, en is eens voor altijd veroordeeld voor de regtbank van het gezond verstand en gebrandmerkt als een verfoeijelijk bijgeloof.

Maar dat is niet altijd zoo geweest. Het geloof, dat de mensch met den Duivel een verbond kon aangaan en daardoor in staat gesteld worden om bovennatuurlijke werken te verrigten — altijd in den geest des Boozen, om kwaad te doen, om zijne medemenschen te plagen, te kwellen en te pijnigen — dat geloof was in een nog niet zoo lang verleden tijd, in den volsten zin des woords, algemeen volksgeloof. Het werd niet alleen gevonden bij de lagere volksklassen, maar ook bij aanzienlijken en geleerden, bij mannen zelfs die op het gebied der wetenschap eene uitstekende plaats innamen. Het gold als eene zoo ontegensprekelijke waarheid, dat hij die het mogt wagen daartegen eenigen twijfel in te brengen, voor een dwaas, een scepticus, een atheïst gehouden werd. Beroemde hoogleeraren schreven lijvige en met veel geleerdheid pronkende boekdeelen, om dat vreeselijke kwaad in zijn ontstaan en uitwerking in het licht te stellen. De hoogste regterlijke collegiën, door de adviezen der schranderste regtsgeleerden voorgelicht, gaven regels en voorschriften om dat Duivelswerk te ontdekken en naar verdienste te straffen.

.tekserij en tooverij maakten een belangrijk gedeelte uit der criminele regtspleging, en golden als gruwelen, welker beteugeling en uitroeijing een der eerste pligten was van elke wijze en sorgvuldige regering.

Welken noodlottigen invloed dit volksgeloof oefende, tot welke wreede onregtvaardigheid het aanleiding gaf, welke bloedige menschenoffers het eischte, dat is meestal verborgen gebleven in de vergetene archieven der regtspleging. Slechts enkele daadzaken zijn er uit duizenden tot kennis van het nageslacht gekomen. Maar dat weinige, wat de geschiedenis daarvan heeft opgenomen, is voldoende om ons met huivering te vervullen. Het heksenproces was de vloek der volkeren: te onregtvaardiger nog, omdat hij inzonderheid hen trof, die zulks vaak het minst verdienden, de meest onschadelijke wezens, bij voorkeur bejaarde vrouwen. Wee dezen, zoo zij door een ongunstig, somber of terugstootend voorkomen eenigen argwaan wekten. Dit alleen was vaak grond genoeg om de ongelukkigen op de pijnbank te brengen en aan den vreeselijken vuurdood prijs te geven.

Men denke niet, dat de Hervorming in de zestiende eeuw in dit opzigt eene merkelijke verandering in het volksgeloof bewerkte. Hoe veel licht door de Hervorming over vele andere punten van het godsdienstig geloof verbreid werd, welk eene nieuwe krachtsinspanning door haar op elk gebied des geestes werd opgewekt, zij liet het volksgeloof aan hekserij en duivelswerk geheel onaangetast. Luther, de man van wien de reformatorische beweging in Duitschland was uitgegaan, hield zich van eene persoonlijke inwerking des Duivels zoo vast overtuigd, dat hij met geene mogelijkheid de ongerijmdheid van dat heksenbedrijf kon inzien. Het geloof aan hekserij bleef ook na de Reformatie, zoo wel bij Protestanten als bij Roomschen, volksgeloof, door kerkgezag gestaafd en boven allen twijfel verheven.

Wij hadden voorgenomen om aan de lezers van dit Tijdschrift het verhaal te geven van een zeer merkwaardig heksenproces uit de eerste helft der zeventiende eeuw. Het zal ons eenen diepen blik doen werpen in het eigenlijke volksleven van dien tijd. Het inwendige, stille en verborgene leven van een volk valt doorgaans minder helder in het licht bij de ›ote staatkundige gebeurtenissen, welke de algemeene ge-

schiedenis vermeldt, dan bij die naauwelijks opgemerkte voorvallen, welke slechts in beperkten kring de aandacht trekken, maar niet waardig gerekend worden eene plaats in de geschiedenis te beslaan. Juist in die verschijnselen spiegelt zich het volksleven vaak in de sprekendste trekken af.

Het heksenproces, waarmede wij onze lezers wenschten bezig te houden, trok vooral om twee redenen onze aandacht in het bijzonder tot zich: vooreerst omdat de proces-acten, langen tijd onder het stof der archieven verborgen, maar later aan het licht gekomen, ons volledig bekend maken met den geheelen gang der procedure; maar meer nog omdat één van de grootste mannen van zijnen tijd daarin eene voorname rol heeft gespeeld. JOHAN KEPPLER, de man, die het eerst de eeuwige en onveranderlijke wetten, volgens welke de almagtige Schepper de hemelligchamen in hunne banen doet voortbewegen, ontdekte en aan het menschdom openbaarde; de groote en geniale man, die aan de verhevene wetenschap der sterrekunde de baan geopend heeft, waarop zij in volgende tijden zulke verbazende vorderingen heeft gemaakt; de man, die, door zijne tijdgenooten miskend en vervolgd, bij alle volgende geslachten zich een onsterfelijken roem heeft bereid — die man zag zich in den laatsten tijd zijns levens genoodzaakt zijne eigene oude moeder, van hekserij aangeklaagd, voor het gerigt als verdediger bij te staan.

Het verhaal, hetwelk wij van dit heksenproces aan onze lezers wenschen te geven, is getrokken uit een werkje, getiteld: JOHAN KEPPLER'S *Leben und Werken, nach neuerlich aufgefundenen Manuscripten bearbeitet von* J. L. C. *Freiherrn* VON BREITSCHWERT, in 1831 te Stuttgart uitgegeven. De Schrijver heeft uit de acten, die hij vond, het eerst deze merkwaardige, maar vergeten geschiedenis weder aan het licht gebragt.

KATHARINA GULDENMAN, de dochter van eenen waard te Eltingen, nabij Leonberg, eene stad in Wurtemberg, was den 31sten Mei 1571 in het huwelijk getreden met HEINRICH KEPPLER, een zoon van den burgemeester van de rijksstad Weil. Dit huwelijk was verre van gelukkig te zijn. HEINRICH was een man van onrustigen aard, geheel ongeschikt voor het huiselijk leven. Reeds korten tijd na de geboorte van zijn eerste kind

ging hij in krijgsdienst en streed, hoewel hij Lutheraan was, onder den Hertog VAN ALVA in de Zuidelijke Nederlanden. Zijne vrouw gaf het kind ter verpleging aan de grootouders en trok haren man na. Toen zij van den veldtogt in 1575 naar het vaderland terugkeerden, gingen hunne zaken meer en meer achteruit. Eindelijk verliet HEINRICH in 1589 zijn gezin voor altijd, trad in Oostenrijksche krijgsdienst, maakte de veldtogten tegen de Turken mede en vond waarschijnlijk daarbij zijnen dood. Wanneer en waar hij aan zijn einde gekomen is, werd nooit met zekerheid aan zijne betrekkingen bekend.

Het schijnt dat KATHARINA er niet geheel onschuldig aan was, dat haar man haar en zijne kinderen verliet. Zij was eene vrouw van geringe beschaving, van ruwe zeden en van een eigenzinnig karakter. Zij kon lezen noch schrijven. Toen nu door de ligtzinnige levenswijze van haren man het vermogen, dat zij hem ten huwelijk gebragt had, verkwist werd, deed zij hem daarover bittere verwijtingen. Zij werd daarom algemeen voor de oorzaak gehouden, waarom hij huis en hof verlaten had. Zij had bovendien in haar geheele voorkomen iets zonderlings. Zij zag de personen, met welke zij sprak, nooit regt in 't gezigt, maar was gewoon het oog ter zijde op den grond te vestigen, als of ze over het een of ander nadacht. Voorzeker eene gevaarlijke gewoonte in dien tijd. Bovendien werd zij door al wat wonderbaar en geheimzinnig was, sterk aangetrokken. Zij was geheel vervuld met al het bijgeloof van hare eeuw.

Het was dan waarlijk niet te verwonderen, dat bij dezen en genen het vermoeden kon ontstaan, dat het, zoo als men zeide, niet regt met haar was. Zij was onvoorzigtig genoeg door sommige vreemde en zonderlinge handelingen dat vermoeden gedurig te versterken. Zoo ging zij eens, in het jaar 1601, op het kerkhof, om een klein gedenkteeken op een graf te plaatsen. De doodgraver was juist aan zijn werk, digt bij het graf van haren vader. Daar valt haar in, dat zij eens in eene preek had hooren verhalen van volkeren, welke de schedels van hunne afgestorvene naastbestaanden als drinkbekers gebruikten, en dat dit eene loffelijke herinnering aan eigene sterfelijkheid was. Nu vraagt ze den doodgraver, of hij haar wel den schedel van haren vader wilde bezorgen, dan zou ze

dien met zilver laten beslaan, en haren zoon, den mathematicus, ten geschenke zenden. Zij liet echter dit voornemen varen, toen de doodgraver antwoordde, dat hij dit zonder voorkennis der overheid niet durfde wagen. Maar hoe onvoorzigtig was het, dat zij zich dien wensch ontvallen liet: want zij wist toch ook wel, dat men het er algemeen voor hield, dat heksen en toovenaars zich bij hun werk van menschenbeenderen bedienden.

Bij eene andere gelegenheid zag zij, dat eene vrouw, met welke zij in geene de minste betrekking stond, haar kranken voet verbond. Begeerig om haar met raad te dienen, gaat zij naar haar toe, bevoelt den voet en belooft haar te helpen. Zij zendt haar daarop een geel stuk goed, met de aanwijzing, dat dit goed zich in water tot eene zalf zou oplossen, waarmede zij haren voet bestrijken moest. Maar dat goed loste zich niet op; misschien wel omdat die vrouw koud in plaats van warm water gebruikte; — en de voet werd erger en weldra ongeneselijk. Dat betasten en dat gele goed kreeg naderhand voor de verbeelding dier vrouw het aanzien van een heksenmiddel, dat haar verderf had aangebragt.

Nog meer stelde zij zich aan dergelijke vermoedens bloot, nadat hare dochter MARGARETHA, in het jaar 1608, met GEORGE BINDER, predikant te Heumaden bij Stuttgart, gehuwd was. Het scheen, als of haar goede geleigeest haar sedert dien tijd geheel had verlaten. Daar zij nu de dienst harer dochter miste, was zij gewoon wijn in tinnen kannen, gemakshalve, in voorraad gereed te zetten, om degenen, die haar bezochten of diensten bewezen, terstond een dronk te kunnen aanbieden. Kwam die gelegenheid niet spoedig, dan kon het lood, dat met het tin vermengd is, zich in den wijn oplossen, en dien voor de gezondheid schadelijk maken. Zoo had eens een barbier, na van haren wijn gedronken te hebben, hevige hoofdpijn met braking gekregen. De schoolmeester, die voor haar de brieven van haren zoon las en schreef, en ook wel eenig werk in den tuin voor haar verrigtte, en die dan altijd van haar een dronk wijns kreeg, kwam aan het sukkelen, en eene werkvrouw, die in hare dienst was, kreeg de tering en stierf.

De oude vrouw kon zich moeijelijk in de huiselijke eenzaamheid schikken. Zij liep gaarne bij dezen en genen in huis, en bemoeide zich dan met zaken, die haar niet aangingen.

Toen zij eens aan het huis van eenen kleêrmaker, DANIËL SCHMID, een kind aantrof, dat de engelsche ziekte had, knielde zij bij de wieg neêr en sprak een zegen over het kind uit. Het werd kort daarop veel erger en stierf.

Zeker voorval versterkte omstreeks dezen tijd de kwade vermoedens, die men reeds van haar begon op te vatten. Haar jongste zoon HEINRICH, een ruwe en woeste knaap, was het ouderlijke huis ontloopen, in keizerlijke krijgsdienst getreden en tot de Roomsche Kerk overgegaan. Toen hij in 1614 weêr bij zijne moeder in huis kwam, verweet zij hem met scherpe woorden, dat hij het Evangelisch geloof verlaten had. Zij wilde hem ook de lekkere kost, waarop hij aandrong, niet geven. Om haar daartoe te dwingen, doorstak hij een kalf in haren stal. Daarover ontstond een hevige twist tusschen moeder en zoon. Hij liep, in toorn ontstoken, naar den bakker, en klaagde dat zijne moeder hem honger liet lijden. »Dat behoefde toch zoo niet te wezen," zeide de bakkersvrouw, »uwe moeder heeft nog zoo even een kalfsgebraad in onzen oven gebragt." — »Dat gebraad moge de duivel met haar vreten!" riep HEINRICH uit. Dat onbezonnen woord van den zoon gaf aanleiding, dat men na zijn kort daarop gevolgden dood verhaalde, dat hij gezegd zou hebben, dat het met zijne moeder niet regt was, dat zij een kalf dood gereden, en het vleesch hem had willen voorzetten, dat hij dit geweigerd had met te zeggen: »zij mogt dat gebraad zelve met haren duivel opeten."

Er leefde te Leonberg zekere vrouw REINBOLD, met welke KATHARINA op vriendschappelijken voet verkeerde. Bij gelegenheid dat deze vrouw haar een bezoek maakte, had zij nevens de wijnflesch voor haren gast, een kruidendrank voor zich zelve geplaatst. Uit nieuwsgierigheid proefde vrouw REINBOLD dezen drank, maar zette dien terstond neder met den uitroep: »Wat heb je daar? dat is zoo bitter als gal!" Zij vatte toen echter nog geene kwade vermoedens op en zette hare bezoeken voort.

Eenigen tijd later werd zij ongesteld. Door het gebruik van een geneesmiddel, haar door haren broeder, den lijfmedicus van prins ACHILLES VAN WURTEMBERG, voorgeschreven, verergerde de kwaal zoo zeer, dat ze nu en dan vlagen van krankzinnigheid kreeg. Om zijne eigene onkunde te bemantelen,

gaf haar broeder voor, dat zijne zuster eene onnatuurlijke krankheid had, die niet voor natuurlijke middelen wilde wijken, en dat zij dus alleen geholpen kon worden door den persoon die haar dat kwaad had aangedaan. Nu eerst valt het vrouw REINBOLD in, dat die bittere drank, welke zij vóór jaren bij vrouw KEPPLER geproefd had, een tooverdrank geweest mogt zijn. Zij sprak daarover met anderen, welke haar in die opvatting versterkten. Toen dit praatje KATHARINA ter ooren kwam, verweet zij aan vrouw REINBOLD, dat hare ziekte voortkwam uit een middel, dat zij vroeger eens had ingenomen, om de gevolgen van haar zedeloos leven bedekt te houden. Zij zou nooit beter worden; zij mogt gebruiken, wat zij wilde.

Door dit verwijt steeg de verbittering van vrouw REINBOLD ten top. Zij verhaalde nu aan iedereen, dat KATHARINA KEPPLER haar een tooverdrank had gegeven, die haar onverdragelijke pijnen veroorzaakte. In de vlagen van haren waanzin schreeuwde zij dit verwijt onder jammerklagten en verwenschingen luide door de vensters van hare woning over straat uit. Zij beleed het haren biechtvader, en ontving tot bevestiging van hare verklaringen het Heilige Avondmaal uit zijne handen.

Nu was KATHARINA's goede naam onherstelbaar verloren. Niemand wilde haar meer in zijn huis ontvangen. Alle ongelukken, die er voorvielen, werden aan haar toegeschreven. Daar zij wist, dat de onlangs te Leonberg gekomene onderschout (*Untervogt*), LUTHER EINHORN, haar tegen was, durfde zij ook van hem geene hulp tegen deze lasterlijke aantijgingen vragen.

De familie REINBOLD besloot daarentegen haar van hekserij geregtelijk aan te klagen. Men trachtte daarom allerlei bewijzen bijeen te brengen, waartoe de schout EINHORN ijverig in de weer was. Hij had verscheidene vrouwen uit zijn district, die van hekserij verdacht waren, laten vatten. Uit ééne van deze trachtte hij door de pijnbank de bekentenis af te dwingen, dat ook KATHARINA tot het heksengezelschap behoorde. Maar zelfs de gruwzaamste pijnen konden haar deze onwaarheid niet afpersen. De gevangenisbewaarder strooide echter uit, dat KATHARINA voor de gevangenis was gekomen, en de gevangenen vermaand had om toch niets te bekennen.

Omstreeks dien zelfden tijd gebeurde het, dat KATHARINA

gedurende een onweêr op het vrije veld eenen naastbestaande van REINBOLD, een bijzitter van het geregt, tegenkwam. Hij vroeg haar, wat zij toch bij zulk een weêr op het veld te doen had. Men meende namelijk, dat heksen, als zij onweêr verwekken wilden, zelve zich in 't opene veld begeven moesten. Zij gaf daarop onbezonnen genoeg ten antwoord, »dat zij hem dat woord betaald kon zetten". Zij meende er meê, dat zij ook wel naastbestaanden van hem kon noemen, die wegens hekserij gestraft waren. Maar hij vatte het op, als of zij gedreigd had, hem schade aan te doen. Hij verklaarde, dat hij terstond daarop een pijnlijk gevoel in zijn regtervoet gekregen had, en voegde er bij, dat die pijn plotseling was opgehouden, toen hij kort daarna KATHARINA in de kerk ziende, driemaal binnen 's monds gezegd had: »KATHARINA! help mij om Gods wil!" Dit dwaas verhaal werd als een gewigtig bewijs beschouwd van de waarheid der vermoedens, die ten haren opzigte in omloop waren.

Kort daarop had er een voorval plaats, hetwelk aan de zaak eene meer ernstige wending gaf. Prins ACHILLES was den 14den Augustus 1615 met zijn lijfmedicus te Leonberg op de jagt, en gebruikte het middagmaal bij den houtvester, die tot de familie REINBOLD behoorde. Onder tafel werd het plan gesmeed om de oude vrouw KEPPLER door goedheid of geweld daarheen te brengen, dat zij de betoovering, waarmede zij vrouw REINBOLD bevangen hield, weder ophief. De onderschout EINHORN, die mede ter maaltijd genoodigd was, werd verzocht daartoe de behulpzame hand te bieden. Na den maaltijd begaven de onderschout en de lijfmedicus, wèl beschonken (zoo als in de proces-acten staat), zich naar het regthuis, waar de familie REINBOLD en vrouw KEPPLER ontboden waren. De lijfmedicus verzocht de vermoedelijke heks, in naam van den drieëenigen God, dat zij aan zijne zuster, vrouw REINBOLD, hare verlorene gezondheid weder mogt teruggeven. Hij duwde deze daarop driemalen tegen vrouw KEPPLER aan. De schout beloofde, dat zij dan niet verder vervolgd zou worden. Maar zij antwoordde, dat zij vrouw REINBOLD de gezondheid niet ontnomen had, en bij gevolg ook niet wedergeven kon; dat men van haar iets vorderde, dat duivelsch was; dat men, als men meende iets tegen haar te hebben, het dan maar voor het gerigt brengen moest. Daarop dreigde de schout, dat hij

haar in den toren zou opsluiten. De lijfmedicus dreigde, terwijl hij zijn zijgeweer trok, haar te doorsteken, als zij niet oogenblikkelijk zijne zuster genas. KATHARINA herhaalde daarop haar antwoord en ging heen.

Toen haar schoonzoon, de predikant van Heumaden, en haar zoon CHRISTOPH, die als tinnegieter te Leonberg gevestigd was, dit voorval vernamen, meenden zij niet te mogen zwijgen, nu hunne moeder door den schout openlijk als eene heks beticht was. Zij dienden daarom eene aanklagt van aangedane injurie bij het stadsgerigt te Leonberg in, die wel tegen REINBOLD en zijne vrouw gerigt was, maar toch het aandeel, hetwelk de schout en de lijfmedicus in deze zaak genomen hadden, niet verheelde. Daar dezen daarbij zeer gecompromitteerd werden, wendden zij alle moeite aan om deze aanklagt bij het hof, de kanselarij, en het gerigt in de geboorte te smoren.

Toen eerst schreef MARGARETHA aan haren broeder, JOHAN, den beroemden sterrekundige, die destijds te Linz als leeraar aan het Gymnasium geplaatst was, en gaf hem berigt van al wat er was voorgevallen. Hij had vóór 20 jaren zijne moeder als eene onbesprokene vrouw verlaten, en wist niet, hoe zij zich door hare onvoorzigtige handelingen had blootgegeven. Hij meende door zijn aanzien en naam een einde aan de zaak te kunnen maken, en schreef daarom aan de magistraat van Leonberg den volgenden brief:

»Met onuitsprekelijke droefheid heb ik vernomen, dat mijne lieve moeder, welke met eere haar zeventigste jaar bereikt heeft, alleen door de sterke inbeeldingskracht van eene vrouw, die voorheen ligtzinnig leefde, en daarop met haar hoofd in de war raakte, onder de treurige verdenking gebragt werd, als of zij die vrouw door eenen tooverdrank van haar verstand beroofd zou hebben; ja, dat men zich van den duivel, den God van alle onverstandig bijgeloof en duisternis, zoo verblinden liet, dat men, God vergetende, bij den duivel en zijne vermoedelijke werktuigen hulp zocht, en, door den verdachten persoon angst aan te jagen, eene ingebeelde betoovering door onttoovering wilde laten opheffen. Men schrijft mij, dat deze duivelbanners zich van den woedenden duivel, die de vervolging van onschuldige personen beoogt, zoo zeer laten berijden, dat zij mijne zwakke moeder zonder bijstand voor de overheid stelden, het vorstelijk gezag misbruikten,

haar eerst met gladde woorden, dan met bedreigingen, en eindelijk met wapenen, derhalve langs alle mogelijke duivelsche wegen drongen, eene vrouw te helpen, aan wie zij geen kwaad deed, en die zij dus ook niet helpen kon. Daardoor hebben zij mijne lieve moeder aan het hoogste gevaar blootgesteld, en haren goeden naam als met een mes afgesneden: want had zij die vrouw, zoo als men van haar begeerde, geholpen, zoo zou zij de op deze duivelskunsten gestelde pijn en smadelijke straf hebben moeten dulden; maar nu, daar zij, God zij dank! dit niet vermogt, staat zij nog in gevaar, dat men haar nageeft den eenen duivel door den anderen verbannen te hebben, als God zich over die ongelukkige vrouw ontfermen en haar wederom gezondheid geven mogt. Juist daarom zijn, naar het oordeel der regtsgeleerden, diegenen, welke die duivelsche kunstgreep beproefden, zelven te beschouwen als met den duivel in verbond staande; en er is genoegzame grond voorhanden, tegen hen de pijnbank aan te wenden, en hen de op dergelijke heksenstreken gestelde smadelijke straf te doen lijden. Men wil zelfs hier en daar voorgeven, dat ik zelf wegens verbodene kunsten getuchtigd ben. Daar ik dus een dubbel belang bij de zaak heb, zoo verlang ik, dat mij onverwijld afschrift van hetgeen er verhandeld is, worde toegezonden door den post van Cantstadt naar Praag, waarheen ik terstond reizen zal, om bij den Keizer verlof naar huis aan te vragen, daar ik mijne moeder met achterstelling van lijf en goed, met hulp van mijne vrienden en begunstigers denk te verdedigen, en niet eerder rusten zal, eer ik de zaak op geregtelijken weg ten einde gebragt zal hebben."

Het is ligt te denken, dat de schout en de lijfmedicus door dezen regtstreekschen aanval in woede geraakten. Maar KEPPLER liet het daarbij niet berusten. Hij was er tevens op bedacht om zijne moeder buiten het bereik harer vijanden te stellen. Hij noodigde haar daarom uit om bij hem te komen, en hare laatste dagen bij hem door te brengen. Maar zij wilde de plaats niet verlaten, eer het proces wegens de haar aangedane injurie ten einde gebragt was. Toen echter de schout haren zoon CHRISTOPH, den tinnegieter, voor het geregt beval, er voor te zorgen, dat zijne moeder niet zoo veel bij de menschen uit- en inliep, en daardoor het slechte vermoeden, dat men van haar had, nog meer versterkte, vond zij het toch geraden bij

haren schoonzoon, den pastor te Heumaden, haar intrek te nemen.

De schout EINHORN beijverde zich nu, zoo veel hij kon, om de aanklagt wegens aangedane injurie te onderdrukken, en, ware het mogelijk, haar een formeel heksenproces aan te doen. Dan zou zij in plaats van aanklaagster de aangeklaagde zijn, en haar zou niets anders overblijven, dan zich op de pijnbank te zuiveren. Daartoe was noodig, dat de verdenking tegen haar zoo algemeen mogelijk verbreid wierd, en zelfs bij de getuigen, die tot hare verdediging zouden optreden, ingang vond, en dat er ook nog van eene andere zijne eene regtstreeksche aanklagt van hekserij tegen haar werd ingebragt. Hij liet daarom een geheel jaar voorbijgaan, eer zelfs de dag voor het getuigenverhoor bepaald werd. En gedurende dezen tijd vervulde vrouw REINBOLD de geheele stad met hare jammerklagten.

Toen eindelijk de 21ste October 1616 tot het getuigenverhoor bepaald was, begaf de oude vrouw zich van Heumaden naar Leonberg. Toen zij daar een tigchelwerk voorbijging, waar vele meisjes met het dragen van steenen bezig waren, verhaalde het elfjarig dochtertje van zekeren HALLER, dat die vrouw haren broeder behekst had. Alle meisjes jouwden haar uit en zetten het op een loopen. Een uur later zeide dat zelfde meisje, dat die heks haar in het voorbijgaan een slag op den arm gegeven had, zoodat ze geen vinger meer verroeren kon. De moeder valt daarop openlijk op straat vrouw KEPPLER met een mes aan, terwijl ze uitroept: »Waarom heb je mijn kind zulk een slag gegeven? je moet het weder herstellen, of sterven!"

KATHARINA beklaagde zich bij den schout wegens deze openlijke beschimping en moorddadigen aanval. Hij stelde de meisjes en hare ouders tegen haar over. Ofschoon zij standvastig ontkende het kind van HALLER geslagen te hebben, en slechts twee onmondige kinderen tegen haar getuigden, verklaarde de schout echter, dat de misdaad genoegzaam bewezen was. »Het is een regte heksengreep," zeide hij, terwijl hij de hand van het kind beschouwde, »ik zal de zaak aan de kanselarij berigten." Hij stelde daarop het bepaalde getuigenverhoor uit, ofschoon zij en haar zoon, de tinnegieter, er met allen ernst op aandrongen, dat het zijnen loop mogt hebben. De oude

vrouw kwam toen zelfs op den ongelukkigen inval om den schout eenen zilveren beker te beloven, als hij het proces wegens injurie een ongehinderden loop liet. Dit werd echter, gelijk vooruit te denken was, door hem afgeslagen, en naderhand aangewend als een middel om den argwaan tegen haar te verzwaren.

De schout gaf van het voorgevallene berigt aan het landsgerigt. Dit collegie, hetwelk uit ridders en burgerlijke doctoren bestond, had de opperste leiding van de voor de stadsgerigten gevoerde criminele processen. Daar de zaak aan dit regterlijk collegie in een voor KATHARINA hoogst ongunstig licht door den schout was voorgesteld, verkreeg hij verlof om de beschuldigde in verzekerde bewaring te nemen, en haar over de zaak, en ook waarom zij de procedure trachtte te ontwijken, gestreng te examineren, met andere woorden, om haar het gruwzame heksenproces aan te doen.

Nu het zoo ver gekomen was, drongen hare kinderen er bij haar op aan, om van de uitnoodiging van haren zoon, den sterrekundige, gebruik te maken en zich onder zijne bescherming te stellen. Tegen haren zin ging zij op reis, omdat zij vreesde, dat haar vertrek den schijn van een slecht geweten op haar zou werpen. Reeds te Ulm keerde zij weder terug. Maar toen op aandrang van den schout bevel gegeven was, om aan de kinderen van HALLER eene schadeloosstelling uit het vermogen van de weduwe KEPPLER te geven, en om haar goed te dien einde te doen inventariseren, toen verklaarde CHRISTOPH, dat hij met zijne moeder naar Linz wilde gaan, om bij zijnen broeder raad in te nemen, wijl men den loop van het regt hinderde en geweld gebruikte.

Toen zij te Linz aankwamen, was JOHAN KEPPLER juist bezig met eenen brief te schrijven aan den vice-kanselier SEBASTIAAN FABER over dezelfde aangelegenheid. »Tot hiertoe," schreef hij, »heb ik met onbesproken naam door het leven gezeild, toen in het vorige jaar een plotselijk losgebarsten onweêr mijn scheepje tegen de gevaarlijkste klippen wierp. Deze storm trof niet zoo zeer mij zelven, als mijne ongelukkige moeder; van welke echter alle schade op den zoon nederkomt. Terwijl ik, van alle hulpmiddelen verstoken, naar alle kanten om hulp uitzie, waag ik het mij aan uwe welwillendheid aan te bevelen. Men zal zich aan den Vorst moeten wenden. Daar

echter dergelijke bezwaren niet tot den Vorst zelven komen, maar aan de gewone beambten worden overgelaten, zoo verzoek ik u zorg te dragen, dat deze aangelegenheid niet weder met een koud hart aan diegenen worde overgegeven, welke de schout van Leonberg tegen ons heeft vooringenomen."

Zoo ver was hij met schrijven gekomen, toen zijne moeder en broeder binnentraden. Nadat hij van hen al het voorgevallene vernomen had, gaf hij daarvan breedvoerig berigt in den aangevangen brief, en voegde er bij: »Mijn broeder ontziet den schout; mijn zwager vreest zijn ambt te verliezen; ik zelf ben ver af, door inhouding van mijne bezoldiging van middelen ontbloot, en door geleerde bezigheden, van welke mijn inkomen, mijn naam en mijn geluk afhangen, teruggehouden. Intusschen heb ik mijne moeder onder keizerlijke jurisdictie geplaatst, en zaakwaarnemers te Leonberg, Stuttgart en Tubergen besteld, daar ik niet toelaten kan, dat eene snapachtige, van ouderdom ter neêr gebogene vrouw aan eene zuivering op de pijnbank onderworpen wordt, die onregtvaardig, gruwzaam en met den hoogsten graad van onderdrukking verbonden is, waaronder zij noodzakelijk bezwijken moet."

Te gelijk wendde hij zich aan den hertog JOHAN FREDERIK, met de smeekbede »om zijnen goeden naam te beveiligen tegen spot en beschimping, waarmede bevooroordeelde berigten en gevaarlijke kanselarijbevelen dien bedreigden."

Zijn zwager en broeder waren echter van andere meening. Zij vreesden, dat de afwezigheid van hunne moeder hare zaak mogt benadeelen, en men haar verblijf te Linz mogt opvatten als een bewijs van een beschuldigend geweten. Zij namen dus op zich om het daarheen te leiden, dat hunne moeder zich voor het gerigt stelde.

Intusschen had ook REINBOLD zich aan den hertog gewend met de bede, dat hem regt verleend en schadeloosstelling toegestaan wierd. Welligt had dit verzoek ook het doel getroffen, zoo niet JOHAN KEPPLER en de vice-kanselier FABER tusschen beide gekomen waren. Het landsgerigt zelf zag wel geen kans haar gehouden gedrag voor den hertog geheel te regtvaardigen, maar drong er toch op aan, dat KATHARINA, zoo als haar zoon en schoonzoon hadden aangeboden, voor het gerigt gesteld werd, om uit haar te vernemen, of en waarom zij het meisje van HALLER aangetast, waarom zij den schout

een zilveren beker beloofd had, en waarom zij uit het land gegaan was.

Men ziet er uit, dat het hooge geregtshof nu gezind was met bedachtzaamheid in deze zaak voort te gaan. Het had dan nu ook verstaan, dat de aangeklaagde invloedrijke verbindtenissen had. De vice-kanselier had immers zelf zich voor haar geïnteresseerd.

Maar tegenover de partij in de regtbank, die tot voorzigtigheid en zachtheid ried, stond eene andere partij, die door het hof werd ondersteund. De broeder van den regerenden hertog, prins ACHILLES en zijne werktuigen, de lijfmedicus en de schout, mogten niet gecompromitteerd worden. Daarom drongen ze er op aan om het heksenproces door te zetten. De schout EINHORN verklaarde later, dat hij reeds vóór zijn berigt aan de kanselarij bevel had ontvangen om KATHARINA te vervolgen. Hij had dus volgens geheime instructiën gehandeld, die echter met zijn eigen belang volkomen overeenstemden.

Door dezen strijd van inzigten ontstond eene gedurige vertraging in den loop van het proces. De oude vrouw zelve, haar zoon CHRISTOPH en zijn zwager, de pastor van Heumaden, werkten vaak de plannen van JOHAN KEPPLER en zijne vrienden tegen, en vermeerderden daardoor de verwarring. Terwijl de laatste verlof had aangevraagd om zijne moeder zoo lang bij zich te houden, tot dat hare regtvaardiging ten einde gebragt was, keerde zij naar Wurtemberg terug, en bragt hem in de noodzakelijkheid haar na te reizen. Hij verkreeg wel het verlof om haar met zich terug te nemen; maar zij weigerde met hem te gaan, en bleef in een land, waar zij haren goeden naam verloren had, midden onder hare verbitterde vijanden, alleen maar om niet den schijn van een slecht geweten op zich te laden.

In weerwil van herhaalde bevelen stelde de schout het verhoor der getuigen, die reeds in 1615 gereed stonden om hare onschuld te verklaren, tot in 1618 uit. In dien tusschentijd hadden de slechte geruchten, die van KATHARINA verbreid werden, veld gewonnen. Sommige getuigen legden nu eene ontwijkende verklaring af. Zelfs een, die vroeger voor haar was, trad nu tegen haar op, en bevestigde alles, wat vrouw REINBOLD tegen haar inbragt. Intusschen verklaarden negen achtingwaardige getuigen, dat zij vóór de nu ingebragte be-

schuldigingen altijd een onbesproken naam had gehad. De schout berigtte echter slechts de haar ongunstige verklaringen aan het geregtshof, en drong er op aan, dat tegen haar als heks geprocedeerd werd. Hem werd echter bevolen met het proces wegens injurie, waarin KATHARINA als aanklaagster tegen de familie REINBOLD optrad, voort te gaan.

De schout deed dit echter niet. Hij hield de zaak slepende, en vatte ze eerst weêr aan toen de politieke omstandigheden hem gunstig toelachten. FERDINAND, de aartshertog van Oostenrijk, was in 1619 Keizer van Duitschland geworden. De schout meende nu den sterrekundige, die om zijn Evangelisch geloof den Keizer een doorn in het oog was, niet meer te vreezen te hebben. Bovendien was deze door den oorlog, die hevig woedde, van Wurtemberg afgesneden, en verhinderd zijne moeder bij te staan. Linz zelf, waar hij zijn verblijf hield, werd in dien tijd belegerd.

Het was juist in dien tijd, dat de schout EINHORN aan vrouw REINBOLD toestond, eene tegenaanklagt van tooverij tegen KATHARINA KEPPLER in te dienen. In deze aanklagt werden haar, behalve de zaken, waarvan in den loop dezer procedure reeds gesproken is, allerlei soort van wandaden te last gelegd, en wel de zwaarsten die ooit door heksen bedreven zijn. Zoo zou ze een meisje de zwarte kunst hebben willen leeren, en twee kinderen van eenen burger gedood hebben.

BESOLD, een vriend van den sterrekundige, schreef hem in dezen tijd: »De aanklagt wordt door de sterkste bewijzen ondersteund, welke den schijn van waarheid hebben. Waarheid is er wel in deze geheele zaak, mijns inziens, niet; maar als er slechts waarschijnlijkheid aanwezig is, laten onze regtsgeleerden eene aanklagt toe, en vonnissen, die in dergelijke gevallen in mijne tegenwoordigheid werden uitgesproken, geven reden tot bezorgdheid." Hij ried hem daarom aan, om den raad van den vorstelijken raadsheer BIDENBACH in te nemen.

Ingevolge diens raad beweerde de verdediger van KATHARINA, dat de geheele aanklagt niets anders bevatte dan juist die lasteringen, waarover zij zich reeds sedert langen tijd bezwaard had. Hij eischte dus, dat het proces wegens injurie voortgezet werd. Dit werd dan ook door het landsgerigt geboden; maar de schout begunstigde alleen de tegenaanklagt, en eischte, dat daarop door partij geantwoord zou worden.

Haar zoon CHRISTOPH, die in afwezigheid van zijnen oudsten broeder de verdediging zijner moeder bestuurde, deed dit op eene zeer onhandige wijze. Daar hij wanhoopte zijne moeder te redden, liet hij aan zijne wraakzucht vrijen teugel tegen degenen, welke dit smadelijk vermoeden tegen zijne familie hadden uitgestrooid. Doch door dergelijke uitvallen werd de verdediging zijner moeder niet bevorderd.

Haar schoonzoon, de pastor, schijnt ook in dezen tijd minder gunstig over zijne schoonmoeder gedacht te hebben. Hij stond haar wel toe in de pastorij haar verblijf te houden, maar verbood haar, hem onder de oogen te komen. Het was in dezen bijgeloovigen tijd zoo ver met de ongelukkige gekomen, dat haar oudste zoon JOHAN en hare dochter MARGARETHA nog de eenigste personen waren, welke het vaste geloof aan hare onschuld niet verloren hadden.

Hoe hoog de haat tegen haar geklommen was bij de partij die haar als heks beschouwde, kan blijken uit de volgende verklaringen van getuigen. De schoolmeester BEUTELSPACHER verklaarde: »Als ik eens op een zondag aan de weduwe KEPPLER een brief van haren zoon, den Mathematicus, voorgelezen en het antwoord voor haar geschreven had, betooverde zij tot dank daarvoor, op aanhitsing van den booze en onder de toelatinge Gods, door eenen drank het merg in mijn gebeente, en vergalde daardoor mijne overige levensdagen met onverdragelijke smarten. De werkvrouw, die uitdronk, wat ik in den beker liet, begon terstond te sukkelen en stierf. Daarop wil ik leven en sterven."

De kleêrmaker SCHMID getuigde: »Vóór tien jaren werden twee van mijne kinderen krank en stierven. Als zij op de pijnbank ondervraagd wordt, zal het aan den dag komen, dat zij die kinderen heeft omgebragt. Zij verdient hier levend verbrand en hier namaals eeuwig gepijnigd te worden." Verscheidene getuigen verklaarden, dat zij door geslotene deuren gegaan was, en tot hunnen schrik plotseling voor hen gestaan had.

De schout EINHORN zond het protocol van het getuigenverhoor aan het geregtshof op, met de verklaring, dat hij zich verpligt gevoelde de zaak ter kennis van den regter te brengen.

JOHAN KEPPLER zag nu vooruit, dat een heksenproces niet meer te vermijden was. Om zijne moeder van deze gruwzame

procedure te redden, beschikte hij het zoo, dat zij bij zijne stiefdochter te Carlsbad in Boheme, waar zij veilig was, haar verblijf zoude nemen. Zij ging wel op reis, maar kwam ook nu weder niet verder dan in de omstreken van Ulm. Zij keerde toen weêr naar huis, omdat zij, zoo als zij zeide, ongesteld werd.

Nu kon niets meer het proces wegens hekserij verhinderen. Het zwart register der tegen haar ingebragte beschuldigingen en niet het minst dat heen en weêr trekken, dat als een teeken van een slecht geweten werd aangezien, gaven aan hare tegenpartijders het overwigt. Het geregtshof gaf bevel haar in verzekerde bewaring te nemen, wat in den nacht van den 7den Augustus geschiedde. Zij werd den schout te Leonberg toegezonden, met bevel om haar over de verklaringen der getuigen, onder bedreiging van de pijnbank, te examineren, en hare bekentenis, nevens de vermelding, hoe zij zich bij het verhoor gedragen mogt, aan het geregtshof te berigten.

Te vergeefs diende de dochter een verzoekschrift voor hare moeder in, waarin zij betuigde, dat deze haar in de vreeze Gods en in alle deugden onderwezen, en ook zelve eenen Christelijken wandel geleid had. Zij werd daarop met haren man in de kanselarij geciteerd. Waarschijnlijk werden zij er met nadruk opmerkzaam op gemaakt, dat zij, die zich het lot van heksen aantrokken, zelven als van God afgevallen beschouwd werden. Ten minste wendden zij na dien tijd niet meer in het openbaar pogingen aan tot verdediging van hunne moeder. In stilte was MARGARETHA echter werkzaam om haar lot te verligten. Zij bestelde voor eigen rekening bij den bewaarder der gevangenis eijeren en vleesch voor haar. Zij bad haar om zich toch niet door martelingen te laten bewegen om te bekennen, wat men van haar begeerde, opdat niet haar zoon, de hoog beroemde sterrekundige en zijne kinderen tot schande gebragt werden.

Vergeefs toonde deze, in zijne afwezigheid, duidelijk aan, hoe de schout de aangelegenheid zijner moeder met opzet in de war gebragt en het hooge geregtshof van het plan had afgebragt, om vóór alle dingen het civielproces, de door zijne moeder ingebragte aanklagt van injurie tegen de familie REINBOLD ten einde te brengen. »Mijne onschuldige moeder,"

schreef hij, »klaagt God in den hoogen hemel, dat zij, nadat twee burgerlijke processen tot in het zesde jaar verschoven werden, tegen de vroegere besluiten van den civielen regter, weggestooten en in harde gevangenis is geworpen."

Tot regt verstand van den verderen loop der geschiedenis zal het noodig zijn, vooraf eenige nadere verklaring te geven aangaande de manier van procederen, die in zake van hekserij was voorgeschreven.

In het 44ste artikel van de lijfstraffelijke geregtspleging van KAREL V was bepaald: »Zoo iemand zich aanbiedt, om andere menschen tooverij te leeren, of iemand dreigt te betooveren, en den bedreigde zulks wordt aangedaan, of ook gemeenschap met toovenaars heeft, of zich met zulke verdachte dingen, gebaren, woorden en manieren, die aan tooverij eigen zijn, inlaat, dat geeft eene gegronde aanklagt van tooverij en eene genoegzame oorzaak van onderzoek door de pijnbank." De Wurtembergsche landsverordening van het jaar 1567 had bepaald, dat hij, die zich met den duivel in een verbond had ingelaten, edoch daarmede nog niemand schade had aangedaan, naar gelegenheid der zaak, maar dat hij, die door tooverij aan menschen schade had aangedaan, met den vuurdood gestraft zou worden. Zij beveelt verder de kerkedienaren het volk te onderrigten, wat eigenlijk tooverij is, en dat daartoe ook behoort, als men tot uitvinding van verborgene zaken, of tot afwending van eene krankheid zulke middelen gebruikt, welke God niet verordend heeft, die ook niet met de natuur overeenkomstig, die bij gevolg toovermiddelen en van den duivel zijn. De onderdanen moeten elk vierendeeljaars bij het geregt aangeven, wanneer iemand met tooverij omgaat.

Met welk eenen ijver zoo wel geestelijken als regtsgeleerden zich deze zaak aantrokken, blijkt uit tallooze voorbeelden. THEODORUS THUM, hoogleeraar in de godgeleerdheid te Tubingen, schreef in 1622 een boek over heksenlist en bedrog. CARCOPIUS, hoogleeraar in de regtsgeleerdheid te Leipzig, gaf eene breede theorie der heksenprocessen. OLDENBORGER (*) getuigt van dezen man, dat hij 20,000 doodvonnissen zou hebben uitgesproken.

Dat de wet hem trof, die zich aanbood om anderen de

(*) *Thes. rer. publ.*, p. 816.

zwarte kunst te leeren, of die iemand dreigde te betooveren, mogt nog gaan; maar door de onbepaalde woorden: »of die zich met zulke verdachte dingen, gebaren, woorden en manieren, die aan tooverij eigen zijn, inlaat", bragten ook den onschuldigste in gevaar. Hierdoor was iedereen aan het bijgeloof of de boosheid van eenen aanklager of regter prijsgegeven. Ieder heimelijke vijand had daarin een zeker middel om zich te wreken. Een bloot vermoeden, op eene ongelukkige oude vrouw geworpen, kon tot een proces leiden. De verbittering van den aanklager verdichtte allerlei ongerijmde dingen, en de pijnbank perste van menige ongelukkige de bekentenis af van eene schuld, die nooit had bestaan. De wet liet het overigens aan de regtbanken, welke niet met regtsgeleerden bezet waren, vrij, of zij de pijnbank aanwenden en het vonnis uitspreken wilden, dan of zij eerst het advies van eene regtsgeleerde faculteit wilden inwinnen.

De heksenprocessen werden slechts mondeling gevoerd, en den aangeklaagde werd geen regtsbijstand toegestaan. Geschiedde dit in enkele gevallen, dan baatte het hoogst zelden; want de heksenhamer, het eigenlijke code van procedure in zaken van hekserij, sloot den verdediger den mond door de bepaling: »Wie zegt dat er geene heksen zijn, die wordt met regt als een van God afvallige gestraft. Als iemand eene heks al te veel verdedigt, zoo wordt hij billijkerwijze voor nog schuldiger gehouden dan de heks zelve." Wat was er met zulke wetsbepalingen van het gerigt te wachten!

Wie op de pijnbank bekende, dat hij door tooverij iemand schade had aangedaan, werd met den vuurdood gestraft: wie echter die vreeselijke martelingen doorstond, zonder zich eene bekentenis af te laten persen, werd als van schuld gezuiverd vrij gelaten.

Van zulk een aard was de regtspleging, aan welke de ongelukkige zeventigjarige vrouw zou worden blootgesteld. Zoo traag de schout EINHORN geweest was om hare aanklagte wegens aangedane injurie voor het gerigt te doen gelden, zoo haastig was hij thans om het heksenproces tegen haar aan te vangen.

Reeds den dag na hare aankomst te Leonberg werd KATHARINA in het verhoor gebragt. Dit verhoor was boven alle beschrijving tegen alle wet en regel. Er werd zelfs geen behoorlijk protocol gehouden. Op de kladde stond bij de meeste

klaagpunten aangeteekend: »de verontschuldiging van de beklaagde was ellendig: de getuige, dien men gelooven moet, heeft ze tegengesproken."

Op het berigt van het verhoor, hetwelk door den schout naar het geregtshof werd opgezonden, kreeg hij het bevel: »om de gevangene nog eenmaal onder bedreiging van den beul te examineren, en wanneer ze nog niet bekennen wilde, alle bewijzen, en wel inzonderheid die van de onderscheidene dranken, waarvan sommigen deels krank werden, deels gestorven waren, als ook dat zij hem een drinkbeker aangeboden, en den schedel van haren vader van den doodgraver begeerd had, opeen te hoopen, van haar de pijnbank te eischen, en die, wanneer de bewijzen erkend werden, aan haar te voltrekken, en dan hare bekentenis te berigten."

De ongelukkige, aan hare bitterste vijanden overgegeven, zou zeker binnen weinige dagen gefolterd zijn, als niet haar zoon, de tinnegieter, om verlegging van het proces gevraagd had. Hij deed dit echter op zulk eene wijze, dat er duidelijk in doorstraalde, dat hij zijne moeder tot de haar aangetijgde misdaad in staat achtte, daar hij alleen de schande, aan de pijnbank verbonden, als grond aangaf, waarop hij eene verplaatsing der regtspleging verlangde. Zijn verzoek werd toegestaan, en de beschuldigde werd door den schout van Leonberg aan AULBER, schout van Guglingen, overgegeven. Alhoewel de eerste nu van de geheele zaak ontslagen was, bleef hij echter in den verderen loop van het proces ijverig deelnemen.

Op denzelfden dag, den 4[den] Sept. 1620, op welken het aan JOHAN KEPPLER gelukte te Stuttgart het bevel uit te werken, dat met de voortzetting van de procedure tot op zijne aankomst gewacht zou worden, was reeds de schout AULBER voor het gerigt te Guglingen met den eisch der pijnbank te voorschijn gekomen. Op den 26[sten] Sept. kwam KEPPLER te Guglingen aan. Op zijn verzoek werd de gevangene, die over de koude van haren kerker en over vervelende eenzaamheid klaagde, in de woning van den gevangenisbewaarder overgebragt, waar haar door den schout AULBER twee bewakers werden toegevoegd. Alle klagten over deze noodelooze en kostbare voorzigtigheid, ten opzigte van eene geboeide, afgeleefde, zieke vrouw, bleven zonder gevolg.

KEPPLER verzocht en verkreeg ook de vrijheid om het proces schriftelijk te voeren. Daar hij echter weinig hoop had zijne moeder van de pijnbank te redden, waarvan men in criminele zaken ruimschoots gebruik maakte, trachtte hij het in zijn eerste verweerschrift daarheen te brengen, dat de onderdrukte aanklagt wegens aangedane injurie op nieuw werd opgevat, en de zaak dus weder den loop van een civiel proces kon volgen.

Met dat oogmerk verklaarde hij, dat zijne moeder niet gehouden was, op de door hare tegenpartij ingebragte beschuldigingen te antwoorden; de lasterlijke aantijging van de familie REINBOLD was de grond der verdenkingen; de REINBOLD's konden dus in deze zaak niet als getuigen gelden; de onderzoeking van den civielen regter gaf eene grondiger kennis der zaak dan de gruwelijke pijnbank.

Door de magtige voorspraak, die nu voor de beklaagde in den persoon van haren wegens zijne ongemeene bekwaamheid beroemden zoon was opgetreden, zag de schout AULBER zich in de noodzakelijkheid, van het hooge geregtshof eenen regtsgeleerde aan te vragen. Dien ten gevolge werd hem zekere HIëRONYMUS GABELKOFER als raadsman toegevoegd.

Daar de gang der procedure hierdoor vertraagd en de kosten aanzienlijk vermeerderd werden, achtte JOHAN KEPPLER het geraden zich met een verzoekschrift aan den vorst des lands te wenden. Hij zegt daarin: »Mijne moeder, wier schuld geenszins bewezen is, beschouwt hare reeds vier maanden durende gevangenschap op haar 74ste levensjaar als eene viermaandsche pijnbank, die zij zonder vonnis en regt doorstaat. Het is hoogt smartelijk, dat aan de beschuldigingen zulk een groot gewigt wordt bijgelegd, en dat hare handelingen in een valsch licht beschouwd worden. Zij heeft geen het minste onregt opzettelijk bedreven. Hare vijanden hebben lang genoeg den naam van den barmhartigen God tot hare vervolging misbruikt. Mogt echter uwe vorstelijke genade de naar het goed en bloed mijner moeder dorstende partij nog langer te wille moeten zijn, zoo moge het echter Haar ten minste behagen der gevangene, die zonder eenige wankeling hare onschuld blijft volhouden, eenen van de twee bewakers af te nemen."

Den 11den December trad GABELKOFER met zijne aanklagt

te voorschijn. Hij spreekt van de tegen haar ingebragte beschuldigingen als onbetwistbare daadzaken, die alleen door de hardnekkigheid der aangeklaagde tegen beter weten aan geloochend worden. Hij voegde bij de reeds ingebragte punten van beschuldiging ook nog de volgende: De aangeklaagde had de getuigen niet aangezien, niet geweend, den stadsdienaar verzocht om de deur der gevangenis niet te sluiten; ook was er een mes bij haar gevonden.

Bij het verhoor, dat nu op deze aanklagt volgde, traden ook de schout EINHORN en de deken JOHAN BURGHARD BUK, die haar op het gerucht af reeds van het Heilig Avondmaal uitgesloten had, als getuigen op. Beiden legden er een groot gewigt op, dat de beschuldigde de getuigen weinig in het gezigt zag, en in het geheel niet weende. De ervaring leerde toch, zeiden zij, dat dergelijke personen niet weenen konden. Zij gaf het aandoenlijke antwoord, dat zij in haar leven reeds zoo veel geweend had, dat ze nu niet meer weenen kon.

In 't algemeen bleek uit dit verhoor, dat alle overheidspersonen van Leonberg, met de geheele bevolking der stad, KATHARINA voor eene heks hielden. Niet weinig ergerde het hen, dat zij om de aanwezigheid van haren oudsten zoon meer omstandigheden met haar moesten maken, dan men anders gewoon was met zulke heksen in acht te nemen.

Het geregtshof gaf bevel, dat, tot besparing van tijd en kosten, het protocol van het getuigenverhoor terstond aan de partij zou worden ter hand gesteld, ten einde zij zich, òf zonder verderen tegenstand aan het vonnis onderwerpen, òf hare tegenbedenkingen inbrengen mogt. Dit bevel werd uit misverstand twee maanden lang niet uitgevoerd. In dezen langen tijd wachtten de advocaten van wederszijde op de mededeeling der acten, en de beschuldigde versmachtte intusschen in den kerker. Nadat eindelijk dit stuk was opgemaakt en medegedeeld, vervaardigde de verdediger een breedvoerig verweerschrift. Het is zeker eene allermerkwaardigste oorkonde aangaande de manier, waarop in dien tijd van bijgeloof eene van hekserij beschuldigde persoon kon verdedigd worden.

Het bestaan van heksen, en het vermogen om bovennatuurlijke ziekten voort te brengen, wordt daarin volkomen erkend. Er wordt zelfs toegestaan, dat verscheidene handelingen van KATHARINA KEPPLER de door de wet aangegeven kenteekenen

van tooverij aan zich dragen. De verdediging wordt dus eenig en alleen beperkt tot het bewijs, dat geen openbaar *corpus maleficii*, zoo als men zegt, aanwezig was, maar dat die kenteekenen van tooverij slechts tot de meer verwijderde behoorden, en dat dus de beschuldiging niet van genoegzaam gewigt was om deswege tot het onderzoek op de pijnbank voort te gaan. De verdediger beijvert zich derhalve aan te toonen, dat bij geene van de krankheden, welke KATHARINA verwekt zou hebben, de teekenen van eene bovennatuurlijke krankheid aanwezig waren. Dit alleen komt hem voor met het gezond verstand te strijden, dat een mensch in staat zoude zijn een anderen zonder aanraking te betooveren. Hij verklaart de getuigenis van BEUTELSPACHER, dat KATHARINA door geslotene deuren bij hem gekomen zou zijn, slechts daarom voor ongeloofwaardig, omdat hij naderhand nog met haar at en dronk. Eindelijk beroept hij zich zelfs op de omstandigheid, dat geene van de te Leonberg onderzochte heksen haar als tot het heksengezelschap behoorende had aangegeven. Tot zulke fijne distinctiën moest de verdediger zijne toevlugt nemen, omdat hij het heksengeloof onaangeroerd liet.

Ofschoon de openlijke aanklager nu gewonnen spel had, liet hij echter zeer lang op zijn antwoord wachten. Eindelijk verklaarde hij, dat in dit geval alle mogelijke gronden aanwezig waren om de pijnbank te eischen. Als men nog zwarigheid maakte om in dit geval daartoe over te gaan, dan kon hij niet inzien, in welk geval men dan ooit daartoe zou kunnen komen. Het was wel meer gebeurd, dat eene, die als heks beticht werd, eene actie wegens injurie had ingesteld tegen degenen, die haar daarvan betichtten, en ook in deze civiele zaak de overwinning behaald had, en toch later, crimineel vervolgd, als eene veeljarige heks veroordeeld en verbrand werd. Hij eischte derhalve de proef door de pijnbank.

Haar zoon JOHAN, die bij de behandeling van dit punt aanwezig was, drong er op aan, dat aan de aangeklaagde het laatste woord gegund werd, hetwelk de aanklager haar met list ontnemen wilde. Men zag den moedigen verdediger van de onschuld zijner moeder zoo ongaarne haar ter zijde staan, dat men in het protocol van deze regtszitting opteekende: »De gevangene verschijnt, *helaas!* met bijstand van haren zoon, den mathematicus, JOHAN KEPPLER." Door zijn ijverig aanhouden

verkreeg hij echter voor zijne moeder het laatste woord, en stelde zich in staat om reeds na twee dagen een uitvoerig verweerschrift in te leveren. In dit stuk werd het ongenoegzame van de bewijzen en getuigenissen, waarop de aan zijne moeder te last gelegde feiten werden aangenomen, duidelijk aangewezen. »Als nu bij een gebrekkigen toestand der bewijzen," wordt daarin onder anderen gezegd, »alleen om hun groot aantal de proef op de pijnbank aangewend zou worden; als de bewering, dat bij dergelijke heimelijke misdaden ook onvolkomene bewijzen voor genoegzaam geacht worden, doorgaat; als de regter zulke beschuldigingen voor zoo verschrikkelijk aanziet: hoe veel verschrikkelijker is het dan niet, met zulk eene beschuldiging eene onschuldige aan te vallen en in lijfs- en levensgevaar te brengen. Als wegens de afschuwelijkheid der hekserij de gewone regtsregelen en meeningen der doctoren niet op dergelijke onzekere dingen kunnen worden toegepast; als ook de getuigenis van geheel onbevoegde en verwerpelijke getuigen wordt toegelaten; als ligte vermoedens bij Godbeleedigende misdaden genoegzaam en tot het aanwenden der pijnbank voldoende zijn; als de willekeur des regters bij verborgene dingen, zelfs wanneer slechts bloote vermoedens aanwezig zijn, die door de beschuldigde standvastig tegengesproken worden, zoo onbeperkt kan zijn, dat hij zelfs niet door het lijfstraffelijk wetboek van Keizer KAREL gebonden is, dan kan men niet begrijpen, welke oude weduwe, die van den een of anderen snooden vijand wordt aangevochten, in weerwil van alle onschuld, de pijnbank meer zou kunnen ontgaan."

Met hoe veel nadruk dat stuk ook gesteld was, zoo was het echter niet in staat de mannen van het gerigt tot eene vrijspraak der aangeklaagde te bewegen. De schout AULBER oordeelde, dat het niets bevatte dan eene bloote herhaling van de oude uitvlugten, waardoor de regter in deze zonneklare zaak op den dwaalweg gebragt moest worden. De verdediger wist echter uit te werken, dat er nog geen eindvonnis uitgesproken, maar dat besloten werd om vooraf nog het advies van de regtsgeleerde faculteit van Tubingen in te nemen.

In het daarop ontvangen advies wordt gezegd: »dat de in de proces-acten voorkomende bewijzen van schuld in regten niet geheel voldoende zijn: dat in aanmerking genomen moet worden, dat de beklaagde in haar 74ste jaar is; dat echter tot

de werkelijke aanwending der pijnbank voldoende bewijzen van schuld gevorderd worden; dat derhalve eene zoo hoog bejaarde persoon niet werkelijk en met der daad op de pijnbank moet worden gebragt; maar dat van de andere zijde de door de beklaagde ingebragte verklaringen deels even weinig gewigt hebben, deels onbewezen zijn, zoodat nog eene zware verdenking van schuld op haar blijft rusten; dat het bij gevolg onverantwoordelijk zijn zoude haar onbepaald vrij te spreken." Derhalve adviseerde de faculteit: »dat haar van regtswege het vonnis zou worden medegedeeld, om tot uitvorsching der grondige waarheid op de pijnbank ondervraagd te worden; doch dat dit vonnis niet werkelijk ten uitvoer gebragt zou worden, maar dat zij, om ware het mogelijk door den schrik de waarheid uit haar te krijgen, op de voor de pijniging bestemde plaats gebragt zou worden; dat de scherpregter daar tegenwoordig moest zijn, en zijne instrumenten haar toonen, en haar daarmede ernstig bedreigen moest; maar dat zij verder door hem niet aangegrepen, veel minder gebonden, opgeheschen, of op eenige andere wijze gemarteld zou worden."

Dit advies werd gevolgd. Den 28sten Sept. van het jaar 1621 verscheen KATHARINA weder voor hare regters. De schout AULBER las haar het vonnis voor, dat zij op de pijnbank gemarteld zou worden. De scherpregter toonde haar de verschrikkelijke foltertuigen, en verklaarde haar in alle bijzonderheden, hoe ieder van die werktuigen aangewend werd, en welke onbeschrijfelijke pijn daardoor werd veroorzaakt. De regter vermaande haar daarop met ernstigen aandrang, om liever vrijwillig eene bekentenis der waarheid af te leggen, en zich daardoor die vreeselijke martelingen te besparen.

Toen KATHARINA dit alles gezien en gehoord had, antwoordde zij: »Men moge met mij doen, wat men wil, ik weet toch niets te bekennen. Zoo ik eene heks ware, zoude ik het reeds lang bekend hebben. Ik wil liever sterven, dan onwaarheid spreken: mogt ik ook door marteling en pijn iets bekennen, zoo is het toch geene waarheid. Wie van die hier aanwezig zijn wil de zonde op zich nemen, mij te dwingen, dat ik mij zelve onregt aandoe? Ik sterf er op, dat ik met de hekserij niets te doen gehad heb. God, aan wien ik alles overlaat, zal de waarheid na mijnen dood aan het licht brengen. Hij zal mijn bijstand zijn, en zijnen Heiligen Geest niet

van mij nemen." Daarop knielde ze neder, riep God aan, dat Hij een teeken aan haar doen mogt, als zij eene heks was, en bad daarna het »Onze Vader".

Zoodra de schout van de uitwerking, die de bedreiging der pijnbank op haar had gehad, kennis had gegeven aan het geregtshof, kwam al spoedig de volgende uitspraak: »Nadat de weduwe van HEINRICH KEPPLER bij de doorgestane verschrikking zich van de tegen haar ingebragte beschuldiging gezuiverd heeft, zoo is zij van de tegen haar ingestelde aanklagt vrij te spreken, en zoodra hare familie wegens de kosten borgstelling gegeven zal hebben, op vrije voeten te stellen."

Dit heksenproces mag met regt gehouden worden voor een van de belangrijkste, welke tot de kennis van het nageslacht gekomen zijn. Een van de helderst denkende mannen van zijnen tijd trad daarin als de verdediger zijner moeder op. In de beide regterlijke collegiën te Stuttgart en Tubingen zaten mannen, die althans voor een deel tot de verlichtsten en minst bevooroordeelden behoorden, en die voor KEPPLER alles deden, wat de geest van den tijd met mogelijkheid toeliet. Van de andere zijde spanden persoonlijke haat en blind fanatismus alle krachten in om te overwinnen. Daaruit ontstond de vinnige kampstrijd, die zes jaren lang met afwisselende kans gevoerd werd, en door de volharding en het beleid van den verdediger nog met veel moeite een gunstigen uitslag had. Wij leeren er ook uit, wat zelfs de verlichtsten over tooverij en hekserij dachten, en wat er voor iemand, die ongelukkig van hekserij verdacht werd, met mogelijkheid gedaan kon worden. Het geheele onzinnige stelsel, dat men volgde, treedt in dit proces meer dan in eenig ander in het klaarste licht te voorschijn.

En wat zien wij nu? De helderziende, scherpzinnige, diepdenkende KEPPLER, de man, die met zijn genialen blik de wetten van de beweging der hemelligchamen had ontdekt; de vrijmoedige man, die zoo vele dwalingen en vooroordeelen van zijnen tijd moedig aangreep en bestreed, laat het geloof aan tooverij en hekserij geheel onaangetast. Ofschoon hij de wreedheid en onzedelijkheid van de manier, waarop men tegen heksen procedeerde, met de sterkste kleuren afschilderde, erkende hij toch het bestaan van heksen en het vermogen, dat zij

hadden, om bovennatuurlijke krankheden te verwekken; ofschoon door die erkentenis het sterkste wapen tot verdediging zijner moeder ongebruikt bleef. Niet alleen voor de regters, en in geschreven verweerschriften, maar in zijne vertrouwelijke briefwisseling over deze zaak tast hij het bestaande heksengeloof zelfs niet van verre aan.

Maar hoe is het mogelijk, vragen wij, dat een man die zulke diepe blikken in den bouw des heelals geworpen had, zulk een onzinnig bijgeloof niet verre van zich wierp? De eenige grond daarvan ligt daarin, dat het geloof aan tooverij in dien tijd algemeen kerkgeloof was. Het stond bij Roomschen en Protestanten, bij geleerden en ongeleerden eenmaal als eene onomstootelijke waarheid vast. Het werd voor onverstand, ja, voor goddeloosheid gehouden daaraan te twijfelen.

Als wij de zaak uit dit oogpunt beschouwen, dan was zeker de uitspraak van het geregtshof het zachtste vonnis, dat geveld kon worden. De verklaring van GABELKOFER: »dat hij, als tegen KATHARINA KEPPLER de pijnbank niet aangewend werd, niet inzag, in welk geval zij dan ooit in dergelijke zaken kon plaats hebben", was volkomen in overeenstemming met de beschouwingswijze van zijnen tijd. Maar geheel redelijk was daarentegen ook KEPPLER's antwoord: »Als regtsweldaden, die openbare misdadigers ten deele vallen, dengenen, die van zulke onzekere dingen beschuldigd worden, niet te goede komen; als halve en onvolkomene bewijzen in zulke zaken voldoende geacht worden, om den aangeklaagde op de pijnbank te brengen, dan is niet in te zien, hoe eene oude vrouw, die van eenen doodsvijand vervolgd wordt, in weerwil van alle onschuld, de pijnbank meer ontkomen kan."

De vrijmoedige schildering van den hopeloozen toestand van hen, die het ongeluk hadden in verdenking van tooverij te vervallen, en van het gevaar, waaraan de regter blootstond om de onschuld te veroordeelen, bleef niet zonder gevolg. Het belangrijke aandeel, hetwelk de beroemde KEPPLER in deze zaak genomen had, gaf aan dit geheele proces grooter bekendheid en gewigt. In hetzelfde jaar, waarin het ten einde gebragt werd, werd aan alle schouten eene zoogenaamde *Manuduction* of handleiding, hoe zij zich in de criminele procedure ter zake van tooverij te gedragen hadden, uitgevaardigd. Het

werd in 1656 onder den naam van Instructie nog verder toegelicht en uitgebreid. In deze instructie worden de in het proces tegen KATHARINA KEPPLER begane fouten berispt. De ontwerpers van die instructie schijnen de acten van dit proces onder oogen gehad te hebben. Men mag dus met regt beweren, dat dit proces heeft bijgedragen om den geheelen loop van dergelijke procedures te verbeteren, en de gestrengheid daarvan althans eenigermate te verzachten. Het bleef voor lateren tijd, vooral voor onzen landgenoot BALTHAZAR BEKKER bewaard, om het gedrogtelijk heksengeloof tot in den grond te verstoren, en daardoor aan heksenprocessen voor altijd een einde te maken.

Vóórdat KATHARINA op vrije voeten gesteld kon worden, moest dus eerst nog borgstelling gegeven worden voor de kosten van het proces. Haar zoon verklaarde, dat zijne moeder geen penning vermogen bezat, waarop hij niet sedert lang wettige aanspraak had. Dit werd door het opmaken van haren inventaris volkomen bevestigd. Zij werd daarom van deze voorwaarde ontheven. De proceskosten, die in allen gevalle betaald moesten worden, werden voor een goed gedeelte verhaald op de stad Leonberg. Ook Guglingen moest daartoe bijdragen. REINBOLD, die de gevangenneming had bewerkt, moest 10 gulden, en CHRISTOPH KEPPLER, die de verlegging van het proces geëischt en daardoor de kosten van proces aanmerkelijk vermeerderd had, moest 30 gulden betalen. Als een proefje van de gebrekkige uitvoering des regts in die dagen moge strekken, dat de overheden van Leonberg aan de hooge landsregering hunne onderdanige bewondering te kennen gaven, dat zij voor eene zoo verdachte persoon de regtskosten moesten betalen, hetwelk hun en hunnen nakomelingen tot eeuwigdurenden smaad zou worden aangerekend. Zij dreigden zelfs, dat die verdachte persoon zeker doodgeslagen zou worden, als men haar toestond langer in hunne stad haar verblijf te houden. Er bestonden toch zeer vele voorbeelden, dat heksen, die de pijnbank hadden doorgestaan, en nu, als van de aangetijgde misdaad gezuiverd, op vrije voeten gesteld waren, door het volk waren doodgeslagen. Het geregtshof bleef echter bij zijn besluit, zonder die onbehoorlijke taal in het minst te bestraffen. Later trok de schout EINHORN eigenmagtig deze som af van de kooppenningen, die na den dood der oude vrouw

aan hare dochter MARGARETHA uit den verkoop van het huis harer moeder wettig toekwamen.

Toen zij zich daarover bij het geregtshof beklaagde, kreeg zij tot antwoord: dat zij nog maar tevreden moest zijn, dat het met hare moeder zoo goed was afgeloopen. De familie moest het dus nog als eene genade aanmerken, dat de oude vrouw, niet het minst uit ontzag voor haren beroemden zoon, de pijnbank was ontkomen.

De vreeselijk geplaagde vrouw overleefde niet lang het doorgestane heksenproces. Zij werd den 13den April 1622, op 75-jarigen leeftijd, door den dood van alle verdere vervolging en smaad verlost.

Wij hebben het verhaal van dit merkwaardig heksenproces ten einde gebragt. Het heeft ons een treurig beeld voor oogen gesteld van eenen tijd, dien velen, zonder te weten wat zij zeggen, wel eens gewoon zijn den goeden ouden tijd te noemen. Men moge ook op den regtstoestand van onzen tijd vele gegronde aanmerkingen kunnen maken en met regt klagen over gebreken, die er ook nog in dit opzigt bestaan, wij mogen het als een voor de menschheid onwaardeerbaar geluk rekenen, eenen tijd te beleven, waarin een dergelijk heksenproces, als wij boven beschreven hebben, in beschaafde, Christelijke landen althans, tot de onmogelijkheden behoort.

DE HOOP DES VADERLANDS.

Ging het u als mij, waarde lezers! dan zaagt gij vóór weinige dagen vreemd op, toen gij in de courant dit berigt uit Hongkong kondet lezen:

»Sir MICHEL SEYMOUR heeft het raadzaam geacht zijne stelling bij het fort *Dutch Folly* en de tuinen der factorijen te verlaten en zich in stellingen, lager op de rivier van Canton gelegen, versterkt."

In de eerste plaats toch hadden wij nooit kunnen denken, dat de Chinezen, die tot hiertoe slechts met stank, sluipmoord en brandstichting den strijd der bloodaarts voerden, er werkelijk in slagen zouden de magtige Engelsche vloot, ware het ook maar voor korten tijd, terug te dringen. Doch, hoe geneigd

gij ook zijn moogt, om dien ganschen oorlog tegen het Hemelsche Rijk, dien onze te Groningen *honoris causa* gedoctoreerde vriend Sir JOHN BOWRING wat roekeloos schijnt begonnen te hebben, »*an English folly*" te heeten, wij willen thans niet komen op de verrassende energie, welke het verachte China in dezen wederstand tegen »het geweld der barbaren" vertoont.

Maar in de tweede plaats: dat fort »Dutch folly", of »Hollandsche gekheid", door JOHN BULL welligt sedert kort aangelegd, om voor de Chinezen, ja voor de gansche wereld, die thans op de affaire van Canton het oog geslagen houdt, ons een veeg te geven, dat fort verraste mij daar met zijn hatelijken naam. Moet JOHN BULL dan altijd zijn ouden spitsbroeder JANMAAT, dien hij voor zich vechten laat, als hij hem noodig heeft, maar dien hij de vuisten laat zien, als er van 't verdeelen der winst gesproken wordt, tot zelfs in China toe als een goeden sukkel uitlagchen? Is dat de dankbaarheid voor de heldhaftige wijze, waarop onze Leeuw in 1622 en 23 in diezelfde wateren zijnen Luipaard leerde den klaauw te slaan op de eilandjes met goede havens, en daarmede sleutels te hebben van den Chineschen handel? Heeft daarom onze kloeke CORNELIS REIJERSZ. ten voorganger gestrekt aan den Engelschman in het blokkeren van Amoy en andere havens van China, moge het reeds lang geleden zijn in de dagen van vader BONTEKOE, opdat zijne taktiek in 't bestrijden van 't Hemelsche Rijk na jaar en dag zou worden overgenomen en ter eere daarvan een fort gebouwd: »Dutch folly"?

Zoo dacht ik bij mij zelven onder 't lezen van het berigt, dat in dubbele mate den Engelschen niet tot eer strekt.

En toch geloof ik, mijne vrienden, dat wij in der daad eene »Dutch folly" begaan zouden, wanneer wij er ons aan ergerden. Onze rug is breed geworden van het dragen der zware lasten van schimp en bespotting, die de vreemdelingen ons hebben laten dragen, en wij kunnen dit gewigtje er nog gemakkelijk bij meêslepen. Wij zijn het immers reeds lang gewend om in 't gezelschap der natiën voor zondenbok te spelen, en uitgelagchen te worden met onze trekschuiten, met onze tuintjes, bergjes, fonteintjes en alle onze miniatuur-weelde, maar vooral ook met onze lange Goudsche pijpen. En hoe goed ware het voor den Franschman zoo bedaard te zijn, dat hij een Gouwenaar zonder breken kon leêg rooken; den Duitscher, dat hij

hem zoo zindelijk kon behandelen als wij; den Engelschman, dat hij hem wat meer hanteerde, dan zijn glas met grog en ale!

Laat ze dan maar praten, laat ze maar lagchen wie wil. Wij weten wel, dat wij in onze eeuw, wier opkomende geslachten oneindig veel wijzer zijn dan de afgaande, de grootste dwaasheid begaan zouden om der wereld de diensten te herinneren, die onze vaderen haar bewezen hebben. Anders zouden wij zeggen, dat geen Duitscher van zijn Westfaalschen godsdienst-vrede, geen Engelschman van zijne »Bill of Rights", den grondslag zijner constitutie, geen Amerikaan van zijn New-York, geen Rus van zijn Petersburg kan bluffen, of hij moest zich dankbaar te binnen brengen, hoe onze vaderen hen daaraan hebben geholpen. Maar dankbaarheid is in de materiële woordenboeken van onzen tijd gelijkluidend met domheid, en wij houden ons liever stil, denkende bij ons zelven: wie 't laatste lacht, lacht het beste! Wie weet of wij het nog niet beleven, gij vijf groote magten van Europa! die zoo een razende pret hadt, toen wij ons half dood spartelden in het dure negenjarige *statu quo*, omdat wij de Belgen, onze stam- en taalbroeders van ouds, met al hunne gebreken, niet gaarne uit ons huis missen wilden, — of wij het nog niet beleven, dat wij op onze beurt u in stilte kunnen uitlagchen? Gij hebt ons, ach, zoo klein gemaakt, en ons zoo veel moedveêren uitgeplukt, en nu roept gij onophoudelijk: »Ei, waarom zingt gij niet beter: Schep vreugde in 't leven"? of: »Hoe blijft gij zoo ten achter? Waarom onderneemt gij niets en gaat met den tijd niet mede?" Begrijpt gij dan niet, dat onze oude wonden nog bloeden, zoodat het lagchen ons zeer doet, dat wij weltevreden zijn met ons nederig deel, maar toch niet best jubelen kunnen over ons groot geluk? Begrijpt gij tevens niet, dat wij, nadat gij ons de beurs hebt leêg geklopt, voorzigtig maken moeten, dat zij weêr vol komt, en dat wij daarom wat bang, welligt te bang zijn, om ons geld te wagen in crediet-ondernemingen, die zoo ontzettend veel verslinden, en die in uw Londen en Parijs het failleren tot mode maken? Maar wie weet, of Engeland, dat jaarlijks nog de te-korten zijner Indische financiën moet dekken, dat geen vrede met de Kaffers sluiten kon, zonder met de Hollandsche uitgewekenen goed vriend te zijn, dat zijn *Koh-i-noor* door Amsterdammers moest laten

slijpen; — wie weet, of Engeland nog niet eens weder een lesje bij ons moet gaan nemen, in plaats van uitdeelen?

Ik kan het niet laten, goede hoop te hebben op de toekomst des vaderlands. Wel is waar, wanneer daar straks de spoorwegen en telegrafen, de ijzeren monster-steamers van duizenden tonnen, de Panama- en Suez-kanalen ons in de dreunende machine van het stoomende Europa meê rondvoeren, dat wij niet weten waar wij blijven, dan zullen wij schier meenen geen eigen zin, geen zelfstandig karakter meer te kunnen behouden. Wanneer bovendien de noodzakelijkheid ons zal dringen, om, behalve onze moedertaal, schier dagelijks Fransch, Engelsch en Duitsch in onzen handel, in ons bedrijf, op onze uitstapjes te hooren en te spreken, zullen wij dan niet langzamerhand wel halve Franschen, Engelschen, Duitschers *moeten* worden? Ja, zullen wij dan niet afleeren ons goed Nederlandsch te spreken? — De tijd zal 't leeren, waarde lezers! maar ik geloof en hoop het nog niet.

Ik geloof het niet; want als ge eens de onverzettelijkheid van der Friezen aard bedenkt, die niet alleen zoo vele eeuwen hetzelfde landschap bewoond, dezelfde taal gesproken, denzelfden naam behouden hebben, maar nu zelfs met nieuwen ijver zich aangorden om voor het behoud van hun »Friezendom" den ouden taaijen strijd te voeren, en niet zonder schrik zich de mogelijkheid voorstellen der eenmalige oplossing van het Friesche »volk" in het Nederlandsche; — wanneer ge daarbij bedenkt, dat het Friesche bloed wel voor de helft ons ligchaam vervult en onzen geest drijft, en dat al ons ander bloed zeer na vermaagschapt is aan het Friesche; — dan weet ge ook, waarom die klanken zoo harmonisch onze ooren streelen, als wij zingen:

„Wien Neêrlands bloed door de aadren vloeit,
„Van vreemde smetten vrij."

Uwe Nieuw-Nederlandsche stamgenooten, die hun Nieuw-Amsterdam in het wijdvermaarde Nieuw-York moesten zien veranderen, hebben niet te min als Engelsche kolonisten, of Amerikaansche republiekeinen hunne oorspronkelijke taal en zeden tot in de laatste nageslachten kunnen overplanten. Uwe Zuid-Afrikaansche verwanten geven niet minder afdoende bewijzen van de onbezwekene kracht, waarmede Neêrlands volks-

geest zijn eigen karakter weet te handhaven. Zoude het hier in 't moederland anders zijn? Ik geloof het niet.

Ook hoop ik het niet. Daar is nog wat in ons van die Batavieren, wier geestkracht (*virtus*) door TACITUS ver boven die van andere Germaansche volken verheven werd, van die Friezen, die onder NERO in het theater van POMPEJUS te Rome uitriepen: »Geene stervelingen overtreffen ons in dapperheid en trouw!" Wij behoeven 't niet te vergeten, dat onze voorouders, onder de Salische Franken gemengd, Gallië, en onder de Angelsaksen Brittanje hebben veroverd, en zoo mede de stichters zijn geworden dier groote mogendheden, die thans uit Parijs en Londen de beschaafde en onbeschaafde wereld aan den leiband houden. Ja, zij hebben Noord-Duitschland, Denemarken en de Oostzee-landen bevolkt en beschaafd door hunne nijvere koloniën en hunne zeevaart; zij hebben mede ten kruistogt gevaren en gestreden in het Heilige Land; zij hebben de volken geleerd de magt hunner vorsten te beperken; zij hebben aan Duitschland, even zoo wel als de Belgen aan het Oosten, een Keizer geschonken. Wat? zullen wij dan niet meer durven verschijnen in de vergadering der natiën, en bloô en bedeesd ons als 't ware schamen voor ons zelven of voor onze afkomst? Neen, dat behoeft waarlijk niet. Het zou wel »Dutch folly" wezen, als wij gelijk de kikvorsch in de fabel ons tot een os wilden opblazen en van hoogmoed barsten. Wij zijn toch niets meer, dan eene natie van maar drie millioenen, en wat beteekenen deze onder zoo velen? Maar onze drie zijn niet minder dan drie andere in Engeland, Frankrijk of Duitschland door elkander genomen. Dat betuigen onze naburen zelve. Laat ons vooreerst met deze bewustheid tevreden zijn. En dan, als wij zoo de plaats, die ons toekomt, ingenomen hebben, dan moge men ons de schoone herinnering vrij betwisten, dat ons volkje zich verdienstelijk heeft gemaakt ten opzigte der ontwikkeling van den geest der beschaving van het nieuwe Europa. De geschiedenis der wereld zal onze kostelijke uitvindingen en ontdekkingen, onze krachtige inspanningen en worstelingen tegen maatschappelijke en geestelijke tirannij in de zestiende en zeventiende eeuwen altijd bewonderen. Het »luctor et emergo (ik worstel met de baren en houd mij boven)" van den leeuw in het Zeeuwsche wapen is waarlijk op ons geheele volk van zijnen aanvang af toepasselijk;

wij hopen, dat het nog lang zoo blijven moge! In der daad, waarde landgenooten! die herinnering der vorige tijden is een deel van ons wezen, van ons karakter. Zonder haar zouden wij ophouden eene eigene nationaliteit, een eigen volksgeest te hebben. Men moge zeggen wat men wil, dit maakt ons tot Nederlanders. Of behoort het niet tot het karakter eener familie, dat zij zich herinnert, wat zij was als huisgezin? En wanneer zij hare opvoeding in waarde houdt, zal zij niet de beginselen dier opvoeding in haar volgend leven ontwikkelen en toepassen op hare tijden en omstandigheden? Eveneens kan men het ons niet kwalijk nemen, dat wij als volk aan onze antecedenten hechten. Hoe streng de tucht geweest moge zijn, onder welke wij tot een volk zijn opgegroeid, wij zijn het met dat al geworden, en wij zijn het tot op den huidigen dag toe allezins gebleven. Wij staan hier op, wij willen ons dit voorregt niet ontnemen, zelfs niet betwisten laten, of wij moesten het bloed en den arbeid niet tellen, waarmede onze vaderen zoo zuur ons erfdeel gewonnen hebben. Laat u dan niet verbluffen, mijne broeders! wanneer de Duitscher u verbasterde Westfalingers noemt, die met hunne harde keelen het »plattdundsch" niet weten te plooijen naar hun Saksisch. De Franschman ligte u met zijn beleefden spot niet uit den zadel, wanneer hij u fijntjes laat voelen, dat hij u voor een gek houdt, omdat gij uwe vrouwen en meisjes nog in sommige streken het oorijzer toelaat te dragen, en haar niet allerlei kiesche zedeloosheden leert. De Engelschman zegge, dat gij uwen tijd niet begrijpt en uw voordeel niet weet te berekenen, omdat gij als leeuw alle zijne luipaard-streken niet weet na te volgen; gij moet er niet anders om worden. Gij zijt en blijft een volk met een karakter, eene geschiedenis, eene taal; en dit alles gaat bij een zoo taai volkje als het uwe, niet zoo haast verloren.

Gij hebt mij wel begrepen, vrienden! Zijn wij een volk, dan hebben wij ook als volk onze roeping in den tegenwoordigen tijd. Elk Nederlander zij overtuigd, dat hij juist omdat hij Nederlander is, met zijne eigenaardige karaktertrekken en talenten, goed ontwikkeld, goed aangewend, zijn nut in de wereld kan stichten. Vooral prente men dit onze jeugd, onze jongelingschap diep in 't harte, dat zij »de hoop des Vaderlands" is, en dat het met ons Vaderland gedaan zal zijn,

wanneer zij met eerbied knielt voor vreemde volken, maar de stijve manieren der »oude pruiken" bespot, die hare eigene familiezalen als haar voorgeslacht doen kennen.

Toen wij jong waren, in de dagen der wijde mouwen bij de dames en der hooge rokskragen bij de heeren, toen wij met nationale en VAN SPEYK's-kleuren pronkten, meenden sommige vrienden des Vaderlands, dat de tijd daar was om voor goed zich te emanciperen van allen Franschen invloed. Het juk der Fransche modes moest verbroken worden; eene eigenbedachte nationale kleeding moest worden ingevoerd, en van kind af moest men zich gewennen aan de gedachte, uiterlijk en innerlijk Nederlander te zijn. Evenwel de proef mislukte; want die kleeding was nooit inheemsch geweest, en elk verstandige begreep ook, dat het Fransche kleed ons evenmin als de Engelschen of Russen tot Franschen zou maken. Ook dacht niemand er aan, zich te emanciperen van Franschen wijn, Fransche bonbons, Fransche zijde, Fransch porselein, Fransche taal en boeken, en men liet dus de gelegenheid overvloedig vrij om den Franschen invloed binnen te laten. Ook wij zelven hebben er om gelagchen, en geoordeeld, dat wij een raar figuur zouden maken in het buitenland, indien zulk eene nationale kleeding door de keur onzes volks werd aangenomen. Gelukkig is het niet geschied, en het is nog als vóór 200 jaren: de Parijzenaars heerschen over de gedaante onzer kleeding met eene onbeperkte magt. Dit doet ook weinig kwaad, als onze dames maar de vrijheid namen om hare Parijsche kleeding naar de behoeften van ons klimaat wat te wijzigen. Daar is meer wat wij van de Parijzenaars mogten leeren. Gelijk zij ook den toon geven in gracieuse manieren, in den beleefden, verpligtenden toon van gezellig verkeer, zoo mogten ook verscheidene honderd-duizenden van ons volk wel wat beleefdheid van hen overnemen, en fatsoenlijker zijn in hun taal en voorkomen. Bijzonder mogt de vreemdeling dit ondervinden en het nooit weêr gebeuren, wat mij eens verhaald is van een reiziger in eene der provinciën onzes Vaderlands, die, toen hij naar den weg vroeg, tot antwoord kreeg: »Wat doe je hier te komen, als je den weg niet weet?"

Ik wil dan in 't geheel niet beweren, dat wij zelfs van de Franschen, een der minst respectabele volken van Europa, niet veel zouden mogen overnemen. Nog meer zou ons dit echter

passen van de Engelschen en Duitschers, om van de kleinere of minder invloedrijke volken maar niet te gewagen. Bijzonder gaarne zou ik iets van die gulle breedsprakigheid onzer goedhartige naburen van het Oosten overgeplant zien in onze kringen, die dan door een onschadelijk enthusiasme verlevendigd zouden worden, al moest men soms daarbij »hinauf schwindeln in die hehre Regionen der Ideale." Doch, wie zou vreezen kunnen, dat met weinige jaren nog de meeste scherpe kanten der volkstypen zullen behouden zijn gebleven en hinderen in 't internationaal verkeer? Zij zullen afslijten, en zoo spoedig afslijten, dat er niet zonder grond bij velen de vrees ontstaat voor het geheel verlies onzer nationaliteit. En dit was het juist, wat mij dreef om u, waarde lezers! die op de toekomst invloed kunt oefenen, te doen bedenken: »wat er verandere, hoe wij ook veranderen, hoe wij ook toenaderen tot vreemden en het goede van de vreemden overnemen, laat ons altijd Nederlanders blijven, en de vastheid en degelijkheid van onzen volksaard behouden, des noods ten koste eeniger *élégance* van manieren."

Veel kan er gebeuren, veel zoo spoedig veranderen. Hoe zal 't over twintig jaren wezen, wanneer wij aan 't afgaan zijn en onze jeugd in hare kracht? Het »Oost, West — t'huis best!" dat wij altijd van onze vaderen moesten hooren, geldt bij het uitvliegen der tegenwoordige maatschappij niet meer. Wanneer de jonge vogels groot worden, dan is immers het nest te klein voor het fladderend gezin en moet het de wijde wereld in. Wij zijn nog maar half gewend aan dat gestoom en gespoor, waarmeê de tegenwoordige eeuw de volken door elkander schommelt; ons duizelt daarbij nog het hoofd, en het is ons wel eens regt pleizierig, een stil plaatsje te vinden, waar men van geen stoom weet. Maar voor onze jeugd, die aan de moederborst reeds met een stoomliedje in slaap werd gewiegd, voor onze jeugd, die in minder dan een jaar tijds eene reis rondom de wereld zal doen, die in een uur uit Amerika berigt hebben kan, en in vijf of zes dagen te Konstantinopel zijn, voor onze jeugd wordt Nederland te klein; haar geest zal veel te groot zijn om genoeg te hebben aan wat dit land geeft en biedt; zij mag hier toeven zoo veel zij wil, maar zij moet voorzeker ook evenzoo wel naar het buitenland om werk uitzien, als in 't ouderlijke huis. Wat er gebeuren

zal, dat even veel als het reeds gebeurde de wereld moet veranderen, is alleen Gode bekend. Ik verwacht niet, dat in de eerste jaren, die volgen zullen, de Paus eene vrouw zal nemen, of de Sultan zich met ééne vergenoegen, dat New-Orleans een monument zal stichten voor de afschaffing van de slavernij, of de Japannezen ons hier in Europa met hunne stoombooten druk zullen bezoeken. Maar er zal wel veel gebeuren, waardoor het levenslot en de bestemming onzer kinderen anders moet worden ingerigt. En als ik dan onze zoo talrijke, kloeke, levenslustige schooljeugd aanzie, dan huiver ik vaak bij de gedachte, dat hare bestemming is in het kleine Vaderland, met weinig nut, met weinig werk honger te lijden, en dat alleen daarom, omdat wij te kleingeestig waren om hare bestemming te onderscheiden van de onze.

Wij moeten dan onze jeugd leeren het buitenland te exploiteren. Maar hoe dat? Ik heb reeds gezegd, dat wij twee punten moeten vasthouden: 1°. de jeugdige Nederlander moet Nederlander blijven, 2°. hij moet op zijn Nederlandsch werkzaam zijn tot den waren vooruitgang des menschdoms.

Ééne zaak is mij altijd voor onze jeugd voorgekomen wel aanbevelenswaard te zijn. Het overige laat ik aan den lezer over om daarover na te denken. Maar mijn welmeenend woord vinde ook zijne plaats.

Niemand betwist aan ons volk den aanleg voor studie, onderwijs en opvoeding. Het buitenland waardeert dien aanleg wel, en roemt onze verdiensten in deze drie elementen van beschaving zeer. Toen het Latijn en het Grieksch nog in achting waren, zijn wij daarin goede leermeesters geweest, en ons lager onderwijs werd immers door CUVIER en COUSIN met den hoogsten lof geroemd. Zullen wij dan niet, *mutatis mutandis*, nog geschikt zijn voor het onderwijs en wat daarbij behoort, ook onder vreemden? Rekent eens na, hoe veel Zwitsersche en Fransche gouverneurs en gouvernantes, privaat-onderwijzers, enz. enz. door aanzienlijke familiën in Europa gevraagd en genomen worden. Ja, het blijft niet bij Europa; Amerika, de Indiën, Algerië, de Kaap, Australië, ieder land vraagt en neemt zijn contingent. Waarom zullen onze knappe en soliede jongelingen in dezen niet meê doen? Zouden zij zich daardoor te zeer vernederen? Maar hoe veel fiere zonen en dochteren der vrije Alpen achten zich niet vernederd door

het opvoedingswerk van den jongen adel in Rusland, Engeland, Pruissen, enz. te ondernemen? Ik geloof zeker, dat de Hollandsche gouverneurs en gouvernantes welhaast even zeer in trek zouden zijn, als de Zwitsersche.

Het zou voor menigeen onzer jongelieden eene heilzame zaak zijn. De gezigtskring zou er door uitgebreid worden; onze betrekkingen met het buitenland zouden er inniger en hartelijker door worden. De zelfstandigheid, de zedelijke moed van veler karakter zou er door verstaald worden. Stel u eens voor, dat gij het eene jaar in eene Russische familie en het andere in eene Amerikaansche tot het opvoedingswerk harer kinderen geroepen werdt. Zoudt gij kunnen afwijken van uwe zedelijke beginselen ter wil van de eene of de andere? Immers, wanneer gij al te buigzaam waart, gij zoudt geene achting bij uwe huisgenooten, noch die kalmte des gewetens bij u zelven hebben, zonder welke er geen goede invloed op kinderen en volwassenen denkbaar is. Bij zoodanige afwisseling spreekt het wel van zelf, dat men geoefend wordt in zedelijken moed. En het is zoo noodig, dat de mensch, vooral de jonge man geoefend worde in vastheid van karakter. In dit opzigt hebben wij veel door onze geboorte en opvoeding vooruit. Wij zijn als 't ware geboren stijfkoppen, en ware niet een geest van traagheid — POTGIETER noemde dien Jansaliegeest — het rampzalige tegenwigt van onze goede eigenschappen, eene onverzettelijke wilskracht zou ons nog tot de grootste ondernemingen voeren. De Nederlander houdt van huis, en dat is best, beter dan wanneer hij een vriend was van uithuizigheid; maar dit neemt niet weg, dat hij zich nooit sterker van geest vertoont, dan buiten huis. Op zee, in den oorlog, in gevaar van brand of water, dan ziet men hem eene verachting van doodsgevaar openbaren, die aller bewondering verdient. Is hij dan eens voor goed buiten huis, zoo als onze wakkere zee-leeuwen van ouds, dan zullen er weinigen hem overtreffen, om niet te zeggen evenaren. Wanneer dus onze jongelui er eenmaal uit zijn, en genegenheid en gelegenheid voldoende vinden, dan zullen zij zich naar alle waarschijnlijkheid veel beter in 't buitenland kunnen vestigen, dan in het Vaderland. De groote zaak is vooral: er maar eerst uit; het overige zal wel teregt komen.

Maar, — de afwezigheid van vader, moeder, — het gemis der moederlijke of zusterlijke zorgen bij ziekte, enz. Ja, mijne vrienden! dit is het, waarop doorgaans vele welmeenende raadgevingen zijn afgestuit. Ik wil niet ontkennen, — wie zou dat, die zelf zijne kinderen lief heeft, als steller dezes? — dat het eene harde zaak is, zijne onmondige of althans onervarene spruiten ver van huis te laten gaan en ze alleen te laten drijven in de stormen der wereldzee. Maar gesteld eens, zij zelven wilden niet deugen, zouden wij dan verzekerd zijn, dat zij te huis beter werden? Neen, buiten zoo wel als binnen huis is er een God, die aller hemelsche Vader is, en wanneer ouders of kinderen niet meenen, dat die Vader overal is, en alles bestuurt en bewaart, en niet diep gevoelen dat zij moeten vertrouwen op, of ontzag hebben voor dien Vader, — dan is er geene goede opvoeding, geen huiselijk geluk, geene menschelijke verdienste of volmaking denkbaar. Gij, moeders! die dit vaderlandsch woordje mogt lezen, zoudt gij meenen, dat gij voor uwe lievelingen betere zorg zoudt dragen, dan God in den hemel? Zoudt gij uwe jongens liever tot levenslange volwassene schootpopjes zien opgroeijen, die alleen dan moed hebben, wanneer ze bij u zijn, liever, dan tot mannen met gespierde armen en krachtigen geest, die u beschermen kunnen, wanneer de aardsche steun u ontzinkt? Welnu dan, wat de dienstbare stand uws volks *moet*, namelijk het ouderlijk huis verlaten om een eigen stuk brood en een eigen kleed te verdienen, terwijl gij allen zegt, dat het voor die menschen goed is, omdat zij zoo leeren zich zelven te redden, gelooft, dat het met u en de uwen even gelijk is, en dezelfde regel ook even zeer zijne toepassing heeft op hoogere standen.

Er is nog eene andere zwarigheid van geene mindere beteekenis. Die jongelui uit den burgerstand, welke er lust toe zouden hebben om in 't buitenland zich aan privaat-onderwijs toe te wijden, hebben zelden veel omgang gehad met de hoogere kringen, waarin zij wenschen te worden opgenomen. Zij missen wat de buitenlandsche aristokraten meestal wenschen, eene bevallige, innemende welbespraaktheid. Met een plat woord: zij zijn te ploertig om dáár gezocht te worden, waar zij het nuttigst werkzaam konden zijn. Zij presenteren zich veel minder goed, dan Zwitsersche of Fransche jongelui, die mis-

schien op verre na zoo veel niet beteekenen. En welke patricische familie zou hare kinderen door een ploert willen opgevoed hebben? Een der eerste noodzakelijkste vereischten voor Hollandsche gouverneurs en gouvernantes in den vreemde zal dus wel zijn eene *élégance* van manieren, die met te meer moeite door ons Nederlanders wordt aangeleerd, omdat wij algemeen het wezen des levens er niet in stellen. Evenwel is het geen zoo zwaar werk, als van smid een schilder, gelijk QUINTYN MATZYS, te worden. Gij kent voorbeelden van menschen, die van achter den ploeg weggenomen, zich nu in hooge kringen met gemak bewegen en daar op hunne plaats zijn. Zou het dan te zwaar vallen voor hen, wier eigenbelang het medebrengt de grammatica der wellevendheid grondig door te werken, vóór zij iets beginnen kunnen? Wil men een goed middel? Ik weet geen beter dan een half jaar reizens in het buitenland met geene al te karige beurs. Dat zou beter rente opleveren bij een jong mensch van goeden aanleg en goeden wil, dan twee jaren kamerstudie, of op de kostschool

Maar, — zoo spreekt welligt een ander mijner lezers tot zich zelven, of liever tot mij, — maar wat gij wilt, is schier onuitvoerbaar voor een knaap of een meisje uit ons land. Gij weet toch wel, dat het zuiver spreken van de drie Europesche hoofdtalen tot de eerste vereischten behoort eener carrière als gij voorslaat. En het Fransch, Duitsch en Engelsch te spreken als de moedertaal, voorwaar, dat is elken Hollandschen jongen niet gegeven. — Ik stem het u toe, waarde lezer! zoo heel gemakkelijk gaat het niet; maar laat die Hollandsche jongen dan zijn best doen, gelijk hij toch veelal niet vervaard is voor een beetje moeite. Hoe velen onzer landgenooten in 't handelsvak brengen het zeer ver in de Fransche, Duitsche of Engelsche conversatie, en wordt de gelegenheid niet van jaar tot jåar beter, vooral ook voor min gegoeden, om zich die conversatie in den grond eigen te maken? Wie, die leerlust had onder onze bekenden, heeft niet wel eens onder het Mentorschap van een beproefden kapitein of stuurman Londen gezien en met Engelschen gesproken? Wie treft op reis niet vaak Fransche of Duitsche reizigers aan en zou daardoor niet in de gelegenheid zijn iets van hen af te luisteren? Wanneer het maar waarlijk ernst is, dan gaat het beter, dan men

meent. Welligt zou de trek onzer jongelui niet naar Frankrijk neigen, om daar eene conditie te zoeken. Eerder naar Duitschland, bijzonder Pruissen, en vervolgens naar Engeland. Des te grooter zou de behoefte zijn om het Fransch zuiver te spreken en de geheele Fransche conversatie goed magtig te zijn. Daartoe zal echter een reisje in België en Frankrijk, thans nog al goedkoop en geschikt te doen, van onschatbare diensten zijn. Wel is waar, nog eens, moeite is er aan verbonden, en ook geld moet er opgeofferd worden om zich te bekwamen tot de bedoelde bestemming. Maar kunt gij uwe kinderen iets laten leeren, zonder dat het hun moeite en u geld kost? Was het ligt voor uwe voorzaten of ook nog voor uwe studenten om het Latijn te leeren spreken en schrijven, en kostte de klassieke vorming ook geen geld? En evenwel, die moeite is aangewend, dat geld is besteed, en onze geleerden zijn jaren lang de toongevers geweest in de literatuur der Ouden. Waarom zou onze aanleg tot het aanleeren van vreemde talen zich nu verloochenen bij jongelieden van capaciteit, leergierigheid en moed? Anderen toch doen beter te huis te blijven. Ik kan niet anders gelooven van onze wakkere Hollandsche jongens, of ook deze zwarigheid zou wel door hen overwonnen kunnen worden. Zij is echter geene ligte zwarigheid, dat beken ik; integendeel, zij is van 't uiterste gewigt. Want allereerst, vóór onze Nederlandsche gouverneurs en gouvernantes in 't buitenland naam gemaakt zouden hebben en in trek konden komen, moest er een zware strijd gewonnen worden, welke de vooroordeelen tegen ons, en voor hen, die het Fransch tot hunne moedertaal hebben, eigenaardig zouden openen.

En toch, het is mijne vaste meening, dat wij, goed beginnende en voortgaande, dezen kamp met eere zouden kunnen volhouden, ja, op den duur winnen. Of zouden wij vergeten kunnen, hoe onze landgenooten van vroeger tijd zich met groote gemakkelijkheid in 't buitenland konden bewegen, hoe de talenten, de ondernemingsgeest, en, in één woord, hoe de geestkracht, die hun eigen was, ook elders op hooge waarde geschat werd, en menig burger van het Vaderland eene eereplaats wist te verwerven onder de groote mannen zijner eeuw, die in de wereldsteden elkander ontmoetten? De soliditeit

van studie en zeden, waardoor zich onze natie met alle hare gebreken nog onderscheidt, te midden der wuftheid en ongodsdienstigheid van zoo vele volken, die den meineed, den roof, de oneerlijkheid huldigen, vereenigd met de behoefte, dien geweldigen prikkel, welke zoo veel vermag, — zij zal den volhardenden Hollander met zijn taaijen ijver op den duur zijne plaats doen innemen bij, zoo niet een belangrijk overwigt geven boven anderen.

De behoefte aan meer productieven arbeid voor onze aanwassende bevolking heeft het Haarlemmer-meer droog gepompt, vele zeeplaten bedijkt, de Veluwsche bergen en de Drentsche heiden gekanaliseerd en ontgonnen. Mogen wij dan een arbeidsveld laten liggen, wat ons voor de beurs en den geest groote voordeelen belooft, en waarop wij, mijns inziens, eigenaardig te huis zijn? Ik geloof, mijne vrienden! dat wij het, èn aan ons zelven, èn aan het Vaderland, èn aan de wereld verschuldigd zijn, om voor een deel onzer jeugd den weg tot een eerlijk bestaan, voor ons volk een deel van zijn ouden roem in onderwijs en opvoeding, voor de wereld iets waarlijk goeds te zoeken. Wordt de zaak, hier als ter loops aanbevolen, eens waarheid, en maakt zij opgang, dan zullen wij met onze Nederlandsche degelijkheid een dam helpen opwerpen tegen den gevaarlijk opbruisenden zondvloed van den zoo bewegelijken geest der eeuw. K.

HET JODINNETJE. (*)

UIT HET DEENSCH

VAN

H. C. ANDERSEN.

Er was in de armen-school onder de andere kleine kinderen een klein Jodenmeisje, zoo levendig en goed, het vlugste van allen, maar aan een van de leer-uren konde zij geen deel nemen; het was namelijk dan wanneer er godsdienstig onderwijs gegeven werd, want zij was in eene Christen-school.

(*) Komt voor in: „Folkekalender for Danmark. 1856." C. E.

Dan moest zij in hare geographie gaan zitten leeren, of sommen maken, maar deze waren spoedig gereed en hare lessen geleerd; dan lag haar boek wel voor haar open, maar zij las er niet in; zij zat te luisteren, en spoedig bemerkte de onderwijzer, dat zij de les volgde, zoo als niet een van de andere kinderen.

»Lees in uw boek!" zeide hij zacht, maar ernstig; maar dan zag zij hem met hare zwarte, glinsterende oogen aan, en als hij dan ook haar ondervroeg, dan wist zij beter te antwoorden dan al de anderen. Zij had gehoord, begrepen, en het alles opgeborgen.

Haar vader was een arm, braaf man; hij had, toen het kind naar school zoude gaan, bedongen, dat zij niet in het geloof der Christenen zoude onderwezen worden. Haar in dit uur van onderrigt te laten weggaan, zou misschien ergernis geven, en verkeerde denkbeelden en gezindheden bij de andere kleinen in de school opwekken, en daarom bleef zij; maar nu konde dit niet langer!

De onderwijzer ging naar haren vader, en zeide hem, dat hij, òf zijne dochter van school nemen, òf haar Christin moest laten worden. »Ik kan die brandende oogen, die innige belangstelling en daarbij die dorst der ziele naar het woord des Evangelies niet uitstaan!" zeide de onderwijzer.

En de vader brak in tranen los: »Ik zelf weet slechts weinig van onze eigene godsdienst, maar hare moeder was eene dochter Israëls, vast en sterk in haar geloof; ik beloofde haar op haar doodsbed, dat ons kind nimmer als Christen zou gedoopt worden! Ik moet mijne belofte houden, ze is mij als een contract met God!"

En het kleine Jodenmeisje werd van de Christen-school genomen.

— — Jaren waren voorbijgegaan.

In eene der kleinste koopsteden van Jutland diende in een gering burgerhuis eene arme meid van de Mozaïsche godsdienst; het was SARA; heur haar was zwart als ebbenhout, hare oogen donker en toch vol glans en licht, zoo als de dochteren van het Oosten die hebben; de uitdrukking bij het volwassen meisje was nog dezelfde, als bij het kind, toen zij op de schoolbank zat en met peinzenden blik luisterde.

Iederen zondag klonken uit de kerk het orgel en het gezang der menigte; het klonk over de straat en in het naburige huis, alwaar het Jodenmeisje, vlijtig en getrouw in hare roeping, aan haar werk was. »Gedenkt den sabbath-dag, dat gij dien heiligt!" was hare wet, maar de sabbath voor haar was der Christenen werkdag, en zij konde dien slechts in haar hart heilig houden, en dit, meende zij, was niet genoeg. Maar wat zijn dag en uur voor God! Deze gedachte ontwaakte in hare ziel, en op den zondag der Christenen werd het uur van Godsdienst-oefening minder verstoord; wanneer dan orgelklank en psalmgezang in de keuken, als zij aan de wasch stond, tot haar kwamen, dan werd zelfs deze plaatse eene heilige en stille. Dan las zij het Oude Testament, dien schat en eigendom van haar volk, en ook niets anders las zij, want wat haar vader en onderwijzer gezegd hadden, toen zij van school genomen werd, lag diep in hare ziel, de belofte namelijk, aan hare stervende moeder gedaan, dat SARA geene Christin worden, het geloof harer vaderen niet verlaten zoude.

Het Nieuwe Testament was en zou haar een gesloten boek blijven, en toch wist zij er zoo veel van, dat haar uit heure kindsheid nog helder voor de oogen stond.

Op zekeren avond, dat zij in een hoek van de kamer zat, hoorde zij haar meester hardop lezen; maar zij hoorde wel, dat het niet uit het Evangelie was, neen, er werd uit een oud historie-boek gelezen, daar mogt zij dus wel naar luisteren; het was van een Hongaarsch ridder, die door een Turkschen Pacha gevangen werd genomen, en die hem bij de ossen voor den ploeg spannen, met zweepslag voortdrijven en aanhoudend beschimpen en versmachten liet.

De gemalin van den ridder verkocht al hare sieraden, verpandde kasteel en land, zijne vrienden bragten groote sommen bijeen, want het losgeld dat men vorderde, was bijna niet te noemen; maar het gelukte toch, en hij werd uit de slavernij en vernedering verlost; ziek en lijdende naderde hij zijne woning. Maar spoedig ging er een algemeene kreet op tegen den vijand der Christenen; de zieke hoorde daarvan, en nu had hij rust noch duur meer, hij liet zich op zijn strijdros tillen, het bloed steeg hem weêr in de wangen, de

krachten schenen terug te komen, en hij trok ten krijg. Nu gebeurde het, dat juist dezelfde Pacha, die hem voor den ploeg had laten spannen en hem doen beschimpen en lijden, door hem gevangen genomen en naar de gevangenis van het kasteel gevoerd werd; maar al spoedig kwam de ridder tot hem, en vroeg:

»Wat meent gij, dat u wacht?"

»Dat weet ik," antwoordde de Turk, »vergelding!"

»Ja, de vergelding van den Christen!" zeide de ridder, »het Christendom gebiedt ons onze vijanden te vergeven, onzen naaste lief te hebben. God is liefde! trek in vrede naar uw huis en uwe dierbaren, word zacht en goed jegens degenen die lijden!"

Toen barstte de gevangene in tranen los: »Hoe konde ik zoo iets denken! Martelingen en kwalen waren mij eene zekerheid, en ik nam een gift in, dat mij binnen weinige uren zal dooden. Ik moet sterven, er is geene hulp meer! Maar vóór ik sterf, verkondig mij de leer, die zulk eene liefde en genade bevat, die groot is en goddelijk! laat mij daarin sterven, sterven als een Christen!" En zijn gebed werd vervuld.

Dit was de legende, de geschiedenis, die gelezen werd; ze werd gehoord en gevolgd door allen, maar met het heiligste vuur vervulde ze haar en maakte haar levend, die daar in den hoek zat, de dienstmaagd SARA, het Jodenmeisje; groote, dikke tranen stonden in de glinsterende koolzwarte oogen; daar zat zij met denzelfden kinderlijken zin als waarmede zij eenmaal op de schoolbank zat, en kennis kreeg van de grootheid des Evangelies. Tranen rolden langs hare wangen.

»Laat mijn kind geen Christen worden!" was het laatste woord harer moeder op het sterfbed geweest; het weêrgalmde in hare ziel en in haar hart met de woorden der wet: »Eert uwen vader en uwe moeder!"

»Ik ben geen Christen geworden! zij noemen mij het Jodinnetje; dit zeiden de jongens van onzen buurman verleden zondag, toen ik buiten de opene kerkdeur staan bleef en naar binnen keek, waar de altaar-kaarsen brandden en de menigte zong. Van mijn schooltijd af tot op dezen dag was en is er eene kracht in het Christendom, die licht als de zon; al sluit ik er mijne oogen voor, toch schijnt ze in mijn hart! Maar,

moeder! ik zal u niet bedroeven in uw graf! Ik zal de belofte niet breken, die vader u gaf! Ik wil den Bijbel der Christenen niet lezen, ik zal mij immer houden aan den God mijner vaderen."

— — En jaren gingen voorbij.

De meester stierf; de huisvrouw moest, door nood gedrongen, zich van hare dienstmeid ontdoen; maar SARA ging niet; zij was eene hulp in den nood; zij hield het geheel bij elkander; zij werkte tot in den nacht, bezorgde brood in het huis door den arbeid harer handen; er waren geene aanverwanten, die zich het huisgezin aantrokken, van welke de vrouw met iederen dag zwakker werd en maanden lang aan het ziekbed gekluisterd bleef. SARA waakte, verpleegde, werkte, zacht en vroom: een zegen was zij in de arme woning.

»Daar ligt de Bijbel!" zeide de zieke, »lees mij in dezen langen avond iets voor, ik verlang zoo zeer Gods Woord te hooren!"

En SARA boog het hoofd; zij vouwde de handen om den Bijbel, dien zij opende, en las de zieke voor; overvloedig begonnen hare tranen te vloeijen, maar heure oogen werden helderder, en het werd ook helderder in hare ziel: »Moeder! uw kind zal der Christenen doop niet aannemen, niet in hun verbond genoemd worden, dit hebt gij verlangd, dit zal ik bewaren; daarin zijn wij het dus *eens* op deze aarde, maar daarboven gaat — het »eens zijn" met God, want: »»Hij geleidt ons *over* den dood!"" — »»Hij bezoekt de aarde, en als Hij die dorstig gemaakt heeft, dan maakt Hij haar zeer rijk!"" dat versta ik! ik weet zelf niet hoe het komt — het is door Hem, in Hem: CHRISTUS!"

En zij sidderde bij het noemen van dien heiligen naam, een heilige vuurdoop doorstroomde haar sterker, dan het ligchaam dragen konde, en dit boog zich, krachteloozer als het was, dan dat van de zieke, bij wie zij waakte.

»Arme SARA!" werd er gezegd, »zij is overspannen door arbeid en waken!"

Zij bragten haar naar het armen-gasthuis; daar stierf zij; van daar werd zij begraven, maar niet op het kerkhof der Christenen, daar was geene plaats voor het Jodenmeisje, neen, daar buiten, op den wal kreeg zij haar graf.

En Gods zon, die over de graven der Christenen scheen, scheen ook over het graf van het Jodenmeisje daarbuiten, en het psalmgezang dat klonk over het kerkhof der Christenen, weêrgalmde over haar graf, en steeg op tot Hem, die de vervulling der boodschap is: »daar is eene opstanding in CHRISTUS!" tot Hem, den Heer, die tot zijne discipelen zeide: »JOHANNES doopte wel met water, maar gij zult met den Heiligen Geest gedoopt worden!"

LIEF ANTJE.

Komt, kindren! komt, lieven! hoort even eens hier.
Ik zal wat vertellen, u wis tot pleizier.
Nu, luistert dan toe!
Ik weet het wel, hoe
't U liever zal zijn, dan geraas en getier.

Daar was eens een meisje, vijf jaren nog maar;
't Heette ANTJE. Hare ouders nam God weg van haar.
Nu was zij alleen,
Verzorgd door niet een.
Haar lijden in stormen en koude was zwaar.

Zij had toch geen huisje, geen bedje, geen brood;
Een kleedje voorzag ook maar schaars in haar nood.
Zij gaat, want zij moet,
Geen kousje aan den voet,
Daar geen der bekenden haar huisvesting bood.

Zij wandelt, al is zij vijf jaren maar oud,
Zij wandelt daar ginds naar het donkere woud.
Zij vraagt aan den Heer
Van hare ouders weleer
Om brood en om kleeding; ze is hongrig en koud.

Daar komt haar een schreijende knaap te gemoet;
Hij rilt en hij trilt met de koorts in het bloed!
Dat spijt het lief kind.
Zij slaat nu gezwind
Haar kleedje om zijn leên met een vriendlijken groet.

Maar 't duurt niet heel lang, of een ander genaakt,
Heel kaal op zijn hoofdje door ziekte geraakt.
Doch, vóór hij nog klaagt,
En eer hij wat vraagt,
Heeft zij met haar mutsje hem rijker gemaakt.

Och, Hemel! daar komt nog een derde kind; ach!
't Is naakt! Het vraagt of het een hemdje niet mag.
Dit spijt haar nog meer
En doet haar zoo zeer.
Zij geeft ook haar hemdje met schreijenden lach.

Zij zegt bij zich zelve: „'k Schaam mij voor niet een.
„Ik wacht in de schaduw, en zie om mij heen;
„Misschien krijg ik 't weêr
„Van God, onzen Heer,
„Of geeft Hij me een Engelen-kleedje te leen!"

En eer nog lief ANTJE dit al heeft gezeid,
Gevoelt zij twee vleugels rondom zich gespreid;
En, teeder gekust
Met hemelschen lust,
Vliegt ze opwaarts met d' Engel, waar God haar verbeidt.

Daar, lieven! ziet gij wat erbarmen is waard;
Zoo loont God de liefde der kleinen op aard!
Erbarmt u daarom
Bij 't leed van rondom,
Waarmeê ge in den hemel u zaligheid gaârt!

Naar het Duitsch van JOHANN SCHILLER (*).

(*) Met de mededeeling van dit stukje wenscht de Vertaler den originelen dichtbundel, waaruit het genomen is: *Hie Schwert des Herrn und Gideon. Gedichte von* JOHANN SCHILLER. *Neustadt a. d. H.* (an der Hardt in Rhijn-Beijeren). 1856", zijnen landgenooten aan te bevelen. De dichter is Evangelisch Predikant in de Paltz, en bekend wegens zijne hevige bestrijding der leerstellingen van ROBERT BLUM, HECKER *c. s.*, waardoor hij in 1848 en 49 veel van de bitterheid der zoogenaamde „*Freischaaren*" heeft moeten lijden.

MENGELWERK.

DE DOORGRAVING VAN DE LANDENGTE VAN SUEZ.

Belangrijk in vele opzigten mag de onderneming worden genoemd, die wij hier ter sprake willen brengen. In een tijd als de onze, waarin op 't gebied van nijverheid en handel eene verbazende ontwikkeling wordt waargenomen, krachtig bevorderd door de ontdekkingen der wetenschap; waarin zoo vele pogingen worden aangewend om het onderling verkeer der volken gemakkelijker te maken en van alle belemmeringen te bevrijden; verdient zeker het ontwerp, om een korteren weg te openen tusschen het Oosten en het Westen, de aandacht van allen, wien niet alleen de bloei des handels, maar ook die der beschaving ter harte gaat. Aan beiden toch belooft het veel goeds. Wordt de toegang tot de rijke Oostersche gewesten langs dezen weg opengesteld, en de afstand tusschen deze en de Westelijke Staten van Europa alzoo op ongeveer de helft verminderd; 't is meer dan waarschijnlijk dat de Indische handel daardoor eene nieuwe vlugt zal nemen. Maar evenzeer is 't te verwachten, dat ook de wetenschap daarvan de vruchten zal plukken. De onderzoekingen zullen vermenigvuldigd worden naar de gesteldheid dier staten, reeds in overoude tijden door beschaafde volken bewoond; nieuw licht zal er opgaan over de voortbrengselen hunner kunst en geleerdheid. En wordt het verkeer levendiger, daar het aan minder bezwaren onderhevig is, zoo zal het Westen ligter, ter vergoeding van al wat het aan het Oosten te danken heeft, die streken deelen doen in de weldaden en voordeelen der beschaving, waarvan zij nog verstoken zijn.

Inzonderheid moet echter die onderneming de opmerkzaamheid en de belangstelling waardig worden geacht van die staten, welke reeds nu door den koophandel of de volkplantingen in naauwe betrekking tot het Oosten zijn geplaatst. En onder deze bekleedt Nederland gewis eene voorname plaats.

[illegible] scheepvaart de voornaamste bronnen van onze [illegible] vaart, de betrekkingen tot de Overzeesche bezittingen [illegible] die geregeld en rijkelijk doen vloeijen, en hoe meer [illegible] trekkingen worden verlevendigd en vermeerderd, des te [illegible] vloediger stroomen zullen zij uitstorten.

Reeds sedert de oudste tijden, waarvan de geschiedenis gewaagt, werd de handel op Indië door de beschaafde volkeren van het Westen beschouwd als eene bron van rijkdom en magt. Het ontdekken, bewaren en beheerschen van de wegen, die derwaarts voerden, bleef in de geschiedenis van Europa en westelijk Azië steeds van 't hoogste gewigt.

In de Oudheid en de Middeleeuwen, vóór de ontdekking van de vaart om de Kaap de Goede Hoop, waren drie onderscheiden wegen bekend, langs welke de Westersche volken zich de voortbrengselen van de Indische natuur en kunst verschaften. De langste en moeijelijkste liep van de Kaspische Zee dwars door 't vasteland naar den Indus, over de bergvlakte van Iran. Deze vlakte biedt ook den eenigen toegang tot de afgezonderde streken van den Indus en Ganges. Alle veroveraars, van ALEXANDER *den Groote* tot aan NADIR-SCHACH, drongen Indië binnen over de terrassen van Kaboul, Ghasma en Kandahar. Maar door de bergpassen van Kaboul voerden ook sinds overoude tijden vreedzame karavanen de schatten van Indië naar Noord en Zuid, en westwaarts tot aan de Kaspische Zee, van waar de goederen verder over de Zwarte Zee naar de landen aan de Middellandsche werden gebragt.

De tweede groote weg tusschen Indië en het Westen strekt zich uit van de Indische kusten naar de Perzische Golf, door het dal van den Eufraat en de Tigris tot aan de oostelijke kom van de Middellandsche Zee. Deze weg kan men zoo oud noemen als de zeevaart zelve. Hier langs verhieven zich aanzienlijke stapelplaatsen in Mesopotamië; in lateren tijd bloeiden vele koopsteden op den bodem van Niniveh, Babylon, Palmyra en Tyrus, van welke de sporen alleen door eene lange overheersching der barbaren konden uitgewischt worden. Tegenwoordig geven Basrah, Bagdad en Mosoul nog eene flaauwe herinnering van de voormalige handelsgrootheid van dit land.

De derde handelsweg voert uit de Indische wateren door

de Golf van Arabië, over den oostelijken hoek van Afrika naar de Middellandsche Zee, het middelpunt van de oude wereld en hare beschaving. Deze is de kortste zeeweg, regtstreeks van het verre Oosten naar de Zuidelijke kusten van Europa. Bovendien verbond hij alle beschaafde landen der Oudheid, China, Indië, Arabië, Aethiopië, Egypte, Syrië en Klein-Azië met elkander en met Zuidelijk Europa, en stelde ook, toen de vaart door de Straat van Gibraltar niet langer een waagstuk werd geacht, de landen van Europa's Westkust toegankelijk voor dit verkeer. De voordeelen van deze rigting zijn echter voor 't Christelijke Westen niet dan tot zeer beperkte ontwikkeling gekomen. Toen de Islam tot magt was gekomen in Arabië, Syrië en Egypte, was het verkeer met Indië langs dezen weg voor de Europeanen zoo goed als onmogelijk. Alleen uit de hand der Arabieren konden zij de Indische waren bekomen. Nog moeijelijker en wisselvalliger werd de Indische handel, toen de Turken hunne heerschappij uitbreidden over de Middellandsche Zee, en eindelijk over Syrië en Egypte. De Westerlingen lieten den Levantschen handel geheel varen tegen het einde van de vijftiende eeuw, daar men ontdekte ook achter de Kaap de Goede Hoop om Indië te kunnen bereiken. Zoo verloor de kortste, natuurlijkste weg naar Indië, na meer dan duizend jaren de gemeenschap tusschen die werelddeelen onderhouden te hebben, alle belangrijkheid en beteekenis voor Europa.

De Pheniciërs, de voornaamste handeldrijvende en zeevarende natie, »de Hollanders" der Oudheid, maakten van alle drie wegen gebruik om zich de schatten van Indië te verschaffen, maar ontwikkelden toch de grootste bedrijvigheid in de Golf van Arabië, ofschoon de landëngte van Suez, voor hen eene onoverkoombare hinderpaal, hen belette regtstreekschen zeehandel op Indië te drijven. Tyrus had zijnen hoogsten bloei en luister te danken aan de werkzaamheid der Pheniciërs in Arabië en op de Roode Zee. Ook DARIUS HYSTASPES, de Koning van Perzië (521—485 v. CHR.), begreep het belang van dezen handel. Hij poogde 't verkeer ter zee door de Arabische Golf over Egypte te bevorderen, en was de eerste, die de Middellandsche Zee in verbinding bragt met de Roode, door een kanaal van de laatste te doen graven tot aan den

Nijl. Toen ALEXANDER *de Groote* later zich van Egypte had meester gemaakt, stichtte hij daar Alexandrie, om de plaats van het verwoeste Tyrus in te nemen en de stapelplaats te worden voor het Oosten en het Westen. Onder de Ptolemaeën namen het aanzien en de rijkdom dezer stad steeds toe. Vooral de plaatselijke gelegenheid bragt veel daartoe bij. Aan den westelijken uithoek van Egypte, in de nabijheid van de Grieksche en Italiaansche wateren, was zij gebouwd op de eenige plaats aan de vlakke, zandige kust, waar het mogelijk was eene goede zeehaven aan te leggen. Die haven was in gemeenschap gebragt met den Nijl, en deze rivier door het kanaal, dat PTOLEMEUS PHILADELPHUS had doen vergrooten en verbeteren, met den noordelijksten boezem van de Arabische Golf. Daar echter dit kanaal niet aan de verwachting voldeed, werd een geschikte landweg voor karavanen aangelegd van de Roode Zee tot aan den Nijl, aan wiens beide uiteinden zich de steden Berenice en Koptos tot bloeijende handelsplaatsen verhieven.

Onder de regering van AUGUSTUS werd Egypte bij 't Romeinsche rijk ingelijfd, doch bleef zoowel de »koornschuur van Rome" als de zetel van den Oosterschen handel. Aanmerkelijke uitbreiding verkreeg die handel, toen zekere HIPPALUS waargenomen had dat de heerschende winden op de Indische en Arabische wateren, welke 't grootste bezwaar voor de scheepvaart der Ouden opleverden, passaatwinden waren, die regelmatig het eene deel des jaars uit het Westen, het andere uit het Oosten waaiden. Nu werd het verkeer tusschen Indië en Alexandrië geregeld. De geheele reis heen en terug werd in negen maanden volbragt. Werd echter het juiste tijdstip voor de terugreis verzuimd, dan moest het schip een jaar lang in Indië vertoeven. De voornaamste artikelen, die men uit Indië verkreeg, waren specerijen, edelgesteenten en paarlen, en zijde; terwijl daarheen wollen stoffen, lijnwaad, zilverwerk, Grieksche wijnen en veel goud gevoerd werd. Vooral de Indische zijde was in 't Romeinsche Keizerrijk zeer begeerd en kostbaar, en deze stof werd dan ook langs de beide andere wegen over het vasteland of door de Perzische Golf nog aangevoerd.

Bij de verdeeling van het Romeinsche rijk kwam Egypte onder de heerschappij der Grieksche Keizers. De handel op

Indië onderging daarbij geene verandering, maar werd ook gedrukt door de algemeene ellende des tijds. Aan 't verkeer op dezen weg werd groote afbreuk gedaan door de pogingen der Perzische kooplieden, die onder de Sassaniden veel werkzaamheid betoonden, en Ctesiphon aan den Tigris tot den voornaamsten zetel des Oosterschen handels maakten. Vergeefs beproefde Keizer JUSTINIANUS nog eens de vaart op de Roode Zee te verlevendigen; weldra verhief 't Mohammedanisme zijne banieren, en bragt eene geheele omkeering te weeg niet enkel in den handel, maar in den ganschen toestand van het Oosten. Met grooten ijver legden de Arabieren, nadat zij van Syrië, Egypte en Perzië zich hadden meester gemaakt, zich toe op den handel met Indië en China. Maar hoe groote schatten zij zich alzoo wisten te verschaffen, zij sloten de Christenen van het genot dier voordeelen uit en hielden de haven van Alexandrië gesloten. De goederen van het Oosten konden alleen nog langs den weg over de Kaspische en de Zwarte Zee aan 't Westen worden toegevoerd. In deze rigting werd het verkeer, ofschoon altijd zeer bezwaarlijk, weêr levendiger, en verschafte welvaart en aanzien aan Constantinopel, later inzonderheid aan Venetië en Genua. Intusschen werden geene middelen onbeproefd gelaten om den weg over Egypte en de Roode Zee weder geopend te krijgen. Eerst na vele vruchtelooze pogingen, nadat zij zelfs getracht hadden een nieuwen kruistogt ter verovering van Egypte te bewerken, gelukte het den Venetianen eene overeenkomst te sluiten met den Sultan der Mamelukken, waarbij hun als monopolie de toegang tot de haven van Alexandrië werd toegestaan. De Venetianen wisten den handel te brengen tot ongekenden bloei. Zij verzamelden onmetelijke schatten. Grooter werden hunne winsten, toen zij, in plaats van goud en zilver, allerlei producten van hunne nijverheid, vooral voorwerpen van weelde in betaling konden geven voor de Indische goederen. Zij voorzagen niet enkel de markten aan de Middellandsche Zee, maar voerden de waren ook naar de Staten van Westelijk Europa, en verschenen met hunne vaartuigen in de Noordzee. Brugge was de groote stapelplaats, waar zij de goederen uit het Oosten verruilden tegen de voortbrengselen van het Noorden. Daar Venetië het monopolie ongeschonden wist te bewaren, en elken mededinger uit den weg te ruimen, verhief 't zich tot de

magtigste koopstad van Europa, de eenige, die genoegzamen voorraad van Indische goederen kon bezorgen.

Het kon niet anders of de buitengewone voorspoed dier republiek moest de afgunst opwekken der overige Staten van Europa, en bij anderen het verlangen doen ontstaan om ook den toegang te verkrijgen tot die gewesten, uit welke zoo groote schatten naar Venetië vloeiden. Dat verlangen werd 't eerst vervuld voor de Portugezen. Reeds waren zij begonnen de Westelijke kust van Afrika te onderzoeken, en daar hunne ondernemingen de gunstigste gevolgen hadden, zetten zij hunne togten gedurig verder voort, en ontdekten onderscheidene tot hiertoe in Europa onbekende eilanden. Zoo kwamen zij tot het vermoeden, dat men ook door den oceaan, achter Afrika om, tot Indië zou kunnen doordringen. De bevelhebber BARTHOLOMEÜS DIAZ werd met eenige schepen uitgezonden om dien weg, zoo mogelijk, op te sporen. Hij kwam te Lissabon terug, na de Kaap de Goede Hoop, door hem Stormkaap geheeten, ontdekt te hebben, en bragt het vermoeden tot zekerheid, dat de nieuwe weg naar Indië gevonden was. Tien jaren later, 1497, zeilde VASCO DE GAMA de Kaap om, en kwam den 19den Mei 1498 te Calicut op de Malabaarsche kust behouden aan. Nu volgde de eene expeditie op de andere; het Portugesche gezag werd in Indië uitgebreid en bevestigd. Bij den dood van ALFONSUS DE ALBUQUERQUE, den stadhouder van Indië, in 1515, beheerschten de Portugezen reeds den geheelen Indischen handel. Lissabon werd de aanzienlijkste koopstad der wereld, terwijl Venetië meer en meer verviel. In het laatst der zestiende eeuw werden de kroonen van Portugal en Spanje vereenigd op 't hoofd van FILIPS II. De Hollanders van den handel op Lissabon uitgesloten, vatten het besluit op om de goederen, die zij uit de handen der Portugezen gewoon waren te bekomen, nu zelve in Indië te gaan halen. In 1595 stevenden hunne schepen, onder bevel van CORNELIS HOUTMAN, om de Kaap en bereikten de Indische kusten. Spoedig volgden andere togten, en reeds in 1602 werd de Oost-Indische Compagnie opgerigt, terwijl de meeste bezittingen der Portugezen door onze landgenooten werden veroverd. Weldra was ook de aandacht der Engelschen op den Indischen handel gevestigd. Zij wisten in 't Oosten hunne heerschappij te doen erkennen, zij stichtten daar dat uitgestrekt

gebied, dat nog tegenwoordig gedurig wordt vergroot, waaraan Engeland zijne grootste magt en zijne onuitputtelijke rijkdommen te danken heeft.

Uit deze weinige historische herinneringen blijkt genoegzaam wat de handeldrijvende natiën in de Middeleeuwen drong om den ouden, natuurlijksten weg naar het Oosten te verlaten, en een nieuwen op te zoeken, die voor de meesten ongeveer de helft langer en veel bezwaarlijker was. Doch de beletselen, die in het begin van de zestiende eeuw den handel over Egypte belemmerden, de redenen waarom toen eene nieuwe rigting werd gegeven aan het verkeer tusschen Oost en West, bestaan niet meer. Venetië bezit niet langer zijn monopolie, de Turken boezemen geene vrees meer in aan de Christenen, Egypte is niet meer ontoegankelijk voor het verkeer en de beschaving van het Westen. Thans worden geene vloten uitgezonden om onbekende landen of werelddeelen te ontdekken en in bezit te nemen, om tot dusver onbezochte oorden toegankelijk te maken voor het handelsverkeer; maar men heeft geleerd dat tijdbesparing eene voorwaarde is voor de volkswelvaart. »Time is money", dit Engelsch spreekwoord is de leus geworden der handelaren. Geen wonder dan, dat men op nieuw de aandacht heeft gevestigd op den ouden weg voor den zoo belangrijken Indischen handel. En een blik op de wereldkaart moet ieder doen opmerken, hoe Egypte door zijne ligging zelve bij uitnemendheid geschikt is, om 't middelpunt te worden van het algemeene handelsverkeer. Met zijne kusten langs de Middellandsche Zee grenst het ten Oosten aan Syrië, Klein-Azië en de bloeijende koopsteden in de Levant, ten Westen aan de reeds beschaafde kustlanden van Noord-Afrika: Tripoli, Tunis, Algiers en Marokko; daartegenover, van de Straat van Gibraltar tot aan de Straat der Dardanellen, breiden zich in eene lange streek, de digt bevolkte, hoog beschaafde Staten van Zuidelijk Europa uit. Daar liggen havenplaatsen en koopsteden, die in verbinding staan met het geheele vasteland van Europa: Malaga, Valencia, Barcelona, Marseille, Genua, Livorno, Napels, Palermo, Venetië, Triëst, Korfu, Athene, de havens van den Griekschen Archipel, Constantinopel, verder Odessa met al de handelsplaatsen in de Zwarte Zee. Doch ook van Egypte's Zuidelijke kusten aan

de Arabische Golf bemerkt men een levendig verkeer. Ten Oosten van de Golf de uitgestrekte Arabische kusten met Jambo en Djiddah, de havens der heilige plaatsen, en aan het uiterste einde Mokka. Aan de Westzijde van de Golf zijn Kosseir, Suakim, Massua en verder Berbera, de haven- en zeehandelplaatsen, waar de gemeenschap wordt onderhouden met de landen aan den Boven-Nijl. Het geheele handelsverkeer der Arabische volkeren, dat van den Indus tot aan den voet van den Atlas zich uitstrekt, doorkruist de Arabische Golf. Op dezen kruisweg ontmoeten die volkeren elkander, verruilen hunne koopwaren, en voorzien in hunne wederzijdsche behoeften. Bovendien maken de geregelde bedevaarten naar Mekka de Arabische Golf tot het middelpunt van den handel der geheele Mohammedaansche wereld.

De gewigtigste reden echter, waarom de rigting uit de Middellandsche Zee door de Arabische Golf van hooger beteekenis wordt voor het gansche Westen, ligt in de buitengewone ontwikkeling, tot welke het verkeer tusschen Europa en de geheele Zuid-Oostelijke wereld in de beide laatste eeuwen is gekomen. 't Vasteland van Indië, de landen van den grooten Archipel, China en zijn gebied, Japan, eindelijk Australië en al de eilanden van den Stillen Oceaan — al de landen tusschen Kaap Hoorn en Kaap de Goede Hoop — zijn voor de Europeanen toegankelijk niet alleen, maar ook door onderscheidene, zoo stoffelijke als zedelijke belangen aan het Westen verbonden. David urquhart heeft berekend, dat meer dan 600 millioenen menschen achter de landëngte van Suez wonen, die een onmetelijk veld zouden openen voor de industrie, den handel, de beschaving der Europeanen, maar nu door de breede watervlakte des Oceaans van ons gescheiden zijn. Welk een voordeel, welk eene omkeering was er te verwachten voor alle menschelijke belangen, wanneer de afstand van de Europesche wereld tot aan die volken en landen, wier kusten bespoeld worden door de Indische Zee en den Stillen Oceaan, tot op de helft wierd verminderd!

Leibnitz was de eerste, die, in de zeventiende eeuw, opmerkzaam maakte op de belangrijke plaats, welke Egypte op den aardbol beslaat. Om namelijk aan de veroveringszucht van lodewijk XIV, die den vrede van Europa, maar inzonderheid Duitschland en de Nederlanden bedreigde, eene heil-

zame afleiding te geven, rigtte hij in 1672 eene memorie aan dezen Koning, in welke hij de verovering van Egypte hem voorstelde (*). Hij verklaart daarin, na zich vier jaren lang met deze zaak te hebben bezig gehouden, tot de zekerheid gekomen te zijn, dat er in de geheele bekende wereld geen land zoo buitengewoon gewigtig moet geacht worden als Egypte. Dat dit land inderdaad den naam verdient van: »Holland van het Oosten", gelijk Frankrijk te regt: »China van het Westen" genoemd kan worden. Naar zijne overtuiging vorderde het belang des menschdoms en der Christelijke godsdienst, dat de Koning van Frankrijk zich aan Egypte zoo innig, als door den huwelijksband, verbond. Het Fransche hof hield zich lang met dit groote plan bezig, ofschoon het niet tot uitvoering kwam. — Sedert 1762 waagden eenige Engelsche koopvaarders het, uit Indië komende, door te dringen in de Golf van Arabië, en met goed gevolg; zij wisten hunne waren te Djiddah met groote winst af te zetten. Natuurlijk verschenen zij hier nu meermalen, tot dat zij in 1774 dezen handel verlegden naar Suez, waar zij tot in 1778 goede zaken met Egypte maakten. Toen echter vaardigde de Porte een dreigend verbod uit tegen de toelating van Christenen, en inzonderheid van de Engelschen, in de Roode Zee, daar zij vreesde, dat Arabië en Egypte, even als Indië, overweldigd mogten worden. Geen vreemd schip mogt meer in de Golf verschijnen, en de handel te Suez moest overgelaten worden aan de heilige pelgrims naar Mekka. Wie zich niet met al zijne krachten tegen den handel met de Christenen verzette, zou als een verrader van zijn geloof, van zijnen vorst en van alle Muzelmannen aangemerkt en in deze en de toekomende wereld gestraft worden.

Intusschen waren de Engelschen opmerkzaam geworden op de verkorting van den weg, en men trachtte reeds sedert 1790 zich van de route over Egypte te bedienen voor het overbrengen der depêches van de Britsche Oost-Indische Compagnie; 't welk echter eerst in 1801 en toen nog niet dan op beperkte wijze kon geschieden.

De togt van BUONAPARTE naar Egypte deed Europa eindelijk de bijzondere gelegenheid van dit land en zijne betrekking tot

---

(*) *Mémoire de* LEIBNITZ *à* LOUIS XIV *sur la conquête de l'Égypte. Paris*, 1840.

den Oosterschen handel erkennen. Nadat NAPOLEON zich van de Ionische eilanden voor Frankrijk had meester gemaakt, zond hij in Augustus 1797 uit Milaan aan het Directoire een plan om Malta weg te nemen en Egypte te veroveren. »De tijd," zegt hij in dezen brief, »is niet verre meer, wanneer wij zullen begrijpen, dat men Egypte moet bemagtigen, om Engeland inderdaad ten val te brengen." De minister van buitenlandsche zaken antwoordde hem in September, dat zijn plan ten opzigte van Malta was aangenomen, en voegde daarbij: »Wat Egypte betreft, zijn uwe denkbeelden grootsch, en het voordeel moet ieder in 't oog vallen. Egypte zou ons den handel met Indië verschaffen, want in handelszaken hangt alles af van den tijd (de verkorting van den weg) en de tijd zou ons (over Egypte) vijf reizen tegen drie langs den gewonen weg mogelijk maken." — Daar men echter toen juist dacht aan eene andere reusachtige onderneming, de verovering van Engeland, werd BUONAPARTE's plan ter zijde gelegd. Hij zelf liet het evenwel niet varen, en op zijnen herhaalden aandrang verkreeg hij in Maart 1798 de toestemming van het Directoire om zijn ontwerp ten uitvoer te brengen, onder voorwaarde, dat hij in den herfst de leiding van den inval in Brittannië op zich nemen zou. Maar hij meende, dat de verovering van Egypte wel zoodanige gevolgen zou hebben, dat de onderneming van het Directoire daardoor geheel werd overschaduwd. Door het bezit van Egypte hoopte hij zich den weg naar het Oosten te ontsluiten, hij zal zelfs gezegd hebben: »Les grands noms ne se font qu'en Orient!" — Zijn plan was drievoudig. Vooreerst moest de verovering van Egypte aan Frankrijk de heerschappij over de Middellandsche Zee bezorgen en deze maken tot een »lac Français". Dan moest er eene groote vloot gebouwd worden in de Roode Zee, om in vereeniging met die van Tippo Saib en de Afghanen de Engelschen uit Indië te verdrijven. Eindelijk wilde hij den Indischen handel over de Roode Zee naar Egypte trekken, om zoo Engelands magt en welvaart te ondermijnen, en te gelijk eene rijke hulpbron voor Frankrijk te openen. Ofschoon er van al deze ontwerpen maar een klein gedeelte is verwezenlijkt, heeft toch ook de korte bezetting van Egypte door de Franschen gewigtige gevolgen gehad. De geleerden en kunstenaars, die de expeditie vergezelden hebben niet enkel licht

verspreid over de geschiedenis, de natuur en de politieke krachten van dat land, maar ook zijne ver uitgestrekte betrekkingen tot het Oosten en Westen duidelijk gemaakt. Ongeveer 15 jaren na het sluiten van den algemeenen vrede, begonnen de Engelschen weêr meer aan de route over Egypte en Arabië te denken. Het toenemend politiek en commerciëel gewigt van hunne Indische bezittingen vorderde dringend, dat de banden tusschen deze en het moederland zoo naauw mogelijk wierden toegehaald. In 1830 gelukte het aan kapitein WAGHORN, nadat hij zich vele onaangenaamheden en opofferingen had moeten getroosten, den zoogenaamden Overlandpost, tusschen Indië en Europa over de Arabische Golf, Egypte en de Middellandsche Zee, tot stand te brengen, die eenige jaren later door de Peninsular and Oriental Steam-Navigation-Company, en in den jongsten tijd door den spoorweg van Alexandrië naar Kaïro, meer ontwikkeld werd. Deze overlandpost, eene zeer kostbare inrigting, en alleen geschikt om reizigers, depêches, papieren, geld en kostbaarheden van geringen omvang te vervoeren, werd welhaast een belangrijke schakel in de keten, met welke Brittannië, de koningin der zee, de landen van den aardbol aan haar belang verbindt. Maar juist de voordeelen, die deze in hare werkzaamheid beperkte verbinding, inzonderheid voor het Engelsche belang, opleverde, deden duidelijk erkennen, wat groote gevolgen de heropening van den ouden weg voor het algemeene verkeer, voor het goederen-transport tusschen het Oosten en Westen, moest hebben. Maar de landëngte van Suez was een door de natuur gestelde, lastige hinderpaal, die dat algemeene verkeer belemmerde, zoo niet onmogelijk maakte. Hoe dezen uit den weg te ruimen? hetzij door het oude Nijl-kanaal weêr te openen, hetzij door een nieuw kanaal te graven door de geheele breedte van den Isthmus: dit was nu gedurende verscheidene jaren het onderwerp van de onderzoekingen en nasporingen van vele ervarene en bekwame mannen. Men kwam bijna algemeen tot de overtuiging, dat het graven van een regtstreeksch zeekanaal, de verbinding van de Middellandsche Zee met de Golf van Arabië door een kunstmatigen Bosporus, in onzen tijd niet alleen mogelijk, maar ook het eenige middel is, dat beantwoorden kan aan de eischen van het hedendaagsch verkeer tusschen het Oosten en Westen. Zoo dikwijls

men echter dit onderwerp in de officiële kringen van Engeland voorstelde, werd het, òf wegens politieke bedenkingen, òf wegens menigvuldige privaatbelangen afgewezen; en juist Engeland, voor hetwelk het verkeer met het Oosten eene levensvraag is, scheen er bepaald belang in te stellen, om de ontwikkeling en bevordering van dat verkeer te verhinderen. Eindelijk vatte FERDINAND DE LESSEPS, een Franschman, het groote plan op, en ondersteund door SAID-PACHA, den onderkoning van Egypte, wist deze scherpzinnige en krachtige man het weldra zoo ver te brengen, dat men terstond met de uitvoering zou kunnen beginnen, indien maar de goedkeuring van de Porte, dat is, van de Engelsche regering, even spoedig had mogen volgen.

Alvorens dit plan zelf te behandelen, is het noodig, dat wij de aandacht vestigen op de natuurlijke gesteldheid der plaatsen, op welke het betrekking heeft.

Egypte is eigenlijk eene steenachtige, dorre woestijn, terwijl het smalle Nijldal met zijn Delta eene oase uitmaakt. 't Is algemeen bekend, dat de vruchtbaarheid van den bodem geheel afhangt van de jaarlijksche overstroomingen van den Nijl in de maand Augustus. Daar de goede uitkomst van den oogst in verhouding staat tot de hoogte, waartoe het Nijlwater op de velden stijgt, heeft men op verschillende plaatsen vergaderbakken aangelegd om het overtollige water op te nemen, en kanalen gegraven, om het, waar dit noodig is, verder te verspreiden. Dit zamenstel van waterwerken is voor het land van het hoogste gewigt. De Nijl splitst zich in twee armen, van welke de Westelijke bij Rosette, de Oostelijke bij Damiette in zee uitloopt. — Ten Oosten aan het vruchtbare Nijldal grenst de landëngte van Suez, de brug tusschen Azië en Afrika, die zich van 't Noorden naar het Zuiden tusschen de Middellandsche en de Roode Zee uitstrekt. De landengte is, in tegenstelling met de bloeijende streken langs den Nijl, eene dorre woestenij van zand en keisteen, zonder zoet water, het toevlugtsoord van stroopende Bedouinen. Naar het Oosten loopt de zandvlakte tot in Azië voort, en sluit zich aan bij de groote woestijn van Syrië. In 't Zuiden bevindt zich eene lange rij heuvels van naakten kalksteen. In 't Zuid-Westen wordt de vertakking van eene rots-

keten doorsneden door twee dwarsloopende dalen, die voor het verkeer van belang zijn. Het Zuidelijke, diepere, het zoogenaamde »dal der dwaling" loopt van 't Zuiden van Kaïro tot aan de zoutbron Tuerk aan den Noordelijken boezem der Golf. Het Noordelijke wordt gebruikt voor den gewonen karavanen- en postweg tusschen Kaïro en Suez. Ook de spoorweg tusschen deze beide plaatsen zal door dit dal worden gelegd.

De landëngte is over het geheel, de enkele duinen, die zich daar bevinden, niet in aanmerking genomen, maar weinig boven de oppervlakte der beide haar begrenzende zeëen verheven. Hare lengte van het Zuiden naar het Noorden, van Suez tot aan Pelusium, bedraagt 16 Duitsche mijlen. De golvende vlakte is van beide zijden, van Azië en van Egypte, afhellend naar het midden; daar heeft zich eene langwerpige vallei gevormd, waarin men de bedding vindt van onderscheidene meeren. Deze gesteldheid van den grond is bijzonder gunstig voor het doorgravingsplan. Hiermede staat de vraag in verband naar den naauwkeurigen waterstand der beide zeeën. In de oudheid meende men, op gezag van ARISTOTELES, dat de oppervlakte der Roode Zee veel hooger was dan die van de Middellandsche aan de Egyptische kust. Ook de geleerden, die de expeditie van BUONAPARTE bijwoonden, bevestigden dit gevoelen. — Volgens hunne opmetingen, die echter in groote haast, onder het gewoel van den oorlog en met gebrekkige instrumenten, moesten geschieden, zou de waterstand van de Roode Zee ruim 9 ellen hooger zijn dan die der Middellandsche. Doch latere en naauwkeuriger waarnemingen, in 1847 en 1853 gedaan, hebben een geheel ander resultaat opgeleverd. Hieruit blijkt namelijk, dat bij ebbe de watervlakte te Suez slechts 3 Ned. duimen lager staat dan bij Tineh aan de Middellandsche Zee, dat de gewone vloed in de Roode Zee bij Suez doorgaans 80 duimen hooger gaat dan de vloed in de Middell. Zee bij Tineh, dat bij springtij te Suez de vloed zich 2,38 el verheft boven den waterspiegel bij ebbe te Tineh, en dat de laagste stand bij ebbe te Suez 0,45 duim lager dan de laagste ebbe te Tineh wordt. — Derhalve is de vrees, dat de doorgraving der landengte van Suez de overstrooming van Egypte en van een gedeelte der kusten van de Middellandsche Zee, ten gevolge zou hebben, volkomen ongegrond.

Aan 't begin van de landengte bij Suez vindt men eerst

eene woeste uitgestrektheid vol zand en kiezel. Ongeveer 300 roeden Noordwaarts van de stad stuit men op eene groote, uitgedroogde waterkom, het Bittermeer genaamd. De onregelmatige bedding helt eerst langzaam af, doch daalt tegen het einde tot omstreeks 5 ellen beneden de oppervlakte der zee. Op geringen afstand ten Noorden van het Bittermeer treft men een tweede bekken aan, ook lager dan de waterspiegel liggende, het meer Timsah. Tusschen beiden door loopt eene hooge duinvlakte, die aan de Oostzijde steil afhellend is. Dit meer kan men voor het middelpunt van den Isthmus houden. Het Noordelijk gedeelte is gevuld met zout water, bedekt met biezen, aan de oevers begroeid met struikgewas; het Zuidelijk deel ligt droog, en wordt doorsneden van hooge duinen, waarin zich lagen kalksteen bevinden. Dit meer moet, volgens het plan van DE LESSEPS, de groote havenplaats worden in den kunstmatigen Bosporus. Het staat in gemeenschap met den Nijl, door een dal, Wadi Tumilât. Dit dal, dat zeer ondiep is, verdeelt de landëngte in een Zuidelijk en Noordelijk gedeelte, en vormt de bedding van het kanaal, dat eenmaal den Nijl in gemeenschap bragt met de Golf van Arabië. Tegenwoordig is de bodem bedekt met dor zand. Wadi Tumilât bevat nog de overblijfselen van eenige steden, die aan dit kanaal hebben gelegen; het is het land Gosen, waarvan de Bijbel spreekt, of ten minste een gedeelte van het weiland, dat aan de Hebreën was afgestaan. Het zal nu het middel worden om Egypte te verbinden met het wereld-kanaal. De landstreek, die het meer Timsah Noordwaarts van een derde bekken of kom (het meer Ballah) afscheidt, draagt eveneens eene groote duinvlakte, waar het hoogste punt van de landengte gevonden wordt.

De Noordkust van de landengte, van het voorgebergte Casius af tot aan den Nijlmond bij Damiette, vormt eene wijde Golf, met eene opening van 55 zeemijlen, welke in de streek van Tineh of Pelusium 10 mijlen ver landwaarts inloopt. Die Golf is verdeeld in twee baaijen (de Westelijke van Dibeh, de Oostelijke van Pelusium geheeten), en in het rond omgeven door eene breede strook zand, die zich in zee tot op eene diepte van 7—8 ellen uitstrekt; daarop volgt, ter diepte van 9—10 ellen, eene ver voortloopende strook slib, boven welke het zeewater eene troebele, bruinachtige kleur heeft. De bodem

van deze slijkstrook biedt een uitmuntenden ankergrond aan. (*) De afhelling van den grond zeewaarts in, is overal langzaam en regelmatig. De meest heerschende wind is hier, gelijk op de geheele Middellandsche Zee-kust van Egypte, West-Noord-West; hij waait twee derden des jaars door, en in den winter soms zeer hevig. Ebbe en vloed brengen eene bijna niet merkbare verandering in de oppervlakte des waters te weeg.

Zorgvuldig heeft men ook de geologische gesteldheid van de landëngte onderzocht, en door menigvuldige boringen bevonden, dat de bodem bestaat uit onderscheidene lagen, deels zuiver of gemengd zand, grove kiezel, kalksulfaat, deels klei met zand vermengd, en zuivere klei. In de diepte werd overal de laatste stof gevonden, waaruit dan ook, volgens de waarnemingen van MAURY, altijd de bodem der zee bestaat. Nergens stuitte de boor op steen, van welke soort ook. De landengte komt dus, wat de inwendige zamenstelling betreft, overeen met de landtong van Perekop op de Krim.

Aan de Zuidzijde van den Isthmus vormt de Roode Zee een inham, die van het Westen naar het Oosten eene breedte heeft van ongeveer drie mijlen. Aan den Oostelijken hoek loopt echter een smalle stroom, eene mijl ver landwaarts in, zoodat ten Westen een hoek ontstaat, waarin de havenstad Suez ligt. Zuid-Westelijk van de baai, verheft zich, niet ver van de kust, een ruw, dor gebergte van kalksteen, Djebel Attaka, tot eene hoogte van 1200 voet. De steensoort van dit gebergte, die van binnen zacht en gemakkelijk te bewerken is, wordt in de lucht en door zeewater hard, en levert dus een uitmuntend bouwmateriaal voor de aan te leggen havens en kanaalwerken. — De stad Suez zelve is klein en vervallen, en heeft gebrek aan drinkwater; maar de reede voor haar is ruim en veilig; daar is plaats voor 500 schepen van allerlei grootte. Op den bodem van de reede vindt men

(*) Zoo wordt ten minste door sommigen beweerd. Volgens eene andere bron ligt juist de voornaamste moeijelijkheid in de ongunstige gesteldheid van de baai van Pelusium, want hier zou noch de haven, noch de ankerplaats geschikt zijn, omdat de zee zeer ondiep en haar bodem zandig en slijkerig is. Eerst op 4 zeemijlen (80 minuten gaans) van den oever is de zee diep genoeg voor schepen van de eerste grootte, en over de wijze om deze zwarigheden te boven te komen, schijnen de meeningen nog verdeeld. Dezelfde zwarigheid zou ook voor Suez gelden.

zacht slijk, dat een uitmuntenden ankergrond geeft. Het magazijnschip van de Peninsular-Compagnie (het fregat Zenobia), dat nu ruim drie jaren op de reede van Suez gestationneerd is gebleven, heeft in al dien tijd geene avarij gehad, en geregeld de gemeenschap met de stad kunnen onderhouden.

De Arabische Golf zelve is eene langwerpige binnen-zee, van ongeveer 300 mijlen lengte op 30 mijlen breedte. In het Noorden is zij verdeeld in twee zeeboezems, die gescheiden worden door het Sinaïtische schiereiland. Aan den ingang van beide baaijen, zoo als ook meer Zuidelijk in de zee zelve, liggen kleine groepen eilanden of koraalklippen. De oevers zijn vooral aan de Egyptische zijde meest vol zand, voor een deel bedekt met rotsen; terwijl de kustvaart gevaarlijk is wegens de menigvuldige zandbanken en koraalriffen, die zelfs aan het water eene ligt roode kleur geven. In het midden echter is het water helder en van 280—325 voet diep. Men vindt hier weinige geschikte havenplaatsen aan beide kusten, en bijna nergens is drinkbaar water te verkrijgen; inzonderheid de Egyptische kust kan met volle regt onherbergzaam worden genoemd. Merkwaardig is de opmerking, dat de hoogte van den waterspiegel in de Roode Zee op verschillende plaatsen aanmerkelijk verschilt. Van Mei tot October staat het water in het Noordelijk gedeelte twee voet lager dan aan den Zuidelijken mond bij de Straat van Bab-el-Mandeb. Als oorzaak van dit verschijnsel moet, volgens MAURY, erkend worden de groote hitte, welke gedurende dien tijd daar heerscht, die eene sterke uitdamping te weeg bragt. Hij neemt aan, dat dagelijks over de geheele oppervlakte een half duim water in damp overgaat. Dit verlies nu, kan maar gedeeltelijk en langzamerhand vergoed worden door de uitstroomingen, door de Straat van Bab-el-Mandeb; daar het instroomende water 50 dagen noodig heeft om het Noordelijk einde der zee bij Suez te bereiken, en onder weg ook zelf den invloed der warmte ondervindt. Derhalve is de oppervlakte der Roode Zee een van 't Zuiden naar 't Noorden hellend vlak.

Op de gansche uitgestrektheid der zee waait gedurende de maanden Mei tot October bijna bestendig een Noordelijke wind; van November tot April een Zuidewind, die evenwel maar tot Djiddah loopt. Van daar tot Suez is de wind bijna onveranderlijk Noord. Vandaar dat Europesche zeilschepen

voor de vaart van Bab-el-Mandeb naar Suez 30 dagen noodig hebben, terwijl zij denzelfden afstand in omgekeerde rigting binnen 8 dagen afleggen. Natuurlijk verliest deze windsrigting al hare beteekenis voor de vaart met stoomschepen. (*)

Uit het boven meêgedeelde blijkt welke bezwaren door de natuur zelve aan de uitvoering van het grootsche plan zijn in den weg gesteld. Zien wij nu, op welke wijze DE LESSEPS zich voorstelt die allen te overwinnen.

Van den tijd der Pharao's af tot in het begin van onze eeuw toe, was bij de onderscheidene beheerschers van Egypte meermalen het denkbeeld opgekomen om eene verbinding tusschen de Roode en Middellandsche Zeeën tot stand te brengen. Men had daarbij echter meestal gedacht aan een kanaal van de Arabische Golf tot aan den Nijl. PTOLEMEUS PHILADELPHUS had, zoo als wij boven zagen, inderdaad zulk een kanaal doen graven, dat echter wegens te geringe diepte en breedte niet beantwoordde aan de verwachting, en daarom spoedig wederom werd verwaarloosd. Toen BUONAPARTE zich in Egypte bevond, deed hij in persoon onderzoek naar de overblijfselen van dit oude kanaal, en droeg aan den ingenieur LEPÈRE op om een geschrift te vervaardigen aangaande de herstelling der gemeenschap tusschen de beide zeeën. Dit beroemde rapport bevat de resultaten van al de nasporingen, door de Fransche ingenieurs tijdens de expeditie in het werk gesteld, en is van groote waarde voor allen die zich later met deze zaak hebben bezig gehouden. Doch andere gebeurtenissen leidden BUONAPARTE's opmerkzaamheid van Egypte af. Hij was reeds tot eersten Consul van de Fransche republiek benoemd en had Egypte aan de Porte afgestaan, toen hem

---

(*) Sir HARFORD JONES zegt echter met betrekking tot het Zuidelijk gedeelte van de Roode Zee: „Zes maanden in het jaar kan een zeilschip de Roode Zee niet binnenkomen, en de andere zes kan het er niet uit." Die opgave is stellig niet ver van de waarheid verwijderd, want volgens Kapitein ROGERS heeft men in het Zuidelijkste deel der Roode Zee van het begin van October tot het einde van April zoo goed als voortdurend Zuidewind, terwijl, volgens denzelfden, van Junij tot en met September onafgebroken Noordewind voorkomt.

het rapport in 1801 werd aangeboden; hij nam het aan met de woorden: »Welaan, de zaak is groot; men geve eene memorie in het licht, en dwinge de Turken hun belang en hunnen roem te vinden in de uitvoering van dit plan." Daarvan kwam echter niets. — Onderscheidene malen nog was het ontwerp ook later ter sprake gebragt, verschillende vereenigingen van zaakkundige mannen hadden bij herhaling de plaatselijke gesteldheid van de landengte en den waterstand in de beide zeëen naauwkeurig onderzocht; maar al die arbeid was zonder uitwerking gebleven, toen FERDINAND DE LESSEPS, in overeenstemming met SAID-PACHA, den onderkoning van Egypte, het plan weder opvatte. Gedurende eene reis van Alexandrië door de Lybische woestijn naar Kaïro, in October 1854, verbonden zich de beide mannen, om de doorgraving van de landengte tot hunne taak te kiezen. De tijd scheen gunstig voor zulk eene onderneming. Engeland had den oorlog aan Rusland verklaard, om de integriteit van het Turksche rijk te verdedigen. De Engelschen hadden openlijk verkondigd, dat de deelneming van de provinciën des Turkschen rijks aan de beschaving van het Westen het beste middel was om het politiek bestaan van Turkijë en den algemeenen vrede van Europa te verzekeren. Industrie, handel en verkeer moesten na den oorlog de middelen zijn, om der Westersche beschaving ingang te verschaffen in de Oostersche landen. Daarenboven had Engeland een verbond gesloten met Frankrijk, daar het dit rijk vroeger steeds het meest had gevreesd als mededinger in de wateren van het Oosten. Frankrijk zelve zou de ontsluiting van het Oosten niet willen beletten, maar veeleer ondersteunen. DE LESSEPS was er van overtuigd, dat Keizer NAPOLEON III zijn plan zou bevorderen. Eindelijk was het duidelijk, hoeveel belang ook Oostenrijk moest hebben bij de opening van dezen nieuwen weg voor het algemeen verkeer en den handel der wereld.

Bij een firman des onderkonings, van Mei 1855, werd aan FERDINAND DE LESSEPS toegestaan eene compagnie op te rigten, uit de kapitalisten van alle natiën zaâmgesteld, tot het graven van een kanaal door de landengte van Suez. Deze compagnie zou bovendien eene groote haven moeten aanleggen in het meer Timsah, van daar een zijkanaal maken tot

aan den Nijl, om Egypte zelf in gemeenschap te brengen met den nieuwen Bosporus, en eindelijk twee besproeijingskanalen, het eene Zuidwaarts, het andere Noordwaarts, door de landengte graven. Natuurlijk moest deze firman door den Sultan, als souverein van Egypte, worden gesanctioneerd. — DE LESSEPS en de voornaamste ingenieurs des onderkonings, LINANT-BEI en MONGEL-BEI, hadden nu hun »Avantprojet" in het licht gezonden, dat eene volledige ontwikkeling *en détail* bevatte van de bedoelde onderneming, zoowel van de technische als van de oeconomische zijde beschouwd. Daar echter tot de volvoering van het reuzenwerk de meest algemeene deelneming en medewerking vereischt werd, wenschte DE LESSEPS het plan nog eenmaal te onderwerpen aan het oordeel van eenige geheel onafhankelijke mannen, van erkende bekwaamheid en behoorende tot verschillende natiën, die het zouden onderzoeken en zoo noodig wijzigen, terwijl zij tevens hun gevoelen aangaande de geraamde kosten en verwachte voordeelen zouden uitspreken. Het gelukte hem zoodanige vereeniging, de internationale Commissie, zaâm te stellen. Zij bestond uit: de Engelsche ingenieurs RENDEL, MAC-CLEAN en CH. MANBY; de Oostenrijksche generaal-inspecteur der spoorwegen, NEGRELLI; de Sardinische ingenieur en minister van openbare werken, PALEOCAPA; de Nederlandsche hoofdingenieur van den waterstaat, CONRAD; de Pruissische ministerraad en hoofdingenieur der waterbouwwerken, LENTZE; de Spaansche generaal-directeur van openbare werken te Madrid, Don CYPRIANO SEGUNDO MONTESSINO; en de Franschen RENAUD, generaal-inspecteur van bruggen en wegen, en LIEUSSON, ingenieur-hydrographe bij de marine. Deze commissie scheepte zich, ofschoon niet geheel voltallig, den 8sten November 1855 te Marseille in naar Egypte. Na velerlei onderzoekingen op de kust van Alexandrië, op de reede van Suez, op de landengte zelve en in de Golf van Pelusium te hebben volbragt, kwam zij den 1sten Januarij 1856 te Alexandrië terug, en legde voor den onderkoning, in 't kort, de verklaring af: dat een kanaal onmiddellijk van Suez naar de Golf van Pelusium het eenig mogelijke middel was om de beide zeëen voor de groote scheepvaart te verbinden; dat er in technisch opzigt geen beletsel voor de uitvoering van dit werk bestond; dat het maken

van havens te Suez zoowel als in de Golf van Pelusium aan geene ongewone bezwaren onderhevig was; dat de 200 millioen francs, in 't »Avantprojet" als noodzakelijk tot de voltooijing van het geheel opgegeven, voldoende zouden zijn.

Eene belangrijke wijziging werd door de internationale commissie voorgesteld met betrekking tot de werken aan de monding van het kanaal. — Volgens het zoo gewijzigde plan begint het kanaal op de reede van Suez ten Oosten van de stad, wendt zich dan naar het Bittere Meer en doorsnijdt dat in zijne gansche lengte; vervolgens gaat het voort tot aan het meer Timsah, waarheen het in vele bogten loopt, om, zoo veel mogelijk, de duinen te ontwijken; van Timsah rigt het zich naar het Ballahmeer en het Zuidelijk gedeelte van het meer Menzaleh, doorsnijdt dit in Westelijke rigting, om in de omstreek van de oude Tanitische Nijlmonding in de Middellandsche Zee te vallen. Naar het ontwerp van DE LESSEPS zou het van den Oostelijken oever der meeren Ballah en Menzaleh Oostwaarts naar Pelusium geloopen, en daar bij het kasteel Tineh zich verbonden hebben met de Middellandsche zee: de nieuwe rigting is 2800 ellen korter. — Bovendien bevond men de kust bij Tanis veel beter geschikt tot het aanleggen van eene veilige haven dan te Tineh. Deze haven, die in 't vervolg niet meer Tanis, maar »Said" zal heeten, zal gevormd worden door eene zeer breede, in de zee vervaardigde geul (*chenal*) tusschen twee steenen dammen; van welke de Noordelijke of buitenste op de kruin 10 ellen breed zijn en 3500 ellen ver in de zee zich zal uitstrekken, terwijl de Zuidelijke of binnenste eene breedte van 6 en eene lengte van 2500 ellen zal verkrijgen. Beide zullen 2 ellen boven de gewone oppervlakte der zee uitsteken en voorzien zijn van eene bemuurde borstwering. Ook bij Suez zal eene ruime haven worden aangelegd ter diepte van 8 à 9 ellen beneden den waterstand bij ebbe; en ook daar moet eene buitenhaven tot aan de reede komen, bestaande in eene breede geul. Buiten de zandbank, die daar de geheele reede insluit, zullen twee steenen dammen van 6 ellen breed opgeworpen worden. — Het kanaal zelf zal 100 ellen wijd en ten minste 6,5 el, beneden den ebbestand der Middellandsche Zee, diep zijn.

De havens te Said en te Suez zijn echter alleen bestemd

om den doortogt der schepen in en uit het kanaal gemakkelijk en zeker te maken. In het midden van de landengte moet de eigenlijke haven en de ververschingsplaats zijn. Het meer Simsah namelijk zal tot eene lig- en verblijfplaats voor de handelsvloten der wereld worden ingerigt. Zijne oevers moeten bedekt worden met magazijnen, werkplaatsen, werven, enz., en daar zal eene kade, tot het lossen en laden der goederen worden gebouwd van 1500 ellen lengte. Hier zal ook de monding zijn van het zijkanaal, dat Egypte door den Nijl in gemeenschap met de nieuwe doorvaart zal brengen, en dat tevens de haven van zoet water, van proviand en allerlei benoodigdheden zal voorzien. Nog zullen uit dit kanaal weder twee zijtakken geleid worden, de eene in de rigting naar Suez, de andere noordwaarts naar Pelusium, ten einde den Oostelijken rand der woestijn te besproeijen en in vruchtbaren grond te doen veranderen. Maar ook op andere wijze zal men de woestenij pogen te bebouwen en voordeel te doen opleveren. De duinheuvels en zandvelden zullen beplant worden met houtgewas, inzonderheid met pijnboomen, die in een zandgrond welig wassen en te gelijk de verstuiving beletten. Zoo zal welligt binnen weinige jaren de tot hiertoe dorre en eentoonige vlakte bedekt zijn met groenend geboomte en rijke bosschen!

De massa grond, die bij de graving van het kanaal en zijne zijtakken moet verwerkt worden, bedraagt 17,478,790 kubiekellen. De uitvoering van dit voorbeeldelooze werk op dit terrein, en in weinige, te voren bepaalde jaren, zou dan ook onmogelijk te achten zijn, indien de onderkoning in de acte van concessie niet bepaald had, dat vier vijfden der arbeiders Egyptische Fellahs moeten zijn, die door de regering ter beschikking gesteld worden. Deze Fellahs, aan het klimaat en aan soortgelijken arbeid gewoon, ontvangen van de ondernemers werktuigen, water, brood en dagelijks 2—3 piasters in geld; terwijl er tevens gezorgd wordt voor hunne huisvesting en verpleging in een hospitaal op kosten der onderneming. De beide ingenieurs, LINANT-BEI en MONGEL-BEI, zullen de leiding van den arbeid en de politie over de Egyptische werklieden uitoefenen. Men heeft berekend, dat 8000 van deze Egyptenaars in 5 jaren het geheele werk kunnen volbrengen. Is het

kanaal zoo diep uitgegraven, dat het zeewater te voorschijn komt, dan zal door stoom-moddermolens het werk voortgezet en ten einde gebragt worden.

Een hoofdpunt van het ontwerp, dat nog ter beschouwing overblijft, is het financiële, de berekening der kosten, die noodig zijn om zulk eene onderneming tot uitvoering te brengen. Met groote belangstelling en naauwkeurigheid hebben DE LESSEPS en zijne beide Egyptische medewerkers dit punt overwogen. Naar hunne berekeningen beloopen de kosten van de aardwerken voor al de kanalen te zamen, daarbij geteld het modderen met machines: 72 millioen francs. — De groote bouwwerken, voor de havens te Suez, Said en Timsah, de sluizen en pompwerken in het Nijlkanaal, de lichten en vuurtorens, vereischen te zamen 84,233,200 francs. Voor het opzigt en bestuur gedurende den tijd van den aanleg heeft men 3,905,830 francs gesteld, en voor onvoorziene uitgaven nog 2,410,970 francs. De gezamenlijke som, die men behoeft, zou dus zijn: 162,550,000 francs. Het plan moet in zes jaren geheel voltooid zijn. Derhalve moet bij die som nog een zesjarig rente-bedrag gevoegd worden van 22,450,000 fr. En het gansche benoodigde kapitaal wordt gesteld op 185 millioen francs. — Evenwel heeft DE LESSEPS, om de uitvoering des te zekerder te maken, voorgeslagen, dat de Actie-Compagnie (*Compagnie universelle*) een kapitaal zal zamenbrengen van 200 millioen fr., hetwelk ter beschikking van de onderneming zal staan.

Is het zesde jaar na den aanvang der werkzaamheden verstreken, dan wordt het kanaal voor het verkeer opengesteld, het Nijlkanaal, de waterleidingen tot besproeijing van den grond naar Suez en naar Pelusium, als ook de vuurtorens en lichten, komen in geregelde werking. De duinen zijn dan bevestigd en een groot deel van de landengte bebouwd; men begint de vruchten te plukken van den reusachtigen arbeid. Welke zullen die vruchten zijn? De opstellers hebben begroot, dat de handel tusschen Europa en de Atlantische kusten van Amerika aan de eene, en de wateren van het Oosten aan de andere zijde, jaarlijks eene scheepsruimte van 6 millioen tonnen behoeft, waardoor eene waarde van 4 milliards francs wordt vertegenwoordigd. Zij rekenen nu, dat de helft dezer

vrachten, dus 3 millioen tonnen, door het Isthmus-kanaal zal komen, en verder, dat de helft der schepen, die dit kanaal doorgaan, in de haven van Timsah zal aanleggen. Bovendien nemen zij aan, dat van de goederen, die nu langs het Mahmudje-kanaal vervoerd worden, dan ten minste een vierde gedeelte over het Nijlkanaal en door de landengte zal gaan. Zij stellen nu het passagegeld, dat het kanaalbestuur zal heffen, op 10, en het ankergeld in het meer Timsah op 1 franc per ton. Volgens deze begrooting zouden de inkomsten van het bestuur tot het volgende bedrag komen: passagegelden in het groote kanaal, 30 millioen; ankergeld in de haven 1½ millioen; tollen op het Nijlkanaal 1,560,000 fr. — Eindelijk is de opbrengst der veldvruchten op 6 millioen, en van het houtgewas op de duinen op 996,000 fr. berekend. — De gezamenlijke bruto-inkomsten zouden derhalve de som beloopen van 40,056,000 fr. — Wordt daarvan afgetrokken: voor kosten van bestuur en onderhoud 2 pro cent; eenige procenten voor een Amortisatie-fonds, een beneficium voor de Egyptische regering, toelagen voor de eerste grondleggers der onderneming, enz., zoodat het netto bedrag vermindert tot 29,140,740 fr.; zoo zal er toch, het maatschappelijk kapitaal op 200 millioen gerekend, voor de aandeelhouders, behalve 5 procent rente, een dividend van 10 procent overblijven.

De maatschappij zal den naam dragen van: »Compagnie universelle du canal maritime de Suez", en 99 jaren lang het privilegie der concessie genieten. Wordt er na verloop van dien tijd geene nieuwe beschikking gemaakt, zoo vervalt het kanaal, met al wat daartoe behoort, aan de Egyptische regering. Daarvoor zijn door die regering ook onderscheidene voorregten aan de maatschappij toegestaan: de landerijen, die de maatschappij bebouwt, zijn de eerste tien jaren vrij van belasting; zij blijven het eigendom der Compagnie, ook na het verval der concessie. Al de grond, voor het aanleggen der werken en voor de ontginning, wordt, zonder eenige vergoeding, door de regering aan de compagnie afgestaan; alleen datgene, wat privaat eigendom is, zal billijkerwijze betaald moeten worden. Zoo lang de concessie duurt, heeft de compagnie vrije beschikking over de openbare steengroeven, en kan hare werktuigen en materialen van allen aard tolvrij invoeren. —

Het zee-kanaal zal, tegen betaling van het bepaalde passagegeld, dat nooit hooger dan 10 fr. per ton zal mogen zijn, te allen tijd voor alle natiën geopend en voor allen »neutraal" zijn. — De maatschappij is eene zoogenaamd naamlooze, hare leden zijn de onderteekenaars en houders der aandeelen; derhalve is zij onderworpen aan de wetten, die voor zoodanige maatschappijen gelden.

Dat deze zoo gunstige vooruitzigten niet hersenschimmig zijn, maar steunen op goede gronden, kan ook daaruit worden opgemaakt, dat de ondernemers reeds aanbiedingen uit onderscheiden landen hebben ontvangen tot het bijeenbrengen van het vereischte kapitaal.

't Zijn echter niet enkel stoffelijke voordeelen, die deze onderneming belooft, ofschoon deze natuurlijk het eerst in het oog vallen en voornamelijk bedoeld worden. Gelijk de verlegging der groote handelswegen te allen tijd grooten invloed heeft geoefend op het verval of de ontwikkeling van volkeren en staten: zoo zal het ook hier zijn. De koophandel is het voertuig der beschaving. Wanneer de slagboomen worden opgeheven, die het onderling verkeer der volken belemmeren, blijven de gevolgen van den vooruitgang voor beschaving en ontwikkeling niet achter. Men denke maar aan de geschiedenis der stoomvaart en der spoorwegen. Vooral in het Oosten kan men een nieuw leven verwachten; eene heilrijke hervorming in den zedelijken, maatschappelijken en staatkundigen toestand van die, tot heden toe, nog zoo weinig bekende natiën.

En toch, niettegenstaande deze veelbelovende vooruitzigten, heeft men tot heden toe geen aanvang kunnen maken met de uitvoering van het groote plan; ondanks den sterken aandrang van onderscheidene zijden, heeft de Porte nog niet kunnen besluiten het verdrag van haren Egyptischen landvoogd te bekrachtigen, noch hare hooge toestemming te verleenen tot de oprigting der Compagnie universelle. 't Is evenwel niet zoozeer aan den Sultan en zijne raadslieden te wijten, dat het ontwerp zoo op de lange baan wordt geschoven, maar eigenlijk alleen aan Lord PALMERSTON en den Engelschen vertegenwoordiger te Constantinopel. Enkel door de krachtige

vertoogen van de Britsche regering wordt de beheerscher van Turkijë weêrhouden zijne goedkeuring te hechten aan het ontwerp. Maar waarom verzetten de Engelsche staatsmannen zich tegen eene onderneming, van welke men zoo veel goeds ook voor Engeland mag verwachten? Waarom pogen zij de geheele zaak te doen vergeten, of ten minste de belangstelling daarvoor bij het Britsche volk door allerlei middelen te verdooven? Zoo heeft men nu eene geregelde stoomvaart ingerigt tusschen Australië en Suez, aan welke de regering eene subsidie van 185,000 pond sterl. jaarlijks heeft toegekend. Zoo eene onderzeesche telegraaf aangelegd van Engeland over Egypte naar Indië. Doch hoe nuttig dergelijke inrigtingen ook geacht moeten worden; zij kunnen niet dienen voor het groote goederenverkeer, en kunnen, wat het belang voor den handel betreft, niet gelijk gesteld worden met de opening van een nieuwen, ongeveer de helft korteren weg naar het Oosten. — Het moeten staatkundige bedenkingen zijn, die de Britsche regering bewegen om de onderneming tegen te werken. Welligt vreest zij de mededinging van andere natiën, vooral van Frankrijk, in de Oostersche wateren; gelijk zij beducht is voor de magt der Russen, die steeds nader komen aan de grenzen van Engelsch-Indië. Maar wij kunnen ons hier niet begeven op de kronkelpaden der diplomatie. Wij hebben niet naar de redenen te onderzoeken, die de Engelsche staatslieden nopen zoo te handelen; maar wij betreuren het, dat zij zich verpligt achten de uitvoering te belemmeren van een ontwerp, waarvan de mogelijkheid en de voordeelen zoo blijkbaar zijn. Evenwel, het kan bijna niet meer betwijfeld worden: nu eenmaal de aandacht van geheel Europa op dit plan gevestigd is, nu meer en meer de overtuiging algemeen wordt, dat de volvoering daarvan groote voordeelen moet opleveren voor bijna alle volken van het Oosten en Westen, nu zullen eenmaal al de bezwaren overwonnen worden, de landengte van Suez zal worden doorgegraven, en door dat kanaal zal de baan loopen langs welke de schatten van het Oosten en de beschaving van het Westen tegen elkander worden ingeruild.

Wij willen deze beschouwing eindigen met de aanhaling van het volgende, dezer dagen in de dagbladen meêgedeelde,

berigt: »In de Fransche Akademie is, namens eene commissie van deskundigen, door den Heer CHARLES DUPIN verslag uitgebragt over het belang der onderneming tot het doorgraven der landengte van Suez. Naar aanleiding van dat verslag, heeft de Akademie zich ten volle vereenigd met het ontwerp van den ondernemer, den Heer DE LESSEPS.

»In het breede zet de Heer DUPIN de voordeelen uiteen, welke het kanaal, 't welk 300 millioenen menschen, die in het Westen zijn gevestigd, zal vereenigen met 600 millioenen Oosterlingen, zal aanbrengen, en wijst hij op hetgeen thans reeds is geschied, opdat de verschillende Staten in de toekomst vruchten van de onderneming zullen kunnen plukken. Aangaande Nederland drukt de Heer DUPIN zich in het verslag op de navolgende wijze uit: »Zelfs heeft de beweging zich uitgestrekt tot aan de uiterste einden van de Noordzee. Nederland heeft de oogen gevestigd op de maritime onderneming, die thans de geheele wereld bezig houdt, en voor welke het zijnen voornaamsten waterbouwkundige en ingenieur (den Heer CONRAD) heeft afgestaan. — De Koning van Nederland heeft eene commissie benoemd, bestaande uit de hoofden van handel, nijverheid en openbare werken, en deze commissie gelast om de gevolgen te onderzoeken, welke de opening van het Egyptische kanaal zal hebben, voor den handel van een Staat, welke nog in Oceanië bij Straat Sunda en elders belangrijke bezittingen heeft. Die schoone koloniën, welke sedert het derde eener eeuw tot eenen nieuwen bloei zijn gekomen, zijn in hare productive kracht meer dan verdubbeld. Het betreft hier een jaarlijkschen handels-omzet van ruim 300 millioenen fr., waarvan Egypte de plaats van doorvoer zal worden.

»De Hanzeesteden maken aanstalten om haar voordeel te doen met de ondervinding, welke in deze aangelegenheid door Nederland zal worden opgedaan."

EENE BRUIDSVAART OP HET MEER.

SCHETS VAN OOM ADAM (D^r^. C. A. WETTERBERGH).
UIT HET ZWEEDSCH, DOOR C. EYKMAN.

— Men kan niet ontkennen, dat de jonge TROBERG een zeer knappe jongen is, dat kan niet ontkend worden — sprak de oude tante, terwijl zij suiker deed in de koffij, die haar door een jong, schoon meisje aangeboden werd.

— Inderdaad, tante? God zegene u voor dit woord! — hernam het meisje blozende, maar met oogen die van vreugde glinsterden.

De tante had ook een paar oogen, maar zulke, die niet glinsterden, en niettegenstaande hunne kleinheid toch iets trotsch en koels uitdrukten, hetwelk zich op eene onaangename wijze deed gevoelen. Zij trok de mondhoeken verachtelijk zamen.

— Lieve LINA! ik zeg dat de jonge TROBERG zeer knap is, dat God in zijne genade hem vele voorregten geschonken heeft; maar ik zeg tevens, dat ik nimmer zal toelaten, dat hij hier komt in de meening dat.....

— Maar, tante! waarom toch? — vroeg het meisje geheel onschuldig, met eene angstige uitdrukking op het gelaat.

— Waarom? Lieve LINA! zoo is het altijd met de jeugd: onophoudelijk naar het „waarom" vragen, als of de ouderdom, de ervaring en eene hoogere opvatting des levens niet beter zouden weten dan zij zelve, wat tot haar welzijn dient. Ik zeg maar — voegde de tante na eenige oogenblikken, gedurende welke zij LINA onafgebroken in het aangezigt zag, er bij — ik zeg maar: het gebeurt niet.

— Maar, beste tante! — begon het meisje, met tranen in de oogen — KAREL en ik.....

— Hebben elkander van der jeugd af bemind; niet waar?

— Ja.

— En willen lief en leed met elkander deelen?

— Ja, tante!

— Zeer romantisch.

— Niet romantisch, tante! maar Bijbelsch; zoo behoort het immers te wezen?

— Ja, zoo, Bijbelsch — ja, zeer schoon en vroom — het geldt hier een hemelsch huwelijk — eene engelen-verbindtenis, twee harmonieërende zielen, voor elkander geschapen.

— Tante bespot ons.

— Och neen, de Hemel beware mij, kind! neem een kop koffij. Houdt gij van die krakelingen?

— Heel veel, tante!

— Maar zij worden gemaakt van weitemeel, room en suiker.

— O ja; maar.....

— Zoo; houdt gij er ook van netjes en helder gekleed te gaan?

— Ja, tante! maar.....

— Gij houdt veel van uwe nieuwe kleedjes, bij voorbeeld het *rose;* het is ook mooije zijde, inderdaad smaakvol.

— Ja, zeker! maar, tante.....?

— En gij houdt ook wel van een fraai rijtuig, en daarin, als eene godin op eene wolk zittende, gereden te worden, en tusschen de zachte kussens te schommelen?

— O ja. Maar, beste tante! waartoe die zijsprong?

— Ik moet u eens wat zeggen, kind! Vóór vijf-en-twintig jaren was ik nog in mijn besten tijd — dat wil zeggen, ik was toen zoo omstreeks dertig jaren oud, dus op den regten leeftijd voor de vrouw, om zich in boeijen te laten slaan, als het zoo zijn moet. Ik huwde met RUSIN zaliger, zeker niet uit liefde, want ik was veel te verstandig om mij door zulk een gevoel te laten misleiden, maar omdat ik eene positie in de wereld wilde hebben, en eenmaal met Gods hulp (zoo als nu ook het geval is), een eigen goed zou kunnen besturen. Ik was zeker niet vermogend, maar trouwde met een rijk man, — dat was verstandig, niet waar?

— Ja, verstandig, tante! maar.....

— Maar ik vond het geluk niet; dit zou het geval geweest zijn, als ik namelijk eene romanheldin had willen zijn, en alleen van liefde leven; maar dit was ik niet; integendeel, ik was verstandig.

— En verder, tante!

— Ja, ziet gij, uwe moeder en ik waren nichten; zij was jonger, naauwelijks twintig jaren oud, toen zij zich met uw vader, den goeden stumper, verloofde. O, zoo zoet — eene engelenliefde. Ik herinner mij nog dat ik haar waarschuwde, en

zeide: het is een landmeter — landmeter, zeide ik. Denk er aan, lieve MALIN! (uwe moeder, weet gij, heette AMALIA, maar wij heetten haar altijd MALIN) denk er aan, lieve MALIN! een landmeter moet leven van wat hij zelf verdienen kan; het is geen *fidei-commis*, geene erfenis, waarvan men de renten trekken kan, geen handel, dien men drijft in een warm kantoorvertrek, het is geene betrekking van welker inkomen men leven kan, ook als men buiten dienst is. Een landmeter moet in weêr en wind, verliest zijne gezondheid, en wat heeft hij dan, wat krijgt gij dan? Een ziekelijk man, een huis vol kinderen, en geen werk.

— Tante! zoo is het met allen, die op hunne eigene kracht steunen moeten, — merkte het meisje aan.

— Ja, mijn kind! juist aangemerkt, zoo is het met allen, die — let wel! — die zoowel ligchaam als ziel moeten inspannen. Als men zich slechts met de ziel geld verschaffen kan, dat gaat nog, want de ziel blijft hangen zoo lang de mensch leeft; maar wee dengene, die op zijn ligchaam teren moet.

— Maar, tante! dan is bijna het gansche volk ongelukkig.

— Ja, zeker! dat is ook zoo; zeker zoude het beter gaan als het ligchaam niet gebrekkig werd. Met één woord, zeide ik tot uwe moeder, neem u in acht! Nu — hernam de oude, — hoe ging het? Juist zoo als ik zeide: uw vader werd ziekelijk; ook begon hij met de boeren sterken drank te drinken, en er kwam armoede. Tot alle geluk waart gij het eenige kind.

— Maar mijn vader was een goed mensch.

— Ja, zoo goed, dat hij uit pure goedheid zelf naauwelijks een rok aan het lijf had. Daarbij nam hij nog een jongen van de straat — en schiep ook hem tot landmeter.

— Ja, tante! maar met Gods hulp.....

— Met Gods hulp, wie twijfelt daaraan? Maar, let op! men moet zijn verstand en zijne vijf zinnen gebruiken. God helpt ons niet, wanneer wij met open oogen in een put springen, en evenmin wanneer wij, tegen alle gezonde rede, ongerijmde verbindtenissen aangaan.

Het meisje zweeg, maar in hare sprekende oogen zag men zekeren gloed, die het vaste voornemen verried, dat zij zich door tante's redeneringen niet zou laten afschrikken.

Eenige oogenblikken daarna trad er iemand binnen. Het was een oudachtig man, met een goedmoedig uitzigt, en met eene kleeding, die hem onwillekeurig, zonder verdere opheldering, tot — landjonker verklaarde. Zijn frak was blijkbaar vóór vijftien jaren gemaakt, het fraaije vest vóór tien jaren, en vóór dertig jaren had de goede man geleerd, hoe hij zich de das moest omdoen, enz. Heeft men die wetenschap bestudeerd, dan kan men aan de snede, de kleur en eene menigte andere, doch geringe omstandigheden, beoordeelen tot welk decennium een kleedingstuk behoort. Dit geschiedt met veel meer zekerheid dan die, waarmede de geoloog den verschillenden ouderdom der aardlagen beoordeelt. Die frak, dat vest, die halsdoek behoorden elk aan een bijzonderen tijdgeest, aan eene ongelijke uitbarsting van den menschelijken geest; men kan niet gissen hoe zeer de frak te zamenhangt met Europa's politieke geschiedenis. Zulk een historisch getuige van verloopen tijden was GÖRANSSON, een groot grondbezitter, die ossen teelde om ze te verkoopen, even als de »edelste" burgers van Rome slaven *oplegden* — om ze te verkoopen. Iedere tijd is edel op zijne manier.

De goede oude maakte op zijne wijze sierlijk zijn compliment aan de oude tante, vatte hare hand, en kuste die met eene plegtigheid, welke aan den goeden ouden tijd herinnerde, toen de handkus nog in gebruik was — dien ridderlijken tijd, die nu, het zij Gode geklaagd! voorbij is.

— Ik hoop — zeide hij — dat gij u wèl bevinden moogt.

— Zeer wel, mijn waarde GÖRANSSON! heel wel.

— En de zaak, waarover wij gesproken hebben...

— Nu, ik denk wel, dat het gaan zal, ten minste als zij tot nadenken komt.

— Ik behoef een steun — zeide de goede man — en naardien God mij met goederen gezegend heeft, en ik tweemaal met mijne nu zalige echtgenooten gehuwd ben geweest, meende ik, als gij er niets tegen hadt — ha, ha — alle goede dingen driemaal.

— Ja, zeker! maar de meisjes hebben tegenwoordig geheel andere begrippen dan voorheen; er is een vrijheidsgeest in haar gevaren, ja, iets waarlijk rabulistisch, zoodat zij zelven willen denken; nu, dit moge zijn, zoo als het is, maar toch handelen, waarde GÖRANSSON! — handelen....

— Hm! Gij denkt dus, dat ik niet veel hoop mag koesteren?

— Neen, beste heer GÖRANSSON! — sprak LINA, die de laatste woorden gehoord had en nu binnentrad, — neen.

— Wel verschrikkelijk, meisje! schaamt gij u niet, als een braaf man — schaamt gij u niet? — vroeg tante, met vlammen schietende oogen.

— Neen, tante! mijnheer GÖRANSSON is een braaf man, dat weet ik; hij is een rijk man, dat weet ik ook, ik acht hem om beide redenen; maar hij is veertig jaren ouder dan ik, en...

— Welk eene taal! schaamt gij u niet? — viel de tante haar toornig in de rede. — Weet, LINA! dat gij uit genade hier werdt opgenomen, uit genade, uwe ouders waren bedel...., ja, zij waren arm, doodarm; toen uwe moeder stierf, stond u geen andere weg open dan te gaan bedelen, ja, bedelen, zoo *ik* niet — en nu, nu ik uw geluk wil verzekeren, nu...

— Mijne waarde vriendin! — zeide de heer GÖRANSSON — als uwe nicht — hm, als uwe nicht meent, dat ik te oud ben, dan...

— Dan dient zij haar verstand gevangen te geven — vervolgde de tante, buiten zich zelve van toorn. — Onwaardig schepsel — ellendig, ondankbaar wezen! Ik heb eene slang aan mijn eigen boezem gekoesterd — gij vermoordt mij.

De goede tante stond op het punt, in zwijm te vallen.

Het smartte LINA, dat zij den ouden vrijer gewond, dat zij tante's weefsel zoo onherstelbaar verscheurd had; de tranen stegen haar in de oogen.

— Ach, tante! ik blijf bij u; wees toch maar niet boos — neen, zie mij slechts aan — gij, die het arme kind opnaamt — om Gods wil, meen niet, dat ik ondankbaar ben.

— Weg, uit mijne oogen! — riep de tante, die hoopte, dat het tooneel door een theater-effect zou verhoogd en met een *ja* zoude besloten worden. — Weg, ondankbare! die uwe tweede moeder beleedigt! Ga, of — zeg...

— Lieve Hemel, waarde vriendin! wees bedaard — zeide de goedhartige oude, en klopte de tante op de dorre hand; — zeer verdrietig voor mij, maar — hm....

Er is inderdaad niet veel te zeggen, als men afgewezen wordt, vooral wanneer de oorzaak iets zoo ongelukkigs is als de ouderdom. Er zijn menschen, die om zoo iets boos wor-

den; maar de heer GÖRANSSON behoorde niet tot dezulken — hij werd slechts verdrietig, en welligt voornamelijk daarom, dat hij zoo veel onrust te weeg gebragt en misschien vele van LINA's dagen verbitterd had. Hij trad daarom als verzoener tusschen beiden op; maar dit hielp weinig; want de tante, die alles behalve groote rijkdommen bezat, had berekend bij den echtgenoot van hare nicht te gaan inwonen en zoo op grooten voet te kunnen leven. Toen dit mislukte was zij gekrenkt — en, zoo als gewoonlijk, wanneer oude dames in hare zwakheid kracht willen aan den dag leggen — onverzoenlijk stijfhoofdig.

De heer GÖRANSSON vertrok met de bede, dat alles mogt vergeten zijn; maar LINA moest ieder oogenblik van den dag gevoelig ondervinden, dat zij eene snaar gekwetst had, die gevoeliger was dan zij had kunnen vermoeden. Met *één* woord, de zegen aan het kind bewezen, werd een vloek voor het meisje, het aangename huiselijk leven werd tot eene kleine hel, indien namelijk in de groote een onophoudelijk gebrom en eene bestendige ontevredenheid tot de plagen behooren.

De heer GÖRANSSON was buiten kijf een bedaard man, maar dit belette toch niet, dat hij het onaangenaam vond met een blaauwen scheen te Sätorp, waar hij woonde, te huis te komen. Wanneer men oud wordt, en de overtuiging bezit, dat men nog maar weinig tijd heeft om het geluk des levens te genieten, moet men het zich spoedig trachten deelachtig te maken of er maar van afzien. Iets wat inzonderheid den goeden oude hinderde, was de gedachte eenzaam te moeten sterven, in zijne laatste oogenblikken slechts door huurlingen omgeven te zijn — hij wilde een vriend aan zijn sterfbed hebben, iemand dien hij beminde, die hem geheel toebehoorde — nu, dit kon niemand anders wezen dan eene — wederhelft. Dit was eene *idée fixe* bij den braven man, en niet te verwonderen dat hij, twee vrouwen gehad hebbende, er tegen op zag nu nog als half ongetrouwd te moeten sterven. Hij hield werkelijk veel van LINA — het was geen ruwe hartstogt, het was iets beters, het was iets zoo na aan wezenlijke liefde, als een zestiger die gevoelen kan. Juist die oogen

wilde hij zien blikken in de zijnen, als zij zouden uitgebluscht worden; juist die handen moesten de zijne drukken, wanneer zijn ligchaam zou beginnen te verkoelen; juist zulk eene vrouw zoude hem in al die opzigten kunnen gerustoestellen. Jammer maar, dat zij slechts twintig jaren oud — dat zij schoon was. Gaarne had de heer GÖRANSSON zijne oogen op eene van voor zijne jaren meer passenden leeftijd laten vallen; maar zie — die oude jongejufvrouwen hebben die buigzaamheid van geest niet, welke werkelijk eene eerste voorwaarde tot zulk eene verbindtenis is, en eene vrouw te nemen die hem enkel uit berekening nam, wilde hij toch ook niet.

— Dom, zeer dom! — pruttelde hij in zich zelven; — hm, ik had het meisje niet in ongelegenheid moeten brengen, ik had haar eerst moeten vragen.

Hoe hij evenwel redeneerde, hij kwam tot geen ander besluit, dan dat hij het leven vervelend vond, en op zekeren dag liet hij zijne kleederen inpakken, zijn mooijen wagen schoon maken en oppoetsen — en begon te reizen. — Het reizen verdrijft de zorgen — zeide hij bij zich zelven, en zijn hart voegde er bij: misschien ontmoet ik iets — hm, ik heb in romans veel gelezen van huwelijken die door eene toevallige ontmoeting van de respectieve contrahenten opgekomen zijn, als, b. v., in een postwagen — hm, die hebben wij in Zweden niet — al heel gek.

De heer GÖRANSSON reisde en reisde naar streken, waar hij nooit geweest was, en die velen in Zweden ook nooit gezien hebben. Hij reisde naar Norrland, dat buitenland, dat binnen onze eigene grenzen ligt.

Hoe langer hij reisde, hoe meer de wegen naar boven slingerden — in de al diepere dalen stroomden rivieren, de bosschen werden uitgestrekter, de natuur woester, maar grootscher, hoe meer hij de fjell-streken (*) naderde. Het was eene nieuwe natuur — niet die verkunstelde, zoo als wij die in het Zuiden zien, maar die mannelijke, ernstige natuur, die het hart tot vrede en niet alleen tot genot stemt.

Op deze wijze doolde de afgewezen minnaar in de woeste velden rond. Hij verliet menigmalen den grooten weg — hij worstelde ook, zoo oud hij was, door Jemtland's bosschen,

(*) Naam voor het Noordsche hoogland. VERT.

... zijne oogen weiden over de spiegelgladde oppervlakte der meren, en de oude grondeigenaar vond zich genoegelijk gestemd aan de uiterste grens van den graanbouw.

Op een van deze togten in het natuurschoone pastoraat van Underåker, alwaar bij iedere schrede een nieuw uitzigt, schooner, afwisselender dan het vorige te voorschijn treedt; alwaar fjellen afwisselen met meren, en schuimende, snelvlietende stroomen tusschen de klippen plaats maken voor beken, welke zich helder als kristal voortbewegen, gelijk eene zilveren slang, die over de gras-oppervlakte schuifelt — op een van deze togten, alwaar men »Dissolving views" meent te zien, zoo haastig wisselen de tooneelen af, zonder dat men bemerkt hoe, trof hij op zekeren dag een jong mensch aan, die met de weitasch op den rug op den smallen weg voortschreed.

De goede heer GÖRANSSON was werkelijk verheugd; want het was een heer, een beschaafd man, volgens Zweedsche meening, dit zag men aan zijn jagtrok, weitasch en muts. Er was iets in den gang van den jongman, dat beschaving verried, met één woord, toen de heer GÖRANSSON naderkwam, nam hij beleefd den witten hout-stroo hoed af, dien hij expresselijk gekocht had om op zijne zomer-reizen te gebruiken, en begon zijn gesprek met naar den weg te vragen, die naar de naaste stad geleidde.

— Die is niet verre verwijderd — was het antwoord — maar op een paar plaatsen verdeelen zich de wegen, en ik zal u den weg wijzen, voor zoo verre uw knecht dien niet kent.

— Neen, dien weg ken ik niet — zeide de gids — maar de stad zal wel Oostwaarts liggen, daar naar het Noorden heen, wanneer men hier op aan loopt.

— Neen, juist in het Noorden, mijn jongen! als gij dien weg gevolgd waart, zoudt gij aan het meer uitgekomen zijn; want de weg aan den Oostkant is de winterweg. (*)

— Nu, Gode zij dank; want het is reeds laat, en ofschoon de nachten — sprak de heer GÖRANSSON — bijna al te helder zijn, zoude het toch niet aangenaam geweest zijn, buiten te moeten blijven liggen voor een....

— Ja, voor iemand van jaren — (dit woord stak den oude in het hart) sprak de jongeling — zoude het niet goed ge-

(*) Winterwegen noemt men in het Noorden zulke, die over het ijs voeren. VERT.

weest zijn; er valt des nachts veel dauw, en dikwijls hebben wij juist in dezen tijd nachtvorst, en de lucht is van avond helder.

Eindelijk kwamen zij aan de stad.

— Mag ik u — zeide de jongeling — nachtverblijf aanbieden; ik woon op het beste gedeelte der stad. Mijne kamer is tot uwe dienst.

— Hm, wel verpligt, hm, al te veel moeite — sprak de oude man, terwijl hij zijne kleine gemakkelijke sjees (die hij in Östersund gehuurd had) de voorplaats opreed.

Het duurde niet lang of de heer GÖRANSSON zat geheel op zijn gemak, in de kamer van den vreemdeling, aan eene groote, ongeschilderde, maar zeer glad geschaafde tafel, vol kleine prikjes, die door naalden daarin gemaakt schenen te zijn.

— Neem mij niet kwalijk — begon de heer GÖRANSSON, nadat hij zijne pijp gestopt, aangestoken en goed op gang gekregen had — ik heb gansch en al vergeten te vragen...

— Wie ik ben? — glimlachte de jongeling — nu, ik ben extra commissie-landmeter, en heet TROBERG.

— TRO... TROBERG! — riep de oude en sprong op, als of hij een electrischen schok ontvangen had.

— Gij schijnt verrast.

— Neen, och neen, ik meende, dat gij zeidet TRYBERG, en ik wilde u vragen, of gij verwant zijt met een van de vrienden mijner jeugd — hervatte de oude.

— Neen, TROBERG.

— Zoo, TROBERG, zoo; hm, commissie-landmeter.

— Ja, extra.

— Zoo, extra. Mijn naam is GÖRANSSON, ik heb een klein eigendom in het Zuiden, en reis nu voor mijne gezondheid; de doctoren hebben het mij voorgeschreven.

— Zoo — sprak de jonge landmeter geheel bedaard, zoodat de oude blijkbaar overtuigd was, dat hij niets wist van de afwijzing die zijn arm hart had moeten ondervinden.

Te vergeefs wilde de heer GÖRANSSON zich diets maken, dat zijn mededinger — (want dit was die »bedelaarsjongen", welke, zoo als de tante eens zeide, LINA's hart voor eenige oogenblikken in de war gebragt had) dom, nietig, bespottelijk of iets dergelijks was, om zich zelven den voorrang, al werd hem dien ook juist niet door LINA toegekend, toe te wijzen.

Dit ging evenwel niet goed. TROBERG was noch dom, noch

bespottelijk, en zelfs de tante had niets slechts van hem gezegd; dus viel er ook niets op hem aan te merken. De jonge landmeter zag er ontegenzeggelijk zeer goed uit, had een eerlijk uitzigt, eene eenvoudige houding, die niet de minste pretentie verried, en was wat men noemt »huiselijk", iets dat voor den ouden landjonker meer gold dan alle andere gaven.

Hij verzoende zich dus gemakkelijk met de tegenwoordigheid van den jongeling, maar wachtte zich wel een woord te uiten, dat het onaangename onderwerp aangaande LINA zou kunnen aanroeren. Onder de vele zaken, waarover de beide heeren spraken, gedurende den helderen zomer-avond — want de oude vergat geheel en al naar de klok te zien — was ook de kleine kronijk van dit oord, en een van de daartoe behoorende verhalen past juist hier.

— Hier, tusschen de fjellen, zijn nog — zeide TROBERG — uitgestrekte velden zonder eigenaars; niemand waagt het zich in die wilde natuur te vestigen en ze onder het menschelijk gezag te brengen; enkelen zijn er, die het doen, en men noemt hen *nybyggare*. (*)

Men kan zich niets romantischer voorstellen dan zulk een kolonisten-leven. Stel u voor, mijnheer GÖRANSSON! een grasrijk dal, met een klein meer, effen als een spiegel, met een rand van bosschen en fjell, verscheidene mijlen van de kerk, den landweg en buren verwijderd. Het is daar in het kleine dal zoo stil, dat een gansch werelddeel instorten, de eerzucht hare stormen over de gansche wereld kan doen gieren, vóór men er iets van verneemt.

Geen pelgrim komt hier door; zeer zelden gaat men ter kerke, men leest Gods Woord te huis; men hoort ook niets van de afkondigingen, die belangrijke papieren, welke afgelezen worden, opdat het warme gevoel, het godsdienstige leven, dat de preek misschien heeft weten op te wekken, voor goed zal uitgebluscht zijn, vóór men uit de kerk te huis komt. Zoo iets den opvlammenden gloed der ziele afbreekt, dan zijn het deze bekendmakingen met den aankleve van dien, welke den

(*) Ik wist geene betere vertaling voor dit woord te geven dan kolonist.
VERT.

toehoorder met geweld in het steenharde proza verplaatsen. Maar vergeef mij mijne aanmerking — glimlachte TROBERG — ik heb slechts willen zeggen, dat de kolonist vrij is van het hooren naar deze afkondigingen, en dat dit een van zijne groote voorregten is. Daar woont hij met vrouw en kinderen, vrij als de vogel, en als de kinderen groot worden, nemen zij andere velden in de nabuurschap onder handen, en over honderd jaren is het eene gemeente in eene lange rij huizen, die 10 à 20 minuten van elkander liggen; zoo ontstaat dan een dorp, en de geheele gemeente is familie. Dan eerst — voegde hij er glimlagchende bij — zijn er wetten noodig — en landmetersverdeelingen.

Ziet gij daar beneden u dat meer, is het niet schoon? — vroeg hij.

— Ja, zeer schoon, met zijne fjell er om heen; jammer, dat men van wege het heldere daglicht de maan naauwelijks zien kan, anders zou de maneschijn van een heerlijk effect zijn — zeide de heer GÖRANSSON. — Ga intusschen voort, mijnheer TROBERG!

— Daar ginder, gij ziet de plaats niet, want het meer loopt daar diep landwaarts in, woonde, juist in het midden van de bogt, een kolonist. Hij werd gewoonlijk »de kluizenaar" genoemd, want hij leefde ook geheel eenzaam in zijne kleine woning, verzorgde zelf zijn vee, arbeidde zelf in zijne kleine stichting, en vischte, gedragen door eene kleine boot, die hij zelf gemaakt had. De man was omstreeks veertig jaren oud, maar in 't oog loopend door zijne dikte. Het rosachtig haar, zijne plompe gestalte, zijn gang als die van een trapgans, maakten hem alles behalve bevallig. Intusschen kwam hij op het denkbeeld, naar de hand te dingen van het schoonste meisje van het kerspel; dik en arm was hij, talent van spreken bezat hij ook niet, en hij liep, zoo als men zegt, een blaauwen scheen, evenwel zonder dat zijn persoon der bespotting werd prijsgegeven.

Het meisje, hoe jong zij ook was, zag dat het waarheid was, wat de openhartige blik van dien dikken man haar zeide; maar zij zeide: neen. ELIAS zuchtte, maar berispte haar niet.

— Gij kunt dus niet van mij houden, GEERTRUIDA? — zeide hij.

— Neen, onmogelijk, ELIAS!

— En gij gelooft, dat het ook nooit zal kunnen gebeuren?

— Neen, ook dit niet, ELIAS! neen — zij schudde met het hoofd — onmogelijk, neen.

— Maar, GEERTRUIDA! weet, dat ik gaarne mijn leven voor u zoude willen laten — voegde hij er bij, en stak haar zijne hand toe.

Een oogenblik wilde het meisje die vatten; maar vol schrik trad zij achteruit voor het roode haar en de plompe gestalte, en zij deed het niet.

— Ja, ik meen het — zeide zij — stellig, ELIAS! houd nu ook met die dwaze praat op.

— Dwaas, GEERTRUIDA! dat hadt gij nooit moeten zeggen, want daarvoor houd ik te veel van u; maar ik zeg het u, eenmaal zult gij van mij houden, daar ben ik zeker van.

GEERTRUIDA lachte, en ELIAS stond op, zoo trotsch hij konde, knikte haar toe en ging.

— Heere God! de arme ELIAS — glimlachte GEERTRUIDA — wat is hij dik, en arm daarbij, anders is hij toch zoo goed, — arme ELIAS!

Het duurde niet lang of een ander trad de kamer binnen. Het was een van die Zweedsche jongelingen, welke het lichte haar regt neërgekamd en rondom afgeknipt op den witten halskraag liggende hebben. Het was de zoon van den buurman, ANDERS PERSSON — een knaap, die een vierdedeel van een *hemma* (*), dus eene heele bezitting, als erfenis van zijne moeder had — en die van vaders kant het andere vierdedeel, dus een half *hemma*, zoude hebben.

— Nu! — zeide hij lagchende — ik ontmoette ELIAS, die naar zijne boot waggelde — ik weet het wel — hij liep een blaauwtje.

— Daartoe was geene aanleiding.

(*) Door *hemma* verstaat men een stuk gronds van onbepaalde grootte, dat gewoonlijk het eigendom is van meerdere bezitters. Om de te groote versnippering te voorkomen, moet, volgens de bepalingen, een enkel aandeel, dat niet verbrokkeld mag worden, voldoende zijn om een huisgezin van drie volwassen leden te onderhouden, en een paard, een paar ossen, 3 à 4 koeijen en 5 à 6 schapen of geiten te voeden. Het is evenwel geene zeldzaamheid, dat een *hemma* in zooveel aandeelen gesplitst is, dat een boer zijn gedeelte voor een paar gulden verkoopt. VERT.

— Zoo? — niet? Nu, dan komt hij nog, GEERTRUIDA! hij weet geen woord van onze afspraak — en zie, ik heb hem gezegd, dat hij maar niet bloô moest zijn, maar goed met de zaak voor den dag komen.

— Foei, deugniet! — glimlachte GEERTRUIDA; maar weldra veranderde zij van toon, en voegde er bij: — maar, ANDERS! dat is toch niet braaf van u. ELIAS is een eerlijk man — en met goede menschen mag men den spot niet drijven.

— Met dien dikke niet?

— Wil ik u eens wat zeggen? die dikke wordt misschien in den hemel schooner dan gij en ik.

— Ha, ha, ha! — schaterde ANDERS — nu nog fraaijer!

— Spreek zoo niet, grootmoeder verhaalde mij eens eene sage.

— Ah ja, grootmoeder. En die luidde?

— Ja, zie, het gebeurde in dien tijd toen de dieren konden spreken, dat eene bij zich op denzelfden struik had neêrgezet, waar eene dikke, harige rups tusschen de bladeren kroop.

Foei, leelijk dier! nader mij niet! Gij riekt steeds naar kool, ik daarentegen naar honig; gij kruipt, ik vlieg; gij zijt dom, ik ben wijs; gij zijt dik en plomp, ik ben schoon.

Toen ligtte de rups haren stompen kop op, en zeide: Maar ik ben nederig, en God heeft den nederige lief.

Toen lachtte de bij; want het was geene werkbij, maar een hommel — en zeide: Gij zijt een gek; meent gij, dat God op eene nietige rups nederziet, die in blindheid en ellende onder de bladeren der groenten kruipt; daarom dat hij Gods beeld, de zon, niet ziet? En zoo scheidden zij.

Maar de tijd ging voorbij, de rups spon zich in haar tonnetje, en sluimerde den slaap der dooden, om tot een nieuw leven te ontwaken, terwijl de hommel honig zoog, die de anderen verzameld hadden, en zich in zijne overdaad verhoovaardigde.

Op zekeren zomermorgen, zeer vroeg, terwijl de dauw nog op het gras lag, ontwaakte de arme rups in haar klein doorschijnend huis. Zij kwam tot nieuwe bewustheid, zij zag de stralen der zon door de dunne wanden schijnen. Er is eene wereld buiten, boven mij, ik moet mij hier uitbreken. En zij brak de schaal. Zie, toen was zij geene rups meer; toen zij gaan zoude, ligtten vier harer beenen haar op, zij waren in vleu-

gelen veranderd, en deze waren bestrooid met purper en goud, en blaauw als des hemels blaauw.

Maar zij dacht: ik ben nog niet meer dan eene rups, maar eene rups met vleugelen. Dit had de hommel niet begrepen. Maar zij vloog naar de plaats waar de bij woonde; daar lag de hommel, van de zijnen doorstoken, stervende op den grond voor de bijenkorven. Arme bij! zeide de vlinder, herkent gij mij? Zie, de rups heeft vleugelen bekomen, en dit alles is Gods genade.

Pijnig mij niet; ik werd opgevoed in de duisternis der aarde, zeide de bij, mijne dienaren maakten mij wijs, dat ik verstandig, schoon en van mij zelven ziende, was. Ik begreep niet, dat ik ook eene rups geweest was, die vleugelen gekregen had; gij waart nederig, en daarom kreegt gij zulke schoone vleugelen. Vlieg tusschen de bloemen, en verheug u in de rozen-hoven van uwen Hemelschen Vader.

— Ja, ja, grootmoeder was niet dom, ha, ha, ha! Oude vrouwen roepen altijd over dik en vet, omdat zij het zelve zijn. Nu zal het oude grootje tegenwoordig ook wel vleugelen als van een vlinder hebben.

Geertruida zweeg; maar die taal doorsneed haar het hart.

Het jaar daarop was er bruiloft. De bruidsvaart ging over het meer, naar de kerk, die gij hier juist tegenover ziet liggen. Het was eene vreugde zonder einde voor allen, behalve elias, die daar in de verte roeijende, de vreugdeschoten en de heesche toonen der violen hoorde.

— God geve haar geluk! — sprak hij in zich zelven. — Met mij konde zij niet gelukkig worden; ik was te lomp en te plomp.

Ofschoon deze meren helder en effen zijn als eene spiegel-oppervlakte, kunnen zij evenwel spoedig in toorn ontsteken. Zij gelijken een volk — zij gelijken de Zweden zelven, die in hunne rust een blijden lach op het gelaat hebben, maar die zoo spoedig buiten de oevers treden, wanneer de wind des hemels de ligte golven opstuwt. Zoo zijn onze fjell-meren, zoo is ons volk; want ten allen tijde kan weder het rustige Noorden zijn menschen-vloed over het Zuiden uitstorten; 't is, wel is waar, een geringe vloed, maar een, die diep indringt, waar hij doorgaat, en die het oude doet nederstorten, en nieuwe stranden overstroomt.

De bruidstogt moest dwars over het meer naar de kerk trekken. In de eene boot waren de bloedverwanten van bruid en bruidegom; in de andere waren de bruid en bruidegom zelven.

Men vertoefde langen tijd op het meer; want het was nog vroeg in den morgen; men had tijds genoeg. De booten roeiden een eind weegs voort en hielden dan weder stil om de gasten te kunnen onthalen op eenige versnapering. Meer dan één schot klonk, en werd in honderdvoudige echo's door de bergen, die het meer omringen, weêrkaatst.

ANDERS was vrolijk; maar GEERTRUIDA scheen in geene gelukkige stemming, want zij zag in de verte ELIAS' boot langzaam over het water glijden; en zij gevoelde het, dat hij, de verworpeling, tot God bad om harentwil, en hoe het kwam wist zij niet, maar het was als of zij haren vader, den oude in de andere boot, nog meer dan vroeger, meer dan iemand ter wereld beminde; zij vreesde den overmoed in haren rijken bruidegom, zij zelve was arm, en wanneer de schoonheid zoude verwelkt zijn, zoude hij dan begrijpen, dat eene goede ziel in het onaanzienlijke hulsel woonde?

— Er komt nevel op! — riepen de bruidsjonkers, die aan het roer zaten; — alle man aan het werk! Er is een »gusta" in aantogt. — Zoo gezegd, zoo gedaan. Een ieder weet, wat deze loodregt nederstortende winden beteekenen, hoe zij in een oogenblik ijskoud van de fjell-toppen komen, en even als een tooverslag de golven als eene wolk, zoo fijn als nevel, doen opstijgen.

De violen zwegen, de vreugde verdween voor de dreigende wolk, die zich langzamerhand over de fjell-toppen verhief, in eene kleuren-mengeling van rood en zwart, gelijk de rook uit een brandenden oven.

Bijna in hetzelfde oogenblik dat een nieuwe dergelijke nevelberg als een ligte rook over den anderen heenwentelde, brak de storm los — indien hij dien naam hebben moet. Hij komt als een stoot, plotseling, schijnt het water te willen zamendrukken, wordt verbroken, en vernieuwt zich weder binnen weinige oogenblikken, zoodat de golven zich in een oogenblik loodregt verheffen, en het meer vertoont zich als een zwart veld, bestrooid met ongelijke sneeuwlagen.

De boot van het bruidspaar naderde spoedig den oever, maar de andere niet alzoo.

Naauwelijks was het volk uit de eerste boot gered, en GEERTRUIDA naast haren bruidegom op het rotsachtige strand, of zij zagen de andere boot kantelen.

— Zij verdrinken! zij vergaan! — riepen allen.

— Zij verdrinken! — riep ANDERS — wat zullen wij doen?

— Hen redden! — riep GEERTRUIDA, die, bijna zoo bleek als de dood, hare tegenwoordigheid van geest behield. Zij wierp zich in de boot, en trachtte die tegen de woedende golven in te sturen, maar zij kon niet. — Help mij, ANDERS! — smeekte zij.

— Zijt gij dol! — sprak hij — wij zouden er beiden het leven bij inschieten. Er is niets te doen.

Zij wendde weder alleen alle pogingen aan, maar met bitteren wrevel in het harte; — trots en angst paarden zich. Maar haar pogen was te vergeefs. Eensklaps echter wekte haar een vreugdekreet uit hare wanhopige pogingen. Haar vader stond aan het strand. — Hij ijlde in hare armen.

— Gode zij dank! Gode zij dank!

— Ja, GEERTRUIDA! maar zie ook mijn redder — zeide de vader — zie, het was ELIAS die te regten tijde te mijner hulpe kwam.

— ELIAS? — fluisterde GEERTRUIDA — waart gij het, ELIAS?

Het arme, plompe ligchaam was op de steenen nedergevallen. Hij kon zich niet opheffen. Onder het naar land zwemmen, toen de golfslag hem den geredde scheen te willen ontrukken, had hij met bovenmenschelijke inspanning geworsteld; eindelijk had eene golf hem opgeheven en weder naar de diepte geworpen, hij werd tegen een steen geslingerd, hij verloor den adem, bijna het bewustzijn, maar wist zich met den oude toch nog aan land te werken. Maar daarmede was het ook gedaan. Hij gevoelde, dat het hem zoo warm in de borst werd, en een heldere bloedstroom toonde, dat het bloed was, hetwelk hem die warmte deed ondervinden.

— Gij bloedt, ELIAS! — zeide GEERTRUIDA — dank, ELIAS! God zegene u! — zeide zij, en nam haren bruidsluijer en wischte hem het bloed weg. — God zegene u, goede, brave ELIAS! — En de schoone bruid kuste hem op het bleeke voorhoofd. Toen zag zij het roode haar niet, dat zij wegstreek.

— Sla de oogen op, goede ELIAS! mijn vader leeft, ik leef, leef gij ook.

Toen sloeg ELIAS de oogen op, glimlachte treurig, en zeide:

— Zie, GEERTRUIDA! ik heb u gezegd dat gij eenmaal nog van mij zoudt houden.

— Ja, ja, nu en in alle eeuwigheid — fluisterde GEERTRUIDA hem in het oor.

Nog eenmaal trok zijn mond zich tot een glimlach, juist zulk een die om den mond des kinds zetelt, wanneer het in den slaap van engeltjes droomt.

Deze glimlach was die des doods. Bemind verliet ELIAS de aarde. Dit was ook zijn eenige wensch geweest.

GEERTRUIDA wilde ANDERS niet meer zien; het huwelijk werd niet voltrokken. GEERTRUIDA en haar vader gingen in de kolonie wonen, en daar woont zij nog, die zich in den dood met den goeden ELIAS verloofde.

De tranen stonden den heer GÖRANSSON in de oogen.

— Dank — zeide hij — het was eene aandoenlijke geschiedenis. Wij zullen er op gaan slapen.

— Maar, zeg eens, zijt gij niet van L—?

— Ja.

— En zijt bekend met een meisje, dat LINA heet?

De jongeling bloosde.

— Ja; maar....

— Nu, mijn waarde! zijt gij met eene andere verloofd?

— Ik? neen, bij God! dat ben ik niet; zij of niemand!

— Hoe driftig, mijn waarde ingenieur! En, hebt gij middelen om te gaan trouwen?

— Middelen? neen, dat scheelt veel; maar zij heeft mij trouw beloofd, en met Gods hulp....

— Correspondeert gij?

— Dat is onmogelijk; hare tante wil het niet.

— Zoo; en gij zijt nu van elkander gescheiden?

— Sinds drie jaren.

— Zeg eens, zijt gij door bezigheden hier verbonden?

— Neen, over veertien dagen ben ik met mijn werk gereed; maar men heeft mij reeds op eene andere plaats willen bespreken.

— En hebt gij uw woord gegeven?

— In zoo verre, dat ik na dien tijd mijn besluit zou doen weten.

— Dan doen wij als volgt: — zeide de heer GÖRANSSON — ik heb een gemakkelijk rijtuig, en gij gaat met mij mede naar L— om uwe bruid te zien.

Met verrukking werd de voorslag aangenomen.

Eene maand daarna had de eerste afkondiging plaats voor den ingenieur TROBERG en de jonge dochter LINA MALMIN.

Er waren des namiddags bij tante RUSIN, die er als de vreugde zelve uitzag, vreemden verzameld. Men was er om geluk te wenschen. Één echter ontbrak, het was de heer GÖRANSSON, de brave oude vrijer.

— Maar, waar is onze goede vriend GÖRANSSON? — fluisterden de beide gelieven telkens als zij de afgezaagde gelukwenschingen moesten aanhooren. — Waar is toch onze goede GÖRANSSON?

Eindelijk trad de goede oude binnen, met een opgeruimd en goedhartig gelaat als gewoonlijk, maar nu eenigzins bleek. Men zoude kunnen vermoeden dat hij geweend had, en misschien was men niet verre van de waarheid: hij had van harte in de kerk voor het geluk van het jonge paar gebeden — en misschien waren er eenige tranen gevolgd.

— Van harte geluk, kinderen! — zeide hij zachtkens, toen zij beiden naar hem toesnelden en hem aan het hart wilden drukken. — God zegene u, LINA! God zegene u! Zie, als eenmaal de oude man sterft, en gij aan zijn sterfbed zit, en mijn voorhoofd droogt, dan kan ik even als ELIAS zeggen: zie, LINA! gij zoudt toch eenmaal van mij houden.

— Nu en in alle eeuwigheid — snikte LINA, aan de borst van den ouden man — nu en in alle eeuwigheid, edele vriend!....

Nog leeft de heer GÖRANSSON in den schoot zijner familie; dat wil zeggen te midden van TROBERG, LINA en hunne kinderen. Allen wonen op Sätorp, dat hij hun geschonken heeft.

Nu heeft de oude velen, die hem beminnen, velen, tot wie hij zoude kunnen zeggen: Ziet, gij zoudt toch eenmaal van mij houden. Maar hij zegt dit niet — hij alleen gevoelt het in ieder oogenblik, dat het uurwerk slaat, en hem den laatsten slag nader brengt.

DE PRINSES VON LIEVEN.

Eene beroemde vrouw — dat is gewoonlijk een vrij dubbelzinnige eernaam. Men stelt zich bij het hooren van die uitdrukking iemand voor, die begaafd mag zijn met eigenschappen welke zeldzaam worden gevonden bij hare sekse, maar daarentegen dan ook zeker verstoken is van die hoedanigheden, welke in de vrouw het meest begeerd en op den hoogsten prijs gesteld worden. Wordt de naam eener vrouw vermaard; zij wie dien naam draagt kan dikwijls geene aanspraak maken op hoogachting, veel minder rekenen op liefde. Die roem kan vaak niet verkregen worden dan ten koste van het verwaarloozen van dure pligten of het opofferen der edelste, teederste vrouwelijke eigenschappen. Of denkt men niet ligt, zoodra men van eene beroemde vrouw hoort spreken, 't zij aan eene KENAU, wier heldhaftigheid wij grootelijks bewonderen, maar toch niet gaarne zouden opmerken in onze vrouwen of dochters; 't zij aan eene kunstenares, aan wier talenten wij gaarne de welverdiende hulde bewijzen, maar wier zedigheid en kieschheid ons zeer twijfelachtig voorkomen; 't zij aan eene *savante*, die zeer interessant kan zijn in een kring van geleerden, maar waarschijnlijk weinig bijdraagt tot bevordering van 't huiselijk geluk haars gezins? — Tot geene van deze klassen behoorde de dame, wier naam wij boven dit opstel hebben geplaatst, ofschoon zij welligt met die allen eenige overeenkomst had; maar zij verdient geteld te worden onder degenen, die nog zeldzamer zijn, en die gemeenlijk niet zachter worden beoordeeld, tot de staatkundige vrouwen. Schijnt geen veld van menschelijke werkzaamheid zoo uitsluitend voor den man bestemd te zijn, dan dat der staatkunde, de prinses VON LIEVEN heeft gewaagd dat veld te betreden, heeft het doorkruisd in al zijne uitgestrektheid. Zij bewoog zich tusschen de uitstekendste staatsmannen, bemoeide zich met de meest ingewikkelde gebeurtenissen van den laatsten tijd; zij betoonde daarbij niet enkel zeldzame schranderheid en scherpzinnigheid, maar ook die zielshoedanigheden, welke haar regt gaven op den eerbied en de hoogachting harer tijdgenooten.

Zij was niet maar eene buitengewone, maar ook eene beminnenswaardige vrouw, Haar naam werd door geheel Europa met achting uitgesproken, hare vriendschap werd door vorsten begeerd en hoog geschat, tot aan haren dood toe werd zij de hoofdpersoon geacht van de meest beroemde staatkundige kringen in Europa.

Eene korte schets van haar merkwaardigen levensloop moge den lezers van dit tijdschrift niet onwelkom zijn.

De freule DARIA (DOROTHEA) VON BENKENDORFF werd in December 1786 geboren, en opgevoed in het gesticht voor adellijke jonge dames te St. Petersburg. Haar geslacht behoorde tot den Lijflandschen adel, en is door Keizer NIKOLAAS in den gravenstand verheven. Reeds op jeugdigen leeftijd kwam zij aan het hof, waar zij aan de keizerlijke familie werd voorgesteld door de gravin, later prinses CHARLOTTE VON LIEVEN, de opvoedster der kinderen van Keizer PAUL I. De jonge dame verwierf, door haar veelbelovend voorkomen, de bijzondere genegenheid en bescherming van de Keizerin MARIA FEODOROWNA. Deze huwde haar, toen zij de kindsheid naauwelijks was ontwassen, uit aan den toenmaligen minister van oorlog CHRISTOPH ANDREJEWITSCH VON LIEVEN. Kort daarop had er een voorval plaats, dat een hevigen indruk op haar maakte en eene geheele verandering in haar bestaan te weeg bragt. Zij had van het leven nog niet anders leeren kennen dan de genoegens en verstrooijingen; daar werd haar geest plotseling gerigt op de sombere zijden, op de bitterheden en rampen, waarmeê de mensch te kampen heeft. Keizer PAUL I werd vermoord in den nacht van 24 Maart 1801. De tijding dezer gebeurtenis schokte haar gemoed vreeselijk. Sedert dien tijd bleef hare opmerkzaamheid gerigt op allen, die haar omringden, nam zij deel in de omstandigheden en ondervindingen van die allen. — Aan het hof van Keizer ALEXANDER werd weldra eene eervolle plaats aangewezen voor de beminnelijke, geestrijke en met zeldzame bevalligheid begaafde gemalin des ministers. Maar de vermaken, waaraan zij deelnam, de blijken van hulde, die men haar bood, beletten niet dat zij poogde haren geest te beschaven en hare kennis te verrijken. Zij zocht vooral in betrekking te komen met bejaarde mannen van uitstekende bekwaamheid, om door dezen

de wereld en het leven juist te leeren kennen, en een helder inzigt te verkrijgen in de zaken, die rondom haar gebeurden en behandeld werden. Eene ruimer baan werd voor haar streven geopend, toen zij St. Petersburg verliet in 1811, daar haar gemaal als Russisch gezant naar Berlijn werd gezonden. In 't volgende jaar, tegen het einde van 1812, verkreeg de graaf dezelfde waardigheid bij het Engelsche hof, en zijne gemalin volgde hem naar Londen.

Het korte verblijf aan het hof van Pruissen was voor de gravin VON LIEVEN eene goede voorbereiding tot het leven en den werkkring, die haar wachtten aan gene zijde van het kanaal. Londen was het middelpunt, waar de staatkunde alle pogingen en middelen zamenbragt om geheel Europa tegen den algemeenen vijand: tegen NAPOLEON en zijne magt, in de wapens te roepen. Elke meêwerking was daar welkom. Weldra werd de begaafde vrouw opgemerkt, aan de zijde van haren gemaal, en aangemoedigd vooral door den beroemden POZZO DI BORGO, begon zij hier mede de hand te slaan aan het raderwerk der openbare en geheime onderhandelingen, en zich met de daad te bemoeijen met de neteligste vraagstukken. Groote lof werd haar van alle kanten toegezwaaid. Zij verwierf zich de vriendschap van Lord LIVERPOOL, CASTLEREAGH en anderen der voornaamste staatsmannen; maar tevens werd zij gezocht in den gezelligen omgang. In alle kringen werd zij gehuldigd. Zij gold in 1814 zoowel voor een invloedrijk lid der Londensche diplomatie, als voor de lieveling der hoogmoedige Britsche aristokratie. De prins-regent was betooverd door haren aangenamen omgang, en beschouwde haar als het sieraad zijner gezelschappen.

Met den Europeschen vrede veranderden de onderlinge betrekkingen der mogendheden aanmerkelijk. In de plaats van het gemeenschappelijke doel, kwamen nu de bijzondere oogmerken en belangen; in de plaats der algemeene zamenwerking de strijd der partijen. Ook de Russische vertegenwoordiger in Londen zocht nu bepaald Russische, veelal zeer ingewikkelde plannen te verwezenlijken. In hoeverre de gravin deel heeft genomen aan de werkzaamheid haars gemaals bij het hof van GEORGE IV, valt niet te bepalen. — Hoe groote invloed aan haar werd toegeschreven, blijkt echter uit het

oordeel, nog na haren dood, door de tegenstanders van Rusland en zijne staatkunde over haar uitgesproken. Zonder te vragen naar de waarde of onwaarde van dat oordeel, willen wij alleen opmerken, dat de gravin daarbij verantwoordelijk wordt gesteld voor al datgene, wat aan de Russische regering of hare vertegenwoordigers ten verwijt kan strekken. Zij zou gedurende den Griekschen vrijheids-oorlog de Engelsche grooten hebben opgewonden ten gunste der Grieken, alleen omdat het belang van Rusland de scheiding van Griekenland en Turkijë vorderde. Zij zou zich gemengd hebben in de binnenlandsche aangelegenheden van Engeland en de émancipatie der Katholieken, als ook de aanneming der *Reform-bill* (eene nieuwe kieswet) gepoogd te verhinderen. Hoe dit zij, zooveel is buiten allen twijfel zeker, dat men, om aan eene vrouw zulke handelingen te verwijten, tevens wel overtuigd moet zijn van hare buitengewone bekwaamheid en haar uitgebreid gezag. Schijnt het niet, als of alle staatslieden aan haren leiband liepen, en door hare oogen zagen? Waarlijk daartoe is meer noodig dan de geslepenheid eener gevaarlijke intrigante; zulk een gezag kan niet enkel steunen op fijn beraamde listen en verraderlijke kunstgrepen. Bovendien zou de gravin, volgens dat oordeel, geheel hare vrouwelijke waardigheid hebben moeten verloochenen en de Engelsche gastvrijheid schandelijk misbruiken. Maar van waar dan de achting, die haar door alle partijen zonder onderscheid werd bewezen? Allen erkenden, dat zij eene zedige en waardige vrouw was, die, echt vrouwelijk, hare achtbaarheid wist te vereenigen met goedheid van hart en innemende bevalligheid. Zonder aan ééne der partijen zich aan te sluiten, verwierf zij zich den eerbied en de genegenheid van allen; gedurende eene reeks van jaren was zij de vriendin der Torys, der Whigs en der gematigden, ja, van alle uitstekende, invloedrijke mannen van Engeland. Zij was te gelijk de raadgeefster van den hertog VAN WELLINGTON, de vertrouwde van CANNING en de intime bekende van de Lords GREY en ABERDEEN. Zij verstond de kunst om de vertegenwoordigers der meest uiteenloopende rigtingen aan zich te verbinden door de verhevenheid haars geestes, door hare buitengemeene beschaving en groote beminnelijkheid.

In 1826, bij de krooning van Keizer NIKOLAAS, werd de gravin CHARLOTTE VON LIEVEN, 's Keizers voormalige gouvernante, met haar geheel geslacht tot den prinsenstand verheven. In 1828 ontving de gemalin van den gezant VON LIEVEN de aanstelling tot eeredame der Keizerin. Na de sluiting van de Conferentie te Londen, in 1834, werd de prins VON LIEVEN naar Petersburg teruggeroepen, en met hem verliet zijne gemalin het tooneel, waarop zij bijna 22 jaren lang eene zoo schitterende rol gespeeld had. Aan 't Russische hof bekleedde de prinses nu weldra eene aanzienlijke en onafhankelijke plaats, terwijl haar gemaal tot gouverneur van den grootvorst ALEXANDER werd benoemd. Kort daarop, in 1835, trof haar een zware slag: binnen ééne maand werden haar twee kinderen, het eene dertien, het andere acht jaren oud, door den dood ontnomen. Diep geschokt door dit smartelijk verlies, wenschte zij St. Petersburg te verlaten, te meer daar zij geene bevrediging vond voor hare behoefte aan vrije, zelfstandige werkzaamheid in de wel hooge, maar lastige betrekking, die zij aan 't hof had in te nemen. Zij ging dan ook naar Parijs en vestigde hare woonplaats in het hôtel *Talleyrand*, in 1837. — Een jaar later werd haar eene nieuwe treurmare gebragt: haar gemaal, die met zijn kweekeling eene reis deed in Italië, was den 10den Januarij 1839, te Rome, plotseling gestorven. Zoo was ook deze band, die haar aan haar vaderland hechtte, verscheurd, en zij besloot als weduwe haar verblijf voortdurend in de Seine-stad te houden.

Te Parijs steeg haar roem tot den hoogsten trap. Haar *salon* werd het onzijdig gebied, waarop de uitmuntendste mannen van de Europesche diplomatie elkaâr ontmoetten, waar de vertegenwoordigers van alle regeringen en partijen vrij met elkander omgaan en spreken konden, mits zij maar den hartstogt, den twist en de dorre geleerdheid buiten lieten. Daar werden de gewigtigste gebeurtenissen des tijds behandeld en besproken, maar steeds zonder drift, zonder strijd, zonder de wellevende, vrolijke vormen van het beschaafd verkeer uit het oog te verliezen. Ware de prinses VON LIEVEN geene vrouw geweest van groote waardigheid, bedeeld met fijnen tact en buitengewone bevalligheid, zoodat zij alle harten innam; het zou haar onmogelijk geweest zijn, zoo den zachten scepter des vredes te zwaaijen, en de meest tegenstrijdige belangen, meeningen

en nationalitéiten te onderwerpen aan haren wil. Het hôtel *Talleyrand* bood het merkwaardig en eenig schouwspel aan, dat THIERS en GUIZOT zich vriendschappelijk onderhielden met hunnen tegenstander MOLÉ; dat de Oostenrijksche gezant APPONYI, de voorstander van METTERNICH's staatkunde, vertrouwelijk nederzat nevens den constitutioneelen Spanjaard MARTINEZ DE LA ROSA; dat de hoog aristokratische Lord GRANVILLE de hand reikte aan den Amerikaanschen republiekein CASS; dat de trotsche Engelsche lady's zonder terughouding een gesprek aanknoopten met de burgerlijke echtgenooten der ministers van den burgerkoning. In de gezelschapszaal der prinses VON LIEVEN gevoelde ieder zich vrij en ongedwongen, daar had men alleen de wetten in acht te nemen der beschaving en der wellevendheid. Was die vrijheid voor sommige staatslieden wel eens gevaarlijk? Is daar, in die *salon* soms een minister of gezant op een dwaalweg gebragt, heeft de een of ander daar welligt verraden of geopenbaard, wat hij beter gedaan had te verzwijgen? 't Is zeer mogelijk, maar deze misslagen kunnen daarom toch niet aan de prinses te laste worden gelegd; alleen hij, die ze beging, draagt daarvan de schuld.

De prinses onderhield ook eene zeer uitgebreide briefwisseling met onderscheidene gekroonde hoofden en hooggeplaatste personen, in de eerste plaats met het Russische hof. Aan Keizer NIKOLAAS schreef zij geregeld en dikwijls. Hare inzigten en raadgevingen waren bij hem van veel gewigt. In Parijs werd de Heer GUIZOT beschouwd als haar meest vertrouwde vriend. De prinses zou zelfs door haren vriend grooten invloed hebben geoefend op den gang der Fransche staatkunde gedurende de Julij-regering. Gelijk de nimf EGERIA den Romeinschen Koning NUMA POMPILIUS, zoo zou de prinses VON LIEVEN haren vriend GUIZOT de denkbeelden, door hem verwezenlijkt of gekoesterd, hebben ingeblazen. Zeker is het, dat beider vriendschap gesteund werd door groote overeenstemming in staatkundige gevoelens. De prinses was zeer ingenomen met de zorg om den vrede te bewaren, die het ministerie GUIZOT openbaarde; en begunstigde ook zooveel in haar vermogen was de plannen van het Fransche hof betreffende de Spaansche huwelijken. De bewegingen omtrent deze laatste zaak berokkenden haar de onverzoenlijke vijandschap van Lord PALMERSTON.

Toen de omwenteling in Februarij 1848 uitbrak, verliet de prinses Parijs en begaf zich naar Londen, doch hare afwezigheid duurde korten tijd. Zoodra de rust hersteld en de maatschappelijke en staatkundige toestand door het presidentschap van LODEWIJK NAPOLEON was verzekerd, keerde zij terug. Wederom opende zij hare *salons* in het hôtel *Talleyrand*, en natuurlijk verzamelden zich daar inzonderheid de aanhangers van 't Huis ORLEANS. Ofschoon men weldra nevens de gewone gasten in dezen kring, GUIZOT en den hertog DE NOAILLES, ook mannen van eene andere rigting, de graven MORNY, PERSIGNY, FOULD, daar zag binnentreden; verkreeg toch het gezelschap niet meer zijn algemeen karakter van voorheen. En, hoewel zeer tegen den wensch en de bedoelingen der eigenares, begon men 't huis der prinses te beschouwen als de wijkplaats der Orleanisten. De prefect van politie openbaarde het voornemen om het staatkundig *salon* der prinses VON LIEVEN te doen sluiten; maar LODEWIJK NAPOLEON gevoelde, dat zulk een maatregel eene smet op zijne regering zou werpen, en gebood de prinses vrij te laten in hare handelingen. Na de afkondiging van het nieuwe keizerrijk, Maart 1853, liet de prinses zich voorstellen aan het hof van NAPOLEON III. Sedert dien tijd werd haar gezelschapskring weêr vollediger, en haar huis bezocht door de vertegenwoordigers van al de verschillende partijen.

Bij het uitbarsten van den oorlog der Westersche mogendheden tegen Rusland kon zij niet te Parijs blijven, maar trok naar Brussel, waar toen de meeste aanzienlijke Russen uit Frankrijk zich verzamelden rondom den graaf KISSELEFF. 't Viel de oude dame echter hard, hare gewone verblijfplaats te verlaten, zich in den vreemde te bevinden, te meer nu hare gezondheid wankelend was geworden. Zij haakte naar hare eigene woning, en wist dan ook te bewerken, dat haar zoowel door het Russische als door het Fransche hof werd toegestaan, om, ondanks den oorlog tusschen de beide rijken, als bijzonder persoon naar Parijs terug te keeren, en reeds in Januarij 1855 kwam zij weêr in Frankrijks hoofdstad. Zoo lang de oorlog duurde, had zij nu de uiterste omzigtigheid en terughouding in acht te nemen, zoowel in hare briefwisseling als in het gezellig verkeer. Ook in dezen moeijelijken toestand wist zij haar gedrag zoo te regelen, dat zij aan

niemand aanstoot gaf. Naauwelijks was dan ook de vrede gesloten of op nieuw werd hare woning het middelpunt van gezelligen omgang der staatslieden, en zij vatte hare drukke correspondentie weêr op. Aan de Russische Keizerin-weduwe schreef zij in den laatsten tijd bijna dagelijks. In den loop van 1856 verzwakte hare gezondheid gedurig meer, doch haar geest bleef frisch en helder, en zij ging voort levendige belangstelling te toonen in de omstandigheden, die voortvloeiden uit den vrede van Parijs, vooral in zoo ver die in verband stonden met het belang van Rusland.

Omstreeks het midden van Januarij dezes jaars verergerden de verschijnselen harer krankheid, en kon zij het bed niet meer verlaten. Eindelijk deelde men haar onbewimpeld mede, dat zij zich bereiden moest op haar einde; met kalme gelatenheid hoorde zij deze aankondiging aan. Zij verzocht den predikant CUVIER haar te komen bezoeken (want de prinses was zelve Protestante) en hield met hem een langdurig gesprek. Daarna bemoeide zij zich niet meer met de aardsche dingen. In 't volle bezit van hare geestvermogens sloot zij eenige dagen later voor altijd de oogen, rustig en zonder strijd. Eenige weken vroeger had zij haar zeventigste jaar bereikt. Haar trouwe vriend GUIZOT, haar oudste zoon prins PAUL, en haar neef, de graaf VON BENKENDORFF uit Stuttgart, stonden aan haar sterfbed. Haar tweede zoon bevond zich op eene reis in Italië.

De prinses had, behalve de groote schranderheid, die zij in vele en moeijelijke gevallen openbaarde, ook uitgebreide kundigheden. Zij was zeer bekend met geschiedenis en letterkunde, zij sprak onderscheidene talen, en beminde de muzijk. Zij schreef het Fransch zuiver en vlug; maar had in den loop der jaren verleerd, hare moedertaal gemakkelijk te gebruiken. Hare uitdrukkingen waren gewoonlijk kort en duidelijk. Zij liet een groot vermogen na, en eene rijke verzameling van kostbaarheden.

De prinses VON LIEVEN verdient zonder twijfel geteld te worden onder de beroemde vrouwen. Zij wordt vooral geprezen om hare goedheid, haar tact en hare scherpzinnigheid. Voorzeker heeft zij aanspraak op grooten lof en bewondering. Maar al neemt men aan, wat hare vereerders klagend hebben uitgesproken, dat er waarschijnlijk geene vrouw bestaat, die de noodige tact en scherpzinnigheid, gepaard met gezag, bezit, niet om de prinses VON LIEVEN te vervangen, maar om haar op te volgen; al gelooft men met hen, dat het de grootste moeite zou kosten, om eene hand te vinden, die standvastig en bekwaam genoeg is om dezen gevallen aristokratischen scepter op te nemen; daarom behoeft men hun nog niet toe te stemmen, dat daarin een treurig verschijnsel dezer eeuw is te erkennen. Of zou zulk een scepter eigenlijk wel berekend zijn voor de hand eener vrouw? Zou het wenschelijk zijn, dat zoodanige vrouwen in menigte werden aangetroffen? Wij laten het antwoord aan den lezer over.

MENGELWERK.

SCHLEIDEN'S STUDIËN.

DOOR

PARADISI.

Een paar jaren geleden verscheen te Hamburg een anonieme Roman in het licht, onder den vreemden titel: *Eritis sicut Deus.* Deze Roman, die een vrij grooten opgang gemaakt heeft, was geschreven met het doel om het hedendaagsche Pantheïsme te bestrijden, en het geloof aan een persoonlijken God en aan het orthodoxe Christendom te herstellen. Vragen wij of in onzen tijd het Pantheïsme werkelijk zoo uitgebreid, zoo algemeen ingrijpend is, dat er behoefte aan wapenen daartegen bestaat, en onderzoeken wij van nabij de rigting waarin zoo velen, zoowel theologen als wetenschappelijken, het onkundige volk in pedanten ijver voorgaan, dan kan een toestemmend antwoord op deze vraag niet uitblijven. — Velen bevinden zich op eene gevaarlijke helling, en zien, door den nevel der half-geleerdheid verblind, den afgrond niet, waarin zij of hunne kinderen eenmaal zichzelven en het volk zullen storten, en die te gevaarlijker is, omdat zijn vreeselijke rand meer nabij schijnt dan vroeger. Het is niet meer het abstracte Pantheïsme van SPINOZA, het dichterlijke van SCHELLING, het aristokratische van HEGEL, het is het Atheïsme van een STRAUSS, een FEUERBACH en een RÜGE, dat, thans onder allerlei vormen verbreid, nu eens van den katheder, dan weder van den kansel gepredikt wordt, en soms de menschen bezielt, zonder dat zij het willen of weten.

Indien het waarheid was, dat het tegenwoordige Pantheïsme (hetwelk, goed beschouwd, slechts in naam van Atheïsme en Materialisme verschilt) als fondament van het volksleven kon bestaan, dan meen ik te mogen onderstellen, dat de kans van het orthodoxe geloof al zeer hagchelijk zou staan, wanneer dit tot bestrijding zijner geduchtste vijanden zelfs de hulp van een Roman zou moeten inroepen.

Wanneer *weten* ook tevens *leven* ware, dan zou vooral het Materialisme een vasten grond vinden. — Maar zou het echter zeker zijn, dat de mensch van wetenschap alleen leven kon? Geen beter antwoord weet ik op deze vraag, dan de stem van ons eigen gemoed, die zich met geweld tegen zulk eene eenzijdige leer verzet, de stem, die ieder mensch in zijn binnenste hoort, en die dus eene ware *vox populi* is.

Een diepzinnig geleerde heeft gezegd: »Het Materialisme is de philosophie van hem die bij het opmaken zijner rekening zichzelven vergeet." Zoo gaf de groote DAUBENTON op zijn sterfbed dezen wonderlijken troost aan zijn zoon: »Niet de individuën, maar de soorten blijven bestaan."

Maar toch, de minste menschen zullen zichzelven op de rekening vergeten; en het is al weder de stem des gemoeds, die zich daartegen verklaart.

Het komt er dus op aan, om die stem, dat godsdienstig gevoel aan te wakkeren en te behouden, en de menschen te leeren, zichzelven steeds te midden der materie terug te vinden, en hunne individualiteit te bewaren door het erkennen van een grooten tweespalt, namelijk dien tusschen de zinnelijk vatbare stof en den onbegrijpelijken geest.

Eritis sicut Deus is geschreven om de gevolgen aan te toonen van eene verzoening dier partijen hier op aarde en zonder de geopenbaarde godsdienst; maar, of door weelderige EUGÈNE-SUE-achtige voorstellingen van het kwaad wel groote afbreuk aan dat kwaad gedaan wordt, valt te betwijfelen.

Daarom acht ik het verspreiden van eene gezonde wereldbeschouwing verre boven de sfeer van Romans en dergelijke werken der verdichting, die als vuurpijlen een oogenblik flikkeren en dan weder ondergaan; maar ik beschouw haar als doel van eene zich thans ontwikkelende populaire natuurwetenschap, die jeugdig en frisch het oude ineenstortende rijk der verdichting zal vervangen.

Terwijl aan den eenen kant het wetenschappelijk Materialisme zich aan het Pantheïsme aansluit, en wij aan den anderen kant zoo veel bijgeloof en dweeperij in de literatuur ontmoeten, doet het ons goed een enkelen te aanschouwen, die midden tusschen Scylla en Charybdis doorzeilt, een opregten Kantiaan, die, even ver van het bijgeloof als van het ongeloof verwijderd, van stuur- en bakboord bulderend op

het Pantheïsme en Materialisme losbrandt, en zijne banier ontrolt voor een groot doel: beider vernietiging.

Vraagt gij naar zijn naam en zijne papieren? Die naam is SCHLEIDEN, en die papieren luiden aldus: »Van eene volstrekte zekerheid moet de mensch uitgaan om in zichzelven en zijne onderzoekingen vertrouwen te erlangen. Dit doet de ware natuuronderzoeker, die niets als zekeren grond aanneemt, dan het onwederlegbare $2 \times 2 = 4$, en de niet minder stellige ondervinding, dat, wanneer hij zijn neus tegen den muur aan bloed gestooten heeft, de muur dan ook werkelijk bestaan moet, of met andere woorden: de zelfstandige mathematica en de zekerheid van eene gezonde, zinnelijke waarneming."

En verder:

»Geene natuurkennis is in staat ons immer ons godsdienstig gevoel te ontrooven; wij geven haar de geldigheid der natuurwetten toe, maar beweren tevens, dat er nog iets hoogers bestaat, dat, voor geene wetenschappelijke behandeling vatbaar, zich slechts aan het godsdienstig gevoel openbaart, en dus ontoegankelijk is voor de natuurwetenschap."

Wanneer ik SCHLEIDEN zoo even een Kantiaan genoemd heb, geldt dit niet in den letterlijken zin, gelijk men uit deze geloofsbelijdenis zal opgemerkt hebben. — SCHLEIDEN behoort eigenlijk tot de school van FRIES, die aanneemt, dat de philosophie slechts regelen aan de hand geeft, naar welke wij de natuur beschouwen moeten, terwijl KANT de natuur tot eene loutere schepping der gedachte gemaakt had. — Ook daarin verschilde FRIES van KANT, dat hij de Mathematica in de natuurphilosophie opnam.

Met zulke grondbeginselen tevens een boeijenden, ja, soms dichterlijken stijl te paren, is in onze dagen eene vrij groote zeldzaamheid. — In *de Plant en haar leven* heeft SCHLEIDEN deze gave vroeger op eene schitterende wijze doen waarderen. Men zou echter ten opzigte van dit werk kunnen zeggen, dat het bij het wetenschappelijk publiek meer opgang gemaakt heeft dan bij het overige beschaafde gedeelte des volks. De oorzaak hiervan ligt voornamelijk in zijnen zuiver botanischen inhoud. Het publiek wil vooral in de wetenschappelijke literatuur verscheidenheid, en aan dezen eisch kon »de Plant en haar Leven" niet geheel en al beantwoorden.

Daarom was het een gelukkig denkbeeld des Schrijvers, om

in zijn tweede populaire geschrift dien zwaren eisch des publieks in het oog te houden, en zijne lezers niet alleen in het gebied van zijn eigen onderzoek, de Botanie, rond te leiden, maar ook uit andere vakken, ja zelfs uit de sferen van geschiedenis en literatuur zijne onderwerpen te ontleenen. Hij heeft daarin getoond, dat hij, verre van de eenzijdige rigting zijner medenatuuronderzoekers te volgen, ook in andere gedeelten der wetenschap een helderen blik heeft geworpen, en met het edelste doel voor oogen uitstapjes heeft gemaakt, waarvan de indrukken thans onder den bescheiden titel van »Studiën", in het licht zijn gekomen.

Het groote doel waarmede *Eritis sicut Deus* geschreven is, heeft ook SCHLEIDEN in deze studiën geleid, met dit onderscheid echter, dat hij geene orthodoxe kerkleer, maar eene gezonde philosophie voorstaat, en dus het Pantheïsme aan eene andere zijde aantast, en dat geen verdicht verhaal, maar de reine waarheid in de natuur zijn wapen is.

Wanneer wij den gang der literatuur gadeslaan, zien wij, dat in onzen tijd de geschriften waarin de Romantiek den boventoon voert, in waarde afnemen; terwijl zich langzamerhand in de rein wetenschappelijke en kritische beschouwing van natuur en mensch eene nieuwe rank der literatuur, en de grondslag voor eene nieuwe afdeeling der kunst ontwikkelen. Wanneer GERVINUS in zijne »Geschichte der deutschen poetischen Nationalliteratur" zegt, dat de wedstrijd der kunst voleindigd is, wijst hij tevens op eene verre toekomst, waarin zich eene nieuwe baan voor de geniën zal openen. — Wanneer HEGEL beweert, dat natuurschilderingen eene algemeene heirbaan zijn, die elk wie wil betreden kan, houdt hij die ware wetenschappelijke natuurschilderingen niet in het oog, tot welke genie, kennis en een geoefend talent zoo noodzakelijk zijn.

Te gelijk natuuronderzoeker, filozoof en genie zijn, is weinigen gegeven, en toch de eerste voorwaarde, waarop men eene nieuwe toekomst der kunst met goed gevolg een weg kan banen. — In hoe verre SCHLEIDEN aan deze voorwaarde beantwoord heeft, wenschte ik ter loops uit zijne studiën aan te toonen.

Hij vergelijkt zelf deze studiën met die der schilders, en voert in zijne inleiding ons buiten de Porta del Populo te Rome. —

Daar trekken drie Duitsche kunstschilders de stad uit om in hunne verschillende vakken studiën te maken: de een beoefent het landschap, de tweede de historie, de derde het portret. — Maar terwijl zij de Porta del Populo uitgaan, wordt de historieschilder door eene omgevallene groente-kar aangetrokken, om zich aan het *genre* te wagen. De portretschilder beproeft zijn potlood aan de schoone omtrekken der Apennijnen, en eene vrouw, die met haar kind aan den weg zit, brengt den landschapsschilder op het denkbeeld om de schets eener Madonna te ontwerpen. Zij begeven zich dus allen in een gebied, dat hun eigenlijk vreemd is. — Zoo ook, zegt SCHLEIDEN, in zijne opdragt aan den dichter RÜCKERT, zoo heb ik mijne studiën gemaakt, en wanneer gij soms denken mogt, dat in deze studiën mijn regt gelijkstaat met dat des landschapsschilders tot het schetsen eener Madonna, zoo heb ik in kleine, ophelderende aanmerkingen getracht, niet zoo zeer dat regt te bewijzen, dan wel aan te toonen, dat een ernstig doel mijne teekenpen heeft geleid.

In de klaarheid, waarmede de verkregene resultaten worden blootgelegd, in de onverbiddelijke kritiek, die al het troebele, onzuivere, mythologische uit de bron der wetenschap verwijdert, in een onwrikbaar vertrouwen op zinnelijke aanschouwing en mathematische gevolgtrekking herkennen wij den Schrijver der *Wissenschaftlichen Botanik;* in de originele wendingen, in de nu eens geestige en humoristische, dan weder dichterlijke vergelijkingen, en in den boeijenden stijl spreekt het genie van den Auteur van *de Plant en haar Leven.* Overigens is iedere studie een geheel, dat met de overige niet zamenhangt. Het boek mist daardoor de aaneenschakeling, die vele populair-wetenschappelijke werken zulk een schoolsch aanzien geeft, en ze vervelend maakt voor het groote publiek. Het bezit de eigenschap, die, aan eene groote behoefte des volks voldoende, veel tot de populariteit van een werk bijdraagt: verscheidenheid.

Maar, door al die verscheidenheid heen heerscht een grondtoon, die aan het geheele werk eenheid en harmonie geeft, eene kleur, als ik dat hatelijke woord hier in zekeren zin gebruiken mag, maar eene zuivere kleur, die overal aantoont, met wat doel de Schrijver gearbeid heeft, en waarin overal de zich nergens verloochenende individualiteit des Schrijvers

voor den dag komt. — Wel is waar, die kleur vertoont zich somwijlen iets of wat scherp, en overschaduwt dan eenigzins de witte onpartijdigheid, die SCHLEIDEN als natuuronderzoeker zelf verklaart, zoo gaarne overal in acht te nemen.

Maar, waar is de mensch, die in zijn streven niet somwijlen vergeet, dat hij niet de eenige mensch, dat zijn doel niet het eenige doel op de wereld is? — Gelijk ik reeds heb aangemerkt, vinden wij dien grondtoon, welke het geheel aaneenschakelt, in het doel des Schrijvers, om waar hij kan, afbreuk te doen aan het Pantheïsme, vooral aan dat monster, hetwelk, uit de vereeniging van bijgeloof en ongeloof geboren, thans het hoofd begint op te steken.

Want van het denkbeeld, dat God in de natuur des stofs zelve werkzaam is, tot het begrip dat God en de natuur één zijn, en van dit begrip tot de stelling: de mensch is God, en van deze stelling weder tot het grofste Materialisme, is de afstand zoo groot niet.

Daarom tast SCHLEIDEN voornamelijk het denkbeeld aan, dat het bestaan van een hooger wezen in de stoffelijke natuur op wetenschappelijke gronden kan bewezen worden, en veroordeelt in het algemeen iedere poging, om anders dan door het geloof tot het bestaan van God en Geest te geraken.

In eene zijner voorlezingen heeft hij zich ten doel gesteld, de verschillende denkbeelden aangaande eene ziel bij de planten aan wetenschap en gezond verstand te toetsen. — Het zal welligt velen bekend zijn, dat vóór eenige jaren door Prof. FECHNER eene poging is gedaan om het zieleleven bij de planten te bewijzen, in een boekje, getiteld: »*Nanna*, oder über das Seelenleben der Pflanze." Dit boekje heeft SCHLEIDEN tot zijne studie over eene Plantenziel geleid.

Tot verduidelijking zij hier aangemerkt, dat FECHNER aan de planten niet eene plantenziel (gelijk die, welke Dr. KÜTZING in het licht aanneemt), maar eene zuiver menschelijke ziel toekende: hij laat de planten denken en droomen, met elkander converseren, naar de maan kijken, enz.; — geheel in denzelfden geest, waarin de teekenaar GRANDVILLE zijne »Fleurs animées" heeft ontworpen, en wezens schiep, gedrogtelijker dan een MINOTAURUS, namelijk plantmenschen, of liever Parijsche grisetten, met wortels, takken, bladen, bloemen, enz. — Maar wij zullen SCHLEIDEN zelven laten spreken! — Na in eene

korte dialoog den wansmaak van dergelijke denkbeelden te hebben aangetoond, gaat hij op ironischen toon voort;

»Waarom zouden de planten geene zielen bezitten?

»Heeft CARL VOIGT de dieren niet zelfs eene voor beschaving en opvoeding vatbare ziel willen toeschrijven, en zal hij zich niet waarschijnlijk binnen kort met een volgens zijn systeem gedresseerd mormeldier vertoonen, dat tot ieders verbazing uitmuntende voorlezingen houdt over de Voigtiaansche Psychologie? Is dan de koninklijke roos, de trotsche lelie, het liefelijke viooltje minder waardig eene ziel te bezitten dan de walgelijke regenworm en de afzigtelijke padde?"

»Nieuw is het denkbeeld geenszins, want wij bezitten reeds eene kleine bibliotheek over het zieleleven der plant, en voor de waarheid der beschouwing heeft FECHNER het meest afdoende bewijs gegeven, dat immer een Demokraat geven kon. Die beschouwing heeft de meerderheid op hare zijde.

»Vijf-honderd millioenen Hindoes en Chinezen gelooven stijf en sterk aan het bestaan van zielen in de planten.

»Daar evenwel in mijne politieke geloofsbelijdenis — en hoewel ik mij, bij gebrek aan eene betere uitdrukking, het triviale stopwoord Demokratie moet laten welgevallen — de meerderheid als argument voor de juistheid eener zaak, zelfs niet de meest ondergeschikte rol speelt, zoo durf ik moedig den strijd met FECHNER en zijne drie-honderd millioenen Chinezen ondernemen.

»Met eene kleine woordspeling kan men vooronderstellen, dat FECHNER's *Nanna* geheel zonder geest geschreven is, omdat hij *a priori* iedere inlichting aangaande datgene, wat hij onder geest of ziel verstaat, uitdrukkelijk van zich werpt. Hem blijft dus niets, dan het woord Geest, ziel." — Hierna ontwikkelt SCHLEIDEN zijne eigene denkbeelden aangaande den geest, die te zeer zijne rigting aantoonen, dan dat ik ze hier achterwege zou laten:

»Wij, arme lieden" — gaat hij voort — »wij, die nog tot de school van den ouden, eenvoudigen KANT meenen te behooren, wij hebben het zoo gemakkelijk niet. — Vóór alle dingen trachten wij op te merken, wat er dan toch in de wereld werkelijk voorhanden is, en zetten daarna bij die dingen, wanneer en voor zooverre wij ze erkend hebben, woorden als teekens. Ik kan dus niet met u over de ziel der plant

spreken, zonder eerst te hebben verklaard, wat ik onder het woord geest of ziel versta:

»Beschouwt gij de wereld zoo als zij u omgeeft, de natuur en het menschelijk leven, wat zich ook aan u voordoet, wat gij ook moogt waarnemen, immer vindt gij dat ergens in de ruimte en ergens in den tijd. De vlugtigste gedachte, de zoetste morgendroom, die u een geliefde afwezende te gemoet voert, zelfs deze gehoorzamen de onverbiddelijke wet van het opeenvolgen, ontstaan en vergaan. Ja, zij zijn ook zelfs in de ruimte aan uw ligchaam verbonden. — Nu weet gij echter, dat de oneindige ruimte, waarin wij ons als in een zonnestraal zwevende stofjes bevinden, dat de nooit begonnen, nooit geëindigde tijd, wiens stroom ons als eene vlugtige zeepbel omhoogwerpt, tot in het oneindige kunnen verdeeld worden, en dat wij de deelen ten minste in onze gedachte wederom tot een onmeetbaar geheel kunnen zamenvoegen. Gij weet, dat de regels voor deze verdeeling en zamenvoeging tot het volmaaktste kunststuk van ons verstand ontwikkeld, datgene zijn, wat wij Mathematica noemen.

»Maar hetgeen u in de ruimte en den tijd ontmoet, is, even als de ruimte en de tijd zelve, deelbaar; — gelijk deze is het aan de mathematische vormen onderworpen, aan wetten, die het met onweêrstaanbare magt beheerschen. — Den mathematischen vorm waarin een ding zich openbaart, noemen wij zijne natuurwet, aan welke het onwillend en slaafsch onderworpen is, van welke het zich in ruimte en tijd niet bevrijden kan, en waaraan het niet ongehoorzaam zijn kan, hoe gaarne het dit ook wenschte. In één woord: alles wat u de wereld der verschijnselen aanbiedt, is van nature niet vrij, en gehoorzaamt aan eene onverbiddelijke noodzakelijkheid.

»Het wezenlijke, dat de grondslag van dit onvrije uitmaakt, dat zich ginds tot zon, planeet, komeet en maan vormt, hier onder den vorm van dier of mensch te voorschijn treedt, dat als vaste korst den grond bedekt, dien wij betreden, of als ligte luchtzee ons omspoelt, dat als ruwe stof der aarde zich tot gebeente aaneenhecht, of als de fijnste en bewegelijkste stof de teêrste zenuwbuizen vult, deze algemeene substantie noemen wij materie, stof, en dat, wat zich uit haar heeft gevormd, ligchamelijke wereld of natuur. Hoe onderscheiden ook hare verschijningen, hoe uiteenloopend hare vormen en

werkzaamheden zijn, immer blijft een eenig bepaald karakter haar kenmerken, hare onvrijheid: zij is onbekwaam, uit zichzelve te handelen, te lijden, zich te bewegen of te rusten: onder alle vormen blijft zij gebonden aan, en afhankelijk van de natuurwet.

»En zoo vertoont zich ons ten laatste ook de mensch. Zonder zijn wil doet hij zijne intrede onder de wereldburgers, ongevraagd zinkt hij onder de sikkel van den strengen Kronos. De stofjes der materie, waaruit hij gevormd was, vervliegen, om eene andere magt te volgen, en ginds misschien als koraalrif aan te schieten, elders als zeezout te kristalliseren, of in ons meer verwante vormen, nu eens als plant, dan weder als dier eene nieuwe gestalte te bekomen."

Hier verkondigt SCHLEIDEN ons dien kringloop des levens, het eerste en laatste woord der Materialisten. — Maar blijft hij daarbij stilstaan? Is het ook zijn eerste en laatste woord?

»Neen" — zegt hij verder. — »Dit denkbeeld, geheel doorgedacht, vernedert den mensch tot het onverdragelijke, tot vertwijfeling, en vernietiging zou hem wenschelijker worden, dan zulk een toestand van onwillekeurige slavernij.

»Maar wendt nu den blik in uw eigen binnenste: Hier ontmoet u een oneindige rijkdom van wenschen en uitzigten, van droomen en gedachten. Nu eens wordt de deur van den tempel der kennis, in welken de werken van duizenden der edelste menschen bewaard worden, voor u geopend, dan weder voert eene ernstige beschouwing u in het rijke gebied van het zedelijk leven, met zijne idealen en zijne worstelingen, met zijn voor- en tegenspoed, met zijn berouw en zijne grootheid; of aan uw meer geoefenden en verfijnden blik vertoont zich het wonder der schoonheid in de natuur en het menschelijk leven, en in onuitsprekelijk verlangen, in onbestemde liefde verheft gij u tot het besef van iets oneindig wijs, goeds en schoons, dat zich immer aan u als werkelijk bestaand voordoet, maar ook altijd weder van u zweeft, wanneer gij beproeft het in uwe taal uit te spreken.

»En de gedachte wordt in u levendig: Is het dan mogelijk, dat dit alles te gelijk kind en slagtoffer zou zijn van die blinde, wezenlooze magt, die zich als mathematische natuurwet aan ons heeft geopenbaard? Nog verder onderzoekt gij, en het vertoont zich aan u ten minste als iets denkbaars, als een

wezen dat vrij, onafhankelijk van de natuurwetten, den geheelen vorm van zijn aanzijn slechts uit zichzelven bepaalt, een wezen hetwelk inderdaad zeggen kan: Ik wil, omdat het ook zeggen kan: Ik kan. Zulk een wezen alleen noem ik geest."

Na dit bewijs, dat de zedelijke strijd, het zich verheffen boven de wetten der natuur het kenmerk van den geest is, behoeft het geen betoog, dat SCHLEIDEN, door deze definitie, de planten geheel van het bezit van een geest of eene ziel uitsluit. — De meesten onzer wetenschappelijke landgenooten zullen het daarin ook met hem eens zijn. Onze natie is tot nog toe meer bevrijd gebleven van het dweepziek Schellingiaansch mysticismus, hetwelk in Duitschland een FECHNER tot het aannemen eener plantenziel bewoog, ja zelfs bij mannen als VON MARTIUS en NEES VON ESENBECK tot de buitensporigste afdwalingen aanleiding gaf. En, waar de mannen der wetenschap dus voorgaan, hoe zal het daar gesteld zijn met het onwetenschappelijke volk!

Geenszins ontkennen wij daarom, dat de mensch, wanneer hij de planten uit een aesthetisch oogpunt beschouwt, in de verschillende uitdrukkingen harer schoonheid gelijkenissen zal zoeken met zijn eigen geest, dat hij dus in de planten een symbool kan aanschouwen waar achter een zedelijke zin verborgen ligt. Zulk een symbool was de heilige vijgenboom voor de oude Hindoes; zoo ontstond eenmaal de bloemenspraak der Oosterlingen; zoo zijn de roos en de lelie ons nog de symbolen van schoonheid en onschuld. Maar in tijden van barbaarschheid en dweepzucht is die oude symboliek menigmaal verloren gegaan, zoodanig, dat men in de planten niet meer symbolen van zedelijke magten, maar die magten zelve meende te aanschouwen. De heilige vijgenboom is hier wederom een voorbeeld: In hem erkende de Hindoe oorspronkelijk slechts een symbool van het bovenzinnelijke; maar in den loop der tijden werd de symbolische beteekenis vergeten, en zoo maakte men langzamerhand den boom tot een werkelijken heilige, wien men zelfs eene bijzondere eigene vereering en bijzondere offers toewijdde. — En dit is een merkwaardig verschijnsel, dat veelbeteekenend en vreeselijk de geheele geschiedenis des menschdoms doorloopt, de verwarring van het symbool met de zaak, de meest algemeene vorm van het mysticisme: hier-

aan hebben wij ook de leer van eene ziel der planten en dieren te danken.

Dit mysticisme was het vooral, dat in den aanvang dezer eeuw in de Duitsche romantische school alle kunst en smaak geheel scheen te zullen bederven, want het volk heeft immer eene onverklaarbare gehechtheid voor het geheimzinnige, het nevelachtige; van daar de graagte, waarmede de onzin van een BRENTANO, KERNER, HOFFMANN, en andere sprookjes-vertellers ontvangen werd. De helderheid en kracht van een GÖTHE waren hoog noodig om de literatuur van eene dergelijke ontaarding te redden.

Het gedweep van sentimentele zielen over gevoelige, genietende, ja dankbare planten, over in de lucht zwevende of astraalgeesten, over den invloed der maan op alle mogelijke gebeurtenissen, en dergelijk bijgeloof meer, en vooral de zoogenaamde natuur-godsdienst, de quasi-wetenschappelijke verklaring des Scheppers uit zijne schepselen, vinden in SCHLEIDEN een geduchten bestrijder; en als hij tegen het volksbijgeloof in vuur geraakt, en de Schellingianen zijne gewone vloeken, *Firlefanz* en *Faselei*, naar het hoofd slingert, schijnt hij mij zoo een vreeselijke *Herr Hauptmann*, die met opgeheven rotting en donderende stem inspectie houdt.

Geheel in tegenstelling met de populaire schriften van OERSTED en anderen, die in de zinnelijke natuur overal een ondoorgrondelijken geest meenen te zien, en dus tot den natuurgeest en het Al-een van de oude Pantheïsten wederkeeren, trekt SCHLEIDEN eene scherpe grenslijn tusschen geloof en weten, tusschen het zinnelijke en bovenzinnelijke. Zoo veroordeelt hij hen, die zich den geest als eene uiterst fijne materie denken; en beweert dat de Christenen, die aan eene opstanding des vleesch gelooven, in barbaarschheid met de Eskimo's en Samojeden gelijkstaan.

»Wel is waar" — zegt hij — »mag het voor den dichter of in poëtische oogenblikken, die zelfs in het leven van de meest nuchtere menschen voorkomen, een droom zijn, die men zich gaarne voorstelt, dat de aardsche betrekkingen, welke zich zoo zoet aaneengehecht, en zoo liefelijk in elkander gestrengeld hebben, op andere schoone sterren in een fijner materialisme voortgezet worden; voor de godsdienstige stemming is daardoor niets gewonnen. De zedelijke tweespalt ligt in

het vereenigd zijn van den zich vrij gevoelenden geest in ons ligchaam, dat onvrij is, en slechts in eene algeheele scheiding ligt de verlossing waaraan wij gelooven, waarop wij hopen.

Maar hoe verheven zulk een denkbeeld ook moge zijn, het zal voor als nog niet strekken om het bijgeloof te verminderen, want de meeste menschen missen die nuchterheid, en hebben tot hun troost, tot herstel van hun zedelijk evenwigt vele van die poëtische oogenblikken noodig; de meesten zoeken hunne godsdienst in ijdele bespiegelingen en niet in zedelijken strijd. — Wij prijzen daarom SCHLEIDEN's ijver tegen het overdrevene mysticisme, gelooven echter dat zijne argumenten *ad hominem* op de groote menigte geen invloed zullen hebben. — Somtijds zijn deze argumenten wel is waar belangrijk genoeg.

Zoo zegt hij in zijn stuk, getiteld: »De Natuur der Toonen en de Toonen der Natuur":

»Wij treden naar buiten in den frisschen lentemorgen, en stemmen in met het jubelend lofgezang der vogelen, of trotseren de stormen met vermetelen moed, en juichen vrolijk te midden van hun loeijend gehuil. Op de klip uitgestrekt, worden wij door het droefgeestig wederkeeren van den diep opbruisenden golfslag in liefelijke elegische droomerijen gevoerd, of verbinden aan het wonderlijk razen van onze theeketel de meer stoffelijke denkbeelden van aardsche welbehagelijkheid. Overal, in het ruischen der wouden, in het rollen des donders, in het knetteren der brandende takkebossen, in het knarssen van de koud wordende kagcheldeur, overal vernemen wij de stem der natuur, en waarlijk, hij moet wel met doove ooren in den Tempel der Schepping rondluisteren, die niet overal de geluiden hoort, welke zich tot het verhevenste Gloria vereenigen. Maar onze God, voor wien dit Gloria omhoog rijst, Hij is niet die armzalige machinist der natuur, die het branden van een verdord Traganthbosch, of de zamenkomst van twee door den bliksem gescheidene regenwolken noodig heeft, om als een spooksel een blik te slaan in zijne eigene werkplaats. — Onze God gaat niet voor ons verloren, wanneer wij de natuur wetenschappelijk leeren verstaan en verklaren. Wij kunnen hem ontberen in de natuur, die zoo volmaakt uit zijne scheppende hand is te voorschijn gekomen, dat Hij er niet meer als een onbekwame horlogiemaker altijd nevens moet staan om elk oogenblik de in verwarring geraakte wijzers

en raderen weder te regt te zetten. Juist omdat wij Hem onmiddellijk nimmer vinden in de natuur, juist daarom is Hij ons onvergankelijk en groot."

Wie zal ontkennen, dat, èn het Pantheïsme, èn het Materialisme, èn het Farizeëndom in deze weinige woorden gelijktijdig worden aangetast. Mogten sommige volksschrijvers en geleerde vrouwen door deze regelen het besluit opvatten om, eer zij tot hunne gewaagde bewijzen overgaan, liever grondig een enkel vak der wetenschap te bestuderen.

»Het goddelijke" — gaat SCHLEIDEN voort — »verdween niet zoo zeer voor het verlichtere menschdom; maar de mensch zag allengs meer en meer in, dat hij het niet meer dáár zoeken moet, waar het niet zijn kan, in de ligchamelijke wereld, in de ruimte, in den tijd, om het reiner terug te vinden, in een geloof aan eene Eeuwigheid, waar geene ruimte en geen tijd is. Zoo dikwijls wij beproeven, ons het onbegrijpelijke in beelden bevattelijk te maken, beginnen wij altijd met datgene, wat hiertoe door eene nog onverklaarbare zijde gelegenheid geeft. Den kinderlijken zin der Ouden was het beeld van Gods stem in den donder nog geoorloofd; tot ons spreekt God in den donder niet meer en niet minder, dan in het gekwaak der kikvorschen, of in het piepen van een oud scharnier.

»De dampkring is even aardsch, even ligchamelijk als de rots, waarop wij treden, en het rollen des donders evenzoo aan natuurwetten gebonden als het fluiten eener locomotief."

Deze vergelijkingen schijnen eenigzins hard, en zouden SCHLEIDEN, bij zekere secten en gezindheden, in een tamelijk kwaden reuk brengen.

En ofschoon wij de waarheid erkennen, die hier verkondigd wordt, hadden wij gewenscht, deze waarheid, vooral den nog onontwikkelden toestand des volks in aanmerking genomen, op eene edeler wijze bevestigd te zien. — Is toch de donder niet oneindig verhevener natuurverschijnsel, dan het piepen van een scharnier? — is hij ook daarom niet verheven, omdat onze voorvaderen reeds met hem het denkbeeld van Gods magt verbonden hebben? — En laat ons toch niet denken, dat alle volken der Oudheid in hun gewoon en dagelijksch leven werkelijk Gods tegenwoordigheid in een natuurverschijnsel wilden aanschouwen. Zelfs de oude Hebreën, gelijk de Schrijver zelf vermeldt, onderscheidden het symbool ook hierin van de zaak.

Voor hen was de *Bathkol* (dochter der stem) in oogenblikken van godsdienstige verrukking door de fantazie opgewekt.

Eenigzins gezocht is de bewering des Schrijvers in dezelfde studie, dat de oorden, waar onze overleveringen de wieg van het menschelijk geslacht en den eersten zetel der beschaving plaatsen, wegens hunnen rijkdom aan wonderbaarlijke en lang onverklaarbare geluiden een bijzonderen indruk gemaakt hebben op de eerste menschen. — De duivelsstem op Ceylon, waarover onze landgenoot HAAFNER ons zoo veel raadselachtigs heeft opgedischt, en die niets anders is, dan het geschreeuw van zekeren nachtvogel, brengt hij in verband met de overleveringen aangaande de paradijs-geschiedenis. — In de rotsige voorgebergten van den Hindoe-Koesh en bij El-Nakoesh, niet ver van Sinaï, worden vreemde geluiden gehoord, die wèl geschikt zijn om op het kinderlijk en eerbiedvol luisterend oor een geheimzinnigen en bovenaardschen indruk te maken. Sedert echter mannen als BURNES, PRINCEP, SEETZEN en EHRENBERG de zaak wetenschappelijk onderzocht hebben, is de oorzaak bekend geworden. Het zand der woestijn, namelijk, is door den wind op rotshellingen opgehoopt, die met een hoek van 45° afdalen. De stap eens wandelaars, het nederzetten van een vogel, of eene in ongewone rigting vallende windvlaag doet de ligte zandkorrels afglijden: het zachte geruisch der eerst bewogene wordt, daar allengs meerdere en meerdere zandmassa's aan de beweging deelnemen, langzamerhand een luide, schelle toon. De oorsprong van dit geluid, welke nog vóór weinige jaren den natuuronderzoekers onbekend was, moest voor de oudste volken des te eerder een geheim blijven, dewijl zij in hunne onwetendheid zich nog niet hadden ontwikkeld tot den toestand, waarin men eerst in staat is, het enkel onverklaarde van het onverklaarbare te onderscheiden, een trap, dien thans nog slechts de helderste denkers hebben bereikt.

Dat de Ouden over het algemeen het onverklaarde ook voor onverklaarbaar hielden, en daardoor meer wonderen in hunne geschiedenis hebben aan te wijzen dan wij in de onze, lijdt geen twijfel. Maar SCHLEIDEN noemt hier den naam Sinaï, en mij dunkt, dat hem hier zoo iets van de Mozaïsche Wetgeving schijnt voor den geest gezweefd te hebben, iets, dat hij echter niet nader heeft toegelicht, en, omdat hem bij gebrek

aan meerdere gronden, de verklaring eenigzins te gezocht scheen, en, omdat hij misschien begreep, dat hier nog veel onverklaarbaars ook voor ons overbleef, waarin niet de wetenschap, maar alleen het godsdienstig gevoel kon beslissen. Voor onze wonderverklarende theologen ligt hier eene rijke stof, om de zaak door te filozoferen en logisch te bewijzen, dat de Wetgeving op den Sinaï eigenlijk niets anders was... dan een nedervallende hoop zand. En waarom niet? — Lazen wij niet onlangs, dat de verheerlijking van CHRISTUS op den berg eigenlijk in eene sneeuwbui en eene wolkspiegeling bestaan heeft?

Maar dit is ook geenszins de akker, waarop de natuuronderzoeker arbeiden moet. — Slechts zelden of nooit waagt hij zich aan zulke stoute gissingen; in zijn gebied is hij overtuigd, dat alles eens uit vaste wetten zal verklaard worden, en rustig wacht hij met SCHLEIDEN het tijdstip af, waarop een volkomen en grondig onderzoek hem daartoe de middelen verleent. »Over het algemeen" — zegt de Schrijver — »kenmerkt de ware natuuronderzoeker zich door de grootste, maar tevens zich zelve welbewuste onwetendheid, en is steeds de bescheidenste mensch van de wereld. Slechts dan verliest hij somtijds zijn geduld en wordt eenigzins kregel, wanneer de ellendige, dikwijls in gehuichelde nederigheid gehulde hoogmoed der zich zelve onbewuste onwetendheid en halfweterij hem te gemoet treedt, en met het spel harer toomelooze fantazie de zoogenaamde ledige plaatsen van hare wereldbeschouwing opvult, en dit broddelwerk voor Gods eigenlijke schepping wil verkoopen."

Maar om op de wonderen terug te komen; meenen wij met grond te mogen beweren, dat de wetenschap, wanneer zij bescheiden en niet aristokratisch is, zeer goed met het reine geloof kan zamengaan, en dat geloof te baat neemt, waar zij niet verder kan doordringen. — Zoo zegt SCHLEIDEN in zijne Verhandeling over het bijgeloof: »Wij zien, wij begrijpen de ligchamelijke wereld, wij gelooven aan eene bovenzinnelijke wereld des geestes, en eene vereeniging van beiden kan voor ons slechts plaats hebben in ons godsdienstig gevoel, dat ons achter de verschijnselen der zinnelijke wereld het ware wezen der dingen, de eeuwige wereld Gods doet vermoeden. — Wij kunnen dus in alles, zelfs in de gewoonste zaken, wonderen

zien, wanneer wij wel in het oog houden, dat dit slechts een geloovig vermoeden, en, bij gebrek aan eene rein geestelijke opvatting, altijd eene soort van bijgeloof blijft.

»De natuuronderzoeker" — zegt SCHLEIDEN — »kent in de natuur geene wonderen, en in geval iets onverklaards in haar overblijft, wacht hij, tot de ontdekking van eene nieuwe natuurwet het raadsel oplost. Vóór dat tijdstip is het zoogenaamde wonder hem niet meer waard dan een goochelkunstje, dat hem echter tot nieuwe onderzoekingen kan aansporen. In de zedelijke wereld kan de natuuronderzoeker geene gebeurtenissen naar vaste wetten bepalen; hij vergenoegt zich dus hier het toeval aan te nemen." — Maar het godsdienstig gevoel kent geen toeval en ziet in alles eene besturende hand Gods. Wanneer ik nu volgens deze laatste beschouwingswijze een zeker feit opvat, dan kan ik dit een wonder noemen, zonder de natuurwetenschap in het minste te kort te doen. Het wonder ligt dus niet buiten ons, maar in onze opvatting; het is, gelijk GÖTHE zegt: »des Glaubens liebstes Kind." — In één woord: het is het geheele begrip der Voorzienigheid, dat in zijne toepassing ons godsdienstig gevoel het levendigst opwekt, waarin zich onze vroomheid het zekerst en eigenaardigst bewegen kan, dat te gelijk het reinste en edelste bijgeloof uitmaakt.

Wanneer SCHLEIDEN hier van bijgeloof spreekt, bedoelt hij niet het geloof aan eene Voorzienigheid op zich zelve, maar de zinnelijke inkleedingen van dat geloof (het bij- dat aan het geloof wordt toegevoegd), die ons echter onmisbaar zijn van wege onze menschelijke natuur. — »Niet de »absolute Realiteit der Logica", maar de liefhebbende Hemelsche Vader; niet de absolute oorzaak der Metaphysica, maar het geloof aan eene alwijze Voorzienigheid is onze steun en onze troost in het lijden des levens."

»De wet der schoonheid" — zegt hij — »is het eenige middel, dat ons in ons godsdienstig gevoel leiden kan, en waarmede wij de ontaarding van ons bijgeloof moeten verhoeden, want alle symbolisering, en dus ook die van godsdienstige denkbeelden, heeft slechts eene aesthetische beteekenis. Verwerpelijk bijgeloof is daarom iedere leelijke, smakelooze uitdrukking van onze hoogere overtuigingen.

In de waarzeggerij en voorspelling uit teekens wordt het geloof uitgedrukt, dat wij bestendig onder de leiding eener

almagtige liefde zijn, en dat deze alles in juiste harmonie en tot ons heil verordend heeft; maar het is een terugstootend denkbeeld, dat wij de waarschuwing, de bemoediging, of wat overigens daaruit voortvloeijen moet, in morsig koffijdik, in de niets beduidende vormen van gesmolten lood, of in de smerige kaartebladen eener havelooze bedelares willen zoeken en vinden. De Astrologie is dan in vergelijking minder aanstootelijk." — Hier ijvert SCHLEIDEN tegen een kwaad, dat bij *zijn* publiek althans niet meer kan verondersteld worden. — Geestiger en van uitgebreider toepassing is de vergelijking, die hierop volgt: »Wanneer de eenvoudige boer 's morgens vroeg in den stil luisterenden kring van zijn huisgezin het kapje van de grijze lokken neemt, en geloovig bidt: Onze Vader! geef ons heden ons dagelijksch brood — dan zal ieder weldenkend mensch door zulk een levendig geloof getroffen worden; als wij echter in STILLING's Leven lezen, dat de Doctor, wanneer hij door wanordelijke huishouding tot over de ooren in de schulden steekt, met zijne vrouw op de knieën valt en den lieven God om geld bidt, en daarna in den brievenbesteller, die eene onverwachte ondersteuning brengt, de onmiddellijke verhooring des gebeds ziet, dan wenden wij ons met afschuw af van een bijgeloof, hetwelk den Almagtige tot betaalmeester en bankier van alle onbekwame huishouders verlaagt." — Maar alle wanordelijke huishouders zijn geene STILLINGEN! zouden wij hier gaarne bijvoegen.

Ook wanneer wij in de ons omringende natuur iets hoogers, iets bovenzinnelijks willen erkennen, is eene aesthetische beschouwing noodzakelijk. — Zoo zegt de Schrijver in zijne reeds meermalen aangehaalde Verhandeling over de Plantenziel: »Hij, die niet ontbloot is van gedachte en gevoel, zal bijna nooit de natuur kunnen aanschouwen, zonder haar tevens symbolisch te bezielen. — Maar de aesthetische wetten, waaraan elke symboliek onderworpen is, eischen vóór alles eene reine en teedere opvatting der waarheid. — Zoo zou men door de kunst eene geheel bijzondere bezieling der planten kunnen vormen, niet door met valsche en in aesthetischen zin verwerpelijke middelen eene willekeurige toepassing aan den beschouwer op te dringen, maar door hem zachtkens en onmerkbaar tot het bewustzijn van de natuurlijke symboliek in de verschijnselen te voeren.

»Stelt u eene hoogte voor, te midden van de vlakke heide: aan de eene zijde een berk, wiens nederhangend en doorluchtig gebladerte, door den wind, die den teederen witten stam doet wiegelen, geheel op zijde wordt gewaaid — en daarnevens eene slanke boerenmeid, die bij het betreden van den heuvel zich schuchter voorwaarts buigt, en het in den wind vliegende gewaad om haar bevallig ligchaam zoekt vast te houden."

»Stelt u een weelderig dorpsgezigt voor, waar in het midden eene goed uitgegroeide linde de aangename ronding harer vormen vertoont, en daarnevens de welvarende pachter, die met een vrolijk en wèl doorvoed aangezigt den rijken zegen van zijne akkers aanschouwt; of de gescheurde, van ouderdom grijze wilg, omgeven door bonte weidebloempjes, die door het nabijzijnde beekje in verdubbelde weligheid tieren, en in zijne schaduw, bevend en op zijn stokje geleund, de grijze in lompen gekleede bedelaar, terwijl bloeijende kinderen vrolijk om hem spelen, en hem hunne kleine gaven bieden. — Ziet, daar hebt gij landelijke *genre*-stukjes, als ik ze zoo noemen mag, waarin eene bezieling der natuur is aangewezen, waarin men plant en mensch elkander kan doen vervangen, zonder door onnatuurlijke vereeniging van beiden eene tegen alle kunst strijdende karrikatuur voort te brengen.

»Door zulk eene bezieling, die echter alleen door eene vrije dichterlijke opvatting der natuur slagen kan, en slechts in deze hare werkelijkheid heeft, wordt de natuur ons eene vriendin, die ons altijd en in iedere stemming deelnemend, opwekkend en troostend te gemoet komt. — Juist omdat die bezieling van ons uitgaat, slechts het oogenblik toebehoort, en zich ieder oogenblik met de afwisseling der indrukken in nieuwe harmonie hervormt, wordt de natuur een spiegel van het goddelijke, die ons tot dat goddelijke opheft en leidt."

Gaarne hadden wij hier de gevolgtrekking afgeleid gezien, dat het Optimisme slechts in dezen zin en in geen anderen mogelijk is. — Een wetenschappelijk Optimisme is evenzeer onzin als een zedelijk — beide vormen zijn Pantheïstisch. Hij, die aan het eerste gelooft, heeft niet erkend, dat de wetenschap ons het aanzijn leert kennen als eene onophoudelijke worsteling, die in eene geheele vernietiging eindigt; hij, die het tweede aanneemt, bezoeke slechts de gasthuizen, de

krankzinnigengestichten en de gevangenissen, opdat de schillen hem van de oogen vallen.

Ik heb getracht, u den geest, welke in SCHLEIDEN'S laatste werk doorstraalt, eenigzins te doen kennen. Met opzet heb ik die gedeelten aangevoerd, waar zijne rigting het sterkst op den voorgrond treedt, om daaruit die rigting des te juister te schetsen, en u in hem den bestrijder van het Pantheïsme en den waren populairen natuurbeschrijver voor te stellen.

Dit laatste denkbeeld moge vreemd schijnen aan hem, die meent, dat men om aan het volk te behagen, plat en triviaal moet zijn; maar geenszins aan hem, die met mij de schouders ophaalt bij dat, wat men in ons land volksliteratuur gelieft te noemen. — Vragen wij nu of het noodig is, dat een populair werk over natuurwetenschap zich niet alleen tot eene dorre opsomming van resultaten der empirische wetenschap bepale, maar ook eene wijsgeerige kleur aanneme, dan meen ik het volgende te mogen antwoorden.

Het denkend publiek haat alle dorre opsommingen; het leest niet om zich in slaap te lezen; het is steeds geneigd tot filozoferen, en heeft daarom in die geneigdheid eene goede leiding noodig, opdat de filosofie geene fantazie worde. Daarenboven is het groote doel van SCHLEIDEN'S geschrift, de bestrijding van eene andere zeer magtige en ver uitgebreide filozofische rigting, aan welke slechts eene geëvenredigde magt met goed gevolg kan worden tegenovergesteld.

Men zou den Schrijver van Deïsme kunnen beschuldigen, en de opmerking kunnen maken, dat hij in deze studiën het bijgeloof meer dan het Materialisme aantast; maar dan zeggen wij tot zijne verontschuldiging, hetgeen wij tot HUMBOLDT'S verontschuldiging evenzeer zouden bijbrengen, dat dit van het standpunt des natuuronderzoekers niet wel anders mogelijk is. Het is ons wel, wanneer zij zich duidelijk genoeg tegen bijgeloof en ongeloof verklaren, en wie meer verlangt, doet even dwaas als hij, die op zijn woonhuis een kerktoren bouwen wil.

Voor het overige is SCHLEIDEN'S werk rijk aan bekende en nieuwe mededeelingen uit het gebied van de geschiedenis der natuur en der menschheid. De beschouwing dezer mededeelingen zou eigenlijk eene beoordeeling der bronnen vorderen, waaruit hij ze heeft geput; doch reeds alleen hare inkleeding

en boeijende aaneenschakeling maakt het leerrijke tevens onderhoudend.

SCHLEIDEN's doorwrochte geschiedenis der Astrologie is op zich zelve eene afzonderlijke beschouwing overwaardig. Zijne bijdrage tot de kennis van onzen satelliet, onder den titel: »Mondscheinschwärmereien eines Naturforschers", is rijk aan geestige wendingen en nuttige wenken, en in zijne »Fremdenpolizei in der Natur", toont hij den meester te zijn in het leveren van humoristische natuurbeschouwingen. Deze laatste studie omvat voornamelijk de groote verhuizingen, die van het ontstaan der aarde tot op dezen tijd onophoudelijk in de organische en anorganische natuur plaats hebben. — Treffend is zijne opmerking omtrent den loop der volksverhuizingen, en zijn beweren, dat daarin eene wet heerschende is, die de volken met hunne huisdieren en met de hen voedende planten eenmaal uit het Aziatische Hoogland in Europa en Amerika voerde. — Gelijk de verhuizingen der planten en dieren van het Oosten naar het Westen langzamerhand de physionomie der natuur bepalen, zoo is het trekken der menschen van het Oosten naar het Westen de grondslag hunner geschiedenis. — Overal begint deze togt met het verhuizen van oostelijke stammen. — In Zuidelijk Europa verschijnen de Pelasgen; op hen volgen de Etrusken, daarna de Hellenen. Van den Waldaïschen bergrug werden de Jotunen of Finnen door de achter hen aanzettende Teutonen naar het Noorden en Westen verdrongen. — Andermaal rukken van het Oosten de Slaven aan, en de Teutonen dringen Scandinavië, Duitschland en Frankrijk binnen. — Steeds herhaalt zich hetzelfde verschijnsel. Nieuwe volksstroomen, Chazaren, Alanen, Hunnen, Turkomannen, zetten op van het Oosten, en schokken de naauw gegrondveste staten, tot COLUMBUS de poort van het Westen opent, opdat de stroom der Europesche volken zich over het nieuwe vasteland zou kunnen uitstorten. Deze wet der natuur wordt niet straffeloos overtreden: te vergeefs stormen de Kruisvaarders naar het Oosten; hunne ridderlijke kracht vermag niets tegen de wet der natuur; te vergeefs trekken 150,000 Kalmukken uit Rusland oostwaarts, slechts weinige bedelaars keeren terug om te berigten, dat hun stam van den aardbodem is uitgedelgd. Te vergeefs trachtte NAPOLEON Rusland

te overweldigen: op het toppunt zijner magt klonk het: »tot hiertoe, en niet verder!" hem tegen.

Met de zon gaat ook de mensch: het Oosten is zijne wieg — het Westen is zijn doel!

Zonderling, dat SCHLEIDEN hier geene gevolgtrekking maakt omtrent den jongsten Oosterschen oorlog: — zijne zijdelingsche profetie is echter wel waardig om er over na te denken.

Zelfs bij de verhuizingen der planten merken wij op, hoe daarin de rigting van het Oosten naar het Westen niet of zeer moeijelijk kan gewijzigd worden. — Voor alle schatten, die in dezen stroom van verhuizingen Europa aan Amerika geleverd heeft, is Europa evenmin een tegengeschenk toegekomen, als het zelve zijne schuld aan Azië heeft voldaan. — Voor suiker en kruidnagelen, China's-appelen, citroenen en granaten, die allen door het Oosten aan het Westen geschonken zijn, om ze nu weder van hem terug te koopen, hebben wij slechts twee zeer dubbelzinnige tegengeschenken bekomen: de aardappelen en de tabak!

Dergelijke denkbeelden, zoo geschikt om een populair werk aantrekkelijk te maken, en die wij bij de meeste natuurbeschrijvers missen, geven SCHLEIDEN zekere individualiteit, die den volksschrijver moet kenmerken, wil hij aan zijn doel beantwoorden. — Ook de gaaf om in beschrijvingen tevens een diepen zedelijken zin te leggen, bezit SCHLEIDEN in hooge mate.

De volgende eenvoudige waarheid uit de natuur bezit als waarschuwende stem tegen het Pantheïsme meer kracht, dan de dikste roman of de zinrijkste fabel:

»Op het frissche groene blad zit de rups, en voedt zich aan de tafel, die de natuur voor haar gedekt heeft: het goede voedsel bekomt haar uitnemend; van vettigheid zwellend, doet zij het eene kleed voor, het andere na van haar ligchaam barsten, wanneer zij ruimte voor hare ontwikkeling noodig heeft. Daar nadert zoo'n magere in de lucht fladderende ideoloog — *Ichneumon* of sluipwesp noemen hem de natuuronderzoekers — en legt zijne wijsheids-eijeren in de arme tevredene rups. — Wel gaat deze voort met eten — uiterlijk onveranderd; maar in haar binnenste ontwikkelt zich een nieuw vreemdsoortig leven. Nog bedriegt zij het oog door hare uitwendige vol- en rondheid, nog altijd gelooft men de beweging van het inwendig organisme te aanschouwen: — ziet men echter naauw-

keurig toe, dan vindt men thans een ledig omkleedsel; het frissche organische leven in het ligchaam is verteerd, en in de plaats daarvan heeft zich een vreemd bureaukratisch parasieten-gebroed ontwikkeld, dat aan de lang reeds geledigde huid nog eene uiterlijke bedriegelijke volheid en een valsch schijnleven verleende."

Thans nemen wij afscheid van SCHLEIDEN's Studiën, of liever, wij laten hem zelf afscheid nemen met deze woorden uit zijne »Geschiedenis der Astrologie":

»De grootheid Gods wordt door geene sterrenruimten afgemeten. De onmetelijkheid der zonnestelsels, de Aeonen der wereldgeschiedenis zijn een niets tegenover de geringste verschijning van het wezen en leven des geestes. Het gevoel voor schoonheid in de natuur, dat ons, hoewel ook op onuitsprekelijke wijze de eeuwige Liefde achter de ligchamelijke verschijnselen doet vermoeden, wordt niet vermeerderd door de *Sirius*-ruimten des sterrenhemels, niet verminderd door de kleinheid van den vonkelenden dauwdrop."

1855.

HET MANAGUA-MEER EN DE MARABIOS-VULKANEN IN DEN STAAT NICARAGUA.

Twee smalle strooken lands trekken thans bijzonder de aandacht der beschaafde wereld, de landengten van Suëz en van Panama. Wij, Nederlanders, zien meer naar het Oosten, dan naar het Westen; het Oosten waardeert, voorziet en verrijkt ons beter, dan eenig deel der wereld. Van daar dat wij een levendig belang stellen in het ontworpen Suëz-Kanaal, en onzen ouden trots voelen herleven bij de gedachte, dat onze CONRAD als president der internationale commissie het groote werk leiden zal. Intusschen vergeten wij, velen onzer althans, den blik te slaan naar het Westen, waar de avontuurlijkste voorvallen de geschiedenis van een zeer groot deel der menschheid en der wereld schijnen te zullen beslissen. Sedert lang, maar voornamelijk sedert de verovering van Californië en de ontdekking van het goud aldaar, hebben de Engelsche en Amerikaansche Gouvernementen elkander half op diplomatischen, half op gewapenden trant de heerschappij der landengte betwist.

Engeland, hoewel oudere eischen (want van regten willen wij niet spreken) hebbende, deinst toch blijkbaar voor den jeugdiger' overmoed van Amerika terug. Bezit Engeland nog vasten bodem aan de Baai van Honduras, Amerika overstroomt met zijne gelukzoekers, zijne *transit*-compagniën, enz. enz. de ongelukkige verwarde en verdeelde Staten van Centraal-Amerika. En toch: »waar twee honden vechten om een been, gaat ligt de derde er meê heen." Wij kennen WALKER niet genoeg, om te kunnen beoordeelen wat hij is, wat hij wil, wat hij kan; maar in spijt der heftige aanvallen, welke de Amerikaansche en de Engelsche persen beide, en gewis niet onverdiend, tegen hem rigten, in spijt van den bloedigen tegenstand, dien hij in Centraal-Amerika vond, houdt hij zich staande, behaalt overwinningen, neemt toe in magt. Uit deze feiten alleen zou men opmaken, dat hij een gelukzoeker is, niet alleen van ontembaren moed, maar ook van goede krijgskundige bekwaamheden, en niet minder van een helderen staatkundigen blik. Misschien zal het hem gelukken eene staats- en krijgsmagt te organiseren, die de landengte beheerscht. En met deze landengte heeft hij den sleutel des handels van de twee Amerika's en van de twee Oceanen, die ze omgeven, in zijne magt. De tijd zal welhaast leeren of wij ook misschien te veel in hem zien, en of zijne intellectuële en militaire talenten aan zijn moed geëvenredigd zijn, zoodat hij bij voortdurend leven en voorspoed het doel, wat wij noemden, zou kunnen bereiken. Maar dan gewis zou de staat, dien hij grondvestte, door zijne ligging, eenmaal een der bloeijendste en krachtigste van den aardbodem kunnen worden.

Wanneer wij van Panama's landengte spreken, verstaan wij daardoor niet alleen die strook, welke tusschen de stad van dezen naam en de nieuwe Atlantische haven-stad Aspinwall gelegen, reeds per spoortrein bereden wordt, maar eigenlijk al het land van »Amerika op zijn smalst." Vier geschikte wegen, om van de eene zee tot de andere te komen, biedt de natuur als zoo vele passen in de lange bergketen aan. Ze zijn die van *Panama*, van *Nicaragua*, van *Honduras* en *Tehuantepec*. Die van *Panama* is het meest bekend, helaas! ook het meest berucht wegens de vreeselijke ongezondheid en sterfte onder de stichters en bezoekers van dezen weg. Die van *Tehuantepec* ligt geheel op Mexicaansch grondgebied, en elk

weet wat Mexico thans is: een zoogenaamde staat, te zwak om binnenlandsche orde te handhaven, en toch te groot en te sterk nog om het buitenland te veroorloven naar willekeur binnen zijne grenzen te handelen. Van dezen weg over de engte van Tehuantepec is dus vooreerst nog niets te verwachten. De allergeschiktste, schoonste, gezondste overlandweg, ter wederzijde met goede natuurlijke havens, moet volgens de laatste onderzoekingen die van *Honduras* of van *Comayagua* zijn, en over de steden Olanchito, Comayagua en San Miguel gaande, de golven van Honduras en Conchagua of den Atlantischen met den Stillen Oceaan vereenigen. Er is geen de minste twijfel aan, of wij zullen spoedig van de exploitatie van dezen overtogt hooren. Misschien is men aldaar reeds druk mede bezig; wie onzer toch leest met een voldoend kritisch oog de Engelsche en Amerikaansche bescheiden van gindsche verre kusten? Maar de breedte van de landengte bedraagt hier nog altijd wel tusschen de 40 en 50 uren gaans (35 geogr. mijlen), en deze is derhalve nog zoo spoedig door eene Amerikaansche of vreemde maatschappij niet ontëigend. Van de republiek Honduras zelve en haar gouvernement is nog minder te wachten, dan van het Mexicaansche, behalve, dat dit gemeenebest te zwak is in financiële, politieke en morele krachten, om zich tegen de plannen der energieke en rijke compagniën van Amerika of Engeland op den duur te durven of te kunnen verzetten.

Wij komen dan nu tot den weg van *Nicaragua*, die schier de eenigste kans aanbiedt om een kanaal- of waterweg te kunnen worden. De schoone, bevaarbare *San Juan*-rivier leidt de schepen van *Greytown* of San Juan del Norte in het *meer van Nicaragua*, 't welk ruim en diep is. Bij de stad Nicaragua is Amerika op zijn smalst en slechts 4½ uur breed. De bodem verheft zich er echter tot eene hoogte van zes-honderd voet, en het doorgraven zou eene HERKULES-onderneming worden. Uit het meer van Nicaragua komt men door de met weinig moeite bevaarbaar te maken rivier *Panalova* in het *meer Managua*. Van dit meer tot aan de Tamarinde-haven aan den Stillen Oceaan bedraagt de afstand maar zes uren gaans, en levert de bodem tot eene doorgraving veel geringer zwarigheden op. Wanneer men echter eene nog langere lijn trekt, namelijk van het Managua-meer over de stad *Leon* naar de

ruime haven-baai van *Rialejo*, een afstand van 11½ uur gaans, dan moeten de zwarigheden gering zijn, en zou een aangelegd kanaal van het Oosten af eene haven bereiken, die na San Francisco de beste genoemd wordt van de geheele Westkust van Amerika.

Zietdaar, waarde lezer! een land der toekomst, en wel der allernaaste toekomst. De voorspoedige WALKER regeert er thans als overwinnend krijgsman, dat is onbeperkt.

Maar wij willen de gebeurtenissen niet vooruitloopen, die, terwijl dit artikel geschreven of gedrukt wordt, wel reeds eene geheel andere beslissing kunnen erlangd hebben. Liever geven wij eene schets van den natuurlijken toestand des lands.

Het wapenschild van Egypte prijkt met zijne pyramiden. Dat van de republiek Nicaragua met zijne *veertien* vulkanen. Dit geeft eene gelijkvormigheid aan de wapens van beide staten, die misschien eerlang dezelfde bestemming hebben, het openen van waterwegen tusschen de oceanen des aardbols.

Doch niet langer ons opgehouden. Die veertien vulkanen op eene landstreek van 1687 vierk. geogr. mijlen (*) bewijzen het geweld der natuur, die aldaar in het hart der aarde werkzaam is. En waarlijk, geen land der wereld draagt zoo versche sporen zijner formering, nergens zijn de krachten, welke het gelaat onzer planeet hare trekken gaven, in zoo groote bezigheid, nergens zijn de geheime werkplaatsen der plutonische schepping zoo wijd geopend, en nergens is den wetenschappelijken geoloog een zoo groote rijkdom van de belangrijkste verschijnselen gegeven, als op de Westkust van Midden-Amerika. Daar kookt nog het gesmolten metaal in den kroes, gereed om in den vorm te loopen; daar is de Heer der schepping nog bezig aan het laatste stuk van dat groote kunstwerk, welks randen reeds door de bloeijende windsels van Flora worden omslingerd. Daar kan het opmerkzaam oor als 't ware de slagen van het hart der aarde hooren; daar wordt den natuurkundige een blik van nabij vergund in het groote laboratorium, waar de Formeerder nog de laatste hand slaat aan het chemisch proces van de wereldwording. En toch, hoe vreemd! Geen land is tot dus ver door de natuurvorschers zoo weinig bezocht, als dit Nicaragua. De groote

(*) Volgens GRIMM, *Die Staaten Central-Amerika's. Berlin*, 1850.

ALEX. VON HUMBOLDT heeft dikwijls zijne diepe smart daarover te kennen gegeven, dat hij deze gaping in zijne onderzoekingen moest waarnemen, terwijl zijn leeftijd hem niet meer vergunde naar Midden-Amerika te reizen, en houdt niet op de mannen van het vak aan te sporen tot ontdekkingreizen naar dit »interessantste deel der Nieuwe Wereld", als hij het noemt. Zoo zeer is hij overtuigd van het gewigt der oplossingen, welke de wetenschap aldaar met mindere moeite dan elders kan vinden.

Onlangs is het land bezocht door den Duitschen reiziger JULIUS FRÖBEL, wiens pen en teekenstift reeds schoone bijdragen voor de kennis van deze merkwaardige plek der aarde geleverd heeft. Jammer maar, dat hij voor de staatkundige onlusten aldaar zoo spoedig wijken moest. Uit deze bron ontleenen wij het volgende.

De Noord-Westelijke oever van het Managua-meer, daar waar men een kanaal projecteert te openen naar Rialejo, is eene vlakke zandige streek, hier en daar met vulkanische uitwerpselen bedekt en door kraanvogels, reigers en eenden bewoond. Zij loopt naar Leon langzaam rijzende in eene vruchtbare hoog-vlakte uit, welke den dam formeert tusschen zee en meer, eene wieg der heftigste aardbevingen of uitbarstingen en van jeugdige zich als molshoopen opwoelende vulkanen. De tegenover liggende Noord-Oostkust der meren is het bergen woudland van *Chontales*, veel ouder van oorsprong, eene ruwe graniet-formatie en de eigenlijke voortzetting der Cordillera's. Tusschen beide streken in verheft zich als een reusachtig bouwwerk, geregeld in de rij staande, de keten der Marabios-vulkanen. De rij wordt geopend door den 6500 voet hooge *Momotombo* met zijn jongeren afstammeling, den als buitenpost op een eiland afzonderlijk in het water staanden *Momotombita*. Deze stijgt aan de Noordzijde van het meer in den schoonsten evenredigsten kegelvorm uit den waterspiegel omhoog. De volgende, schier dezelfde hoogte en gedaante hebbende vulkaan-reuzen worden slechts door smalle tusschenruimten gescheiden, en de *El Viejo*, die de rij besluit, ligt op omstreeks tien uren van den oever des meers verwijderd. Het terrein tusschen de vuurbergen is bedekt met lava en trachyt. Daar groeit een schraal gras; alleen, waar de uitstroomende lava in smalle banden het land omgeven en na het verstijven

natuurlijke muren gevormd heeft, heeft zich eene soort van broeikast-cultuur ontwikkeld, welke aan deze plaatsen het aanzien geeft van buiten-tuinen in eene dorre woestenij. De bevolking houdt zich op eerbiedigen afstand van deze gevaarlijke buurschap. Maar enkele *haciënda's* liggen verstrooid tusschen de bergen op de vruchtbaarste punten. Tot hiertoe zijn op verre na niet alle kegels beklommen. Het volk verhaalt nog met ontzetting van eene processie, uit priesters en monniken bestaande, die uittoog om den dreigenden *Monotombo* door het sacrament van den doop te wijden, den boozen geest, waardoor hij bezeten was, uit te drijven, en een kruis op zijn top te plaatsen. De berg opende zich onder hare voeten, en de vlammende afgrond verslond allen, die aan haar deel namen. De schuitvoerders, die op het meer den berg voorbij varen, kruisen zich en nemen den rozenkrans bij de hand, hetzij des daags, wanneer de reus op zijn gemak zijne rookkolommen uitblaast, hetzij des nachts, wanneer heldere vlammetjes om zijn hoofd spelen. Nogtans hield de waarschuwing, welke deze vreeselijke geschiedenis hem gaf, onzen JULIUS FRÖBEL niet terug van eene nadere kennismaking met deze verschrikkelijke vulkanen-familie. Hij beschrijft ons zijne beklimming van den *Telica*, den buurman des *Monotombo*, met de volgende woorden:

»Van Leon maakte ik een uitstap naar den kegel van *Telica*, die gemakkelijker kan worden beklommen, dan de overige vulkanen van den omtrek. Met een goeden leidsman en van den noodigen proviand voorzien, reed ik uit zeer vroeg in den morgen. De weg, moeijelijker dan gewoonlijk, liep eerst door een digt bosch, steeg vervolgens steil omhoog, en werd ten laatste zeer bezwaarlijk. Op de woudstreek volgden *savannah's*, die eerst sedert kort door het vuur verteerd waren en nu met het jeugdigste groene vloertapijt zich weder bekleed hadden. Hier en daar werd de wijde fluweelachtige bergweide afgebroken door allerliefste groepen van vreemdsoortige, meestal bloeijende heesters. In de spleten, beschut voor de winden en gebroeid door de warmte des bodems, groeide een verbazend weelderig gras van wel drie voet lengte, en formeerde al golvende een gezigt van groene beken. Hoe hooger wij klommen, des te meer versperden groote lava-blokken ons den weg. Het grasgewas werd spaarzamer; eindelijk werden wij ge-

noodzaakt onze paarden en muildieren achter te laten en den togt te voet met moeite voort te zetten. Na een uur klauteren bereikten wij den top. Wij stonden op den loodregt afdalenden rand eens kraters van 300 voet diepte. Met behulp van een touw lieten wij ons omstreeks 70 voet in de diepte zakken en kropen daarop naar den bodem des trechters. Maar de verstikkende damp, die uit de spleten drong en ons kwalijk maakte, bewoog ons tot terugkeeren. Het eenige, dat wij op dezen gevaarlijken togt veroverden, waren schoone zwavel-, zout- en veldspath-kristallen. Alle steenen bestonden uit zwarte poreuse lava, en wij waren regt blijde, toen wij op den rand des kraters weêr vrije lucht inademen, en het karig loon onzer wetenschappelijke onderneming door het ruim genot van een der prachtigste vergezigten konden vermeerderen. Het oog zweeft over de beide uiteinden der vulkanen-keten, aan de eene zijde tot den *Momotombo* en de flikkerende streep van het *Managua-meer*, aan de andere zijde over den *Viejo* heen naar de schoon gevormde baaijen en kapen der Stille Zuidzee, en verliest zich in een onbepaald nevelachtig verschiet, waarin zee en lucht zamensmelten. Ten Noorden legert zich het gebergte, 't welk van de oevers des San Juan tot aan de grenzen van de republiek Honduras zich uitstrekt. In de vlakte evenwel, tusschen dat gebergte en de keten der *Marabios*-vulkanen, waarop wij ons bevonden, de vlakte, die van den Noord-Westelijken oever des Managua-meers loopt tot de baai *Fonseca* aan den Stillen Oceaan, openbaren ontelbare kleine, regelmatig gevormde kegels, meestal van dezelfde grootte, de latere en zwakkere voortbrengselen van het onderaardsche vuur. Het gansche tafereel is een zeldzaam en zielverheffend schouwspel eener jeugdige aarde met landschappen van de ongewoonste karakters."

De *Coseguina*, de Noordelijkste der vulkanen in dit oord, is de meest gevreesde door de bewoners van Leon. En niet zonder oorzaak. Des morgens van den 20sten Januarij 1835 werden tot op honderd uren in den omtrek hevige uitbarstingen gehoord. Eene donkere zwarte wolk legde zich om den top des bergs en roode vlammen schoten als bliksemen naar alle zijden. De aarde dreunde van de al sterker wordende schokken. Al meer en meer werd de hemel in den nacht dier vulkanische wolken gehuld; de zon verduisterde, en een droevig

licht, als dat in een grafgewelf, wierp nog een gelen schijn op de voorwerpen rondom. Een fijne zandregen belemmerde het gezigt en de ademhaling. Deze verschijnselen namen twee dagen lang toe, onder den klimmenden angst der bewoners. Op den derden dag werden de schokken zoo hevig, dat de menschen uit hunne huizen vlugtten. De dag was tot nacht geworden. Dikke wolken goten zand en asch voeten hoog over de aarde uit, en bedekten steeds meer den grond. Aan vlugten was niet meer te denken; de menschen liepen vertwijfeld als een verwarde drom door elkander; kaarsen en fakkels doofden uit door den zacht en stil neêrvallenden aschregen. Het ademen was alleen mogelijk onder natte doeken, welke de ongelukkigen zich over het gelaat hingen. De kerken werden gevuld door digte scharen van biddenden. De priesters lagen weenende voor de altaren op de knieën, en het klokgelui galmde dof, als of het eene lijkstatie begeleidde. Ondertusschen klom de aschvloed al hooger en hooger, werd de lucht al meer en meer verduisterd, de nacht al afgrijselijker en de angst der menschen werd tot wanhoop. Het jammeren en weenen was hardverscheurend. Onbewegelijk en stom bleven alleen de beelden der heiligen. Plotseling greep een dweepachtige aandrift de verschrikte menschen aan. De heiligen werden van hunne voetstukken genomen en buiten de kerken geplaatst om het woeden der natuur zelve te aanschouwen en zich eindelijk te ontfermen. Alles vruchteloos! Zij zelven verzonken in asch, en deelden met hunne wanhopige vereerders een gemeenschappelijk graf. Bloedroode bliksemstralen vermeerderden nog de akeligheid van het schouwspel. Menschen en dieren waren reeds bij duizenden verstikt. De overgeblevene wachtten met stomme berusting den dood af.

Zoo duurde het drie-en-veertig uren van verschrikking. Eindelijk hield de aardbeving op. Een frissche en koele wind verdreef de zwarte schaduwen van het firmament. De verloste zon zag in vollen luister op de schouwplaats des gruwelijken tooneels neder. Wijd rondom den vulkaan lag het aschkleed vele voeten hoog. De wolken hadden zelfs Jamaica, Bogota en Vera Cruz bereikt en in een kring van 1000 Engelsche mijlen zich ontlast. Uit den schrikkelijk opengespalkten krater hadden zich breede lava-stroomen naar het Managua-meer en tot aan de Fonseca-baai een weg gebaand. De groene

weiden en de bloeijende velden aan den voet des vulkaans waren verbrand en lagen met steen- en lava-brokken bezaaid. Binnengeloopen schippers verhaalden, dat zij in volle zee door zware aschregens overvallen waren, en dien ten gevolge dagen lang door een dik zwart slijk, 't welk op de oppervlakte der zee dreef, zich hadden moeten heen werken.

Sinds dien tijd heeft de berg een verwilderd, onvriendelijk voorkomen behouden. Geen plantengroei kan zich nog aan de kale lava-muren vasthechten, en uit de voegen en scheuren des kraters golven nog altijd rookzuilen en verstikkende zwaveldampen omhoog. Heete bronnen hebben hier en daar aan den voet poelen gevormd. De gebeurtenis heeft eene zoo verschrikkelijke herinnering bij het volk nagelaten, dat de dag, waarop zij verjaart, tot een grooten kerkelijken boete- en bededag is gewijd. Toch is het der vroomheid niet gelukt, de onderaardsche vuurgeesten te verzoenen. Van tijd tot tijd kloppen zij zoo heftig aan de luchtgaten hunner gevangenis, dat het meer buiten zijne oevers treedt, de slanke palmboomen hunne kruinen schudden, de hutten der menschen in duigen vallen, en alle bewoners der nabijheid van schrik op de vlugt gaan. Hoezeer de menschen ook aan de zoo vaak herhaalde dreigtaal van deze helsche magten gewend raken, toch heeft hun de ondervondene zware ramp het gevaar doen kennen, en zij houden zich daarom dagelijks op de herhaling er van voorbereid. Woningen met eene verdieping ziet men niet meer. Er wordt meer in de breedte, dan in de hoogte gebouwd; de gewelven der kerken zijn door vlakke zolders en de koepels door platte daken vervangen.

De jongste groote aardbeving, die in hare verwoestingen schier de uitbarsting van den Coseguina evenaarde, had plaats in het voorjaar van 1851. Zij strekte hare trillingen over de geheele Westkust uit van Californië tot Chili. In Valparaiso alleen rigtte zij voor anderhalf millioenen dollars schade aan. Op Guadeloupe deed zij bergen instorten, en bedolf geheele plantages met al het leven, dat er op was.

Zoo is de bodem van Nicaragua een nimmer rustende haard van omwentelingen in de natuur. En het schijnt wel, dat deze onophoudelijke prikkel tot veranderingen in den geest der bewoners is doorgedrongen. Het land der groote meren van Midden-Amerika is, zoo ver de geheugenis reikt tot in de

nevels der mythen van de Azteken toe, een strijdperk geweest der verschillende elkander dáár ontmoetende volken. De Spaansche heerschappij alleen was een tijdvak van staatkundige rust. Toen deze vernietigd werd, schoten tweedragt en partijzucht ook terstond, uit den vrij geworden vulkanischen bodem, met tropische weelderigheid tot eene verbazende hoogte op. Alle kiemen eener bezadigde ontwikkeling des maatschappelijken levens stikten onder haren doodenden lommer. De geschiedenis des lands is sedert zijne onafhankelijkheid eene bestendige afwisseling van staatkundige uitbarstingen. Mogten er hier en daar op de randen der kraters aangewaaide zaden der beschaving ontloken zijn en begonnen te groeijen; een gloeijende lava-stroom verslond ze of een aschregen bedolf ze. Geen wonder, dat wij in Nicaragua veel meer teekenen van verval, dan van bloei aantreffen, en veel meer ruïnen dan ontginningen ontmoeten. Vaak ontmoeten wij hier het kruis en het zwaard in dezelfde hand, en beide als wapenen van hetzelfde despotisme, terwijl uit de bont geschakeerde gelaatstrekken der bevolking ons de verwilderde sporen eener ingedrongene beschaving of de verwaarloosde overblijfsels eener inlandsche ontwikkeling aangrijnzen. De bedorvene, trage, onbeteugelde geest der tegenwoordige bewoners, de ijverzucht van vreemde mogendheden, die elke poging tot aankweeking van een zelfstandig staatsleven verzwakt, om zich den staf des wereldverkeers, welke deze landstreek belooft te zullen worden, toe te eigenen en wèl bruikbaar te maken, niets laat de zaken in Nicaragua tot eenige kalmte komen.

In zulk eene grenzenlooze wanorde en duldelooze anarchie is het misschien een zegen, dat een kráchtige roovervuist als die van WALKER eene nieuwe orde des gewelds, een Napoleontisch gebied over het land der veertien vulkanen mag vestigen.

(MEIJER's *Universum*; omgewerkt.)

DE MUATA-CAZEMBE.

Portugal, eens de beheerscheres der Oceanen, dat werelddeelen wist te ontdekken en te veroveren, heeft zijn hoogen rang in de geschiedenis der nieuw-Europesche ontwikkeling al zeer treurig moeten verliezen. Spanje, Nederland, Enge-

land hebben het beurtelings van zijnen wereldhandel beroofd, en het Romanisch ras, wanneer het eenmaal een juk heeft gedragen, dat het niet terstond van zijne schouders werpen kon, schijnt al spoedig die energie te verliezen, welke juist de vrucht is eener vrije zelfstandige volksontwikkeling.

Twee eeuwen lang heeft Portugal op het groot tooneel der wereld als 't ware geslapen. Nu het zich de vaak uit de oogen wrijft, bevindt het zich nog in 't bezit van vele voorregten uit den tijd zijns roems, waaraan alleen de geestkracht der vaderen ontbreekt, om het onder de kleinere staten van Europa een der eerste rangen te doen innemen.

Ook Portugal schijnt werkelijk zijne roeping te gevoelen om weder iets te beteekenen onder de beschaafde natiën, en het zijne bij te dragen ter ontwikkeling van dien nieuw-Europeschen geest, welke thans van nabij en ver alles vermeestert. Het gevoelt zich meesteres van uitgestrekte gewesten in dat fabelachtige en raadselachtige werelddeel, dat eenmaal de grond is geweest van zijn roem, zijne magt, zijn rijkdom, maar ook de grond zijner misdadigheid, zijner hoovaardij, zijner ellende. Portugal heeft van alle Christelijke mogendheden de uitgestrektste bezittingen in Afrika, die in belangrijkheid voor geene andere Europesche koloniën behoeven onder te doen, doch waarvan het naauwelijks de waarde gedroomd heeft. Eerst in den laatsten tijd heeft het weder een blik geslagen op die landen, wier kennis het vóór twee eeuwen, hoewel zeer gebrekkig, aan Europa mededeelde, en dit Artikel moge onze lezeren overtuigen, dat wij ons over dit ontwaken van Portugal niet hebben te beklagen.

Reeds in 1798 had* de Gouverneur der Portugesche bezittingen aan de Zambese, die groote en voor de toekomst veel belovende rivier van Zuid-Oostelijk Afrika, den geleerden Doctor JOSE DE LACERDA afgezonden om wetenschappelijk al het land te onderzoeken tusschen het kanaal van Mozambique en Neder-Guinea. Ongelukkig verraste de dood dezen rampspoedigen reiziger, juist toen hij gelegenheid vond zijnen togt voort te zetten tot Angola. Door hem echter is waarschijnlijk voor de eerste maal de naam van *Muata-Cazembe* in Europa bekend geworden, en wel met zoo veel beteekenis, dat het hof van Lissabon besloot dit groote rijk ten behoeve van den koophandel te leeren kennen, een rijk, dat zich ten

minste over twee-honderd uren gaans lengte in het binnenland van Afrika uitstrekt.

De staatkundige rampen des vaderlands verhinderden langen tijd, aan dit besluit uitvoering te geven, en eerst in 1830 ontving de Gouverneur van Sena bevel om de expeditie van DE LACERDA te vernieuwen. Hij koos daartoe eenige wakkere mannen uit, stelde hen onder 't bevel van den majoor MONTEIRO en den kapitein GAMITTO, den tegenwoordigen bevelhebber van Tete, die welligt wegens zijne nog zeer jonge jaren het best zich wennen kon aan het moordend klimaat, dat men doortrekken moest, en aan wiens verdienstelijke beschrijving dezer officiële reis (*) wij het volgende ontleenen.

Den 1sten Junij 1831 ontving de expeditie bevel den Zambese over te steken en haren togt te beginnen. Zij bestond uit twintig soldaten, onder welke men slechts vier zuivere of volbloed-blanken telde, en bovendien uit honderd-twintig Kaffer-slaven om de koopwaren te vervoeren. Voorts hadden zich nog bij de karavaan gevoegd een tamboer en twee officieren der koloniale landmilitie om voor eigene rekening handelszaken te doen, die een vijftigtal Kaffers in hunne dienst genomen hadden. Zoo vormden de reizigers wel eens eenen langen trein van bijna een half uur gaans, wanneer zij namelijk op plaatsen kwamen, waar de breedste wegen naauwelijks aan twee mannen ruimte lieten om naast elkander te gaan.

Den 2den Junij, na de Zambese overgestoken te zijn, begaf de expeditie zich welgemoed op reis, onbewust van de veelsoortige angsten en verliezen, die haar op een togt van meer dan 300 uren gaans wachtten. Tot aan de rivier Mucuzi ging de marsch, ofschoon nu en dan wel eens bezwaarlijk, toch door aangename landstreken; maar van hier tot aan het eigenlijke land van den Cazembe ondervond de karavaan zoo zware beproevingen, dat zij op het punt stond om terug te keeren. De Portugezen hadden zich niet te verdedigen tegen de onafhankelijke Kaffers, naardien de onafgebrokene betrekkingen, welke het Europeesch Gouvernement van Sena eeuwen lang

(*) *Le major* A. C. PEDROZO GAMITTO, *o* MUATA-CAZEMBE *e os povos Maraves, Chevas, Muizas, Muembas, Lundas e outros da Africa austral; diario da expediçaon Portugueza, etc. Lisbon. Imprensa nacional.* 1854. *In* 8°.

met de meest barbaarsche en oorlogzuchtige stammen van dit kloeke volk onderhouden had, hen boven alle gevaar van een aanval stelde. Maar de vreeselijkste geesel, dien eene karavaan te duchten heeft in eene landstreek zonder cultuur, de honger had hen, eer drie maanden van hunnen marsch verstreken waren, gedecimeerd. De hoeveelheid levensmiddelen was kwalijk berekend voor het getal dagen, die zij vermoedelijk hadden te besteden, en de reizigers zagen zich welhaast genoodzaakt hunnen honger te stillen met allerlei vruchten die zij vonden, en wier schadelijke eigenschappen zij niet kenden. Welhaast werden zij door hunne zwarte dragers verlaten, en moesten zij, òf zich beladen met de lasten, die in de woestijn niet mogten achterblijven, omdat het behoud der expeditie eeniglijk bestond in de geschenken, die zij bragt, òf wreed zijn jegens de Negers, die in wanhoop alle die opgevulde kisten met voortbrengselen der Europesche industrie ter neêr wierpen. Dikwijls zagen de Portugezen zich genoodzaakt hunne dooden als ter sluik te begraven om te ontkomen aan de bijgeloovige wetten des lands. Gedurende deze gevaarlijke reis van niet minder dan vijf maanden, verloren zij, òf door desertie, òf door ziekten twee-en-zeventig man. Zelfs toen zij het doel der expeditie bereikt hadden, werden zij geteisterd door de kinderpokken, en eenige maanden later woedde onder hen de scheurbuik. Zij bevonden zich toen te *Lunda*, de hoofdstad van Cazembe. Men zou gedacht hebben, dat de ellenden der reizigers zouden geëindigd zijn, zoodra zij in die stad gekomen waren, welke overvloed had van levensmiddelen. Maar de Afrikaansche monarch liet aan het luisterrijk gezantschap zijne rantsoenen met eene welberekende karigheid uitreiken. Ongetwijfeld hoopte hij de Portugezen aldus in zijne afhankelijkheid te houden, door hen listig aan de heerschzuchtigste aller behoeften te onderwerpen. De plegtige audiëntie, welke hij aan ambassadeurs van dezen rang verschuldigd was, werd stelselmatig verschoven; de *ganga's*, die menschen-etende priesters, wier geheimzinnige vergaderingen plegen te eindigen met afgrijselijke maaltijden, vereenigden hunne staatkunde met die van het opperhoofd om de Christenen te vernietigen, en het oogenblik te vertragen, waarop het hun mogelijk zou zijn het zeestrand weder te bereiken. Deze uitstellen, welke de heer GAMITTO, die het eerst te Lunda was aangekomen,

ondervond, zonder daarvan terstond de ware oorzaken of alle nadeelige gevolgen te vermoeden, noodzaakten hem echter, om met den heer MONTEIRO, kort na diens aankomst, den meesten aandrang te gebruiken, bij het verzoek, dat de plegtige audiëntie, voor welke men het schoonste plein te Lunda had gereed gemaakt, niet langer werd uitgesteld.

Wij zwijgen van de duizend vervelende kleinigheden, welke de beide hoofden der expeditie kwamen bestormen ten opzigte van de officiële geschenken. Wij besparen den lezer de duizend diplomatieke listen, welke de Kaffer-koning met talent aanwendde. De groote zaak der presenten werd eindelijk beslist, en men kwam overeen, dat de groote receptie der Portugezen plaats zou hebben op het plein te Mossumba, de keizerlijke residentie, die op geringen afstand ligt van de eigenlijk gezegde hoofdstad.

Om alles volgens de strengste *étiquette* te doen geschieden, mogt de optogt der Europeanen niet korter duren, dan een geheelen dag. Hij werd volbragt op den bepaalden tijd. Maar, wie zou het gelooven? het waren noch de schier nagelnieuwe uniformen der soldaten van Sena, noch hunne blinkende geweren, noch de schoone vlammende degens hunner officieren, welke de blikken der zwarte menigte tot zich trokken. Een arme ezel, waarvan een reisgenoot des heeren GAMITTO zich bediend had om de bezwaren der reis nu en dan te verligten, trok de geheele opmerkzaamheid der omstanders, en de bewondering voor het graauwtje klom welhaast tot geestdrift. Het is waar, dat het goede dier bekleed was met het vel van een luipaard, en dat hij misschien onder dezen prachtigen dos aan de inwoners van Lunda een wonderdier toescheen, waarmede de vreemdelingen hun land zouden begiftigen. Zeker maakte geen ezel, behalve in de fabel, zulk een furore.

Maar hoe groot de verbazing was, welke dit zeldzame verschijnsel en de marsch der Europeanen bij de zwarte bevolking veroorzaakte, die der Portugezen was inderdaad nog grooter, toen zij zich plotseling van aangezigt tot aangezigt bevonden met den *Muata-Cazembe* in het groote afgesloten plein, dat hiertoe bestemd was. Blijkbaar hadden zij volstrekt niet gerekend op het indrukwekkend schouwspel van dezen half barbaarschen luister.

Op het Chipango-plein (aldus noemt men de vrije ruimte,

welke voor de residentie van een Afrikaansch vorst pleegt te zijn) waren alle militaire krachten vereenigd, waarover de MUATA op dat oogenblik te Mossumba of Lunda beschikken kon. Deze troepen, die geregeld moesten heeten, waren omstreeks 5 à 6000 in getal, bijna allen lang en forsch gebouwd, en hetzij met den boog en de *assegaai* gewapend, hetzij met de *poucouyé*, of de vreeselijke sabel, met het bliksemende lemmet, die de Kaffers met zoo veel behendigheid weten te gebruiken. Alle deze kloeke mannen met hun glimmend zwart vel stonden overeind, maar zonder eenigen schijn van krijgstucht. De Europeanen ontdekten den MUATA-CAZEMBE zittende aan de linkerzijde van de Oosterpoort, of liever van eene der openingen in den muur, welke den toegang tot Mossumba verleenen. Opgestapelde tijgervellen dienden hem tot basis van zijn troon; zij waren zoo gelegd, dat de uitstekende staarten gezamenlijk eene soort van ster formeerden. De huid van een ontzaggelijken leeuw bedekte deze uitgezochte pelterijen, en over het geheel had men een tabouret geplaatst, die weder bedekt was met een groot stuk groen laken. Op deze soort van troon was de MUATA in alle zijne heerlijkheid gezèten. Hij had zich voor deze gelegenheid met zulk een smaak en schitterenden glans opgetooid, dat de Portugezen daarin zijns gelijken in Afrika niet hadden gezien.

In plaats eener kroon droeg hij eene soort van spits toeloopenden mijter, omstreeks drie palmen hoog, en gemaakt van schitterend roode veêren, die bij bloedige regtsoefeningen vervangen wordt door een dergelijk hoofdtooisel van witte veêren. Zijn hoofd was omringd door een hairband van steenen, die door de verscheidenheid hunner tinten en hunne heldere terugkaatsingen blonken als onze edelgesteenten. Achter aan het hoofd, boven en rondom den nek had men smalle strooken groen laken tot eene figuur als een waaijer bijeengebragt. Dit sieraad zelf werd vastgehouden door twee ivoren pijltjes. De borst en de schouders van den MUATA waren bedekt met eene soort van kraagmanteltje, welks bovenste rand gezoomd was met fraaije stukken van perlemoer-schelpen, waarop volgden verscheidene rijen valsche steenen. De onderste rand bestond uit kleine ronde en vierkante spiegeltjes, die elkander geregeld afwisselden. Het geheele stuk was daarop berekend, dat wanneer de zon er op scheen, de oogen het gezigt niet verdragen

konden. Overigens was de kleeding van den vorst naar evenredigheid eenvoudig. Aan elken arm boven den elleboog droeg hij een band van blaauw laken, ter breedte van omstreeks vier vingers, en aan beide zijden voorzien van zeer fijne pelswerkzoomen, wier zwart-en-witte angels ongeveer vijf à zes duimen lang waren, en die men op het eerste gezigt voor franjes zou aanzien. Hoe eenvoudig het schijne, is toch dit versiersel een voorregt alleen aan de leden van het regerende stamhuis vergund. Niemand, dan de souverein van Cazembe, heeft het regt deze gunst toe te staan, en hij schenkt haar aan niemand dan aan zijne familie. Van den elleboog tot het begin der hand was des MUATA's arm versierd met banden van doorschijnende azuren steenen. Het kleed, dat van de middel tot de knieën reikte, bood eene verscheidenheid van zeer afwijkende kleuren. Het was een stuk geel laken, hing rondom het ligchaam, en was aan de beide zoomen geboord met breede blaauwe en hoog roode banden. Dit laken had slechts eenige vademen lengte. De MUATA kleedt er zich mede, terwijl hij een der uiteinden aan zijn ligchaam bevestigt, het van daar af om zich henen wikkelt en het andere einde met een ivoren pijltje vast steekt. Het kleed wordt zoo aangedaan, dat het van den gordel af eene rij van pijpjes, in symmetrische orde gerangschikt, schijnt te vormen. Wanneer het zoo geplooid is, wordt het met een riem van ruw leder nog meer vastgemaakt, waardoor de plooijen den vorm eener rosette verkrijgen. Het kleed zelf wordt de *muconzo* en de lederen gordel de *insipo* genoemd.

Deze *insipo* wordt gesneden uit een koehuid in zijne geheele lengte, van de snuit tot den staart, deze mede in begrepen. Wanneer hij de *muconzo* omgeeft, valt het einde van den staart over de genoemde rosette. Bovendien draagt de MUATA aan de regterzijde, en vastgeknoopt aan den *insipo*, een snoer van valsche steenen, die met een klokje eindigt, dat bij elke beweging zijne schelle toonen hooren laat.

Zijne beenen zijn gedeeltelijk bedekt met rijen van zulke steenen, als die de armen versieren. Wanneer de vorst aldus gekleed is, dan ziet men aan hem niets naakts, dan het gelaat, de handen en voeten. Men kent de rol, welke de zonneschermen aan de hoven der Afrikaansche vorsten spelen; de MUATA-CAZEMBE was beschaduwd door zeven groote parasols,

wier dikke bamboezen stokken in den grond stonden, en die bedekt waren met door de inwoners van Lunda zelven geweefde stoffen. Rondom deze eere-parasols stonden twaalf Kaffers, gekleed als de MUATA met eene soortgelijke, maar veel eenvoudiger *muconzo;* ieder van hen had in de hand een buffelstaart, vastgemaakt aan een handvatsel, dat weder versierd was met bonte glaskoralen en vrij wat op een stoffer geleek. Deze vliegen-verjagers waren allen gelijkelijk in beweging, wanneer de MUATA een teeken maakte met een dergelijk kleiner instrument, dat hij in de regterhand hield. Op korten afstand van deze twaalf liepen er twaalf andere zwarten langzaam met bezems rond, onophoudelijk naar den grond ziende, en de kleinste voorwerpen, die zij ontdekken konden, weg vagende. Voor den monarch had men twee rijen van grof gebeeldhouwde houten figuurtjes met hoornen van dieren en ongeveer twee palmen hoog in den grond gestoken. De welriekende bladen, die een paar lieden onophoudelijk in aarden potten voor deze figuurtjes brandden, moeten doen onderstellen, dat men aldus zijne beschermgoden eerde.

Ofschoon hij onsterfelijk is, en wanneer hij den God PAMBI bezoekt, zulks alleen geschiedt bij vergissing en omdat hij er niet aan gedacht heeft zich tegen de toovenaars in acht te nemen, is de MUATA evenwel onderworpen en cijnsbaar aan een nog verder afgelegen vorst. CANHEMBO V, die den heer GAMITTO in 1832 ten gehoore ontving, was reeds de vijftig jaren gepasseerd, en moet, wanneer hij nog leeft, een oud man zijn. Hij was geen ridderlijk en moedig gebieder, als zijn vader, de MUATA LAQUEZA, wiens roem nog overal in geheel Kafferland verspreid is. Men kon waarlijk de valschheid, de list en de wreedheid van dezen barbaarschen keizer niet verder drijven. De Portugezen bemerkten welhaast tot hunne schade, welk eene onvoorzigtigheid zij begaan hadden met op zijne beloften te vertrouwen.

Na een verblijf van zes maanden in de hoofdstad verlieten zij eindelijk Lunda, en hunne terugreis naar Sena met eene karavaan van zwarten werd gekenmerkt door de vreeselijkste lotgevallen.

In spijt der zware verliezen, die hij geleden heeft, is de staat van den MUATA-CAZEMBE nog altijd de magtigste van deze oorden. Tusschen de rivieren Zambese en Lualao mag

men de lengte van dit gebied vrijelijk schatten op 150 tot 200 uren gaans, terwijl de vermoedelijke breedte ongeveer de helft van de lengte zijn zal. Lunda, de hoofdstad, ligt aan de oevers van het Mofo-meer; zij heeft twee (Fransche) mijlen in omvang; hare straten zijn breed, regt, en worden met eene buitengewone zindelijkheid onderhouden.

Dit groote land, dat onze kaarten naauwelijks een naam geven, bevat groote schatten, die nog veel te veel door den Europeschen koophandel verwaarloosd worden. Behalve het ivoor in zeer groote hoeveelheid, waarvan men heden reeds vijf soorten kent, verzamelt men er het malachiet, het antimonium, dat zich aan de oppervlakte van den grond vertoonde, cinaber en koper in verwonderlijke menigte.

Welligt zal de reisbeschrijving des heeren GAMITTO, hoe laat ook in 't licht verschenen, aanleiding geven tot het voorzigtiger ondernemen en uitvoeren eener derde ontdekkingsreis naar Lunda en omstreken.

(*Magasin Pittoresque.*)

IETS VAN *VAN DER PALM*,

WÈL DER HERINNERING WAARDIG.

Indien ik een liefhebber was van aanteekeningen, hetzij aan den voet der bladzijden, hetzij aan het slot des werks, te plaatsen, zouden de eerste, tweede en derde, vooral de vierde en vijfde Redevoering, mij daartoe stof in overvloed hebben aan de hand gegeven; doch elk heeft zijne manier, en mijne manier brengt mede, mij zoo veel mogelijk van aanteekeningen en aanhalingen te onthouden. Ik zou ook waarschijnlijk daarmede slechts eene sobere figuur maken; want ik heb nimmer gelezen met oogmerk, om daarna aan de wereld te toonen, hoe veel en wat ik gelezen had. De door mij, gedurende een tamelijk werkzaam leven, gemaakte aanteekeningen zijn dus te naauwer nood voor mijn eigen gebruik voldoende; en ik heb zoo veel tijds moeten besteden, om mij met den geest mijner geliefkoosde Schrijvers te doordringen, dat, òf de gelegenheid, òf de lust mij ontbrak, om zorgvuldig op te schrijven, wat bij hen op iedere bladzijde gelezen werd, meenende daarenboven,

dat het belangrijker was zich met hunne denkbeelden gemeenzaam te maken, dan zich den arbeid van hen na te slaan te verligten.

Het is thans de mode geworden, dat men, om regt geleerd te heeten, niet zijne eigene gedachten, maar die van anderen aan de wereld moet mededeelen, en den schijn aannemen van alleen daarom zoo veel gelezen te hebben, opdat men anderen de moeite van zoo veel lezens zou uitsparen. Doch ik heb nog eene andere reden, om mij van vele aanhalingen, waarin toch de meeste aanteekeningen bestaan, te onthouden; ik doe niet gaarne vergeefschen arbeid, en hoe zelden gebeurt het, dat de lezer de aangehaalde plaatsen naslaat! Waarlijk men kan hem hierin geen ongelijk geven, want als hij het deed, gebeurde het dikwijls, dat hij ter aangehaalde plaatse niets vond, dat de moeite des nazoekens waardig was! Ik heb wel eens bij mij zelven gedacht, of de aanhalingen eigenlijk wel geschieden om nageslagen te worden, en of zij niet maar alleen ten oogmerke hebben, gezag en invloed te geven? Doch het wordt tijd, om van dit onderwerp af te stappen; dit ééne nog: wanneer ik somtijds een mager stuk lees, doch voorzien van zeer rijke, zoogenoemde, geleerde aanteekeningen, gevoel ik eene aandoening van medelijden in mij opkomen, en ik roep dan in mijne eenzaamheid uit: helaas! heeft die man van al wat hij las, zoo weinig nut voor zich zelf getrokken! Men denke echter niet, dat ik het maken van aanteekeningen, en zelfs uittreksels uit voortreffelijke werken, afkeure; integendeel, ik ben gewoon, dit mijnen leerlingen ten sterkste aan te raden, en hun ook wel te toonen, hoe ik zelf dit in vroeger tijd pleegde te doen. Doch men bestede daaraan den tijd niet, dien men noodig heeft om zelve na te denken, en al het gelezene tot een systematisch geheel zamen te vatten; men zorge er voor, dat men zijne geleerdheid in zijn hoofd, en niet enkel in zijne *adversaria* hebbe! Het spreekt ook van zelf, indien men aanhalingen behoeft, om 'tgeen men schrijft met behoorlijk gezag te staven, dat men ze dan niet voor overtollig kan houden; vooral wanneer zij weinig, uitgezocht en bij uitnemendheid gepast zijn.

(*Uit den Brief aan* J. LUBLINK *den Jongen*, *voor het Ițe Deel der Redevoeringen*.)

TWEE NAVOLGINGEN VAN ANACREON.

DOOR

Dr. *J. TH. BÜSER*, te Zwolle.

AAN DE KREKEL.

Lief krekeltje! geen dier op aard'
Is meer gelukkig, min bezwaard,
Dan gij die vrolijk zingt en kweelt
En onder 't wieglend lover speelt:
Met weinig daauw verslaat ge uw dorst,
En zijt zoo rijk als menig vorst.
Want, wat op de akkers groent en groeit,
Of in de wouden tiert en bloeit,
En wat uwe oogen zien alom,
Dat alles is uw eigendom.
En daar gij niemand deert of schaadt,
Is nergens veldling die u haat:
En daar gij 't lieve voorjaar spelt,
Wordt gij door elk op prijs gesteld.
Bij heel den Muzenrei bemind,
Hebt gij APOLLO zelfs tot vrind;
Ja, de eedle gaaf der melodij
Schonk niemand anders u dan hij.
Door wijsheidsliefde en zang bekoord,
Leeft gij zoo zonder zorgen voort:
Geen pijn toch baart u ooit verdriet,
En de ouderdom bezwaart u niet.
Lief diertje! al hebt ge vleesch noch bloed;
Steeds blijft ge vrolijk van gemoed:
En, zijt ge een telg der aard'; geen god
Geniet een hooger, beter lot.

OP HET GELD.

Koud en kil en huivringwekkend
  Is een leven zonder min;
Och de liefde, hoe verruklijk,
  Heeft bezwaar en zorgen in:
  Maar, wat 't hart het diepste grieft,
  Is te ontberen wat men lieft.

Alles staroogt thans op 't zilver: —
  Glorie van een oud geslacht,
Levenswijsheid, moed en braafheid,
  't Wordt, bij 't geld, voor niets geacht;
  't Wekt geen liefde in 't stug gemoed;
  Men vertrapt het met den voet.

Doch verga! alwie aan 't zilver
  't Eerst als afgod hulde bood:
't Is de kern van alle ellende,
  Bronwel van verderf en dood;
  Het verscheurt met ijzren hand
  Ouderliefde en broederband.

't Zilver kent geen regt of wetten,
  't Schendt de trouw, verbreekt het woord;
't Geeft om heilig noch onheilig,
  Voert tot wreedheid, brengt tot moord.
Doch, al wat ons moog ontvallen,
Grievendst is het wis van allen,
  Wen een teedre liefdegloed
  Om het geld verkwijnen moet.

GRAAF DE MORNY.

Tegen het einde des jaars 1810 bewoonde de koningin HORTENSE, de gemalin van LODEWIJK NAPOLEON BUONAPARTE, een hôtel in de Rue d'Anjou St. Honoré, zoo als er thans geen meer in die straat te vinden is, en hoedanige algemeen in Parijs zeldzaam worden. Het was een gebouw als een paleis, met een tuin daarachter, die zonder overdrijving een park mogt genoemd worden. In het uiterste einde van dezen tuin bevond zich een paviljoen, waarin de schoone dame zeer veel behagen scheen te vinden. Voornamelijk in de eerste maanden van 1811 had de koningin, die veel van muziek hield, het tot eene dagelijksche gewoonte gemaakt, in dit afgezonderde tuinhuis eenige uren met eene dame, die tevens hare vertrouwde was, aan de piano door te brengen. Deze, naar het scheen aan de liefhebberij voor muziek gewijde, bezoeken hadden echter een anderen grond, en de muziek was maar een voorwendsel. De koningin, wier hart zoo teeder was, had in dien tijd haren grootstalmeester, den jongen en

schoonen graaf DE FLAHAULT, onderscheiden, en weldra bevond de schoone vrouw zich in een toestand, die haar de eenzaamheid als zeer begeerlijk deed voorkomen. De piano werd nu een trouwe bondgenoot; want terwijl in den avond van 23 Oct. 1811, de toetsen onder de kunstvaardige vingeren der hofdame hunne luidste toonen deden klinken, en het harmonisch geruisch alles bedekte, wat in het vertrek voorviel, had de graaf DE FLAHAULT, die met een vreemden man door eene achterdeur binnengeslopen was, zich na eenig oponthoud weêr met zijnen gast verwijderd, en de geleider van den graaf hield iets zorgvuldig onder zijnen mantel verborgen.

De vreemde man was een verloskundige, door den graaf DE FLAHAULT ontboden, om koningin HORTENSE gedurende hare bevalling bij te staan. Zij had een zoon ter wereld gebragt.

In dien tijd stond op de politie-registers een man ingeschreven, die met zijne vrouw van Isle-de-France naar Parijs was gekomen, om hier iets van zijn vermogen, dat gedurende zijne emigratie verloren geraakt was, te redden, nadat hij in de kolonie door ongelukkige handelsondernemingen een deel zijner goederen was kwijt geraakt. Deze man was de kinderlooze graaf DE MORNY. Hij werd bij den graaf DE FLAHAULT ontboden, en was na een kort gesprek bereid om den zoon des laatsten als zijn kind aan te nemen, waarvoor hem eene som van 800,000 fr. werd uitbetaald. De knaap bleef niettemin onder het opzigt van DE FLAHAULT, die voor zijne opvoeding zorgde, en zag zijn pleegvader, die nog heden te Versailles leeft, maar zeer zelden. De moeder van den graaf DE FLAHAULT, madame SOUZA, kreeg haren kleinzoon zeer lief en maakte hem tot het voorwerp harer grootmoederlijke teederheid.

De jonge MORNY werd toevertrouwd aan de zorg van den heer MURON, om als *externe libre* de voorlezingen in het collegie Bourbon bij te wonen. EDGAR NEY was daar zijn schoolkameraad, en beiden werden door hartelijke vriendschap aan elkaâr verbonden. MORNY wordt in dien tijd afgeschilderd als een levendige, talentvolle, ofschoon niet bijzonder begaafde jongeling. Hij onderscheidde zich door een voordeelig, elegant uiterlijk, waaraan hij ook later in de groote

wereld van Parijs zijne eerste vermaardheid zou te danken hebben. Zijne moeder had hem een jaarlijksch inkomen van 40,000 fr. nagelaten, en daar ook DE FLAHAULT zijn zoon ondersteunde, kon zijne opvoeding vrij schitterend wezen.

Graaf DE MORNY begaf zich uit het collegie Bourbon naar de school van den generalen staf, tot hij in 1832 als luitenant dienst nam in het regement Ulanen. Met dat regement bevond hij zich te Fontainebleau, en bezocht daar de bibliotheek. MORNY hield zich destijds, zoo als zijne grootmoeder madame DE SOUZA gaarne verhaalde, vooral bezig met godsdienstige geschriften. Hoe dit zij, de jonge officier ging in geen Seminarie, maar naar Afrika, waar hij zich niet slechter en niet beter gedroeg dan duizende officieren. Men heeft veel groots van zijne krijgsmansverdiensten verteld, en eene rol hem toegeschreven, die hij niet gespeeld heeft. Hij streed zoo goed als de meeste Franschen. Bij Constantine muntte hij zelfs uit, maar hij bezat noch belangrijke militaire talenten, noch militaire roeping. In 1838 nam hij zijn ontslag.

Parijs was de voor hem geschikte plaats. Hij begreep dat de moderne Fransche maatschappij, die BALZAC niettegenstaande zijne overdrijving het best naar waarheid beschreven heeft, niet veel te weigeren kon hebben voor een man, wiens geweten even verstaald was als zijne geestkracht. — In een roman van BALZAC schrijft een zijner helden aan zijn vriend: »Ik zal u leeren, op de menschheid als op een tapijt rond te wandelen." Dat is de leer, die DE MORNY in toepassing wilde brengen, vooral nu hij naar hulpmiddelen moest omzien, daar het moederlijk erfgoed ten gevolge zijner aristokratische gewoonten doorgebragt was.

DE MORNY herinnert zich zijne garnizoensbetrekkingen te Clermont in Auvergne, en besluit zich daar neder te zetten. Hij koopt eene uitgestrektheid gronds en bemoeit zich met beetwortelsuikerfabricatie. Door zijn *savoir faire*, door zijne fijne en innemende manieren weet hij zich zoo veel aanzien te verwerven onder de deelgenooten aan deze industrie, dat hij op eene algemeene vergadering dezer fabrikanten te Parijs tot voorzitter wordt benoemd. Hiermede was ook de grond gelegd voor zijne staatkundige candidatuur, en in 1842 treedt hij als afgevaardigde van Puy-de-Dôme in de Kamer der Ge-

deputeerden op. Zijne vrienden weten veel te verhalen van de behendigheid, die hij bij de verkiezingen aan den dag gelegd zal hebben, en wij gelooven hen op hun woord. Inderdaad heeft DE MORNY zijne geheele positie aan deze behendigheid te danken, en zij is hem in alle kringen wel te pas gekomen. De hertog VAN ORLEANS, de door de Franschen zoo zeer geliefde prins, vereerde den graaf ook met zijne vriendschap.

Het is DE MORNY's ideaal om, op Engelsche wijze, den grooten heer te vereenigen met den industriëel, en 't is hem ook voortreffelijk gelukt, dezen dubbelen rang te bekleeden, met dit onderscheid echter, dat de graaf niet terugdeinst voor middelen, die bij de Engelsche aristokratie nog niet geduld zouden worden.

In de Kamer der Gedeputeerden onder LODEWIJK FILIPS heeft DE MORNY eene bescheidene rol gespeeld, hoewel die ook niet zonder invloed is gebleven. Hij heeft noch op de tribune, noch bij de beraadslagingen in de bureaux geschitterd, maar met behendigheid zich tusschen de partijen door bewogen. In sommige tijdschriften zijn staatkundige opstellen verschenen, van welke de eer hem toegekend werd; deze zijn echter in geen geval uit zijne pen gevloeid, want naar hetgeen men weet van mannen, die nader met hem bekend zijn, heeft DE MORNY volstrekt geen talent van schrijven, en zou zelfs niet in staat zijn, een artikel op te stellen. Zijn invloed werd dus in de schaduw uitgeoefend, want als werktuig moest een man met zulke eigenschappen welkom zijn. DE MORNY is geen staatsman. Daartoe ontbreekt hem niet enkel het karakter, maar ook de heldere blik, die eenen toestand overziet, zoowel als de kundigheden, die in eenen bestuurder van den Staat gevorderd worden. Hij bezit echter politischen zin, en zal in een voorkomend geval het *voor* en *tegen* met sluwheid weten te berekenen. Doch wat hem inzonderheid geschikt maakt om in kritische oogenblikken eene rol te vervullen, dat is zijne koene beradenheid en de ligtzinnigheid, met welke hij *va banque* speelt. Hij vindt dat zoo natuurlijk, dat hij eene gelijke gezindheid bij iedereen begrijpt en gaarne daarop steunt. DE MORNY laat zich nooit door zijn gevoel in het handelen leiden, wat hem evenwel niet verhindert zich ridderlijk te gedragen, wanneer dat met eenige vertooning kan geschieden,

en als hij eene voordeelige houding daarbij aannemen kan. Nog moet in hem gewaardeerd worden, dat hij zijnen vrienden getrouw is; een karaktertrek die bij een man van deze soort ligt te begrijpen is.

De morny laat zich door geen middel afschrikken, onverschillig of daar van eene politieke of van eene industriële speculatie sprake is. Hij heeft in een oogenblik zijne partij gekozen, en is bereid het menschdom te beschouwen als een tapijt, waarop hij kan rondwandelen, hetzij dat menschdom vertegenwoordigd wordt door actie-houders, of door een Staat als Frankrijk.

Naar de rol te oordeelen, die de morny gedurende den *coup d'état* gespeeld heeft, zou men meenen, dat tusschen hem en den Prins-president sedert lang eene zeer innige betrekking had moeten bestaan. Dat is echter in geenen deele zoo. Louis napoleon had in den beginne zekeren afkeer van de morny, daar zijne vroegere verkleefdheid aan het Huis orleans hem wantrouwen inboezemde. Eerst langzamerhand, nadat de president de mannen, die in zijne nabijheid kwamen, naar de rij af gepolsd had, altijd met het oog op het groote doel, heeft hij zich met zijnen halfbroeder verzoend. Het gedrag van de morny bij den *coup d'état* toont, dat napoleon III zich in zijne keus niet bedrogen heeft. Om den graaf juist te beoordeelen, is het noodzakelijk te letten op zijne bijzondere omstandigheden in dien tijd. In 1849 was het vermogen van de morny zoo ingekrompen, dat hij zich gedrongen zag om eene leening te sluiten. Hij wist door zijne betrekkingen tot het bestuur van de bank te bewerken, dat deze door hare bemiddeling het *Comptoir national d'escompte* bewoog om aan de morny tegen eene hypotheek op de vaste goederen van hem en van zijne vriendin, de gravin lehon, 2 à 3 millioen voor te schieten. De morny heeft in den *coup d'état* minder eene gelegenheid gezocht, om zich eene staatkundige betrekking te verschaffen — ofschoon de stoute daad hem bijzonder moest behagen — dan wel de mogelijkheid om zijne verwarde geldzaken te herstellen. Het moet vreemd klinken, dat voor de morny de *coup d'état* enkel eene belangrijke beursspeculatie geweest is, en toch gelooven wij de drijfveêren, die dezen man bewogen hebben, niet beter te kunnen kenmerken. De morny heeft inderdaad den 1sten December op de beurs zoo veel laten

koopen, als hij kon magtig worden; alle agenten, die zich bereidwillig betoonden, en inzonderheid zijnen gewonen makelaar MANUËL heeft hij met lastgevingen overladen. Zijne redenering was zoo eenvoudig, als men van zulk een man kon verwachten. »Of de *coup* gelukt, en dan heb ik behalve mijne betrekking een vermogen, dat met mijn rang en mijne wenschen overeenkomt; of hij mislukt, dan geef ik mijn leven prijs, en het kan mij onverschillig zijn of ik eenige schulden meer of minder nalaat." — Men weet, dat de *coup* gelukt is, en daarmeê al de berekeningen van DE MORNY.

De geschiedenis van den *coup d'état* is bekend, en behoort ook niet tot het bestek dezer schets. Het moge genoeg zijn te herinneren, dat men verscheidene malen het plan er toe had opgevat, en dat DE MORNY zich telkens bereid betoonde, om daarvoor in te staan. Zoo was het dan ook natuurlijk dat de graaf door den president werd uitgekozen om eene hoofdrol in het bloedige drama te spelen. Op den 1sten December 's avonds was er receptie in het *Elysée Bourbon*, en DE MORNY ging vooraf naar de *Opéra Comique*, waar eene eerste voorstelling gegeven werd. Hij bezoekt daar eene hem bekende dame in hare loge, die hem vraagt: wat hij doen zal als men de Kamer schoonveegt? hij antwoordt: »Mevrouw! ik zal trachten, mij nevens den bezem te houden." Daarop geeft hij aan een vriend eenige kaarten voor de zitting van den volgenden dag, met de aanwijzing om zich tot hem te wenden, in geval de deurwachter van de nationale vergadering bezwaar mogt hebben tegen de toelating. Na 10 uur in het *Elysée* komende, begeeft hij zich naar het Kabinet van den president, waar de laatste beschikkingen gemaakt zouden worden. Bij het afscheid rigt DE MORNY zich tot zijne medehelpers, zeggende: »Mijne heeren! 't blijft dan bepaald dat ieder van ons zijne huid waagt!"

Opzettelijk doen wij deze trekken uitkomen, omdat zij DE MORNY doen kennen, en omdat het deze zijn, die naar de beschouwing van een groot deel der Franschen den *coup d'état* hebben verontschuldigd. DE MORNY, die als minister van binnenlandsche zaken de uitstekendste plaats bij de leiding der zaken heeft ingenomen, is ook aan zijne rol getrouw gebleven. Hij antwoordde op iedere bedenking: »Ik heb mijn hoofd gewaagd, laat mij nu handelen, zoo als *ik* het begrijp!" — Dat is het! Wanneer men maar besloten is, om zijn hoofd op het spel te zetten, dan wordt alles goed gemaakt. Zoo denken nu de verdedigers van den *coup d'état*, zoo denken ook velen onder de andere partijen. Voor een man, die zijn leven durft wagen, moeten allen wijken; en deze meening verklaart ook, waarom in geen land zoo levendig belang gesteld wordt in het lot van groote misdadigers als in Frankrijk.

DE MORNY heeft veel koelbloedigheid, en, gaarne willen wij het erkennen, ook menschelijkheid en prijzenswaardige zorg voor zijne voormalige ambtgenooten betoond in die dagen. Hij heeft tot den *coup d'état* meêgewerkt zonder politieken harts-

togt, maar dien behandeld als eene bijzondere aangelegenheid. Zijne oogmerken moeten, zoo als wij aangewezen hebben, buiten de staatkunde gezocht worden. 't Is ook voor hem geene opoffering, om zich, na het besluit tot confiscatie der goederen van het Huis ORLEANS, aan de regering te onttrekken. Hij belijdt het zelf, blijde te zijn geweest dat hij zijne vrijheid had weêrgekregen; en hij maakt zich die ten nutte om al zijne kracht te wijden aan de industrie. 't Is echter onze taak niet, om de geschiedenis zijner industriële ondernemingen te schrijven, ofschoon deze geschiedenis verdiende tot stichting der nakomelingschap beschreven te worden. Zoo kocht hij, b. v., met den heer SERAMONT de mijnen van St. Aubin (Aveyron) voor 1,500,000 fr., en wist die dadelijk als eene onderneming van 18 millioen te doen gelden, en de aandeelen tot dit bedrag aan den man te brengen. Zoo weet de Parijsche kronijk velerlei trekken van hem te verhalen; maar men verhaalt die alleen fluisterend, want de graaf DE MORNY is een magtig heer, en in alle groote ondernemingen, het *Crédit-Mobilier* niet uitgezonderd, betrokken; en zulk een man wordt gevreesd.

Hetzij hij zijne speculaties te vrijmoedig heeft doorgedreven, hetzij dat zijn geluk den nijd heeft doen ontwaken; meermalen ten minste moest de Keizer zijnen voormaligen minister verdedigen, en toen NAPOLEON III een einde wilde maken aan de bedwelming, die de hem omringende personen had bevangen, wezen aller vingers op DE MORNY. Graaf DE PERSIGNY, een onafhankelijk en onbaatzuchtig man, één van de weinigen, die uit staatkundige overtuiging en uit persoonlijke genegenheid den Keizer en zijne dynastie aanhangen, heeft dikwijls met nadruk geklaagd over het voorbeeld, dat DE MORNY in de nabijheid des Keizers gaf. NAPOLEON III benoemde DE MORNY tot ambassadeur in Petersburg, maar onder voorwaarde, dat hij al zijne industriële ondernemingen varen liet; wat hij dan ook gedaan heeft en ligt doen kan, daar hij nu tot de rijkste mannen in Frankrijk behoort.

Ook toen weêr is gebleken, dat DE MORNY geen staatsman is, daar hij zich door persoonlijke gevoelens en door de vleijerijen van het hof van Petersburg heeft laten overhalen om de staatkunde van Frankrijk in gevaar te brengen, en den Keizer zonder noodzaak verlegenheid te bereiden. Hij heeft als dilettant en weêr als *va banque*-speler gehandeld, daar hij terstond — wat in geenen deele de bedoeling van zijnen heer konde zijn — het verbond met Engeland op het spel zette.

DE MORNY zelf zal zonder spijt zijne betrekking neêrleggen en in het ambtelooze leven terugkeeren, zijn staatkundige eerzucht is niet groot. Hij zal over zijnen diplomatischen veldtogt schertsen, zoo als hij over alles schertst, ook over zich zelv', als hij, b. v., zegt: »Ik heb een eigenaardig lot, ik moet mijnen vader heer graaf, mijnen broeder sire, en mijne dochter freule (thans mevrouw de prinses) noemen."

(*Unsere Zeit.*)

MENGELWERK.

WALKER EN DE AMERIKAANSCHE FLIBUSTIËRS. (*)

De inval in Neder-Californië en Nicaragua door eene bende avonturiers en gelukzoekers, die in vollen vrede uit de Vereenigde Staten togen, biedt in onze dagen een schouwspel nog verbazender, nog verachtelijker, dan de schandelijke bedrijven der Boekaniers en Flibustiërs der zeventiende eeuw. (†) De

(*) Dit Artikel is, gelijk men ziet, afkomstig van eene tegen WALKER zeer ingenomene hand. De strekking er van is om het gewigt zijner persoonlijkheid te verkleinen. Dit gewigt is echter niet zoo gering, wanneer men alleen maar let op de geografische ligging der landstreek, die door hem beheerscht wordt, en waarop de drie groote Zee-mogendheden, Engeland, Frankrijk en Amerika begeerige blikken slaan. Doch wij meenden dit Artikel vooral daarom te moeten overnemen, omdat wij er de meest uitvoerige en getrouwe voorstelling der gebeurtenissen in Midden-Amerika gedurende het jaar 1854 in gevonden hebben. Wij laten den lezer oordeelen over WALKER's persoonlijkheid; wij vermeten ons niet zelve daarin voor te gaan, en wachten op nieuwe feiten, die ons met dat karakter nader zullen bekend maken. Intusschen blijkt het gewigt van dezen avontuurlijken gelukzoeker ook vooral uit de hartstogtelijkheid, waarmede voor en tegen hem in de Oude en Nieuwe Wereld partij getrokken wordt, wat zelden mogelijk is bij een onbeduidend wezen. En nog meer uit de geheele zelfstandigheid zijner staatkunde, die genoegzaam bewijst, dat hij noch aan den leiband van het Kabinet van Washington wil loopen, noch het volk der Vereenigde Staten tot het uiterste vleijen wil, daar hij anders het presidentschap van Nicaragua wel zou hebben aangenomen, en zich met de Vereenigde Staten naauwer verbonden, of de deur ruimer opengesteld hebben voor den toevloed van landverhuizers. In allen gevalle, hij moge zijn wie hij wil, hij verdient als eene merkwaardige verschijning van onzen tijd allezins onze aandacht. VERT.

(†) De naam *Flibustiër*, verbonden met dien van *Boekanier*, was, als bekend is, in 't laatst der zeventiende eeuw, de schrik der Spaansche West-Indiën. Is de laatste naam afkomstig van het op de *boekans* (houten stellaadjes) gerookte vleesch, 't welk het voornaamste voedsel dier roovers was, de oorsprong van den eersten is zoo zeker niet, en heeft tot allerlei vreemde gissingen aanleiding gegeven. Onlangs las ik nog van Kaap *Finisterre*, van waar een zich daar ophoudende troep smokkelaars en kapers eerst *Finibusters* en vervolgens *Filibusters* geheeten zou zijn. Het schijnt echter wel zeker, dat de naam een Nederlandschen oorsprong heeft, en hetzij eene ver-

algemeene aandacht is zeer levendig gevestigd, allereerst op deze miskenning van het volkenregt bij een volk, 't welk pocht op zijne liberale instellingen, en voorgeeft de Oude Wereld ver te overtreffen; — maar vervolgens ook op de ongunstige uitwerkselen, welke de expeditie der stoutmoedige roovers sedert twee jaren in Nicaragua gewrocht heeft, terwijl hun opperhoofd tot op den huidigen dag nog niet genoeg bekend is geworden door eenige in bijzonderheden gaande beschrijving der gebeurtenissen.

Wij wenschen de nieuwsgierigheid onzer lezers te voldoen door een uittreksel te leveren eener levensbeschrijving van WALKER, onlangs te New-York uitgekomen, en daarmede den zoogenaamden »Bevrijder van Midden-Amerika" zijne glorie-kroon te ontrukken, waarmede zijne aanhangers hem verheerlijkt hebben. Het MONROE-stelsel, namelijk de bestrijding van alle Europesche tusschenkomst in de zaken der Nieuwe Wereld, en de geest van verovering, die sommige partijen der Unie bezielt, springt uit elke bladzijde van dit werk te voorschijn. Eene enkele aanhaling is voldoende, om deze rigting te karakteriseren, de aanmatigingen der *Yankee's* aan te wijzen, en te doen letten op de stoffelijke en zedelijke hulp, welke de nieuwe Flibustiërs bij hunne landgenooten hebben verkregen.

»Niemand, die geleefd heeft in Midden-Amerika of Mexico, zal betwisten, dat de ontzenuwde afstammelingen der eerste Spaansche kolonisten eindelijk moeten bezwijken en plaats maken voor de bedrijvigheid en het verstand der Angel-Saksers. Deze »duidelijke bestemming" is niet meer een punt van behandeling voor dagbladschrijvers en heethoofden; de stroom der Amerikaansche bevolking, opgehouden aan de stranden van den Stillen Oceaan, zoekt nieuwe uitwegen, en reeds wordt het gedruisch der voetstappen van het blaauw-oogig ras gehoord in de vlakten en valleijen van Midden-Amerika. De magt der pers, de publieke meening, de waakzaamheid van de regering, de ongerijmde schrikbeelden van de *malaria* en

bastering van het woord *vrijbuiter* is, hetzij, naar meer waarschijnlijkheid, ontleend aan de *vliebooten* der Watergeuzen (Eng. *flyboat*, eene soort van *fluit* of *galjoot*), vaartuigen, die op Vlieland gebouwd werden, of den Vliestroom plagten uit te varen. Men zie over deze laatste Dr. J. P. AREND, *Algem. Gesch. des Vaderlands*, IIe D., 8^e Stuk, bl. 141 en volgg. VERT.

de doodelijke uitwasemingen, alles is even onmagtig ter voorkoming van den marsch onzes volks naar het Zuiden. Het decreet, het *fiat* is reeds uitgesproken, en even als met Florida, Texas en Californië, is het alleen de vraag: wanneer?"

Het vaste denkbeeld in de Vereenigde Staten is, naar men ziet, dat het geheele Amerikaansche vasteland op den duur moet behooren aan het volk der Unie, en elke poging om goedschiks of met geweld eene ster aan de nationale vlag toe te voegen, wordt beschouwd als eene loffelijke zaak, die aanmoediging verdient. Deze geest van *Flibustery*, welke zonder schaamte de wet van het belang en het regt der sterkte verkondigt, maakt zich niet alleen meester van het gemeen; hij behoort te huis in alle klassen van het maatschappelijk leven, en dit juist karakteriseert hem. Aldus heeft men onder den kleinen troep, dien de advocaat WALKER geworven heeft, regtsgeleerden, geneeskundigen en andere personen, wier opvoeding hen zou schijnen te moeten bewaren voor dergelijke uitspoorigheden.

WILLIAM WALKER is de zoon van een Schotschen bankier, die omstreeks 1820 naar de Vereenigde Staten verhuisde, en zich te Nashville in Tennessee vestigde, waar onze held geboren werd in 1824. De jonge WALKER ontving eene goede opvoeding. Bij het verlaten der school, waar hij reeds de opmerkzaamheid zijner kameraden trok wegens zijn bewegelijk en avontuurlijk karakter, ging hij over op eene der hoogescholen van den Staat, en na zijne klassieke studiën geëindigd te hebben begon hij een cursus in de regtsgeleerdheid, dien hij evenwel in Tennessee afbrak, om hem kort daarna te New-Orleans voort te zetten. Van daar voerde hem zijne onrustigheid naar Philadelphia, waar hij gedurende eenige maanden in de medicijnen studeerde; daarna dreef hem eene zwerversluim naar Europa. Hier bleef hij verscheidene jaren, studeerde eenigen tijd te Parijs (*), en reisde vervolgens, om zich bekend te maken met, en ingewijd te worden in de staatkunde der voornaamste mogendheden.

Teruggekeerd in zijn geboorteland vestigde hij zich te New-Orleans, waar hij zich verbond met den uitgever van den

(*) Ook te Göttingen, volgens het Duitsche Tijdschrift *die Gartenlaube*. VERT.

Crescent, en welhaast een der hoofdredacteurs werd van dit journaal. Deze betrekking, vaak zoo gevaarlijk in de Vereenigde Staten, voldeed echter zijn onrustig en werkzaam karakter nog niet, en in 1850 vereenigde hij zich met een zwerm landverhuizers naar Californië, welk avontuurlijk leven met zijne neigingen meer zamenstemde.

Te San-Francisco begaf hij zich weder tot het dagbladschrijven, om de menschen en de omstandigheden te bestuderen. Hij verbond zich aan den *Herald*, en zijn geweldige, gloeijende en verterende stijl bezorgde hem weldra de verlangde aandacht.

Eenige bittere en beleedigende artikelen tegen een lid van het hof van justitie haalden hem een vonnis op den hals van gevangenzetting en eener boete van 500 dollars. De beweging, welke dit feit veroorzaakte bij eene zoo fiere bevolking, die zoo naijverig is op hare persoonlijke en drukpers-vrijheid, gaf weder aanleiding tot zamenscholingen rondom zijne gevangenis, waar men uitvoer tegen den magistraat en den gevangene opriep. Na zijne vrijstelling verscheen hij voor de Wetgevende Kamer van den Staat, om de afzetting van den regter te eischen; hij bepleitte zelf zijne zaak met een krachtig talent, maar bewerkte den val zijns vijands niet.

Weinig tijds later begaf hij zich naar Marysville in het Noorden van den Staat Californië, waar hij zich weder als advocaat nederzette en veel geld won. Maar in den zomer van 1852, toen zijne behoefte aan verplaatsing en zijne zwerversneiging weêr de overhand verkregen, scheepte hij zich in naar Guyamas, eene kleine stad van Sonora, de Noordelijkste provincie van Mexico. Het was ten tijde der expeditie van den Franschen Graaf DE RAOUSSET-BOULBON ter verkrijging der mijnen van Arizona, en waarschijnlijk bragt het voorbeeld van dezen, met wien men hem zeer te onregt vergeleken heeft, WALKER op het denkbeeld om recruten te San-Francisco te werven, ten einde daarmede een der rijkste en minst bevolkte gewesten van het gewezen Spaansche Noord-Amerika te veroveren. De poging van LOPEZ om zich van Cuba meester te maken, en de aanmoedigingen, welke deze ontvangen had van de pers en de openbare meening in de Vereenigde Staten, moesten WALKER verleiden en hem de middelen gemakkelijk doen vinden om zijn oogmerk te bereiken.

Vol van deze gedachte, keerde hij in 't midden van 1853 naar Californië terug, en wierf eene bende gelukzoekers, om de verovering te ondernemen van het schiereiland Californië, dat de vredes-artikelen aan Mexico gelaten hadden. Hij onderhandelde met den Heer DE RAOUSSET-BOULBON, en bood hem zijne getrouwe medewerking en het bevel over zijnen troep aan, indien hij de verantwoording der onderneming wilde op zich nemen. De Graaf weigerde ridderlijk zijn deelgenootschap aan een plan van roof, door niets gewettigd, en aan menschen, die hij voor echte Flibustiërs aanzag. De organisatie dezer bende ging evenwel spoedig voort; maar nadat het wachtwoord reeds gegeven was, werd het schip, waarop WALKER en zijne togtgenooten moesten inschepen, in beslag genomen, en de expeditie verijdeld door de zorgen der regering, die de regten der onzijdigheid wilde eerbiedigen. Doch in spijt van dezen ondervonden tegenstand, gelukte het den stouten jongman, den 15[den] October San-Francisco te verlaten, en achttien dagen later landde hij met vijf-en-veertig man te La Paz in Oud- of Neder-Californië.

WALKER, kolonel geworden, zond een gedeelte van zijn volk om bezit te nemen van de stad en zich meester te maken van den gouverneur, wat in weinige oogenblikken geschiedde, zonder een schot te doen, ten aanschouwe eener zwakke, verblufte en ongewapende bevolking. De officier haalde de Mexicaansche vlag neder en proclameerde de onafhankelijkheid van Neder-Californië. WALKER verscheen daarop met de rest van zijn volk, ontscheepte zijne ammunitie en levensmiddelen en vestigde zich. Nadat hij de stad behoorlijk in staat van verdediging had gesteld, verklaarde hij plegtiglijk zich zelven tot *president* der republiek Neder-Californië, benoemde een Secretaris van Staat, een van oorlog, een van marine, en nam vervolgens de noodigste maatregelen ter handhaving van de nieuwe orde van zaken met eene vaardigheid, die aan alle *coups d'état* eigen is. Deze eerste proeven van WALKER's dictatorschap zijn weinig bekend en verdienen bewaard te blijven.

»*Proclamatie.*

»3 November 1853.

»De republiek Neder-Californië wordt door dit tegen-

woordig besluit verklaard te zijn vrij, souverein en onafhankelijk. Zij zegt voor altijd alle gehoorzaamheid op aan de republiek Mexico.

»Wm WALKER,
»President van Neder-Californië.
»FREDERICK EMORY,
»Secretaris van Staat."

Tweede besluit. »Te beginnen van heden, den 7^den^ November 1853, zullen de wetboeken van den Staat Louisiana worden ingevoerd bij alle geregtshoven der republiek."

Derde besluit. »Alle regten van in- en uitvoer worden afgeschaft door dit tegenwoordig besluit."

Na deze handelingen regtvaardigde hij zijnen aanslag in een

»Adres van WALKER, *den president van Neder-Californië, aan de burgers der Vereenigde Staten.*

»Ik geloof verpligt te zijn aan de burgers der Vereenigde Staten de redenen van mijne handelwijze bloot te leggen met betrekking tot het vrij, souverein en onafhankelijk verklaren der republiek van Neder-Californië. Het is noodig aan die natie, welke standvastig de onafhankelijkheid der Amerikaansche Staten verdedigd heeft, te verklaren, waarom eene nieuwe republiek zich heeft gevormd aan de onmiddellijke grenzen der groote Unie.

»Het Mexicaansch bewind heeft reeds langen tijd zeer gebrekkig zijne pligten vervuld jegens de provincie van Neder-Californië. Sedert het tractaat van Guadelupe Hidalgo dit grondgebied van alle regtstreeksche verbinding met het overige Mexico beroofd had, heeft het centraal bewind dier republiek nagenoeg geene belangstelling getoond in de zaken van het schiereiland. Bij gevolg zijn de maatschappelijke en zedelijke banden, die het aan Mexico hechtten, nog broozer en losser, dan die welke de aardrijkskundige ligging formeert. Om derhalve de hulpbronnen van Neder-Californië te openen en te ontwikkelen, en om er eene afzonderlijke maatschappelijke organisatie daar te stellen, was het noodig het land onafhankelijk te maken.

»Door deze beweeggronden hebben ik en mijne wapenbroeders ons bij onze handelwijze laten besturen. Wij stellen ons

vertrouwen op Hem, die waakt over de bestemming der volken en ze leidt op den weg van vooruitgang.

»Wm WALKER,
»President van Neder-Californië."

Het hoofd der nieuwe republiek besloot nu den zetel der regering naar San Lucas over te brengen, en voerde derwaarts met zich den ex-gouverneur en de archiven. Aangevallen door een detachement, dat een kleine Mexicaansche kotter aan wal gezet had, behaalde WALKER eene ligte overwinning en vervolgde zijn togt tot San Lucas.

Zijne stoutheid nam toe met zijn voorspoed, en daar hij niet tevreden was met zijne armzalige verovering, een land, onvruchtbaar en in vele streken onbewoonbaar wegens gemis van water, besloot hij Mexico zelve in bezit te nemen door zich eerst meester te maken van de Noordelijke provinciën, die hij meende, dat de Fransche landverhuizers van den Graaf DE RAOUSSET in bezit wilden nemen. Weggesleept door dezen belagchelijken waan, verspilde hij geen tijd, maar openbaarde terstond aan de wereld zijne heerschzuchtige plannen. Hij liet van het fort Mac-Kibbin op den 18^{den} Januarij 1854 eene proclamatie uitgaan, behelzende: dat de Staat van Sonora, eertijds een deel van Mexico, met den Staat van Neder-Californië verbonden werd, dat de nieuwe gecombineerde republiek van Sonora en Neder-Californië, zich uitstrekkende aan beide zijden van de Vermilioen-Zee, den naam van *Sonora* zou dragen, en dat de staatsbesluiten der republiek Neder-Californië ook toepasselijk zouden zijn op den Staat Sonora, wiens grenzen bij hetzelfde besluit tot in de kleinste *détails* toe bepaald waren.

De krijgsmagt van den dictator, vermeerderd door een honderdtal manschappen, welke de kolonel WATKINS hem van San-Francisco had toegevoerd te gelijk met een paar veldstukjes, maakte zich welhaast gereed om bezit te nemen van het nieuwe grondgebied. WALKER verliet San-Vicente den 20sten Maart 1854 aan het hoofd van zijn operatie-leger, 't welk gevoed moest worden door eene medegevoerde groote kudde rundvee.

Terwijl zij de bergen overtrokken om de golf te bereiken en om te gaan, verloren de Flibustiërs een twintigtal beesten; een weinig verder ontroofden hun de Cucupas-Indianen, de

onbeschaamde stroopers der grens-territoriën, een dertigtal; eindelijk kwamen de overige wild geworden beesten om, terwijl men beproefde ze de Rio Colorado te doen oversteken. Welhaast deed de hongersnood zich bij den kleinen troep gevoelen, die schier niets had om van te leven dan rantsoenen rundvleesch. De oneenigheid voegde zich hier bij, en de avonturiers werden dagelijks meer gefolterd door nijpend gebrek en allerlei ellende. Toen zij bij het fort Yuma op het grondgebied der Vereenigde Staten gekomen waren, ontvingen zij van den kommandant de dringendste benoodigdheden. Maar WALKER bemerkte welhaast, dat ongeveer 50 zijner manschappen gedeserteerd waren, en de overigen, even moedeloos, de eerste gelegenheid de beste zouden aangrijpen om te ontsnappen.

Verlaten door het grootste deel zijner volgers, wier vertrouwen hij niet had kunnen winnen, en wier moed hij niet had weten levendig te houden, zag WALKER, die weinig geschiktheid heeft om zulke menschen te leiden, zich genoodzaakt om terug te keeren, vóór hij had kunnen doordringen in den nieuwen Staat, dien hij met zoo fraaije woorden bevrijd had van het Mexicaansche juk. Hij trok de rivier weder over, onophoudelijk vervolgd door de Indianen; daarop liet hij zijne geheele verovering, Neder-Californië, zijn presidentschap en de aldaar achtergebleven soldaten in den steek, en rigtte zijn marsch op San Diego, waar hij, om een gevecht te ontwijken met de Mexicaansche grenstroepen, zich overgaf aan den Amerikaanschen kommandant. Deze liet hem met zijn volk, op hun woord van eer, dat zij zich te San-Francisco zouden aangeven als schuldig aan het overtreden der neutraliteits-wetten van de Vereenigde Staten, onverhinderd zich inschepen naar de hoofdstad van Californië. Hij kwam er aan den 15den Mei 1854, gevolgd door slechts vijf-en-twintig man, zijnde de overigen gedood, omgekomen of gedeserteerd, wat ongeveer op hetzelfde neêrkomt, wanneer men de onvruchtbaarheid van den grond en de wreedheid der Indianen aldaar in aanmerking neemt. Weinige dagen later vertrok de Heer DE RAOUSSET, na te Arizona jammerlijk beroofd te zijn, moedig wegens zijn goed regt, van daar om gewapenderhand de uitvoering van het gesloten contract te eischen en zijne lotgenooten te Sonora te vestigen. Maar hoewel dapperder

en edeler dan WALKER, bekroonde het geluk zijne pogingen niet. Na een bloedig gevecht wilde hij zich niet weêr inschepen en liet zijn hoofd op het veld om zijne eer te behouden.

Het verhaal der mislukte Amerikaansche expeditie wekte te San-Francisco groote geestdrift, waar de openbare meening veel te gunstig was voor zulke ondernemingen, om hare rampen op rekening harer schuld te stellen. Het menschelijk leven wordt in de Unie van het eene eind tot het andere slechts beschouwd als de inzet van een hazardspel. De held dier waaghalzerij, voor het hoog geregtshof gebragt wegens het schenden der internationale wetten, door gewapenderhand het Mexicaansche grondgebied te hebben aangevallen, vond, zoo als men verwachten kon, geene andere regters, dan zulken, die genegen te over waren om dergelijke misdrijven te verschoonen. WALKER's proces droeg veel er toe bij om zijne denkbeelden bij de bevolking ingang te doen vinden, en hem te maken tot een gewigtig en vermaard persoon.

Maar de roem verschaft in de Vereenigde Staten, minder dan overal elders, de middelen van bestaan. WALKER, ontbloot van alle inkomsten, en uitziende naar betere kansen, zag zich op nieuw genoodzaakt om te leven van zijne pen, en werkte ijverig aan den *Commercial Advertiser* en het *State Journal* tot aan het einde van 1854.

Toen bragten hem zijn avontuurlijk karakter, zijne rusteloosheid, zijne grenzelooze eerzucht en de magt der omstandigheden tot het ondernemen der expeditie naar Nicaragua. Vóór wij echter overgaan tot dit nieuwe keerpunt in 't leven van onzen held, is het noodig een blik te werpen op den staatkundigen toestand van dat ongelukkig land tijdens den inval, en op de gebeurtenissen, welke deze revolutie bewerkten, in een woord, op de menschen en de belangen van de kleine Midden-Amerikaansche republieken.

In 1821 verklaarden de provinciën, die de kapitanerie-generaal van Guatemala uitmaakten, tegen Spanje opstaande, zich onafhankelijk. Zij begaven zich in 't eerst onder den keizerlijk Mexicaanschen schepter van ITURBIDE, maar na diens aftreding vereenigden zij zich tot eene féderatieve republiek of republiekeinschen bondstaat, onder den naam: »Vereenigde Provinciën van Midden-Amerika." Deze vereeniging duurde

echter kort. Innerlijke twisten en worstelingen tusschen de imperialisten (keizerlijken) of *servilen* en de liberalen of *fédéralisten* leidden welhaast tot de ontbinding der Unie. Den 20sten Julij 1838 kwam het congres van den bondsstaat voor de laatste maal bijeen, en elke Staat, verdeeld en geschokt door de armzalige woelingen van ellendige *caudillos*, nam zijn stelsel aan van afzonderlijk bestuur. Het zou ons hier te ver afleiden, indien wij alle de verdeeldheden wilden volgen, die deze gesplitste republieken tot den kwijnenden toestand gevoerd hebben, waarin zij thans haar droevig aanzijn voortslepen. De laatste kans des behouds verdween met den generaal MORAZAN, die het féderatief gouvernement zocht te herstellen; maar deze, tegengewerkt door den invloed van buitenlandsche agenten, en geslagen door CARRERA aan het hoofd der Llanos en Indianen, werd uit het land verbannen en weinig tijds daarna laaghartig vermoord in Costa Rica. Latere proeven, door de liberalen genomen om den bondsstaat te herstellen, waren niet gelukkiger, en het pijnlijk schouwspel, 't welk de Staten van Nicaragua en Guatemala in de laatste jaren hebben opgeleverd als een onophoudelijk worstelperk der Indianen en Mestizen tegen de nazaten der Spanjaarden, doet schier wanhopen aan de toekomst dezer prachtige oorden.

Op het oogenblik, toen WALKER in 1854 zijn aanslag ondernam, werd een deel van Nicaragua geregeerd door een directeur, *Don* FRANCISCO CASTILLON, een mensch, die eene uitmuntende en in Europa voleindigde opvoeding genoten had, het hoofd der demokratische of liberale partij, die den president *Don* FRUTO CHAMARRO, het hoofd der servilen of legitimisten, had afgezet. CHAMARRO, een man van energie en moed, had zich te Grenada versterkt, en trotseerde daar sedert negen maanden de krachten van zijn mededinger. Intusschen had een Amerikaansch agent aan CASTILLON een plan voorgesteld om zijne partij te versterken, namelijk door het aanwerven van Amerikaansche vrijwilligers onder bevel van WALKER. CASTILLON besloot eindelijk daartoe om zich van de legitimisten te ontslaan, en een einde te maken aan dezen oorlog, die zonder eenige beslissing van beide zijden met eene kannibaalsche razernij werd voortgezet. Hij verbond zich tot loon dezer dienst, aan de Yankees 52,000 acres land en andere voorregten af te staan.

De vrienden van WALKER hebben menigmaal verzekerd, dat het alleen op aanstaan der uitstekendste vaderlanders, de hoofden der demokratische partij, gebeurd is, dat de Amerikanen zich gemengd hebben in de zaken van Nicaragua, en naar hun zeggen mag men lieden, die als bevrijders optreden, geene *Flibustiërs* noemen. Dit kan waar zijn, maar het wordt vaak betwijfeld en betwist. Overigens begrijpt men wel, waarom de ondernemingsgeest der Amerikanen vooral het oog slaat op Nicaragua. Sedert de ontdekking van het goud in Californië heeft de noodzakelijkheid eener versnelde gemeenschap tusschen de Atlantische en Stille Oceanen zich krachtig doen gevoelen. Eene Amerikaansche maatschappij had reeds een geregelden overtogt georganiseerd van den eenen Oceaan tot den ander, langs de rivier San Juan en de meren Nicaragua en Managua, en gedurende de laatste jaren waren maandelijks gemiddeld wel twee-duizend Amerikanen den Staat van Nicaragua gepasseerd. Zij hadden ruime gelegenheid om deze schoone landstreek te bewonderen, de zorgeloosheid en zwakheid der bewoners te verachten, en uit te rekenen, welke voordeelen het bezit van zulk een land aan de Staten der Unie zou opleveren. En terwijl de kabinetten van Washington en Londen nog ophelderingen vroegen en nota's wisselden over den waren zin van het veel besprokene CLAYTON-BULWER-tractaat, vond een troep Amerikaansche gelukzoekers, gesteund door de meerderheid van het volk der Vereenigde Staten, en schier even wettig de natie vertegenwoordigende, als de President PIERCE en zijn Kabinet, er geene zwarigheid in om den invloed van Engeland tegen te werken door bezit te nemen van Nicaragua, een der Staten, wier vrijheid door de clausulen van het tractaat gewaarborgd waren, en aldaar onbeschroomd den uitslag van het verschil af te wachten.

WALKER greep hartstogtelijk deze nieuwe gelegenheid aan om zijn avontuurlijk leven te hervatten, nog eens zijne fortuin te beproeven, en in allen gevalle zijne staatkundige beteekenis te doen rijzen. Vijf maanden gingen voorbij onder het maken van toebereidselen; maar op het oogenblik, voor het vertrek bestemd, werd de brik de *Vesta*, welke de Flibustiërs gekocht hadden, aangehouden wegens door hen gemaakte schulden, en een Sheriff aan boord geplaatst om het vertrek te beletten. In weerwil van deze voorzorg, verliet de brik heimelijk den

4^{den} Maart 1854, des nachts te één ure, gesleept door eene kleine stoomboot, de haven van San-Francisco, en zoodra het schip zeil kon maken, deed WALKER den Sheriff aan boord van den sleper overbrengen, die hem in de haven terugvoerde, terwijl de *Vesta* het ruime sop koos.

De „generaal" WALKER, opperbevelhebber dezer expeditie, voerde met zich zes-en-vijftig avonturiers, gewapend met karabijnen, revolvers en *bowie-knives*, die geduchte messen, waarvan de Amerikanen zulk een vreeselijk gebruik weten te maken.

In de eerste dagen van Junij (April?) landdden de Flibustiërs te Rialejo en marcheerden oogenblikkelijk naar Chinandega, waar zij door de demokraten, toenmaals in 't bezit van dat gedeelte des Staats, met levendige vreugdekreten begroet werden. CHAMARRO was vóór eene maand gestorven, maar een der aanvoerders zijner partij, de generaal CORRAL, had het bevel der troepen op zich genomen, en de burgeroorlog duurde met hardnekkigheid voort. WALKER begaf zich naar Leon, het hoofdkwartier der demokratische partij, om zich volgens de letter van het contract ter dispositie te stellen van het gouvernement. Maar het ministerie, dat zich plotseling verzet had tegen de komst der vreemdelingen, volhardde in het weigeren van hunnen bijstand, in weerwil van den roem der Amerikaansche karabiniers, en voerde ernstige vertoogen aan tegen hunne inlijving in de armée. Na eenige weken van onderhandelingen en afwachtingen keerde WALKER, verdrietig over deze vertragingen, naar Rialejo terug, met het doel om naar Honduras te trekken, welk land juist met Guatemala in oorlog was, toen een gunstig antwoord eindelijk van Leon ontvangen werd, en de Amerikanen, wier klein getal niet gevaarlijk scheen, in het leger van Nicaragua werden opgenomen. Deze fout had, zoo als ieder weet, noodlottige gevolgen.

De eerste veldtogt, dien WALKER en zijne manschappen mede maakten, had ten oogmerk de herneming van de stad Rivas. Het legercorps, bestaande uit de Amerikanen en 200 inlanders, onder 't onmiddellijk bevel hunner eigene officieren, scheepte zich in te Rialejo, landde niet ver van San Juan del Sur en toog naar Rivas, ongeveer vijf-en-twintig mijlen landwaarts in gelegen. Naauwelijks was het gevecht begonnen of de inlanders kozen het hazenpad, en WALKER bevond zich met zijne 56 karabiniers tegenover nagenoeg 400 man. De

Amerikanen beproefden te vergeefs zich staande te houden, en waren genoodzaakt op San Juan terug te trekken, waar zij bij alle geluk eene kleine goelet vonden om hen naar Rialejo terug te voeren.

Vóór men onder zeil ging, oefende WALKER eene toepassing van de krijgstucht, die hem zeer hoog verhief in de meening van velen. Twee Amerikanen, die niet tot zijne bende behoorden, hadden eene kazerne in brand gestoken, met het doel om van de wanorde gebruik te maken tot roof en plundering, en waren op zijn schip gevlugt. WALKER liet hen onmiddellijk verschijnen voor den krijgsraad, en deze veroordeelde de schuldigen tot de straf des doods. Een hunner werd doodgeschoten, terwijl hij beproefde te ontsnappen, de ander ontkwam het in de nachtelijke duisternis. Maar deze te regter tijd aangewende gestrengheid had de zedelijke uitwerking, die men beoogde.

Het was eerst in de maand Augustus daaraanvolgende, dat WALKER zich op nieuw in 't veld begaf, om eene landing te ondernemen bij het dorp Virgin Bay, aan het Nicaragua-meer. Hoewel aangevallen door eene veel talrijker magt, onder bevel van den generaal GUARDIOLA, wierp hij dezen met een groot verlies terug op Rivas, en vestigde bedaard zijn hoofdkwartier te San Juan del Sur. Hij ontving aldaar versterking uit Californië, en vermeerderde zijne troepen door aanwervingen onder de gelukzoekers, die het land doortrokken langs den weg der Amerikaansche *Transit-Company*. Virgin Bay en San Juan del Sur zijn de beide uiteinden van dezen weg, die het Nicaragua-meer met den Stillen Oceaan verbindt, en bestaan voornamelijk uit logementen en Amerikaansche winkels, die menigte hulpmiddelen aan de Flibustiërs opleverden.

In 't midden van October marcheerde WALKER, nu wettig aangesteld tot opperbevelhebber van het demokratische leger, bestaande uit 250 inlanders en 200 zijner landgenooten, naar Virgin Bay, waar hij zijne kleine armée op eene stoomboot der *Transit-Company* inscheepte. Na een togt van weinige uren zette hij voet aan land, twee mijlen van Grenada, en maakte zich onverwachts, zonder een schot te doen, meester van dit bolwerk der legitimisten, 't welk de generaal CORRAL onvoorzigtig had bloot gegeven, door schier alle zijne magt te Rivas te vereenigen, welke plaats hij onderstelde dat het eerst

zou worden aangevallen. WALKER haastte zich om als gijzelaars alle leden van het bestuur en twintig der notabelste ingezetenen te arresteren. Daarop publiceerde hij eene dagorder om de gemoederen gerust te stellen, de verbitterde bevolking te verzekeren, dat er geene wraak door de overwinnende partij genomen zou worden, en bescherming te beloven aan de personen en eigendommen.

De cholera begon kwaadaardig in Nicaragua te woeden, en vertiende wat de oorlog spaarde. CASTILLON, de demokratische president, bezweek te Leon voor de aanvallen van dezen verschrikkelijken geesel. WALKER bevond zich nu, als opperbevelhebber des legers, feitelijk aan het hoofd der partij. Men bood hem het presidentschap aan, dat hij weigerde, het voor als nog verkiezende, den min bezwaarlijken en meer beteekenenden post van generalissimus te behouden.

CORRAL, het hoofd der legitimisten, stond nog altijd met strijdkrachten te Rivas. Door valsche berigten misleid, beschouwde hij zijne zaak als wanhopig, en bovenal vreezende voor het leven zijner landgenooten, die WALKER in gijzeling hield, en dag aan dag dreigde te zullen laten fusilleren, leende hij het oor aan de vredesvoorslagen, hem gedaan door den Heer WHEELER, den gezant der Vereenigde Staten in Nicaragua. Deze zwakheid van CORRAL redde de gevangenen, uitgezonderd den Heer MAYORGA, een gewezen minister, die meêdoogenloos gefusilleerd werd, maar leverde tevens het geheele land over aan de willekeur der indringers. Terstond werd een tractaat gesloten, waarbij men overeen kwam, dat de beide gouvernementen, die elkander sedert de laatste revolutie bestreden hadden, zouden ophouden te bestaan. *Don* PATRICIO RIVAS, een invloedrijk persoon, die de algemeene achting genoot, werd voor een tijdvak van 14 maanden tot President benoemd, en WALKER behield zijn post als opperbevelhebber des legers. Deze beide hooge overheden, gesterkt door vier Ministers, moesten het nieuwe bestuur uitmaken.

Het tractaat werd plegtig in de kathedraal-kerk geratificeerd door de beide generaals. Men zong een *Te Deum*, en de legitimistische troepen vereenigden zich met de demokraten, om voortaan slechts éêne armée te zijn onder het opperbevel van den aanvoerder der Flibustiërs. CORRAL aanvaardde het ministerie van oorlog; een Amerikaan, de kolonel

FRENCH, werd Minister van financiën; in 't kort, de regering werd zamengesteld uit mannen, behoorende gedeeltelijk tot de twee verzoende partijen en gedeeltelijk tot de vreemde inkomelingen. Mogten het vertrouwen en de hoop nog al niet teruggekeerd zijn, toch heerschte er orde onder den invloed der vrees, en alles scheen snel voort te gaan naar de ontknooping, die de indringers verwachtten. WALKER had zich meester gemaakt van het Dictatorschap, en regeerde, door het juk van een somber despotisme op de schouders der inlandsche bevolking te leggen.

Weinige dagen waren er voorbijgegaan, toen hij brieven van CORRAL aan verscheidene legitimistische hoofden onderschepte, die de zekerste bewijzen leverden, dat de ongelukkige met hen zamenspande, om het bewind, dat hij zoo juist erkend had, en waarvan hij een deel uitmaakte, omver te werpen. Hij werd onmiddellijk voor een krijgsraad gesteld en veroordeeld, om wegens de misdaad van hoog verraad den volgenden dag gefusilleerd te worden. Het vonnis werd uitgevoerd op de markt te Grenada, voor de Kathedraal-kerk en in tegenwoordigheid van het geheele leger. CORRAL viel met den moed van een soldaat. Hij was zeer hoog gezien bij zijne partij, en had zich gedurende den revolutie-krijg door zijne militaire talenten onderscheiden. Met hem verdween de laatste man, die geschikt was om zijn land te beschermen tegen het juk der vreemde indringers.

Het nieuw bewind werd formeel erkend door den Heer WHEELER, den eenigen vreemden gezant, die in den Staat resideerde. Honduras, de aangrenzende republiek, was gunstig gestemd voor de demokratische partij, en erkende de door WALKER beschermde magt. Guatemala, de grootste en belangrijkste der vijf Midden-Amerikaansche Staten, en de vijandigste tegen den Amerikaanschen invloed, Guatemala verwaardigde zich niet om te antwoorden op de notificatiën, en begon zich in staat van verdediging te stellen. Costa Rica, dat Nicaragua ten Zuiden begrenst, en eene der bloeijendste provinciën is van het gewezen Spaansch Amerika, ontzette zich over de voortgangen van WALKER, en nam zijne maatregelen om den inval der Flibustiërs te bestrijden, indien zij beproefden verder te gaan of hulp te verleenen aan den nood

zijner oude bondgenooten (*). Men kènt het gevolg dezer toebereidselen, maar, dank zij het officiële blad der indringers, de openbare meening heeft zich geweldig bedrogen ten opzigte van de edele houding der Costaricanen.

Eene der eerste zorgen van WALKER was een journaal op te rigten om zijne regeringsdaden bekend te maken, zijne landgenooten te vleijen, en uit hen vrijwilligers aan te lokken, die in zijn geluk wenschten te deelen. Bijzonder verlangde hij landverhuizers, die als kolonisten de hulpbronnen en de rijkdommen des lands konden exploiteren. Dit alles is echter maar voor de leus, en dient om de wereld te misleiden. Het journaal verschijnt eenmaal in de week te Grenada, is getiteld: *El Nicaragueuse* („De Nicaraguaan"), en is geredigeerd in het Engelsch en Spaansch. Vele artikels zijn door WALKER zelf geschreven, de rest door zijne handlangers. Aldus worden de Vereenigde Staten evenmin als Europa iets gewaar, dan wat hij ons verkiest mede te deelen omtrent den toestand van dit ongelukkige land.

Kort daarna nam WALKER een besluit, waarbij hij 250 acres land (omstreeks 100 bunders) afstond aan elken landverhuizer, die zich zou willen vestigen op de aangewezen plaatsen en de vergunde landerijen ontginnen. Deze berigten, die de dagbladen der Vereenigde Staten gretig opnamen, hebben een groot aantal Amerikanen verleid. Kolonisten en waaghalzen hebben zich ingescheept naar Nicaragua, in spijt der proclamatiën van den President PIERCE, die gehoorzaamheid aan de

(*) De republiek Costa Rica, welke vóór weinige jaren een handelstractaat met onzen Staat gesloten heeft, is de belangrijkste der vijf Midden-Amerikaansche Staten, vooral wegens de meerderheid van het Europeesch element der bevolking. Guatemala, b. v., heeft tot bewoners 10,000 blanken, 450,000 Indianen en 140,000 van de kleur; Honduras 4000 blanken, 60,000 Indianen en 186,000 van de kleur; San Salvador 5000 blanken, 150,000 Indianen en 145,000 van de kleur; Nicaragua (1850) 6000 blanken, 130,000 Indianen en 164,000 van de kleur; Costa Rica daarentegen 75,000 blanken, 10,000 Indianen en 15,000 van de kleur. Bovendien moet het de best geordende, de rustigste en de bedrijvigste zijn niet alleen van alle Midden-Amerikaansche, maar van alle Amerikaansche republieken, die een Spaanschen oorsprong hebben, Chili alleen uitgezonderd. Elk ziet dus in, dat de tegenwoordige oorlog tusschen Costa Rica en Nicaragua niets anders is dan een kampstrijd tusschen het Angel-Saksisch en het Spaansch element van de bevolking der Nieuwe Wereld. VERT.

neutraliteits-wetten gelastten, terwijl het Washingtonsche Kabinet onder de hand deze beweging aanmoedigde, om een tegenwigt te hebben tegen de aanmatigingen van Engeland. Wel weigerde het Amerikaansche Gouvernement den Kolonel FRENCH, als gevolmagtigd Minister van den Staat Nicaragua, te ontvangen; maar aan den anderen kant had toch de Heer WHEELER officiëel het bewind van WALKER erkend. Deze diplomatieke streken, bijzonder als zij door Amerikanen worden uitgevoerd, kunnen niemand misleiden.

Het souvereine volk der Vereenigde Staten en de regering der Unie zijn twee zeer onderscheidene ligchamen, die door zeer verschillende beweeggronden worden gedreven. De regering is verpligt een schijn van goede trouw te handhaven jegens de bevriende mogendheden, maar zoekt te zelfder tijd met hartstogt de volksgunst te winnen, zoodat zij inderdaad geene afdoende maatregelen neemt om eene volksbeweging tegen te houden, hoe onwettig zij zijn moge, wanneer maar de massa des volks haar begunstigt. De wijze, waarop de Staat van Nicaragua er toe gebragt is, om het juk der vreemden te dragen, en in bezit genomen en geregeerd te worden door eene bende Amerikanen, levert een bewijs voor de waarheid dezer verzekering.

Sedert de verheffing van WALKER zijn de feiten genoegzaam bekend, zoodat wij niet noodig hebben ze te herinneren, alhoewel wij er eenig licht op zouden kunnen werpen. Wij wenschen dit reeds lang geworden Artikel te besluiten met het portret van den man. Hier wordt onze taak echter bezwaarlijk, want wij hebben geene in bijzonderheden gaande beschrijvingen van zijn persoon, dan wat zijne bewonderaars publiek gemaakt hebben. Zijne tegenstanders hebben zich meer opgehouden met zijne beginselen, dan met zijn uiterlijk. Wij willen er evenwel ons gemakkelijk af maken, door getrouw weêr te geven eene beschrijving, welke iemand zijner aanhangers, welligt hij-zelf, geleverd heeft, aan den verlichten lezer de zorg overlatende om van deze gloeijende lofrede af te snijden wat hij verkiest.

„Het uiterlijk van den generaal WALKER beantwoordt geenszins aan de voorstelling, die men zich welligt zou maken van een zoo stouten en zoo gelukkigen aanvoerder. Hij is een eenvoudig, stil mensch, met een zachten blik en Angel-

Saksische gelaatstrekken, in één woord: een opmerkelijke type van dat blaauw-oogig ras, 't welk bestemd is om de wereld te beheerschen. Hij is omstreeks vijf voet en vier duim (Eng. maat) lang en vertoont een weinig den aanleg tot zwaarlijvigheid. Zijn mond, overigens het deel des gelaats, hetwelk zoo veel uitdrukt, teekent niets karakteristieks. Hij glimlacht zelden en lacht *nooit*. Zijne lippen zijn groot, dik en schier grof; zijne wangen bleek en ingevallen. Zijn neus behoort volstrekt niet tot die, welke de gelaatkundigen ons beschrijven als eigen te zijn aan de menschen van genie. NAPOLEON zeide, dat een lange neus en uitgezette neusvleugels het kenmerk waren van een karakter, dat de zaken met vaardigheid en kracht weet te leiden; maar deze regel gaat niet altijd door. WALKER heeft een breed en gewelfd voorhoofd. Hij laat zijne niet zeer digte blonde hairen doorgaans kort afsnijden en draagt weinig baard. Maar het karakteristieke van WALKER's uiterlijk is het oog, waarvan men moeijelijk een naauwkeurig denkbeeld door de pen of het penseel geven kan, en welks wezenlijke uitdrukking niet kan worden afgebeeld door de daguerréotype. Het is van een sterk en schitterend blaauw-grijs; het is wijd geopend en schrander; maar de kalme en onbewogen wijze, waarmede hij het rigt op de personen, met welke hij in gesprek is, overtuigt hen schier, dat hij hunne geheimste gedachten kent en leest.

»Deze grijs-oogige man is eerst koel en weinig voorkomend in den omgang; zijn gelaat is dat van een ernstig en denkend mensch; maar bij de eerste woorden hoort men reeds, dat hij veel weet en wèl opgevoed is. Onder het gesprek maakt hij eene ligte buiging met het hoofd naar den persoon, die tot hem spreekt, en bewaart een peinzend stilzwijgen. Vaak geeft een naauwelijks hoorbaar »*yes!*" (ja!), uitgesproken zonder de minste verandering des gelaats, alleen te kennen, dat hij eene volstrekte heerschappij verworven heeft over zijne driften. Zijn bewegelijk en avontuurlijk karakter vindt slechts genot in beweging en handeling. Zijne vriendschap is de opregtste en de minst zelfzuchtige; zijne vijandschap is wel nooit hevig, maar zij is onverzoenlijk. Voor zijne vrienden en lotgenooten verdraagt hij alle ontberingen, en om hunne welvaart te verzekeren ontzegt hij zich alle gemakken des levens, ja, handelt wel tegen zijn eigen belang. WALKER is de grootste verachter van de gemakken en de ijdelheden der weelde, en

is zeer onverschillig voor het bezit van fortuin; zijne drijfveêren zijn eerlijk en zuiver, en zijne verlangens gaan verder dan naar schatten. Deze verzekering zou ongeloofelijk zijn voor de massa aanbidders van den dollar, maar het geheele leven van den man bewijst, dat wij ons niet vergissen. Er is geen vromer mensch, dan de generaal WALKER. Gelijk zoo vele groote mannen, die ten toppunt van aardschen luister zijn opgeklommen, heeft ook hij zijne geheimzinnige openbaring der toekomst en zijn vast geloof aan eene Goddelijke zending, die altijd en overal schijnt te leiden in eene opklimmende en vooruitgaande rigting. Ook hij ontvangt door deze levensbeschouwing die veerkracht en vastheid des karakters, waardoor hij te midden der hevigste stormen groote daden weet uit te voeren."

Ik heb deze passage bijna in haar geheel vertaald, omdat men beweert, dat WALKER in deze beschrijving zoowel het model als de schilder is geweest.

Deze held is buitengewoon door zijne bewonderaars opgehemeld, die van alle zijden *meetings* te zijner gunst hebben bijeengeroepen, waar men hem noemde den »Bevrijder van Midden-Amerika", en waardig keurde om eenmaal de wetten voor te schrijven in het paleis van MONTEZUMA. Naauwelijks wagen het eenige stemmen onder zijne landgenooten om iets af te dingen op zijnen roem of zijne onderneming af te keuren. Naauwelijks ook vindt men een hoog geplaatst mensch, die hem openlijk zou durven veroordeelen, en men kan den Heer CLAYTON wegens zijne stoutheid niet genoeg prijzen, die in het volle Congres den moed had, de verovering van WALKER te noemen »den rooftogt van een Boekanier". Van alle getuigenissen, die openbaar gemaakt zijn in antwoord op de aanvallen tegen den Flibustiër, is voorzeker een der bijzonderste het certificaat van goed zedelijk gedrag en eervol karakter, afgegeven door zijne stadgenooten, en gedrukt in den *Nashville Banner* van den 30sten Mei 1856.

Het verdient onze aandacht, dat zelfs de warmste vrienden van WALKER niet ééne schitterende daad, niet één trek van ersoonlijke dapperheid vermelden bij den beroemden Flibustiër, die in zijne beide veldtogten [nu reeds vier of vijf] gelegenheid te over zou hebben moeten vinden om geheel zijn

karakter in alle kracht te openbaren. Hij is ondernemend, hij heeft zekeren moed; maar even als de meesten zijner landgenooten heeft hij niet het minste ridderlijk gevoel. En vooral ontbreekt hem die ruimte van geest en hart, welke den Staatsman kenmerkt. Zijn gedrag na zijne komst tot de hoogste magt is niet van dien aard, dat het groot vertrouwen inboezemt op zijne talenten of zijne belangeloosheid. Ondertusschen werd er in de Vereenigde Staten nagenoeg geene enkele stem ten zijnen nadeele gehoord, tot op het oogenblik, dat hij de *Transit-Company* belemmerde. Langen tijd had de nationale geest de billijkheid overmand; maar sedert WALKER de hand geslagen heeft aan het heiligdom der Amerikaansche belangen, openbaart de haat der benadeelden menigte feiten en bijzonderheden, die hem niet tot eer strekken. Dagelijks komt de waarheid meer aan 't licht:

De mom valt af; de mensch blijft over;
En zijne heldenglorie taant,

om ons het beeld te laten van een gierigen, heerschzuchtigen Flibustiër, den uitvoerder van een wensch zijns volks, die noch door de zedelijkheid, noch door het regt der volken kan verdedigd worden.

De positie, door de Amerikanen in Nicaragua gekozen, deed vroeg of laat de opneming voorspellen van dit land in den schoot der Vereenigde Staten. Maar dank hebbe de kloekhartigheid der Costaricanen, dank de oplossing van het Anglo-Amerikaansche verschil, het gelaat der dingen is veranderd, en deze verwachtingen zijn in rook verdwenen. Op denzelfden tijd, dat het nationaal gevoel van den ouden Bondsstaat ontwaakte, en het Spaansche bloed zich vereenigde om de indringers te verjagen, worden de tractaten vernieuwd en de onafhankelijkheid der Staten van Midden-Amerika plegtig verzekerd. Op dit oogenblik heeft de regering der Unie geen belang meer, om WALKER te ondersteunen; de ondernemingsgeest van den Yankee zal niet in verzoeking komen om hem te helpen, wanneer hij niet zien kan er iets bij te zullen winnen, en alles schijnt eene betere toekomst voor die prachtige landstreek te beloven, welke eerlang op drie verschillende plaatsen zal worden doorsneden van drie groote wegen des wereldhandels, die alleen in staat zullen zijn om ze ten

leven te wekken, en ze op te roepen tot de algemeene beweging der menschelijke beschaving (*).

E. P. A. (*Illustration*).

EEN VROME. (†)

SCHETS VAN OOM ADAM (Dr. C. A. WETTERBERGH).
UIT HET ZWEEDSCH, DOOR C. EYKMAN.

I.

TANTE NIKOLINA.

Als men van de straat de ongeveer vierkante vensters van het door freule STEFANSKÖLD bewoonde huis beschouwde, en met de hooge, prachtige ramen in den gevel van haar eigen, maar niet bewoond huis in die wijk vergeleek, dan dacht men onwillekeurig aan de moeder der ROTHSCHILD'S, die steeds in een bekrompen, nietig huisje blijft wonen, omdat zij gelooft, dat het geluk van de familie wijken zou als zij verhuizen ging. Freule STEFANSKÖLD stond namelijk als zeer rijk bekend; zij bezat niet alleen eene geheele wijk in de stad, maar bovendien nog eenige landgoederen, een mijnwerk, en uitgezette kapitalen. Trad men in de woning der freule, die zij voor zich zelve gehouden had, en die waarlijk als een uitschot van

(*) Sedert dit Artikel geschreven werd, heeft WALKER, in weerwil van den hopeloozen toestand, waarin men gedurig berigt dat hij verkeert, goede voortgangen gemaakt en belangrijke overwinningen behaald. Het getal zijner vijanden en benijders schijnt echter te vermeerderen met zijnen voorspoed, die zich bezwaarlijk zal kunnen staande houden, indien hij de belangen zijns vaderlands achter stelt bij zijne eigene, en liever eene eigene heerschappij vestigt, dan eene kolonie verovert voor den grooten Angelsaksischen Bondsstaat. Alleen dàn zou zijne gelukster duurzaam rijzen kunnen, indien hij als een tweede CESAR in 't klein, een leger en eene bevolking om zich heen wist te vergaderen, die voor de grootheid van zijn persoon zich alle opofferingen en doodsgevaren getroosten wilden. VERT.

(†) Eigenlijk „*lezer*", zoo als men in Zweden dengene noemt, die zich uit de heerschende Luthersche Kerk verwijdert, om ongeveer dezelfde redenen, als waarom de Afgescheidenen hier te lande de Hervormde Kerk verlieten, om zich onder bijzondere voorgangers te vereenigen. VERT.

hare bezittingen te beschouwen was, — want als er mogelijkheid op geweest was, had zij wel nergens willen wonen — dan vond men dat het inwendige het tegenovergestelde van het donkere uiterlijk had. Eene zaal met een blaauw, verschoten behangsel, waarop nog slechts de vlekken aanwezig waren van de schilderijen, die vroeger de wanden versierden. Dit vertrek had blaauwe meubelen uit den tijd, dat alles van parelmoer gemaakt werd, stoelen met onverdragelijk bultige, harde kussens, een paar klaptafels, eene klok in een hoek, eenige oude familie-portretten, en bij de kagchel een monster-dier met houten heft tot pook. Verder eene voorkamer, bijna op dezelfde wijze gestoffeerd, maar een weinig donkerder, terwijl een groot gedeelte van de kamer ingenomen werd door een paar groote houten bakken, waarvan de een een citroenboom bevatte, en de andere een, dien de freule NAPOLEON'S kersenboom noemde, en wiens kersen, die in dunne schalen zitten, geregeld door de freule met eene naald uitgepikt en opgegeten werden.

In het achterste gedeelte van het huis was de slaapkamer met haar ledekant, een boekenhanger, die hare bibliotheek bevatte, eene groote notenboomen linnenkast, een lessenaar met een uitstekend onderlijf en scheve beenen, een spiegel met vergulde randen, in welks bovenste gedeelte twee duiven op een donderwolk zaten te trekkebekken. Hier zat freule NIKOLINA (NIKOLAAS was een geslachtsnaam) STEFANSKÖLD in een met verschoten overtrek bekleeden leuningstoel het geheele jaar door, zonder iets meer van de wereld te hooren, dan hare getrouwe dienstmaagd CARIN te vertellen had, of zij zelve vernemen konde als er rijtuigen op de straat voorbij reden.

Men kan zich moeijelijk een zoo eentoonig leven voorstellen — en toch had freule NIKOLINA het op lange na niet vervelend; want zij vond er een genoegen in, zich zelve genoeg te zijn, die wereld te beoordeelen, en in gezelschap met hare CARIN zich te verheugen in den algemeenen eerbied, welke, volgens het zeggen der laatste, haar persoon omgaf. Het is duidelijk dat het haar, die rijk was, niet aan bloedverwanten ontbrak. Zij had eene verbazende menigte neven en nichten, en de nakomelingen van deze in verschillende takken, en allen koesterden eene onverdeelde achting en liefde voor de oude freule, die in hare jeugd een sieraad geweest was aan het

hof van GUSTAAF III; maar in den ouderdom, toen zij haar uiterlijk niet meer in haar voordeel had, verliet zij, bedrogen en misnoegd, den maalstroom der vermaken, en nu had zij zich gedurende verscheidene tientallen jaren allengs aan de eenzaamheid, het verzamelen van geld en het veroordeelen van menschen gewend. Zij stelde een verlaten tempel voor, welks godheid door nieuwe verdrongen werd — groot nog in hare vergetelheid, maar nu een demonisch symbool uitmakende.

Als men de lange, stijve oude met hare ouderwetsche coiffure en zwart zijden kleed zag, zou men gedacht hebben eene geestverschijning uit eene andere wereld te zien, indien niet een paar kleine leverbruine glinsterende oogjes, die uit het magere aangezigt naar voren schoten, het aanschouwelijk gemaakt hadden, dat er nog hartstogt aanwezig was in het bijna verdroogde hart. Deze hartstogt was, in één woord, de begeerte niet zoodanig te zijn als andere menschen. Zij had zich altijd boven anderen willen onderscheiden, en was daarin, den eenen tijd door schoonheid en beminnelijkheid, den anderen door vlugheid van geest en bijtende satiren — en ten allen tijde door een schitterend toilet geslaagd. Toen dit niet meer paste, opende zij zich zelve eene nieuwe baan en werd een vrouwelijke kluizenaar, nam deel aan alle werken van barmhartigheid, zonder dat de wereld iets daarvan vernam, uitgenomen den naam der weldoenster — zij leefde opgesloten, ongezien, magtig, even als Doctor FRANCIA in Paraguay.

Slechts één dag in het jaar zag zij menschen; dat was den 1sten Januarij. Dan waren hare beide zijkamers opgepropt met bloedverwanten, die, van nabij of van verre gekomen, zich met klokslag van tienen, aanmeldden om hunnen eerbied te komen betuigen, en te vinden dat „tante" (of zoo als zij genoemd werd) NIKOLINA nog even krasch en frisch was als verleden jaar.

Dit was eene ceremonie, waaraan de geheele familie een groot gewigt hechtte; want tante NIKOLINA hechtte er zelve veel gewigt aan, en liet niet na, hem of haar getrouw in gedachten te houden, die niet op den bestemden tijd en in passende kleederen gekomen was.

Ons kleine verhaal begint dus den 1sten Januarij — en waarlijk welken tijd zoude men geschikter kunnen kiezen dan dezen? De eerste dag des jaars is een bijzondere dag; men begint een

nieuw cijfer te schrijven, men opent een nieuwen almanak; eveneens begint men op nieuw hetzelfde leven, dat men dertig, veertig, vijftig jaren lang telkens weggegoocheld heeft — met één woord, het is de eerste herhaling, die op nieuw gespeeld wordt.

De geheele familie was verzameld. De eerste in de rij was majoor STEFANSKÖLD, een reeds grijze neef, met drie veelbelovende zonen: een onder-officier, een cadet en een jongeling die op kostschool lag. Dewijl hij weduwnaar was, was zijne vrouw verontschuldigd. Daarop volgde een koopman, de heer PJETTNER, in het kerspel Pjetterye geboren, benevens zijne vrouw NIKOLINA PÅLSSON, eene nicht van de freule, met hunne kinderen: een boekhouder, twee jongejufvrouwen en eene aangenomen dochter, die weder eene dochter was van NIKOLINA's eenigen neef, welke echter naar Amerika verhuisd was. De rij werd gevuld door verschillende andere bloedverwanten, onder welke niemand van meer beteekenis was dan de luitenant SIMON STEFANSKÖLD, een jong mensch, die met zijn lorgnet voor de oogen tamelijk onbeschaamd de jonge dames PJETTNER beschouwde, van welke de jongste eene schoone tint en een zeer fraaijen hals had, zoo als alle kenners zeiden.

De verzamelden hadden tamelijk lang gewacht eer de deur open ging en de freule, met een glimlach op de lippen, binnentrad.

De geheele massa boog, en naar rang en ancienniteit trad de een na den ander uit den kring om de dorre hand der freule te kussen en continuatie van geluk te wenschen. Alles ging zoo als het behoorde, tot dat luitenant SIMON naderde. Hij glimlachte schalksch, en zeide half vertrouwelijk:

»Beste tante! ik ben met mijne gedachten reeds drie-honderd-vijf-en-zestig maal hier geweest, nu kom ik in persoon de zes-en-zestigste maal om u te zeggen, tante! neen, lieve tante! onze familie heeft reeds zoo veel gezegd, laat mij maar liever denken, veel denken aan tante NIKOLINA!"

»Gij zijt altijd dezelfde," zeide de freule glimlagchend, en klopte hem op den schouder. »De Hemel beware u, SIMON! gij zijt de eenige vrolijke jongen in de geheele familie."

»Ja, lieve tante! ik ben tante's vrolijke jongen; zwaartillende zijn er toch al genoeg, tanteke!"

»En uw broeder?" vroeg tante meesmuilende.

»Broêr JAKOB? Och, die zit t'huis in Gods Woord te lezen en te rusten — hij is geen vrolijke jongen, tante!"

»Maar hij moet zeer godsdienstig zijn," merkte tante aan met eene bijna onmerkbare trilling in hare bovenlip.

»Ja, tante-lief! hij vreest God meer dan de menschen, en dat is mooi ook."

»Ik heb nooit het genoegen hem hier te zien — groet hem van mij!"

»Neen, dat kan ik niet, tanteke-lief!"

»Waarom niet?"

»Neen, tante! bid liever een van 's Heeren heilige engelen om hem uwe groete over te brengen; hij ontvangt geen ander bezoek dan van engelen en — beeren."

»Arme JAKOB! het is jammer van hem. Ik waarschuwde hem ook voor zijn huwelijk; maar hij wilde nooit naar verstandigen raad luisteren, en daarenboven was het meisje regt schoon, en hij — maar, *enfin* — CARIN! schenk eens in!"

Terwijl de andere bloedverwanten met een eerbiedig stilzwijgen de slappe koffij dronken, en hunne tanden oefenden op de harde beschuiten, ging de »vrolijke jongen" voort met tante te schertsen. Het was allen een raadsel, hoe hij dat durfde wagen; maar hij waagde — en het gelukte.

Wij zullen het raadsel oplossen. Freule NIKOLINA wist zeer goed, dat het om de erfenis, om een plaatsje in het testament was, dat de familie den 1sten Januarij kwam. Zij zag op aller aangezigten niets anders dan eene streelende hoop op een tijd, die komen zoude, als wanneer de inventaris zoude opgemaakt en »de buit" zoude kunnen verdeeld worden. Men kon het allen aanzien dat zij erfgenamen waren, allen, behalve den luitenant, die een loshoofd, een ligtzinnig mensch was, die nooit aan zijne eigene zaken zoo min als aan die van anderen dacht, maar die uit zuiver kinderlijke genegenheid kwam om vertrouwelijk met tante te praten, en, ofschoon niet met woorden, echter duidelijk genoeg deed verstaan, dat tante's blik nog stralend was.

»Beste tante!" sprak hij, »ik zou u wel eens willen gezien hebben aan het hof van GUSTAAF III, welks sieraad gij waart — ja, ja, ik weet, hoe gij u toen voordeedt; ik zie het — nog, lieve tante! is er iets schalks...."

»SIMON! SIMON!" zeide zijne tante, met den vinger waarschuwende, ofschoon hare kleine glinsterende oogen zich tot een verborgen glimlach leenden. »Pas op, SIMON! laat tante niet boos worden!"

»Hoe? Neen, tanteke! dat kunt gij niet, daartoe zijn uwe oogen...."

»Praat toch niet van oogen! Denkt gij dat ik sottises wil aanhooren?"

»Nu, als er niets te zeggen is, mag ik wel sottises bedenken, bij voorbeeld — bij voorbeeld, dat onze jonge dames in dezen tijd er excellent uitzien: doorschijnende huid, roode wangen, zekere rondte — met één woord, zij doen zich goed genoeg voor, maar oogen hebben zij niet; en vindt men er al een paar, dan zitten zij aan weêrszijden van den neus als een paar steenen in de armbanden, niets zeggende en alleen strekkende, om de beide helften van het gelaat volgens de middellijn te vereenigen — met één woord, zij hebben geene oogen als eene vrouw behoort te hebben: vurige, sprekende, stralende oogen. Ach, lieve tante! gij zult wel weten hoe er een paar oogen behooren uit te zien!"

»Uwe schildering is niet vleijend voor de schoonheden van den tegenwoordigen tijd."

»Wij hebben er geene, tante-lief! — met één woord, of tante goed of kwaad wordt...."

Op deze wijze behandelde hij zijne lieve tante, en, zonderling genoeg, duldde de bijna zeventig-jarige kluizenares haren geliefden neef niet alleen, maar trok hem zelfs nu en dan boven al de anderen voor, omdat hij een onbaatzuchtige loshoofd was, zoo als zij zelve meende; de waarheid echter was, dat ook nu nog een of ander vleijend woord haar niet onverschillig was, vooral als dit betrekking had op de oogen, die in vroegere dagen het voorwerp van veler bewondering waren, en op wier zachten glans KELLGRÉN een vers maakte, waarin de freule, volgens de beleefde gewoonten der Fransche poëten, CHLOÉ genaamd werd.

Tot deze gunstige meening droeg ook CARIN bij, die nooit uitgepraat was over de hartelijke genegenheid van den luitenant jegens zijne tante.

»Hij is een *étourdi*, maar opregt, braaf, door en door goed" — dit was het oordeel der tante; »maar zijn broeder, de kapitein, is een gesloten, schijnheilig mensch, die van zich zelven zegt, dat hij God boven alles bemint, daarom dat hij te koud is om eenig menschelijk wezen te beminnen."

»Behalve zijne vrouw," merkte CARIN aan.

»Ja, behalve zijne vrouw, de predikantsdochter, ja, dat spreekt van zelf; zulk een godsdienstig man kan niet anders dan zijne huisvrouw beminnen in lief en leed — haar, en niemand anders."

Tante NIKOLINA was eene tante van die soort, welke onvoorwaardelijk vorderde, dat de geheele wereld haar zoude beminnen — en die dan ook door iedereen werd bemind.

II.

DE STERVENDE.

Op zekeren tijd had men de gordijnen voor de ramen van freule NIKOLINA nedergelaten.

Nooit was het huis zoo druk bezocht als toen; de familie verzuimde niet ieder uur te gaan vernemen, hoe het met de lieve zieke was.

Majoor STEFANSKÖLD en zijne zonen, de koopman PJETTNER en zijne kinderen — allen wipten dagelijks even haar huis in om te vragen hoe het was, en kregen van CARIN het droevig berigt, dat de krachten der freule afnamen; maar dat de doctor hoopte, dat alles nog wel zoude te regt komen — een aanvulsel, dat CARIN op eigen gezag maakte, omdat zij de lieve erfgenamen niet verdragen konde.

Ook de luitenant SIMON was er in den beginne geweest, en had aan CARIN heel vertrouwelijk gevraagd:

»Nu, hoe is het met tante?"

»Lieve Hemel! slecht, mijn lieve, goede mijnheer! Nu hoop ik maar, dat u ook uws broeders erfdeel zal bekomen — dan is de oude CARIN zeker, dat ze op haren ouden dag bezorgd zal zijn."

»Ja, CARIN zal mogen boter eten, boter drinken, boter inleggen, net zoo als ze wil," zeide de luitenant lagchend.

»Och, luitenant! hoe kunt ge nog zoo schertsen, daar de freule zoo ziek is."

»Nu, ja, zij kan toch niet eeuwig blijven leven. Kan ik binnengaan?"

»Neen, volstrekt niet! ik heb gezegd, toen ik u niet zag komen, en de freule naar u begon te vragen, dat u van enkele narigheid ziek was."

»Zoo, ben ik ziek van narigheid?"

»Ja, mijn lieve luitenant! dat zeide ik, want ik ken de freule; met reden ergert zij zich over de andere familie, die af en aan komt — zij zijn frisch en gezond, zegt zij, nu kunnen zij over mij, zwak wezen, zegevieren."

»Zoo.... nu, ik ben ziek.... niet waar?"

»Ja, mijn lieve luitenant! Gij moet nu maar eenige dagen wegblijven, opdat wij niet te schande gemaakt worden." (Er werd gescheld.) »Vaarwel, luitenant! denk aan de oude CARIN en hare trouwe dienst."

Met deze woorden verdween zij, en de luitenant ging naar huis om ziek te zijn van verdriet over den jammerlijken gezondheidstoestand zijner rijke tante.

»Was er weêr iemand van mijne belangstellende familie?" vroeg de freule, welker matte, glazige oogen bij deze gedachte, gelijk een van een vuurkool afgesprongen vonk schitterden.

»Ja en neen, lieve freule! het was eene boodschap van mijnheer SIMON."

»Arme SIMON!"

»Hij is zoo zwak, dat hij niet kan uitgaan; maar ik zond hem nu het vertroostend berigt, dat de doctor hoop gegeven heeft, als de freule maar gom-gelei eten kan."

»Arme jongen! dat hij het zich zoo sterk aantrekt! Dat kon ik met zijne ligtzinnigheid haast niet vermoeden."

»Ach ja, goede freule! juist dezulken trekken het zich het sterkst aan; de anderen rekenen en berekenen maar; bij hem spreekt het hart."

»Ja, ik weet het, ik ken hem, ik ken, Gode zij dank! ook mijne andere familie, en wat regt is zullen zij ontvangen — maar niets meer. Het meeste dat ik heb, is mij door testamenten toegekomen, en dat kan ik geven aan wien ik wil."

»Ja, dat is ook meer dan goed!"

»Is de kapitein ook komen vragen?"

»Neen."

»Zoo, ja, hij bekommert zich niet veel om zijne tante."

»Hij wil misschien voor onbaatzuchtig doorgaan; hij is sluw, even als alle vromen."

»Laat hem weten, dat ik hem spreken wil; want.... maar dat doet er ook niet toe, ik wil hem spreken."

Een uur later was de kapitein bij haar. Als men dezen man voor het eerst zag, meende men een trek van onwrik-

bare standvastigheid op het trotsche voorhoofd, een zwaarmoedig gepeins in zijne blikken te lezen. Gewone menschen hielden zich daarom gaarne op een afstand van hem. Voor allen bezat hij eene meerderheid, die zij vreesden; en er wordt geen natuurlijker en meer ingekankerden haat gevonden dan die welke weinig beteekenende karakters gevoelen tegenover een geest, van wiens meerderheid zij overtuigd zijn. Zoo iemand vertoont zich onder hen als een reus onder de Lilliputters, die vreezen vernietigd te worden als hij hen aanraakt, en weggeblazen als hij zijnen adem over hen laat gaan. Ook is er voor zulk een geest niets moeijelijker dan te zijn »als anderen", en velen, die er naar trachten het te zijn, worden gewoonlijk erger dan anderen. Voor zulk een bestaat ook niet dat halfslachtige hetwelk eene gelukkige eigenschap van het gros der menschen is. Men moet gematigd zijn, dat wil zeggen iemand die voor een ferm man moet *doorgaan;* men moet gematigd vast van karakter, gematigd godsdienstig zijn — met één woord, men moet zijn zoo als anderen zijn. Wanneer nu iemand, die dit Laodicesche niet bezit, het in het hoofd krijgt, dit te willen zijn, dan springt het over de haarfijne grenslijn en wordt overdrevenheid.

Zoo zien wij verheven zielen, doordrongen van het gevoel, dat het volk in het algemeen gematigd godsdienstig, dat wil zeggen, ongeveer gelijk nul is — overspringen, en godverzakers, of in tegenstelling daarvan, »lezers" worden. God te verzaken, geene verzoening te behoeven, aan een onsterfelijk leven te twijfelen, daartegen zal de gematigde zich wel wachten op te komen, foei ook! maar uitgenomen zekere feestelijke gelegenheden, behoeft hij niet altijd daaraan te denken. Hij, die op de gewone dagen der week aan zijne geestelijke natuur, aan God, aan de behoefte van licht en verzoening denkt, is goed op weg om een vrome te worden. Daarvoor heeft men een afzonderlijken dag: des voormiddags denkt men aan hemelsche dingen, 's middags eet men kool met worst, en tegen den avond drentelt men wat op en neêr.

Alleen in dat geval wordt men voor gematigd gehouden en hindert men niemand.

Toen de kapitein zich voor tante NIKOLINA vertoonde, sloeg de oude hare oogen neder. Zij konde den kapitein niet bedaard in de donkere, peinzende, sprekende oogen zien.

»Tante heeft mij geroepen," zeide hij vriendelijk, en zette zich naast het bed neder. »Ik heb willen wachten, tot tante zelve met mij wilde spreken."

»Dank, mijn waarde! Zoo, gij wachttet, tot ik...."

»Ja."

»Gij hebt dus niet vergeten...."

»Wat, tante?"

»Hoe ik mij bij uw huwelijk gedragen heb?"

De kapitein glimlachte.

»Lieve tante! daar heb ik niet aan gedacht."

»Gij zijt dus niet onverzoenlijk?"

»Ik? Wanneer was ik dat dan, tante? Neen, bij God, die mijn hart ziet, ik ben nooit boos op u geweest; ik beklaagde u slechts, tante! en wel daarom, dat gij uw eigen ongelukkigen toestand niet inziet."

»Ik heb, Gode zij dank! nooit geklaagd en heb nooit reden daartoe gehad."

»Tante! dat is uw ongeluk, dat gij niet inziet, dat gij reden daartoe gehad hebt. Maar, tante! doorloop in uwe gedachten, uwe afgelegde levensbaan!"

»Ja, die is rein, zonder vlek," viel hem de freule driftig in de rede.

»Tante! wie zich vrij van vlekken waant, is donker, door en door; want zie, op eenen helderen spiegel wordt men vlekken gewaar, doch de tusschenruimten zijn helder; maar op een matten, donkeren bemerkt men geene vlekken."

»Al te beleefd!"

»Tante! gij hebt altijd veel van beleefdheden gehouden, maar is dit het doel des levens, als eene spons op te zwellen, door eene menigte beleefdheden? Nu, ten minste, tante! kan daarover wel geene sprake zijn."

»Ja, ik ken uwe denkwijze."

»Neen," zeide de kapitein bedroefd, »die kent gij niet, die vat gij niet. Ach, tante! gij weet niet, hoe vurig ik uw welzijn wensch."

»Dank, waarde JAKOB! hartelijk dank, gij zijt wel goed!" zeide de freule ironisch. »Gij wenscht toch dat ik spoedig moge gezond worden."

»Ja, naar de ziel."

»Zoo, alleen naar de ziel? Ah ja, ik laat nog een beetje

na, en gij zijt spaarzaam; gij verkwist uw geld niet door ligtzinnigheid, en de kleine som...."

»Lieve tante!"

»De kleine som, die gij bekomen zult, zal u en de uwen goed te pas komen."

»Tante! daarvoor kom ik niet hier. Geef uw geld aan wien gij wilt! God helpt ons."

»Ja, dat is natuurlijk, gij die bekend zijt met onzen Heere God!"

Eene wolk van smartelijk misnoegen vloog over het gelaat van den kapitein.

»Tante! zoo spreekt gij, in dit oogenblik, een van de weinigen, die gij nog de uwen rekenen moogt?"

»Zoo; maar de gom-gelei versterkt mij ter dege," antwoordde de freule, terwijl zij trachtte overeind te gaan zitten.

»Gij zijt opgevoed in ijdelheid, tante! gij hebt geleefd in ijdelheid, en ijdel, wereldsch, zonder berouw, zonder gebed, zonder hoop zelfs ligt gij nu op uw doodsbed," zeide de kapitein ernstig. »Ik klop aan uw hart en vraag: mag de vriend binnenkomen, mag hij, die u gedurende uw geheele leven gezocht heeft, die gedurende zeventig jaren met open armen voor u gestaan en tot u gezegd heeft: »kom! kom!" mag hij met u spreken, zijn licht in uwe ziel ontsteken, zijne liefde in uw hart uitstorten — kent gij hem?"

De freule had stilzwijgende en als ter neêrgedrukt deze woorden aangehoord. Er lag iets theatraals in het geheele tooneel — dat was *haar* oordeel. Ach! zij had in eene opera duizendmalen bij verdichte ongelukken geweend; maar nog meer dan duizendmalen de werkelijke, die in ernst op het schouwtooneel des levens gespeeld worden, voorbijgezien. Zij bezon zich echter weder spoedig. Zij had den strengen prediker diep beleedigd. De freule vond het dus duidelijk, dat hij nu van de gelegenheid wilde gebruik maken om zich te wreken, en dus als hij konde, in hare laatste ure haar tot eene verschrikking zijn — eene poging, zoo laag, dat zij besloot een einde aan het bedrijf te maken.

»Lieve JAKOB! ik heb, zoo als het u geliefde mij meermalen te beduiden, zeventig jaren geleefd, of om naauwkeurig te zijn, nog twee jaren en twee maanden daarboven; ik wil wel weten hoe oud ik ben. Ik heb in den laatsten tijd op en

voor mij zelve geleefd, en veel in Gods Woord gelezen, en begrijp de zaak zoo goed als iemand ter wereld. Ik geloof, dat de Heer zijne wegen met mijne zaligheid heeft, even als met die van anderen, en ik ben beter noch slechter dan iemand anders, dus krijg ik goed gezelschap. Ik heb mij nooit met gemeen volk opgehouden, of het hoofd laten hangen, of vrome gezelschappen gehouden met eene hoop besjes, maar als een Christenmensch geleefd. Maar genoeg," hernam zij, na uitgeraasd te hebben, »genoeg, ik zal den dominé laten roepen, dewijl ik gevoel, dat het er op aankomt; hij zal toch wel het beste begrip hebben van geestelijke zaken, en daarom adieu, lieve JAKOB! groet uwe vrouw en kinderen — God zegene u!"

»God zegene ook u, tante! en verlichte u met zijne waarheid!"

Zoo scheidden tante NIKOLINA en JAKOB STEFANSKÖLD.

Eene maand daarna hingen er witte doodlakens voor de ramen, en het volk zeide: »Zoo, is zij eindelijk eens dood."

Op den bepaalden dag werd het testament geopend, volgens hetwelk luitenant SIMON STEFANSKÖLD, »voor zijne steeds betoonde gehechtheid", universeel erfgenaam werd, onder voorwaarde om mejufvrouw CARIN LANDSTEDT, die altijd eene »getrouwe bediende" geweest was, tot haren dood fatsoenlijk te onderhouden.

III.

NEGENTIEN JAREN LATER.

In hetzelfde kerspel lagen, op eene halve mijl afstands van elkander, twee buitens; het eene groot, met een deftig gebouw met vier vleugels, grooten tuin en ruim park; het andere met een klein houten huis en kleinen tuin. Het eerste heette Niklasholm, eene ridderhofstad, dat behoorde aan majoor en ridder SIMON STEFANSKÖLD, en het laatste Björketorp, dat bewoond werd door kapitein, niet ridder JAKOB STEFANSKÖLD.

De majoor was jonger dan de kapitein; maar desniettegenstaande had hij eene verdienste, die de andere miste, want hij was, krachtens testament van freule NIKOLINA, rijk, en de andere, bij gebreke daarvan, arm.

Maar dit was toch niet het voornaamste verschil.

Op Niklasholm was onophoudelijk eene groote menigte

menschen verzameld. Vrienden uit Stockholm, uit Malmö, uit Gotheborg, uit alle deelen des rijks kwamen op Niklasholm zamen. Bijna geen dag ging zonder feesten, het eene al schitterender dan het andere, voorbij, en geen avond verging of de majoor had zijn speelpartijtje, en dronk zijn glas met zijne vrienden. Was er gebrek aan een vierden man, dan werd de proost uitgenoodigd — en deze bleef nooit in gebreke, aangezien de adjunct predikte, en de herderlijke bediening voor honderd rijksdaalders banco per jaar waarnam.

Op Björketorp ging het geheel anders. De kapitein had meer dan eenmaal van den proost PLATTERMAN de aanmerking gehoord, dat hij een wet-schender en dus in zekeren zin een misdadiger was; want hij had meermalen, tot stichting van zich zelven en anderen, uit den Bijbel of eenig ander boek, dat over de geestelijke behoeften handelde, voorgelezen. Zoo als wij weten, is dit eene grove schennis der algemeene wet, die noodzakelijk geoordeeld werd, om de godsdienstigheid reeds in den oorsprong te stuiten, terwijl zij geene strafbepalingen beval om zwelgerij en dronkenschap te verhinderen vóór dat ze van zelven in de onpeilbare diepte des verderfs uitloopen.

»Arme JAKOB!" zeide de majoor dikwijls, als hij aan de speeltafel zat. »Zeg eens, daar werd immers eene tien genomen? — arme JAKOB! hij is van zijne jeugd af altijd zoo schrikkelijk vroom geweest."

»En hardnekkig," voegde de proost er bij. »Ik beklaag u, majoor! maar de kapitein is inderdaad zoo eigenzinnig, dat de wet wel tusschen beide moet komen. Het is zoo verre gekomen, dat bijna niemand meer in Gods huis zoude komen, als het niet ware om de afkondigingen te hooren — had dit niet plaats, dan zoude het huis Gods ledig staan."

»Ja, het is bedroevend — gezondheid, heeren! punch van hier op de plaats gegroeide ananassen. — Ja, ik heb JAKOB gewaarschuwd, maar niets kan helpen — en" (lagchende) »zoude een man Gods wel raad aannemen van een dienaar des konings?"

»Ha, ha, ha! — ja, hij neemt niet eens raad aan van mij, die een dienaar des Heeren ben — ha, ha, ha! — mij, die tractement en woning krijg, om hen, die willen, zalig te maken — maar niemand wil — niemand hoort mijne preken."

»Ja, het is een verdrietig ding met mijn broêr — nu en dan zelfs met mijne NIKOLINA....”

»De freule? zij is toch niet in hunne klaauwen gevallen?” vroeg de proost.

»Nu, ik hoop het beste — zij zal wel verstandig zijn. Verleden jaar, toen mijne echtgenoot stierf, kwam het mij hier ledig en vervelend voor — mijne vrouw zaliger was haar gezelschap meer dan waard; zij kon allen vervrolijken — met één woord, ik verveelde mij doodelijk en besloot voor eenigen tijd te gaan reizen. NIKOLINA had pas hare belijdenis gedaan, en bovendien meisjes meê op reis!... men wil toch eenige vrijheid hebben — met één woord, ik liet haar naar mijn broeder gaan. Gij weet, de tijd heelt alle wonden, en ik kwam weêr t'huis — en wat gebeurde? Ik moet zeggen, NIKOLINA was schooner dan ooit; want het meisje gelijkt hare moeder op een haar.”

»Ja, zij is waarlijk schoon,” voegde de proost er bij, terwijl hij zijne vette handjes dwars over de maag legde.

»Maar zoudt gij het gelooven?” vervolgde de majoor, »mijne dochter had een verbazend ernstigen, peinzenden blik gekregen en begon nu en dan te moraliseren, en zeide: »Kan papa zijn geld niet beter besteden, dan die ondankbare tafelschuimers vet te mesten?”

»Hm, zeide zij dat? ei, zoo, ja, men hoort wel op welke school zij gegaan heeft.”

»Wel zeker; maar sinds dien tijd is zij er niet meer geweest, en spoedig, hoop ik, zullen die grillen wel wegblijven. — Maar hoe stond het spel, mijne heeren?”

IV.

HET MEISJE.

»En uw besluit is onherroepelijk?”

»Ja, vader!” antwoordde een jong, schoon meisje, met tranen in de blaauwe oogen.

»Waarom?”

»Omdat het een mensch zonder eenige degelijkheid is, vader!”

»Een wereldsch kind, wilt gij zeggen; zoo spreekt immers mijn heilige broeder ook?”

»Ja.”

»Het was eene vervloekte ure toen ik u daar heen zond, eene vervloekte ure."

»Vloek niet, vader!" smeekte het meisje ernstig en stil.

»Vloeken? neen, ik vervloek. George is jong, ziet er goed uit, dunkt mij. Ziet hij er niet goed uit?"

»Dat kan ik niet ontkennen."

»Eene rijzige gestalte — als ik hem in zijne huzaren-uniform zie, is het als of hij er in gegoten is, is het niet?"

»Ja."

»Nu dan? En een goed hoofd, dat overvloeit van geestige invallen, regt piquante gezegden."

»Ja."

»Ja, en dan van eene rijke familie."

»Ja."

»Op de baan des geluks."

»Daaraan twijfel ik, vader!"

»Ei, zoo; daaraan twijfel ik niet; of wat verstaat gij door geluk?"

»Dat des harten, vader!"

»Ah ja, daar hebben wij 't — het hart. Gij, vrouwen, hebt het altijd druk met uw hart — uwe moeder had ook een hart; maar daarom was zij niet volgepropt van geestelijken hoogmoed."

Nikolina boog het hoofd, en zeide:

»Neen, vader! geen geestelijke hoogmoed is het, maar alleen een innig gevoel aan geestelijke behoeften."

»Zoo; dus geene wezenlijke? George is rijk, zeer rijk."

»Ja, dat weet ik."

»Gij zult in overvloed leven."

»Dat wil ik niet."

»Meisje! gij maakt mij razend! Ik beveel u, hem te beminnen — of: laat dat ook maar blijven, even goed; maar trouw hem, dat is voor mijne plannen voldoende."

Nikolina hief weder het schoone hoofd op, en zag haren vader met ernstigen blik aan.

»Wat wilt gij zeggen?"

»Vader! ik wil zeggen: zulke woorden moest een vader nimmer uiten."

De majoor keerde zich om, zonder een woord te zeggen;

maar met haat tegen den broeder in plaats van de minachting, waarmede hij hem vroeger vereerd had.

Tante NIKOLINA's vermogen had, gelijk alles wat materiëel is, het gebrek, dat het niet eeuwig duren konde, en de majoor had, van het oogenblik, dat hij het in handen kreeg, altijd maar afgenomen, zonder het verminderde aan te vullen. Het was dus allengs weggesmolten, ofschoon al de vaste goederen nog overbleven; maar deze geleken een ei, waar de inhoud uitgeblazen is, zonder dat de uiterlijke gedaante veranderde — zij waren de glanzende schalen van een vermogen, dat verdwenen was; maar zoo lang de schaal het nog uithield, werd de majoor nog voor een rijk man gehouden, of liever, hij had de eigenschap, zich onder de menschen een groot crediet te bezorgen, zoodat niemand wist, hoe veel hij bezat. — De steeds hooger stijgende renten hadden den majoor toch duidelijk gemaakt, dat het niet zoo lang meer duren konde, en daarom zoude NIKOLINA trouwen met GEORGE DANNING, den zoon van den brukspatroon DANNING van het *Ljungmyra-bruk*, en bestemd tot universeel erfgenaam van de geheele familie, die bestond uit vader en twee ongehuwde ooms — allen rijk — en die besloten hadden den jongen GEORGE tot een CROESUS te maken.

De majoor had dus eene zeer goede reden om den jongen luitenant als schoonzoon te hebben, en diens familie had er niets tegen, dat GEORGE huwde met eene geheele rij eigendommen, die, ofschoon bezwaard — dat wist men wel — toch juist pastten bij de bezittingen der familie.

Het is duidelijk, dat de majoor het geluk zijner dochter niet anders in rekening bragt, dan als een uitwendig voordeel, dat, als men slechts geld had, voor een ieder te verkrijgen was.

Maar NIKOLINA was niet meer het zwakke kind, dat men om den vinger winden konde — zij was daarentegen een kind, even onschuldig en goed als vroeger, maar dat zich door niets dan door hare overtuiging liet leiden.

De majoor begreep niet op welk standpunt zij stond; had hij dit begrepen, dan zou hij bevonden hebben, dat zij iederen oogenblik voor Gods aangezigt in de overtuiging versterkt werd van niet anders te kunnen handelen dan zij deed — met één

woord, dat zij haren wil niet willekeurig wenden konde naar dien van anderen, zoo als het gros der menschen doet — daarom, omdat haar wil slechts ééne strekking had.

Het was op den avond van denzelfden dag. NIKOLINA lag verzonken in het gebed tot Hem, die altijd hare hulp en troost geweest was — en wat bad zij?

Zij bad opregtelijk tot God, om als Hij het goedvond, liefde voor GEORGE in haar gemoed te ontsteken. — »Ik kan, ik mag niet liegen in Uwen naam," zeide zij, terwijl heldere tranen in hare oogen parelden. »Ik kan, ik mag niet zonder liefde treden voor Uw aangezigt, en hem in lief en leed liefde beloven — help mij, als het Uw wil mogt zijn — opdat ik het doen kunne!"

»Ik weet," peinsde zij verder, »de reden van mijns vaders bevel. Ik zie vooruit, dat *als* ik hem niet gehoorzaam, dan vervalt zijne geheele toekomst, zijn geheele leven tot puin: een en ander is reeds ondermijnd. Ik, zijne dochter, kan hem redden, kan den nood van zijnen ouderdom verwijderd houden, kan hem voor verachting, misschien voor oneer bewaren. Ach, God! help mij, arm kind, en zeg mij wat ik doen moet!"

In waarheid; men moet een opregt geloof bezitten, om niet te zwichten in zulk een strijd.

De majoor oordeelde het voldoende NIKOLINA van haren oom verwijderd te houden, om haar te doen veranderen. Hierin, zoo wel als in vele andere zaken, bedroog hij zich; het was niet mogelijk haar te verhinderen Hem te ontmoeten, dien zij wilde ontmoeten, wanneer zij bad.

Ziedaar wat de godsdienstige indrukken zoo onuitwischbaar maakt; zij vinden overal voedsel — de levenslucht, die de godsdienstige ademt, is even rein en bezielend in den nacht des kerkers als op de hoogten des lichts.

V.

VOORBIJ.

Hoe hopeloozer de toestand van den majoor werd, des te meer wierp hij zich in de verstrooijingen — zijne heerschappij

liep ten einde, het een werd na het andere verkocht, niets kon zijn ondergang meer stuiten. Het aanhoudende nachtwaken wreekte zich op zijne gezigts-organen; zijne oogen verduisterden; hij kon niet lezen, hij kon de kleuren der kaarten, geen schoppen van harten, meer onderscheiden. Weldra werd hij geheel blind.

Nu stortte op eenmaal het wankelende gebouw van zijn uitwendig geluk ineen; maar hij zelf viel niet — reeds langen tijd was hij zoo laag geweest als hij zijn konde.

NIKOLINA leidde haren vader door den tuin rond. Niemand sprak een woord. Eindelijk werd het stilzwijgen afgebroken door den majoor, die, als ware het, eensklaps een oud man geworden was, en zwaar drukte op den arm zijner dochter.

»NIKOLINA — het is gedaan!"

»Spreek niet zoo, mijn vader! nu eerst zult gij beginnen te leven."

»Waarvan?"

»God kleedt de leliën des velds, en voedt de vogelen des hemels, en met Gods hulp...."

»Kom, gekheid! Als gij GEORGE DANNING genomen hadt, dan was alles te regt gekomen."

»Neen, vader! zoudt gij u hebben willen helpen met een meineed; zoudt gij hebben willen leven ten koste van het ongeluk van twee menschen? — Neen, neen!"

»Maar, NIKOLINA! de meeste huwelijken geschieden uit *raisonnement*, en...."

»Het gaat toch goed, wilt gij zeggen?"

»Ja."

»Neen, vader! zij gaan niet goed, zij zijn eene dagelijksche vervloeking — neen, neen, van het kwade kan geen goed komen."

»Gij hebt nog de dolle begrippen van mijn broeder JAKOB, en dat geeft niets. DANNING wil nu geene vrouw hebben wier vader een bedelaar is, — dus zal spoedig alles uit zijn."

VI.

EEN HELPER IN DEN NOOD.

Kapitein JAKOB had al te stoutmoedig zoo wel den proost als de kerkelijke bevelschriften getrotseerd. Men had hem dit

laten doen zonder dat hem dit andere onaangenaamheden berokkende, dan dat iederen zondag in de ledige kerk, alwaar de proost en adjunct hun best deden, om de verspreide kudde in den schoot der staatskerk terug te voeren, het anathema over hem werd uitgesproken; men had hem oogluikend laten begaan omdat hij de broeder van den majoor was. Maar op hetzelfde oogenblik dat de ster van den majoor onderging, vond men geene reden meer om den armen kapitein te verschoonen. De proost gaf aan het consistorium berigt van de onwettige bijeenkomsten, en er werd handreiking verleend om deze »onpassende en aanstoot verwekkende handelwijze", waardoor eene menigte menschen zich op Björketorp vereenigde tot het lezen en overwegen van Gods Woord, te doen eindigen.

Waar is het dat men onophoudelijk spreekt van de noodzakelijkheid der huiselijke Godsdienst-oefening, en zelfs erkent, dat het Christendom iets anders wezen moet dan een dood Bijbellezen, of een periodieke aanval van vroomheid, die alleen des zondags terugkomt, terwijl de ziel gedurende de overige zes dagen geheel koortsvrij en frisch is; dit alles erkent men, maar op dezelfde wijze als men de beroepsvrijheid voor onze soldaten erkent, die voor *hun persoon* zich met een beroep, naar verkiezing, mogen bezighouden, maar onder geene voorwaarde, welke ook, leerknapen hebben mogen, of met meer te zamenwerken. Met één woord, men verbiedt de eenheid, de gemeenschap, de verbroedering.

Maar genoeg; wettig gevolmagtigd vertoont zich op zekeren dag de deurwaarder HALLONQVIST op Björketorp. In den kleinen tuin was eene groote menigte menschen verzameld, en de deurwaarder hoorde reeds in de verte dat men een psalm zong, waarop hij de medegebragte getuigen oplettend maakte.

Toen zij digt bij kwamen, hoorden zij iemand preken — het was de kapitein zelf.

De deurwaarder trad nu binnen, met ambts-insigniën op de borst, ten bewijze dat hij kwam van wege zijne koninklijke majesteit en de kroon, en verbood de zamenkomst. Een dof gemompel deed zich onder de menigte hooren.

»Stil, vrienden!" zeide de kapitein. »Het is om u te beproeven of gij zijt van Gods geest; geen gemor, geen misnoegen in uw hart."

De verzameling zweeg.

»Mijnheer STEFANSKÖLD! gij hebt lang genoeg voortgegaan met het volk te misleiden," zeide de heer HALLONQVIST met gebiedende stem; »daaraan moet een einde komen. Wie heeft u het regt gegeven te prediken?"

»Hij, die mij eene tong om te spreken, een hart om te gevoelen, een hoofd om te denken gaf."

»Zijt gij geregtigd Gods Woord te verklaren?"

»Ja, als ik dat kan."

»Maar dat kunt gij niet; gij hebt het onderzoek, dat daartoe gevorderd wordt, niet doorgestaan."

De kapitein glimlachte zachtkens, en zeide:

»Ik heb de vuurproef des berouws en des zelfonderzoeks doorgestaan, ik heb de harde proef doorgestaan die mij noodzaakte te bekennen: ik ben niet uit mij zelven, maar alles door de genade des Heeren. Zie, dat is eene harde proef."

»Nu, in naam der wet is deze zamenkomst gesloten," viel de heer HALLONQVIST hem in de rede, om zich niet in de verborgenheden des geloofs te verliezen.

Hij begon daarop de »misdadigers" op te teekenen en hen voor het eerstkomende *ting* te citeren. Toen dit werk verrigt was, wendde hij zich met een valschen glimlach tot den kapitein, en zeide: »Nu heb ik nog iets van hooge aangelegenheid met den heer STEFANSKÖLD te spreken — over iets wereldlijks."

»Gaarne!" was het antwoord, en zij volgden den kapitein naar zijne kamer.

»En wat is er nu?" vroeg de kapitein.

»Ja, ziet gij, een ongeluk komt nooit alleen, en het is onaangenaam...."

»Ik heb geen ongeluk geleden."

»Ei, ei, zoo; dan is dit er ook geen," ging de deurwaarder voort, en haalde een papier te voorschijn. »Het geestelijk leven brengt juist geene rijkdommen aan, mijnheer STEFANSKÖLD! en dus heeft uw goede broeder u zoowel direct als indirect moeten helpen."

»Ik begrijp niet, wat gij meent."

»Borgen verwekt zorgen, zegt het spreekwoord; maar nu is de vraag of de borg niet de zorg krijgt; want het borgen van den majoor beteekent niets, en gij...."

»Mijn broêrs borgen? ik heb nooit voor mijn broeder borg gesproken."

»Een zoo godsdienstig man als de heer kaptein JAKOB STEFANSKÖLD is, kan toch zijne verpligtingen, zijne verpligtingen van dankbaarheid aan zijn eigen broeder niet ontkennen! Zie hier, wilt gij zoo goed zijn dit te lezen?"

De kapitein las, zijn gelaat verried niet de minste onrust, maar toen hij zijn eigen naam las, voer eene zenuwachtige trilling door zijne mannelijke trekken.

»En wat zegt gij nu?" hernam de heer HALLONQVIST met een minachtenden grimlach.

»Ik zal die schuld betalen."

»Dat wil zeggen...."

»Dat wil zeggen, dat ik huis en hof verlaten zal."

»Ik beklaag u zeer; dit is dus in orde; uw geheugen is dus wakker geworden."

»Deze taal past niet in uwen mond, want ik zal betalen."

»Niet, ha, ha, ha! kapitein! ik moet zeggen, dat gij u hier in een licht vertoont, dat...."

»Dat is mogelijk," zeide de kapitein met een zachten glimlach; »als gij, mijnheer de deurwaarder, het licht verschaft, dan ziet het er niet goed uit."

»Niet? in waarheid, dit vordert eene verklaring."

»Neen, in het geheel niet; laat gij mij ellendig zijn."

»Gij veracht dus het oordeel?"

»Neen, wanneer zich dit vergist — veracht ik het niet; maar daaraan denk ik niet."

»Ja, ja, kapitein! nu moogt gij ondervinden of God degenen die Hem bidden, steunt en helpt."

»Dat heeft Hij reeds gedaan; hoor eens, ik wil u wat leeren. Hebt gij iemand gezien, die zoo bedaard als ik zijn geheele vermogen springen ziet?"

»Neen, waarlijk niet."

»En wie is het, die deze gerustheid geeft?"

»Hm, gij zijt een bedaard mensch."

»Mijnheer! ik ben *niet* bedaard, er is veel onrust in mij, maar die is nu voor altijd voorbij, omdat ik niet op mij zelven vertrouw, maar op Hem, die magt heeft."

»Fraai, zeer fraai; maar houd mij ten goede, dat ik afbreek; waar is uw zoon, ALFRED STEFAN? Het was een vlugge knaap."

»Hij is naar zee."

»Uwe vrouw zal dan wel ongerust zijn als het waait."

»Neen, wij zijn in het geheel niet ongerust."

»Ik feliciteer u," sprak de ambtenaar met een zegevierenden glimlach. »Ik moet het bewijs hebben, dat de regtsvordering gecommuniceerd is."

Dit geschiedde, en de man vertrok. De kleine verzameling had zich verstrooid. De kapitein ging naar zijne echtgenoot.

»Ik moet u zeggen, lieve vrouw!" begon hij, »dat volgens de wereld ons een ongeluk overkomen is."

»ALFRED toch niet?" vroeg zijne echtgenoot verbleekende; »er is den knaap toch geen ongeluk overkomen?"

»Neen, zoo hard heeft de Heer ons niet willen beproeven, maar — wij moeten Björketorp verkoopen."

»Voor schuld?"

»Ja en neen."

»Spreek dan!"

»Ik ben verpligt, dit te doen voor u, gij zijt de mijne in lief en leed. Nu dan, mijne lieve! men kwam mij van eene wettelijke vordering van een zekeren brukspatroon MAGNUSSON, ten bedrage van drie-duizend rijksdaalders banco, kennisgeven."

»Hebt gij van hem geleend?"

»Neen, maar mijn broeder heeft in de laatste tijden geleend."

»En gij zijt borg gebleven? Hoe konde dit geschieden, daar gij hem sinds verscheidene jaren niet gezien hebt?"

»Beste ANNA! de mensch is eerst zwak, daarna misdadig; dit is de gewone gang; om kort te gaan, ik heb mijn naam niet geschreven, ik heb geen geld ontvangen."

»En gij wilt toch betalen?"

»Ja, mijne moeder heeft op haar sterfbed mij verzocht SIMON te leiden; dit heb ik niet kunnen doen; zij bad mij hem te helpen: dit heb ik ook niet kunnen doen; maar zij bad mij hem zijne fouten te vergeven: dat heb ik gedaan. Zij bad mij eindelijk hem voor schande te bewaren: dat kan ik en dat wil ik. De handteekening is valsch, hij heeft die geschreven, zijne eer staat op het spel; nu dan, ik zal betalen, en niemand, behalve gij, zal er iets van te weten komen."

»Gij zijt toch altijd dezelfde JAKOB, dien ik beminde," zeide zij, en viel hem weenende om den hals; »het is hard, maar Gods wil geschiede!"

Björketorp werd kort daarna verkocht; slechts eene kleinigheid bleef er over, en de kapitein betrok eene kleine hoeve.

Nu en dan kregen zij berigt van ALFRED — alles ging dus goed — Gods zegen was met het kind.

VII.

EEN VREEMDELING.

Een jaar daarna, op een schoonen lentedag in Mei, had mama bloemen geplukt, en met behulp harer dochters de kleine hoeve Tegelstad versierd.

»Maar ik begrijp niet, mama! waartoe dit alles dienen moet?" vroeg de oudste, een lief zestienjarig meisje.

»Stil, kind! dat mag niemand weten. Ik heb papa verzocht van daag voor eene zaak van groote aangelegenheid op reis te gaan, juist van daag; ja, gij zoudt wel gaarne allen mede zijn gegaan, want — maar dat is hetzelfde."

Alles was in orde, en vrolijk als een kind stond de moeder daar, en beschouwde haar werk en dat harer dochters.

Men hoorde het rollen van een rijtuig op de voorplaats — allen vlogen naar buiten — daar was ALFRED — ALFRED! ALFRED! die de geheele wereld was rond geweest en nu als een heer terugkwam.

»Ziet gij, meisjes! daar is onze vreemdeling! Als nu papa komt, dan zitten wij allen klaar en kunnen zien hoe verheugd hij zijn zal. — Gij zijt groot en vlug geworden," zeide de moeder, met een onderzoekenden blik op haren grooten, fermen jongen, op wiens gelaat gezondheid en vreugde te lezen stond.

»Ja, moeder! en daarvoor heb ik u te danken; want zie, het was mij vaak goed, dat ik, als het stormde, en ik in het touwwerk tusschen hemel en aarde zweefde, met het hart kon bidden; dit is het wat het scheepsvolk gewoonlijk niet kan. Zij moeten de handen vouwen, de knieën buigen en ledig zijn, om goed te gevoelen dat God ons nabij is — maar zoo behoort het niet te zijn."

»Neen."

»Neen, men moet God, de liefde, zien in alles en altijd; in het andere geval leeft men slechts bij het uur."

Er werd geklopt; toen de vader binnen kwam, was hij verheugd, maar hij had meer gezelschap. Het was NIKOLINA, die haren blinden vader geleidde. De man naar de wereld was in een gebrekkigen oude veranderd; hij beefde toen hij met moeite den niet gemakkelijken trap opging.

»Dit is uw oom SIMON en uwe nicht NIKOLINA STEFANSKÖLD," zoo stelde de vader hen voor.

Niet zonder eenige verlegenheid boog de jonge zeeman voor zijne nicht, en zij van haren kant scheen de oogen niet te willen opslaan. Het gesprek was ook eenigzins stijf, ofschoon ALFRED veel te vertellen had van al de vreemde landen, die hij bezocht had; de tegenwoordigheid van den majoor scheen hun allen hinderlijk te zijn. Er was in zijn uiterlijk iets nietigs, dat met geene mogelijkheid door iets verholpen konde worden; hij konde niet eens de achting verwekken, die het medelijden gewoonlijk vergezelt, hij brak af wat het hart wilde opbouwen, hij verstoorde met eigen handen de gloria, die men om zijn gerimpeld voorhoofd trachtte te vlechten.

In geheel zijn tegenwoordig gedrag lag eene geaffecteerde vrolijkheid; hij wilde op deze wijze zijne eigene smart verdringen, en den schijn aannemen als of hij die met moed droeg. Geheel anders is het die met den moed van een Christen te verdragen. In het eerste geval draagt men den last geheel alleen, en men kan dien belagchen, men kan er mede spelen; maar hij drukt toch bestendig, zoodat men eindigt met te bezwijken; in het laatste heeft men een Helper, die alles alleen draagt, in wiens armen men al zijne zorgen, zijne vreugde en zich zelven geworpen heeft. De goede vader draagt zoowel zijn kind als diens lasten. Maar zoo was het met den majoor niet, en werd het ook nooit.

VIII.

DE HEER HEEFT GEGEVEN!

Het is moeijelijk te schilderen, hoe de liefde ontstaat, toeneemt en zich eindelijk van het hart meester maakt. Nog moeijelijker is het eene dubbele liefde te malen, hoe de eene uit de andere opgroeit — hoe eene aardsche liefde gelijk eene slingerplant hare ranken om zich heen spreidt, en om zoo te zeggen hare »voelhorens" in de rijke bladerkroon eener hemelsche liefde vasthecht, om te leven zoo lang die leeft, en te sterven als die sterft — nooit te sterven.

ALFRED moest tegen den herfst vertrekken. Zijne moeder had hem uitgerust, zoo goed hij konde. De jonge stuurman op »de Hoop", van Stockholm, was van alles goed voorzien.

Daar traden op zekeren dag hij en NIKOLINA voor de ouders.

Beiden zagen er eenigzins verlegen uit; maar ALFRED brak het stilzwijgen af, en zeide:

»NIKOLINA en ik beminnen elkander; hebben mijne ouders of haar vader daar iets tegen?"

De kapitein vatte de hand zijns zoons en zag hem met doordringenden blik aan.

»Hebt gij dit wel overdacht, wilt gij NIKOLINA beminnen in leven en dood, in lief en leed; zult gij haar nog beminnen als de stralenkrans der schoonheid verdwenen is, en de brooze, vergankelijke schaal niet meer is wat het vroeger was?"

»Ja, vader! ja."

»Nu, SIMON! wat zegt gij?" vroeg de kapitein.

»Ja," zuchtte hij, »in haren tegenwoordigen toestand — maar hebt gij, waarde ALFRED! iets om uwe vrouw te verzorgen, kunt gij op eene fatsoenlijke wijze mijne dochter verzorgen?"

»Dat staat in Gods hand."

»Ah ja, dat is gemakkelijk, maar niet meer?"

»Gij gelooft dus niet, dat God alles kan?" vroeg JAKOB met een treurigen glimlach — waarde SIMON!"

»Hm, ja zeker, ja zeker; dat zal wel zijn! Gij mogt wel een droppel wijn voor mij hebben, nu ik een zeeman tot schoonzoon krijg, ha, ha, ha! God zegene u!"

»God zegene u!" herhaalden JAKOB en zijne echtgenoot met vuur; »Gods wil geschiede!"

Eenige dagen daarna was ALFRED weêr op zee.

Voor zwakke, verwijfde zielen is een ongeluk niet alleen een ongeluk, het is eene ziekte die ter dood toe knaagt.

De majoor, ofschoon door allen verpleegd, viel al meer en meer af, werd van dag tot dag zwakker. Hij vond geen troost in hunne gebeden, hij vond geene rust in hunne hoop en hun geloof, hij leed, alleen te midden van een kring waarin de liefde heerschte. SVEDENBORG zegt, dat de ongezaligden den hemel niet willen, niet kunnen binnengaan, zonder door inwendige plagen er weder uitgedreven te worden; en dit is ten minste waar op deze wereld. Een slecht, laaghartig mensch gevoelt zich veel ellendiger als hij gedwongen wordt onder goede menschen te verkeeren, dan dat een goed mensch gedwongen wordt onder boozen te leven. Een engel kan in de hel afdalen, maar een duivel kan in het rijk der hemelen niet ingaan.

Tegen den herfst waren de krachten uitgeput. Hij sluimerde in zonder ooit aan de mogelijkheid zijner tweeledige natuur gedacht te hebben. Dit was het einde.

NIKOLINA betreurde hem opregtelijk, niet als doode, maar juist daarom omdat zij wist, dat hij niet dood was, ofschoon het ligchaam het was.

Een jaar daarna kwam er een brief van dezen inhoud:

»Lieve Broeder in CHRISTUS!

»Ik heb aangaande u eene opheldering bekomen, die mijn hart ten hoogste getroffen heeft. Ik weet welke vervolgingen gij vroeger om des geloofs wille geleden hebt; ik weet, hoe gij gearbeid hebt om uwe broeders en zusters te brengen tot het regte begrip van de belijdenis in CHRISTUS.

»Vroeger zelf niets bezittende, heb ik door Gods genade een niet onbeduidend vermogen verzameld, en menigmaal heb ik daarvan op goed geloof en vertrouwen aan anderen geleend. Van dit geld leende ik uwen afgestorven broeder iets op uwen naam, ofschoon ik u niet kende.

»Een brief heeft mij ingelicht aangaande eene handeling, die mij vroeger onbekend was.

»Deze brief is in de laatste dagen door uwen broeder, met behulp van eens anders hand, geschreven. Hij dankt mij daarin, dat ik aan mijne vordering geen gevolg gegeven heb, aangezien ze niet ter betaling vertoond en ook niet door u afgewezen is. Dit is een misverstand, ik heb ze ingevorderd, en tot den laatsten penning ontvangen; ik heb u nu en dan met een kwaad oog aangezien, omdat gij, volgens de getuigenis van den deurwaarder, niets van de zaak scheent te weten. Daarin heb ik zwaar gezondigd, dat ik u van goddeloosheid heb kunnen verdenken. Nu weet ik door den brief van uwen broeder alles. Gij hebt nooit geld ontvangen — gij waart mij niets schuldig, gij hebt volgens de wereld edel gehandeld, maar gij hebt meer gedaan — gij hebt als een Christen gehandeld, die uwen broeder vergeven en stilzwijgend en geduldig de verdenking der wereld gedragen hebt.

»Daarom kan ik dit geld niet aannemen, maar gaat hierbij ingesloten eene aanwijzing op THERLENIUS & COMP., ten bedrage van drie-duizend rijksdaalders banco.

»Bidden wij te zamen voor uwen afgestorvenen broeder, dat hij licht en zaligheid moge verworven hebben met degenen, die door Gods genade en de verdienste onzes Zaligmakers een erfdeel bezitten in het koningrijk der hemelen.

»Met broederlijke groete,

»MAGNUS MAGNUSSON."

»Wie heeft dien brief voor mijnen broeder geschreven?" vroeg de kapitein, nadat hij dezen luide voorgelezen had.

»Ik," antwoordde NIKOLINA, »ik, lieve oom!"

»Waarom, mijn kind?"

»Omdat mijn vader niet konde rusten alvorens MAGNUSSON gedankt te hebben voor het geheim houden zijner bedriegerij — ach! Ach, gij waart het, die...."

»Praten wij daar niet over, lieve NIKOLINA! En gij, moeder! gij hebt wel niets gezegd, maar, en dat heb ik wel opgemerkt, gij dacht: de Heer heeft gegeven!"

IX.

DE HEER HEEFT GENOMEN!

In eene courant, die het volgende voorjaar tot de eenzame familie kwam, stond het volgende berigt: »Het schip »de Hoop", van Stockholm, is, als wrak drijvende, op de kusten van Cuba gezien. Het schip, met eene lading koffij en andere koloniale waren, was zonder bemanning in zinkenden toestand. Waarschijnlijk heeft het volk zich in booten zoeken te redden, maar is in den zwaren storm vergaan." Meer las de kapitein niet. Het was »de Hoop" van Stockholm, waarop ALFRED, de eenige zoon, aller liefde en hoop, stuurman was.

Het gelaat van den kapitein verbleekte. Hij stond op, ging eenige schreden de kamer door, maar onderdrukte weldra zijn gevoel, en zeide half luide:

»Heer! Uw wil geschiede, niet de mijne. De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen; de naam des Heeren zij geloofd!"

Langen tijd zocht hij zijnen troost in het gebed — lang, lang, want de strijd was zwaar — het was het liefste, het eenige wat hij had, en dat had God van hem weggenomen.

In zulk een oogenblik wordt het vaste, opregte geloof op een eeuwig leven op de sterkste proef gesteld. Gelooven wij niet vast daarop, dan is de smart onmetelijk; gelooven wij daarin met ons geheele hart, dan vinden wij weldra een vast rustpunt.

Als wij naauwkeurig onderzoeken hoe het met onze godsdienstigheid staat, dan zullen wij bevinden, dat juist die onzekerheid, dat zweven in hetgeen dat rustpunt van ons geloof aangaat, ons zoo onverschillig maken. Om openhartig te spreken, het is niet alleen het Christendom, dat ons ontbreekt, ach neen! veel minder — het is slechts een warm Heidendom, want ook dit begint en eindigt met de leer der onsterfelijkheid. Als dit geloof vast, algemeen, helder en in onze ziel geworteld was, zouden wij er dan wel zoo velen zien, die slechts leven voor dit leven? Ware het maar zoo helder en zeker als ons geloof aan de straf, die de overtreding der wetten volgt, dan zouden er toch uitzonderingen, toch enkelen in de maatschappij en niet bij menigten gevonden worden. Het is geloof aan de onsterfelijkheid die ons ontbreekt, als wij in het geluk overhellen tot roekeloosheid en in het ongeluk tot wanhoop.

Het was eene smartelijke stonde toen de kapitein het ongeluk aan zijne echtgenoot en NIKOLINA mededeelde. Het was een doodslag, want alle drie dachten: wanneer zullen wij volgen mogen?

X.

DE NAAM DES HEEREN ZIJ GELOOFD!

Het was herfst. De storm had reeds de meeste gele bladeren

der populieren voor de kleine woning afgeschud. Het was een zondag namiddag; het kleine gezin had pas iets van godsdienstigen inhoud gelezen en begon dit nu zamen te bespreken. Hoe het kwam, maar altijd kwamen deze gesprekken op de gewonde plaats neder, het scheen of het hart iederen dag behoefte had om de genezende kracht des Woords te ondervinden.

»Ja," zeide JAKOB plegtig, »het was de zwaarste beproeving, die de Heer ons oplegde, maar de Heer heeft gegeven en de Heer heeft genomen."

Een paar groote tranen zochten een uitweg tusschen de oogwimpers. »De Heer heeft gegeven," begon hij met meer kracht, »de Heer heeft genomen...."

Daar vloog de deur open, en ALFRED stoof naar binnen.

»De naam des Heeren zij geloofd!" riep hij, en wierp zich in de armen zijns vaders. Hij was gered.

Ik heb hier niet meer bij te voegen, dan dat ALFRED en NIKOLINA een gelukkig paar werden, en dat de brukspatroon MAGNUSSON, de vrome man, ALFRED tot gezagvoerder aanstelde van het hem behoorende schip »de vaste Hoop", en het hem eindelijk schonk.

Menig »zeer wijs" heer in de stad en op het land hoort men, als er van kapitein STEFANSKÖLD gesproken wordt, zeggen: »Ah, ja, die vrome, ik weet wel...."

De kapitein is in de gansche streek eene soort van wonderdier; de een houdt hem voor een fantast, de ander voor een gevaarlijk mensch, die ze »achter de mouw" heeft. Nog op dit oogenblik hangt een sluijer over de mystieke zaak der schuldbekentenis; maar dit zou zoo erg niet zijn, als de goede kapitein maar geen »vrome" was, en daarbij zoo dom, dat hij zich doodarm gemaakt heeft. Intusschen heeft men in den laatsten tijd meer achting voor hem gekregen; want hoe de vrome ook »trilde", heeft hij toch »de wijs" weten te houden, en is nu zoo arm niet meer als vroeger; dit is toch altijd achtenswaardig, ofschoon hij »ijselijk gierig" is, en geene andere vrienden bij zich aan huis ontvangt dan eenvoudige menschen, en op niets krachtigers onthaalt dan Gods Woord. Kortom, volgens het oordeel des publieks moet hij, òf een gek, òf een bedrieger zijn.

Het is met den rijkdom des geestes, die toch in niets anders bestaat dan daarin, dat men diep zijne armoede gevoelt, gelijk het met iederen anderen is, welken men verwerft, zonder dat allen weten op welke wijze; men wordt verdacht, die op eene oneerlijke wijze verkregen te hebben, of in zijne eigene beurs te liegen; maar wee de wolven in schaapskleederen, die datgene bezoedelen wat geene onreinheid duldt, en die der ligtzinnigheid, onbedachtzaamheid, geestelijke luiheid magt geven om alle geloof te onderdrukken en te verketteren, alle reine liefde te vergiftigen, en alle hoop op eene betere toekomst te verstikken.

MENGELWERK.

NOG EENE PROEVE

UIT

CRABBE'S GEDICHT:

DE KERK-REGISTERS.

DOOR

K. SIJBRANDI.

GEBOORTEN (*).

Helaas, dat onze dooplijst met een kind
Der schande — ja, der zonde — 't jaar begint!
'k Zou 't droeve feit liefst voor elks oog omhullen,
Maar 'k moet den pligt der waarheidstrouw vervullen,
En met een zucht zet ik mijn' arbeid voort.
Och, werd de les niet vruchteloos gehoord!
't Zou 't sluimerend geweten wakker maken
En de onbedachtheid ernstig leeren waken.

Van al de schoonen, waar ons dorp op roemt,
Werd LUCY van den molen 't eerst genoemd.
Trotsch was haar vader, geld zijn hoogst verlangen.
Hij reed ter markt; daar, door den wijn bevangen,
Plagt hij te roemen, dat zijn kind in schoon
En rijkdom beiden spannen zou de kroon,
Maar hem gehoorzaam, nooit er aan mogt denken,
Naar eigen keus haar liefde weg te schenken.

Een jonge zeeman hoorde 't. „Ha," sprak hij,
„Diens mulders dochter is een prijs voor mij!
„Haar schoon behaagt me, en 't geld is mijn begeeren.
„En wat hij dreigt, kan slechts mijn drift vermeeren.
„Geen vijand vull' mijn leêge beurs voortaan:
„Wat mij ontbreekt, dat breng' mij LUCY aan!"

(*) Stukken uit den eersten zang.

Zoo dacht de knaap; ras werd de jagt begonnen,
't Zeil bijgezet, eer 't plan schier was verzonnen.
Zijn forsche hand grijpt naar den wandelstaf,
En vol van moed trekt hij op 't waagstuk af.
Veel had hij om eens meisjes hart te winnen:
Een knap postuur en keurig, sneeuwwit linnen,
Een gloednieuw kleed van fijnen, blaauwen draad,
En bovenal een vrolijk, frisch gelaat.

Hij kwam op 't plein, omringd van groene linden,
En wist er straks de schoone maagd te vinden,
Beviel haar wel en drong zich bij haar in,
En fluisterde haar 't zoete woord der min
In 't gretig oor, tot dat haar hart hem zeide:
„'t Valt zwaar, maar pligt eischt, dat ik van u scheide.
„Mijn vader is gestreng; och, vlei u niet!
„Zelfs wie hij mint, zucht onder zijn gebied.
„Een rijken vrek zal hij tot man mij geven,
„En me in diens dwinglandij voortaan doen leven.
„Koud is zijn ziel; zijn strenge en straffe blik
„Joeg menigmaal me in 't hart een killen schrik,
„En perste tranen mij uit de oogen — tranen,
„Die nooit langs zijne wang een weg zich banen,
„Behalve, toen mijn moeder stierf, een paar,
„Als had hij toch gevoel gehad voor haar!
„Mij wordt eens meesters strenge zorg bewezen:
„'k Word, als zijn paard, — het zijne! — hoog geprezen,
„Gestreeld, maar ook gestraft; van daag zijn roem,
„En morgen zijn slavin — dat is mijn doem!"

„Moed!" sprak hij. „'k Zal uw vader wel belezen.
„Geen molenaar kan 's zeemans vijand wezen.
„Zij leven beiden van den wind; diens aêm
„Drijft molenwiek en 't vlugge schip te zaâm.
„Geen zoeter klank is voor ons oor te vinden,
„Dan 't flappend zeil, het fluiten van de winden.
„Van stilte gruwen wij; 't is ons muziek,
„Wanneer de stormvlaag loeit door want en wiek."

„Ei!" sprak de vader, gram om zulk een rede,
„Zijt gij, als ik? Wat geld brengt gij dan mede?
„Voort, voort, naar 't zeegat! Zoek u daar een vrouw!
„Ligt koopt uw laatste gulden hare trouw!
„Laat met uw maats het drabbig bier u schenken!
„Mijn dochter mag aan zulk een echt niet denken!

„Wraak! Wraak!" riep nu vertoornd de minnaar uit,
En zocht het meisje en sprak: „Wees nu mijn bruid!"
Bruid werd zij; maar geen priester was gevonden,
Die 't paar in wettig' echt had zaâmverbonden.
En ach, wat zochten zij bij dag en nacht?
Een kort genot, in onrust doorgebragt,
Gejaagde vreugde, in schrik op schrik verloren,
Verrukkingen, die telkens de angst kwam storen!
In 't eind, door 's jonglings driftvuur meêgesleept,
Door vrees voor 's vaders strengheid voortgezweept,
Wiens dwang haar voor een haatlijk' echt deed beven,
Gaf zij, helaas, al wat zij had te geven.

Toen kwam de dag van schaamte, — toen de nacht,
In bittren rouw en tranen doorgebragt,
Voor blijden lust, ach, voor altijd vervlogen,
Geveinsde vreugd bij droef verduisterde oogen,
Gedwongen lach bij zwaren zucht op zucht,
Die ongemerkt de matte borst ontvlugt;
En kunst- bij kunstgreep, die niet meer kan baten,
Om nog een poos den smaad bedekt te laten.

Te groote zorg toont vrees voor onheil aan;
Door 't pogchen wordt des lafaards angst verraân;
Ge erkent den dronkaard aan zijn stijve stappen,
En eigen list zal haar, die viel, verklappen.
In d' aanvang was 't een zacht gefluisterd woord;
Straks werd de laster luid in 't dorp gehoord;
Voor niemand was haar schande meer verholen,
Tot nijd in 't eind die aanbragt in den molen.

„Ga," sprak haar vader, „met mijn vloek belaân!
„Een huilend kind en armoê grijnze u aan!
„Dat kind zij u ten vloek! Uw pligtvergeten
„Heeft mij de kroon van 't grijzend hoofd gereten.
„Waar schuilt de lage booswicht?"
„Hij zeilde uit,
„En zoekt op zee een bruidschat voor zijn bruid."

„De dwaas! Maar tot de komst van den verrader
„Zij gindsche hut uw woonplaats!" riep haar vader.
„Woon daar in eenzaamheid met uw verdriet:
„Uw schande, al schuilt ge er zelf, verbergt ge er niet."

En dag op dag vlood nu in kommer henen;
Week volgde op week; geen uitkomst was verschenen.
  Haar zoon zag 't licht; toch trad niet één vriendin,
  Met haar begaan, de hut des jammers in!
Niet één, die deel nam in het jeugdig leven,
Of feestlijk kwam, om 't kind een naam te geven.
  Geen trotsche baker, fier op taak en werk,
  Droeg 't jonge spruitje statig naar de kerk.
In 't arm vertrek, waar graauw papieren ruiten
Den heldren glans van 't zonlicht buitensluiten,
  Waar op haar vale vlerk in 't schemerlicht
  De vleêrmuis fladdert, werd mijn dienst verrigt.
En ach, geen dank steeg bij dien doop naar boven,
Om God, den Heer, voor zijn geschenk te loven.

  Geen zeeman kwam, schoon maand op maand vervloot,
  Toen kwam berigt: hij streed — en vond den dood.

En LUCY woont daar nog. Met loome schreden
Ziet gij haar weeklijks naar den molen treden
  Om 't spaarzaam weekgeld, dat haar vader geeft,
  Die met een vrouw van lage zeden leeft,
Wier grijnslach spot met haar en hare ellenden,
Terwijl hare oogen, dof geschreid, zich wenden
  Op d' overvloed, haars vaders trots, de prooi
  Nu van een schaamtelooze ligtekooi.

Soms doolt zij rond in de avondschemeringen
En poogt haar schreijend kind in slaap te zingen,
  Of zit en staart, met blikken onbepaald,
  Op 't beekje, dat door 't maanlicht wordt bestraald,
En neuriet voor zich heen, zoodat het klaatren
Nog luider klinkt der zacht bewogen waatren.
  En somtijds is 't, als of haar doffe ziel
  In half krankzinnig mijmeren verviel.
Schrikbeelden zijn 't, die spokend om haar waren,
Waarop met starren blik hare oogen staren.
  Nog is zij 't zich bewust, maar voelt en vreest
  Het nakend uur van waanzin voor haar geest.

't Kind van een eerzaam paar staat thans geschreven.
Zijns vaders naam werd aan den zoon gegeven.

Drie dochters gingen voor; gaf God er meer,
Hun zou elk kind een gift zijn van den Heer.
Gemak, gezondheid, rust — wat zouden menschen,
Als zij, van inborst stil, meer kunnen wenschen?
Elkander lief, maar met een kalm gevoel,
Zijn zij misschien naar veler schatting koel.
Een liefde, vol verrukking en vol vreezen,
Zou in hun oog een loutre dwaasheid wezen.
Soms dacht, ofschoon niet zonder zucht, de vrouw,
Wie, als zij stierf, haar plaats vervullen zou.
En ROBBERT, half in ernst, half boertend, meende:
Hij wist, met wien zijn weduw zich hereende!
Toch hadden zij 't als lastertaal beschouwd,
Zoo iemand had gezegd: „Uw liefde is koud!"
Zij pachtten niet veel land, maar weltevrede
Met weinig, was hun huur vroegtijdig reede.
Voor luttel geld voorzag de kleine stad,
In 't geen de hoeve niet geleverd had.
Wanneer SUZAN, ter weekmarkt heengetogen,
Een winkel aanzag met begeerige oogen,
En voor de ruime winst van karn of wiel
Een zondagspakje kocht, dat haar geviel,
Zij rustte niet, eer zij met 's Hemels zegen
Door grooter vlijt de som had weêrgekregen.
Was ROBBERT soms bij 't een of ander feest
In gulle vreugd wat mild van hand geweest,
Hij was aan 't werk vóór 't eerste morgendagen,
En dubbele arbeid hielp de kosten dragen.
Zoo zwoegden zij met onbezweken moed,
En 't meerder werk — dat maakte de uitgaaf goed.

Toch staat hun huis bij vreugde en feesttijd open,
(Hun trouwdag en den dag van 't kinderdoopen)
Dan wordt de rijker buur te gast genood,
En de overvloed is, als de zijne, groot.
SUZAN, in dienst van groote liên voordezen,
Weet wonderwel, hoe zulk een feest moet wezen,
En 't is hare eer bij 't feestelijk onthaal,
Dat gulheid voorzit aan het ruime maal.
Toch — is men ook aan milden disch gezeten,
De nette zuinigheid, hier nooit vergeten,
Voert op den werkdag en op 't feestgetij,
Schoon op verscheiden wijze, heerschappij;

Gelijk één kracht de zee aan onze stranden
Nu ebben doet, dan met den vloed doet branden;
De wijze zuinigheid, die nimmer leeft
Tot sparen, maar die spaart, opdat zij heeft,
Mild, maar met maat, bedachtzaam, niet benepen,
Voor 't oog onzigtbaar, overal begrepen.

Een tweeling volgt, een dochter en een zoon,
Te rijk juweel aan GERARDS huwlijkskroon.
In ieder jaar, sints zijnen echt verloopen,
Bragt hij me een kind, om 't in de kerk te doopen.
En nu een tweeling! Eens klonk 't als muzijk
Hem in het oor: „Uw gâ zal zijn gelijk
„Een wijnstok, die in rank bij rank zal bloeijen.
„Uw talrijk kroost zal als de olijven groeijen!"
Een hartlijk „amen!" sprak hij op dat woord.
Nu wordt door „rank bij rank" zijn rust gestoord,
En wenscht hij, dat de wijnstok 't bloeijen stake,
En dat zijn vrouw hem niet weêr vader make.
Hij ziet de spruiten talrijk om zijn disch,
Maar ook, hoe 't brood hoe langs zoo schraler is;
En als hij 't joelen hoort van zoo veel kindren,
Voelt hij zijn moed en opgeruimdheid mindren.

Klaag, GERARD! niet om 't lot, voor u bewaard.
Uws meesters deel is vrij wat meer bezwaard —
Hij aller nijd of raadsman, hoog verheven
Door 't aanzien, dat hem land en schatten geven!
Een vijftal zoons, drie dochters zitten aan
Om zijnen disch, met keur van spijs belaân;
En is zijn leed ook voor uw oog verborgen,
Klaag, GERARD! niet, en luister naar zijn zorgen!

Een jaar of wat! Uw zonen, naar de rij,
Zijn werklui in een eigen hut, als gij.
Uw dochters zijn door jonge mans gekozen,
Om wie gij — zijn ze ook arm — niet hebt te blozen,
En bij haar echt legt gij uw lasten neêr.
Maar dan begint de kommer van uw heer.
't Is zorg bij zorg, te zwaar schier, om te dragen.
Zijn zonen komen elk een hoeve vragen.
Zijn dochters zijn te trotsch voor nedrig' echt,
En achten schat en rang zich weggelegd.

Zijn vrouw, gekweld door ouderdoms bezwaren,
Eischt rijtuig bij het klimmen van haar jaren.
De jonge vaandrig, die met eedlen zwier
Te paard zit, vriend van wijn en goeden sier,
Is diep in schuld, en hoe 't uw heer moog kwellen,
't Is schat op schat, dien hij hem toe moet tellen.
Thans, GERARD! schijnt uw rijke meester vrij
Van bange zorg, en zwaar beproefd zijt gij;
Maar 't is één lot op onderscheiden dagen:
Gij zijt ontlast, als hij den last moet dragen.

Dan volgt een weesje; vóór zij was geboren,
Had zij, helaas, haar vader reeds verloren.
Haar moeder stierf, toen zij ter wereld kwam.
De vrome meesteres der dorpschool nam
Haar tot zich, om getrouw de moederpligten
Aan 't arme wicht, zoo hulploos, te verrigten.
't Is geen geveinsde liefde, die zij toont,
Maar echt gevoel, dat in haar boezem woont.
Met eerbied wend ik derwaarts vaak mijn schreden,
En sla haar gade bij haar bezigheden.
Als 't jonge volk, van les en spel vermoeid,
Wen 't zomerzonnelicht in 't westen gloeit,
Naar huis zich spoedt, zet zij, eer 't laatste schijnen
Van 't avondlicht in 't duister gaat verdwijnen,
Zich voor haar stulpdeur neêr, leest uit Gods Woord
En breit daarbij met rustlooz' ijver voort,
En weet zoo tijd en lamplicht uit te sparen.
En menigmaal ziet ze om zich heen vergâren
Een klein gehoor, dat luistert naar haar stem,
Terwijl zij leest met eerbied en met klem.
De dartle jeugd, hoe speelsch en levenslustig,
Houdt bij 't voorbijgaan zedig zich en rustig,
Bedwingt haar joelen, en met zachte schreên
Gaat ze over 't grasperk langs haar woning heen.
Dan komt de nacht, en 't dagwerk wordt besloten
Met vroom gebed, uit volle borst gevloten.

Doch 'k dwaal van 't kerkboek af, en zie, ik vind
Daar nog den naam geboekt van menig kind.
„Hoe? LONICERA?" vroeg ik met bevreemen
Des tuinmans vrouw. „Wie zou ons 't regt ontnemen?"

Hernam ze, en LONICERA heet het wicht.
Schenkt zij haar gade een zoon, zij zullen ligt
Aan 't kind den naam van HYACINTHUS geven.
En ziet op nieuw een dochtertje het leven,
Ligt spreken ze af, dat, wie er over lacht,
Aan 't schaap de naam van BELLADONNA wacht.
De goede tuinman laat graag woorden hooren,
Die prachtig klinken in eenvoudige ooren:
Rhus, *Rhododendron* ligt hem in den mond;
Geen uijen, *Allium* staat op zijn grond;
Wat andren nutloos onkruid schijnt te wezen,
Hem zijn het planten, fijn en uitgelezen.
Wat vroeger tijd als molsla heeft geroemd,
Dat wordt door hem *Leontodon* genoemd,
En *Artemisia* ziet hij daar bloeijen,
Waar onze vaders 't wormkruid zagen groeijen.
Toch, schoon geen onkruid ooit voor hem bestond,
Van *Rumex* zuivert onze vriend den grond,
Duldt geen *Senecio* op zijne landen,
En wiedt en brandt aan de *Urtica* zijn handen!

Hoe gaarne draagt hij voor een boerenhoop
In vreemde taal zijn wetenschap te koop!
Met welk genot, als 't voorjaar aan komt breken,
Pleegt PETER van der bloemen echt te spreken!
En hoe de stamper rijst, de meeldraad zwelt,
Zich omkrult, naar zijne ega overhelt
En 't huwlijk sluit, waardoor de bloem het leven
Aan rijpe vrucht te zijner tijd zal geven.

Ziet, hoe 't zijn trots en eigenliefde streelt,
Als hij in diep geheim het mededeelt,
Wat wondre kunst de wetenschap hem toonde,
Die met een rijken oogst zijn arbeid loonde.
„Vervroeg het uur van 't huwlijk, en gij ziet,
„Hoe lente u bloem en vruchten zamen biedt.
„Ginds spreidt de *Cucumis* haar groene loten,
„En ziet ge in 't gouden bed drie echtgenooten,
„Gepoederde *Anthers*: wacht niet langer meer;
„Schud in des *Stamens* top het stuifmeel neêr,
„En zorg dien vollen top dan digt te drukken,
„Opdat de proef u zeker moog gelukken.
„Een rijklijke oogst beloont uw kunstig werk,
„En ieder vrucht is regt volgroeid en sterk!"

De boeren staan verbaasd bij zulke woorden,
Als of zij louter gulden wijsheid hoorden!

Een lieflijk schouwspel is 't, als overal
Natuur herleeft in wezens zonder tal.
Zie plant en kruid den warmen grond ontspruiten:
Hoor 't pluimgedierte in boom en struiken fluiten!
Hoe wemelt door het ruim 't insectenheir:
Hoe zwemt het schubbig volk in stroom en meir!
Wat lente en zomer 't aanzijn heeft gegeven,
't Is alles vol van lust en liefde en leven!
Dan zijn de namen nut; door hen alleen
Wordt wetenschap en kennis algemeen.
Doch zijn zij 't doel van studie en van zwoegen?
Kan 't kennen ons van namen vergenoegen?
Dan worde als wijze in d' eersten rang geroemd,
Wie 't grootst getal van vreemde namen noemt.
Neen, zoeken we eer in bosch en beemd en velden,
Wat ons het heerlijk scheppingsdoel kan melden,
Wat ons het nut van ieder wezen prijst
En in zijn vorm ons zijn bestemming wijst,
Wat ons de wondren der natuur kan leeren
En ons de magt en liefde Gods doet eeren!

Een vijftal ruwe en woeste knapen wijst
Tot slot van 't gansche jaar mij nog mijn lijst.
Hun vader stierf; nu zond het mededoogen
Hen hier, opdat ze een schuilplaats vinden mogen.
Tot nu had 's vaders ongeloof belet,
Dat door den doop hun naam hier werd gezet.
In iedre dorpskroeg liet hij luide hooren,
Dat hij aan God noch duivel zich zou storen.
„Als de aardkluit op des boozen ligchaam viel,
„Was 't," zei hij, „uit met zijne en 's braven ziel.
„Geen leeraar, die geloofde, wat hij leerde,
„Of die om winst zich niet tot Jood bekeerde,
„Of hout en steen, gelijk de Heidnen, eerde.
„De dwaas alleen verwachtte een volgend lot,
„En dwazer nog, die stierf voor zijnen God!"
Zoo plagt de woesteling op schampre toonen
De waarheid en het vroom geloof te honen,
En baauwde na, wat hem was voorgepraat,
Of in elk vuil paskwil te lezen staat.

De vrome vrouwtjes hoorden 't aan en keken,
Of onder 't kleed geen bokspoot uit kwam steken,
  Beducht, of ook de booze twijfelaar
  De duivel zelf met staart en horens waar'.
Doch in de kroeg — daar prees men hoog zijn rede,
Als deelde hij niet dan orakels mede,
  Schoon niemand ooit hem raad of troostwoord vroeg,
  Als ziekte of leed hem vrees in 't harte joeg.

Doch hij, de trotsche geest, durfde alles wagen,
Leî strik en val, om stroopend 't wild te jagen,
  Bedroog in 't spel naar hartelust en wensch,
  En praatte van de regten van den mensch,
Van 't huwlijk, als of 't was een slavengilde,
En liet zijn kroost opgroeijen in het wilde.

  Wat ziekte en grijsheid bij een man, zoo stout,
  Gedaan had, weet men niet; hij werd niet oud.
Op zeekren nacht ging hij zijn strikken stellen;
De sloot was diep, door regenvloed aan 't zwellen;
  De plank dreef weg; hij plofte neêr in 't diep,
  Waar hij, was *zijn* leer juist, voor èeuwig sliep.

Zietdaar nu 't doopboek! Op des levens baren
Is aller hulk bij storm of kalmte aan 't varen.
  Nog is 't voor velen lieflijk windgesuis;
  Haast barst een vlaag met loeijend stormgebruis
Van drift en hartstogt los, of valt te kampen
Met de onweêrsbui van 's levens zware rampen.
  Dan zoekt zich elk een hulp, een metgezel,
  Een troost en raad bij 's levens wee en wèl.
En wat die hulp kan zijn, wat ramp of zegen
Uit die vereeniging hun wordt verkregen,
  Dat toonen we u in onzen nieuwen zang.
  Nu rusten we uit. Vaartwel dus, tot zoo lang!

EEN ZONDAG TE PARIJS.

Wanneer een vreemdeling voor 't eerst deze reusachtige wereldstad met hare twaalf maal honderd-duizend inwoners bezoekt, en buitendien, als steller dezes, gewoon is in kleine

steden of op het platteland te verkeeren, wordt hij schier overstelpt en bedwelmd door het vreeselijk gewoel en geraas, dat eene zoo talrijk opeengehoopte massa menschen, zich bewegende in allerlei rigtingen en op allerlei wijze, veroorzaakt. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zwermen de menschen gonzende en wriemelende en onophoudelijk de voeten vleugelende door omnibussen of andere rijtuigen van de eenvoudigste tot de meest fantastische gedaanten, als bijen dooreen. Eerst tegen middernacht begint het rustiger te worden, hoewel men in Parijs te vergeefs de nachtelijke stilte eener provinciestad van ons Vaderland zoeken zou. Vooral op den avond is de drukte in de meest bezochte gedeelten der stad zoo erg, dat men, in weerwil van de doorgaans wijde straten, en de breede *trottoirs* voor voetgangers, elkander gestadig als tegen het lijf loopt, en de uiterste omzigtigheid noodig heeft, wanneer men het onderneemt de straat over te steken. Het gezigt alleen dier golvende opeengepakte menigte, gevoegd bij het donderend geraas dier ontelbare elkander als baren der zee voorbijsnellende wagens, vermoeit den oningewijde zoo zeer, dat zijn hoofd er hem van draait, en hij zich genoodzaakt ziet, ter verpoozing, òf eene minder bezochte wijk der groote stad op te zoeken, òf een harer schoone tuinen in te gaan, òf nog liever naar de heerlijke omstreken daar buiten zich te spoeden, om eenigzins op het verhaal te komen.

Zoo gaat dag aan dag even druk, even vermoeijend voorbij. Rust men in MORPHEUS' armen des nachts uit van het vliegen en zwerven des dags, het geschiedt om des morgens tot een zelfden dag te ontwaken. Daar toch één Franschman met zijne bekende levendigheid, zijne gladde tong en sterke gebaren meer drukte aanbrengt, dan vier of vijf koelere bewoners van noordelijker landen, begrijpt men, hoe oorverdoovend het gedruisch moet zijn dier bewegelijke drommen van menschen en rijtuigen, welke de straten vullen. Hoort ge daarbij nog de melodiën eener menigte draaiorgels, het geschreeuw der uitventers en uitventsters van allerhande koopwaren, en hoort ge boven alles uit de helderklinkende en schier nooit ophoudende schel van den »*marchand de coco*" of verkooper van zoethout-water, dan waant gij u verplaatst in een altijddurend kermisgejoel.

Gij bouwt uwe hoop op den Zondag, denkende, dat ge dan

althans op de straat u rustiger zult kunnen bewegen. Vele werkzaamheden zullen wel stil staan, en menig rumoer zal verdwenen zijn. Ongelukkige vreemdeling, die in Frankrijks nooit rustende, maar altijd woelende hoofdstad, op eenige stilte hoopt! Hoe zult ge u in den Zondag bedrogen vinden! Of weet gij niet, dat Franschman, maar bovenal Parijzenaar te zijn hetzelfde zegt als te leven voor zijn genot? »Laat ons binnen den kortst mogelijken tijd en daarbij zoo goedkoop mogelijk zoo veel pleizier hebben, als wij maar kunnen, want morgen welligt sterven wij, en zou het te laat zijn!" Zietdaar de leus der meeste Franschen, maar stellig van nagenoeg alle Parijzenaars. Hoe ook zou men vrolijk zijn, »*la belle France*" kunnen bewonen, hoe zou men eenigzins naar behooren burger kunnen zijn van de hoofdstad der elegante wereld, indien men zich gelijk stelde met den minder uitgelaten Duitscher, den alles berekenenden, stillen Hollander, of met den belagchelijk deftigen Engelschman, die niets telt dan zijn Albion, — en niet dag aan dag en nacht op nacht zich wiegde op den stroom van vermaak, die in deze stad der steden op zijn sterk bewogen waterspiegel een ieder medevoert?

Naauwelijks is met het eerste schemerlicht van den dageraad de Zondagmorgen aan den hemel verschenen (het is zomer), of gij wordt even als elken dag der week op uwe legerstede gewekt door een verwijderd dof geraas, 't welk allengskens naderbij komt en sterker wordt, tot dat ge, wanhopende om zóó den slaap weder te zullen vatten, en vakerig en uit uw humeur het venster uitziende, bespeurt, dat ook nu even als in de week gansche scharen van groote karren en vrachtwagens, beladen met groenten en allerlei levensmiddelen, de stad binnenrukken. Parijs is groot, heeft vele behoeften, en verteert veel, ook waarvoor wij verachtelijk den neus zouden ophalen. Van daar die nimmer stilstaande dagelijksche aanvoer.

Hoewel het nog maar zes uren des ochtends is, bespeurt gij, dat, ware het mogelijk, er reeds meer drukte is, dan op andere dagen, en begrijpt, dat gij in uwe hoop op een betrekkelijk stillen Zondag jammerlijk zult worden te leur gesteld. Wanneer gij aan de oevers der Seine logeert, gelijk wij, dan ziet gij eene verbazende menigte Parijzenaars en

vreemdelingen, van beide seksen en allerlei leeftijd of stand, feestelijk uitgedost zich nu reeds naar de stoombooten begeven, die naar Rouen, Havre of andere meer nabij aan de Seine gelegene plaatsen koers zullen zetten. Welhaast ziet ge deze vaartuigen, tot zinkens toe geladen met levenslustigen, die den Zondag buiten gaan houden, onder gillend gefluit en brullend stoomgeluid de zwarte rookbrakende schoorsteenen laten zakken om zoo de Pont Royal en andere prachtige bruggen der Keizerstad te kunnen passeren. Meestal gaan deze vroege reizigers een geheelen dag buiten op eenigen afstand van Parijs doorbrengen, om het volle genot te hebben van de frissche landlucht op de lagchende heuvels, die de groote stad uren ver omgeven. Later vertrekken er des Zondags om het halve uur stoombooten naar St. Cloud en andere meer onmiddellijk nabijgelegene omstreken, die alle gansche ladingen bezoekers naar buiten voeren, en dit genot voor weinige stuivers, de retour-vracht er onder begrepen, verschaffen.

Het gedruisch vermeerdert door de meer en meer in beweging komende menigte van oogenblik tot oogenblik. Vol geladen omnibussen van allerlei kleuren en benamingen, om aan te duiden door welke gedeelten der uren-lange stad zij rijden, spoeden zich in vrij snellen draf met hunne gewone lading, 14 personen binnen in en 10 boven op, door twee hengsten getrokken, naar een naburig bureau, en geven aldaar hunne lading over aan naar elders vertrekkende collega's. Fiacres, tilbury's en rijtuigen van alle soorten beginnen zich langs zoo meer te vertoonen. Vele van deze zijn in den vroegen morgen beladen met badlustigen, die zich in de talrijke badhuizen aan de Seine met het koele rivierwater wenschen te verfrisschen. Zoo nadert het uur, waarop gij gewoon zijt te déjeuneren. Maar, ach! te Parijs ontbijt men eerst te twaalf, het meest tusschen twaalf en één uur des middags. In den vroegen morgen neemt gij slechts ter loops een stuk tarwebrood met of zonder boter en een halve kruik Seltzer- of een glas gewoon water daarbij. Wij, Hollanders, kunnen ons daaraan echter zoo maar niet in eens gewennen, en bestellen in den regel reeds den vorigen avond een behoorlijk ontbijt.

De *garçon* of bediende uit het logement, — want, dit zij ter loops gezegd, vrouwelijke dienstboden treft men schier

morgens aan, — brengt u met eene meer dan gewone beleefdheid wat ge hebt gevraagd. Hij ziet u glimlagchend aan; zijn voorschoot en hemdsmouwen zijn helder wit, en gij kunt het hem aanzien, dat het Zondag is, en hij ook, bij het fraaije weder op zijn deel aan de uitspanningen van den dag hoopt. Ook »*la petite blanchisseuse*", het waschmeisje, dat elken morgen met een tikje op de deur bescheiden uwe orders komt vragen, ziet er zoo schalksch uit, haar elegant mutsje zit haar zoo coquet op de bruine lokken, en hare heldere bruine kijkers lagchen u zoo levendig toe, dat ge duidelijk bemerkt: het is een bijzondere dag, het is Zondag.

Welhaast heeft men na een niet overvloedig ontbijt, een kop koffij met een stuk goed, maar vreeselijk hard gekorst wittebrood, zijn eenvoudig toilet gemaakt. Als reiziger en bovendien als vreemdeling heeft men het regt van zich zoo eenvoudig, zoo bizar of vreemd te mogen kleeden als men verkiest, mits men het maar fatsoenlijk doe. Niemand toch neemt eenige notitie van u, zelfs indien gij als een Chinees een staart wildet dragen, en u in hemelsblaauwe zijde hullen, of als een Turk getulband met wijde broek en helder roode kabaai verschijnen, zoo als wij beide zagen, — niemand merkt u onder die duizendtallen op, gelijk zij wederkeerig evenmin uwe aandacht plegen te wekken.

Nu klimmen wij onze 85 trappen af, en bevinden ons op straat in een zoo bont en druk gewoel, dat wij onmogelijk ons kunnen voorstellen, dat het Zondag of rustdag is. De winkels zijn genoegzaam alle geopend en hebben hunne verschillende waren uitgestald. De uitventers van eetwaren en allerhande zaken schreeuwen om het zeerst, en zetten hunne longen als tegen elkander uit, en alles heeft het voorkomen van een gewonen werkdag. Na het oversteken der sierlijke Caroussel-brug, die ons binnen het vierkante plein van dien naam bij het Louvre-paleis brengt, ziet ge met verbazing en ergernis beide, hoe timmerlieden, metselaars, steenhouwers, sjouwerlui, enz. even vlijtig aan het opbouwen van dit overschoone praalgebouw arbeiden, als toen ge er gister voorbij gingt of het morgen vinden zult. Waarlijk, die arbeidende en zwoegende werklieden te midden van de heden slechts het vermaak najagende menigte, maken op u als Hollander en Protestant een pijnlijken indruk. Mag dan de arbeidsman in

dienst des Keizers niet eenigen tijd hebben voor zijne Godsdienst-oefening, of ten minste voor zijn vermaak, als de andere Parijzenaars op den Zondag? Gij vindt waarlijk wel stof tot ernstige overpeinzingen in dit lagchende en boertende Parijs, dat schier der geheele wereld verwaten zijn toon van beschaving opdringt als het toppunt der menschelijke veredeling. Maar gij zorgt wel, uwe gevoelens niet luide uit te spreken, daar gij welligt door spionnen omgeven zijt, die op al uw doen en zeggen veel naauwkeuriger acht slaan, dan gij argelooze Noordlander vermoedt. Intusschen ziet gij, hoe het voorbeeld der regering invloed oefent op bijzondere personen. Ook ginds, en daar, en hier, en elders bespeurt gij hetzelfde arbeidswerk aan het opbouwen of herstellen van woningen, als of de Zondag geen dag des Heeren zij. Met zekeren weemoed, maar ook met eene soort van dankbaren trots keert zich uw geest naar het dierbare vaderland, dat in zoo vele opzigten verheven is boven magtige staten en koningrijken. Uw Hollandsch hart wordt warm, een traan welt in uw oog, wanneer gij de nederige degelijkheid en hoogere zedelijkheid der uwen vergelijkt met die uiterlijke zich in weelde en genot badende loszinnigheid van het zedelooze Parijs. Wij zegenen de nagedachtenis van den eersten WILLEM, den voorganger in den strijd tegen de Spaansche overheersching, maar niet minder de herinnering van Prins WILLEM III, die den grooten LODEWIJK zijne grenzen aanwees, waar hij, de slaaf zijner favorites en Jezuïten, onbeperkt mogt regeren. Wij zegenen den slag van Waterloo, en gunnen het overwinnend Albion zijne naauwe vriendschap met een BUONAPARTE; ja, wij verblijden ons, dat door de besturing der Voorzienigheid geen NAPOLEON III, maar WILLEM III Koning is van Nederland.

Met deze of soortgelijke gewaarwordingen vervolgen wij onze wandeling door de sterk bevolkte straten, al uitziende of er toch geene vrome scharen zich ter kerke begeven. Wij treden er enkele binnen, natuurlijk alle aan de eeredienst van Rome gewijd. Op de drempels verneemt gij reeds den in de zomerwarmte benaauwenden damp van wierook, reukwerk en waskaarsen. Gij verwondert u, deze kerken nog al behoorlijk bezet te vinden, niet begrijpende dat er nog zoo velen

kunnen overschieten op de massa's, die gij in de straten zaagt, en de tien-duizenden, die gij de stad reeds hebt zien verlaten. Gij vergeet echter, dat Parijs groot en het aantal harer kerken, behalve eenige kleinere kapellen, buitengewoon klein is, slechts 41, en derhalve in geene de minste verhouding staat tot de overtalrijke bevolking. Deze opmerking alleen beneemt alle illusie, die gij, ten opzigte van den godsdienstigen zin der Parijzenaars, binnen in hunne kerken mogt opvatten. Ook al dat uit- en inloopen van groepen menschen, die maar kort verwijlen in het heiligdom, ten einde alleen de mis te hooren, en dan plaats te maken voor anderen, die met hetzelfde doel daar komen, ontstichtte ons meer, dan de ernst, de vrome aandacht en de godsdienstige toon, welke wij er doorgaans opmerkten, ons stichtten. Maar, hoe weinig naauwlettend op het stuk van godsdienst de Franschen in 't algemeen en wel bijzonder de Parijzenaars ook zijn, wij hopen, dat zij een meer blijvenden indruk van hunne Godsdienst-oefening behouden mogen hebben, dan wij. Wanneer ge den Dom te Keulen, of de Munsters van Straatsburg of Freiburg hebt bewonderd, dan vindt ge te Parijs geene enkele kerk, die u door hare grootschheid imponeert, en het uiterlijk of innerlijk der gebouwen is derhalve niet waard, dat gij daarom eene Roomsche Godsdienst-oefening te Parijs gaat bijwonen.

Eensklaps bevinden wij ons op de hal, waar visch en gevogelte, groenten, vruchten, enz. (de vleeschhal is echter op eene andere plaats) in enorme massa's te koop worden gepresenteerd. Niettegenstaande den Zondag is hier vrij wat meer gedrang, dan om en in de kerken, en zoo men hiernaar eenen maatstaf wilde nemen ter beoordeeling van de geestelijke en stoffelijke behoeften der inwoners, dan zou het inderdaad met den toestand der eerste al zeer sober uitzien. Verbazend groote vrachtkarren, gansche bergen met groente aanvoerende, rijden onophoudelijk heen en weder, en bij de zeer groote ruimte der markt weet ge u toch naauwelijks te bergen. Ten gerijve der koopers en verkoopers was men bezig, deze gansche ruimte met een glazen dak, geschoord door zeer elegante gebronsde ijzeren pijlers, te overdekken: inderdaad een reuzenwerk, het groote Parijs waardig. Onder

de velerlei groenten trokken geheele manden vol artisjokken onze aandacht, die in Frankrijk veel gebruikt worden; voorts ongemeen groote soorten van gele en roode peenwortels, en de verschillende soorten van aardappelen, die meestal eene langwerpig ronde gedaante en roodachtige kleur hadden, en geen zweem der bij ons heerschende ziekte vertoonden. Over 't geheel echter kunnen de Fransche aardappelen in aangenaamheid van smaak en voedzaamheid niet halen bij het edele voortbrengsel van onzen bodem. Ginds ziet ge groote korven vol perziken, abrikozen, die in grootte met perziken wedijveren, voorts pruimen, peren, kruis- en aalbeziën, en wat de tijd des jaars voor Frankrijk meer oplevert; en dààr — uwe oogen willen het naauwelijks gelooven, — ziet gij manden met door en over elkander kruipende huisjes-slakken van ongewone grootte, en zeker wel drie, vier malen grooter, dan onze gewone gestreepte huisjes-slak. Deze wriemelende massa zag er in onze oogen inderdaad afzigtelijk uit, en wij konden naauwelijks gelooven, dat de Parijsche Epicuristen ze inderdaad een delicatesse vinden, gelijk ze voorheen bijzonder in den smaak vielen van wijlen den Romeinschen Keizer CARACALLA, naar wien deze lieve diertjes nu nog *caracallen* heeten.

Wij zijn al voortwandelende de groente- en vischmarkt genaderd, en zien nu de »*dames de la halle*", de welbekende vischvrouwen van Parijs, voor ons. Ellenlange steuren en ons onbekende soorten van visch, met reusachtige zeekreeften daartusschen, zijn wel waardig uwe opmerkzaamheid te boeijen. Maar bovenal verbaast u de wonderlijke opschik en kleeding dezer dames, want hier wordt, meer nog dan elders, alles door vrouwen aan den man gebragt. De elegant gekleede »*dame du comptoir*", die ge in elk koffijhuis achter het buffet of in schier elken winkel achter de toonbank gezeten ziet, vindt ge hier als 't ware weêr terug, maar bijna verscholen achter de hoog op elkaâr gestapelde moesgroenten en vruchten, achter gevogelte en visch. Wat ze daar deftig zijn of wanen te zijn in haar zondags-pak, die groente-vrouwen van buiten de stad, die echter den naam van Dames der hal of Parisiennes niet mogen dragen, welke alleen aan de vischvrouwen toekomt! Zij toeven slechts zoo lang tot hare

waren zijn verkocht, of de markt is afgeloopen, om dan met blijden lach en vollen buidel de ledige karren als in triomf weder te bestijgen en de groote hoofdstad te verlaten. Ontzaggelijk groote mutsen van zonderlingen vorm en eene kleeding van wonderlijke snede en afstekende kleuren omgeven de verhitte en roode gelaatstrekken en forsch gebouwde leden dezer dames. Nimmer zag ik zoo veel vrouwen van zoo kloeke afmetingen en respect inboezemende vormen bijeen, en dankte den hemel, dat ik met hare stevige vuisten geene kennis behoefde te maken. Wees maar voorzigtig en fixeer deze manninnen niet al te zeer, of blijf niet al te lang nieuwsgierig eene uit de vergadering aanstaren; — gij zoudt u voor 't minst een stortvloed van gelukkig onverstaanbare scheldwoorden naar 't hoofd zien geworpen, en welhaast uit het gedrang zoeken te ontsnappen. Hier alleen zou het u kwalijk vergaan, wat elders te Parijs vrij staat, het onbescheiden en brutaal elkander in 't gezigt zien der heeren jegens de dames, en omgekeerd. Inderdaad overtreft de onbeschaamdheid, waarmede elkanders schoonheid wederkeerig wordt opgenomen, alles wat ik mij ooit van zoo iets had voorgesteld, en ik begrijp inderdaad niet, hoe meer zedige bevolkingen zich kunnen vergapen aan de manieren van Parijs, en deze stad als de leerschool der galanterie erkennen.

Van de hal kwamen wij juist bij tijds aan eene Hervormde kerk, gelijk wij berekend hadden, want dààr wilden ook wij Zondag houden. De Godsdienst-oefening is nog niet begonnen. Wij treden het eenvoudig nette, doch kleine gebouw binnen. Een wel wat schreeuwend en wild gespeeld orgel poogt ons vruchteloos door zijne toonen te stichten; de organist schijnt ons toe, zijne roeping niet te verstaan. De kerk vult zich al meer en meer en wordt eindelijk geheel vol. Ook hier ziet men de aan Franschen eigenaardige gewoonte, die de vrijheid, gelijkheid en broederschap, de nog altijd geliefde droomen der Parijzenaars, herinneren, — namelijk, dat er geene afgeslotene zitplaatsen zijn. Het midden der kerk is gevuld met stoelen, aan de zijden met banken, maar gestoelten zijn er nergens. Men zit *pêle-mêle* door elkander; naast de zwierige dame, die blijkbaar de hoflucht

of althans die der eerste kringen inademt, ziet ge den half als Turk gekleeden Zouave, den strijder uit het Oosten, met zijn manhaftig fier, door de Oosterzon gebruind gelaat en de Krim-medaille op de borst. Beide heffen te zamen uit één gezangboek hetzelfde loflied aan. De burgerman of de in zijne kiel gehulde *ouvrier* zit naast den met het *legion d'honneur* gedecoreerden aristokraat. Rijk of arm, voornaam of gering, oud of jong, allen hebben hier op elke plaats hetzelfde regt, en men gaat zitten naast wien of wie het toeval u voegt. Waarlijk wel iets heerlijks, het idée, dat in de Kerk van CHRISTUS noch eergestoelten, noch vooraanzittingen behooren, dat allen vervuld zijn met het ééne bewustzijn van gelijkheid voor God, gelijkheid als van kinderen, die met alle hunne afdwalingen toch als broeders en zusters van 't zelfde huisgezin tot éénen Vader komen! Voor zoo ver de voorraad strekte, werden aan alle zijden Nieuwe Testamenten en Psalmboeken uitgereikt, die het eigendom der kerk schenen te zijn, zoodat niemand noodig had ze van huis meê te nemen. Na eene korte voorlezing van een stuk uit den Bijbel treedt de Predikant ROUEL, een redenaar, nog in de kracht des levens, op. Bij het eerste en alle volgende gebeden rijzen mannen en vrouwen van de zitplaatsen op. Het gezang, op heele en halve noten, is een wèl uitgevoerd koraal, maar wordt, helaas! door de ellendige leiding van den organist bedorven. De tekst wordt, na eene korte voorafspraak, gelezen in *Joh.* IX: 2, 3: »En zijne discipelen vroegen hem, zeggende: Rabbi, wie heeft er gezondigd, deze of zijne ouders, dat hij blind geboren zoude [moest] worden? JEZUS antwoordde: Noch deze heeft gezondigd, noch zijne ouders, maar dit is geschied, opdat de werken Gods in hem zouden geopenbaard worden." De preek zelve scheen eene gelegenheidspreek te zijn, naar aanleiding der geweldige overstroomingen, onlangs door de rivieren in vele Departementen veroorzaakt. Zij behandelde de oogmerken, waarmede groote rampen door God worden beschikt. Zij bestreed met kracht het begrip, dat alle rampen straffen zouden zijn, maar voerde tot verheerlijking van God in of door de rampen. Bij de ontwikkeling zijner denkbeelden bleef de spreker niet bij algemeene beschouwingen, maar begaf zich vaak zoo zeer in *détails*,

dat de al te gekuischte Hollandsche kanselstijl er den staf over breken zou. Zoo beweerde hij, dat de overstroomingen van de Rhône en Loire geene straf waren voor de zonde van *travail au Dimanche* (het werken, enz. op Zondag); immers dan zonden de onschuldige bewoners der departementen boeten voor hetgeen Parijs in 't bijzonder misdeed. Hij verweet Parijs, dat het de menschen leerde veel te veel te vertrouwen op kunst, genie, physieke kracht, enz. Hij wekte tot overgave aan God op door het voorbeeld van een spoorweg-ongeluk, hoe men zijn leven, en door dat van een trouweloos *associé*, hoe men zijn vermogen plotselijk kon verliezen, enz. Deze voorbeelden werden zoo ongemaskeerd, zoo onopgesmukt, zoo naar waarheid en met de natuurlijke woorden gegeven, en daarbij zoo levendig met spraak en gesticulatie voorgedragen, dat wij, in weerwil der ongewoonte, waarlijk gesticht werden door het milde Evangeliewoord van den begaafden ROUEL. 't Was ons een zeer eigenaardig gevoel, daar midden in het nieuwe Babel, de hoofdstad van het Roomsch-Katholieke Frankrijk, onder 't geraas en gedreun eener aangrenzende zeer drukke straat, Godsdienst-oefening te mogen houden met een handvol Protestanten, uitgelezen uit de honderd-duizenden, die Rome en de nog talrijker scharen, die de wereld dienen, en den Zondag veelal bij uitnemendheid ontheiligen tot een dag van zonde. Dit toch moesten wij, helaas! reeds den volgenden dag treffend bespeuren. Wij kwamen niet ver van de Nôtre Dame (de hoofdkerk) voorbij de zoogenaamde »*Morgue*", een klein gebouw waar men de lijken van zelfmoordenaars of onbekende gevondene dooden ten toon stelt. Onze gids sprak op onverschilligen toon: »Het was gisteren Zondag, nu zal er wel weêr iets zijn"; en waarlijk, toen wij binnen traden zagen wij door eene glazen deur het lijk van een verdronken manspersoon, dien eigen morgen uit de Seine opgevischt.

Na het geestelijke voedsel gevoelden wij nu ook behoefte aan het stoffelijke, bestegen een fiacre en begaven ons naar eene der veel bezochte *restaurations* in de nabijheid van het Palais Royal en het 800 kamers bevattende logement »le Louvre". Dagelijks pleegt deze restauratie door vier-duizend menschen bezocht te worden, maar des Zondags klimt het wel tot zes-duizend, en op feestdagen wordt het zelfs ver-

dubbeld. 't Is half één en waarlijk wel tijd om te ontbijten, want op het middageten moet men tot zes à zeven uur wachten. De vlugge *garçons* bedienen ons ijlings van brood en vleeschspijzen met koffij of wijn daarbij, of gij neemt eene kom melk-chocolade met heerlijk fijn en zeer wit tarwebrood. Ge zoudt hierna verlangen om op de gemakkelijke sofa half uitgestrekt een *dolce far niente* door te brengen, zoo lang uw geurige uit Holland meêgebragte Havannah- of Manila-sigaar duurt, — want hier te Parijs zijn de sigaren afgrijselijk slecht en overmatig duur, — maar niet alzoo. In Parijs rookt men in de meeste koffijhuizen (van eenigen naam althans) niet; sommige hebben kamers opzettelijk daarvoor ingerigt, de meeste echter missen ze. Wilt ge dus het genoegen van te rooken te Parijs niet opofferen, doe het in de buitenlucht, in uw rijtuig, maar te huis of op eene publieke plaats, — wel foei! elke *garçon* zou er den neus voor optrekken. Dus, maar weêr haastig in den wagen!

Wij willen echter ditmaal onzen weg niet voortzetten in een omnibus of een fiacre. Wij hebben partij gemaakt, en daar er dames, ééne Hollandsche en ééne Parijsche, met hare echtgenooten van die partij zullen zijn, moeten wij, als van zelf spreekt, ons wat eleganter voordoen, en huren daarom twee zoogenaamde *voitures de remise*, of bijzondere huurrijtuigen, die ons van 's middags één uur tot middernacht de kleinigheid van 64 francs, behalve een »*pour boire*" of drinkgeld aan de koetsiers, moeten kosten. Daarvoor echter hebben wij ook het genot van regt fashionable als heeren voor den dag te komen. In sierlijke kalessen, natuurlijk met geheel neêrgeslagen kap, koetsiers in hemelsblaauw met zilver gemonteerd liverei, en twee hengsten voor elken wagen, rijden wij eerst meer dan een half uur tijds door een waar doolhof van breede en enge, regte en kromme straten, om ons gezelschap, 't welk op meer dan één uur afstands logeert, af te halen. Met algemeene stemmen besluit men tot een bezoek van St. Cloud, om zich dáár in het Park der keizerlijke zomer-residentie met de schoone natuur en de frissche buitenlucht te verkwikken. Wij bestijgen met onze elegante dames de sierlijke rijtuigen, en voort gaat het in snellen draf, nu links dan regts gezwenkt, tot wij de onafzienbare, meer dan vijf kwartier straalregt loopende straat Rivoli bereiken.

Hoezeer heden noch de groote, noch de kleine waterwerken te St. Cloud of Versailles springen, die telkens eene overgroote menigte menschen trekken, zijn er toch ontelbare scharen, door het schoone weder uitgelokt, op de been. Bijlangs het Stadhuis en het Louvre, 't welk met het daaraan nu verbonden keizerlijk paleis der Tuileriën één gebouw uitmaakt van 600 schreden lengte, naderen wij de heerlijke *Place de la Concorde*, een plein, zóó groot en door zoo prachtige gebouwen omgeven, als Europa gewis geen tweede zal kunnen aanwijzen. In het midden daarvan verheft zich de reusachtige, uit een enkel granietblok vervaardigde, 72 voet hooge en 250,000 pond zware obelisk van Loeksor uit Egypte, tusschen twee heerlijke kunstig gewrochte fonteinen. Omziende vestigt zich van hier uw blik op den met vele standbeelden rijk versierden ingang van den grooten tuin der Tuileriën en het daarachter gelegen paleis van dien naam. Voor u bemerkt gij de schoone marmergroepen van Marly, die op eene waardige wijze, aan beide zijden van den ingang geplaatst, ter opening dienen van de zoo grootsche lanen der Elyséscho velden, die zich een half uur gaans lang uitstrekken, tot dat ze gesloten worden door den trotschen triomfboog »*de l'Étoile*". Regts aanschouwt gij, aan het eind der breede en vorstelijke Koningstraat de sierlijke zuilengalerij der prachtige Madeleinekerk, bij welke de *Boulevards* beginnen. Links ziet ge over de brug der Eendragt, die met fraaije en stoute bogen de Seine overspant, op een schier even prachtig kolonnade-front van het paleis der kamer van afgevaardigden. Het geheel van prachtige publieke en bijzondere gebouwen, dat gestoffeerd is door een groot getal fraaije standbeelden, en de duizenden voetgangers en rijtuigen, die zich om u heen bewegen, maakt eenen indruk, als of men in eene tooverwereld verplaatst is. Onwillekeurig duiken daarbij voor den geest des vreemden beschouwers de beelden van 't verledene op. Hier, waar de slanke granietnaald in hiëroglyphen-taal den laten nazaat geheimzinnige dingen toespreekt, stond in 1793 de vreeselijke *guillotine*, en liet de hoofden vallen van meer dan 1500 slagtoffers, onder welke zelfs een koning en eene koningin! — Maar wij willen heden met de Parijzenaars genieten en willen ons de heerlijke zomerzon door geene schaduwbeelden van een treurig verleden laten verduisteren, en

liever ons in den vrede van het heden verblijden. Ziet, ginds in dat gebouw werd nog dit zelfde jaar de gewigtige vrede van Parijs gesloten, die aan den bloedigen Russisch-Turkschen oorlog een einde maakte!

Thans slaan wij de Elysesche velden in, die niets anders zijn, dan eene verbazend breede laan voor rijtuigen, in het midden, met vele daarnevens voor voetgangers bestemde zijlanen, geformeerd door de prachtigste boomen. Wij doen ons toertje in gezelschap van meer dan 4000 rijtuigen, zoo als onze Parijzenaar verzekerde, rijtuigen van allerlei soort, opgepropt volle omnibussen, met hunne lading menschen binnen in en boven op, prachtige staatsiekoetsen of landauers, sierlijke Victoria's, met hare edele vierspannen, nederige fiacres met één paard, ontelbare voitures de remise, tilbury's, cabriolets, enz. enz. omgeven bovendien van menigen eleganten ruiter en menige bevallige amazone. Van de 70,000 te Parijs voor 't vervoer van menschen aanwezige rijtuigen bevindt zich altijd een contingent in de *Champs Elysées*, en gij verbaast u over de geoefende meesterhand van den Parijschen koetsier, die er voor zorgt, dat onder al het gedraaf en gevlieg van paarden en rijtuigen door elkander zeer zelden eenig oponthoud, nog minder eenig ongeluk gebeurt. Voor zoo ver de menschen en rijtuigen uwe aandacht niet te zeer aftrekken, wijdt gij eenen blik aan het *nijverheids-paleis*, het gebouw der groote wereld-tentoonstelling, met den grooten daaraan grenzenden wintertuin, voorts aan menigen schouwburg of eene der vele plaatsen van uitspanning en vermaak, waarmede de Elysesche velden regts en links zijn bezet, en bereikt eindelijk den heerlijken triomfboog bij de Barrière *de l'Étoile*, 50 ellen hoog, 46 breed en 23 diep. Dit kostelijk monument, onder NAPOLEON I aangevangen, om de overwinningen der Fransche legers te vereeuwigen, is eerst na 30 jaren arbeids onder negen verschillende architecten en vier regeringen voltooid, en mag vrij als een der schoonste, zoo niet het allerschoonste der vele kunstgewrochten dezer reuzenstad worden aangemerkt. De *plate forme*, die over 228 trappen bereikt wordt, levert een der schoonste panorama's van Parijs, doch mist nog den zegewagen, die als eene kroon er boven op behoort te staan. Het geheel is indrukwekkend, en vertegenwoordigt door zijne talrijke *bas-reliefs* de

voornaamste veldslagen van den eersten NAPOLEON. Vol bewondering over dit grootsche en toch zoo keurig uitgewerkte pronkjuweel van bouwkunst, rijden wij er bij langs, daar zelfs de keizerlijke familie er hoogst zelden onder door rijdt, en deze eer, voor zoo ver mij bekend is, alleen te beurt viel aan den hertog VAN ORLEANS, die vóór weinige jaren, niet ver van hier, zoo noodlottig het leven verloor, en wiens lijk in droevigen optogt onder dezen boog door passeerde.

Na de vestingwerken, die Parijs als een ring omgeven, te zijn doorgetrokken, bevinden wij ons al spoedig, maar altijd door dezelfde woelende menigte voetgangers en rijtuigen omstuwd, in de laan der Keizerin (*Avenue de l'Impératrice*), die nog maar juist gereed was, en voorts in het bosch van Boulogne, dat, hoezeer vele honderden bunders groot, evenwel nog onlangs aanzienlijk uitgelegd en verfraaid werd. NAPOLEON III vooral heeft dit beroemde bosch ontzaggelijk verbeterd door het aanbrengen van groote waterpartijen, die er geheel ontbraken, en wel zoo groote, dat wij in eene een kleinen opgetuigden tweemaster ontdekten, en de oppervlakte door de menigte met menschen opgevulde roeischuitjes, die heen en weêr naar de sierlijke, met koffijhuizen voorziene eilandjes snelden, een even levendig tafereel bood als de lanen en parken op den vasten wal. Fraaije watervallen, kunstige grotten, schoone fonteinen, groepen van rotsen en soortgelijke kunstwerken zijn er hier en daar, soms zeer verrassend aangebragt, terwijl menige schoone partij een model kon leveren voor een landschapschilder. Bij fraai weder is dit groote en schoone bosch, dat in alle rigtingen met breede rijwegen en voetpaden doorsneden is, het algemeene *rendez-vous* der *beau monde* van Parijs, en zeer sterk bezocht. De aanleg is overheerlijk, maar het houtgewas beantwoordt er niet aan, hetzij de boomen te jong zijn, of de grond ongeschikt, — althans men vindt er geen zwaar geboomte, en in dit opzigt kan het de vergelijking niet doorstaan met het veel nederiger Haagsche bosch.

Een gedeelte van het bosch van Boulogne is omheind, en aan bijzondere personen verhuurd; het heet de *Pré Catalan*, naar zekeren CATALAN, die daar vermoord werd. Men vindt er koffijhuizen, waar harmonische muzijk uw oor streelt, waar keur van heerlijke bloemen u lokt, en waar de afzonderlijke

tuintjes, die des zomers elken avond geïllumineerd worden, de wandelende menigte bij het vrolijk maatgeluid eener levendige dansmuzijk tot een bal champêtre uitnoodigen.

Aan het einde van dit bosch ligt het dorp Boulogne, waaraan het zijn naam ontleent, eene plaats met ongeveer 6000 inwoners, die slechts door eene sierlijke brug over de Seine van het zoogenaamde stadje St. Cloud, dat echter maar de halve bevolking van Boulogne tellen moet, gescheiden is. St. Cloud ligt bekoorlijk aan de heuvelachtige oevers der hier zoo schilderachtige Seine, en trekt als geliefkoosd zomerverblijf vroeger van de koninklijke, thans van de keizerlijke familie, wegens zijn overheerlijk park, dagelijks, maar vooral des Zondags duizenden bezoekers tot zich. Wij begaven ons ook derwaarts, en hoewel wij het opeengehoopte centrum der myriaden Zondag-vierders in het bosch van Boulogne verlieten, kwamen wij toch te St. Cloud met eene ontzaggelijke menigte, en vonden aldaar evenzeer eene ontelbare schare. Elk uur toch vertrekt van Parijs naar St. Cloud eene stoomboot, elk half uur een spoortrein, die, naar Versailles bestemd, dààr stil houdt, elk half uur bovendien een omnibus van bijzondere grootte en constructie, die, op de ijzeren rails loopende, door twee paarden wordt getrokken en 70 menschen kan bergen. Dergelijke gelegenheden bestaan evenzeer naar St. Germain, Meudon, Sèvres, en alle bekoorlijk gelegene plaatsen in de omstreken van Parijs.

Uit onze rijtuigen gestegen mengen wij ons onder de menigte wandelaars, die het genoegen van eens een dag buiten te zijn, uit de oogen straalt, en die ieder op zijne wijze, met onnavolgbare radheid van tong en de levendigste gebaren, daarover zijne vreugde openbaart. Troepjes van keurig gekleede kinderen vermaken zich met bal- en hoepelspel op de ruime grasperken, of, voor zoo ver het der wandelende schare niet hindert, in de breede laan, die naar het vorstelijk park geleidt. Wij beginnen nu allengskens te stijgen, hier en daar zelfs vrij steil, en bereiken alzoo een plateau of vlakte van tamelijk grooten omvang, op welks midden een vrij hooge toren, *la lanterne* genaamd, gebouwd is. Wij maken nog eene wending om eenig kreupelhout, en staan plotselijk op den rand dezer hoog gelegen vlakte, waar zich voor onze verbaasde oogen een panorama ontvouwt, zoo heerlijk, dat het

een onvergetelijken indruk achterlaat. De groote wereldstad, Parijs, het Babel onzer dagen, rijk in droevige en bloedige herinneringen, nog niet te betrouwen, als een vulkaan in rust, die onverwacht u met zijne uitbarsting verrassen kan, — het eenige Parijs ligt daar voor ons in zijne gansche uitgestrektheid, al is het, dat wij naauwelijks het geheel kunnen overzien het eene einde tot het andere. Verwarde massa's huizen rijzen met ontelbare torens en groote gebouwen, als een groot doolhof, omhoog. Scherp teekenen zich de molens op den Montmartre tegen den horizon af. Ginds bij die spitse naalden onderscheidt ge duidelijk de stad der dooden, het welbekende kerkhof *Père la Chaise*, 't welk u, hoog als het ligt tegen de helling van een heuvel, een niet minder schoon overzigt der stad en meer van nabij oplevert.

Met moeite rukten wij ons eindelijk van dit prachtig schouwspel los en daalden weder af naar de Seine. Wegens de hooge tegenwoordigheid der Keizerin EUGENIE en den keizerlijken kroonprins, terwijl de Keizer zich aan de baden te Plombières bevond, mogten noch het paleis, noch de kostelijke tuinen, die het omgeven, worden bezien. Op deze wandeling merkten wij de eigenaardige zeden der levendige Franschen op, die zoo veel afwijken van onze wel eens te stijve gewoonten. Heeren en dames, wier kleeding en taal van goeden stand en zorgvuldige opvoeding schenen te getuigen, waren als volwassen kinderen ijverig in de weêr met elkander elastieke ballen toe te kaatsen, krijgertje te spelen, al stoeijende, tuimelende, rollende van den heuvel neêr te dalen, enz. Uitgelaten en dol van pret gaven zij niets toe aan de hen omgevende schooljeugd in gieren en schateren. Wij bleven nog eenigen tijd in het grootsche park omdoolen, 't welk zich door lossen, smaakvollen Engelschen aanleg ver boven de tuinen der Tuileriën en van het Luxembourg onderscheidt. Immers die zijn, als de meeste Fransche tuinen, volgens den stijl van LE NÔTRE, met palmen afgezet en in regthoekige, als met den passer afgemetene bloemperken en wandelwegen, onzes inziens zeer smakeloos aangelegd.

In de groote *allée*, beneden aan de Seine, teruggekomen, bestijgen wij op nieuw onze kalessen. Ondertusschen is het zes uren geworden en beginnen wij aan ons middagmaal te denken. Op nieuw passeren wij de stoute brug over de Seine

en het dorp Boulogne, en doorrijden nu het geheele bosch van dien naam, doch aan eene gansch andere zijde. Geheele familiën liggen daar ongegeneerd op het mollige gras, onder een schaduwrijken boom, of hoe zich de gelegenheid maar presenteert, een eenvoudig landelijk middagmaal in de volle vrijheid der schoone natuur te gebruiken; terwijl de voerlieden der rijtuigen, waarmeê zij gekomen zijn, op korten afstand hunne paarden uit de hand voêren. Ik moet betuigen dit schouwspel, in weerwil dat de vrijheid der Parijsche zeden zoo vaak de moeder is van ligtzinnigheid, regt lief en aangenaam te hebben gevonden. Spoedig hebben wij nu weder de vestingwerken bereikt en rijden de voorstad *Passy* binnen, waar een ruim en zeer goed logement ons in zijn grooten tuin opneemt, en wij in een priëel gezeten, terwijl de tuin rondom ons volkomen bezet is met etende of reeds gegeten hebbende gasten, welhaast een ècht Fransch *dîner* voor ons zien. Hoe fraai ook, toch lijkt het ons vreemd genoeg, en wekt het onzen appetijt op verre na zoo niet als wat onze eenvoudige, maar degelijke Hollandsche keuken presenteert. Het ergste is, dat men volstrekt niet weet wat men krijgt, en ik had eene nog te levendige voorstelling van de délicatesses, die ik des morgens op de Hal had gezien, om niet een weinig te grillen van het gezigt dier spijzen, wier oorsprong zich maar niet ontdekken liet. Wij bepaalden ons daarom bij de eenvoudigste schotels, lieten ons de »*potage aux Julies*" (wortel- en groentesoep) en de »*Chateaubriand aux pommes de terre à la robe de chambre*" (platweg: biefstuk met ongeschilde aardappelen) wel smaken, en gedachten onder het genot van eene en andere flesch heerlijken Bordeaux, die hier slechts anderhalf, hoogstens twee francs kost, de afwezige geliefden.

Het opsteken der gaslantaarnen, die eensklaps van alle zijden flikkeren, bewijst ons dat wij langer getafeld hebben, dan wij meenden, en dat het aangenaam en geestig gesprek ons den tijd had doen voorbijvliegen. Wij besluiten de gewoonte te volgen, door de Champs Elysées naar de Boulevards te rijden en daar een kop koffij te drinken. Door vele onbekende straten en wegen bereiken wij weder den trotschen Triomfboog, en doorkruisen de schitterend verlichte Elyséesche velden in gezelschap van duizenden rijtuigen, die,

òf even als wij uit het bosch van Boulogne terugkeeren, òf zich met heen en weder rijden vermaken. Het is hier nog voller geworden, dan het des morgens was, en de breede laan, waar gemakkelijk tien rijtuigen op elk punt elkander passeren kunnen, is somtijds verstopt, zoodat wij, òf een oogenblik stilstaan, òf stapvoets rijden moeten. Wij laten de fraai geïllumineerde *Cafés-chantant* of koffijhuizen, waar muzijk in de opene lucht gemaakt wordt, het schoone *Cirque* of paardenspel van FRANCONI, enz. enz. blijven, hoe druk en uitlokkend het er moge uitzien, — en komen weder op het Eendragtsplein, waar wij bij de Obelisk van Loeksor een oogenblik stil houden, om het tooverachtig schouwspel van heden morgen nu in het verbijsterend licht der ontelbare gasvlammen te genieten. Vervolgens rijden wij door de breede Rue Royale of Koningstraat bijna regt op het heerlijke frontportaal en de schoone zuilenrij der grootsche Madeleine-kerk, en bevinden ons weder eensklaps te midden der onbeschrijfelijke drukte der Boulevards, dat middelpunt van het leven der hoofdstad, waar altijd de meeste rijtuigen en menschen bijeen zijn, en de eerste familiën, de keur der *beau monde* te Parijs, zich gaarne in hare staatsie-wagens vertoonen, terwijl men altijd een dof en donderend geraas verneemt. De tegenwoordige Keizer heeft, gewis uit vaderlijke voorzorg voor zijne brave Parijzenaars, die nu en dan een ongelukkig zwak hebben voor het maken van barrikades, juist op de drukste wegen en straten, de tallooze straatsteenen laten opbreken en verwijderen, en hunne plaats doen innemen door eene Mac-Adam-bestrating. Daar nu ook de kleine steentjes der *trottoirs* door een effen en zacht asphalt-plaveisel vervangen zijn, begrijpt men, dat onze goede lieden van Parijs op de *boulevards* al geheel het barrikaden-vermaak hebben moeten vaarwel zeggen, hoewel zij daarvoor het rumoer, dat vroeger oorverdoovend geweest moet zijn, hebben mogen verwisselen met het zachtere van een aanhoudend voortrollenden donder. Dergelijke teekenen eener vaderlijke liefdezorg voor zijn troetelkind, de stad Parijs, geeft de tegenwoordige Keizer vele. De Rue Rivoli, b. v., liep vroeger krom en hoekig van de Koningstraat naar het plein der Bastille meer dan 5 kwartier uur ver. Thans zijn al die krommingen en hoeken na ontëigening weggebroken en geëffend, zoodat deze tweede hoofdstraat van

Parijs zich nu straalregt aan het oog vertoont. Gemakshalve is ook de Rue Rivoli ge-mac-adamiseerd, en daar zij op die wijze met de *boulevards*, de Koningsstraat en het Bastilleplein een ruimen halven cirkel van gemakkelijke communicatie uitmaakt, hebben de Parijzenaars nu niet alleen het genot van ruime en breede straatgezigten, maar tevens, wanneer het tijd is, van heerlijke militaire evoluties der artillerie en kavallerie, die met weinige wèl uitgevoerde manoeuvres in een oogenblik dit hoofdkanaal van den bloedsomloop der groote stad van inflammatoire stoffen hebben gereinigd. Tot verfraaijing der hoofdstad zijn al mede hier en daar in de voornaamste pleinen en straten sierlijke huizen van eigenaardigen vorm gesticht. Vraagt gij, wat zij zijn? Niets anders dan kazernes, waar de mannen van wapenen zoo lief gehuisvest zijn, dat ge niet begrijpt, hoe zij van daar eene hel van verderf kunnen uitbraken over de aterlingen, die het wagen mogten, de rust der pleizierige bevolking te verstoren. Buitendien is het getal van sergeants-de-ville, of policie-agenten, legio, daar men ze overal ziet, en: »eere, dien eere toekomt!" uitwendig heerscht er onder die anderhalf millioenen Parijzenaars en vreemdelingen, die er dagelijks in beweging zijn, zoo veel rust en orde, dat ik te Parijs in alle de dagen van mijn verblijf aldaar niet de minste straatschennis gezien, niet den minsten last van bedelaars, straatjongens, zakkenrollers, enz. ondervonden heb, zoodat men zich nu gerust en ten allen tijde even veilig in de zeer bezochte als in de stille straten van Parijs kan bewegen.

Op de *boulevards* aangekomen verbazen wij ons, wier oogen overigens reeds aan veel gewoel en gedrang gewend zijn over de ontelbare menigte wandelaars. Velen zitten ook op smaakvol van ijzerdraad gevlochten stoelen, die gij voor een stuiver gebruiken kunt, om zoo al rustende uw gezigt te streelen met de tallooze massa rijtuigen, die den Boulevard schier verspert. Van de Madeleine-kerk tot het Bastille- of Julij-plein strekken deze Boulevards zich in een wijden boog van meer dan 5 kwartier uurs lengte uit. Deze rigting is ontstaan uit den loop der oude wallen en grachten (*bolwerken*), die vroeger de veel kleinere stad omgaven, maar thans geslecht en gedempt, die ruime pleins-wijde straten formeren. Alle vijf minuten

rijden van het eene naar het andere einde dezer geweldige streek omnibussen af, beginnende 's morgens te zes ure en eindigende te middernacht, welke alle bijna altijd gevuld zijn met hunne dubbele lading menschen binnen in en boven op. De benedenhuizen zijn nagenoeg alle prachtige winkels of koffijhuizen, van welke er gelijkvloers alleen 160 geteld worden, en die ge doorgaans alle bezet zult vinden. Wij stappen aan een der beste tegenover de Madeleine-kerk af en staren, zittende aan kleine ronde tafeltjes, voor huis, op straat, met verbazing op dien chaos van menschen en rijtuigen, die zich zonder ophouden als één groot wargewoel door elkander beweegt. De koffij is te Parijs over 't algemeen uitmuntend; daarom smaakte ons de *demi tasse* voortreffelijk, terwijl wij, heeren, niet nalieten het hierbij altijd gepresenteerde *petit verre* geurigen cognac te ledigen.

Hoe vermoeid wij reeds waren, was het toch nog te vroeg om te scheiden, en besloten wij den dag te eindigen met een bezoek in het *Chateau aux fleurs*, een welbekenden danstuin in eene straat zijwaards van de Elysésche velden. Wij rijden dus al weder naar deze druk bezochte lanen, waar echter het gewoel reeds begint af te nemen, slaan links uit de groote *allée* een weg in naar het reeds van verre zigtbare met helder rood glas verlichte bloemenkasteel, en worden bij den fraai geïllustreerden ingang, tegen 3 francs entrée, — dames zijn vrij, — toegelaten. Nadat wij eene schoone en door groote candelabres verlichte laan zijn doorgewandeld, komen wij op eene plaats, waar honderden gaspitten tusschen boomen en bloemen, hoog boven en laag bij den grond hare heldere vlammetjes uitstralen. Schoone bustes, fraaije standbeelden, keurige vazen met keur en geur van bloemen beladen, zijn overal op de verrassendste en smaakvolste wijze geplaatst. De tuin zelf is tamelijk uitgestrekt. Ginds hebt ge eene laan, waar de heeren, maar niet zelden ook de dames, hun hart kunnen ophalen met een schot uit de buks naar het wit. Daar ziet ge onder een fraaijen boom eene tombola of roulette. Elders een Russisch billard, en wanneer ge een kronkelend pad naar eene kunstmatige hoogte volgt, ziet gij in een Moorsch tempeltje een waarzegger, fantastisch gekleed met hooge muts en tooverstaf en allerlei geheimzinnige symbolen

omgeven, die u, zoo ge daartoe lust gevoelt, de onwaarschijnlijkste dingen voorspelt die ge bedenken kunt, in den regel geheel afwijkende van uwe loopbaan die ge dus ver bewandeld hebt of verder denkt te bewandelen, en die daarom dikwijls aanleiding geven tot de vrolijkste lachpartijen.

Ongeveer midden in den tuin is een fraaije tempel, luisterrijk verlicht, geheel omgeven van eene opene ruimte, welke groot genoeg is voor eene niet te talrijke menigte om een dansje te maken. Bij dit middelpunt verdringen zich de scharen van *beaux* en *belles*, meest allen elegant gekleed, die soms van zeer ver verwijderde landen bijeen gekomen zijn, zoodat het hier in waarheid dikwerf een Babel van spraakverwarring is. Uitlokkend klinkt de door het wèl en sterk bezette orchest meesterlijk uitgevoerde vrolijke dansmuzijk, en ziet, — daar zweeft menige bevallige schoone in de opene lucht, op den vloer van asphalt rondom de tent, met haren partner een vluggen wals of eene bevallige polonaise uitvoerende. Heerscht hier al schijnbaar de meeste vrijheid, toch is de policie dààr, en verschillende harer agenten, die zich zelfs onder de dansende menigte begeven, zonder aan haar vermaak te mogen deel nemen, zorgen, dat de vrijheid niet ontaarde in ongebondenheid, althans dat er niets geschiede, wat het kiesche oog van den op uiterlijken schijn zoo jaloerschen Parijzenaar mogt ergeren. Het aantal dames, hier verzameld om te zien en gezien te worden, is buitengemeen groot, en overtreft zeer vaak dat der heeren, daar de Fransche zeden het vrij en ongehinderd eener dame veroorloven, om zich alleen en onverzeld op openbare plaatsen te vertoonen. Alle dames zijn fraai, vele zeer kostbaar uitgedost. Ligt er misschien over menige der hier zoo talrijk aanwezige schoonen een geheimzinnige nevel onder een half opgeslagen sluijer verspreid, en is het daarom niet raadzaam al te spoedig eene conversatie met de *beau sexe* te zoeken, wij hebben geen lust de *mystères* van Parijs verder te ontsluijeren, dan EUGÈNE SUE's roman reeds gedaan heeft, van wien men overvloedig en naar waarheid (als men hier zegt) vernemen kan, welke strikken u worden gespannen onder den schijn van hulpvaardige liefde, welke harten er kloppen onder de gulste en beleefdste gelaatstrekken. Gekomen om Parijs te zien, en

het volksleven der wereldstad gade te slaan, vonden wij onze nieuwsgierigheid ook hier wel bevredigd. Het misdadige Parijs lokt welligt een tal van vreemdelingen; maar met de hand op het hart verklaar ik, geen behagen te hebben in het weten der verborgenheden van iemands leven of van het leven eener groote stad.

Hoezeer ook in den tuin zeer wel voorziene buffets worden aangetroffen, wordt er toch, vooral des avonds, na 't *dîner*, zeer weinig meer gebruikt; men wandelt heen en weder, of houdt zich daar het langst op, waar men het meest zijne aandacht geboeid vindt, of zet zich eindelijk in deze verlichte tooverwereld te midden der heerlijkste bloemen en bloeijende menschenwereld op een fauteuil neder; kortom, men doet wat men wil, en bekommert zich om geen sterveling, maar men houdt zijn fatsoen.

Maar terwijl wij luisteren naar de schoone, zoo juist in de maat uitgevoerde melodie der levendige dansmuzijk, en de dansende en wandelende menigte zien voorbij zweven, valt ons oog op een *sergeant-de-ville*, die een eigenaardig teeken geeft. Oogenblikkelijk verstomt de muzijk, de heldere flonkering van duizende gaspitten verdonkert en verdwijnt, slechts zoo veel licht over latende, dat elk behoorlijk den tuin verlaten kan. Het is elf uur, en daarmede nemen alle publieke vermakelijkheden een einde. Gehoorzaam aan dezen wenk der wet — want dezen lof moeten wij den Parijzenaar geven: wanneer de duivel der revolutie niet in hem gevaren is, dan is hij de ordelijkste en de beleefdste mensch ter wereld, — gehoorzaam aan dezen wenk der wet, verlaten de Parijsche bezoeksters en bezoekers en wij mede het betooverende bloemenkasteel. Onze rijtuigen voeren ons nog eens door de *Champs Elysées* onder het zachtste luchtsgestel, dat men denken kan, 't welk u een waar genot in de frissche nachtlucht doet smaken, en laten ons eindelijk aan onze verschillende logementen afzetten.

NOG IETS OVER PHILANTHROPIE EN OECONOMIE.

BRIEF VAN MEVROUW ELISE VAN CALCAR AAN Mr. J. T. BUYS.

Indien tijdgebrek het mij niet onmogelijk had gemaakt, zou ik reeds eerder een woordje in het midden hebben gebragt, naar aanleiding van een stuk voorkomende in het vijfde Nummer der Wetenschappelijke Bladen. Mr. J. T. B. doet mij de eer, vele bladzijden van dat maandwerk aan de aankondiging van een mijner geschriften te wijden, getiteld: Tabitha, armoede en weldadigheid — waarop ik eenig antwoord meen schuldig te zijn. Ware er bloot sprake van verschil van beginselen, van eene uiteenloopende wijze van zien — ik zou er gaarne het zwijgen toe doen — immers de wereld der gedachten heeft ruimte genoeg voor allerlei gevoelens, en daar het ons menschen niet gegeven is, de zaken op eens van alle kanten te overzien — en elk onzer uit zijn eigenaardig standpunt op dezelfde zaak een geheel ander oog kan hebben, zonder daarom nog mis te zien, kan uit vergelijking van verschillende zienswijzen ons vaak het regte licht eerst opgaan. — Maar wanneer de van ons verschillende opvatting genoemd wordt »*valsch* en *verderfelijk*", dan gunnen wij haar geene plaats — geen regt van bestaan. Vermits ik nu ongaarne aan mijne bescheidene meening dat regt betwist zie, heb ik de beschuldiging van »valschheid en verderfelijkheid" eerst ernstig overwogen, maar heb het niet verder kunnen brengen met mijn onderzoek dan tot deze slotsom: Mr. B. en ik zien de dingen niet met hetzelfde oog — zitten niet op dezelfde plek — doch er is plaats genoeg voor hem en — voor mij — »zijne waarheid" maakt mijn gevoelen niet tot »valschheid", en ik ben volstrekt niet van plan om »mijne waarheid" hem tot een aanklagt van »valschheid" te maken.

1°. Mr. B. stelt mij in staat van beschuldiging met deze fameuse aanklagt: dat ik »der burgerij de *onhoudbaarste van alle stellingen* zou verkondigd hebben" — deze namelijk: *dat er strijd is tusschen godsdienst en wetenschap*.... Kan er strijd zijn tusschen godsdienst en wetenschap? — Gaan wij het antwoord op die vraag zoeken in het gebied der abstractiën, dan

luidt het *neen* — doch rigt men die vraag tot de werkelijkheid, dan klinkt van alle kanten het *ja* ons in de ooren. — De zuivere idée: *Godsdienst*, moge harmonisch ineensmelten met de loutere abstractie: *wetenschap* — beider ideaal moge ten naauwste verwant zijn in wezen, zoo als de volmaaktste wijsheid en volmaaktste liefde één zijn — in eene verre, verre toekomst moge de voleindigde wetenschap in de waarachtige godsdienst als hoogste ontwikkeling van het menschelijk wezen elkander verzoend omarmen, zoo als zij thans reeds vreedzaam zamen wonen in enkele hoog bevoorregte *eerstelingen*, maar waar aanschouwt men voor als nog die volkomene vereeniging? — Ik vraag het Mr. B. — ik vraag het heel de geleerde wereld: — waar toch is dat wonderkind geboren? — is zijne ster reeds opgegaan? — Mij aangaande, ik zag al te dikwerf hevige tweespalt, ja vijandschap tusschen deze twee, en wel omdat wetenschap en godsdienst, zoodra zij het gebied der abstractiën verlaten en in het leven treden, geen van beide in hare ideale waarheid, eenvoud en louterheid tot ons komen kunnen; althans ik heb noch de eene, noch de andere in de wereld in hare reine objectiviteit aangetroffen, maar altijd vrij subjectief gekleurd en naar hare dragers gevormd en misvormd!

Welke natuurlijke afkeer een vrouwehoofd ook heeft van abstraheren — zoo zie ik toch al het schoone van de loutere idéën — alleen het komt mij voor, dat men met de abstracte idée: *wetenschap* in deze zinnelijke wereld evenmin iets kan uitrigten, als met de reine idée: *godsdienst* — die buiten het wijsgeerig denken, al tot heel weinig gebruikt kunnen worden. — Mij bewegende op het veld der praktische waarneming, vergeven de abstraherende hoofden het mij, dat ik met de woorden: *godsdienst* en *wetenschap*, NIET het *afgetrokken begrip*, maar zijne *verschijning in het leven* heb bedoeld. Ik spreek op bladz. 35, D. I, niet van eene godsdienst en eene oeconomie zoo als ze *zijn moesten* — maar zoo als ze *voorkomen* — even als ik in dien zelfden volzin niet van eene »ideale kerk en staat" — of van »de idée diakonie en plaatselijk bestuur" heb gesproken. — Waarlijk tusschen de *hoogste ontwikkeling* van al deze zaken, nu tegenover elkander geschaard, zou ook eene hoogere eenheid te vinden zijn, indien zij zich moesten abstraheren en idealiseren, terwijl de strijdig-

heden tusschen de feitelijke verschijningen op blz. 35 door mij tegenover elkander gesteld: kerk en staat — diakonie en gemeente-bestuur — oeconomie en godsdienst — niet te loochenen of te verbloemen zijn.

Doch hoewel bij mij vast staat dat al deze genoemde ligchamen in de werkelijkheid niet door één geest bezield en geleid worden, en zich uit hun aard van zeer uiteenloopende middelen bedienen, waarom ik gaarne zie dat elk in zijn eigen karakter en in zijn eigen spoor blijft — geloof ik aan de mogelijkheid van een onderling verdrag, waardoor men elkander niet, gelijk zoo vaak geschiedt, zal *tegenwerken*, maar elkaâr vreedzaam in één doel ontmoeten kan. Juist omdat de godsdienst en de wetenschap beide als de uitingen der menschelijke morele en intellectuele ontwikkeling, ook ondanks het subjective kleursel in de heterogene inmengselen, die haar in hare vertegenwoordigers aankleven, toch altijd een grond van eenheid, eene dispositie tot harmonie in zich hebben — in één woord: het is alleen *de eenzijdigheid* »der wetenschappelijken" en »der godsdienstigen", die wetenschap en godsdienst zoo vaak vaneen rukt en tegen elkander in het harnas jaagt — maar het bestaan van die verdeeldheid is op het gebied van het armenwezen niet te ontkennen — de Heer B. zelf constateert het aanzijn van zulk een kamp als hij zegt:

»Twee scholen staan tegenover elkander, de eerste zou men de gemoedelijke kunnen noemen — de andere school, door hare tegenstandster als de hardvochtige, goddelooze, ja soms onchristelijke uitgekreten — maar in haar eigen oog — de wetenschappelijke, omvat de mannen van de theorie, die, gelijk de gemoedelijken zeggen, van het armwezen weinig meer kennen dan de statistiek," enz.

2°. Mr. B. meent in de grootsche producten van kunst en nijverheid, te Rome tot stand gebragt, eenig bewijs te vinden tegen de juistheid mijner schets van den vernederden toestand der slaven bij de Ouden. — Zeer zonderling voorwaar, dewijl eene streng voortgedreven slavenmagt een volk zeker wel in de gelegenheid stelt om kolossale werken tot stand te brengen. — Ik weet zeer wel dat bij de Grieken en Romeinen de slaven niet zelden in klassieke beschaving hoog boven hunne meesters stonden, en dat deze zich niet bloot tot het gebruiken van hunne ruwe spierkrachten bepaalden, maar hen ook

met edeler arbeid belastten — dit alles hief echter den toestand van vernedering niet op, noch waarborgde hen tegen eene willekeur, die geene beperking vond in menschelijke regten, welke den slaaf ontzegd werden. — Verder verwijs ik naar het werk van WALLON, *Hist. de l'Esclavage.*

3°. Overbevolking! — De Heer B. beweert dat de schrijfster van »Tabitha" *daarvan niets weten wil* — en wel, omdat zij dan eene van hare lievelingsstellingen omver zou moeten werpen. — Indien ik het wèl versta, zal die bedoelde lievelingsstelling geene andere zijn dan mijn geloof aan de zedelijke kracht van het huiselijk leven. Ik erken het volmondig, dat ik groote voorliefde heb voor dat denkbeeld, echter niet alzóó dat ik er eenige waarheid aan zou wenschen ten offer te brengen — en de oogen willens zou sluiten voor een feit, dat zoo luide spreekt als het verschijnsel: *overbevolking.* — Ik bestrijd dan ook geenszins dat hier te lande de verhouding tusschen product en verbruik ongunstig is voor den arme — ik erken dat er eene treurige onevenredigheid bestaat tusschen behoefte en verdienste, en dat de bronnen van bestaan niet in gelijke rede schijnen te zijn toegenomen als de steeds aanwassende bevolking — maar ik bestreed alleen het middel dat men aanwijst om tot eene betere toekomst te geraken, te weten het ijveren tegen de huwelijken der armen — ik vond het magteloos en onhandig om te oreren tegen iets dat niet alleen niet te keeren is, en dat zelfs indien men er verandering in brengen kon, door waardige middelen, als b. v. eigen overtuiging, zedelijk gevoel, enz. — toch den toestand der maatschappij niet zoo ganschelijk herscheppen zou, dat de loonen rijzen en de prijzen der levensmiddelen dalen zouden.

Ook ben ik niet, gelijk de Heer B. beweert, het antwoord op de vraag, wat ons uit onzen ongunstigen toestand verlossen kan, geheel schuldig gebleven, al heb ik het later eerst genoemd — waar ik Deel II van de *middelen* gewaag waarmede het pauperisme moet bestreden worden (blz. 242—248). Daar wees ik op de LANDVERHUIZING — en ik ken geen ander middel dat als dit in de *werkelijkheid* kan gebragt worden. Het middel dat ik afkeurde, verwierp ik niet omdat het niet schoon, niet edel is, de menschen tot zelfbeheersching te manen — maar omdat het ideaal is — te wachten dat zulks een afdoend middel zou zijn. — 't Is zeer fraai voor vertoogen over de

hoogere zedekunde, maar hersenschimmig bij de lage zedelijke ontwikkeling onzer armen.

Mij worden woorden in den mond gelegd, die ik nooit tot de mijne zou kunnen maken — b. v.: »het kan niet waar zijn dat de mensch door zijne zucht voor gezelligheid, welke de Voorzienigheid hem heeft ingeschapen, te bevredigen, zich zelven ten verderve brenge."

Al hetgeen de Heer B. op dit punt tegen mij meent te moeten aanvoeren, betreft gevoelens die hij mij verkeerdelijk toedicht, en ik geloof niet dat mijne eigenlijke denkbeelden zoo ver van die mijns bestrijders verwijderd zijn als deze wel schijnt te meenen. Alleen ik wenschte toch dat Mr. B. met vele anderen een weinig scherper onderscheiden wilde de *schoonheid van het ideaal* en de *mogelijkheid van de verwezenlijking.* — Inderdaad het is de schoonste droom, dien ooit een philanthroop kon droomen: de verdierlijkte landlooper uit het slijk der laagste stompzinnigheid op te heffen tot het hoogste toppunt der zedelijke ontwikkeling, waar de geest de stof overwint — waar de rede de natuur beheerscht, en het edel gevoel eener heilige verantwoordelijkheid onze wetgever is — waar men, *om den nood van het toekomende geslacht niet te vermeerderen, gewillig zijn eigen levensgenot ten offer brengt....* Zie, dat is fraai — zeer fraai! — Maar 't is een droom — een droom, die nooit verwerkelijkt zal worden, dan in die enkele vertegenwoordigers eener hoogere orde van zedelijkheid dan onder de heffe des volks regel is. Wie stemt niet toe dat zelfbeheersching den mensch waardig is — ja zij is de kroon onzer natuur — wie twijfelt of meerdere bedachtzaamheid bij het aangaan van huwelijken niet raadzaam zou wezen — maar zij die daarbij de meeste onbezonnenheid aan den dag leggen, zijn zij ook niet de onontwikkeldste? — de minst voor rede vatbare? — De redevoeringen die in *Felix* of in het *Nut* worden gehouden, de vertoogen in onze maandwerken, zij dringen niet tot hen door. — Door wat magt, met welken hefboom zullen oeconomie en philanthropie hen opheffen tot die hoogste zegepraal eener zedelijke overtuiging op eene zinnelijke begeerte?....

Nog eens, ik geloof niet aan dien droom — niet omdat hij niet schoon is, maar omdat hij *een droom is*. Men moet in den toestand van zedelijke verbastering onzer armen geheel

en al vreemdeling zijn om er aan te kunnen gelooven — tenzij daar eene morele en physieke wedergeboorte des volks plaats greep, als de wereld van vader ADAM's dagen af nog niet aanschouwd heeft. Middelen waarvan men met eenen enkelen blik op het werkelijke leven aantoonen kan, dat hunne uitwerkselen nooit geëvenredigd zullen zijn aan de behoefte waarin men door deze wenscht te voorzien, komen mij voor den naam van *onnut* te verdienen, en mogen als krachteloos worden afgekeurd, ook al waren de bedoelingen welmeenend. — 't Kan den Heer B. niet onbekend zijn, dat er sprake is geweest van het oprigten eener Maatschappij tot voorkoming van onberaden huwelijken — van het uitloven van premiën aan hen die niet vóór dertigjarigen leeftijd zich in den echt zouden begeven — en dergelijke ongerijmde voorstellen meer — ongerijmd, niet omdat onberaden huwelijken niet hoog ernstig verdienen afgekeurd te worden — wij zijn ten volle eens: »dat arbeiders niet moeten trouwen wanneer zij de middelen missen om een gezin te onderhouden" — maar geene maatschappij of commissie ter wereld zal ooit bij magte zijn om iets te verhinderen wat geheel van den wil des menschen afhangt, en al vermogt zij het enkele trouwlustigen te overtuigen door zedelijke tractaatjes, door vertoogen of wat ook tegen onberaden huwelijken — zou zulk geknutsel ooit in het groot op de bevolking ingrijpen? Is het met grond te wachten, langs dezen weg het pauperisme te beteugelen en de rampen der overbevolking te verhelpen? — Hersenschimmen noemen wij zulke verwachting. Bij individuën mag een goede raad ingang vinden — en o hoe zelden! — bij de menigte rigt men niets uit. — Voor haar noemde ik: *Landverhuizing.* — Eene maatschappij ter voorkoming van onberaden huwelijken zou eene maatschappij tegen de ligtvaardigheid, tegen de zinnelijkheid, tegen de verwaarloozing, tegen de verdorvenheid zijn moeten — zulk eene maatschappij behoeft niet meer te worden opgerigt als een afgescheurd stuk der algemeene en eenige zedekunde. — Zij bestaat sedert 2000 jaren en heet *Christelijke Kerk.* — Deze vereeniging roept elk mensch tot zelfbeheersching, tot overwinning door zijne hoogere vermogens op de lagere — waar haar geest doordringt, daar ontwaakt de mensch tot bewustzijn van zijne zedelijke waarde, hooge verantwoordelijkheid en schoone bestemming, en daar wordt de ligtvaardigheid aan banden gelegd. — Hoe

wenschelijk het nu ook ware, dat die geest des Christendoms heel het volk doordronge — wij moeten willens blind zijn om te gelooven dat hij onder de graauwe lompen onzer armen reeds heerschappij voert. — Hij moet daar gebragt worden — en wel langs twee wegen — door het *familie-leven* en door het *onderwijs*.

»In der Familie erblicken wir die erste und nothwendigste Erscheinung des sittlichen Lebens, die letzte und wesentlichste Grundlage von Kirche und Staat, sie ist die unentbehrliche Quelle aller religiösen und sittlichen Bildung", zegt GELZER in zijne voortreffelijke *Ethik*. — In het familie-leven spreken de stemmen der natuur, de banden des bloeds, ook tot de meest verwilderden en onontwikkelden, zij het dan ook in armer taal dan bij meer beschaafde gemoederen — daar kan geene zamenleving van menschen zijn in huiselijke gemeenschap zonder wederzijdsche invloeden tot ontwikkeling.

Doch opdat die invloeden niet ten kwade, maar ten goede strekken zullen, opdat het huiselijk leven zijne opvoedende kracht en ware beteekenis erlange, moet het volk toegankelijk gemaakt worden voor edeler beginselen, en opgewekt tot een zedelijk leven door ONDERWIJS.

4°. Onderwijs — is het niet de eerste stap tot volksbeschaving? — Zijn lezen, schrijven, rekenen niet de voorwaarden van alle verdere ontwikkeling? Maar de armste, de stompzinnigste, de onzedelijkste lieden zijn niet gewoon hunne kinderen ter schole te zenden. Dit deed mij het woord *schoolpligtig* uitspreken, en het oog op de regering slaan.

Mr. BUYS echter is van oordeel: »dat het goede onvruchtbaar zijn zou als het niet uit vrije beweging tot stand komt" — maar wij gelooven toch dat de straatjongens heel best lezen en schrijven zouden leeren, ook al waren hunne ouders er toe *gedwongen geworden* hen ter schole te zenden. — O, voorzeker, elke goede daad, die uit vrije liefde en overtuiging verrigt wordt, heeft een heilzamen invloed op hem die haar verrigt — maar waar die liefde en overtuiging ontbreken, en door gezag worden vervangen, zal de afgedwongen goede daad toch al hare heilzame gevolgen behouden *voor hen op wie zij overgaat*. Ditmaal wil Mr. B. lijdelijk toezien tot de armen zoo ver geëmancipeerd zullen zijn, dat zij niets vuriger begeeren dan hunne kinderen eene goede opvoeding te geven en ze uit eigen beweging naar school zenden! »Door schade

en schande wordt men wijs" — zegt de Heer B., en hij wenscht de armen zoo lang aan die schade en schande hunner onwetendheid en verwaarloozing prijs te geven tot zij van zelf wijs zullen worden!!! — Dit komt mij echter voor al eene heel vreemde paedagogiek te zijn. — Schade en schande maakt hem alleen wijs, die er zich *ten volle van bewust wordt*, en al de gevolgen van zijne verkeerdheid overzien kan. — Kan dat de arme, verwaarloosde mensch? — O, hoe zelden gebeurt het dat de onwetendheid hem berouwt, en meestal veel te laat, komt men tot besef van het gemis van schatten, waarvan de onkundige de waarde niet vermoeden kan. Het voorbeeld door den Heer B. aangehaald, bewijst dan ook niet veel als hij ons op een kind wijst, dat men niet belet zich te stooten om hem daardoor voorzigtigheid te leeren — maar de armen voelen geen leed over hunne onwetendheid en verwaarloozing — het smart hen niet, dat zij zoo ongeschikt en stomp zijn; zij denken er niet aan, dat er ook voor hen een andere toestand mogelijk is, of dat zij verpligt zijn dien hunnen kinderen te bereiden. — »Wat ik niet heb geleerd, behoeft mijn jongen ook niet te leeren — mijne ouders hebben aan mij zoo veel niet te koste gelegd — wat behoef ik mij die opoffering te getroosten — zij zullen zoowel door de wereld komen als wij." — Deze verbasterde en vaak diep gezonken wezens zullen tot emancipatie komen — als men ze maar niet belemmert!.... zij behoeven niets anders dan vrijheid!....

Inderdaad, ik moest de woorden van den Heer B. nog eens overlezen, om mij te vergewissen dat hij zoo iets nederschrijven kon.... en toch is het zoo! — Ook verklaart hij mijn beroep op den Staat voor zeer onnoozel, en *den Staat onbevoegd om in dezen te voorzien.*

Doch alle staathuishoudkundigen denken zoo niet. MACAULAY noemt er in zijne redevoering over: »de pligt der Regering om voor de volksopvoeding te zorgen", eene reeks op, die deze zorg als eene gebiedende noodzakelijkheid op den voorgrond gesteld hebben.

Is men der vrijheid vijandig als men wenscht in den Staat een zedelijk ligchaam te zien — ja, dan belijd ik gaarne eene bestrijdster van zulke bandeloosheid te zijn, die den naam van vrijheid onwaardig is. — Mag de Staat alleen misdaad straffen en niet verhoeden? Is het dwingelandij als eene regering de

zedeloosheid tracht te voorkomen door het verstand te ontwikkelen en het zedelijk gevoel van een volk te verheffen? — »Het wordt algemeen erkend dat de regering door eenige middelen onze personen en onzen eigendom moet beschermen. Indien gij de volksopvoeding wegneemt, welke middelen blijven haar over? Gij behoudt niets dan zulke middelen welke de noodzakelijkheid alleen kan regtvaardigen, middelen welke vreeselijk onheil veroorzaken, niet alleen voor de schuldigen, maar ook voor de onschuldigen, die met de schuldigen in betrekking staan. Gij behoudt geweren en bajonetten, schavot, geeselpalen, stroppen — eenzame opsluiting, dwangarbeid, enz.

»De regering is intusschen gehouden haar doel te bereiken, onze veiligheid te verzekeren.

»Nu zijn er slechts twee wegen om daartoe te geraken. — De eene is: de menschen wijzer, beter, gelukkiger te maken — de andere is: hen eerloos en rampzalig te maken. Kan iemand twijfelen welke weg gekozen moet worden? Is het niet vreemd, niet schier ongeloofelijk, dat godsdienstige en welwillende menschen in gemoede de leer kunnen voorstaan, dat de overheid gehouden is te straffen en terzelfder tijd gehouden om *niet te onderwijzen. Mij schijnt het zeer duidelijk, dat zij die het regt heeft te laten hangen, ook het regt heeft te laten onderwijzen*" (*).

Maar de Heer B. vreest dat wanneer men het volk niet vrij laat om hunne kinderen in volslagen verwaarloozing te laten opgroeijen, men het *vaderlijk gezag* te kort zal doen en den Staat tot voogd maken. Ik vraag daarentegen: achten de burgers hun ouderlijk gezag te verliezen, waar de Staat over hunne zonen beschikt om hun onderwijs in den wapenhandel te geven? — Waarom stelt de Staat zoo veel belang in de jongelingschap weerbaar te maken tegen de tastbare vijanden van hunne stoffelijke belangen — en moet hij zoo onverschillig zijn of de jeugd ongeoefend en ongewapend een slagtoffer zal worden van den grootsten vijand van het volksgeluk — de zonde en de onwetendheid?... Wordt de Staat geacht het regt der ouders aan te randen, als hij verlangt, dat zij hunne zonen voor het lieve vaderland laten doodschieten? En zou die Staat de volksvrijheid te kort doen, als hij eischte dat

(*) TH. BABINGTON MACAULAY.

men zijne kinderen niet tot schande en last van het vaderland laat verwilderen?...

Neen, dat is geene *vrijheid* langer te noemen — het is *verlatenheid*, *verwaarloozing*. — Vrijheid vragen wij voor elke edele werkkracht, voor elk rein en werkdadig beginsel, voor elk streven ten goede — vrijheid vragen wij voor elke levenskiem — voor elke uiting en ontwikkeling van het volksbestaan — voor handel en nijverheid — voor godsdienst en wetenschap — maar niet voor de zedeloosheid — niet voor de den mensch onteerende onwetendheid — niet voor de verwaarloozing van het ontluikend geslacht.

De waarachtige vrijheid moet uit den boezem des menschen en des volks te voorschijn gebragt worden door innerlijke ontwikkeling en verheffing van het zedelijk leven. — Tot zulk eene vrijheid moeten ook onze armen *opgeleid worden door wet en orde;* doch daartoe zullen zij nimmer geraken door hen los te laten en hen over te geven aan hunne lage begeerlijkheden en dwaasheid. *Wetteloosheid* is geene echte, den mensch of een volk vormende vrijheid — ja, waar een mensch of een volk zedelijk begint vrij te worden, zien wij hem daar niet juist zich *onderwerpen aan wetten* — of is de hoogste vrijheid nog iets anders dan *gehoorzaamheid* aan die grondwetten, welke in elk menschenhart gegrift zijn, hoe diep zij daar ook vaak bedolven liggen? Hoe kan men dan beweren, dat het de ontwikkeling der armen zou belemmeren, waar de wet der overheid die innerlijke wet komt oproepen en wakker schudden om te voldoen aan eene heilige verpligting? Zoo lang onze armen niet schoolpligtig gemaakt worden, zullen duizende kinderen, van alle onderwijs verstoken, in dierlijke verwildering opgroeijen, en niet dan voor den allerlaagsten arbeid bruikbaar kunnen worden, en het is voor de grofste en werktuigelijkste bezigheden, dat zich de meeste handen aanbieden, om bij niet slagen, zich naar een aalmoes uit te strekken....

Ik houd dit beweren niet staande krachtens eenige theorie, maar ingevolge eene treurige ervaring van de verbazende moeijelijkheid, ja, laat mij zeggen de onmogelijkheid, om menschen die zelven niets geleerd hebben, de waarde van meerdere kennis te doen beseffen. De ouders zijn voor geene overtuiging vatbaar. — Wijs hen op al de voordeelen der toe-

komst, het belang van het oogenblik wischt het straks weêr uit — gun hun eene kostelooze gelegenheid — zij zullen die niet aannemen — natuurlijk, zij weten niet wat hun aangeboden wordt — en aan zulke stompzinnigheid zou het geslacht der toekomst onbepaald moeten worden overgelaten?...

Doch mijn brief zou al te lang worden, indien ik naar hartelust bleef voortgaan over een onderwerp, waaromtrent nog zoo veel te denken, te onderzoeken en te beproeven valt.

Ik zeg den Heer B. inmiddels dank voor de welwillendheid waarmede hij mijn geringen arbeid heeft willen beoordeelen. Hij beschouwe mijn tegenweer niet als tegen zijn persoon gerigt, of een gevolg van eenige kleingeestige gevoeligheid, maar alleen als een uitvloeisel van mijne blijvende belangstelling in het behandelde onderwerp.

28 Junij 1857.

Aan de Leur bij Breda.

ONTBOEZEMINGEN VAN EEN RENTMEESTER.

I.

I wijst op II, doet aan III denken, opent zelfs de verwachting op IV, V, VI, enz. enz. Wij zullen zien, lezers! Mijn boezem is vol; dus genoeg te *ont*boezemen; als 't maar belangrijk genoeg voor deze bladen is, en de Redactie niet door velen harer lezers (enkelen zullen er altijd zijn) wordt vermaand: »dat toch die rentmeester zwijge!" Weet ge wat jammer is? Dat ge nu al jaren lang iedere maand in »de Gids" te vergeefs naar SALMAGUNDI moet zoeken. Daar is toch in ons landje geen onverlaat geweest, die geroepen heeft: »*à bas* SALMAGUNDI!"? Ach, 't zou anders niets vreemds geweest zijn in ons Vaderland — maar ook niets vreemds in Duitschland, Frankrijk, Engeland, Zweden... ik vind veel ellendigs onder ons, maar vooral niet meer, ja, veeleer minder dan elders; ik zie het kwade wel, maar ook het goede: *pessimist-optimist* ben ik; zou dat er door kunnen? Ik zou er aan twijfelen. Staat niet de Logica met opgeheven hand voor mij om mij te kastijden?

Ontboezemingen — gij vreest, lezers! En wèl u als gij vreest. Gelukkig zijn wij dien sentimentelen tijd der ontboezemingen al zoo wat te boven. Och, als ik plan had om u ellenlange

bespiegelingen op te disschen, in welke het zoogenaamd gevoel den scepter zwaaide, terwijl het hoofd met zijn verstand op non-activiteit was gesteld, dan verdiende ik niet een enkelen lezer, of, ja wel: dat heir van lezers verdiende ik dan tot mijn straf; dat heir van lezers, die niet vragen of iets *waar* is, maar of het hen zoetsappelijk bezig houdt en zilte traantjes in de oogjes doet trillen, of liefelijke, soms ook wat dubbelzinnige gedachtetjes in de hartjes doet huppelen. 't Moet voor een knap man toch een straf zijn om derzulken goedkeuring te verwerven; hij doet het op zijn gemak, maar zijn schrijvers-consciëntie moet vreeselijk bijten. Ik haat dien weg. Ik neem dat woord ontboezemingen, omdat ik geen beter weet. *Onthoofdingen*, *onthartingen* — dat gaat niet. Eigenlijk zou ik moeten schrijven: *ontmenschingen*, want ik wil hoofd noch hart, noch oog noch oor, bij voorkeur laten spreken: ik wil mij geheel geven, ligchamelijk en geestelijk, in zoover een schrijver dat kan — en dit doe ik nu maar onder den titel: *ontboezemingen;* eerst had ik gedacht over *allerlei*, maar dien heeft Prof. PRINS mij voor de voeten weggenomen.

Ik wil mij onder de lezers der *Vaderlandsche Letteroefeningen* neêrzetten. Vergeef mij dat ik een oud zwak voor dat Tijdschrift heb. Mijn vader las het met interest, en wie een goeden vader heeft gehad, hecht zich aan diens lievelingen. Daarenboven ben ik ook al niet jong meer; 40 à 50 jaren; ik hoor niet t'huis bij de mannen van »de Gids", al gaat ook menigeen van hen reeds naar die jaren toe; want zij zijn en blijven het »jonge Nederland", zij vormen eene *partij* van vooruitgang — wel eens wat hard en wat kras — en ik voel mij bij niet eene partij t'huis; ik vind in alle wat goeds en in alle wat kwaads; ik zeil zoo wat in 't midden.

Ik voel mij t'huis onder u, lezers! ik heb met u allen een iets van sympathie. Ik zie onder u professoren en leeraren, bakkers en slagers, godgeleerden en wijsgeeren, natuur- en geneeskundigen, regtsgeleerden en literatoren, jongelingen en meisjes, mannen en vrouwen — o goede oude tijd, toen ik ook zou hebben kunnen zeggen: Protestanten en Roomschen, misschien ook wel Pastoors! — in dit opzigt zijn wij niet vooruitgegaan. Ik voor mij ontmoet geen mensch of er is iets in hem, dat mij aantrekt: ook de Jezuïten? Ja, ook zij — zij zijn consequent, en dat zag ik bij zoo velen zoo graag, hoe-

wel ik hoop, dat de Jezuïten zoo min mogelijk consequent zullen zijn.

Gij ziet mij aan, vrienden! en vraagt: wie, wat ik ben? *Een rentmeester* zeg ik u, en dat is waarlijk mijne karakteristiek. Als ik geen rentmeester was, ik zou niet zijn wat ik nu ben; ik ben een eenling; ik zal u mijne geschiedenis verhalen.

Mijn vader was schoolmeester te Beekbergen, een klein, lief, vrolijk dorp aan den grooten weg naar X., die welbekende stad van Gelderland. Nu gaat er een straatweg door henen. Daar in dat dorp sleet hij zijn leven, hij, de beste getuige voor de Schoolwet van 1806. Wat hij om dat heen- en weêrgepraat over het woord »Christelijk" zou gelagchen hebben! »Of 't er in staat of niet, dat komt op 't zelfde neêr", zou hij gezegd hebben. »Moet er ook in geboden worden, dat het onderwijs menschelijk zij?" zoo hoor ik hem vragen, en uitroepen: »Kan dan een mensch dierlijk onderwijs geven, of een Christen on-Christelijk, of een niet-Christen Christelijk! Zoo iets door eene wet te willen bepalen: 't is dwaasheid!" — Was 't wonder, dat de man, die aan al zijne leerlingen veel zorg besteedde, van 's burgemeesters zoon tot het kind van »vuile LEEN" op de heide toe, zijn jongen niet aan zich zelven overliet. Ik moet echter betuigen, dat ik te verstandig een vader had, dan dat hij mij overladen zou; tot op mijn tiende jaar was 't of er maar ééne taal bestond — onze goede Nederduitsche — en die leerde ik naauwkeurig, natuurlijk *à la* SIEGENBEEK en WEILAND — van BILDERDIJK had Beekbergens meester een onbepaalden afkeer. Toen ik ruim tien jaren oud was, kwam de groote vraag ter sprake: »wat met den jongen te beginnen?" Ik bad en smeekte vader, dat ik toch nooit *meester* zou behoeven te worden, want hoe veel vrijen tijd vader mij liet, in die muffige school gevoelde ik mij niet t'huis, en als ik de exemplaren van ondermeesters gadesloeg, die wij successivelijk kregen, en die ik in de school en te huis in al hunne bewegingen kon bespieden, dan kwam ik tot de conclusie, dat vader eene uitzondering was, en ik vreesde, dat ik misschien nooit zulk eene uitzondering zou worden. O, ik gruwde als ik er aan dacht, dat ik zou moeten gelijken op dien ijselijk langen, verwaanden BRANDWIJK, die mij altijd met een *air de dédain* durfde aanzien, omdat ik toen wel al eens: *ik zag een man* dorst schrijven voor: *ik zag eenen man*, en zelfs

de stoutmoedigheid had om het *afkappingsteeken*, gelijk hij een *apostrophe* noemde, weg te laten. — O, ik ijsde als ik mij voorstelde, dat ik aan den kleinen kribbigen VAN ZUILEN zou gelijken, die altijd op zijne nagels beet, en met zijne ontnagelde vingers BETJE NOORDSTRA, mijne intiemste vriendin, ja, mijne schoolliefde, kneep. Gelukkig behoefde vader niet gebeden en gesmeekt te worden — en ik mogt kiezen! 'k Weet zelf niet, hoe ik er aan kwam, maar ik vond er iets prettigs in om bij den doctor van het dorp in de leer te gaan; zijn huis en apotheek lagen midden in de buurt; ik kon er alles zien, wat in het dorp gebeurde, en... ik zou Latijn leeren; dat vond ik iets vreeselijk deftigs; dat leek toch wat op... (ja, 'k geloof het om de hoogte van den preekstoel was) op... dominé worden, waartoe vader mij niet in staat kon stellen, en dat zoo naar moeders zin zou zijn geweest. Ik werd dan aan 't fleschjes-spoelen gezet, en aan 't wegbrengen van drankjes en poeijers, ik leerde gaauw pillen-draaijen, en ik leerde Latijn, behalve dat vader en sommige der ondermeesters mij aan Fransch en aardrijkskunde en geschiedenis voorthielpen. Maar ik leerde Latijn... waar? behoeft gij niet te vragen. Bij een dominé natuurlijk, maar gissen kunt gij niet dat het niet onze dominé, maar die van 't naburig Nederbaan was, die zich met mij bemoeide. *Wij* hadden om de twee jaren een nieuwen dominé; 't was bij ons: »pas bekend, dra vertrokken", en dan zeiden de boeren-diakens, dat zij toch maar goed kozen; zeker dat zij een fijn neusje hadden om datgene op te snuffelen, wat circa 1827 door onze Gereformeerde kerk een leeraar deed vliegen — maar of dat nu altijd iets goeds was, dat durf ik nog niet vaststellen. Dit moet ik dankbaar erkennen: door die afwisseling bleef ik, vooral hoe ouder ik werd, op de hoogte van 't geen in de wereld plaats heeft. Maar 't meest heb ik toch te danken aan mijn vriend te Nederbaan. Weet ge wat man het was? Vooreerst een goed dominé, veel, zeer veel voor zijne gemeente — maar daarenboven een man met brandenden lust naar kennis, vol smaak en geleerdheid, die wat hij wist, goed wist, die een sterk ligchaam had, en veel kon studeren, doch zich nooit te veel vermoeide — voor mij een ideaal! Of hij nooit verroepen was? Ja, zeker. Maar hij had vooreerst geen te kleinen werkkring, hield tijd en rust over voor zijne studiën — en wilde geen onzekere kans wagen, daar hij 't

hier goed had, of 't in stad A. of B. ook goed zou gaan. Die man is voor mij *alles*, *alles* geweest. Ja, dat begon met Latijn, vooral met het oog op die taaije pharmacopoea — maar eigenlijk liep dat onderwijs uit op een geregeld aanpakken van al wat maar wetenswaardig is. Wat een genoegen ik op zijne vrolijke studeerkamer smaakte, vooral als hij CICERO of HORATIUS met mij las; ja, toen was 't nog CICERO, maar nu is 't zijn *pseudo:* vraag het maar aan Dr. RINKES. Ook leerde ik de *initia* van 't Grieksch. En wat het opmerkelijkst in Ds. VOORWIJK was? Hij kon niet velen, dat ik in de boeken t'huis en in 't leven vreemd zou zijn. Ik moest van alles weten, van fondsen en wissels, van houtsoorten en weilanden, van melk en boter, van vleesch en kaas, van boekweit en rogge — o, ik heb zoo ontzaggelijk veel aan hem te danken.

Gij begrijpt, lezers! dat het pillen-draaijen mij verbazend begon te vervelen.

En wat gebeurt er? Eens heb ik de achteloosheid om de pillen hunne kleverige zelfstandigheid door drop in plaats van door zeep te geven. Doctor was woedend. Die in zoo'n kleinigheid zich kon vergissen, kon 't ook in groote zaken. Ik moest eene andere *carrière* zoeken. Dit ongeluk leidde mij tot geluk.

Dikwijls toch als ik van Beekbergen naar Nederbaan ging, ontmoette ik den reeds tamelijk bejaarden eigenaar van *Dennenoord*, en wandelde met hem wat langs den grooten weg, of op zijn schoon buitengoed; hij was een vereerder van Ds. VOORWIJK, gelijk ik; hij was een letterkundig liefhebber, en ik ook; hij hield van het *beatus ille qui procul*, en ik niet minder. Hij had eene keurige bibliotheek, en leerde mij daaruit allerlei. Vreemd was het in dezen man, dat hij inzonderheid een hart had voor Oostersche literatuur. Hij las den Hebreeuwschen Bijbel zonder vocaalpunten, en bragt mij verder dan ik door het onderwijs van Ds. VOORWIJK hierin zou gekomen zijn. Ook wekte hij bij mij de liefhebberij voor de schilderkunst op; zijn kabinet van schilderijen en zijne portefeuilles met teekeningen wekten bij mij zoo groot eene kunstliefde en... ik durf 't haast niet zeggen: kunstkennis. Hem klaagde ik mijn nood over de ellendige pillengeschiedenis, en hij nam mij, toen zestien jaren oud, om hem te helpen in 't bestuur van zijne

vrij uitgebreide bezittingen. Hij was weduwnaar en had één zoon, wat ouder dan ik, doch, evenzeer als zijn vader van »stil leven" hield, hield hij van het gewoel. Na zijn studententijd is hij getrouwd, heeft eene lieve vrouw en vele kinderen, reist veel, en komt zoo 's jaars eene maand, als ge de dagen bijéén rekent, op *Dennenoord*. Bij den dood van zijn vader heeft hij mij tot zijn rentmeester verheven, en zoo leef ik van mijn 24 à 25 jaar af onbezorgd in 't midden der natuur, niet te ver van de stad, met niet te veel bezigheden, toch geen lediganger — en verzot op studie. Daarenboven ben ik in dien tijd nog zes jaren in aanraking geweest met onzen edelen ontvanger BOORDERS; met hem heb ik veel aan nieuwe literatuur gedaan; met hem heb ik gereciteerd, met hem heb ik gezongen en gedweept; gij moest hem voor zijne piano of met zijn viool in de hand gezien hebben. In één woord: allerlei gelukkige omstandigheden zijn zamengeloopen om mij veelzijdig (een geliefkoosd woord in onzen tijd) te ontwikkelen. Als gij eens wist wat ik al lees, gij zoudt voor mijn arm hoofd gaan zorgen, zoo gij niet bekend waart met mijne geregelde studie, die mij, op raad van mijn vriend, al lezende doet schrijven — en ik verzeker u, ik heb al wat geschreven.... maar nu neme niemand mij kwalijk, dat ik mij toch ook eens luchten moet. Ik zit daar zoo rustig op mijn *Dennenoord*. De zomermorgens en winteravonden eigenen zich zoo juist om wat ik vergaard heb, weêr te geven — wat ik zal schrijven, ik weet het niet: *ontboezemingen* over alles; ik heb het veld van menschelijke kennis in alle deelen doorgekruist; lacht gij om den polyhistor; o, 't zou zoo verkeerd zijn als allen polyhistors waren; »allen specialiteiten!" zoo roept daarom onze eeuw — en ik zeg: »de meesten!" 't Is goed dat er toch sommigen zijn, die 't geheel in zijn verband beschouwen.

Voorts ben ik onpartijdig — waartoe zou ik op *Dennenoord* partijdig zijn? Ik leer graag van allen.

»Maar een *dilettant*, een *dilettant in alles!*" zoo klagen de hooggeleerden. 'k Wou dat zij wat meer dilettanten in sommige vakken waren; dan zouden zij niet leven als of er maar één tak van wetenschap was.

Ook schaam ik mij niet met JOZEF te zeggen: *ik vreeze God!* — en al schrijf ik geene godsdienstige vertoogen, die er al te veel zijn, ik kan niet verloochenen, welks geestes kind ik ben.

Eindelijk: ik ben nooit verliefd geweest, en dat heeft mij ook veel tijd doen winnen.

Ontboezeming I heeft een einde. Eigenlijk is 't nog maar eene inleiding.

MENGELWERK.

EENE BLADZIJDE UIT DE GESCHIEDENIS DER BALIE-WELSPREKENDHEID IN ONS VADERLAND,

DOOR

J. A. MOLSTER.

Het is een schoon berigt, ons door de Geschiedenis bewaard, dat aan CAESAR's hand de rol van beschuldiging ontviel, toen CICERO zijne pleitrede voor LIGARIUS uitsprak. Dit feit kenmerkt de kracht der welsprekendheid, duidelijker dan menig lang vertoog. En als men ook nagaat, hoe de gave van wèl te spreken alleen aan enkelen geschonken is, hoe alleen in tijdperken van groote geestbeschaving die kunst gevonden wordt, en hoe veel een wèlbespraakte mond vermag, dan zal er geen enkele twijfel overblijven aangaande het hooge gewigt der welsprekendheid. Het woord van den veldheer vuurt de soldaten aan, en beslist den slag; de rede van WILLEM III houdt de Staten van het vernederend besluit af, zich aan Frankrijk over te geven; CICERO laat CAESAR's hand de rol van beschuldiging ontvallen; behoeft men meer om de hooge waarde der welsprekendheid te herinneren?

De gave van wèl te spreken is niet ieder eigen. Behalve veel studie, vereischt zij vele natuurlijke gaven, en weinigen is het gegeven, door het albezielend woord de hoorders aan zich te boeijen, en hen met zich te voeren, werwaarts men wil. Te regt stelt ons daarom een Grieksch schrijver (LUCIANUS) de welsprekendheid voor, als zittende op een ontzaggelijk hoogen berg, dien weinigen kunnen beklimmen, maar van welken de schoone toonen afdalen, die men vol bewondering opvangt. Groote redenaren zijn dus, als alle groote talenten, zeer schaarsch, en het verwondere ons derhalve ook niet, dat wij in een geheel tijdvak er slechts één mogen ontmoeten.

Evenwel is er in de Geschiedenis van ons Vaderland een

zeer opmerkelijk verschijnsel; het is dit: dat wij daar bijna geene voorbeelden kunnen aanwijzen van proeven op het gebied van eenen tak der welsprekendheid — ik bedoel die voor de balie. Terwijl er geene wetenschap of kunst kan worden opgenoemd, in welke ons Vaderland niet in meerdere of mindere mate uitmuntte, terwijl in het gouden tijdperk onzer Geschiedenis alle takken van Letterkunde met het beste gevolg werden beoefend, vindt de balie-welsprekendheid geen enkelen roemruchtigen vertegenwoordiger, en geen spoor dier kunst is bijkans op onzen bodem aan te wijzen.

Deze opmerking is zeker niet onbelangrijk. Vooreerst met het oog op de kennis onzer regtsbedeeling en van ons regtswezen, waarmede het spreken voor de balie naauw verbonden is; ten anderen in betrekking tot onze letterkunde zelve, welke zoo wel door de redenaars in de vergaderzaal, als door de welsprekendheid op den kansel verrijkt is en kan worden, en dus ook voorzeker verrijkt ware, wanneer de regtskundige redevoeringen, van goed gehalte, aan het publiek kenbaar gemaakt waren.

Ik wenschte in de volgende regels dit waarlijk vreemd verschijnsel nader in oogenschouw te nemen, en daarna de redenen er van op te sporen, ten einde ten slotte na te gaan, wat voor de toekomst in dit opzigt te hopen of te vreezen zij.

I.

Wanneer wij ons alleen bepaalden bij de beschouwing der pleitredenen, welke in het licht verschenen zijn, dan zou ons onderzoek ongetwijfeld al zeer spoedig ten einde wezen; maar daarmede ware de vraag niet beantwoord, welken trap van ontwikkeling de balie-welsprekendheid ten onzent bereikte; deze toch kon tot eene aanmerkelijke hoogte gestegen zijn, zonder dat de uitgesprokene redenen tot ons gekomen waren. Evenwel is dit ongetwijfeld niet het geval geweest. Van de vroegste tijden, van de welsprekendheid voor het Hof te Mechelen of te Brussel, van de behandeling van zaken voor Schout en Schepenen in de steden, of voor de Welgeboren Mannen op de dorpen, — wier pruikengeld niet toereikend was om de kosten te bestrijden, die zij aan Regtsgeleerden moesten voldoen voor

het opstellen hunner uitspraken, — van al deze tijden, zeg ik, is ons weinig of niets bewaard geleverd; maar wanneer wij zelfs in lateren tijd, bij meerdere ontwikkeling en beschaving, zoo weinige sporen van welsprekendheid aantreffen, mogen wij ongetwijfeld vooronderstellen, dat bij mindere kennis en minderen vooruitgang de kunst van wèl spreken voor de balie, nog verder verwaarloosd was.

Bij den bloei onzer letterkunde, in de gouden eeuw onzer Republiek, was het er niet beter mede gesteld. HUYGENS, de schrandere opmerker van hetgeen er om hem heen geschiedde, spot bij herhaling met de balie-welsprekendheid zijner dagen. Vooral gispt hij de gewoonte om zonder overtuiging, met schijnbare opgewektheid, over eene slechte zaak het woord te voeren. Hij doet dit onder anderen in dit sneldicht:

KLAES heeft een slechte saeck seer cierelijk bepleit,
Maer daer ick stont en hoorden,
Geleeck ick all' die woorden,
Bij kostelicke koorden,
Die m' op slecht laken leyt;
Hem selven, bij een Luyt
Die redelijk wel luydt,
Maer weet niet wat hy segt.

Een tweede grief was tegen de belagchelijke gewoonte gerigt, om over de eenvoudigste zaak lang en breedsprakig te handelen, als gold het des Lands welzijn, terwijl de vraag welligt over een gering geldelijk belang liep; daaromtrent zegt dezelfde dichter in het 94ste sneldicht van het XXIste Boek:

PIET pleit een kleine saeck met sulcken overvloed
Van klaterende woorden,
Dat ick er my in stoorde,
En voerde' hem te gemoed:
Gy houdt uw kunst voor aerdigh,
Maer ick u niet meer waerdigh,
Dan die een groote schoen maekt voor een kleine voet.

Men zal hiertegen aanvoeren, dat er aan een puntdicht niet te veel te hechten is, en gaarne geef ik dit in het algemeen toe; maar wanneer een man als HUYGENS aanhoudend een bestaand gebrek hekelt, kan men het er veilig voor houden, dat dit gebrek ook werkelijk bestond. De herhaalde aanvallen zelfs, welke de pleiters zoo gedurig van de puntdichters en

anekdotenvertellers te verduren hadden, bewijzen reeds dat er aanmerkingen te maken waren, want daar, waar onverdiend gehekeld wordt, loopt de laster zich zelven stom, en oogst hij slechts blaam voor lof.

In lateren tijd noemt de schrijver van *Hollands Roem* (een boek evenzeer tot glorie voor den schrijver, als voor ons Vaderland) DAMEN als een bekwaam pleiter; hij voegt er VAN HAMEL bij; en uit overlevering mag ik namen als van MEIJER, CUPERUS en V. D. LINDEN niet vergeten. LULOFS prijst DE WAL; onze wakkere VAN HALL bragt eene lofrede aan BONDT; maar al die namen, zij zijn niet genoeg om ons eene balie-welsprekendheid te scheppen, waar wij op geene voortbrengselen mogen wijzen, die ons vertrouwen bevestigen, dat de lof door zulke pennen geschreven, waar is en verdiend. Men kan alzoo met MEIJER, in zijne rede tot het Instituut gerigt, aannemen, dat wij geene balie-welsprekendheid in onze letterkunde bezitten, en ten bewijze daarvan moge strekken, dat, toen de vaderlandsche taal weder voor de balie, na de restauratie in 1813 werd ingevoerd, men geheel te vergeefs, zoo wel in Noord- als in Zuid-Nederland, naar voorbeelden zocht, op welke men den Nederduitschen pleiter konde wijzen.

Velen zal dit oordeel welligt te hard voorkomen, wanneer zij zich twee pleitredenen herinneren, welke in vroegeren tijd zijn gehouden, en den naam van beroemd dragen; ik bedoel de rede door SIMON VAN MIDDELGEEST voor PIETER DE GROOT gehouden, en door SCHELTEMA in diens *Mengelwerk* herdacht, en die van HERMANUS NOORDKERK, in de *Regtsgeleerde Verhandelingen* van onzen VAN HALL gedrukt, een man bij wien het meer dan eene ijdele betuiging was, dat hij de eer der balie op prijs stelde, en die altijd tot handhaving daarvan, in elke betrekking van zijn nuttig leven, werkzaam was.

Bij zulk een vermoeden van een te hard oordeel gesproken te hebben, en bij den schralen oogst, die ons dwingt, elke air te lezen, zij het mij vergund op die twee redenaars met een enkel woord te wijzen.

Eerst dan over SIMON VAN MIDDELGEEST!

De Heer PIETER DE GROOT, Pensionaris der stad Rotterdam, die als afgezant aan het Hof van den gevreesden LODEWIJK den lande zoo vele diensten bewezen had, moest het met zoo velen ondervinden, dat geen profeet in zijn eigen vaderland

geëerd is. Zoo wel de regering als het graauw beschuldigden hem van verraad, het laatste plunderde zelfs zijne woning. De werkzame man, dien gij uit zijne briefwisseling met JOAN DE WITT zeker kent, warsch van zoo veel ongenoegen en ondank, keerde in het vaderland met verlof van den Prins in 1675 terug, en meende in behagelijke rust zijn leven te eindigen. Het kwam echter geheel anders uit. In zijne uitlandigheid — haast had ik ballingschap gezegd — had hij met den Resident van den Koning van Polen en Minister van den Hertog van Brunswijk-Lunenburg in den Haag, ijverig briefwisseling gehouden aangaande den staat onzer Republiek, en toen DE WICQUEFORT (de straks genoemde Ambassadeur) wegens landverraad gevat en tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld was, overhandigde de Raadpensionaris FAGEL de briefwisseling van DE GROOT aan de Staten van Holland, welke, na gedaan onderzoek, die brieven in handen stelden van den Fiskaal JOAN RUISCH, met last om het Regt der Hooge Overheid tegen DE GROOT waar te nemen. Deze vervolgde de zaak. Eene overgroote menigte was voor den Hove zaâmgevloeid om dit belangrijk geding bij te wonen, en ving elk woord met gespannen aandacht op. RUYSCH had de zaak met ijver nagegaan en krachtig voor de vijftien regters volgehouden, waarop de advocaat DE HERTOGHE en na dezen de beschuldigde het woord hadden. Eindelijk trad SIMON VAN MIDDELGEEST op, wiens rede drie ochtenden en twee avonden duurde, en 170 bladzijden besloeg. De moeite der verdediging werd beloond en PIETER DE GROOT vrijgesproken.

Maar het is niet om dit feit, dat wij van het proces van den Pensionaris gewaagden, het is alleen om de ellen-lange rede van den pleiter, die ons door den ijverigen SCHELTEMA is medegedeeld. Voorzeker was alles even gunstig voor den redenaar: een gespannen gehoor; een geduldig regter, die drie dagen een pleidooi aanhoort; eene beroemde en in ieder opzigt gewigtige zaak; en eindelijk een roemruchtig, algemeen geëerd persoon als beschuldigde. Zoudt gij hier geen juweel verwachten van balie-welsprekendheid? En toch, Lezers, gij zoudt u bedriegen. Vonken van genie ontmoet gij hier en daar, doch zij verblinden ons een oogenblik, zij verlichten het duistere tafereel niet. Zulk een vonk is, b. v., het slot der rede:

»Maar opiniatreert gij, en blijft gij, o heer fiskaal! bij uw slot: *hij heeft den vreede gezocht*, *hij is crimineel*, en hebben zoo vele onheilen, zoo vele jammeren, zoo veel bloed u nog geene gedachte tot vrede gegeven, en blijft de gedaagde nog altijd echter crimineel om die reden? Welnu, gij oude regenten! onderdanen! wij zijn dan allen crimineel, want wij bidden publiekelijk *alle:* Geef ons vreede, Heer! in onze dagen."

Maar wanneer ik nu verder lees, hoe van den eeuwigen vrede gesproken wordt, hoe het geheel met een herhaald *amen* eindigt, hoe over de kleinste zaken met de grootste opgeblazenheid gesproken wordt, hoe gerekt alles is, hoe onkiesch de uitdrukkingen zijn tegen den Fiskaal, dien hij toevoegt: »dat hij regtens of onregtens zoo veel kwaad doet als hij kan", hoe eindelijk het geheel van bastaardwoorden wemelt, dan kan ik niet anders dan het geheel gispen, ja, het dikwijls belagchelijk noemen.

Geheel verdiend en nooit weêrsproken is daarentegen de lof aan HERMANUS NOORDKERK toegezwaaid. Deze geleerde, door SIEGENBEEK, VAN HALL en WAGENAAR waardig herdacht, bloeide als letterkundige en als regtsgeleerde in de eerste helft der vorige eeuw. Zijne kennis en beschaving als litterator deed hem zuiver en met kracht spreken. Vooral bleek dit in zijne pleitrede, wegens eene uitgave van het boek van *Job*, door W. DEURHOFF, welke sierlijk door NOORDKERK verdedigd werd. De lezers mogen mij vergunnen eene kleine greep uit die rede hier in te lasschen:

»MILTON" — zoo spreekt de pleiter — »wenschte aan SALMASIUS, die met grooten praal van Grieksche geleerdheid de volstrekte willekeurige magt der vorsten verdedigd had, dat hij dit eenmaal onder de puinhoopen van Griekenland mogt ondervinden: zoo ook wenschte ik dat al diegenen, welke anderen om hunne gevoelens te lijve willen, slechts één' dag mogten smaken, wat vervolging zij! Vervolging is vervolging, hetzij die koome van Rome, van Genève, van Augsburg of van Dortrecht. Men zegge niet dat men alleen de ketters te lijve wil. Regtzinnigheid toch is eene soort van kans of dobbelspel, en het gevoelen van de bovenliggende partij: van daag zit uwe regtzinnigheid op het kussen, morgen de

mijne; dan wordt de regtzinnigheid van heden ketterij, en deze wacht dan dezelfde vervolging en straf. Voor de eerste maal mijns levens sprak ik over eene zaak als deze, mogt het de laatste zijn! Dat de eisch ter vernietiging van het vonnis mij dan ook worde toegestaan! — zoo niet, ik zal mij dan troosten met de gedachte, dat, wanneer eens bij omkeering van zaken (waarvoor de Hemel ons behoede) onze nakomelingen, op onze graven staande, zullen vervloeken degenen, die het allereerst den dwang des gewetens hier weder hebben ingevoerd, mijn naam integendeel zal mogen vermeld worden onder degenen, die er zich met ijver tegen kantten, toen de vrijheid, bij openbare sententie, ten lande werd uitgebannen."

Dat is kiesche en toch waardige en krachtige taal, met smaak gekozen en in zuiver Hollandsch uitgedrukt! DEURHOFF's navolgelingen, uit DESCARTES' leer eene vreemde soort van Godgeleerdheid zamenrapende, gingen den pleiter niet ter harte, doch het is de liefde voor vrede en rust die in zijne rede spreekt. Maar NOORDKERK was een veelzijdig ontwikkeld geleerde, die zijn tijd verre vooruit was, en juist hierin ligt weder eene veroordeeling van dien tijd zelven, en eene bevestiging der opmerking, dat de balie-welsprekendheid in ons land geene waardige beoefenaars vond.

En toch had in reeds vroegere eeuw HOOFT zijne *Nederlandsche Historiën* geschreven en zijne *Minnedichten* vervaardigd; toch had VONDEL zijne meesterlijke reiën gezongen, en zijne gespierde Alexandrijnen doen hooren. Alom werden HUYGENS, ANTONIDES, de ROEMERTJES, VAN BAERLE, CATS, en anderen geprezen; waarom — deze vraag rijst als van zelve bij ons op — waarom was de welsprekendheid voor de balie alleen, zoo slecht vertegenwoordigd, zoo stiefmoederlijk bedeeld?

II.

Men verhaalt van ANTONIUS, dat hij zijne pleitredenen nooit publiek maakte, ten einde men in andere zaken hem daaruit geene argumenten zoude kunnen tegenwerpen; en er zijn schrijvers geweest welke geloofden, dat dit zelfde gevoelen de balie-redenaars *in den regel* afhield van het uitgeven hunner vertoogen. Het argument gelijkt, naar mijne meening, zeer

veel op eene satire, en daarin waarlijk zal men de reden niet kunnen zoeken van den achterlijken toestand der balie-welsprekendheid, doch eerder aanleiding vinden om ANTONIUS te beschuldigen, die zich niet schaamde heden iets voor te dragen, en morgen het tegendeel daarvan te betoogen.

Anderen hebben het kwijnen der balie-welsprekendheid toegeschreven aan het gemis van goede gehoorzalen. Ook deze meening zou ik niet gaarne onderschrijven. De zaken die voorkomen, moeten bij den waren Redenaar het vuur der welsprekendheid doen ontvlammen, en de man, die met klem en kracht spreken wil en spreken *moet*, omdat hij door zijn onderwerp *begeisterd* is, die man zal spreken, al ware het onder den blooten hemel, zoo als vroeger de Hagepreken gehouden werden, of op de vliebooten der Geuzen de redenaar optrad. Door dammen en dijken baant zich de welsprekendheid een weg, en zonder gehoorzalen spraken DEMOSTHENES en CICERO tot het volk. Niet de plaats waar gesproken wordt, maar de man die spreekt, vormt de kunst van oratorie.

Waaraan dan het verval der balie-welsprekendheid toe te schrijven? Zoo vraag ik bij herhaling, en het is meer dan tijd het antwoord hierop den lezers niet schuldig te blijven.

In de eerste plaats noem ik als oorzaak de min gelukkige verhouding die oudtijds tusschen den redenaar en zijn gehoor bestond. Zonder wederzijdsche achting welke de spreker van zijn gehoor mag veronderstellen, en van welke het gehoor, wat den spreker betreft, zeker is, kan zich geene welsprekendheid ontwikkelen. De plant zal onder de handen van den strengen tuinier verdorren, en niemand zal die plant wenschen op te kweeken, indien hij reeds te vóren weet, dat geen enkel belangstellend oog op zijn arbeid rusten zal. Wanneer wij nu opmerken, dat de balie-redenaar in vroegeren tijd eerder met een bode, dan met een Romeinsch *patronus* werd gelijk gesteld, kan men ook dit als eene eerste reden opgeven, waarom de balie-welsprekendheid hier te lande gekwijnd heeft. Dat dit werkelijk het geval was, moge u uit eenige voorbeelden blijken. Zoo lees ik in eene *Ordre op 't pleyten en sitten van de Advocaten en Procureurs van* 12 *Maart* 1655 het volgende:

»Alsoo dagelijks ondervonden werd, dat er groote disordre is, in t' staen van de Advokaten in de banken in de audientie van de Rolle, daartoe geaccom-

modeert, soodat de jongere advokaten, zonder respect aen de ouderen te dragen, de voorseyden banken naer haerluyder welgevallen occuperen, ende besetten, anders als van oudts gebruikelijk is geweest; ende dat ook verscheyde advokaten, wanneer haerluyder Meesters saecken oplesen, onvoorsien zijn van tabbaert, ende tot disrespect van de Rolle van andere tabbaerten leenen, — dat mede eenige advokaten en procureurs pleydooyeerende, de partijen van haere meesters en haerluyder Advokaten en procureurs irreverentelijk, ende met injurieuse woorden bejegenen tot disrespect van haerluyder ordre ende de justitie; — dat ook de Rolle zeer werd verachterd door het lesen van lange conclusien en het absenteeren van de Rolle, terwijl door het in- en uitloopen van klerken zooveel geraas werd gemaekt, dat de ordre der Rolle zeer werd geperturbeerd."

Op al deze gruwelijke misdrijven, niet te dulden in een land van goede justitie, werd eene boete gesteld van...... 16 stuivers, door de suppoosten dadelijk in te vorderen.

De Heer VAN LENNEP deelt ergens mede, dat er eene keur was op de advocaten, die dronken ter pleitzaal verschenen. Ik heb die keur te vergeefs gezocht. Zij zoude, bij haar bestaan, òf tegen den toemaligen pleiter, òf voor eene overdrevene voorzigtigheid van de Justitie pleiten; maar zeker is het, dat in de Instructie voor den Hove van Holland »de stadhouder zelfs, en ook de president en raden, scherpelijk moeten puniëeren den advokaat of procureur, die irreverentelyck en met ongebonden woorden haerluyder saecken vertoonen" — waarop later bij de Instructie voor den Hoogen Raad eene boete is gesteld van *f* 10 voor de eerste maal, *f* 20 voor de tweede maal, en suspensie voor de derde maal. Tevens verdient niet onvermeld te blijven eene bepaling in de Instructie voor den Hove, waarbij het verboden is aan de procureurs, op den goeden afloop der zaak te drinken, en partijen na te loopen om hen te bedienen, maar — zegt de Instructie zeer neuswijs — »zy sullen wachten, tot zy verzocht worden."

Wat was er van de welsprekendheid van hem te wachten, die door den bode dadelijk voor 16 stuivers beboet konde

worden, omdat hij op eene verkeerde plaats stond? Bij dien dwang moest immers elke ontwikkeling uitgesloten blijven, en het is nog niet zeer lang geleden, dat de Regterlijke magistratuur vermeende met zekere verachting, immers met hoogheid op den Redenaar neder te zien; en eerst latere tijden hebben ons den regter doen aanschouwen, die door kunde en regtschapenheid zich eene achting verzekert, verre verheven en te verkiezen boven de despotie van den pruikentijd.

Een tweede grond voor het kwijnen der balie-welsprekendheid is te zoeken in den minder bescheiden toon, de opgewondenheid, die de redenaars jegens elkander aan den dag legden. Reeds de zoo even aangehaalde keuren leveren daarvan een treffend bewijs. *Tot groote disordre der Rolle en tot disrespect der ordre van advokaten* toch, gebruikte men *injurieuse en irreverentelijke woorden*, zoo als wij zoo even hoorden. Hoe kon het ook anders? Daar, waar het gehoor den redenaar minachtte, kon de redenaar zelf zijn tegenpleiter niet achten. Het vuur der hartstogten ontvlamt *zóó* ligt bij tegenspraak, en zoo ontstond eene wijze van voordragt, die, door allerlei schimpwoorden gekruid, den bloei der welsprekendheid ten eenenmale belette. De eloquentie toch eischt beschaving, eischt gekuischte taal; de balie-welsprekendheid bovenal vordert bezadigdheid, waardigheid, en kalmte, en wanneer deze gemist worden, lijdt het geen twijfel of de redenaar zal nimmer dien trap der kunst bereiken, waartoe hij anders, door zijn onderwerp en de plaats waar hij sprak, geleid, gereedelijk had kunnen opstijgen.

Niet minder was de kwade gewoonte om bastaardwoorden te gebruiken, van uiterst nadeeligen invloed op de balie-welsprekendheid. Onze regtstaal is uit den vreemde; vreemde woorden ontvingen daarin het burgerregt, en daar het vooral de Bourgondische regering was, welke daarop niet zonder invloed bleef, zijn het vooral Fransche kunsttermen waarvan ons regt wemelde, en waarmede het nog dikwijls besmet is. Het is bekend hoe onze HUGO DE GROOT in zijne beroemde *Inleydinghe tot de Hollandsche Regtsgeleerdheid*, vlijtig ieder bastaardwoord vermeden heeft, maar de noodzakelijkheid, welke hem drong, om achter zijn werk eene lijst te plaatsen van de vertaling dier kunsttermen, bewijst voldoende, dat hij op de verstaanbaarheid zijner vertolking niet rekende, en het

misbruik derhalve, waarop ik hier doel, vrij algemeen was.

Wat de zaak zelve betreft, kan men ongetwijfeld van beide kanten te ver gaan. Wanneer men elk uitheemsch woord wil verbannen, en alleen de inheemschen toelaten, handelt men als de Spartaansche wetgever, die de vreemdelingen buiten de poorten sloot zijner stad, ja, met al het kwaad dat zij konden aanbrengen, maar ook met al het goede dat men van hen dankbaar had kunnen overnemen. Vooreerst doet men, door dat overdrevene *purisme* — verschoont mij, ik meen *zuiveringswoede* — aangespoord, maar al te vaak eene mislukte poging om te vertolken, waarvoor wij geen woord bezitten. Zoo deed HOOFT, die *ingenieur* door *vernufteling* vertaalde; zoo doen oudere schrijvers, die, van de Romeinsche Magistratuur gewagende, *Consul* door *Burgemeester*, *Praetor* door *Schout*, *aedilis* door *bouwheer* vertaalden; ja, zoo doet zelfs onze puristische wetgever, die het woord *identiteit* door *eenzelvigheid* vertolkt, en daardoor geheel iets anders uitdrukt, dan hij bedoelt. Aan den anderen kant wordt men door die overdrevene gehechtheid aan de moedertaal, vaak onduidelijk. De kunsttermen zijn dikwijls beter bekend dan het daarvoor passende Hollandsche woord, en drukken de bedoeling korter en duidelijker uit. Zoo zal elk het woord *Acte* begrijpen, doch het woord *Bewijsstuk* zal zeer vreemd klinken. De taal is ons gegeven om ons zoo duidelijk en gemakkelijk mogelijk uit te drukken, en is nu een vreemd woord daarvoor geschikter, ja, dikwijls eene inheemsche uitdrukking niet eens aanwezig, dan is het ijdele kleingeestigheid om daarnaar te zoeken, men plaagt zich noodeloos, en wordt in plaats van meester der taal te zijn, haar kruipende slaaf.

Aan den anderen kant echter kan men evenzeer te ver gaan. Velen achtten het hoogst kiesch om zoo vele vreemde woorden te gebruiken, als hun slechts mogelijk is, zonder dat eene rijke keuze uit eigen woordenschat dat gebruik wettigt. Daar, waar een Hollandsch woord even duidelijk, geschikt, en schilderachtig is als eene vreemde uitdrukking, verdient gene de voorkeur, terwijl deze alleen dan in aanmerking komt, wanneer wij daarmede beter onze gedachten weêrgeven, dan dit met een Hollandsch woord het geval zoude geweest zijn: en nu moge men zeggen, dat het gebruik van vreemde uitdrukkingen beschaving en opvoeding bewijst, wij kunnen het

niet toegeven, dat ware beschaving de verachting der moedertaal zoude bevelen. De *taal* is een zeker bolwerk tegen schadelijken invloed van buiten, en een middel tot bewaring der Nationaliteit. Het was daarom dat NAPOLEON overal de Fransche taal invoerde, en dat de eerste stap tot onderwerping bij een volk dan gedaan is, als het zijne taal heeft prijs gegeven.

Doch niet alleen dit, ook de welsprekendheid lijdt daaronder. Waar men geen meester is der taal, is men het niet van het gemoed; want de taal is het voertuig der gedachten, en er kan geene belangwekkende bijdrage tot de kunst van wèl spreken worden aangewezen, die tevens niet zuiver van taal, en juist van vorm is.

Het misbruik der bastaardwoorden schaadde dus ongetwijfeld den bloei der balie-welsprekendheid hier te lande. En dat dit misbruik bestond, kan uit al de stukken blijken, welke van vroegeren tijd tot ons gekomen zijn. Geen volzin, ja, geen regel werd in regten geschreven zonder bastaardwoorden. De staatsstukken van die dagen wemelen daar evenzeer van, en DE WITT is in zijne brieven nog dikwijls *met het humbelste respect*, *de zeer devote serviteur van* den geadresseerde. Aardig heeft de dikwijls, maar lang niet altijd even geestige JAN VOS, in zijn *Oene*, dit wangebruik gehekeld. Hij laat in de onderwereld de pleiters die hunne taal zoo zeer bederven, pijnigen, en deze komen daarvan in verzet bij de volgende rede:

> »Wy gedelegeerde Comparanten, protesteren voor ons en onze geprocreerde legitime descendenten, ja estimeren ons gevilipendeerd en provoceren contra zulk eene sanguinolente sententie, omnes — die aan ons dependeren, zullen voor ons *de rato* caveeren, sub expresse renuntiatie van de beneficien excussiones, ordinis, et devisionis, item onze vrouwen, authentica si qua mulier, daerom gaet u niet verabuseren om onze liberteyt te confisqueren."

Waarop de vorst der onderwereld antwoordt:

> »Ick verstae jelui niet, jy zou Duitsch spreken, zoo waer je lui met eeren."

Uit dit voorbeeld en dat van DE GROOT blijkt immers volkomen, hoe hoog het genoemde misbruik geklommen was; en de nadeelige invloed daarvan op de welsprekendheid bleef niet uit.

Het Fransch stond ons na onze inlijving met het Fransche Keizerrijk later evenzeer in den weg. De Keizer doorzag te wèl, dat de afschaffing der vaderlandsche taal het beste middel was om ons met Frankrijk na de vereeniging ook te vereenzelvigen, dat hij niet voor de balie de Fransche taal zou hebben ingevoerd. Groote talenten voerden toen, zij 't ook in vreemde sprake, het woord, maar hoewel wij aan hunne verdiensten in de verste verte geen lauwer willen ontrooven, zoo kan er van hunne redenen (welke trouwens ook niet bewaard gebleven zijn) geene sprake wezen, als men de Nederlandsche balie-welsprekendheid beschouwen wil, voor welke eene zuivere Nederlandsche taal het eerste vereischte is, om haar eene plaats te wijzen onder de letterkunde van ons land.

De redenaar voor de balie is dikwijls gedwongen zijne rede te *improviseren*. Hij moet dikwijls antwoorden op aanmerkingen hem te voren onbekend, en van daar dat het hem onmogelijk is zijne rede achter de schrijftafel op te stellen, en voor de balie te lezen. Uit dit oogpunt heeft men dikwijls den balie-redenaar zeer gelukkig genoemd. Ik wensch de laatste te zijn, die de gave der improvisatie gering schat. Als gij u den gròoten MIRABEAU voorstelt de harten zijner hoorders schokkend, en hen boeijende aan zijne welsprekende lippen; als gij u den Italiaanschen *Improvisatore* voor den geest haalt, zoo als ANDERSEN u die beschrijft, als met den geest des zieners uit het Oosten omgeven; als gij op onzen tijd ziet, welke ons vaak zoo gebiedend oproept om onze meening in het openbaar uit te spreken, onze tijd die, even als SOLON's wet, hem eerloos verklaart, die geene meening verkondigt, dan zal er wel geen twijfel overblijven omtrent het gewigt van het improviseren, en zoo dit bestond, zou de herinnering aan gesmaakt genot, u door den Improvisator geschonken, genoegzaam zijn om elke tegenspraak af te snijden. Gaarne reik ik dan ook, onder de voorsten, den begaafden Improvisatore den lauwerkrans, doch ware het passend uit *mijnen* mond, ik zou daar eene waarschuwing bijvoegen. Niets is schooner dan de keurig geïmproviseerde rede, niets is gloeijender en warmer en meer tot het harte sprekend, maar dikwijls is ook niets meer zinledig en ondoordacht. Ik onderscheid gaarne tusschen de improvisatie der woorden en der gedachten; tusschen die welke den vorm betreft, en die welke het wezen der zaak aangaat.

Veel lof zwaai ik gaarne aan de improvisatie van den vorm en van de woorden toe, waar die met talent plaats heeft, terwijl ik die der gedachten en die welke het wezen der zaak betreft, minder aanprijzing waardig acht. Men moge toch zoo juist en gevat mogelijk zijne gedachten kunnen uitdrukken, men moge dien vloed van denkbeelden, welke zich bij zoo velen met onweêrstaanbaren drang kan opdoen, kunnen breidelen en ordenen; men moge taal, stijl en mondelinge voordragt zoo goed magtig zijn als één, het is den improvisator toch evenmin gegeven om over iets te spreken, dat hij niet kent, als ieder ander. Niet geboeid aan de doode letter, en het papier dat voor hem ligt, zal de geïmproviseerde rede meer warmte en hartelijkheid bezitten dan de geschrevene en gelezene; maar is het om kennis, om wetenschap te doen, als vrucht des onderzoeks in het studeervertrek, dan zal de geschrevene rede door ons allen verkozen worden boven die, welke voor de vuist wordt uitgesproken. Een onzer meest geachte improvisatoren behandelde eens de vraag, of de geïmproviseerde dan wel de geschrevene rede de voorkeur verdient, en ook hij kwam tot de gevolgtrekking, dat de redenaar zich eerst moest voorbereiden, zijne rede opstellen, en dan, aan dat logisch geheel gebonden, haar later moest voordragen, de taal en stijl aan den indruk van het oogenblik overlatende.

De toepassing van deze vlugtige opmerkingen op de baliewelsprekendheid is ligt gemaakt: dáár is de wetenschappelijke behandeling der zaak het doel en vereischte der rede, dáár wil men eer het verstand overtuigen, dan het harte treffen; en wanneer men nu de waarheid erkent van de opmerking, dat de stilte van het studeervertrek oneindig meer te vertrouwen is voor wetenschappelijk onderzoek, dan de invloed van het oogenblik, dan is daarmede tevens het vonnis uitgesproken eener, wat het wezen der zaak betreft, geïmproviseerde balierede. Ik weet zeer goed dat velen der oude Redenaars hunne stukken voor de vuist uitspraken; dat VAN HALL de gaven van BONDT als pleiter roemt, en toch er bijvoegt, dat hij meestal slechts op eene schets pleitte, ja dat CURRAN, de beroemde Engelsche pleiter, in zijne beroemde peroratie der pleitrede voor ROWAN slechts deze zes woorden had opgeteekend:

karakter van ROWAN... fornuis... muiterij... takken... geest... Heiland,

en dat die pleiter zich meestal wandelend of musicerend tot zijne rede voorbereidde; maar in spijt van dit alles zou dit nog geene verandering brengen in mijne denkwijze, en zou ik mijnen Lezers liever den raadsman toewenschen, die zich in zijne kamer voor de schrijftafel, dan hem die zich in den tuin onder een muzijkles tot zijne pleitrede voorbereidt. Door eene gezette behandeling van zijn onderwerp leert men het klaarder doorzien en zal men korter en duidelijker zijn; van daar ook dat de woorden van den Franschen kanselredenaar die zeer lang gesproken had, niet ongegrond waren, toen hij op eene interpellatie deswegens antwoordende, zeide: »ik heb den tijd niet gehad om kort te zijn." Een slaafsch binden aan de letter op het papier is voor de balie echter dikwijls onmogelijk en ongeraden, en het is daarom dat ook hier de raad welligt niet onjuist mag heeten, het wezen der zaak te beoefenen, de wijze van behandeling vast te stellen, maar de woorden en wijze van uitvoering aan het oogenblik over te laten.

Men vergeve mij deze afdwaling. De improvisatie vindt bij de balie-rede dikwijls plaats, maar ik zou daarin toch niet eene hoofdreden van het kwijnen dier kunst in ons Vaderland willen zoeken. Ik zou dit daarom vooral niet willen doen omdat, getuigen de redenen van CICERO en DEMOSTHENES, geïmproviseerde redenen zeer goed bewaard kunnen blijven; omdat, ten anderen, dan toch beroemde balie-redenen zouden genoemd zijn, al waren zij niet tot ons overgekomen, en eindelijk omdat in vroegeren tijd de pleidooijen veel menigvuldiger geschreven werden dan thans, en dat daarentegen de balie-welsprekendheid nu, in vergelijking van vroegere tijden, tijden van grooteren bloei beleeft.

Er is echter ééne overwegende oorzaak, welke het verschijnsel, dat ik vreemd noemde in de Geschiedenis onzer letterkunde, volkomen schijnt te verklaren. Dit springt dan te meer in het oog, wanneer wij een blik op de vroegere kanselwelsprekendheid hier te lande werpen. Daar was geene minachting voor den redenaar: integendeel, de predikanten durfden de regering dikwijls van den predikstoel in bitse taal vermanen; daar was geen invloed van vreemde taal; daar werd geen voor de vuist spreken uit den aard der rede gevorderd; en toch, hoewel alles daar scheen mede te werken om de kunst des redenaars ten top te voeren, hoe armzalig

verschijnen de producten ons niet, welke de kansel toen konde opleveren. Gij herinnert u zeker vele voorbeelden, en daarom zal ik er slechts enkelen vermelden, om mijne meening te staven. SMOUT durfde van de Regering van Amsterdam spreken met de woorden: »het is uw schuld dat de vijand op de Veluwe is, maar dat komt er van dat men ons niet meer raadpleegt, men houdt ons voor kootjongens." UYTENBOGAARD schilderde de consciëntie, als »een manneke dat scherp komt manen, ons het pampierken voor de neus houdt, en betaalt wil zijn van kapitaal en interest." Een ander kanselredenaar riep uit: »dat de zonden niet uit te wisschen waren al konde men ze in een waschpot verzamelen"; ja, zoo hield BENNET, de predikant van Sassenheim, in 1754, eene lijkrede op den Heer ADAM VAN DUYN, en had daarbij den dood van den aartsvader ADAM tot tekst gekozen. Daarna ging hij de punten van vergelijking na, welke hierop nederkwamen: dat beiden den naam van ADAM droegen, ten anderen dat ADAM over alle dieren des velds gesteld was, en zoo ook de Heer ADAM VAN DUYN houtvester was van Holland en Westfriesland, en eindelijk dat beiden gestorven waren.

Voor dit kwijnen der kansel- en balie-welsprekendheid beiden moet dus ééne hoofdreden geweest zijn. De eenige ware welsprekendheid vindt hare bron in den mensch zelven, maar zij heeft daarbij dit eigenaardige, dat zij eerst bloeit wanneer veelzijdige kennis zich in één persoon vereenigt. Kennis van het onderwerp waarover men spreekt, dient zich te vereenigen met de onderscheidingsgave der wijsbegeerte, met den kieskeurigen smaak van den beoefenaar der schoonheidsleer, met de juiste keuze en schikking der woorden, en met eene gepaste voordragt. Zoodra men nu uitsluitend één vak beoefent, doch de andere vakken als gesloten boeken beschouwt, ja, daarop met minachting nederziet, zal men nimmer eenige hoogte in de welsprekendheid bereiken. Men dient zijn vak te kennen, in verband met het leven, niet alleen achter de schrijftafel bij de studeerlamp, er dient in den redenaar zelven eene overeenstemming van al die noodige vereischten voorhanden te zijn, eene harmonie tusschen hoofd en hart. De vroegere tijden van onzen Staat, opvoeding en studie waren ten eenenmale ongeschikt om dat doel te bevorderen. Het vak dat men zich koos, werd met angstvalligheid beoefend, doch goede smaak

en wijsbegeerte werden om den wille der geleerdheid vergeten. Men zweette en zwoegde op komma's en letters, doch men beschouwde de wetenschap niet in verband met den toestand der maatschappij, niet met den mensch, die om en bij den geleerde leefde. Wanneer men nu sprak tot menschen die men niet kende, zocht men zijn troost in tegenstellingen, aanhalingen, rhetorische figuren, doch men was geen meester der taal, en was het dus niet van het gemoed: men was zelf koud, en konde dus anderen niet doen ontgloeijen.

Daaruit is het te verklaren, dat HOOFT en HUYGENS bloeiden, want zij *schreven*, en *spraken* niet: dat de eerste de vader van ons proza genoemd wordt, en dat zijn tijdgenoot VAN BAERLE toch vroeg: »Welke taal spreken wij dan? Laat ons liever, daar wij toch van de Katten afstammen, Rome's taal aannemen, dan al die vreemde woorden in onze taal"; want alleen bij hoogere ontwikkeling bloeit bij een volk de welsprekendheid, omdat die ontwikkeling eerst de zamenvoeging en *wisselwerking* der onderscheidene vakken van kennis aan de hand geeft, en het schoone door beschaving en veredeling met zijn tooverstaf alles beroert. Men werpe mij geene namen tegen als die van NOORDKERK, of van WILLEM III, want deze waren hunnen tijd vooruit. NOORDKERK had geene eenzijdige studie, hij was man van smaak, gevoed in de school der letterkunde, gloeijende voor de leer van het schoone. Onze wakkere Stadhouder, wiens rede in de Algemeene Staten, in 1672, tot de verdediging des lands deed besluiten, had dat zelfde benijdbaar lot, want in velerlei takken van wetenschap was dat wonder zijner eeuw burger: staatsman naast DE WITT, ja boven hem, veldheer tegenover TURENNE en CONDÉ, vestingbouwkundige als VAUBAN, dan eens deze door zijne historische, dan weder gene door zijne wiskundige, anderen door zijne theologische kennis verbazende. De Staten, wier pupil hij was, hadden niets aan zijne opleiding doen ontbreken, en in de *Educatiekamer* te 's Hage deed hij het noodige op, om later als redenaar harten te winnen, terwijl hij, in de school des tegenspoeds geleerd, den mensch had leeren kennen, en levenspraktijk had opgedaan. Juist de opmerking, dat deze twee mannen hunnen tijd vooruit waren, bevestigt de door ons voorgestane meening, dat de welsprekendheid eerst bloeit in een tijd van ontwikkeling en beschaving, welken onze voor-

ouders niet kenden; een tijd, anders roemrijk en groot in *schrijven* en *handelen*, maar in *spreken* gering. Daarom echter vallen wij den vaderen niet hard. Ééne *Nederlandsche Historie*, één *Lucifer* van VONDEL, één *Beleg van den Bosch*, één zeeslag, aangevoerd door de *Zeven Provinciën* van BESTEVAER, gelden honderden redevoeringen, en genoeg is het, dat men oudtijds zoo veel *deed*, dat nu stof geeft tot *spreken*.

III.

Die opmerking is echter zeer gunstig voor de toekomst der balie-welsprekendheid, want is zij niet ten eenemale onwaar, dan mogen wij van het heden en de toekomst vragen, wat het verleden ons onthield. Onze tijd toch is ten uiterste praktisch, hij bezit de gaaf van combineren, en zal niet ligt de eene wetenschap verwerpen, om de andere eenzijdig te beoefenen. Onze tijd huldigt de kennis van het schoone, en heeft de leer daarvan tot wetenschap verheven, zoodat zeker al de bestanddeelen voorhanden zijn, welke voor den bloei der welsprekendheid noodig kunnen worden geacht. De gunstige invloed daarvan op de kanselwelsprekendheid is in het oog loopend, wanneer men die vergelijkt met de erbarmelijke producten van vroegeren tijd, en daarom noemde ik de toekomst, mits men zich geene te overdrevene begrippen vorme, en een doel zich voorstelle, dat nimmer verwezenlijkt worden kan.

De aard der balie-welsprekendheid toch brengt in de eerste plaats mede, dat men niet altijd tot het hart spreke, en gelegenheid heeft om de gave der welsprekendheid aan te wenden. Die aard der balie-welsprekendheid is bij ons geheel anders dan bij de oudere volken. Bij deze waren de regtsgeleerden zelven de vinders des Regts, en hunne uitspraken waren eene der hoofdbronnen van de wetgeving. Aangevuurd door hun gevoel van billijkheid, waren zij de scheppers van het regt, en konden vrije speling laten aan hun gevoel voor het goede en regtvaardige. De redenaar is nu aan de geschrevene wet gebonden, welke hij moet toepassen, en dikwijls onvoldoende moet heeten voor een voorkomend geval. Nu is de toestand des regts daardoor ongetwijfeld zekerder, en zijn de burgers beter tegen inbreuk op het *mijn* en *dijn* vaarborgd; maar de welsprekendheid mist daardoor evenzeer

een groot veld, waarop zij anders konde schitteren. — De Ouden spraken dikwijls voor het volk, en hadden daar niet alleen door allerlei kunstgrepen, als daar zijn: het verschijnen des beklaagden in rouw- of gescheurde kleederen, het kussen der handen van de gekozene regters, enz., maar ook door hunne rede het gevoel op te wekken; en hoewel wij onze regtbanken niet gaarne voor die volksgeregtigheid zouden verwisselen, kan het toch aan geen redelijken twijfel onderhevig zijn, dat ook in dit opzigt de Ouden eene betere school voor de balie-welsprekendheid bezaten dan wij, want dáár gold de regel: »Zoo gij uw gehoor treffen wilt, wees zelf eerst geroerd!"

Hoe veel echter gewonnen is, de kanselwelsprekendheid nam hoogere vlugt. Voortbrengselen als VAN DER PALM en BORGER b. v. aan de letterkunde schonken, kan men op het gebied der balie-welsprekendheid niet aanwijzen, hoe welsprekend ook vaak door de begunstigde redenaars voor de balie gesproken wordt. Ook hiervoor echter is eene zeer geldende reden op te sporen. De kanselredenaar behandelt de verhevenste onderwerpen, de pleiter dikwijls alleen een verschil van geldelijk belang; deze betoogt en wederlegt, gene schokt en roert; deze spreekt tot het verstand van zaakkundigen, die alleen verlangen ingelicht te worden, gene voert het woord tot eene dikwijls onkundige menigte, wier hart troost en opbeuring begeert, en wier hoofd onderwijzing behoeft. Is het wonder, dat, ja, de moeijelijkheden om voor zulk een gemengd gehoor te spreken, grooter, maar ook de gelegenheid tot schitteren eerder gegeven is? Is het wonder, dat de redenaar, die zijne rede kan beoefenen, zuiverder en schooner spreken zal, dan hij die haar voor de vuist moet uitspreken, en telkens gedwongen wordt het eens opgevatte plan te wijzigen, omdat zijn tegenstander hem dwingt van positie te veranderen. Daarom reeds noemde men oudtijds de regtsgeleerdheid *eene getabbaarde krijgsdienst*, omdat zij noopt, hier tot aanvallen, daar tot verdedigen, meestal tot strijd, tot openen strijd, met veroorloofde wapenen, zonder dat echter de krijgskunst ook hier gebiedt moed en kennis tegen moed en kennis over te plaatsen, en den aanval te berekenen, of het gebouw der verdediging op te trekken, zoo als de vestingbouwkundige zijne forten zamenstelt. Doch daarmede wordt de kalme, sierlijke gang der rede dikwijls afgebroken, en hoewel er dus vooruitgang zij

bij het heden, en hoop op de toekomst, wachte men zich voor het aankweeken van het Ideaal, als of de balie-welsprekendheid immer den trap zoude bereiken op welken zij bij de Ouden gestegen was, of dien de kanselwelsprekendheid bereikt heeft, welke niet het belang van éénen, maar dat van allen omvat.

Bij die hoop op de toekomst is het oog op de redenaars zelven, maar ook op de letterkundigen gevestigd. Op de redenaars, die de uiterlijke welsprekendheid niet als een onnut sieraad moeten verwerpen, maar haar beschouwen moeten als het voertuig hunner gedachten; die krachtig en kort, sierlijk en eenvoudig, niet alleen hunne rede behooren op te stellen, maar ook uit te spreken, en op wie de taak rust ook in dit opzigt hun vak, hunne taal, hunne letterkunde te verrijken. Er zijn er, hoog begaafden en van de natuur rijk bedeelden, die slechts de gave hun geschonken behoeven te gebruiken; er zijn ook minder gezegenden, die in dit opzigt minder rijkelijk van dienst kunnen zijn; maar wij vragen van den een zijnen schat, van den ander zijn penningsken tot een groot en goed doel. En van hen, wien de letterkunde ter harte gaat, vragen wij belangstelling voor dien tot nog toe verwaarloosden tak der litteratuur; eene belangstelling, die gunstig werken moet op de welsprekendheid zelve, en die te eerder wordt gevraagd omdat de letterkunde elk ter harte moet gaan, en omdat al wat goed en schoon is, bescherming moet vinden, vooral bij het Nederlandsche volk, dat een groot verleden te handhaven heeft.

HET NIEUWE PARIJS.

I.

DE OUDE STAD.

Wie Parijs gezien heeft vóór de verheffing van LODEWIJK NAPOLEON, en thans weêr derwaarts gaat, zal eene niet geringe verandering vinden. De oude hoofdstad heeft sinds die gebeurtenis, als onder den adem van een nieuwen geest, eene wonderbare verwisseling, eene soort van bouwkundige lente beleefd. Geen frisch gebladerte, maar nieuwe steenklompen zijn verschenen. De verandering gaat dagelijks voort. De hamer heeft over vele plaatsen der stad geklonken. Onder

zijne slagen regende het splinters en puin als dorre bladeren van de huizen; de balken zijn uit de kalkschors losgemaakt, en 't geheele geraamte van 't gebouw is van boven tot beneden in al zijne naaktheid ten toon gesteld. 't Afgebrokene en voor afbraak bestemde laat zijne geheime schande aan 't licht komen: oude lappen tapijt, smerige roetstrepen, kale schoorsteenen, die hoog boven den grond de teekens der verveling te kennen geven en met wijd geopenden mond gapen; vuilnis en ontuig van alle soort in de hoeken opgehoopt — een waar beeld des tijds in den strijd tusschen het zwakke behoud en de magtige vernieuwing. Doch langzamerhand komt de gele zandsteen uit de diepte te voorschijn, de lagen worden al hooger opgestapeld, en weldra zijn de ruwe omtrekken voor het nieuwe gebouw te erkennen. Als de metselaar de stelling verlaat, klimt de beeldhouwer naar boven. Alles streeft naar sierlijkheid en schoone vormen. Wanneer men in de zindelijke, heldere, regte straten rondziet, die thans zich openen voor onzen blik, zou men haast gelooven, dat die straten altijd hadden bestaan, en men denkt bijna niet meer aan de duistere, kromme en smerige stegen, voor welke zij zijn in de plaats gekomen.

Nog ten tijde der Julij-revolutie droeg Parijs de duidelijke sporen en kenmerken, volgens welke men zich gemakkelijk kon verbeelden, hoe die stad in de Middeleeuwen zich had vertoond: spitse gevels, kleine deuren met luifels, uitstekken en torentjes op de hoeken der straten, steenen wenteltrappen, relief-figuren aan de wanden, heiligenbeelden in nissen, enz. Parijs had zijne heuvels en dalen. De bruggen waren geene vlakke wegen, maar schuine glij-banen. Bij eenige gladheid van den grond konden de wagens niet bij den steilen oprid van den Pont-Neuf, Pont-au-Change, Pont-Marie en Pont-de-la-Tournelle opkomen. De ongelijke, hobbelige grond op de kaden en *boulevards*, die het rijden bezwaarlijk maakte, regtvaardigde het tot een spreekwoord geworden gezegde: »Parijs is de hel der paarden!"

Een eenigzins aanhoudende plasregen maakte de straten onbegaanbaar. Nergens was men veilig voor het afdruipende water. In plaats van de buizen, die thans regtstandig langs de muren afdalen, strekten de oude steenen waterspuwers hunne armen en halzen over de straten uit en begoten de

voorbijgangers. De daken schudden ongehinderd hunne tranen naar alle kanten uit. In een oogenblik zwommen de gootsteenen en veranderden in stroomende beken. De koopman grendelde zijn winkel, en stopte haastig de reet aan den drempel toe. De straten werden rivieren. Als de regen ophield, kwamen de menschen uit gangen en poorten, waar zij eene schuilplaats hadden gezocht, en trippelden voorzigtig op de glibberige wegen. Dan kwamen de planken voor den dag, die, dwars over de straat gelegd, eene smalle, wankele brug vormden over de beek in het midden; men moest echter dansmeester of koorddanser wezen om zulk eene brug zonder angst over te gaan. — Doch ik zou hier bijna in proza gaan nastamelen, wat BOILEAU in „L'embarras de Paris" in vloeijende verzen heeft gezegd, en toch, ik beschrijf de dingen naar waarheid. Parijs in 1834 had nog dikwijls groote overeenkomst met Parijs in 1693.

Tot het vele, waardoor de toenmalige stad zoo zeer verschilde van de tegenwoordige, behoorde inzonderheid de gootsteen in het midden der straat, het volslagen gebrek aan *trottoirs*, en de in de eerste revolutie zoo berucht geworden *reverbères*. De straatsteenen helden af naar het midden en vormden eene diepte, die, zonder een eigenlijke goot te zijn, toch het vocht opnam en zelfs midden in den zomer behield, daar op de meeste plaatsen de zonnestralen niet tusschen de digt aan elkaâr gebouwde huizen konden doordringen, om die poelen op te droogen. Zelfs de meer aanzienlijke straten in 't midden der stad waren, òf nat, òf bedekt met een donkerzwart slijk, dat nog minder lastig was als 't regende, dan wanneer het tot zekere taaiheid verdroogd was. 't Was niet mogelijk, zelfs voor den sterksten voetganger, lange togten door de straten te doen. Behalve dat men door het onophoudelijk uitglijden op de kleverige steenen in de nabijheid der huizen zeer vermoeid werd, veroorzaakte de stank van de schuimende plassen in 't midden der straat eene walging en een onaangenaam gevoel in de maag, gelijk men op geene andere plaats ondervond. Wee dengene, die hier witte kousen en zwakke maagzenuwen had, en geen rijtuig kon betalen! In den winter, als de goot bevroren was, deden de koetsiers vergeefsche moeite om elkander te ontwijken: de wagens gleden gedurig schuins af naar het midden der straat, waar de raderen tegen

elkaår stieten. De voetganger moest zich digt aan de huizen houden, om geen gevaar te loopen van overreden te worden.

't Is reeds gezegd, deze toestand behoorde niet tot de oude barbaarsche tijden, maar bestond nog vóór weinige jaren, in den schoonen tijd van vrede en fijne beschaving: maar de voetganger in de straten werd niet gerekend. 't Weinigje plaats, dat hem de wagens vergunden, verkreeg hij toevallig of in het zweet des aangezigts. Thans zijn breede voetpaden zijn eigendom, geene coupés of cabriolets kunnen hem er afjagen. Hij gaat hier met vasten tred, met zindelijke kousen en schoenen, zelfs wanneer de regen uren achtereen als met emmers van den hemel gegoten werd. Zoodra de regen ophoudt, zijn de wandelaars en ledigganger weêr daar en slenteren op den harden, vasten bodem langs de gebouwen, waar eene steeds afwisselende menigte van zaken en personen hun een aangenaam tooneel aanbiedt. Ook vinden zij het thans zoowel bij nacht als bij dag behagelijk. Het gas heeft Parijs verhelderd. De door 't licht verjaagde duisternis is verdwenen. Voorheen waren de straten wel niet geheel zonder licht, maar de *reverbères* konden toch bezwaarlijk voor verlichting gelden, ofschoon zij in der tijd eenen merkwaardigen vooruitgang bewerkt en 't dagelijksch verkeer in de stad zes uren verlengd hadden. Onder LODEWIJK XIV werden de deuren van handwerkers en kooplieden 's zomers ten 9 ure, 's winters ten 5 ure gesloten. Dan heerschte de nacht. De stad maakte eene lange pauze. — De *reverbères* werden gedurende de eerste revolutie vreeselijk berucht, maar werden toch vermeerderd, en 't was eene wezenlijke verbetering, dat zij sedert iederen nacht aangestoken werden. Vroeger was dit het geval niet: wanneer het lichte maan heette, maar het bij nacht stormde en regende, waadden de Parijzenaars in donker door eene zee van slijk, of lieten zich door een lantarendrager, die op de hoeken der straten wacht hield, naar huis geleiden. Sedert de *reverbères* zomer en winter elken nacht brandden, was der duisternis een aanmerkelijk deel van haar gebied afgewonnen. De straten waren niet meer geheel en al stikdonker, maar op vele plaatsen bleef het toch duister of naauwelijks schemerend. De vensters der groote gebouwen bragten ten minste zoo veel aan de verlichting toe, als door de olielampen van Argant kon geschieden. 't Was een prachtig gezigt zoo lang men de zuivere,

sterke gasvlammen nog niet gezien had, die hun zilverwit licht tot in de binnenste hoeken der magazijnen werpen, die in de openbare zalen den glans der toiletten en der schoonheid verhoogen en hunne stralen alom in de spiegelwanden vermenigvuldigen. 't Gas is als een toovenaar voor Parijs geworden. Zijn licht strekt zich over de gansche stad uit van 't eene einde tot het andere, de glorie zijner lampen flikkert alom; mode- en galanterie-winkels, dans-, concert- en schouwburgzalen, eet- en koffijhuizen schitteren in stralenglans, alle voorwerpen worden dubbel schoon in dat heldere licht, alles wordt bekoorlijker, alles verkrijgt een begeerlijker aanzien.

Parijs van voorheen en Parijs van heden is de tegenstelling van duisternis en licht. Het licht, in welken zin men 't woord gebruike, werkt altijd weldadig. Licht verstoort de plannen en aanslagen, die in de duisternis gesmeed worden, en alleen in duisternis tot uitvoering kunnen komen. 't Licht is als de Apollo van Delos, die met zijne gouden pijlen den draak Python, den vader van de Gorgonen en van de Hydra, verslaat. Als BOILEAU zegt, dat 't gevaarlijkste en eenzaamste woud eene veilige plaats was in vergelijking met Parijs, dan gebruikt hij geen vernuftige hyperbole. De dichter heeft niets overdreven. In eene rijke stad, waar de nacht langer is dan de dag, wemelt het van misdaden; moord en diefstal vinden overal schuilhoeken. Nog op 't einde van de zeventiende eeuw bestonden in Parijs 12 openlijk geprivilegiëerde rooversholen, de zoogenaamde »wonderhoven". — Het rijk dier wonderhoven is te niet gegaan. Intusschen, zoo lang Parijs bestaat met zijne scherpe contrasten van onmetelijken rijkdom en onbegrensde ellende, zal het een tal van lieden bevatten, die in de voormalige wonderhoven op hunne plaats zouden zijn geweest. Maar de voortgaande ontwikkeling en verbetering der politie heeft te weeg gebragt, dat deze tak van industrie meer op sluipwegen, meer met listige geslepenheid dan met ruw geweld wordt uitgeoefend. Toch zijn de tijden nog zoo lang niet voorbij, toen men van de lustboschjes in de Elyzeesche velden sprak als van een rooversverblijf. Op korten afstand van de Tuileriën werden de voorbijgangers met onbeschaamdheid aangerand en geplunderd. Nog tijdens de Julij-regering hoorde men vele voorbeelden daarvan. Naauwelijks was de avond gevallen, of het afschuwelijkst gespuis verzamelde zich

op de Place de la Concorde. Zonder de dringendste noodzakelijkheid waagde geen fatsoenlijk mensch zich daarheen, en niet gaarne begaf men zich buiten den omtrek van 't levendige, woelige middenste gedeelte der stad. Na het aanbreken van de schemering was het gevaarlijk den Boulevard des Filles du Calvaire en den Boulevard de la Bastille te betreden. Parijs eindigde bij de rij huizen aan de grenzen van 't Marais. Aan de andere zijde lag de stadswal met het uitzigt op boomgaarden, velden en moestuinen over de Rue Basse. Verder naar het einde der *boulevards* bemerkte men de overblijfselen van het prachtige huis des dichters BEAUMARCHAIS, die door andere gebouwen werden verdrongen; een half bemuurd bassin, dat tot voetstuk voor de Julij-zuil dient, en het onvoltooide model van een olifant, dat tot eene fontein bestemd was, maar eindelijk eene schuilplaats voor ratten geworden is. Rondom wees een ruim, open vierkant de plaats aan, waar voorheen de Bastille had gestaan. Men zag geen spoor meer van de wallen en torens, die den ouden hofburg eenmaal zoo vreeselijk hadden gemaakt. De half uitgedroogde slotgracht en eenige afgebrokkelde steenklompen waren de eenige zigtbare teekens van 't voormalig bestaan des beruchten kasteels. De lange streek der *boulevards* eindigde gelijk zij aanving met wildernis en onvoltooide monumenten. Aan de eene zijde de Olifantsbron, aan de andere de Magdalena-kerk. Overal iets te volmaken of aan te vullen: de Seine vrij te maken van de oude huizen, die tot haar waren voortgedrongen; de kaden door te steken, op te bouwen en gelijk te maken; de rivier zoo in te dijken, dat zij tusschen hooge wallen als eene rotskloof voortstroomt; de openbare gebouwen te onttrekken aan den ellendigen, bouwvalligen toestand, waarin zij meerendeels verkeerden; de voddenkramen der oude kleerkoopers uit de nabijheid van het residentie-paleis te verdrijven. Bovendien waren er andere dingen te verrigten: het Louvre te voltooijen, Parijs naar een nieuw plan te verdeelen, de oude stad te verjongen met hamer en breekijzer; overal lucht aan te brengen, tuinen aan te leggen, boomen te planten, vergezigten te openen, de wonderen der wetenschap in te voeren in het alledaagsche verkeer, onderaardsche wegen te banen voor de staats- en particuliere-correspondentie — en wat niet al? Alles wat onmogelijk scheen, is niet alleen mogelijk, maar

werkelijk geworden. Wat men naauwelijks in de gedachten opnam, is in het leven getreden, en dat met zulk eene snelheid, dat men zich bijna niet kan herinneren, het ontstaan daarvan aanschouwd te hebben. Het nieuwe Parijs, daarin verschillend van het oude Rome, is in éénen dag gebouwd.

II.

HET KARAKTER DER STAD, HARE UITGESTREKTHEID EN VORM; DE BEVOLKING.

Het Engelsche dagblad de *Times*, dat de Engelschen met al hunne grootheid en hunne kwade luimen 't best vertegenwoordigt, klaagde onlangs in een aanval van ontevredenheid: »In alle landen, waarheen men ook gaat, kan men opmerken, dat de inwoners zekere belangstelling, eene voorliefde voor hunne stad koesteren, die hier in Londen nergens te vinden is. Met HORATIUS en VIRGILIUS kon het oude Rome weêr opgebouwd worden. En tegenwoordig zijn de Parijzenaars verliefd op hunne stad; zij is in hunne oogen de koningin van alle steden der aarde; ware zij het niet, hunne liefde zou haar daartoe verheffen, en, zoo als alle beminde voorwerpen doen, hunne stad beantwoordt deze liefde. De Engelschen zien honend, verdrietig op hunne hoofdstad neêr, en Londen toont hun ook een vergramd gelaat." De *Times* heeft gelijk. De Parijzenaars hebben hun Parijs lief, zij zijn vast overtuigd, dat er geen aangenamer plaats in de wereld te vinden is dan het »charmante, superbe" Parijs; maar Parijs verdient deze liefde en hoogschatting; zelfs de vreemdelingen deelen in de liefde, die de ouders koesteren jegens het groote kind. Men vindt niet ligt een reiziger, die bij zijne aankomst in Parijs zich niet getroffen en aangetrokken voelt door de uitwendige pracht en bekoorlijkheid. Parijs is eene ijdele stad, die aan ieder en een iegelijk behagen of ten minste niet mishagen wil. 't Opschikken, 't coquetteren, 't uitstallen behoort in Parijs te huis, en zonder onregt zou men de geheele stad een groot uithangbord kunnen noemen. De Franschen, en inzonderheid hunne voornaamste vertegenwoorders, de Parijzenaars, zijn van oudsher bezield door den lust om vertooning te maken. Dezen lust hebben zij zelfs onder zwaren druk en in rampspoedige tijden niet

kunnen bedwingen; hij openbaart zich zoowel bij den hoogst beschaafden, als bij den geringsten man der natie. Men sla den Parijzenaar gade bij de nietigste bezigheden op de markt of bij de gewigtigste in den raad, in gezelschap of te huis, altijd en overal vertoont hij zich alzoo. Men beschouwe met eenige opmerkzaamheid hunne kunstwerken, de voortbrengselen hunner industrie, en het springt in het oog, dat bij alles hoofdzakelijk gestreefd is naar schoonheid van vormen en bevallige werking. Hoe zou dan hunne stad, de quintessence der Fransche nationaliteit en gezelligheid, niet dat zelfde karakter vertoonen? Parijs is eene permanente tentoonstelling, een tooneel, waarop onophoudelijk voortreffelijke tooneelspelers uit niets alles maken en de aanschouwers betooveren door hun spel. Londen is vuil en leelijk, dat is waar, en kan niet ontkend worden; maar 't is een voordeel dat men Londen kan verlaten en gewoonlijk niet daarin woont. Het is geen kerker, geene vesting met dubbelen ringmuur, maar eene reeks van huizen en tuinen, die zonder grenzen steeds verder zich uitstrekt, en waarvan ieder jaar een nieuwe platte grond moet gemaakt worden. Wanneer de Londenaars de beurs, de kantoren en werkplaatsen verlaten, haasten zij zich naar de uiteinden der stad en vinden daar huis, familie, boomen, frissche lucht en alles wat den bloedsomloop bevordert en den geest opwekt. Dat ontbreekt aan Parijs, en dat moest men verbeteren; maar men dacht daaraan niet. Voor Parijs was de bewoonbaarheid in Engelschen zin, wat voor de meetkunde de quadratuur van den cirkel, voor de scheikunde de steen der wijzen is. Wel heeft men soms veel geld te koste gelegd aan de verfraaijing der stad, maar daarmeê werd de benaauwdheid en ongemakkelijkheid niet van haar weggenomen. Het in het oog loopend verschil in welvaart der onderscheidene stadswijken, dat men daaraan toeschreef, dat de bevolking gedurig meer van het Oostelijk gedeelte en van den linker Seine-oever voortdrong naar het Noordwesten, deed vóór eenige jaren de veel behandelde vraag ontstaan: over de verplaatsing der volksmenigte. 't Schijnt echter nog te regt betwijfeld te worden, of de bevolking wel inderdaad zich verplaatst had.

Sedert eene halve eeuw is de bevolking van Parijs meer dan verdubbeld. Men heeft nieuwe huizen moeten bouwen

en daarvoor de geschiktste plaatsen uitkiezen. De beste plaatsen lagen inderdaad voornamelijk aan de Noordwestelijke zijde, en werden 't eerst gebruikt: de stad werd dus niet evenredig in haar geheelen omtrek uitgebreid, zoodat haar middelpunt welligt eenigzins werd verschoven, zonder dat daarom de bevolking eigenlijk zich verplaatste. Bovendien kon men niet dan door geweldadige middelen de toenemende bevolking beletten zich daar te vestigen, waar zij verkoos. En ofschoon de bevolking vooral aanwies in het Westelijk gedeelte, had men daarin toch geene reden om het voorstel aan te nemen, dat in den raad gedaan werd, om de hallen en markten te verleggen op den anderen oever der Seine, in het minder bevolkte kwartier van den Jardin des Plantes. — Uit de statistieke tabellen van 1807—51 bleek, dat nieuwe wijken, vooral in de laatste jaren, in bevolking hadden gewonnen, zonder dat de andere daardoor hare bewoners in aantal hadden zien verminderen. De aanwas der bevolking was merkbaar in alle arrondissementen, het meest op de vrije plaatsen buiten den tolmuur, daar in het binnenste der stad reeds vroeger alles digt bezet was; de inwoners hadden zich dus niet, zoo als men meende, van den eenen oever der Seine naar den anderen verplaatst, en evenmin de Oostelijke wijken voor de Noordwestelijke verlaten. — Gelijk in andere groote steden, is ook in Parijs de bevolking in groepen verdeeld, zoodat de gelijksoortige bedrijven en ambachten bij elkaâr in dezelfde wijken uitgeoefend worden. De groote werkplaatsen vindt men meest in de voorstad Saint-Antoine; de kleinere fabrijken, bronsgieterijen, metaalsmederijen in 't Marais; de goederenhandel met buitenlandsche artikelen in de streek tusschen het stadhuis en het kanaal Saint-Martin; in den omtrek van de rue Hauteville den uitvoer- en commissie-handel; verder achterwaarts bij de Place des Victoires de magazijnen van geweven goederen en allerlei stoffen; in de streek van 't Palais Royal naar de *boulevards* zijn de schitterendste lokalen voor den verkoop in 't klein, benevens de koffijhuizen en schouwburgen; bankiers en geldhandelaars bewonen het kwartier der Chaussée d'Antin tot aan de voorstad Saint-Honoré. Ook op den anderen oever heeft iedere wijk hare bijzondere bestemming: de looijerijen en verwerijen zijn aan de beek Bièvre gelegen, die als zij Parijs bereikt, van naam verandert en haar water levert

aan de fabrijk der GOBELINS. De Gymnasiën, Bibliotheken en hoogere scholen hebben aan een groot gedeelte der stad aan deze zijde den naam van Quartier Latin gegeven; in de nabijheid daarvan zijn natuurlijk de boekhandel en de daaraan verbondene bedrijven: boekdrukkerijen, binderijen, werkplaatsen voor 't brocheren, lijmen, enz. De voorstad Saint-Germain, eindelijk, is de verzamelplaats van den ouden hof-adel, en bij dezen sluiten zich voegzaam vele lieden aan, die ook voorheen veel beweging maakten, maar thans behooren tot de stillen in den lande: invaliden, volksvertegenwoordigers, raadsheeren en mannen van hoogen stand; hier treft men ook bijna alle ministeriën aan, benevens de paleizen, waarin de Senaat, 't Wetgevend Ligchaam, de Staatsraad en de Rekenkamer zitting houden.

Ieder deel der stad heeft dus zijne elementen van welvaart en werkzaamheid; maar zij zijn te ongelijk verdeeld en te veel van elkaâr afgezonderd. Vooral ontbraken tot hiertoe breede wegen over de bruggen, en ruime hoofdstraten, die 't verkeer tusschen de beide oevers en de verbinding van alle punten gemakkelijk moesten maken. 't Eerste spoor van doelmatige bouworde en inrigting is afkomstig uit den tijd van LODEWIJK XIV, toen men 't Quartier des Marais regelmatig en met een plein aanlegde. De Vendôme-plaats en de Invaliden, de voornaamste gedenkteekenen uit de lange regering van LODEWIJK XV, toonen genoegzaam aan wat die Koning van Parijs had kunnen maken, als hij zijn bouwlust niet vooral op Versailles gerigt had. Men liet verder de uitbreiding der hoofdstad aan het toeval over, en bekommerde zich weinig om de verbinding en vereeniging der oude en nieuwe wijken. In lateren tijd werden wel eenige straten doorgeslagen en andere breeder gemaakt; maar tot in den jongsten tijd bleef het centrum van Parijs voor elke onderneming van dezen aard een steen des aanstoots, dien men niet uit den weg ruimen kon. Hier lag het naauwste, donkerste en onzindelijkste deel der stad, een verwarde klomp van smerige huizen, waar smalle, nooit door de zon beschenen straten elkaâr doorkronkelden, en die als een rotsgebergte vol onbegaanbare kloven en engten het algemeen verkeer voortdurend belemmerde. De uitgebreidheid was echter niet groot, want de hallen als mid-

delpunt aangenomen, beschreef dit deel daarom een kring van ongeveer drie kwartier uurs in omtrek. In deze enge ruimte waren bij de 50,000 menschen zaâmgedrongen, en daarbij kwam gedurende de werk-uren nog een groot aantal inwoners der voorsteden en buitenwijken. Zoo is het te begrijpen, dat men nergens, behalve welligt in Londen, eene andere plek van gelijke grootte zou kunnen aanwijzen, waar zooveel gewoel heerschte als in 't centrum van Parijs. Want niet enkel bij dag was hier de grootste bedrijvigheid nevens de laagste gemeenheid te huis, maar 't duurde vrij wel de nachten door. In deze vergaderplaats van alle levenlooze onreinheid verzamelde zich de levende natuurlijk ook, daar de rijke en voorname wereld in zulk een damp en zulk getier niet wonen wilde, en alleen 't schuim der bevolking en de geringere handwerksklasse zich in dit middelpunt van geraas en verdorvenheid kon ophouden. Hier vooral ontbrak het aan ruimte voor verkeer en woning. De huizen stonden digt aan elkaâr, elke plaats was bebouwd, vele woningen hadden geen hof en kregen lucht en licht niet anders dan uit de naauwe straten. Daar drongen in kleine kamers de armste lieden bij elkaâr, daglooners, dijkwerkers, marskraamsters, eene gansche in zeden en gewoonten niet zeer angstvallige of naauwgezette menigte, zoodat dit kwartier altijd boven andere in de stad ongezond was. Terwijl in de overige deelen van Parijs het aantal sterfgevallen in verhouding stond van 1 : 40 à 50 bewoners, stierf in 't middelpunt der stad jaarlijks één van de dertig menschen. Hier werden ook de epidemische ziekten gevaarlijker en moorddadiger dan elders. In de jaren 1832 en 1848 woedde de cholera in 't middelpunt van Parijs op de vreeselijkste wijze, en in de enge, vunzige buurtschap bij het stadhuis was de sterfte vijf maal zoo groot als in de ruimere, luchtiger omstreken van de Chaussée d'Antin. Het was ontwijfelbaar zeker, dat, indien men het centrum met breede straten doorsneed, dit kwartier niet alleen fraaijer en gemakkelijker zou worden, maar dat ook zijne bewoners daarvan een langer leven en bevordering van hunnen handel en hun verkeer konden verwachten.

III.

HET AFBREKEN EN BOUWEN ONDER NAPOLEON III.

In dit opzigt heeft de tegenwoordige regering hare roeping volkomen begrepen en hare optreding daardoor vereeuwigd, dat zij in dat gedeelte der stad waar de nood 't hoogste, en dus de hulp meest noodig was, werken van buitengewone belangrijkheid ondernam en met even buitengewone werkzaamheid ten uitvoer bragt. 't Zou zeer onbillijk zijn te beweren, dat sedert het eerste keizerrijk geene regering in Frankrijk pogingen gedaan had om Parijs te verbeteren en te verfraaijen. Wel is waar geschiedde daarvoor niet veel gedurende de Restauratie, maar de Julij-dynastie heeft gewigtige zaken tot verbetering der stad volbragt. Het aanleggen van de rue Rambuteau, die eene meer gemakkelijke verbinding van de Place Royale met de hallen opende, was de grootste en nuttigste onderneming in dien tijd te Parijs. Het gedeeltelijk opruimen van den omtrek van 't stadhuis, het doorslaan van de rue Lobeau, de rue du pont Louis Philippe en eene andere straat van de achterzijde van 't stadhuis naar 't portaal der kerk Saint-Gervais, maakte ten minste het middelste gedeelte der stad wat luchtiger. Doch de regering liet zich bij deze werken, als in andere zaken, meer leiden door toevallige omstandigheden en bedenkingen, dan dat zij een vast plan volgde. Parijs behield tot in den jongsten tijd in zijn uiterlijk veel van 't Oud-Frankische, en kon van de beslijkte straten en vunzige moerassen in zijn middelpunt niet bevrijd worden. Een verstandige en krachtige beheerscher, in vredeszaken getrouw aan de beginselen van den stichter zijner dynastie, zou het op een hoogeren trap van ontwikkeling verheffen. Napoleon III werd de hersteller der openbare rust en veiligheid in Frankrijk, en met deze ontwaakten handel en kunstvlijt uit hunne verstijving. Hoe heviger de drukkende angst geweest was, die aan de drijfveêren der maatschappij alle elasticiteit had ontnomen, des te buitengewoner was het toenemend vertrouwen, waarmeê de teruggehouden krachten omhoog streefden. De talrijke ondernemingen op actiën, de voorbeeldeloos groote staats-leeningen riepen op eenmaal eene menigte kapitalen te voorschijn; en toen de reizigers van alle kanten in

massa het verzuimde inhaalden, verhief zich te gelijk de speculatie-geest der Parijzenaars tot eene duizelingwekkende hoogte, van welke hij zelfs niet door den druk van een buitenlandschen oorlog kon afgebragt worden. Geheele wijken verdwenen en ontstonden als door een tooverslag. Het is bijna ongeloofelijk, maar met officiële acte-stukken te bewijzen, dat voor de betere inrigting van Parijs onder het tegenwoordig keizerrijk alleen in vijf jaren meer dan viermaal zooveel gedaan is als onder de Restauratie en de Julij-regering te zamen in 31 jaren. De uitgaven voor de vergrooting van straten en pleinen binnen Parijs beliepen van 1816—30 te zamen 10,250,000 fr., daarentegen werd van 1851—55 de ontzaggelijke som van 157,651,000 fr. tot dat zelfde doel besteed. En niet enkel door uiterlijken omvang, maar ook door het innerlijk wezen onderscheiden zich de tegenwoordige ondernemingen van de vroegere; daar men daarin eene grondige methode bemerkt, die bepaald ten doel heeft om Parijs van zijne erfkwaal der benaauwdheid te bevrijden. Inderdaad is, sedert de aanwending dezer methode, de meer gezonde en regelmatige inrigting der stad van jaar tot jaar zigtbaarder geworden, en nog altijd legt men de grondslagen voor reusachtige werken, die niet, zoo als voorheen, enkel op papier, maar ook in uitvoering komen.

Dat het oordeel over deze ondernemingen verschillend is, dat velen tegen den Napoleontischen bouwlust zijn ingenomen, is natuurlijk; die met het tegenwoordig bewind ontevreden zijn, zoeken voor alles, wat de regering doet, eene slechte of ten minste verkeerde reden op te geven; al hare bedoelingen, ook de beste, in een valsch licht te plaatsen, terwijl zij van de openbare maatregelen niet spreken dan alleen om ze sarcastisch te berispen. Deze zien in het aankoopen en afbreken van zoo vele huizen voor het openen van nieuwe straten, gelijk ook in de belangrijke verbeteringen en uitbreidingen aan onderscheidene publieke gebouwen, eene onvergefelijke, doellooze verkwisting. Alleen om den tegenwoordigen bezitter der Tuileriën te beveiligen voor een nieuwen 29 Julij of 24 Februarij is het Louvre voltooid, zijn de menigte nieuwe *boulevards* aangelegd, zijn de hoofdstraten ge-macadamiseerd, kortom is geheel Parijs veranderd naar een krijgskundig plan. — Die eenigzins zachter en verstandiger oordeelen

zeggen: »NAPOLEON III wil de nieuwe keizersstad verfraaijen alleen om zijne eerzucht te bevredigen." Men behoeft deze strategische en aesthetische redenen nog niet gladweg te ontkennen, om bij die ondernemingen nog twee verstandiger oogmerken aan te nemen, die den Parijzenaars zullen aantoonen, dat de Keizer niet enkel aan hun welzijn denkt, maar ook de middelen om het te bevorderen, weet te vinden.

Parijs is geene handel- en fabrijkstad, die, als Londen, uit eigene kracht en middelen kan bestaan. De ontzaggelijke massa menschen, die het bevat, leeft voor 't grootste gedeelte van weelde, en de verspilling der rijken in Frankrijk en in 't buitenland, die hier hunne inkomsten verteren, en dus alle handen in beweging houden. De rijke vreemdelingen werden echter door de Februarij-revolutie uit Parijs verjaagd, de binnenlandsche grooten vermeden aanzienlijke uitgaven, en zoo zag de Parijssche handwerksstand zijne mildste hulpbronnen gesloten. Iedere regering, welken vorm, welken naam zij ook hebben of nog verkrijgen mogt, moest dus, zou zij eenigen vasten voet bekomen, daarop bedacht zijn, om aan de ledige handen arbeid te verschaffen en geld in omloop te brengen; niet enkel, omdat de arbeider eten wil, maar dewijl een werkeloos mensch in geen staat, het allerminst in een nog wankelenden staat, ergens toe deugt. Na den *coup d'état* zocht LODEWIJK NAPOLEON derhalve, om zijne magt te bevestigen, een sterken indruk op de openbare meening te maken, en wilde vooral zorg betoonen voor het welzijn der hoofdstad. Dit is de eerste oorzaak, waarom hij zijne bouwkundige plannen zoo hoog opvoerde. Volgens een in Parijs gebruikelijk spreekwoord »gaat alles goed, zoo lang het bouwen (*le bâtiment*) voortgaat". Daaronder begrijpt men een aanmerkelijk getal bijzondere bedrijven, die te zamen eene wijd uitgestrekte industrie uitmaken, en ten minste 50,000 arbeiders, d. i. ongeveer een vierde gedeelte van de geheele handwerksklasse in Parijs, bezig houden. In korten tijd klom nu het aan bijzondere gebouwen jaarlijks ten koste gelegde kapitaal van 28 tot 250 millioen fr., en in dezelfde verhouding nam de overvloed van werk voor de arbeiders toe. De bloei van alle handwerken, die met de bouwkunde in betrekking staan, werkte gunstig ook op de andere bedrijven. En sedert nu openbaar nut en pracht, ijdelheid en praalzucht de hoofdstad en hare

nijverheid op nieuw bezielen, is Parijs ook weêr geworden wat het vroeger was: de algemeene schouwplaats van onophoudelijke verstrooijingen, de groote wereldmarkt van weelde en verkwisting.

Is de eerste oorzaak van het vele wegbreken en opbouwen in Parijs van algemeen staathuishoudkundigen aard, de tweede heeft een plaatselijk-oeconomisch karakter. Een deel van Parijs was onevenredig volkrijk en druk, een ander daarentegen bijna levenloos en stil. Alles hoopte zich te zamen rondom het Palais-Royal, het Louvre en de hallen. Dit was de begeerde stand voor den kleinhandel, daar het midden in de stad en in de nabijheid der schoonste *boulevards* was. Overal winkels aan winkels, overal de nooit rustende nijverheid, het onvermoeide woelen en ratelen der kramerij. De woningen waren hier duur; maar wie er eene in dezen omtrek bezat, geloofde ook reeds door den stand alleen zijne fortuin te hebben gemaakt. Het voormaals rijke kwartier des Marais, de schoone voorstad Saint-Germain en het Westeinde waren daarentegen zoo achteruit- of ten minste zoo weinig vooruitgegaan, dat alleen de arbeider of fabrijkant, die niet van dagelijksch gebruik en verkoop leefde, hier iets kon ondernemen. Deze streken hadden niets wat de straten levendig en vol beweging maakt. Het middenste gedeelte bevatte alles wat bestendigen omzet begunstigde, en zijnen omtrek tot de levendigste, onzindelijkste, woeligste, maar ook tot de winstgevendste plek in Parijs maakte. Hoe verder van daar, hoe lichter de stad, hoe langer en breeder de straten, maar hoe geringer ook de handel en het verkeer. De meer verwijderde wijken hadden geene eigenlijke verbinding met elkaâr, en lagen als dorpen in het rond verstrooid. Aan de uiterste binnenzijden, in Chaillot en Le Roulle, achter de Chaussée d'Antin en de voorsteden Montmartre, Poissonnière, Saint-Denis, Saint-Martin, enz. op den regter-oever, gelijk de streek, die zich van de Gobelins tot aan de Invalides uitstrekt, woonden vele duizenden, die alleen topographisch en politisch tot Parijs behoorden, en bij wie men het alleen aan enkele onduidelijke trekken kon bemerken, dat zij van verre in zamenhang waren met den wielenden maalstroom der groote stad, die zij ook niet dan voor zaken of op feestdagen bezochten. Al deze oorden waren ook voorheen dorpen en landstreken, die langzamerhand met den

aanwassenden kolossus zaâmgegroeid, en eindelijk, kort vóór de eerste revolutie, onder 't ministerie COLONNE in 1784, binnen den muur gesloten zijn. In deze wijken had alles een stiller en landelijker aanzien. Hier vond men geheele met koorn bezaaide velden, ruime boomgaarden, groote bloem- en moestuinen, stapelplaatsen voor timmer- en brandhout, magazijnen voor hooi, marmer, enz. in 't kort de werkplaatsen van fabrijkanten en handelaars, die eene groote ruimte noodig hebben, en daarom naar deze goedkoopere en minder bekrompene plaatsen waren getrokken. De herbergiers, marskramers en arbeiders, die zich hier neêrgezet hadden, stonden allen eenige trappen lager en verdienden minder dan die in 't eigenlijk Parijs. Zoodra nu het aantal huizen in het volkrijkste deel der stad verminderd werd, moesten de bewoners zich daarnaar voegen om die minder bezette plaatsen te bevolken, en de winkeliers kregen zoowel hier als daar meer toeloop. Dit kon echter geene plaats grijpen, zoo lang de wijken aan den omtrek der stad, tot den rang van landstadjes beperkt bleven. De afgebonden ledematen konden geen krachtig leven ontwikkelen, dat alle aderen doordringend uit hen tot het middelpunt des harten werd toegevoerd, gelijk zij het van daar ontvingen. Zou de levenskracht zich door al de leden van het groote ligchaam verspreiden, zoo moest aan het overvolle hart eene hoeveelheid bloed worden afgetapt en de te sterke aandrang voor 't vervolg belet. De achteloosheid en schroomvalligheid der vroegere staats- en stads-bestuurders, vooral hunne angst om zich door buitengewone leeningen te diep in schulden te steken, hadden deze aderlating nooit durven ondernemen en het oude kwaad laten bestaan. De tegenwoordige regering, sneller, stouter en vrijer in hare handelingen, heeft deze geldelijke en andere bezwaren ter zijde gesteld, en laat zich door niets in de uitvoering van hare bouwplannen stuiten. En zou men haar dat ten kwade duiden? Het nationaal vermogen van Frankrijk wordt daardoor niet verkwist, want het geld blijft in het land. Wel wordt de schatkist en ook de stedelijke kas uitgeput, misschien met schulden bezwaard; doch de welvaart van het geheel wordt bevorderd, en nu reeds aanschouwt men met verbazing het verkregen resultaat.

(*Wordt vervolgd.*)

CHRISTIAN GOTTLOB LEBERECHT GROSZMANN.

De man, wiens naam boven deze bladzijden staat geschreven, is door geheel Duitschland, wij kunnen bijna zeggen, door geheel Europa bekend, en door al wie hem kent, geacht en bemind. Vóór weinige weken is de mare uit Leipzig uitgegaan, die veler hart met diepen weemoed vervulde, dat zijne laatste ure was geslagen, dat eene smartelijke ziekte hem had weggenomen uit het land der levenden. Ik meen de lezers van dit tijdschrift geene ondienst te bewijzen, wanneer ik hun het een en ander omtrent GROSZMANN mededeel. Wie hem nog niet mogt kennen, zal daardoor een uitnemend Christen te meer in zijn aandenken opnemen. Wie hem reeds vroeger liefgekregen had, zal zich gaarne vereenigen met de hulde aan zijne nagedachtenis gebragt. Hetgeen hier volgt nemen wij over uit de *Illustrirte Zeitung*.

Nadat reeds menige ster was ondergegaan, die de wereld met haar licht heeft bestraald, prijkte vooral aan den theologischen hemel van Saksen nog rustig en helder een schitterend gesternte in den naam van GROSZMANN. Ook dit gesternte is nu ten avond gedaald, nadat het dezelfde baan had afgelegd, eens door REINHARD en VON AMMON betreden. De gemeente, welke GROSZMANN 33 jaren lang met het licht des levens heeft verkwikt, betreurt zijn verscheiden; de studerende jongelingschap aan Leipzigs hoogeschool, waar GROSZMANN 33 jaren lang »het Woord, dat van den beginne was" door de wetenschap leerde onderzoeken en verstaan, en door het geloof zich toeëigenen, betreurt den leermeester, die de wetenschap op zulk eene wijze, als hij gewoon was, met het geloof wist te verzoenen; en de gansche Evangelische Kerk, welker belangen GROSZMANN te gelijk met die der Gustaaf-Adolf-Vereeniging op het harte droeg, heeft overvloedige stof tot droefenis over het verlies van een harer hechtste en trouwste steunpilaren.

CHRISTIAN GOTTLOB LEBERECHT GROSZMANN werd den 9den November 1783 te Priesznitz nabij Naumburg, waar zijn vader Evangeliedienaar was, geboren. Hij was de eenige zoon zijner ouders, die nevens hem zich nog in het bezit van twee dochters verheugden. Hij ontving het eerste onderwijs van zijn

vader en zijn oom BOERNER, later Evangeliedienaar te Issersheilingen. Door deze beide mannen goed voorbereid, kwam hij in 1796 op zijn 18de jaar te Schulpforte, waar hij zich tot 1802 met die kundigheden verrijkte, welke van oudsher de vorstelijke scholen aan hare leerlingen poogden in te prenten. Zoo toegerust, werd hij in 1802 student in de theologie te Jena. Hier vertoefde hij 4½ jaar. De wijze, waarop hij studeerde, bragt hem spoedig in nadere betrekking met J. J. GRIESBACH en met den geschiedkundige HEINRICH. Vooral de eerste, die in 1812 als eerste hoogleeraar in de theologie te Jena stierf, nadat hij zich door zijne beoefening der kritiek van het N. T. en door de vorming van vele duizenden jongelingen onvergankelijke verdiensten had verworven, schijnt vooral een overwegenden invloed op GROSZMANN te hebben geoefend; want de kritische blik en de wijze gematigdheid in strijdvragen der Dogmatiek, welke GRIESBACH, den uitgever van de Synopsis en later van het geheele N. T., ten sieraad verstrekten, die zelfde schoone eigenschappen waren het, welke GROSZMANN zoo afkeerig maakten van het streng en onverdraagzaam dogmatismus, niet minder van het indifferentismus en de ligtzinnige neologie. Zijn te dier tijd opgevat plan, om zich tot het ambt van leeraar aan eene der hoogescholen voor te bereiden, werd door den toenmaligen oorlog verhinderd, en alzoo vinden wij hem in 1806 weder in zijne geboorteplaats bij zijn vader terug, waar hij door moed, beleid en krachtige welsprekendheid, ook in de Fransche taal, de redder werd van het leven zijner medeburgers.

Het verhaal dezer merkwaardige gebeurtenis hebben wij hem zelven hooren mededeelen. Op zekeren dag (den 16den October 1806) verscheen plotseling, onder aanvoering van een officier, eene afdeeling Fransche soldaten, en dreef alle inwoners van het mannelijk geslacht, die zij konden magtig worden, op eene open plaats te zamen. De Fransche taal volkomen meester, verneemt GROSZMANN van den bevelvoerenden officier, dat al de mannelijke inwoners van Priesznitz zullen doodgeschoten en hunne huizen in brand gestoken worden, omdat zij doortrekkende Franschen vermoord en een transport hadden aangehouden en geplunderd. GROSZMANN toont nu op overtuigende wijze aan, hoe geheel en al ongegrond zulk eene beschuldiging was, hoe zij uit eene verwis-

seling van plaatsen, die denzelfden of een gelijkluidenden naam droegen, kon zijn ontstaan, hoe onregtvaardig het te voltrekken vonnis was, en verzoekt om uitstel en naauwkeuriger onderzoek van de zaak. De officier brengt daartegen in, dat het hoofdkwartier te ver verwijderd is, dat de tijd dringt, en zijn last onveranderlijk is; hij beveelt hem zich ijlings te verwijderen. Weinige minuten later werden de geweren op de in rijen geschaarde inwoners gelost, maar — niemand werd getroffen. Aan verscheiden kanten van het dorp ging weldra de vernielende vlam op, en ijlings verwijderde zich met zijne afdeeling de menschlievende en verstandige uitvoerder van een vonnis, dat met kokend bloed was geschreven.

Toevallig is het bekend geworden, dat deze edele man nog leeft en zich te Lyon bevindt. De hertog van Saksen-Meiningen heeft hem, den gepensioneerden overste GOUCAN, met eervolle erkentenis voor zijne menschelijke en doelmatige pligtsbetrachting, het ridderkruis van zijne huis-orde geschonken. De »angstplaats" bij Prieszuitz is tegenwoordig met een eenvoudig gedenkteeken versierd. Terwijl wij na deze episode terugkeeren tot onzen ontslapene, om zijne voornaamste lotgevallen te vermelden, merken wij op, dat hij in 1808 hulpprediker bij zijn vader werd, in 1811 als zoodanig naar Gröbste bij Weiszenfels ging, waar hij tot den dood van den predikant, 1822, met veel zegen werkzaam was, en toen als Diakonus en Hoogleeraar te Schulpforte werd beroepen. Hier kwam reeds in 1823 de eerste vrucht zijner grondige studiën in het licht: »De procuratore parabola JESU CHRISTI ex re provinciali Romanorum illustrata". Hierdoor en door zijne kanselwelsprekendheid werd zijne aanstelling tot Generalsuperintendent, opperhofprediker en konsistoriaalraad te Altenburg volkomen geregtvaardigd. Dat hij zich ook in dezen drukken werkkring niet aan de studie der klassieke Oudheid onttrokken heeft, bewees onder anderen een geschrift, behelzende: »Observationes ad Platonem et Horatium, zoo als mede een later, niet voortgezet werk: Specimen primum lexici Platonici. Zijn roem als geleerde en tevens als kanselredenaar was nu gevestigd. Daarom werd hij te Leipzig als plaatsvervanger van den overleden TOCKIRNER beroepen, waar hij den eersten Jan. 1829 als superintendent en hoofdprediker aan de St. Thomaskerk zijn ambt aanvaardde. Zijne intreê-rede over *Psalm*

CII: 26—28 had tot thema: »de rigting van onzen geest en ons hart op het onvergankelijke bij de wisselvalligheid der aardsche dingen."

Korten tijd daarna verwierf hij zich de vrijheid tot het geven van Akademisch onderrigt, door zijne belangrijke Dissertatie: »Quaestiones Philoneae." Van toen af werkte de zoo veelzijdig en grondig ontwikkelde man overeenkomstig de verschillende zijden van zijne betrekking op eene wijze, die hem zoowel de hoogachting als de bewondering verwierf van allen, die met hem in aanraking kwamen.

Wat zijne theologische en kerkelijke rigting aangaat, was hij even ver verwijderd van het confessionalismus, dat zich in den jongsten tijd op den voorgrond had geplaatst, als van de pogingen der zoogenaamde Lichtvrienden, die in de laatste veertig jaren veel bijval verwierven. Zijne levensspreuk: »Das Wort sie sollen lassen stahn!" mag dan ook voor beide partijen als een tweesnijdend zwaard worden beschouwd. Wat in het bijzonder de kerk en hare inrigting aangaat, het is bekend, dat hij in 1830 aan het hoofd stond van hen, die zich tot den koning hadden gewend met een verzoekschrift, waarin de vrijheid der Protestantsche Kerk met hare Presbyteriaal- en Synodaal-inrigting werd uitgesproken, en dat hij zijne gedachten over deze zaak niet slechts herhaalde malen als lid der eerste kamer van de Stenden-vergadering, maar ook in een afzonderlijk geschrift heeft uitgesproken: »Over de herstelling der Protestantsche Kerk-orde." In het jaar 1832 werd hij derde gewoon Hoogleeraar en Domheer van Zeitz, en ten laatste bekleedde hij het eerste professoraat. Uit zijne levendige en bijna onafgebroken deelneming aan de handelingen der eerste kamer, vooral in de jaren 1833, 1834 en 1837, kan men zien, hoe warm zijn hart klopte voor de oplossing der bezwaren, welke te dien tijde den geest van vele edelen in beweging bragten; en wanneer hij zich daarbij niet altijd binnen die vormen hield, waarin, b. v., een AMMON zich wist te houden, dan moet dit gedeeltelijk daaraan worden toegeschreven, dat hij altijd geheel en al bezield was met het doel waarnaar hij streefde, gedeeltelijk ook aan zijn vast en sterk geprononceerd karakter. In allen gevalle verloor de Stenden-vergadering en daarmede ook de Staat in hem een zijner meest verlichte en edele leden.

Wat de *Gustaaf-Adolf-Vereeniging* en daardoor de geheele

Evangelische Kerk van Duitschland in hem verliest, is vooral in den tegenwoordigen tijd moeijelijk te beseffen. Hem, die medestichter dezer Vereeniging, Voorzitter van het Hoofdbestuur en lid van het Bestuur der Leipziger hoofdvereeniging was, hem gold het Apostolisch woord: »Deelt mede tot de behoeften der heiligen", meer dan een leerstellig begrip, dat, helaas! dikwijls den stroom der Christelijke liefde in den weg staat en stuit. Om hiervan overtuigd te zijn, behoeft men hem slechts gehoord te hebben, wanneer hij mededeelingen deed over ondervindingen die de Vereeniging betroffen. Onvergetelijk zal ons in dit opzigt zijn berigt blijven over de laatst te Bremen gehouden algemeene Vergadering, en vooral over de feestviering te Bremerhaven. Van daar blonk hem een dubbel gesternte in den schaduwrijken avond zijns levens tegen.

De man, wiens oog bij het staren op de vruchten zijner veelomvattende werkzaamheid, een arbeid des geloofs en der liefde, van dankbare vreugde tintelde, werd alom in zijne verdiensten erkend, zoowel door vorsten, die hem met eereteekenen versierden, als door geleerde genootschappen, die hem tot hun lid benoemden; en wat hij bij gelegenheid der viering van zijn 25-jarig hoogleeraar-ambt ondervond, toen hem de stad Leipzig het eere-burgerregt schonk en de bewijzen van hoogachting ontelbaar waren, doet hem kennen als een man, wiens naam in de meest verschillende kringen zijner tijdgenooten met hoogachting werd genoemd.

En deze man, een vaste steunpilaar van onze Evangelisch-Protestantsche Kerk, in wien en voor wien zich nog de verwachtingen en wenschen van velen vereenigden, heeft op Donderdag vóór Paschen dezes jaars voor de laatste maal de harten zijner talrijke hoorders gesticht. Den tweeden Paaschdag was het hem reeds niet meer vergund den kansel te beklimmen, hoewel hij zich er toe had voorbereid. Eene beroerte, die hem overviel toen hij zich wilde kleeden, wierp hem op het ziekbed, waarvan hij niet meer zou opstaan. Hij droeg dit zijn lot met Christelijk geduld en onderwerping; roerend en stichtelijk (ook voor wie hem omringden) was de waardige en innige ernst, waarmeê hij nog den 22sten Mei des voormiddags ten 10 ure op zijn ziekbed met zijne echtgenoot en zijnen zoon, den tegenwoordigen Superintendent te Grimma, het Heilig Avondmaal vierde.

Den 29sten Junij des avonds verbreidde zich plotseling door alle straten van Leipzig de treurmare, dat de Superintendent Dr. GROSZMANN te 7½ ure was ontslapen! — Toen hij in 1829 zijne intreê-preek gehouden had, bad hij aan het eind: »Zoo zegen, Vader! ook mij, mijn ambt, mijn leven en werken in deze stad, opdat Uwe genade aan mij niet vergeefs zij, opdat ik moge deel hebben aan U en Uwe vreugde hier en hier namaals!" Wij hopen en gelooven, dat dit gebed in zijne volle beteekenis is verhoord geworden. — Zijn stoffelijk overschot werd den 2den Julij des namiddags na eene in de Thomas-kerk gevierde lijkplegtigheid op het nieuwe kerkhof onzer stad plegtig ter aarde besteld. Terwijl bij deze lijkplegtigheid zes redenaars, de Archidiakonus Dr. MEISZNER, de Konsistorialrath en hofprediker Dr. KÄUFFER uit Dresden, de Kirchenrath Dr. HOFFMANN, de Burgemeester Dr. KOCH, de Prelaat Dr. ZIMMERMANN uit Darmstadt en de Universiteitsprediker Prof. BRECKNER de verdiensten des overledenen in staat, kerk en wetenschap allen op zulk eene wijze erkenden, dat hunne klagt zich steeds tot een lofzang verhief, zoo bewees tevens de algemeene deelneming aan deze plegtigheid, dat men nu wist en gevoelde, welk een man uit het midden der stervelingen was weggenomen. Het vaderland en vooral Leipzig zal zijn naam immer in zegenend aandenken houden!

Wij kunnen aan dit korte levensberigt nog toevoegen, dat GROSZMANN ook ons Vaderland heeft bezocht, en daar door zijne bezielde taal en zijn vurigen ijver voor de zaak van het Protestantisme, de grondslagen heeft gelegd van de Nederlandsche Gustaaf-Adolf-Vereeniging. Zoo genieten ook wij, Nederlanders, de gezegende vruchten zijner onvermoeide werkzaamheid. De G.-A.-V. hier te lande blijve hem een gedenkteeken, en ga voort in zijnen geest te arbeiden!

OP- EN AANMERKINGEN.

VICTOR PAULIN'S UITSTAPJE NAAR ONS VADERLAND. 't Is niet voor de eerste, maar misschien voor de duizendste maal, dat de vreemdeling, die ons Vaderland bezoekt, ter sprake wordt gebragt. Haast zouden wij zeggen, dat wij onze Fransche, Duitsche en Engelsche naburen maar moesten laten reizen

in ons kikvorschen-land, en zoo we hen op onzen weg ontmoetten, vriendelijk en beleefd zijn, zonder verder acht te slaan op de mededeelingen, die zij aan hunne landgenooten, na hunne tehuiskomst, verkiezen te doen; mededeelingen, vaak, helaas! zoo oppervlakkig en partijdig, dat zij weinig onze aandacht schijnen te verdienen. Doch tusschen zeggen en doen is onderscheid. Loochenen kunnen wij niet, dat hetgeen de vreemdeling van ons en het onze verhaalt, ons *piqueert*, dat wij den auteur gelijk zijn, die wel roept: »ik geef niet om recensies: ik sla er geen acht op!" en die toch op 't eerst berigt, dat zijn werk besproken is, het »bewuste" nommer tracht magtig te worden, en in zijn oordeel over recensies gewijzigd schijnt, als hij geprezen, maar versterkt en bevestigd, als hij gelaakt wordt.

Zoo *piqueert* ons ook, al is 't maar een weinig, de *Excursion en Hollande*, die, door VICTOR PAULIN geschreven, in eene der laatste afleveringen van *l'Illustration* te vinden is, met en benevens een *appendix* van dat artikeltje, voorkomende in een volgend nommer, waarbij de teekeningen, die het eerste hadden moeten versieren. 't Is geen ESQUIROS dien gij hier hoort; VICTOR PAULIN is vrij wat oppervlakkiger, en zijn geheele stukje heeft weinig om 't lijf. Wat hij van Dordrecht, Rotterdam en den Haag zegt, zal zijnen landslieden weinig inlichting geven, maar eene enkele opmerking over 't bezoek te Haarlem mag aan de aandacht van alle musici worden aanbevolen. Wij deelen haar in 't oorspronkelijke mede: »*Moyennant* 22 *francs, nous pûmes entendre, executés pour nous, les morceaux du grand orgue, dont la réputation est européenne. Les sons de cette grande machine sont certainement fort beaux, mais la musique dont nous avons été gratifiés était si excentrique, que nous avons bien été obligés de fuir en nous bouchant les oreilles, et en bousculant un brave homme qui fumait tranquillement sa pipe »dans l'église". C'est là de la tolérance, où je ne m'y connais pas.*"

Hoe? Weet Nederland zoo slecht de schatten te gebruiken, die het bezit? En dat orgel kan toch zoo natuurlijk donderen en regenen. Behaagt u dat zelfs niet, luchtige Franschman? Wat wilt ge dan toch? In ernst gesproken: wie 't aanging moesten zorgen dat zulk eene klagt niet gehoord werd, eene klagt, welke niemand, nu ze uit Franschen mond komt, aan

jaloezij kan toeschrijven, gelijk men kort en goed durft, als een landgenoot haar uit. Intusschen, 't is wel mogelijk, dat de Franschman hemel en aarde zou bewegen om te zorgen dat zulk een orgel goed en naar den eisch des tijds bespeeld werd, vond men 't op zijn bodem — toch is hij een dwaas, dat hij zich zoo verwondert over dien rookenden man in de kerk. Ja, zoo is 't met hem. Overal 't regt van *convenance* en *étiquette* — tot in 't kleingeestige toe naauwgezet op het luisteren naar hare wetten; maar ga des Zondags naar de kerken van Parijs, en naar die kerk, waar een man in de week, als vreemdelingen 't orgel komen hooren, zijne pijp rookt — en maak uit wie het heilige waarlijk heilig acht — de Parijzenaar of de Hollander?

Zeer losjes loopt de reiziger over Amsterdam heen; daar vond een zijner gezellen gelegenheid om van enkele nationale kleederdragten afbeeldingen te maken, die dan ook een der volgende nommers versieren. Het Friesche costuum vindt genade, maar de oorijzers niet. *Natura artis Magistra* wint het zelfs in sommige opzigten van den *Jardin des Plantes*. Sterk voor een Parijzenaar!

Twee uren worden gewijd aan Zaandam, N.B. *un petit village* — is 't wonder, dat de Zaankanters afkeerig zijn van Parijsche zeden en manieren, die tot zulke oppervlakkige beschouwingen leiden? Curieus is ook de beschrijving der bouworde van Zaandam. »Ieder heeft in zijne kindsche dagen huizen geteekend; wij herinneren ons *les jambages angulaires montés sur deux piliers verticaux*, die de prachtigste paleizen voorstelden: welnu, zet eenige honderden van die eerste teekeningen op eene rij, en gij zult een denkbeeld hebben van die houten huisjes, met één verdieping, net gelijkende op een houten dorpje, dat te Neurenberg gefabriceerd is." — En verder: »Al de huizen komen niet op de straten uit — dat is te gemeen; de straat is van de huizen gescheiden door een sloot, en verbonden met iedere deur door een bruggetje, welks pracht en sierlijkheid van de fortuin des eigenaars afhangt. In de tuinen ziet men bekoorlijke meisjes met een zedig voorkomen, en grijsaards steunende op een stok, die u welkom schijnen toe te roepen. Wij groeten en worden gewaar, dat die personen onbewegelijk zijn. 't Zijn maar beeldjes, waar-

schijnlijk daar geplaatst om het landschap te vervrolijken, of liever om den reiziger in de war te brengen."

Dat een Franschman te Zaandam wat raar opziet, spreekt van zelf, maar na weinig tijds zal hij wel anders spreken als hij weêrom komt en dan de breede straat van Zaandam ziet. Er is toch niets bestand tegen den tijd. Die straat zal ook om andere huizen dwingen. 't Zij ons alles wèl, als maar de goede zijde van 't Zaansch karakter blijft bestaan.

Onder de illustraties komt ook een Hollandsche stal voor. Onze nette boeren, die de staarten der koeijen in de hoogte vastbinden, krijgen een veeg uit de pan. 't Moet ons hinderen dat medelijden, waarmeê de Franschman over die »bons Hollandais" spreekt. Verder vinden wij de Noord-Hollandsche sjees afgebeeld, de kleederdragten, van welke wij reeds spraken, en een gezigt op 't Rok-in te Amsterdam.

Wie verlangt zich te verzekeren, dat er in Frankrijk nog anders en beter over ons Nederland geschreven wordt, verwijzen wij naar de *Revue des deux Mondes*, voor 15 Julij 1857. A. ESQUIROS brengt daar voor de negende maal ons ter sprake, en wel nu onze *Geschiedenis* en onze *Geschiedschrijvers*. Wij durven geene plaats meer vragen, en zouden den lezers er ook geen denkbeeld van kunnen geven, dat eenigzins de lezing vergoedde. Van VICTOR PAULIN geldt juist het tegenovergestelde. Misschien stonden wij reeds te lang bij zijn schrijven stil.

WONDEN, DIE DE TIJD HEELT. In ons Tijdschrift, Mengelwerk, 1832, lezen wij de volgende coupletten:

Kent gij dat Land, waar eeuwige onrust woont,
Waar huichlarij, verraad en oproer kroont,
Geweld en list de opregtheid snood belaagt,
Het onregt roem op moord en plondring draagt;
Kent gij dat Land? —
Daarheen, daarheen
Rigt nimmermeer de vriend der deugd zijn schreên.

Kent gij dat Volk, 't verachtlijkst Volk der aard',
Dat ijdlen trots aan schande en lafheid paart,
Regtschapenheid uit oog en hart verliest,
Om vrijheid schreeuwt en ijz'ren kluisters kiest;
Kent gij dat Volk? —
Te wel! te wel!
't Verschopt zijn Vorst en houdt de deugd voor spel.

Kent gij dat Land, de wieg der Duisternis,
Waar Kennis kwijnt, Beschaving balling is,
Waar Domheid heerscht, Barbaarschheid wetten geeft,
En de Onschuld onder 't zwaard van meesters beeft;
Kent gij dat Land? —
Dat Land, dat oord
Brengt nimmer iets dan schrale distels voort.

Kent gij dat Volk, dat van zijn' Koning gruwt,
Zijn zwadder op den troon van Nassau spuwt,
Het laagst gemeen, uit nietig slijk gebeurd,
Het schijnvertoon der hulde waardig keurt;
Kent gij dat Volk? —
O schand'! o schand'!
't Bood eenmaal ons, geveinsd, de broederhand.

Kent gij dat Land, waar elke zonde woont,
Dat de aarde een beeld van 't gruwzaam Sodom toont,
Waar 't schandlijk kroost der Catilina's leeft,
Tarquyn regeert en de edle Gracchus sneeft;
Kent gij dat Land? —
O ja! o ja!
't Bestaat op aarde als blijk van Gods genâ!

Kent gij dat Volk, dat, dronken van genot,
Zijn Vorst versmaadt en hoont en lastert God,
De trouw verbreekt en spot met eed en pligt,
En rijp wordt voor het straffend Godsgerigt;
Kent gij dat Volk? —
Helaas! helaas!
Het holt daarheen, als naar 't verderf de dwaas.

Kent gij dat Land, kent gij dat nietig Volk,
Dat de oproervaan beschermt met toorts en dolk,
Zijn Cato's moordt, zijn Caracalla's eert,
Op rookend puin zijn' eigen val bezweert;
Kent gij dat Land? — dat Volk? —
Daarheen, daarheen
Rigt nimmermeer de vriend der deugd zijn schreên.

Zoo klonk het daar in poëzij. In proza kwamen de Belgen er niet veel beter af: er wordt gesproken van »Belgische lafhartigheid, logentaal, snorkerij, wrevel, en letterkundige nietigheid, — met één woord: Belgische ellendigheid!" — En nu? is er nog iemand die zoo over onze naburen denkt? Gaat nimmer een vriend der deugd naar dat Land, dat Volk heen? — Hoort liever de bezadigde, onpartijdige taal van Luit.-Kolonel W. J. KNOOP in »de Gids" van Augustus: »België heeft zich door dien opstand van ons afgescheurd; het gevoelde zich krachtig genoeg om op zich zelf te kunnen staan, en de uitkomst heeft bewezen, dat het daarin juist oordeelde; het gevoelde dat er in vele opzigten strijd was tusschen de belangen en meeningen van Noord- en Zuid-Nederland, en dat dus de verbinding dier twee deelen noodwendig ieders vrije ontwikkeling moest onmogelijk maken. Daarom scheurde het op geweldige wijze den band, die het aan Holland verbond, en in zoo ver had het gelijk. Maar het had geen gelijk, wanneer het daarbij tot voorwendsel nam de klagte over eene onderdrukking en eene dwingelandij, waarvan geen spoor bestond. Het bestuur van WILLEM I over België is volstrekt geen onderdrukkend, tyrannisch bestuur geweest; daarvan heeft het oordeel der onpartijdige nakomelingschap het volkomen vrijgesproken; — maar onhandigheid, onbekwaamheid, verregaande zwakheid, — daarvan kan dat bestuur door niemand vrijgesproken worden."

O, Luitenant-Kolonel KNOOP! als gij zoo eens in 1831 en 1832 hadt durven spreken! De eertitel: *verrader des vaderlands*, ware voor u te weinig geweest. Maar toen zoudt gij niet zoo hebben kunnen spreken. De verwarring van het oogenblik hadde ook u wel een weinig de oogen beneveld. En dat is ook goed: wij moeten *in* onzen eigenen tijd en *met* hem voort; maar toch voorzigtig! voorzigtig!! De hartstogtelijke taal van die jaren kan genoeg leeren, hoe bedriegelijk een leidsman die eigen tijd is, welke ons bij de hand neemt. Hij is zelfs magtig om het temperament van een volk te veranderen; want wie had ooit van de phlegmatieke Hollanders zulke driftige buijen voorzien? En wat is er toch veel, zeer veel gedicht en geschreven in den geest der zoo even aangehaalde coupletten. Was het ter bevordering van onze poëzij?.... Wij laten het antwoord aan de onpartijdige geschiedenis der

letterkunde over. Maar nu toch vooral ook weêr voorzigtig, aan een anderen kant niet te ver gegaan en de Belgen tot heiligen verheven — wij vreezen al voor een *vers* tot hunnen lof. *Verzen* zijn dikwijls kwade teekenen. Wij willen tevreden zijn met proza als van den Heer KNOOP.

Hadden wij een BÉRANGER! Meent toch niet dat gij, naar het bovenstaande te oordeelen, ons van antipathie tegen de dichtkunst moogt verdenken. Wij onderdrukken dadelijk deze uwe verdenking door den wensch: *hadden wij een* BÉRANGER! Het is zeer wel mogelijk, dat gij dezen wensch zeer verkeerd acht, omdat gij van BÉRANGER de voorstelling hebt, dat hij een »onfatsoenlijk" dichter was.

Maar kent gij hem wel? Hij is vóór ruim eene maand, den 16den Julij, overleden, bijna 77 jaren oud. Hij is in zijne jeugd leerling op eene drukkerij te Péronne geweest, nam later te Parijs in allerlei *genres* van poëzij de proef, tot dat hij eindelijk zijne vocatie als liedjesdichter begreep en zich aan haar geheel wijdde, 'twelk hem sints 1809 volkomen mogelijk was, daar hij bij het secretariaat der universiteit werd geplaatst en aan een inkomen van 1200 francs genoeg had. Groot was de opgang dien hij maakte, en daartoe werkte ongetwijfeld de tijd mede waarin hij leefde. In 1815 was het Fransche volk verslagen en ter neêrgeslagen. De oude BOURBONS waren teruggekeerd; maar de moed en het vertrouwen en de hoop waren weg. Daar wist hij in zijne liedjes, die van 't Noorden naar 't Zuiden van Frankrijk ingang vonden, den toon van roemrijke herinnering en blijde bemoediging aan te slaan — en hij werd de man van het volk, wel beboet en tot gevangenisstraf verwezen, maar te gelijk daardoor *martelaar*, en... eene nationale inschrijving voldeed zijne schuld, de achting voor hem klom, ja wat in 1830 gebeurde, was ook het werk van zijne Muze. Meent niet, dat hij haar oneer aandeed, door na de omwenteling van dat jaar gelegenheid te zoeken om zich te verrijken. Integendeel, hij wilde niet spelen op het staats-tooneel; één oogenblik betrad hij het, zijns ondanks, in 1848, maar hij trad er ook zeer spoedig weêr af. En geheel in overeenstemming met zijn

geest, die alles behalve revolutionnair was om revolutionnair te zijn, werd hij van staatswege plegtig begraven, zonder dat eenige bandeloosheid, waarvoor men gevreesd had, zich openbaarde. — Reeds maakten wij u opmerkzaam, lezers! op den voor hem gunstigen tijd, waarin hij geleefd heeft; maar daaraan bijna geheel zijne populariteit toe te schrijven en te zeggen, dat hij niet in de gedachten van zijn volk was doorgedrongen en in vele opzigten niet als uit hun hart sprak, gelijk wij onlangs in een Fransch Tijdschrift lazen, dat is bezijden de waarheid, dat is gesproken om het volk, waarvoor hij zong, beter te maken dan het is. Juist dat luchtige, *équivoque*, onkiesche, ligtzinnige, dat zijne Muze kenmerkt, maakte haar bekoorlijk voor den Franschman; daardoor was zij voor hem regt *amusant* — en dat zij in dat luchtig gewaad iets wezenlijks, iets degelijks wekte en bevestigde, maakte haar des te bekoorlijker. »In 't begin van mijne loopbaan" — dus zeide hij zelf — »had het Fransche lied geen anderen eisch, dan om het dessert te vervrolijken: ik vroeg mij zelven af, of het niet mogelijk zou zijn, den toon er van wat te verheffen, het te maken tot tolk der gedachten en gevoelens, die het hart eener edele natie vervulden." Aan die roeping is hij getrouw geweest. En zeggen wij nu: »hadden we ook een BÉRANGER!" dan stellen wij op den voorgrond, dat een Hollandsche geheel anders is dan een Fransche. De laatste kan bij ons geene volkomene sympathie wekken. Maar een echt Hollandsche BÉRANGER! Wat dunkt u? Een dichter, die het volk kent, die op den toon van 't volk zijne liederen stemt — of is die toon geheel ontaard? — die *onze* grootsche herinneringen van zestien- en zeventien-honderd laat leven in het lied, die onze degelijke nationaliteit er meê wakker houdt, en voedt en opvoedt.... dat zou eene heerlijke verschijning zijn. Of is ons volk niet geschikt voor het lied? Ach, 't is bij ons nog als in de dagen van BÉRANGER's optreden: de grootsche bestemming van het lied, is om het dessert op te vrolijken. En welk een lied dan! — *Onze* BÉRANGER moet echter uit de handen der policie blijven — want te dichten wat gecensureerd kan worden, is niet Hollandsch — en hij zou ook niet mogen verwachten, dat de natie voor hem betaalde, dat is Fransche opgewondenheid. Maar als hij nu eens in de Oost woonde? — en wij bemerkten hem? — en hij mogt niet dichten en laten drukken? Dan zeker, Nederlanders! formeerden wij eene commissie, bragten een fondsje zamen, gaven hem vrij overtogt, en een jaarlijksch inkomen om hier te leven, en hier te dichten, en hier te laten drukken. 't Zou ons en ons nakroost immers niet vervelen al werd hij bijna 77 jaren gelijk BÉRANGER!?

MENGELWERK.

OVER DEN OORSPRONG DER DUIVELSSTEENEN, DER REUZENBURGTEN EN REUZENMUREN.

NAAR

E. VON OTTO.

Onder de rotssoorten, die uit den oorspronkelijken staat van vloeibaarheid, waarin onze planeet eens verkeerd moet hebben, voortgekomen zijn, bekleeden de granieten eene eerste plaats. Over geheele uitgestrektheden vormen zij de vaste korst der aarde, en zij maken de kern van groote gebergten uit. Dan vindt men de oppervlakte meestal met tallooze naakte rotsblokken bedekt, die dikwijls eenige overeenkomst vertoonen met reusachtige gemetselde muren, altaren, burgtruïnen, enz. Zóó treft men ze vooral aan in het Harz-gebergte, in het Schwarzwald, bij Thun in het Saksische Erzgebergte, en zeer veelvuldig in Opper-Lausitz.

Over de redenen van het ontstaan dezer losse brokken of laagsgewijs opeengestapelde en op wonderlijke wijze als van elkander gereten naakte rotsbrokken zijn de meeningen der Geologen nog verdeeld, maar vooral ook verschilt het volksgeloof, dat op oude Sagen en op bijgeloof berust, op onderscheidene plaatsen.

Leopold von Buch was van meening, dat bij het geweldig naar boven dringen der nog vloeibare granietmassaas deze door het schudden en stooten tegen de verplaatste bovenliggende lagen hier en daar hunnen zamenhang verloren hadden, en de aldus afgescheiden gedeelten na bekoeling die losse blokken gevormd zouden hebben. En zeker — in de meeste gevallen, vooral wat die blokken betreft, welke hier en daar vrij aan de randen en hellingen der granietbergen voorkomen, heeft de onvergetelijke meester allezins juist vermoed. Maar de granietrotsen, die men thans

vrij en naakt op hooger gelegene punten en vooral op de toppen der bergen vindt, kunnen vroeger niet zoo geheel vrij en bloot daar voorgekomen zijn. Want volgens de meening der geologen, die op eene menigte naauwkeurige waarnemingen berust, kwamen de granieten als eene brij- of deegachtige, weeke massa uit het inwendige der aarde te voorschijn, en konden zij dus, even als de hedendaagsche lava's der vulkanen, zoo lang zij in dien staat bleven, geene zelfstandige gedaante aannemen. En dat zij lang in dien staat bleven — óók even als de lava nog heden ten dage — blijkt daaruit, dat de ongelijksoortige bestanddeelen tijd vonden zich van elkander te scheiden en ieder voor zich in kristallen aan te schieten. Hoe ontstonden dan die vormingen, zoo als men ze dikwijls vindt: omgekeerde kegels, van boven breed en naar beneden spits toeloopende? Zonder steun van eene vaste omgeving, welke als vorm diende, is die gedaante onvereenigbaar met den oorspronkelijk halfvloeibaren toestand der massa! Maar het verschijnsel laat zich in zijn geheel terugbrengen tot, en dienvolgens verklaren uit verschijnselen, die wij nog onder onze oogen zien plaats hebben, al is het dàn ook, dat wij de geheele reeks van verschijnselen niet gelijktijdig kunnen overzien, maar daartoe waarnemingen op verschillende tijden en verschillende plaatsen gedaan, te hulp moeten nemen. Door de kracht namelijk, waarmede de granietmassa naar boven gedrongen werd, barstte het gesteente, dat daarboven lag; de ontstane barst werd door graniet terstond aangevuld niet alleen, maar deze stof breidde zich ook nog over de oppervlakte van het gesteente uit. Later werd dit laatste, dat door de ontstane barsten zoo veel meer punten van aanraking met de uitwendige invloeden aanbood, allengs in zamenstelling veranderd; het verweerde en werd daarbij verbrokkeld. Regenvloeden en stormen spoelden ten laatste de brokken, die nog van het oorspronkelijke gesteente over waren, en het gruis, dat het bij zijne ontleding gevormd had, weg. Maar de granietmassa, die het eens omsloten gehouden had, was in dit altijd vrij lange tijdsverloop vast geworden, en vertoont zich thans in dikwijls wonderlijke vormen aan ons oog. Somtijds vindt men de aldus bloot geraakte granietrotsen niet meer in zamenhang met de hoofdmassa, maar verward en als door elkander gegooid; dàn is het, omdat zij zelf na de

ontblooting van het boven liggende gesteente geen weêrstand hebben kunnen bieden aan de verweêring.

In Opper-Lausitz is men dikwijls in de gelegenheid om op te merken, dat zes of zeven lange, dikke granietplaten, die tegenwoordig aan beide zijden van den top des bergs liggen, en zelfs wanneer men ze met elkander verbonden denkt, de gedaante van eenen halven cirkel hebben zouden, eens werkelijk aaneen behoord hebben, en dus toen ééne zamenhangende, lange plaat uitmaakten. Wanneer men namelijk de plaats van de dwarsche breuk bij iedere plaat beschouwt, dan blijkt het ten duidelijkste, dat die in dikte, lengte en vorm volkomen overeenkomt met de breukvlakte van de naastbijliggende en dikwijls op eenige ellen afstands hooger of lager gelegene platen. De groote gemeenschappelijke plaat, waaruit zij haar oorsprong genomen hadden, was aan beide zijden over de onderplaat overhangend geweest, en de deelen die losgeraakt waren, moesten dus eveneens aan beide zijden, links en regts van den bergtop, naar beneden vallen. Dáár, met de geheele kracht van hun val op andere blokken stuitende, waren zij weder in kleinere stukken gebroken, en zóó moest hunne boogvormige ligging ontstaan zijn. Op deze wijze vormden zich dikwijls holten, die, aan beide kanten open, in gedaante en in grootte vrij wat overeenkomst hadden met vensters en deuren. Maar hiervan nader.

Eene andere oorzaak van het voortdurend kleiner worden der granietbrokken ligt in den plantengroei. De gangen en spleten, die tusschen de verward door elkander liggende platen en blokken van graniet overblijven, vullen zich langzamerhand met lossen grond, welke door den regen en door de winden bijeengebragt wordt. Daarin komen eensdeels door dieren, anderdeels door den wind en andere invloeden zaden van boomen, heesters en andere gewassen, die dikke en ver vertakte wortels bezitten. Zij ontkiemen, groeijen, en met de toenemende grootte worden ook de wortels dikker en krachtiger, en drijven de aanvankelijk naauwe spleten, waarin zij doordrongen, al verder uiteen. Daardoor geven zij echter ook aan de invloeden van buiten gelegenheid om met hunne ontledende werking dieper en dieper door te dringen — eene werking, die nog zeer bevorderd wordt door de stormen, welke de gewassen heen en weder zweepen, en daardoor evenzeer

hefboomsgewijs de spleten wijder maken. Ten laatste is de brug tusschen het grootste blok en het kleiner gedeelte te zwak geworden om de zwaarte van het laatste op te houden; dit stort naar beneden, en daarmede, wat oorzaak was van zijnen val — de boom of de heester.

Wie slechts eenige weinige jaren in de nabijheid van zulke ontbloote granietblokken gewoond heeft, dien valt het bij eenige oplettendheid niet moeijelijk op te merken, dat in dien korten tijd reeds de spleten tusschen de verschillende blokken, waarin onderscheidene soorten van heesters groeijen, eenige duimen wijder geworden zijn. Heeft nu zulk een blok of plaat zelf reeds eene overhellende ligging, dan ziet men dat een heester van middelmatigen omvang, door de vochtigheid en door de uitzettende werking van de vorst ondersteund, in een betrekkelijk klein getal jaren het zóó ver zal brengen, dat het blok van zijne grondlaag afbreekt en valt. En wanneer heesters dat kunnen te weeg brengen, hoe veel meer vermogen zal men in dat opzigt kunnen toeschrijven aan groote boomen, die in zulke spleten en scheuren geworteld zijn. VON OTTO zag een meer dan honderdjarigen lindeboom, die in eene spleet tusschen twee reusachtig lange en dikke granietblokken gegroeid was, en die — na waarschijnlijk in vroegeren tijd geknot te zijn — digt bij den grond zich in drie hoofdtakken verdeelde, ieder ter dikte van 1½ voet. Met al de kracht, en het geweld waarmeê deze boom, wanneer hij door den storm bewogen werd, op het bovenste blok werkte, was hij toch niet in staat om te maken, dat de vervaarlijke massa naar beneden stortte; maar het was gemakkelijk te zien, dat de spleet tusschen de beide blokken met ieder jaar grooter werd, vooral ook daardoor dat de wortels van den boom gestadig dikker werden, en het bovenste blok meer en meer opligtten. Ware deze bovenste steenklomp maar half zoo zwaar en groot geweest — het lijdt geen twijfel, of de boom had reeds lang zijn val te weeg gebragt.

Hoe menigmaal kan en zal niet iets dergelijks plaats gehad hebben sedert den aanvang van de tegenwoordige orde van zaken op onze planeet? hoe menigmaal — en terwijl men thans geen spoor meer daarvan ontdekt, dat die oorzaken hier of daar in het spel geweest zijn? Want nog tegenwoordig, hoe dikwijls het ook voorkomt, ontgaat deze reeks van verschijnselen

meestal aan de speurende blikken van den reizenden beoefenaar der geologische wetenschap, eensdeels omdat de gewassen, die mede gevallen zijn, spoedig verdwijnen; anderdeels omdat bij het langzaam voortgaande verweêren der spleten geene versche breuk meer zigtbaar is.

In hoe verre menschen, met welke bedoelingen dan ook, er toe bijgedragen hebben, om aan eenige van die granietrotsen den vorm en de gedaante te geven, waaronder men ze thans vindt, zal in den loop van deze uiteenzetting nog nader aangewezen worden.

We willen nu trachten na te gaan, hoe het komt, dat men juist aan de groepen van granietblokken, waarvan hier sprake geweest is, bijna bij uitsluiting den naam gegeven heeft van *duivels-* en *reuzenmuren*, *-steenen*, *-kansels*, enz.

Onze voorouders, de oude Germanen, en na hen ook de Slavische volkstammen, die hen van het Oosten en Zuid-Oosten af Westwaarts drongen — de Sorben-Wenden, Czechen, kozen voor hunne godsdienstfeesten, offers en andere plegtige verrigtingen, zooveel mogelijk altijd hooge bergen en hooggelegene punten; zelfs hunne begraafplaatsen vindt men veelal op heuvels. En inderdaad, zij werden daartoe om meer dan eene reden gedrongen. Vooreerst was men op deze moeijelijk te beklimmen plaatsen zeer weinig aan stoornis van vreemde indringers en aan bespiedende oogen blootgesteld, en dáár konden dus de Heidensche priesters, die van het stelsel waren om het domme gemeen er buiten te laten, onopgemerkt nuttigen wat van de offergaven opzettelijk overgelaten was. Maar verder waren ook alleen zulke hooggelegene plaatsen geschikt, om de seinen voor beginnende of reeds begonnen offerfeesten of andere algemeene godsdienstplegtigheden heel in de verte zigtbaar te doen zijn. Want toen ter tijde had men nog geene kalenders en lijsten van feesten, waardoor tegenwoordig de geloovigen reeds vooraf van hunne godsdienstpligten onderrigt worden; geen klokgelui als van de Christenkerken, noch ook het roepen der priesters, zoo als van minarets der Mohammedanen, verkondigde de uren van gemeenschappelijk gebed. Evenmin dagvaardden toen, als tegenwoordig, dienaars van het geregt in een bijzonder gewaad gekleed tot eene plegtige zitting; alleen de rookkolommen, die van de heilige plaatsen ten hemel stegen, konden tot algemeene bijeenkomsten op-

roepen. En wijl op deze hoogten meestal zulke granietblokken, als waarvan wij straks den oorsprong nagingen, voorkwamen — blokken, die door hunnen plaatvorm zeer passend waren voor offersteenen, haarden en altaren, terwijl de spleten daartusschen voor gangen konden dienen, en de door verweêring ontstane en uitgespoelde holen en openingen voor de orakeldienst niet beter konden gewenscht worden — is het zeker niet te verwonderen, dat de Heidensche priesters ze daartoe uitkozen. Misschien maakte zich ook toen reeds bij het aanschouwen van deze in wonderlijke verwarring bij en door elkander liggende, reusachtige rotshoopen een hartverheffend gevoel van hen meester; misschien droegen ook zij reeds het bewustzijn in zich om, dat iedere rots een altaar is, om God te aanbidden. Hier en daar moesten zij zeker de natuur te gemoet komen; de bovenste platen der gevonden rotshoopen werden, om tot offertafels te kunnen dienen, hartvormig uitgediept en met geulen voorzien om het bloed der geofferde dieren op te vangen en te laten wegvloeijen, of wel wanneer sommige steenblokken hun hinderlijk in den weg lagen, werden deze verwijderd. Nog altijd ziet men het namelijk onmiskenbaar aan de gangen tusschen de steengroepen, aan de holen, of aan de openingen die als vensters of deuren dienden, dat daar menschenhanden aan het werk geweest zijn. Zóó vindt men veelal ook trappen, deels los aangebragt, deels in de rots uitgehouwen, bestemd om naar de bovenste plaat, de offertafel, te leiden.

Tot nog toe is het aan de oudheidkenners en geschiedschrijvers niet gelukt, om met onbetwistbare zekerheid aan te toonen, dat de oude Germanen en Slaven een God des kwaads vereerd hebben. Zelfs hun dondergod (THOR, THUNAR, DONAR), hoewel hij somtijds de menschen met bliksem en donder strafte, en een onverzoenlijke vijand en vervolger van de reuzen was, hielden zij niet voor een dergelijk wezen; immers wanneer hij zijne ontevredenheid te kennen gaf door het rollen des donders, liet hij zich toch door offers gemakkelijk verzoenen en tevreden stellen, zoo als dan uit het ophouden van den donder bleek. De Germanen en Slaven hadden vele Goden, want zij namen ook van de naburige volkeren die Godheden, welke in hooge vereering stonden, over; maar een Hoogste wezen — een JUPITER omnipotens — vereerden zij oorspronkelijk even-

min als eene even magtige bron van alle kwaad — een Duivel.

Een dualismus, de vereering van een goeden, witten God »BIELYBOG" en van een zwarten God des kwaads »CZORNYBOG" schijnt naar de meening van de meeste oudheidkenners bij hen eerst ten tijde van de meerdere verspreiding des Christendoms ingang gevonden te hebben. Na hunne gewelddadige bekeering waren zij uit vrees in het openbaar Christenen, in het geheim Heidenen, en offerden zij voortaan op verborgene plaatsen nog met alle plegtigheid: hunne godsdienst was dus toen een mengsel van Heiden- en Christendom. De leer van den Duivel kwam hun waar en aannemelijk voor, en zóó ontstond de vereering van den zwarten God, den CZORNYBOG. En ofschoon er maar twee offerplaatsen van dezen God bekend zijn, de ééne bij Bautzen, de andere te Prilnitz in Mecklenburg, schijnt het niettemin te blijken, dat men hem, uit vrees, ook op vele andere plaatsen huldigde, en het spreekt zeker ter gunste van deze meening, dat men bijna overal de Heidensche offerplaatsen aangeduid heeft onder de namen: duivelsmuur, duivelssteen, — venster, — molen, enz.

Meer aannemelijk zal men echter den volgenden grond van verklaring vinden. Toen de Christenpriesters en de Christenvorsten ontdekten, dat de pas bekeerde volkeren nog altijd in het geheim afgodendienst pleegden, noemden zij in hunne godsdienstige redevoeringen en in hunne verordeningen elke niet-Christelijke godsdienst: duivelsdienst. Zij dreigden met harde straffen, die ook dikwijls ten uitvoer gebragt werden, en zonden priesters van lageren rang, ondersteund door gewapende magt, uit, om alle offerplaatsen — waar men maar wist, dat zij voorkwamen — als duivelssteenen, enz. zooveel mogelijk te vernietigen.

Op deze wijze werkten dus reeds vroeger menschenhanden mede, om de granietblokken in de meest volkomen wanorde door elkander te doen komen. Maar ook in lateren tijd hebben menschenhanden zich aan zulke eerwaardige gedenkteekenen van een grijs verleden vergrepen, om ze tot bouwsteenen te gebruiken. Zóó liet in 1764 de Heer VON GOLDENBERG stukken van den offersteen bij Weigsdorf, niet ver van Zittau, afspringen, en men zou met het vernielen daarvan voortgegaan zijn, zoo niet de boeren in den omtrek zich tegen het wegvoeren van deze »heilige steenen" verzet hadden, waarop ook

van regeringswege het voortzetten van dit vernielingwerk verboden werd. In het jaar 1783 handelde het werkvolk van den Graaf VON EINSIEDEL op dergelijke wijze, maar deze verbood terstond dit werk, nadat de gemeente hare klagten daartegen ingebragt had. Eens werd dat gedeelte van den duivelssteen bij Camenz, waarin de holte uitgehouwen was, die tot offerbekken gediend had, door zijn bezitter, een boer, daar afgenomen. De overlevering deelt echter mede, dat het hem slecht bekwam, want van dien tijd af werd hij ziekelijk en neigde zigtbaar ten grave. Onze tijd met hare meer wetenschappelijke rigting neemt zulke overoude gedenkteekenen wel zooveel mogelijk in bescherming, maar de onbeschaamde vernielzucht van enkelen kan niet overal tegengegaan worden, en hier en daar komt zoo iets zeker ook thans, helaas! nog wel voor.

Die vernielingen nu kon de Duivel niet keeren, en daarmede verloor hij tegenover God en zijne dienaren het aanzien, waartoe hij pas door eene verkeerde opvatting van de nieuwe leer gekomen was. Toch schreef men hem nog altijd bovenmenschelijke krachten toe, men hield hem voor arglistig, wraakgierig, enz., maar meende, dat hij al zijne plannen slechts in het geheim ten uitvoer brengen kon. Daardoor kwam het, dat de volksmeening hem langzamerhand een bepaald privilegie tot het verrigten van alle mogelijke »duivelsstreken" toedichtte; men maakte hem tot den algemeenen zondenbok, en altijd had hij de schuld er van, wanneer hier of daar eene snoode daad verrigt, eene onderneming of eenig plan mislukt, of wel in het geheel iets vreemds gevonden of iets ongewoons gebeurd was. Nog vindt men hier en daar afzonderlijk liggende granietblokken met den naam van »duivelssteenen" bestempeld, die — naar hun vorm te rekenen — onmogelijk vroeger tot offeraltaren hebben kunnen dienen; ook verhaalt de overlevering, die zich van vader op zoon voortplant, van de hier bedoelde rotsblokken, dat de duivel in zijn wrevel over het opbouwen van eene nieuwe Christenkerk dien steen van de naburige rots afgerukt had, om daarmede de kerk te verpletteren; maar dat hij hem had moeten laten vallen op de plaats, waar hij thans ligt, omdat op het oogenblik, waarop hij zijn plan wilde ten uitvoer brengen, de dag aanbrak en daarmede zijn rijk uit was. In den laatsten tijd heeft men gezien, dat

bijna alle steenklompen, waaraan zich de hier medegedeelde overlevering bindt, behooren tot die, welke de Geologen met den naam van erratische blokken bestempelen.

Misschien ligt in het volgende eene niet ongegronde proeve van verklaring dier legenden. De Christenen van dien tijd plagten zich gemeenschappelijk neder te zetten op eenigen afstand van de Heidensche plaatsen, en bouwden hunne woningen om het nieuwe Godshuis heen, als om dit te beschermen. Om nu het noodige hout zoo digt mogelijk in de nabijheid te hebben, bouwden zij onmiddellijk op de plaats, waar het hout geveld was. Daardoor werden die steenklompen, die tot op dien tijd door struikgewas, slingerplanten, enz. bedekt geweest waren, voor de oogen des volks blootgelegd. De steen was daar op eens en waar men hem vroeger niet gezien hád; dit bevreemdde, en bij naauwkeuriger beschouwing vond men, dat hij in kleur en zamenstelling niet op de rotsen in de nabijheid geleek; daardoor werd als van zelf de vraag opgeworpen: hoe is dat mogelijk? hoe kwam die steen hier zoo eensklaps? Sommigen, die meenden fijner te zien en het beter te weten dan anderen, waren denkelijk niet verlegen om een antwoord op deze vraag; zij meenden, dat alleen de duivel hem daar had kunnen brengen, maar dat de steen, nadat de vurige vingeren van den duivel hem aangeraakt hadden, van kleur en zamenstelling veranderd was. Het raadsel was opgelost, de oplossing werd door het bijgeloof gretig opgenomen, en van geslacht op geslacht tot op onze dagen overgedragen. Evenwel is het ook mogelijk, dat eenige priesters der Christenen eene dergelijke verklaring aan de hand gaven, om daarmede aan hen die nog twijfelden tusschen Christen- en Heidendom, de zegepraal des Christendoms over den wil en de magt des duivels zinnelijk voor te stellen. Voor den geoloog is het daarbij van gewigt, dat deze overleveringen meestal alleen over erratische blokken liepen, waaruit duidelijk blijkt, dat toen reeds het onderscheid tusschen deze en de rotsen uit den omtrek opgemerkt was. De vermeende indrukken van des duivels vingers in die steenen zijn er ongetwijfeld door latere geslachten bijgevoegd, tenzij, waar hier of daar iets voorkomt, dat eenigermate daarop zou kunnen wijzen, dit reeds toen door uitvinders van die sprookjes, ter bevestiging van hunne uitspraak, er door kunst op gebragt is.

Beproeven wij nu den naam van duivelsmolens voor vele granietklompen en bergtoppen te verklaren. Niet de minste gelijkenis met molens is bij die steenklompen aan te wijzen; ook vindt men ze in het geheel niet in dalen, aan beken of rivieren maar meestal op de toppen van vrij hooge bergen. Toch moet er eene reden geweest zijn, waarom zij niet duivels-altaren of eenvoudig duivelssteenen, maar juist duivelsmolens genoemd werden. Daartoe is het noodig, dat wij in het geheugen terugroepen, hoe toen ter tijde de harde koornvruchten voor menschelijk gebruik gekleinsd, of wel gemalen werden. Men zocht namelijk harde, platte steenen uit, die in het midden van eene kleine holligheid voorzien waren, strooide hierop het fijn te maken koorn, en wreef dit nu stuk door middel van kleinere, gladde en platte steenen. In het geheel dus onder ruwe vormen dezelfde wijze van bewerking, waaraan het graan ook onder onze hedendaagsche fijnere molensteenen onderworpen wordt. Toen werd de loopsteen alleen door menschenhanden in beweging gebragt; tegenwoordig geschiedt dit door water, wind of stoom.

Nu had men voor de begrafenis- en offerkoeken meel noodig, dat gewoonlijk op de plaats zelve gemalen werd. Men kan dit als zeker aannemen, want bij opgravingen op voormalige begraafplaatsen, of waar vroeger geofferd werd, heeft men bijna overal naast urnen, wapenen, kleinooden en beenderen, ook de bedoelde molen- of maalsteenen gevonden. Bij de offers verbrandde men ook ter eere van de Goden veel koorn, dat niet altijd geheel en al tot asch verbrandde, maar somtijds door onvolkomen verbranding kool achterliet. Maar juist in dezen toestand konden de overblijfselen van die plegtige feesten vele eeuwen weêrstand bieden aan verdere veranderingen, en tot op onzen tijd bewaard blijven als sprekende getuigen van de zeden en gebruiken in een weinig gekend verleden. Zóó, b. v., is de Schrijver zelf in het bezit van eenige brokken van urnen met een bewerkt dierlijk been, verkoolde offertarwe en gierst. Vond men nu in de nabijheid van zulke wonderlijk opeengestapelde granietklompen, die tot een offerhaard gediend hadden, ook maalsteenen en daarbij verkoolde en goed bewaard gebleven korrels van offergraan — dan had men een duivelsmolen, want wat met den vurigen, zwar-

ten duivel maar even in aanraking gekomen was, moest ook, daar zwart zijne kleur is, en al wat hij aanraakt verzengd en verkoold wordt, er zwart uitzien. Immers berigten ook andere sprookjes, dat wanneer de duivel in latere tijden somtijds op werkelijke molens maalde (zoo als dit, b. v., eens gebeurd moet zijn op den voormaligen grooten molen te Bautzen), er dan altijd in plaats van meel, alleen kool of andere oneetbare stoffen van donkere tint voor den dag kwamen.

Wij meenen, dat deze proeve van verklaring eene hooge mate van waarschijnlijkheid bezit, en dat men daarbij mag blijven tot dat misschien hare onhoudbaarheid aangetoond is, of betere verklaringen aan de hand gegeven zijn.

Vele graniethoopen hebben, van uit de verte gezien, geheel en al het voorkomen van vervallen muren, steenen wallen, torens en burgten, zij vormen verschillende lagen, vrij regelmatig en bijna waterpas boven elkander geplaatst; hunne gladde en steile zijwanden staan dikwijls bijna loodregt, en, door de zon beschenen, doen zij zich glad, dikwijls als gepolijst voor. Deze laatste eigenschap kan somtijds uit het begroeid zijn met ligtgrijze korstmossen verklaard worden; in andere gevallen hangt zij zamen met de aanwezigheid van bijzonder groote en regelmatige kristallen van de verschillende stoffen, waaruit het graniet bestaat. Maar niet alleen uit de verte wordt men door deze gelijkenis getroffen; ook wanneer men er vrij digt bij komt, gelijken de bijna waterpas en loodregt geplaatste spleten, die bij de bekoeling der oorspronkelijk in staat van smelting verkeerende granietmassa ontstaan zijn, op voegen van gemetselde muren. Is het wonder, dat men in vroegeren tijd, toen men de natuur in hare werkingen nog niet geregeld gadegeslagen had, en men dus nog niet vertrouwd geworden was met de krachten waarover zij beschikt, zoodanige voortbrengselen der natuur voor het werk van menschenhanden hield? Maar om zulke kolossale bouwwerken op te rigten, konden in die dagen de krachten van gewone menschen, met de toenmalige gebrekkige werktuigen en bij volkomen gemis van zamengestelde machines, onmogelijk toereikend geacht worden, gesteld zelfs dat het waar is, dat onze voorouders ons in grootte, kracht en volharding overtroffen hebben. Daardoor kwam men er als van zelf toe, om een buitgewoon sterk en

groot slag van menschen, dus reuzen, als oprigters van die »reusachtige" muren, enz. aan te nemen. De oude Germanen en Teutonen, die zelven enkele reuzen in hun midden konden aanwijzen, als b. v., den koning der Teutonen TEUTOBOCUS wiens leger door MARIUS bij Aquae Sextiae verslagen werd, leerden door hunne oorlogen en verder verkeer met de Romeinen de mythen van Giganten, Titanen, Cyclopen, Centimanen, enz. kennen, en hoorden dat vooral de Titanen de eerste bouwmeesters geweest waren; de Slavische volkeren, die na hen uit Azië overkwamen, bragten de Noordsche Sagen van reuzen en reusachtige Azen mede, en zelfs nog later verhaalden de Christenen van reuzen, als de zonen van ENAK in Hebron, van OG, den Koning van Bazan, enz. Daardoor ontstond nu een mengsel van Sagen betreffende reuzen, dat weldra het geloof tot eene vaste overtuiging deed rijpen, dat die reusachtige granietwallen door reuzen gebouwd waren, die ze tot bescherming van hunne woonplaatsen opgerigt hadden. En hoorden zij van de Romeinen, dat de Giganten de bergen Ossa, Pelion, Oeta, enz. op elkander gestapeld hadden, om van die hoogte den Olympus te bestormen — dat was maar een kinderspel bij de krachtsontwikkeling, die zij aan hunne reuzen toeschreven. In die tijden, waarin men van anatomie en zoölogie nog geen begrip had, vond het geloof aan reuzen bovendien ook niet weinig voedsel daarin, dat men hier en daar fossiele beenderen vond van dieren uit het tijdvak der vorming van het Diluvium. Bij gemis van alle kennis der verschillende diersoorten, onderscheidene gedaante en verdere eigenschappen der beenderen, rekende men ze afkomstig van een geslacht van menschelijke reuzen. Zóó maakte ook de kerkvader AUGUSTINUS uit het vinden van een mammouthtand bij Utica op, dat er vóór den zondvloed, waarvan de Bijbel spreekt, menschelijke reuzen geleefd moeten hebben. En SUETONIUS (*Octav. Aug.*, cap. 72) noemde de ontzaggelijke fossiele dierenbeenderen, die Keizer AUGUSTUS op zijne landhoeven verzameld had: »gigantum ossa et arma Heroum" (reuzengebeenten en heldenwapens).

Onder de hier bedoelde reuzenburgten en reuzenmuren hebben wij echter geenszins die steenen wallen, schansen en dammen begrepen, welke men hier en daar vindt, en die uit verschil-

lende los op elkander gestapelde steenen bestaan. Die steenen, zoo als men dergelijke ook in den omtrek vindt, zijn dan van zoo middelmatige grootte, dat gewone menschen ze zonder groote moeite hebben kunnen hanteeren en opeen stapelen. Ook deze dragen in den mond des volks dikwijls den naam van reuzenmuren, reuzenschansen, enz.

DE BESCHIKKING VAN DEN HEER VAN HELLAND.

DOOR

G. KELLER.

I.

Broei heet was het; 't was altijd broei heet op Helland, althans in dat gedeelte van de buitenplaats, waar mijnheer ALBERT ROEMER het grootste gedeelte van zijn dag doorbragt. Sedert hij niet meer jaagde of vischte, en tweemaal meer aan de gevolgen leed dan hij van de oorzaken genoten had, waren mijnheer ROEMER en de warmte zulke dikke vrienden geworden, dat zij, ten minste wat den eersten betrof, zonder elkander niet konden leven. ROEMER zat den ganschen dag in het zuiden van zijn buitentje, waar een koepel, die aan drie zijden het uitzigt gaf op een onmetelijk weiland, van 's morgens tot 's avonds het zonlicht ontving. Het houtwerk scheurde, de verw blaàrde, en alles verkleurde en verzengde; slechts ROEMER scheen onvatbaar voor de warmte, en bleef bleek, en kil, en huiverend.

— Misschien, ALBERT! zou wat minder broeijen u goed doen — sprak, bescheiden, zijn broeder HERMAN, een dik, rood mannetje, die onder den invloed van de koepel-atmospheer bijna bezweek.

— Wat, broeijen! ik broei mij volstrekt niet; dat gij het met een gezond ligchaam en na eene flinke wandeling hier wat warm vindt, spreekt van zelf; maar je moet je niet gelijkstellen met mij, dien elke beweging ontzegd is, en die gedoemd ben om met mijn ziekelijk ligchaam eeuwig op een stoel te zitten.

— Eeuwig! wij willen er van hopen, dat met....

— Juist, met het najaar, niet waar? en met het najaar de winter, en met den winter het voorjaar, en met het voorjaar de zomer! Precies! daar vleit iedereen mij mede; maar ge ziet even goed als ik, HERMAN! dat al dat uitzigt op herstel gekheid is: ik ga er mede heen, en spoedig ook, dat voel ik.

Mijnheer ROEMER kon wel eens gelijk hebben, maar de beleefdheid eischt, om, wanneer iemand op die wijze van zijn dood spreekt, die voorstelling zoo wijd mogelijk weg te werpen, en zoowel zijn broeder HERMAN als zijn neef en peetzoon ALBERT, en jufvrouw SOPHIE, de huishoudster, waren van meening, dat Helland nog lang zijn tegenwoordigen eigenaar behouden zou. Maar ROEMER schudde ongeloovig het hoofd, en met een knorrig sarcasme zeide hij, dat hij het wel beter wist, en zij ook, en dat zij blijde zouden zijn als de oude maar uitgerukt was.

Jufvrouw SOPHIE zag hem met een zacht verwijtenden blik aan, die evenwel zoo sterk op den zieke werkte, dat hij zijne woorden voor een gedeelte introk.

— Gij misschien niet, kindlief! gij misschien niet, ge zoudt er meer bij verliezen dan winnen.... maar wij zullen voor u ook zorgen, stil maar!

— Mijnheer weet wel, dat ik daaraan nooit denk — antwoordde jufvrouw SOPHIE, en sloeg hare oogen neder, half boos over de verdenking en half dankbaar vóor de toezegging. Jufvrouw SOPHIE verstond de gaaf om met hare oogen alles uit te drukken wat zij gevoelde en dacht, en zonder ooit iets te vragen, zonder ooit tegen te spreken, zonder ooit een eigen meening in strijd met die van haar heer te uiten, kreeg SOPHIE altijd haar zin en was zij de eigenlijke meesteresse van Helland.

SOPHIE was vier-en-twintig jaren; zij was reeds in zeven verschillende condities geweest, die zij altijd buiten hare schuld had moeten verlaten. Trouwens niet geheel buiten hare schuld: SOPHIE had mooije oogen, een fijn, welgevormd gelaat, een klein mondje, eene vriendelijke stem en mooi haar, eigenschappen die zeer geschikt zijn tot aanbeveling voor eene conditie, maar zeer ongeschikt om lang in dezelfde conditie te blijven; zelfs niet als huishoudster bij een ouden, ziekelijken *celibatair*, die, naar de wereld zeide, wel spoedig aan zijn

celibaat en aan de condities van jufvrouw SOPHIE een einde zou maken. Dat was een pijnlijk vooruitzigt voor HERMAN ROEMER; eene ergernis voor diens gade, en een zwaard van DAMOCLES boven het hoofd van hunne kinderen, vooral van den oudsten, ooms petekind, die opgevoed was in het geloof aan een rijk erfdeel, en zich reeds heer van Helland waande.

Hij was een opgeschoten knaap, of liever jongeling, maar in tegenwoordigheid van zijn oom, had hij altijd iets jongensachtigs, het gevolg van den eerbied, dien iedere erfoom aan zijne erfgenamen inboezemt. ALBERT was zeventien jaren; hij had al de klassen der Latijnsche school doorloopen en zou naar studie gaan. Hij bragt nu met zijn vader het afscheidsbezoek op Helland, om van oom eenige nutte vermaningen te oogsten, en, kon het, iets meer praktisch bruikbaar dan de lessen van een ouden brommer. Zijn vader hoopte het gesprek op ALBERTS toekomst te brengen; broêr moest nu eens uit den hoek komen; in den tijd dat hij nog jaagde en vischte en voor zijn pleizier leefde, had hij altijd gouden bergen beloofd, en zijn petekind in slaap gemaakt met verhalen van 't geen zij al zouden doen als hij groot was. ALBERT *was* thans groot, een hoofd grooter zelfs dan zijn vader, en het werd dus tijd dat oom wat deed. Reeds herhaaldelijk was de jongste broeder op het punt geweest er over te beginnen, maar jufvrouw SOPHIE verliet geen oogenblik den koepel, en in haar bijzijn kon de zaak moeijelijk geëntameerd worden. Hij had al een paar maal gezegd, dat het zulk heerlijk weêr was, in de hoop dat dan eene uitnoodiging volgen zou om eens te tuinen, waarvan hij geen gebruik zou maken, maar het aan de jongelui zou overlaten, daaraan te voldoen. Dan had hij het rijk alleen. Maar de vlieger ging niet op.

— Wat drinken, HERMAN? — vroeg de heer van Helland.

— Jongen, ja, als ge wat lekkers hebt — antwoordde de jongste, gretig de gelegenheid aangrijpende om SOPHIE te verwijderen.

— Heb ik je ooit iets slechts geschonken? — bromde de zieke. — SOPHIE! 't linker vak van onderen; een paar maar.

SOPHIE ging heen, terwijl ALBERT voortknorde, dat hij niet dwaas genoeg was om armoede te lijden ter wille van zijne erfgenamen. 't Leven was om te genieten, en als hij maar gezond was, zou hij nog wel andere dingen doen.

— Dat hopen wij, broêr! al verwezenlijkte ge maar de helft van de plannen, die ge eens met uw petekind gemaakt hebt: reizen, jagen, visschen, rijden....

— Wat gaat ge van ALBERT maken? — viel de peetoom hem in de rede.

— Ja, wat *zullen wij* er van maken? — herhaalde HERMAN, op het meervoud drukkende, en gaf zijn zoon een wenk om den koepel te verlaten.

— Dominé?

De peetoom trok minachtend zijn bovenlip op.

— Dokter?

— Kwakzalverij, dat zie je aan mij; met al hunne kunsten blijf ik ziek.

— Militair?

— Ba, betaald te worden om zich te laten doodschieten.

— Advokaat? — vroeg HERMAN, die liever gezien had, dat dit voorstel van ALBERT zelf uitging, daar het dan meer den schijn zou hebben, dat deze het beroep voor zijn petekind had gekozen, hoewel het reeds lang eene uitgemaakte zaak was, dat hij dit worden moest.

— Advokaat; een lui baantje; maar 't is nog het beste, als je geld hebt.

— Geld *hebben* — zeide HERMAN; — de jongen heeft goed zijn verstand; daarom wil ik hem laten studeren; maar 't is een offer voor een vader; dat is het.

Oom ALBERT zweeg.

— Maar je jongens moeten toch groot gebragt worden.

Hetzelfde stilzwijgen.

Oom ALBERT keek met de grootste aandacht naar een drietal koeijen, die zich verbeeldden de schaduw te genieten van een laag hek, dat het weiland afscheidde.

— Ik kleed mij niet uit voor ik naar bed ga, broêr HERMAN! — sprak hij op eens. — Ik zal hem wat geven als hij zijn examen gedaan heeft, en als hij promoveert kan hij óók op wat rekenen. Je weet, dat ik hem nooit schriel heb behandeld, dat zal ik nog niet doen; maar nog eens: ik kleed mij niet uit voor ik naar bed ga.

— Gij hebt wel gelijk, broêr ALBERT! ik denk er ook zoo over; maar er is een groot verschil tusschen uitkleeden en een enkel stuk afwerpen.

— Hoor eens, HERMAN! wij zullen de beeldspraak laten varen. Ik ben oud en ziekelijk, ik kan morgen sterven; maar even mogelijk is het, dat ik nog jaren blijf leven, en men weet niet wat er in dien tijd gebeuren kan.

HERMAN zag hem vragend aan: zou het publiek gerucht dan waarheid bevatten?

— Hoe is het, broêr? — begon hij.

— Hoe het is? Dank-je, redelijk wel, maar ik krijg trek in een glas wijn, en SOPHIE blijft lang weg. Wilt ge zoo goed zijn om eens naar haar te gaan kijken; want jongens van ALBERTS leeftijd, wij kennen ze!

HERMAN stond op, meer uit gewoonte om zijn broeder te gehoorzamen, dan uit bezorgdheid waar SOPHIE bleef. Het zou hem thans zelfs niet onaangenaam geweest zijn als zij nooit weêr te regt kwam, al moest hij er dien avond zijn glas wijn voor derven.

ALBERT, die op den wenk van zijn vader den koepel verlaten had, was naar het heerenhuis gewandeld, waar SOPHIE was heengegaan. Het was een net en fraai gebouw, wat somber voor een somerverblijf, maar des te geschikter voor den winter; en het was ook alleen in dat jaargetijde, dat de heer van Helland er zijne dagen doorbragt, te midden van al de gemakken, die een ongehuwd regterlijk ambtenaar met een goed inkomen en eene buitenplaats, die veel rendeerde, zich kon aanschaffen. Dat sombere en doodsche werd dan nog verhoogd door den invloed van het humeur des kranken eigenaars, die geene gelegenheid liet voorbijgaan om zijne knorrige luimen bot te vieren. Maar eens, als hij dood was, zou die heerenwoning er beter uitzien; ALBERT zou er beter partij van trekken, dan zijn oom tot dus verre door het volgen van den ouden slendergeest er van getrokken had. Zoo dacht ALBERT toen hij de woning was binnengetreden en in de voorkamer zich nederzette, waar SOPHIE bezig was de zilveren kurken en flesschenbakjes te krijgen en nog een glimpje te geven, want de oude heer hield van netheid.

ALBERT was zeventien jaar; en wie is er op zijn zeventiende jaar niet verliefd? Vooral geheime liefde heeft op die jaren eene bijzondere aantrekkelijkheid, en van het eerste oogenblik af, dat de schoone huishoudster op Helland was gekomen, had ALBERT eene passie voor haar gevoeld. Het denkbeeld,

dat zij met zijn oom zou trouwen, maakte hem meer jaloersch, dan beangst voor de gevolgen ten opzigte der erfenis; in ieder geval, beider hartstogten waren hier vrij wel in overeenstemming te brengen. Maar SOPHIE behandelde ALBERT steeds als een kind. Nu eens luisterde zij naar zijne opgewonden woorden, en nam den schijn van wederliefde aan; dan hield zij zich op een afstand en lachte hem uit om zijne kinderachtigheden, en het een zoo wel als het ander maakte ALBERT nog verliefder op de huishoudster. Thans, nu hij naar de akademie ging, begreep hij de kans te moeten waarnemen; hij was nu in zijne schatting een man geworden, en kon ernstig aanzoek doen.

— Dat is een leventje, SOPHIE! — begon hij — vrij entrée overal. Maar 't is u goed toevertrouwd, de eigenaresse zou het niet beter doen.

— Gelooft gij dat, jongeheer ALBERT? — vroeg SOPHIE met haar vriendelijksten glimlach.

— Zeg eens, SOPHIE! weet gij wel wat men vertelt?

— Op school?

— Op school! ik ga immers niet meer school.

— O, dat is waar; welnu, wat vertelt men?

— Dat gij trouwen gaat.

— Ik! ei, dat is iets nieuws, en met wien?

— Raad eens.

— Wel, met u — zeide de huishoudster, ten bewijze, dat zij dit voor de ongerijmdste zaak hield.

— Zou dat zoo dwaas zijn?

— Wel zeker niet. Dat zou zeer verstandig wezen; ik zou wel uwe moeder kunnen zijn, maar dat is van minder belang; ik ben wel de dochter van een koster, maar dat doet ook niet veel ter zake; gij zijt — 't is waar — nog niet eens student, maar dat beteekent ook niets, als de liefde er maar is.

— SOPHIE! gij spot; ik meen het ernstig.

— Ik ook — antwoordde de huishoudster op denzelfden toon.

— Wilt gij de mijne zijn?

SOPHIE barstte in een schaterend lagchen uit.

— Kom, jongeheer ALBERT! welk eene dwaasheid.

— Houdt gij dan niet van mij?

— Wie zou er niet van u houden? — antwoordde SOPHIE schertsend.

— Maar wat belet u dan om mij uwe hand te schenken?

SOPHIE zag hem aan met een blik, die ALBERT verliefder dan ooit deed worden.

— Vraag het aan uw oom, als die »ja" zegt, hebt gij mijne hand — zeide ze, overtuigd, dat de oude heer ROEMER, om welke reden dan ook, zijn neef een weigerend antwoord zou geven, terwijl bovendien ALBERT dat verzoek niet eens zou durven doen.

— Mijn oom! dan is het waar, wat de wereld vertelt, dat gij zijne vrouw wordt.

— Ik weet niet wat de wereld vertelt — antwoordde SOPHIE — maar dit is zeker, dat zij geheel misraadt, wanneer zij mij aan u uithuwelijkt.

— Maar, SOPHIE!

— 't Is genoeg, jongeheer ALBERT! wij moesten die malle praatjes nu eindigen.

— Dan zeg ik nog eens, dat gij trouwen wilt met mijn oom.

SOPHIE gaf geen antwoord, maar verliet het vertrek.

— Gij weigert mij dus — sprak ALBERT, hare hand vattende — gij verwerpt dus mijne liefde? Gij wilt mij dus niet tot echtgenoot?

— Nooit — sprak SOPHIE, ditmaal zeer ernstig, en rukte hare hand los.

Juist had mijnheer ROEMER, die op zijne ontdekkingstogt uit was, het huis bereikt.

— Die heilige onschuld, mijnheer ROEMER! — riep zij uit, op geheel anderen toon. — Verbeeld u eens, daar zegt uw zoon mij, dat ik ga trouwen met uw broêr!

— Ik zeg, dat de wereld het vertelt, vader! — kwam ALBERT tusschen beiden.

— Wat gij doen *wilt*, jufvrouw VERMEER! — sprak ROEMER driftig — weet ik niet, maar ik zou het weinig voegzaam achten als een meisje van uwe jaren een man als mijn broeder tot echtgenoot nam.

SOPHIE verbleekte.

Zou het waar zijn, dat de broeders over haar huwelijk hadden gesproken?... De ernst van ROEMER deed het vermoeden, en de woorden van ALBERT gaven er allen grond toe. Maar SOPHIE was voorzigtig.

— Willen wij dit gesprek ook in den koepel voortzetten, mijnheer ROEMER? — vroeg zij bedaard.

— Zoo als gij wilt, maar weet wel, dat wij de huishoudster van onzen broêr nooit als onze zuster zullen erkennen — hernam nog driftiger ROEMER, die, zonder aan de aanleiding te denken, slechts toegaf aan den wrevel door het onderhoud met zijn broêr opgewekt.

De blik van SOPHIE verloor veel, zeer veel van zijne gewone zachtheid. Zij zag ROEMER dreigend aan, en wilde een antwoord geven, dat daarmede in overeenstemming was, maar plotseling bedwong zij zich, en met haar gewonen glimlach hernam zij:

— Waarlijk, mijnheer ROEMER! 't geldt hier geene huishoudelijke zaak; hoe kunt gij mij dus over zulke dingen spreken: gij weet, dat ik slechts huishoudster ben.

— Uw huwelijk, jufvrouw!... — begon ROEMER.

— Als 't een huwelijk van uw zoon met mij gold, dan was het iets anders: nu geloof ik, dat gij geheel buiten spel zijt.

— De Hemel beware mij voor zulk eene *mésalliance!* — riep ALBERT uit, de zure druiven thans verwerpende.

SOPHIE haalde hare schouders op, en sloeg de laan naar den koepel in, waardoor zij in het gezigt van den eigenaar van Helland kwam, en het gesprek een einde moest nemen.

Vader en zoon waren beiden evenzeer vervuld met het gebeurde; maar de huishoudster zette met hare gewone bedaardheid den wijn gereed, ontkurkte de flesschen, en ging ijverig aan het opruimen van het theeservies. Er werd weinig meer gesproken. Oom ALBERT uitte slechts van tijd tot tijd zijne knorrige ontboezemingen, die intusschen dezen avond minder waren dan gewoonlijk. Helland had een goed jaar gegeven, en was hem die inkomst verre van onmisbaar, de goede of slechte oogst oefende toch grooten invloed op zijn humeur uit. Bovendien was hij in het laatste jaar veel lijdzamer geworden, dank zij het bijzijn der huishoudster, die een nieuwen glans aan zijn eentoonig, sukkelend leven gegeven had. De wereld mogt er van zeggen, wat zij wilde, een huwelijk zou zulk eene dwaasheid niet voor hem zijn — althans niet in zijne eigene oogen, al had hij zijn leven lang *chorus* gemaakt met hen die een huwelijk van 62 met 26 afkeuren. Hoe zijne familie er onder wezen zou, was hem onverschillig: de heer van Helland

was oud en onafhankelijk genoeg om zich niet te bekreunen om het oordeel van bloedverwanten, en de eer van zijn geslacht zou er niet door lijden, wanneer hij de dochter van een dorpskoster tot zijne echtgenoote verhief. Als zij eens mevrouw ROEMER was, hield zij op de dochter eens kosters te zijn.

Het waren vooral deze gedachten, in zoo natuurlijk verband staande tot de quaestie met zijn broeder HERMAN besproken, die hem bezielden, terwijl hij met dezen en zijn peetzoon een paar flesschen ouden Bourgogne leêgde, en nu en dan naar SOPHIE zag, die zijne minste wenschen voorkwam. Van hunne zijde spraken ROEMER en ALBERT slechts over onverschillige zaken, die voor geen van allen iets belangrijks hadden, en SOPHIE nam de bescheidenheid in acht, die eene huishoudster past.

SOPHIE was altijd bescheiden, ook dien avond toen zij, naar aanleiding van het voorgevallene met ALBERT, dat zij den ouden heer ROEMER mededeelde, een ander hoogst belangrijk gesprek had.

II.

— Is dat nu wijn van dien oom ALBERT? Dan is hij vrij dun — sprak een jong mensch, die, gemakkelijk op de canapé uitgestrekt, zijne sigaar savoureerde, en zich zelven van tijd tot tijd inschonk.

— Ei, hebt ge een oom, die wijn levert? — vroeg een student in de medicijnen, die de warmte boven het gemak stelde, en bijna op den gloeijenden kagchel zat.

— Dat is te zeggen — antwoordde ALBERT ROEMER, student in de regten aan de Hoogeschool te Leiden — ik heb een oom, die mij een paar ankers wijn heeft gezonden, zonder consequentie voor 't vervolg, zoo als hij zeide.

— Inconsequente kerel! Moet ge ook van hem erven?

— Je kent ALBERT nog niet — kwam een piepjong studentje tusschen beiden. — Hij is universeel erfgenaam van dien oom, en eens wordt hij ALBERT ROEMER van Helland, eene aardige bezitting. Meneeren! daar gaat de heer van Helland!

— Wien meent ge, den tegenwoordige of den toekomende?

— Beiden; met de dubbele interpretatie van *gaan*.

— Je wordt vervelend, TONY!

— En geleerd.

— Laat mijn oom nu maar rusten — begon ALBERT.

— Hoe eer hoe beter; wij wenschen u niets anders — viel TONY in.

— Is daar kans op, ROEMER? — vroeg de persoon op de canapé.

— Als hij alles zoo langzaam deed als gij, nog in geen jaren — antwoordde TONY. Weet je wel, JOOF! dat je met den dag luijer wordt.

— Geduld maar, als de jagttijd daar is, niet waar, JOOF? — sprak de man bij den kagchel — dan zijt ge in uw element; dan is er geen zoo vlug als hij. Jaagt ge ook, ALBERT?

— Ik heb wel eens op het goed van mijn oom geschoten — antwoordde ROEMER.

— Een bok? — vroeg TONY spottend.

— Ei, heeft die jagt ook? — vroeg hij, dien men sinds de eerste klasse van het gymnasium den bijnaam van JOOF had gegeven. — Dan moet je mij eens bij dien oom brengen.

— Ik ga meê.

— Privative jagt van... hoe heet die oom?

— Even als ik: ALBERT ROEMER.

— Mijnheer ROEMER op Helland... wacht eens, is hij geen regter?

— Juist.

— Wel dan heb ik er nog een kennis — riep de medicus — zekere SOPHIE VERMEER, de dochter van onzen koster. Eene knappe meid, ze zal wat ouder zijn dan ik, maar mooi!

— Dat is de huishoudster van mijn oom — zeide ALBERT droog weg.

— Dan verwondert het me, dat ge niet meer naar Helland gaat. Foei, ALBERT! ik had betere gedachten van je.

— Eene huishoudster — antwoordde ROEMER met minachting; — de dochter van een koster.

— Pas maar op, dat zij je tante niet wordt — lachte de medicus; en toen ALBERT een knorrig antwoord gaf, had hij zoo'n pleizier, dat hij bijna de kagchel omhelsd had. ALBERT was bang voor zijne erfenis!

— Willen we nog een kaartje leggen? — vroeg de gastheer, om het gesprek af te breken.

— Half twee — sprak de medicus, op zijn horloge ziende — jongen neen, als ik begin, zou het half zeven worden.

— Ik leg zoo gemakkelijk — verontschuldigde zich JOOF.

— Met ons beiden is het de moeite niet waard... — zeide TONY — O, daar is een nommer drie. Dat zal VERKOLEN zijn, die kerel is als de uilen, over dag zie je hem nergens, maar 's nachts ben ik nog nooit uit geweest of ik kwam hem tegen.

— Men zou er bijna uit afleiden, dat TONY óók een uil is.

— Neen, 't is VERKOLEN niet, dan hadt ge al zijn lijfdeuntje gehoord... 't Is mijn hospes... Er zal toch t'huis niets gebeurd zijn.

— 't Is de aanzegging van je oom, ALBERT! de familie wordt het eerst bediend.

— Met de nachtdiligence, meneer! — sprak de hospes met zulk een slaperig gezigt, dat TONY den man in vertrouwen vertelde, dat hij hem niet zou kunnen aanzien zonder in slaap te vallen.

ALBERT had in een oogwenk het pakje uiteen gerukt, den brief er uitgehaald, en las de geruststellende woorden:

»T'huis alles wèl. Oom ALBERT is dood; kom spoedig over. In vliegende haast. Uw broeder HERMAN."

ALBERT wierp zijne pantoffels weg, en zocht zijne laarzen.

— Heila, ALBERT! wat woudt ge nu gaan doen?

— Naar huis!

— Wel, man! je oom is nu toch dood, of je er van nacht heen gaat of morgen, is precies hetzelfde — sprak JOOP.

— Ja, maar de nachtdiligence...

— Och, dat zijn van die ijlhoofdigheden, die bij sterfgevallen altijd plaats vinden. Als de menschen redeneerden, zouden zij die gekheid niet begaan, maar de wereld is zoo voorbarig en haastig.

— Van jou kunnen wij dat nu begrijpen — vervolgde de medicus. — Iemand, die op eens eene gansche heerlijkheid erft, met eene privative jagt en eene huishoudster...

— Spot nu niet — zeide ALBERT — de zaak is te ernstig.

— Volkomen van uw gevoelen — hernam JOOP — maar juist omdat zij zoo ernstig is, moet gij het totaal-effect niet bederven, door ongeschoren en ongekleed de deur uit te loopen, of houden ze t'huis zoo veel van dien oom?

— Och, zoo; 't was een goede man.

— Nu hij dood is, en vooral nu hij niet getrouwd is met die mooije huishoudster. Dat moet een pak van je hart wezen,

BOEMER! — sprak de medicus, terwijl hij een duchtigen schep kolen in de kagchel wierp.

— Om je de waarheid te zeggen, ja — antwoordde ALBERT, zoo openhartig, als men het onder jongelui is.

— Maar als hij *haar* nu eens tot zijne erfgename had gemaakt?

— Kom, wat behoeft gij nu zijn genot te vergallen! — riep JOOP. — Een regtschapen oom doet zulke dingen niet. Nu, man! nu komen wij eens op Helland jagen... Hoe eer hoe beter maar; wat denkt ge van de Kers-vacantie? Je kunt ons daar wel logeren, en SOPHIE zal de hazen wel braden.

— En dan zullen wij eens zien of je oom geen beteren wijn in zijn kelder had, dan dezen — zeide TONY, zijn glas weder vullende. — Waarachtig, 't is goed, dat wij bij je zijn van avond, vooreerst om je wat op te beuren, en ten tweede om je voor eene dwaasheid te behoeden.

— Daar ben ik anders zoo bang niet voor — hernam ALBERT, die nu weder zijne plaats bij het vuur had ingenomen. — Dwaasheden zijn de poëzij van het leven, en wie op onze jaren geene dwaasheden begaat, begaat ze later dubbel. 't Leven is kort, en zeven achtste is droefheid en zorg. Wie zou nu dat één achtste ook nog met zorgen doorweven willen, en zoo ernstig willen maken als de rest. Wij zijn maar eens jong. Leve de jeugd!

— En de dwaasheid!

— En de ooms, die bij tijds doodgaan om hunne erfgenamen de jeugd te doen genieten en de dwaasheden te doen plegen.

— Op de nagedachtenis van den heer van Helland, en 't lang leven van zijn waardigen opvolger! — riep TONY opgewonden uit, want het viertal geraakte langzamerhand in die stemming, en de eerste morgenschemering kleurde reeds flaauw de gordijnen van ALBERTS kamer, toen hij zijne vrienden uitliet, en zich ter ruste legde.

Veertien dagen later is hetzelfde viertal weder op ALBERTS kamer bijeen. Men had hem van de diligence zien komen, met een breeden rouwband om zijn hoed, waaruit te regt de conclusie kon worden getrokken, dat hij geheel in den rouw was, ofschoon de lange harige overjas alle verder onderzoek belette. In 't voorbijgaan waren de jongelui eens bij hem opgeloopen, om den Heer van Helland met dien nieuwen titel

geluk te wenschen, en met een dînétje aan 't Schouw, den Dijl of het Warmonder Hek de groote gebeurtenis te vieren. Maar ALBERT was in geene stemming voor dînétjes, en toen hij zijn hoed had afgezet, bleek het, dat zijn geheele rouw zich in den éénen band oploste.

— Is 't mis geloopen? — vroeg JOOP, die terstond de ware oorzaak dier kenteekenen begreep.

— Gedeeltelijk.

— Is je vader heer van Helland geworden?

— Neen.

— Wil ik eens raden — sprak TONY — je oom is in 't geheim getrouwd met zijne huishoudster!

— Ba, wat een ouderwetsch roman-idée is dat nu! — riep de medicus. — Wie trouwt er in 't geheim! Geen schepsel. Dat laat je de menschen doen als je een boek schrijft om eene *intrigue* te hebben, maar in de werkelijkheid gebeurt dat niet, wat zegt gij, ALBERT?

— Hier althans is het niet gebeurd, maar de huishoudster is toch in 't bezit van Helland. Zij heeft het goed in vruchtgebruik.

— Was je oom kindsch op het laatst van zijn leven? — vroeg de medicus.

— Integendeel.

— Juist, ALBERT! integendeel — sprak JOOP, die weder op de canapé lag. — Uw oom heeft de zaken nog al aardig ingezien. Die huishoudster is een knap, lief meisje; hij heeft haar willen bezorgen, en haar vermaakt aan zijn erfgenaam en peetzoon. De zaak is zoo helder als glas. Hij kon bij zijn testament niet beschikken over het hart van een van u beiden, maar wel over uwe beurzen, en die heeft hij aan elkaâr geknoopt, in het vertrouwen, dat de harten dat voorbeeld wel zouden volgen.

— Met al zijne luiheid denkt die JOOP toch nog al vlug — sprak TONY.

— En juist — vulde de medicus aan. — 't Hangt nu maar van ALBERT af, om eigendom en vruchtgebruik tevens te hebben.

ALBERT zweeg; wat zijne vrienden zeiden, was zeker ook wel bij hem opgekomen, maar hij voelde zich niet geroepen, om hen deelgenoot te maken van 't geen er plaats had gehad.

— Ik zou niet graag eene levensverzekering op haar nemen — ging TONY voort; — ik durf wedden, dat zij negentig jaar wordt, alleen om ALBERT te duperen, en hem van zijn eigendom uit te sluiten.

— ALBERT zal wijzer zijn; ik maakte er deze week nog werk van in uwe plaats; als ge eens achter het net vischtet — raadde JOOP.

— JOOP maakt haast! Dan zal er zeker wel *periculum in mora* zijn. Misschien denkt de dokter er al over. Je kunt niet weten, hij heeft haar vroeger gekend, was het niet de dochter van je bakker?

— Van den koster — verbeterde de medicus.

— Ge behoeft u om mij niet te ontzien — sprak ALBERT, knorrig — ik heb geen plan om kosters-dochters of huishoudsters te trouwen.

— Die jeugd! die roekelooze jeugd! — zuchtte JOOP.

— En die trots! — voegde TONY er bij.

— Trots? zoudt *gij* eene huishoudster trouwen?

— 't Kan er naar zijn.

— Zoudt *gij* de man willen worden van haar, die door de Hemel weet welke *intrigues* u beroofd heeft van uw eigendom?

— Dat is eene andere vraag: ik zou de omstandigheden in aanmerking nemen.

— En zoudt gij als gunst willen genieten, iets waarop gij regt hebt?

— Door gunst; als je in gemeenschap van goederen trouwt is het geen gunst; en van regt is hier geen spraak.

— Nu, ik doe het niet! — riep ALBERT op eens op een luchtigen toon uit — ik heb mijne jeugd, mijn naam, mijn geluk en mijne toekomst te lief, om met de meid van mijn oom te trouwen, al was zij schatrijk. Ook zonder dat zal de wereld nog wel te genieten zijn.

— Misschien — antwoordde JOOP, langzaam opstaande — misschien; elk moet weten wat hij doet. Ik ga naar de kroeg.

— Ik ga met u — zeide ALBERT, zijne pet opzettende.

— Je hoed, ALBERT! anders kan niemand zien, dat ge in den rouw zijt.

— ALBERT rouwt in zijn hart — spotte de medicus.

— En in zijn hoofd — voegde TONY er bij.

— Wacht maar tot die droevige bui is overgewaaid, dan zal hij de zaken wel beter inzien.

— Ik zie je al in de kerk, als opvolger van uw schoonvader, den bankensluiter.

— Trek je harigen jas maar aan, ALBERT! hij is perfect in harmonie met je humeur.

ALBERT gaf, om zijn hart in iets lucht te geven, zijn rouwhoed een schop, dat hij in een hoek der kamer neêrviel, en volgde zijne intimi naar de sociëteit, waar al spoedig in zijne club de mare verspreid werd, dat ALBERT ROEMER eene erfenis had misgeloopen, en dat mijnheer ROEMER van Helland alles aan zijne huishoudster vermaakt had.

Helland werd niet bewoond, tenzij men onder bewoond verstaat het ronddoolen van levende wezens in een gebouw, waarvan de bestemming verloren ging. De koepel stond ledig; in geene weken en maanden waren de luiken er van geopend. Salon en woonkamer, bibliotheek en slaapkamer waren bijna ongemeubeld; de fraaije meubelen en sieraden waren aan de familie gekomen; slechts de noodzakelijkste voorwerpen had de huishoudster tegen matigen prijs mogen behouden. Maar, waartoe zou het ook gediend hebben, dat zij gemeubeld waren? De deuren en ramen werden slechts geopend om de buitenlucht in te laten; de bewoneresse huisde uitsluitend in de kleine opkamer, waar in vroeger tijd alle overtolligheden uit de hand werden gezet. In dat kleine, sombere vertrek vond men haar, zoo dikwijls hare tegenwoordigheid niet in de keuken werd vereischt, waar een zevental arbeiders en meiden hun gemeenschappelijken haard vonden. SOPHIE had besloten alles vooreerst op den ouden voet te houden, maar al spoedig zag zij in, dat, ofschoon de eigenaar zich weinig of nooit met de bouwerij bemoeid had, het besef, dat er zekere mijnheer ROEMER bestond, die heer en meester was over de arbeiders en meiden, vereischt werd om dezen bij hun pligt te houden. Het eene misbruik na het andere sloop in, en SOPHIE had zich daarom gedwongen gezien meer in de keuken en in de nabijheid der onderhoorigen den dag door te brengen. Zij zag hen thans op de vingers. Maar zien baat weinig als men zelf de handen niet uit de mouw steekt, en hoe ongewoon het haar viel, was zij wel verpligt aan het boerenleven een meer werk-

zaam deel te nemen. Naar mate zij meer daaraan deel nam, verdween ook trapsgewijze al wat haar tot dus verre als »jufvrouw" gekenmerkt had, en de tijd naderde, dat jufvrouw SOPHIE vrouw VERMEER zou worden.

Vrouw VERMEER! er waren wel andere titels, waaraan zij de voorkeur zou geven, en in den omtrek was er menigeen, die haar zijn naam wilde afstaan tegen het mede-vruchtgebruik van Helland. Maar de zaak had geen haast, en bovendien, zij, die op het punt had gestaan mevrouw ROEMER te worden, kon niet zeer ingenomen zijn met het vooruitzigt, dat een boer haar echtgenoot worden zou. Zij wachtte daarom, waarop wist zij zelve niet. Zoo zat zij op een nevelachtigen voormiddag in de kleine opkamer, waar zij het gezigt had op al hetgeen op de boerenwerf plaats had, en peinsde aan haar toestand. Door velen werd zij benijd; het vruchtgebruik te hebben van een eigendom als Helland, was dan ook waarlijk wel iets om wangunstig van te zijn; maar voor eene zes-en-twintig-jarige dochter van een dorpskoster, zonder verstand van de bouwerij, zonder steun, zonder gezelschap, en uitgesloten van de gelegenheid, om van haar vrij ruim inkomen partij te trekken, had dat vruchtgebruik eene donkere schaduwzijde. Mijnheer ROEMER was meer met zijn hart dan met zijn hoofd te werk gegaan, toen hij zijne trouwe helpster en verzorgster op die wijze bij zijn testament gedacht, daargelaten nog den blaam, dien de booze wereld niet naliet terstond op haar te werpen. Misschien evenwel was de gissing van ALBERTS vriend niet vreemd aan die beschikking van den heer van Helland, en was zij er geheel vreemd aan, niemand kon toch beletten, dat zij bij de betrokken personen, ook bij SOPHIE zelve, vaak opkwam.

Zij dacht daaraan, terwijl zij op dien nevelachtigen voormiddag alleen zat. De herinnering aan ALBERT rees bij haar op, en te gelijk een gevoel van spijt over dat gesprek op dien belangrijken avond, toen op eens een schot in de nabijheid der woning viel.

— Wie is daar aan het schieten, LEEN? — riep SOPHIE eene stevige werkmeid toe, die op de plaats bezig was met emmers te schuren.

— Weet ik het, vrouw? — was het antwoord der boerin, die met den rug naar hare vrouw gekeerd, aan het werk bleef.

— Dan moest-je eens gaan zien.

— En als er niet bij tijds kan gekarnd worden, zou 't mijne schuld zijn.

— Je moest eens gaan zien, zeg ik.

— JAN! de vrouw zegt, dat je eens moest gaan zien, wie er aan 't schieten is! — riep LEEN, en voegde er brommend bij: — dat is mijn werk niet; als je om al die wisjewasjes den boêl moet laten staan, kom je nooit klaar.

JAN, een boerenknaap, die gecenseerd werd de varkens te verzorgen, maar rustig in het gras achter het hok zijne *siësta* hield, wreef de oogen uit, rees langzaam op, en stapte naar de keuken, waar hij een glas karnemelk putte, als moest hij zich voor den togt versterken. Intusschen was SOPHIE zelve al naar den tuin gegaan, zoodat JAN, na zijne versterking zich neêrzette om nog eens op zijn gemak uit te geeuwen.

— Ze zou wel willen, dat je alles deed — bromde LEEN.

JAN grinnikte eens, en putte nog een glas karnemelk.

— Ze gromt altijd; dat deed de oude nooit.

— Nooit — zeide JAN.

— Maar als dat burgervolk groote lui wordt, gaat het altijd zoo.

— Groote lui — grinnikte JAN — dat zou zij wel willen.

— Willen! Nu, man! als of zij niet op den ouden ROEMER gehoopt had, maar dat is toch misgeloopen.

— Zij heeft toch haar zin; ze is eigenares.

— 't Mogt wat, geen cent komt haar toe; zij heeft er even veel regt op als jij op de varkens.

Weêr viel er een schot; ditmaal meer in de nabijheid. De jager stond slechts een paar honderd passen achter de woning, en beproefde zijne kunst op een zwerm spreeuwen, die zich in de takken van een populier wiegden.

— Mijnheer ROEMER! — riep SOPHIE, toen zij hem digt genoeg genaderd was, om door hem verstaan te worden.

— Wel, vrouw VERMEER! — antwoordde ALBERT, zich even omkeerende — wat verlang-je?

— Gij komt zoo weinig op Helland, anders zoudt ge u wel herinneren, dat hier eigen jagt is — zeide SOPHIE, zoo vriendelijk mogelijk.

— Wie zou er dan beter kunnen jagen, dan de eigenaar zelf? — sprak ALBERT, bedaard zijn geweer ladende.

— Gij vergeet, dat ik het vruchtgebruik heb, maar als 't u genoegen doet, kunt gij veilig komen jagen.

— Zeer erkentelijk voor uw verlof — antwoordde ALBERT, spotachtig. — Ik wist wel, dat ik zulk een slecht onthaal niet zou vinden.

— Ik hoop, dat mijnheer ROEMER overtuigd zal zijn, dat ik hem altijd gaarne op Helland zie komen.

Jammer, dat SOPHIE er niet meer uitzag als in de dagen, dat zij de huishoudster van den heer ROEMER was; misschien had dit betere uitwerking gegeven aan den vriendelijken blik, waarmede zij den eigenaar zonder eigendom aanzag. Dat half boersche gewaad bedierf den indruk, en was weinig geschikt om ALBERTS beginsel omtrent huishoudsters en kosters-dochters te wijzigen.

Hij gaf geen antwoord, maar ging eenige schreden achteruit, om weder op de spreeuwen aan te leggen.

— Als het vinkenhuisje niet zoo vervallen was, zou ik u uitnoodigen om eens te komen vinken.

— *Uitnoodigen* — herhaalde ALBERT langzaam, en uit zijn toon bleek genoeg, wat er bij hem omging. — Is het zoo vervallen? — vroeg hij onverschillig.

— Hebt gij lust om het eens te zien? — en SOPHIE ging hem reeds vooruit het bosch in, aan welks eind de vinkenbaan was gelegen.

— Dank-je — antwoordde ALBERT koel — ik heb toch geen plan om het te laten repareren.

— Gij zoudt kunnen zeggen hoe gij het hebben woudt.

— En wat zou dat baten, vrouw VERMEER? Gij hebt mij straks pas herinnerd, dat ik hier niet het minste regt heb.

— Ik meen ook gezegd te hebben, dat ge op Helland steeds welkom zijt; en zoo gij er in den jagttijd eenige dagen wilt doorbrengen, zal ik alles voor u in gereedheid doen brengen.

Het aanbod was waarlijk uitlokkend, en men moest wel eene groote antipathie tegen huishoudsters en kosters-dochters hebben om het af te slaan. Of wel, men moest student zijn in het eerste studiejaar, meer geneigd om zijne luimen dan zijn belang te gehoorzamen. Aan elk dier voorwaarden beantwoordde ALBERT.

— Als ik jagen of vinken wil, vrouw VERMEER! dan is er meer gelegenheid dan op Helland; 't is maar om te zien of

het lood nog op de daken is, dat ik hierheen ben gekomen. Nu wensch ik je goeden morgen.

De zachte oogen van SOPHIE schoten vuur. Toch bedwong zij zich, en wilde nog eene laatste poging wagen.

— Blijf althans dezen middag, mijnheer ALBERT! Sedert den dood van uw oom heb ik het genoegen niet gehad uwe familie, aan wie ik zoozeer gehecht ben, op Helland te ontvangen.

— Ik vrees, dat gij dat genoegen ook niet dikwijls smaken zult, vrouw VERMEER! Ik voor mij althans heb geen lust om de gast op mijn eigendom te zijn.

En ALBERT verliet de buitenplaats, gevolgd door zijn trouwen POLLUX, terwijl SOPHIE hem nastaarde met een van hare meest beteekenende blikken. Maar ALBERT stapte rustig voort, zonder zich om de blikken van vrouw VERMEER te bekommeren. Hij was naar Helland gegaan, niet met eenig bepaald doel, maar zijn ligchaam had onwillekeurig de rigting gevolgd van zijn geest, die, in eene wrevelige bui, dikwijls naar zijn toekomstig eigendom afdoolde. ALBERT had menigmaal wrevelige buijen, en niet altijd losten zij zich op in een vermaak, zoo edel als de jagt. Hij zocht ze ook op andere wijzen te verdrijven, en langzamerhand had de aanstaande bezitter van Helland zich eene voorname plaats verworven onder diegenen voor wie het akademie-leven slechts een leven van genot is — zoo lang het duurt.

SOPHIE staarde hem peinzend na, tot dat hij den hoek der laan had omgeslagen en uit haar gezigt verdwenen was. Toen begaf zij zich met loome schreden naar het opkamertje, en meid, noch arbeider hoorde dien dag hare stem. Thans had LEEN op hare beurt wel eens willen weten, wie er op de plaats geschoten had. 't Moest JAN PERZEK of TEUN BLAAUW zijn, die hadden al lang een oogje op vrouw VERMEER, maar wat de vrouw geantwoord had, kon zij niet gissen, zelfs niet toen zij den volgenden morgen den brief zag, die met de diligence werd medegegeven. Had LEEN de geheimzinnige kunst verstaan om geschreven schrift te lezen, dan had zij gezien, dat die brief aan den gewezen koster te B. was gerigt, die, eene week later, met vrouw en dochters zijn intrek nam in het heerenhuis van Helland, waarvan de bovenkamers voor hen ingerigt werden.

III.

— Ik zal ALBERT maar van studie nemen — had mijnheer ROEMER gezegd, en wat zijne vrouw er ook tegen ingebragt had, dat hij de *carrière* van den jongen verwoestte, dat de zaken toch eens moesten te regt komen, dat eene laatste, ernstige vermaning wel baten zou, mijnheer ROEMER had zijn besluit volbragt, en ALBERT was weder in de ouderlijke woning teruggekeerd. 't Is waar, hij had geld genoeg te wachten, maar wanneer? Misschien zou hij zelf het nooit beleven, en in dat geval ging Helland over op een anderen staak, waarin ook een ALBERT was; want krachtens het testament van oom ALBERT moest zijn goed bij overlijden aan een anderen naamgenoot ten deel vallen. De familie had zwak voor oom ALBERTS naam. Men kon er dus niet eens geld van maken om den jongen ROEMER zijne studiën te doen voortzetten, of liever zijn akademie-leven, want met studeren hield de vermoedelijke eigenaar van Helland zich niet meer op. Dat was de voornaamste reden waarom HERMAN ROEMER zijn jongen de akademie deed verlaten, en toen de laatste schuld betaald was, kreeg de zoon de grievende verzekering, dat het kleine fortuin van zijn vader tot minder dan de helft was gedaald. En ALBERT had drie ongehuwde zusters! Daar had hij pleizier voor gehad. Feestvieren en »rollen", dwaasheden begaan en schulden maken, — och, elk heeft zijn tijd, en 't is eene onmisbare phase in het jongelingsleven... zoo zegt men. Men is maar eens jong; de nestharen moeten er af... zoo zegt men. Men kan zijne jongens aan geen ketting leggen; de jeugd moet uitvieren... zoo zegt men. Aangenaam zou het ons zijn als wij ook de spreuken en troostgronden voor de gevolgen eens vernemen mogten. Mijnheer ROEMER zocht ze te vergeefs, en zeker vond hij ze niet in de wetenschap, dat hij een klein tractement, een zeer klein fortuin en drie ongehuwde dochters had, die zeker om hare schoonheid niet geschaakt zouden worden.

ALBERT kwam t'huis. Er is misschien geen overgang in het leven zoo groot als deze. Verwisselt men het studentenleven tegen het lidmaatschap der maatschappij, in de eerste jaren blijven er nog zoo vele banden tusschen beiden bestaan, dat de overgang geleidelijk mag heeten; men bemerkt eerst dat

de »goede" tijd voorbij is, wanneer leeftijd, lust en werkkring zich tegen het oude leven verzetten zouden. Geheel anders is het voor hem, die plotseling uit dat woelige tijdperk van genot, uit dat zorgeloos en onbeperkt najagen van hetgeen de zinnen streelt en den lust bekoort, overgeplaatst wordt in den stillen huiselijken kring, in tegenwoordigheid van een vader, die geene reden vindt om zijn »jongen het leven pleizierig te maken"; bij eene moeder, wier oog zich vult met tranen, zoo dikwijls zij aan het verledene denkt; te midden van zusters en broeders, die hem voor een zedelijk monster houden; en onophoudelijk in aanraking met vrienden en bloedverwanten der oudelui, die hem aanzien met blikken, waarin duidelijk ligt uitgedrukt: »is dat nu die jongen, die niet deugen wil?" Zoo kwam ALBERT t'huis, zonder bestemming, zonder neiging om zich op iets toe te leggen, slechts wrevelig, dat hetgeen geweest was, niet terug zou keeren, en hetgeen hij te gemoet ging, nog zoo ver af lag.

— Wat moet ik met hem beginnen! — was de gedachte, die onophoudelijk mijnheer ROEMER beklemde, en zoo dikwijls hij ze tegen ALBERT uitte, kreeg hij ten antwoord:

— Gij hadt met mij moeten doorzetten, vader!

— 't Ging niet, jongen! 't ging niet! ge verteerdet veel te veel.

— Dat zou wel te regt gekomen zijn, als Helland mijn eigendom is.

— Maar, dat kan nog jaren duren. Gij moet iets bij de hand nemen, in *afwachting*, dat vrouw VERMEER sterft.

ALBERT beloofde het, maar hij maakte geen haast, om zijne belofte na te komen, en gebruik te maken van de niet te miskennen sympathie, welke de maatschappij voor gesjeesde studenten aan den dag legt, misschien omdat dezen aan zekere geschiktheid tot alles een levenslustigen aard paren, die het groote publiek meer inneemt dan wetenschappelijke kennis; misschien ook omdat zij naar betrekkingen dingen, die een gepromoveerde niet zou verlangen, en waartoe toch eene beschaafde opleiding wordt vereischt. Ook ALBERT kreeg eindelijk zulk eene betrekking en verliet zijne vaderstad, om elders zijne jeugd en Helland te vergeten. Nog een laatste bezoek bragt hij aan de plaats, die eenmaal zijn eigendom worden moest. Er heerschte eene

buitengemeene drukte, toen hij de breede zijlaan opwandelde; alles was in beweging; alle knechts en meiden waren in hoogtijdsdos gekleed, en een aantal bewoners uit den omtrek waren op Helland bijeen om het huwelijk te vieren van SOPHIE VERMEER met JAN PERZEK.

— Dat is de aanstaande heer — fluisterde men elkander toe; terwijl ALBERT met de waardigheid van een landheer het huis binnenstapte, en met een genadig glimlachje de voormalige huishoudster en haar bruidegom geluk wenschte. De bruidegom was een opgeschoten jongeling, tien jaren jonger dan zijne bruid, met een goed voorkomen, hoewel zijne zwervende blaauwe oogen geen groot vertrouwen inboezemden. Hij nam de felicitatie van ALBERT aan met de vriendelijkheid van een minister, die zijn vermoedelijken opvolger ontmoet; als de eigendom voor ROEMER iets meer werd dan een titel, hield voor PERZEK het vruchtgebruik op. Dat wisten beiden; en het huwelijksleven, dat ALBERT hun toewenschte, mogt zoo gelukkig zijn als zij verlangden, mits het slechts van korten duur ware. In een hoek van het vertrek was de familie van den voormaligen dorpskoster zamengedrongen, wier ouderwetsche denkbeelden nog eenig gewigt deden hechten aan den titel van Heer, en die in de tegenwoordigheid van den heer van Helland zelven zich niet zeer op haar gemak gevoelde. Zij koesterde een diep schuldbesef, dat zij in diens woning durfde nestelen; maar SOPHIE VERMEER had het vruchtgebruik immers, en behoefde zich om geen eigenaar te bekommeren! Dat was vrij zigtbaar in de *nonchalance*, waarmede zij ALBERT ontving, en hem uitnoodigde om met haar echtgenoot nadere kennis te maken.

— Het is maar een eenvoudige boer, mijnheer ALBERT! maar de huishoudster van uw oom hoopt lang gelukkig met hem te zijn, en Helland zal overvloedig in onze behoeften voorzien.

— Intusschen, als mijnheer eens wil komen jagen, heb ik er niet tegen — zeide de bruidegom, goedgunstig.

— Mijnheer gaat in eene andere stad wonen, is het niet zoo, mijnheer ROEMER? — sprak SOPHIE, met eene zinspeling op zijn levensloop.

— Ik zal niet veel gelegenheid hebben om hier te komen — zeide ALBERT hoog — maar mijn zaakgelastigde zal op het rig-

tige onderhoud letten, en bij de overgave zal het blijken hoe de staat mijner bezitting is.

— Bij de overgave, juist, mijnheer ROEMER! — grinnikte de bruidegom — nu, wat mij betreft, ik mag lijden, dat het nog eene halve eeuw duurt — en de boeren in het rond lachten allen over PERZEKS geestigen zet, waarbij de eigenaar slechts even de lippen bewoog, om niet den naam te hebben, dat hij er zich boos over toonde. Maar, dat hij inwendig er meer van gevoelde, sprak van zelf, en een der oudere boeren nam ook de vrijheid hem dit te zeggen, en er bij wijze van vriendelijken raad bij te voegen, dat hij beter gedaan had indien hij-zelf SOPHIE tot vrouw had genomen. Nu zou er van de plaats niet veel teregt komen, want PERZEK — men wist wel wat er van hem te wachten was.

— Mijnheer moet maar een oog in 't zeil houden — sprak een ander, geheimzinnig — we weten hoe de plaats is, maar hoe ze worden zal, moet de uitkomst leeren. Zijn vader heeft den boêl er doorgebragt, en de appel valt niet ver van den stam!

— Voor den doorbrenger is geene bezitting groot genoeg — vervolgde de eerste — wat zegt gij, mijnheer ROEMER?

ALBERT was het volkomen met hem eens, maar zag toch met een achterdochtigen blik den spreker aan. Het was zijn voornemen niet om de bruiloft bij te wonen, en na een even genadig afscheid als zijne gelukwensching geweest was, begaf hij zich huiswaarts, onder weg het testament van zijn oom verwenschende, terwijl nu en dan de gedachte bij hem oprees, dat het slechts van hem had afgehangen om nu reeds feitelijk heer van Helland te zijn. Maar met eene huishoudster, de dochter van een dorpskoster te huwen, dat kon van een ROEMER niet gevergd worden.

ALBERT trok naar de kleine grensstad, waar hij eene van die betrekkingen erlangd had, welke een fatsoenlijk voorkomen eischen, waarvan de bekleeder een »heer" is, maar die als zeer burgerlijke postjes worden gesalariëerd. ALBERT, die als student nooit geleerd had zijne behoefte te beperken, verteerde het dubbel van zijn inkomen, en de oude heer ROEMER betaalde en bleef betalen, uit vrees, dat hij zijn zoon weder te huis zou krijgen. Eindelijk was ook de andere helft van zijn klein fortuin bijna verdwenen. Hij hield op met geld te

zenden, en ALBERT, voor wien het inkrimpen van uitgaven eene onmogelijkheid was geworden, stak zich zoo diep in schulden, dat hij op een nacht zijne woonplaats verliet, en voor de tweede maal zijn intrek nam in de woning van zijn vader, die nu het overige van zijn vermogen besteedde om den erfgenaam van Helland van zijn schuldenlast te bevrijden.

Zes jaren waren er voorbijgegaan sedert hij zijne vaderstad verlaten had; hij keerde er terug, even ver gevorderd in de maatschappij als op het oogenblik, dat hij het eerste collegie bezocht, en na veel solliciteren en bescherming van alle zijden werd hij bij het geregtshof geplaatst, waarvan zijn oom lid was geweest, en waarbij twee zijner akademie-vrienden betrekkingen vervulden. Te huis kreeg hij weder de kamer, die als knaap voor hem was ingerigt, en op de tweede verdieping der ouderlijke woning wachtte de erfgenaam van Helland tot zijn eigendom vakant zou worden.

Sedert het huwelijk van de voormalige huishoudster, was de buitenplaats er niet op verbeterd. Men had het vruchtgebruik, en men gebruikte de vruchten ook. Al wat weelde of louter genot was verdween, om plaats te maken voor producten, die hunne rente opbragten. Alles werd bepoot en beplant; de bloembedden werden aardbeziënvelden; de slingerpaden met hakhout volgezet; het fraaije uitzigt werd overal benomen door boonenstaken of heiningen voor fijne vruchten; kortom, de geheele buitenplaats werd een boerentuin, waar aardappelen, knollen en groenten in praktische waarde goedmaakten, wat in theoretische schoonheid verloren was gegaan. Maar daarbij bleef het niet. De koepel was eene zeer improductive inrigting; het uitzigt mogt voor den rijken eigenaar van belang zijn, voor den vruchtgebruiker was het niets waard, en hij had er zijn tuingereedschap, des winters zijne broeikasramen, zijne matten, zijne mollenklemmen, en al wat niet regtstreeks noodig was, in geborgen. Op dezelfde wijze was men met het huis te werk gegaan. De vertrekken waren niet meer ingerigt tot salon en bibliotheek, tot huiskamer en slaapkamer; zij waren allen woonkamer geworden voor de verschillende gezinnen, die op Helland huisden. Alles was dienstbaar gemaakt aan het groote doel van den tegenwoordigen bewoner: van het vruchtgebruik te halen, wat er van te halen was. Wat niet bewoond werd, hetzij door PERZEK en de

zijnen zelven, of door zijne familie, was verhuurd, en wat niet verhuurd kon worden, tot bergplaats ingerigt. De heerenwoning was boerenwoning geworden, maar terwijl eene boerenwoning, ondanks de tallooze voorwerpen, die er bijeen zijn, toch nooit iets wanordelijks heeft, scheen de huizing der heeren van Helland een museum van voorwerpen van dagelijksch gebruik, dat door eene schendende hand het onderst boven was gehaald.

Treurig was ALBERT te moede toen hij de buitenplaats van zijn oom zóó wederzag. De zware bel, die in den ouden tijd zoo deftig klonk, en eerbied inboezemde voor den heer van Helland, vóór dat men hem nog gezien had, was met roest bedekt en ging naauwelijks meer over. De ijzerdraden tjengelden en trilden toen ALBERT zich aanmeldde, en de bewoners schenen zoo verbaasd over dat geluid, dat niemand er toe overging om hem de deur te openen. Trouwens, die moeite bleek ook overbodig te zijn; de deur stond aan, en ALBERT bevond zich al spoedig in het gezin van den tegenwoordigen hoofdbewoner. De man was in het land, de vrouw bij de aardbeziën, en de meid zei, dat zij geen boodschap aan hem had. Dezelfde opinie schenen een viertal honden toegedaan, die blaffend en jankend den vreemden bezoeker ontvingen, terwijl een gelijk getal kinderen om de onbegrijpelijkste oorzaken begonnen te schreeuwen, en, door het gedruisch verschrikt, de kippen uit de keuken vlogen. ALBERT volgde de kippen, en stapte den tuin in naar de plaats, waar men hem zeide, dat vrouw PERZEK aan 't werk zou zijn.

— Hoe gaat het, vrouw PERZEK? — vroeg ALBERT, toen bij haar te midden van een aardbeziënbosch zag neërgehurkt.

— Hoe zou 't gaan, hard werken en schraal eten — antwoordde SOPHIE knorrig, even naar den eigenaar omziende.

Men zou het anders SOPHIE niet aanzien, dat zij zoo hard werkte en een sober leven had; zij was breed en blozend geworden, en haar door de zon verbrand gelaat gaf volstrekt geen gebrek te kennen. Zij was eene geheel andere vrouw dan voorheen; al het damesachtige in haar voorkomen was nu geheel verdwenen, maar te gelijk ook die zachte trekken en die veelbeteekenende oogopslag, die haar vroeger zooveel innemends gaven.

— Ik dacht, dat gij overvloed moest hebben.

— Overvloed, in dezen tijd? Alles loopt dit jaar weder mis. Wij hebben twee koeijen dood aan de ziekte; ons paard heeft den droes gekregen; de vruchten zijn door de nachtvorsten vernield, en als men dan een gezin heeft als ik, moet er niet veel bijkomen of men gaat er onder.

— De schrale jaren moeten door de vette gaan, en gij hebt niets te betalen voor uw grond.

— Betalen ook nog! Dan waren wij al lang dood arm, en toch, wij verminderen met den dag. PERZEK heeft al geld willen opnemen, met eene kleine som waren wij geholpen, maar niemand geeft hem geld op eene bezitting, die de zijne niet is. Er rust geen zegen op Helland, mijnheer ALBERT! ik wenschte wel, dat ik het nooit gekregen had.

De toon, waarop SOPHIE dit zeide, bewees genoeg, dat zij waarheid sprak; maar ALBERT begreep, dat er nog andere redenen moesten zijn dan slechte jaren, om zich zoo ongelukkig te achten.

— En PERZEK? — vroeg hij.

— PERZEK is in 't land, als je hem iets te zeggen hebt — antwoordde SOPHIE kortaf en op nog scherper toon, dan zij tot hiertoe gesproken had.

— Ik heb hem niets anders te zeggen, dan dat de plaats slecht onderhouden wordt, en dat kan ik u ook wel vertellen.

— Wel ja, wij zullen nog onkosten maken ook: als ik dood ga heeft er immers niemand iets aan dan de erfgenamen van mijnheer ROEMER.

Nog een tijd lang werd het gesprek op die wijze voortgezet. ALBERT trachtte zijne waardigheid als eigenaar in het oog te houden en zijn belang te behartigen; SOPHIE koelde den wrevel over haar lot, door hem een aantal grofheden te zeggen, en eindelijk liet ALBERT haar alleen, om PERZEK zijne pligten onder het oog te brengen.

— Denk-je bij geval, dat ik voor u zal werken, mijnheer ROEMER? Ik ben al blij als mijn tuin zooveel oplevert, dat ik er van bestaan kan; van opleggen komt niets, en als mijne vrouw morgen sterft, kan ik overmorgen arbeider worden. En zou ik mij dan nog gaan afbeulen voor menschen wien ik dood vreemd ben. Dank-je vriendelijk.

— Maar die menschen zijn de erfgenamen van mijnheer ROEMER, aan wien gij al wat gij bezit te danken hebt.

De boer grinnikte:

— Al wat ik bezit? en wat bezit ik? Niet zóóveel dat ik mijne kinderen droog brood kan geven. Wil ik je eens wat zeggen, mijnheer? Je oom was een gek. *Gij* hebt niets en *wij* hebben niets. Dat komt er van, als men met zulke knappe regtsgeleerden te doen heeft, die weten altijd van iets niets te maken. Hij moest dat beter begrepen hebben.

— Of wij hem — voegde ALBERT bij zich zelven er bij, en dacht aan de conjectuur van zijn vriend JOOP. En toen, terwijl hij zwijgend naast PERZEK voortwandelde, rees de gedachte bij hem op hoe hij met een enkel woord te spreken, zelf het vruchtgebruik van Helland had kunnen genieten; hoe hij dan, in plaats van zijn ambtenaars-tractementje, de inkomsten van Helland had kunnen trekken; hoe, in plaats van die vier morsige kinderen in de keuken, zijn eigen kroost in de grasperken zou spelen, en in plaats van die kosters-familie en die medewoners zijne ouders en zusters een rustig leven op Helland zouden leiden — maar te huwen met de huishoudster van zijn oom, met eene kosters-dochter, wie kon dat van een ROEMER vergen!

IV.

— Kent gij mijnheer ROEMER van Helland niet? Hij behoort onder de curiositeiten der stad. De *guides* mogen er het raadhuis onder tellen, en de kerk, die vier maal is afgebrand — N.B. als men de geschiedenis der vaderlandsche kerken nagaat, zijn zij allen een keer of vier door de vlammen verwoest — en dat oude gebouw met zijn geheimzinnigen gevel; de *guides* mogen al dat hout en steen merkwaardig vinden, voor de bewoners zelven eener stad zijn er geene grooter merkwaardigheden dan de menschen zelven. Doorwandel de straten uwer woonplaats, zij moge groot of klein wezen, wij zijn overtuigd, dat gij er een tal van levende curiositeiten zult aantreffen, wier geschiedenis, ja, wier dagelijksch leven nog belangrijker is, dan de vier maal afgebrande kerk, het raadhuis met zijne donkere gangen, en het oude gebouw met zijn geheimzinnigen gevel. Zulk eene curiositeit was ook

mijnheer ROEMER van Helland. Bejaarde menschen, die zijn vader en zijn oom nog gekend hadden, wisten, dat hij van goede familie was, en, als jong mensch, omging met de notabelsten der stad. Maar zijn vader was sinds lang dood, en sedert dien tijd moest ALBERT niet alleen in zijn eigen onderhoud voorzien, maar ook, zooveel mogelijk, in dat zijner zusters, die bij hem inwoonden. Zij waren te fatsoenlijk om naaisters te worden, maar onder de hand, in stilte, belastten zij zich gaarne met het maken van japons voor dames »van hare kennis". Dat zij hare eigene kleederen maakten, sprak van zelf, maar sommige kenteekenen deden vermoeden, dat zij ook voor die van ALBERT zorgden. Hij zelf leefde stil en zonder omgang, behalve met zijne zusters. Zijne beschermers waren dood, of naar elders vertrokken, en ALBERT was weinig hooger geklommen dan het standpunt, waarop hij, twintig jaren geleden, geplaatst werd. Dag aan dag stapte hij des morgens vroeg naar het achterkamertje met zijne vier naakte wanden, om daar requisitoren en vonnissen te copiëren van misdadigers, die hij nooit had gezien, en over zaken waaraan hij geheel vreemd was. Het leven in die sfeer van misdadigers had ALBERT niet slechter en ook niet beter gemaakt, maar hem eene groote onverschilligheid gegeven omtrent de zaken van het dagelijksch leven. Voor hem was het leven niets anders dan een automatisch copiëren, slechts vier maal 's jaars opgehelderd door een tractementsdag, die hem in staat stelde om weder te blijven copiëren.

Over dag zag men hem weinig op straat; zijn werk belette het hem, en ROEMER schaamde zich ook eenigzins om met zijn minder burgerlijk voorkomen in het publiek te verschijnen. Hij was toch altijd heer van Helland, en stierf vrouw PERZEK, dan kwam hij in het bezit van een landgoed, dat de president van het geregtshof hem benijden zou. Hij moest dus zijn fatsoen houden, en slechts met schemering zag men den heer van Helland met zijne drie zusters langs de singels en den buitenkant wandelen, en bij het onzekere licht viel hunne armoede — althans *zij* geloofden het — niemand in het oog. Des zomers was men zeker hen daar te ontmoeten, en wie op een afstand het viertal zag, vooral wanneer luitenant HERMAN ROEMER over was, en naast hen wandelde,

vond de familie van den heer van Helland geenszins ongeschikt om het oude landgoed in bezit te nemen.

Soms, bij regenachtig en slecht weder, als er op den weg naar Helland wandelaars noch pleizierrijtuigen te verwachten waren, kon men er ALBERT ROEMER vinden, die van den schemeravond gebruik maakte om een blik te werpen op zijn eigendom, en zich te verbeelden dat hij dáár woonde en zijne avondwandeling deed. Dan staarde hij vaak geruimen tijd naar de vervallen heerenhuizing en den puinhoop, die eenmaal de koepel was, en weêr rees de gedachte bij hem op aan dien morgen, dat hij daar spreeuwen schoot, en een enkel woord voldoende geweest zou zijn om toen reeds in het bezit te komen van zijn eigendom, maar...

— Ge behoeft het huis niet zoo aan te gapen, wij zullen het niet afbreken — snaauwde, op een avond, dat ROEMER weder derwaarts was gewandeld, een boer hem toe.

ROEMER meende, dat het verschil tusschen sloopen en in puin laten vallen zoo groot niet was.

— Ik woû, dat je oom de gekheid niet had begaan om ons hier te zetten. Ik heb nu bijna dertig jaren lang gewerkt, en als SOPHIE morgen sterft, dan sta ik op straat met mijne jongens — sprak PERZEK. Hij was dus even ver als op den dag, dat hij met SOPHIE huwde, en dezelfde klagt, die hij na vier jaren hooren deed, was ook thans, na dertig jaren, nog zijne klagt.

— Ge hadt nu zooveel moeten bezitten, dat gij een ander eigendom koopen kondt — zeide ROEMER.

— Bezitten, bezitten; ik bezit niets; ik werk maar voor hem die na mij komt. Je mogt mij waarlijk wel betalen voor 't geen ik aan je plaats doe, want 't is alleen tot *uw* voordeel.

ALBERT zag den vruchtgebruiker eens aan en bemerkte toen eerst, dat PERZEK moeite had om regt te blijven staan. 't Had dus waarschijnlijk zijne oorzaak, dat de bewoner van Helland zoo weinig door zijn vruchtgebruik had gewonnen.

— Ja, ik meen het — vervolgde PERZEK, voor wien het denkbeeld om voor zijn werk betaald te worden, bijzondere bekoorlijkheid scheen te krijgen. — We moesten een accoord aangaan, heer van Helland! Ik zal je huis en je tuin onderhouden, en dan betaalt ge me daarvoor een matig daggeld, wat denkt ge daarvan?

— Ik denk er van — antwoordde BOEMER — dat ik dan nog dwazer zou zijn dan mijn oom, die u zijn land schonk; ik zou u nog geld bovendien geven.

— Ge begrijpt, dat ik anders den boêl geheel laat verwaarloozen.

— Nu, PERZEK! mijn jongen! dat doet ge toch al — sprak een boer die juist voorbijstapte. — De heer van Helland zal ook niet veel aan zijn goed hebben, als hij het ooit krijgt.

De boer herhaalde slechts wat iedereen wist en zeide: werd er aanvankelijk van den grond getrokken, wat men er van trekken kon, de opbrengst was door gebrekkige zorg, door besparing der noodzakelijkste uitgaven, hoe langer zoo minder geworden. PERZEK had den moed laten zinken; oneenigheid met zijne vrouw had bovendien den huiselijken zin den bodem ingeslagen en daarmede den arbeid nog meer achteruitgezet. Naar mate de kinderen grooter werden, was de opbrengst van den grond verminderd, in plaats van vermeerderd; hunne opvoeding was daardoor verwaarloosd, en thans stond het gezin van PERZEK bekend als het slechtste uit den omtrek, en wist iedereen, dat van den vader tot den jongsten zoon geen der bewoners iets deugde, met uitzondering misschien van een der meisjes, die zóó zóó was.

Ook op SOPHIE had het ongeluk geen goeden invloed uitgeoefend; wrevelig over den voortdurenden achteruitgang, en gedrukt door de oneenigheid met haar man, en nog meer door het gedrag harer kinderen, knorde en morde zij van den vroegen morgen tot den laten avond, en bragt zij niet weinig bij om het leven op Helland den naam waardig te maken, dien men er in den omtrek aan gaf: men noemde het kortweg *de hel*, en geen boer was er, die niet naar de ontruiming verlangde. Maar wat TONY eens aan ALBERT voorspeld had, toen hij niet gaarne eene levensverzekering op de vruchtgebruikster nemen wilde, scheen te worden bewaarheid; SOPHIE scheen ieder, ook den heer van Helland, te zullen overleven. Zij groeide tegen de verdrukking in, en als zij slechts hare dagelijksche hoeveelheid knorren had uitgedeeld, en een paar malen twist had gehad, was zij zoo blozend en gezond als het gelukkigste leven iemand maken kan.

Ook thans, nu zij PERZEK uit de herberg ging halen — daarvoor was zij ten minste op weg gegaan, want slechts

zelden kwam haar man uit eigen beweging terug — ook thans zag zij er regt bloeijend uit.

— Komt mijnheer ROEMER kijken of het lood nog op de daken is? — riep zij ALBERT toe — 't is er nog, man! en *wij* zijn er ook nog. Dat zal je wel spijten; je zag je zelven al in den koepel, toen je oom nog hier woonde, maar dat was wat voorbarig; je zult niet veel pleizier van den koepel hebben; die is bezweken, hebt ge *nu* lust eens te komen kijken? Maar wij houden er geen vinkenhuisjes meer op na, dat is voor de groote lui, zoo als gij — en uit haar blik straalde genoeg de scherpe bedoeling door.

ALBERT kon de verzoeking niet weêrstaan om zijn eigendom vlugtig in oogenschouw te nemen. Hij volgde de bewoners, zonder zich om den onzin van den echtgenoot en de hatelijkheden zijner wederhelft te bekommeren. Hij volgde hen door den tuin, die meer eene wildernis dan een moestuin of buitenplaats geleek; de vijver was een mestput geworden; het priëel scheen slechts een hoop vermolmde planken; de koepel was ineengezakt; het huis was overal uitgewoond, en geen verw was er meer op te herkennen; alles was woest, verwaarloosd, bouwvallig, erger dan wanneer het twintig jaren geheel zonder bewoners ware geweest.

Hoe geheel anders zou die toestand geweest zijn als ALBERT terstond in het bezit er van getreden was, en hoe geheel anders ook zijn eigen toestand; maar met eene huishoudster te huwen, kon van geen ROEMER gevergd worden.

Nog vijf jaren bleef Helland in het bezit van vreemden, en mogt de regtmatige eigenaar zich vergenoegen met het vooruitzigt op 't bezit. Toen stierf plotseling de vruchtgebruikster, zij was in donker een trap afgegaan, die, oud en vermolmd, onder haar bezweken was. De buren gaven eene andere lezing, maar er had geene lijkschouwing plaats, en SOPHIE werd begraven zonder dat iemand zich met de oorzaak van haar dood bemoeide. Den volgenden morgen had PERZEK de plaats ontruimd. Slechts zijne zonen en dochters waren er blijven wonen, tot dat de eigenaar zijn regt zou doen gelden, en ALBERT ROEMER feitelijk heer van Helland was geworden.

Het enge achterkamertje, waar hij zijne dagen sleet, werd hem een kerker toen de tijding van het overlijden der bewoneres

hem werd overgebragt. Geen requisitoor had ooit zoo lang geduurd als dat hetwelk hij onder handen had; nooit had hij zóó ingezien, dat de regterlijke magt wel eens een enkel woord te veel in hare stukken bezigt. Maar het requisitoor had een einde en het werd bereikt; ALBERT gunde zich geen tijd voor zijn middagmaal, als vreesde hij, dat de oude heerlijkheid door de nagelaten betrekkingen zou worden medegenomen. Voor het eerst, sedert de dagen zijner jeugd, liet hij zich naar Helland rijden, uitgedost in het minst versleten gewaad dat hij bezat. Hij inspecteerde alles met het gewigt van een eigenaar, ditmaal van een eigenaar die meer bezit dan een voorwaardelijken titel. Misschien was dat de reden waarom PERZEK zoo spoedig verdween en niet meer te voorschijn kwam. De eisch tot schadeloosstelling zou intusschen weinig hebben opgeleverd, en ALBERT vergenoegde zich met eene zware hypotheek te nemen op zijn eigendom, dat nu als een augiasstal geruimd en geredderd, bebouwd en hersteld werd, tot het fraaijer uit de puinhoopen en wildernissen oprees, dan het ooit te voren zich vertoond had.

Een jaar later werd het door ALBERT en zijne zusters betrokken. Het was met een gemengd gevoel, dat hij voor het eerst in den zonnigen koepel plaats nam, en zich een meer dan vijftigjarig leven herinnerde, dat voor twee derden met wachten en hopen was doorgebragt. Die verwachting was thans vervuld, de hoop was bevredigd; hoe weinig zou het hem intusschen gekost hebben, om reeds vóór vijf-en-dertig jaren dien koepel als eigenaar te bezitten. Maar een ROEMER trouwt geen huishoudster.

Niets ontbrak meer aan ALBERTS geluk. Zijn inkomen was klein, want Helland bragt nog niet veel op, en de hypotheek moest afgelost worden; maar hij had met zijn tractement, waarvoor hij dagelijks een paar uren wandelen moest, genoeg om in het onderhoud zijner zusters en van hem zelven te voorzien. Zijne buitenplaats werd elk jaar fraaijer... hoe jammer, dat elk jaar hem zoo veel digter bij zijn graf bragt. Wie zou dan Helland erven? Zijne zusters waren oud; zijn broêr was *celibatair* als hij; een jeugdige erfgenaam was er niet, en zijne bloedverwanten hadden in de dagen van tegenspoed niets van hem willen weten. Een erfgenaam! een ALBERT, die de aloude heerlijkheid in stand kon houden, en

die er niet op zou behoeven te wachten als hij vijf-en-dertig jaren lang gedaan had, bestond er niet. Ziet, naauwelijks was de wensch van zijn gansche leven bevredigd of een andere onvervulde wensch bezielde hem thans, en liet hem geen oogenblik meer rust.

De drie dames ROEMER waren te voornaam om zich veel met huiselijke bezigheden in te laten. De achttienjarige dochter van PERZEK, de eenige uit het gansche gezin, die den kwaden weg niet was opgegaan, het sprekend evenbeeld der voormalige huishoudster van den heer van Helland, vervulde ook deze taak in het gezin van den tegenwoordigen eigenaar. Zij was ijverig en stil, en vol kleine attenties voor haar heer en meester, wiens zwak zij kende en eerbiedigde. ROEMER mogt haar gaarne lijden, en had haar lief als zijn kind, tot dat hij op het denkbeeld kwam, dat SOPHIE wel meer voor hem kon wezen, en hem den erfgenaam schenken kon, dien hij zoo vurig wenschte. De wereld had zich zoo weinig aan hem laten gelegen zijn, dat hij zich ook om haar niet behoefde te bekommeren, en zijne zusters konden er over denken zoo als zij wilden.

— SOPHIE! — begon ROEMER, op een morgen toen de huishoudster zijn ontbijt gereed zette, terwijl de dames het buitenleven nog in de veêren genoten — SOPHIE! heeft uwe moeder nooit van mij gesproken?

— Wel zeker, mijnheer! moeder zeide altijd dat *gij* de eigenlijke eigenaar van Helland waart, en dat het u geheel toekwam.

— Dat meen ik niet; heeft zij u nooit verteld, dat zij mij vroeger gekend heeft?

— Ja wel, mijnheer! gij kwaamt wel eens bij uw oom.

— Heeft zij niets meer gezegd?

SOPHIE bloosde, en durfde het niet zeggen, maar eindelijk kwam het er uit:

— Het had haar maar één woord behoeven te kosten, om mevrouw ROEMER van Helland te worden. Het moest op een avond geweest zijn toen de jonge mijnheer ALBERT naar de akademie zou gaan.

— En waarom had uwe moeder toen geweigerd?

— Moeder was bang, dat de oude heer u ontërven zou. Hij had zelf haar het verzoek gedaan.

— Vindt gij dat dwaas van mijn oom?

SOPHIE haalde de schouders op.

't Kon er naar zijn; als hij zoo knap was op zijne jaren als neef nu, wel dan kon zij het wel begrijpen.

— Dus, SOPHIE! zoudt gij het ook niet dwaas van *mij* vinden als ik nog eens ging trouwen?

— Wel zeker niet, mijnheer! gij ziet er uit of gij veertig zijt.

— En als ik dan de dochter vroeg van haar wie mijn oom in zijn tijd zulk verzoek heeft gedaan?

Hoe SOPHIE dat vinden zou, hoorde ALBERT toen niet; de dames ROEMER traden binnen, maar veertien dagen later was de heer van Helland gehuwd — met eene huishoudster, de dochter van een boer.

Een jaar later was er een ALBERT, wien geen vruchtgebruik in den weg stond om regtens en feitelijk eigenaar van Helland te zijn.

OP- EN AANMERKINGEN.

EENE BLADZIJDE UIT THIERS, »L'HISTOIRE DU CONSULAT ET DE L'EMPIRE", 16e Deel. De verbondene mogendheden, onbewegelijk sinds zij aan den oever des Rijns gekomen waren, bevende op het denkbeeld, om diè gevreesde grens te overschrijden, hadden besloten om hem Frankrijk aan te bieden, het ware Frankrijk, dat Rijn en Alpen omsluiten en zoo magtig beschermen, dat de revolutie hem had nagelaten en waarmeê hij zich na Marengo en Hohenlinden had vergenoegd. Zou hij in 1814 er meê tevreden zijn? Dat was de laatste vraag, die de sphinx van het noodlot aan zijn hoogmoed zou voorstellen. Van het antwoord dat hij zou geven, hing het af, of hij op den hoogsten troon of in den diepsten afgrond zou eindigen. Vergeten wij een oogenblik die geschiedenis van 1814 en 1815, welke wij allen kennen en nooit kunnen vergeten; wisschen wij uit ons geheugen den slag, dien aan onze nog jeugdige ooren dę val van dien roemrijken troon te hooren gaf; verplaatsen we ons in de maand December 1813; trachten we te vergeten 'tgeen geschiedde in 1814, en stellen we ons de vraag voor, die aan NAPOLEON werd voorgesteld. Welnu! wie onzer

kan twijfelen aan het antwoord, na het verhaal der veldtogten van Rusland en Saksen gelezen te hebben? Helaas! de menschen dragen in hun karakter een noodlot met zich om, dat zij om zich, boven zich, overal, in één woord, zoeken, behalve in zich zelven, waar het waarlijk zetelt; dat, naar dat zij zwichten voor hunne driften of voor hunne rede, hen òf verderft, òf behoudt, wat zij ook doen kunnen, welk een genie zij ook kunnen ten toon spreiden! En als zij zich zelven in 't verderf gestort hebben, wijten zij het aan hunne soldaten, aan hunne veldheeren, aan hunne bondgenooten, aan de menschen, aan de goden, en zeggen, dat zij verraden zijn door allen, wanneer zij het alleen zijn door zich zelven!

JOURNALISTIEK VAN PARIJS. Te Parijs worden niet minder dan 510 journalen uitgegeven. Maar veertig er van wijden zich aan de politiek. Voor 't meerendeel zijn zij zuiver industriëel, en in zeker opzigt bladen voor handwerkers; men heeft: *Moniteur de l'épicurie; le Coupeur*, *journal des tailleurs; le Grande-Meuble*, *journal des tapissiers*, enz. De hallen, de stoeterijen, de beurs, ja zelfs de geautoriseerde loterijen hebben ettelijke *échos*, *observateurs* en *magasins*, maar de literatuur en de kunsten hebben ze bijna niet meer. »De tijd komt" — zegt *l'Illustration* — »waarin Parijs alleen nuttige en misschien vervelende journalen zal hebben."

IS DE ZEDELIJKHEID IN FRANKRIJK BETER DAN IN ENGELAND? Men zou zeggen van ja. Engeland telde in 1855 25,972 beschuldigden, Frankrijk maar 6,480. Toch is er bij beide vooruitgang. In 1854 waren de getallen 29,359 en 7,554. Opmerkelijk is 't, dat de Engelsche vrouwen veel meer dan de Fransche zich aan misdaden schuldig maken. Gene maken één derde, deze één zesde van de beschuldigden uit. In doodvonnissen wint Frankrijk 't echter van Engeland. In 1855 werden er ginds 60 uitgesproken, waarvan 28 zijn voltrokken, hier maar 50 veroordeelingen, aan 7 van welke gevolg is gegeven.

STATISTIEK DER HUWELIJKEN IN FRANKRIJK. Het getal der in Frankrijk geslotene huwelijken was in 1850 297,900, in 1851 286,884, in 1852 281,460, in 1853 280,609, in 1854 270,906, in 1855 212,773. Dat is in 6 jaren omstreeks één derde minder. Waar moet het heen, als dat zoo voortgaat? In 1853 waren er nog 7,015,525 getrouwde paren, en de huwelijken waren in 1853 gemiddeld 25 jaren lang, in 1836 kon het nog geen 24 jaren halen. De verhouding der onechte tot de echte kinderen was in 1853 1:12,39, maar in het departement der Seine 1:2,58.

IETS OVER BRYANT. Is LONGFELLOW bekend bij allen, die in de literatuur belang stellen en zwaarder kost dan melkspijze kunnen verdragen, de naam van BRYANT mag niet ver-

geten worden. Is gene de aristokratische dichter, de dichter van Boston, deze is de demokratische van New-York. Zoo karakteriseert hen AMPÈRE in zijne *Promenade en Amérique*. BRYANT heeft zich onder zijne landgenooten den naam van Amerikaanschen VICTOR HUGO verworven. Hij is een vruchtbaar genie. Geboren te Ammington, in den staat Massachusetts, ten jare 1794, werd hij reeds vroeg door zijn vader voor de letteren bestemd, zoodat zelfs zijne eerste proeven van zijn negende jaar dagteekenen. Op dertienjarigen leeftijd, in 1808, verscheen zijn *Embargo*, waarvan reeds het volgende jaar een tweede druk noodig was. Later studeerde hij in de regten, waarvan hij zijn vak maakte tot 1825, toen hij zich te New-York neêrzette. Achtereenvolgens gaf hij onderscheidene staat- en letterkundige stukken uit, met medewerking van andere bekwame mannen, en deed in 1838 eene reis op het vasteland, die hem de stof gaf voor eenige zijner later uitgegeven verzen. Al wat hij levert ademt een diep geloof, eene kalme wijsgeerte, eene vurige liefde voor de natuur. Zijne zangen storten moed en kracht uit in het hart van hen, die ze leest.

DE POËZIJ VAN FRANKRIJK SLAAPT. De Fransche Akademie had als prijsvraag uitgeschreven: een vers over den Oosterschen oorlog. Honderd en vijftig dichtstukken zijn er ingezonden: diep beklagenswaardige beoordeelaars! Twee van die verzen zijn maar eenigzins in aanmerking gekomen; niet één is bekroond. *Abondance des vers et faiblesse de l'inspiration poétique!* lazen wij ergens. Wij zouden de prijsvraag willen uitschrijven: »Is 't bij ons anders en beter?" — Maar hoe, dat ware geene prijsvraag: veel te kort geformuleerd! 't Nut van 't Algemeen is ook niet gelukkig in zake van prijsvragen. En dat, ofschoon het nog niet eens tot het *vervaardigen* van poëzij uitnoodigt. Maar 't is waar ook: wij leven in de eeuw der vrijheid; 't genie wil gansch en al vrij zijn.... in Frankrijk ook!

DE SCHRIJFSTER VAN »UNCLE TOM" HEEFT EENE REISBESCHRIJVING UITGEGEVEN. Ja, BEECHER STOWE heeft Frankrijk, Zwitserland, Duitschland, Engeland, bezocht, en heeft in brieven hare reis beschreven. Die brieven zullen wel spoedig vertaald worden — en zullen onze leesgezelschappen ze dan op den naam der schrijfster af verslinden? Het gerucht dat er van uitgaat is niet bijzonder aanbevelend. Dit mag noch kan ons verwonderen. Immers heeft *Uncle Tom* haar nog niet tot eene belangwekkende reizigster gepromoveerd; en wie dit haar hoofdwerk goed bestudeerde, zal zich wel kunnen begrijpen, dat haar *reizen* wat oppervlakkig kan zijn. Denkt aan het uitstapje naar Noord-Amerika gevloeid uit dezelfde pen als *Copperfield*, *Dora*, *'t Verlaten Huis* — en *Wacht u voor schade!*

MENGELWERK.

MATERIALISMUS.

DOOR

J. VAN DER HOEVEN,

HOOGLEERAAR TE LEIDEN.

Meer dan vroeger hoort men thans van *materialismus* spreken, en het valt niet te ontkennen, dat vele geschriften, die in Duitschland in de laatste jaren het licht zagen, eene materialistische strekking hebben. Het woord is echter in veler mond een klank, waarmede zij geen bepaald begrip verbinden. Het is daarom niet ongepast, dat wij eenige pogingen in het werk stellen, om den waren aard van het *materialismus* te leeren kennen. Gelukt ons dit, dan zou het mogelijk tevens blijken, dat niet alles wat men somtijds als materialismus aanmerkt, werkelijk dien naam verdient; en het zou misschien aan de andere zijde duidelijk worden, dat sommige meeningen, die men door enkele tijdgenooten ziet verdedigen, op materialismus uitloopen, hoezeer de voorvechters dier meeningen noch zulks bedoelen, noch zelfs vermoeden.

Beginnen wij met den naam. Wat stof (*materies*, waarvan het woord *materialismus* afstamt), wat stof is, weten wij allen, of meenen althans het te weten. Al 't geen wij door behulp onzer zintuigen waarnemen, 't geen wij smaken, rieken, tasten, hooren en zien, behoort tot de stoffelijke wereld; wij zijn dus door eene langdurige ervaring, door de dagelijksche ondervinding wel bekend met de stof, en ik vrees, dat mijne lezers er niet veel bij winnen zullen, wanneer zij voor stof de bepaling vernemen, dat zij het »ondoordringbare in de ruimte" is. Den waren aard der stof kunnen wij toch niet kennen; het wezen der stof kan niet door een kenmerk, door eene abstractie worden uitgedrukt. Maar behalve die stoffelijke dingen, welke wij zien of tasten kunnen, zijn er nog andere. Ik ontwaar in mijn

bewustzijn voorstellingen, gedachten, gevoelens; en gelijke voorstellingen, gedachten en gevoelens ontwaren ook andere menschen met mij. In de menschenwereld bestaat er dus eene andere schepping, zoo als het schijnt, die wij de gedachtenwereld willen noemen. Het gemeenschappelijke, algemeene, dat aan deze gedachtenwereld ten grondslag ligt, noemen wij *geest*. Of wij het wezen van den geest kennen, of daarin niet verder zijn doorgedrongen, dan in het begrijpen van het wezen der stof, bekommert ons niet. Want hoezeer wij de stof wegen en haar meten, wat zij is, weten wij echter mede niet.

Het gezegde is voldoende om te verstaan wat het *materialismus* eigenlijk is. Het is de leer, dat er buiten de stof niets bestaat, dat gedachten niets anders zijn dan veranderingen of bewegingen van stofdeeltjes; de mensch is niets dan stof; bestaat slechts als ligchaam; 't geen men ziel of geest noemt, is slechts eene hersenschim.

Die leer is niet nieuw, maar zij is daarom toch ook niet verouderd. Wij hebben het reeds in den aanvang gezegd, dat thans het woord in veler mond is, zoodat niet meer geldt wat vóór 24 jaren door KRUG geschreven werd: »Neuerlich ist der Materialismus zwar *theoretisch* ziemlich aus der Mode gekommen"......., hoezeer hetgeen hij daarop laat volgen, nog volkomen waarheid behelst: »Allein der *praktische Materialismus*, der sich im Leben bloss an das Sinnliche hält und daher keinen höhern Genuss als den körperlichen kennt, findet in allen Ständen der Gesellschaft, selbst dem geistlichen, so viel Freunde, wenigstens geheime, dass ihre Zahl wohl Legion genannt werden kann" (*).

Het is niet onbelangrijk de gronden na te gaan, waarop de *materialistische* hypothese rust. Daar het bewustzijn van den mensch de grond schijnt te zijn, waarop het geloof aan een zelfstandig bestaan der ziel wortelt, zoo is vooral de afhankelijkheid van alle dusgenoemde zielswerking van den ligchamelijken toestand, het ontwikkelen en afnemen der zielskrachten met de ontwikkeling en afneming van het ligchaam, een geliefd thema, waarop de materialisten steeds terugkomen. Anderen gaan nog verder, en beweren dat alleen gelijksoortige

---

(*) *Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften. Leipzig*, 1833. II, S. 807.

zelfstandigheden onderling op elkander werken kunnen, en dat dus geest op stof geene werking kan uitoefenen. Maar leerrijker nog dan de nasporing dier gronden, is de beschouwing der voorstelling zelve, in hare toepassing op den mensch en de wereld. Wij vinden hier bij oudere en nieuwere schrijvers, met eenige wijzigingen in de uitwerking en inkleeding, de hoofdtrekken der leer nogtans onveranderd weder.

Het denkbeeld, dat de voorstelling, het bewustzijn, eene eigenschap der stof is, en dus het wezen, dat zich voorstellingen vormt, dat bewustheid bezit, overeenstemt met de stoffelijke voorwerpen, die op zijne zinnen werken, welke voorstellingen veroorzaken, die het bewustzijn opwekken, kan althans niet door de ervaring bewezen worden. Geheel verschillend zijn de eigenschappen der stof: — uitgebreidheid, ondoordringbaarheid, beweging — van de verschijnsels, die in ons denkend *ik* plaats grijpen. Men moet dus tot eene tweede hypothese zijne toevlugt nemen, en òf aan de stof eigenschappen toeschrijven, die de ervaring niet aanwijst, òf eene fijnere stof in de plaats der ziel stellen, waardoor men inderdaad tot het zoo zeer veroordeelde *dualismus* vervalt.

De atomenleer der Ouden, reeds vijf eeuwen vóór onze jaartelling door LEUCIPPUS en den wijsgeer van Abdera voorgedragen, werd door EPICURUS later in zijn stelsel op die wijze ontwikkeld, dat ook de ziel als een fijner ligchaam in het ligchaam gedacht werd, die, met dat grovere ligchaam verbonden, daarmede ontstaat en door de scheiding der atomen vergaat.

De ziel is, volgens die leer, een deel van den mensch, even als de handen, de voeten en de oogen. Zij is gevormd uit zeer bewegelijke, ronde atomen; lucht, warmte en damp zijn hare bestanddeelen; maar daar deze drie niet in staat zijn het gevoel voort te brengen; is er nog noodwendig een vierde bestanddeel der ziel, waaraan geen naam gegeven wordt, en dat alles in bewegelijkheid en fijnheid overtreft (*).

Deze materialistische wijsbegeerte, die wij hier naauwelijks van inconsequentie zullen kunnen vrijpleiten, was in hare wereldbeschouwing van dezelfde atomen-leer uitgegaan. De atomen hebben eene loodregte en eene zijdelingsche beweging.

(*) T. LUCRETII, *De Rerum natura*, III, 232—245.

Uit deze bewegingen in de ledige ruimte ontstonden zamenvoegingen van stoffelijke dingen, ontstond de geheele wereld, die als geheel onvergankelijk is, hoezeer enkele gedeelten schijnen te vergaan, 't geen slechts eene verplaatsing der stofdeeltjes, eene verandering van gedaante is. Ook hier schijnt geene hoogere tusschenkomst van eene scheppende magt noodig. Nogtans nam ook de Epicurische wijsbegeerte het aanwezen der Goden aan, die in ongestoorde rust, van het bestuur der wereld afgezonderd, een onvergankelijk leven bezaten.

In dezen vorm geloof ik niet dat het materialismus thans meer aanhangers telt. Het materialismus van onzen tijd is consequenter. Een van zijne hoofden heeft dat duidelijk uitgesproken. Wanneer de mensch, zegt MOLESCHOTT, alle eigenschappen der stof (of der stoffen) heeft nagespoord, die het vermogen hebben van op zijne zinnen indruk uit te oefenen, dan heeft hij ook het wezen der dingen begrepen. Daarmede bereikt hij den eindpaal van zijn absoluut weten, dat is van de absolute kennis der menschheid. Eene andere kennis bestaat er voor hem niet. Want elk wezen, het moge van eene hoogere of van de hoogste orde zijn, wordt slechts datgene gewaar, waardoor het zinnelijk wordt aangedaan. Een onzinnelijk wezen is een onzin. Elke stelling, die niet met onze geoefende zinnelijke waarneming overeenstemt, zij moge eene waarheid zijn voor spinnen of voor engelen, voor ons is zij onwaar" (*).

Men heeft in onze dagen derhalve een ander materialisme zien optreden. Nieuw is het echter ook niet. Zonder ons in aanhalingen van oudere en nieuwere schrijvers te verdiepen, willen wij slechts opmerken, dat het gevoelen der Sadduceën, ten tijde van de optreding van het Christendom, niet veel van dat der hedendaagsche materialisten moet verschillen. LUKAS toch berigt ons van hen, dat zij zeiden, dat er geene opstanding is, noch Engel, noch geest (†).

Vrij algemeen is het gevoelen verspreid, dat de hedendaagsche beoefenaars der natuurkundige wetenschappen tot het verspreiden van materialistische begrippen aanleiding gegeven hebben. Het zou ongegrond zijn, wanneer wij ontkenden, dat er

(*) *Physiologie des Stoffwechsels. Erlangen*, 1851. 8°. *Einleitung*, S. XII.
(†) *Handel.* XXIII vs. 8.

werkelijk onder hen gevonden worden, die zulks doen, en bij de niet twijfelachtige aanhaling, die wij reeds deden, zouden wij ligtelijk nog eenige namen, zoo als die van VOGT b. v., kunnen voegen. Andere onderzoekers der natuur hebben, zonder zich de verdediging van het materialisme tot taak te stellen, somtijds tegen hunne bedoeling, de verspreiding daarvan in de hand gewerkt. Maar de billijkheid vordert nogtans, dat wij de algemeenheid van dat oordeel ten stelligste wederspreken. Het zou niet moeijelijk zijn eene reeks van namen op te geven van in alle vakken der natuurkundige wetenschappen uitmuntende mannen, die de materialistische wereldbeschouwing regtstreeks of zijdelings hebben bestreden. Maar liever vestigen wij de aandacht onzer lezers op den aard des natuurkundigen onderzoeks. In plaats van zich in eenen kring van bespiegelingen te bewegen, houdt zich het onderzoek der natuurkundigen bezig met de beschouwing der dingen, zoo als zij zijn. Is het niet vergefelijk, dat de onpartijdige beoefenaar dezer wetenschap nu en dan genoopt wordt eene vergelijking te maken tusschen de geschiedenis en de ontwikkeling zijner studie en de geschiedenis der bespiegelende wijsbegeerte, eene vergelijking, die dan niet tot voordeel der laatste uitvalt? Terwijl in de laatste eeuwen de kennis der stoffelijke dingen zoo zeer is uitgebreid, terwijl in onze eeuw bij het licht door LAVOISIER in het laatst der vorige ontstoken, de scheikunde zulke verbazende vorderingen heeft gemaakt, terwijl het maaksel der bewerktuigde wezens door ontleedmes en mikroskoop thans meer en meer ontsluijerd wordt, terwijl de verrassende uitkomsten der onderzoekingen omtrent magnetismus en electriciteit tot eene versnelde gemeenschap van gedachten aanleiding geeft, die aan het wonderbare grenst, wat kan de bespiegelende wijsbegeerte aanwijzen, waardoor zij haren hoogen rang als heerscheres der wetenschap kan betoogen, hoezeer ook zij zich, zelfs in de natuurkundige vraagstukken, steeds tot spreken geregtigd acht? Niemand meene, dat wij daarom philosophie willen minachten; wij zeggen het Duitschlands grooten dichter na:

„Welche wohl bleibt von allen der Philosophien?
Ich weiss nicht.
Aber die Philosophie, hoff'ich, soll ewig bestehn" (*).

(*) SCHILLER (*Sämmtliche Werke*, Stuttg. u. Tübingen, 1835. I, S. 468).

Het is juist deze *Philosophie* in den waren zin, welke den natuurkundige over 't geheel bescheidenheid leert, en hem terughoudt van het *wezen der dingen* te willen begrijpen, terwijl veelligt het doel van alle onderzoek dienaangaande, zoo als een beroemd natuurkundige zegt, zijn zou om *begrijpelijk te maken, dat het niet te begrijpen is.* Tot scepticismus zou dus de natuurkundige uit den aard zijner studie kunnen gebragt worden, maar moeijelijk tot een dogmatisch stelsel van *materialismus* of *idealismus.*

Men vergeve het den natuurkundige, gelijk de Schr. dezer regels zich niet ontkent te zijn, zoo hij eene andere oorzaak van het hedendaagsch materialisme juist in de theoretische philosophie, in de wijsgeerige stelsels van den laatsten tijd meent te moeten aanwijzen. Die philosophie heeft den strijd verklaard tegen het *dualismus*, dat zich in de voorstellingen van kracht en stof, van ligchaam en ziel, van God en wereld openbaart. Zij beheerscht de wijsgeerige Gods-leer. Hoe ondertusschen zonder zulk een dualismus de leer der onsterfelijkheid, het begrip eener scheppende almagt en besturende voorzienigheid te behouden zijn, valt ons moeijelijk te begrijpen. De *identiteits-leer* der nieuwere wijsbegeerte, moet, consequent doordacht, op materialismus uitloopen. Wanneer de wijsbegeerte ook al geen ander einddoel had, dan om ons te toonen, dat sommige raadsels niet zijn op te lossen, om ons begrijpelijk te maken, dat *het wezen der dingen niet te begrijpen is*, dan zou zij eene gewigtige dienst aan de menschheid kunnen bewijzen. Zij zou ons afschrikken van alle dogmatisch zelfvertrouwen. Waar het onderwerp zoo ver buiten onze bevatting ligt, is het onderscheid tusschen den hoogsten en laagsten trap van verstand inderdaad oneindig klein (*). Heeft de mensch in zich zelf de vermogens niet omtrent de groote vraagstukken zijner bestemming een beslissend antwoord in zijn binnenste te vinden, het zou geene schade doen aan zijne godsdienstige overtuiging, en slechts uitloopen op een betoog der onmisbaarheid eener openbaring in den eigenlijken zin des woords. En dat de openbaring, die wij als de Christelijke belijden, God als een geest van de wereld onder-

---

(*) GIBBON, *Decline and Fall of the Roman Empire*, Ch. XXI (ed. in 12 vol. 8°. III, p. 323).

scheidt en afscheidt, en den mensch als onsterfelijk wezen in gemeenschap met dien geest plaatst, dat zij in één woord onzienlijke dingen veronderstelt, zonder welke haar geheele wezen zou vernietigd worden, behoeft door ons niet te worden aangewezen.

HET NIEUWE PARIJS.

(*Slot van bl.* 527.)

IV.

HET LOUVRE.

Het nieuwe Louvre was als 't ware het beginsel, de kiem van het nieuwe Parijs. De voltooijing van dit paleis is zoo lang als een onuitvoerbaar werk, als eene hersenschim beschouwd geworden, dat men zelfs nu nog naauwelijks daaraan gelooft, ofschoon men het feit voor de oogen heeft. De Parijzenaars kenden sedert zoo langen tijd den hof van 't Louvre als een modderpoel, waar des avonds vier houten palen hunne armen met walmende olielampen spookachtig naar de voorbijgangers uitstrekten; en het Carroussel-plein als eene markt vol kramen en kijkspellen van allerlei soort; dat zij zich eindelijk overreed hadden, dat de smerige stegen, de naar galgen gelijkende lantarenpalen en de gevaarlijke kuilen moesten eeuwig en onveranderlijk tot het oude koningspaleis behooren. En is het inderdaad geen droom? Naauwelijks zijn vier jaren en eenige maanden verloopen, of die gansche hoop zwijnenhokken, stalletjes, spelonken en dievenherbergen is verdwenen. De modderkuilen zijn aangevuld, de grond is opgeruimd en met prachtige gebouwen bedekt. En, wat vreemd schijnt: het oog wordt zoo spoedig aan deze verandering gewend, dat wij moeite hebben om ons te herinneren, wat nog onlangs op deze uitgestrekte, vlakke en luchtige plaats gezien werd: de rue du Doyenné, eene soort van invaliden-kwartier; 't hôtel de Nantes, een groot huis midden op het plein, waar het als eene piramide opgerigt scheen, om tot hoofdstation voor alle omnibussen der stad en omstreken te dienen; de straat St. Thomas du Louvre, de zindelijkste van de buurt, die naar het Château d'Eau

liep, en eindelijk het geheele doolhof van vuile en schandelijke stegen, die het Louvre en het Palais Royal als met een keten van gemeenheid aan elkaâr verbonden, waar eene eerzame burgervrouw zoo min bij dag als bij nacht zou doorgaan, dewijl de verachtelijkste handwerken en de afschuwelijkste kroegen daar gevonden werden. Men begrijpt niet meer, hoe dat alles, zoo digt als pestkuilen op elkaâr gehoopt, zich genesteld en zaâmgedrongen had op eene plek, waar nu maar juist plaats genoeg is voor den nieuwen aanbouw van het Louvre. Dat alles en veel meer bestond nog vóór vijf jaren; thans is het eene bijna uitgewischte gedachtenis, die bij de archaeologische herinneringen van de Bastille en van het klokkenspel op den Pont Neuf behoort.

De Parijzenaars zagen wel is waar ook vroeger zonder ophouden bouwen en verbeteren aan 't Louvre en aan de Tuileriën; maar dat ging zoo langzaam en zonder eenig plan voort, dat men op die wijze tot in het oneindige kon blijven bouwen; want vóór dat men met het eene gedeelte gereed was, stortte weêr een ander deel van de onmetelijke gebouwen in. Nu zien de Parijzenaars met verbazing, dat de beide paleizen vereenigd zijn, dat het nieuwe Louvre met tooverachtige snelheid is gebouwd en versierd, nog eer zij tijd gehad hebben, om zich een begrip te maken van zijne uitgestrektheid, verdeeling en aanleg. De uitgebreide reeks van heerlijke gebouwen, die tegenwoordig de voormalige woestenij van het Carrousel-plein bedekt en de ruimte van een geheel berucht stadskwartier inneemt, is nog van zeer jongen datum: in Julij 1852 werd de eerste steen gelegd. Sedert dien tijd is de onder NAPOLEON I begonnen vleugel aan de noordzijde der Tuileriën, van het Pavillon de Rohan, tegenover de straat Richelieu, waar hij als eene ruïne afbrak, verlengd tot in de nabijheid van de rue de Marengo en daar met een regten hoek ombuigende voortgezet tot aan het Louvre van LODEWIJK XIV. De zoo lang gewenschte vereeniging van de Tuileriën met het Louvre was daarmeê tot stand gebragt; maar de zamenhangende gebouwen dezer paleizen vormden nu een scheven regthoek, die ten minste van binnen bedekt worden en den schijn van een regelmatig parallelogram verkrijgen moest. Met dit oogmerk zijn in de ruimte tusschen den nieuwen vleugel aan de straat Rivoli en den ouden vleugel aan de Seine twee

andere vleugels gebouwd, die in parallele rigting van 't oude Louvre naar het Carrousel-plein loopen en daar regthoekig naar de Tuileriën zich keeren, zoodat zij aan iedere zijde een deel van het terrein wegnemen, en in 't midden een vrije plek, place Napoléon III, openlaten. Behalve de façaden naar de Tuileriën, zijn de nieuwe vleugels nog aan den éénen kant met de galerij au Quai, aan de andere zijde met de galerij aan de Rivoli-straat verbonden door dwarsvleugels, die de inwendige ruimte op beide zijden in twee plaatsen verdeelen en drie Pavillons vormen tegenover de place Napoléon III. De nieuwe vleugel aan de zuidzijde heeft den architecten de meeste moeite gekost, daar hier het terrein eene geheele verdieping lager was dan aan de noordzijde. Ook hebben de benedenste vertrekken van dezen vleugel alleen aan den kant van de kade ingangen. Zij bevatten wagenhuizen, eene heerlijke rijbaan, een groot paardenwed en prachtige paardenstallen. Boven de paardenstallen, d. i. gelijkvloers aan 't plein Napoléon III, zijn de zalen voor nieuwere beeldhouwkunst, die zich aan de zalen voor de antieken-verzameling aansluiten; daarboven de nieuwe schilderzalen, met de oude schilderijen-galerij verbonden door de Salle des États, die, voor groote plegtigheden bestemd, met hare voorzaal eene ruimte van 1400 vierkante ellen heeft en de geheele eerste verdieping aan het middenste Pavillon inneemt. De nieuwe vleugel aan de noordzijde, van gelijken aanleg als de vorige, is aangewezen als de toekomstige zetel voor het ministerie van Staat en het ministerie van buitenlandsche zaken. Het Paviljoen midden tusschen deze beide ministeriën, tegenover de Salle des États, heeft gelijkvloers een doorgang voor rijtuigen en voetgangers; in de eerste verdieping zal de bijzondere bibliotheek des keizers eene plaats vinden, en daarboven eene galerij ingerigt worden voor de permanente tentoonstelling der werken van levende kunstenaars. Rondom de nieuwe vleugels loopen, langs het Carrousel-plein en de place Napoléon III, overdekte gangen met terrassen, waar reeds een geheel leger standbeelden van beroemde mannen in rij en gelid staat, als soldaten op de tinnen eener vesting. Eene ontelbare menigte van allegorische figuren wemelt aan de muren en gevels; draken en monsters vertoonen zich aan alle wanden. Op de balustrade van het platte dak verdringt zich

eene schaar van geniën, een wilde jagt van kinderen, die een aangenaam gejuich zouden doen hooren, als zij plotselings leven en stem bekwamen. Wat de inwendige verdeeling en versiering betreft, moet wel het meeste, ja bijna alles nog gedaan worden; maar de uiterlijke bouw, zelfs de opsiering is bijna geheel voltooid, de laatste stellingen zijn onlangs van de nieuwe vleugels weggenomen, om het geheel in zijne heerlijkheid aan het licht te stellen.

De vereenigde gebouwen der Tuileriën en van het Louvre vormen tegenwoordig eene in hare soort eenige zamenvoeging van paleizen, tuinen, hoven, musea, ministeriën en kazernes. De vlakte-ruimte van de place de la Concorde tot aan 't plein St. Germain-l'Auxerrois wordt op 486,280 ellen geschat. In aesthetisch opzigt echter maakt het Louvre-gebouw met zijne bijvoegselen geen bevredigenden indruk. Laat men zich niet verblinden door de verbazing over de kolossale afmetingen, noch door de vertooning van buitengewonen rijkdom, dan voelt men zich gedrongen tot de vraag: hoe het mogelijk zij, dat zelfs kunstregters in Parijs van dit gebouw verzekeren, het is *le plus beau monument d'architecture moderne qu'il y ait dans l'univers*. Naar welke zijde men heenziet, overal stuit ons de tegenstelling van gebouwen in verschillenden en afwijkenden stijl, die bij elkaâr gebragt en zaâmgekoppeld zijn. Dit gebrek aan eenheid is ja gedeeltelijk het onvermijdelijk gevolg van de toevallige omstandigheden, die oorspronkelijk gescheiden paleizen vereenigden, maar het is ook op andere plaatsen zigtbaar, waar het vermeden kon zijn en ligtzinnigheid verraadt, of, zoo als bij de laatste werken, het gevolg van te haastige uitvoering, dewijl de architect zonder grondige voorbereiding het plan ontwierp, en de inkt op zijne teekening naauwelijks droog was of de arbeid was reeds begonnen. De veldtogt werd aangevangen zonder dat nog het krijgsplan behoorlijk overwogen en vastgesteld was. VISCONTI opende het treffen moedig, ofschoon wat ligt gewapend; maar de dood verraste hem, en de leiding ging in andere handen over. De architect LEFUEL volgde hem op in 1853. Hoewel het plan in 't algemeen behouden werd, onderging het toch in de bijzonderheden aanmerkelijke veranderingen. Onder den invloed van zoo menigvuldige oorzaken ontstonden allerwege de teekenen van verbetering en verbrokkeling, niet enkel in *détails*, maar

ook in den geheelen aanleg. Het stuitendst komt deze hinkende bouworde aan 't licht bij de achterzijden op de bekrompen binnenplaatsen, doch daar deze plaatsen voor het publiek niet toegankelijk zijn, is zij ten minste verborgen, terwijl zij aan de voorzijden naar het Carrousel-plein en de Rivolistraat, wel minder is, maar toch al te zeer in het oog springt. Bij de feilen tegen de symmetrie komen nog zonden tegen den goeden smaak. Gelukt het zelfs een uitstekenden bouwmeester hoogst zelden, van een paleis een meesterstuk van kunst te maken, hij kan toch bij eenige bekwaamheid ligt een pronkstuk van decoratie vervaardigen, en het is dan ook in literatuür en kunst eene zelfs al te gebruikelijke manier, om het gebrek aan gedachten en stijl te verbergen onder een overvloed van krullen en sieraden. Bij het nieuwe Louvregebouw heeft men deze manier zeer vrijgevig aangewend. De façade tegenover het Palais Royal schijnt met beeldwerk overtrokken te zijn. Aan het midden-paviljoen vooral is een rijkdom van ornamenten en fijne beeldhouwwerken ontwikkeld, die van de basis tot aan de als het ware geborduurde daklijst zonder tusschenruimte zich uitstrekt. De dakvensters aan dezen kant leveren een wonderlijk en terugstootend gezigt op. Gedeeltelijk heeft men daarin de vensters van het oude Louvre nagebootst, maar de zoo tot voorbeeld gekozen vormen zijn geheel bedorven, omdat de kroonlijst in plaats van naar beneden naar boven loopt en aan de zijden als met lange ooren uitsteekt. Ook aan de vooruitspringende paviljoens der beide andere nieuwe vleugels is de decorative weelde buiten mate verspild. De terugwijkende tusschengevels komen daarentegen meer overeen met de pronklooze bouworde van het oude Louvre, en de vensters, eenvoudig in vlakke wanden uitgehouwen, doen door het contrast de overlading der paviljoens te sterker uitkomen.

Nog veel meer dat on-aesthetisch is kon men aan het nieuwe Louvre-gebouw aanwijzen, doch het genoemde is hier genoeg. De kunst in den hoogsten zin heeft bij dit groote werk niets gewonnen, en eene gelegenheid zoo als de eeuwen zeldzaam aanbieden, verloren. Zonder twijfel is hier bij de menigte zoo snel gereed gemaakte *détails* veel werkzaamheid en vaardigheid aan den dag gelegd, maar men bemerkt in het groote geheel geen leidend beginsel, geen streven naar een bepaald

doel. Men ziet smaak voor opsiering en pronkzucht, maar geen hoogeren kunstzin; gelijk bij een effect-stuk, welks coloriet prachtig schittert, maar den toeschouwer koud laat, zoo is ook hier meer voor de oogen dan voor het gevoel gezorgd. Behalve eenige goed geslaagde onderdeelen, heeft het nieuwe Louvre-gebouw twee hoofdverdiensten, vermogend om de opmerkzaamheid te boeijen en de verbazing te regtvaardigen: de grootte van zijn omvang en de wonderbare snelheid van zijne voltooijing.

V.

DE NIEUWE STRATEN EN DOORGANGEN IN HET CENTRUM DER STAD.

Dezelfde verdiensten heeft een werk, dat gelijktijdig met de voltooijing van het Louvre begonnen is: de nieuwe Rivolistraat. Deze prachtige met de kaden en boulevards parallelloopende straat, op welke alle hoofdstraten, die van de Barrièren des regter-oevers naar de Seine loopen, uitkomen, reikt thans tot aan de fontein van Birague, tegenover de kerk St. Paul-St. Louis. Van de place de la Concorde, waar zij begint, vertoont zij zich aan het oog in onafzienbare verte, en verschaft een verrassend schouwspel van de uitgebreidheid der stad. In haren ganschen loop vormt zij eene soort van voorzaal tot achtbare gedenkstukken van kunst, als: de tuin der Tuileriën, het Palais Royal, het Louvre, de kerk St. Germain-l'Auxerrois, de toren St. Jacques la Boucherie, het stadhuis en de Julij-zuil. Maar inzonderheid in het nieuw bijgevoegde gedeelte der straat, d. i. in de streek van de voormalige rue de Rohan tot aan de straat Culture Ste Catherine, bespeurt men de humane gedachte, die het openen van zulk eene slagader bewerkte. Hoe vele schuilhoeken van vuilnis en besmetting zijn bij dezen ruimen aanleg verdwenen! Niet minder dan 30 kromme en donkere straten zijn geheel of gedeeltelijk opgeruimd, en een in donkerheid en modder begraven kwartier door en door verlicht en verfrischt. Eene antiquiteit is bij de nieuwe Rivolistraat blijven staan, een gothische toren, het eenig overblijfsel van de kerk St. Jacques la Boucherie, die tijdens de eerste revolutie voor afbraak werd verkocht. De toren was zeer geschonden, maar is geheel hersteld. De

ingeslagen vensters zijn met geschilderde ruiten voorzien en de geledigde nissen met nieuwe beelden; het oude gebouw heeft zijn oorspronkelijk voorkomen weêrgekregen en staat thans vrij op een ruim plein, door een fraaijen Engelschen tuin als een sierlijke lijst omgeven. — Een aantal huizen en straten is ook opgeruimd, om de toegangen tot het stadhuis aan de oostelijke zijde vrij te maken. Achter het stadhuis ten oosten verheft zich de kolossale nieuwe kazerne, *Caserne Napoléon*, eene volkomene vesting, die door een onderaardschen gang met het stadhuis in verbinding moet staan; en juist daartegenover ten westen ziet men eene nieuw aangelegde breede straat, die het stadhuis verbindt met het Châtelet-plein. Deze straat, die nog zal verlengd worden tot aan de kerk St. Germain-l'Auxerrois, heeft ter gedachtenis van het bezoek der Koningin van Engeland, den naam Avenue de Victoria verkregen (*).

Naar gelijken grooten maatstaf zal eene andere doorsnijding van het Straatsburger spoorwegstation, in den faubourg Poissonnière naar het Châtelet-plein aan de Seine een boulevard vormen, die op de nieuwste plans der stad reeds wordt aangeduid onder den naam van Boulevard de Sébastopol, maar nog niet geheel voltooid is. Wat het nog ontbrekende gedeelte betreft, namelijk de streek van de straat Grenétat tot aan den boulevard St. Denis; daar is reeds van wege de overheid aan alle huurders de woning opgezegd tegen October 1857; en het plan voor deze doorsnijding ligt tegenwoordig ter bezigtiging op de mairie van het zesde arrondissement. De plannen tot afbraak van dezen aard liggen gewoonlijk eenigen tijd in de mairiën ter visie, en worden openlijk aan de bewoners des kwartiers bekend gemaakt, opdat de daarbij betrokkenen zich kunnen aanmelden en hunne aanspraken en regten doen gelden. Men kan zich ligt voorstellen, dat het aankoopen van huizen tot afbraak in dat gedeelte der stad, waar zij het digtst op elkaâr en het hoogst in prijs staan, zeer kostbaar is geweest, vooral daar de jury tot ontëigening in den beginne

(*) Elke nieuw aangelegde straat, die in het midden een breeden rijweg heeft, heet, naar het thans aangenomen spraakgebruik in Parijs, òf Avenue, als zij met twee rijen boomen bezet is, òf Boulevard, wanneer zij vier rijen boomen heeft.

aan de eigenaars en huurders, die uit voorzigtigheid huurcontracten voor langen tijd gesloten hadden, rijkelijk schadeloosstelling toestond. De nieuwe straat Rivoli, die bij de 500 oude huizen heeft verslonden, kostte 81,563,000 fr. Verder werden 22,584,000 fr. uitgegeven voor de opruiming in den omtrek van het stadhuis en het doorslaan der Avenue de Victoria. — De kosten voor den Boulevard de Sébastopol, alleen op den regter-oever, waarvan nu ongeveer drie vierden gereed zijn, bedragen reeds 18 millioen 511,000 fr. en de ontruiming van de plaats, waar de centrale hallen worden opgerigt; eene ruimte van 30,000 vierkante ellen, die nog onlangs bezet was met 250 huizen, van welke geen minder dan vier, de meesten echter vijf of zes verdiepingen hadden, en waar thans de nieuwe gebouwen in den vorm van zes paviljoens met overdekte gangen van gegoten ijzer en glas worden tot stand gebragt, vorderde eene uitgave van 21,760,000 fr.

Het afbreken der huizen bij menigte in het middenpunt der stad heeft, gelijk men ziet, hoopen gelds gekost, en de millioenen spelen daarbij, als bij alle groote ondernemingen van den laatsten tijd, eene groote rol; maar men heeft ook veel daarmede uitgewerkt. De vroeger ondoordringbare chaos, en de hinderpaal, dien de massa onregelmatig door elkaâr kronkelende, naauwe straten aan elke grondige verbetering in den weg legde, is nu opgeheven, en van 't westen naar 't oosten geheel, en van 't zuiden naar 't noorden grootendeels doorgebroken. En zij ook het aantal inwoners in dit arrondissement daardoor verminderd, des te beter! Het centrum van Parijs had er te veel, en kon niet behoorlijk de menigte bevatten, die handel en industrie van allerlei aard daar hadden zaâmgehoopt. Gelijke oorzaken en omstandigheden brengen vooral gelijke gevolgen voort. De city van Londen is de hoofdplaats der handelswereld gebleven; zij beheerscht de Britsche koloniën, zij regeert Indië en Nieuw-Holland. Hier worden misschien de gewigtigste zaken der geheele wereld gedaan, hier is de groote geldmarkt van Europa; en toch is hare bevolking, blijkens de laatste tellingen, afgenomen. Terwijl de met huizen en tuinen overdekte provincie, welke men de hoofdstad van Groot-Brittannië noemt, het aantal harer bewoners tot twee millioen en daarboven zag aanwassen, behield de city van Londen, die in 1801 omstreeks 157,000 zielen telde,

er in 1855 niet meer dan 120,000. — In Parijs heeft het centrum, gedurende de laatste 50 jaren, van de 48,000 inwoners meer dan 8000, bijna een vijfde, verloren; maar evenwel is het de hoofdplaats van het echte, ware Parijs gebleven. Ja, zijne belangrijkheid is in dezelfde verhouding toegenomen als zijn omvang uitgebreid is. In de lengte strekt het zich thans uit van den triomfboog der barrière de l'Étoile tot aan het stadhuis; in de breedte omvat het alle toegangen der binnenste boulevards naar het noorden, en de kaden van den regteroever met de daartusschen liggende wijken en de daaraan grenzende linkerkade van den Pont-Neuf tot aan het Palais-Bourbon. In dezen wijden omtrek zijn de keizerlijke residentie, de voornaamste ministeriën, de wetgevende ligchamen, de Staatsraad, het Instituut, de Musea, de groote Bibliotheek, het Stadhuis, de Munt, de Bank, de Beurs, de groote hallen, de sterkste kazernes, de meest bezochte schouwburgen en wandelplaatsen, de drukste straten, de prachtigste winkels, de beroemdste eet- en koffij-huizen, de voornaamste logementen, kortom alles, wat het eigenlijke leven van Parijs, zijne welvaart, glans en weelde verzekert en bevestigt. Men treft hier nog enkele huizen aan voor die volksklassen, welke de SIMSONS-kracht harer handen en het ADAMS-zweet van haar aangezigt ten beste geven aan de groote industrie; maar de meeste oude en alle nieuwe huizen zijn enkel voor personen van welvarenden stand bestemd, voor dezulken, die hunne handen niet vermoeijen en den arbeid drijven zonder zich zelve daarmeê bezig te houden. Hoogstens vindt men hier onder dak, in eene tusschenverdieping of een achtergebouw nog een plaatsje voor het geringe volk, dat zoo naauw verbonden is in de leefwijze der rijkere wereld en van die rijkere wereld zijn voordeel trekt en zijn onderhoud erlangt. Daarentegen hebben allen, die van geringe verdiensten of renten moeten leven, zich uit het middenpunt der stad verwijderd, waar de ruimte te kostbaar is en de huurprijzen niet meer in verhouding staan met hun vermogen.

Maar, zegt men welligt, zulke nieuwe scheppingen en veranderingen ziet men dan toch maar in het eene gedeelte der stad plaats grijpen, terwijl het overige in den ouden bouwvalligen toestand blijft bestaan? Neen, dit is juist het buitengewone, dat in alle deelen der stad een geest van zorgvul-

voldige verbetering en vernieuwing zich vertoont, die zich zelfs uitstrekt tot die oorden, waar tot nu toe de armoede en de ellende vergeten en verlaten leefden. Op het eiland der Cité zijn belangrijke werken begonnen: eene breede straat heeft het plein voor de Cathedraal, 't Parvis Nôtre Dame, met het Stadhuis verbonden door de brug van Arcola, die van eene smalle kettingbrug voor voetgangers in eene steenen brug met breeden rijweg is veranderd. IJverig is men bezig met de verbouwing van het Paleis van Justitie. Dit oude paleis, eene opeenstapeling van zalen en gangen, van hoeken en holen, was tot hiertoe een doolhof, niet ongelijk aan dien der wet zelve; en was evenwel niet groot genoeg, om al de geregtshoven, aan wie het tot zetel was aangewezen, te herbergen. Nu zal het aan alle kanten vrij worden en zoo veranderd, dat het beantwoordt aan zijne bestemming en der stad tot sieraad strekt, wier wieg het geweest is. — De groep huizen tusschen Ste Chapelle en de kade des Orfèvres is reeds afgebroken en de kade verbreed tot aan de straat de la Barillerie. Aan de westzijde verkrijgt het paleis een nieuwen voorgevel naar het plein Dauphine gekeerd, welk plein ook aanmerkelijk wordt veranderd. De straat de Harlay zal bijna geheel verdwijnen, want de huizen aan de linkerzijde moeten de plaats verschaffen voor den nieuwen vleugel van het paleis, en die aan de regterzijde voor de vergrooting van het plein, zoodat alleen aan de hoeken der kaden eenige huizen blijven staan. Om den nieuwen aanleg met de oude gebouwen in overeenstemming te brengen, heeft men het plan gevormd, om aan de kade een gothischen toren op te rigten, om zoo te zorgen, dat het aan de Seine uitkomende deel van 't paleis een regelmatig karakter behoudt. Dit gedeelte levert een schilderachtig gezigt op, en de twee torens der oude slotvoogdij, zoogenaamde »peperbussen", aan den ingang van de tegenwoordige gevangenis der Conciergerie, zijn de eenige overblijfselen van dezen aard in Parijs, sedert van de Châtelets, van de Bastille en van den Temple geen spoor meer overgelaten is.

Op den linker-oever der Seine heerscht eveneens groote bedrijvigheid. De voorstad St. Germain gaf natuurlijk niet veel aanleiding om te sloopen; evenwel voelde men zich genoopt ook hier het een en ander af te breken, inzonderheid om nieuwe straten aan te leggen. Noodzakelijker was het ruime

straten te openen, in die wijken aan deze zijde, om welke geene regering sedert HENDRIK IV zich bekommerd had. Zij bevatten smalle, kromme, gedeeltelijk zeer steile straten, waar de rijtuigen, òf in 't geheel niet, òf niet dan met groote moeite kunnen passeren; den rookerigen, ouderwetschen huizen ontbreekt het algemeen aan licht en lucht. En echter zijn hier bijna uitsluitend de groote openbare inrigtingen voor onderwijs, de Sorbonne, het collège de France, de geneeskundige en regtsgeleerde faculteiten, de sterrewacht, de polytechnische school, de botanische tuin, de voornaamste gymnasiën, verscheidene klinische scholen en hospitalen. De toestand van verwaarloozing, waarin dit gewigtige en in menig opzigt zoo gevaarlijke gedeelte der stad verkeerde, heeft de overheid er toe gedrongen, om hier grondige opruiming te ondernemen. De voorgenomen verbeteringen bestaan hoofdzakelijk in het aanleggen of verbreeden van vier groote straten, die ieder kwartier kruiselings doorsnijden, twee in zijne grootste breedte van 't Oosten naar 't Westen, en twee in zijne geheele lengte van 't Noorden naar 't Zuiden. De aanleg dezer hoofdstraten moet in vijf jaren tot stand komen en 37,650,000 fr. kosten; hoogst waarschijnlijk zal hij de omliggende oude deelen der stad verjongen, en voor altijd een einde maken aan de klagt van de bewoners des linker Seine-oevers over verwaarloozing. Het kwartier St. Jacques en het Pays Latin hebben dan het Westerkwartier en het centrum op den regter-oever niets meer te benijden; van de deftige Rivolistraat en den Boulevard de Sébastopol vindt men de weêrgade op de zijde van den Genovevaberg. Zij zijn hier nog wel niet uitgevoerd, en tegenwoordig bieden deze kwartieren een wonderlijk schouwspel aan: men ziet hier niets dan ruïnen. Het afbreken is vrij spoedig gegaan, maar het weder opbouwen gaat langzaam. Al die ledige streken, waar nergens plankenschuttingen zijn opgeslagen en overal vrije doortogt is, hebben vooral bij nacht iets akeligs en huiveringwekkends. Als men de oude, zwarte overblijfsels, de bergen hout en steen, den oneffen grond, de talrijke puinhoopen en opene kelders ziet, waant men ligt, dat een groote brand of eene aardbeving hier verwoesting hebben veroorzaakt. Deze staat van zaken is in Parijs zeer ongewoon, maar zal toch nog zoo spoedig niet ophouden; want nergens bemerkt men nog de toebereidselen voor de gebouwen,

die in de plaats der gesloopten moeten opgetrokken worden. Intusschen gaat het afbreken steeds verder: de insnijding van den Boulevard de Sébastopol, van 't plein du pont St. Michel tot aan het plein St. André des Arts, neemt 33 huizen weg, en even zooveel moeten er verdwijnen tusschen de straten de la Harpe en St. Jacques, waar de nieuwe boulevard St. Germain gereed gemaakt wordt. De bewoners van deze buurt zijn dus ook gedwongen, hunne oude woonplaatsen te verlaten. Voor het oogenblik heeft al het wegbreken, bij de wezenlijke verbeteringen, op den linker- zoowel als op den regteroever, eene onaangename storing in de gewone leefwijze en de huiselijkheid der bevolking te weeg gebragt. De Parijzenaars zijn, niettegenstaande hunne groot-steedsche geaardheid en manieren, bijzonder gehecht aan de gewoonte; zij verlaten niet gaarne de plaats, waar zij geleefd en gewoond hebben, en hebben zich dus ook met alle magt tegen de uiterste gevolgen van het wegruimen en ontëigenen verzet. Eer zij hunne wijk vaarwel zeiden, schoolden zij zamen, waar het maar eenigzins kon, en offerden gaarne iets van hun gemak op aan de oude gewoonte. Maar, daar zij eindelijk geen hoek meer open vonden, waar zij konden schuilen, zijn zij, den strijd moede, vertrokken en naar andere oorden getogen.

VI.

VERANDERINGEN IN DE BUITENWIJKEN EN IN DEN OMTREK VAN PARIJS.

Wat de streken in het midden aan huizen en inwoners verloren hebben, is natuurlijk aan de buitenwijken ten goede gekomen, en daar deze, vroeger van het eigenlijke Parijzer leven afgezonderd, nu ten gevolge van den aanleg der nieuwe hoofdstraten nader gebragt zijn aan het hart der stad, hebben de uit het middenpunt verdreven vlugtelingen hier huizen in menigte en als door een tooverslag doen verrijzen. In het achtste arrondissement onder anderen (de faubourg St. Antoine), dat door de verlenging der Rivolistraat van de Tuileriën naar de Bastille met de drukste en levendigste streek in verbinding gesteld is, zijn alleen meer dan 1300 nieuwe huizen opgerigt, meer dan noodig waren om 40,000 personen te herbergen. Een

gelijksoortig verschijnsel is ook thans reeds te bespeuren in het tiende en twaalfde arrondissement, de voorsteden St. Germain en St. Marcel, en het zal gewis nog duidelijker aan den dag komen, zoodra de verlenging van den Boulevard de Sébastopol en de andere nieuwe straten op den linker-oever dit deel van Parijs in vele rigtingen zal doorsnijden. Aan de buitenzijde van het Wester- en Noorderkwartier (het eerste en derde arrondissement) is de aanwas bijna gelijk wat de quantiteit en veel aanmerkelijker wat de qualiteit betreft. Van den voorheen zoo beroemden tuin Tivoli is bijna geen spoor meer te vinden. Deze tuin lag niet ver van de noordelijke boulevards in eene wijk tusschen de voorsteden Montmartre en St. Honoré, Les Porcherons geheeten, en liep van daar berg op tot aan de barrière van Clichy. Mogt hij ook in vergelijking met het Horatiaansche *Tibur Supinum*, 't Romeinsche Tivoli, waaraan hij zijn naam ontleende, nietig schijnen; zoo vereenigde hij toch in zijn vrij ruimen omtrek, alles wat tot de lustplaats van eene groote stad behoort: prachtige lanen, rijke weilanden, meren, springbronnen, beelden, bloemperken, priëlen, grotten, watervallen, paviljoens, bal- en eetzalen, dansplaatsen in de open lucht, spellen van allerlei aard, schijfschieten, ringsteken, marionetten-vertooning, en in een bijzonder ingerigten hoek van het park, een waarzegger in Oostersch gewaad, met kabbalistische figuren bedekt en door een toovergordel zaâmgehouden — dat alles vond men in het Tivoli te Parijs. Op een goeden dag kregen de speculanten, of zoo als men toen zeide: »de zwarte bende", in 't hoofd, dat van al dat heerlijke groen een schoon stuk geld te maken was. Weldra werd de bijl in werking gebragt; de kastanjeboomen, populieren en beuken vielen, de grasperken werden verwoest, de wandelaars verjaagd, en de grond van den sierlijken tuin werd voor dertig straten afgepaald. In 't eerst bleef de tuin, ofschoon in stukken gescheurd, nog gedeeltelijk in leven. De eerste koopers der afgeperkte gronden hielden 't voor eene eer bij hunne nieuwe huizen een boschje of eene groep boomen te behouden; op sommige plaatsen bleven zelfs geheele lanen en tamelijk groote tuinen bestaan. Maar hoezeer de liefde voor frissche lucht en plantsoen bij de huurders gelijk gebleven is, is echter de lust om hun hierin genoegen te doen, bij de eigenaars steeds

zwakker geworden. Die eigenaars, over 't algemeen menschen van zaken en dus niet zeer idyllisch gestemd, behouden niet gaarne een onbebouwd terrein, dat enkel en alleen voor 't genoegen der oogen, voor de prikkeling der reukzenuwen en voor de behoefte aan heen- en weêr loopen bestaat. — Het rammelen der Louis d'or en franken, die hun ieder kwartaal worden toegeteld, is in hun oor veel aangenamer muzijk dan het fluiten van lijsters en het kirren van houtduiven. Sedert de vraag naar plaats om te bouwen in deze streek en ten gevolge daarvan de waarde van den grond zoo belangrijk toegenomen is, hebben onweêrstaanbare argumenten de eigenaars overtuigd, dat bosschen en boomen zeer overtollige, kostbare zaken, namelijk: renteloos liggende kapitalen zijn. Om die in omloop te brengen heeft men op 't plein Vintimille, in de straten de Douai, de Calais, enz. alle houtgewas omgehouwen, en dit nog onlangs boschrijk kwartier is nu gelijk aan de overige wijken. Hier vooral echter zijn de woningen gezocht en worden de huizen betrokken nog eer zij voltooid zijn. Het park van Monceaux bij de Barrière de Courcelles, dat uit de rijke nalatenschap van het Huis ORLEANS aan den Staat is gekomen, zal weldra ook het lot ondergaan van den tuin Tivoli, dien het in ruimte ver overtreft. De speculanten loeren reeds daarop als valken, die hunne prooi niet uit het oog verliezen, vooral nu zij weten, dat twee nieuwe hoofdstraten, de Boulevard de l'Impératrice van de Barrière de l'Étoile en de Boulevard de Malesherbes van de Madelaine-kerk naar dit park zullen aangelegd worden. Zelfs de Elyzeesche velden, die sedert CATHARINA DE MEDICIS een lustbosch binnen Parijs hebben gevormd en tot nu toe maar hier en daar een deel aan den bouwlust hebben afgestaan, zullen naar alle waarschijnlijkheid niet lang meer blijven bestaan. De spoorwegen hebben, men hoort het dagelijks herhalen, de afstanden verminderd. Vroeger werden twee of drie mijlen aangemerkt als het platteland; thans is dat niets meer, later zal 't nog minder zijn. De stad wast aan in dezelfde verhouding. Sedert eenige jaren zeilt het voorname Parijs, gelijk het schip, dat de stad in haar wapen voert, stroomafwaarts; het volgt de Seine en beweegt zich naar den kant der Elyzeesche velden. Gelijk de Boulevards van eene voormalige wandelplaats geheel in eene straat zijn veranderd, zoo

worden de Elyzeesche velden welligt ook eenmaal eene straat; zij zijn reeds nu niet meer, wat zij vroeger waren — de geliefkoosde wandeling van het Parijzer publiek. Zij zijn ouderwetsch en door de Parijzenaars verlaten, men beschouwt ze als den weg, die naar het meer verwijderde bosch van Boulogne voert. Wel vindt men 's zondags de lanen nog druk bezocht, maar voor de menigte, die hierheen stroomt, zijn de Elyzeesche velden geene plaats, waar men blijft, maar eene plaats, waar men doortrekt, om een uitstap naar verdere oorden te maken; 't zijn geene velden meer, maar een deel van de stad. Vóór korten tijd las men in de dagbladen het prospectus van eene onderneming, die ten doel had, om in de Elyzeesche velden een nieuw kwartier te doen ontstaan, waar men vrije lucht zou vinden en zonneschijn, als de zon ten minste genadig is en haar aangezigt toont. De al te digt zaâmgedrongen bevolking van Parijs moet, als zij adem halen wil, in de lucht stijgen, en verdieping op verdieping tot eene onzinnige hoogte opstapelen, en hoe prijzenswaardig ook de maatregelen voor de verbreeding der straten zijn, zal evenwel bij de voortdurende gewoonte om torenhooge huizen te bouwen, de vrije toegang voor lucht en licht gesloten blijven. De geometrische verhouding tusschen de breedte der straten en de hoogte der huizen, die bij de wet is goedgekeurd, is in Parijs bijna dubbel zoo groot als in Londen. Het verlagen der gebouwen zou meer dan de verbreeding der straten toebrengen tot eene gelijkmatiger verdeeling der inwoners over de gansche vlakte der stad, en zou geen ander bezwaar opleveren, dan dat de prijs van den grond op eenige punten verminderd, op meer afgelegen plaatsen daarentegen verhoogd zou worden. Zoo zou dan ook het ongeloofelijk verschil verdwijnen, dat thans wordt opgemerkt, zoodat men b. v. voor ééne vierkante el gronds op zekere plaatsen in het midden der stad, als in de straten Richelieu en Montmartre, 1000 fr. betaalt, terwijl dezelfde uitgestrektheid in de voorsteden St. Antoine of St. Marcel 10 fr. kost. En zou men denzelfden afstand niet veel gemakkelijker afleggen langs den vlakken grond, dan nu trappen klimmende? Parijs heeft de schoonste ruimte voor zich, waar eene nieuwe stad kan gesticht worden, die aan al de eischen, ja zelfs aan al de grillen en luimen der nieuwere beschaving kan voldoen. Dit stelt de Engelsch-Fransche Com-

pagnie der Elyzeesche velden zich ten doel, die in het vorige jaar opgerigt is, en kleine zoowel als groote kapitalen tot medewerking aan hare onderneming aanneemt. Deze Compagnie bezit reeds eene groote streek lands, meer dan 100,000 ellen, waar zij voor welvarende familiën kleine burgerhuizen van Engelsch model wil bouwen. De financiële berekening is daarbij zoo gemaakt, dat men door betaling van den huurprijs eigenaar worden kan, en b. v. een huis ter waarde van 25,000 fr. kan koopen, wanneer men 25 jaren lang 2000 fr. huur betaalt. Buitendien stelt de Compagnie zich voor met hare gelden ook deel te nemen aan andere groote veranderingen, die in deze gedeelten van Parijs tot stand zullen komen. Men heeft namelijk plan gemaakt, om een rond plein aan te leggen, Place de l'Étoile, rondom den grooten triomfboog, vanwaar dan onderscheidene hoofdstraten straalsgewijze naar het binnenste der stad zullen loopen. Eene dezer straten, naar de Alma-brug gerigt, verkrijgt den naam Boulevard de l'Alma, en strekt zich uit over de Seine tot aan de militaire school. De prachtige Avenue de l'Impératice, die van de Barrière de l'Étoile naar het bosch van Boulogne leidt, zal als Boulevard de l'Impératrice door het kwartier Beaugon tot aan de Avenue de Munid verlengd worden, en de Avenue de St. Cloud komt door den Boulevard Monceaux, in verbinding met het park van Monceaux, dat, even als het tot deselfde nalatenschap behoorende park van Neuilly, deels afgebakend wordt voor gebouwen, deels in eene openbare wandelplaats veranderd. Aan den Boulevard Malesherbes moet eindelijk nog een andere boulevard verbonden worden, die de vlakte van Monceaux, den ringmuur der vestingwerken en het voormalige park van LODEWIJK FILIPS doorsnijdt en de Batignolles verbindt met de brug van Neuilly.

Men ziet hieruit, dat de plaats, die de in 1784 opgerigte tolmuur omvat, spoedig volgebouwd zal zijn. De aanmerkelijke streken van tuin- en akkerland, welke deze muur in den omtrek der stad had besloten, zijn in de laatste vijf jaren gedurig kleiner en voor een groot deel tot bewoonde straten geworden. Heeft men alzoo voor de inwendige communicatie en de verfrissching der stad veel, verbazend veel gedaan, toch blijft er nog bijna even zooveel te doen over. Evenwel kan men reeds nu de grondtrekken van het nieuwe Parijs duidelijk

erkennen: in het midden de groote paleizen en staatsgebouwen, de aanzienlijke handelswijken, de inrigtingen tot feesten, tot vermakelijkheden, tot het eigenlijk zoogenaamde Parijssche leven en zijne gemakken van allerlei aard; aan de buitenzijden, de ruimere woonhuizen, de huizen met tuinen, de fabrijken en arbeiderswoningen. — Van den eenen kant is het centrum geheel veranderd en de band geworden, die alle overige deelen der stad zamenhoudt; van den anderen kant zijn de uiteinden, sedert zij met het inwendig leven der groote stad in nadere aanraking zijn gekomen, meer bebouwd en bevolkt.

Het toenemen der bevolking is evenzeer ook buiten de barrièren zigtbaar geworden. In eigenlijken zin kan men thans spreken van een Parijs *intra muros*, binnen den tolmuur, en een Parijs *extra muros*, tusschen den tolmuur en den ringmuur der vestingwerken. De hooge huren in de stad, de last der accijnsen, waarvan men vrij werd door zich buiten de barrièren neêr te zetten, bovendien de gemakkelijke communicatie door de omnibussen, hadden reeds vroeger bewerkt, dat vele Parijzenaars hunne familiën buiten de poorten hadden gevestigd, waar de kinderen, eer zij op de scholen kwamen, beweging in de vrije lucht genoten, waar zij zelve, als zij bij dag hunne zaken in de stad bezorgd hadden, goedkooper eten, drinken en slapen konden. Vele menschen van den burgerstand en ambtenaren vooral deden zoo. In den laatsten tijd heeft het afbreken in alle deelen der stad eene massa fabrijkarbeiders, daglooners en andere lieden van den minderen stand gedwongen de poorten uit te gaan, en hun zijn de kleine renteniers, ondergeschikte ambtenaren, boekhouders, schrijvers en klerken evenzeer in massa op den voet gevolgd.

De buurten buiten de stad, waar men, 50 jaren geleden, naauwelijks eenige huizen zag, zijn langzamerhand tot groote dorpen, ja, bijkans tot steden aangewassen, en kunnen aangemerkt worden als de voortzetting van Parijs aan de overzijde van den tolmuur. Hier in de nabijheid der stad en rondom den tolmuur drong de bevolking zich al digter te zamen en nam bestendig toe; zij klom hier in 10 jaren tot het dubbeltal, en gemeenten, die in 1836 nog niet zelfstandig waren en geen eigen bestuur hadden, zoo als Vaugirard, Grenelles en de Batignolles, zijn thans door het aantal bewoners,

door handel en verkeer belangrijker dan menige stad van den tweeden rang. Sedert de overvloeijende stroom der Parijzer bevolking zich in den omtrek heeft uitgestort, is hier zooveel gebouwd, dat bijna overal de nieuwe huizen zich tot aan den grooten ringmuur der vestingwerken, ja, zelfs daarbuiten, uitstrekken. De grensscheidingen der afzonderlijke buurten verdwijnen hoe langer hoe meer. In het Noorden zijn Belleville en Ménilmoutant sedert lang één geworden; La Chapelle, Clignaucourt en Montmartre zijn aan elkaâr geknoopt als een net van huizen. In het Zuiden liggen Montrouge, Vaugirard en het daarbij behoorende bevallige dorp Plaisance zoo nabij elkander, dat zij haast eene zamenhangende massa uitmaken. In het Oosten vlechten Charonne, St. Mandé en Bercy hunne takken te zamen. In het Westen wordt het voormalige koninklijke park van Neuilly met bijzondere woningen bedekt, en op de weilanden van St. James komen de huizen dagelijks als paddestoelen uit de aarde voort. In Auteuil zijn het schoone park Montmorency en de groote tuin der Tuileriën verbrokkeld en met villa's bebouwd, die St. Cloud en Passy tot elkander brengen. Passy zelf is verbonden met Chaillot, gelijk Auteuil zich aan Boulogne en Boulogne aan St. Cloud aansluit, zoodat van Parijs naar St. Cloud de huizen ééne reeks vormen en een onafgebroken keten van stadskwartieren zich uitstrekt. Aan alle kanten blijkt de waarschijnlijkheid, dat in betrekkelijk korten tijd de ruimte tusschen de tol- en ringmuren geheel volgebouwd zal zijn en met Parijs één geheel van 8 à 10 mijlen in omtrek zal uitmaken.

VII.

TUINEN EN PLANTSOENEN.

Mag de botanicus, die nog onlangs herboriseren kon bij de barrière de l'Étoile, eenige reden hebben om te klagen, als hij thans ziet, hoe de ringmuur der vestingwerken van 1840 als verloren is onder nieuwe stadswijken, en het Boulogner woud is veranderd in een Parijzer lustbosch, waarin volstrekt geen onkruid meer is te vinden; terwijl hij zijne ergernis lucht geeft en verder heengaat op het land, zingen de inwoners van Passy, Auteuil en Boulogne een loflied op de verheffing van

hunne dorpen in den stedelijken rang, en de herschepping van hun onherbergzaam woud in een sierlijk park. Bij eene ordonnantie van 8 Julij 1852 is dit bosch aan de stad Parijs in eigendom afgestaan, onder voorwaarde, dat hier in den tijd van vier jaren 2 millioen fr. zouden worden aangewend tot verfraaijing. Deze voorwaarde is meer dan vervuld. In drie jaren heeft de stad 3,316,000 fr. voor de verbetering van de zandige boschvlakte uitgegeven. Rekent men daarbij de 3,848,000 fr. voor het doorslaan van de Avenue de l'Impératrice, benevens de 2,036,000 fr. voor den aanleg van het nieuwe Hippodrôme van Longchamp, en let men eindelijk op al de rondom het woud begonnen werken, dan moet men bekennen, dat het stedelijk bestuur geene kosten spaart, om een lustbosch tot stand te brengen, zoo als de Parijzenaars maar konden wenschen. Onder de leiding van den tuin-bouwmeester VARÉ wordt van het woud der duëls en zelfmoorden het paradijs van het nieuwe Parijs; het heeft reeds zijne boomen en struiken van velerlei soort, heggen en doolhoven van bloemen, loofgangen en lanen, rotsen en grotten, een berg met zachte glooijing en vrolijk uitzigt in den omtrek, zilverklare vijvers en schuimende beken, groene eilanden, weilanden en Zwitsersche huisjes, bootjes en zwanen op het water, herten en reeën op het veld, zingende en fluitende vogels in het geboomte — al de heerlijkheden van een toovertuin, door de wigchelroede der beschaving geschapen en zonder den schijn van te kunstige versiering. Ook bezit het reeds onderscheidene nette huizen, waar ververschingen te krijgen zijn, waar op landelijke wijze aan kleine tafeltjes geschonken en gedronken wordt, onder en op de groene boomen in het rond; eene tooneel-, concert- en bal-zaal, waar dans en muzijk lustig door het woud weêrklinken; een Hippodrôme, waar lange reeksen van rijtuigen met en zonder wapens en optogten van ruiters en amazonen door elkander wemelen. Rondom de vijvers ziet men op schoone weekdagen een buitengewonen toevloed van aanzienlijken en voornamen. Dan is hier alles pracht, geur, bloeijende jeugd, een tooneel, waar niet optreedt dan wie iets schitterends heeft ten toon te stellen, hetzij *aan* zijn ligchaam: eene hooge waardigheid, roem en rijkdom, of *in* zijn ligchaam: jeugd, schoonheid, vlugheid en andere gaven, die verblinden en verrukken. Des zondags bezoeken de Parijzenaars

bij scharen den nieuwen aanleg. Men ziet dan wel minder van den glans der gewone dagen, maar des te meer gewoel van menschen uit alle standen, burgers en grooten, geringen en aanzienlijken broederlijk te zamen. Er is hier tegelijk vrijer lucht en vrijer leven, zoo als het buitenleven zijn moet, ofschoon dit hier binnen de palen der urbaniteit en ingetogenheid moet blijven. Het is een echt stedelijk natuurgenot, zoodat bij de landelijke vrolijkheid de étiquette wordt in acht genomen. De tijden, toen men zich hier in het gras wierp en vlinders najaagde, zijn voorbij. Het Bois de Boulogne is geen woud meer, maar een tuin. Men kan het ook bijna als een botanischen tuin beschouwen, zoovele boomsoorten uit alle oorden der wereld heeft men hier bij elkaâr geplant; daaronder eenige zeer schoone Amerikaansche boomen, die in het groeijen wedijveren met de wilde kastanjes. Daar de boomen in Parijs uitgeroeid en in hunne plaats huizen gebouwd zijn, moest er voor gezorgd worden om dit verlies te vergoeden, daar de boomen eene zoo gewigtige rol spelen voor de schoonheid en gezondheid van groote steden.

Sedert twee jaren is bij de stedelijke regering eene bijzondere afdeeling voor de openbare plantsoenen en tuinen ingevigt, aan welke een talrijk personeel van ingenieurs, architecten, houtvesters, tuiniers enz. verbonden is. De stad Parijs beschikt tegenwoordig over acht besloten stukken gronds, die tot wandelplaatsen of squares dienen: aan de eene zijde het bosch van Boulogne, met hetgeen daartoe behoort, de vlakte van Longchamp en de Avenue de l'Impératrice; van de andere zijde de Place Royale, de Place de l'Archevêché en de square rondom den toren St. Jacques de la Boucherie, voor de kerk St. Clotilde, bij den Tempel en bij de ruïnen van het oude Romeinsche paleis des Thermes. Buiten deze gronden heeft de stad 57000 boomen, met welke de Elyzeesche velden, het Trocader, de binnenste en buitenste boulevards, de kaden, eenige opene plaatsen en straten beplant zijn, Gezamenlijke plantsoenen bedekken eene ruimte van meer dan 200 morgen. De oudsten, namelijk de Elyzeesche velden, dagteekenen van 1616. De buitenste boulevards pronken op sommige plaatsen met dubbele lanen van hooge boomen, die sedert 1760 hebben gestaan; maar de binnenste boulevards hebben bij de omwentelingen van 1830 en 1848 bijna alle honderdjarige boomen ver-

loren; de overgeblevene zijn te kreupel en de later bijgekomene te jong, om genoegzamen schaduw te geven. Over 't algemeen leveren de nieuwe plantsoenen in Parijs geen vrolijk gezigt op; hetgeen meest hieraan toe te schrijven is, dat men bij de keuze der boomen zoo onvoorzigtig is te werk gegaan. Om zulke misgrepen in 't vervolg te voorkomen, heeft het stedelijk bestuur in het bosch van Boulogne scholen aangelegd voor het kweeken van houtsoorten, die door rijkdom van blad, door schoonheid en snelheid van groei bijzonder geschikt zijn voor de plantsoenen in de stad en voor de gestorven oude stammen als plaatsvervangers te dienen. Want de sterfte onder de boomen te Parijs is bijna even groot als onder de vondelingen, bij wie alle verpleging en oppassing niets baat. Ook zij worden als vreemdelingen in eene ruwe wereld neërgezet, en naauwelijks zijn zij geplant, of zij hebben, ondanks de beschutting, waarmee zij uit voorzorg omringd worden, smaad en ongemak van allen aard uit te staan: slagen, stooten, kwetsingen, bezoedeling, niets wordt hun gespaard. De moedwillige knapen, die geene erbarming kennen, kwellen ze op allerlei wijze, en in dit opzigt zijn vele lieden, die zich voor welopgevoed en beschaafd houden, niet beter dan moedwillige knapen. Hierbij komt nog een schadelijk insekt, dat sommige boomstammen geheel vernielt.

Behalve op eenige bevoorregte plaatsen, als de tuinen der Tuileriën en van het Luxembourg, waar de groei zich vrij, met een pracht als in den natuurstaat ontwikkelt, en de buitenste boulevards, omdat ze niet bezocht worden, kwijnen de meeste plantsoenen en sterven vóór den tijd door de aanraking met de civilisatie. Te vergeefs schieten de boomen hunne wortels in uitgezochte tuinaarde; de weldra vastgetreden, gedeeltelijk met steenen bevloerde of zelfs met een waterdigten asphalt-korst overtrokken grond wordt verpest door de uitdamping der gaspijpen. Zelfs des nachts hebben die boomen geen rust: het kunstlicht, dat hunne bladeren beschijnt, ontrooft hun die soort van slaap en verkwikking, die hun als andere levende wezens onontbeerlijk is, en stoort alzoo het afwisselend uit- en inademen van koolzuur en zuurstof, dat dient tot herstelling van het wonderbare evenwigt met het dierenrijk. Tegenwoordig worden alle middelen beproefd om de oorzaken der kwijning van de boomen te vermijden. Waar

geplant zal worden, graaft men diepe en tamelijk breede greppels, die met goede aarde opgevuld worden. Door goten, die digt langs de boomen aangebragt en met de waterbuizen in de nabijheid, zoowel als met de vrije lucht in verbinding staan, is men in staat, het plantsoen van water en lucht te voorzien, wat vroeger op vele plaatsen niet kon geschieden. Om de verpesting van den grond door gasdampen, te verhinderen heeft het Stadsbestuur in het nieuwe contract met de compagnie tot verlichting, hetwelk dit jaar in werking komt, de clausule doen opnemen, waarbij de compagnie verpligt wordt, op de openbare wandelplaatsen de buizen zoo te leggen, dat de boomen geene schade kunnen lijden van het uitstroomende gas. De hoofdbuizen moeten daar namelijk tusschen twee gemetselde muurtjes op een waterdigten bodem gelegd en de vertakkingen met goten omringd worden, waardoor het gas, als de pijpen breken, in de open lucht ontsnappen kan. Aan de schadelijke insekten, die vooral de oude olmboomen in de Elyzeesche velden vernielen, is een oorlog op leven en dood verklaard. Behalve de voorzorgsmaatregelen ten behoeve der boomen heeft men ook plannen gevormd tot het zorgvuldig onderhoud van den grond der wandelplaatsen. De vlakte van de Elyzeesche velden en de Esplanade der Invalieden zijn geheel nieuw ingerigt, en het afloopen van het water laat daar niets te wenschen over, een volledig stelsel van afleidingsgroeven verzekert het spoedig opdroogen van den bodem; de paden worden met zand bestrooid, in den zomer besproeid en zorgvuldig geveegd. Voor de verfraaijing der plaatsen, die tot wandeling dienen of dienen kunnen, zijn talrijke plannen gemaakt of reeds tot uitvoering gekomen. Op de Place Royale heeft men de fonteinen verbeterd en de omliggende tuinen nieuw aangelegd. Bij den toren St. Jacques la Boucherie is een ruime square gemaakt. Voor de plantsoenen zijn alleen kostbare houtsoorten uitgekozen. Weelderige grasvelden en rijke bloembedden, die uit de kweekhuizen in het bosch van Boulogne gedurig van frisschen en afwisselenden voorraad worden voorzien, menigvuldige struiken en kronkelende paden voltooijen de versiering van dezen bevalligen hof. Dergelijke squares vindt men ook reeds op andere plaatsen: in de voorstad St. Germain bij de nieuwe kerk St. Clotilde; in het kwartier der Universiteit, in het Marais bij den Temple,

waar de tuin in strengen stijl wordt gehouden en bijna uitsluitend beplant is met groenblijvende boomen en heesters. — Voor de Parijzenaars, die tot hiertoe in plaats van heesters en bloembedden drie potplantjes voor hun venster hadden, zijn deze groene plaatsen en open tuinen eene heerlijke nieuwigheid, en iedere wijk van de stad wil nu zulk een stuk natuur in haar midden hebben. 't Is maar de vraag, waar men de plaats zal vinden, die zelfs voor woningen gedurig schaarscher wordt.

VIII.

DE HUURPRIJZEN EN HUNNE VERHOOGING.

De oppervlakte van Parijs is tegenwoordig juist even groot als vóór 50 jaren en wordt even als toen omringd door den tolmuur, die in een omtrek van 3½ mijlen zich om de stad slingert. De meer dan verdubbelde bevolking moet zich met dezelfde ruimte behelpen, en daar de straten gedurende die 50 jaren onophoudelijk zijn toegenomen in lengte en breedte, wordt de huur natuurlijk een steeds kostbaarder artikel voor dezulken, die in de stad en wel in eene niet al te stille buurt willen of moeten wonen. Daar, waar de handel en het verkeer 't meest geconcentreerd zijn is het leven het duurste, het wordt goedkooper naar mate men zich verder verwijdert van het middelpunt. Behalve de levensmiddelen is alles hier dubbel kostbaar; kleederen, linnen en andere artikelen van dagelijksche behoefte staan wat den prijs betreft in eene juiste verhouding met de levendigheid der stad. Verre weg het duurste echter is de huur. Het grenst aan het ongeloofelijke, hoeveel geld voor een niet eens ruim, maar goed gelegen locaal gelijkvloers, met eene nietige woning en eene tusschenverdieping daar boven, betaald wordt; op de voornaamste boulevards en de levendigste plaatsen der stad kost het 8000 tot 10000 fr. jaarlijks. De houders van eet- en koffijhuizen, die in dezelfde streek hun bedrijf uitoefenen en daarvoor ruime zalen, kleinere kabinetjes, keukens, kelders en eenige woonvertrekken noodig hebben, betalen eene huur van 20,000 tot 30,000 fr. en voor groote modemagazijnen, die een geheel huis of eenige verdiepingen van een huis beslaan, bedraagt de huur 50,000, 70,000

tot 100,000 fr. — Maar ook de gewone huishuren zijn niet matig. Men betaalt op de beste en vrolijkste plaatsen der stad op de eerste en tweede verdieping voor eene goede burgerwoning van vijf of zes kamers met bediendenvertrekjes, keuken, kelder, stal en remise 5000 of 6000 fr. en op de derde of vierde verdieping voor eene kleinere woning nog gewoonlijk 2000 of 3000 fr.; eene enkele kamer met een kabinetje kost daar 600 fr. — Deze prijzen zijn nu wel lager, waar men verwijderd is van het middelpunt der stad, maar blijven toch overal op eene aanzienlijke hoogte. In alle deelen der stad bespeurt men de verhooging der huurprijzen, in de rijke en middenste arrondissementen wel belangrijker dan in de arme en meer afgelegene kwartieren, maar hier zijn de prijzen toch ook een derde, zoo goed als daar de helft gestegen, zoodat in het eigenlijke Parijs alleen zulke menschen kunnen wonen, die invloed oefenen op de rijzing en daling der Staatspapieren en ebbe en vloed hebben in hun vermogen. De onbeduidende burgers met een bepaald inkomen moeten met pak en zak vertrekken en hebben moeite genoeg om elders onder dak te komen. De behoefte aan een dak is het eenige, wat misschien een vierde gedeelte der inwoners belet, als Zigeuners in het vrije veld te camperen; want sedert de bevolking om de hooge huren in massa naar den omtrek van Parijs is getogen, zijn daar ook de prijzen opgeslagen, en zoowel buiten als binnen de stad is gebrek aan billijke woningen.

De eigenaars van huizen in Parijs stellen zich ruimschoots schadeloos voor het verlies in 1848 geleden. De Februarij-omwenteling verminderde plotselings de waarde en de opbrengst van hunne eigendommen. Zij moesten allen meer of minder afslaan en werden in de arbeiders-wijken zelfs gedwongen vervallen termijnen kwijt te schelden, waarvoor men hen — om een Parijschen kunstterm te gebruiken — »met apengeld" dat is: met illuminatie en eereschoten op hun eigen kosten, betaalde. Andere tijden, andere zeden; tegenwoordig brandschatten de eigenaars hunne huurders en speculeren letterlijk op de verhooging der huishuren. Streng genomen, hebben zij 't regt hunne prijzen naar goedvinden hooger te stellen. De huur is eene waar, die als ieder ander handels-artikel een koers heeft en de eigenaars staan tot de huurders geheel in dezelfde verhouding als de landheer tot de pachters, als de Uitgever tot de

Schrijvers, als de kooplieden tot de consumenten: behoefte en vraag, overvloed en gebrek bepalen den prijs: eigenaardige of oogenblikkelijke omstandigheden doen dien rijzen of dalen. Maar evenwel is het onregt, dat de Parijzer eigenaars plegen, als zij niet alleen de huurprijzen boven alle mate verhoogen, maar bovendien allerlei zotte voorwaarden daaraan verbinden. Geene honden en katten in huis te dulden, dat kan nog gaan; maar die onverdraagzaamheid uit te strekken tot kinderen en handwerkslieden, dat is ruwe barbaarschheid. Geen wonder dan, dat de vijandelijke stemming tegen de eigenaars zich somtijds op even barbaarsche wijze openbaart, b. v., aanplakbiljetten met vreeselijke bedreigingen. Voor eenigen tijd hadden sommige waaghalzen het zich ter taak gesteld om iederen nacht zoodanige verschrikkende biljetten op de hoeken der drukste pleinen en straten aan te plakken, waar zij wel vroeg en haastig door de politie werden afgescheurd, maar toch ook door vele voorbijgangers gelezen. De meeste dezer papieren hadden tot opschrift: »Mort aux propriétaires!" — Eenigen waren zoo vriendelijk zelfs de straf, die men verlangde, daarbij te voegen, namelijk: men moest de eigenaars ophangen aan de ingewanden der portiers! Daar men naar de Parijzer gewoonte bij het huren eener woning bijna nooit met de eigenaars zelven, maar doorgaans met hunne vertegenwoordigers, de concierges, onderhandelt, zijn deze onschuldige lieden evenzeer als hunne meesters blootgesteld aan de ontevredenheid des volks. Ook de kleine burger klaagt over hooge huur en duurte, maar deze meer bedaarde klasse gebruikt hoogstens eenige schimpwoorden. Gewoonlijk verliest de Parijzenaar ook bij zulke dingen zijne stille, vrolijke welvoegelijkheid niet; hij is maar gewend, dat de regering hem behulpzaam ondersteunt tot aan zijne tafel en in zijn bed toe, en hij heeft daarom van haar verwacht, dat zij de eigenaars zou dwingen om hunne kamers te verhuren. Alsof kamers niet even goed eigendom zijn als zijden stoffen en koffij en suiker! Met zijn eigendom moet men toch naar welgevallen kunnen handelen. Uit den aard der zaak komt aan de regering niet meer toe dan de beschermende magt. De Staat kan de eigenaars vermanen, maar hen niet dwingen, om de huurprijzen te verminderen. De Parijzenaar meent echter dat het geschieden kan: hij is gewend zijne levenswijze in te rigten naar policie-reglementen,

hij veroorlooft iedere willekeur, als die hem maar bevrijdt uit zijn oogenblikkelijken druk en zijne verlegenheid. De plannenmakers en stelsel-mannen vonden in de huur-krisis eene gewenschte aanleiding om hunne wijsheid uit te kramen. Eenigen hebben voorgesteld om de huur even als den prijs van brood en vleesch vast te stellen, wat voorzeker een afdoend hulpmiddel tegen overdreven hooge huren zou zijn, maar ook tevens een ongehoord vergrijp tegen al de regelen van Staatshuishoudkunde en Politiek. Anderen zijn nog verder gegaan, en de anonieme schrijver van een vlugschrift onder den titel: »Plus de propriétaires à Paris!" beweegt zich midden in het grofste Socialisme, daar hij voorstelt: het stedelijk bestuur zal, ten beste van het algemeen, alle huizen in Parijs tot gemeente-eigendom maken, en aan de tegenwoordige eigenaars daarvoor obligaties uitreiken, die voor de houders vaste jaarlijksche interesten en dividenden zullen opbrengen. Zoo als men ziet: de goede raad is niet duur, maar ook niet veel waard.

Zulke voorstellen van de avontuurlijkste soort zijn merkwaardig als teekenen des tijds, en bewijzen genoegzaam tot welk eene hoogte de huurprijzen zijn opgevoerd, die daarenboven nog gepaard gaan met duurte van al de eerste levensbehoeften. Men begrijpt ligt, hoe vele menschen door de verhooging der huren in hunne gewoonten gestoord en in hunne huishoudelijke betrekkingen gekrenkt zijn, en men kan als zeker aannemen, dat in vier jaren de helft der Parijzenaars drie- of viermalen verhuisd is. 't Is echter te voorzien, dat het toenemend aantal huizen voor de rijke en welvarende klassen weldra een dalen van den huurprijs zal te weeg brengen; daarentegen zullen de minder gegoeden, naar allen schijn, den last van hooge huren nog lang moeten dragen, dewijl bij het bouwen der nieuwe huizen niet gelet wordt op hunne behoeften, en de kleine woningen wegens hare zeldzaamheid eer duurder dan goedkooper zullen worden. De arbeidende klasse ondervindt veel nadeel van dezen staat van zaken, maar het meest lijdt de kleine burgerstand daaronder. Aan de arbeiders heeft de drukte van het bouwen en de bloei van alle handwerken in de laatste vijf jaren overvloed van werk en dientengevolge verhooging van arbeidsloon verschaft, zoodat hun de schade eenigzins is vergoed; terwijl zoo vele lieden van den geringeren middelstand volstrekt geene schadeloos-

stelling verkrijgen. Goede arbeiders verdienen te Parijs 10, 15, 20 fr. en dikwijls meer dagloon, terwijl ambtenaars, niet alleen pas beginnende nieuwelingen, maar in de dienst vergrijsden, dikwijls niet meer dan 5 fr. ontvangen. Velen hebben zelfs maar een jaarlijksch salaris van 1000 of 1200 fr., en van deze karige bezoldiging moeten zij al hunne uitgaven bestrijden. Wat is hun toestand, wanneer zij gehuwd zijn en een gezin hebben? Daarbij komt, dat geen beambte, ook de geringste niet, leven en zich kleeden mag zoo als 't hem goed dunkt; door de snede van zijn rok, de fijnheid van zijn linnen, geheel het uiterlijk van kleeding en houding, moet hij zich onderscheiden van den handwerksman, die veel meer dan hij verdient. Denkt men aan de groote menigte van lagere ambtenaren, waarmeê hier de publieke en private bureaux, de kantoren en magazijnen opgevuld zijn, aan de massa van menschen, die, zonder een bepaald vak uit te oefenen, van hunne werkzaamheid leven en door allerlei kleine zaken zich het eerlijk, maar spaarzaam dagelijksch brood verschaffen, dan begrijpt men hoe deze klasse gedrukt wordt door de hooge huren, niet minder dan de talrijke kleine renteniers en gepensioneerden, die juist zooveel hebben, dat zij niet omkomen van koude en honger. Intusschen, juist daar waar de nood het dringendst is, wordt het minste gedaan. De moderne menschlievendheid omvat wel met hare armen alle standen der maatschappij, maar bekommert zich toch alleen om de arbeidende klasse, die hare zorg niet eens op prijs stelt, ja ze somtijds wrevelig afwijst. Om deze belangwekkende klasse te beschermen tegen den druk der hooge huren heeft men de zoogenaamde cités ouvrières ingerigt, afgesloten groepen huizen in 't vierkant, met binnenplaatsen en kleine woningen, voor welke inrigtingen de staat een subsidie van 10 millioen verleende. Maar de arbeiders zelve betoonden den bepaaldsten tegenzin in zulke menschlievende stichtingen, en hun eergevoel verzette zich tegen deze opdringende manier van bewaring en bewaking. »In de fabriek en bij het werk", zeiden zij, »zijn wij arbeiders; maar 's avonds, als het vuil en stof afgeschud en de werktuigen en gereedschappen ter zijde gelegd zijn, zijn wij menschen als de overigen, en willen wij leven en wonen als de overigen." Door de handwerkslieden versmaad, zijn de cités ouvrières om zoo te zeggen bij de geboorte ge-

storven en er worden geene nieuwe meer gebouwd. Sedert heeft men weêr tegemoetkomingen en premiën uitgeloofd aan degenen, die bij de nieuwe huizen of in de oude enkele verdiepingen in kleine woningen zouden verdeelen; maar de kleine huurders verhuizen dikwijls, betalen niet zeer prompt, bederven de kamers spoedig en veroorzaken veelvuldige herstellingen. Dit alles heeft noodzakelijke gevolgen voor de zuivere opbrengst en de volledige ontvangst der huurpenningen, die de waarde van het pand verminderen en den verkoop moeijelijk maken; zoodat er genoegzame redenen zijn, die de speculanten terughouden om hunne kapitalen te besteden tot het bouwen van zulke huizen en den eigenaars den lust ontnemen, om aan hunne huizen zoodanige inrigting te geven. Het uitloven van premiën heeft dan ook niets geholpen. Het evenwigt van de groote en kleine woningen in Parijs is door het afbreken in de laatste vijf jaren opgeheven, en schijnt nog zoo spoedig niet hersteld te zullen zijn. Een dozijn zwitsersche huisjes, elk voor vier arbeidersgezinnen bestemd, die een duitsche ondernemer op een door de stad afgestaan terrein heeft doen bouwen, laat maar eene geringe vergoeding voor de honderde huizen die op andere plaatsen gesloopt zijn. Er is in Parijs bepaald gebrek aan kleine woningen. Behalve de inrigting der nieuw gebouwde huizen, die bijna enkel voor de rijke of zeer gegoede standen bruikbaar zijn, hebben nog andere oorzaken daartoe meêgewerkt. De overvloed van arbeid heeft een groot aantal ledigloopende handwerkslieden uit de provinciën naar Parijs gelokt, en de volksmenigte in de stad en haar naasten omtrek is gedurende de laatste vijf jaren met 300,000 zielen vermeerderd, waarvan zich het grootste gedeelte in de voorsteden St. Antoine en St. Marcel heeft gevestigd. Telt men daar nog de inwoners en vreemdelingen, die door de tegenwoordige gemakkelijke manier van reizen, door het aantrekkelijke van de algemeene tentoonstelling, door de groote festiviteiten en de staatkundige gebeurtenissen bij duizenden naar de hoofdstad zijn getogen, dan heeft men eene massa menschen bij elkaâr, die iets winnen of zien willen en iets helpen verteren en verbruiken, en men begrijpt ligt, dat in Parijs alles duurder geworden is dan op eenige andere plaats in Frankrijk.

Is het ook waarschijnlijk, dat de verhooging der huren in

Parijs zich langzamer en niet zoo sterk zou ontwikkeld hebben, wanneer het afbreken der oude huizen niet zoo haastig en algemeen hadde plaats gehad; het zou toch een hoogst oppervlakkig oordeel zijn, dat de duurte alleen aan dat afbreken toeschreef. Hetzij men de oude stadswijken opruimde of niet, het stijgen der huurprijzen was onvermijdelijk, evenzeer als het stijgen der waarde van alle levensbehoeften. Die rijzing is verbonden aan, en afhankelijk van den geheelen stoffelijken en moreelen toestand der maatschappij. Daarom schijnt het eene dwaze vraag te zijn: wanneer de duurte zal ophouden? Bedoelt men daarmeê het afdalen der overdrevene hoogte, tot welke de marktkoersen tegenwoordig zijn opgevoerd; dan kan 't antwoord zijn: vroeger of later, misschien spoedig, dewijl het hiermeê waarschijnlijk gaan zal, zoo als het in den handel pleegt te gaan, dat de overvloed van productie eene daling der prijzen veroorzaakt. Meent men echter met die vraag het terugkeeren tot de vroegere goedkoope dagen en prijzen, dan verklaren wij vrijmoedig: nimmer; want wat men gewoonlijk »dure tijden" of »kritische momenten" in het maatschappelijk leven noemt, is, naauwkeuriger gezien, eene beginnende of reeds tot ontwikkeling komende oeconomische revolutie, en eene revolutie keert niet weêr tot haren oorsprong terug. Niet ongestraft dringt het volk van het land in de stad en ijlt de burger uit het salon naar de beurs: eene algemeene verandering der maatschappelijke betrekkingen is het onvermijdelijk gevolg van deze omkeering in denk- en leefwijze, en de tegenwoordige verhooging der huren en de prijzen van alle eerste levensbehoeften is maar eene episode van de omwenteling, die zich ontwikkelt in den oeconomischen en zedelijken toestand van Frankrijk.

IX.

DE NIEUWE BOUWORDE EN INRIGTING VAN HUIZEN EN WONINGEN.

Het nieuwe Parijs wil de rol van het oude Rome spelen: het vertrouwt op zijne eeuwige duurzaamheid en verwacht wonderen van de naastbijzijnde toekomst. Wat vroeger voor de alledaagsche behoefte groot en heerlijk scheen, wordt thans gering en armoedig geacht. Men denkt bij de ondernemingen

in Parijs steeds aan de rijke Mylords, Bojaren en Magnaten, die hierheen komen om het merg van hunne beenderen en goederen te verteren, aan de duizende vreemdelingen, die uit alle landen, hetzij voor bezigheden hetzij tot vermaak, hier leven, aan die menigte weelderige en verkwistende menschen, die de schouwburgen, tuinen en wandelplaatsen opvullen, die de fijne handwerken aansporen en steeds in gang houden. De haast en de bedrijvigheid zijn groot, alsof het suizen en bruisen der stoomkaravanen reeds in de verte gehoord werd. Parijs sticht logementen, zoo ruim als de karavanseria's voor de voormalige pelgrimaadjes naar Mekka; het rigt magazijnen op met een doolhof van gangen en kamers en met een leger van winkelbedienden en winkeljuffers; het bouwt koffijhuizen, zoo groot als gothische domkerken, waar reeds vooraf aan iedere natie hare plaats wordt aangewezen; het opent straten, zoo breed als romeinsche wegen en schikt zich op als eene koningin, om het bezoek van de gansche wereld waardig te ontvangen. De Parijzenaars zelve willen deftiger leven en wonen. De tijden zijn voorbij, toen de rijkste burgers, de meest geachte kooplieden hunne schatten en hun huiselijk geluk in smalle straten en onaanzienlijke huizen verborgen, rustig de begunstigers en bezoekers afwachtende en zich wijselijk te vrede stellende met de onversierde woonkamers en oude meubelen, die het bloeijen en vergaan van vijf of zes geslachten hadden beleefd. In onze hoogmoedige dagen behandelt men de gehechtheid aan oude zeden en gebruiken als een vooroordeel, bijna als iets kleingeestigs en belagchelijks. De toomelooze concurrentie en de ijdelheid hebben, meer nog dan de behoefte en overbeschaving, de gewoonte der weelde en der mode ontwikkeld; men stelt geen prijs meer op innerlijke waarde, maar enkel op den schijn. En hoe kan het anders in een tijd, waarin men dikwijls niet meer behoeft dan een verleidelijk voorkomen, om zich op den voorgrond te plaatsen, crediet en aanzien te verkrijgen en somtijds met goochelaars-behendigheid een kolossaal vermogen te verzamelen?

Met dezen smaak van onzen tijd stemt de bouworde der nieuwe huizen overeen. Van buiten hebben de huizen het aanzien van bomvrije citadellen; van binnen is alles ligt en digt opgetrokken. De voorzijden, uit groote gehouwen steenen opgehaald, schijnen als uit eene rots gehouwen; de binnenbouw

en al de muren aan de achterzijde zijn van gebakken steen of van hout en kalk. De kamerzolders bestaan uit smalle balken van hout of gegoten ijzer met een dun overtreksel van kalk, zoodat iedere voetstap doorklinkt en men dikwijls vreest, dat de boven wonende buurman plotseling met al zijn huisraad naar beneden zal komen vallen. De kamerwanden zijn meestal zoo dun, dat ieder woord, ieder gedruisch zonder eenigen hinder doordringt, en de deuren en vensters zoo ondigt, dat men tusschen beide bestendig togt voelt. Hierbij komt nog de lengte der ramen, die, naar italiaansch gebruik, tot aan den grond gaan, en de gewoonte, om de beide lange vensters met eene doorloopende ijzeren staaf, die in het midden door een beugel vastgemaakt wordt, te sluiten, waartoe ook meer kracht noodig is dan menige dienstmaagd bezit, zoodat de vensters dikwijls half worden gesloten en door elke windvlaag opengestooten worden; eindelijk zijn de schoorsteenen zoo hoog en wijd, dat zij met de hooge vensters en vleugeldeuren, welke iedere fatsoenlijke kamer heeft, meermalen een derde, zoo niet de helft der wanden beslaan. De tot winkels bestemde benedenvertrekken hebben geheel doorgeslagen wanden. Hier rust het geheele massive muurwerk der bovenverdiepingen op ijzeren staven, zoodat de huizen in eigenlijken zin op stelten staan. Men behoeft juist niet aan eene aardbeving of aan brand te denken, om de ontzettend hooge, zoo slecht gesteunde gebouwen met eenige angst aan te zien. Bijna alle huizen zijn topzwaar en wankelen bij iedere trilling van den grond, zoodat in de bovenverdiepingen de meubelen, zonder eenig magnetisch fluidum, alleen door het schudden der voorbijrijdende wagens, in beweging komen. De nieuwe gebouwen zijn, wat uiterlijke en innerlijke soliditeit betreft, juist het tegendeel van de oude, doch overtreffen dezen door sierlijkheid en gemakkelijkheid. Zelfs aan de eenvoudigste burgerhuizen ontbreken de bouwkunstige sieraden niet, en de rijke heerenhuizen zijn daarmeê overdekt. Busten, allegorische figuren, medaillons, wapenschilden, kroonlijsten, guirlandes, versieringen van allerlei aard en stijl vertoonen zich aan de voorgevels; dikwijls zijn ze er ook door verguldsel en ijzerwerk aangebragt: het is letterlijk eene overlading met ornamenten. Het inwendige draagt denzelfden stempel als het uitwendige. Alles is gesneden, verguld, ingelegd, geboend en gewreven; groote spiegels

aan de wanden, fijne tapijten, marmer-belegsels, stucadoorwerk, brons en kristal in overvloed; daarbij eene zeer gemakkelijke verdeeling. Iedere burgerlijke woning heeft ten minste eene vestibule en een gang, die uitkomen in de keuken en in eene voorkamer, die tot eetzaal dient; dan volgt de salon en aan dezen sluiten zich de slaapkamers en zijvertrekken aan. De bouwmeesters bepalen de bestemming van ieder vertrek, en zijn er ook zeker van, dat het bij geen huurder zal opkomen, om b. v. den salon tot slaapkamer te gebruiken of omgekeerd.

Deze sierlijke en gemakkelijke woningen moeten natuurlijk ook duurder betaald worden. De daaraan bestede kapitalen mogen niet onvruchtbaar blijven en moeten rente opbrengen, want die prachtige gebouwen zijn niet, als vorstelijke lusthuizen, enkel uit liefhebberij opgerigt. De ondernemers, die hun geld daarin staken, waren stoutmoedig, vermetel; maar zij maakten de rekening met den waard, namelijk, met de toenemende begeerlijkheid van onzen tijd; hunne verwachtingen waren gegrond op de menschelijke hartstogten; en zelfzucht, ijdelheid, prachtliefde en begeerte naar genot zorgden daarvoor, dat hunne vermetelheid niet te schande gemaakt, maar schitterend geregtvaardigd werd. De zeden en de meeningen zijn veranderd: eenvoudigheid en ingetogenheid zijn niet meer aan de orde van den dag; de onbeduidendste winkelier zou zich thans schamen een winkel te hebben zoo als vroeger de hofjuwelier had. De winkelpracht is sedert eenige jaren tot eene hoogte geklommen, die bijna niet meer kan worden overtroffen. Zij strekt zich uit niet enkel over de elegante koffij- en eet-zalen, de bijouterie- en galanterie-magazijnen, maar ook tot de gewone herbergen en winkels; ja de plaatsen, waar de dagelijksche dingen verkocht worden zijn soms juist die, waaraan het meeste goud, zilver, brons, kristal of kostbaar hout is verkwist. De weelde dezer winkels is zoo groot, dat zij zelfs in Parijs de vreemdelingen in verbazing brengt. Even opmerkelijk is het, hoe zeer de uitgaven voor ameublement zijn toegenomen in vergelijking van vroeger. Dat gaat tot aan den kleinen burger toe, die nevens zijne gewone nette woon- en werkkamers doorgaans eene buitengewone pronkkamer heeft. Beziet men het inwendige der nieuwe huizen, dan meent men zich in de woning van een' millionair te bevinden. Daar zijn eenige, die een vorstelijken schat van kunstwerken

bevatten, doch dit zijn zeldzame uitzonderingen. Bij de meesten bestaat de inwendige versiering in een elegant ameublement, dat vooral zeer duur wordt, dewijl het met elke verwisseling der mode wordt veranderd. Het is zonderling, hoe snel en algemeen de meubelmode in Parijs hare veranderingen te voorschijn brengt. In een tijdsverloop van drie jaren vernieuwt zij zeker de helft van alle Parijzer huishoudingen. En niet alleen de mode, ook de jaargetijden gebieden verandering van meubelen. In den winter versieren zware voorhangsels van damasten en zijden stoffen de vensters en deuren, en dikke tapijten bedekken den grond; in den zomer worden de vloeren en deuren onbekleed gelaten en de ramen met ligte gordijnen van fijn Perzisch of Indisch doek behangen; de venstergordijnen zijn altijd dubbel en van twee kleuren. In eene elegante Parijsche woning moet alles, tot het kleinste gereedschap toe, den stempel der mode dragen. Daarin juist bestaat tegenwoordig de groote weelde. Dikwijls is dan ook de pracht vermengd met valschen pronk en alleen berekend op den schijn: papieren-behangsel, klatergoud, waterverw, nagemaakte stoffen, die eigenlijk aan onzen tijd passen. Waarschijnlijk waren bij de voormalige financiepachters in Frankrijk de weelde van beter smaak en gehalte, het goud en de stoffen zuiverder en echter, dan bij de hedendaagsche beursmannen en actiehouders, maar zeer zeker was toen de weelde niet zoo algemeen als nu; er heerschte misschien een stil verlangen, maar geene zoo dringende behoefte, zoo hevige dorst naar onbeteugeld levensgenot. Dat rusteloos jagen naar genot is het ongeluk dezer dagen en de zedelijke of liever onzedelijke oorzaak der duurte. Het bewerkt eene omwenteling in de zeden en gewoonten van het volksleven, die sedert 30 jaren in geheel Europa ontkiemt, maar in Frankrijk reeds bloesems en bladeren draagt.

X.

DENKWIJZE, BESCHAVING EN ZEDELIJKHEID IN HET MODERNE PARIJS.

Met de uiterlijke leefwijze is ook de beschouwing des levens veranderd. De beginselen en theoriën zijn geheel ter zijde ge-

legd: drukpers-vrijheid, volksvertegenwoordiging, kieswetten, regten van den mensch, klassieke en romantische literatuur en zooveel meer, wat vroeger gevorderd en afgewezen, geprezen en berispt, beproefd en verworpen werd, dat alles komt tegenwoordig niet in aanmerking. Men is politisch en aesthetisch onverschillig. Voor de belangen van het vaderland en de letterkundige wereld, die ieder Franschman eenmaal meende te moeten bezorgen, zijn de belangen van het huisgezin en de industriëele wereld in de plaats gekomen. Gelijk in de zeden alles uitloopt op persoonlijk genot, op onvoorwaardelijk eigenbelang, zoo zijn de zinnen enkel gerigt op voordeelig bedrijf en onbegrensde winsten. Deze rigting van den tijdgeest is een belangrijk verschijnsel. De uitsluitende belangstelling van het groote publiek in alle zaken en quaestien betreffende de ligchamelijke welvaart is het bewijs, dat de beschaving een geheel anderen gang genomen heeft, dan zij vroeger volgde. 't Is duidelijk, dat de wetenschap deze rigting krachtig bevordert, daar zij poëzij en kunst, die vooral op den geest werken, die gevoel en verbeelding bezighouden, verwaarloost, voor industrie en staathuishoudkunde, die zich enkel om het ligchaam bekommeren en zich alleen met tastbare zaken bemoeijen. Nadat de philosophen van den mensch een dier gemaakt, en de natuuronderzoekers hem zijn oorsprong hebben aangetoond op den laagsten trap der ademende wezens, in een oester; brengen de Cameralisten en Oeconomisten alle maatschappelijke betrekkingen terug tot plus en minus, en het volk wordt meer dan genoeg gevoed met de vruchten, die zij oogsten op het veld hunner wetenschap. Hierdoor is eene gevaarlijke begeerlijkheid bij de menigte ontstaan. De vorige eeuw was in Frankrijk ook eene begeerlijke eeuw; maar zij moet dien naam dragen niet enkel om de vermeerdering der stoffelijke behoeften en zinnelijke genietingen, maar veel meer wegens het toenemen van den aesthetischen zin en de verstandelijke vorderingen. Galerijen, musea, schouwburgen, bibliotheken, dagbladen enz. werden ook in grootere kringen bekend als eene soort van noodzakelijk voedsel, en deze honger naar geest kon ten minste verzadigd worden. De dorst naar geld daarentegen, die tegenwoordig heerscht, is niet te stillen. Welke hoogte ook de productiviteit van de kunstvlijt bereike, zij kan met de stijgende begeerlijkheid van de menschelijke natuur geen gelijken

tred houden, en ook de grootste hoeveelheid van aardsche geluksgoederen blijft steeds ontoereikend voor allen, dewijl de verdeeling de stoffelijke genietingen vermindert, gelijk de genietingen des geestes door meêdeeling worden vermeerderd. In deze rigting voortgaande kunnen de Franschen goede mechanische kunstenaars en mannen van zaken worden: met de schoone kunsten en wetenschappen is het gedaan, als het zoo blijft. Men houdt zich slechts bezig met het positive en werkelijke, maar verheft zich niet meer in het gebied van theorie en verbeelding. Het praktische, het nuttige en doelmatige in fabriekwezen en geldzaken is het veld, dat de hedendaagsche Franschman met eenzijdige vooringenomenheid bearbeidt. Waar deze nuttigheids-geest als heerschende tijdgeest optreedt, daar is het een onvermijdelijk gevolg, dat de schoone kunsten en wetenschappen in verval geraken. Niet de veelvoudige verdeeldheid in de burgerlijke maatschappij, niet de ruwe wansmaak der nieuwe kunst-minnaars, maar de algemeene nuttigheidszin is de ware grond van haar verval; de schoone kunsten en wetenschappen worden tot het overtollige gerekend, onder den naam van onverschillige zaken als nutteloos tuig verworpen of ten hoogste als handwerken behandeld, die artikelen van weelde tot opsiering van rijke vertrekken, en tijdverdrijf tot aanvulling van ledige oogenblikken leveren. Beschouwt men de wereld als eene groote Beurs, waar men in het verkeer met menschen slechts daarop let, welke zaken men maakt, en kan men zich zelfs niet voorstellen, dat een taal- of geschied-vorscher, een Dichter of Schrijver welligt met andere bedoelingen zijne »zaak" drijft, als een hoeden- of handschoennenmaker, dan verliezen natuurlijk de kunsten en wetenschappen hare hooge waarde en worden, als andere *waren*, met een koopmans-maatstok gemeten en aan een marktprijs onderworpen. Geen onbevooroordeelde Franschman zal ontkennen, dat dit thans in zijn vaderland meer dan ooit geschiedt. Ieder oogenblik schijnt het gewoel des bedrijvigen levens versterkt te worden, de markt grooter, de ijver van koopers en verkoopers driftiger. Waartoe kan het dienen? Wat brengt het op? Bij ieder voorwerp van kunst en wetenschap worden deze vragen gehoord. Waar het dadelijke nut duidelijk in het oog valt, daar opent zich algemeene, levendige belangstelling. Men bekroont den uitvinder, men prijst zijne vaardigheid,

eer en rijkdom beloonen zijne pogingen. Is het wonder dat deze vertooning magtig werkt op de toeschouwers, dat de meesten zich inspannen om hetzelfde doel te bereiken, en dat de onverwelkbare krans, die de Muzen schenken, door weinigen wordt op prijs gesteld, omdat de gouden schijn daaraan ontbreekt?

Ook in het tegenwoordig onderwijs openbaart zich dezelfde geest. Ontmoet men heden ten dage in Frankrijk nog eenige weinige mannen, die uit zuiver enthousiasme voor kunst en wetenschap, de menigvuldige voordeelen van het bedrijvige leven laten varen; het nieuwe onderwijs-stelsel, door wijlen den minister TORTOUL op alle gymnasiën ingevoerd, dreigt van dat heilige vuur binnen korten tijd de laatste vonken uit te blusschen. Ik bedoel het »système de la bifurcation", waarbij voor de broodstudie de klassieken op den achtergrond gesteld worden. Men leert alleen nog voor het nut en het gebruik, en denkt niet meer aan de ontwikkeling van den menschelijken geest, alleen aan de opleiding van praktische mannen in alle vakken. Het speciale beroep gaat voor de algemeene opvoeding, terwijl bij het vroegere onderwijs juist de omgekeerde verhouding bestond, en men achter den man van het vak altijd den beschaafden man kon vinden. Legden vroeger de meeste studenten zich toe op de philosophische, literarische en historische studiën, thans komt de meerderheid zamen in de gehoorzalen, waar Chemie, Physica en andere exacte wetenschappen worden gedoceerd. Ook zijn aan de universiteit van Parijs juist deze leerstoelen beter dan de andere bezet, en zelfs deze voortreffelijkheid van het onderwijzend personeel in die vakken is een nieuw blijk der algemeene rigting van onzen tijd, die voor alles het nuttige en bruikbare bejaagt. Alle nieuwe meeningen worden spoedig uitgedrukt in de spraak. Zoo is thans het woord »vergelijken" bijzonder in zwang. Na de vergelijkende Anatomie, van jonge dagteekening, zijn reeds de vergelijkende Zoölogie, de vergelijkende Physiologie, de vergelijkende Embryogenie opgetreden enz. De behoefte om de praktische resultaten der geheele wetenschap aan te toonen, wordt eveneens openbaar in de wetenschappelijke taal: toegepaste Mathesis, toegepaste Physica, toegepaste Chemie, toegepaste Mechanica, toegepaste Zoölogie enz. De professoren billijken deze rigting, daar zij bij hunne voordragt hoofdzake-

lijk de praktische toepassing, de bruikbare zijde der wetenschappen in het licht stellen. Zoo spreekt de heer COSTE in zijn cursus over Ichthyologie aan het Collège de France alleen over de kunstmatige bevruchting en voortteling der visschen, en de heer GEOFFROY *Saint-Hilaire* in zijne Zoölogische en Botanische voorlezingen aan 't Musée d'histoire naturelle houdt zich vooral bezig met het acclimatiseren van nieuwe dier- en plant-soorten. Inzonderheid aan 't Conservatoire des arts et des métiers heeft de Zoölogie dit nuttigheids-karakter: zij heeft hier, toegepast op de landhuishoudkunde en veeteelt, een nieuwen naam gekregen en is eene nieuwe wetenschap geworden: de Zoötechnie, de leer van de huisdieren, die tot voedsel en tot veldarbeid geschikt zijn. De vruchtbare toepassing van alle exacte wetenschappen op de verbetering van fabrieken, van de scheepvaart en landhuishoudkunde heeft haar onder de Franschen de gunst en de belangstelling verschaft ook van diegenen, die de waarde van wetenschappelijke onderzoekingen alleen als kooplieden berekenen. Het nuttigheids-principe is een achtenswaardig beginsel, maar 't heeft dit gebrek, dat het zich te ligt bepaalt bij het noodzakelijkste en onmisbaarste. Wil men het als grondbeginsel aannemen in het literarisch en wetenschappelijk onderwijs, zoo zal men spoedig bezorgd worden wegens het weinige, dat van iemand gevorderd wordt in de letterkunde en de wetenschap. In de literatuur zal men er zich meê tevreden te stellen, als men lezen en schrijven kan; velen zullen zelfs de Orthographie als iets overtolligs beschouwen. Van de Wis- en Natuurkunde zal men b. v. maar een nieuw schroeven- of katrollenstelsel, en van de Chemie recepten voor lijmkokerij en zeepziederij verlangen; het overige der wetenschap is onnoodig.

Levert de intellectueelle toestand ongunstige voorteekens, ook de maatschappelijke en huiselijke verschaft geen vrolijk vooruitzigt. De fransche maatschappij, zoo als ze te voorschijn is gekomen uit de ruwe en schrikkelijke handen der revolutie en gevormd door den industriëlen geest des tijds, heeft wel menige merkwaardigheid voor het koel ontledende verstand, maar weinig bekoorlijkheid voor het gevoelende hart. Merkwaardig voorzeker is de beweging der moderne democratie, die haren geweldigen scepter zwaait over alle klassen der maatschappij, de karakters en denkbeelden, de belangen en hartstogten verandert, met onweêrstaanbaren drang nieuwe bezigheden, geestvermogens en lotgevallen op den voorgrond plaatst; en groote, tot invloed, magt en aanzien bestemde namen naar den achtergrond dringt, het meest en het duidelijkst in 't middenpunt van 't nationale woelen en werken, in Parijs. Welk een veld voor den opmerkzamen beschouwer, deze ongeloofelijke verwarring der tegenwoordige maatschappij, waaruit zoovele onverwachte accoorden en treffende contrasten ontstaan! En wat vreemd is: het democratisch element, dat zich in wetten en instellingen openbaart, verkrijgt geen invloed in de hoofden en de zeden. De begeerte naar aanzien en glans en weelde, in plaats van beperkt te worden door de afschaffing der be-

voorregte standen, breidt zich in steeds ruimere kringen uit. Wat al gekrenkte ijdelheid, onbekende smart, geheime ontbering bevat die maatschappij, wier oppervlakte zoo vrolijken glans, zoo rijken opschik vertoont! Hoeveel werkelijke, folterende ellende bij de onbeteugelde concurrentie der weelde! De armoede, zelfs de middenstand is tegenwoordig een duizendmaal pijnlijker toestand, dan ooit te voren. Men heeft thans de heerlijkheden, die de wilde begeerte in de gemoederen aanblazen, zoo digt voor de oogen en meent ze met de handen te kunnen grijpen. Het geluk draait zijn rad thans zoo snel rond en strooit zijne gaven zoo grillig uit, dat de meesten in stilte op eenig gunstbewijs daarvan hopen. Dwaas mishagen in uitwendige eenvoudigheid, magtelooze afgunst, onversadigde honger naar meer, trotsche opgeblazenheid, koortsachtig jagen naar millioenen, razende speelwoede zijn de kenmerkende trekken der maatschappelijke Psychologie en Pathologie.

Het is te begrijpen, dat de gezelligheid door dit alles zeer heeft geleden. Alle Franschen erkennen, dat Parijs ten opzigte van zijne gezellige genoegens, op verre na niet meer is, wat het voor 10 jaren was, en dat elk, die het voor 20 jaren heeft gezien, verbaasd moet staan over de groote veranderingen, die sedert in het gezellig leven hebben plaats gegrepen. Het aantal personen, die een open, gastvrij huis houden, is zeer verminderd. Veel brengt daartoe de steeds toenemende duurte bij en de verkwistende levenswijze der groote wereld, naar welke toch ieder, die gasten noodigt, zich meer of minder wil schikken; en daartoe behoort nog al iets meer dan tot de voormalige diners en soirées. De eerste namen van de Julij-regering hebben plaats gemaakt voor andere korypheën, die deels te drukke bezigheden hebben, om veel tijd en opmerkzaamheid te kunnen wijden aan de genoegens van anderen, deels vreemde liefhebberijen en pretenties hebben, waardoor zij anderen afschrikken zich bij hunne gezelschappen aan te sluiten. De in de laatste vijf jaren te voorschijn getreden rijken zijn het, die thans in Parijs met hunne spoedig gewonnen millioenen de schitterendste rol spelen. Vanwaar de fabelachtige rijkdommen zijn ontstaan, die in de tegenwoordige salons blinken, daarnaar vraagt niemand. Men erkent ze als werkelijk bestaande en laat ze gelden als onweêrstaanbare magten. Een millioen heeft geene verontschuldiging noodig. Zelfs de achting wordt gekocht voor geld, onder de eenige voorwaarde, dat er zeer veel is. 't Is zuiver eene quaestie van hoeveelheid! Waarheen het geld stroomt, loopt ook de eer; waar de rijkdom verdwijnt, houdt de achting ook op. De openbare zedelijkheid lijdt daaronder evenzeer als het gezellige leven. Hier, waar vroeger alle stijve vormen, die den gezelligen omgang zoo dikwijls belemmeren, geheel afgeschaft waren, zoodat men in hetzelfde gezelschap hertogen en kooplieden, ministers en oppositie-schrijvers, geleerden en fabrikanten, republikeinen en royalisten, kunstenaars en staatsambtenaren in pikante menling en in vrijmoedig onderhoud aantrof — hier streeft alles ns weêr naar onderscheiding en afzondering van stand en

rang; hier heerscht eene terughouding, die ieder vrij gesprek verhindert. De moderne vorm, waarin men groote gezelschappen tot diners of assemblées verzamelt, maakt daarvan eene ware kwelling. Deze groote gezelschappen gelijken groote tooneelen, waar geen ander genoegen is dan het schouwspel en geen ander schouwspel dan het zien der toeschouwers. Alleen zij, die van sterk gedrang en van hoog spelen houden, die in 't gezellig verkeer niets anders zien en zoeken dan het altijd wisselend spel van zwart en rood, mogen zich op hunne plaats vinden in de groote wereld van Parijs. De meesten bezoeken alleen in 't voorbijgaan, en om zich te vertoonen, een of eenige der schitterende gezelschappen, die iederen winter door de ministers en gezanten, door de rijke Parijzenaars en vreemdelingen gegeven worden; maar voor de onlijdelijke verveling in de groote wereld stellen zij zich schadeloos door onbeteugelde scherts en vrolijkheid in eene kleine wereld, die juist niet tot de *fijne* behoort en van den jongen ALEX. DUMAS haar naam »le demi-monde" verkregen heeft. Deze demi-monde is eene karakteristieke verschijning in het tegenwoordig gezellig leven te Parijs. Gelijk het bij een' voornamen Turk tot schande geacht wordt geen harem te hebben, zoo zou het in Parijs ten minste ook al heel vreemd zijn, rijk en hooggaanzienlijk te wezen, zonder een fille de plaisir te onderhouden. Men ziet de galante vriendinnen der nieuwe parvenu's dagelijks in calèches over de boulevards en naar het bosch van Boulogne draven; zij vervangen geheel de maîtresses van den ouden hofadel, wiens nakomelingen heden tot een eenvoudig, huiselijk leven beperkt, zich onthouden van de zedeloosheid, die den roem hunner vaderen vóór de revolutie bevlekte. Zij vormen eene eigene kleine wereld, die met den algemeenen stroom medegaat en hare plaats behoudt. Zij maken elkander bezoeken en hebben hunne bijzondere cirkels en partijen. Eene geheele stadswijk, die zij meest bewonen, is naar hen »le quartier des Lorettes" genoemd.

Eene andere hoofdrol in het tegenwoordige Parijsche leven speelt het geld. Men moet zelfs erkennen, dat meer aanbidders zich verdringen om de gaanderijen van de beurs dan in de salons van het Lorettenkwartier; maar de aanvoerders van dien zwerm zijn het toch ook, die vooral de dames van den demi-monde voeden en hare weelde onderhouden. Beide verschijnselen in het volksleven zijn ook naauw aan elkander verbonden. Wanneer de rijkdom de vrucht is van langdurigen arbeid, van krachtige inspanning gedurende meer dan één menschenleven, dan verkrijgt hij in de oogen des bezitters eene hooge, bijna heilige waarde. De spaarzaamheid wordt dan dikwijls overdreven: zoo als ligt te begrijpen en te verschoonen is bij hen, die naauwkeurig weten hoe zeer men zich behelpen en bekrimpen moet, om rijk te worden. Maar sinds men nieuwe middelen om zich te verrijken heeft ontdekt en fabelachtige schatten in een enkelen nacht als in een droom worden verworven, bezet de ongeduldige genotzucht en pronk-

lust de hoofden, die de gunst des toevals zinneloos maakt. De rijkdom, met een enkelen zwaai van het rad der fortuin gewonnen, gunt rust noch duur, hij dringt de bezitters tot losbandige genietingen en dolle uitgaven, zij moeten vertooning maken om zich en anderen te verblinden. Wat is hiertoe eerder geschikt dan die vele dienaressen van VENUS, die woekeren met hare bekoorlijkheden? Vandaar die schitterende optogten, die buitensporige toiletten, die zich op schoone dagen in het bosch van Boulogne en bij de eerste voorstelling van een nieuw stuk in de schouwburgen ten toon spreiden. De vrouwen zijn voor de nieuwe millionairs niet anders dan het levende uithangbord van hunnen rijkdom, en de dolle weelde, waarop zij zich zooveel inbeelden, is de balans hunner kas.

Het reusachtige treurspel, waaraan zij hun vermogen danken, wordt door velen aangemerkt als een der buitengewoonste en in de gevolgen onberekenbare verschijnselen des tijds; anderen daarentegen beschouwen het onverschillig, als ware daarbij niets bedenkelijks op te merken. Men beweert dat het spelen in openbare fondsen in de vorige eeuw in Frankrijk veel erger en gevaarlijker geweest is dan tegenwoordig. Een LAW kon heden onmogelijk bestaan. De tegenwoordige maatschappij zou geene speelruimte geven aan zulke vermetele avonturiers, die een oogenblik zich op den voorgrond drongen en dan van de schouwplaats aftraden, nadat zij een land omgewoeld en uitgeplunderd hadden. De tegenwoordige papierhandel zou met den windhandel in de periode van het regentschap volstrekt niet te vergelijken zijn. Toen hadden alleen de bevoorregte standen het spel in de openbare fondsen gedreven en tot een hazardspel gemaakt; thans is de speculatie met papier gebruikelijk onder alle standen der maatschappij, van den rijksten bankier tot aan den geringsten kramer heeft ieder zijne aandeelen in de eene of andere der ontelbare Compagniën, die niet zoo bedriegelijk zijn als de Missisippi-Compagnie van LAW. Uit dit veel grooter aantal van speculanten verklaart men ook het zooveel geringer gewin. 't Is zeker waar, dat het treurspel in Frankrijk thans niet tot die hoogte is opgevoerd als in den tijd van 't regentschap. De Missisippi-actionaris was een geheel ander man dan de aandeelhouder van het Crédit-Mobilier. Er is groot onderscheid tusschen de financiers van de tegenwoordige beurs en die van de voormalige straat Quincampoix, maar 't bestaat meer in den vorm dan in het wezen. In plaats van den Ier LAW heeft Parijs thans kleine speculanten uit alle natiën; er is niet meer één Missisippi, maar twintig Missisippi's stroomen dagelijks over het wijde veld der dagblad-annonces. Iedere week staat een nieuwe LAW op, die actiën en praemiën uitzaait; de straat Quincampoix is oneindig veel breeder geworden; de speculatie-koorts heeft alle klassen der maatschappij, zelfs zonder onderscheid van geslacht, aangegrepen; het is dezelfde waanzinnige speelwoede, die onzen tijd even schrikkelijk beroert als den toenmaligen; alleen vindt men geene adellijke

beurzensnijders en roovers meer, gelijk graaf HORN, en de speculanten kunnen in 't kwartier Vivienne rustig rondgaan en ongehinderd hunne zaken drijven.

In een ander opzigt toonde de achttiende eeuw in Frankrijk eene bezonnenheid en bescheidenheid, die daar tegenwoordig vreemd zijn. Men omringde de financiers, bezong ze in verzen, verzamelde zich aan hunne zwaar beladen tafels, prees met vollen mond het uitstekend talent hunner koks in de uitvinding en toebereiding van nieuwe geregten, de onschatbare waarde van hunne wijnkelders, en de heerlijkheid der gegeven of genoten gastmalen; men telde echter de gastheeren zelven niet veel, noch beschouwde ze als gewigtige personen. De vorige eeuw geloofde aan de magt des geestes meer dan aan de magt van het geld, en een schoon schilderstuk of een goed boek was in hare meening belangrijker dan de schitterendste financiële operatie. LAW was in de oogen zijner tijdgenooten een intrigant, een zwendelaar; tegenwoordig houdt men hem voor een groot man, voor den grondlegger van het crediet- en financiewezen der nieuwere staten. Den tegenwoordigen financiers ontbreekt het niet aan vleijers. Elken dag groeit het aantal dergenen, die hen prijzen, zoo als zij 't liefst willen; men roemt ook nog wel hunne kelders, de bekwaamheid hunner koks, de smaakvolle inrigting hunner hôtels, maar dit als in 't voorbijgaan en zonder daar te veel nadruk op te leggen. De geldmannen verlangen iets beters dan zoo gemeenen en snel verdampenden wierook, zij willen groote staatsburgers, weldoeners des menschdoms, verbeteraars der wereld zijn. En zij worden door sommige schrijvers ook daartoe gemaakt en ondersteund in hunnen waan. Hebzucht en gelddorst zullen holle, zinledige woorden zijn, die in een verouderd woordenboek thuis behooren. In de industriële staten, zoo als zij dagelijks duidelijker met hunne ontwikkeling aan 't licht komen, is winzucht eene deugd; ja, zoo zal GUIZOT het gemeend hebben, toen hij van de redenaars-tribune zijnen tijdgenooten toegeroepen en aangeraden heeft, om zich te verrijken. De beroemde exminister had daarbij echter geheel iets anders in den zin, en dacht aan den welvarenden middelstand, die zich steeds uitbreiden en de hoofdsteun voor de liberale en burgerlijke monarchie worden moest. Thans gaat de ontwikkeling een gansch anderen weg. De burgerlijke individuën verdwijnen in anonieme vereenigingen, en steeds duidelijker wordt de terugkeer tot de industriële organisatie der Middeleeuwen: 't zijn inderdaad financiële bondgenootschappen en hanze's, die dagelijks onder den titel van compagnie te voorschijn komen. Nog hoort men daarbij eenige namen, maar telkens minder; eindelijk zal men niets meer kennen dan: Staatsleeningen, Crediet-vereenigingen, Banken, Kassen, Kantoren, enz. De inrigtingen van dezen aard zijn in den laatsten tijd zoo vermeerderd, dat men bijna tot de gedachte zou komen: al het geld zal langzamerhand uit de circulatie verdwijnen en door papier vervangen worden.

Sedert de revolutie, toen in Frankrijk de burgerlijke middelstand aan het roer der maatschappij en van den staat is gekomen, heeft in dat land alles, waaraan de mensch het denkbeeld van het eeuwige pleegt te verbinden: kunst, wetenschap, godsdienst, staatsinrigting, de ligte kleur der veranderlijkheid gedragen; in weinige jaren, ja, in dagen soms zijn veranderingen geschied, tot welke bij andere volken eeuwen zouden noodig zijn. Men heeft de meeningen en gevoelens als kleederen en meubelen afgelegd, en zelfs de ernstige politiek heeft als de ligtzinnige schoone literatuur hare perioden gehad. Alles is de sporten der ladder op- en afgestegen en altijd, zoo als men zeide, van het slechte tot het goede overgegaan. Frankrijk heeft bij afwisseling gedweept met soldaten, met staatsredenaars, met Universiteits-leeraars, met dichters en met romanschrijvers; tegenwoordig dweept het met de geldmannen, die nog minder dan de overigen 't enthousiasme regtvaardigen. En toch, als ware de nimmer stilstaande verwisseling en verandering juist de waarborg van bestendigheid en duurzaamheid, is nergens zooveel gesproken van vastheid, van stelsels en grondbeginselen, als hier.

Wij willen hier ten slotte nog in herinnering brengen, dat in eene maatschappij, die zoo verdeeld, zoo onbestendig en onrustig is (en die het zoolang blijven zal tot dat zij hare vastheid zal hebben gevonden in godsdienstige, zedelijke en staatkundige leeringen, die overtuigend genoeg zijn om de gemoederen te buigen), alle inrigtingen van het verledene evenzeer bedreigd en wankelend zijn, zelfs die, welke haren grond hebben in de natuur. De meermalen herhaalde uitspraak, dat met de maatschappelijke verfijning en de weelde, die deze ten gevolge heeft, de reine en eenvoudige zeden meer en meer eene fabel der grootmoeders worden, moge wel niet volkomen waar zijn, wanneer er van 't geheel der volken of van een volk sprake is; ofschoon het wereldbeheerschende Rome van den keizers-tijd en 't hof des regenten in Frankrijk dit schijnen te bevestigen, die in liederlijkheid en wellust alles, wat de verdorvenste fantasie kan bedenken, overtroffen; Parijs, wanneer het ongelukkig de beheerscheres van Europa wierd, zou het op nieuw bevestigen; want waar de schatten der wereld te zamen vlieten, derwaarts volgen alle ondeugden en misdrijven het magnetisch metaal, het goud. Evenwel wij hopen, het zal niet alles tot slavernij brengen. Zoo verdeeld als de krachten en schatten der wereld nog zijn onder de volkeren van ons kleinst en beschaafdst werelddeel, hebben wij nog geene verwoesting van de zeden en maatschappelijke betrekkingen te duchten, gelijk Rome die ondervond na de verovering van Carthago, Griekenland en Azië.

(*Unsere Zeit.*)

MENGELWERK.

EENE ENGELSCHE ROMANSCHRIJFSTER.

I.

In Engeland is onlangs een boek verschenen, door grootschheid van onderwerp, noch jagt naar diepzinnigheid luide zich aankondigende, maar toch in hooge mate belangwekkend voor den Engelschman zoowel als den vreemdeling. Het is eenvoudig de levensbeschrijving. eener vrouw: »The Life of CHARLOTTE BRONTE, by Mrs. GASKELL, 2 voll., London, SMITH ELDER AND C°., 1857." Maar die vrouw was de geliefde romanschrijfster CURRER BELL, (zoo als zij zich plagt te noemen), wier naam op letterkundig gebied eene bijna Europesche vermaardheid heeft gekregen. En haar leven hangt, juist door hare stille verborgenheid, zoo geheel zamen met de eigenaardigheden der Engelsche maatschappij, dat er in lang geen boek geschreven werd, wat zulk een diepen blik geeft in het inwendig leven van dat volk. Het is meer dan eene levensbeschrijving; het is in vele opzigten een geschiedkundig werk te noemen. Het doet ons het Engelsche leven kennen van eene bijzondere zijde. Want het doet het oude Engeland van vóór 30 jaren als voor onze oogen opdoemen, met zijne forsche en ruwe zeden, een mengsel van onbeschoftheid en goedaardigheid, van wreedheid en zedelijkheid, en met zijne sterke, eeuwenheugende vooroordeelen, in de schaduw waarvan de Engelsche nationaliteit is opgewassen. En tevens wordt in de familie BRONTE als het ware de overgang geschetst tot de nieuwe orde van zaken en denkbeelden; want deze staat, met de wortels in het oude Engeland, maar heeft het hoofd gesierd met de vruchten der nieuwere beschaving. Zij bestaat juist door dien strijd, maar is er ook het slagtoffer van. Treffend doet het ons zien, hoe die beide elementen in de BRONTE's botsten, en toch zich vereenigden; hoe uit de bijna barbaarsche onafhankelijkheid, en de ruwe, maar krachtige

moraliteit der oude zeden, zulk eene waardigheid van karakter en eigenaardige fijngevoeligheid konden voortkomen; hoe de vooroordeelen der Tories en Anglikanen met de nieuwe idéën konden zamentreffen. Die verschillende bestanddeelen zijn in deze familie als ineengesmolten, en geven aan haar genie dat bijzondere gehalte, maar ook die soort van aarzeling en gegêneerdheid, welke haar kenmerken.

Dit boek strekt grootelijks tot eer zoowel voor de vrouw wier leven het beschrijft, als voor het land waar zij leefde. Want den diepen zedelijken zin, die de ziel uitmaakt van de werken van Miss BRONTE, heeft zij grootendeels aan haar vaderland te danken. Bij geen der volken toch van het vasteland hangen de deugden en ondeugden van een individu zoo naauw zamen met de zeden van het algemeen, en zijn als het resultaat van de nationaliteit. In Engeland is de staat, of liever de maatschappij aan één groot huisgezin gelijk. Zij oefent denzelfden invloed op de leden er van, geeft de rigting aan hunne opvoeding en gevoelens, bindt hen met een gemeenschappelijken band, en teekent hen met één familietrek. En terwijl in andere Europesche staten deugd en ondeugd onder één masker van kunstmatigheid verward worden; ja, de opperheerschappij van het *comme il faut* dikwijls de gekunstelde ondeugd in de plaats der deugd doet treden; blijft de grondtrek van het Engelsche karakter strenge zedelijkheid, zooveel te opregter, als zij in den grond natuurlijk en niet gekunsteld is, ondanks de excentrieke vormen, die zij somtijds aanneemt. En juist deze twee, natuurlijkheid, niettegenstaande enkele onnatuurlijkheden in het artificieele gedeelte, en diepe zedelijkheid, zijn, wèl beschouwd, de vaste lichtende punten in alle werken der Engelsche schrijfster.

Wat Mrs. GASKELL ons van hare vriendin, en tevens van het Engelsche karakter doet kennen, is overwaardig, dat wij de bijzonderheden van haar verhaal overdenken. Het geeft ons de wording te aanschouwen, en als het ware eene moreele ontleding van het genie van Miss BRONTE. En wij zullen er genoegen en leering bij vinden.

Er zijn twee soorten van kunstenaars en schrijvers: zij, die van de natuur eene bijzondere gave hebben ontvangen, welke

niet door omstandigheden geleid wordt, maar zelve die beheerscht, en zij, die niet aldus van top tot teen gewapend worden geboren. De eenige gave, welke zij ontvangen hebben, is eene groote ontvankelijkheid. Hunne natuur wacht het *fiat lux* van de omstandigheden. Zij zullen altijd belangwekkend zijn, in welken kring ook geplaatst; maar de rigting en de vorm, welke hun talent zal aannemen, hangt van hun lot af. Dit beslist of hunne gave zich als eene wèl gekweekte òf als eene ziekelijke bloem zal ontwikkelen, die de kennelijke teekenen van verwaarloozing en gebrek zal dragen.

Het talent van Miss BRONTË behoort tot de tweede soort. Bezwaarlijk kan men haar eene bijzondere gave toekennen. Alleen dit, dat zij van de natuur eenen krachtigen, vurigen, zoekenden geest heeft ontvangen; het overige hebben de omstandigheden gedaan.

Ook zonder schrijfster te worden, ware zij altijd eene belangrijke persoonlijkheid geweest; maar meer door hare zedelijke eigenschappen, dan door hare verstandelijke gaven. Zóó is het ook met hare romans.

Deze munten meer uit door het zedelijke element dan door litteraire waarde. Maar dit is juist, wat ze zoo belangrijk maakt, dat zij er hare persoonlijkheid getrouw in weêrgeeft. Hare vurige natuur legt zij er in neder, en die maakt er het eigenlijke bestanddeel van uit; de vorm, waarin zij ze kleedt, de personen, die zij opvoert, alles, in één woord, wat het eigenlijke werk van den romanschrijver is, komt voor rekening van hare opvoeding. — Onder de omstandigheden, die haar talent hebben gevormd, komt in de eerste plaats deze, dat zij eene Engelsche was: zij is Engelsche in hare beschaving, in hare vooroordeelen. Van daar die vreemde tegenstrijdigheid, dat zij, die met zoo veel kracht alle conventionele misbruiken zou aantasten, eigenlijk zoo weinig liberalisme en humaniteit heeft. Zij is exclusief nationaal, streng behoudend en Toristisch; haar Protestantisme is stroef en onverdraagzaam, vooral tegen de Roomsche Kerk.

Maar hare zedelijke onafhankelijkheid, — die deugd van elk degelijk Engelschman, — verheft haar boven het kleingeestige; daaruit put zij kracht, om zulke vooroordeelen te bestrijden, waarmede hare opvoeding en haar hoofd misschien vrede zou-

den hebben, maar die haar hart veroordeelt. Men vindt in haar niet het kenmerkende van de nieuwere Engelsche schrijvers, de ziekelijke gevoeligheid van DICKENS, de niets ontziende spot van THACKERAY, noch de geesteskwellingen van KINGSLEY. De adem der nieuwere tijden is wel over haar henen gewaaid, maar er blijft nog veel in haar van den oud-Engelschen geest.

Niet minder krachtigen invloed hebben hare bijzondere omstandigheden op hare vorming gehad. Zij is opgevoed te midden van boeren, in eene streek, waar de oud Engelsche ruwheid zich het langst had staande gehouden, wel getemperd door loyaliteit, maar zonder eenige beminnelijkheid. De teedere liefde eener moeder heeft hare jonkheid niet gekoesterd, en haar vader was excentriek, korzelig en heftig. De eenzaamheid heeft lange jaren op haren geest gedrukt en haar hoofd vervuld met koortsige schrikbeelden. Familieleed heeft haar achtervolgd met eene verbittering, die aan een kwaad gesternte zou doen gelooven. Speelbal van het lot, heeft zij tot den bodem den beker der smarte gedronken. Bekrompenheid van middelen heeft de vleugels van haren geest gekort. Voor haar geene reizen, geen omgang met beschaafde menschen of in groote steden. Zij is gouvernante geweest en heeft het kruis der afhankelijkheid moeten dragen, en de onhandige trotschheid der halve grooten. Zelfs de natuur, waarin zij was opgevoed, had dat zelfde ruwe en sombere; en, wanneer zij uit haar venster lucht wilde scheppen, als de eenzaamheid haar verstikte, rustte haar oog op het droevige tooneel van een *boordevol* kerkhof, wat de pastorij haars vaders omringde. Begrijpt gij nu het talent van Miss BRONTE?

Onder ruwheid, armoede en verlatenheid is zij opgewassen, en deze zal zij in hare werken u afschilderen, en deze zullen daaraan de eigenaardige kleur geven. — Thans willen wij de feiten zelve laten spreken. Haworth, een dorp in het graafschap Yorkshire, is de plaats, waar CHARLOTTE BRONTE het grootste gedeelte van haar leven heeft doorgebragt. Het is te midden eener uitgestrekte heide gelegen, en de omringende natuur is eentoonig en somber. De onvruchtbare grond geeft slechts een karigen oogst, en is in akkers verdeeld, door steenen muren omheind, die iets doodsch aan het landschap geven. Her- en derwaarts verrijzen eenige fabrieken, arbeiderswoningen en oude

pachthoeven, die aan de streek de kalme rust van het landleven ontnemen, zonder er de levendigheid eener stad voor in de plaats te geven. De lucht wordt verduisterd door den rook der fabrieken, en het uitzigt is beperkt en gedrukt door graauwe heuvels, die zich van alle zijden voor het oog verheffen. Zóó is het landschap; gaan wij tot de bewoners over.

De bevolking van Yorkshire heeft de oude deugden, maar ook de oude ondeugden van Engeland het meest onveranderd bewaard. Het is de Angel-Saksische natuur, die bij hen bovendrijft. Zij zijn hardvochtig, onherbergzaam en liefdeloos; trouw en loyaal, maar alleen jegens de hunnen, en van daar hunne terugstootendheid; in groote mate onafhankelijk, en van daar hunne onherbergzaamheid: elke vreemdeling boezemt hun slechts wantrouwen in. Het gevoel is onder eene ruwe, dikke schors verborgen. Elk Engelschman vertrouwt in de eerste plaats op zich zelven, maar vooral de Yorkshire-man; hij vraagt niemands hulp, maar biedt de zijne ook nooit aan. De bekende goede en kwade eigenschappen van het Engelsche karakter zijn in hen als het ware geconcentreerd, en overdreven, en zonder de verzachting, die de beschaving in andere gedeelten van het land heeft aangebragt. Het krachtige, maar liefdelooze van hun karakter komt b. v. op ontzettende wijze uit in een bijzonder spreekwoord, aan de bewoners van Haworth eigen: »Doe een steen in uwen zak, bewaar dien zeven jaren, en dan nog eens zeven jaren, om altijd iets bij de hand te hebben als uw vijand komt."

Wat van hunne vroegere zeden en geschiedenis bekend is, komt geheel hiermede overeen. Altijd hebben zij uitgemunt door hunne onafhankelijkheid. Ten tijde der burgeroorlogen vloeiden de pachters van Yorkshire in menigte naar het leger van CROMWELL; en nog zijn zij heftige republikeinen, en is de naam van den Protector bij hen in roemrijke gedachtenis. In het begin dezer eeuw, toen de vader van Miss BRONTE het leeraarsambt onder hen aanvaardde, waren hunne zeden nog uiterst onbeschaafd: de wraak werd als een erfgoed van vader op zoon overgedragen, de misdaad in vele gevallen als iets energieks beschouwd. Hunne vermaken deden de haren te berge rijzen: de onschuldigste zeker nog waren wedrennen te paard en te voet, waarbij alle hinderlijke kleederen zoo naïf

werden afgelegd, dat het een vrij onkiesch schouwspel opleverde. Niet minder onwelvoegelijk was het gebruik bij de begrafenismaaltijden. Op het oogenblik dat de doodgraver het lijk in den kuil nederliet, werd aan de omstanders de officieele mededeeling gedaan, dat het doodmaal zou gehouden worden b. v. in de »Zwarte bul", of in een dergelijke kroeg uit de omstreken.

Daarheen begaf zich dan het gezelschap en spoelde het verdriet weg met stroomen van ale, of rum, of van een akelig mengsel van bier en brandewijn. Eer de maaltijd afgeloopen was, lag de helft der gasten reeds onder tafel, en de overgeblevenen uit dezen alcoholischen kampstrijd gebruikten hun overschot van krachten, om met mes en vuist elkander slag te leveren (*). Zulke wilden waren aan het gezigt van bloed gewoon, en ontzettende staaltjes zijn bekend van hunne onverschilligheid omtrent het leven eens menschen.

Zulke barbaarschheid werd niet alleen bij de mindere klasse, maar ook bij de rijke pachters, en zelfs de voornaamsten van het graafschap gevonden. De Engelsche excentriciteit, wier misanthropie meestal iets onschadelijks, en wier zonderlingheid iets welwillends heeft, neemt bij dit volk een wreed karakter aan. Een grondbezitter, die een schoon buitenhuis bewoonde, maar merkwaardig door hooge oudheid, had een onfeilbaar middel uitgedacht, om de nieuwsgierigheid op een afstand te houden: hij schoot met een geweer op de onbescheidenen, en had op die wijze verscheidene menschen gewond. Een sprekend voorbeeld van ver getrokkene zedelijkheid, tot wreedheid toe, is het volgende. In hunne kindschheid bragten de BRONTE's dikwijls bezoeken bij eene rijke familie van dissidenten. De oudste dochter uit dat huis was getrouwd met een fabriekant in de omstreek. Tegen hare bevalling kwam, op haar verzoek, eene harer zusters haar helpen en gezelschap houden. Maar korten tijd na de terugkomst van dit meisje kwam men tot de treurige ontdekking, dat zij door haren schoonbroeder verleid was. Haar vader veroordeelde haar, om op hare kamer opgesloten te blijven, totdat zij eene beslissing zou genomen hebben; zij werd door hare zusters gemeden en zelfs beleedigd; alleen hare moeder had medelijden met haar.

(*) In sommige streken van ons Vaderland, vooral in Friesland, was het vroeger niet veel beter.

De afloop van deze geschiedenis vooral is verschrikkelijk. De vader loofde openlijk eene som gelds uit, zoo iemand deze verworpelinge wilde huwen, die schande had gebragt over een gezin van *vromen*. Er werd dan ook een man gevonden, die zeker in het gedrag des vaders vrijmoedigheid vond, om haar zooveel verdriet aan te doen, dat zij het bestierf. Nogtans bleef dit strenge gezin de betrekking aanhouden met den ellendeling, die de oorzaak van al dit leed was. Zelfs de ruwe bewoners dezer streek ergerden zich aan dit voorval, en houden de afstammelingen van deze wreede en farizeesche familie voor gevloekt.

Menschen van zulk eenen ontembaren aard konden niet anders dan lastige gemeenteleden zijn. De voorganger van den Heer BRONTE, Mr. REDHEAD, was genoodzaakt te wijken voor de ongepaste aardigheden van zijne gemeente, waarmede zij hem vervolgden, omdat zij zich verbeeldden, dat zijne benoeming een of ander regt had geschonden. Zijne eerste verschijning op den kansel werd begroet met een helsch gestommel met rottingen en stokken; maar de volgende zondag toonde, dat zij een goed gebruik van de verloopen week gemaakt hadden. Gedurende de godsdienst-oefening kwam een man, met den rug naar voren op een ezel gezeten en het hoofd met een toren van oude hoeden gedekt, de kerk binnen, en ging die langzaam rond onder het luidruchtigste gelach van de menigte, welke de stem van Mr. REDHEAD overschreeuwde. Toen deze den derden zondag kwam, begeleid door eenige vrienden, werd het niet beter. Zij zoeken eenen schoorsteenveger op, van onder tot boven met roet bemorst, maken hem beschonken, en brengen hem zoo in de kerk, vlak tegenover den preekstoel. Het bespottelijke gezigt van dien bemorsten kop, die knikkebollende zijne goedkeuring hecht aan des leeraars woorden, doet de gemeente in een homerischen lach uitbarsten. Maar niet genoeg. Plotseling krijgt de schoorsteenveger een aanval van dronkemansliefde, en wil Mr. REDHEAD om den hals vallen. Daarop volgt eene worsteling, die weldra algemeen wordt, en onder woest getier loopt de dienst ten einde. Tot zelfs in een nabijzijnde herberg, waar hij gevlugt was, werd Mr. REDHEAD vervolgd, en moest zich heimelijk uit de voeten maken. Eerst verscheidene jaren later kwam hij te Haworth terug.

Trouwens, de leeraren waren dikwijls van hetzelfde gehalte als de leden, dezelfde ruwe energie, maar hier op een zedelijk doel gerigt. Een der laatste voorgangers van Mr. BRONTE heette GRIMSHAW, een ijverig Wesleyaan, die als eene soort van held in de herinnering der dorpelingen leeft. Toen hij in zijne gemeente kwam, moet hij weinig beter dan Heidenen gevonden hebben. Want hem wordt nog de roem gegeven hen beter gemaakt te hebben, en de staaltjes die wij zoo even zagen, vallen dus nog na die bekeering. Dit wordt alleen verklaard door de verregaande zorgeloosheid en ongeschiktheid der vroegere leeraren. Mr. GRIMSHAW ontzag niets om die bekeering tot stand te brengen. Behalve de gewone dienst gaf hij zich de moeite, om van huis tot huis te gaan, en somtijds tot dertig malen toe in eene week te prediken. Maar hij nam ook meer energieke maatregelen om hunne ijzeren zielen te bewerken. Wanneer hij bespeurde, dat deze of gene van zijn gehoor ontbrak, ging hij onder het gezang uit de kerk, zocht de halsstarrigen op, en dreef hen met zweepslagen naar de plaatse des gebeds.

Niet minder zonderling is het beeld van eenen anderen leeraar, Mr. ROBERSON, wien Mr. BRONTE nog in zijne jeugd gekend had. Het harde en hoekige van het Engelsche karakter is in hem tot eene karikatuur overdreven. Bij eenen opstand, dien de slechte tijden, en vooral eene nieuwigheid in de inrigting der fabrieken in Yorkshire had doen ontstaan, wapende hij zijne dienstboden, en hielp aan hun hoofd de opstandelingen bestrijden, en gaf hierbij geen kwartier en geen genade. Dezelfde excentrieke hardheid in het meer vredelievende gedeelte van zijn ambt: hij had eene school opgerigt, waar de tucht door allerlei vreemde en strenge straffen gehandhaafd werd. Toen eens een kind was weggeloopen, zet hij het te paard achterna, vraagt het van de ouders op, en brengt het met geweld, aan den staart van het paard gebonden, terug. En toch was hij tot op hoogen ouderdom door allen niet alleen gevreesd, maar zelfs hoog geacht; eene sympathie, die onverklaarbaar zoude zijn, ware hij niet juist de type van het volkskarakter.

In zulk eene sfeer, in zulk eene maatschappij is CHARLOTTE BRONTE opgegroeid. Wie met hare romans bekend is, zal zien, dat verscheidene episoden niets meer dan herinneringen zijn,

en zal het begrijpen van waar dat zelfgenoegzame, energieke van haar talent haar toegekomen is. De overkrachtige mannelijkheid van hare helden, de bewondering, die zij niet kan verbergen, voor al wat kracht is, voor ruwe en heftige karakters zelfs, — dat alles wordt genoegzaam verklaard uit de indrukken, waarmede hare jeugdige verbeelding zich het eerst gevoed heeft.

Beschouwen wij hiernevens den *huiselijken kring*, die CHARLOTTE BRONTE omgaf; ook daar vinden wij echte zedelijkheid, verbazende energie, maar ook weder zonderlingheid en heftigheid.

Haar vader PATRICK BRONTE woont nog te Haworth en heeft het treurige voorregt gehad, om al de zijnen te overleven. Ier van afkomst en Engelschman van woonplaats heeft zich bij hem de heftigheid van het Keltische bloed met de vasthoudendheid van het Saksische karakter vereenigd. Om zijnen toorn uit te vieren had hij de gewoonte, om op de heide tallooze pistoolschoten te gaan lossen, of hij wierp, b. v., een stuk kleed in het vuur, en zag het stilzwijgend verbranden, zonder acht te slaan op den stank, dien het verspreidde. Op een anderen tijd calmeerde hij zich door de ruggen van de stoelen af te zagen, en ze tot krukjes te herscheppen. Hij was een sterke wandelaar, maar ging altijd alleen, en niet dan zwaar gewapend uit. Dit laatste oordeelde hij noodig, sedert hij zich bij dezelfde oneenigheden, waarin Mr. ROBERSON zulk eene rol speelde, de vijandschap der werklieden had op den hals gehaald, door tegen hen partij te trekken. Toen echter later, bij een dergelijk geval, de werklieden in zijn oog in hun regt waren, hielp hij hen op even krachtdadige wijze ondanks de verwijtingen der fabriekanten, zijne buurvrienden. Zijne denkbeelden waren even krachtig als zijne gewoonten, en uitten zich op even despotische wijze. Hij gaf zijnen kinderen de meest stoïsche opvoeding, en verzette zich tegen al, wat in zijn oog weelde was. Eens, dat de meisjes zouden gaan wandelen, stond er eene gansche rij mooije schoentjes bij het vuur gereed, die zij ten geschenke ontvangen hadden. Toen Mr. BRONTE binnen kwam en al die weelde zag, wierp hij ze in het vuur. Evenzoo had zijne vrouw een fraai zijden kleed ontvangen, wat zij trouwens nooit droeg. Op zekeren dag hoort zij de voetstappen van haren man op

hare kamer, en zich herinnerende, dat zij den sleutel in de kast had gelaten, waar de japon hing, gaat zij ijlings naar boven. Te laat: de stukken lagen reeds op den grond verspreid. Toch was hij geen huiselijke tiran; op zijne wijze beminde hij de zijnen teeder, was goed vader en goed echtgenoot. En zijne vrouw zelve getuigde op haar sterfbed, dat hij nooit een hard woord tot haar gesproken had. Ook voor zijne gemeenteleden was hij goed, zelfs tot verkwisting toe.

Hij was vroegtijdig getrouwd met Miss BRANWELL, eene zachtaardige, vrome, toegevende vrouw. Spoedig na elkander ontsproten uit dit huwelijk zes kinderen: vijf meisjes, MARIE, ELISABETH, CHARLOTTE, EMILIE, ANNE, en één jongen, naar zijne moeder, op Engelsche wijze, PATRICK BRANWELL genoemd. Daarna ging hare gezondheid met rassche schreden achteruit, en zij stierf kort na de vestiging te Haworth. Slechts eene flaauwe herinnering van eene lijderes in eene stille ziekenkamer hebben de kinderen van hunne moeder behouden, en sedert dien tijd stonden zij eenzaam op de wereld, weinig beter dan weezen.

Aan hen zelve overgelaten, werden de werkzaamheden van het verstand en het nadenken hun eene vroegtijdige gewoonte. Hun begripsvermogen, gescherpt en opgewekt door allerhande lectuur, ontwikkelde zich voor den tijd, en grootendeels hieraan moet hunne ziekelijke gevoeligheid, en hun vroegtijdige dood worden toegeschreven. Een jaar na den dood van Mistress BRONTE kwam hare zuster, Miss BRANWELL, in de pastorij wonen, om de opvoeding van hare nichten op zich te nemen. Haar gezelschap was weinig geschikt, om de rigting te wijzigen, die de eenzaamheid aan haren geest gegeven had. Zij was een uitstekend mensch, liefderijk voor hare nichten, maar wier liefde met dat waas van droefgeestigheid overtogen was, die een gevolg is van eene pligtsvervulling, welke niet eigen keuze, maar de omstandigheden ons opleggen. Zij had haar schoon en vruchtbaar land verlaten voor eene dorre en onherbergzame streek; het gezelschap van oude bekenden voor de eenzame pastorij te Haworth, waar, buiten enkele collega's uit den omtrek, niemand kwam. Het was een natuurlijk gevolg, dat zij met een waas van droefheid en koelheid werd overgoten, waarvan de invloed op kinderen gelijk is aan de nachtvorst op de ontluikende lenteknoppen.

Het was als of alle mogelijke ongunstige omstandigheden moesten zamenkomen, om aan den geest van CHARLOTTE en hare zusters die eigenaardige rigting te geven. Zelfs de schooljaren, anders een tijd van zorgeloosheid althans, gaven aan CHARLOTTE het eerst de ondervinding van menschelijke verdorvenheid, en lieten een onuitwischbaren indruk bij haar achter, dien zij in het eerste gedeelte van »JANE EYRE" wedergeeft. De school van Cowan's-Bridge, die zij bezocht, was uitsluitend voor predikantsdochters bestemd, en werd grootendeels uit liefdegiften bekostigd. Mr. CARUS WILSON, de oprigter en bestuurder, was een braaf man, maar die niet het minste begrip had van wat aan kinderen toekomt. Hij meende den Christelijken ootmoed te bevorderen, door hun bij elke gelegenheid te herinneren, dat zij door de liefdadigheid van anderen werden opgevoed. Zijne groote zorgzaamheid voor zijne inrigting bepaalde zich vooral bij het minutieuse. Maar terwijl hij zich met dingen bezig hield, die beter voor vrouwen geschikt zijn, werd het noodige voorbijgezien. Verregaand was de zorgeloosheid voor de spijzen der kinderen, die zóó onzindelijk waren, dat hunne gezondheid er onder leed. Bovendien was de ware reis, die zij zondags naar de kerk moesten doen, eene nieuwe oorzaak van ziekte. Eene epidemie brak in de school uit, die aan CHARLOTTE de stof heeft opgeleverd voor de beschrijving in »JANE EYRE."

MARIE BRONTE werd ziek, en stierf weldra. Zij is het origineel van de persoon, die in HELENA BURNS beschreven wordt. Zij had in hooge mate afkeer ingeboezemd aan eene ondermeesteres, aan de lezers van »JANE EYRE" bekend onder den naam van Miss SCATCHERD. Op zekeren morgen gevoelt MARIE zich zoo ziek, dat zij vergunning vraagt, om te bed te mogen blijven, die haar door de ondermeesteres geweigerd wordt. Het arme kind poogt op te staan, maar slaagt hierin slechts langzaam, waarop de secondante, die dit alles maar luiheid noemt, haar op onbehoorlijke wijze mishandelt. Nooit heeft CHARLOTTE den indruk van verontwaardiging verloren, welke dit tooneel in haar opwekte, en die heeft ook hare pen, bij de beschrijving van de school van Lowood, bestuurd. — Nadat eerst MARIE, en spoedig daarna ook ELISABETH was gestorven, keerde CHARLOTTE, thans de oudste harer zusters, met EMILIE naar huis terug. Tot dien tijd was zij wel van een

peinzenden, maar toch vrolijken aard geweest; sedert deze tooneelen, zegt men, was hare vreugde als uitgedoofd, en de toekomstige schrijfster van »JANE EYRE" en »VILLETTE" begon zich in haar te ontwikkelen.

Hierna verliepen verscheidene jaren van verlatenheid in de pastorij te Haworth, waarin de kinderen zoo goed als zich zelve opvoedden, in het gezelschap van hunne tante, en eene oude dienstmaagd, die gedurende 30 jaren de familie diende. Ook deze geringe persoon was niet zonder belangrijken invloed op de vorming der kinderen. Zij voedde hen op met de ruwe liefde eener boerin; beknorde ze veel, maar bedierf ze nog meer. Bovendien was de oude onuitputtelijk in het vertellen van de meest wonderlijke histories, zoo als men zoo dikwijls zonder nadenken aan kinderen verhaalt, maar die eene onberekenbare werking op hen uitoefenen. De excentrieke natuurlijkheid, waarmede zij al die ijselijkheden voordroeg, droeg bovendien het hare bij, om de verbeelding der kleinen door ziekelijke schrikachtigheid te overspannen.

Lezen en vooral schrijven was de eenige bezigheid der gezusters en haren broeder. Zij schreven zonder rust of ophouden, geschiedenissen, tooneelstukken, gedichten, zoo als hunne vroegrijpe verbeelding hun ingaf. Ook het houden van een dagboek, dat onfeilbare middel om den geest te beschaven, was hun eene vaste gewoonte, zoo als ons ten minste van CHARLOTTE met zekerheid bekend is. Zij hadden een »Magazine", waarvan zij de redacteurs, inschrijvers en lezers te gelijk waren; zij speelden om zoo te zeggen schrijvertje en dichtertje, zoo als andere kinderen soldaatje spelen, en hunne eenige uitgave bestond in eene ontzettende consumptie van schrijfpapier.

Ook werden zij vroegtijdig met de kennis van, en de belangstelling in staatszaken vervuld. Hun vader was een heftig Tory, en zijne gesprekken en gewone dagbladen stortten de beginselen van die partij in hunne jeugdige harten, welke hun altijd zijn bijgebleven. Sprekend is het tooneel, zoo als zij het ergens in haar dagboek beschrijft, van de vurige belangstelling, waarmede de geheele familie de debatten in het Parlement volgde. Mr. BRONTE met koortsige haast den kruisband van het dagblad openscheurende, de oude tante met gespannen aandacht luisterende, en van tijd tot tijd over de

quaestie van den dag haar hoogwijs, maar altijd streng Protestantsch gevoelen uitende, en de kinderen, tot het kleinste toe, elkander rondom des vaders leuningstoel met niet mindere gejaagde spanning verdringende. Hoe echt Engelsch is dat alles! De politiek behoort daar zoo geheel tot het huiselijke leven en de opvoeding der kinderen, als bij ons het lezen en schrijven. — Niet minder eigenaardig is een ander tafereel, wat bewijst, hoe geen leeftijd of sekse aan die liefde voor de politiek vreemd is. Later was CHARLOTTE naar de school van Miss WOOLER gegaan, en zij beschrijft in een brief aan eene jeugdige vriendin, hoe de geheele school in gisting was bij de quaestie van het kiesstelsel, die in 1832 behandeld werd. Dagelijks hielden de jeugdige hoofden zich bezig met heftige politieke discussies, en beoordeelden, ieder naar haar standpunt, als Tory, of radicaal, de in de quaestie betrokken personen.

Het verblijf op deze school, waar zij op haar vijftiende jaar henen ging, was overigens voor CHARLOTTE een tijd van betrekkelijk geluk. Daar vond zij, hetgeen haar altijd ontbroken heeft, omgang met haars gelijken, en zij heeft hier ook vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt, die haar geheele leven niet verbroken zijn. De natuur was hier schoon, en de omtrek vol sporen van verleden tijden. Miss WOOLER, eene deftige, maar beminnelijke Engelsche, wist met bevallige levendigheid de oude histories van den omtrek aan hare kweekelingen te verhalen. Zoo was het hier, dat het boven vermelde met den predikant ROBERSON gebeurd was, en hier woonde de fabriekant, wiens fabriek bij die gelegenheid bestormd was. Zijn persoon heeft CHARLOTTE in den roman »Shirley" wedergegeven, onder den naam van MOORE, en zoo zijn de meeste bouwstoffen van dien roman aan de verhalen van Miss WOOLER ontleend, of het zijn hare vriendinnen, waar zij hare romanheldinnen van maakt. De meer vrolijke toon, die in dit haar werk doorstraalt, is een gevolg van hare stemming in dit gelukkige tijdstip. Gelijk in de »JANE EYRE" vooral de droevige, zoo heeft zij hierin de vrolijke herinneringen van haar leven neêrgelegd. Maar het geluk is een vreemdsoortig bestanddeel in haar leven; en zoo staat de »Shirley" dan ook beneden hare andere romans.

CHARLOTTE was reeds toen naar ligchaam en geest, zoo als zij haar geheele leven geweest is. Zij was niet schoon naar het uitwendige, maar de rijkdom en de strijd van haar inwendig leven teekenden zich op haar gelaat af. Er was eene groote mate van energie, maar te gelijk van bedeesdheid op te lezen, gelijk men dat wel eens van weeskinderen ziet. Haar overigens zacht oog kon toorn en verontwaardiging uitdrukken op eene wijze, zoo als zelden eenig menschelijk gelaat. Zij was stilzwijgend, en beminde de eenzaamheid meer uit gewoonte, dan uit natuur. — Wij hebben geen portret van haren broeder, BRANWELL, noch van EMILIE. Deze echter was, zegt men, de schoonste der zusters; zeker was zij het sterkst sprekende en rijkst begaafde karakter der geheele familie. Zij was van eene meer dichterlijke natuur dan CHARLOTTE, even beschroomd, maar vrij van die neêrslagtigheid, en hare beschroomdheid had iets bevalligs, als eener hinde. Een kind der heide, was zij aan haren geboortegrond met zoo wilde liefde gehecht, dat men alle pogingen moest opgeven, om haar Haworth te doen verlaten. Zij hield met eene ziekelijke woestheid van dieren, en bij voorkeur van wilde en gevaarlijke. Dikwijls ving zij een weinig te vertrouwen hond op, die met hangenden staart en tong uit den bek, op den weg liep, en gaf het dier te drinken; werd zij gebeten, dan maakte zij een ijzer gloeijend, en brandde de wonde uit, zonder iemand iets te zeggen. Men had haar een hond gegeven, met een echt Engelsch karakter, trouw en goed; maar was hij gestraft voor het een of ander en geslagen, dan vergat hij zijne trouw, en vloog zijnen aanvaller aan. Toch wist het zwakke meisje, het dier, wat zijne tyranny in huis begon te oefenen, met geweld te temmen.

Dit vreemde meisje, wier onbegrijpelijke energie hare zuster zelfs vrees inboezemde, is vroeg gestorven: haar talent heeft zich niet kunnen ontwikkelen; maar was misschien grooter, dan dat van CHARLOTTE, en meer geniaal. In den bundel van gedichten, door de drie zusters gezamenlijk uitgegeven, zijn die van ELLIS BELL (haren pseudoniem) wel de beste. Het werk, wat wij van haar hebben, »Wuthering Heights", moge minder litterarische juistheid en kunst verraden, maar het is zeker meer dichterlijk. De opgang van CHARLOTTE heeft de eerste proeven harer zusters in de schaduw gesteld; maar hadde het talent van EMILIE zich kunnen ontwikkelen, naar hetgeen

deze eerstelingen beloofden, dan ware zij haar voorbijgestreefd.

Het meest aan dit karakter gelijk is dat van BRANWELL, den ongelukkigste van deze ongelukkige familie. Als jongen was hij ook van zelf onder andere omstandigheden geplaatst: hij was niet zoo afgezonderd van de wereld; maar, terwijl zijne zusters met de gebreken ook de voordeelen van het eenzame leven bezaten, werd zijne meerdere vrijheid hem verderfelijk. In den aanvang scheen het zijn geluk te zullen worden: zijn geest ontlook er door en ontwikkelde zich zonder eenig beletsel. Op achttienjarigen leeftijd was hij een vrolijk, verstandig en vurig jongeling, het bedorven kind van het geheele dorp, een dier wezens, die tot alle geluk, maar ook tot alle afdwalingen geschapen schijnen. Want ook zijne slechte zijde, zijne hartstogten ontwikkelden zich, bij deze vrijheid, met buitengemeene hevigheid. Zijne zusters, weinig bekend met de wereld, en ondanks haar zelve met het energieke in hem ingenomen, hielden zijne streken voor hunnen vader verborgen. Alzoo was hij eene prachtige bloem gelijk, in te welige aarde zonder zorg en zonder snoeimes opgeschoten. Wij zullen later zien, welke rampzalige vruchten hieruit zijn voortgekomen.

Zietdaar de leden van de familie BRONTE, alle heftige karakters, ANNE misschien alleen uitgezonderd, wier zachte aard door de meer schitterende hoedanigheden der anderen werd overschaduwd. Welk zal nu het lot zijn, wat zulke vurige gestellen wordt toegedeeld, waaruit hun zoekende geest voedsel zal ontvangen? Wat hun verblijf te Haworth betreft, in weinig woorden kan dit gezegd worden: de eene dag was gelijk aan de andere. De eenige uitspanning der zusters bestond in lange wandelingen op de heide, waarbij zij met onbegrijpelijke beschroomdheid elk menschelijk gelaat, als iets verschrikkelijks ontvlieden. Te huis zijn, behalve het huishouden, de boeken hare eenige bezigheid; zij lezen alles, goede en kwade, ook de meest vreemde en fantastische. Des avonds, als hare tante naar bed is, en het dagwerk afgeloopen, winden zij elkanders verbeelding onder vertrouwelijke gesprekken op, en wel op hare kamer op en neder loopende, zonder licht, slechts door een straal van de maan, of van den brandenden haard beschenen. Één winter muntte boven alle andere door sombere treurigheid uit. Hevige regens en ruw weder hielden haar

geruime weken te huis, en de weêrsgesteldheid vermeerderde de sterfte in den omtrek op ontzettende wijze. Men kan zich een denkbeeld vormen van de droefgeestigheid van haar bestaan, bij het onophoudelijk gelui der doodsklok in den toren, vlak bij de pastorij. Daarbij de treurige bedrijvigheid op het kerkhof onder hare vensters, waar elk oogenblik nieuwe dooden werden aangedragen, of graven gedolven en grafzerken bereid voor die nog komen moesten. Dit moest wel haar gevoel òf geheel verstompen, òf tot eene uiterst ziekelijke spanning opvoeren.

Bij zulk een bestaan wordt het hart spoedig oud, en loopt kwalen op, even als het ligchaam. Werkelijk zijn ook vele eigenschappen van CHARLOTTE niet anders dan ziekten des geestes. Reeds op haar negentiende jaar openbaarde zich zelfs in hare vriendschapsbetrekkingen eene ziekelijke vreesachtigheid. Begint zij van iemand te houden, dan vreest zij aanstonds lastig te zullen worden, of schept andere denkbeeldige gevaren, en zij stelt het zich overal ten taak hare natuur te bestrijden en alle teedere gewaarwordingen te onderdrukken. Eene andere ziekte was hare overgroote moedeloosheid. Nog slechts 21 jaren oud, verbeeldt zij zich reeds, dat voor haar de lente des levens voorbij is, en nooit verwacht zij eenig geluk. Ook op godsdienstig gebied openbaarde zich die kwaal, en bragt haar tot wanhoop aan hare zaligheid. De gedeelten uit haar dagboek, waar zij dit tijdperk haars levens beschrijft, treffen ons door de somberste schilderingen van hare gewetenskwellingen, maar getuigen ook van den rijkdom van haar hart, en hare getrouwheid aan het gevoel van pligt. Iets hiervan heeft zij wedergegeven in den »JANE EYRE", bij de beschrijving van de verzoekingen en kwellingen der arme gouvernante.

En wat kon het zijn, wat zij met regt zich zelve verwijten kon, dan alleen hare vurige natuur, waarvan zij zich altijd eene misdaad maakte. Want de meest treffende goedheid was haar eigen, ondanks de stormen in haar binnenste, die hare ziel vermoeid, maar niet uitgeput hadden. Terwijl zij zich zoo der verdoemenis prijs gegeven waande, had zij de taak op zich genomen om het werk van de oude dienstmaagd te verrigten. Deze had een been gebroken, en zou hare dienst moeten verlaten, zoo als de tante en de noodige zuinigheid

aanraadden. Maar de meisjes vonden wel middel, om dit plan tegen te werken, en weigerden onder anderen te eten, tot dat besloten werd, om de oude TABBY te houden. En, om dit mogelijk te maken, namen zij vrijwillig al het huis- en keukenwerk op zich.

Zulk een meisje kon, ondanks haar gebrek aan schoonheid, niet anders dan interessant wezen. Had zij ook de gewone eigenschappen niet, om eenen man te behagen, zij kon achting winnen of de nieuwsgierigheid gaande maken. Beiden is haar gebeurd. In 1839 ontving zij een huwelijks-aanzoek van een geestelijke, die hooge achting voor haar had opgevat. CHARLOTTE sloeg het aanzoek af, nagenoeg om dezelfde redenen als JANE EYRE hare hand aan Sir JOHN RIVERS weigerde. Eenigen tijd hierna was het een jong Iersch geestelijke, die vooral uit nieuwsgierigheid tot haar getrokken werd; maar de soort van vrijaadje, die dreigde te zullen ontstaan, werd door de ernsthafte CHARLOTTE spoedig onderdrukt. — Eerst toen het wegsterven van hare omgeving den last der pligten, dien zij droeg, langzamerhand had verligt, kon de gedachte aan een huwelijk in haren geest opkomen.

De geldelijke omstandigheden van den Heer BRONTE waren, gelijk men reeds heeft kunnen opmerken, niet al te ruim, zoodat zijne kinderen er op bedacht moesten zijn, om zich zelven een bestaan te verschaffen. Dit was echter niet zoo gemakkelijk. Langen tijd hadden zij de hoop gekoesterd, om van hunne lievelingsbezigheden te leven; PATRICK zou schilder worden, de meisjes schrijfsters. Met dit doel schreven PATRICK en CHARLOTTE twee brieven, één aan WORDSWORTH en één aan SOUTHEY, er eenige proeven van hun talent bijvoegende. Alleen CHARLOTTE kreeg van SOUTHEY een antwoord, uitstekend door gezond verstand en kiesche toegevendheid; maar waarin haar plan haar ontraden werd. Gedurende geruimen tijd volgde zij dezen strengen, maar liefderijken raad des verstands op; maar wat dan te doen? Eene school oprigten! Maar èn geld, èn de onmisbare gezondheid, èn de vereischte kundigheden ontbraken haar; hare opvoeding en ontwikkeling waren geheel buiten den gewonen regel geweest. Toch moest er een besluit genomen worden, en zij waren tot alles bereid. Vooral CHARLOTTE

scheen met het geringste tevreden te zullen zijn. Zij gevoelde zich wel ongeschikt voor verscheidene betrekkingen, waarvan hare stille zwaarmoedigheid haar afsloot; maar verklaarde zekere soort van sympathie te gevoelen voor het werk zelfs eener dienstbode. Weinige weken later hadden ANNE en CHARLOTTE eene plaats als gouvernantes gevonden.

CHARLOTTE had gelijk: dán ware het nog beter dienstmaagd te wezen. De eigenaardige ellenden van dezen halfslagtigen stand zijn genoeg bekend; maar zij werden verdubbeld door haar overgevoelig gestel en zwaarmoedige excentriciteit. Zij getuigde aan Mrs. GASKELL, dat men gouvernante geweest moest zijn, om zich een denkbeeld te vormen van het zedelijke bederf, wat den geest aangrijpt onder zulk een voortdurenden staat van vernedering en gedwongenheid. Hare eerste plaats was ook niet van de gelukkigsten. De kinderen waren onhandelbaar; maar zij zoude er nog wel mede teregt gekomen zijn, als de ouders het er niet op schenen toegelegd te hebben, om hunne gehechtheid aan haar in de vooroordeelen van het zoogenaamde fatsoen te smoren. Eens, toen een der kinderen, in den eenvoud des harten haar zijne liefde betuigde, kon de moeder hare verontwaardiging en spijt niet weêrhouden, en trok het terug met de woorden: »Wie houdt er nu van eene gouvernante, mijn kind! foei!" — Dat wreede woord liet een smaak van gal en alsem in hare herinnering achter.

Niet lang daarna verliet zij dit huis, wat haar niet dan smarten had opgeleverd, en kwam tegen het einde van 1839 te Haworth terug. Wederom zocht hare ziel in het schrijven verpoozing van de eentoonigheid haars levens, en onwillekeurig kwamen hare droomen van schrijversroem weder op. Zij begon een roman op groote schaal, als die van RICHARDSON. Somtijds zonden haar broeder en zij enkele proeven aan WORDSWORTH en aan COLERIDGE. BRANWELL schreef somtijds in een provinciaal dagblad, en EMILIE maakte gedichten. Maar CHARLOTTE heeft haren weg nog niet gevonden; zij is nog niet te huis op dit terrein, zij zoekt en dwaalt. Nog is hare opvoeding niet voltooid, nog vijf of zes jaren van smart zijn voor de vorming van haar talent noodig. — In 1841 kreeg zij op nieuw eene plaats als gouvernante. Nu had zij het goed getroffen; maar zij bleek niet voor deze betrekking in de wieg gelegd te zijn. De omgang met kinderen gaat menschen van

een zwaarmoedigen aard slecht af. »Ik zie er altijd onbegrijpelijk tegen op, om zelfs de noodigste dingen aan de dienstboden, of mijne meesteres te vragen; ik weet, dat het dwaas van mij is, maar ik kan het niet helpen." Zoo schreef zij, en bovendien woelden reeds andere gedachten haar in het hoofd. Hare werkzame verbeelding schilderde haar allerlei landschappen, personen en geschiedenissen voor, die het haar als een nood was opgelegd, in het licht te doen verschijnen. Ook was haar post van gouvernante, met een loon van hoogstens een paar honderd gulden 's jaars, toch nog geen bestaan. Op nieuw vatte zij het plan op, om eene kostschool te houden. Toevallig bestond er gelegenheid om die van Miss WOOLER over te nemen. Wel waren hiertoe middelen noodig, en twee jaren van voorbereidende studie in het Fransch en Duitsch; maar zij bragten het toch zoo ver, dat zij en EMILIE naar het vasteland konden gaan, waar zij te Brussel, in de inrigting van den Heer HEGER, het ontbrekende in hare opvoeding konden aanvullen.

Ook hier werden de beide zusters door haar noodlot en door hare eigene schroomvalligheid achtervolgd, en de vreemde wereld, die haar omgaf, verdubbelde nog hare kwellingen. Zij konden er niet toe komen, om zich in den vreemde aan iemand aan te sluiten, waartoe de gelegenheid toch niet ontbrak. Zij vergenoegden zich met elkanders gezelschap, en hadden slechts één doel: spoedig de noodige kennis te verzamelen, om dezen gehaten kring te kunnen ontvlieden. Geen oude Scyth of Germaan kon zich vreemder gevoeld hebben, te midden van het zedebederf van Griekenland of Rome, dan deze kleine wilden van Yorkshire onder de zeden en de godsdienst, die zij dagelijks aanschouwen moesten. Het vasteland in het algemeen, en de Belgen en de Roomsche godsdienst in het bijzonder maakten op CHARLOTTE eenen allerongunstigsten indruk. Maar nog grooter was de afkeer van EMILIE, die steeds naar hare heidevelden terug verlangde.

De gelegenheid daartoe deed zich spoedig genoeg op, maar door eene treurige aanleiding. Hare tante was door eene zware ziekte overvallen. Zij kwamen in allerijl over, maar vonden bij hare aankomst ANNE en haren vader alleen en in stilte tegen elkander over zittende.

Eenigen tijd hierna ontvingen zij een brief van den Heer

HEGER, die aanbood haar als onderwijzeressen in zijn gesticht op te nemen. De dood van hare tante liet eene plaats aan den ouderlijken haard open, en ANNE moest weder hare betrekking als gouvernante gaan vervullen. Welkom was deze aanleiding aan EMILIE, om hare geliefde heide niet te verlaten, en zoo vertrok CHARLOTTE alléén. Maar beroofd van het gezelschap harer zuster, was de verlatenheid haar met elken dag meer drukkend en onuitstaanbaar, en wanneer men in de »VILLETTE" leest, wat LUCY SNOWE gedurende het verblijf in het Pensionnaat had uit te staan, kan men zich eenig denkbeeld vormen van haar nameloos lijden. Bovendien kwamen hare stroeve Protestantsche begrippen hoe langer hoe meer in botsing met het ijverige Catholicisme van den Heer HEGER. Te gelijker tijd kwamen er slechte berigten van Haworth: het gezigt van Mr. BRONTE werd gedurig slechter, zoodat er vrees voor blindheid bestond. Ook werd het gedrag van BRANWELL, reeds lang bandeloos, meer en meer onrustbarend. En zoo liet CHARLOTTE hare betrekking tot het pensionnaat van den Heer HEGER varen. Wel werd er bij hare terugkomst nog gesproken over haar plan, om eene school op te rigten; maar andere zorgen werden dringender. De ongelukkige zusters hadden twee zieken op te passen: een blinde, en een krankzinnige. Mr. BRONTE was de eene, de andere was de ongelukkige BRANWELL.

Zijne geschiedenis is allerjammerlijkst.

Vóór eenige jaren had hij eene betrekking gekregen als gouverneur in een voornaam huis. Hij was, gelijk wij weten, een schoon jonkman, aardige prater, en vroeg bedorven en in het kwade gestijfd door de te groote ingenomenheid zijner eigene zusters en der geburen. Hij had de kwade kans van eene hevige liefde in te boezemen aan de vrouw des huizes, waar hij gouverneur was. Gelijk zulk eene onnatuurlijke passie allen schroom pleegt af te leggen, kwamen de eerste aanzoeken van den kant der dame, welke zich zelfs niet eens voor hare kinderen, die bijna volwassen waren, verborg. Het treurigste was nog, dat BRANWELL haar niet alleen inwilligde, maar het ongeluk had van smoorlijk verliefd te worden op de vrouw, die zijne moeder had kunnen zijn. Kwam hij van tijd tot tijd het ouderlijk huis nog eens opzoeken, dan bekortte hij zijn verblijf zoo veel mogelijk, en verbaasde zijne zusters door het

zonderlingste gedrag en humeur. Deze begrepen niet, wat dit alles beduidde; maar weldra kwam BRANWELL voor goed in de pastorij terug. De beleedigde echtgenoot had hem zijn congé gegeven, en met geweld een einde gemaakt aan deze rampzalige en zondige betrekking.

De avond, waarop al deze bijzonderheden bekend werden, leverde een tragisch tooneel in de pastorij op. De zusters, zich het aangezigt bedekkende uit schaamte over den broeder die hun afgod geweest was, maar thans een levend beeld der zonde; de oude blinde vader, in heftige vervoering haar vloekende, die zijn kind in het verderf heeft gesleept, en bij dat alles BRANWELL heete tranen schreijende, en ondanks zijne wanhoop en berouw, nog slechts aan zijne liefde denkende. — Zijn leven was gebroken. Met het egoïsme van den hartstogt, dacht hij niet aan de smart der zijnen; hij dacht slechts aan zich zelven, en hetgeen hij verloren had. Nogtans bleef hij nog steunen op ééne verwachting, hoe zeer ook te veroordeelen. De man zijner geliefde was ziekelijk: hij kon sterven! Die gewenschte gebeurtenis kwam; maar bij testament had hij zijn geheele vermogen aan zijne vrouw vermaakt, op voorwaarde, dat zij nimmer eenige betrekking met BRANWELL zou aanknoopen. En deze, voorziende dat hij op het berigt van den dood haars mans zoude overkomen, zond in allerijl een bode tot hem af. Het berigt wat deze aan BRANWELL bragt, wierp hem in hevige stuiptrekkingen: zijne geliefde deed hem weten, dat zij van hem afzag, om haar vermogen niet te verliezen.

Dit was de laatste slag, dien BRANWELL niet meer te boven kwam. Alleen de dood kon hem van dien hartstogt genezen. In sterken drank en opium zocht hij troost, en in zoo buitensporige mate, dat hij door het *delirium tremens* werd aangetast. Zijne legerstede stond in de kamer zijns vaders, en in de aanvallen zijner afschuwelijke ziekte, dreigde hij dikwijls, dat één van hen beiden den volgenden dag een lijk zou wezen. Te vergeefs smeekten de dochters haren vader, dat hij niet in die kamer blijven zou; hij wilde van niets hooren. En zoo bragten de arme meisjes hare nachten door, in gestadige onrust, en vingen dikwijls het geluid op, van een pistool die geladen werd. Het juiste, wat in die kamer voorviel, bleef haar verborgen; maar den volgenden dag, als

de aanval voorbij was, hoorden zij BRANWELL zich zelven bittere verwijtingen doen: »Wij hebben eenen verschrikkelijken nacht gehad. Arme vader! hij doet zijn best wel, maar alles is gedaan voor mij. Het is *hare* schuld."

Het geluk had de bewoneren der pastorij weinig toegelagchen; maar nu was het ongeluk er voor goed binnengetreden.

Onder zulke omstandigheden kwam de bloem, in de eenzaamheid geplant, met tranen gedrenkt, door stormen van leed gezweept, tot haren vollen wasdom. Thans is zij rijp voor de bewondering der faam, en den sikkel des doods. Tot de beschouwing van deze tweede periode haars levens kunnen wij nu overgaan.

(*Het tweede gedeelte in het volgende No.*)

ITALIË EN ZIJNE BEWONERS, MET EEN SCHILDERSOOG BESCHOUWD. (*)

In den regel is het eerste, waarnaar de jonge kunstenaar na zijne aankomst te Rome, als hij eerst eene woning heeft kunnen vinden, omziet, de restauratie de' Lepre. En dan zoekt hij in de tweede plaats in het Italiaansche leven met zijne schilderachtige tooneelen stof voor studieën en schetsen, opmerkingen en beelden. Wij willen hem eens volgen, om te zien welken buit zijne moeite hem oplevert, en als die niet tegenvalt, in zijn genot te deelen. Men klaagt zooveel, dat de wereld er hoe langer hoe prozaïscher gaat uitzien; een deskundig oog helpt ons misschien eenig bevallig beeld te vinden.

Het is niet onmogelijk, dat de genoemde Trattoria, de gewone restauratie voor kunstenaars, bij het binnentreden reeds den gezonden honger des vreemdelings uit het Noorden tot op de helft doet inkrimpen. De Romeinsche eethuizen zijn zeer voordeelig voor de beurs des bezoekers; de keuken ligt gewoonlijk binnen het bereik van oog en neus, en zendt voordurend haren verzadigenden wierook door alle vertrekken henen. Reinheid is aan het tafellaken, den vloer, en het geheele vertrek zoo zuinig mogelijk aangebragt. Het gezelschap bestaat uit

(*) Uit *Die Grenzboten*.

een wonderbaar mengsel; meestal zijn er onder de schraal gemeubileerde zalen enkele voornamelijk voor lieden uit het volk, en andere, waarin de gasten in betere kleeding zich afzonderen. Zeer streng wordt de grens echter niet getrokken, en in restauraties zoowel als koffijhuizen, ziet men dikwijls geestelijken, winkelbedienden, artistes, Fransche soldaten, portiers, niet zelden met vrouw en kind, of landlieden in nationale zondagskleeding, vreedzaam aan éénen tafel zitten, en naar dezelfde spijskaart smullen.

Is de bezoeker een Duitscher, en is hij niet bang voor een tamelijk gesloten gezelschap, dan klimt hij naar de eerste verdieping, en zal daar verscheidene beroemde schilders uit zijn land aantreffen, die hij misschien kennen zal. Maar hij zal zich bedrogen vinden, als hij reeds hier de schilderachtige vormen en de zachte toonen van het Zuiden verwacht. Op geringe wijzigingen na heeft ieder de vaderlandsche kleeding, en eigen taal behouden, en de nieuweling begint te vreezen, dat ook hij over de Alpen zal wederkeeren, zonder in eenen echten Italiaan herschapen te zijn.

Om te beginnen blijft hem niets over, dan door Roomschen kost den ouden ADAM uit te drijven; immers, volgens MOLESCHOT, heeft de tamme kat óók zijne zachte en beschaafde manieren, in vergelijking met de originele wilde, alleen aan de verandering van voedsel te danken. Gebakken visch, heet het in Italië, maakt wraakzuchtig van aard; — welnu! eene kleine dosis Italiaansche wraaklust ontsteekt wat leven in het koude bloed van den vreemdeling uit het Noorden. Derhalve spreekt hij het oliebaksel dapper toe, en zich herinnerende, hoe mild men in het oude Rome met zalvingen was, giet hij den ganschen goudgelen inhoud van de karaf Genueesch product op de malsche latuw ledig, — tot niet geringe ontstichting van den camerière. De Italiaansche keuken heeft veel overeenkomst met de Zuid-Fransche. De fijne, versche olie maakt dat men onze boter niet al te zeer betreurt; deze was tot vóór weinige jaren in Napels naauwelijks bekend, maar is er nu even als te Rome vrij goed te krijgen. De Italiaansche kost munt in alle tijden des jaars uit door de frissche groenten; Broccoli, bloemkool, artisjokken, paradijsappels, en allerhande soorten van salade wisselen elkander af; daarentegen komt onze eeuwige aardappel zelden op tafel.

Gevogelte is schaarsch, dank zij de nationale jagtfurie, die vooral in de Campagna er een waren verdelgingskrijg tegen voert, en zelfs de broedsels niet spaart. Het vleesch is wel goed, maar wordt aan de soep opgeofferd. Bij de kaas aan het dessert komt mes noch vork op tafel. De wijn is goed en goedkoop: voor zes Bajocchi (*) eene mooije flesch vol van het gulden vocht; zoo durft men zich dag in dag uit die kleine uitspatting nog wel permitteren.

Ondertusschen heeft de camerière op den rug van de spijskaart de hiëroglyphenkolom zijner rekening gekrabbeld. De oningewijde haalt nu een van zijne billetten van 5 Scudi voor den dag, die zijn Roomsche bankier zoo goed was hem tegen pari af te staan, maar die men zelden anders dan tegen kopergeld wisselen kan. Na een kwartier wachtens komt de jongen terug, beladen met eene menigte rolletjes, die de waarde in koper uitmaken van het in betaling gegeven papier. Met zijne rijke koperlading verlaat de aldus gezegende de beroemde Trattoria. Het kan gebeuren, dat zijn kleêrmaker niet gerekend had op zulk eene zak-overlading; in dat geval zullen de naden wel zwichten voor het gebrek aan zilvergeld te Rome; maar deze avarij veroorzaakt weder de kennismaking met de eene of andere bewoonster der Spaansche Trap, wier naaikunst even toereikende is, om den vreemdeling op straat den zak te verstellen. Dit toeval maakt den jongen schilder op het eigendommelijke straatleven in Rome opmerkzaam. Want hier en nog meer te Napels zijn zulke vertrouwelijke kleine diensten niets vreemds. Ook kapper en barbier oefenen hun beroep uit onder het dak van den vrijen hemel, en in de volkrijkste kwartieren staat de eene Romeinsche de andere voor de deur het haar te vlechten. Onze noordelijke smaak kan zich moeijelijk met de openbaarheid van zulke toiletwerkzaamheden vereenigen; maar nog vreemder aanblik leveren de naïve jagttooneelen op, als de alles opjagende vingers van zorgvuldige moeders de wildernissen van ongekamde kinderhoofden doorkruisen. In 't algemeen is er onder de bezigheden van den dag niets, wat men in Italië niet even gerust aan den blaauwen hemel vertoont, als wij aan de vier wanden eener kamer. Ook het zogen der kinderen behoort hiertoe, en

(*) De Bajocco geldt iets meer dan 2½ cent.

neemt zooveel te belangrijker plaats in, daar dikwijls bij kinderen van drie jaren, deze de eenige bron is, waaruit hun de stroomen des levens toevloeijen. Het mag wel hieraan te wijten zijn, dat de Italiaansche schoonen zoo vroeg verwelken.

Hoe verder de schilder naar het Zuiden komt, des te rijker stof zal hij voor zijn schetsboek vinden. Reeds de kleederdragt is op de meeste plaatsen zeer schilderachtig. 't Is waar, de nationale kleeding begint ook hier te verdwijnen, gelijk overal ter wereld de Parijsche smaak de inheemsche dragt schijnt te moeten verdringen. Het Grieksche costuum der bewoonsters van het eiland Procida wordt steeds minder algemeen, en de echte costumen, die Prinses ALBRECHT VAN PRUISSEN haar gegeven had, werden op staanden voet aan schilders verkwanseld. Ook de vroeger zoo rijk gekleede, op antiek Romeinsch bloed bogende schoonen van de overzijde des Tevere werden door hare zusters van de stad in den afval van hare sierlijke dragt medegesleept. Echter ziet men vooral bij feesten in het Napolitaansche nog steeds vrouwenkleederen, rijk met goud geborduurd en schitterend van kleuren. — Een goed bezet Napelsch Caricolo, met zijn bontgetuigd muildier of paard, zijne twee groote licht beschilderde wielen; aan beide zijden met het beeld des beschermheiligen versierd, in vloekende kleuren en rijke verguldsels; met zijn bont gemengelden last van monniken en soldaten, priesters en vrouwen, mooije meisjes en vrolijke jongens; — zulk een wagentje maakt het rijkste palet eens noordelijken schilders nog beschaamd, en vaagt alle vrees weg, dat het Zuiden met de nationale costumen ook misschien de liefde voor wilde kleurenpracht verliezen mogt. Voorzeker, zoo lang de groote Beer niet aan den zuiderhemel prijkt, is er nog geen gevaar, dat Italië eentoonig zal worden.

Bij de vrolijke stofferingen der Italiaansche natuur zijn ook de paardrijdende geestelijken niet te vergeten. Men is zoo gewoon alles aan hen zwart te zien; bij het rijden echter komt de zuidelijke lust in bonte stoffen bij hen boven. Van onder den zwarten rok komen broekspijpen te voorschijn van zoo bonte kleur en lustig aanzien, dat deze kleurenoverdaad van den ondergrond eene ruime schadeloosstelling is voor de eentoonigheid van de oppervlakte. Als de kweekelingen der Propaganda op hun uitspanningsuur in den Borghesischen tuin zich buiten het gezigt wanen, en plotseling hunnen overrok

uittrekken, om in duikelkunsten en bokkesprongen den loskomenden jongelingsovermoed uit te razen, dan komen er onderkleederen aan 't licht, wier blinkende kleuren de donkerheid van het meest melancholische voorhoofd kunnen ophelderen.

Ook heeft het heerschende gebruik bij Salerno, Florence, in de Campagna en in vele andere oorden, dat vrouwen en meisjes vóór of achter den ruiter mede opzitten, zijne pittoresque zijde. Niet zelden rijden ze zelfs naar der mannen wijze, wat meer naïef dan gracieus is. En ziet gij ginds die amazone wel? Terwijl hare linkerhand het muildier bestuurt, houdt de andere den zuigeling omklemd, wiens vaste gehechtheid aan de moederlijke borst, rustig de verraderlijke schokken trotseert.

De breikous in de hand van wandelende boerinnen, tusschen Siena en Florence, is meer een teeken van vlijt ook in het Zuiden, dan geschikt voor het penseel des schilders. Daarentegen zal het den schilder, en den dichter vooral, eene ware vreugde zijn, het veel besprokene spinrokken in werkelijkheid te zien, daar het nog in gansch Italië in gebruik is, en een oude grootvader schaamt zich niet met zijn spinrokken buiten rond te wandelen. Men weet, dat op het land overal de bezigheden niet zoo streng naar het geslacht aan mannen of vrouwen toegewezen worden.

Vaak worden de werkende wandelaars begeleid door het een of ander huisdier: gewoonlijk zijn het kleine varkentjes, die in rustige welgemoedheid hunnen meerdere begeleiden, zwarte, kortharige diertjes in het Napelsche, zwartgele in den Kerkelijken Staat, en gele in de noordelijke streken. Zij kunnen zoo aardig en trouw met den coquetten staartkrul snuffelend achteraan komen trippelen.

De algemeene antipathie tegen onnoodig verblijf onder dak of schut schijnt zich ook aan de dieren, koeijen, ezels en geiten medegedeeld te hebben. In den tijd dat zij melk geven, worden zij 's morgens den klanten voor de deur gedreven, en zoowel in de St. Luciastraat te Napels als in andere steden kan men den melkhandel op de directste wijze zien drijven, zóó uit den uijer in de kom met koffij. Door Rome's straten trekken in het begin en in het eind van den zomer gansche kudden langbaardige geiten. Waar zij stil houden komen de

melkbegeerigen met glazen en kannen aansnellen, en de half in vellen gekleede geitendrijver met den bruinen piramidaalhoed op het hoofd, en zijn bruingebrand, dikwijls schoon, altijd schilderachtig gelaat, verligt den uijer van die geit, welke juist aan de beurt is. De anderen zoeken intusschen haar gemak, waar zij plaats vinden, en maken straat of markt tot een allerlandelijkst tooneel. Bij voorkeur kiezen zij zulke plaatsen waar bronnen in de nabijheid zijn, en treft het dan, dat eenig antiek, ofschoon ook geschonden monument de bron versiert; en dat vrouwen en meisjes met haar blinkend koperen vaatwerk op het hoofd af en aan gaan; — zoo kan het oog des kunstenaars zich aan het steeds wisselende tooneel niet verzadigen.

De smidsen, bij ons zoo vruchtbaar voor de kunst, leveren in Italië, vreemd genoeg, zelden goede stof op: zij worden uiterst zindelijk gehouden, de wanden wit gestucadoord, en met hoefijzers, nagels en tangen als fantastisch lofwerk versierd. Zoo zijn ook zeer net en ordelijk in hunne rangschikking de open winkels der slagters, fruithandelaars en Pizzicagnoli. Bloemen, laurierbosjes, gouden vlaggetjes en waskaarsen, vooral bij hooge feesten, worden overal aangebragt, waàr slechts een plaatsje open is. De slagters leiden, — in 't voorbijgaan gezegd, — hunnen oorsprong in regte lijn van het oude Rome af, en de touwslagers niet minder.

In Napels is het bont versieren en op straat uitoefenen van het beroep nog meer aan de orde. In eene zijsteeg van de Toledostraat heeft men eene volledige boekdrukkerij op de lavabestrating opgezet. Terwijl vrouwen met gansche laken- en kleêrenwinkels op het hoofd, halfnaakte mannen met versch gevangen Triglien, Sardellen en andere visschen in korven of vaten, ezels met vijgen, granaatappels, meloenen, Molignani en zoete Mandarini beladen, door de straten trekken, en ieder zijn eigenaardigen roep tot den potpourri bijdraagt, — zit de letterzetter rustig op zijn krukje te rijden, en roept, in geval van nood, der voorbijgangeren hulp in, om de onleesbare kopij te ontcijferen. Niet minder ongestoord zit de kleêrenmaker naast hem te naaijen, rept de schoenmaker els en draad, of klopt de kuiper zijn maatgeluid; — ieder opgewekt door de vrije lucht en de lustige omgeving, die even weinig exigeant is, als het kijkgeld gering.

Niet minder levendig tooneel leveren de kwakzalvers op. De classische Dottore Dulcamara is niet overal meer in bloei, maar, waar hij nog zijne kunst vertoont, wordt het schetspotlood niet noodeloos gepunt. Op het plein del Gran Duca te Florence kon men nog onlangs den Dottore TERENZIO van zijnen wagen af zijne medicamenten hooren aanprijzen. Zij bestonden eigenlijk maar uit één middel, natuurlijk een purgatief; maar het hielp tegen alle kwalen ter wereld, en eene groote rol certificaten, die TERENZIO onvermoeid omhoog hield, en door den wind liet inzien, bekeerde elken ongeloovige. Lange manchetten en jabot, een ontzettende beverhoed op den krullenden haarbosch, en een arsenaal van allerlei instrumenten, gelukkig van onschuldig balein; — daarbij een *flux de bouche* met onvermoeide longen voortgestuwd, verpletterden allen twijfel aan de onfeilbare kracht van het Panacé; en, hoe onverschillig ook de antieke standbeelden op de markt van hunne voetstukken op den wonderdoctor neêrzagen, begeerig luisterde de volksmassa naar het snoeven van den grooten man.

Jammer, dat de vrij wat minder gevaarlijke Improvisatoren bijna geheel verstomd zijn in Italië. Hunne kunst loopt gevaar voor goed verloren te gaan, als het verbod tegen hen nog lang aanhoudt. Bijna echter komt men in de verzoeking, om bij de rederijkheid van zoo vele ambulante kramers aan vermomde leerlingen van deze gedisgraciëerde gilde te denken. Wanneer des avonds, na het Ave MARIA, de Chemico Parlati di Venezia op eenen hoek van de Corso-straat te Rome zijn tafeltje opsloeg, twee waskaarsen en twee lampen opstak, en eene menigte dozen met schoensmeer uitkraamde, met geschreven attesten voorzien, konden de Romeinen uren lang naar zijnen woordenrijkdom staan luisteren. Van eene schitterende lofrede op het »bella Italia", en zijne »nomini illustri", kwam hij met natuurlijken sprong op het vlekken- en scheurenmakende vitrioolmengsel zijner collega's, wat den bliksem zijner verachting niet ontging. These en antithese verdrongen elkander. Des redenaars oogen vonkelden, hij wierp eenen gereed staanden dienaar den mantel toe, toen zijne shawl, eindelijk ook de das, en geraakte op het laatst, ondanks de verhevenheid zijner taal, zóó in vuur, dat hij zich aan de hinderende straatjongens, die hem stonden aan te gapen, vergreep,

en ten laatste den goedmoedigsten zijner volwassene toeschouwers noodzaakte, zich een kwartier van gedwongen houding te getroosten, om zijn voet en laars aan de smeerproef des scheikundigen prijs te geven.

Niet zoo talrijk is het gehoor der monniken, die op Goeden Vrijdag te Rome, en op vele andere dagen te Napels, in de open lucht prediken. Maar ook deze kring levert genoeg eigenaardigs op. In een oogwenk wordt er b. v. tegenover het Pantheon eene tafel op straat gebragt, of een kist omgekanteld, en nu komt op dezen geïmproviseerden kansel een Jezuïet of bedelmonnik te voorschijn, die met het kruis in de hand, een half uur lang, tegen alle wagengeratel of marktgeschreeuw in, over de Heilige Maagd predikt. Mogt het donker worden, dan biedt zich wel de een of andere vrijwilliger aan, om met brandende fakkel naast hem post te vatten, en helpt het tooneel aan eene verlichting in den trant van den Nederlandschen nachtschilder GERHARD HONTHORST. Te Napels gebeurt het ook wel eens, dat een poppenkasthouder zich deze prachtige gelegenheid ten nutte maakt, en zijne comedie vlak tegenover de andere vertoont; waarop natuurlijk eene niet eens gelijkmatige verdeeling der toeschouwers volgt. Het spreekt van zelf, dat pligtgevoel, en geene *jalousie de métier*, den eerste noodzaakt, om eene boetpredikatie tegen zijnen *vis-à-vis*, te houden, even energiek als die van den beroemden ABRAHAM A SANTA CLARA. Maar dit bestendige dilemma »tusschen hel en hemel" schijnt volmaakt in den smaak der Napolitanen te vallen.

Mogen zulke straatpredikatiën rijke stof voor studiën opleveren, niet minder vruchtbaar zijn de kerken voor intieme schetsen. Gewoonlijk is het middenschip der Italiaansche godshuizen geheel ledig van zitplaatsen; maar in de zijgangen of voor de deur staan stoelen in menigte, die door kundige speculanten, naar dat de redenaar meer of minder getrokken is, duur of goedkoop worden verhuurd. Bij de predikatiën van kardinaal WISEMAN werden zij met vijf Bajocchi betaald. Voor den Humorist heeft deze handel en het heen- en wederslepen dier aandachtsmiddelen veel aantrekkelijks; maar ook de meer ernstige wordt door het *pêle-mêle* der knielenden, in gebed verzonkenen, of gesluijerden, der bedelaars met onbeschaamde zoowel als uiterst bedeesde trekken, en door zoo

menige andere verschijning, poëtisch gestemd. De preekstoelen zijn ruim, opdat de onrustige Italiaansche redenaar zich de noodige beweging kan veroorloven. In sommige plaatsen, b. v. te Florence, is over kansel en gemeente een soort van dak van grijs linnen gespannen, om den klank als bijeen te houden. Hoe weinig sierlijk ook op zich zelf, zoo vormt deze inrigting toch een natuurlijk raam voor originele groepeeringen.

Bovenal echter zijn de biechtstoelen eene rijke mijn voor schetsen. Op dagen die bij voorkeur voor de biecht bestemd zijn, staan de wachtenden *à la queue* aan beide zijden van het gestoelte. Gewoonlijk heeft men, — en wel met reden, — het goede daglicht als waker over de biecht-aangelegenheden aangesteld, waardoor echter de huiselijke familiariteiten, dadelijk op de biecht, tusschen biechtvader en dochter niet verboden worden. Als de Protestant zich hieraan ergert, is het aan zijne oppervlakkige kitteloorigheid te wijten. In de kerk St. Chiara te Napels b. v. verwijlden twee jonge, fraai gekleede meisjes, na ontvangen zondenvergiffenis, nog lang voor den open biechtstoel van hun geestelijke, en bleven hem op zijne scherts en plagerij het antwoord niet schuldig. Dat midden onder het aanhooren der biecht een andere geestelijke hem, die in functie is, toespreekt, en deze, aan de ééne zijde antwoord geeft en aan de andere vraagt en luistert, heeft volgens Italiaansche opvatting der zaak niets aanstootelijks. Evenmin de kop koffij, die de pater op zijn gemak in den biechtstoel opslurpt; noch ook vond men er iets belagchelijks in, dat de dikke koster der Chiesa Nuova te Rome op het dak van het kleine gebouwtje klauterde, om de naastbijzijnde candelabres op te steken.

Eene romantisch gestemde kunstenaarsnatuur zal in de kloosters, vooral die der nonnen, eene menigte schilderachtige toestanden ontmoeten, welke naauwelijks nog eene schikkende hand noodig hebben. Wel is waar, het inwendige der kloosters is overal niet voor ieder toegankelijk; maar reeds het spreekvertrek, het aalmoezenportaal bij de kerk en de getraliede galerij der nonnen leveren genoeg interessante gezigten op. Het ongedwongen doen en drijven der halfnonnen van St. Gennajo degli Poveri te Napels, vooral in de spreekzaal, die vlijtig door goede vrienden bezocht wordt, is een bezoek wel waard, vooral als men toch daar is, om de katakomben

te bezigtigen. Het lieve costuum der gekerkerde schoonen, met hooggele doeken om het hoofd, maakt hare verschijning niet weinig interessant. In de galerij te Venetië bevindt zich eene schilderij van P. LONGHI, welke het verkeer in zulk een spreekkamer voorstelt. De bezoekers zijn gepoederde cavaliers; men geeft elkander handjes door het traliewerk, en verkwikt zich onder anderen met het genot van chocolaad, en een spelende poppenkast. — De meeste nonnen te Napels ziet men in de Toledostraat; zij loopen twee aan twee, en zijn niets verlegen in het gedrang der drukste straat van de wereld. Wij zagen er eene op den wagen van haren broeder door de straat rijden. Zij hield zijn kindje in den arm, en het scheen haar daarbij wonderlijk te moede te wezen.

Onder de schilderachtige zijden van het Italiaansche leven mag men de begrafenissen vooral niet het laatst noemen. De stoet bestaat altijd uit gemaskerden, en bij voornamen komen hier nog gansche kloostercorpsen bij. Achter een lijkwagen te Rome, welke des avonds met fakkellicht naar de Corsostraat werd geleid, volgden niet minder dan 54 Kapucijners; bovendien 60 gemaskerden in het blaauw, die maar één oog vrij hadden. De open lijkkisten worden tegenwoordig zeldzamer; te Napels echter zagen wij nog een priester in zulk eene geopende kist naar de laatste rustplaats brengen, en nog valt die onderscheiding wel aan kinderen, maagden en hooge militaire personen te beurt. In Palermo brengt men de lijken nog in draagstoelen ten grave, en zelfs in zittende houding. — Desgelijks worden in het Napelsche de rijk uitgedoschte vroedvrouwen met het pasgeboren kind in draagstoelen ten doop gedragen. In Sorrento ontmoetten wij zulk eene wijze vrouw op haren beweegbaren troon; zij blonk onder hare juweelen en verguldsels als eene koningin.

Naauwelijks een kwartier verder deed zich een tooneel voor, wat nergens zoo bont en levendig is als in Italië: er werd een schip van stapel gelaten. Tenten en ballustraden waren opgerigt, en tallooze schuitjes bedekten het blaauwe water. Meisjes in goudgeel en rood gewaad, met witte doeken om hoofd en boezem, trotseerden in het gloeijende oeverzand den onafgewenden blik der brandende zonnestralen. Naakte kinderen speelden half in het water; Kapucijner en Franciskaner monniken fungeerden bij de gebruikelijke inzegening, of in de

rol van bloot toeschouwers. Eene zoogenaamde »huisnon", — eene non, die om redenen van gezondheid en voor een bepaalden tijd aan de haren wordt weêrgegeven, — de zuster van eenen Sorrentijnschen herbergier, schommelde in een bontgewimpeld schuitje. Oude en jonge mannen, op eene zwembroek na, slechts door het bruine vernis der zonnestralen gekleed, dreven in opene schuiten, of hurkten op het strand neder, het oogenblik verbeidend, dat het afgeloopen schip voor anker gaan, en het teeken gegeven zou worden, om naar den balk, die aan de kiel genageld is, te duiken. Toen het nabijzijnde kerkje ten derden male geluid had, kwam het lang gewenschte oogenblik, en nu begon in het visschen-element een zwemmen en duiken om het hardst naar de onderzeesche houtbuit, vermakelijk genoeg, dat men het betreuren zou, dat er maar één stuk hout te vangen was.

Tooneelen van gelijken aard biedt Amalfi's strand. De visschers, sjouwerlieden en schippers versmaden in heet weder bijna alle uitvindingen der kleedkunst, en geene lappen of lompen verbergen het schoone spierenspel van hunne fraai ontwikkelde gestalten. Zelfs ook de vrouwen, die aan de beek staan te wasschen, of met takkebosschen van het gebergte nederdalen, met niet veel anders dan hoog opgeschorte rokken buiten het hemd, bieden nog, hoe ook benadeeld in hare schoonheid door de fragmentarische halfheid harer kleeding, het genot, wat den noordelijken kunstenaar zoo zelden gegeven wordt, van de duidelijke afteekening van iedere beweging, en de harmonische echo in de golvingen der ligchaamslijnen.

Zeker, de custos van den botanischen tuin te Napels zoude haar zóó niet laten passeren. Niets is kluchtiger, dan wanneer des zondag namiddags de vrouwelijke jeugd zich den toegang van den scherp bewaakten hof tracht waardig te maken, en door allerlei toiletkunsten vóór het binnengaan het consigne te schenden. Slechts enkele malen slipt er eene op pantoffels door; meestal betrapt de wachter haar, en werkt haar zachtaardig bij een slip van de rokken weder op straat, waar zij dan hare volgens de wet beschoende vriendinnetjes door de traliën heen groeten kan, en in onverstoorbare luim weder op eene nieuwe krijgslist zint.

Maar, waar zou het einde zijn, wanneer men in een land, wier bewoners in de open lucht leven, de tallooze schets-onderwerpen zich voor den geest wilde halen? Welke veelzijdigheid bij de feesten, en processies! Welk warrelend gewoel in de Lotto-winkels, waar priesters en bedelaars twisten, om op hetzelfde nommer te wedden, waarvan zij gedroomd hadden; — winkels, die ook onder kerktijd open mogen zijn, maar waar de inzet door den H. Vader uit liefderijke voorzorg sedert 1856 van 5 tot op de onschadelijke kleinigheid van 2½ Bajocchi is vastgesteld. Welk een leven op de markten, waar alle landcostumen zamenstroomen, en iemand, die naar Broccoli zoekt, plotseling bespeurt, dat hij Latuga gekocht heeft, in de war gebragt door de bekoorlijkheden der zindelijke Sabijnsche, die elken avond het springvuur harer blikken op alle groentebehoeftigen rigt. Welk *Dolce far niente* onder gindsche Facchini op het plein Piazza Navona, die zoo even eenen invalieden stoel, de hemel weet aan wien, hebben afgezet en in brand gestoken, en nu in de gebrekkige Januarij-zon zich behagelijk om het vreugdevuurtje warmen, weinig zich bekommerende om het toekomstige zit-apparaat van den vroegeren eigenaar. En hoe deftig zien die Fransche soldaten er uit, met het gevoel hunner belangrijkheid op de strakke gezigten, terwijl zij met hunne pluimen om den kolenpot voor de hoofdwacht staan.

Eene andere vraag is het, of de nieuweling in het vak niet zóóveel te zien heeft, dat hij aan het teekenen niet toekomt. 't Is ligt mogelijk, maar zoo slim niet. Als de schoone natuur na de kamerlucht zijner studiejaren en het gezigt van levende menschen maar met kracht op hem gewerkt hebben. Als hij maar zóóveel opgewektheid, nieuwe frischheid en fantasie over de Alpen weder medebrengt, als het vrolijke rondzien in Italië onder levenden en dooden verleenen kan.

ONTSNAPPING VAN EEN ENGELSCHMAN UIT DEN MOORD TE DELHI.

Het volgende is een der afzonderlijke tooneelen uit de groote tragedie, die in Hindostan gespeeld wordt, ééne dier bijzonderheden, zoo als de Engelsche dagbladen er verscheidene hebben medegedeeld. Dit hebben wij aan de »Illustrated London News" te danken. Het moge eene kleine bijdrage zijn tot de kennis van dat bloedige drama, onder anderen ook van de meer of minder vriendschappelijke verhouding der onderscheidene Indische stammen en volken, zoowel tot de Engelschen als onderling. Van den patiënt zelven afkomstig, draagt het verhaal alle kenteekenen van waarheid.

Daar mijn naam in de nieuwspapieren genoemd is onder de vermoorden te Delhi, op den 11den Mei, toen de algemeene moord aldaar gepleegd werd, geef ik het volgende verhaal van de miraculeuse ontsnapping, waardoor mijn leven is gered. Op Maandag, den 11den Mei, kwamen de Sepoyers van Meerut binnen Delhi, en koelden hunnen wraak- en moordlust aan het grootste gedeelte der Europeanen. De 38e, 54e en 74e Regementen inlandsche Infanterie (er waren geene Europesche troepen te Delhi) kregen bevel, om uit hunne kwartieren te trekken, benevens de aanwezige Artillerie; maar, daar zij gelijk gezind waren met het 3e Reg. inlandsche Cavallerie (die na den moord te Meerut hierheen gekomen waren), boden zij geenen wederstand, maar gaven aan hunne Engelsche officieren te kennen, dat zij beter deden, zoo spoedig mogelijk te vlugten. De vrouwen en meisjes waren in het fort gebragt op de hoogte te Delhi; en, toen het duidelijk werd, dat er groot gevaar bestond, begaf ik mij naar den Brigadier-Majoor GRAVES, op dat oogenblik Commandant van de plaats, en bood mij aan, om een brief naar Meerut over te brengen, ten einde de hulp in te roepen van de Europesche manschappen, die zich daar bevonden. De Brigadier gaf mij den brief, en na afscheid genomen te hebben van mijne vrouw en drie dochters in het fort, ging ik naar mijn huis en vermomde mij als een Faquir (Mahomedaansche asceet), mijn aangezigt, handen en voeten

kleurende. Ik ging door de stad naar de schipbrug over de rivier de Jumma, maar, daargekomen, vond ik de brug afgesneden. Ik keerde terug naar het kantonnement, en trachtte de rivier over te komen over het veer bij het kruidmagazijn; maar in dien tusschentijd hadden de opstandelingen van het 3e Reg. Cavallerie de kantonnementsplaats bereikt, en al de bewoners der naburige dorpen kwamen aansnellen om daar te plunderen: de huizen werden in brand gezet, en ik begon te wanhopen, of Meerut wel bereikbaar zou wezen. Ik rende dwars over het parade-terrein, terwijl er tweemaal door de Sepoyers op mij gevuurd werd. Ik kwam tot aan den tuin bij het kanaal, toen ik opgevangen werd door eenige dorpelingen, die mij wel niet doodden, maar van alle mogelijke kleeding beroofden. Toen rigtte ik mij, daar ik moedernaakt was, naar Kurnaul (op den grooten weg), in de hoop van misschien de officieren en vrouwen aan te treffen, welke in die rigting gevlugt waren, — maar vóór dat ik een twintig minuten verder was, zag ik twee Sepoyers, wien het zeker mislukt was, om de officieren op te vangen. Zij reden met getrokken zwaard op mij aan, schreeuwende: »Ferungee hy! maro! maro!" Ik nam dadelijk eene smeekende houding aan, en naauwkeurig bekend zijnde met de Mahomedaansche godsdienst, en het Hindostansch kunnende spreken, begon ik de eerbiedigste lofsprekingen ter eere van hunnen profeet MAHOMED te uiten, en smeekte, dat zij mijn leven zouden sparen, zoo zij geloofden, dat IMMAN MENDHEE komen zou, om de wereld te oordeelen. Ik deed elk mogelijk beroep op hun gevoel, nadat ik, wel te verstaan, de eerste wonde ontsnapt was, wat ik deed door neêr te vallen, daar zij te paard zittende, mij zóó niet goed konden raken. — Zij luisterden naar mijne woorden, en lieten mij ongemoeid, zeggende: »Hadt gij niet om genade geroepen in den naam van den profeet, wij zouden u gedood hebben, gelijk de andere ongeloovigen." Ik was vreeselijk ontsteld en kon naauwelijks staan, maar daar ik zag, dat ik wel vooruit moest, vervolgde ik mijne reis. Omstreeks een groot kwartier verder, viel ik weder in eene troep Mahomedanen, die op mij aansnelden met de woorden: »Daar is een Ferungee (Europeaan), dood aan den ongeloovige!" Zij zeiden ook tot mij: »Gij Ferugees wilt ons allen tot Christenen maken"; toen sleurden zij mij voort naar een dorp, een klein

half uur van den weg af, en bonden mij de armen achter den rug, waarna een van hen tot zijn kameraad zeide: »KURREEM BUX! ga uw zwaard halen, dan zullen wij dezen Kaffir (ongeloovige) het hoofd afsnijden." Terwijl KURREEM BUX bezig was zijn zwaard te halen, wat mij naar de eeuwigheid moest sturen, werd de alarmkreet »Dhar, dhar!" door de dorpelingen aangeheven, en de Mahomedanen die mij vasthielden snelden weg, om voor hunne eigen zaken te zorgen. Ik rende weg, met alle magt weder op den weg aan, en mogt alzoo aan deze gebaarde beulen ontsnappen. Terwijl ik zoo nog op den weg bleef rennen, op Kurnaul aan, werd ik weder tegengehouden door eenige smidsgezellen, die voor het magazijn van Delhi werkten; maar een van hen zeide tot mij: »Sahib! heb geene vrees! kom met ons meê naar mijn dorp, en wij zullen u wel wat eten bezorgen. Als gij verder gaat, wordt gij zeker vermoord door de Mahomedanen, die overal uit de dorpen getrokken zijn, om de Ferungees te berooven en te vermoorden." Ik ging dan ook met hen mede naar huis, en vond er de meest vriendelijke behandeling: de een gaf mij een dhotee, een ander eene muts, een derde wat melk en inlandsch brood. Toen voelde ik mij weêr buiten onmiddellijk gevaar; eerst was ik zoo gejaagd geweest, dat ik naauwelijks spreken kon. Zij stopten mij ergens in eene hut, waar ik mij neder kon leggen; maar slapen kon ik niet. Ik vertelde deze lieden, dat ik een doctor was, en werd dientengevolge met nog meer oplettendheid behandeld. Den volgenden morgen ontbood de Chowdrie van het dorp mij bij zich, en de geheele gemeente kwam op de been, om den »Ferungee Doctor" te zien. Hoe uitgeput ik ook was, had ik hunne ontelbare vragen te beantwoorden; maar toen zij zagen, dat ik volkomen bekend was met hunne godsdienst, taal en zeden, werd hunne belangstelling in mij nog veel grooter, en beloofden zij mij in hunne bescherming te zullen nemen. — Gedurende mijn verblijf in dit dorp hoorde ik, dat Dr. WOOD, Chirurgijn-Majoor van het 38e Reg. inlandsche Infanterie te Summeypore was, een dorp ongeveer twee uren van daar. Iemand van dat dorp kwam mij opzoeken, en verhaalde mij: »Een Doctor WOOD is in ons dorp. Hij heeft medicijnen noodig; daar gij al de inlandsche medicijnen kent, wees zoo goed te zeggen, wat hij gebruiken moet." Ik schreef het noodige voor, maar weet niet, of het

werkelijk tot hem gekomen is. Ook hoorde ik dat Kolonel RYPLEY gewond ergens bij het paradè-terrein lag. Ik bragt de dorpelingen aan het verstand, dat hij een voornaam persoon was, en dat, zoo zij hem eten en drinken bezorgden, zij eene mooije belooning van het Gouvernement zouden krijgen. Zij bragten hem toen ook voedsel voor verscheidene dagen; maar een dag of tien nadat ik dit dorp verlaten had hoorde ik, dat hij door één van de Sepoyers, die hem daar gevonden had, was vermoord.

Eenige dagen nadat ik in dit dorp, Badree genoemd, was gekomen, ging het gerucht, dat al de Ferungees te Meerut, Umballah, en Calcutta vermoord waren, en dat de Koning van Delhi het bestuur op zich genomen had. Ook was er eene proclamatie uitgevaardigd, welke ieder dorp, waar een Ferungee verborgen werd gehouden, met moord en plundering dreigde. De arme dorpelingen werden hierdoor ongerust; zij verwijderden mij bij nacht uit het dorp, en gaven mij eene kleine hut van Mango-boomen tot schuilplaats, waar ik dag en nacht alleen moest zitten. Des nachts kwam de een of ander der dorpelingen naar.mij zien, en bragt mij brood en water. Ik ben niet in staat, om mijne gewaarwordingen in dezen tijd van beproeving te beschrijven; den geheelen dag was ik blootgesteld aan de ondragelijke zonnehitte, en des nachts alléén, onder jakhalzen en andere dieren, die rondom mij kwamen loeren en schreeuwen. God en ik zelf alleen weten, wat ik daar uitstond.

Na vijf dagen en nachten in die boomenhut doorgebragt te hebben, werd ik weder naar het dorp teruggehaald en in een Bhoosa-huis verborgen. Hier was ik 24 uren opgesloten, bij eene hitte en stiklucht, die met geene woorden te beschrijven zijn. Ik kan niet zeggen, waar ik de grootste ellende uitstond, in die hut in de eenzaamheid, of in deze Bhoosa-kotree. Toen kwam er een gerucht in omloop, dat verscheidene opstandelingen waren uitgezonden, om de Ferungees in de verschillende dorpen op te sporen; en het werd raadzaam geoordeeld, dat ik Badree verlaten zou, onder begeleiding van een Faquir Jogee (eene afdeeling van de sekte der Faquirs). Deze man kwam, en bood aan om mij te brengen, waarheen ik wilde; maar verzekerde, dat ik hier geen oogenblik meer

veilig was. Ik maakte mij dus in allerijl op naar Bursooah, waar ik den nacht bleef. In het huis van een zijner vrienden, waar wij ons bevonden, kleurde mijn Faquir al mijne kleederen, en gaf mij een halsband van kralen en al wat verder noodig was om óók het uiterlijk van een Faquir aan te nemen. Nadat wij hiertoe alle maatregelen getroffen hadden, begon ik mijne pelgrimaadje met hem. Hij bragt mij in verscheidene dorpen en liet mij doorgaan voor een Cashmeeree of Faquir Jogee, gelijk hij zelf. In al de dorpen, waar ik doorkwam, werd ik met allerlei vragen en strikvragen overladen, maar, daar ik met hunne godsdienst en eeden bekend was, viel mij overal eene vriendschappelijke behandeling, zelfs ondersteuning ten deel. De Indianen uitten allen de meest welgemeende gevoelens van medelijden met de Ferungees, terwijl de Mahomedanen hunne moorddadige gezindheden niet konden verbergen.

Onder anderen werd ik in zeker dorp, in het huis van SEWAK DOSS, Sunt Faquir Kubbeeree, daar ik ook met zijne godsdienstwetten bekend was, opgenomen. Toen ik hem sommige Kubbeereesche liederen reciteerde, die ik kende, werd hij nog meer voorkomend jegens mij. Ik zeide hem, dat ik een Cashmeeree was, maar de wijze kon er maar geen vrede meê hebben, dat ik een Cashmeeree met blaauwe oogen was. »Uwe taal, manieren en kleederen," zeide hij, »is alles volkomen; maar uwe blaauwe oogen verraden u, — gij zijt zeker een Ferungee." Ik ontdekte mij ook als zoodanig aan hem; echter bleef hij, daar ik de Kubbeereesche eeden en gebeden had aangenomen, dezelfde gedragslijn jegens mij volgen.

Terwijl ik hier was, kwam er een Sepoyer, die zeide, dat hij brieven bij zich had voor het legercorps van Umballah, wat te Race was. Hij bemerkte niet, dat ik een Ferungee was; maar ik gaf het hem te kennen, en vroeg of hij de bezorging van eenen brief van mij wilde op zich nemen aan den commanderenden officier van dat corps. Ik gaf hem eenen brief mede, waarin ik om bijstand verzocht, welken hij met alle trouw bezorgd heeft; maar nadat ik een dag te vergeefs op dien bijstand gewacht had, hield ik het voor raadzaam, om naar Meerut te gaan. De man, die mij tot hiertoe begeleid had, bood zich weder vrijwillig aan om mij ook daar-

heen te brengen. Verscheidene bewoners van het dorp vergezelden mij, totdat wij te Hurchondpore kwamen, waar zekere Mr. FRANCIS COHEN, een gouvernements-ontvanger, woonde. Deze grijsaard nam mij met alle voorkomendheid op, en toonde mij getuigschriften, door Kolonel KNYVETT en anderen onderteekend, die verklaarden, dat zij van Mr. COHEN de welwillendste behandeling ondervonden hadden, die hen voortgeholpen had, om naar Meerut te komen.

Derhalve maakte ik reeds aanstalten, om daarheen te gaan, toen er een brief gebragt werd van het dorp Kaykrah, aan mijn adres, mij mededeelende, dat 100 man van het leger van den Rajah van Jheend, onder bevel van Kapitein MAC-ANDREWS, te Kaykrah op mij wachtten, om mij mede te nemen naar Raee, waar het hoofdkwartier was opgeslagen. Mr. COHEN zond mij henen met zijn eigen wagen, en ik mogt de vreugde smaken, Kapitein MAC-ANDREWS en Luitenant MEW, van mijn eigen regement, weêr te zien.

Vijf-en-twintig dagen had ik rondgezworven in dorpen en hutten, enz.; en ware het niet, dat ik het Hindostansch even vloeijend sprak als het Engelsch, dan ware ik zeker vermoord geworden. Ik denk aan mijne redding als een groot wonder der Voorzienigheid. Wat ik uit te staan had, waag ik niet te beschrijven. Ik ben in leven en te Delhi bij het leger, den Almagtige dankende voor de genade, die mij bewezen is. Mijne vrouw en kinderen, zijn, naar ik hoor, te Kussowlie.

(*was get.*) S. H. BATSON,
Chirurgijn-Majoor van het ex-74^{e} Reg^{t}.
inl. Inf.

Delhi, 11 Julij 1857.

Onze tegenwoordige tijd kan beter wondere histories bedenken, dan ze werkelijk beleven. Deze is waar, en zonder snoeverij voorgedragen. Onopgesmukte eenvoudigheid, zelfs in de naïeve ingenomenheid, waarmede de Engelschman zijne kennis van taal en zeden der Hindoes doet uitkomen.

DIPLOMATIEKE DWAASHEDEN OF DROGREDENEN.

Wij politiseren hier niet. Maar het spel der hedendaagsche Diplomatie met Turkijë is, bij eenig nadenken, zóó curieus, dat wij met de »Revue des deux Mondes" er wel een oogenblik bij willen stilstaan.

Ieder weet, dat in de laatste 30 jaren de Europesche Kabinetten steeds zeer bezorgd zijn geweest voor de zoogenaamde Integriteit van het Turksche rijk. Nog bij de laatste, hoogst deftige onderhandelingen te Weenen werd de noodzakelijkheid van die Integriteit tegenover Ruslands groeilust, als de eenige paal boven water, door alle partijen erkend, en de groote, maar minder beleefde Lord PALMERSTON, maakte nog onlangs ook hiervan een der schrikbeelden, om het Suëz-kanaal te contramineren.

Van waar toch die hardnekkigheid der Diplomaten, om aan Turkijë, reeds proverbiaal »den zieken man" van het Europesche statenhuishouden, eene rol op te dringen, slechts door een staat van den eersten rang, of eene jeugdige, goed georganiseerde natie vol te houden? Want het is geene kleinigheid, het hoofd te moeten bieden aan Rusland, tot overheersching door zijne herinneringen opgewekt, door zijne inrigting geholpen, en door zijne ligging gedrongen.

Kan er wel sprake zijn van evenwigt tusschen verschillende deelen, wanneer één der deelen eigenlijk geen gewigt in de schaal legt? Zoo ook in het staatkundige. Al zingt men op alle toonen van het »staatkundige evenwigt"; het kan niet in stand gehouden worden door eene magt, die bij den minsten schok geholpen moet worden tegen den vijand van binnen, zoowel als dien van buiten. Zulk een bestanddeel is niet noodig, maar hinderlijk; vermindert niet, maar vermeerdert het gevaar. Dit is duidelijk genoeg, en toch schijnen de Europesche regeringen het niet in te zien. Men handelt, als of men het verledene niet gezien, en de toekomst in zijne magt had. Want het is klaar, dat bij eene nieuwe schudding van het Europesche statenverbond, men in Turkijë niet meer hulpmiddelen dan vroeger vinden zou, om Rusland te weêrstaan. Niet minder vreemd is de redenering, waardoor men deze politiek

verdedigt. Het Ottomannische rijk sterft, maar, zegt men, wij zullen het doen herleven. Wel is waar, land- noch zeemagt deugen er iets, het financiewezen is er een onbeheerd goed gelijk, het regt eene afzetterij, en de administratie een wassen neus; het is zamengesteld uit tegenstrijdige godsdiensten en vijandige rassen, waarvan het minst talrijke, slechtste en onbekwaamste de anderen onderdrukt; — maar, men zal dat alles verhelpen. Al hebben de beste sultans sedert eeuwen te vergeefs naar het middel gezocht, al ligt het kwaad in de geheele inrigting der Mahomedaansche maatschappij, in hare geschiedenis, in hare godsdienst; al moest men hunne denkbeelden, zeden, familieleven en alles als ware het oversmelten; — men zal het oversmelten.

Jammer, dat men hierbij slechts één ding vergeet: de gegeheele geschiedenis der menschheid. Geen voorbeeld bestaat er van een volk, wat eenmaal in moreel en politiek verval zich weder opgeheven heeft, tenzij vreemde heerschappij zuivering en straf tevens aanbragt. Verstorven is de Turksche staat, en wat er nog van leven in woont, is bij de onderdrukte rassen aanwezig, aan wie de Turken landbouw, handel, industrie en wetenschap overlaten. Zóó zeer is de overheerschende stam sedert drie eeuwen achteruitgegaan, dat, terwijl zijne getalssterkte vroeger tot die der Christenen stond als vier tot één, die verhouding thans omgekeerd, als één tot vier is. Zal dat volk nu de zware operatie kunnen doorstaan, om de Westersche beschaving als nieuw bloed in zijne aderen op te nemen? Immers neen! Met andere Aziatische landen, Indië en vooral China, die insgelijks zich zullen moeten openen voor die beschaving, is het geval nog anders. Hunne beschaving is meer stationnair, zij zijn niet in verval, gelijk het Turksche rijk. Zij hebben dus den tijd, om als door eene langzame gisting met den geest van Europa doortrokken te worden. Maar Turkijë is aan de eene zijde veel meer vervallen, en heeft aan de andere zijde bovendien het ongeluk, om in onmiddellijke aanraking te staan met de Europesche maatschappij. Al kon het met der tijd eene volledige hervorming ondergaan, Europa kan het dien tijd niet laten. Het evenwigt vereischt dringend juist aan deze zijde meerdere zwaarte, opdat het niet met nóg een schok gelijk de laatste, geheel verbroken worde.

Men heeft gezegd, dat er een PETER *de Groote* noodig ware, om Turkijë te hervormen. Niets is beter geschikt om de onmogelijkheid hiervan te bewijzen, dan juist deze vergelijking. PETER had niet te doen met een verstorven, maar met een ontwakend volk. Hij behoefde geene vijandelijke nationaliteiten bijeen te brengen. Voor Rusland was de hervorming geene vernedering, gelijk zij uit den aard der zaak voor de Turken worden moet, waar zij juist hierin bestaat om den overheerschenden stam gelijkvormig te maken aan die rassen, welke hij veracht, en als onderdanen beschouwt. In Rusland was de godsdienst niet een onoverkomelijke hinderpaal: ook vóór de afschaffing van het Patriarchaat, was de Czaar het geestelijke opperhoofd zijner geheele natie. In Turkijë daarentegen is het voor de staatsgodsdienst eene quaestie van staan of vallen. In Rusland bleef de hervorming altijd het werk van een Rus; bij de Turken echter wordt zij van buitenaf door de Christenmogendheden opgelegd, en zij zou het nationale gevoel kwetsen als een vreemd juk. — De Russische hervormer was een buitengewoon man, door het ongeluk gevormd, die de kracht der barbaarschheid aan de barbaarschheid tegenstelde, die persoonlijk vóórging, zelf alle graden van het leger, en maatschappelijke standen, niet voor den vorm, maar werkelijk doorliep; een ijzeren wil, die allen tegenstand verpletterde. En nog was zulk een man naauwelijks groot genoeg voor zijne taak. Maar hoe zou er een PETER *de Groote* in Turkijë opstaan? Sedert drie eeuwen worden de erfgenamen van den troon van alles verwijderd gehouden, door vrouwen en gesnedenen opgevoed; en de toekomstige Sultan, de broeder van ABDUL-MEDSCHID, kwijnt reeds sedert 18 jaren in deze serail-gevangenis. Kortom, voor Rusland waren alle elementen van kracht aanwezig, in Turkijë is alles slechts zwakheid of tegenstand tegen hervorming; voor Rusland was het de eerste schrede in het leven, voor Turkijë zou het een zelfmoord zijn.

Ook heeft men veel verwacht van eene Europesche organisatie van het leger. IJdele klank! Immers onze legers zijn een resumé van onze administratie, onze industrie, onze wetenschap, en onze zeden. Daargelaten het bijzondere bezwaar om Christenen in dat leger op te nemen, is een leger van Turken op Europesche wijze ingerigt, eene onmogelijkheid:

alle noodige voorwaarden daartoe ontbreken. Een enkel voorbeeld moge het ophelderen. In 1839 werd bij den Hatti-Scherif van Gulhané eene betere regeling van de conscriptie beloofd. De eerste voorwaarde daartoe was het opmaken der bevolking, en dus werd in 1843 gelast, dat elk district of gemeente aan den Pacha der provincie opgave zou doen van de jongelieden, die den leeftijd der dienstpligtigheid bereikt hadden. En eerst in 1856 begon men te merken, dat dit onmogelijk was, daar er noch gemeente-besturen, noch geboorte-registers aanwezig waren. Maar bovendien de krijgskunde is een vak van wetenschap en geleerdheid geworden. Het vervoer van het materiëel, geschut, ammunitie, proviand, en ambulancen, de studie van het terrein, de topographische en strategische opnemingen, de geneeskundige dienst, het geldelijk beheer; — dat alles vooronderstelt een zeer groot aantal wèl onderrigte officieren, die men slechts onder eene algemeen beschaafde natie vinden kan. Hoe gebrekkig is dat alles bij de Turken! Hunne hoofdofficieren zelfs zijn uiterst onbekwaam, en houden zich zelven juist daarom voor alles in staat. In den laatsten oorlog werd OMER Pacha tot werkeloosheid gedrongen, uit gebrek aan den noodigen toevoer. In Azië moesten de hoofdofficieren tweemaal afgezet worden wegens onbekwaamheid, dronkenschap en kwade praktijken. Een jaar lang vóór de overgave was de stad Kars zonder levensmiddelen gelaten. Alle tactiek, orde en eenheid in de aanvallen, regelmaat in de convooijen ontbreekt den Turken. Een Turksch leger met de volkomenheid, die alleen de beschaving aan de Europesche legers geeft, is even ongerijmd, als vruchten te willen zien aan een boom, die nog geene wortels geschoten heeft.

De Diplomatie heeft meer zulke vreemde invallen. Desgelijks wilde vooral Frankrijk in de vorige eeuw de onafhankelijkheid en integriteit van het koningrijk Polen tegenover Rusland handhaven. Het was in vele opzigten hetzelfde geval als thans met Turkijë. Maar de middelen, die toen daartoe aangegrepen werden, waren bijna nog vreemder, en men wist maar niet of Polen tot éénheid moest gebragt worden, om het te versterken, dan of de anarchie er gehandhaafd moest worden, opdat elke vreemde mogendheid wat in te brengen

se servent de la pensée, que pour autoriser leurs injustices, et n'emploient les paroles que pour déguiser leurs pensées."

Zoo wordt ook de fameuse stelling van het nieuwe communisme: »la propriété, c'est le vol", aan PROUDHON toegeschreven. Het was zijn motto voor de »Mémoires sur la propriété"; maar reeds in 1780 schreef de publicist BRISSOT, die het zeker zoo kwaad niet meende: »La propriété exclusive est un vol dans la nature."

Dit zijn maar een paar voorbeelden van de vele dergelijke geschiedkundige vervalschingen, die de Franschman met voldingende bewijzen aantoont, en het geheele boek zal wel aardig zijn om te lezen. Zoo zou onze geschiedenis ook wel eens nagepluisd kunnen worden. 't Is wel jammer, dat ons de illusie benomen wordt over woorden, die wij lang elkander nagepraat hebben; maar de waarheid boven al, al betreft het maar een *bon mot*.

EENE AMERIKAANSCHE FAMILIETREK. — De Amerikanen doen alles in 't groot. Wij oudewereld-bewoners hebben ook wel eens ongeluksfamilies, maar toch zelden zoo gedecideerd als de BULLARDS waren.

Bij een onlangs voorgevallen spoorweg-ongeluk in den staat Ohio, verloren

2 *broeders* het leven, zoons van Dr. TALBOT BULLARD, van Indianopolis (Staat Indiana), den broeder van den WelEerw. ARTEMAS BULLARD, van Boston.

Bij die gelegenheid deelt de »Boston Recorder" (een van de beste Amerikaansche couranten) mede, hoe merkwaardige opeenvolging van ongelukken die familie reeds getroffen heeft. De grootvader van de beide genoemden,

3° Dr. ARTEMAS BULLARD, van Sutton, in Massachusetts, stierf aan een val in zijne schuur. — Hun oom,

4° Dr. JESSE M. BULLARD, van San Francisco verdronk, vóór ongeveer 6 jaren op zijne reis naar de Sandwich-eilanden, op weinige uren afstands van die stad. — Een tweede oom,

5° de WelEerw. Dr. ARTEMAS BULLARD, van St. Louis, kwam, nu juist twee jaren geleden, om, bij de groote spoorwegramp op de Gasconade-brug, in Missouri. — Een neef,

6° Mr. ASA BULLARD, van Midway, verloor het leven bij den

brand van de veerboot tusschen Philadelphia en Amboy. — Bovendien stierf

7° de vrouws vader van N°. 3, Mr. JESSE WHITE, aan de gevolgen eener verwonding door een vallenden boom, en haar grootvader,

8° Mr. MELTIAL MASON, van Thompson, in Connecticut, overleed aan een stikberoerte (?) in den ouderdom van honderd en drie jaren.

De leden van dat gezin kunnen eerst met regt klagen: »het moet ons ook altijd treffen."

PARIJS EEN CONCURRENT VAN AMSTERDAM GEWORDEN. — De »Illustration" doet eenen kleinen en regtmatigen vreugdekreet hooren, dat het eindelijk gelukt is, om te Parijs eene diamantslijperij in werking te hebben, die het waarschijnlijk zal uithouden. — Hoewel minder aangenaam, is het wel der moeite waard op dit feit te letten. Men weet, dat tot hiertoe Amsterdam altijd het monopolie dier industrie heeft weten te bewaren, hoe onvoordeelig het ook scheen, dat de ruwe diamant, die van Brazilië naar Londen, en van daar naar Parijs gaat, eerst nog een reisje naar Amsterdam moest doen, om geslepen te worden, en eindelijk toch weêr te Parijs verhandeld werd.

Altijd hadden de Franschen ons dat misgund. Maar alle pogingen, die zelfs reeds in de 13e eeuw beproefd werden, om ook Parijs met die industrie te begiftigen, stuitten telkens op onverklaarbare zwarigheden. MAZARIN, en later CALONNE, onder LODEWIJK XVI, schenen wel bijna te zullen slagen; maar hunne diamantslijperijen hielden geen stand. Amsterdam bleef overwinnares; want de diamantslijperij van Antwerpen komt weinig in aanmerking.

Thans echter is de slijperij van de Heeren GROENSLI en BERNARD te Parijs in volle werking niet alleen, maar reeds vrij aanzienlijk. En, wanneer deze onderneming goed blijft gaan, dan kan het verlies voor Amsterdam groot zijn. Volgens hetzelfde berigt, is het getal werklieden in dat vak te Amsterdam 3000, aan wie jaarlijks *f* 1,800,000 werkloon wordt betaald; men schat de hoeveelheid ruwe diamant, die er alle jaren bewerkt wordt, op 250 tot 300,000 karaat; en op 10,000 het getal personen, welke in die industrie en dien

handel hun brood verdienen. Maar het is misschien der Amsterdammeren eigen schuld. Men klaagde sedert lang, dat de tegenwoordige diamant zeer slecht bewerkt werd. De slijpers werden te zuinig op de grondstof, en men sleep er niet genoeg af om de vereischte vorm en regelmatigheid te krijgen.

Zal men het verlorene nog weêr kunnen herwinnen, en den ouden roem op dit veld handhaven?

Een Duitscher, die onze kermissen niet kent. — Nooit voorzeker zijn de schriften over Pauperisme, en andere geestelijke en stoffelijke nooden der maatschappij zoo talrijk geweest, als in onze dagen. Komt het er op aan, om die nooden te schetsen, dan bevatten ze meest alle waarheid; maar zal er een middel tegen opgegeven worden, dan blijkt de apotheek dier doctoren slecht voorzien te wezen. Zoo schreef onlangs een ongenoemde Duitscher eene kleine *brochure:* »Zum innern Frieden" (Siegen, Kogler, 1857), die, zeer goed gesteld, de ziekteverschijnselen der maatschappij blootlegt. Maar zijn geneesmiddel is niet zeer krachtdadig. Alle andere middelen voor onvoldoende verklarende, verwacht hij alle heil van eene soort van »rijk der vreugde". Er moet voor dans, gezang, muziek, en openbare spelen en volksfeesten gezorgd worden, en de overheid, de staat zelf moet die in zijne hoede nemen. De overheid moet niet alleen optreden als wreker van ongeregtigheden, maar moet ook positief het goede onder het volk weten te bevorderen, zijne vreugde regelen en veredelen, ligtzinnige huwelijken en andere oorzaken van kwaad zien te voorkomen; kortom, eene soort van bestuur op zich nemen over zeden en fatsoen, en door opwekking in plaats van door bedwang handelen.

Zeer goed gedacht, maar immers al weder eene utopie. Want, als die opwekking in volksfeesten en andere openbare vermakelijkheden bestaan zal, dan weten wij uit onze kermissen, waar dat henen gaat. Zulk een »rijk der vreugde" zou te spoedig naar sterken drank rieken, en meer productief zijn voor de correctionele gevangenissen, dan voor het volkswelzijn.

MENGELWERK.

EENE ENGELSCHE ROMANSCHRIJFSTER.

(*Slot van bl.* 658.)

II.

Van het bijzondere leven van CHARLOTTE BRONTE gaan wij tot hare *letterkundige loopbaan* over.

Gelijk zij zelve van de eenzaamheid en het verdriet hare opvoeding had ontvangen, zoo moest zij ook onder smart en leed hare werken ter wereld brengen. De jaren, die de verschijning van »JANE EYRE" vooraf gingen, waren overrijk aan de lessen des rampspoeds. Het gedrag van haren broeder BRANWELL werd van dag tot dag treuriger, de oogkwaal van Mr. BRONTE was bijna tot blindheid geklommen, en telkens wederkeerende hoest en hoofdpijnen begonnen hare zusters ANNE en EMILIE reeds als toekomstige slagtoffers eener verschrikkelijke ziekte te teekenen.

BRANWELL wordt nog herhaaldelijk bezocht door de aanvallen zijner ziekte, slechts hierin verschillende van gewone krankzinnigheid, dat eigen schuld en bewuste wil er eene groote rol in spelen, waardoor het medelijden van anderen verstompt wordt. Tusschen die aanvallen in luistert hij alleen naar de gebiedende stem zijner hartstogten, en, om daaraan te gehoorzamen, is hij listig geworden als een wilde, of als een — opiumëter. Van tijd tot tijd weet hij, — niemand weet hoe, — geld in handen te krijgen. Dan wordt de hevigheid zijner ziekte te gelijk met de kwellingen zijner zusters verdubbeld; eerst wanneer zijne krachten ten einde en zijne middelen uitgeput zijn, komen de zenuwen weder langzamerhand tot bedaren, en schijnt zijne gezondheid ten gevolge der *gedwongene onthouding* zich weder te zullen herstellen. Vier jaren achtereen (van 1845—48) is hij de grootste zorg en bitterste kwelling voor zijne zuster; zijn naam komt bijna in elken brief dien zij in dat tijdvak schrijft voor; en altijd met

eenige bedroevende bijomstandigheid. Nu eens moet zij het bezoek eener vriendin afslaan, omdat geen vreemde in huis kan komen, zoolang hij er is, die zelfs zijne huisgenooten geen oogenblik van rust laat. Dan weder heeft zij de weinig opvrolijkende afwisseling te vermelden, dat een deurwaarder aan de Pastorij verschenen is, om aan BRANWELL de keuze te laten tusschen betaling van de eene of andere schuld, of een bezoek aan de gevangenis. De goede, medelijdende CHARLOTTE wordt het jammerlijke schouwspel, wat de eertijds aangebeden broeder biedt, eindelijk moede, en vindt geen kracht meer tot medelijden; haar hart is uitgeput.

Maar dat tooneel van jammer, wat zij dagelijks voor oogen had, was niet verloren voor hare ontwikkeling. Men kan zich voorstellen, wat verschrikkelijke lessen en openbaringen er voor de gezusters lagen opgesloten in de akelige geschiedenis van die langdurige krankheid, het loon der zonde; in de onvoorzigtige, maar dikwijls beteekenisvolle woorden, welke de hevigheid zijner aanvallen of de razernij der gramschap den diep gezonken zondaar van de lippen persten. Het was niet alleen eene rijke bron van smart, het deed ook in den geest van CHARLOTTE een ontijdig, maar helder licht opgaan over het menschelijke leven. Zij kon op BRANWELL de geheimenissen van den hartstogt als naar het leven bestuderen, en leerde in alle bijzonderheden de fijne *nuances* der verdorvenheid kennen, welke anders eene gezonde zedelijke constitutie niet raden of begrijpen kan. Van daar dan ook in hare werken die krachtige schilderingen van de buitensporigheden van den hartstogt; die aanschouwelijke voorstellingen van menschelijke verdorvenheid, van gevaarlijke karakters en van de listige drogredenen der ondeugd. Men treft er van die fijne bijzonderheden aan, welke men niet zou houden voor het werk eener jonge vrouw, die haar leven in eenzaamheid en in zoo beperkten kring heeft doorgebragt. In BRANWELL vond haar geest daartoe de stof, die zij slechts door nadenken heeft ontleed en aangevuld. Zij behoort tot die menschen, welke de opmerking bevestigen, dat voor de kennis van het menschelijke hart de eenzaamheid de beste leermeesteres is, en dat men daartoe niet in den maalstroom des levens behoeft mede te draaijen. Juist omdat zij en hare zusters de wereld slechts steelsgewijze, en als door een toevallig open gevonden sleutelgat hebben gezien,

was voor haar het schouwspel des te treffender, en de indruk des te levendiger.

Doch het was niet alleen BRANWELL, die de gedachten van CHARLOTTE bezig hield. Mr. BRONTE was, gelijk wij zagen, bijna blind geworden. Hij die vroeger in de politiek leefde en de nieuwspapieren als verslond, had nu de hulp zijner dochters noodig om te lezen; hij moest overal aan de hand worden geleid, en als een hulpelooze zieke in zijn stoel geplaatst worden. Bovendien bragt ook zelfs de oude TABBY, die thans 80 jaren telde, hare lasten mede. Ofschoon men haar eene andere dienstmaagd tot hulp had moeten geven, kon zij niet dulden, dat deze haar het werk uit de handen nam. Om den vrede te bewaren moest Miss BRONTE dikwijls in stilte het werk der oude dienstbode zelve verrigten; een nieuwe last, dien zij gewillig op zich nam. Bedenkt men bij dit alles, dat zij wel zoo veel mogelijk de zwakke gezondheid harer zusters moest ontzien, zoodat op haar, als de minst zwakke onder al die zieken, de meeste zorg en het meeste werk nederkwamen; — dan kan men zich eenig denkbeeld vormen, onder welke treurige en plat prozaïsche beslommeringen haar geest zich bezig hield met de zamenstelling van »JANE EYRE".

Onder den invloed van zulke omstandigheden is zij dan ook langzamerhand een ander mensch geworden. Op negentienjarigen leeftijd was het zenuwachtige, overgevoelige, dweepachtige meisje eerder geschikt om eene romanheldin te wezen, dan om zelve een roman te schrijven. Alvorens zij in staat zal zijn, om wat zij toen gevoelde, met de hand des kunstenaars te ontleden en aan anderen voor te stellen, moet zij als het ware verdubbeld, buiten zich zelve geplaatst worden. Het lot nam op zich, om die verandering in haar te bewerken. De ijdele schrikbeelden harer jeugd zijn als schaduwen weggevloden voor de werkelijkheid van het ongeluk; zij leeft niet meer zoo in zich zelve, het noodlot heeft haar gedwongen, om zich met anderen bezig te houden. Zoo is zij dan op den leeftijd van 30 jaren eene verstandige, praktische vrouw geworden, hoewel zonder de eenzijdigheid en bekrompenheid, welke men zich daar gewoonlijk bij denkt; genoeg verkoeld, om hare gewaarwordingen te kunnen bedwingen, genoeg vermoeid, om geene nieuwe te zoeken. Zij is in den besten toestand, om de vroeger ontvangen indrukken weder te geven,

want haar inwendig leven is gesloten; zij heeft den noodigen kring van morele ondervindingen doorloopen. Eertijds voelde zij meer dan zij dacht; thans denkt en oordeelt zij meer dan zij gevoelt. Groot is dan ook het verschil tusschen hare brieven van dit tijdvak en die van vroeger. Thans is zij zich zelve meester, geen spoor meer van hare vroegere denkbeeldige angsten en koortsige schrikbeelden. Ofschoon onder den indruk van zoo veel leed geschreven, zijn hare tegenwoordige brieven kalm, bedaard, verstandig, somtijds met een ligten zweem van vrolijkheid en scherts.

Nu is zij dan ook rijp voor de letterkunde, en slechts eene gunstige omstandigheid is noodig, die haren geest aanspoort, om vruchten te geven van den rijkdom, dien hij vergaderd heeft. Hoe deze gelegenheid zich voordeed, is ons uit haar eigen verhaal bekend. Eens vond zij bij toeval eenige geschreven dichtstukken van de hand van EMILIE, en toen deze haar veel beter voorkwamen dan al wat de toenmalige pers opleverde, zette zij zich in het hoofd, dat ze gedrukt moesten worden. Maar het bezwaar was, om deze ontdekking aan EMILIE mede te deelen, die de onafhankelijkheid van haar karakter zelfs tegenover hare zusters niet verloochende. Zij trachtte haar dus tot mededeelzaamheid op te wekken, door haar eerst eenige stukjes van haar zelve te laten zien; daarop kwam ook ANNE met hare dichterlijke voortbrengselen te berde, en onderwierp ze aan het oordeel harer zusters. — Dit gelukte, en er werd vertrouwelijk over de wederkeerige geestesvruchten gesproken. Zij deden eene keuze uit den voorraad harer dichtstukken, die zoo wat een klein boekdeel vullen zou, en besloten die uit te geven onder de pseudoniemen van ELLIS, CURRER en ACTON BELL. CHARLOTTE zou een uitgever zoeken, en vond dan ook een boekhandelaar te Londen, die zich hiertoe bereid verklaarde, altijd echter op eigen kosten van de drie dichteressen. Opmerkelijk is vooral de uiterste zorg, waarmede de schrijfsters haren naam en sekse verborgen hielden, zelfs voor den uitgever. De gekozen namen toch, waarvan alleen de initialen met haren waren naam overeenkwamen, konden zoowel vrouwen- als mannennamen zijn. Het was niet alleen hare natuurlijke beschroomdheid, die haar tot die geheimzinnigheid aanspoorde; reeds hadden zij als uit instinct de vooringenomenheid geraden, waarmede het publiek

en de kritiek, vooral toen nog, vrouwen als auteurs ziet optreden. — Het boekje verscheen tegen het einde van Mei 1846. Maar de beurs der drie zusters was te karig voorzien: er werden te weinig annonces geplaatst, en hare eerste lettervrucht werd in de letterkundige wereld bijna niet opgemerkt.

Dit sloeg haren moed echter nog niet neder: zij vatten spoedig daarna het plan op, om op dezelfde wijze een *trio* Novellen uit te geven, waarvan ieder er één maken zou. Daartoe schreef EMILIE »Wuthering Heights", ANNE »AGNES GRAY", en CHARLOTTE »The Professor". (*) Maar het ging zoo gemakkelijk niet, om een boekhandelaar te vinden, die voor eigen rekening de uitgave op zich wilde nemen, en de gezusters moesten al aanstonds het plan opgeven, om haar werk gezamenlijk in het licht te doen verschijnen. Alleen ANNE en EMILIE konden na ontelbare moeijelijkheden een vrij inhaligen uitgever vinden; maar het manuscript van CHARLOTTE werd overal afgewezen. Alleen het huis SMITH, ELDER AND C°. te Londen gebruikte eene beleefdheid bij de weigering, en toonde met goeden smaak en welwillendheid de zwakke plaatsen aan, benevens de redenen, die de uitgave in den weg stonden. Deze weigering liet toch nog eenige hoop over voor de toekomst. Geene maand daarna zond CHARLOTTE aan die firma het manuscript van »JANE EYRE".

»Ten onregte" — zoo schreef zij — »meent gij, dat eene romanheldin volstrekt schoon wezen moet, om belang in te boezemen. Ik zal u het bewijs leveren, dat zij even leelijk en klein als ik zelf wezen kan, en toch interessant." En de opgang van »JANE EYRE" bewees, dat CHARLOTTE gelijk had. — Naauwelijks was het manuscript één dag te Londen, of deze hare schepping, die inderdaad iets wegslepends heeft, had reeds een bewonderaar. De uitgever gaf het te lezen aan een geëmploijeerde der firma. Deze was, volgens het verhaal van Mrs. GASKELL, zoodanig getroffen door den eigenaardigen geest van dezen roman, en drukte zijne bewondering in zoo levendige bewoordingen uit, dat Mr. SMITH in 't eerst met zijne

(*) Eerst na haren dood, insgelijks door SMITH, ELDER AND C°. uitgegeven, onder den titel: „The Professor, a tale by CURRER BELL. 2 voll. 1857."

opgewondenheid gekscheerde. Maar toen een tweede lezer, en nu een Schot met een helder hoofd, maar niet zoo gemakkelijk in geestdrift ontstoken, insgelijks verklaarde, dat hij den halven nacht had opgezeten, om het boek uit te lezen, wilde de Heer SMITH ook met eigen oogen oordeelen. Hij moest erkennen, dat al hunne loftuitingen, hoe uitbundig ook, niets overdreven hadden. Zoo werd het dan gedrukt, en verscheen in October 1847, pas ééne maand, nadat het gezonden was.

Verbazend groot was de opgang, dien het maakte; van alle zijden regende het loftuitingen, en ondanks de schroomvalligheid van sommige critici, om het werk van een onbekende te prijzen, erkenden de *Reviews* en dagbladen eenstemmig de groote verdiensten van »JANE EYRE". Gansch Engeland verdiepte zich in allerlei gissingen naar den schrijver van dit buitengewone boek. Ook in de Pastorij van Haworth, met uitzondering van ANNE en EMILIE, was men niet beter op de hoogte, dan in de letterkundige kringen van Londen. Eerst toen de naam van den roman gevestigd bleek te zijn, besloot CHARLOTTE, het aan haren vader mede te deelen.

»Papa! ik heb een boek geschreven."

»Zoo, mijn kind?"

»Ja, en ik wilde het u laten lezen. Het zal geene al te zware proef voor uwe oogen zijn, want het is niet geschreven, maar gedrukt."

»Lieve kind! hebt ge wel aan de kosten gedacht? Het is zeker geld in 't water, want gij kunt toch niet verwachten, dat het verkocht zal worden? Niemand kent noch u, noch uwen naam!"

»Maar, papa! ik geloof niet, dat het verlies zoo groot zal zijn, en gij zult het ook niet meer denken, als ik u een paar recensiën van mijn boek mag voorlezen, en u aangaande het een en ander inlichten."

Daarop werd het door Mr. BRONTE gelezen, en nog dienzelfden avond uitte hij zijne innerlijke voldoening in deze karakteristieke woorden van den vader, die niet gewoon is, om zijne kinderen te prijzen: »Nu, meisjes! weet gij wel, dat CHARLOTTE een boek geschreven heeft, en dat het oneindig beter is, dan men denken zou?"

Maar ook de werken van ANNE en EMILIE waren in het licht

verschenen, en het publiek, dat niet wist, wat van den pseudoniem CURRER BELL te denken, schreef aan den auteur van »JANE EYRE" ook de romans van ACTON en ELLIS BELL toe. Hieruit ontsproten vrij aardige misvattingen. Onder anderen annonceerde eene Amerikaansche firma een roman van ACTON BELL, »schrijver van JANE EYRE en Wuthering Heights." Een andere Amerikaansche boekhandelaar, die bij contract met de firma SMITH, ELDER AND C°., het regt verkregen had, om den eerstkomenden roman van CURRER BELL uit te geven, beklaagde zich over ontduiking van dat contract bij de uitgevers van Miss BRONTE, die echter zelven noch van het afzonderlijke bestaan der drie gezusters, noch van den waren naam van den auteur iets afwisten. Men schreef aan den Heer CURRER BELL, te Haworth, en verzocht hem, om dit geheim op te helderen. Het denkbeeld echter, dat in de verte hare goede trouw werd verdacht, konden zij niet verdragen, en ANNE en CHARLOTTE vertrokken dadelijk naar Londen, om het gemakkelijke bewijs te leveren, dat zij zelven, evenmin als de Heeren SMITH en C°. eenig contract hadden willen ontduiken. Tegenover hare uitgevers konden zij dus niet langer het *incognito* bewaren. Maar zelfs toen CHARLOTTE den brief vertoonde, dien Mr. SMITH naar Haworth gezonden had, kon hij nog naauwelijks gelooven, dat hij de schrijfster van »JANE EYRE" voor zich zag. De noodige ophelderingen werden hem nu gegeven, maar de beide zusters waren niet te bewegen, om zich aan iemand anders bekend te maken, dan alleen aan hem en zijne huisgenooten.

De welwillende Heer SMITH verzuimde echter geene gelegenheid, om haar het verblijf te Londen zoo aangenaam mogelijk te maken. Alles was haar nieuw in de onbekende stad: de Opera, waar de sierlijke *gentlemen* met die laatdunkende minachting hun lorgnet op hare alledaagsche gezigtjes en eenvoudig uiterlijk rigtten, weinig wetende, dat zij op dat oogenblik de schrijfster zagen, wier naam gansch Engeland wenschte te weten; het prachtige groen van Kensington-Garden met zijne aristokratische lanen en tallooze bezoekers; en de uitspraak der mannen van het Zuiden, zoo veel verschillende van de harde en eentoonige klanken van het Noorden. Maar hare natuurlijke beschroomdheid en gebrek aan wereldkennis maakten, dat zij zich nog afzonderden bij al de drukte, die haar omgaf; bijna allen, die de dames BROWN (dien naam hadden

zij aangenomen) gedurende dit verblijf te Londen zagen, hielden haar voor schuchtere landmeisjes, waar, gelijk men het noemde, niet veel bijzat.

Slechts weinige jaren mogt CHARLOTTE haar bescheiden deel van de genietingen des roems smaken; en nog werd dat genot haar vergald door de zware slagen, die haar in den huiselijken kring troffen, tot dat ook voor haar het uur aanbrak, wat aan alle lijden hier beneden een einde maakt.

Hoe geheel verschillend was het schouwspel, wat haar te Haworth wachtte, van de tooneelen, die zij verlaten hadden. Het gestel van BRANWELL was eindelijk geheel ondermijnd. Haar vader, en dikwijls ook alle huisgenooten, bragten akelige nachten door met den afschuwelijken zieke. Tot Augustus 1848 rekte hij nog zijn treurig bestaan; maar den rouw over den afgod harer jeugd had CHARLOTTE reeds lang vroeger gedragen. Het was haar eene troostende gedachte, »dat hij eindelijk ruste gevonden had, na zijn kort bestaan, zoo vol van dwaling en leed." Maar toch deed de laatste scheiding, en de aanblik van het bleeke lijk haar treuriger aan, dan zij verwacht had. Zij vergat zijne ondeugden en dacht slechts om zijn lijden.

Naauwelijks had het graf zich over BRANWELL gesloten, of EMILIE voelde de nadering des doods, en bovendien baarde ook het zwakke gestel van ANNE ernstige bekommering. EMILIE bleef hare wilde, onafhankelijke fierheid tot haar einde toe behouden. Hoe hevig hare smarten ook waren, geen woord van beklag kwam over hare lippen, en zelfs de bewijzen van deelneming schenen haar niet welkom. Tot haren laatsten strijd hield zij vol, »dat geen doctor met zijne vergiften haar naderen mogt." Op den ochtend van den laatsten dag haars levens stond zij op, kleedde zich zelve, nam haar naaiwerk, en zette zich in tegenwoordigheid harer zusters aan het werk, die stilzwijgend tegenover haar zaten, zonder er iets tegen in te durven brengen. In den namiddag had zij opgehouden te leven.

Reeds in den brief, dien CHARLOTTE den 21sten December 1848 aan eene vriendin schreef, om haar het overlijden van EMILIE te melden, drukte zij hare bezorgdheid uit over hare

eenig overgeblevene zuster ANNE. Ook hare beurt was gekomen. De verschrikkelijke kwaal vond in haar een geduldig en gelaten slagtoffer, maar scheen ook rustig en langzaam zich deze prooi toe te eigenen. Men begrijpt wat lange reeks van donkere en treurige dagen CHARLOTTE daarbij doorleefde. Maanden gingen voorbij, en het oogenblik van beslissing scheen niet te komen, maar de treurige zekerheid werd van dag tot dag grooter. Die angstige gedachte zette zich meer en meer in haren geest vast, en de kracht der gewoonte was zelfs niet in staat, om het pijnlijke er van te verminderen. Is het wonder, dat die langdurige angstige spanning hare krachten van ligchaam en geest sloopten, en dat zij geene woorden kon vinden, om hare geesteskwellingen uit te spreken. De eenige troost voor CHARLOTTE, terwijl zij haren laatsten schat op haren langzamen gang naar het graf vergezelde, was deze, dat ANNE, geheel verschillend van EMILIE, de bewijzen van deelneming niet afsloeg, en de zusters met elkander konden weenen. — Tegen het voorjaar van 1849 werd nog de gewone uiterste maatregel genomen, eene reis ter verandering van lucht naar Scarborough, eene stad bij Engelsche borstlijders wel bekend. Maar slechts 4 dagen na het vertrek daarhenen, den 26sten Mei, sloeg voor de zachte lijderes het uur van scheiden. Met buitengewone kalmte, nog vol zorg voor hare achterblijvende zuster, en gesteund door een onwankelbaar geloof, ging zij zachtkens de eeuwigheid in.

Troosteloos keerde CHARLOTTE terug naar de sombere, koude leêggestorven Pastorij, en wederom moest zij er de krankheid zien binnentreden. Haar vader, die van zijne oogziekte genezen was, leed thans aan eene longontsteking. En CHARLOTTE zelve was verre van gezond, en werd door eenen kwaadaardigen hoest verontrust. Zooveel leed was naauwelijks te dragen. »Somtijds" — zoo schreef zij — »als ik des morgens ontwaak met de gedachte, dat de eenzaamheid, de herinnering en de verveling mijne gezellinnen zullen zijn, dat zij des nachts op mijne legerstede mij langen tijd uit den slaap zullen houden, en dat ik den volgenden dag weder in haar gezelschap zal opstaan; — dan breekt mij het hart. — Nogtans blijft mij nog eenige kracht over, om den strijd des levens vol te houden; maar ik bid God, dat nooit iemand van die ik liefheb in mijnen toestand geplaatst zal worden." Gelukkig

echter, dat zij nog eenige afleiding vond in het werk der verbeelding. Onder deze omstandigheden vatte zij haren roman »Shirley" weder op, waaraan zij vóór den dood van BRANWELL begonnen was. Het eerste hoofdstuk, wat zij na dien tusschentijd van meer dan een jaar schreef, draagt tot opschrift: »het dal der schaduwen des doods", en getuigt luide van de verschrikkelijke indrukken, welke zij ontvangen had.

De volgende jaren echter waren betrekkelijk eenige jaren van geluk; zij mogt het genot smaken van den roem, die aan haren naam verbonden was. Zooveel zij konde trachtte zij nog haren waren naam te verbergen; maar geheel ongevoelig was zij toch niet voor de eer, die haar te beurt viel. Toen de »Shirley" in het licht verscheen, viel de anonymiteit van zelve weg: de Yorkshire-men herkenden zich zelven en hunne bekenden in de personen die daarin voorkwamen, welke meest allen uit de werkelijkheid genomen zijn. Het was als eene uitbarsting van geestdrift in het dorp, toen men eindelijk zeker van de zaak was. De vrouw van JOHN dacht dat haar man gek was, toen zij hem alleen het hoorde uitbulderen van lagchen, en van opgewondenheid stampvoeten op den houten vloer. De boeken gingen ter lezing rond, en een Engelsche schelling boete werd bepaald voor iederen dag, dat men ze langer dan twee dagen hield. En dergelijke naïeve staaltjes meer.

Maar ook van hooger geplaatste personen mogt zij bewijzen van welwillendheid inoogsten. Ieder die de eentoonigheid van haar leven kende, trachtte haar eenige afleiding te bezorgen. Het meest van allen beijverden hare uitgevers zich, om haar genoegen te doen, — waarlijk eene zeldzame verhouding tusschen schrijver en uitgever; maar die de Heeren SMITH AND C°. grootelijks tot eer verstrekt. Het was echter vrij moeijelijk, om haar tot een bezoek te Londen te bewegen, en men moest altijd beloven, haar niet met te groote drukte lastig te vallen. Om in haar gebrek aan lectuur te Haworth te voorzien, zonden de H.H. SMITH met prijzenswaardige mildheid haar nieuwe boeken en tijdschriften; maar zij was niet te bewegen, om er één van te houden. Er was groote *tact* noodig, om haar van dienst te zijn; over het algemeen echter hebben de menschen, waarmede zij in betrekking stond, dien wel ten toon gespreid. Onder anderen waren het een baronet en zijne vrouw, sir JAMES en lady KAY SHUTTLEWORTH, die haar op velerlei wijze

verstrooijing trachtten te bezorgen. Dikwijls bragt zij eenigen tijd op hun landgoed door, waartoe haar vader, die vrij scheen te zijn van het egoïsme, aan grijsaards anders dikwijls eigen, haar altijd aanzette.

CHARLOTTE echter genoot slechts ten halve de genoegens, die haar aangeboden waren; hare melancholisch zenuwachtige natuur deed haar altijd bezorgd zijn voor de eene of andere denkbeeldige onaangenaamheid. Zóó lang had het ongeluk haar achtervolgd, dat, toen haar geene ware rampen meer drukten, hare verbeelding zich altijd eenig spooksel schiep, wat zich tusschen haar en het geluk in stelde. Londen vervult haar altijd met angst, hoe nuttig de omgang in de letterkundige wereld haar ook had kunnen wezen. Heeft zij den vorigen avond een bezoek beloofd, den volgenden morgen kan zij den moed niet vinden, om de stoep van de nieuwe kennis op te gaan. Dan is het het wegblijven van een brief, dan eenig opgevangen verkeerd begrepen woord, waar zij allerlei pessimistische gevolgtrekkingen uit afleidt. In het dagelijksch leven schiep zij zich daardoor ontelbare verdrietelijkheden, en wist een greintje werkelijk verdriet op ontzettende wijze te vergrooten.

Men kan begrijpen, hoe gevoelig zoo iemand wezen moest voor de kritiek. Lof was haar niet onverschillig, vooral wanneer iemand van eenige beteekenis haar dien gaf; maar scherpe en kwaadwillige, en zelfs koele beoordeelingen, lieten een bitteren indruk bij haar achter. Onder anderen kwam in de »Quarterly Review" na de verschijning van »JANE EYRE" een zeer vuil artikel, welks schrijver aangaande de toen nog onbekende persoon van CURRER BELL de kwaadaardige vooronderstelling uitsprak, »dat zij eene vrouw moest zijn, die om zeer geldige redenen, reeds sedert lang uit den omgang met hare sekse uitgestooten was." — Dat was eene beleediging, die zij diep gevoelde, en waarover zij wraak nam, door dezelfde lasteringen letterlijk in den mond van een der personaadjes van »Shirley" te leggen, en ze in hare laagheid ten toon te stellen. Hare uitgevers deden alle mogelijke moeite, om het voor haar verborgen te houden, zoo dikwijls er eenige strenge of onaangename kritiek verscheen; maar als zij er eenig vermoeden van kreeg, rustte zij niet, alvorens zij het gelezen had, en berokkende zich zelve daardoor menig verdrietigen dag.

Zelfs hare vrienden, die het wèl met haar meenden, waren dikwijls niet veilig voor deze hare zenuwachtige gevoeligheid. Vooral de scherpzinnige letterkundige LEWES niet, wiens oordeel toch in het algemeen als gematigd en regtvaardig wordt geroemd. Reeds bij de verschijning van »JANE EYRE" was er eene briefwisseling tusschen hen ontstaan. De Heer LEWES maakte haar vooraf met zijn voornemen bekend, om het boek in »FRASER'S Magazine" aan te kondigen, en voegde er eenige opmerkingen en raadgevingen bij. Haar antwoord was beleefd, maar niet zonder eenige bitterheid, en liet duidelijk hare angstige vrees voor de strengheid van zijn oordeel doorschemeren. Dezen keer kwam zij er echter met de vrees alleen af. — Toen de »Shirley" uitkwam, werd de correspondentie weder opgevat. Zij gaf hem haren wensch te kennen, dat hij hare sekse niet in aanmerking zou nemen, dat zij als een schrijver behandeld wilde worden. Kort daarop verscheen het besprokene artikel in de »Edinburgh Review", met het opschrift: »Vrouwelijke litteratuur, verstandelijke gelijkheid der seksen." — Onmiddellijk schreef zij dit energieke briefje:

»Ik kan op mijne hoede zijn voor mijne vijanden, maar de Hemel beware mij voor mijne vrienden.

CURRER BELL."

Latere brieven ademen wel een meer gematigden toon, maar zij bleef steeds zekere angstige voorzigtigheid tegenover hem in acht nemen.

Over het algemeen komt zij wel in aanraking met de Engelsche letterkundige wereld, maar zij blijft er in zeker opzigt vreemd aan, en laat zich door niets influenceren, wat hare gevoelens en rigting betreft. Zij leeft in goede verstandhouding met de atheïstische Miss MARTINEAU en de ultraverdraagzame Mrs. GASKELL; maar zij blijft er niet minder ijverige en onverdraagzame Protestant om. Bewonderenswaardig is de verstandige wijze, waarop zij zorgt nooit in collisie te komen met al die gevoelens, welke zij in haar hart soms verre wegwerpt. Zij neemt kennis van alle afwijkende rigtingen en nieuwe gevoelens, en erkent in zeker opzigt het goede wat ieder heeft, maar spreekt en handelt altijd als iemand wiens opinieën gevestigd zijn, en die evenmin anderen wil bekeeren, als zij zelve veranderd wil worden. De beschuldigingen van socialisme en demokratie, die tegen hare werken zijn ingebragt,

komen volstrekt niet met hare rigting overeen. Zij blijft Tory, zoo als zij altijd geweest is; alleen de politiek boezemt haar niet zoo veel belang meer in, omdat nieuwe denkbeelden zijn opgekomen, die haar vreemd zijn. Het oude Anglicaansche Torysme, waarin zij opgevoed is, is niet meer in zwang, en om het nieuwe bekommert zij zich niet veel; zij scheert alle partijen over éénen kam. Voor de Manchestersche rigting heeft zij echter eenigen afkeer, en hoopt »dat God Engeland bewaren mag van een louter koopmansvolk te worden." Een paar keeren komt toch nog de oude belangstelling weder boven: bij den dood van haren geliefkoosden held, den hertog VAN WELLINGTON, en bij den Oosterschen oorlog. Toen kwam er weder eenig leven in de Pastorij, maar natuurlijk waren zoowel haar vader als zij sterk op de hand van de Westersche mogendheden en Europa, tegen de tyrannie van Rusland. Haar afkeer tegen het vasteland, en als oud-Engelsche ook tegen Frankrijk, gaf zich nog eenmaal lucht bij de omwenteling van Februarij. Zij blijft dus uitsluitend Engelsche in hare idéeën, en neemt de rigting der nieuwere tijden in het geheel niet in haren geest op; het is alleen hare natuurlijke beschroomdheid, die haar belet ze openlijk te bestrijden. Wanneer het echter geloofszaken betreft, daarover kan zij nog wel in vuur geraken. Op dat punt is zij stijf, en vooral tegen het Catholicisme onverdraagzaam en bijna hatelijk. Toen hare meer eclectische vriendin Mrs. GASKELL maar in de verte zich gunstig over de Roomschen had uitgelaten, schreef zij hare bekeering op sarcastische wijze toe aan den omgang met eene Roomsche familie. Ook Miss KAVANAGH wekte door de liberaliteit van haar boek: »Women of Christianity" (London, 1852), CHARLOTTE's misnoegen op. Niets evenaart echter haren heiligen afkeer van het atheïstische boek van Miss MARTINEAU en Mr. ASKINSON; »Letters on the laws of man's nature and development" (1851), en krachtig, maar waardig zijn de woorden, waarin zij hare afkeuring te kennen geeft.

Maar niet alleen staat zij geheel op zich zelve in de letterkundige wereld van haren tijd; zij heeft ook eene geheel andere beschouwing over het doel der letterkunde. Terwijl bijna alle Engelsche schrijvers met hunne schriften eenig bepaald doel najagen en eene vaste rigting vertegenwoordigen, is Miss BRONTE alleen artiste, beoefent de kunst niet met bijoogmerken,

maar alleen om haar zelfs wille. Het is haar genoeg, wanneer het haar heeft mogen gelukken, om karakters te schetsen, en het spel der hartstogten in het licht te stellen. Hiervan was zij zich zelve ook duidelijk bewust, gelijk zij b. v. Mrs. GASKELL na de uitgave van »RUTH" feliciterende er bijvoegt: »VILLETTE zal aan RUTH niet in den weg staan, want dit laatste heeft eene maatschappelijke strekking, die mijne romans niet hebben." Voor boeken als »Uncle TOM's Cabin", van Miss BEECHER STOWE, had zij eene soort van overdreven eerbied, of liever het kwam haar uiterst gewaagd voor, om zulke zwaarwigtige onderwerpen in eenen roman te behandelen. Zij was er te consciëntieus toe, en deed het liever niet, dan — oppervlakkig.

Wat haar bijzonder leven betreft, ofschoon groote rampen haar bespaard bleven, groot geluk was ook nooit voor haar weggelegd, en zij zou er den aard ook niet voor gehad hebben, om het ten volle te genieten. Kleine reisjes naar Schotland, naar Londen, naar de meren van Westmoreland waren voor haar al veel. Steeds was het eene groote vreugde en eene belangrijke gebeurtenis voor haar, als zij enkele beroemde letterkundigen van haar land ontmoeten mogt. Zoo heeft zij meestal toevallig kennis gemaakt met lord CARLISLE, Mr. MONCKTON-MILNES en enkele anderen. Met den Heer THACKERAY is zij vrij particulier bekend geweest, en steeds had zij voor dezen eene onbegrensde bewondering. Hij kon echter hare schroomvalligheid onaardige streken spelen: wanneer zij bij zijne lezingen tegenwoordig is, maakt hij haar bekend bij al zijne vrienden en kennissen. Dadelijk zijn aller blikken, en alle lorgnetten op haar gerigt, en de schuchtere vrouw weet zich niet te bergen van verlegenheid. Gelukkig echter begint de lezing, en van dat oogenblik af is zij geheel oor, en denkt niet meer om de nieuwsgierige blikken, die op haar geslagen worden. Zij zag zoo hoog op tegen den schrijver van »Vanity fair", dat het lang duurde, eer zij zich met hem op gelijken voet durfde stellen. Overigens is haar oordeel over dezen haren afgod toch zeer juist; zij ziet zijne gebreken zeer goed in en schrijft ze te regt aan onverschilligheid en gebrek aan zorg toe; maar zij blijft hem boven alle toenmalige schrijvers stellen. En bij eenig nadenken laat zich deze ingenomenheid zeer goed verklaren uit de verwantschap van geest, die in den

grond tusschen beiden bestaat. Beiden dienen in de eerste plaats de kunst om haars zelf wil, beiden beschouwen de wereld met een droevig oog zonder eenige illusie, beiden zijn scherp en bitter. Alleen die bitterheid wordt bij THACKERAY satire, terwijl Miss BRONTE nog steeds vol gevoel blijft, en meer door fijnheid van schildering, dan door scherpte van woorden bespot. Maar wat er ook van dit verschil zij, het zijn de twee merkwaardigste beschrijvers van het leven in het tegenwoordige Engeland, de fijnste en meest onpartijdige opmerkers.

Ofschoon het geluk steeds de pastorij te Haworth had ontvlugt, scheen het toch eindelijk, dat CHARLOTTE huiselijk geluk en vrede gevonden had; maar slechts korten tijd werd haar die vreugde gegund. De geestelijke die den Heer BRONTE in zijne bediening ter zijde was gesteld, Mr. ARTHUR NICHOLLS, had reeds lang in stilte liefde voor haar opgevat. Het was haar letterkundige naam niet, die hem boeide, maar gedurende verscheidene jaren had hij haar gadegeslagen, en was getuige geweest van haren strijd waarin zij steeds overwonnen had; hij kende den schat van energie en beredeneerde teederheid, dien haar hart bevatte. Eerst na lang geaarzeld te hebben opende hij zijn gemoed voor CHARLOTTE. Zij was hierbij vrij wat kalmer dan hij zelf, en ging dadelijk haren vader raadplegen. Maar Mr. BRONTE dacht over het huwelijk nagenoeg even zoo als de predikant HELSTONE in »Shirley", en kon het denkbeeld niet verdragen, dat Mr. NICHOLLS naar de hand zijner dochter stond. CHARLOTTE beloofde eenvoudig, dat hij den volgenden dag eene formele weigering zou ontvangen; want zij wilde het zenuwgestel van haren vader, die pas van eene ziekte hersteld was, niet irriteren, en Mr. NICHOLLS verliet het dorp. Langzamerhand echter had de toorn van Mr. BRONTE zich in de noodige smaadredenen tegen zijnen verwaanden hulpprediker ontlast, en hij begon meer en meer vrede met de zaak te hebben. Hij eindigde met zijne toestemming te geven, waarop de trouwe NICHOLLS zijn post te Haworth weder kwam waarnemen. En, toen eenmaal het huwelijk bepaald was, had Mr. BRONTE geen rust, voor dat het voltrokken was.

Slechts negen maanden echter mogt Miss BRONTE na haar huwelijk leven. In den aanvang schenen het geluk en de liefde heilzaam op hare gezondheid te werken, en verheugde zij zich reeds van de hoofdpijn, die haar zoo dikwijls geplaagd had,

verlost te zijn. Maar weinig was er noodig, om te toonen hoe ondermijnd en gesloopt haar gestel reeds was. Eene zware regenbui, die haar op eene wandeling overviel, haalde haar eene verkoudheid op den hals, en vier maanden daarna, den 31sten Maart 1855, stierf zij in den ouderdom van 39 jaren. Al de bewoners van Haworth woonden de begrafenis bij, en menig beweldadigde was er onder den treurigen lijkstoet, wiens levendige smart het bewees, dat CHARLOTTE, ondanks al hare eigene bekommernissen, nog ruimte in haar hart had gevonden, om anderen tot troost en toevlugt te wezen.

De kennis van haar leven is noodig, om het eigenaardige van haar talent en hare vreemde boeken te begrijpen, maar verklaart die ook volkomen. Drie malen heeft zij in een boek nedergelegd, wat zij in hare verbeelding heeft doorleefd, in de werkelijkheid gevoeld; of in anderen aanschouwd. In *Jane Eyre* heeft zij haar denkbeeldig leven geschilderd, in *Villette* haar werkelijk innerlijk leven, en in *Shirley* heeft zij zich niet zoo uitsluitend tot haar eigen gemoedsleven bepaald, maar als het ware aan het venster harer ziel nederzittende naar buiten gezien, en het weinige beschreven, wat zij van de wereld gezien had, wat zich natuurlijk tot den kleinen hoek van Yorkshire, dien zij bewoonde, moest bepalen.

Elk van hare boeken heeft dus een volkomen verschillend karakter. In *Jane Eyre* speelt de verbeelding niet alleen eene groote, maar eigenlijk de eenige rol, en van daar het vreemdsoortige, maar wonderlijk boeijende van dat werk; het is een volkomen luchtkasteel. — De schrijfster vergeet de werkelijkheid en de wisselingen van het dagelijksche leven, en hare ziel peinst en droomt hard-op een leven, zoo als zij het zou kunnen hebben, en personen, zoo als zij gewenscht zou hebben te ontmoeten. Zij vertelt ons, op welke wijze zij zou willen liefhebben, wien zij zou kunnen beminnen, en welke schatten van welsprekende teederheid in haar gemoed verborgen zijn voor den uitverkorene haars harten. Als in exstase of magnetischen slaap, bespreekt hare ziel en verkondigt in het openbaar hare diepste geheimen. Zij verdicht hetgeen mogelijk zou kunnen zijn, en maakt daaruit den roman van haar eigen leven. Zij weet hoe weinig bekoorlijkheid haar vleeschelijk

omhulsel bezit; maar zij is zich bewust innerlijke eigenschappen en zedelijke schoonheid te bezitten, die een geoefend opmerker zou kunnen vinden, en die meer dan genoeg zouden zijn, om hem te bevredigen. Een gewoon man, of een schitterend minnaar zou haar dus niet te beurt vallen; het moet iemand zijn, die tijd heeft om de aantrekkelijkheden die zij heeft te erkennen, die aan ondervinding rijk genoeg is, om ze te kunnen waardeeren. Zulk eenen meent ze gevonden te hebben in het excentrieke maar grootsche karakter, wat zij in haren persoon EDUARD ROCHESTER legt. Hij is het gewone leven, met zijne trouweloosheden, platheid en laagheid moede; hij heeft de volheid zijner ziel in het wilde verteerd, maar zij was te rijk en te krachtig, om uitgeput te worden. — Nog een beeld van eene andere persoonlijkheid, die haar zou kunnen waardeeren, schept zij zich in dien jongen geestelijke, streng en despotisch, onrustig en vurig, ST. JOHN RIVERS. Maar zijn onhandelbare wil zal haar tot martelares maken. Daarom blijft ROCHESTER hoofdpersoon, maar beide karakters worden met onnavolgbare kunst uitgewerkt.

Geheel een tegenhanger van dezen roman is de *Villette:* dáár ligt het denkbeeldige, hier het werkelijke leven van CHARLOTTE ten gronde. LUCY SNOWE is wel altijd JANE EYRE, maar toch zijn het volmaakt contrasten: het zijn zusters, maar tusschen haar beiden is hetzelfde verschil, wat de phantasie van de werkelijkheid onderscheidt. Deze beide romans kunnen in zeker opzigt beschouwd worden als eene auto-biographie der schrijfster, maar dan zou de eerste tot opschrift moeten hebben: *Phantasie-leven*, en de tweede: *Werkelijk leven* van CHARLOTTE BRONTE. — LUCY SNOWE is onbehagelijk (om niet te zeggen leelijk), arm en verlaten in de wereld; voor haar valt er dus noch op een ROCHESTER, noch zelfs op een RIVERS te hopen. De rede roept haar toe: »Bemin JOHN GRAHAM BRETTON niet, hij zal nooit anders dan een vriend voor u kunnen zijn, hij past u niet. De coquette GINEVRA zou hem kunnen verblinden, en de beminnelijke PAULINE HOME DE BASSOMPIERRE is de vrouw voor hem bestemd." Maar de vrouwelijke natuur heeft met die harde werkelijkheid een zwaren strijd te voeren. Zij heeft een hart, en zal dus veel moeten lijden; en wel zonder een woord van beklag over hare lippen te laten gaan, want de eerbied voor haar zelve en de vrees voor het

belagchelijke maken het haar onmogelijk, om ergens of ooit haar hart uit te storten. Meesterlijk is de voorstelling van hare betrekking tot den Professor PAUL EMMANUËL, en hoe langzamerhand deze beide naturen tot elkander komen, die aan de eene zijde zoo goed bijeen passen, ondanks het contrast, maar aan de andere zijde slechts *faute de mieux* elkander naderen. Die greep en de geheele uitwerking is diep psychologisch waar. De *Villette* echter maakt den lezer vermoeid en ter neêrgedrukt, even als L. SNOWE zelve in haren onafgebroken geestelijke worsteling, die op de treurige conclusie uitloopt: »laat alle illusieën varen, buig u onder de werkelijkheid neder, zoo gij die al niet gelaten dragen kunt."

In *Shirley* is Miss BRONTE geheel buiten zich zelve getreden. Daar is het niet *haren* roman, maar *een* roman, dien zij gemaakt heeft. Hij heeft slechts in zoo verre betrekking op haar leven, als zij daarin alles brengt wat zij van de maatschappij in het graafschap Yorkshire weet en gezien heeft. Het is eene excentrieke maar toch alledaagsche wereld, die zij daarin beschrijft; krachtige maar toch geene grootsche karakters. Doch het getuigt van den echten kunstenaars-*tact* der schrijfster, dat zij zoo juist den maat weet te houden, en niet door overdrijving of uitpluizing eene belangrijkheid aan de personaadjen tracht te geven, die zij niet hebben. En toch weet zij het geheel boeijend te maken, vooral door de meerdere verscheidenheid van het personeel, en het gepast aanbrengen van licht en schaduw; in hare andere romans toch heerscht zekere eentoonigheid, doordien de lezer voortdurend in sterke spanning wordt gehouden, om de volledige ontwikkeling der hevige hartstogten, en der diep opgevatte morele schilderingen te volgen. Zoo is de *Shirley* ook de meest vrolijke van hare romans, in zoo verre van haar vrolijkheid te verwachten is. Als kunstwerk staat de *Shirley* echter beneden de andere, maar in rijkdom en schoonheid der onderdeelen daarboven. Er zijn bladzijden in vol bittere welsprekendheid en bewonderenswaardige juistheid, zoo als b. v. het hoofdstuk: »Oude Vrijsters." Dat doet het hart pijnlijk aan, maar is schoon als de bittere woorden van FIELDING.

Ontegenzeggelijk is de *Jane Eyre* de schoonste van dit drietal, en ondanks den grooten opgang van dit boek, geloof ik niet, dat het nog naar waarde geschat is. Zeker, het is niet

zonder reden, dat men haar dikwijls van onnatuurlijkheid in de uitwerking beschuldigt; hare vindingen zijn vaak overdreven en al te romanesk. Maar men moet al dat bijwerk nemen voor wat het is: geen dichter of romanschrijver is daar vrij van, zelfs de beroemdste en bedaardste niet. Elke fictie brengt een ballast van onnoodige avonturen mede, die, als ik het zoo noemen mag, de rommelzoô is, waarvan de verbeelding des schrijvers zich moet ontlasten. En, al hare onwaarschijnlijkheden worden veel beter gemotiveerd, dan men wel heeft willen beweeren; daarenboven wordt er een zoo treffend gebruik van gemaakt, dat zij den lezer zijns ondanks medeslepen. Bijzonder onderscheidt Miss BRONTE zich door de natuurlijkheid en kracht, waarmede zij alle gewaarwordingen voorstelt, die uit den zoo moeijelijk te bepalen toestand des geestes voortkomen, welke men gewoon is zenuwachtigheid te noemen. Zij is onnavolgbaar kunstig in het beschrijven der bijgeloovigheden, die de eenzaamheid opwekt, en de visioenen en schrikbeelden der wanhoop. Hoe bewonderenswaardig b. v. is in dien geest het hoofdstuk: »De groote Vacantie", in *Villette*, waar de onrust des gemoeds en de eenzaamheid haar als een demon vervolgt, het huis uitjaagt en voortzweept tot eene Roomsche kerk. Hoe onnatuurlijk en toch begrijpelijk wordt het dat de behoefte, om hoe dan ook, iemand te hebben wien zij haren zielenood klagen zal, haar in den biechtstoel des priesters jaagt. Evenzoo is zij ook geheel te huis in alle fijnste *nuances* en openbaringen van het zenuwgestel, de vlugtige *caprices*, de vreemde glimlach, de spierbeweging van het gelaat en zoo vele kleinigheden meer, die misschien menigeen zelfs nooit heeft opgemerkt. In dit opzigt zijn de eerste hoofdstukken van *Villette*, die de kindschheid van PAULINE beschrijven, misschien haar meesterstuk.

Welsprekendheid bezit zij ook in hooge mate, en men heeft haar dit bijna als een gebrek aangerekend. Men verweet haar namelijk dikwijls langdradig te zijn, onder anderen in de lange gesprekken tusschen ROCHESTER en JANE. En men moet erkennen, die zijn ook zonder eind; en toch zou ik er geene syllabe van willen missen. In allen gevalle het zijn verliefde *duo's* van eene merkwaardige oorspronkelijkheid, sentimentele gesprekken, die wat anders behelzen dan de gewone banaliteiten. Dat zijn verliefden, die een rijk fonds in zich zelven

hebben, en niet alle boeken hebben geplunderd; zelf vinden zij de uitdrukkingen, die voor hunne gevoelens passen, en hunne stem weet het onweder in hunne harten uit te drukken door woorden, donderende als het gedruisch eener waterval. De gesprekken tusschen deze geliefden hebben eene onbegrijpelijke kracht en oorspronkelijke energie, die men bij geen anderen romanschrijver aantreft; maar men moet ze meer dan eens lezen, om alle diepte en beteekenis er van goed te vatten.

De grootste verdienste echter van *Jane Eyre* bestaat in de uitwerking van de drie hoofdpersonen. Deze zijn niet alleen buitengewoon, maar nieuw, *gevonden*, en hebben hunne gelijken niet in de letterkunde. De eerste keer dat men ze ziet, treffen ze alleen door hunne uitwendige vreemdheid. »Zonderlinge en dolle romanhelden!" zegt men bij zich zelven aan het eind van het boek. Maar zij blijven ons door het hoofd spelen, men is nog niet voldaan, en gevoelt dat er nog een dieperen zin achter verborgen moet zijn. Eerst bij eene tweede lezing bespeurt men er de volle grootte van. Het zijn drie personen, genomen uit *de hoogste spheren der menschelijke natuur*. EDUARD ROCHESTER behoort tot het stormachtige, overweldigende, raadselachtige en medeslepende geslacht der MIRABEAU's. Het is eene natuur gelijk aan die welke in SIMSON en HERKULES is gesymboliseerd. In JANE EYRE ontmoet hij een karakter, wat tegen het zijne opweegt, iemand die hem kan begrijpen en liefhebben, de eenige vrouw die zich tegenover hem zonder vrees en rustig gevoelt. Zij is iemand, die verre verheven is boven haar weinig bekoorlijk uiterlijk en onaanzienlijke omstandigheden; zelve rijk aan waardigheid, trotschheid en grootmoedigheid, dweept zij alleen met al wat energie en vrijheid is. Maar niet om hare zedelijke hoedanigheden, alleen om hare *vrouwelijke eigenschap*, den rijkdom haars harten in liefde, wil zij bemind worden, en dat is ook het punt van aanraking tusschen deze beide karakters. Dit is een bewonderenswaardig fijne trek, een greep in de allerdiepste schuilhoeken van het vrouwelijk hart. — Misschien is ST. JOHN RIVERS wel de meest merkwaardige van deze drie personen. Hij is van hetzelfde ras, als CALVIJN en KNOX. Streng en zonder eenig gevoel, waar het stoffelijke zaken en vleeschelijke belangen geldt, is het vuur zijns geestes alleen

gerigt op het ideëele. De zedelijke waarheid is zijne eerzucht, zijn rijk, waarin hij als de hardste despoot moet heerschen. — Het zijn drie karakters, die aan onzen ontzenuwden tijd zoo vreemd zijn, dat zij den indruk op ons maken, als waren zij uit verleden tijden opgestaan. Zij behooren tot die echt originele groote typen, die ten allen tijde het ideaal zijn van den echten, waren kunstenaar en dichter. Men moet echter niet vergeten, dat zij naar het uitwendige uitsluitend Engelsch zijn, en dat men niet dan met moeite door de harde bolster van dien vorm tot de kern hunner persoonlijkheid doordringt.

In hare morele schilderingen is Miss BRONTE waar, maar het is eene harde waarheid. Zij stelt de menschen, ook in de innige drijfveêren hunner daden, niet beter voor dan zij zijn. Maar, — en dit is juist de triumf van haar talent, — zij dwingt den lezer toch, om niet alleen vrede met zulke karakters, maar zelfs belangstelling en eerbied er voor te hebben. — Ook over maatschappelijke dingen zijn de denkbeelden van Miss BRONTE waarheid, koude waarheid. Zij heeft daarin zekere liberaliteit, die zelfs tot de beschuldiging van eene anti-sociale strekking in hare werken, en van vijandigheid tegen het huwelijk hebben geleid. Die beschuldiging is oppervlakkig. Zij heeft alleen gezond verstand wat zij op alles toepast, en elke onregtvaardigheid of bespottelijkheid, die zij hiermede in de maatschappij ziet, tast zij aan, al nemen duizende vooroordeelen en millioenen menschen die in bescherming.

In 't kort, *Jane Eyre* is niet alleen de beste van Miss BRONTE's werken, het is in vele opzigten de belangrijkste roman van den tegenwoordigen tijd, al ware het maar alleen wegens de krachtige schepping van die drie groote karakters.

Wat de beide meermalen genoemde werken harer zusters betreft, het is voorzeker uiterst jammer, dat zij zoo weinig bekend zijn. Wij zullen dus daarover niet in bijzonderheden treden, en alleen zeggen, dat zij geheel overeenkomen met hare persoonlijkheid, zoo als wij die hier geschetst hebben.

En hiermede nemen wij afscheid van deze vreemde en originele familie. Reeds zijn al die rustelooze, phantasierijke gemoederen de eeuwige rust ingegaan. Neen! de engel des doods maait zijne offers niet in den blinde maar weet zijne prooi wel te kiezen. Hij vergadert zijnen oogst onder de meest gevoelvolle harten en de rijkste verbeeldingen. Wee

degenen, die te vroeg en te wijd de deuren hunner ziel openzetten voor den genius des gevoels, en te overdadig hun innerlijk leven voeden uit de sferen der verbeelding! — Het schouwspel, wat die eenzame Pastorij in een vergeten hoekje des aardbols ons gaf, was weemoedig maar heilzaam en versterkend.

(Naar EMILE DE MONTÉGUT, in de *Revue des deux Mondes*.)

SCHETSEN UIT MOLDAVIË. I. (*)

DE RUMANISCHE BOEREN.

In de laatste dagen — jaren zelfs — zijn de Donau-vorstendommen zulk eene belangrijke politieke quaestie geworden, dat hun zelfs eene afzonderlijke rubriek in de dagbladen wordt ingeruimd. Maar al wat deze ons leeren, gaat zelden buiten den eeuwigdurenden koekoekzang: »vereeniging of geen vereeniging, verkiezingen of geen verkiezingen"; en menigeen, die vroeger niet wist dat zij bestonden, wordt daaraan nu wel tot vervelens toe herinnerd, maar veel verder heeft hij met behulp van al die berigten zijne kennis nog niet kunnen uitbreiden, en zoekt hij naar uitvoeriger besprekingen, dan stuit hij meestal op partijdige beoordeelingen, door politieke belangen te licht of te donker gekleurd. — Het gaat die landen, en het is hun sedert eeuwen gegaan, als een paar kinderen, die tusschen een hoop groote vechtende mannen in zijn geraakt; zij krijgen hier een stoot en daar een duw, schoppen en trappen het meest, en niemand denkt aan de weerloozen. Eerst onze tijd is liefderijk genoeg geworden, om ook eens om die kleinen te denken, men ziet, dat ze deerlijk gehavend zijn, en *belooft* eindelijk eens hunne verwaarloosde wonden en kneuzingen en builen te heelen. Maar nog geschiedt het al kibbelende en knorrende.

Misschien kunnen de volgende mededeelingen strekken, om onder al die strijdende meeningen zich eenig denkbeeld te vormen over die landen. Of althans, daar wij ons liever niet tot een bepaald betoog willen verbinden, en slechts het een en

(*) Naar *Die Grenzboten*.

ander over de verschillende bewoners willen in 't midden brengen, zullen deze schetsen dezen of genen bezig houden, en niet onbelangrijk toeschijnen. Daar echter schrijver dezer regelen in Moldavië woont, en zijne kennis zich vooral tot dat land bepaalt, zal hij de voorzigtigheid zoo ver drijven van daar voornamelijk over te spreken. De Wallachijsche personen en toestanden toch, ofschoon in de hoofdtrekken dezelfde, zijn in de bijzonderheden hier en daar verschillend.

Moldavië is een *heerlijk* land. Slechts in de lagere gedeelten aan den Donau is de streek wat eentoonig, dun bevolkt en weinig begroeid; hoe verder men echter binnenwaarts komt, des te vriendelijker gelaat toont ons het landschap, totdat eindelijk de horizont zich tooit met de verwonderlijke pracht der Karpathen. Akkers en wegen golven heuvels op en heuvels af, en vele hoogten zijn gekroond met de schoonste beuken- en eikenwouden. Vooral de onafzienbare dennenbosschen op de Karpathen leveren een majestueusen aanblik; slechts hier en daar, waar de uitvoer mogelijk is, heeft de bijl huisgehouden, maar in de talrijke engten en sleuven, waar alleen des jagers voet omdoolt, staat een natuurwoud, zoo als naauwelijks ergens anders in Europa te vinden is, door beeren, wolven, evers en herten bewoond. Verscheidene stroomen zenden uit het gebergte hunne zilverklare wateren den Sereth toe, die dezen last vrij wat langzamer over zijn kleibed voortstuwt. Behalve dezen is echter alleen de Bistritza in staat, om masten en timmerhout naar den Donau, en zoo verder naar de Zwarte Zee, af te voeren. De Moldova, de Trotusch en andere zullen eerst nog moeten ondervinden, wat de mensch in Europa doet, om capricieuse riviertjes handelbaar te maken.

Maar, worden de oogen vergast op den boomenrijkdom in de bergen, die alle kenteekenen dragen nog onberekenbare minerale schatten te omsluiten, vooral wordt het hart verkwikt bij den aanblik der eindelooze akkers, waarop de hemel groeijen laat, al wat de mensch maar aan de aarde wil toevertrouwen, en dat na eene bewerking, die kwalijk dezen naam verdient. De grootste zorg, die men den grond bewijst, bestaat hierin, dat men hem na twee- of drie-jarig gebruik een jaar rust gunt, en dan zoo veel vee als men kan in het braakland jaagt. Maar ook dit kan alleen de groote landeigenaar doen; de boer, die slechts zijn eenmaal toegewezen stuk

bouwland heeft, gebruikt het jaar in jaar uit, zelfs zonder het met mest de noodige ondersteuning te verleenen. Ik herinner mij, dat in 1848 eene wolk sprinkhanen op een veld met tarwe was neêrgestreken, die zoo goed als rijp was. Natuurlijk alles weg! maar het volgende jaar stond de tarwe weder in volle pracht en overvloed zonder eenige bewerking; de rijpe korrels waren op den grond gevallen, en hadden zoo gekiemd.

Moldavië was, vóór de grens-uitlegging naar Bessarabië, in dertien Districten verdeeld, waarvan elk eene hoofdstad en ook nog wel eenige kleinere heeft. Men is echter in de vorstendommen nog al mild met den naam van stad. Twee rijen van winkels of kramen met ver vooruitstekend dak, en aan de achterzijde een armzalig woonvertrek voor den koopman, — bijna altijd een zoon van het volk Israël, — wordt reeds met den naam *Tirg* (stad) betiteld. De kramen leveren de eenvoudige behoeften der landbewoners, een paar onaanzienlijke kroegen voegen er zich bij, de regering bepaalt een dag in de week, waarop markt wordt gehouden, de boeren brengen hun vee ten verkoop, en de kleine plaats levert dan soms een regt levendig tooneel van handel en wandel op. Uit zulk een kern hebben zich alle steden in Moldavië gevormd, en geene wil afstand doen van haren éénen marktdag. Eerst later komen enkele, soms zeer smaakvolle Bojarenwoningen of andere gebouwen zich aansluiten. Overigens hebben die steden, met uitzondering van Jassy en de havenstad Galatz, ook geene andere beteekenis, dan dat zij de zetel van het plaatselijk bestuur zijn. De industrie wordt hoogstens door eene enkele lakenfabriek of papiermolen gerepresenteerd, de akkerbouw is de hoofdbezigheid. Ontzettend groot zijn dikwijls de landgoederen, waarvan er omstreeks drie-honderd het eigendom van inlandsche of Grieksche kloosters zijn, en de uitgestrekte akkers leveren die fabelachtige korenmassa's op, welke steeds de voornaamste bron van bestaan voor de Donau-provinciën opleveren.

Eene *chaussée* loopt in de lengte door het geheele land, van Kornolungi tot Galatz. Sedert jaren wordt er aan de andere zijwegen gewerkt, maar het eenige voordeel, wat men daarvan heeft, is dat men van tijd tot tijd over ongeëffende steenhoopen in plaats van den grond in zijnen natuurstaat rijdt. Verder heeft de noodzakelijkheid meer dan de kunst aan de

communicatie-lijnen gewerkt, en daar, behalve in de bergstreken, er geen steen in den vruchtbaren grond te vinden is, zoo rolt men bij goed weêr op effen baan bijna onhoorbaar voort, maar bij den geringsten regen wordt de met tuinaarde vermengde klei tot een slijk, welke alleen hij, die kleiwegen kent, zich voorstellen kan. Houdt de regen eenige dagen aan, dan kan de reiziger eindelijk in het geheel geene postpaarden meer krijgen, nadat hij sedert de laatste stations met 12 tot 16 paarden zich voortgeworsteld heeft.

Op de *chaussée* hebben wij al dadelijk gelegenheid, om met onze zoo weinig bekende broederen, de Moldavische boeren, kennis te maken. Men ziet eene lange rij leêge karren, die van een korentransport terugkomen, ieder met twee ossen bespannen; de boer ligt op den buik in zijnen wagen, met het hoofd op de armen geleund en dommelt bij het eentoonig piepen der ongesmeerde wielen. Wij volgen hem in huis, om hem nader te leeren kennen. In zijn dagelijksch leven is de Rumanische boer zeer eenvoudig, wat trouwens in dien stand geene ongewone bijzonderheid is. Hij bouwt zijn huis zelf; eenige palen in den grond, dwarsbalken om het rietendak te dragen, en wanden van gevlochten teenen, die zijne vrouw met leem bestrijkt en met kalk wit. Overigens is één woonkamer genoeg, en de verdere armzaligheden kan men zich wel denken; het eenige onderscheidende is, dat de oven als keuken en slaapplaats der kinderen te gelijk dient, en dat het vee niet, gelijk elders, tot de huisgenooten behoort; slechts bij uitzondering wordt het den ganzen en hoenders vergund, zich des voorjaars een nest binnenshuis te zoeken. Twee ossen en eene koe met eenige varkens maken den Moldaviër tot een wèlgesteld man, vier ossen tot een rijk, en een kwade hond zorgt, dat de dieven en Zigeuners hem niet tot een arm man maken.

Verkeerd is het, om zich den Rumanischen boer als een bijzonder ruw schepsel voor te stellen. Hij moge ook al geen spoor van ontwikkeling verraden, de vatbaarheid daartoe, die in hem ligt, is niet te miskennen, en in gezond verstand staat hij misschien boven velen van denzelfden stand in beschaafde landen. De vertellingen, die hij onder het glas wijn weet op te disschen, zijn zeer vermakelijk, en de liederen en balladen des lands munten uit door poëtische beelden, ja niet zelden door liefelijke gedachten, ofschoon natuurlijk ruwe, mannelijke

kracht de hoofdrol in zijne gezangen speelt. Zijne taal is rijk aan die eenvoudige beelden, welke over het algemeen niet vreemd zijn in den mond der mindere klassen. Dat hij lezen noch schrijven kan, is hem niet zeer kwalijk te nemen. Wel worden van regeringswege hier en daar dorpsscholen opgerigt; maar tot nog toe is de toestand des landmans zoo gedrukt, dat hij niet begrijpen kan, waartoe het leeren hem dienen zou. Wat hij tot stichting noodig heeft, leest de geestelijke hem voor, mogt eens een enkel geval zich voordoen, dat hij schrijven moet, dan is de dorpsschrijver zijn secretaris, in de kroeg is de kerfstok zijne rekening, en brieven heeft hij niet te schrijven. Zijn zoon doet hem als knecht meer dienst, dan wanneer hij ter school ging. Zoo zal het wel blijven, zoolang de veranderingen, die wij voor hem verwachten, nog geen licht over zijnen stoffelijken toestand hebben doen opgaan.

Natuurlijk vindt het bijgeloof op dezen verwaarloosden akker een weligen grond. De oude vrouwtjes planten het zaad daartoe reeds vroeg in de opkomende geslachten, door allerlei dwaasheden als onomstootelijke waarheid in zijn geest in te enten. En, helaas! zijne godsdienst, waaraan hij blindelings gehecht is, draagt het hare daartoe bij. Waarmede de heiligen zich al niet wreken, als hun dag niet gevierd wordt! En bij dat alles komen nog de boeijen, die de traditionele gewoonte der slavernij zijnen geest hebben aangelegd. Men ziet in hem, hoe bezwaarlijk een gansche volksstam zulke herinneringen van zich afschudt. Wel is de lijfeigenschap sedert meer dan honderd jaren afgeschaft; maar wat hem in de plaats gegeven werd, was weinig beter. Nog ziet de boer er gedrukt uit, en grijpt reeds van verre naar zijnen hoed bij elke équipage.

Dat men bij de lang verwachte reorganisatie der Donauvorstendommen ook de regten van den boerenstand zal moeten herzien, lijdt geen twijfel. Maar even zeker is het, dat men daarbij op zwarigheden stooten zal, daar de betrekking tusschen den heer en zijnen boer in den regel op eene billijke reciprociteit berust. De landheer is verpligt, om aan elken bewoner van het dorp die twee ossen rijk is, 2 bunders bouwland, anderhalf hooiland, en even zooveel weiland te geven. Hiervoor moet de boer jaarlijks eenigen bepaalden veldarbeid en andere diensten verrigten, die echter, het beginsel van gedwongen arbeid daargelaten, niets onregtvaardigs hebben.

In geld berekend zou de afgestane grond jaarlijks gemiddeld *f* 54 waard zijn, terwijl de prijs van de daarvoor bepaalde diensten met den besten wil niet boven *f* 42 te berekenen zijn. Ook klaagt de boer hierover in geenen deele (voor zoo ver geen misbruik van die regten gemaakt wordt) en hij heeft nog tijd over, om bovendien voor loon te werken. Maar men weet dikwijls die wettelijke bepalingen verre te overschrijden, en het zou er dus maar op aan komen, om de onafhankelijkheid der dorpbewoners in diervoege te verhoogen, dat zulke onregtvaardigheden niet meer mogelijk waren. — Slechts voor de regering heeft de Moldavische boer eigenlijk gezegde gedwongen diensten te verrigten, en deze heeft dus wel het meest schuld, dat hij zijnen toestand niet verbeteren kan. Hij werkt zonder loon aan de groote wegen, waartoe hij juist in den besten tijd van den veldarbeid geprest wordt. Wel is waar moet ieder daarbij slechts drie dagen dienst doen, maar de reize heen en terug naar een punt, somtijds 10—12 mijlen ver, rooft den voetganger nog meer tijd; en als het meel opgebruikt is, dat hij voor zijne voeding bij zich draagt, dan blijft den armen drommel niets anders over dan bedelen, wil hij in 't leven blijven. Evenzoo is het niet beter dan gedwongen dienst, wanneer ten behoeve van de korentransporten de regering den prijs van het voer bepaalt, en dan den dorpsschout het geld op de tafel werpt, met het bevel, om voor de noodige voeren te zorgen. Voor dien prijs kan niemand het transport doen, maar de arme boeren steken de hoofden bij elkaâr en ieder legt zijn paar stuivers bij, om eene behoorlijke betaling tot stand te brengen. Vooral was dit nog in 't oog loopend in de laatste jaren van den afgetreden Hospodar GREGORIUS GHIKA: de zoutgroeven te Okna waren verpacht met de voorwaarde, dat de regering voor het transport naar Galatz zou zorg dragen. De armste dorpen, die zelfs geen trek-os bezaten, werden niet verschoond, en moesten verkoopen wat maar gemist kon worden, om ergens anders de opgelegde voeren voor het driedubbele der ontvangen betaling te huren.

In de verhouding van den boerenstand tot de regering zit de kwaal; en zal er iets van het land worden, dan moet die in den grond hervormd worden. Tot nog toe draagt de boer alle lasten. De krijgsdienst is nog wel te dragen: op 69 huisgezinnen valt *één* recruut, die na zesjarigen diensttijd van zijn

dorp een paar ossen en eene koe moet ontvangen en levenslang vrij van belasting is, terwijl de politieke toestand des lands hem het vooruitzigt op den heldendood nooit biedt. Maar de hoofdelijke belasting is de grootste last; deze wordt alle drie maanden zonder de minste verschooning ingevorderd, en kan niet anders dan te groot zijn, daar geen andere stand een cent opbrengt. De wijze, waarop in elk dorp die belasting bijeen gebragt wordt, is karakteristiek en eervol voor den Moldavischen boer. Alle zeven jaren wordt er eene volkstelling gehouden, en iedere gemeente moet per hoofd een ducaat ongeveer opbrengen. Maar een dorp, dat bij het ministerie van financiën voor 100 hoofden b. v. aangeschreven staat, kan in die zeven jaren aanmerkelijk in belastingschuldigen verminderd zijn. Bovendien komt er nog zoo veel bij, wat het alle drie maanden te betalen sommetje vergroot, — het salaris van den schout, en ten tijde van de bezetting door de Oostenrijkers het onderhouden der postverbindingen in een land, waar geene postwegen zijn, en dergelijke meer, — zoodat de arme man de belasting moeijelijk bij elkaâr kan brengen. De gemeente komt hierin te gemoet door eene soort van inkomenbelasting om de hoofdelijke te dekken, en, daar het vermogen naar het vee berekend wordt, is dit de grondslag der berekening. Vier stuks vee gelden zoo veel als één hoofd; elke koe en elke os wordt door den schout op zijn kerfstok aangeteekend, — varkens en schapen zijn vrij, daar gewoonlijk ook de armste die bezit. Op deze wijze krijgt men veel meer dan het bepaalde bedrag, en het overschot komt ten goede van den arme, die nu maar half zoo veel behoeft te geven, als de *rijke*, die met vier ossen ploegen kan. — Waarlijk, een schoone trek, vooral als men bedenkt, dat ook hier in de dorpen zoowel als in de steden de rijken de eerste rol spelen, en dus vrijwillig dit overgeërfde gebruik in stand houden.

De kronijken verhalen, dat de Rumaniër eens dapper het zwaard hanteerde tegen zijne krijgszuchtige naburen, en dikwijls uit ongelijken strijd de overwinning behaalde. Thans heeft de politieke nood dat heete bloed verkoeld; op het eerste gezigt maakt de boer niet den indruk van groote strijdlustigheid; maar bij nadere kennismaking is zijne afkomst van de legioenen van Keizer TRAJANUS nog duidelijk te bemerken. De krachtige liederen van zijne eenvoudige zangers maken eenen

eigenaardigen indruk op hem. Zijn oog schittert wanneer de zanger de avonturen der beroemde roovers bezingt, die den armen wèldeden en slechts den rijken van zijnen overvloed namen. Op de jagt treedt hij moedig den beer tegen, en nog wel met een geweer, dat wij naauwelijks zouden durven afvuren. Met onvermoeide volharding verdraagt hij allerlei bezwaren, en ook voor soldaat is hij zeer geschikt, als zijn tegenzin tegen de militie maar eerst overwonnen is.

De gestalte des Moldaviërs is krachtig en rijzig, en het is een lust om te zien, wanneer de knapen zich bij eene feestelijkheid ten dans vergaderen. Van onder den breed geranden hoed met bloemen en paauwenvederen versierd krult het kastanjebruine haar tot op de schouderen neder; het hemd hangt over den korten broek, en wordt door een breeden gordel om het lijf zamengehouden; een wit camisool met zwart katoen gebloemd is een artikel van weelde, wat niet ieder zich veroorloven kan. Hunne dansen zijn eenvoudig, maar levendig en vrolijk. Anders is opgewondenheid geen kenmerkende trek des Moldaviërs; alleen bij bruiloften, doop en andere festiviteiten komt hij los, in den regel is hij stil en ernstig. Hij verrigt zijn werk met eene soort van bewuste langzaamheid, waaruit de grondgedachte spreekt die door zijn geheele leven loopt: »Verder dan ik gekomen ben, kan ik toch niet komen, — waartoe zou ik mij dan haasten?"

Zijn eerbied voor elken rooden kraag is grenzenloos. En hij heeft gelijk in zijne vrees voor de roodgekraagden: van hen gaan de meeste kwellingen uit, die hij in het leven te dragen heeft. Vooral in dit opzigt valt er veel in het leven des dorpsbewoners te reorganiseren. De eerste instantie, de Dorpsschout of Vornik, heeft eigenlijk in het geheel geen gezag; hij is boer gelijk de andere, die hem zelf kiezen, en dient slechts om zich bij gelegenheid de bevelen der regering te laten voorlezen, de belastingen bijeen te gåren, en stokslagen te ontvangen, als deze te lang uitblijven. Wanneer een boer dus eene aanklagt heeft te doen, dan gaat hij naar den regter van zijn Kanton of Privigitor, een wezen wat een rooden kraag om den hals draagt, maar ondanks zijnen zeer uitgebreiden werkkring tot de zeer lage beambten gerekend wordt. Deze of zijn schrijver, die nog armzaliger is, behandelt de zaak met traagheid en nalatigheid en den boer met onbeschoftheid, en

de man bemerkt te laat, dat hij zijn medegebragt geschenk beter had kunnen besteden; heeft hij echter het geluk, om tot het landgoed van een invloedrijken heer te behooren, dan verleent de Privigitor hem reeds eerder gehoor. Nadat hij lang genoeg te vergeefs op eene beslissing gewacht heeft, gaat hij eindelijk tot den chef van het district of Ispravnik. Nieuwe verdrietelijkheden! Halve dagen ziet men de arme drommels in kleine troepjes voor de Ispravnitschie staan, met hun verzoekschrift in de hand. En zijn zij eindelijk zoo gelukkig eene resolutie te krijgen, dan bestaat die gewoonlijk in de woorden: »De aangelegenheid wordt den Privigitor aanbevolen, die over drie dagen advies moet geven." De smeekeling moet dus weder tot zijn eersten kleinen tyran terug, die de drie dagen zoo lang rekt als hij wil. Het gevolg is, dat de boer elk vergelijk, hoe onvoordeelig ook, boven een proces verkiest, waar hij van den eenen rooden kraag naar den anderen wordt gestuurd; — is zijn heer niet al te kwaad, dan is deze zijn regter, en hij onderwerpt zich zonder morren aan diens uitspraak.

Nog een paar woorden over de gewigtigste momenten zijns levens, zijn bruiloft en zijne begrafenis, en wij zullen deze schets, zoo al niet voor volkomen, toch voor voleindigd houden. — Bij de huwelijksverbindtenissen wordt het hart niet altijd om raad gevraagd; grootendeels wordt de zaak onder de ouders afgehandeld. Bij het doen van het aanzoek ten minste is de jongeling niet de handelende persoon; de vader noodigt een paar vrienden uit, om hem te begeleiden, zij trekken hunne beste schapenpelzen aan en treden het huis der bruid binnen. »Tot mijne vreugde zijt gij gekomen," klinkt de welkomstgroet. — »Tot onze vreugde hebben wij u gevonden," luidt het antwoord van de gasten, die zich op den bank nederzetten, met de handen op den stok en de kin op de handen geleund. Na eenige oogenblikken zwijgens komt men met de zaak voor den dag. Is de jongeling eene aannemelijke partij, dan is de zaak spoedig klaar; heeft echter de vader van het meisje bezwaren, dan kleedt hij die gewoonlijk in den beleefden vorm: »Mijne dochter is nog niet klaar," wat zooveel zeggen wil als: de uitzet is nog niet in orde, het linnen moet nog geweven worden, het vee is nog niet gekocht, enz. Zulk een antwoord is ontmoedigend voor hen, die het aanzoek

doen; maar blijven alle tegenvoorstellingen vruchteloos, dan staat hun nog één weg open, om hun doel te bereiken: »Wilt gij de bruid niet goedschiks geven," — zeggen zij, — »dan zal de vrijer u haar ontstelen." — Zulk een roof is hier niets zeldzaams, en niemand vindt er iets bijzonder merkwaardigs in. Natuurlijk moet het meisje zich laten stelen, anders zou bij de stevige vuisten, waarmede de Hemel de Rumanische maagd begiftigd heeft, de onderneming nog al kritiek zijn. Gelukt het den verliefden om zich een geheele nacht aan de vervolgingen des vertoornden vaders te onttrekken, dan beschijnt de opgaande zon gewoonlijk eene *scène* van verzoening; de magt van het *fait accompli* verlamt allen tegenstand, men gaat zoo spoedig mogelijk tot de bruiloft over, en alles is vergeten. Daarom is het niet te verwonderen, dat op zulk eene bedreiging in den regel het jawoord volgt. De bruiloft zelve bestaat uit een reeks van feesten gedurende eenige dagen, met een vast programma van maaltijden, festiviteiten, solennele gezegden en half symbolische handelingen. Zoo menigeen kent de boerenbruiloften in zijn eigen land niet, dat wij maar niet uitvoeriger hem aangaande die gebruiken aan het oostelijk eind van Europa zullen inlichten. Eten is de hoofdzaak, de brandewijn wordt ook niet vergeten, en men is vrolijk en welgemoed. Op den laatsten maaltijd van den laatsten dag worden de grootste heldenstukken met mes en vork en glas en flesch bedreven, en het grootste getal helden uitgenoodigd. Want hierbij is het gebruik, dat ieder eenig geld bijdraagt, wat dikwijls nog een aardig sommetje opbrengt om het huishouden mede op te zetten. Eindelijk zinkt de een na den andere àf en uitgeput in MORPHEUS' armen; de jonge vrouw of bruid trekt den man de laarzen uit ten teeken van onderwerping, en het feest is ten einde.

Nog veel kostbaarder zijn de gebruiken bij een sterfgeval. Ieder in het dorp, en vooral de vrouwen moeten medehelpen, om volgens het vaste formulier te weeklagen. De mannen verrigten weder andere diensten, timmeren de kist, graven de kuil, enz. Maar ieder wordt ook in het sterfhuis behoorlijk voorzien van de noodwendigheden des levens, en nog wat meer. Koken en bakken heeft geen eind in het klaaghuis, omdat de magen geen grond schijnen te hebben, en dat moet zoo voortduren, totdat de overledene naar zijne laatste woning is geleid,

waar eten en drinken een einde heeft. Hiermede echter is alles nog niet afgeloopen: na negen dagen moeten de achtergeblevenen weder een gastmaal aanrigten, en na veertig dagen, den vermoedelijken tijd, dat de ziel in de gewesten der eeuwigheid heeft kunnen aankomen, nog een. De geestelijken mogen natuurlijk bij de maaltijden niet ontbreken, en de telkens herhaalde gebeden worden in klinkende munt betaald. En nòg hebben de ceremonieëen geen eind; na verloop van het eerste jaar wordt de stervensdag op gelijke wijze gevierd, en na zeven jaren graaft men de dooden weder op! Een lange stoet gaat in processie naar de stille rustplaats der dooden, en zingt in slepende modulaties: »Komt, broeders en zusters! laat ons het gebeente onzer dooden zien." Is het lijk geheel vergaan, dan is alles goed; heeft het ligchaam echter nog niet volkomen tot stof willen wederkeeren, dan is dit een teeken van den goddelijken toorn over bedreven zonden, en alleen door (betaalde) gebeden is de vertoornde hemelsche Vader te verzoenen! Getafeld wordt hier natuurlijk ook.

Zulk eene begrafenis, met al wat er in den loop der zeven jaren op volgt, staat niet in verhouding tot de beperkte middelen der landlieden; maar het gebruik eischt nu eenmaal dat niets verzuimd worde, en ook de armste houdt het voor een heiligen pligt, om zijne dooden »fatsoenlijk te begraven." — Een oude boer zeide mij eens bij zulk eene gelegenheid: »Ja, Mijnheer! zoo lang als men leeft, kan men met weinig toe; maar als men dood is, heeft men veel noodig." — Men steekt zich dikwijls geheel in schulden, en moet zelfs het vee, den eenigen rijkdom verkoopen; en toch heeft men den moed niet, om zich van den tyrannieken last des gebruiks te ontheffen. Zeker, de huwelijks- en begrafenisplegtigheden zijn niet zoo geschikt, als men wel denkt, om zich van de zeden eens volks een goed denkbeeld te vormen. Want gebruik en fatsoen spelen daarbij, ook in de beschaafdste landen, en vooral bij de boeren en mindere klassen, hunnen grooten en als gewoonlijk bespottelijken rol; — maar zij geven toch altijd eenigen maatstaf. Het is te hopen, dat thans de tijd niet verre is, dat van de hoogere geestelijkheid, — die, gelijk men weet, tot de orthodox-Grieksche Kerk behoort, — de poging uitgaat, om de onwetenden beter te onderrigten.

Hoe onsystematisch deze losse schets ook zij, men ziet in

allen gevalle, dat de Rumaniër niet zoo zeer ver beneden andere boeren staat. Is het in Polen, Rusland, Hongarijë, of in Ierland, en zelfs het Zuiden van Frankrijk, beter?

Maar misschien gelden de aanvallen der periodieke pers meer de andere rassen. Wij willen dan ook die met een vlugtigen blik beschouwen.

ZIGEUNERS, VRIJE BOEREN, BEAMBTEN.

De laagste klasse der Moldavische bevolking vormen de Zigeuners, — hier eene ware landplaag. Deze merkwaardige menschenstam bestaat nog uit drie bepaald onderscheidene klassen. De eerste, de Lajeschi of Tschetaschi genoemd, zijn de talrijkste en meest beruchte. Iets ruwers is in geheel Europa naauwelijks meer te vinden; het zijn allen dieven, sommigen bij gelegenheid ook moordenaars. Tot veldarbeid zijn zij noch door goedheid, noch door strengheid te bewegen. In lompen gehuld, dikwijls geheel naakt, zitten de donkerbruine gestalten des zomers onder tenten, des winters in onderaardsche hutten; altijd scharen zich verscheidene huisgezinnen bijeen, en de krijschende vrouwenstemmen verkondigen den reiziger reeds in de verte, waar zij hun leger opgeslagen hebben. Een optogt van zulke Zigeuners, die een nieuw winterkwartier gaan betrekken, is niet te beschrijven. Een moeijelijk te catalogiseren smerige inboedel, een tal van naakte kinderen, gestolen varkens, enz., het alles op een paar vreemdsoortige wagens geladen, of gedragen, gesleept en geduwd: half naakte mannen, of andere met een enkel meer schitterend kleedingstuk, behalve hunne lompen, gesierd, helpen de paarden in hun werk, of volgen den stoet, met draagbare benoodigdheden beladen. Eene enkele oude vrouw zit boven op den wagen, de andere vrouwen, die geene kinderen te dragen hebben, torschen mede. Het geheel heeft een wild, maar toch schilderachtig aanzien. De jonge vrouwen zijn meestal zeer schoon, met hare groote zwarte oogen; maar die schoonheid gaat voorbij met de frischheid der jeugd, en de oude zijn terugstootend.

Reeds onder de regering van vorst MICHAËL STURDZA begon men pogingen in het werk te stellen, om de lijfeigenschap der Zigeuners af te schaffen. Degenen, die aan de regering en de

...ners toebehoorden, werden dadelijk vrij verklaard, maar ...sten eene hoofdelijke belasting opbrengen, die dienen zou, om de lijfeigenen der Bojaren los te koopen. Op deze wijze kwamen er vrij belangrijke sommen in; maar die werden zelden tot het bestemde doel gebruikt. Eindelijk ging de Hospodar GREGORIUS GHIKA vóór een paar jaren tot een doortastenden maatregel over: de lijfeigenschap werd door een decreet geheel afgeschaft, en elken eigenaar van Zigeuners werd door de regering eene schadeloosstelling gewaarborgd. Van die schadeloosstelling werd zelfs door sommigen vrijwillig afstand gedaan; maar menige kleine Bojarenfamilie bezat geen ander vermogen, dan juist eenige Zigeuners, en van die kon men niet verlangen, dat zij »hunne gansche have" zoo zonder vergoeding zouden afstaan.

Maar, lijfeigen of vrij, moet de Zigeuner nog altijd opbrengen en bovendien zijne gewoonlijk zeer talrijke nakomelingschap voeden. Waar zal hij dat van daan halen, die niets liever doet, dan half of geheel dronken in de zon te liggen? Hij kiest voor de leus het een of ander beroep: smid, schoenmaker, muziekant of beerenleider, drijft zijn handwerk te hooi en te gras over dag, en gaat 's nachts uit om te stelen. Zijne leerzame kinderen helpen hem hierin, en verstaan al zeer vroeg de industrie om den varkens een breitje van maïsmeel en brandewijn in te geven, die hen in een zoo dankbaren roes brengt, dat zij besluiten kunnen, om zonder muziek uit hun garnizoen uit te trekken, en den kleinen dief te volgen. Zij zijn echter meer listige dieven dan gevreesde roovers; voor eene wonde, die hen aan de policie kan verraden, zijn zij zeer bang; wanneer zij dus ook eens een enkelen keer eene équipage aanvallen, zijn zij toch zeer bereid, om bij den minsten tegenstand af te zakken. Tegen eene vaste woonplaats heeft de Zigeuner een principiëlen afkeer; tracht men hem er toe te dwingen, dan gaat hij met vrouw en kinderen door, want »onder een dak is het niet uit te houden van de vlooijen!"

Geen wonder, dat de regering bitter verlegen is met de vele duizenden van zulke Nomadische huishoudens. Tot nog toe heeft men uitsluitend zijne toevlugt genomen tot stokslagen, en wel in zeer aanzienlijke dosis toegepast. Maar het ...renst aan het fabelachtige wat een Zigeuner aan stokslagen

uithouden kan, zelfs al wordt het dikgevouwen laken, wat de delinquent voor alle mogelijke gevallen op de meest geëxponeerde plaats onder zijn pantalon legt, ontdekt en verwijderd.

Iets beter zijn de Zigeuners van de andere klasse, de zoogenaamde Ligurari. Zij willen ten minste veldarbeid verrigten, en houden zich des winters bezig met het snijden van allerlei huisraad uit hout, — vooral lepels, van waar hun naam afstamt. De derde klasse, de Vatraschi, wonen reeds in huizen, en leveren dienstboden op voor de meeste Moldavische familiën. Sommige maken zelfs eene schitterende *carrière*, als zij met hun heer als kok of kamerdienaar eene reis naar Parijs hebben gemaakt, en terugkeerende Fransch kunnen spreken. — Alle drie klassen behooren tot de Grieksche Kerk, wat echter bij de eerste kwalijk te bespeuren is. Heidensche overblijfsels spelen nog eene groote rol in wat men bij hen godsdienst noemt, en zij hebben onder elkander ook eene afzonderlijke, bijna alleen uit keelklanken bestaande taal.

Na dit *intermezzo* over de Zigeuners knoopen wij aan den vroeger besproken boerenstand de klasse der Reseschen of *vrije boeren*. Deze zijn nog eene vrij treurige reliquie uit vroegere betere dagen, toen het land eigen vorsten had, en voor eigen liefhebberij met alle naburen kon vechten. Behalve het staande leger bestond toen de krijgsmagt voornamelijk uit dezulken, die voor den voorkomenden veldtogt de wapens opvatten, en dan weêr huiswaarts keerden. Wie zich dapper gedragen hadden, kregen dan aanzienlijke bezittingen in land als vrij eigendom; maar het vermeerderen der nakomelingschap versnipperde in gelijke mate den grond en dus ook hunnen welstand. De heerschappij der Turken deed het overige, en thans is een dorp van zulke kleine grondbezitters de plaats der bitterste armoede. De beroemdste drinkebroêrs zijn Reseschen. Zij doen veel minder aan hun land dan de gewone boeren, en laten zich veel meer ruïneren door korenkoopers en dergelijken, die in den winter contracten voor transporten met hen aangaan, welke zij des zomers òf niet kunnen houden, òf alleen tot groot nadeel van hunne eigene belangen. Op deze wijze gaan de vrije boeren meer en meer te gronde, en de Bojaren palmen langzamerhand hunne bezittingen in. Natuurlijk geschiedt dit voor een spotprijs; en nog

vóór een paar jaren zagen wij een stuk land van een kwart bunder voor *f* 13.50 verkoopen. Overigens onderscheidt zich de Resesch van den gewonen boer noch door levenswijze, noch door meerdere ontwikkeling; alleen draagt hij gaarne het een of ander niet te determineren fragment aan zijne kleeding, wat aan een Bojaren-costuum herinnert. Het is te hopen, dat, bij de te verwachten veranderingen in de Vorstendommen, men middel zal weten te vinden, om de gewone boeren vrij te maken, zonder hen in *zulke* vrije boeren te herscheppen. Dit is zeker een zeer moeijelijk, maar een niet minder belangrijk punt bij die toekomstige inwendige reorganisatie.

De *middelstand* is in Moldavië niet scherp begrensd. In de eerste plaats rekenen wij hiertoe de pachters van landgoederen, eene vrij talrijke klasse. Heeft zich een vlijtig man een klein kapitaal verworven, dan zoekt hij het een of andere landgoed te huren, werkt met ijzeren vlijt, trotseert allerlei ontberingen, waarbij zijne vrouw hem trouw helpt, en weet zich somtijds tot welgesteldheid, zelfs tot rijkdom op te werken. Het eerste, wat hij dan doet, is trouwens naar een Bojarentitel te staan, eene kleine zwakheid, die men hem vergeven moet, daar, volgens de ingewortelde ideeën van het land, dit iemand eerst tot een »waar mensch" maakt. Is de huisvader nu eenmaal met een titel versierd, dan doet hij wat hij kan om zijne huisgenooten te pousseren. Zijne zonen bezoeken de school, of hebben Fransche en Duitsche gouverneurs, of gaan zelfs naar Parijs en Berlijn. Wij willen niet beweren, dat zij daardoor altijd geleerd worden: dikwijls zonder alle opzigt in den maalstroom der steedsche vermaken geworpen, nemen deze veel tijd in beslag; maar zelden zal er een zoo weinig eergevoel bezitten, dat hij even dom terugkeert als hij gegaan was; zij brengen meest allen nog iets meer meê dan alleen het uitwendige vernis. Zulk een in den vreemde opgevoede Moldaviër is gewoonlijk een zeer aangenaam persoon; want met de beschaving des geestes heeft hij zijne natuurlijke *bonhommie* en die gemakkelijkheid van bewegingen behouden, welke slechts eene jeugd in veld en woud doorgebragt geven kan. Die jongelieden, welke in het land gebleven zijn, zijn meestal wat stijver; men kan het hun aanzien, dat zij hunne bereisde kameraden tot model kiezen; maar bij beiden gaat niets boven den stam der Rumanen. Zij behooren dan ook meest allen tot de vereenigings-partij.

Deze klasse is niet altijd te onderscheiden van de klasse der *beambten*. De kleine landeigenaars en pachters verlaten den ploeg voor het administratie-bureau en keeren van hier weêr naar den ploeg terug, al naar dat het geluk hun gunstig is. De wet toch heeft de vrij zonderlinge bepaling, dat ieder die het geluk gehad heeft, om een post te krijgen, na drie jaren weêr voor een ander plaats moet maken. Daardoor ontstaat een eeuwigdurend vliegen en jagen naar een postje. En bovendien geschiedt het nog dikwijls, dat men niet eens dien driejarigen termijn uitdient; want ook de ministers wisselen dikwijls, en iedere nieuwe magthebbende zoekt zijne eigene creàturen op het kussen te brengen.

Aangaande den stand der beambten hebben wij vooral eene kwaal te bespreken, welke aan Moldavië voortdurend ten laste wordt gelegd: de verregaande omkoopbaarheid. Wij hebben volstrekt geen lust, om rozenrood te kleuren wat bepaald zwart is, en zeggen dus — ja, de omkoopbaarheid is groot. En, wat nog erger is: wie als eerlijk man in dienst treedt, moet al zeer vast in zijne schoenen staan, om het te blijven, want de publieke opinie helpt hem volstrekt niet, om aan zijne beginselen getrouw te blijven. A., die bij gelegenheid dukaten in zijn zak steekt, vindt evenveel handen die hem toegestoken en hoeden die voor hem afgenomen worden als B. die niet steelt. Het verschil is, dat A. paarden houdt en dus een groot man is, en B. niet. Het publiek is er zoo aan gewend, om den beambten elke kleine dienst in klinkende munt te vergoeden, dat het hun in het geheel niet in de gedachten komt, om de omkoopbaarheid te verachten. »De beambte heeft kinderen en wordt slecht betaald," zegt de Moldaviër in zijne goedmoedigheid. Eene karakteristieke anekdote, maar op waarheid gegrond, werd onlangs op het nationale tooneel te Jassy opgevoerd; wij willen die vermelden, als een bewijs hoe scherpzinnig de beambte dikwijls zijne inkomsten weet te vermeerderen. Een arme Ispravnik had geen vast vermogen, maar wel een roerend, in de gedaante van een kalkoenschen haan, die als *célibatair* eenzaam in den tuin leefde, maar dagelijks in de morgenuren zijnen heer de gewigtigste diensten bewees. Wie eenige klagt of verzoek had, zocht den magistraat gewoonlijk aan zijn huis op, in plaats van aan zijn bureau, omdat de gestrenge heer de gewoonte had van laat op te staan.

Een goed gedresseerde Zigeunerknecht ontving hen in het voorvertrek, waar zij een voor een werden binnengelaten.

»Wat wilt gij?" was de gewone vraag.

»Ik heb eene aanklagt te doen."

»Hebt gij dan volstrekt niets meêgebragt?"

»Neen."

»Het is geen gebruik, om zoo met leêge handen te komen; weet ge wat, ik zal u een kalkoenschen haan verkoopen, dien kunt gij mijnheer dan aanbieden."

De man krabde zich misschien wel achter de ooren, maar eindigde met het dier te koopen, en bragt het ter begeleiding van zijn verzoekschrift binnen, van waar de vogel oogenblikkelijk weêr tot den knecht terugkeerde, om in de handen van eenen nieuwen kooper te geraken. Deze handel kon wel tien- of twintigmaal per dag herhaald worden, en men kan zich voorstellen welken omzet van kapitaal de wakkere Indiaan te weeg bragt. In het laatst was hij zoo aan zijn handwerk gewoon, dat hij ieder die binnenkwam, reeds uit eigen beweging met vluggen voet op den arm wipte.

Het is dus, helaas! niet te ontkennen — de omkoopbaarheid is groot in Moldavië. Maar wij durven gerust beweren, dat onder de tegenwoordige omstandigheden het kwaad *moest* binnensluipen. Men bedenke slechts, sedert hoe korten tijd de beschaving haren intogt in de Donauvorstendommen gehouden heeft. Een Ispravnik bewoont de hoofdstad van het district, is volgens de vroegere eenvoudige zeden des lands gehouden, om open hof te hebben voor bekenden en onbekenden, die dikwijls met paarden en dienstboden dagen lang bij hem doorbrengen; en bovendien is het personeel van zijn bureau niet talrijk genoeg, en moet hij uit eigen middelen nog verscheidene schrijvers onderhouden. En om aan al die uitgaven het hoofd te bieden, heeft hij een salaris van 1400 à 1600 gulden! Heeft de man dus geen eigen vermogen, dan blijft hem niets anders over dan de dienst te verlaten, of — tot den kalkoenschen haan zijne toevlugt te nemen, terwijl zijne schrijvers hetzelfde in het klein doen.

Bovendien is de wet met haren drie-jarigen diensttijd zeer geschikt om de deur voor dit gebrek open te zetten. Een man met een talrijk huisgezin zou misschien eerlijk kunnen blijven, als hij van zijn post voor zijn geheele leven zeker was;

maar de aftreding zweeft hem als een dreigend spook voor oogen: hij moet vergaderen gedurende de drie vette jaren tegen de magere die misschien volgen; want zijne kinderen te zien hongerlijden is hard!

En de geschiedenis van Moldavië is daar om dit te bevestigen. Vóór anderhalve eeuw zag het er beter uit in het land. Afzonderlijke onderdrukkingen van den zwakkere kwamen wel voor, maar in het openbaar werd het regt op patriarchale wijze gehandhaafd, en den minderen standen bleef altijd nog de uitweg open, wanneer zij in hun regt waren gekrenkt, om zich onder het venster van den regerenden vorst te stellen en van hem regt en billijkheid af te smeeken. Sedert echter begon de démoralisatie. In plaats van de inlandsche vorsten bezette de Porte den troon met vreemde Phanarioten. Deze hadden niet zelden hun vermogen opgeofferd om tot die waardigheid te geraken, en waren ook niet in Moldavië gekomen, om per slot van rekening geen penning rijker te zijn. Het voorbeeld van boven vond navolgers, en zoo daalde de omkoopbaarheid van trap tot trap tot aan de laagste beambten af. Bedenkt men nu nog dat de Porte, zoo dikwijls als mogelijk was, eenen nieuwen vorst in het land zond, dan kan men zich duidelijk voorstellen, welke algemeene haast er bestond om zich te verrijken en hoe snel de kanker om zich henen greep.

(*Wordt vervolgd.*)

ADELAIDE RISTORI.

Wie vóór eenige jaren in Amsterdam vertoefde, toen daar de eenige RACHEL was gekomen om ook in ons land eenige lauweren te verzamelen voor den eerekrans, die haar als de eerste tooneelspeelster van Europa, ja van de wereld sierde; wie toen ééne der voorstellingen mogt bijwonen, door haar in Neêrlands hoofdstad gegeven, die heeft zeker ingestemd met de loftuitingen, welke van alle kanten opgingen, en gedeeld in de bewondering voor het Jodinnetje, dat, als van de straat opgenomen, zich door de volhardende oefening en ontwikkeling van haar buitengewoon talent en hare zeldzame gaven tot zulk eene hoogte had weten te verheffen. Wie haar zag

optreden en spelen dacht er niet aan, haar bij iemand anders te vergelijken; zonder eenige tegenspraak werd haar de eerepalm toegewezen in het perk der kunst, werd zij geroemd als de eerste ster aan den tooneelhemel. En ziet, weinige jaren zijn voorbijgegaan, en de naam RACHEL wordt niet dan zelden meer gehoord, hoogstens hoort men nog hier en daar een woord van beklag, dat zij zoo spoedig aan het einde is gekomen van hare glansrijke loopbaan en dat dat einde zoo treurig is. En toch is dit verschijnsel geen bewijs van een algemeen gebrek aan belangstelling in de schouwspeelkunst. Neen, de gedachtenis van RACHEL wordt verdrongen door het optreden van eene mededingster, die, zoo zij haar al niet overtreft, ten minste niet minder aanspraak heeft dan zij op de aandacht en de bewondering van allen, die de kunst liefhebben. Die mededingster is ADELAIDE RISTORI, wier naam zeker onder de meest bekende en beroemde van onzen tijd moet worden geteld. — Het een en ander aangaande het leven en de opleiding dezer merkwaardige vrouw moge hier eene plaats vinden.

ADELAIDE RISTORI scheen door de natuur zelve bestemd te zijn om haar leven aan het tooneel te wijden, op het tooneel door te brengen. Hare ouders behoorden tot een troep reizende comedianten, die in Frioul rondtrok onder eenen directeur CAVICCHI, toen zij in het stadje Cividale geboren werd. Reeds twee maanden na de geboorte kwam zij op de planken, gedragen in een korf, om bij zeker kluchtspel te figureren. Van haar vijfde jaar af vervulde zij knapenrollen bij dezen troep en speelde toen reeds met hartstogtelijk vuur, begeerig naar eene grootere taak. Door de beloften van die wenschen te bevredigen, wist de directeur van een anderen reizenden troep, GIUSEPPE MONCALVO, het jonge meisje aan zijn gezelschap te verbinden. Hij droeg haar naïve meisjesrollen, op en vergunde haar nu en dan op haar verlangen om ook hare krachten te beproeven in enkele ernstige partijen. Doch in welk een kring leefde zij hier! Het leven der schouwspelers in Italië heeft nog veel overeenkomst met eene Zigeuner-huishouding. De comedianten zijn eene soort van kaste in de maatschappij. Hun *handwerk* erft van de ouders op de kinderen over. De meesten blijven verstoken van alle onderwijs, onbekend met de zeden en de leefwijze van den fatsoenlijken stand, daar zij uit noodzakelijkheid gedurig van de eene stad

naar de andere trekken. Aan eene geregelde opvoeding kan niet gedacht worden, en inrigtingen tot oefening en voorbereiding voor hun beroep, b. v. conservatoires, bestaan in Italië niet. Bovendien, welk een tooneel, dat zij hier betrad! De gemeenste Italiaansche potsen werden hier opgevoerd. 't Was inderdaad een zegen voor haar, dat zij spoedig aan dezen ellendigen kring, waar haar natuurlijk kiesch gevoel en haar zuivere smaak op zoo velerlei wijze gekwetst en beleedigd werden, werd onttrokken. Dit geschiedde door een man, die haren uitstekenden aanleg had opgemerkt, en het plan opvatte om dien te ontwikkelen en dienstbaar te maken aan de bevordering der ware kunst.

Hij was GAETANO BAZZI, directeur van het Sardinische hoftooneel. Zijn gezelschap stond bekend als het beste van Italië. Onder de kunstenaars, die daartoe behoorden, muntten inzonderheid LUIGI VESTRI, onder de kunstenaressen ROSINA ROMAGNOLI en vooral CARLOTTA MARCHIONI uit. In dezen kring werd ADELAIDE RISTORI opgenomen. Hier begon zij eigenlijk hare studiën. CARLOTTA MARCHIONI werd haar voorbeeld en hare leermeesteres. Met deze speelde zij te zamen, zoo leerde zij op het tooneel en begreep, wat zij buiten het tooneel nog leeren moest. Ook daarin onderrigtte de ervarene kunstenares het aanvallige meisje, dat zich met kinderlijke vereering en dankbaarheid aan haar hechtte. Het gezelschap speelde zes maanden van het jaar te Turijn, den overigen tijd meestal te Milaan in het Teatro Re. Overal was het huis van mevrouw MARCHIONI het middelpunt van een interessant verkeer. Daar verzamelden zich letterkundigen, dichters, kunstenaars, mannen uitmuntend in welsprekendheid, en ADELAIDE RISTORI, die als een kind des huizes hier werd beschouwd en behandeld, moest in zulk een omgang een schat van kennis, eene zuivering van smaak verkrijgen, die zij uit boeken en aanschouwing van het tooneel alleen zich nooit had kunnen verwerven. Daarenboven was het een voordeel voor hare natuurlijke ontwikkeling, dat zij zelden anders dan in het blijspel, in vrolijke of naïve rollen optrad en minder blootstond voor de verzoeking van rollen in hooger stijl, die zoo ligt tot hoogdravend declameren en geaffecteerde houdingen verleiden.

Zij behield haar vak, zoolang zij aan het hoftooneel van Sardinië verbonden bleef. Zelfs nadat CARLOTTA MARCHIONI

het tooneel had verlaten, nam zij de opengevallen plaats niet in, daar men aan het blijspel zijn krachtigsten steun niet wilde onttrekken. Doch een jaar nadat hare leermeesteres haar afscheid had genomen, in den herfst van 1841, gaf zij gehoor aan de uitnoodiging om tot een ander gezelschap, onder directie van ROMUALD MASCHERPA, over te komen, en in Pavia trad zij als eerste actrice in de tragedie op met hetzelfde succes, dat zij tot hiertoe door haar bewonderenswaardig talent in het blijspel had behaald. De rollen, in welke CARLOTTA MARCHIONI had geschitterd, droegen nu den roem van hare leerlinge door geheel Italië. Te Rome, Florence, Modena, Livorno gelijkelijk gehuldigd, zette ADELAIDE RISTORI eenige jaren lang hare loopbaan voort, tot dat eene hartstogtelijke liefde haar verbond met een aanzienlijk jongman, en de nieuwe stand, waarin zij na een moedigen strijd met aristokratische vooroordeelen erkend werd, haar voor langen tijd aan de kunst ontrukte. Evenwel zij verloochende deze niet ook als gemalin van den markies GIULIANO DEL GRILLO, ja het gelukte haar zelfs den adeltrots der familie, in welke zij was opgenomen, tot trots op deze kunst in haar te buigen. Eindelijk keerde zij tot de kunst terug, gedreven door een edel gevoel van weldadigheid. De verwijdering van het tooneel had geene afbreuk gedaan aan haar talent; integendeel, wat zij in die jaren had ondervonden en genoten, had aanschouwd en bijgewoond, was niet zonder invloed gebleven op hare ontwikkeling, zij was eene kunstenares geworden, die juist in tegenstelling met RACHEL de verwende Parijzenaars in verbazing zou brengen.

Het was in de dagen van de wereldtentoonstelling, toen Parijs den naam van wereldstad, waarop het zoo hoogmoedig aanspraak maakt, met nog grooter regt droeg. De schitterende rijkdom van buitenlandsche kunst en industrie bevorderde niet alleen eene levendiger deelneming in het vreemde, maar ook eene meer juiste waardering daarvan. In zoo verre had RISTORI het tijdstip voor haren eersten veroveringstogt zeer gelukkig gekozen. Ofschoon zij sedert lang zoowel in de kunstwereld als in de maatschappij van Italië eene uitstekende plaats bekleedde, was haar naam te Parijs zoo goed als onbekend. Een Italiaansch tooneel zou daar op elken anderen tijd het voorwerp van vlugtige nieuwsgierigheid, maar niet ligt van algemeene belangstelling zijn geweest. Thans was

de openbare meening gunstig voor de vreemde kunst gestemd, en toen in Mei 1855 de leden van den koninklijken schouwburg van Turijn, met mevrouw RISTORI aan het hoofd, hunne Italiaansche voorstellingen openden, werd de Salle Ventadour opgevuld met toeschouwers, die niet enkel door nieuwsgierigheid, maar ook door waren zin voor kunst derwaarts geleid waren. Een enkele avond was genoeg om den naam van ADELAIDE RISTORI onder de Parijzenaars zoo populair te maken als dien der grootste inlandsche kunstenares. Dat zij dien triomf zoo spoedig behaalde, had zij welligt ten deele aan de gunstige tijdsomstandigheden te danken; dat zij dien behalen kon bewijst echter de magt van haar talent, de volkomenheid van hare kunst. Het oordeel van Parijs over deze kunstenares is dat van bijna gansch Europa geworden. Hare kunstreis mag inderdaad een zegetogt heeten; waar zij ook optrad oogstte zij nieuwe lauweren. Brussel, Dresden, Berlijn, Weenen, Frankfort, Warschau, Madrid hebben even als Parijs de kunstenares gehuldigd, die alle beperkingen van nationaliteit zoo ver heeft overschreden als alleen 't ware genie vermag. Ook in Nederland heeft de faam haren roem verkondigd. Wij twijfelen niet of allen, die het voorregt zullen hebben haar te aanschouwen, haar spel te genieten, zullen gaarne betuigen, dat de faam ten haren opzigte niet heeft bedrogen.

Als eene proeve van den indruk, dien RISTORI op de toeschouwers weet te maken, diene de volgende kritiek van een bevoegden kunstregter, die haar in Dresden zag optreden in de »MARIA STUART" van SCHILLER, in het Italiaansch overgebragt door MAFFEI:

»Bij den eersten blik op RISTORI hadden wij een beeld van de ongelukkige Koningin van Schotland voor oogen, waarin al het tegenstrijdige verdwenen was van negentienjarige gevangenschap en ongebogen houding, tusschen den historischen ouderdom van MARIA en eene verschijning, die de opgewonden trouw van MORTIMER nog tot jeugdige hartstogtelijkheid kon doen stijgen. Het uiterlijk der kunstenares vereenigt alles, om ons de koninklijke gevangene van ELISABETH met treffende waarheid voor den geest te stellen. De hooge, fijne gestalte; de slanke, bijna magere, maar edele en bevallige vormen; een gelaat, dat zich de welsprekendste gebaren zoowel in plegtige kalmte als bij heftige aandoeningen heeft eigen gemaakt;

een oog, ten halve gesloten, wegens den wondervollen glans, waarmeê het verblinden en flikkeren moet, als het zich geheel opent; eene stem, eveneens ten halve gedekt, als verzachtte zij daarmeê de overweldigende kracht, gelijk ook inderdaad deze eenigzins gesmoorde stem nog bij den wildsten hartstogt de zuivere welluidendheid behoudt. Daarbij eene kunst in de bewegingen, die de schoonste producten der antieke beeldhouwkunst wandelend voor ons doet verschijnen; want men heeft haar te regt in iederen stand bij een volmaakt standbeeld vergeleken. Zoo deed ADELAIDE RISTORI ons het geheele tableau van de laatste dagen van MARIA aanschouwen. In hare onderwerping zoowel als in haar tegenstand, in minnend vertrouwen en trotsch gevoel van eigenwaarde, in haar schuldbesef en de om wraak schreijende aanklagt tegen de vijandin, in hare laatste vruchtelooze verootmoediging en haar laatsten vruchteloozen strijd, in het ontwaken van aardschen hartstogt en in het vasthouden aan hemelsch geluk — in dat alles openbaarde zich eene kracht en schoonheid, zoo als zij ongedeerd door ouderdom en lijden had behouden. Wel is waar in sommige oogenblikken scheen de kracht ons toe de maat der schoonheid te overtreffen; maar alleen zoo lang wij niet den maatstaf der natuur, maar dien van onze tweede natuur gebruikten. Verwend door de verzwakking van iedere aandoening in salonbewegingen op het tooneel, verstomden sommigen, terwijl anderen schrikten, toen de onvervalschte stem eener vrouwelijke ziel hen trof. Men verklaarde b. v. de verpletterende uitdrukking der woede en het vreeselijk gebaar van afschuw tegenover Koningin ELISABETH voor onnatuurlijk. Maar dan verklare men toch ook de gansche *scène* tusschen MARIA en ELISABETH, in tegenwoordigheid van het koninklijk gevolg, voor even onnatuurlijk.

»Op denzelfden avond zagen wij ADELAIDE RISTORI in een klein blijspel: »I gelosi fortunati." Zij overtrof alles, wat wij ons van veelzijdigheid in de kunst hadden verbeeld, en wij deelen in de verbazing harer landgenooten, hoe deze dartelende luim en rustelooze vlugheid in het comische *genre* zich vereenigen konden met de hoogste tragische verheffing."

OP- EN AANMERKINGEN.

De wetenschap is niet altijd ondankbaar. — Het Engelsche volk is zeer ingenomen, en ook het overige Europa zal het met genoegen hooren, dat de grootste historicus onzer eeuw, Sir Thomas Babington Macaulay, tot de waardigheid van *Peer* verheven is. Hij wordt nu »Baron of Rothley", zijne geboorteplaats, en men verzuime nu voortaan niet hem *Lord* Macaulay te noemen. Deze maatregel van de kroon, of van Lord Palmerston, is in Engeland zeer populair; het is eene eer aan een man van letteren bewezen, waarvan maar een paar voorbeelden zijn. Men hoopt, dat hij in het Hoogerhuis zich meer onderscheiden zal en beter te huis gevoelen, dan in het Lagerhuis, voor welks drukke vergaderingen zijne gezondheid te zwak was. Als zijn hoofdwerk nu maar niet liggen blijft. Jammer, zegt men, dat de *Peerage* met hem zal uitsterven, daar de wetenschap zijne eenige liefde schijnt te zijn, en boeken zijne eenige nakomelingschap. Wanneer men zich echter herinneren wil, wat indertijd over de quaestie van het erfelijk of niet erfelijk Pairschap is voorgevallen, dan zou het niet te verwonderen zijn, dat juist deze omstandigheid op de keuze des Ministers niet zonder invloed is geweest.

Een huwelijk te paard. — Een dagblad van Texas verhaalt van twee gelieven, die te paard vlugtten, vergezeld door den geestelijke, die hen zou trouwen. De vader van het meisje jaagde haar achterna, en toen het bleek, dat hij hen in zou halen, riep zij haren geestelijken vriend toe: »Kunt gij ons niet trouwen onder het rijden?" De geestelijke had liberaliteit (en adem) genoeg, om in dien geschokten toestand het formulier uit te spreken; en juist toen de vader der bruid de teugels van haar paard greep, waren de gelieven door den geestelijke tot man en vrouw verklaard. — Natuurlijk had de vader zoo veel genoegen in deze stoute daad, dat hij zijnen zegen er bijvoegde, — waarschijnlijk ook te paard. — Men roept zooveel, dat alles tegenwoordig »per stoom" gaat, dat men deze goede lieden, die het nog met het oude transportmiddel afdoen, gerust voor vrij bedaard kan houden.

STATISTIEK VAN ZELFMOORDEN IN EUROPA. — Over dit melancholische onderwerp is onlangs een werk verschenen van den Franschman LISLE, waarin de schrijver tot de treurige erkentenis komen moest, dat Frankrijk in dit opzigt bovenaan staat onder de Europesche volken, en het min geachte Rusland onderaan. Dat de steden ook hiervoor verreweg de meeste slagtoffers leveren, behoeft geen betoog. In Londen komt gemiddeld één geval van zelfmoord voor op de 8250 zielen; in Parijs één op de 2221. Daardoor komt dan ook bijna de helft der gevallen in het geheele keizerrijk op rekening van het Noorden van Frankrijk. Het verschil tusschen Engeland en Frankrijk is echter niet groot: voor het eerste dooreen op de 15,900, voor het laatste op de 12,489 één geval. Ten onregte wil men aan het meer levendige, heftige karakter der Fransche natie deze treurige meerderheid toeschrijven. Immers de Oostersche volkeren, wier gestel zeker niet minder heftig is, staan in dit opzigt verre achter, — of zeggen wij liever boven de Westersche volken. Het is niet te ontkennen, *de zelfmoord is de misdaad der beschaving.* — Maar de luchtige Franschman bekommert zich niet veel om dit verschrikkelijke en onweêrsprekelijke feit. Ik herinner mij de aankondiging van dit boek in de »Revue de Paris" gelezen te hebben, welke op deze wijze aanving: »La France s'ennuyait autrefois; je ne sais si elle s'amuse beaucoup aujourd'hui; toutefois il semble qu'elle se tue par instants, etc."

EEN NOG WEINIG BEPLOEGD HOEKJE VAN DE LITTERATUURGESCHIEDENIS. — Deze geschiedenis bepaalde zich tot nog toe meest tot personen, en trachtte de waarde en het standpunt der letterkundige celebriteiten in het licht te stellen, in verband met hunnen tijd en den ontwikkelingsgang van hun volk. Maar men vergat daarbij eene instelling (of hoe men het anders noemen wil), die meer misschien dan boeken van individuën der volken denkbeelden beheerscht, en wederkeerig daarvan de uitdrukking is, — de periodieke pers. Of misschien men werd afgeschrikt door de groote moeijelijkheid, om de ontelbare gegevens, zoowel als de onbekende feiten, waaruit die geschiedenis zamengesteld zou moeten worden, tot een bruikbaar geheel om te scheppen. Zeker is het, dat geene letterkundige voortbrengselen beter geschikt zijn, om volkeren en

tijden te beoordeelen en te leeren kennen dan juist de periodieke pers in den wijdsten zin genomen, en toch is nog nergens hare geschiedenis *de industrio* behandeld, gelijk die der andere geestesvruchten, welke het menschdom in den vorm van boeken oplevert. Het is dus niet te verwonderen, dat men meer en meer het gewigt van dezen hefboom der nieuwere maatschappijen begint in te zien, en door geschiedkundig onderzoek hare verschijnselen en werkingen tracht te kennen. Hiertoe is onlangs eene wèl gelukte proeve gedaan door den Franschman CUCHEVAL-CLARIGNY, in zijn werk, getiteld: »Histoire de la presse en Angleterre et aux États-Unis." — Hij stelt zich wel in de eerste plaats de vraag: »waarom is de Fransche pers in vergelijking met de Engelsche in een staat van kwijning?", maar beantwoordt die door juist het verschillend doel en den belangrijker werkkring der Engelsche uiteen te zetten. Zelf een man van het vak, maakt hij den lezer met merkwaardige bijzonderheden bekend, en zijn boek is uitnemend geschikt, om eene belangrijke zijde van het Engelsche en Amerikaansche leven te leeren kennen. Het is aan de eene zijde de geest van associatie, die sommige der Engelsche dagbladen en tijdschriften tot ondernemingen heeft gemaakt even uitgebreid als op het vasteland een spoorweg; de Directeur van de Times b. v. heeft meer tractement, dan een Minister in Frankrijk. Aan de andere zijde hebben zij zich een debiet kunnen scheppen, aan die énorme uitgaven geëvenredigd, door maar één doel voor oogen te hebben: het publiek te dienen. Een Engelsch dagblad bestaat niet ter wille (en dan ook dikwijls op kosten) van de eene of andere partij of zelfs een bepaald persoon; maar bestaat voor het publiek, en geene opofferingen zijn te groot, om al dat te kunnen opnemen, waarvan de kennis op eenigerlei wijze nuttig en aangenaam wezen kan. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat een dagblad of tijdschrift daarom wel eene politieke rigting, of elk ander beginsel kan vertegenwoordigen, doch het staat niet onder, maar boven de partijen; het wordt niet door de politiek beheerscht, maar beheerscht zelve de politiek. In Frankrijk schijnt het omgekeerde nog het geval te wezen.

In Amerika scheen de pers in den aanvang eene schitterende loopbaan te zullen hebben, maar spoedig ging die luister onder door de namelooze verbrokkeling, en eindelooze personaliteiten.

Doch wij willen geen *résumé* geven van het Fransche boek; het is ons genoeg op de verschijning er van opmerkzaam gemaakt te hebben. — Waarom heeft de Franschman niet, in plaats van bij anderen rond te zien, de *fata* der pers op eigen bodem beschreven? Er was misschien reden voor. — Maar zulke reden bestaat bij ons gelukkig niet, en ook het vaderland van eene der oudste couranten heeft zijne geschiedenis der pers, die niet onbelangrijk wezen zou. Ons geheele in- en uitwendig leven, met al zijne wisselingen en vallen, zou er zich op eigenaardige wijze in afspiegelen.

Het kamp van Châlons. — De Fransche dagbladen schijnen wel evenveel genoegen, als de Keizer zelf, te hebben in de groote en schitterende manoeuvres, die daar gehouden zijn. Vooral een der laatste dagen was een belangrijke dag: er zou naar het wit geschoten worden, en als prijzen waren voor ieder bataillon een *gouden* en een zilveren horologie gesteld, benevens twintig medailles. Zeker, de horologies zijn tegenwoordig nog al goedkoop; maar die prijzen bewijzen, dat de Keizer prijs stelt op de liefde zijner onderdanen — militaire wèl te verstaan. Die manoeuvres maken op mij denzelfden indruk als de verbeteringen in Parijs met zijne lange, breede, regte straten, — zeer schitterend, maar ook zeer *doelmatig!*

Dagbladen als paddestoelen! — Onwillekeurig komt ons die uitroep in den mond, als wij lezen, hoe rijk het jonge Australië reeds in dit opzigt is. Het getal dagbladen in de Engelsche Koloniën aldaar bedraagt 81. In Victoria komen er 6 dagelijks, en 38 wekelijks of om de 14 dagen uit; in Nieuw-Zuid-Wales 2 dagelijks en 18 wekelijks of om de 14 dagen; in Tasmania 5 dagelijks en 3 wekelijks of om de 3 weken; in Zuid-Australië 2 dagelijks en 3 wekelijks; en in West-Australië zijn vier wekelijksche dagbladen.

Doch het zal er wel gaan even als het in Noord-Amerika ging en nog gaat. Naauwelijks zijn eenige planterswoningen tot een dorp aangegroeid of er komt al spoedig een zwervende ridder der letterkunde met drukkersgereedschap, verzamelt en bespreekt wat plaatselijk nieuws en plaatselijke belangen, werpt zich als voorvechter van de eene of andere partij op, en — een dagblad is geboren. Een artikel even onmisbaar en gemakkelijk te krijgen, als voor onze dorpen een kroeg en een barbier. Maar een naburig dorp heeft óók nieuws, óók belangen en óók gevoelens, soms strijdig met die van het eerstgenoemde. Welnu! een tweede publicist zal niet lang op zich laten wachten, en de twee mededingers vinden stof en bezigheid in het verguizen van elkander en elkanders cliënten. — Misgunnen wij dus Australië dezen rijkdom van dagbladen niet, voor dat wij weten hoe ze zijn.

MENGELWERK.

DE ALMANAK.

DOOR

A. T. REITSMA.

Als ik mij in uwe plaats stel, geachte Lezer! en den titel las, die aan het hoofd van dit opstel staat, dan geloof ik, dat die titel mij nog vrij wat in de onzekerheid zoude laten aangaande den inhoud van dit stuk. De Almanak!..... Misschien eene verhandeling, waarin de sterrekundige gronden, waarop de tijdrekening van den almanak steunt, worden aangewezen, of de ietwat vreemde teekenen en kunsttermen, daarin voorkomende, worden verklaard? waarin over *Zondagsletter en Zonnecirkel*, over *Guldengetal*, *Epacta* en *Romeinsche Indictie* welligt een helder licht wordt verspreid? of een verdicht verhaal misschien? een novelletje of romannetje?....

Maar als gij in mijne plaats waart, waarde Lezer! met de gedachte in het hoofd en de pen in de hand en het papier op de schrijftafel voor u, zoudt gij niet in het onzekere zijn, wat dit opstel zal bevatten. Maar nu ik het weet, reken ik mij verpligt het terstond aan u mede te deelen, opdat gij ook van den beginne af weten moogt, wat gij hier te wachten hebt.

Verwacht dan eene..... LOFREDE op den Almanak!

Eene lofrede?..... Ik verzoek u niet te grooten nadruk te leggen op het laatste lid van dit woord. Want het kon wel zijn, dat dit opstel al zeer weinig beantwoordde aan het deftige idée, dat gij u van eene rede, meer nog van eene *lof*rede vormt.

Maar onder welke rubriek gij dit stuk ook moogt brengen, ik schroom niet, voor u de verklaring af te leggen, dat het mij daarbij volle ernst is. Ik ben diep doordrongen van de overtuiging, dat de almanak, hoe klein van omvang hij ook zij, een schat van waarheid en wijsheid bevat, die hem

eenen eersten rang aanwijst onder de geestproducten, die de drukpers jaar op jaar in de groote zee van het publiek uitstort. En dan dat werk zoo weinig in zijne hooge waarde erkend, zoo smadelijk op den achtergrond geschoven te zien! — kan het u vreemd voorkomen, dat ik althans eene poging wil aanwenden, om het bij u de achting te verschaffen, waarop het zoo regtmatige aanspraak heeft. Ja! ik wil u prijzen, dierbaar boeksken! ik wil den diepen zin, die in u ligt opgesloten, in het licht stellen; ik wil voor u opkomen, arme verschoveling! ik wil u als een kostbaar, leerzaam, ja als een stichtelijk boeksken aan mijne geachte Lezers en Lezeressen aanbevelen.

Vooraf moet ik u verzoeken, om uit uwe voorstelling van den Almanak alles te verwijderen, wat niet in den eigenlijken zin tot den Almanak behoort. Ook onder almanakken bestaat een verbazend groot verschil van stand en rang. Daar zijn er, die met goud op sneê, sierlijk gebonden, door dichtkunst, graveerstift en muzijk vorstelijk zijn getooid. Er zijn er ook, die in hun geheel voorkomen het merkteeken van schamele soberheid dragen. — Er zijn vruchten, van welke het omhulsel, andere van welke de kern het beste en bruikbaarste deel is. Denkt maar eens aan den perzik, wiens saprijk, geurig vruchtomkleedsel ons zelfs in den winter kan doen watertanden, terwijl wij de pit in zijne steenharde schaal gaarne aan de liefhebbers overlaten. Denkt aan de noot, wier zoete melkachtige kern wij met smaak gebruiken, terwijl wij ons wel zullen wachten van haar wrang omkleedsel. — Tot die eerste soort van lettervruchten behooren onze hoog aanzienlijke gala-almanakken. De kern, dat is het dag en datum aanwijzende gedeelte, figureert daar als een allerootmoedigste kamerdienaar, die telken jare de lange rij van dichters en romanciers, van graveurs en toonkunstenaars in het groot salon van het lezend en zingend en musicerend publiek binnenleidt, en zich dan met nederige buiging verbergt achter de breede rij zijner gasten. Maar tot die lettervruchten bij welke pit en kern hoofdzaak is, behoort de almanak, zonder alle bijwerk en aanhangselen in zijne soberste gestalte; — en het is bij die lettervrucht, dat wij thans onze aandacht bepalen.

De menschelijke geest heeft in den loop der eeuwen gewrochten aan het licht gebragt, waartoe het scherpzinnigst vernuft en het taaiste geduld met eene veelomvattende geleerdheid moesten zamenwerken; gewrochten, die ons verbaasd doen staan en met eerbiedige bewondering vervullen voor de magt van des menschen geest.

Onder die grootsche producten meen ik met volle regt den almanak eene eerste plaats te mogen aanwijzen.

Om de tijdrekening van den almanak op eenen vasten voet te brengen, moest men immers weten, hoe lang één jaar is. Maar is dat nu eene zoo groote kunst? Wel zeker! Men moet dan immers het spoor, dat de aarde in hare jaarlijksche omwenteling rondom de zon volgt, met wiskundige zekerheid afmeten, ten einde met juistheid te weten, in welk tijdsbestek zij die loopbaan volbrengt. Er werden eeuwen lang voortgezette waarnemingen toe vereischt om te weten, in hoe veel dagen en uren en *minuten* en SEKONDEN de aarde haren jaarlijkschen omloop volbrengt — zoo eerst kon aan de tijdrekening des Almanaks die vastheid worden gegeven, welke zij thans bezit.

Hij doet nog meer. Niet slechts wijst hij ons op minuut en sekonde den tijd aan, waarop eene zons- en maansverduistering aanvangt, haar midden bereikt en een einde neemt; maar hij bakent met wiskundige zekerheid de schaduw af, welke bij eene zonsverduistering het ligchaam der maan op onze aarde werpt, en bij eene maansverduistering de schaduw, die de aarde over het maanligchaam verspreidt. — Voegt daar nog bij de juiste opgave van het op- en ondergaan der zon, van het wassen en afnemen der maan, en vraagt u zelven af: ,wat vooronderstelt dat alles? Niets minder dan de meest naauwkeurige kennis van de plaats, welke onze aarde in het planetenstelsel inneemt, en van de baan, die zij met de maan rondom de zon in de onmetelijke hemelruimte beschrijft.

Heft uwe oogen omhoog! ziet de zon des daags haren geregelden loop volbrengen, en de maan langs den met starren bezaaiden hemel op het haar voorgeschreven spoor statig voortdrijven! — dan vervult ons dat gezigt met eerbiedige bewondering voor de grootheid en majesteit van Hem, welke al die hemelligchamen volgens vaste en eeuwige wetten voortbeweegt op hunne banen. Maar als dan uw almanak u het

bewijs in handen geeft, dat het den menschelijken geest gelukt is, die wetten en regelen den Almagtige af te zien en de beweging der hemelligchamen jaren, ja eeuwen vooruit met de hoogste juistheid te bepalen, dan staan wij verbaasd over de hoogte, tot welke de Almagtige den mensch vergund heeft met zijne gedachten op te klimmen.

Nederig boekskenl gij zijt ons een schitterend bewijs van wat het genie vermag op het gebied der verhevenste wetenschap. Als men menig voortbrengsel dier drukpers, dat met veel ophef en gedruisch en in sierlijk gewaad de wereld intreedt en door het lezend publiek met luide toejuiching wordt ontvangen, met u vergelijkt, hoe menig werk moet bij u achterstaan! Luchtige voortbrengsels eener spelende fantasie — verspreiden zij voor een oogenblik een schitterenden glans, maar lossen zich spoedig op in damp en nevel. Maar gij betreedt jaar op jaar uw vast en afgebakend spoor, daarin gelijk aan de aarde zelve, van welker loop gij het in letters en cijfers uitgedrukte afbeeldsel zijt. Wie nu nog boosaardig en vermetel de magt des geestes lastert, wij willen dien op u wijzen en hem den blos der schaamte op het aangezigt jagen. Want gij, nederig boekskenl zijt de schoonste lofrede op de hooge vlugt van het menschelijk genie, de welsprekendste getuige van de magt der wetenschap.

Komt! wij willen u opslaan en dieper in uwe geheimen trachten in te dringen.

Daar staan ze voor ons op eene lange rij — de drie-honderd-vijf-en-zestig dagen des jaars. Elk van die dagen heeft veel gezien, veel ondervonden, is getuige geweest van groote dingen.

Onder die dagen is er één boven allen merkwaardig, de dag onzer geboorte. Die dag was eenmaal een dag van blijdschap voor vader en moeder, die ons, hulpelooze schepseltjes, met al de vervoering der ouderlijke liefde aanstaarden en al hunne wenschen en gebeden in ons als in één brandpunt vereenigden. En waarom lagen wij hun zoo na aan 't harte? Niet omdat zij zich met regt van ons veel levensgenot konden beloven: want wij zouden hun, in het eerst althans, veel zorg en kommer, veel nachtwaken en onrust aanbrengen. Ook niet, omdat zij in ons een voordeeligen aanleg of voortreffelijke

eigenschappen opmerkten; want zij wisten nog niet, of zij zich over ons te verblijden zouden hebben, dan of zij over ons zouden zuchten hun leven lang. Maar waarom dan? Omdat zij ons lief hadden. Ja, liefde, liefde is het element, dat het kind bij zijne intrede omgeeft, de dampkring, dien het inademt, de levenszon, die het pas ontsproten plantje groei en wasdom geeft. Dag der geboorte! wij willen u merken in onzen almanak als een dag, die ons opleidt, om eene dankbare gedachte, vaak ook een weemoedigen traan te wijden aan hen, wier liefde ons het leven gaf en voedde, en wier mildheid dien dag voor ons zoo dikwijls tot eenen waren feestdag maakte.

Terug te zien op het verledene, heeft iets ongemeen aantrekkelijks. De reiziger, die lang en ver gereisd, veel gezien en ondervonden heeft, mag zoo gaarne op zijne reiskaart den weg, dien hij heeft afgelegd, nog eens met zijne herinneringen doorloopen. Onze levenskaart ligt daar voor ons. Op dien dag van die maand van dat jaar vingen wij onze levensreize aan. Aan dezen dag knoopt zich de herinnering van deze, aan genen wederom van eene andere voor ons belangrijke gebeurtenis. Ach! men vergeet te spoedig — dag en datum; anders zoude men aan elken dag een tafereel uit onze levensgeschiedenis kunnen ophangen. Verbeeldt u eene galerij van dergelijke tafereelen, schetsen en herinneringen uit ons leven: daaronder sommige, bij welke wij gaarne langer verwijlen, die wij met een innig welbehagen aanschouwen; maar ook andere, tot welke wij onze oogen niet dan met schaamte durven opslaan. En gij, nederig boeksken! gij gaat als een vriendelijke leidsman ons jaar op jaar rondleiden in die beeldengalerij onzer herinneringen; en als gij spreken kondet, gij zoudt, terwijl gij met uwen vinger op die tafereelen weest, ons telkens in het oor fluisteren: »denk daaraan; vergeet dat beeld toch niet: want die tafereelen zijn uwe bakens in zee, uwe handwijzers aan den weg, leidstarren op uwe reis van uw vadershuis hier beneden naar uw Vadershuis daar boven." Vriendelijke leidsman! ik danke u!

Aan één van die 365 dagen zal eens verbonden zijn de herinnering aan onzen dood. Aan welken?...... Hij, die de

kunst mogt uitvinden, om hetzij dan uit de sterren des hemels, hetzij uit de lijnen en groeven onzer handen, of uit de hobbeligheden van onzen schedel met wiskundige zekerheid den dag te berekenen, waarop de klok zal ophouden voor ons te slaan, hij verdiende als de gevaarlijkste der menschen, met zijne gevaarlijke kunst, in den diepsten kerker te worden opgesloten, voor altijd verbannen uit de maatschappij. Want deed men het niet...... mij dunkt, ik zie menigeen, die over dag met zulke kunstenaarijen den spot dreef, in het donkere van den nacht naar den geheimzinnigen kunstenaar henensluipen, om te vernemen, wat geen mensch vernemen mag. Ik zie daar eenen, die al te nieuwsgierig dat voorhangsel heeft opgeligt, verbleekt van schrik terugdeinzen: want hij ziet daar den gevreesden vriend digt voor zich staan. Hij gevoelt den killen adem, welke hem uit die ontvleeschte kaken tegenblaast, — de koude omarming van dat dorre geraamte — en de waanzin der vertwijfeling grijpt hem aan. — Ik zie ginds een ander op dat huiveringwekkend gezigt met krampachtige vingeren den bedwelmenden beker van wellust en zingenot aangrijpen en met ijlende haast aan de bleeke lippen zetten, om ook nog den laatsten teug gretig in te zwelgen..... wij wenden onze oogen af van dat afzigtelijk tooneel!

Maar er is dan toch *één* dag onder de drie-honderd-vijfen-zestig, aan welke eens de herinnering van onzen dood verbonden zal zijn. Doch, het zij tot onzen troost gezegd — eene herinnering niet voor ons, maar voor onze vrienden! Het is ons zoo eigen, nog voort te willen leven in het aandenken vooral van hen die wij lief hadden. O! vriendelijke leidsman! die ons op zekere dagen aan onze afgestorvene vrienden met ernstigen nadruk herinnert, herinner ook jaar op jaar de onzen aan ons, als wij er niet meer zijn. »Hecht ze aan u met banden der liefde" — zoo hoor ik u spreken — »tracht hun door uwe goedheid en wijsheid onmisbaar te worden; — en uw naam zal met onuitwischbare letteren geschreven staan in hunne harten!"

Maar wij willen u meer geregeld volgen, en van het begin tot het einde, al is het dan ook maar met vlugtige gedachte, doorloopen.

Elke almanak begint zijn dag en datum aanwijzend gedeelte,

elk jaar weder met dezelfde formule: *eerste Januarij; Nieuwjaar.* Het is een dag van vreugde! »Heil en zegen in het nieuwe jaar!" is de toeroep, die ons van alle zijden tegenklinkt. Het is wel bij sommigen niet meer dan een bloote beleefdheidspligt, soms zelfs niet zonder baatzuchtige bijoogmerken verrigt. Maar het doet ons dan ook te meer goed, als die wensch ons althans hier of daar uit een warm vriendenhart tegenklinkt en door een hartelijken handdruk wordt bezegeld.

Nieuwjaarsdag! 't is als of op dien dag zich telken jare voor ons eene nieuwe toekomst ontsluit. Gelukkig hij, voor wien die dag een heerlijk vergezigt opent, al is het ook een landschap, door de winterzon beschenen, dat zich verliest in de schemerende verte!

O! dag van blijdschap en van schoone, liefelijke beelden in de verre, verre toekomst! Gij zijt mij het zinrijk beeld van den dag der geboorte. Vreugde boven alle beschrijving doorstroomt het vader- en moederhart. Wenschen van heil en geluk voor den jonggeborene lossen zich op in de vurigste gebeden tot Hem, van wien alle heil en geluk tot ons menschenkinderen afdaalt. Schoone verwachtingen, streelende vooruitzigten worden er gevormd. Hoe menig luchtkasteel is op eene kinderwieg gebouwd en — als een nieuwjaarsdroom vervlogen?

En de pas geboren wereldburger neemt in dit alles geen deel. In bewustelooze sluimering gedoken, gelijkt hij der natuur in het barre nieuwjaarsgetijde, die, met eene harde ijskorst overtogen, in zich zelve gekeerd, haar aanwezen voortsleept. Beeld van den wordenden mensch! Ja, krachten en vermogens zijn aanwezig, maar zij rusten, zij sluimeren, zich zelven onbewust. 't Is als de kiem in den zaadkorrel, die rust, tot dat de voorjaarszonnestralen en lenteregendroppels haar levensbeginsel opwekken en tot ontwikkeling brengen. Maar mag men bij den zaadkorrel, wiens levenskiem onder den met sneeuw bedekten grond onbemerkt voortsluimert, op toekomenden groei hopen, waarom zou men dan niet bij de wieg van het sluimerende kind zich reeds verheugen in zijne aanstaande ontwikkeling? Een onderscheid bestaat er tusschen beiden. Scheurt het ontspruitend plantje uit den grond, het verdort en gaat verloren; rukt het pas ontloken menschenplantje van zijn stengel, het wordt overgeplant in 't hemelsch paradijs.

De nieuwjaarsdag is voorbij. Weldra merkt men het verlengen der dagen. De eerste zonnestralen ontdooijen de hard gevrozen aardkorst. Het leven der natuur ontwaakt. Het is de opgaande tijd — een treffend zinnebeeld der vroegste kindsheid en jeugd.

Het is een regel in de natuur, dat al wat spoedig tot rijpheid komt, ook spoedig vergaat. Millioenen schepselen besluiten hun leven binnen de tijdruimte van éénen dag. Des morgens worden zij geboren, des middags paren zij, en des avonds is hunne taak volbragt; zij sterven. De eik heeft honderd jaren noodig tot volkomen wasdom; maar vele eeuwen stormen dan ook over zijn kruin. De mensch met zijne groote bestemming heeft eene zeer langzame ontwikkeling. Als het hulpbehoevendste wezen treedt hij het leven in. Eerst langzamerhand ontwaken zijne zintuigen uit hun sluimerleven. Het oog leert de voorwerpen onderscheiden, de hand ze aan te grijpen. De voet beweegt zich tot een wankelenden tred; de mond beproeft met stamelende klanken de inwendige gewaarwordingen en begeerten uit te drukken. Nu is de baan gebroken. Met de ontwikkeling van het spraakvermogen worden de voorstellingen menigvuldiger en bepaalder. De kring der ondervindingen verruimt zich met den dag. Het kind wordt een knaap, soms liefelijk als een zachte Februarij-dag, maar vaak ook buijig, onstuimig, veranderlijk als het Maartsche weder.

Zoo nadert het tijdstip, waarop de zon het punt der lentenachtevening bereikt. De lente vangt aan. Overal leven, groei, ontwikkeling. De plant spruit uit; de boom ontplooit het naauw omsloten blaadje. Tallooze insekten wemelen aan onze voeten, en de vogel daarboven zingt vrolijk zijn lentelied. 't Is ons het beeld der jongelingsjaren.

Het is nu de tijd van zaaijen en planten. Ouders! uwe zwaarste taak is begonnen. Waar in de lente niet wordt gezaaid, kan in den zomer niet gemaaid worden; maar, waar men zaait, goed en onbedorven zaad, in eene welbereide aarde, daar zal de Heer den wasdom geven; daar maait men dertig-, zestig-, honderdvoud.

Nog dreigt April met zijne buijen en Mei met zijne nachtvorsten. Menig veelbelovende bloesem kan nog verwelken,

menige zaadkorrel nog verloren gaan. Want die lente des levens is een vollen stroom gelijk, die wel eens buiten de oevers treedt, en schutten en dammen doorbreekt; — een akker waar het woekerend onkruid voorkruipt en menig zaadje verstikt; — de plaats waar de levensweg zich in tweeën scheidt: — hier de breede weg van vermaak en zingenot en zonde, die ten verderve leidt — daar de smalle weg der pligtsbetrachting en der deugd, die veel inspanning en arbeid eischt, maar dan ook uitloopt op den heiligen tempel, door de eeuwige zon der waarheid beschenen. »Kiest u, welken weg gij betreden zult, maar let op het einde!" zoo luidt het ernstig opschrift op den handwijzer aan dien weg. »Kiest dien effenen, vrolijken weg!" spreekt de zinnelijke lust. »Kiest dat moeijelijker pad, dat u zweet en moeite kosten zal, maar u veilig huiswaarts leidt!" zegt de goede geleigeest in het menschelijke hart. Welgelukzalig hij, die den raad van dezen gehoor geeft.

Ras snellen de lentedagen daarhenen en spoedig zijn wij door gras- en bloeimaand tot den langsten dag gekomen, waarop de zon haar hoogsten stand heeft bereikt. De zomer begint.

Nu staat het leven op zijne middaghoogte. Het ligchaam heeft zijn vollen wasdom gekregen, de geest is tot rijpe ontwikkeling gekomen. De zaai- en bloeitijd is voorbij; de vrucht begint te rijpen. De dwaasheden en buitensporigheden der jeugd zijn geweken, de zwakheden des ouderdoms nog niet gekomen. De drukten en zorgen zijn vermenigvuldigd; maar het is ook in het langst der dagen, waarin men veel verrigten kan. Zietdaar het leven in vollen, helderen middagglans!

Doch ook in den zomer zelven is het weder vaak zeer onbestendig. Warme en koude dagen wisselen elkander gedurig af. Zoo onbestendig, o mensch! is ook uw levensgeluk op aarde. Nu eens beschijnt u de zon des voorspoeds en der levensvreugde; maar plotseling betrekt daar de lucht met donkere wolken van zorg en kommer. De dampkring drukt zwoel en zwaar op uwe borst. Het heldere blaauw des hemels wordt met een donker wolkenfloers bedekt. Eene diepe stilte, die geen blad beweegt, en het ligt plooibare water spiegelglad effent, is de vrij zekere voorbode van een naderend onweêr. Daar schiet de bliksem zijne vurige pijlen door de

lucht. De donder ratelt dof en hol door het wolkengevaarte. Het onweêr is boven onze hoofden losgebroken. Maar weldra stroomt de regen neder. De wind waait eene liefelijke koelte ons tegen. De wolken scheuren vaneen. De lucht is verfrischt, het aardrijk verkwikt, de zon breekt weder door, het onweêr is voorbij, en het vernieuwde leven der natuur prijst den Schepper, die onweders en stormen tot zijne dienaren heeft.

O gij, boven wier hoofden reeds menig onweêr is losgebarsten en menige storm heeft gewoed! zijn ze ons niet de treffende zinnebeelden van tegenspoed en rampen, die den al te weelderigen groei des voorspoeds temperen en de gezondheid en kracht van ons inwendig leven verhoogen, daarin aan geneesdranken gelijk, bitter op de tong, maar heilzaam in uitwerking. Wisselt dan vrij af, goede en kwade dagen in den almanak des levens! Wij willen de goede dankbaar genieten en de kwade lijdzaam en moedig verdragen, en van beide gelooven: die ze ons toeschikt, is wijs en goed. De naam des Heeren zij geloofd!

De dagen worden ongevoelig korter. De zon gaat in het teeken van de Weegschaal. De herfst is begonnen. Weldra vallen de bladeren van de boomen, de laatste bloemen verflensen, het frissche zomergroen verdwijnt voor de gele en bruine herfsttinten. 't Zijn alle voorteekenen des doods.

't Is het beeld des ouderdoms. De kwade dagen komen en de jaren naderen, van welke men zegt: ik heb geen lust in dezelve. Wat vroeger vermaak verschafte, doet zulks niet meer. Arbeid, dien men vroeger als een spel verrigtte, valt zwaar. Moeijelijkheden, die men in vroegere jaren ligt achtte, ja vaak over het hoofd zag, zijn nu onoverkomelijke bezwaren geworden. De zintuigen worden stomper en trager; de krachten van ligchaam en geest nemen ongevoelig af. Het gras verdort, de bloem valt af.

Maar de herfst heeft ook zijne schoone dagen, ja overschoon, als op zonnige dagen eene gematigde warmte ons verkwikt en het rijke kleurenspel, den herfst zoo eigen, het oog zoo liefelijk streelt. Of als de zon in de avondwolken wegzinkt en de starren beginnen te tintelen aan het gewelf des hemels, dan zeggen wij: de herfst heeft ook zijne schoone dagen. Die hebt gij ook, herfst des levens! Ja, het moet een heerlijk

schoone herfstdag zijn, als de oude van dagen den tijd van zijne jeugd en mannelijke jaren rustig en kalm voor zijnen geest laat voorbijgaan; als hij zich omgeven ziet van kinderen, die hem dankbaar vereeren, en van kindskinderen, die aan zijne knieën dartelen, en hij zich in zijn nakroost verjongd en herboren gevoelt; als hij uit den rijken schat zijner ervaring lessen van levenswijsheid voor zich zelven verzamelt en aan anderen mededeelt; als hij bij het herdenken van genoten vreugde en van doorgestaan lijden van beiden getuigt: God heeft alles wèlgemaakt! Dat zijn voorwaar de schoonste herfstdagen. Mogt de herfst onzes levens ons vele zulke dagen aanbrengen!

De dagen krimpen en de nachten worden langer. Al trager en trager verrijst de zon boven de kimmen en beschrijft aan den hemel al kleiner en kleinere kringen. De zonnewarmte is naauwelijks merkbaar meer. Stormen en regenvlagen schudden het laatste groen van de boomen. Het gedierte verschuilt zich in zijne holen. Het gevogelte vlugt naar de oorden, waarover de zon hare warmte uitstort. De geheele natuur schijnt uitgestorven en met een sneeuwkleed als met eene lijkwade overdekt. De winter heerscht.

Het is ons het beeld der grijsheid. Met moeite sleept de afgeleefde grijsaard zijne dagen voort. De laatste bloemen des levens zijn afgevallen en de sneeuw der grijsheid dekt zijn kruin. Alles roept hem toe: nog ééne ure! En gelukkig hij, als hij die roepstem verstaat, zijnen wandelstaf steeds in de hand houdt en zoo reisvaardig zijnen laatsten oudejaarsnacht verbeidt.

Wij zijn tot u gekomen, een-en-dertigste Decemberdag! Die laatste avond des jaars, hoe dikwijls ook door ons beleefd, blijft ons altijd een plegtige, een heilige avond. Het is ons, als of wij staan aan het sterfbed van eenen zieltogenden vriend, om zijnen laatsten polsslag te voelen kloppen en zijn laatsten ademtogt op te vangen. Wij tellen met een weemoedig gevoel die laatste uren, tot dat het wentelend rad des tijds het plegtige middernachtsuur aanslaat en doet weergalmen in het holle van den nacht. Het is eene ernstige taal, welke statig en plegtig in die middernachtsure ons in de ooren klinkt. 't Is

eene stemme Gods, die ons toeroept: O mensch! gedenk, dat ook eens voor u de afscheidsure zal gekomen zijn. Want de laatste avond des jaars is voor u het beeld van den laatsten avond des levens."

Het is eene hoogst gewigtige, maar ook zeer moeijelijke verpligting, waartoe de oudejaarsavond ons roept. De huisvader overziet den staat van zijne ontvangsten en uitgaven, en hij gevoelt zich gelukkig, als hij er in geslaagd is ze beiden in een betamelijk evenwigt te houden. De handelaar sluit zijne rekening af en verblijdt zich over de winst die hij behaalde, of overziet met zorg en kommer het verlies dat hij leed. Zoo roept elke oudejaarsavond ons met plegtigen nadruk toe: leg rekenschap af van uwe daden.

De ligtzinnige moge die verontrustende gedachten door luidruchtig vermaak trachten te versmooren, uwe stem, oudejaarsavond! is te magtig, te doordringend, te plegtig, dan dat zij niet in elk welgestemd menschenhart het voorgevoel zou wekken vàn het Godsgerigt dat ons wacht. Het is als of gij in de stilte van den nacht ons het oog opent om te zien, wat gij ons in geheimzinnige beeldspraak openbaart.

Ziet! ik zag hoog in den hemel den Engel des gerigts. Voor hem verschenen drie-honderd-vijf-en-zestig getuigen, de een na den ander; en zij gaven getuigenis aangaande de daden en handelingen der menschen; en het werd alles opgeschreven in het boek des gerigts. En toen de laatste getuige gesproken had, wendde de Engel des gerigts zijn gelaat af en wierp een dreigenden, maar toch medelijdenden blik op de bewoners dezer aarde. Eene wolk omhulde zijn glansrijk aangezigt en eene dikke akelige duisternis breidde zich uit over het gansche aardrijk. Eene duisternis, als die van 't graf, naar, vreeselijk, schrikwekkend. Eene doodsche, bange stilte heerschte alomme. De aarde zuchtte. Daar verrees een licht, als van den aanbrekenden dageraad, aan de oosterkimmen, en breidde zich van lieverlede met steeds toenemenden glans uit over hemel en aarde. Op de wolken des hemels verscheen de Zoon des menschen. Licht straalde uit van zijn aangezigt en van zijne lippen vloeide het liefelijk woord: genade! De duisternis verdween, de natuur herleefde; de menschheid was herboren. De aarde verheugde zich, en door de gewelven des hemels klonk het luide: HALLELU-JAH!

Ik sluit U, boekskon van diepen zin en heilige leering! Ik leg de pen neder met den wensch, voor mij en mijne lezers, dat wij steeds meer vatbaar worden om uit u de gedachten en gewaarwordingen te putten, die gij uit uwe rijke bronnen ruim en mild ons doet toevloeijen.

DE LAATSTE VOLKSTELLINGEN IN FRANKRIJK. (*)

Een belangrijk verschijnsel op het veld der staathuishoudkunde, openbaar gemaakt door de officiële verslagen, heeft in den laatsten tijd de aandacht van het publiek in Frankrijk levendig getroffen: de twee laatste volkstellingen hebben uitgemaakt, dat sedert 10 jaren de jaarlijksche toeneming der bevolking niet meer den regel der noodzakelijke opklimming volgt. Want als men de telling van 1846 ten grondslag neemt, die trouwens de grootste vermeerdering in 5 jaren opleverde, dan verkrijgt men eenen achteruitgang in die vermeerdering, en wel voor het tijdvak van 1846 tot 51, van twee derden, en voor 1851 tot 56 zelfs van vier vijfden.

Wij laten hier een overzigt volgen van de eindresultaten der volkstellingen sedert 1821, benevens de aanwinst die iedere 5 jaren oplevert. Hooger op te klimmen is overbodig, en wij kunnen met enkele hoofdresultaten van vroegere tijden volstaan. Zoo is ons bekend de eerste schatting, gedaan door de Provinciale Intendanten in 1697, en drie jaren later door VAUBAN herzien, volgens welke in 1700 de totale bevolking van het koninkrijk 19,094,164 zielen bedroeg. Ook hebben wij de telling opgemaakt in 1790 onder toezigt van de *Assemblée Constituante*, die een totaal gaf van 26,363,074 inwoners; die van 1800, beloopende 27,445,279, en die van 1805, volgens welke het geheele bedrag der bevolking voor het *tegenwoordige grondgebied* zou geweest zijn 29,107,425. Maar behalve dat men de telling van 1805 algemeen voor zeer abusief houdt, zijn al die opgaven van te ouden datum, om met vrucht geraadpleegd te kunnen worden in de waardeering van een hedendaagsch feit. Aangezien het eene kwestie van den dag is, zullen wij voor uitgangspunt de eerste telling nemen, die

(*) Naar het Fransch van NOBLET, uit de *Revue de Paris*.

na den vrede van 1815 gedaan is, die van 1821, welke bovendien met alle mogelijke zorg opgemaakt schijnt.

	Aantal zielen.	Aanwinst in 5 jaren.
1821	30,461,875	» »
1826	30,858,937	397,062
1831	32,569,223	1,710,286
1836	33,540,910	971,687
1841	34,240,178	699,268
1846	35,400,486	1,160,308
1851	35,783,059	382,573
1856	36,039,364	256,205

Een paar opmerkingen echter over de cijfers achter de jaren 1826 en 1841. Het saldo van 1826 is niet verkregen ten gevolge van eene eigenlijk gezegde volkstelling, maar slechts van eene bloote schatting door de prefecten bewerkstelligd, en wel naar de registers van den burgerlijken stand, meestal vrij onnaauwkeurig opgemaakt. En wat de telling van 1841 betreft, zij werd ondernomen op een oogenblik, dat men van het gouvernement verhooging der personeele belasting verwachtte, en verscheidene gemeenten meenden er belang bij te hebben om opzettelijk een te laag getal inwoners op te geven. Wanneer men derhalve deze leemten in aanmerking neemt, moet men voor die beide tijdperken de aanwinst hooger stellen, waardoor zij tevens meer in overeenstemming wordt gebragt met die der volgende 5 jaren, welke zoo doende betrekkelijk te laag werd. En dan is dit tijdelijke verschil per slot van rekening maar van ondergeschikt belang. — Want de tellingen van 1821, 1846, 1851 en 1856 laten geenen twijfel aan hare juistheid over; — en zoo staat het vast, dat in het eerste tijdperk van 26 jaren van 1821 namelijk tot 1846, de bevolking met 4,778,302 (*) zielen toegenomen is. Dit geeft 183,781 per jaar, terwijl van 1846 tot 1851, de toename niet meer geweest is, dan 382,593 bewoners, of 76,515 per jaar, en gedurende de laatste 5 ja-

(*) Waarom niet 25 jaren, en 4,938,611 zielen, zooals men verkrijgt, wanneer men 30,461,875 van 35,400,486 aftrekt? Wij erkennen, niet zeker genoeg te weten, of hier werkelijk eene fout is, en wáár dan, om het te durven veranderen. In alle gevallen zou het verschil per jaar nog zoo groot niet zijn, en zelfs in het voordeel van de redeneering des schrijvers.

ren, van 1851 tot 1856, gedaald is tot op 256,205, dat is slechts 51,241 jaarlijks. Met andere woorden, de toename der bevolking bedroeg voor het tijdperk van 1821 tot 1846 gemiddeld per jaar 0,62 procent, maar is in 1851 tot 0,22, en in 1856 zelfs tot 0,14 procent gedaald, dat is verreweg de geringste aanwas, die sedert eene halve eeuw is waargenomen.

Van waar nu deze vertraging, en ten laatste bijna geheele stilstand in den aanwas, vroeger zoo belangrijk? Zijn zij toe te schrijven aan materieele omstandigheden, of aan oorzaken van eenen anderen aard, geheel verschillende van die, welke men er voor heeft willen aanvoeren? — Men heeft er verscheidene voor bijgebragt. Vooreerst heeft men doen opmerken, dat in die streken, waar de sterkte der bevolking reeds tot eene betrekkelijk groote hoogte geklommen was, de getalsvermeerdering noodzakelijk moest achteruitgaan, reeds door het toenemende bezwaar om de middelen van bestaan in overeenstemming te houden met zulk een toevloed van verbruikers. Rekenkunstig is dat volkomen waar. Maar het komt er op aan, om te weten, of de individu's over het algemeen dat alles zoo narekenen, om er hunne maatregelen van voorzorg voor te nemen. Wij voor ons twijfelen daar grootelijks aan. Immers deze statistieke stelling werd al aanstonds wederlegd, of althans grootelijks verzwakt door het voorbeeld van de Iersche bevolking, die schijnt toe te nemen in omgekeerde verhouding van hare voedingsmiddelen; en bovendien blijkt hare onhoudbaarheid genoegzaam, uit de algemeen bekende omstandigheid, dat in alle landen het juist de armere klassen zijn, die het sterkst vermeerderen. Deze klasse, die toch verreweg het grootste deel der menschen uitmaakt, bekommert zich dus niet om hare voortplanting gelijken tred te doen houden met hare individueele middelen van bestaan. Hoe kan men dan verwachten, dat zij hunne getalsvermeerdering zullen regelen naar den *algemeenen* toestand der middelen van onderhoud? Daarenboven, al ging deze stelling door, zou men toch moeten erkennen, dat in Frankrijk, waar de digtheid der bevolking minder is dan in Engeland, België en Duitschland, de genoemde noodzakelijkheid zich nog niet krachtig genoeg moest doen gevoelen, om, al ware het maar ten deele, den achteruitgang te verklaren, waarvan hier sprake is.

Van eene andere zijde heeft men aangemerkt, dat, sedert 1851 het cijfer der emigraties naar Amerika ongemeen hoog geklommen is, vooral in sommige der zuidelijke departementen. Het feit bestaat, maar daar toch de verhuizingen naar Amerika en overal elders te zamen, volgens de officieele lijsten der afgegeven paspoorten, in doorslag niet meer dan 10 of 12 duizend per jaar bedragen; — zoo wordt dit verlies ruimschoots weder vergoed door de aanwinst der vreemdelingen, die zich jaarlijks bij de staande bevolking komen voegen.

De verdere aangevoerde oorzaken laten zich tot deze drie terugbrengen; de buitengewone sterfte ten gevolge van de *cholera*, de toenemende duurte der levensmiddelen, en den oorlog, die in het tijdperk van 1851 tot 1856 valt. Wij willen kortelijk nagaan, wat hiervan zij.

De verwoestingen der *cholera* zijn maar al te bekend, en de nadeelige werking er van niet te loochenen. Maar wij kunnen volstaan met de opmerking, dat deze zelfde oorzaak van sterfte, en wel in niet minderen graad althans, voor het tijdperk van 1821 tot 1846 moet aangenomen worden. Wij behoeven deze dus niet in rekening te brengen bij de vergelijking der genoemde resultaten.

Wat de *duurte der levensmiddelen* betreft, die sedert eenige jaren op een groot deel der bevolking drukt, is het onbetwistbaar, dat zij opgewogen wordt in de bovenmatige opvoering van het loon. Misschien denkt men, dat dit alleen in de steden het geval is, vooral in de groote, waar de werklieden in massa henen gestroomd zijn, ten gevolge van de uitbreiding, die men in de laatste tijden aan sommige werkzaamheden gegeven heeft. Maar wij weten, dat het zich ook tot het land uitstrekt, en de nasporingen van twee landhuishoudkundigen, de Heeren BEHAGUE en PASSY, tevens zelve landeigenaren, en dus geene bloote theoretici, hebben uitgemaakt, dat de loonen tegenwoordig op het land in verhouding tot wat zij vóór 1850 waren, staan als 40 tot 12. Zelfs schijnt het dat de opslag van het brood in de stadsgemeenten voor een deel toegeschreven moet worden aan den meerderen welstand van sommige klassen op het land. Want men heeft berekend, dat er zooveel meer wittebrood wordt genuttigd, waar vroeger roggenbrood gebruikt werd, dat hierdoor de

voorraad voor de steden disponibel met 15 tot 20 procent verminderd is. — Ten onregte dus zou men in de duurte der levensmiddelen een werkelijke reden zoeken voor den bestaanden achteruitgang.

Blijft dus alleen de *oorlog* over en het verlies van mannen in de kracht des levens, gedurende de twee jaren, dat zijne vernielingen onder de Europeesche legers gewoed hebben. Maar ééne opmerking brengt dit verlies tot nul terug: de sterfte van het leger van het Oosten gedurende die twee jaren was niet officieel bekend, toen de telling van 1856 geschiedde: in de officieele stukken heeft men die niet in aanmerking kunnen nemen, en de cijfers van de militaire bevolking in actieve dienst zijn er onder begrepen zonder buitengewone aftrekking, even als in de jaren van vrede.

Derhalve onder de verschillende algemeene oorzaken, die aangevoerd zijn, om de vertraging in den natuurlijken vooruitgang der bevolking gedurende de twee laatste vijfjarige tijdperken te verklaren, — is er geene, die eene genoegzaam geldende reden geeft.

Maar wij hebben nog de plaatselijke oorzaken na te gaan en de beweging der bevolking binnen de grenzen des rijks.

Wanneer men een blik slaat op de cijfers van het bedrag der bevolking in ieder departement afzonderlijk, — dan zal men zien, dat van 1821 tot 1846, de vermeerdering der bevolking zich over het geheele grondgebied verdeeld heeft, zoo al niet volkomen gelijkmatig, ten minste toch zoo, dat er elke keer in alle deelen vooruitgang is, op weinige uitzonderingen na. Alleen het departement de la Manche levert eene kleine vermindering op gedurende de 10 jaren van 1821 tot 1831, die trouwens slechts tijdelijk is, daar zij in de volgende 10 jaren weder verdwijnt. In dit tijdperk, van 1831 tot 41 namelijk, zijn het alleen de beide departementen du Cantal en du Gers, die achteruit zijn gegaan, maar nog zijn ook deze beide verminderingen, even als de zoo even genoemde, uiterst gering. Gelijksoortige gevallen doen zich voor in het tijdperk van 1841 tot 46.

Derhalve, in de lange tijdruimte van een vierde eeuw, levert de beweging der bevolking in Frankrijk het belangrijke verschijnsel op, dat de voortgang regelmatig volgens hare normale wetten gaat, en ieder gedeelte van het land heeft er

deel aan, naarmate van zijnen rijkdom en zijne krachten. Maar het geval wordt geheel anders in de 10 daarop volgende jaren. Reeds bij de telling van 1851 brengen de officieele opgaven eene trapsgewijze verarming van sommige departementen aan het licht, terwijl andere rijker werden; en terwijl deze wanorde van jaar tot jaar erger wordt komt men aan de telling van 1856, die ons het grondgebied vertoont in twee ongelijke deelen verdeeld: het ééne bestaande uit 54 *departementen, waar de bevolking is verminderd*, het andere slechts uit 32 waar zij toegenomen is, door den dubbelen toevloed van hunne eigene natuurlijke aanwinst, en die uit de achteruitgaande departementen. Het totaal van de vermeerderingen is van 503,541 zielen, en dat van de verminderingen 247,336.

Deze ongelijkheden zijn niet moeijelijk te verklaren.

1° De schaarschte der levensmiddelen van 1846—47 en van 1853—54—55 heeft op vele plaatsen een onmiskenbaren invloed geoefend. Hierboven zeiden wij, dat deze schaarschte, wat de arbeidende klasse betreft, opgewogen werd door de hooge opvoering der dagloonen. Dit geldt in het algemeen, maar sluit niet buiten, dat onder de streken, die verloren hebben, vele, en vooral de armste, hunne bewoners hebben zien heentrekken, om in de meer bevoorregte departementen vastere middelen van bestaan te zoeken.

2° De omwenteling van 1848, wat men er ook van zegge, kan niet onder de voorname oorzaken van de afneming, zelfs niet van de locale, gerekend worden. De levensmiddelen waren te dier tijde genoegzaam voorhanden en niet duur. Het volk, in de volle uitoefening zijner regten getreden, had geene aanleiding, om zijne geboorteplaats te verlaten. Wel verre van daar, was de belangrijkheid van het kiesregt en zijne algemeenheid onder de verschillende trappen der maatschappij, voor de bevolking juist eene reden van gehechtheid aan hare woonplaats. Maar kort na de omwenteling hebben droevige gebeurtenissen den toestand van verscheidene departementen doen verachteren; de geregtelijke ontzettingen op groote schaal, uitgesproken in 1848 en 1851, kan men niet voorbijzien onder de oorzaken van plaatselijke ontvolking, nu het toch eenmaal erkende feiten zijn.

3° De ontzettende ontwikkeling der spoorwegen, die een geheel nieuw middel van vervoer in de plaats stellen voor de

oude wegen en transportmiddelen, die de verschillende provinciën onderling verbonden, hebben onder den arbeidenden en handeldrijvenden stand eene verplaatsing veroorzaakt, waarbij vooral die departementen gewonnen hebben, waar de groote communicatielijnen zamenkomen of eindigen. Ten gevolge van deze beweging zijn er vele plaatsen, die sterk achteruitgaan, bij name de handelsteden van den tweeden rang, de transitoplaatsen, waar vroeger rustpunten waren van het vervoer te land en te water, en waar de omringende streken eene markt vonden die voorzien moest worden, maar welke nu naar meer verwijderde punten zich verplaatst heeft. Wanneer men op de lijsten naar die departementen ziet, die toe- en die afgenomen zijn, kan men zich hiervan overtuigen.

4° Eindelijk de uitgebreidheid, die aan de werken van nieuwen aanleg in verscheidene steden gegeven is, te Parijs, Lyon, Marseille, enz., heeft natuurlijk ten gevolge gehad, dat een gedeelte der plattelandsbevolking door het uitzigt op hooger en doorloopend loon daarhenen getrokken werd; dat wil zeggen, dat ten nadeele van het land, die opeenhoopingen nog vermeerderd werden, die al buitensporig genoeg waren. Daar nu, bij gevallen van groote sterfte, deze in zulke opeenhoopingen veel sterker woedt dan op het land en in kleinere plaatsen, volgen hier onvermijdelijk verliezen uit, die grootendeels ook nog voor rekening komen van de toch reeds achteruitgaande plaatsen.

Men ziet dus, dat van de vier hoofdzaken van verval, die op de binnenlandsche fluctuatie der bevolking gewerkt hebben, er twee zijn, die in de eerste en derde plaats genoemd, welke op het algeheele bedrag volstrekt geenen invloed oefenen; zoodat er slechts twee overblijven: de weede en derde, die zonder twijfel den numerieken vooruitgang van het geheel hebben vertraagd. Maar ieder zal moeten toestemmen, dat deze beide bij lange na niet het geheele deficit kunnen verklaren, en dat wij ze niet te laag aanslaan als wij slechts voor een vijfde, hoogstens een vierde gedeelte hieraan het ontbrekende toeschrijven.

Wanneer men dit aanneemt, is het dan niet klaarblijkelijk, dat buiten deze uitwendige oorzaken van zeer beperkt gewigt, er nog van geheel anderen aard moeten zijn, meer moreele en vrij wat krachtiger, en wel zulke, wier bestaan een toestand

van lijden, eene inwendige kwaal verraadt, die reeds dreigend begint te worden?

Neen! de getalsverhouding eens volks is geen bloot materieel feit, onmiddellijk afhangende van de hoeveelheid der productie; het is de openbaring van den burgerlijken en moreelen toestand des lands. Met naauwen band hangt zij zamen met den loop der beschaving, en haar rijzen of dalen is een kenteeken voor den gezondheidstoestand der maatschappij. Al wat gewelddadig ingrijpt in den boezem van het maatschappelijke huishouden, al wat zijne zedelijke of verstandelijke krachten onderdrukt, werkt onvermijdelijk stremmend op dien vooruitgang der bevolking. Deze wet kan men naspeuren in alle wisselingen der hedendaagsche maatschappij, zoowel als in den loop der geschiedenis. Twee beroemde voorbeelden hebben wij hiervan uit de beide tegenovergestelde regeringsvormen: de jammerlijke ontvolking van Spanje, onder het drukkende bewind van het huis Habsburg, en de onophoudelijke vermeerdering en uitbreiding der britsche bevolking onder het liberale bestuur door de omwenteling van 1688 geschonken. — En ook wij Franschen, wij mogten sedert de onsterfelijke omwenteling van 1789 diezelfde beweging onzer bevolking eene vlugt zien nemen, door geene onophoudelijke oorlogen van eene halve eeuw te vertragen. Ondanks alle wisselingen van zegepraal en nederlaag, ging zij vooruit zonder eenigen stilstand, vergezeld en te weeg gebragt zoowel door den bloei in het moreele als in het intellectueele, onder vrije instellingen. Vooral van 1821 tot 1846 zien wij die instellingen hare vruchtbare kracht ontwikkelen. Maar ziet! toen die vooruitgang op het hoogst geklommen was, komt hij plotseling tot staan, op hetzelfde oogenblik, dat de moreele beschaving, de verspreiding van kundigheden, de voortgang van het intellectueele in hunnen loop worden gestuit. En sedert neemt men niet alleen stilstand waar, maar zelfs een begin van achteruitgang.

Maar wat jammerlijk schouwspel is het ook, wat die nieuwe periode ons oplevert. Zag men ooit alle beginselen van zedelijkheid zoo moedwillig vertrapt? ooit lager hartstogten zoo schaamteloos het hoofd opsteken, blazende vernieling en ontbinding? De gansche maatschappij schijnt maar ééne gedachte te hebben, zich te verrijken, maar één doelwit, het

goud. Om dat te bereiken, dat beste aller goederen, is alles geoorloofd, niets te heilig. Laagheid en hebzucht zijn aan de orde van den dag. Wat bekommert men zich om de middelen, als zij maar tot rijkdom brengen? — En — uit het midden van die poel des verderfs, verheft zich met vrolijk gelaat, de aanstekende oorzaak, de Beurs, waar de obligatieregens der toenemende Staatsschuld, verzwaard door de kunstgrepen van het schijnkapitaal, onverzadelijke begeerten opwekken, gelijk zeepbellen voor de oogen der eenvoudige kinderen. Daar kan men al die duizenden van slagters en slagtoffers zien werken, woelen en worstelen, met onverschilligen voet den ongelukkige vertredende, die er onder raakt. En aan de andere zijde, uitgesloten van den rijken feestdisch des actiehandels, mogen de onterfde klassen toezien tot die jagt, zelve door zorgen gejaagd, met misdadige gedachten in het hoofd, als eenig middel, om op hunne beurt deel te hebben aan die weelderige vreugde.

En zegge men niet dat alleen menschenhaat onze pen bestuurt bij het ophangen van zulk een droevig tafereel. Ook is het niet alléén op ons land van toepassing: ga over de grenzen, over zeeëngten en zeeën, ook elders zal het oplettend oog dezelfde wanorden, dezelfde schandalen opmerken. Zóó groot is echter de algemeene verblinding, dat ook zij, wie hetzelfde in de eerste plaats bedreigt, de oogen sluiten voor eigen wonden, en slechts het lijden hunner naburen bespeuren. Helaas! als in Frankrijk de zedelijke verlaging een algemeen verval des volks voorspelt, — het zal niet alleen dit treurige lot ondergaan. Dezelfde verschijnselen, dezelfde sterksprekende feiten, welke wij in Frankrijk doen opmerken, zijn ook van Pruissen, Oostenrijk, van Rusland zelfs, en Polen bekend. Gelijk bij ons, heeft ook dáár de getalsvermeerdering der bevolking, steeds een waarborg van maatschappelijken vooruitgang, opgehouden; ook daar is die stroom teruggedrongen door de losbandigheid en pligtvergetenheid van de massa. En zoo wij geene redenen hadden, om spoedig een eind te maken aan een betoog, wat al te kiesch wordt om beter ontwikkeld te worden; wij zouden genoeg kunnen aantoonen, dat hetzelfde verschijnsel, overal uit gelijke bron voortkomende, ook overal gelijken uitslag hebben moet.

Ja! de arme *Revue de Paris*, die reeds eenmaal in dit jaar geschorst is, mag niet verder gaan. Dit is al veel. Jammer, dat de Franschman niet meer in bijzonderheden treden kan, om den innigen zamenhang tusschen het verschijnsel, wat hij behandelt, en het aangestipte zedebederf te betoogen. Maar hij zou feiten moeten bijbrengen, hij zou het ronduit moeten uitspreken, wat nu alleen uit de gemaskerdheid zijner denkbeelden blijkt, dat de Fransche maatschappij krank is aan hoofd en leden.

D—D.

SCHETSEN UIT MOLDAVIË. II.

(*Slot van bl.* 723.)

JODEN EN ANDERE VREEMDELINGEN.

Nog vrij wat meer dan de Zigeuners zijn de *Joden* hier eene plaag voor het land.

Doodarm komen zij gewoonlijk over de grenzen, worden voortgeholpen door hunne geloofsgenooten, en beginnen hunne *carrière* meestal met sterken drank, tabak en dergelijke op het platteland te verkoopen. Wee den ligtzinnigen Moldaviër, zoo hij veel van een slokje houdt: zij weten zijnen dorst zoo schoon te exploiteren, dat de boer weldra zijn ganschen oogst aan den Jood schuldig is. MOZES of LEVI verdraagt de slagen en trappen, die hij óók wel eens oploopt, als de schaduwzijde van elk geluk hier beneden, en houdt het in zijn ellendig dorpskroegje zoo lang uit, totdat hij een klein kapitaaltje bijeen heeft geschraapt. Dan gaat hij zaken in 't groot doen, wordt winkelier in eene stad, of legt zich toe op den groothandel in koren of brandewijn; maar hoofdzaak blijft hem altijd de woeker. Tien percent wordt hier als wettige interest beschouwd; waarom die echter wettig heet, is een raadsel, daar niemand gemoeid of gestoord wordt, die meer neemt. Men mag een Jood nog wel bedanken, als hij op eerste hypotheek geld voor 18 °/₀ voorschiet, en voor kleinere sommen, zijn 3, 4 en zelfs 5 °/₀ in de maand niets vreemds. De gewone kunstjes echter maken eene kleinigheid weldra tot eene ontzettende schuld: want zoo lang de Jood begrijpt, dat er nog iets van zijn slagtoffer te halen is, heeft zijn geduld geen

einde, en stelt hij zich alle 6 maanden met een nieuwen wissel tevreden. Menige Bojaar heeft aldus met eene aanvankelijk onbeduidende schuld den grond tot zijn ondergang gelegd.

Zoo wordt de Jood dikwijls in korten tijd een rijk man; en het is niet te verwonderen, dat het getal van deze parasietplanten op dien weligen bodem zoo ontzettend groot is. Voorzeker de ligtzinnigheid der Moldaviërs, vooral in geldzaken, heeft hieraan groote schuld, maar het meest ligt wel de oorzaak in den geheelen toestand des lands, in het gebrek aan wetten, die den eerlijken handel beschermen. Eenige vooruitgang is in dit opzigt echter reeds op te merken, sedert de oprigting van de Nationale Bank te Jassy, die de Bojaren althans uit de handen van Israël verlost. Ook zijn sedert eenige jaren enkele Grieken en Armeniërs begonnen, een meer geregelden handel in koren te drijven.

Behalve de Joden echter zijn er nog vele andere buitenlanders in Moldavië. Maar op enkele uitzonderingen na zijn het menschen, die te huis geen middel van bestaan konden vinden, en hopen dat in Moldavië de gebraden ganzen hun in den mond zullen vliegen. En als zij wilden werken, zou dat wel bijna het geval zijn; maar gewoonlijk leveren zij aan den Moldavischen boer het bewijs, dat de *geciviliseerde* mensch zeker niet minder spiritualiën noodig heeft dan hij zelf. — De meesten zoeken een postje als schrijvers of rentmeesters bij de eene of andere administratie of op de groote landgoederen, en wachten, zoo lang hun dit nog niet te beurt valt, in geduldigen lediggang. Ook de brandewijnstokers zijn bijna alle vreemdelingen, vooral Polen, die meest grooter snorrebaard dan distilleerkennis hebben. Anderen weten in den handel in korten tijd brillante zaken te maken, maar gaan naar hun geboorteland terug, zoodra zij rijk genoeg zijn, daar zij »niet bloot ter verandering van lucht in Moldavië zijn gekomen." Hinderlijk echter is het, te hooren, hoe die vreemdelingen steeds de gewoonte hebben, om heftig te smalen op het arme land, wat hen voedt, en wel in des te grover termen, naar mate de beurs ronder wordt; tot dat hun fortuin gemaakt is en een nieuwe hongerlijder in hunne plaats komt.

En, de eene kwaal brengt de andere mede. Oostenrijk, niet tevreden het uitschot zijner bevolking op de vorstendommen te lozen, heeft nog iets bedacht, wat den Moldaviër vrij wat

last veroorzaakt. Om al zijne lieve kinderen op Rumaanschen bodem te beschermen, heeft het niet alleen een gewoon consulaat te Jassy, maar minstens in elk District nog een dergelijk iets met den titel van *Starost*, en het plaatselijke bestuur zal het niet wagen, buiten de vergunning van die Heeren, eenen Oostenrijkschen onderdaan moeite aan te doen, al wordt zulks ook nog zoo noodig. Wanneer men bedenkt, dat de meeste vreemdelingen, en ook de Joden voor een groot deel, van Oostenrijksche passen zijn voorzien, dan kan men zich een flaauw denkbeeld vormen van de onaangenaamheden, welke Moldavië zich van den *Doppeladler* moet getroosten; vooral daar van die kleine potentaatjes, behalve het bord boven hunne bescheidene huisdeur, dikwijls niet veel eervols te vermelden valt. Gelukkig, dat Pruissen maar weinig zulke Starosten hier onderhoudt. — De eenige soort vreemdelingen, waarvan men bepaald iets goeds kan zeggen, zijn de Doctoren en Apothekers, aangezien de wetten op de geneeskunst tegenwoordig in Moldavië vrij goed zijn. En hiermede stappen wij van hen af, na echter nog herinnerd te hebben, dat het geen verzuim van ons is, dat wij onder hen niet opzettelijk de Turken genoemd hebben. Men vergete niet, dat de Porte geen *Souverein* over de Donau-vorstendommen, maar slechts *Suzerein* is, en de Moslem heeft hier het minst van allen in te brengen. En waarlijk het is goed, »dat die er niet nog bij komt."

KLOOSTERS EN GEESTELIJKHEID.

De *nonnenkloosters*, die wij hier in grooten getale hebben, zijn geheel iets anders, dan wat men zich gewoonlijk daaronder voorstelt. Het zijn uitgestrekte groepen van huizen en huisjes, met eene kerk in het midden, meest zeer lief gelegen aan den rand der Karpathen, net, zindelijk en sierlijk, kortom eene soort van vrouwen-koloniën. Alle denkbeeld van muren en tralies moet men laten varen, en reeds in de verte ziet men de dames wandelen, terwijl zij in zeer weinig kloosterachtige kleeding met het papiersigaartje in den mond, een luchtje scheppen. Het is haar altijd zeer aangenaam een bezoek te ontvangen, en hebt gij het geluk, door iemand begeleid te worden, die kennis in het klooster heeft, dan wordt

gij feestelijk onthaald en geherbergd. Eene der meest gegoede nonnen noodigt het gezelschap in hare *cel*, zoo als zij haar huisje noemt, en daar vindt gij een vrolijk gezelschap, de sierlijkste meubelen, en wordt op kostelijke geregten onthaald. »Waarlijk, het is in een Moldavisch vrouwenklooster wel uit te houden!" zoo denkt gij.

Maar het wordt geheel iets anders, wanneer men dieper doordringt in het bestaan dier vrouwen, welke men verkeerd zou doen alle over één kam te scheren. Er zijn drie categoriën van nonnen. Tot de eerste behooren, zonder onderscheid van stand, al diegenen, welke inderdaad uit innerlijke roeping den sluijer hebben aangenomen. Hieronder zijn vele achtenswaardige vrouwen, maar haar getal verzinkt onder de 6 tot 800 nonnen der groote kloosters. Dan zijn er in de tweede plaats de dochters der laagste standen, die in het klooster gaan, omdat het leven te huis haar te hard voorkomt. Het klooster is rijk, verschaft haar maïsmeel en brandhout, en tegen den hongerdood zijn zij gevrijwaard, al wilden zij niet werken. Maar overigens leven zij van spinnen en weven en haar bestaan verschilt weinig van dat des dagglooners; ook hare godsdienst verzinkt bij hare volslagen onkunde in het slijk des bijgeloofs. — De derde klasse is die, waarvan wij in den aanvang spraken, en hiermede komt ook de vreemdeling alleen in aanraking. Zij bestaat uit de dochteren der hoogere standen; maar ondanks de vrolijke oppervlakte is de grond van haar bestaan namelooze ellende. Het is echter te hopen, dat in het vervolg van tijd deze soort niet meer bestaan zal; want de wijze, waarop zij in het klooster komen, strijdt te zeer tegen den geest onzes tijds. — Familiën, die meer dochters dan schatten hadden, bragten hare meisjes in den ouderdom van 10—12 jaren in het klooster. Met onbegrijpelijke gevoelloosheid wordt het arme kind uit het ouderlijke huis naar het klooster gebragt, en aan de leiding eener bekende non toevertrouwd. Van nu aan is de band verbroken, die haar aan de haren bond, en het moederlijke oog voor haar gesloten. Een harde tijd begint voor haar. Aan liefderijke zorgen en overvloedige bediening was het kind gewoon; nu wordt zij als leekezuster zelve eene geringe dienstmaagd. Karig van het noodige voorzien, moet zij zich zelve redden, en de meest walgelijke diensten voor anderen verrigten — om

Christelijken ootmoed te leeren. Zoo rijpt zij tot jonkvrouw; maar weinig Christelijk zijn de gedachten, die zulk eene onbillijke beproeving bij haar doet ontkiemen. Het kan niet anders of in haar hart zamelt zich bitterheid en gift, en niets is haar heilig, want het heiligste heeft haar gelogen — de moederliefde. Eindelijk wordt zij opgenomen onder de zusters en ontvangt den sluijer. Vader en moeder wonen met ontroering de heilige handeling bij, koopen haar eene cel of huisje, en geven der jonge non eene jaarwedde. — Nu begint een geheel ander leven; zij voegt zich bij de andere nonnen, die even weinig roeping hebben, als zij zelve, en een onbeteugeld jagen naar schadeloosstelling voor het doorgestane leed komt in de plaats van kastijdingen en gebeden. Zoo leiden deze nonnen het meest wereldlijke en woeste leven, en zijn de zoogenaamde kloosters de tooneelen van Bacchanaliën eener onbedwongen zinnelijkheid. Eerst de ouderdom dwingt haar om aan het koudere bloed meer rust te geven; maar dan is het harte leêg en eener woestenij gelijk, want niets verlicht den avond des levens, na de zoo misbruikte dagen der jeugd; geen troost der godsdienst, geen liefde der huisgenooten. Knorrig sukkelt de vergrijsde op haren stok geleund voort, ziet met nijdig oog op de jeugd, die nog met lust zondigen kan, en sterft eindelijk onbetreurd en onbeweend. Het is voorwaar meer dan tijd, dat de beschaving uit het Westen aan zulk eenen barbaarschen staat van zaken een einde maakt. — Van de *mannenkloosters* is dat van Niamzu het grootste en beroemdste. Het had een jaarlijksch inkomen van ver over de 300,000 gulden, en stond onder bijzondere Russische bescherming, maar bij de laatste krijgsaangelegenheden is het in zijne regten en vrijheden veel besnoeid, hoewel het met zijne 1200 monniken nog altijd eene *grandiose* inrigting is. De vreemdeling vindt er de meest gastvrije ontvangst en wordt ruimschoots van al het noodige voorzien, zoolang het hem gelust te blijven; niemand wordt afgewezen, en laatstelijk, ten tijde der cholera, hebben een aantal familiën daar in de gezonde lucht der Karpathen eene schuilplaats gezocht. Maar men kan ook kwalijk berekenen wat er jaarlijks door de kloosters verbruikt wordt; gansche rijen van karren, door 6 ossen getrokken, ziet men de koloniale waren, en in den herfst den wijn-oogst naar de kloosterkelders brengen. Wij

herinneren ons eenen herfst, dat de wijnbergen van het klooster Niamzu 17000 aam (of hoe men de Moldavische maat van 20 flesch noemen wil) hadden opgeleverd, en toch is er niet over geklaagd, dat er iets overgebleven is. In de heerlijke bosschen op het gebergte, waar de kloosters Slatina, Rischka, Niamzu en Seku liggen, hebben ook dikwijls groote jagtpartijen plaats, waarbij dan de geestelijke heeren goedmoedig toezien, hoe wereldlijk het in de heilige muren toegaat. Want de monnikenkloosters hebben bijna allen eenen afgesloten kloostertuin; maar ontelbare achterdeurtjes geven toegang naar buiten, en vele kleine huisjes door monniken bewoond, staan ook buiten de muren. Of er dus de ingetogenheid zoo veel naauwkeuriger wordt in acht genomen, dan in de nonnenkloosters, willen wij maar niet nader onderzoeken.

Wat de Rumanische *geestelijkheid* betreft, deze is in de laatste 15—20 jaren merkelijk vooruitgegaan. Van de vroegere ruwheid en onwetendheid vindt men slechts onder de dorpsgeestelijken nog talrijke voorbeelden, daar het niet mogelijk was, om voor alle kleine gemeenten zoo spoedig betere geestelijken te vormen.

Tot nog toe is dus de pastoor van het platteland aartsdom op het punt der godgeleerdheid. Hij leeft niet beter dan de welgestelde boer; de landheer moet hem ongeveer 7 morgen land geven, en deze bearbeidt hij met zijn huisgezin zoo goed hij kan, en wordt ook soms door de boeren bijgestaan. Men ziet hem in geestelijk gewaad zijn vee aan een touw naar de markt brengen, en dikwijls ook, bij een korentransport naar Galatz of de Oostenrijksche grenzen, naast zijne ossenkar gaan. De boeren zijn dit echter van hem gewoon, noemen er hem niet minder *Parenti* (Vader) om, kussen hem de hand, en vragen hem om zijnen zegen.

Groot is echter de afstand tusschen deze en de hoogere geestelijkheid. Hier vindt men slechts onder de oudsten nog bij uitzondering enkele onkundigen; het jongere geslacht heeft reeds in de Seminariën van het land zijne studiën volbragt, en bezit menig uitstekend hoofd. De opmerkzame beschouwer gevoelt bij deze menschen, die toch in den regel meer tot de eenvoudige klassen der maatschappij behooren, wat de Rumaniër eenmaal belooft te worden, wanneer zijne beschaving uit hare halfheid zal opgeheven zijn: zijne aangeborene goed-

hartigheid, de levenslust die in hem vonkelt, het kinderlijke wat iederen natuurmensch aankleeft, — dat alles geeft den beschaafden geestelijke iets bijzonder innemends. Één ding slechts moeten wij tot hun nadeel zeggen: de Heeren spreken gaarne over geld, en bovenal ligt het hun na aan het harte, om op de trappen der Hiërarchie vooruit te komen. Maar ieder der drie bisdommen van het land brengt ook jaarlijks wel 25,000 tot 30,000 gulden op, en Bisschop of zelfs Metropoliet te worden is ieders grootste streven, waarvoor hij bij tijds opzamelt, zoo veel hij kan. Want de verkiezing tot zulk een post kost óók geld.

Dit is het voornaamste wat wij van de geestelijkheid vermelden willen, en wij gelooven niet, dat het zaak is, om hen aan eene scherpere kritiek te onderwerpen. De godsdienst staat overigens hier in groot aanzien, en zoo ook hare dienaren; maar in het familie-leven grijpen zij niet in, en hunne betrekking tot de leeken is over het algemeen eene geheel andere, dan die der Roomsche geestelijkheid.

DE BOJAREN.

Wij komen nu tot het moeijelijkste deel onzer schets, de Moldavische Bojaren. In de laatste 30 jaren echter zijn deze geheel iets anders geworden, dan zij vroeger waren. Toen leefde de Bojaar geheel afgezonderd van het overige Europa, knevelde zijne boeren en werd zelf door de Porte gekneveld, vertroetelde zijn verstand in kleingeestige *intrigues* aan het hof der Phanariotische vorsten, en zocht overal partij van te trekken, om aan het besnoeijen van zijne inkomsten door de Turken te gemoet te komen. In kostbare pelsen gewikkeld, de hooge muts of de roode Fez op den kalen kruin, zetelde hij dagen lang met de lange pijp in de hand op zijnen divan, en regeerde zijn huisgezin als een Oostersch despoot. Zoodra de baard zich aan den kin zijns zoons had vertoond, liet hij hem op een goeden morgen voor zich verschijnen, beval hem in de Turksche badkamer te gaan, den volgenden dag zijne beste kleederen aan te trekken en zich aldus voor te bereiden om in den echtelijken staat te treden. Zijne aanstaande deed hetzelfde en het huwelijk werd voltrokken, dikwijls zonder

vooraf gegane kennismaking. De vrouw bewoonde hare afzonderlijke vertrekken in de ruime woning en kwam weinig in de wereld. Van dagbladen wist men zooveel als niets, en eenige geringe kennis van klassische en nieuwe literatuur was eene groote zeldzaamheid, niettegenstaande er reeds sedert de Revolutie verscheidene beschaafde Franschen naar Moldavië waren gekomen. In 1826 kwam in Jassy de eerste courant uit.

Zoo zag het er in Moldavië uit bijna tot aan het begin van den Russisch-Turkschen oorlog van 1828. Maar, hoe weinig 30 jaren ook beteekenen in het leven van een volk, moet men toch verwonderd zijn over de groote verandering, welke sedert dien tijd heeft plaats gegrepen. Wie tegenwoordig te Jassy komt, bespeurt reeds bij den eersten aanblik, dat hij Europa niet verlaten heeft.

Wat echter politieke beschaving betreft, daarop valt nog niet veel te roemen; doch men moet erkennen, dat de omstandigheden der Rumanische landen voor de ontwikkeling van zelfstandige politieke denkbeelden nooit zeer gunstig zijn geweest. De Rumaniër had dan naar Constantinopel dan naar Petersburg dan naar Weenen het oog gerigt, maar overal werd hij te leur gesteld en bedrogen. Na de invoering van het organische Reglement verwachtte hij zijn heil van Rusland; maar sedert het vertrek van KISSELEFF werd het meer en meer duidelijk, dat het op den ondergang van het land werd toegelegd. Toen was zijne hoop op de Oostenrijkers gevestigd, voor hem de »vertegenwoordigers der beschaving van het Westen". Maar sedert de eindelooze bezetting der Donau-vorstendommen leerde hij spoedig, »dat 100,000 Russen in het land nog beter was dan de 24,000 Oostenrijkers". — Met Turkijë wist hij echter niet, hoe hij stond. Zijne afhankelijkheid van de Porte berust op een verdrag in de zestiende eeuw gesloten; maar van de zijde der Turken waren de voorwaarden daarvan meer dan op alle manieren geschonden. En nogtans werden de twijfelachtige regten der Porte door de Westersche diplomaten erkend; want onder grooten *on se doit des égards*, — *et vive l'intégrité de l'empire Ottoman!* Is het te verwonderen, dat de Moldaviër door al dat heen en weêr trekken en turen op verschillende punten in zijne politieke ideeën duizelig werd?

Maar één gevoel, wat niet uitgedoofd kon worden, zijne vaderlandsliefde, toonde den Rumaniër toch ten slotte wat hij noodig had. Steller dezes bevond zich te Jassy, toen de bepalingen van den vrede van Parijs aldaâr bekend werden. Op de openbare straat zag hij de menschen elkander omarmen met de woorden: »men heeft ook om ons gedacht!" Zekere plegtige ernst maakte zich van de gemoederen meester, het geheele gewigt van het oogenblik stond ieder helder voor oogen. De regering vereenigde zich met de voornaamsten des lands en eenstemmig verklaarde alles zich vóór de vereeniging. In Walachije geschiedde zonder voorafgegaan overleg hetzelfde. Wel is waar bevond zich hier en daar een enkele, die dit plan weinig genegen was, maar van een bepaalde partij van antiunionisten hoorde men nergens.

Het meest hadden de Oostenrijkers tegen deze rigting. De Hospodar GHIKA zou eerst op den troon blijven tot dat de reorganisatie der Donauvorstendommen voleindigd zou zijn, maar hij werd plotseling verwijderd omdat hij aan het hoofd der Unionisten stond. Een nieuw ministerie werd geconstitueerd, hoe moeijelijk het ook viel, om onder de andersgezinden de elementen daartoe te vinden. Nu begon een jammerlijk systeem van willekeur en onderdrukking; menschen, die reeds aller vertrouwen hadden verbeurd, werden nu bij voorkeur aangesteld, en deze wisten ten gerieve van Oostenrijk en Turkije eenen chaotischen toestand van mystificatie en bedrog daar te stellen. Maar de echte Bojaren die hunne stem tegen de Unie verheffen, zijn op de vingers te tellen, hoewel zij zeer goed weten, welke offers zij daartoe zullen moeten brengen. Te bewonderen en te prijzen tevens is het geduld en de rustigheid, waarmede men de intrigues der antiunionistische partij verdraagt. Al wat mogelijk is wordt gedaan, om eenigen schijn van onlusten in het land te verwekken: de tegenstanders der vereeniging en Oostenrijk vooral zoude zoo gaarne zijne uniformen weder in het land vertoonen; — maar het komt tot geen oproer!

In één opzigt echter schijnt de Bojaar aan de pligten, die de vaderlandsliefde hem oplegt, ontrouw te wezen: in het slechte bestuur van zijn vermogen. Immers de ontwikkeling moet van de hoogere standen uitgaan, maar daartoe is eene zekere pecunieele onafhankelijkheid noodig, en de Bojaar zal

het nog zoover eenmaal brengen, dat door zijne schuld de vooruitgang steken blijft. Wel is waar ontstaan er nieuwe Bojarenfamilieën, waar de oude verdwijnen, maar dezen zijn grootendeels een menschengeslacht ten achteren. Uit Patriotisme alleen moest hij zijne zaken beter besturen. De ligtzinnigheid in geldzaken ligt echter zoo diep in hun karakter, dat de oprigting van de nationale bank en de afschaffing van dien fabelachtigen interest nog niet genoeg helpen. De jonge Bojaar gaat op reis, en op de lijst van hetgeen hij weder mede naar huis brengt, staat bovenaan een behoorlijke schuldenlast. Wanneer hij dus in het bezit van zijn vermogen komt, rukken de schuldeischers op hem aan, en hij moet zijne inkomsten zien te vergrooten, hetzij door speculaties hetzij door de oprigting eener brandewijnstokerij. Om echter het geld hiertoe te vinden verkoopt hij den brandewijn reeds vóór er een steen van de fabriek gelegd is; het gebouw komt natuurlijk niet op den bepaalden tijd klaar, en de Jood wil den termijn van het contract wel verlengen, maar alleen tegen ongehoorde opoffering. Ondertusschen wordt van den hoogen boom af geleefd, en het komt tot een huwelijk. Is nu deze echt gelukkig, dan vinden de zaken zich wel: de man betaalt zijne schulden met het geld der vrouw, wat echter steeds haar eigendom blijft. Maar bevalt men elkander minder, dan komt het hier in de Donauvorstendommen al zeer vlot tot eene scheiding: er zijn gevallen van mannen en vrouwen die binnen weinige jaren twee tot driemaal gescheiden zijn. Het vermogen van den man echter krijgt daarbij een geweldigen stoot, daar hij alles moet teruggeven, wat op de lijst van het uitzet stond, al hebben mot en roest het al lang verteerd. Door dit alles zijn er tegenwoordig van de oude Bojarenfamilieën misschien nog maar zes tot acht, waarvan het vermogen geheel onaangetast is. Maar zij dragen hunnen schuldenlast met de allerliefste onverschilligheid.

Het tegenwoordige geslacht der Moldavische Bojaren is meestal òf in het buitenland opgevoed, òf heeft eene groote reis gemaakt, en spreekt Fransch en Duitsch. Wij willen het niet tegenspreken, dat zij in de behandeling van zaken zekere listigheid hebben, die niet altijd den toets kan doorstaan. Maar heeft men geene zaken met hen, dan zal men zich nergens aangenamer en meer te huis gevoelen, dan op

een Bojaren landgoed, waar men den vreemdeling op de vriendelijkste wijze toont, hoe het woord *comfort* praktisch in het Moldavisch vertaald wordt. En toch komt men, bij alle welgemanierdheid en rijkdom, onder hen spoedig tot eene familiariteit, die ons in den vreemde dubbel welkom is. Alle stijfheid valt weg, en zelfs in gezelschap van dames heeft men al zeer spoedig de vrijheid, om zijn cigarette te draaijen; terwijl men in het Westen soms jaren lang met iemand op en neer kan gaan, zonder van zijne particuliere omstandigheden veel te weten, maakt de Bojaar daar zelden een geheim van.

Niet weinig draagt het schoone geslacht, wat hier dien naam werkelijk verdient, er toe bij, om den conversatietoon zoo bijzonder aangenaam te maken. In dit opzigt legt de vrouw de laatste hand aan de opvoeding des mans, en zij is hier meesteresse in de kunst, om aan de familiariteit hare juiste grenzen voor te schrijven. Men hoort in Duitschland dikwijls de meening uitspreken, dat de Moldavische dames het met de deugd zoo streng niet meenen. Dit mag echter vroeger het geval geweest zijn bij die huwelijken op het peremptorisch bevel der ouders, weinig geschikt om een band van rozen om het lieve paar te slaan; thans is het anders. Wij durven nu gerust beweeren, dat de Moldavische dameswereld de vergelijking met die van andere landen nog wel kan doorstaan, uitzonderingen uitgezonderd.

Waar een volk, en wel een krachtig volk zijne wedergeboorte te gemoet gaat, daar moet men niet zoo spoedig zich het verschiet te donker kleuren, als of alles te vergeefs en de overwinning onmogelijk ware. Moge zij niet nieuw zijn, nergens beter dan hier schijnt ons de volgende vergelijking te passen. Moldavië is een boom gelijk, door Gods hand in het vrije veld geplant, die echter door den hovenier met een houten schutting omgeven is. De boom wies op, de takken wilden zich uitspreiden, maar stootten tegen het onnatuurlijk beletsel, verarmden en groeiden in wonderlijke bogten. Maar nu heeft een magtig tooverwoord de omheining doen vallen — in het vrije staat de boom, doch heeft een treurig uitzigt, weinig gelijk aan de andere boomen des wouds, die sedert eeuwen in volle vrijheid en majestueuze pracht voortgroeiden. Maar geduld! de gezonde sappen leven nog in den wortel,

laat slechts een tijdlang de vrije lucht door de bladeren waaijen en het snoeimes met verstand en bedachtzaamheid worden aangebragt. Weldra zullen jonge, frissche loten toonen, hoeveel natuurlijke kracht er in dien heerlijken stam nog leeft.

DE DEENEN IN SLEESWIJK.

De Sleeswijk-Holsteinsche kwestie heeft voor ons weinig uitlokkends, dat wij er ons in verdiepen zouden. Wij zullen ons het hoofd niet warm maken over de familieregten van de Deensche kroon of ons bloed vergieten voor de vrijheid van den *Stammverwandt*, noch ook van bewondering opgetogen zijn over de zelfopofferende liefde van *des Deutschen Vaterland*. Ronduit gezegd, onze sympathie is aan geen van de drie zijden. Of echter sommige (Fransche) bladen gelijk hebben, die aan de Holsteinsche stenden hunne oppositie hoog kwalijk nemen, weet ik nog niet. *Audi et alteram partem!* Ten minsten, naar de handelwijze der Deenen in het zuidelijke, duitschsprekende deel van Sleeswijk te oordeelen, kan men den Holsteiners zoo groot ongelijk niet geven, dat zij het den Scandinaviër lastig maken. Sleeswijk namelijk schijnt minder kans te hebben, om misschien met zijne Duitsche broederen eenmaal weder vereenigd te worden, en nu is het Deensche gouvernement ijverig in de weer, om daar het Germaansche element op alle mogelijke wijze te onderdrukken.

Van dat *Daniseeringswerk* willen wij een paar staaltjes mededeelen, zooals een correspondent van de *Schlei* ze aan een Duitsch tijdschrift berigt. Wij zullen er nog bovendien het genot bij smaken van te ontwaren, hoe het Nederduitsch, wat vroeger tot over de Elbe en Eider algemeen gesproken werd, zich daar op het platte land bewaard heeft.

De menschen hier (zoo wordt uit Angeln geschreven) zijn van taai hout gemaakt en bezitten een onverstoorbaren humor. Men weet, dat sedert den laatsten oorlog (in 1848 en volg) ook in dit gedeelte van Sleeswijk vele geestelijken werden afgezet, en het land met Deensche Predikanten overstroomd. Op een dorp in Noord-Angeln, wat twee leeraren had, mogt alleen de *eerste* predikant, een oud man, omdat hij onschadelijk was, zijn post behouden, en zijn collega werd door een

Seelandschen kandidaat vervangen. De Duitscher en de Deen predikten nu voortaan om den anderen zondag, met dit gevolg echter, dat de eerste altijd eene volle kerk, de andere daarentegen maar twee bestendige toehoorders had, den koster en zijne vrouw. Een geruimen tijd ging dat goed, totdat er op eenmaal over de beurtverdeeling een strijd tusschen de beide leeraren ontstond. Sedert jaren namelijk was de dienst op Nieuwejaarsdag steeds door den oudsten predikant verrigt; maar deze keer trof het juist, dat het de beurt van den Deen was. De gemeente, in het denkbeeld, dat de oude gewoonte gevolgd zou worden, was in grooten getale opgekomen. Maar toen de oudste der leeraren den kansel wilde betreden, verzette de andere zich hiertegen, en er ontstond vóór den preekstoel een vrij heftige woordenwisseling. De Deen, hopende, dat nu de gansche gemeente genoodzaakt zou worden, om een uur lang naar een deensche preek te luisteren, verklaart ronduit, dat hij van zijn regt geen duimbreed zal afwijken en jaagt zijnen ouden collega schrik aan met de bedreiging, dat hij van zijn geheele gedrag berigt naar Kopenhagen zal zenden. De gemeente ziet den strijd rustig aan, toen echter eindelijk de Deen den kansel beklimt, staat er eene oude vrouw op, en roept met luider stemme haren man toe: »Du JÖRN! de »Deen predigt; dat kunt wir nich verstahn, lat uns na huus »gahn!" Hierop staat niet alleen JÖRN, maar de geheele gemeente op, en door de algemeene beweging medegesleept, verlaten zelfs de koster en zijne vrouw óók de kerk.

In een ander dorp bij Bredstedt is het de gewoonte, dat bij het jaarlijksche vogelschieten de hoed van den Schützenkönig door de jonge meisjes met linten wordt versierd. Nu gebeurde het bij het voorlaatste feest, dat er alleen blaauwe, witte en roode linten hiertoe gegeven waren, en dus juist de Sleeswijk-Holsteinsche kleuren op het hoofd des konings prijkten. Vertoornd over deze demonstratie, daagt de Deensche overheid de vaders van de meisjes voor het geregt, en veroordeelt hen, om óf eene bepaalde som boete te betalen, óf hunne dochters in de gevangenis te laten gaan. Maar de boeren kiezen eenstemmig het laatste, en de meisjes gaan vrolijk en opgeruimd naar de gevangenis. Op den dag van hare vrijlating wordt de gezamenlijke jeugd uit de omstreek opontboden, de huizen worden versierd, en de »deerens" wor-

den op wagens met vier paarden in triumf onder gezang en muziek naar huis gebragt.

Niet iedereen echter verstaat de kunst, om eene zoo vrolijke wending aan de zaak te geven. De haat en wrok nemen met de onderdrukking dagelijks toe, en wanneer men ziet, hoe de ouders hunne kinderen na de bevestiging vóór de deuren van de kerk de plegtige belofte afnemen, om nooit weder een woord Deensch te spreken; — wanneer men hoort, hoe de vader zijnen zoon, die den militairen eed moet afleggen, bemoedigt met de woorden: »Een twungen eed deit Got leed, du brukst em nich te holen," — dan vermoedt men, dat het onder de asch gloeit, al ziet men ook geene vlam.

Nogtans hebben de meesten het vertrouwen op de regtvaardigheid hunner zaak en eene betere toekomst nog niet verloren. Dat vertrouwen maakte gedurende den krijg alle opofferingen ligt, en is thans eene opwekking tot steeds nieuwen, krachtigen wederstand. De oppositie in de stendenvergadering bestaat bijna alleen uit boeren; maar het zijn mannen, die hoofd en hart op de regte plaats hebben. Zij zijn van der jeugd af aan bekend met de geschiedkundige en natuurlijke regten van hun geboorteland, hebben altijd met eigen oogen en ooren opgemerkt, en zijn daardoor nu elk oogenblik tot den kamp bereid, wanneer het geldt, hunne landgenooten voor onregtvaardige belastingen te vrijwaren, of tegen nieuwe inbreuken der Deenen naar hun vermogen in bescherming te nemen. En zij vinden ondersteuning bij het volk.

Zooals bekend is weigerden de laatste Sleeswijksche stenden hunne toestemming aan de uitschrijving van zekere onregtvaardige belastingen. De regering ging echter tot de uitschrijving over, en de Landvoogd in Sleeswijk meende nu eens eene geschikte gelegenheid te hebben, om een titel van kamerheer of een ridderorde te verdienen. Hij riep al de stemgeregtigden en de rijkste boeren van zijn District bijeen, en trachtte hun te bewijzen, dat bovengenoemde weigering der stenden openbare rebellie was, en dat het de pligt van het volk was, om deze handeling van hunne representanten op de meest duidelijke wijze af te keuren. Daar nu ook de afgevaardigde van hun district, gelijk zij wisten, met de meerderheid gestemd had, eischte hij van hen, dat zij een adres aan het Ministerie onderteekenen zouden, waarin diens handel-

wijze scherp berispt werd. »Deden zij dit niet, dan zou hij »alles doen, wat in zijn vermogen stond, om het land afbreuk »te doen; dan zou hij verhinderen dat zij de drie of vier »honderd Thaler ontvingen, welke zij van de regering te »goed hadden, en welke reeds ter uitbetaling gereed lagen." — De boeren waren overtuigd, dat de landvoogd zijne bedreigingen zoude ten uitvoer brengen, en het was voor hen, die reeds door den oorlog zoo veel geleden hadden, zeker geene kleinigheid, om de Deensche regering op nieuw tegen zich in te nemen. Maar de Sleeswijk-Holsteinsche trots werkte sterker, dan alle andere bedenkingen: zij verklaarden den decoratielustigen landvoogd, dat zijn verzoek niet in aanmerking kon genomen worden.

De regering laat zich door dezen tegenstand natuurlijk niet uit het veld slaan. Iemand, die vroeger wegens kwade praktijken van zijn ambt als regter was ontzet, en ook later uit de stendenvergadering was geweerd uithoofde van kuiperij, verscheen bij de laatste zitting weder met opgeheven hoofde in de zaal — als koninklijke commissaris. Andere niets beduidende beambten worden op hunnen post gelaten, omdat zij goed deenschgezind zijn, ofschoon zij wegens hunne nietigheid iedereen ten spot zijn; daarbij zijn de afzettingen van predikanten nog zeer menigvuldig. Zoo nog onlangs de predikant MATHIESEN in Klixbüll. Dit is eene gemeente in het stift Tondern, wier bewoners deels een sterk deenschgekleurd patois spreken, deels zich van de platduitsche en Friesche taal bedienen. Van oudsher was het Duitsch er ook de kerk- en schooltaal. In 1851 echter werd ook hier, gelijk op vele andere plaatsen, tegen den duidelijk uitgedrukten wil der gemeente de Deensche kerk- en schooltaal ingevoerd, en volgens de bepaling zou voortaan om den anderen Zondag de godsdienstoefening in het Deensch worden gehouden. Leeraar en koster verschenen ook daartoe in de kerk, de gemeente echter ontbrak, daar niemand lust had om de dienst bij te wonen, die in eene taal werd gehouden, welke de gemeente niet verstond. De Klixbüllers namelijk spreken wel is waar het genoemde patois, maar hunne gansche vorming is Duitsch, en de Deensche schrijftaal is hun geheel vreemd. Om één voorbeeld uit vele aan te halen, zoo weet hier iedereen zeer goed wat »Geweten," maar niet wat *Samvittighed* beteekent. Derhalve kon de Deensche dienst in Klixbüll niet gehouden

worden uit gebrek aan toehoorders, en zulks is ook niet geschied, met uitzondering alleen van den dag, waarop de Bisschop in het jaar 1855 generale visitatie hield, en de leeraar geslaagd was om enkele leden met bidden en smeeken in de kerk te krijgen. Op de duitsche Zondagen echter was de kerk vol. Maar in October 1856 vond de Deensche regering aanleiding om den predikant, dien de gemeente zelf gekozen had, met een pensioen van *f* 675 emeritus te verklaren, en heeft nu voor de nieuwe keuze drie deensche kandidaten voorgesteld. Zoodra dit bekend werd, leverde de Kerkeraad een verzoek aan het ministerie in, dat het preken op beroep in de Duitsche taal zou geschieden, waarin zij verklaarden, dat, wanneer dit in het Deensch geschiedde zij genoodzaakt zouden zijn om met de geheele gemeente op den dag der keuze protest in te leveren, daar zij de preken niet verstaan en derhalve hunne stemmen niet uitbrengen konden. Zij wezen er verder op, dat het ontvangen schoolonderwijs in het Duitsch en hun gansche kerkelijke en godsdienstige leven hen noodzaakte, zich tot de Duitsche dienst te bepalen, en zij dus zeker moesten zijn, dat hun toekomstige leeraar in het Duitsch tot hunne harten kon spreken.

Op dit adres heeft het ministerie geantwoord, »dat er geen »genoegzame grond voorhanden was, om de beroeppreken »niet in de Deensche taal te doen houden." — Op deze wijze gaat men overal te werk. Regt is nergens te krijgen, waar het niet met de Deensche plannen strookt; en nu vragen wij: is er dan geen middel voor Duitschland om dezen jammerlijken toestand van zaken te verbeteren?

Tot zoover de Duitschgezinde Sleeswijker. Wanneer wij zoeken wilden, zouden wij in de Duitsche bladen ontelbaar vele bijzonderheden van gelijken aard kunnen opsporen. Het is waar, men doet de Duitschgezinde partij het verwijt, dat zij de grieven overdrijft, en de uitingen der pers òf onderdrukt, òf alleen dat aan het licht laat komen, wat tegen de Deenen pleit; doch, waar zij kunnen, doen deze op hunne beurt hetzelfde. Maar nogmaals, wij willen dat langwijlige proces niet voeren en hebben hier alleen een klein actestuk willen mededeelen, voor zooverre dat ook ons eenig belang kan inboezemen. Zijn de Duitschers ook al vervelend en lastig met hun Schleswig-Holstein, — de Deenen schijnen het er ook naar te maken.

OP- EN AANMERKINGEN.

WONDEN VERHELEN IN PLAATS VAN HEELEN, dat verstaat men zeer goed in Frankrijk. Na al wat er over den betrekkelijken achteruitgang der fransche bevolking gezegd is, waarvan in ditzelfde N°. de verhandeling van NOBLET als proeve kan dienen, — is het duidelijk, dat men dit verschijnsel niet alleen aan uitwendige oorzaken kan toeschrijven. Maar toch stelt het *Annuaire des deux Mondes* het als eene uitgemaakte zaak voor, dat de oorzaak er van te zoeken is in de *cholera*, de *schaarschte* en den *oorlog*. Men weet het wel beter, maar men weet ook, wat gezegd, en wat niet gezegd mag worden. Frankrijk moet en zal nu eenmaal bloeijend heeten.

EEN HEVIGE AANVAL VAN MENSCHLIEVENDHEID. — De arme Maleijers, die tot moord en brandstichting meenden gedrongen te zijn, heeft men beklaagd. Ik zeg, teregt! Men heeft sympathie voor hen gevoeld. Ik haal de schouders op. Maar wat moet ik zeggen van die edele dame die zoo plotseling door een vlaag van menschenliefde werd aangetast, dat ze een dier bruine broeders, daar hij ziek was, heeft getroeteld in haar eigen huis en bed, en begraven met haar eigen rijtuig? Heeft zij een hart, zoo oneindig rijk aan Christelijke liefde, dat het gewone veld wat voor de uitoefening van deze open staat, door haar reeds geheel afgeploegd is, dan zwijg ik. Zeker worden dan hare dienstknechten en dienstmaagden nooit door haar behandeld en beschouwd als menschen van lager soort, — ja als geen menschen. Immers, al zoo lief voor een vreemden Maleijer — hoe lief dan voor de huisgenooten!

HATELIJKHEID VAN DOUGLAS JERROLD. — De groote man van de Bedsermoenen, of de man van de groote Bedsermoenen — zoo als gij wilt — wordt ons door een Engelsch tijdschrift voorgesteld als een schraal, bleek, grijsoogig mannetje. In gezelschap nam hij zelden levendig aandeel aan het gesprek, maar wierp er slechts van tijd tot tijd een *bon mot* of hatelijkheid tusschen. Bij voorbeeld, een vervelend verhaler wijdde lang uit over den indruk, dien een zangstuk op hem gemaakt had, en eindigde met te zeggen, dat hij van opgetogenheid »geheel weg was." Dadelijk deed JERROLD de lieve vraag aan het gezelschap, »of er dan ook iemand was, die dat stuk zingen kon."

Op een anderen tijd werd er gesproken over het overlijden van een bekenden uitdrager en houder van publieke auctiën, en, voegde iemand er bij — »zijne zaak gaat natuurlijk ook naar den duivel." — »O! zeide JERROLD, — dan kan hij ze »weêr opvatten."

Niet beter kwam een vriend er af, die verhaalde van de